

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
Boston Library Consortium Member Libraries

**DOCTORIS ECSTATICI
DIONYSII CARTUSIANI
OPERA OMNIA**

IMPRIMI POTEST

in festo B. Ayraldi, Conf., anno 1935.

Fr. JACOBUS-MARIA, Prior Cartusiæ.

NIHIL OBSTAT

LUCAS WILLEMS, O. S. B., Censor deputatus.

IMPRIMATUR ; Can. S. BANFI, Vic. Gen.

Southwarci, die 22^a Februarii 1935.

ZACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SUPER GÉTES ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

DOCTORIS ECSTATICI
D. DIONYSII
CARTUSIANI
OPERA OMNIA
IN UNUM CORPUS DIGESTA
AD FIDEM EDITIONUM COLONIENSIMUM
CURA ET LABORE
MONACHORUM SACRI ORDINIS CARTUSIENSIS
FAVENTE PONT. MAX. LEONE XIII
~~~~~  
COMMENTARIORUM IN IV LIBROS SENTENTIARUM  
INDEX GENERALIS  
~~~~~  
PARKMINSTER
TYPIS CARTUSIÆ S. HUGONIS
MDCCCXXXV

CONVERIE NOS DEVS SALVATORIS NR. ET AVERIE IRA TVAM A NOBIS PSAL 84.

301771

BOSTON COLLEGE LIBRARY
CHESTNUT HILL, MASS.

**COMMENTARIORUM
IN IV LIBROS SENTENTIARUM
INDEX GENERALIS**

INDEX RERUM PRÆCIPUARUM

QUÆ IN COMMENTARIIS SENTENTIARUM CONTINENTUR

NOTA. — Quia contingere potest Opus istud in Sententias seorsim a reliquis Dionysianis tractatibus a quibusdam haberi, in gratiam hujusmodi admonere juvat, qui in presenti indice XIX^{ma} Operum omnium intitulatur tomus, hunc alio ordine I^{ma} Commentariorum inscribendum esse, et ita deinceps, ut subnexum docet syntagma :

Tom. XIX	==	I	Commentariorum.
Tom. XX	==	II	"
Tom. XXI	==	III	"
Tom. XXII	==	IV	"
Tom. XXIII	==	V	"
Tom. XXIV	==	VI	"
Tom. XXV	==	VII	"

A

A, præpositio, principium notat efficiens, XX 336A, 349A'. — An diligent se Pater et Filius a Spiritu Sancto, XX 336A; an Pater sit sapiens a Filio, 346A', vel Filius sapiens a Sapientia ingenita, 349C', aut essentiali, 349D'.

ABEL an ad membra pertinuerit Christi, XXIII 235D. Cur ab eo incepisse dicatur Ecclesia, 234C', et in Missa mentio fiat ejus oblationis, XXIV 209B.

ABIMELECH, rex Geraræ, ex ignorantia cognoscens uxorem Abrahæ, nihilo minus peccasset, XXIV 244C.

ABLATICUS quandoque causativus est, quandoque significativus, XX 331B, et varia exprimit, 331B'. — Quo sensu in his propositionibus sumatur : Pater et Filius Spiritu Sancto diligunt se, XX 332D', 334A,B,D,D', 336A', 337C', 338B', 339A', 340A, 341D, vel nos, 343A'; Pater sapiens est sapientia genita, 345D, B'; Filius sapiens sapientia genita, 349B', aut ingenita, 349C'.

ABRAHAM patriarcha uxoratus non postponitur Joanni Baptiste cælibi, XXII 499C. — Angelos veros exceptit hospitio, XXI 457D, nec locum ad sepeliendam Saram pecunia emens, simoniace egit, XXV 48A'. — Cur in Missa commemoratio fiat de ejus oblatione, XXIV 209B. — Qua voluntate eum voluerit Deus suum occidere filium, XX 617A', 642B', 645C. — In eo fuisse dicuntur Levi et Christus, sed diversimode, XXII 179A'; quo sensu in eo fuerit caro Christi, XXIII 104D, C', et in ipso decimati dicantur omnes posteri, præter Christum, 103C et s. — Quid sinus Abrahæ, XXIII 389D, XXV 325A, et quomodo differat a limbo, 323B. — Cf. Agar.

ABRAHAM Rabbi (R. Abraham ben Chijja, Hispanus astrologus, XII sæc.) ex motu cœli finem mundi prævideri minime posse fatetur, XXV 256D.

ABSOLUTIO sacerdotis videtur quodam modo pars principalior sacramenti Po-

nitentiæ, XXIV 490 B; an peccatori cul-
pam remittat, 504 C', 505 D', aut pœnam
inferni, 504 A, vel purgatorii, 504 B, D,
505 A', vel saltem pœnam temporalem,
504 B, D. — Etiam in gratia confitentii
multum prodest, XXIV 476 B, 497 B', D';
gratiæ enim auget, et pœnam tempo-
ralem peccatis debitam partim aufert,
506 D', imo et pœnam purgatorii, 507 A,
proportionaliter, 508 B, pro dispositione
pœnitentis, 507 D; eamque ex toto abo-
lere potest, 507 A'; nec tunc impunitum
remanet peccatum, quia ipse contritionis
dolor fuit pœna peccati, 508 C. Iterata
ergo absolutio peccata jam remissa non
remittit denuo, 507 D, 532 D, sed gratiæ
auget, et pœnam eis debitam mi-
nuit, 507 D, 532 A', ita ut ex frequenti
eorumdem confessione, totam pœnam
tolli contingat, 479 A, 482 C', 507 B, A'.
— An forma, Ego te abservo, sit suffi-
ciens absolutionis forma, XXIV 587 D',
sine alio addito, 588 A. — Pro absolu-
tione non licet pecuniam exigere, sed
pœnitenti potest pecuniaria pœna impo-
ni, XXV 47 B.

Nullus de jure ordinario peccatorem
absolvere potest, nisi proprius parochus,
XXIV 480 B', vel quibus ipse licentiam
dederit, 484 B, 486 B'; sed per delegationem
absolvere possunt pœnitentiarii
Papæ vel episcoporum, 479 C, B', 483 C,
B', et in articulo mortis quilibet sacer-
dos, 481 D', 486 C'; imo quinque modis
habetur absolvendi potestas, 490 C'. —
Item nemo se ipsum absolvere potest,
imo nec æqualem nec superiorem, de
mortali, sine commissione, XXIV 515 A,
de venialibus autem potest, quia veniali-
um remissio Ordinis potestatem conse-
quitur, juxta Thomam, *ibid.* — Quilibet
igitur sacerdos non quemlibet absolvere
valet, sed tantum subditos, XXIV 525 A',
nec etiam subditos ab omni peccato, quia
quinque sunt quæ ad superiorem reser-
vantur, 526 B; superiorem autem ipsum
absolvere potest, sive quia ad actum
confessionis superior ei concedit pote-

statem in semetipsum, 526 A', sive quia
prælatus, in quantum peccator, inferior
est confessario, 515 A, 526 B', C', sive
quia absolutio est potestatis clavium
principaliter, et jurisdictionis ex conse-
quenti, 526 D'. — An confessarius ordi-
narius pœnitentem absolvere possit a
casibus pertinentibus ad se, et de aliis
remittere ad superiorem, XXIV 587 A,
aut de pertinentibus ad superiorem, sub
conditione ratiabitioñis, 587 D, aut de
pertinentibus ad se, ad tempus, quo-
usque reservata superiori confiteatur,
587 A'; similiter, an prælatus absolvere
possit a reservatis, remittendo de aliis
ad confessarium ordinarium, 587 B. An
qui privilegium habent absolvendi a
peccatis simpliciter, possint a peccatis
episcopo reservatis absolvere, 586 A. —
Cf. Clavis, Confessarius, Peccatum.

ABSOLUTUM. In divinis absoluta substan-
tivis exprimuntur, relativa adjectivis,
XIX 421 D, 422 D, a relativis tamen non
essentialiter differunt, XX 221 B. — Per
absoluta nequeunt divinæ personæ dis-
tingui, XX 204 B', 213 D, A', quidquid
contra dicant Scotus, 213 D', et Guille-
lmus Parisiensis, 214 B, qui a Cartusiano
confutantur, 214 D'; absoluta enim tri-
bus personis communia sunt, 215 B,
218 A', nec multiplicantur, 215 C, nec
realiter distinguuntur ab invicem, 215 D.
De unaquaque ergo persona et de pluri-
bus dicuntur singulariter, præter perso-
nam, quæ de tribus pluraliter prædicatur,
457 B'. — *Cf. Relatio.*

ABSTINENTIA a cibis non est meritoria,
nisi in quantum ad salubrem finem re-
fertur, XXIV 419 A, nec nisi moderate
exercenda est, quia immoderata mortem
accelerat, 419 C. *Cf. Jejunium.*

ABSTRACTIO alia est a subjecto, alia ab
actu, XIX 313 C', alia secundum rem,
alia secundum intellectum, XX 223 A',
alia qua abstrahitur universale a parti-
culari, alia qua abstrahitur forma a
materia, 221 B', alia qua intelligitur
aliquid sine alio esse, alia qua intelligi-

tur aliquid, alio non intellecto, 223 C'. — Quomodo ab intellectu agente fiat abstractio phantasmatum, XIX 261 C, B'.

Abstracta nomina sunt merae et maximæ significationis, XIX 315 B; impununtur a forma, nec supponunt nisi pro forma, 297 C, 300 C, et quo quid est significant magis quam id quod est, XX 141 B'; essentiam dicunt, XIX 315 B, sive absolute, ut substantia, 313 B', sive in quantum est principium actus notionalis, ut natura, 313 D', aut alias, ut sapientia, virtus, etc., 313 A', 314 B. — Simplicitatem dicunt, sed imperfectiōnem, ideoque plenarie non convenient Deo, XX 360 D, sed aliquo modo tantum, 360 A'; his tamen in divinis utimur ob divinorum simplicitatem, XIX 297 A, XX 435 D, B', 226 C', 375 D, et ibi proprietates et notiones significant, 226 D', et omnino abstracta impropriissime supponunt pro personis, XIX 315 A; ceterum in his non differunt realiter a concretis, XX 209 C. Ipsis in divinis quandoque jungi possunt pronomina, meus, noster, etc., quandoque non, 82 D'. — Quid, abstractis per intellectum proprietatibus, remaneat in divinis, an hypostases, XX 220 B', 221 A', D', 222 A, D, aut personæ, 221 C, D', 223 D, D', an res in universali, 223 A', an essentia, 220 D', 221 D', 222 C, 223 A'; quid item abstractis hypostasibus, 223 A, aut ordine naturæ, 222 C', aut personalitate a persona, 223 D. — Unius naturæ proprietates in Christo de altera praedicari nequeunt in abstractio, XXIII 480 B', quare, 480 C'. — Cf. Concretum, Praedicatione.

ABUBATHER (Abu-Bekr Ibn-Tofail, Arabs medicus et Peripateticus philosophus, XII sœc., Cordubensis) in intellectu beatitudinem constituit, XIX 146 A. Quomodo motum probet esse ab æterno, XXI 82 B'. **ABUNDIA** (Domina, fatarum regina) domos noctu invisiere solet, XXI 430 C, quapropter in Lege jussa sunt omnia vasa cooperiri, 430 A'.

ABUSUS est alienus rei usus contra finem debitum, XIX 108 D, 441 C'. — Privilegio privari meretur qui concessa sibi potentia abutitur, XXV 14 A'.

ACCEPTIO. Nulla rationalis creatura Deo accepta esse valet nisi per dona gratiæ gratificantis, XXII 265 B', sed lato sensu Deo accepta dicuntur quæcumque diligit vel approbat, 265 C'. — Item sine caritate et gratia gratificante nullum opus Deo acceptum est ad vitam aeternam, XXII 265 D', quia nullum acceptum est opus, cuius non est acceptus operans, 266 A. — Praelatus indigno vel inidoneo conferens beneficium, acceptor est personarum, XXIV 415 D', et graviter peccat, 416 A'.

ACCIDENTS quasi ad aliud cadens dicitur, XXIV 313 D, et est id quod abest et adest, XX 206 A; definiri nequit sine subjecto cui inest, vel sine termino ad quem est, XXIV 44 B. — A subjecto causatur, XIX 284 C', sed ut producatur, non requiritur semper materia ex qua, sed sufficit materia in qua, XXII 45 D. Secundum quod in subjecto fundatur, ponit aliquid in eo, XX 260 C'; ratione sua, secundum quod refertur ad aliud, nihil ponit, 200 D'. — Ipsius est inesse, XX 33 B, 39 C', XXIV 44 A, 313 D, quia natum est existere non in se, sed in alio, XXI 191 A, et substantiae dat non esse simpliciter, sed esse tale, *ibid.*; esse autem in alio potius ejus essendi modum declarat quam esse, XXIV 314 C', D', quum enim virtute saltem divina in se ipso consistere possit, XXIII 39 D', esse in alio non est de ipsius ratione, 40 A. — In substantia fundatur mediante quantitate, XXIV 315 A, accidentium enim primum et mediatum subjectum est substantia, immediatum et proximum, quantitas, 315 D'. — Accidens est ens non modo entitate subjecti, a quo causatur, ut vult Aegidius, XIX 284 B', sed et propria, 285 A; sed est entis quatuor modis, 284 C', et in ente pariter quatuor modis, 284 D', et magis

est modus, species et ordo subjecti, quam ipsum hæc habeat, 241 A'. — Per sua subjecta individuantur accidentia, XXIV 318 C, et multiplicantur, 315 C', quia magis sunt aliquid entis quam ens, XXIII 187 C, et propria varietate faciunt differentiam numero, XX 110 A. — Alia sunt absoluta, quorum esse est inesse, alia relativa, quorum esse est ad aliud esse, XXIV 44 A, alia totum dominant, alia partes, XXII 328 B', et multum conferunt ad cognoscendum quod quid est, XXIV 297 C'. — Accidens ex se nequit aliud producere accidentis, XIX 285 D, nec per se subjectum esse alius, 285 A', XXIV 317 A', contra Scotum, 317 B', sed utrumque potest mediante alio accidente, XIX 285 D, A', imo et alius nobilioris subjectum esse, XXIV 329 B'. — Tripliter contingit illud in subjecto corrumpi, XXI 401 A. — Cf. Substantia.

An possibile sit absque implicazione substantiam sine omni accidente esse, XXIV 316 A, aut econtra accidentis sine substantia, 316 B, item an intelligi valeat accidentis sine subjecto, variae sunt sententiæ, 319 C, D' : quo circu dicendum videtur eum Richardo, alia esse accidentia quæ non sunt nisi relatio, alia quæ relatio et res absolute simul, alia quæ res absolute dumtaxat, 316 C' ; et quæ sunt res absolute, a substantia separari non repugnat, 316 D', 317 A, cetera autem nulla virtute a substantia separari possunt, 316 D', 317 D', 319 A : quo enim accidentia magis aut minus a suis dependent subjectis, eo magis vel minus valent per se esse, 318 C; quæ ergo per sua individuantur subjecta, impossibile est per se existere, 318 D, quod de omnibus verificatur, 318 D', præter quantitatem, 318 A'. Vel, ut Thomæ placet, esse accidentis dependet a subjecto sicut a causa proxima, et a Deo tanquam a causa prima, 314 B', XXV 289 D'; sicut ergo, deficiente causa secunda, supplere potest causa prima, ita ex virtute divina, et ea dumtaxat, fieri

potest ut accidentis remaneat absque sub jecto, XXIV 314 C', XXV 290 A, nec propter hoc accidentis rationem amittit, ut fiat substantia, XXIV 314 C'. — Accidentia panis et vini in Sacramento servata sunt sine subjecto, XXIV 313 C', quatuor ob causas, 314 A, B; non in aere circumstante sustentantur, 315 C, sed in quantitate seu dimensionibus, 315 C, D, D', 319 A, in quibus individuantur, 315 D, C'. An et quomodo in Eucharistia possint moveri localiter, 262 D, 322 D', frangi, 322 C, alterari, 321 C', 322 B', corrumpi, 321 D', 323 D', 325 B, augeri vel minui, 322 A', 323 C, vermes vel cineres generare, 323 D', 325 C', eosdem habere actus quos ante conversio nem, 324 B', 325 B, ut extrinseca substantialiter immutare, 324 D', et in ea converti in quæ poterant substantiæ præexistentes, 326 B'; an vere nutrit, 328 A', 329 D', 330 B, D, et quomodo, 327 C, 328 B, C, B'; an potentiam habeant alia convertendi in sacramentum, 329 B. — Qua virtute in cadavere maneant accidentia, XXII 137 D, 138 B, 139 B'. — An et quatenus sine accidente intermedio agere possit anima, XIX 280 A', 281 A, 283 B'. — Cf. Eucharistia.

Accidentis ratio imperfectionem includit, dependentiam ac compositionem, XIX 393 B, ideo minime Deo competit, 393 B, 394 A'. In esse igitur creato tria sunt per modum accidentis, 365 C', unde merito accidentiale vocatur, 366 A ; sed in increato nullum est accidentis, 180 A, 365 D', XX 291 D'; verumtamen in divinis aliquo modo per modum accidentis se habent relationes, XIX 188 C, XX 108 C', et etiam attributa, XIX 218 A; item aliqua accedit de Deo predicari per accidentis, XX 296 A, 297 C, B', 298 C, 299 A, et ipse a nobis cognoscitur quasi per accidentis, XIX 218 A, quamvis contradicit Scotus, 218 C. — In accidentibus ergo modo quodam, licet imperfecto, invenire est vestigium Trinitatis, XIX 244 A'; in composito Filium repræ-

scendant, juxta Parisiensem, 248 C, et propriam in Deo habent ideam, juxta quosdam, XX 412 C, ea saltem quæ superveniunt subjecto, non autem quæ inseparabiliter substantiam comitantur, 243 C'. — *Cf.* Prædicatio.

Accidentale dicitur quidquid advenit enti in actu, XXII 136 B', triplici ergo modo dicitur causa quædam accidentalis, XX 630 B. — Accidentalis forma est actus et ponit in actu, XIX 284 B, dans esse non simpliciter, sed tale aut tantum, 284 C; ideo subjectum habet ens jam in actu, *ibid.*, a quo causatur, 284 C', 285 B, et ad quod complendum causatur, 284 D. — In inferioribus differt realiter a forma substantiali, XIX 469 A', in divinis nulla est forma accidentalis, sed relativa tantum, 469 C'. — Magis vel minus recipere potest, diverseque cohaeret subiecto pro hujus dispositione, XX 38 A'. An et quatenus per se ipsam operetur, XIX 280 D', 283 C'. — *Cf.* Forma.

ACCUSATIO criminum ad hoc instituta est, ne reus sustineatur ut innocens, XXV 198 B'; voce fieri potest aut scripto, 198 D'. — Vel in hominem fertur et pœnam talionis secum defert, vel in factum, et pœnam in accusantem non inducit, XXV 198 C'. — Qui præcipue audiendi sint in denuntiatione impedimentorum matrimonii, XXV 198 D'. — In generali judicio erit, juxta Albertum, accusatio duplex, altera in genere, altera in specie, XXV 260 B'.

Accusatio propriarum culparum. *Vide Confessio.*

ACEDIA species est tristitia, XXIII 284 A, et vitium capitale, ad appetitum pertinens concupiscibilem, XXII 567 C'.

ACETUM vinum est corruptum, ideo ex eo confici nequit sacramentum, XXIV 298 B, et si contingat vinum consecratum accedere, non ibi remanet sanguis Christi, 298 C.

ACOLYTHUS, quarto loco inter clericos positus, actionem habet purgativam, XXV 24 D, et ipsi tribuitur sermonum

interpretatio, 24 C. — Ad sacramentum Eucharistiae deservit, mrecolos præparando cum vino et aqua, XXV 25 A, et quia principalis ejus actus est ministrare in ureolo, in traditione urecoli imprimitur ipsi character, juxta Thomam, 28 A, in traditione candelabri, secundum alios, 29 A. — De ritibus ordinacionis acolythorum, XXV 223 D'. — *Cf.* Ordo.

ACTIO. *Agere* sequitur esse et posse, et tanto altius est quanto præstantius esse et efficacius posse, XXI 458 B, virtus enim agendi proportionatur agenti, XXIV 58 C'. Unumquodque ergo agit in quantum est actu, et eadem forma qua est actu, XXIII 243 A', quia ab eodem habet actum primum, qui est esse, et actum secundum, qui est agere, XXII 325 D. — *Agere* non est materiae nec formæ, sed compositi, XXIV 324 B', ratione tamen formæ, non materiae, ratione qualitatis, non quantitatis, *ibid.* — In omnibus rebus sunt principia quædam agendi consequenter ad finem, XXV 125 B, in rebus agentibus ex necessitate naturæ, forma, 125 B, in his quæ voluntarie agunt, cognitio et appetitus, 125 C, in brutis æstimatio naturalis, in hominibus lex naturalis, 125 D, vis cognitiva ut dirigens, appetitiva ut imperans, motiva ut exsequens, XXIV 601 A'; sed in tota rerum natura duo tantum sunt generalia principia agendi, natura et voluntas, XIX 192 D. — An eodem instanti quo creaturæ agere possit creatura, XXI 240 B', 244 D', 242 B, vel prima illa actione quæ incipit cum esse, mereri vel demerereri, 240 B', D', 244 A.

Agens denominatur ab eo quod est ab ipso, id est ab actione, XX 337 B, sed quia semper agit aliqua forma, duobus modis dicitur agens, vel ipsa actione vel ipsa forma, 337 C. — Omne agens non agit nisi in quantum bonum, XXII 458 C, et ad bonum, 458 D, sed accidit illud falli sive ex parte intenti, *ibid.*, sive ex parte materiae aut instrumenti, 458 A'. — Item omne agens agit propter

finem, XXI 104 D'; sed sunt agentia imperfecta quæ in agendo aliquid acquirere intendunt, *ibid.*, et hæc agunt propter desiderium finis, 104 B', et est agens perfectum quod nihil acquirere potest, et hoc agit propter amorem finis, 104 B', 105 A; similiter duplex est finis agentis, alter proportionatus, alter improportionatus effectui, 107 A. — Omne agens producit simile sibi, propter quod effectus vocatur quædam participata causæ similitudo, XXI 105 A'; sed aliud est agens æquivocum, effectui non proportionatum, ut sol, quod non imprimet formam suam, sed quamdam similitudinem tantum, 106 D', aliud univocum, effectui proportionatum, ut pater, quod imprimet formam suam, 107 A, et ideo effectui dat speciem, XXIII 531 A'. Item quandoque causa est effectus quoad fieri tantum, ut in artificialibus, XXI 98 D', 100 C, et naturalibus, 98 C, 99 A, 100 D', quandoque quoad fieri et esse simul, ut in creatione, 99 C, A'; et sic, cessante operatione, manet vel cessat effectus, 99 C : quo enim potentius est agens, eo actionem ad magis distans diffundere potest, XXII 184 C. — Triplex est agens, XXI 423 B, Deus, qui operatur ex nihilo, et quocunque aliud agens semper præcedit, 423 C, natura, que operatur ex ente in potentia, nec potest anticipare operationem Dei, *ibid.*, intelligentia, que operatur ex ente in actu, nec anticipare potest operationem naturæ, *ibid.* — Sed non repugnat enimdem numero actum a duobus procedere agentibus, XX 610 D', XXII 501 C, quidquid dicat Durandus, 500 D', et quum agens naturale non nisi in virtute agentis increati agat, XX 611 A, ideo omnis effectus utriusque recte tribuitur, 488 B, 610 D', 612 B', et qualilibet actio creaturæ et ab ea est tanquam a principio elicitive immediato, et a prima causa tanquam a causa principali, 610 B, XXI 241 A, quod etiam de actu peccati intelligitur, 241 C, quia actus a duobus procedens potest

esse in uno bonus, in altero malus, XXII 545 A, 546 B. In actione igitur primi agentis fundatur omnis actio secundorum, XXIII 411 C, et per eam modificatur, 411 D; et in quacumque agit Deus, non modo ut causa imperans, ut volunt aliqui, XX 610 B', sed ut causa eliciens, immediata et universalis, per modum superiorem, 610 C, 611 A, D, 612 B', quia plus super causatum influit causa prima quam quælibet causa secunda, 611 C, nec agit ista nisi per virtutem primæ causæ in se mansivam, XXII 502 D'. Hominem ergo dupli modo juvat Deus ad agendum, et enī movendo, XXII 322 B', et ei habituale donum, scilicet formas et virtutes, tribuendo, 322 C'. — Verumtamen multum, quoad agendi modum, interest inter agens increatum et agens creatum, XX 561 A, 583 C', agens naturale et agens per artem, 584 A, agens principale et agens instrumentale, XXIV 57 C'. Agens enim increatum, sine motu et mutatione agit, XX 561 A, XXIV 289 A, simplici emanatione, XXII 92 A, et per esse sum, XXI 402 C', absque operatione media, XX 561 B, XXI 102 B', materiam creando vel mutando, XXIV 289 C; agens creatum, cum motu et mutatione, XX 561 A, XXIV 289 A, contradicente tamen Scoto, 60 B', D', mediante potentia, XIX 334 A, et materia utendo, 561 A, XXIV 289 B, unde formam extinctam de potentia materia denuo eamdem numero producere nequit, 289 C. Item agens per naturam producit simile sibi secundum veritatem, et aliquid imperit passo, ideo formas de potentia ad actum deducere potest, XXI 423 D, sive multiplicando formam suam, ut volunt quidam, 423 A, sive eas de potentia materiæ educendo, 423 B; agens autem per artem producit simile sibi secundum exemplar tantum, 423 D, nec aliquid imperit passo, ideo formas naturales virtute propria producere nequit, 423 A'. Item agens principale seu primum movens, XXIV 57 C', secundum exigentiam

sue formae agit, et virtus ejus est aliqua forma, 524 B', quam transfundendo in effectum, 524 C', in cum inducit similitudinem suam, 524 B'; instrumentale vero, seu movens motum, 57 C', agit ut motum ab alio, nec virtutem habet nisi incompletam, 58 C', ideo in effectum non inducit propriam similitudinem, sed agentis principalis, 524 B', quia ad effectum obtainendum tantum applicatur, 524 C'. — Agens triplici modo contingit agere, XXII 129 C'. — Cf. Causa, Coopera-tio.

Actio proprie est operatio a voluntate imperata et in ipso operante consistens, et sic discernitur a factione, XXIII 579 A'. — Actus sunt particularium, compositorum, XIX 238 C, et suppositorum, ita ut abstracta ratione suppositi, jam non sit actio, 193 A. — Ad essentiam pertinent mediante potentia, XIX 334 A, essentia enim per se dat aetum primum seu esse, 333 D', per potentiam actum secundum seu agere, 334 A. Sed nullus actus a quacumque activa potentia perfecte producitur nisi per aliquam formam, quæ est principium actionis, XX 41 C, seu aliquem habitum inhærentem, 43 D', 44 A, 337 C; actus igitur est a forma, actus communis substantialis, ut vivere, a forma communi substantiali, XIX 469 B', actus communis accidentalis, ut scire, a forma communi accidentalis, actus proprius a propria forma, *ibid.* Quandoque medium quid dicit inter agens et effectum, XIX 339 A, quandoque non, 338 D'. — Actus multipliciter dividitur, XIX 338 D': alii sunt eliciti, quos nimirum habitus vel potentia nullo mediante producit circa suum objectum, XXII 308 C', XXIII 462 B, alii imperati, quos vel imperante voluntate operantur circa proprium objectum, XXII 308 C', vel mediante habitu aut potentia inferiori, circa objectum illius potentiae, XXIII 462 B. Item alia est actio extra transiens, alia actio immanens, alia quæ aliquid operatur extrinsecus, alia quæ

nihil, XXI 101 A. Naturalis vel humana dicitur, eujus naturalia sunt principium et terminus, XXV 248 C, potentia cli-ciens, XXIII 541 A', objectum et modus agendi, 541 B', supernaturalis autem aut divina, quæ supra humanum modum fit, 541 C', et eujus principium aut terminus non est natura, XXV 248 C. Humanus autem proprie dicitur actus qui a viribus essentialiter vel participative ratio-nalibus procedit, XXII 308 D', id est a voluntate deliberativa, 539 C', 539 D'. — Actus ex objecto recipient speciem, ex subjecto, id est ex virtute agentis, remis-sionem vel intensionem, XXII 532 D, XXV 413 A; definiuntur ergo et distin-guuntur per objectum, XXIII 463 B'; specifice distinguuntur per diversitatem formarum a quibus procedunt, XXII 532 D; eorum diversitas diversitatem arguit modo habituum, 282 D', modo potentiarum, 283 A, modo nec habitum nec potentiarum, 283 C. — Plurificantur vel multiplicantur subjecto seu princi-pio, tempore seu mensura, et termino, XXIII 483 A, 484 A; qui ad diversos ordinantur effectus, diversi censemur, qui autem ad eundem concurrunt effec-tum, pro uno reputantur, XXIV 484 A'. — Item, actus qui a pluribus suppositis procedit, in plurali exprimitur, etsi in se unus sit, XIX 475 A, B, D : in Spiritu ergo spirazione Pater et Filius dicuntur duo spiratores, quia spirandi actus, licet unus, plurium est suppositorum, 475 A, B, A', sed in creatione unus est tantum creator, non tres creatores, quia creandi actus est essentiæ, non personarum, 475 A', C'. — Cf. Operatio.

In qualibet actione aliquid est quasi formale, quod est ex parte agentis, ali-iquid quasi materiale, quod est ex parte patientis, XXV 353 D, actus enim acti-vorum sunt in passivis dispositis, XI 107 A', id est, non sunt secundum pote-statem agentis tantum, sed etiam secun-dum potestatem et dispositionem reci-pientis, 459 A'; quapropter agens et

patiens semper debent sibi mutuo proportionaliter respondere, XXV 352 A, alias, quoties contingit agens excedere patiens, ut in agentibus æquivocis, actionem oportet excedere passionem, *ibid.* Non tamen in omnibus verum est quod agente et passo applicatis, semper de necessitate fiat actio, XXI 264 C', 265 C. — Ad eamdem potentiam pertinere videtur actus active et passive sumptus, saltem actus secundus, XIX 338 D', 339 C, sed non omnino idem est numero motus qui in agente est actio et in paciente passio, XXII 545 B, 546 B, quia actio et passio non differunt relatione tantum, ut vult Richardus, XXIV 102 C', sed essentia, subjecto et causalitate, 103 B, ideo motus in agente malus esse potest, in paciente bonus, XXII 545 B, 546 C. — *Cf.* *Passio.*

In genere morum quinque sunt actuum species, quia alii ex se boni vel mali sunt, alii boni vel mali ex fine, alii indifferentes, XXII 524 C, 540 B, D'. In abstracto enim considerati, secundum speciem actus omnes vel saltem multi indifferentes dici possunt ad bonum et malum, 539 D, sive ex objecto, 540 B, sive quia a voluntate deliberativa non procedunt, 539 B'; an autem secundum individuum, quoad omnes circumstantias sit actus indifferens, negat Thomas, quia necesse est actum ad finem debitum referri vel non, 540 B', qui, si referatur, bonus est, si non, malus, 540 B', 544 A, et ideo omnis actus a voluntate deliberativa procedens necessario bonus vel malus est, 539 A, et in eo qui gratiam habet, necessario meritorius vel demeritorius, 539 A, D', 541 C, in eo autem qui gratia caret, indifferens esse potest, non quidem ad bonum vel malum, sed ad meritum vel demeritum, 539 B, D'; affirmant vero Bonaventura et Scotus, quia etsi omnis actio ordinata in finem sit bona, 542 A, omnis actio non ordinata non ideo est mala, 542 B, 543 B', idcirco erit indifferens, 542 C,

sive quoad esse morale, 543 B, sive quoad esse meritorium, 543 C, alias homo mereretur vel peccaret indesinenter, 543 B'; nec omnis intentionis defectus corruptit actum, 545 C, 543 B', nec semper ad finem caritatis oportet referri actum moralem, 544 B'. — *Cf.* *Indifferencia.*

Actus in quantum ens, naturalem habet bonitatem, XXII 339 A', sed morallem non habet nisi in quantum humanus, id est a voluntate deliberativa procedens, 539 C'. Actus ergo non sunt in genere morum nisi in quantum voluntarii, XXII 532 A', et ut sic, distinguuntur per bonum et in malum, sed actus a voluntate eliciti, specifici, 532 D', actus imperati, per accidens, 533 A. — Primam determinationem ab objecto recipiunt, subsequentes a circumstantiis, XXII 492 D', et ita, juxta Thomam, primam bonitatem sumunt a substantia actus, secundam a materia debita, tertiam a fine et circumstantiis, 493 A. Multiplex ergo actui potest accidere bonitas, XXII 493 C, C', 531 A', nempe quadruplex, secundum Thomam, a substantia, objecto, circumstantiis et fine, 511 D', quintuplex, juxta Henricum, a substantia, objecto, fine, voluntate et gratia, 512 B', quas omnes non necesse est constare simul, 531 A', C', imo omnes, præter primam, deficere non repugnat, 493 B. Sicut tamen naturalis actus bonitas ex aggregatione est omnium que ei conveniunt ex natura, XXII 533 B', sic moralis bonitas ex aggregatione omnium que ei conveniunt secundum retinaculum rationem, 533 D', id est ex convenientia objecti, finis et circumstantiarum, 534 A, ex quibus, si unum desit, actio fit mala moraliter, 512 D. — Ex multis igitur pensatur ac sumitur dignitas actus, XXIII 347 B, 512 B: ex objecto fundamentaliter, 513 C, ex voluntate et gratia, 512 A'; et ex objecto speciem recipit, XXIII 491 C, ex voluntate rationem laudabilitatis et virtutis, XXII 512 B',

D', XXIII 497 A, ex gratia rationem meriti, XXII 512 A', non enim meritarius dicitur actus nisi qui forma supernaturali informatur, id est gratia gratum faciente, 329 A', seu caritate, XXV 410 C'. Tripliciter ergo actus dicitur bonus : naturaliter, quum est circa objectum convenientius, XXI 380 B, virtuose, quum sit in circumstantiis debitibus, 380 D, meritorie, quum sit in caritate, *ibid.* — Ex fine etiam desunxit bonitas actionis tam interioris quam exterioris, XXII 511 D', 512 B, quia bona dicitur quaecumque ordinem finis debiti non prætergreditur, 531 A; sed sicut duplex est finis actuum humanorum, proximus et ultimus, 531 C, ita duplex est eorum regula, quoad finem naturalem ratio et voluntas, 531 B, D, quoad finem supernaturalem fides et caritas, 531 C, alias ratio et Deus, XXIII 451 D', et ille bonus est qui ad rationem aut Deum refertur, *ibid.*, saltem habitualiter, XXII 542 A', 543 D. Quidquid autem actum inconvenientem reddit fini a natura intento, est contra jus naturæ, XXV 423 D, et quidem si omnino impedit finem principalem, primis legis naturalis præceptis prohibetur, 423 A', si principalem leviter dumtaxat, vel secundarium tantum finem impedit, secundis prohibetur præceptis, 423 B'. Ex fine igitur completorie est actuum bonitas vel malitia, XXII 511 C, 543 D, id est ex conformitate ad rectam rationem, 513 A, quæ est regula voluntatis, 513 C; non ita tamen ut ex sola intentione seu solo fine judicandi sint, 533 B, et omnis actus bona intentione factus ideo sit bonus, 532 C, 533 D, et omnis agens, sive bene sive male, tantum boni vel mali semper agat quantum intendit, 546 D', quia si ex fine malo semper malus est actus, 511 C, ex fine bono non semper bonus, 511 D, et si semper multum peccat qui multum peccare intendit, non semper parum qui parum intendit, 547 A, nec semper multum bonum facit qui multum intendit, 547 A'. In actibus ergo nostris expedit

ordinem debitum semper servare, XIX 41, actiones fervide incipere et potissimum finire, XXII 532 C', D', et puro divini amoris intuitu agere, XIX 53 A. — Circumstantia mere concomitans nihil bonitatis vel malitiae addit ad actum moralem, XXII 544 D, ut infidelitas in peccatis infidelium, *ibid.* — Cf. Bonitas, Meritum, Opera.

Non omnis actum malitia a sola prohibitione venit, XXII 498 C, A', quia sunt quidam ex se mali, etiam nulla intercedente prohibitione, 498 D; imo duplice accidit actum fieri malum, et quod substantiam actus, et quod modum agendi, XXI 374 B, vel tripliciter, per defectum scilicet convenientis objecti, vel circumstantiarum, vel caritatis, 380 A'. — Actus malus, secundum quod actus, a Deo est, XXII 497 A', 498 B, B', contra quosdam, 499 C, 500 C, B', et a voluntate, prout est potentia a Deo descendens, 497 B', et a libero arbitrio conjuncto cum Deo, 497 C'; secundum vero quod malus, nullo modo est a Deo, nec directe nec indirecte, 500 A, C', 501 B, sed permissive dumtaxat, 498 A, et a voluntate per defectum, 497 B', 499 B', 500 D, 501 B, 502 C', seu a voluntate deficiente, 497 B', et a libero arbitrio discontinuante a Deo, 497 C'. — Idem actus simul bonus et malus esse nequit, XXII 543 D, nec etiam successive bonus et malus, quia tunc idem non manet numero, 543 A, A', C', saltem quantum ad actum interiorum, qui simplex est, 546 D, A', actus vero exterior, qui duplex habet esse, bonus et malus simul esse potest, etsi non secundum eamdem partem, 546 D; item actus a duobus procedens agentibus, in uno bonus, in altero malus esse potest, 545 A, 546 B. — Cf. Peccatum.

Actus exterior ex se nec bonus est nec malus, XXII 477 B', sed prout ex voluntate procedit, quodam modo voluntatis conditiones sequitur, 477 B, 532 C, et sic fieri potest bonus vel malus, 477 C,

participative, 477 A', 545 C'; imo dupli-
cem bonitatem induere potest, unam ab
exteriori, ex circumstantiarum commen-
suratione, 536 C', alteram ab interiori, in
quantum ab actu interiori dependet,
536 D'. Et quoad secundam nihil meriti
addit actui interiori, nisi voluntatem
augeat, XXII 536 D', 537 C, quoad pri-
mam autem addere potest merito actus
interioris, 534 D, 536 D', 537 A, A', ob
operis difficultatem, XXV 441 C', aut di-
gnitatem, XXII 534 C', vel propter doni
quantitatem, 535 C, aut actuum frequen-
tiam, 535 B', 536 C, 537 B; sic opus pri-
vilegiatum aliquid addit, tum quoad ædi-
ficationem, 534 D', tum quoad meritum,
537 B, etsi nihil quoad præmium essen-
tiale, *ibid.* Licet ergo non remunerentur
opera, juxta quosdam, sed tantum gra-
dus caritatis, XXII 536 C, seu bonæ volun-
tatis, 537 B, expedit tamen opera bona
multiplicare, 536 D, 537 C. — Quandoque
cum actu interiori a quo procedit,
unum formaliter est peccatum, XXII
538 C', 559 C, A', etsi sint plura peccata
materialiter, 558 B', 559 A', B', 560 C;
quandoque speciale constituit peccatum,
559 A, A'. — An actus a peccatore elici-
tus possit esse quoad opus operans non
meritorius, quoad opus operatum meri-
torius, XXXI 545 A, D'. — *Cf.* Meritum.

Deum de necessitate naturæ aut justi-
tiae non agere demonstratur, quidquid
dixerint philosophi, XIX 383 D, XX
583 B, D', sed suæ voluntatis arbitrio,
XIX 381 C, XX 583 C', 609 A'; verumta-
men in actibus divinis, alii sunt ad quos
non est ei libertas ad oppositum, 496 D,
alii ad quos est libertas, *ibid.*, alii ad
quos modo est, modo non, 496 A'. — In
Deo duplex est actuum genus, aliud ad
extra, respectu creaturarum, aliud ad
intra, quod est essentiae vel personæ re-
spectu sui vel personæ alius, XIX 337 A'.
Ad extra ipsi convenienter potissimum
quatuor actus, XX 583 C'; ad intra, alii
sunt actus essentiales tribus personis
communes, XIX 469 D', a forma essen-

tiali eliciti, 469 C', et actus personales
et proprii, 469 D', a forma relativa et
propria, 469 C'. Duo autem dumtaxat
sunt actus essentiales et duo persona-
les, XIX 491 B, 492 D, quorum quilibet
simplex est, perfectus et unus, 490 D',
quia totam exhaustit agentis fecundita-
tem, 491 C, 492 C. — In angelis quomo-
do ad rationem hierarchie pertineat
actio, XXI 469 B', 473 B, C, 474 C, et
quæ actio, 470 C, B', C'. — Anima tripli-
cem habere dicitur actionem, animalem,
intellectualem et divinam, XXI 521 D',
522 A; eam triplici de causa latere pos-
sunt actus ejus, XIX 270 C', 276 D'. —
An et quatenus actus alicujus alteri prod-
esse valeat, XXV 328 C, 329 B, aut de-
functis proficiant suffragia peccatoris,
XXII 545 A, D', XXV 328 C'. — *Cf.* An-
gelus, Anima, Deus.

Activa vita circa agibia versatur,
maxime quæ sunt ad proximum, XXIII
580 D'. — Ad eam quodammodo spec-
tant septem dona, XXIII 549 C, sed præ-
cipue quatuor, pietas, fortitudo, scientia
et consilium, juxta Bonaventuram,
549 B' vel quinque, secundum Thomam,
consilium, 550 B', scientia, 550 C', pie-
tas, 551 B, fortitudo, 551 A', et timor,
551 B'. Ad actionem enim duo pertinent,
cognitio et affectus, seu directio et
exsecutio, XXIII 550 A'; et quoad pri-
mum tribus regitur virtutibus, eubulia,
gnome et synesi, 550 B', et duobus donis,
consilio et scientia, 550 B', C', 571 D',
quoad secundum, variis virtutibus, ut
justitia, liberalitate, magnificentia,
550 D', veritate, eutrapelia et amicitia,
551 A, et uno dono, scilicet pietate,
551 B. — Inferior est vitæ contemplati-
væ, quia purgativas tantum sequitur
virtutes, XXIII 578 B', et ad contemplati-
vam ordinatur, 580 C', imo sine operibus
contemplativæ non est meritoria,
578 D'; sed fructuosior quoad aliquid
esse videtur, 578 C', et utilior, saltem
proximis, 580 D', magis meritoria re-
missionis peccatorum, quia laboriosior,

581 B, et magis caritativa, 581 C; quapropter in Evangelio multa ei reprobmittuntur, 578 D'. — In codem homine absolute meliora sunt opera contemplativæ, sed accidentaliter meliora esse possunt opera activa, XXIII 379 A; ex variis hominibus, contemplativis vel activis, ille melior est qui plus caritatis habet, 581 A. — An maneat in patria, XXIII 581 D, A'. — Cf. Contemplatio.

Actus conjugalis. *Vide Coitus.*

ACTUS et potentia ens dividunt, et quodlibet genus entis, XIX 278 A', XXV 420 D, et vulgo definitiuntur, actus principium agendi seu movendi alterum, potentia principium movendi seu perficiendi ab altero, XXII 30 C'. Actus est formæ, potentia materiae, XIX 133 A'; verumtamen non dicunt quidditates diversas, sed dispositiones ejusdem diversas, dispositiones scilicet substantiales, XXI 423 D. An in actu puro et potentia pura dari possint gradus, XXII 24 A, C. — Praeter Deum, qui est actus purus, XXI 185 D, 210 A', XXII 30 C', et materiam primam, quæ est potentia pura, 30 D', in quolibet ente est compositio actus et potentiae, XXI 196 A', 210 A', etiam in angelis, 187 A, 196 A', 199 C, quia qualibet essentia creata, in quantum creata et dependens, dicitur potentia, 202 D, in quantum divinæ perfectionis particeps, dici potest actus, 202 A'; et quamvis in eodem actu præcedat potentia, simpliciter et in diversis actus præcedit potentiam, 77 B'. Veruntamen in angelis non differunt realiter actus et potentia, XXI 185 D', 202 D, nec actus est proprie esse actuale angeli, sed potius quidditas ejus, 185 D, 202 A. Item, quia dupliciter dicitur quid in actu seu actuale, actualitate nimirum essentiæ et actualitate formalitatis, XXII 31 A, a quibusdam materia prima dicitur ens in actu seu actus, 30 D, licet abusive, 30 B'.

Aliud est actus primus, qui est forma seu esse, aliud actus secundus, qui est agere seu actio, XXI 236 D', XXII 325 D,

478 B'; sed ab codem res habet utrumque, 325 D, et unum et idem respectu diversorum esse potest actus primus et secundus, XXI 237 C', sicut anima actus est primus respectu corporis, actus secundus respectu Creatoris, 237 D', esse, actus primus respectu actionis, actus secundus respectu essentiae, *ibid.* — Ab actu primo, qui est esse, discernendae sunt entium differentiae, XXI 418 B, sed per actum secundum, qui est agere, a nobis discernuntur, quia esse eorum non cognoscimus nisi per operationes, 118 A', et actus secundus præsupponit actum primum, *ibid.* — Cf. Potentia.

AD, præpositio, varia significat, vel causam finalem, vel concomitantiam, XXI 544 B, vel obligationem, 544 C.

ADÆQUATIO æqualitati aliquid superaddit, nempe imitationem, XX 97 C, 102 D, ideo inter divinas personas non est ponenda mutua adæquatio, sed mutua æqualitas dumtaxat, 97 D. Cf. Äqualitas.

ADAM protoplastus, etiam quoad corpus fuit aliquo modo imago Dei, XXII 143 A'. — Corpus ejus a Deo ipso plasmari deens fuit, XXII 143 A', imo necessarium, quia ad hoc nulla sufficiens erat virtus creata, 143 D, nec angelica, 143 A', nec cœlestis, 143 C', 146 B, nec seminalium rationum, 143 C', D'. Illud ex elementari natura constare omnino congruebat, XXII 148 C, ideo ex quatuor elementis compositum est, 143 D', ut ex omnibus rebus quodammodo conflatum videtur, 145 C; de terra tamen præcipue dicitur factum, quia hæc in ipso magis abundavit, 144 A, et in terra sunt aliquo modo tria alia elementa, 144 B; et sic in eo contemperatæ sunt elementares qualitates, ut in maxima essent æqualitate proportionis, 146 D', seu justitiae, 148 B, non autem æquiparantia, 146 D', seu ponderis, 147 D', ut simul et aptum esset ad actus vitales, 146 B', 147 A, et possibilitatem haberet ad corruptionem et incorruptionem, 148 B. De cœlesti autem natura nihil participare potuit per

modum compositionis, XXII 144 C, nec ligamenti, 144 A', 148 B', sed tantum per modum influentiae, 144 D, 148 C'. — Anima ejus nec de divina substantia decisa est, XXII 125 A', nec de potentia materiae educta, 125 C, C', 140 D', nec ante et extra corpus cum angelis creata, ut quondam opinatus est Augustinus, 140 B', C', sed in corpore et cum corpore, 140 C, 141 A, cuius fuit forma specifica, 141 A, sive unica, ut tenent plerique, 136 C, 139 D, sive cum alia forma substantiali incompleta corpus ad animae informationem disponente, ut volunt Richardus, 138 D, et Henricus, 138 B'. — Cf. Anima, Corpus.

Quoad corpus creatus est aliquo modo passibilis, quia ei fuit potentia patiendi, id est natura passibilis, XXII 188 B', 189 A, A', aliquo modo impassibilis, quia ei nulla fuit ab intrinseco necessitas patiendi, 189 A', et ab extrinsecis impressionibus ex ordine divinae justitiae protegebatur, 189 B', 192 A'. — Similiter fuit quodam modo incorruptibilis, non per parentiam deperditionis, XXII 190 D', 192 A', sed quia ab interiori corruptivo servabatur per esum lignorum paradisi, 151 B', 152 D', 154 A', et ab exteriori per temperatissimum loci aerem, 153 A; corpus ergo ejus ante peccatum nec igneuri nec gladio scindi poterat, juxta Thomam, quia spirituali immutatione tantum affiebatur, XXV 281 A', nec corruptioni subjacebat, quia in eo contrariarum qualitatum pugna reprimebatur, 306 B. — Immortalis ergo fuit, ex variis causis, XXII 151 A', 191 C, non omnimode, ita ut mori non posset, 189 A, 190 D, 191 D', quum cibis indigerit, 151 B', sed quia manens in gratia vel mortem evadere poterat, juxta quosdam, 190 A', D', 191 C, vel, ut docent aliqui, ante tempus corruptionis ad celestem paradisum fuisset translatus, 191 B', 192 C. Quae immortalitas partim et dispositio a natura erat, partim et completie a gratia, XXII 193 A, B, D' :

unde post peccatum, esu ligni vitae mortem declinare non potuisset, 190 B, eti forsitan vitam prolatasset, 190 C; imo ante peccatum ex eo comedisse videtur, quin inde factus sit immortalis, quia non ea quantitate comedit quae requirebatur, 371 B, C'. — Et quoniam ad ejus felicitatem pertinebant essentialiter immortalitas et rectitudi originalis, congruenter amoenitas loci, XXII 371 B', ideo in paradisum terrestrem translatus est, eti extra factus, ut sic intelligeret se gratuito ibi positum, 153 B, 154 C', et magis gratus esset, 155 A. — Cibo tamen egebat, non modo ad tuendam vitam, XXII 190 C', sed ad deperditi restauracionem et virtutis augmentativam et generativam conservationem, 190 D'. Item somno indulsisset, saltem naturali, XXII 191 A, contra Alexandrum, 192 B', et senuisset, saltem tempore, 191 C', sed senectutis alterationes minime sensisset, 191 D', et post aliquantum temporis, vivens translatus fuisse ad gloriam, 191 B', 192 C. — Cf. Arbor, Immortalitas, Impassibilitas, Paradisus.

Quoad intellectum, omnem perfectiōnēm humanae naturae a primordio accepit, XXII 257 A', ideo illum scire oportuit quidquid necesse fuit ad propriam gubernationem, 256 B, 257 D, 258 C, ad instructionem posteriorum, 256 B, 257 B', 258 C, et ad gubernationem inferiorum, 256 B, 257 D, quae scilicet in primis principiis continentur, 258 C, supernaturalia quaedam, *ibid.*, et de unaquaque re quod ad usum ipsius pertinebat, 257 A'. — Ut ergo pater et instructor posteriorum, scientiam concretam habuit, XXII 208 B, et species innatas, XXI 113 B; an autem perfectam universorum habuerit notitiam, XXII 255 B', affirmat Alexander, quia a Deo perfectus creatus est, 255 D', negat Thomas, quoniam tantum non requirebat perfectio naturae, 257 C, A', 258 A', ideo in eo non repugnat fuisse quamdam nescientiam, 258 B'. Arithmeticam noverit et geometriam,

XXI 263 A. — Sed licet aliter scientiam accepit quam nos, non tamen alterius rationis scientiam, XXII 257 A', 258 A', et dato quod scientie perfectionem accepisset, in ea tamen proficere habuisset, sive quoad scibilia, 256 A', sive quoad sciendi modum, 256 C, sive quoad habilitatem ad intelligendum, 256 A'. An autem deceptionem pati potuisset, XXII 256 B', affirmant nonnulli, non quidem in scibilibus, sed iu opinabilibus, 256 C', et absque firma adhæsione, *ibid.*, sed communius negatur, loquendo de quaenam deceptione, 257 A, 258 B'; verumtamen, sicut in ipso erat peccare et exinde mori, 257 D', sic et peccare et postea decipi, 258 A. — Durante innocentia, Deum non vidit per speciem, XXII 251 B, 252 C, 253 D, nisi forte ad momentum, in sopore, quum ablata est ab eo costa, 252 A, D, 253 D, alioqui nunquam peccare potuisset, 253 A', 254 C, sed per aliquem ejus effectum in intellectum proprium effluentem, 252 B', 253 A, id est visionis genere medio inter Beatorum et viatorum visionem, 253 A, 254 C, quia per sensibilia a clara intelligibilium intuitione non impediabatur, 253 B', et necessario profecit in cognitione Dei experimentaliter, 252 B, 253 D. — An Deum cognoverit sine medio, XXII 251 B', 253 A, vel in ænigmate, 253 B, per fidem, 254 D, 255 B, 258 C; quomodo noverit angelos, 253 D'; an casum suum præscierit, 258 C', aut Verbi incarnationem, XXI 325 C'. — Cf. Iunocentia.

. Quoad animam eum cum gratia gratis data factum esse certum est, XXII 265 B, 268 D', et cum optimis naturæ dotibus, 266 C, quin et cum quadam gratia superinfusa, 269 A; an autem in gratia sanctificante, caritate et virtutibus gratuitis, 264 A', negant multi, XXI 287 A', 289 B', XXII 265 D, B', C', 266 D, 267 D, saltem pro primo vita instanti, 266 A, B, quia gratiae infusio quamdam voluntatis dispositionem requirit, 267 B, D, nec eam adipisci potuit nisi per conversionem ad

Deum, 266 C', 267 D, quapropter in statu innocentia distinguenda sunt tempora duo, 266 C, 267 A'; affirmant vero alii, XXI 290 A, XXII 211 B, ut Thomas, 266 B', D', et Cartusianus, 267 A', quoniam hanc exigere videtur rectitudo originalis, 266 D'. — In eo ergo duplex fuit justitia, originalis, qua anima ejus et corpus optime ordinabantur, XXII 210 D', ita quod nec animam a contemplatione impediebat corpus, nec corpus affiebat nulla passio, 392 B', et gratuita, qua actus eliciunt meritorios, 211 A. Aliqua gratiae dona habuit innocentia statui propria, XXII 366 B', 368 C', aliquibus caruit, quæ statui illi non competebant, 366 C', 368 B', D'; an fidem habuerit, 366 D, 368 D', XXIII 410 B, et omnes virtutes, XXII 366 A', 369 C', ut pœnitentiam, 367 A, 368 D', perseverantiam, 367 B, et continentiam, 368 D'. — Impenitentia non erat, nec esse poterat, XXII 248 B', juxta plerosque, 249 A, A', 250 D, tum ob naturæ conditionem, 249 B, D, tum ob ingenitam libertatem, 249 C, B'; sed etiam absque gratia gratificante tentationibus resistere poterat et vitare peccata, 268 A', 269 D', propter rectitudinem naturæ, 269 A, 270 A, et auxiliante gratia gratis data quæ ipsi collata fuerat, 269 A, 270 B, C. — Verumtamen ex acceptis in sua conditione nec Deo proprio acceptus esse poterat, secundum Alexandrum, XXII 265 A', nec in bono proficere, profectu scilicet meritorio, 265 C', 267 D', et utraque indiguit gratia, cooperante et operante, 336 C'; insuper et angelum sui custodem accepit, XXI 546 A', D'. Num minus eguerit gratia ante peccatum quam postea, XXII 369 B, D, vel plus quam posteri habuerit gratia gratum facientis, 366 C', 369 A, 370 C, vel gratis datæ, 366 B', 368 B', 369 A, vel plures habuerit virtutes, 366 D', 367 D', vel plus meruerit per gratiam, 370 D, A', et virtutes, 367 B, D', 368 C, 369 D'. — Cf. Gratia, Meritum.

Ad vesperram cecidisse creditur, XXII 229 A. — Nec credidit nec voluit absolute esse sicut Deus, XXII 227 B, D, 230 D', sed tantum juxta modum, 230 D', nec ex infidelitate peccavit, 230 A, aut præsumptione, 231 A, sed nimio uxoris amore, 227 C, 230 C', quam castigare debuisset, 227 D, et quadam ignorantia, qua peccatum suum vel omnino veniale credidit, 227 A', 243 A, vel magis veniale quam erat, 227 C', quadam item cupiditate, 227 D', 230 D, elatione, gula, avaritia, 229 D', 230 D', dubitatione, 230 D', et curiositate, 231 D; ideoque multiplex ejus fuit peccatum, 232 A. Sed quamvis ibi multæ fuerint deformitates, attamen unum est peccatum, speciem sumens ab ultimo fine, XXII 432 C', et sic proprie fuit superbia, qua appetit Adam similitudinem divinæ scientiæ, XXI 311 A', B', 312 C, XXII 228 B', 230 A, 232 B, 579 B', deinde gula, 228 B'. In Patrem aliquo modo peccasse dici potest, in quantum ex infirmitate naturæ, XXII 579 C', contra Thomam, 579 A', aliquo modo in Spiritum Sanctum, quia ex quadam malitia, 228 B, 579 B'; sed proprie in Filium peccavit, quia ex ignorantia, 579 C', aut nescientia, 240 D, B', 245 A, aut errore, 227 A', 244 B, C', et Filio invidisse dicitur, quia Creatoris similitudinem inordinate appetit, XXI 324 B', XXIII 46 A', 47 B. — Et quidem primum hoc Adæ peccatum necessario mortale fuit, ut tenetur communiter, XXI 385 C', XXII 232 C', non ex ipsa peccantis libertate, qui potuit peccare venialiter aut mortaliter, sicut et nunc, 232 D', 233 B, sed propter conditionem originalis justitiæ, a qua exire non potuit nisi peccando mortaliter, 233 A, B, C, A', B', 234 A, A', contradicentibus tamen quibusdam, 232 B', ut Antisiodorensi et Scoto, 234 B, C, quia non repugnat illum leviter peccasse, sive ex defectu deliberationis, 233 C', sive ex levitate materiæ, 234 B, errando circa media aut consilia, 234 C, D. Grave igitur admodum fuit

hujusmodi peccatum, XXII 229 C, imo sub quodam respectu omnium gravissimum, 228 C', sed tamen multis aliis levius, 229 D, præsertim peccato Luciferi, 231 A, A', imo et peccato Evæ, quia ex minori elatione, 230 C', 231 D, licet gravius quantum ad ingratitudinem, 231 A', et considerata persona peccantis, 231 C'; nec refert quod maximum ademit bonum et pessimum intulit damnum, quia hoc fuit per accidens, 229 A'. — Remissibile fuit ex conditione peccantis, XXII 229 A, sed ex se ipso resurgere non valebat homo lapsus, quia gratiam sibi restituere impar erat, 229 B', ideo multiplicem pœnam luit, 392 A', et gravissimam, duplii de causa, 228 D.

Non modo singularis persona fuit Adam, sed et caput generis humani, XXII 383 A', et in ipso fuisse dicitur tota natura in alios derivanda, 404 B, id est omnes posteri, et secundum seminalem rationem, præter Christum, 383 A', 401 D, et secundum corpulentam substantiam, non excluso Christo, 403 C, 407 A', 410 B, aut virtualiter, juxta Thomam, 410 B, A', aut actualiter, juxta Bonaventuram, 403 D, 404 A', 408 C, ita ut ex ejus corpore, id est de humido ejus radicali, modica substantia decisa ad omnes homines per generationem transeat, 403 D, 408 C, 409 A, 410 B, D', sive more formarum indesinenter multiplicabilis, 403 D', 404 B', sive more materiæ in infinitum divisibilis, 404 A, A', 405 C. — In eo igitur fuit gratia originalis duplii modo, ut perfectio personæ et ut donum naturæ, XXII 383 A', 389 A', et econverso aversio a prædicta gratia, ut peccatum personale et ut perversio naturæ, 383 B'; et sicut in ipso erat posteris justitiam communicare, ita et peccatum transfundere, 443 D, B', 444 A, qui ideo in illo peccasse dilecuntur, 383 C', scilicet causaliter, 390 C. — Si ergo stetisset, justitiam originalem liberis transfundisset, juxta plerosque, XXII 208 C, 209 D, C', 213 A, non quidem

jure hereditatis, quum fnerit dominum gratuitum, 209 C', sed per transmutationem naturæ, 209 D', 211 B, et prout dominum naturæ collatum, 212 B', non autem justitiam gratitiam, quæ fuit personalis, 210 C, 211 A, 212 B', contra quosdam, 211 B, 212 B, et multo minus justitiam confirmatam, 211 A', D', 212 B, B', quum nec ipse prima vice obediendo fuisse in gratia confirmatus, 211 B', 212 B, D', 213 A, contra Ansclum, 210 D, 211 A'. Ejus igitur obedientia ad justificatiōnem omnium posterorum non sufficeret, XXII 210 A, quia nulla persona proprio actu toti naturae mereri aut demereri valet, 211 C; sed ejus inobedientia omnes gratia privavit, 211 C, corrumpendo naturam, 452 D', et ita peccatum ad omnes transfudit quoad culpam, 385 C, 387 D, 388 A, 391 A', et quoad penam, 384 C'. — An quocumque alio peccato, præter inobedientiam, naturam corrupset et originale propagasset, XXII 453 A'. — Cf. Peccatum originale.

Adæ peccatum duplex secula est pena, altera prout fuit personale, altera in quantum nature, XXII 229 B': ipse enim Adam e paradiſo terrestri ejectus est, 370 C', 371 B', D', nec, quantumcumque penituerit, oleum misericordiae ab angelo paradiſi, ad ungendum corpus infirmum, impetrare potuit, XXIV 593 B; et pariter tam ipsi quam soboli clausus est paradiſus cœlestis, XXIII 340 B, 343 D', et imposita necessitas moriendo, XXII 190 B, et hujus sæculi miserias tolerandi, 391 D'. Et quamvis peccatum in quantum personale expiare valuerit, non tamen in quantum naturale, XXIII 35 B: ideo sauciam naturam reparare nequivit, XXII 452 D'. — Ad restaurandam autem eam assumi decuit a Verbo, non ipsum Adam, XXIII 222 C, sed aliquem de stirpe ejus, 221 D', qui carni ejus communicearet, non peccato, 106 D; quapropter alio modo ac ceteri, in eo dicitur fuisse Christus, 106 B', non quia ex parte substantiæ ejus incorrupta formatus sit, ut

male volnernnt quidam, 106 C, B', D', sed potius quia ab eo secundum propagationem communem non descendit, 106 B', 107 C. — Cf. Redemptio.

Ad contrahendum matrimonii cum Eva desuper illuminationem prophetam accepit, XXV 63 C, et quodammodo cum Deo sacramentum instituit, 63 D, 68 B', C'; verumtamen ab eo incepisse non dicitur Ecclesia, ne cum eo collapsa esse videretur, XXIII 234 C'.

ADAMANTIUS, XXI 363 A'. *Vide* Origenes. **ADAMAS** lapis ferrum sua virtute attrahit, XXI 428 D, et gratiositatem in gestante parit, XXIV 338 C.

ADDITIO alia est distrahens, quæ contraria addit rei, alia complens, quæ sensum elucidat, XIX 52 C', D', et juxta hanc distinctionem modo licet addere Scripturæ, modo non, 52 D'. — An cuilibet finito fieri possit additio, XXIII 233 C.

ADJECTIVUM in hoc a substantivo differt quod significationem suam ponit, non absolute, sed circa substantivum, XIX 421 D, ideo significat per modum accidentis, 422 A', et plurificatur secundum multiplicationem subjecti, 422 A', 475 D'; quapropter in divinis relativa designantur adjectivis, 421 A', quæ de suppositis prædicantur in plurali, propter horum pluralitatem, 422 A'. — In divinis alia sunt quæ prædicant conditionem rei absolute, ut negativa, et ista dicuntur tam de essentia quam de personis et proprietatibus, XX 363 A, D; alia essentiæ, personarum et proprietatum distinctionem prædicant, eam principali significato significando, et illa non dicuntur de his omnibus indifferenter, 363 B, D; alia eam prædicant ex modo significandi, ut quæ designant actus vel inherentiam, et hæc personis reservantur, 363 C, A'. — Quaedam de divina essentia enuntiantur in oppositione ad creaturas, et prædicantur de proprietatibus, XX 363 B', quaedam de divina essentia ut est essentia cujuslibet personæ, et non prædicantur de proprietatibus, *ibid.*, quaedam de

essentia ut est principium actionis, et dicuntur de personis, non de proprietatibus nec de essentia proprie, 363C'. — Adjectiva essentialia, quoniam absoluti sint intellectus, non repugnat praedicari de proprietatibus, XX 366A, et de notionibus, juxta Antisiodorensem, 363A; verumtamen, secundum Albertum, de proprietatibus praedicari nequeunt nec essentialia per modum essentiae, 364A, 365C', nec essentialia appropriata personis, 364B, 365 C', nec essentialia cointellecta persona, 364 B, D, nec essentialia per modum actus, 364 C, D; et de notionibus praedicari nequeunt, quae præter naturam aliquid connotant quod non convenit notioni, 365C. — Adjectiva personalia ut sic, non dicuntur de notionibus, XX 364 A', quia vel personæ ut sic, appropriantur, vel actum ejus personalem designant, 364A', 365D. Notionalia habitudinem dicunt personæ in quantum personæ, XX 366A', ideo nec de essentia dicuntur, quia notiones copulant, non essentiam, 365C, nec de notione substantive dicta, 365D', sed tantum de notione quæ habet intellectum personæ, 366A'. — Adjectiva masculini vel feminini generis adjective tenentur, et distinctiones ponunt circa terminos personales qui in locutione ponuntur, XIX 421D, ideo in divinis aptantur, masculina personis, feminina proprietatibus, 421 B; neutra autem, quia substantivantur, diversitatem notant absolute, 421C, et in divinis essentiae aptantur, 421B, verumtamen adjective accepta et termino personali adjuncta, alietatem personarum designare possunt, 421A'. — Cf. Genus, Prædicatio, Substantivum.

ADOLESCENTIA quandonam incipiat et finiatur, XXV 490 A. — Adolescentula: sic vocantur in Scriptura B. Virgo et quælibet anima sancta, XIX 44; via Christi in adolescentula, quid, *ibid.*

ADOPTIO est extraneæ personæ in filium et heredem legitima assumptio, XXIII 205 D, 206 B, XXV 207 B. Ad supple-

dum naturalis generationis defectum inducta est, XXV 207D, et duplè est, altera perfecta, quæ dieitur arrogatio, XXIII 207 A', XXV 207 A', et fieri nequit nisi principis auctoritate, 207 B', qua qui jam sui juris est transit in dominium adoptantis, XXIII 206C', altera imperfecta, quæ adoptio simplex vocatur, 207B', et fieri potest ex auctoritate magistratum, XXV 207 C', qua qui nondum est sui juris non transit in dominium adoptantis, XXIII 206 D'. — Illis dunitaxat competit adoptare qui potestatem habent de suis disponendi, XXV 207 C', ideo nec minoribus nec mulieribus, *ibid.*, nec his qui perpetuum habent impedimentum generandi, 207D'; item his tantum congruit adoptari quibus nullum inest jus in hereditatem, id est extraneis, 208A. — Adoptio legalem cognationem inducit inter adoptantem et adoptatum eusque posteros, XXV 208B, quia quidquid est in potestate adoptati transit in potestatem adoptantis, 208 A'; item inter adoptivum et filios naturales adoptantis, 208C, inter adoptantem et uxorem adoptati, et econverso adoptatum et uxorem adoptantis, *ibid.*, non autem inter adoptantem et parentes carnales adoptati, *ibid.*. Ideo nequit adoptans ducere uxorem adoptati, nec adoptatus uxorem adoptantis, XXV 208 C, sed quandoque fieri potest connubium inter adoptatum et filios naturales adoptantis, 208 C, D. — Cf. Matrimonium.

Ex similitudine humanorum ad divina translata est adoptio, XXIII 205 C, et sic adoptionis gratia ea dicitur quia homo de non filio fit filius Dei, 203 A', 204 A, et jus acquirit cœlestem hereditatem percipiendi, 208 D, 206B. — Spiritualis adoptio tria supponit: extraneitatem adoptati, gratiae collationem, et jus concessum ad hereditatem, XXIII 204 B; bene esse dicit post male esse, 204 A, ideo per duo fit, per gratiam baptismalem, quæ removet a malo, per fidem et caritatem, quæ ordinant ad

bonum, 205B. Hoc cum humana communi habet, quod sic adoptati transeunt in potestatem adoptantis, jus acquirunt ad hereditatem, XXIII 206D', et Filio naturali, id est Verbo, assimilantur, non secundum rationem formae aut intellectualitatis, sed secundum unionem cum Patre, 206C, ab hac vero diserepat, quia largiori fit modo, 207A, A'; et quodam modo quoque duplex est, adoptio simplex, quæ secularium est, 207A', et arrogatio, quæ religiosorum, 207A. — Toti Trinitati adoptare competit, sed Patri principaliter, XXIII 205A', eius solius filii efficimur, 205B', Filio et Spiritui Sancto effective, 204B', 205C', quia ad adoptionem concurrunt redemptio, quæ est Filii, et gratificatio, quæ est Spiritus Sancti, 204C'; ideo modo per Filium dicimus adoptati, 204A', 205B', modo per Spiritum, 205C', inchoative scilicet per Filium, compleutive per Spiritum, 204B'. — Solis intellectualibus creaturis competit adoptari, XXIII 205D', quum per adoptionem jus acquiratur ad beatam fruitionem, 205D, 206C, sed omnibus, tam angelis quam hominibus, 205D', tam his qui ante quam qui post incarnationem fuerunt aut sunt, 204A', D', id est omnibus qui natura non sunt filii, 206B, Christo autem nullo modo, 203A', 204B, 206B', tum quia ab initio naturalis filius, 204C, tum quia majori gratia praeditus, scilicet unionis, 203D', 204A'. Ante incarnationem tamen non fuit plena adoptionis ratio, quia nullus tunc hereditatem salutis assequi potuit, XXIII 205A. — Cf. Filius.

ADORATIO alia est latræ, quæ soli Deo debetur, XXIII 193A', non solum ratione potentiae, sed et sapientiae et bonitatis, 191C', 195D, alia duliæ, quæ sublimibus creaturis impenditur, 192A'. — Christo in quantum Deo, seu Christi divinitati, debetur latræ adoratio, XXIII 194C', ratione summi dominii, 195B; humanitati vero seorsim sumptæ non debetur nisi duliæ aut hyperduliæ, 192C, 193B,

sed cum divinitate, in supposito, adorari potest et debet, 191B', una eademque adoratione, 191D', id est latræ, 192B, 193A, C, sed quasi per accidens, juxta Durandum, 193B', seu associative, juxta Scotum, 193A. An eruci aut imaginis Christi impendenda sit adoratio proprie dieta, negat Durandus, XXIII 193C', contra Cartusianum, 194A. Non nisi conditionaliter adoranda est apparatio Dei, XXI 535D, aut Christi, XXIII 192C, imo et hostia a sacerdote consecrata in Missa, 192D'. — Cultu adorationis primo coli cœperunt egregii viri post mortem, XXI 325C, deinde principes viventes, 325D, instar Luciferi, qui se ipsum adorari cupisse videtur, 325B. — Quandonam urgeat præceptum adorandi Deum, XXIII 194A', 195B'. — Cf. Cultus, Dulia, Latria.

ADSISTENTIA. Assistere uno modo dicitur divinam essentiam intime contemplari, XXI 522C', 525C, vel ipsi ad nutum obedire, 526B', et sic omnes angeli dicunt possunt adstantes, 522C', 525C, 528C, etiam dæmones, 522C', 526B'; alio modo dicitur circa Deum esse, 522A', ab eo immediate illuminari, 528C, ac in eo divinorum effectuum rationes conspicere, 522D', eaque quæ ad officium pertinent, 525C, et sic adstantes dicuntur tres tantum chori, 524A', D', primæ scilicet hierarchiæ, 522D', 523D. An pauciores vel plures sint adstantes ministriantibus, XXI 524C'. — Quid sint relationes adstantes, XX 303A'. — Cf. Angelus.

ADULATOR seu palpo ad restitutionem tenetur, si causa fuerit damni, XXIV 398C'; item si per adulacionem aliquid acquisivit, 412B'. Cf. Palpatio.

ADULTERIUM, species luxuriæ, peccatum est gravius furto, etsi mitius puniatur, XXIV 410C, simplici fornicatione, cui superaddit læsionem matrimonii, XXV 430D, et perjurio, quia in eo sunt fractione voti et solennis promissionis, sacrilegium, aliæque deformitates, XXIII

631 A. — Quoad bonum fiduci aequo peccant vir et uxor adulterando, XXV 150B, sed quoad bonum prolis magis nocivus est actus uxoris, *ibid.*, ideo in simplici fornicatione magis peccare censetur vir, in adulterio mulier, 150 A'. — Adulterium specialiter contrariatur matrimonio, XXV 184 C, prout est officium naturae, 184 D, ideo praे ceteris vitiis aptum est illud separare, 184 C. Impedimentum igitur est matrimonii contrahendi inter adulterum et adulteram, XXV 140 C, 145 A', saltem in certis adjunctis, 151 B, C', et causa legitima separandi contractum, 130 D. Adulteram enim uxorem in poenam fracta fidei potest vir dimittere, XXV 148 B', 149 B, certis conditionibus, 148 C', 149 A, coram judice spirituali aut saeculari accusare, 149 C', a toro et cohabitatione excludere, 149 B', C', non tamen propria auctoritate occidere, 159 D et s.; imo eam a se amovere tenetur si in crimen sit incorrigibilis, 149 A', 151 C; si vero poeniteat, potest ei reconciliari, 150 C', eamque ad societatem suam revocare, 150 D'. In quibus omnibus uxor viro æquiparatur, XXV 148 B', 150 A; sed hodie vix petitur divortium causa adulterii, 130 A'. — An et quomodo mulier adulterinam procreans prolem, ad restitutionem teneatur, XXIV 402 C', 407 A, 408 C. — An expedit adulteros publica auctoritate morte plecti, XXIV 409 C', 410 C. — Cf. Divortium, Impedimentum.

ADULTUS non baptizatus primo peccans necessario peccat mortaliter, juxta quosdam, XXII 353 A, quia tempore discretionis tenetur vel de sua deliberare salute, 353 B, vel motui divino ad bonum incitanti consentire, 353 D, quod faciens ab originali mundatur, non faciens peccat graviter aut saltem venialiter, 353 A'. Quilibet ergo adultus necessario in statu salutis est vel damnationis, quia vel in gratia vel in peccato originali aut actuали, XXII 356 B, XXIII 597 A', et cum originali ac veniali decedens, a cœlo

excluderetur propter originale, et ad infernum descenderet propter veniale, XXII 355 C, B'. Au possit sine gratia vitare peccata, XXII 355 A, C', et teneatur esse indesinenter in statu salutis, XXIII 596 A', in fide, spe et caritate, 596 C'. — Adulti statim post Baptismum decedentes salvantur, non propriis meritis, sed virtute sacramenti, XXII 356 C; in originali autem obeuntes, quia ad gratiam parare se poterant, poena damni in inferno dolebunt, 447 C'. — In adultis baptizandis requiruntur fides et devotion, XXIV 431 A, quædam poenitentia, 424 C, 427 A', et intentio, quia sacramentum non recipit coactus, 429 D, nec renitens, 429 B'; et in sacramento suscipiunt pro dispositionis qualitate, universorum remissionem peccatorum, 434 B', D', gratiae infusionem et virtutum, 426 A, 434 A', aut saltem characteris impressionem, 428 C, B'. — Cf. Baptismus, Puer.

ADVENTUS Christi duplex est, alter in incarnatione, alter in generali resurrectione, XXIII 222 D, alter in forma humilitatis, alter in forma gloriae, XXV 379 C'; in primo sanata est in nobis corruptio persona, XXIII 222 D, in secundo tolletur corruptio naturæ, 222 A'. — Quæ secundum præventura sint signa, XXV 381 C et s.

ADVOCATUS patrocinium suum præstare non tenetur litigantibus; ideo pro eo pecuniam exigere potest, XXV 48 A, contradicente Antisiodorensi, 51 B; sed ad restitutionem tenetur qui negligentia vel imperitia causam perdidit aut causam injustam assumpsit, XXIV 414 B'. Hujusmodi officium religiosis et clericis in sacris interdicitur, XXIV 414 A'. — Quomodo advocati officio erga nos fungatur Christus, XXIV 281 B', 282 B.

ÆGIDIUS Frater (S. Francisci socius) angelicam vitam potius quam humanam ducere videbatur, XIX 432 B. — Adeo intellectus dono repletus erat, ut se magis scire quam credere Symbolum dicaret, XIX 65 B', XXIII 443 A'.

ÆGIDIUS Romanus (Ægidius Colonna, Augustinianae familie Minister generalis, et Bituricensis archiepiscopus, Doctor fundatissimus, 1247-1316), auctor prolixus, XIX 334 B', 339 D, XX 341 C, XXIV 257 C', 268 A', prolixissimus, XX 286 C, 289 C', 448 D', adeo prolixus ut sepe tñdeat eum perlegere, 163 A, insuper et cavillator, XIX 471 B', 521 C, XX 78 B', 251 B, arguere solet contra S. Thomam, magistrum suum, XIX 76 B', 83 D, 108 B', 111 A, 154 A', 191 A', 389 B', 441 B', 461 D', 471 B', D', 514 A, 517 D', 540 C, 558 A', 570 A, 580 A, XX 13 C', 38 C, 78 B', 251 A, 253 A', 285 D', 291 D', 341 D, 342 A', ejus scripta multoties nititur improbare, sed irrationabiliter, XX 239 C', 286 B, et injuste, quia ea identidem non refert sincere, XIX 486 C', D', 514 B, 521 B, sed truncate, 521 A'. — Nec modo Thomæ, sed interdum communi theologorum scholæ contradicit, XIX 521 C, XX 342 B', et sibi ipsi, XIX 462 A, 476 B', 517 D', 570 D. — Sæpius redarguitur, XIX 506 A, 514 B, 517 D, etc., XX 342 D'.

ÆGYPTUS. Quo sensu instigati dicantur a Deo Ægyptii contra filios Israel, XXII 497 D, 498 A. — An virtute dæmonum vera miracula fecerint magi Ægyptii, XXI 421 A, 423 A', D', 426 B, D, 427 D', 431 A', 432 D, 433 D. — Ægypti plagas ab angelis malis immissas fuisse tenent multi, XXI 432 A, D, non excepta primogenitorum occisione, 432 A', 520 C, contradicente tamen Cartusiano, 432 D, A'. Per has volunt nonnulli designari decem persecutiones Ecclesiæ, sed perperam, XXV 251 B. — Cf. Magia.

ÆNIGMA quid sit, XXII 233 B, et quid cognoscere in ænigmate, 283 C. An Deus sic apprehensus necessario sit delectabilis, XXV 380 D.

ÆQUALITAS dicitur rerum differentium eadem quantitas, XX 401 B'. In quantitate ergo fundatur, XIX 268 C, XX 97 D', 401 D', 403 D, quia hæc æqualia dicuntur quæ parem habent quantitatem seu magnitudinem, 97 B, et in hoc differt a

similitudine, quæ fundatur in qualitate, 97 B, 102 D, B', ab identitate, quæ fundatur in substantia, 102 B', D', et ab adæquatione, quæ æqualitatì superaddit imitationem, 97 C, 102 D. A similitudine differt etiam in divinis, ubi differunt ratione, XX 96 D, et aliquid addit super eam, 97 A, 102 D, nec eam semper requirit, 102 C; in divinis tamen in similitudine includitur, 348 D, eamque includit, 97 A, 101 A; pariter in divinis ab identitate non discrepat, 101 A. — Nihil addit super essentiam, XX 101 D, sed unitatem quantitatis importat, sive secundum essentiam, ut in divinis, 96 A', sive saltem secundum commensurationem, ut in creatis, *ibid.*, et essentialiter negationem includit majoris et minoris, 97 B'. — Duplex est: altera quantitatis, XX 97 D', æquiparantiae, ponderis, XXII 146 B', 147 D', XXV 418 B, alias arithmeticæ, XXII 345 B, seu absoluta, XXIII 593 B, qua pertinet ad justitiam commutativam, XXII 345 B; altera virtutis, XX 97 D', justitiæ, proportionis, XXII 146 D', XXIII 593 B, XXV 418 B, seu geometrica, XXII 344 D', ad quam respicit justitia distributiva, XXII 345 B, 346 B'. — Quid inter æqualitatem et æquale, XX 99 A'. — Cf. Adæquatio, Identitas, Similitudo.

In divinis est æqualitas, quia ibi sunt species quedam quantitatis, ut magnitudo, duratio, XX 96 D, virtus et perfectio, 97 D', 400 B'; sed diversimode intelligitur in divinis ac in creatis, 98 A', 103 B', quia in divinis attendit secundum eamdem numero magnitudinem, 96 B', et duo dicit, unitatem essentiæ et personarum distinctionem, 96 D', 97 C'; aliquo modo identitatem et similitudinem includit, 101 A, sed super similitudinem aliquid addit, 97 A, personarum æquipotentiam, coæternitatem et omnimodam æquiparantiam, 100 D'. — Inter personas summæ Trinitatis est ergo mutua et perfecta æqualitas, XX 97 B, B', 98 A, 103 B, quoad originem, sapientiam,

potentiam, 98 A, 100 B', et omnes actus essentiales, 118 D', quæ necessario sequuntur originem, 284 C', et una eadem que est numero in tribus personis, saltem in quantum includit unitatem essentiæ, 98 D', non tamen semper cum reciprocatione, 98 C, 99 B'. Et quia penes essentialia attenditur, non notionalia, XX 118 D', 119 B, D, non illi officit in Patre pater-nitas aut generatio, 117 C', 118 B, nec ceteræ personarum proprietates, 97 D, 98 C', 117 B', 118 B', 119 D, nec relationum distinctio, 105 B'. — De Deo non dicitur remote aut privative tantum, XX 99 B, 101 B, sed aliquid ponit in eo, 99 C, 101 B, et est relatio rationis in unaquaque persona, in quantum sibi semper eadem est, 100 A', relatio realis quoad personas ad invicem, 101 A', licet non distincta a personalibus relationibus, 97 B', 101 C'. Nec igitur mere essentialis est relatio, XX 99 C, nec mere rationis, 101 C, sed partim essentialiter, partim relative dicitur, 99 D, quia tam relationes distingentes personas notat quam essentiæ unitatem, 97 D', 99 A', 101 B', personas directe in concreto, essentiæ directe in abstracto, 99 A', 100 D. — Filio in divinis specialiter appropriatur æqualitas, tanquam perfectæ Patris imagini, XX 316 B', 317 B, et mediae Trinitatis personæ, 317 C, 318 A, et item quia per eum ad æqualitatem justitiæ reducta est inæqualitas culpæ, 318 A; quomodo propter eum omnia dicantur æqualia, 322 D', 323 B, D. — *Cf.* Persona, Trinitas.

Æqualem Deo esse creaturam impossibile est, XX 123 A', ideo non absolute et simpliciter se Deo æquari appetierunt Lucifer, XXI 307 B, D', 308 B, 309 C, 313 A', 317 A', 320 D', et Adam, XXII 227 B, D, 230 D', sed secundum quid, XXI 315 C', 317 B, 321 B, XXII 230 A'. — An æquales sint ad invicem animæ rationales, XXII 434 D, vel potentiae animæ, XIX 268 A, vel virtutes, XXIII 591 D' et s., sive in eodem sive in diversis, 593 A, C, C';

an et quatenus æqualia elementa in corpore humano, XXII 446 C', 448 A. — Diis et parentibus reddi nequit æquivale ns, XXI 401 D, XXIV 385 D, 391 A. — Per peccatum fit quædam inæqualitas injuria, XXIV 375 C, quæ per poenitentiam reducenda est ad æqualitatem justitiæ, 375 C. — *Cf.* Adam, Lucifer.

ÆQUINOCTIUM. Æquinoctialis circulus, ab utroque polo æque distans, cœlestem sphæram dividit in duo æqualia, XXII 155 C; circa hunc habitant Æthiopes, ob regionem fervidissimam nigri, 152 B, sed sub ipso non videtur esse regio habitabilis, 153 B. — Ibi tamen communiter tenetur situm esse paradisum terrestrem, XXII 153 A, 154 A, 155 C, 156 B, D, contra Scotum, 156 A, aut ultra eum, 151 C', a nobis secretum per mare salsissimum incommeabile, 151 D', et per zonam torridam, 152 C. — *Cf.* Paradisus. ÆQUITAS simulata non est æquitas, sed duplex iniquitas, XIX 55 D'. *Cf.* Justitia. ÆQUIVOCATIO plures habet institutiones et pro qualibet determinate accipitur, XX 287 D', ideo iu voce tantum conveniunt æquivoca, non in re, XIX 518 A, et sub eadem scientia non continentur, nisi prout in aliquo communicant, 77 D'; secundum res significatas dividuntur, XX 443 A', nec in eis plurificatur nisi modus, XIX 517 D'. — Quid sit causa æquivoca, XXV 256 A. — In divinis sunt quædam nomina de Deo et creaturis aliquiliter æquivoce dicta, XX 287 B', sed inter Deum et creaturas nulla est proprie æquivocatio, XIX 77 C'. — *Cf.* Analogia, Univocatio.

AER ex parte primævæ materiæ subtiliata sed non exsiccata dicitur factus, XXII 14 C, et ab aliis elementis distinctus est tertia die, 83 C'; cur a Moyse non exprimantur ejus creatio, 7 B', 67 D', et distinctio, 83 C', 84 C. — Elementum est humili quasi spiritualis, XXII 408 D', et cum igne convenientiam habet, ideo quasi mediat inter ignem et aquam, XXI 411 D', et quia decies subtilior est aqua,

et centies terra, XXII 109D', 110A, ambas perfecte cingit circulariter, 84A'. — Triplex est aeris regio, infima in qua volant aves, media in qua finit impressions, et suprema quæ scena est, XXII 153C'; in infima enim, ex humido aqueo et maris vaporibus aliquo modo insipissatur, 109A, 111B, et cum aquo elemento deputari solet, 111A, et sic juxta terram aves ferre et ab hominibus respirari potest, 109A, in superiori autem nec ventis nec nubibus aditum præbet, ob subtilitatem, *ibid.*, unde nec aves ibi volare queunt nec homines respirare, 111C. Ex aeris sphæra duo constituantur cœli, ætherium superius, aerium inferius, XXII 62A, et superior ejus pars movetur motu cœli circulariter, 97A'; insuper et inter sphæras videtur esse quidam aer rarus ac spissus, 96D. — Aer commune medium est visus, auditus et odoratus, XXV 281C, et quo magis illuminatur, eo aptius est medium videndi, 282A; sed quia formam solis recipere nequit, sole recedente, lumen non retinet, XXI 99C. — Ad mixtorum generationem requiritur, ut in eis faciat extensionem, XXII 107A', et plus confert in eis ad actus vitæ quam aqua et terra, 108A'; item quoniam inter elementa facilius recipit condensationem et subtiliationem, XXI 442A', 443A', ex aere sibi coaptare corpora solent angeli et dæmones, 441B', 442C, 445D, illum insipissando, 442B', 445A'. — Elemento aeris præesse dixerunt philosophi ordinem quemdam spirituum, a quibus expectebant pagani auguria et aeris vicissitudines, XXI 339C, et qui ornamenta erant aeris superioris, 441D', sicut aves, aeris inferioris, XXII 113B'; et in eo residere dicuntur dæmones, non in suprema parte, quæ luminosior est, XXI 349A, C, nec in infima, ne nobis nimis noceant, *ibid.*, sed in media, seu in aere caliginoso, 349B, C', unde ad tentandum homines exire possunt, 352C', non pro libitu, sed permittente Deo,

354B'; verumtamen nec daemonum proprius est locus, XXV 326A, nec avium, XXII 103C', 106A'. — In fine mundi per ignem purgabitur, XXV 370A', 371B', 373B', et quodammodo consumetur, 373C; sed remanebit quoad formam substantialem, 372B', et naturales qualitates, 373B, et post judicium splendidus erit ut cœlum, 386D, non tamen radios emitteat, 386A'. — Cf. Elementa.

ÆSTIMATIO. Vis estimativa potentia est animæ sensitivæ apprehendens conveniens et nocivum, XXII 133B', 279D, et ita se habet ad appetitum sensitivum sicut intellectus practicus ad voluntatem, 279D, seu ratio practica ad liberum arbitrium, 279C'. — Inter primam et postremam cerebri partem organum habet, unde cum sensu communi communicat, XXI 433C', et nihil recipit nisi cum sensibili, XXII 135B'. — Quibusdam eadem esse videtur ac cogitativa, XXI 433C'.

ÆTAS. Sex computantur hominis ætates, XXV 190A. — Ultima humani generis ætas a primo Salvatoris adventu usque ad secundum extenditur, sed hujus duratio determinari nequit, XXV 230B'.

ÆTERNITAS varie definitur, XIX 370A', B', C', sed vulgo dicitur interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio, 369C, XXI 130A', et tres dotes habet inseparabiles, interminabilitatem, invariabilitatem et simplicitatem, XIX 369C', quia tota est simul, XXI 78D, nec principium habens, nec finem, 127A', nec prius nec posterius, 127B', 128A, 135B, nec successionem, 133A', 146D, nec mutabilitatem, 127D'. — Cum ævo et tempore mensura est durationis, XXI 127B', 146C, ævum et tempus includens et excedens, XIX 371C, quorum dicitur principium, XXI 83B, et mensura, XIX 371A, quia et ab illa fluunt, XX 313D', et illam quantum possunt imitantur, XIX 371B; sed æternum dicitur quod caret initio, fine et successione, 371C', et sic differt ab æviterno, quod caret

initio et fine, sed non successione, 370B, 372 A, B, XXI 427 B', 446 C', et a temporali, quod tria habet, XIX 370B'; quo patet propriam æternitatis rationem esse in uniformitate et motus carentia, 370B', 373 A', æternum quippe semper sibi præsens est, in uno indivisibili nunc stante, non movente se, XXI 83 C, et fixum est, stans immobiliter secundum substantiam et operationem, 447 D'. Æterno ergo et temporali nihil est univocum, sed analogum tantum, XX 287A, XXI 78C', nec ad invicem comparari possunt, 78C', sicut totum et pars, 435A; verumtamen sub una cadunt scientia, in quantum temporale habitudinem habet ad æternum, XIX 75 A, 77 C', et quum in termino conjuguntur, totum judicatur temporale, 542 A', XX 298 C'. — Æternitas, utpote infinita, nec pertransiri, nec finiri, nec dividiri potest, XXI 78 D, 435 B; num a nunc invariabiliter stante causetur, XIX 369 B', 374 D'. — Cf. Ævum, Nunc, Tempus.

Deo tribuenda est æternitas, XIX 213B', ipsique dumtaxat proprie competit, 370 A', XXI 444 B' et s., cuius est mora, 83 B, vita, XIX 370 D', 374 D', essentia, 373D, XXI 430 A', esse, XIX 375 A, et mensura, 369C et s., 372 A' et s., XXI 427 B', D', 433 A'; et quia duo in sua ratione complectitur, primo carentiam initii durationis, sic tribus personis communis est, XX 312 A', cum similitudine ad propria Patris, 313 D', et recte dicuntur Pater et Filius duo æterni, XIX 422B, D', vel coæterni, 423A, secundo carentiam initii originis, ita cedit in proprietatem Patris, XX 312 A', et Patri specialiter tribuitur, 312C, B', 313C, 314 B', 320 A. — Verumtamen quidquid de Deo prædicatur, non est æternum, XX 298 D', sed tantum quæ significant esse uitiam, ut absoluta, 297 A; in divinis ergo generatio et spiratio æternaliter tantum dicuntur, XIX 543 A', missio et datio temporaliter tantum, 513D, 543 D, processio et exitus utroque modo, 543 A'.

Æternum dicitur quasi ens extra terminos, XIX 370C, et sic repugnat omni enti quomodolibet terminato, 370D; perperam ergo mundum æternum et increatum dixerunt quidam philosophi, 375C, XXI 69 B', æternum et tamen creatum alii, XIX 386 B'. — An vero repugnet creaturam aliquam esse ab æterno, affirmant plerique, XIX 387B, D, XXI 82B, negat Thomas, 82C, distinguit Durandus, 82C; non ergo implicat mundum ab æterno fieri potuisse, juxta Thomam, 70B', Durandum, 73A, et Cartusianum, 87A, contra alios, 69 D', 71B, A', 76 B', 79 B', 86D, etsi certum sit ex fide eum incepisse in tempore, 70C. Sed quamvis motus, tempus vel creatura essent ab æterno, non tamen æterna, quia semper ex nihilo, XIX 323 B, 370 A', nec tota simul, 370 D. — Aliquo modo tamen a creaturis participari potest æternitas, XIX 371 D, 373 C', et sic contingit tripli- ci modo aliquid esse in æternitate, 371 C, et quadruplici modo esse æternum, 373 D', sed de Deo et creaturis prædicatur analogie tantum, 374 A, quia in creaturis continuatio non habetur sine successione, XXI 444 A', 448C. — In Scripturis æternum pro quaenamque indeterminata duratione accipitur, XXIV 72C. — Cf. Creatio, Mundus.

Omne eus superius aut est supra æternitatem, aut in æternitate, aut post æternitatem, XXI 126 B. — Inter rem cuius substantia et operatio est in æternitate, et rem cuius substantia et operatio est in tempore, est res media cuius substantia est in æternitate et actio in tempore, XXI 126 C, 153 D'.

ÆVUM varie definitur, XXI 429B, C', 430B', 445 A. — Inter æternitatem et tempus dicitur horizon, XXI 435 B, quia inter utrumque medium tenet, 126 B', 146 A', 147 D', cum æternitate communicans per indesiuibilitatem, cum tempore per inceptionem, 135C, ab æternitate differens, quia initium habet, 427 A', et ob alias causas, 427 C, a tempore, quia fine caret,

127 A', et item ob alias causas, 140 C, sive ratione tantum, sive potius realiter, 126B', 127 C, A'. Nonnunquam sumitur pro æternitate, XXI 130 C', sed est æternitas participata dumtaxat, 130 B', quia ab ipso plurimum deficit, 148 C'; rursus, quia a permanentia veræ æternitatis recedit, quandoque dicitur tempus, 130 C, sed quum æternitas proprie sunatur pro increato, et ævum sèpe accipiatur pro tempore, potius dicendum esset ævinternitas, 132 D. In æternitate continetur, XIX 371 C, quam imitatur in esse et posse, non in actu, 371 B, et præcedit tempus dignitate, et forsitan duratione, XXI 137 C. — Aliiquid est non tantum in apprehensione, sed in re, XXI 128D, 130D, B', 134D', non substantia, sed accidentis, 132 D', quia ad essentiam rei non pertinet ratione essentiæ, 133 D, simplex et indivisibilis essentia, 131 B', fixa stans et absque successione, sicut esse cuius est mensura, 133 C'. In genere quantitatis non esse videtur, XXI 132 B', 144 B, aut saltem, si ad quantitatem pertineat, ab aliis quantitatibus specie differre, 132 C'. — An ævum sit totum simul, XXI 129 C', 131 B', 148 B', vel econtra habeat præteritum et futurum, XIX 372 A, XXI 128 B, fuisse et fore, 144 D', 148 D', prius et posterius, 126 D', 127 B, 131 B', 144 C, C', 148 C', an sit in eo vera et realis successio, affirmant quidam, 126 D', 149 B', absque tamen variatione et innovatione, 144 C, quia cuiuslibet creaturæ existentia composita est, nec infinita esse vallet, 144 C', sed verius negant alii, 144 B, 145 A, D', 148 C, quia ævum simplex est et sine extensione, 144 B. An dici possit ius infinitum, XXI 144 C', 148 C', aut in eo sint longius et brevius, 145 A, 149 B; an idem sint ævum et nunc ævi, 149 D et s., et ex ævo relinquatur quando, 149 D'. — Cf. Aeternitas, Tempus.

Ævum mensura est eorum qua: habent potentiam suscipientem totum actum simul, XIX 372 D, extensam potentiam, non extensam essentiam, XXI 83 B, prin-

cipium et nou finem, 129 C', esse stabile et quietum a forma perfecta, 132 B, mensura esse necessarii necessitate non absoluta, sed dependente ad suam causam, 130 D', esse creati uniformiter se habentis, 129 B, 145 A, D', incommutabilis, 132 A', et secundum se sunpti, 146 B, et rei manentis in esse post non esse, 133 A', id est cœlestium, 127 C', 130 B', angelorum, 127 D', 128 A, 130 B', et Beatorum, 132 A', non autem generabilium et corruptibilium, 146 B', 147 D; mensura autem est non ratione essentiæ, 133 C, D, sed existentiæ, 133 A'. An autem ab ipso esse ævinternorum realiter differat, negant pauci, ut Scotus, XXI 129 D, 134 B, 143 B', sed affirmant alii, et melius, 129 B, B', 134 D'. — Secundum Thomam et alios, unum est tantum omnium ævinternorum ævum, XXI 135 A', 136 D', 138 A', 150 B, non ab unitate materiae, 133 C', aut æternitatis, 136 B', sed ab unitate simplicissimi ævinternorum, ad quam cetera mensurantur, 136 B, 138 B, scilicet primi angeli, 136 B, D, 143 B, seu primi mobilis, id est cœli empyrei, 136 D'; juxta Richardum et alios, tot sunt æva quot æviterna, 137 A', 140 C, 143 B, D', 150 A, quia omnia æviterna immedie sunt a Deo nec ad invicem habent causalitatem, 137 D', 141 C', nec ejusdem videntur speciei, 136 C', 150 A, ideo sumnum horum mensuræ rationem non habet respectu inferiorum, nisi aliquo modo, 138 A, 141 D', 142 D'. Quandoque tamen pro sæculo sumitur ævum, et sic sunt multa æva, XXI 136 C'. — Æviterna, quoniam fixa sunt quoad substantiam, fluentia quoad operationem, duplice mensuræ subjiciuntur, XXI 148 A, quoad esse ævo, quoad operationem temporis, 128 A, 129 B', 131 C', 132 D, 148 B; vel, juxta Durandum, quoad quidditatem mensurantur primo et directe per divinam essentiam ut imitabilem a creatura, 141 A, indirecte et comparative per esse supremi æviterni, *ibid.* quoad durationem per durationem primi ævi-

terni, 141B, aut ordinationem divinam, 141C. — Cf. Angeli.

AFFECTUS ibi intrat ubi cogitatio foris stat, XXIII 469B. — Per fidem purgandus est ut Deum contemplari valeat, XIX 142B, C, per gratiam in obsequium Christi captivandus, ut fiat meritorius, XXI 276A. An eum inflammare valeant angeli, et quomodo, XXI 521C, 525D. — Omnis affectio sive bona sive mala multum acuit vires apprehensivas, XXI 402B'. — Cf. Amor.

AFFINITAS, impedimentum matrimonii, XXV 139C', 141B, quid sit proprie, 196A, et quo a consanguinitate differat, 194B', 199C. Inter eosdem esse potest cum consanguinitate, XXV 196A, quum ex matrimonio consanguineorum contrahatur, 194A', 195A; in genere necessario præsupponit consanguinitatem, 199D'. — Duplici lonte oritur, ex carnis commixtione, et ita exsurgit tam ex conjugali quam ex fornicaria copula, XXV 194A', 195C', 196A, non autem ex innaturali, 195D', nec ex quacumque ubi non fit seminum commixtio, 196D, item ratione conjugalis societatis, et ita exsurgit ex matrimonio non consummato, *ibid.*, et ex sponsalibus ubi fit pactio quedam societatis conjugalis, 196A'; nec cessat post mortem conjugis, cum consanguineis ejus, quia in conjunctione fundatur, 194A', 195D; alia autem aliam non parit, saltem ejusdem generis, 194A', 196B, nec ullus quacumque causa fit sibi affinis, quia ad hoc subjectorum diversitas requiritur, 196B. — In se gradus non habet, sed tantum per comparationem ad consanguinitatem, XXV 197C, et tot habet quot consanguinitas, 197D, 199D'; sed in ea tria numerantur genera, 196C', quorum primum adhuc viget, alia cessaverunt, 196D'. — Matrimonium iisdem causis impedit quibus consanguinitas, XXV 197B; ideo præcedens conjugium, illud dirimit, 143D', subsequens, non dirimit, 197B, sed auferet reo jus petendi debitum, 143D', et

postea contrahendi novas nuptias, 144A; sed filius in ea dispensatur quam in consanguinitate, 197A'. — Affinium conubium separandum est, XXV 198C, nec nulla præscriptione validatur, 198D; idcirco denuntiandum est per viam accusationis, 198B', invocatis ad hoc testibus, 199B. — Quid de duabus fratribus duas sorores ducentibus, XXV 198D.

AFFIRMATIO quo specialior est, eo communior negatio ei opposita, XX 226A'. — Nomina « mystica », ut ens, bonum, vita, etc., imperfecte tantum significant quæ in Deo sunt perfecte, XX 436D, vel per modum accidentis quæ in Deo sunt substantialiter, 136A'; quapropter de Deo affirmari possunt, XIX 362A', 367C, XX 137A', magis autem negari, quia in Deo impropriæ sunt affirmationes, negationes propriæ, 136B'. — Cf. Negatio, Nomen.

AFFLICTIO. *Vide* Tribulatio.

AGAR, Abrahæ concubina, fuisse videtur legitima uxor, XXV 129A'; nec refert eam ejectam fuisse, quia hoc in mysterio factum est, 128B. Cf. Conenbiua.

AGATHON abbas nullum aiebat esse laborem sicut orare, XXIV 424D'.

AGATHON (S.) Papa (678-682) Monothelitarum damnavit hæresini, XXIII 313D.

AGILITAS, dos Beatorum, XXV 277D', habilitas est membrorum ad omnem animæ actum exsequendum, 296D', vel juxta Scotum, intensio virtutis motivæ ex parte animæ cum amitione impedimentorum ex parte corporis, 297A'; a levitate differt, 276B', correspondet virtuti fortitudinis, 278A, et tria includit, velocitatem, libertatem et fortitudinem, *ibid.*; nec solum spectat ad motum, sed etiam ad sensum, 278B. — A corporibus gloriiosis auferet omnem gravitatem, XXV 297A', quæ sic perfecte subjecta crunt animæ ut motori, 295A', et quædam ignis et aeris proprietatem participabunt, 297B'. Adeo agilia erunt ut in momento ab oriente ad occidentem moveri possint, XXV 276B', non

tamen in instanti, 296A, quidquid dicat Parisiensis, 297C', quia ad spiritualis naturae dignitatem non pertingent, 296B, et de ratione corporalis motus est successio, 296C, 298C'; ideo movebuntur in tempore, sed impereceptibili, 296D, et quæ magis hanc dotem participabunt, celerius aliis movebuntur, 296A'.

AGNES (S^e) multoties apparuit B. Martino, XXIII 390B.

AGNUS paschalis optima fuit Eucharistiae figura, XXIV 208D', quomodo, 209A, B, B', D'.

AGRESTA, seu uvae liquor, quum nondum sit vinum, in Sacramento consecrari nequit, XXIV 298C.

ALANUS de Insulis (Doctor universalis, Ord. Cisterc. † 1202), auctor libri de Maxisimis theologiae, XIX 58D, alias de Regulis fidei, 239B, seu de Arce fidei, 248D', in quo inveniuntur omnia Trismegisti asserta, 233C, allegatur de scientia, 58D, Trinitate, 239B, 240D', 321A, spiratione divina, 476C, dictionibus exclusivis in divinis, XX 127C, et proprietate paternitatis in Deo, 242C'.

ALBATEGNI (Mohammed ben Gâbir el-Battâni, Arabs astronomus † 929) allegatur de influxu orbium coelestium, XXII 90B, et motibus Mercurii, I02C.

ALBEDO in genere colorum mensura est, XXI 140B', 142C', qui tanto perfectius rationem coloris participant quanto propinquius accidunt ad albedinem, 140C'. An sit tota in toto, et tota in qualibet parte albi, XXIV 260D, 261B'.

ALBERTUS Magnus (de Bollstaedt, Ord. Præd., Ratisbonensis episcopus, 1193-1280), Thomæ magister, XX 278C, vir doctissimus, XIX 192B, in doctrina Peripateticorum eminenter exercitatus, XXI 221C, et in magicis expertissimus, 443A, in omni scientia adeo divinus, juxta Udalricum, ut nostri temporis stupor atque miraculum congru posse vocari, *ibid.*, textum Magistri magis declarare solet quam ceteri, XIX 212D. — Nonnunquam obscurus est, XXI

204B', et caute legendus, XIX 247A', quia quasdam opiniones ut philosophus defendit, XX 468A', D', XXI 64B, quas erroneas et hereticas damnat ut theologus, XX 468C', XXI 66B'. Interduum sibi contradicit, XIX 407D', XXI 204C, B', 206A, 287A', B', 443D', XXII 74D', et confutatur, XXI 56D', XXII 75B. — Pastorum sui temporis negligentiam notat, XXIV 482C.

ALBERTUS Remensis, Ord. Præd. concionator (xiii sæc.), explicat textus Augustini qui contraire videntur distinctioni potentiarum in anima, XIX 283D'.

ALBERTUS de Saxonia (de Riggendorf, Sorbonicus, † 1390) distinctionem realis ponit inter animam et potentias ejus, XIX 282B.

ALBUMASAR (Djafar ben Mohamed ben Omar Abu-Maschar, Arabs astrologus, 806-883) stellas docet alias graves esse, alias leves, XXII 59B. Allegatur de influxu siderum, XX 484A', XXII 83C, 90B, 95B', C', de causa cur quotidie fluat et refluxat mare, 97C', D'. — Perpetram asserit in prima facie Virginis nasci naturaliter Virginem paritaram, XXII 102A', 103C', 109A'. Negat homines gigani posse in locis excessice calidis aut frigidis, XXII 146B, et ex motu cœli finem mundi posse prævideri, XXV 256D.

ALCHERUS, monachus Cisterciensis (xii sæc.), auctor libri de Spiritu et anima, quem ex Augustini dictis compegit, XXV 310A.

ALCHIMIA. Per artem alchimiae elementa sic depurari possunt ut ad naturam quinti corporis reducantur, XXV 369B'; quod ergo species mutare nequeunt alchimistæ, ex hoc est quod debita sagacitate carent, XXI 431C, A'.

ALCORAN. *Vide* Mahometus.

ALCUINUS (Flaccus Albinus), Anglus (725-804), Caroli Magni præceptor, tenet corpora coelestia elementaris esse naturæ, XXII 60A'.

ALEA. Ludus alearum quid sit, XXIV 413B.

Multa mala habet adjuncta et nulla bona, XXIV 406D, quia in ipso profunduntur bona naturae, fortunae, gratiae et gloriæ, 413A; ideo ita prohibitus est, ut apud Graecos repeti possit quod amisum est in eo, 406B, et apud Latinos restituendum sit lucrum inde proveniens, 406C, 411A, saltem in quibusdam casibus, 411B. — A dignitate obtinenda arceretur clericus aleator, XXIV 413C, imo a ministerio aleatores conspiciens, 413A'. — Veruntamen multipliciter sumitur, XXIV 414D', et interdum non est illicitus, juxta quosdam, 415D; sed tutius est penitus abstinere, 415A. — Cf. Ludus.

ALEXANDER (S.), Alexandrinus episcopus (250-326), pueròs ab Athanasio quasi per jocum baptizatos denuo baptizare noluit, XXIV 164C'.

ALEXANDER (Aphrodisiensis, Peripateticus philosophus et Aristotelis commentator, i. t. s. c.) frustra contendit intellectum possibilem esse virtutem corporalem, XXII 126D', et alimenta non converti in substantiam comedentis, nisi ad augmentum corporis, 397C'. — Allegatur de beatitudine, XIX 116A, creatione passiva, XXI 109B, motu cœli, XXII 74A', causa univoca et æquivoca, XXIV 58A', et de modo intelligendi substantias separatas, XXV 416B.

ALEXANDER Cirecestreusis (A. Neckam, Cirecestrensis abbas, Anglus, Ord. S. August., 1157-1217), auctor libri de Motu cordis, in quo ponit differentiam inter angelum et animam ex modo illuminationes percipiendi, XXI 114B'.

ALEXANDER de Hales (Ord. Min. theologus, Anglus, † 1243), Doctor irrefragabilis, magister Thomæ, XX 278C, et Bonaventuræ, XXII 254C', auctor piæ memoriae, XXIV 36D', sapientissimus, XIX 184A', et solidissimus, 442D', qui ob eminentiam sua scientie ab alma Universitate Parisiensi meruit Doctor irrefragabilis appellari, 172A, ubique cautissime loquitur, 450B, et de quibusdam scribit egregie, XXII 141A, et

præclarissime, 454D', cuius auctoritas non est parvi pendenda, XIX 172A. — Quamvis super Sententias scripserit, Magistri ordinem non sequitur, XXIII 32A, et præ ceteris multiplicant quæstiones, 394A, XXIV 123C'. — Quum primo immaculatae B. V. conceptionis doctrinæ adversaretur, divinitus correptus est, et mutavit sententiam, XXIII 93A. — Cum magna reverentia corripitur « tantus doctor », XX 166B, 535D, XXIII 409D'. ALEXANDER Magnus, Macedo, per fidem suas meruit a Deo mirabiliter exaudiiri, XXIV 78A.

ALEXANDER Papa II (1061-1073). Decretum de gradibus consanguinitatis, XXV 187B'.

ALEXANDER Papa III (1159-1181) quorundam de Christo sententiam damnat, XXIII 135B', 138A'. Decreta seu responsa de obligatione juramenti, XXIII 634C, et de forma Baptismi, XXIV 106D', 108D.

ALEXANDER Papa IV (1254-1261), de jure episcoporum confessiones suorum audiendi, XXIV 484B'.

ALFRAGANUS (Mohammed ben Kathir el-Fargâni, Arabs astrologus, † 820) allegatur de influxu orbium cœlestium, XXII 90B, et motibus Mercurii, 102C.

ALGAZEL (Abu Hamed ibn Mohammed el-Gazzâli, Arabs philosophus, 1058-1111) cognitionem singularium a Deo plene explicare non valuit, XX 422B, et varios incidunt errores, nempe Deum non nosse singularia nisi universaliter et in suis principiis, 489D', mundum esse æternum, XXI 68C', a prima intelligentia creata esse omnia corporalia, 60A', 62C', et ab ultima creari et illuminari humanae animas, 522A, demum reproborum animas in inferno non puniri nisi tristitia, ex privatione solitarum voluptatum, XXV 313B; in quibus omnibus contradicit non modo Evangelio, sed et Alcorano, XX 490A', et hæreticus est, XXI 61C, etiam in lege Mahometi, 89B. — Allegatur de amicitia, XIX 73A', XX 216D', philosophia, XIX 83A', numero

substantiarum separatarum, 86D', intellectuali perfectione, 115D', universalis, 396B, genere et specie, 396D', simplicitate divina, XX 477A, cognitione simplicium et invisibilium per negationem, 323D', emanatione rerum a Deo, 564D', multitudine actu infinita, 581B, 582A, B', XXI 89A, 211B, esse et existentia, 195C, intellectuali cognitione, 263B, XXV 260A, motu celi, XXII 74A', anima rationali, XXIV 287B', 545D', separata, XXV 313B.

ALIETAS. Alius masculino vel feminino genere semper adjective tenetur, et alienatatem suam ponit circa substantivum suum, XIX 421A', neutro genere substantive accipitur, et alienatatem importat absolute, *ibid.*, in divinis ergo aliis personis aptatur, alia proprietatibus, aliud essentiæ, 421B, et sic recte dicitur, Pater est aliis a Filio, 421A', vel aliud suppositum a Filio, 421B', non autem aliud a Filio, 421B, vel aliud Deus a Filio, 421A'. — Propter aliud esse dicitur id ex quo alteri provenit utilitas, XXI 106D, quod fit dupliceiter, sic ut illud divinam bonitatem participet tantum in ordine ad hoc cui utile est, *ibid.*, sic ut divinam bonitatem participet absolute, ex quo alteri fit utile, *ibid.*

ALIMENTUM. *Vide* Cibus.

ALIQUID ad nihil duplicum habet ordinem, temporis et naturæ, XIX 323A, nec idem est aliiquid esse de nihilo et aliiquid non esse de aliquo, 322D'; tribus modis diecitur fieri de nihilo, 323A', sex modis de aliquo, 319B'. — Entia dicuntur aliiquid dupliceiter, quoad esse et quoad rationem quidditatis, XX 417D, relatio diecitur aliiquid quoad esse tantum, ad aliiquid quoad rationem suam, *ibid.* — Ad aliiquid secundum propriam rationem dicit solum respectum ad aliud, XX 201D', sive cum fundamento in re, et tunc est relatio realis, *ibid.*, sive in apprehensione rationis tantum, et sic est relatio rationis, 202A; alium ergo modum entitatis habet quam cetera genera,

quia haec dicunt aliiquid absolutum, illud non dicit nisi respectum, 204C', eorum enim quæ ad aliiquid sunt, hoc ipsum est esse, ad aliiquid se habere, 204D. In ad aliiquid non fit motus nisi per accidens, XX 296A', sed ipsum similiiter prius est accidente, 205D'. — Ad aliiquid prædicamentum est, saltem prout aliiquid ponit in suo subjecto, XX 201C', sed non importat imperfectionem sicut cetera prædicamenta, XIX 393B, nec proprie dependentiam ad subjectum, 393C, ideo in divinis assumitur vere, non transumptive, XX 204D, 205B', et ad essentiam pertinet, vel secundum rationem esse, vel secundum rationem attributorum, 417D'; verumtamen dupliceiter considerari potest: quoad esse suum concretum cum subjecto, et ita in creaturis est accidentis, in divinis ipsa essentia non distinguens personas, 204D', quoad suam rationem respectus, et sic distinguit personas, *ibid.* — An potentia generandi in divinis sit aliiquid vel ad aliiquid, XIX 339D' et s. Filius facere potest omne quid Pater, non autem omne quod ad aliiquid, XX 418A'. — Cf. Nihil.

ALLIACO (Petrus de). *Vide* Petrus.

ALPETRAGIUS (alias Alpetrandus vel Anavalpetras, Abu Ishak el-Bitröji, Arabo-Hispanus astronomus, † 1185) secreta astronomiae sibi revelata esse contendit, XXII 76A. — Epicyclos negans et excentricos, XXII 76B, laboriose conatur explicare differentias motus planetarum in longitudine et latitudine, 63C'. — Sphaeras se contingere tenet, XXII 96A', et orbis universos virtute divina immediate moveri, 76A, A', eo velocius quo sublimiores sunt, 60C, 73D.

ALPHORABIUS (Abu-Nasr Mohammed ibn-Tarkan el-Farabi, Arabs philosophus, † 950), auctor librorum de Divisione scientiarum, XIX 406B', et de Intellectu et intelligibili, XXI 47B', XXV 414D, secreta astronomiae sibi revelata esse contendit, XXII 76A'. — Perperam assertit cœlos ab anima imaginativa moveri,

XXII 74A', omnem numerum a materia esse corporali, ita ut animæ separatae numerum non faciant, sed omnes una sint substantia, XXI 210D', et separatas substantias per summam cuiuslibet intelligibilis quidditatis abstractionem a viatoribus posse videri, XXV 414D'. — Allegatur de beatitudine, XIX 116A, XXV 400A', intelligentia simplicium et invisibilium per negationem, XX 323D', et de principio universitatis, XXI 83C'.
ALTERATIO est mutatio secundum formam accidentalem, XIX 377D, et terminatur ad formam quæ est in genere qualitatis, XX 40A'. Proprie dicitur passio, quia in ea aliquid abiecit, aliquid recipitur, XXIII 279B'; quid ad hujus rationem requiratur, 279C'. Altera est accidentalis, altera substantialis, et utraque quoad qualitatem vel quantitatem, XXIV 325C'. — Omnis activæ alterationis principium est forma, omnis passivæ materia prima, XXIV 322B, cuiuslibet terminus est generatio, 325A, vel corruptio, 325D.

— Alterationis principia sunt calidum et frigidum, XXII 43B', 84C; sed ad alterationes inferiorum, non sufficiunt qualitates activæ clementorum, 92C', et requiritur activum principium, 92D', alterans non alteratum, 94C, nec alterabile, 95D, quod est virtus cœlorum, 93A, quapropter dicuntur cœlestia causæ generationum et corruptionum in inferioribus, 92A. — Quoddam est alterans tantum, cœlum, quoddam alteratum tantum, materia, quoddam alterans alteratum, ut pleraque intermedia, XXIII 101A', contra Thomam, 100A, et ut aliquid alteret aliud secundum quamdam qualitatem, non requiritur ut disponatur secundum eamdem, XXII 95C. — Quum augetur quid secundum quantitatem virtutis, magis alteratio dicenda est quam augmentatione, XX 32B, 38C', 44C, quod enim augetur secundum magis et minus, magis alteratur quam augetur, 38D', quum omnis alteratio sit inter magis et minus, 40A'. — In Eucharistia princi-

pium alterationis specierum est quantitas, secundum Ægidium, XXIV 321C' et s., et quum ad terminum venerit, corruptis videlicet speciebus, ibi desinit esse corpus Domini, 324C, 325A'. — An in statu innocentiae alterationi obnoxium fuisset corpus humanum, XXII 191C'. — Cf. *Corruptio*.

AMBITIO dominandi diabolica est perversitas, XXI 321D, quæ multos perdidit homines et angelos, 321A'. Vanæ gloriae et honoris cupidini plerumque sociatur, XXI 322A, et præ ceteris vitiis obcœbat animam, 321C'.

AMBROSIUS (S.), Mediolaneus episcopus (340-397), quomodo dormiens S. Martini funeribus interfuisse dicatur, XX 456B. Multoties citatur. Cf. indicem auctorum tom. XIX-XXV.

AMENTIA. Ab amentibus illatum virginibus stuprum non tollit virginitatem, XXV 135D'. — An et quatenus amentibus tradere liceat Eucharistiam, XXIV 246D, D'. — Cf. *Stultitia*.

AMICITIA virtus est per quam homo se ad unumquemque habet decenter in dictis et in factis, XXIII 551A, et multipliciter dividitur, 463D, 487B'. Aut beatitudo est, ant beatitudinem facit, XIX 435D. Hanc et item principia omnis creaturæ dixerunt philosophi, quare, XIX 434A'. — Communio dicitur amicorum, XIX 436B', quia eorum est unam animam in duobus corporibus esse, 451A'; in quadam communicatione consistit, et quoddam vinculum supponit, XXV 490B, quapropter per communicationis cessationem solvi solet, XX 56B. — Amor amicitiae ab amore concupiscentiae differt, quia est rei non acquirendæ, sed jam habitæ, XX 49B', XXI 277C, sicut velle amicitiae a velle concupiscentiae discepit, 317D', et præcedit illud, 318A. Amor est quo diligimus id cui volumus bonum, XX 48C', 49B', XXI 274B', vel quo aliquem diligimus propter se ipsum, XX 49B', et sic dilecto bonum volumus non propter nos, sed propter illum, XXI

278B', XXIII 463A, vel quo similitudinem ejus quod in nobis est in altero animatus, XXI 277D. Super amorem ergo quādā addit benevolentiam, XXIII 463A, et societatis desiderium, quia non modo vult amico bonum, sed cum illo convivere cupit, 316D, et aliquam requirit redamationem, 463A. Verumtamen gratuitus est, saltem ex parte causæ finalis, XXI 274D', quia non ad utilitatem amantis sed ad bonum amati tantum respicit, 277B', nec æquivalens requirit, nisi secundum quod possibile est, XXIV 385D. Tria illi præcipue contrariantur: fatio, malum fundamentum et obliqua intentio, XXIII 461D. — Nemo ad se ipsum amicitiam habet, sed aliquid magius, XXIII 478C; nec vigore potest amicitia nisi ad animata, XX 49C, et inter rationales creaturas, 49D', similes, XXI 277D, et conformes in natura, XX 49C', D', æquales, aut saltem non multum distantes, XXI 277D', et virtuosas, 277A', non tamen amatum diligit solum, sed et quæcumque ad illum pertinent, XXIII 463C. — Quoniam duobus præcipue modis naturaliter nectitur amicitia, per carnis propagationem et carnalem copulam, XXV 494A', ad ejus dilatationem recte provisum est ut conjugia extra consanguineorum seriem inirentur, 489B, 490C, affinum, 497B, et spiritualium cognatorum, 230B. — Cf. Amor.

Inter Deum et hominem requiritur amicitia quædam, ut valeat homo finem supernaturalem attingere, XXIII 461B, quam amicitiam naturaliter sibi conciliare nequit, 461B', sed a Filio et Spiritu Sancto accipit, XIX 550D, et hæc est caritas, XXIII 461C, B', 463B, vel gratia, 462C'; sed inter Creatorem et creaturam, ob nimiam inæqualitatem vera non videatur dari posse amicitia, XXI 274B', 279D', XXIII 465A, 467C, ideo etsi eum naturali amore super omnia diligere possimus, XXI 278B, 277B', 278B', 280B', et debeamus, 278A, non tamen proprie amore amicitiae, juxta quosdam,

277A', 279C', 280B, contra alios, 277A', 278C'. — In peccato fit læsio hujusmodi amicitiae et justitiae, XXIV 373C', et per pœnitentiam reparari potest justitia absque amicitia, 373C', et econtra, 373D'. — Inordinato amicitiae amore erga se ipsum peccasse Luciferum contendit Scotus, XXI 318B. — Cf. Caritas.

Amicus est qui vitium abolere querit, non vitioso insultare, XIX 58A'. — Gravius est amicum odisse quam inimicum, XXIII 497D', sed non simpliciter melius est amicum amare quam inimicum, 493C, C', 496D', 497D', 498B', 499C'. — Cf. Inimicus.

AMIDUM, quia farinæ speciem amisisse videtur, in Sacramento consecrari nequit, XXIV 297D', 304A.

AMOR quandoque large sumitur, et sic in omni virtute dicitur esse, XIX 413D', XXIII 460A', et omnis virtus vocatur amor ordinatus, 460B. — Proprie motus est ad bonum, XXI 278D', et boni est simpliciter, realis vel apparentis, 279D: amare enim est alicui bonum velle, XIX 423C, XX 49C', et ad duo tendit, ad bonum, et ad illum cui bonum volumus, 49D'. Quid inter amorem, dilectionem, caritatem, XIX 439B', et desiderium, XXIII 450D. — Ad appetitum pertinet, XXIII 472D, et in concupiscibili subiectatur, 450B', et quædam est ipsius affectus transformatio in rem amatam, 472A'. Inter animæ affectiones primatum tenet et ceteras movet, XXIII 472D', in quibusdam ipsa cognitione prestantior, 473C, licet ordine posterior, 473A. Vis est activa, quæ otiosa esse nequit, sed operatur delectabiliter, XXIII 472C', virtus conversiva amantem in amatum transformans, XXV 407D', unde acutus dicitur, quasi penetrativus, quia in amatum fertur, *ibid.*, et calidus, quia ferventiori actu volitionis unum fit cum amato, *ibid.*, vinculum ligans, XXIII 486A, et pondus inclinans, 486B, quoniam in spiritibus est sicut pondus in

corporalibus, XIX 135 C ; per illum amans unum fit cum amato, XXIII 472B', et libenter pro amato cuncta gerit aut sustinet, 472C', et quasi personam agit amati, 472D'. — Notitiam naturaliter sequitur, XIX 265C', et a similitudine oritur, XXIII 461A', sed multas potest habere causas, 483C', aliquid enim quatuor de causis amari contingit, XIX 120D; ipsi potissimum adversantur ignorantia et violentia, XXI 279A. — Multiplex est amor, aliis est enim sine cognitione, aliis cum cognitione, XXI 278D', unde fiunt amor naturalis et liberalis, 279A, voluntarius et involuntarius, 274 D, 278D', amor ex impetu naturæ, qui dicitur pondus, amor ex voluntate deliberativa, qui pedi comparatur, 279A, amor naturalis et gratuitus seu caritas, XIX 445D', XXI 274B; item aliis est amor concupiscentiæ, quo nobis bonum volumus, XIX 122B, XX 48C', 49B', D', XXI 274B', 277C, 278B', XXIII 439D', aliis benevolentiæ, quo alteri bonum optamus, XIX 122B, XX 49C, C', XXI 279D', XXIII 463A, aliis complacentiæ, XX 18C', 19A', C', D', XXI 279B', aliis amicitiæ, XX 18C', 19A', C', XXI 274B', 277D, 278B', 279C'; an amoris concupiscentiæ objectum sit res dilecta, aut fruitio ejus, XIX 122B, 123D. — Amor dupliciter dici potest major, vel quia firmior, vel quia tenerior, XXIII 466C', et absolute loquendo major est qui firmior, 466D', 467B', etsi crescendo fieri soleat ferventior, 467C'; imo tripliciter dicitur major vel minor, 484B. — Ad se ipsum se reflectere potest, XX 19D, sed tanto purior est quanto minus ad se reflexus, XIX 122B'. — Quandoque pro habitu sumitur, XIX 263C, 265C', et sic in anima vestigium est Trinitatis, 263C et s., et S. Spiritum exprimit, 264B, 266C. — Cf. Caritas, Dilectio.

Amor principium dicitur totius naturæ, XIX 437A, quia principium est omnis emanationis Dei ad intra et ad extra, XIX 724C, et causa processionis creatu-

rarum, 436D', quia ipse movit Deum ad creandum, XX 603A'. — Donum est in quo alia cuncta donantur, XIX 441D, 451C, quia et prima est ratio doni, XX 72A, B', D', 73C', 74D', 78C, et primum donum, 74D'. — In eo fundantur omnes hujus vitæ jucunditates, XIX 434A', quoniam plus gaudet amans in parva apprehensione amati quam in magna notitia aliorum, XXIII 370A'; non tamen in eo videtur formaliter esse beatitudinē electorum, XXV 393A', 394C', 402B, 403B, contra Scotum, 401A', 402A, etsi ad eam requiratur, 402B', in quantum perficit cognitionem, XIX 437B. — Quo sensu dicatur circulus æternus, XIX 439C'.

Amor rem significat per modum egredientis ab anima, XX 338A', et in divinis accipi potest essentialiter vel personaliter, 337D, 338A'; in Deo igitur aliis est amor naturalis, qui essentialis est, aliis gratuitus, qui personalis, et hic est Spiritus Sanctus, XIX 445C', XX 332A, 333D, a Patre et Filio procedens per modum amoris, et ut amor, XIX 440C, quia et ex mutuo Patris et Filii amore procedit, contra Scotum, 473A, B', et communis est amor Patris et Filii, 452A, propter quod dicitur Spiritus, 452D, et Sanctus, 452A, A'. — Imo in divinis tripliciter sumi potest : essentialiter, personaliter et notionaliter, XIX 437C', 439B, XX 331D', et primo modo communis est tribus personis, secundo communis Patri et Filio, tertio proprius Spiritui Sancto, XIX 437D', 439C, XX 77A'. Amore essentialiter sumpto Pater et Filius diligunt se essentia sua, XX 333C, 338A, non Spiritu Sancto, 333D', 339B, 341D', et Spiritu Sancto diligunt se perse ipsum, 339D, 340D, 342B; sed amore notionaliter aut personaliter sumpto Pater et se et Filium et Spiritum et nos diligunt Spiritu Sancto, 338B, 339C, 340C, 341D', 342A, et Filius diligunt se ipsum Spiritu Sancto, 339C, 340C, et Spiritu Sancto diligunt Pater et Filius se, 333C, 336A',

339A, 341A, 344A', et Spiritum Sanctum, 339A'. Amore tam essentiali quam notionali Spiritu Sancto diligunt creaturas Pater et Filius, XX 343D, 344 A, amore notionali homines, 344A, essentiali Spiritus Sanetus, 344D, verumtamen essentiali amore proprio diligit Deus omnem creaturam, notionali justos dumtaxat, 344C. — In Patre mere gratuitus est amor, in Spiritu Sancto pure debitus, XIX 442B, in Filio debitus erga Patrem, 440B', D', 442B, gratuitus erga Spiritum, 442B. — Cf. Spiritus Sanetus, Trinitas.

Quamvis Deus mediate tantum in praesenti cognoscatur, immediate amari potest, quia inclinatur appetitus in rem ipsam, XX 24C. Divinus amor nobis variis modis datur, XIX 522D', ab increato amore, seu Spiritu Sancto, a quo procedunt omnes sanctae affectiones, 445D, B', et duplex est, naturalis et gratuitus, XXI 275C, D', 276D, 279C'; in nobis bonitate divina causatur, et bonitatem infundit, XXII 319B, 322A. An Deum super omnia naturali amore diligere necesse sit, XXI 272C', 275B', 278A, 280B', aut possibile, 274C', 275B'. Quidquid dicat Durandus, Deum diligimus, non amore concupiscentiae, XIX 122A', quod tamen non esset simoniaicum, XXI 274 B, C', sed amore benevolentiae, XIX 122B', et tanto purius quanto magis propter illum, *ibid.* — De dilectione angelorum ad Deum, XXI 272 C', 275 B, 277 C, 278 B, ad invicem, 276 A', et ad se ipsos, 273B'. Item de dilectione Beatorum, XIX 122C'. — Amor sui duplex est, alter naturalis, quo quis naturaliter vult sibi bonum, XXI 273B', alter libidinosus, quo propriam excellentiam querit, 273C', et ita modo licitus est, 272C', 273D', modo vitiosus, 275D, modo caritati contrarius, modo non, XXIII 563A', et ad caritatem interdum perducere potest, XXI 274A, 276A. — Cf. Angelus, Beatitudo.

ANABAPTISTÆ injuriam impingunt Sa-

eramento, XXIV 160B', et variis pœnis subjiciuntur, 161D.

ANACLETUS (S.) Papa omnes Missæ ad-sistentes communicare statuit, XXIV 339B.

ANALOGIA duplex est, altera per reductionem ad unitatem naturæ, altera per reductionem ad unitatem proportionis, XIX 348A. — Analoga convenient re et nomine, sed differunt ratione, ideo in eis multiplicatur res una et plurificatur ratio, XIX 518A. Analogum per prius et posterius prædicatur de membris illud dividentibus, XXV 167B', et dividitur secundum diversos modos, quod ergo de diversis analogie prædicatur, unicuique competit secundum proprium modum, XX 143B', nec in omnibus importat nisi unitatem proportionis, 287D'. — De Deo et creaturis nihil prædicatur nisi analogie, XIX 218A, 219A, 346B', 348A, quidquid dicat Scotus, 218D; item de æterno et temporali, XX 287A, XXI 78C'. — Cf. *Equivocatio, Univocatio*.

ANALVPETRAS, XXII 97A'. *Vide Alpetragius.*

ANAXAGORAS (Ionius philosophus 500-428 a. c.), qui ante Platōnem claruit, XXI 47B', solem asserens non esse Deum, sed lapidem ardenteum, ab Atheniensibus damnatus est, XXII 68B'. — Duo aeterna rerum principia posuit, materiam et formam seu intellectum agentem, XXI 43C', quorum alterum, id est materia, in se latentes continebat omnes naturales formas, 45A', 46B', 424A', XXIII 524C', unde alterum, id est intellectus agens, eas eduxit, XXI 45A'; et sic omnia infinite in omnibus esse contendebat, homogenia distincte, heterogenia confusa, 46B, et generationem non esse mutationem de non esse ad esse, sed de latenti et confuso ad manifestum et distinctum, 46C, XXIII 409A, in quo errasse convincitur, XXI 46D.

ANDREAS (S.) apostolus. In eo emicuit fortitudo, XXIII 546B, non modo ut dominum, sed ut beatitudo, 548A.

ANGELI. Sie dici possunt omnes cœlestes spiritus, XXI 486 B', quia omnibus inest manifestativa virtus, 489 A, sed proprie dicuntur infimi chori personæ, quia earum est hominibus divina manifestare, 489 B. — Ad inferiorem ergo pertinent hierarchiam, XXI 477 D, C', et ad eos spectat minora nuntiare, 477 D, quæ ad privatos tantum attinent, 488 A, 491 D, et ea procurare quæ ad bonum privatorum conferunt, 495 D', in quibus omnibus tam a Principatibus quam ab Archangelis diriguntur, 496 B. Hominum custodiæ deputantur, XXI 548 C, 549 B, unde oportet eos tot ad minus esse quot unquam simul esse possunt homines in terra, 236 D; dæmones insuper arcere possunt et miracula operari, 548 C'; sed post diem judicii ab officiis cessabunt, 512 D. — Ipsi coaptantur incipientes, XXI 498 D. — Cf. Angelus, Custodia, Ministerium.

ANGELUS. De angelis paucissima investigare potest ratio, XXI 231 C, propter quod de his nihil demonstrative locuti sunt philosophi, 231 D; id tamen videntur esse quod intelligentias illi dixerunt, XXII 75 C. — A nobis cognoscuntur per effectum, XXI 255 A, et per Scripturas, 255 D, sed eorum proprietates valde imperfecte novimus, XIX 253 B', XXI 537 C', et species eorum specialissimæ plane nos latent, 253 C', ideo non nisi eum magna cautela et reverentia de eis tractandum est, 229 C, 252 A, 265 A', 537 D'. De his tamen modicum quid scire majus est quam multa de inferioribus percipere, XIX 84 C'. — Quomodo sint diligendi, XXIII 476 A, 477 C, 478 A. — Cf. Intelligentia.

Angelorum creatio. Esse angelos suadet ratio, quia ad perfectionem universi oportet esse quasdam substantias intellectivas Deo similes, non modo ratione esse sed et operationis, XXI 488 A, ac priuile immateriales, 488 B; de eorum tamen creatione varias ob causas retinuit Moyses, XXII 36 B. — An creati sint

ante mundum sensibilem, non constat, XXI 124 A, 125 B', affirmantibus antiquioribus doctoribus, presertim Græcis, 69 A, 422 A', 123 A', 124 B, 125 B', negantibus vero recentioribus, cum Augustino, 123 B', 124 B, 125 B'; probabilius tamen videtur angelos simul cum mundo visibili factos esse, 123 B', C', tum quia sunt pars universi, 123 C', 125 C', tum quia decuit creari simul prima in omni genere, primum exemplar, id est naturam angelicam, 424 A', D', primam potentiam, id est materiam, *ibid.*, primum locum, id est cœlum, *ibid.*, et primam mensuram, id est tempus, *ibid.* Imo, creatis angelis, creari oportuit eorum locum, id est empyreum, XXI 125 B, quod quum vacuum esse nequiret, facta est simul materia corporalis, quam secutum est tempus, *ibid.*, quapropter inter quatuor coæquæva merito recensentur, XXII 26 C, B', 27 C'. In cœlo empyreo et cum eo creati sunt, XXI 514 A', 163 D, et illud replent tanquam ornamenta, 151 C, ita ut quandoque voacentur astra matutina, 151 A'. — An angelorum et corporalium sit una eademque materia per essentiam, XXII 18 C, 49 C, 20 D, 23 C, aut numero, 49 D; an angelorum materia actualior sit quam forma corporum quoruineumque, 20 D'. — An angeli creatio sit idem angelo, XXI 118 B'. — Cf. Coæquæva.

Natura. Exponitur angeli definitio juxta Damascenum, XXI 513 D, 514 B', 515 D, 516 B, et Areopagitam, 514 B, D', 516 A, A'. — Ex his quæ de nostro novimus intellectu maxime innotescit nobis angelorum natura, XXI 498 D', sed multo simpliciores sunt anima, 497 B, 204 A', quia simplices essentiæ, 497 C', formæ non informantes, sed foris manentes, 497 D'. — Proprie dicuntur imago Dei, XIX 250 A, 251 A, A', XXI 514 B, 515 A, D, et sub diverso respectu sic dici possunt perfectius vel imperfectius quam homo, XIX 252 C', XXIII 69 D', non autem facti dicuntur ad imaginem Dei, XIX

232 A. Quilibet clarissimum est S. Trinitatis speculum, XXI 473 D', 514 D, 515 A, 516 A, A', et signaculum, 516 A', Dei filius, XXII 205 A, adoptivus, 205 D', et membrum Christi, 234 C. — Eorum esse ab esse divino deficit in duobus, quia nimis non sunt a se sed ab alio, et quia in eis aliud est esse et quod est, XXI 127 C. — Quantum ad finem aequales sunt angelus et homo, quia ambo ad eamdem beatitudinem ordinantur, XXI 112 A'; sed specie differunt, 442 D', 443 C', 445 A', imo et genere, secundum Alber-
tum, 443 C', et dignitate praestat angelus homini, 442 C', quia in simplici subsistit natura, 206 D. Ab anima rationali in variis discrepat, quia nempe substantia est separata, corpori non conjuncta, 513 D', nec unibilis, 443 D', 446 A, 447 A', C', intellectualis et maximæ actualitatis, 445 A, illuminationis Dei prima relatione receptiva, 444 B', 516 B', et lumen intellectuale impermixtum participans, 206 A', quæ deiformem habet intellectum et species intelligibiles sibi innatas, et intelligit intuitu simplici, 443 A, quapropter a phantasmatibus non recipit species, 444 A', nec illuminatur nisi a superiori, 444 B', unde proprie dicitur non rationalis, ut anima, sed intellectualis, 446 B, 513 C', licet nonnunquam lato sensu nuncupetur animal rationale, 447 B. — Sed quidquid dicant quidam, XXI 483 B', 509 B, 510 B', certum est homines gratiarum merito angelis aequari posse, imo et præstare, 509 B', 510 B, D, 511 A, ideo probabile est, non modo virgines, 483 D', 509 C, 511 A', et perfectos, 509 D, sed omnes electos angelicis chorus inserendos esse, 483 A', pro diversitatè meritorum, 509 A, et angelis aequandos, non quoad conditionem naturæ, 510 A, nec quoad officia, 509 C', 510 B', sed quoad premii parilitatem, 510 C', 511 A, ut sit in celo una angelorum hominumque societas, 509 D, 510 B. — Cf. Anima, Beatus.

Spiritualitas. Angelos subtilia cor-

T, 23^{1/2}.

pura naturaliter habere opinati sunt olim magni doctores, ut Augustinus, XXI 441 C, 442 A, 448 C, Origenes, 445 C, et Bernardus, 441 D, et philosophi, dicentes eos esse formas orbium, 444 C, 448 C; sed esse incorporeos tenet modo communis sententia, 442 C, 444 B', 445 B', 448 D. Incorporei ergo sunt, quia quantitativa forma carent, XXI 513 C', nec corpus sunt, nec virtus corporis, nec virtus in corpore, 516 D, aut corpori unibilis, 513 D'; verumtamen, etsi immateriales sint, 497 C, 200 D, corporei quodammodo dicuntur, respectu divinae simplicitatis, 487 D, 497 C, et quia loci proprietatem participant, id est localitatem, 497 D. — Quum autem hominibus apparent, XXI 441 C, 444 D, necesse est ipsos vel non apparere nisi imaginarie, species corporum sensib[us] ingerendo, ut volunt quidam, 443 B, C, 444 C, 445 C et s., vel potius quædam sibi assumere corpora, 441 B', 444 C', 446 A, 447 B', in quibus moventur et loquuntur, 444 B', corpora scilicet ex puriori aeris parte compacta, 441 B', 442 C, exterius apte conformata, 442 C', non interius, 442 D', 448 C', in quibus sunt definitive, 449 B, 452 D, toti in toto et toti in qualibet parte, 444 A'. Sed quia his uniuntur non ut formæ, sed ut motores mobili, XXI 442 D, 444 D', 445 B, 446 B, 449 B, 451 A', vel sicut artifices instrumentis, 442 D, 453 B, in ipsis non habent operationes vitales, 451 D', 452 B', 453 A, sive vita vegetativæ, 450 D', sive sensitivæ, 450 A, 451 B', sed eas tantum quæ pertinent ad motorem, 451 A, D'; ideo nec vident nec audiunt per organa sensuum, 450 B, 451 C', nec loquuntur lingua, 450 C', nec cibos sibi incorporant, 451 A, 452 A, 454 B', etsi eos vere sumant, 451 A, 454 A'. — An et quotuplici modo angelo conveniat esse in corpore, sive per præsentiam, XXIV 307 B', sive per operationem, 307 D'. — Cf. Apparitio.

Simplicitas. An in angelis sit materia, negat Thomas, ratione eorum incorpo-

reitatis, XXI 186 D, intellectualitatis, 186 B, 487 C, et nobilitatis, 200 B', affirmant alii, loquendo de materia spirituali, 188 D, sed eos omnino immateriales esse requiritur ad perfectionem universi, 187 B, 188 A, quia sic mediant inter Deum et corpora, 187 D, et insuper in operationibus suis materia non juarentur, 200 A, sed potius impedirentur, 200 C. — Non sunt tamen pure simplices, XXI 188 A', nec actus purus, 183 D, nec potentia pura, 202 C, et in eis est aliqua compositio, 188 B', 199 C, imo multiplex, nempe ex actu et potentia, 187 A, 189 B', 196 A', 199 C, 203 B, ex quo est et quod est, XIX 402 A', D', 404 B', XXI 186 D', 196 B', 197 A', 204 D, B', 205 A, ex quod est et esse, 203 A, D', ex quo est et quis est, 196 B', ex esse et essentia, 190 B, ex essentia et quidditate, 199 D, ex essentia et potentia, 196 A', 197 A', 205 A', ex genere et differentia, 196 A', 201 D', imo ex forma et materia, juxta quosdam, 188 D, D', 189 A', 196 B', contra alios, 186 B, 187 A, 196 D', 197 A', 199 C, 201 A', 204 D'. Et eo magis ad compositionem et potentialitatem accedunt quo magis a divina simplicitate recedunt, XIX 405 B, sic ut qui majoris sunt actualitatis et formalitatis, majoris etiam sint unitatis et simplicitatis, XXI 228 C'. — Verumtamen ex his compositi non intelligendi sunt quasi ex partibus essentialibus, XXI 197 B', contra Albertum, 197 A', 204 C', in eis enim, juxta nonnullos, idem sunt realiter esse et essentia, 204 B', actus et potentia, quum actus non sit nisi essentia ut Dei perfectionem participat, et potentia, eadem essentia prout a divina perfectione deficit, 202 D. Quod est, est ipsa quidditas seu essentia, quo est, esse, juxta Thomam, XXI 186 D'; quod est, est suppositum, quo est, natura vel forma, secundum Albertum, 197 B', 198 B, 204 B', et quod est, quasi materiale, 204 B'; quo est seu actus, est ipsum esse seu actualis existentia, juxta alios, qui in hoc errant, 202 B' ;

potentia, potentia est formalis, actus, actus nulli materiae immersus, 205 B. — Cf. Compositio, Simplicitas.

Personalitas. Quatuor ex natura dotes habent angelii : simplicitatem essentiæ, distinctionem personalem, perspicacitatem intelligentiæ et arbitrii libertatem, XXI 188 B', 206 B, 544 C'. — In eis est igitur distinctio personalis, XXI 207 C', qua subsistunt, ratiocinantur et individuantur, 206 C, imo perfectius sunt personæ quam homo, 206 B'. Sed unde in eis procedat illa distinctio, variae sunt sententiae : ex unione quo est et quod est, juxta Albertum, 204 D, 204 C', et Udalricum, 204 D'; ex angelicæ naturæ incommunicabilitate, secundum Thomam, 206 A', vel perfectione, ut vult Alexander, 206 D'; ex parte actualis existentiæ, qua supervenit essentiæ, ut tenet Henricus, 210 A; demum ex parte materiæ, juxta eos qui in angelis spiritualem ponunt materiam, 206 C'; sed personalitas nihil reale angelicæ addit essentiæ, 206 A, nec fit per aliquid reale superadditum naturæ, 207 A; angelus enim unus est non per aliquid additum, 207 B, sed per essentiæ indivisibilitatem, 207 D, et angelus hic ab angelo in genere non differt nisi sicut determinatum ab indeterminato, XX 408 B. — Cf. Persona.

Tempus. Angeli, sicut quælibet creatura, ex se ad nihilum tendunt, XXI 513 D', quapropter non natura, sed gratia dicuntur immortales, 513 D, D', 514 C', 515 D'. — Durationis autem eorum mensura a quantitatibus aliis specificie differt, XXI 432 B'. — Quoad esse enim intransmutabiles sunt, sed quoad electiones, affectiones et operationes transmutantur, XXI 127 D', et quoad motum ex futuro in præteritum transeunt, 148 A'; ideo, quoad esse invariabile nullam habent mensurationem, 145 D, seu potius mensurantur ævo, quoad affectiones et operationes variables, tempore, 128 A, 129 B', 131 A', B', 146 D', 180 C, quidquid dicat Scotus, 134 B, D', 180 A. — Et quia

nullam ad invicem habent causalitatem, unusquisque proprio gaudet ævo, XXI 141D', nec ad alterius ævum mensuratur, juxta Henricum, nisi quoad dignitatem naturæ, *ibid.*, contradicente tamen Scoto, quia etsi æque invariabilem habcant omnes existentiam, nec possint sibi invicem esse mensura, 143C, sunt tamen alii aliis simpliciores, 143 D, et sic possunt superiores ævum esse inferiorum, 143A', et supremus ævum ceterorum, 143B'. — *Cf. Aevum.*

Locus. Angelus ubique esse nequit, XXI 146D, B', 167A, quia determinatae virtutis est, 164D', 166D, nec nusquam, XX 458C', alias moveri non valerat, 459C, necesse est ergo ut sit in loco, 450C', determinato, 451D', 452A, XXI 171B', et limitato, 167C, quidquid dixerint aliqui, XX 450C'; sed ab alio habet quod sit in loco, ab alio quod in determinato, ab alio quod in tanto, 454B'. — Qua autem ratione ei competit esse in loco, XXI 170A, C, 173B; an secundum formam aut situm, XX 451B, aut contatum, 451C; an per substantiam, XXI 169B', 170C', 178A, B, aut operationem, XX 451C, XXI 171D', 176D', aut utrumque, 177B'. Etsi habere nequeat potentiam continendi, juxta Alexandrum, XXI 164B, esse limitatum habet quo hic est, 164D, 166A, et contineri potest, 164A', et per duo, finitionem et limitationem, loco proportionatur, 167C, et quamdam loci proprietatem participat, id est localitatem, 197D, quia nempe finitus est essentia et virtute, XX 451A, et in se ipso per propriam differentiam limitatus, XXI 202B, et perfectionis suæ limitibus terminatus, 202D. Vel, ut aliis placet, loco non indiget ad esse, XXI 349A', nec ut ab aliis distinguitur, 125A', sed ad ordinem universi, 165D', 167D', et ad propriam operationem, XX 451C, XXI 156A. — Non est igitur in loco unicōe cum corpore, XX 451C', quia non in loco conservante, ut corruptibilia, XXI 165B', nec in mensurante, ut cœle-

stia, sed in continente, ut spiritualia, 165C'. Nec est in loco naturali, XXI 168B', qui compositionem cum aliо presupponit, 168C', sed in loco mathematico, 168B', quoad operationem circa corporalia, 169D, et etiam per essentiam suam, 169B', ob naturæ limitationem, 170C, sic tamen ut essentia non sit ei ratio existendi in loco, 169A, D'. Item non est in loco circumscriptive, XX 456A, aut commensurative, ut corporalia, 454A, nisi per accidens, XXI 176D, sed præsentialiter, sicut Deus ubique, et anima in corpore, XX 452B, XXI 167A, et definitive, XX 450D', 453D, 457C, 458A, A', XXI 156B, 176B, totus in suo loco et totus in qualibet parte, 167A. — Proprie ergo non est in loco, XXI 156B, 168B, quia locum non occupat, 167D', sed in loco esse vere dicitur, nec tantum per effectum, XX 458A', etiam non assumpto corpore, 455A, quia ubi operatur, circumscribitur, XXI 168C, et quamvis indifferens sit ad omnem locum, determinatur ad illum ubi nunc est, 164D'. Ibi est igitur ubi operatur, XXI 164B', 165B, 166B', 177D, quia in eo applicatio virtutis fit per præsentiam substantiæ, 177C; sed non opus est eum essentialiter esse ubicumque operatur, XX 452B, XXI 163B, angelus enim movens cœlum aut aliud, ei unitur ut motor dumtaxat, nec requiritur illum toti cœlo esse præsentem, 164C'; item in empyreо existsens præesse potest hominibus, quin eis localiter adsit, XX 452D, XXI 163B'. Dicitur quoque esse ubi vult, quia celerrime transferre se potest ubi vult, XXI 166A', 168C, et in ejus potestate est loco se applicare sine medio, XX 464C'. An sit in spatio, XX 488B', in loco indivisibili, 482A, XXI 165B, C, seu in puncto, XX 452D', 453D', 460C, XXI 166B', 169A, 172C', in loco æquali, 172B', vel tanto, 172D', quantumvis magno vel parvo, 167A', 172B'. An eumdem angelum possibile sit in pluribus locis simul esse, XX 451D', 452C, D, C', 454A',

456A, XXI 164D', 173C', aut econverso plures simul in eodem loco, XX 453B, D, 456D, 457D, XXI 167B', 174A. Quomodo in eodem loco sint Deus et angelus, XX 453C', dæmon et anima in obssessorum corporibus, 453C', 456A', B'. — Angelis, non ad necessitatem, sed ad congruentiam deputatur cælum empyreum, XX 452D, B', XXI 136C, 457B, in quo creati sunt et contemplationi vacant, 349B', vel superior aeris pars, juxta philosophos qui eis aeria tribuunt corpora, XXI 153A', 463B, A'; et quia in eis est extensio quædam, non materialis, sed virtutis et essentiae, 178C', angelis superioribus majus deberi videatur spatium in cœlo. 178D'. — Cf. Locus.

Motus. Circa motum angelorum erraverunt multi, XX 468A, 470B, et multæ sunt opiniones, 467A', ita ut vix sint duo in hac questione concordantes, 467D'. — Juxta quosdam non moventur localiter nisi per accidens, in assumpto corpore, XXI 176D, et sic eis naturaliter non competit localiter moveri, quum nec corpus habeant sibi proprium, 176C', nec in corporibus quæ movent, includantur, *ibid*, sed per accidens dumtaxat moveri possunt, innovando influentias suas circa corpora et loca, 177A, B'. Sed communiter tenetur eos moveri, sive assumpto corpore sive non, XX 461A, et in quantum sunt substantiae spirituales, 466B', sed aliter in assumpto corpore, aliter extra, 461A, XXI 176A, et hoc vel per accidens vel per se, XX 461B, XXI 452D. — Certum est igitur angelos moveri, XXI 174D, 179D', non ad indigentiam sui, 174A', aut creature, 174B', sed pro nunc ad indigentiam nostram, 174D', quo motu præmium merentur accidentale, 174D'. Imo triplices eis assignatur motus : primus metaphoricus, secundum illuminationes in eos a Deo descendentes, XX 462D, qui iterum in circularem, rectum et obliquum dividitur, 462A'; secundus per tempus, secundum successionem cognitionum in mente

angeli, 462C', qui a motu proprio sumpto differt in duobus, 462D'; tertius secundum locum, seu de loco in locum, 463A, 467D', 468B, per diversos diversorum locorum contactus, 463D, qui eis æquivoce convenit cum corporibus, 463B. — Angelis convenit motus per operationem, juxta Thomam, XX 463B, C, C', per essentiam et operationem, juxta Richardum, 469C, non secundum substantiam, sed per applicationem virtutis, juxta Henricum, XXI 177B; an sit continuus, XX 462D', 463B, C, XXI 179A, et per medium, XX 461C, 463A', D', 466D', 469D, D', 470B, XXI 175B, 177A, 178D, B', 180C', 551B, in tempore vel in instanti, XX 462A, 464C', 463D, D', 467B, 468D, 469B', 470B', XXI 180A. Citissime moventur, quia nullam in medio inveniunt resistantiam, XXI 174C'. — In motu angelorum non differunt proprie mobile et motor, XX 461B, id est angelus ipse et voluntas ejus, 466D'; quoad actus internos non moventur per locum et tempus, XXI 175B', D', quoad motus locales non mensurantur motu cœli, XX 465D, nec tempore, 466C'. — Cf. Motus.

Scientia. Triplici virtute prædicti sunt angeli : cognitiva, operativa et imperativa, XXI 514B'. — Deiformem habent intellectum, XXI 112D', et species seu similitudines rerum a formis idealibus divinae mentis extractas, 245A, 252B, 254B, sibi concreatas, 247D', 252A', et completas a principio, 248D', quibus intellectu simplici res cognoscunt, 113A, et quid sibi sit agendum et fugiendum, XIX 252B, ut tenet communis opinio, contra Udalricum, qui docet eos cognoscere per essentiam suam, XXI 246D', in qua, tanquam omnium rerum naturas virtualiter continente, 247A, omnia superiora et inferiora noscunt, 247B, reclamantibus Thoma, 248D, C', et Petro, 251B'; ideo a phantasmatisbus non recipiunt species, 114A', nec illuminantur nisi a superiori, 114B', et cognitio eorum

quasi medium tenet inter cognitionem Dei et hominis, XIX 480B', quia in eis differunt esse et intelligere, *ibid.* — Per species ergo universales distincte cognoscunt quidquid sub hoc universalis continentur, XIX 76D', sed speciebus libere utuntur, nec coguntur actu intelligere omnia quorum species habent, XXI 257C, 258D, D', 264D, 265C, contra Durandum, qui tenet angelos se et quæcumque a causis naturalibus dependent semper actu intelligere, 264D', 265D. Insuper, sicut inæqualis est naturalis eorum virtus, XXI 261A, ita et inæqualis eorum scientia, si non extensione, saltem claritate, 261C : superiores per universaliores formas cognoscunt, inferiores per formas magis particulares, 246D, 250D, quibus fornis universalioribus superiores perfectius et plura cognoscunt, 250D', perfectius et plura possunt, 251A. — Demum, quem lux dicantur, XXI 286C', D', 297A, et quidem multipliciter, 295D', 296B, D, cognitione eorum recte dicuntur dies, 297A', 298B', et quia in die distinguere est mane et vespere, sic et in angelica scientia, 297C, A', 298C, ita ut sit in eis cognitione matutina, qua scilicet in Verbo cognoscunt res, 296C, 297B, et Verbum ipsum, 298C, et vespertina, qua res cognoscunt in proprio genere, 297B, B', 298C', quæ ambæ in ipsis simul habentur, 297C, 300B, nec differunt nisi quantum ad modum cognoscendi, 297D, 299B, et cognitionis qualitatem, quia decoloratio est vespertina, 297D, clarius matutina, 298B. Quæ enim in Verbo cognoscunt, uno actu cognoscunt et indesinenter, XXI 263D, 264C, quæ per species, successive nec indesinenter, 263C, 264C, sed sine motu, 264A', contra Durandum contendentem eos uno actu intelligere quæ naturaliter norunt, 263B, alio actu quæ sibi revelantur, 263B, D; quæ in Verbo vident, plura simul videre possunt, XX 462C', quæ per species norunt, plura simul non cognoscunt, 462D'. — Cf. Species.

An a principio cognitionem habuerint matutinam, XXI 293D', negant quidam, loquendo de proprie matutina, seu in Verbo, quæ ad statum Beatorum pertinere videtur, 296C, D', 299B', C, 330D, affirmant alii, loquendo de improprie matutina, seu per species a Verbo acceptas, 296C, 299B', 300D', 301B, qua angelicæ naturæ videtur naturalis, 297D', 300A', D'. Sed omnes, juxta Parisiensem, in perfecta scientia creati sunt, id est omnium naturaliter scibilium, XXI 262A, A', ita ut nunc omnia scient, præterita, presentia et futura, 261D, usque ad numerum arenæ maris aut gutterarum pluviae, 261C, 262A', præsentim quum id jamdudum scire potuerunt et debuerunt sive revelatione sive experientia, 261B', 262A; verumtamen eorum scientia duabus limitata est, 262D. — Deum naturali virtute non cognoscunt per essentiam, XXI 266A, C, B', 268A', D', 269C, seu per speciem, 266C, nec per vestigia creature, XIX 235D', aut ex notitia creaturarum, 236C, sed per aliquem ejus effectum effluentem in eorum intellectum, XXI 266C, B', XXII 252B', id est per similitudinem infusam aut acquisitam, XXI 283A', B', propriam naturam considerando, 266C, 267A, 268D, D', 283A', item, juxta Scotum, cognitione abstractiva distincta, 267B, per speciem innatam, 267C, A', contradicente Cartusiano, 271B', quia ipsis connaturale est cognoscere naturas quæ in materia non sunt, 268D. Deum ergo naturaliter cognoscunt per speculum, etsi non per ænigma, XXI 266D, visione media inter visionem viatorum et Beatorum, XXII 253A. An eum prius norint quam se ipsos, XXI 272B, 284A, aut certius, 284B. — Se ipsos per essentiam cognoscunt, XXI 253A, 257B, 259C', 266C', 268C, habitus proprios per ipsos, non per speciem, 253B, concives triplici modo, 253D', per effectum, 255A, in Verbo, 255D, et in proprio genere, 255D, A', per speciem acceptam a specie angelicæ,

255B', 266C', et per conversionem cognoscens supra cognitum, 255C', cetera per species rerum, 253C, sive concreatas, 253D, sive a rebus acceptas, 253C', vel, ut vult Durandus, per ipsarum rerum præsentiam, 257C, vel per habitum scientialem, juxta Henricum, 258C, 259A, A', vel per proprias rationes et species distinctas, 260D, secundum Scotum, 260C'. — Singularia et materialia eos cognoscere certum est, XXI 252D, imo de fide, 249B, sive in speciebus concreatis, 246B', 250C, 252B, nihil accipiendo a rebus, juxta quosdam, 245B', 247D', 263B', sive ex causis generalibus, ut malunt alii, 249D, aut projiciendo lumen intellectus in inferiora, 231D', 232D, 236A, aut ex applicatione formarum universalium ad particulare hoc, 247D, 249A', 252A', 254D', 530D', aut ex conjunctione universalium formarum ad determinandum particulare, 249D', 252B', 254C', vel mediantibus formis nec pure universalibus nec pure particularibus, 252C', vel speciebus modo concreatis modo a rebus acceptis, 249B, 252A, 253D, 254C, vel demum per rationes proprias, 530B'. Utrum prius intelligent, universale an particulare, XXI 272B. — Cf. Singularitas.

Angeli visione corporali nihil vident, ne in assumpto corpore quidem, XXIV 265C, ideo naturali cognitione non vident corpus Christi in Sacramento, sed beata, 265D, 269B; quæ fidei sunt, non norunt naturali cognitione, sed supernaturali, 265D. — An et quatenus cognoscant futura, XXI 253B', vel quæ sunt ex libero arbitrio, 246B, vel habitus naturales aut gratuitos, ut justitiam, 256B, et gratiam, 256D, vel cogitationes hominum, 463A'. — In scientia naturali proficere nequeunt, XXI 562C', nec in cognitione Dei per visionem, 563A, nec in cognitione rerum in Verbo, 563C, sed in scientia experimentali crescere possunt, 562D', item in cognitione rerum in se ipsis, 563C, et in scientia myste-

riorum, 262D, 563A; an ex hominibus aut eventibus de divinis mysteriis aliquid discant, 561B', 562A; an et quatenus Incarnationis mysterium præcognoverint, 561C', 562C, 563C, 565C'. — Cf. Cognitio.

Nomen. Vel ex naturalibus nominantur, et sic uniformiter quibusdam generalibus nominibus designari possunt, XXI 486A, vel ex gratuitis, et sic diversi diversa nomina sortiuntur, 486D, vel ex naturalibus et gratuitis simul, et sic quædam nomina habent communia, quædam propria, 486A'. — Cf. Gabriel, Michael, Raphael.

Numerus. Angelos infinitæ esse multitudinis impossibile est, non ex parte Dei, XXI 230A, sed ex incapacitate creaturæ, cui non competit ullo modo infinitas, 230B. In his ergo est numerus, non discretus, sed transcendens, XXI 232A, Deo finitus, nobis autem infinitus seu indeterminabilis, 231B'. — Ideo erraverunt philosophi, docentes tot esse angelos quot orbes, XIX 86D, D', XXI 231D, vel motus cœli, XIX 86C', XXI 231D, 233B', 235B, 236A', vel quot species sensibilium rerum, 233A, aut certum eorum numerum determinare præsumentes, 230C, 334B', 360B, 362C'. Unum dumtaxat pro comperto habendum est, eos inæstimabilis esse multitudinis, XXI 230B', 232A', 233C, tum ad multiplicem hominum utilitatem, 234D, tum ad majus cœlestis curiæ ornamentum, 234C', et probabile est tanto eos numero res sensibiles superare, 230D', 231B', 235C', quanto cœlestia eas excedunt magnitudine, 511C'; 525A, et multo plures esse cunctis hominibus, 236D, 511D', contra nonnullos, 230A', 236A, et tanto plures in quolibet choro, quanto altior hic chorus, 236D, 511C'. An ipsi suum cognoscant numerum, XXI 233D. — In angelis numerus non addit quid positivum, sed tantum rationem indivisibilitatis seu negationis, XXI 234C.

Ordo. Juxta quosdam omnes angeli in

quadam æqualitate a Deo processorunt, juxta alios, quodam gradu et ordine, XXI 436B', ut ex eorum varietate augeretur pulchritudo empyrei, 228A; in bonis igitur est ordo in naturalibus ab exordio institutus, 218D, et in gratuitis, proprio merito acquisitus, 229D, in malis ordo naturæ dumtaxat, 218A'. — Esse in angelis species suadet ratio, quia multum inter se differunt, XXI 218A, et alias minus jucunde viverent, 220B; sed quot species, ineptum est, dieentibus aliis omnes unius et ejusdem esse speciei, 220C, 221D, quia omnes æqualis sunt essentiae, 226D', et paris simplicitatis, 228B, differentes dignitatibus et officiis tantummodo, 221D, quorum opinio modie est vigoris, 228D, et ceteris debilior, 229A; aliis, tot esse species quot individua, 220D, C', 221A, quia nec in essentia nec in attributis sunt æquiparandi, 222C, sed inter se differunt quasi diversi gradus ejusdem naturæ, 222B', imo quia impossibile est incorporeas ac per se subsistentes substantias sub una contineri specie, 220A', 221A, quum individuorum multiplicatio in specie veniat ex materia, 220D', quæ opinio præsumptuosa videtur, 220A, et a multis rejicitur, 223B, 224C', 225D, 226A', imo Parisiis damnata est, 225B', et deserenda, 226D, 229A; restat ergo tertia, tot esse species quot choros, quia universi ejusdem chori angelii ejusdem sunt speciei, 218C, 220D, 221C, etsi fortasse non ejusdem speciei specialissimæ, 229A, et hæc rationabilior videtur, 229A, magis Sanctorum dictis eonsona, 225C', et divinae sapientiae congrua, 229B'. — Item in angelis optimè ponuntur hierarchiae, XXI 474C, quia etsi omnes immediate videant divinam essentiam, mysteria gratiæ non nisi per revelationem norunt, 475B, quam alii aliter recipiunt, 475C, et in qualibet hierarchia tres chori, ad vitandam con fusionem, 481A'. Ceterum eorum officia et distinctiones imperfectissime cognoscimus, XXI 482B, et quot sint in quoli-

bet ordine personæ, penitus ignoramus, 482A, 488A. — Omnes ejusdem hierarchiae angelos, æquales eunet Parisiensis, XXI 497D', omnes ejusdem ehorum, putant alii, 508C, D, sed eommunius negatur, quia etsi omnes unius hierarchiae quoad modum aeeipiendo illuminationes divinas eonveniant, 507C', et omnes unius chori in actu ordinis sui, *ibid.*, non omnes æqualiter donum eommune participant, 507D', nee omnes actum ordinis pari virtute exsequuntur, 496C, nec æquales sunt in naturalibus et gratuitis, 508A, B', in scientia, potentia et voluntatis perfeetione, 508B, ita ut in toto celo non sint duo ejusdem eelsitudinis, XXIV 481A'. — Post judicium remanebunt hierarchiae, XXV 363C, et chori, saltem quoad dignitatem, 46D', nee omnis tolletur inter angelos prælatio, 363A'. — Cf. Chorus, Hierarchia. Quum omnis hierarchica actio in trans fusione scientiae consistat, XXI 502C', actus hierarchici, etiam inter angelos, sunt purgatio, illuminatio et perfectio, quæ unum et idem sunt, 500A, C', seilicet renotio ignorantiae, 499A', C', qua laborare possunt angeli, 499D', 503B, et assumptio scientiae, 500C', 502D'. — Purgari ergo dicuntur angeli, non a europa, XXI 499A', sed ab ignorantia, quæ est dissimilitudinis causa, 499B'. Licet enim omnes divinam videant essentiam, XXI 501A', non ideo in ea vident universos ejus effectus, 503B, XXV 382D, nec omnia sciunt quæ Deus eognoseit scientia visionis, sed alii plus, alii minus, 418C', et quamvis puram habeant notitiam de his quæ cognoscunt, non sequitur eos de ratione cuiuslibet agendi habere notitiam, XXI 499D', nee omnes de his immediate illuminantur, 503D; idcirco superioribus qui hæc melius norunt, 505B, inferioribus manifestare possunt, 503D, et manifestant quantum valent, 504D', 505B, XXV 418A; et quum inferiores ab ignorantia purgantur, XXI 500D', simul et illuminantur, 500D', et

perficiuntur, 501A. — Similiter angeli infimi cum supremis ecclesiasticæ hierarchiæ connectuntur, XXI 155B', quibus superiores sunt, 460 A', 481 D', 562A, eosque purgant, illuminant et perficiunt, 482A, 488B. — Angeli enim speculi habent naturam in recipiendo, lucis in agendo, XXI 232A, et sic formas intelligibiles ut specula recipere possunt, ut lumina imprimere, 255A'. Quomodo illuminet angelus angelum, XXI 501 B', 503A', 504C, 505C, 506D, A', 528C', aut hominem, 503B', 505C, 506C, 525A'; an et quatenus pateat eorum conscientia ad invicem, 531B', 536B, 538A; an et quomodo loquantur ad invicem, XIX 430C, XXI 530A et seq., 531 A' et s. — Inter se intima conjuncti sunt amicitia, XXI 539C', sed quia omnia Dei iudicia perfecte non norunt, de his quandoque diversa sentiunt, 558D', et inter se discordare videntur, 559A, D, non quidem formaliter in ratione vitorum, sed materialiter in volito, 560A, et sic dicuntur inter se pugnare, 559A, ut olim angeli Persarum et Judæorum, 558B et s. — Cf. Illuminatio, Locutio, Perfectionis, Purgatio.

Conversio. Angeli in naturali perfectione et beatitudine facti sunt, XXI 284D', qua et Deum per effectum aut quamdam similitudinem videbant, 283A', et omni malo carebant, 283D', et perfectam propriæ speciei operationem exercebant, 285B, sed non in beatitudine et perfectione supernaturali, qua divinam viderint essentiam, 283C, 285C, et in bono fuerint confirmati, 284A, D, C', et beatitudinem hanc boni angeli meruerunt, 283C', 284A', 285A. — Item certum est eos in gratia gratis data creatos fuisse, XXI 287C, 288D', 290C, 291A, ita ut a principio fuerint sine vitio et innocentes, 287C, D, 290D; an autem in gratia sanctificante, variæ sunt sententiae, negantibus quibusdam, quia ad gratiae receptionem exigitur motus voluntatis, 289A, D', XXII 267D, et insuper

nullus eorum corruere potuisset, XXI 286A, quum naturæ angelicæ hæc sit dispositio ut ei quod amplectitur totaliter adhæreat, 287B, 289A, A', affirmantibus aliis, quia hoc magis videtur bonitati Dei congruens, 288B', 289D, 290B', et Sanctorum dictis consonum, 286D, 287B', D', 288B', 290A, quibus consentit Cartusianus, 291C. Idecireo vel, juxta quosdam, sine mora in natura et gratia simul conditi sunt, XXI 286C, 287C', 290C, 296A, æquali, 290C, aut inæquali, 291C, vel, juxta alios, interveniente mora, natura superaddita est gratia, 287A, C, 290C', 296B, C', quam alii bene utendo natura meruerunt, alii minime, 291A. — Omnes igitur creati sunt boni, XXI 238A, sed bonitate non confirmata, 241B', et inter creationem et confirmationem necessario fuit successio cum vel sine morula, 241B', 242B. — An tune magis dilexerint Deum naturali dilectione quam se ipsos, negant quidam, vel quia licet potest quis naturaliter suam diligere conservationem, etiam supra Deum, XXI 272C, vel quia uno et eodem naturali concupiscentiæ amore diligimus nos et quidquid diligimus, 273A, 276D', vel quia amare Deum super omnia est perfectissimus actus justitiae, qui gratia adscribendus est, 274C, 275D', 278B; affirmant vero alii, et melius, 277B', 280B', quoniam hoc requirit recta creaturæ dispositio, 275B', 278C', sive agatur de amore concupiscentiæ, 277A', 278A', 279B, B', sive de amore amicitiae, 273B, 277B', 278B', quantum dari potest amicitia inter Deum et creaturam, 279C'. Nec sic diligendo Deum se fruiti sunt, XXI 273B', vel se sibi finem constituerunt, 273C', nec simoniace egerunt, 274B, aut inordinate, 275C. An et quomodo se invicem dilexerint, superiores, æquales et inferiores, XXI 276A', 278C. — An fidem habuerint, et quanquam, XXIII 409C' et s. — Cf. Conversio.

Angeli boni suam perseverantium non præscierunt, nec naturaliter, XXI 292A,

quia de possibilibus non habetur scientia, 292B, B', nec per revelationem, aliqui ante culpam fuisse in angelis distinctio, 292C'; similiter malorum casum non praescierunt nec ipsi mali, 292A, B', 293A, B', nec boni, 294C; sed omnes se ad beatitudinem vocatos scire poterant, 292B', et hujus habere fidem, 293B, C, et specm, 293A. — An, quomodo et quando suam meruerint beatitudinem non constat, XXI 339A', XXIII 322A, C, 329C', 330B, quia ex Scriptura nihil eruit manifestum, XXI 334A; communis tamen est sententia, contra paucos, eos felicitatem meruisse, quia præmium presupponit meritum, 332D', 334B', 335A, C, 340A', XXIII 334A', D'. Hanc vero meruerunt, non per obsequia hominibus præstata, XXI 333B, quia haec præstant jam in termino positi, 334B', 335A, et dato quod non fuisset homo, beatitudinem æque meruissent, 335B, insuper quia per talia non merentur nisi præmium accidentale, 338C, 334D', sed per conversionem ad Deum in principio, 333A, ita quod in eis meritum præcessit præmium, sive natura et causa, ut tenent quidam, 333A, Thomas, 334C', Bonaventura, 335C, et alii, 336B, qui idcirco nullam ponunt moram inter angelorum creationem et confirmationem, 338B, sive etiam tempore, ut volunt Durandus, 335D, Scotus, 338D, Henricus, 339D', et quandoque Thomas, 336A', qui in his sibi contradicere videatur, 336D, et hi propterea dicunt necessario intercessisse moram, 338C, 340A, imo plures minoras, 338D, quoniam angelos uniformes creatos in statu naturæ, deinde uniformes gratia donatos, oportuit demum merendo vel deinerendo separari, 339A, 340A, B'. Sed quidquid sit de his, brevissimum eis constitutum est tempus ad merendum, XXI 372A', 373B, B', quo transacto statim præmium acceperunt, 372C', D'; et a quibusdam separati dicuntur prima die, quando di-visit Deus lucem a tenebris, 333D', ab

aliis secunda die, quuin facta est separatio aquarum, 333B', quapropter secunda die specialiter honorantur ab Ecclesia, 287A, 333A', D'. — Ad hoc autem ut ad Deum converterentur meritorie, gratia indigerunt gratiam faciente, XXI 330D', 331C, B', D', 332C, D, non autem gratia gratis data, 330D, 332D, quia ex merito liberi arbitrii sufficienter se parare poterant ad receptionem gratiæ gratificantis, 330B', 331C, B', D', contra Albertum requirentem gratiam cooperantem, 332B. Ad conversionem igitur angelorum tria concurrerunt, liberum arbitrium, inchoando, XXI 331B, C, B', gratia gratificans, meritum tribuendo, 331B, D, B', gratia consummata, perficiendo, 331B, D, C', quæ tria simul fuisse videntur, 331D, B'. — Cur aliis stantibus, alii peccaverint, XXI 326B'. Quoniam steterunt multo plures, XXI 347C', in angelica natura malum ut in paucioribus invenitur, XX 300A'. — Cf. Dæmones.

Quoniam immobiliter apprehendit angelus per intellectum, non per discursum, voluntas ejus volito immobiliter haeret, XXI 376A, et se totam et immobiliter convertit ad quod semel se convertit, 412C', 416C, 337B', 339B', 373D, 374D, 376C, B', ideo post conversionem vel aversionem confirmatur in bono aut in malo, sicut homines post mortem, 375B. — Boni ergo in bono sunt confirmati, XXI 390B', tum quia in ipsis potentialitas tota ad actum redacta est, 390C', quidquid dicat Udalricus, 392B', 393B, tum quia eorum voluntas ultimo fini conjuncta est, 391D', 392C', tum quia ad beatitudinis rationem pertinet securitas, 391D. Nec peccare possunt, XXI 314A', 515B, non natura, sed gratia, 305C', non parentia liberi arbitrii, 394D, 393A' et s., 513C', quum intellectum habeant et voluntatem, 316C, sed quia Denm per speciem videntes, ad ipsum necessario afficiuntur, 391B, quum in ipso sit ratio totius boni, 391B', extra

quod nihil remaneat desiderandum, 391C'. Nec possunt velle nisi bonum et bene velle, XXI 392A, quia in bono per gratiam et gloriam confirmantur, 392C, C', 393C', nec in eis cadere potest ullus error, nescientia aut inconsideratio, 394 C. Et quia nullam in se habent renitentiam, se toto posse ad Deum convertisse creduntur, XX 23 A', D', et sic qui excellentiores fuerunt natura, excellenter etiam ad Deum se converterunt, XXI 229D, XXIV 131B, et excellentiores etiam facti sunt gratia et gloria, XX 20D', XXI 229D, 337C', XXIV 130A'. Verumtamen, etsi cujuslibet vires in perfectionibus naturae et gloriæ in sua sint ultimitate, XXI 475C', contra quosdam, 561A, et perfecti sint quantum sinit eorum activa capacitas, perfectiores esse possent, 562A'. — Similiter mali in malo obstinati sunt, XXI 371A, ita ut vere pœnitere non valeant, 371B, 373B, nec ad gratiam gratificantem se disponere, 371D, quia eis deest pariter et voluntas, 371B, 374B, et gratia, 371C; eorum ergo peccatum multis de causis irremissibile est, XXIII 33D', nec, angelo lapso, angelicam naturam assumi decuit a Deo, 33D'. — Cf. Arbitrium, Confirmatio, Dæmones.

Officia Angelorum, utpote intellectuum substantiarum, operatio propria, tam naturalis quam supernaturalis, est contemplatio, XXI 349B', sed ipsis committitur cura inferiorum, et hæc quæ in corporibus fiunt, eorum ministerio patruntur, XXV 249D', propter quod administratorii dieuntur spiritus, XXI 519B, 524A. Sunt ergo adistentes et ministrantes, XXI 526A', non omnes ministrantes, 519B, nec simul adistentes et ministrantes, 520A', sed alii adistentes, alii ministrantes, 519D', 526A'; indesinenter et sine fatigatione operantur, 514C', et circa Deum moventur, 515A', sed circa corporalia aut exteriora non semper occupantur, XX 460A; nec minuitur eorum felicitas, quum in terris

circa nos versantur, XXI 354C', vel ad tenebrosa loca mittuntur, 353A. Qui sint adistentes, XXI 524A', D', qui ministrantes, 524D, 526B', et quot, 524C'. — Omnes Deum immediate contemplantur, XXI 525C, a Christo illuminantur, 563D, et a B. Virgine, 564A, quapropter in Christum et B. Virginem prospicere desiderant, 564B; quomodo Christum spiritualiter manducare dicantur, XXIV 234B. — In inferiora non liberam dominationem, sed ministerium acceperunt, XXI 323C'; eis ergo non competit creare, 62A', quidquid contra dixerint hæretici, 62C', nec miracula proprieta sumpta facere, 421C'; miracula autem late sumpta facere valent, 420D', quia propria solertia ex causis naturalibus majores vel insolitos obtinere queunt effectus, 420C', 422C. Item corpora humana vera formare nequeunt, XXII 143B', quia opera naturae facere non valent nisi applicando activa et passiva, 143C'; ideo nec corpus Adæ de terra efficere potuerunt, 143B, 145B', nec ex costa ejus corpus Evæ, 143D, 163C', 164C', nec corpora possunt ad aliquam formam transmutare, nisi adhibitis quibusdam seminibus, 145B', 164C', nec in resurrectione generali corpora animabus reunire poterunt et glorificare, XXV 249D'. — Eos cœlestes orbes movere non repugnat, XXII 68C, 71D', 73C, 74D, 75A, 77C, quia corporalem creaturam per spiritualem regere solet Deus, 67D', 71D', imo nec plures angelos eumdem orbem, 68C; sed orbium motores sunt dumtaxat, non formæ aut animæ, *ibid.*, et quamvis eos moveant, non principaliter ad hoc facti sunt, XXI 232A', nec sunt omnes orbium motores, 234A. Per utrum mediatus moveant, voluntatem an intellectum, XXI 435A', XXII 79B. — Cf. Adistentia, Ministerium, Orbis.

Exsecutores sunt providentiae Dei circa electos, XXI 545B', 546C', et quodammodo dicuntur facti propter homines, quia eos juvant, 106A', 112B', multipli-

eiter, 521 A', et sic ordinati sunt, tam boni quam mali, ut ministerialiter co-operentur electorum saluti, 349D. — Eos ergo ad homines mitti constat, XXI 520 C', sive a Deo sive a superioribus angelis, 519D', sive bonos sive malos, 520B, ad beneplacitum Dei et salutem electorum, 520B', 526B; qui autem mittantur, 520C, 521B, 526A, et ad quæ mittantur, 520B', 526B, incertum est, 521B, 523A. An sie missi illius tantum doni exereant actus a quo denominantur, XXI 526C. — Eorum ministerio fiunt communiter propheticæ revelationes, XIX 62A, 88D, XXI 462A, et nobis exhibentur divinæ illuminationes, XIX 574A', quædam enim revelare possunt, sive de ordine voluntariorum, quæ acuitate ingenita percepunt, XXI 409D, sive de ordine mirabilium, quæ revelante Deo noverunt, 409A'; item et apparitiones, XIX 574B, 575B, A', XXI 462A et s., sed quoad exterius signum tantum, non quoad gratiam interiorem, XIX 574 A'; unde non ipsis sed personæ mittentib[us] tribuuntur apparitiones, 574 C', D', 575 A, cuius sunt tantum viariorum, 575D; sic apparentes vocantur nihilo minus Deus, XXI 462D, D'. Quomodo appareant, secundum virtutem, an secundum substantiam præsentiam, XX 438 B; quomodo sic ut ab uno videantur, non ab altero, XXI 443 C'. De apparitionibus angelicis in formis sensibilibus, juxta Parisensem, XXI 456D', 457D. — Cf. Apparitio, Missio.

Eis pariter competit potestas gubernandi et custodiendi homines, tum a natura, XXI 544C', tum a gratia, 544D'. Unicuique ergo viatori deputatus est angelus, XXI 547A' et s., qui eum custodiat diligenter, 543C', quoad corpus et animam, 544D, 553A, et insuper plures alii coadjutores, XXIV 481B. — Angelus custos tam in partem superiorem quam inferiorem animæ agit, XXI 544A', tam in cognitivam quam in affectivam, 544B', sed non aufert libertatem, nec proinde

universa impedit peccata, 543C'; facit tamen quod in se est, 544A, ne fallatur intentio Dei, 544B. Cur visibiliter non appareat homini, XXI 545D'. — Intra quæcumque corpora illabi possunt angelii, XXI 460C, intra limites scilicet quantitatis, non essentiae, 459A'; sed animabus illabi nequeunt, 459B', 460A, 461C, et eas ab extra movent, 459B', illuminando intellectum, 460A. Voluntatem directe movere non valent, XXI 409C', 410D, 459A', sed in intellectum influere possunt, 410A, B, D, 459D, 463C', et cogitationes bonas meuti suggerere per modum immittentium, 410D', 463C', seu potius incentorum, 411B, meatus intelligentiae ab impedimentis liberando, 411C, lumen suum applicando ad phantasmatum, 412D, 463B', vel simpliciter species a Deo acceptas intellectui humano objicieendo, 411B', 412B', contra Thomam, 412C. Item in sensu exteriore et interiores possunt species sensibiles et imaginarias imprimere, XXI 408D, C, 409D', 459D, in hominibus vel in brutis, 408D, propter naturæ excellētiam, 409C, et sensus dupliei modo immutare, 447A, ultra modum naturalem, 408C'. An et quomodo valeant affectum nostrum accendere, XXI 521C', 525D, et animam illuminare, 522B; an in his falli et fallere possint, 408D'. — Cf. Custodia, Illuminatio.

Fruendo Deo nihil merentur, XXIII 321D, sed ministrando proficiere possunt, non quoad præmium essentialie, XXI 334B', 361B, sed quoad accidentale, 333C, 334D', et scientiam, juxta quosdam, 362C'; aureolam tamen nunquam merentur, XXV 442B', 443D'. — Non judicabunt cum Christo in fine seculi, quia eum eo non convenienter natura, XXV 363A, nec proprie judicabuntur judicio discussionis, sed retributionis tantum, 364D, quia de bonis per se procuratis augmentum accipient gaudii, 364A', 365D'. — Post judicium ab officiis cessabunt quæ ad viatorum utilitatem ordi-

nantur, XXI 512C, C', XXV 365A, non autem ab aliis, XXI 512D, et erit perpetua inferiorum a superioribus illuminatio, 512B', 513A. — *Cf.* Præmium.

ANIMA. *Origo.* Circa originem animarum multipliciter erraverunt philosophi, asserentes eas in principio simul creatas, XXII 141B, vel in stellis comparibus collocatas esse, 140A', unde sponte descendunt in corpora, 141D', vel in cœlo peccasse, et inde in corpora detrudi velut in carceres, 140A', et sic multoties reincarnari, 142D, quæ omnia irrationalia sunt, 142A, B, D. Similiter, quum anima rationalis sit simplex et indivisibilis substantia, a traduce non est, XXII 182A', 184D, 385C', nec ab anima generantis produci potest per divisionem, 182A', aut causalitatem, 182B', nec in semine generantis est actu, 172D, aut virtualiter, 172A', nec e potentia materialiæ educibilis est, 182C', nec successive evolvitur, 172A'; restat ideo ut ab extra sit, 182D', non a virtute creata, aut causa secundis, XXI 47D, XXII 140D', sed a Deo immediate, 142B', qui eas non simul ante corpora creat, 141C, D, D', sed sigillatim, 140D, in corpore et cum corpore, quia infundendo creantur et creando infunduntur, 140B'. — Quomodo datur terminus generationis, XXII 141D. — Juxta quosdam ad eductionem ejus cooperatur virtus cœli empyrei, XXI 158B'. — *Cf.* Adam.

Anima in se ipsa. Natura. Quidquid dixerint quidam, anima rationalis non est divina essentia, XXII 425A', nec substantia separata, humanæmenti unita mediantibus phantasmatisbus, XXV 258B', nec materialis substantia, XIX 410D', XXI 497B, XXII 425C, 426A, nec virtus organica, sed substantia simplex, immaterialis, 431A', incorruptibilis, immortalis, 431C', ut multis probatur argumentis, 148D', in se inferiorum naturalium formarum perfectiones includens, et insuper immateriales vires habens et diuinæ actiones, 431A, quæ corpori uni-

tur tanquam forma substantialis, 129B'.

— Ab anima brutorum differt, quod intellectiva est, XXV 258A', incorruptibilis, 257A', et nullum contrarium habet, 258C'; ab intelligentiis, quia non imprimis in res nisi movendo eas, XXI 159D', ab angelis multipliciter, 112D', 115A', quia nempe est creatura maximæ potentialitatis, quæ in umbra intelligentiæ producta est, 115B, minus incorporea quam angelus, quum nata sit corpus vivificare et informare, 113A', et unibilis sit corpori, 113B', D', 116B, 513D', ac proinde conjugatur continuo et tempori, 114A', minus quoque intellectualis, quia potentiam habet intellectum et inquisitivum, 113A, 114B', 117A', C', ab inferiori informatum et illuminatum, 114A', et a phantasmatisbus sumentem intelligibiles species, 114A', 116C, propter quod aptius dicitur rationalis quam intellectualis, 115B, 513C', quia item illuminationem divinam non nisi secunda seu ultima receptione percipit, 114B', 516D', demum quia non convertitur immobiliter, sed cadere potest et resurgere, 112B', 116C. — Ab angelo igitur differt non numero tantum, sed specie, XXI 112D', 113C, 115A', imo et genere secundum Albertum, 113C', et species est, 115C, etsi non tam proprie quam homo et angelus, 117D; et quidem in quantum habet esse absolutum, species est quædam, in quantum forma est alterius, principium seu pars speciei, 115A', non tamen sicut formæ inferiores, quæ inseparabiles sunt, 201A'; separata vero, species est, non actualiter pars speciei, 201B'. — Quid inter animam et spiritum, XXIII 78A. — *Cf.* Angelus.

Dignitas. Anima rationalis ad imaginem Dei dicitur facta, et ad similitudinem, XIX 288C, sed diversimode, 288C', 289B', 290A, et in ea multiplex est vestigium et imago Dei, 241B', 437A, non unius tantum personæ, sed totius Trinitatis, 245D', 267B, quamvis a multis non percipiatur, 255A. In ea enim et

nitas est essentia et trinitas virium, XIX 263C', memoria scilicet intelligentia et voluntas, 234D et s., 255C, vel potentia, sapientia et amor, 266B, vel vita, apprehensio et affectio, 266D. Et quanto magis virtutibus perficitur, tanto magis assimilatur Deo, XIX 267C, et in finali felicitate simillima ipsi erit, 266D', 267A'. — Nobilissima est formarum ac animae cœli simillima, XXI 108D, adeo corporalem naturam transeendens, ut non nisi corpori perfectissimo et cœlo simillimo per separationem a contrarietate unibilis sit, 108C, ideo nec cuiuslibet corpori animali conjungi apta est, XXII 137C, 138C', nec elementari, XXI 446C, nec mixto, 446D, sed humano tantum, 446C, quod alia universa aequalitate complexionis superat, 108A', ut insuper virtutem habeat a materia prorsus immunem, id est intellectum, 108D'; et quodammodo dicitur finis uature inferioris, quæ ad eam ordinatur, 106B', et eam appetit, 112A, 113B', sed in ordine intellectualium substantiarum infima est, 109C', et ultimum locum tenet, uti materia prima in ordine rerum, III C, 116A, B', tam propinqua materialibus, ut a corpore possit participari, 116B, C', sine quo plurimas non valet exercere actiones, 112C, et quo aliquo modo indiget ad acquirendam scientiam et virtutem, 111B, 117C'. — Angelo ergo inferior est, XXI 112C, et licet habeat intellectum, inter intellectuales substantias non ponitur, quia intellectualitatem non habet per propriam naturam, sed per quamdam participationem, 417B, defective et obumbrate, 116B, unde quæ cognoscit, non subito intuetur, sed per inquisitionem novit, 417A, nec cognitio ejus intellectualis est, nisi in principio, quia prima principia statim apprehendit, *ibidem*, et in fine, quia ad intelligentiam rei terminatur, 117B. — Proprie ergo rationalis est, XXI 416B, et dicitur quasi horizon et confinium corporeorum et incorporeorum, 109C',

superiorum et inferiorum, 419B'. — Cf. Angelus.

Omnis a sua creatione æquales sunt quoad essentiam, XXII 434B', 435C, 436A, quoad dona gratitiae inæquales, 435B, 436A; quoad dona naturalia, ut memoriam et intellectum, æquales sunt, juxta Thomam, 434B', et Durandum, quia forma substantialis non recipit magis et minus, 436A, nec alia alii præstat nisi ex diversa corporis dispositione, 434B', D', inæquales vero, juxta Bonaventuram, 435A', et alios, quia in spiritibus est inæqualitas, 434C', nec a corpore venire potest, quoniam corpus sit ad animam, non econtra, 435B', et sæpe in infirmioribus corporibus præstantiores sunt animæ, 435A, 436C; verumtamen etiam ad vim intellectivam multum confert corporis dispositio, XXI 157B, XXII 435C', imo et locorum, XXI 157C, ad vires inferiores vegetativæ et sensitivæ, organorum perfectio, XXII 436B. — Etsi ergo omnes ejusdem sint dignitatis specificæ, XXII 226C, ex unione cum corpore dispositionum inæqualitatem contrahere videntur, 223D', 226B, D, et etiam in statu innocentiae fuisset inter eas inæqualitas, 226D.

Simplicitas. Etsi essentialiter sit in corporalis, XXI 497D, et ex nulla materia, 497B, corporalis diei potest respectu divinae simplicitatis, 487D, 497C, et quia definitive est in loco, 197A'; imo an prorsus immaterialis sit et incorporalis, incertum est, XXV 473B. — Magis composita est quam formæ inferiores, XIX 405D, et multiplice habet compositionem, 403C, ex essentia et existentia, potentia et actu, 410D', ex quo est et quod est, 402A', D', 403B', 404B', tanquam ex essentialibus principiis, juxta Albertum, 403B', ex materia spirituali et forma, juxta nonnullos, *ibid*. — Tres habet vires, rationalem, concupiscentiam et irascibilem, XXIII 521C', quarum objectum est verum, bonum et arduum, 448A', tres item potentias, memoriam,

intellectum et voluntatem, XIX 255 C, quæ ad eam referuntur sicut partes ad totum potestativum, 270 B, 278 D, C', 279 A, non aggregatum, 279 A', 283 B', nec operatur nisi per has potentias, 278 C; verumtamen non est ipsa sua potentia, 278 A', sed juxta veriorem sententiam, a suis potentiis diversa est, sicut substantia a suis accidentibus, 278 C, C', 282 B, contradictibus tamen nonnullis, 277 B', ut Parisiensi, 279 A', et Richardo, 280 D. — Per essentiam vivere habet, per potentias agere, XXII 327 B, per essentiam respicit complexionis æqualitatem, per potentias organorum diversitatem, *ibid.* — Quomodo dicitur essentia, substantia, subjectum, XIX 271 C', essentia corporis, vita et mens, 280 C. — *Cf.* Potentia.

Cognitio. Potest anima non se cogitare, XIX 275 A', sed ignorare se nequit, ne vagientis quidem infantuli, juxta Augustinum, 275 C; per suas enim potentias semper se intelligit ac diligit, habitualleriter, juxta Albertum, 271 D, Thomam, 271 D', 272 D, et alios, 272 B, B', 273 A, actualiter, secundum Augustinum, 274 A, quamvis hæc non advertat, 275 B', quia triplici de causa eam latere possunt motus, actus vel etiam habitus proprii, 270 C', 276 D'. — In se omnium rerum superiorum et inferiorum virtualiter continet naturas, XXI 246 D', unde se cognoscendo cetera novit, 247 B, propter quod dicitur locus specierum, XIX 255 C, vel species specierum, XXI 248 C; sed aliter cognoscit se ipsam, aliter cetera, XIX 264 B'. — A phantasmatibus sumit species intelligibiles, XXI 114 A', 116 C, nec videtur in hac vita posse intelligere sine intelligibili specie, XIX 262 D', et phantasmate, 273 D'; verumtamen anima Adæ species habuit innatas, et anima glorificata intelligit ut angelus, XXI 113 B. — Quomodo a Deo et angelis illuminetur, XXI 522 B. — *Cf.* Cognitio.

Operatio. Triplicem operationem habere potest, animalem, intellectualem,

et divinam, XXI 521 D', 522 A, et præcipua ejus operatio est divinis vacare et Deum contemplari, 106 C. — Non movet se ipsam, XXV 309 B', nec movet se secundum operationes, ut videre et sentire, 309 C'. — An propria virtute valeat in materia impressiones vel immutaciones operari, XXIII 267 D'. — An et quomodo competat ei pati, sive quoad essentiam, XXIII 280 A, 282 A, sive quoad vires nutritivas, 280 B, sensitivas, apprehensivas, 280 C, appetitivas, 280 D, et intellectuales, 280 B'; an absque corpore dolere possit, XXV 303 D', vel resumpto corpore sine sensu intermedio aliquid videre, *ibid.* Duplex est ei dolor, alter ex carne, qui est dolor, alius secundum se, qui est tristitia, XXIII 287 D'. — Quum non habeat limites quantitatis, in hanc intrare nullus valet, nisi Deus, XXI 459 B', 460 A, D, ceteri autem spiritus, boni vel mali, in eam illabi nequeunt, 459 B', nisi per efficaciam, 460 A, et quasi ab extra, circumvallando, 460 C, vel obsidendo, 461 B. Quomodo a rebus sensibilibus passiones recipiat, XXI 403 D et s.; an et quatenus in suis actibus subjiciatur celestium influentiæ, XXII 99 C et s. — *Cf.* Passio.

Anima in corpore. Animæ rationali corpus materiale uniri voluit Deus varias ob causas, XXI 107 C, et eam materiae corporali uniri ut formam substantialem, non repugnat, 109 D, imo naturale est, quia inter eam et corpus habetur proportio et absolute et in ordine ad finem, 111 B'. Non enim est per se hypostasis perfecta, XXII 134 C', 135 A, et ita de clivis est intellectualitatis ut sine corpore actiones naturales exercere nequeat, 134 D', nec in adeptione scientiæ et virtutum perfici, XXI 111 B. Unibilis est ergo cum corpore ad unum animatum constituendum, XXII 134 C', non per modum mixti in quo alterantur componentia, 134 B', quia a suis proprietatibus nullatenus alteratur, 135 D, sed per modum communicationis in actione, in qua

ntrumque manet distinctum, 135A; et ita corpori unitur ut principans, continens et forma, 135B, non propter corpus, sed propter se, 68D', ad exercendas quasdam operationes, quas sine adminiculo corporis perficere nequit, *ibid.* — Non igitur continuatur corpori solum per phantasma, ut ait Averroes, XXI 109B, C, nec est mera corporis harmonia aut complexio, ut dixernut Galenus et Empedocles, 109B, nec corpori unitur tantum ut motor mobili aut nauta navis, ut contendit Plato, 108A, 109B, XXII 136B, 140C', XXIII 368A', sed ut forma materiae, XXI 108B.

Non est tota quidditas hominis, XXIII 368D, 369B, ut male voluerunt Plato, XXII 429D', 430C, 433B', et Avicenna, 441B, nec proprie persona, XXIII 370A', 372B, sed pars hominis, XXII 430A, pars scilicet principalior, a qua tota est ratio merendi, corpore utens ut instrumento, XXV 243D', corporis organici forma seu actus, XXII 429A', nata corpus vivificare, non quodlibet, 137C, 138C', nec qualecumque, XXI 408C, XXV 462C', nec quantulumcumque, sed tale ut organizabile sit, XXI 467D; nec tantum forma et finis, sed et causa efficiens, XXV 268C, sicut ars ad artificatum, *ibid.*, ita ut quidquid in partibus corporis appareat, totum originaliter et quasi implicite in ea contineatur, 268B, licet ad formationem corporis sui nihil conferat, juxta Thomam, XXII 472B'. — Multipliciter ergo considerari potest: ut forma substantialis, et sic est perfectissima, XXIII 291A, ut anima, et sic effluit a se diversas vires in diversas corporis partes, 291B, ut natura, et sic dat esse homini et rationem corpori animato, 291C, ut principium actionum humana- rum, 291D, ut motor, et sic non quodlibet corpus movere potest, sed tantum proprium, XXV 462C, et hoc quamdiu in ipso est, 462D'.

Forma corporis dicitur, non in quantum sensitiva aut vegetativa, sed in

quantum rationalis, XXI 144B, non modo secundum vires sensitivas, sed secundum se totam, XXII 283C', forma non materiae immersa, XXI 108C', sed materiam transcendens, ita ut actiones quasdam habeat a materia immunes, 108D', id est intellectuales, ceteras autem in corpore et per corpus, XXII 434D'; et ut forma, esse determinatum habet a suo corpore, XXI 476B', non parva adminicula a qualitate corporis recipit, 457B, et impressiones a spiritibus qui sunt in interioribus nervis, 403B', corpori autem dat tria, esse substantiale, XXII 440C', vires accidentales et conservacionem, XXV 277C, quia in se diversas habet potentias et formale est principium actionum, XXI 108B', et corpus suum continet, circumdando illuminans et illuminando circumdans, 471B'; non tamen uniformiter perficit singulas corporis partes, sed proportionaliter, XXIV 280D'. — Corpori unitur non per potentias tantum, sed per essentiam suam, XXI 443D', vel immediate et sine medio, juxta Thomam, 108B, XXII 416C, vel mediante forma corporeitatis, ut volunt Richardus, 436C', et Henricus, 438B', vel per medium congruentiae, secundum Albertum, 435D, et Cartusianum, 439D, imo per duplex medium, sensibilitatem ex parte corporis, 433D, phantasticum spiritum ex parte animae, 433A'. Sed quia simul unitur ut forma et motor, forma est secundum essentiam, motor secundum potentias, XXII 470D, ut forma agit in corpore, cum corpore et per corpus, ut motor, per corpus et in corpus, XXI 431D. Quomodo in corpore exerceat operationes virium sensitivarum, XXI 581C.

Ut forma corporis cum corporibus multiplicatur, XXII 430C, non igitur una est in universis hominibus, ut contendunt quidam philosophi, 426C et s., sed una in quolibet corpore, cui tribuendae sunt omnes operationes vitales, 433D', 436B, sensitivae, vegetativae et

intellectivæ, 436A. — An autem unica sit forma hominis, affirmant Albertus, XXII 435D', Thomas, 436B', et alii communiter, XXIII 363D, quia in indivisibili consistit cuiuslibet substantiæ esse, XXII 436C, C', et unitatem formæ arguit unitas esse, 436 C, ac prædicationis, 436 D, ideoque adventum animæ rationalis præcedere in corpore dicunt formam quamdam e potentia materiæ eductam a generante, quæ adveniente anima destruitur, 436C', et discessum animæ subsequi aliam formam, quæ cadaveris accidentia renovat, 436C', aut conservat, 438B; negant vero Richardus, 436D', et Henricus, 438B', XXIII 363D', asserentes cum anima rationali subsistere in corpore humano formam aliam substantialem incompletam, XXII 438 D, seu formam corporeitatis, 438 B', quæ a generante educitur de potentia materiæ, et cum corpore unum constituit compositum incompletum, quod est materia proxima ad receptionem animæ, 438D, non videtur enim cur educta esset, 437B, et quomodo destruatur, 437A, 439D, 440A, nec alias explicari valent accidentium perseverantia in cadavere, 437 D, et transsubstantiatio panis in corpus Christi, 438C', imo sequeretur quod filius nou habet esse genitum a patre, 439 C, quum nec anima nec materia generabiles sint, 438B', 439B. — Cf. Homo.

Animæ, licet spirituali, tribuitur locus, XXV 323C', saltem quoad statum et operationem, 326C. Minime enim simplex est instar puncti, XIX 409A', 412C, sed quanta seu extensa, saltem per accidens, juxta nonnullos, 412D', contra alios, 412B', 443B', D', 444A, et illi competit esse in loco, non circumscriptive, sed definitive, XXV 326B, ita quod ubi operatur, ibi esse censetur, XIX 412A', et illi major vel minor debetur locus, in quantum id circa quod operatur majus aut minus est, 412B'. — Realiter ergo et essentialiter continetur et manet in corpore, XIX 558B, A', non in corde

tatum, ut dixerunt quidam, 408 C', 409D, A', nec dispersa per corpus, ut voluit Plato, XXII 436A, sed in toto corpore, XIX 408A', 409C', non mole, sed virtute, XXI 444C; et quidem, ut forma corporis, tota est in toto corpore et tota in qualibet parte, XIX 408B', 409 A', XXII 433C', ob suam simplicitatem et spiritualem magnitudinem, XIX 412B, ut motor tota est in toto corpore, non autem tota in qualibet parte, 408B', sed hic et illuc per suas potentias, 408 C', 409B', in diversis scilicet corporis partibus in quibus operationes exercet, XXII 435D'. Quantum igitur ad actum primum, qui est vivere, in toto est corpore, XX 457D', quantum ad actum secundum, qui est movere, essentialiter est in corde, *ibid.* — In corpore est non circumscriptive, sed definitive, in singulis partibus, non circumscriptive nec definitive, sed præstantialiter, XX 454D; et hoc verum est non de anima rationali tantum, sed de anima animalium perfectorum, XIX 410C. — Quotuplici modo conveniat ei esse in corpore, sive per præsentiam, XXIV 307B', sive per operationem, 307D'; quo sensu dicatur magis esse ubi amat quam ubi animal, XIX 556C, 558B, A'. — Cum corpore moveatur per accidens, XXI 476B', sed quamdiu vivit homo, a corpore recedere nequit, XIX 558A, A'.

Animæ separata. Animam esse a corpore separabilem, ita ut extra illud vivere et agere possit, sensere ipsi philosophi, XXII 449D', quum suppositum sit et subjectum in se perfectum, XXI 444C, et operationem propriam habeat a corpore separatam, XXII 450C. In morte igitur hominis non moritur, XXI 241B, XXIV 287A, nec ad unitatem cum aliis animabus redigitur, ut quidam dixerunt philosophi, XXI 210D', 211B. — Anima separata ab angelo differt quia unibilis remianet corpori, XXI 444C, nec tam proprie dicitur persona quam angelus, 417D; item non in eodem statu est quo

anima somnians, XXV 309 D', 310 C. — In ea alii dixerunt remanere omnes potentias, XXV 309 B, alii quasdam, 309 C, alii, et melius, nullas, nisi in radice, in quantum manet in ea efficiacia iterum eas effundendi, 309 D. Quonodo dicatur imaginatione et aliis sensitivis potentis affici, XXV 310 B, tristari, gaudere, 310 A, C, quum vi careat imaginativa, 316 C'. — Certum est tamen eam igne torqueri posse, XXV 310 D, 316 B, non quadam vi sensitiva in ea remanente, 316 C', D', nec quia in se gerit corporis similitudinem, 309 D', 316 A', nec simplici ignis visu, 310 D, aut apprehensione, 310 A', 315 B, C, 316 A, 471 B, C', sed vel unione cum igne, juxta Thomam et alios, 311 B, cui præter voluntatem alligata, 311 D, detinetur, 311 B', 313 C, ubicumque sit, 311 B', unde fit ut nec ad alia se movere valeat, nec alia libere considerare, 315 D', vel, juxta Cartusianum et alios, ipso ignis contactu, sive supernaturali, quia ignis, ut instrumentum divinae justitiae, habet quod agat in animam, 310 D', 311 D', 314 D', miro et incognito nobis modo, 316 B, mediante vi quadam animæ impressa, 317 C, sive naturali simpliciter et calefactivo, 318 A, B. — An in ea maneat scientia quoad actum, XXIII 509 D, ut intelligere queat quidditates sibi prius notas, XXV 341 B', vel recordari præteriorum quæ olim cognovit, *ibid.*, vel alicujus ignoti cognitionem acquirere, *ibid.*, vel quæ circa nos fiunt videre, 331 A', 462 D'. — An moveatur de loco in locum, ut angeli, XXI 176 B, 179 C, XXIII 389 D', XXV 326 B', 462 D, vel corpus movere possit, XXIII 390 A, XXV 462 A', vel in corpore apparere, 462 A', et cum quali corpore, 462 B'. — *Cf.* Apparitio.

Verumtamen anima separata non est pure et perfecte subsistens, ideo corpori uniri naturaliter appetit, XXI 107 A', 112 B, sine quo quasi vim patitur, XXII 140 D, 142 A. — Perperam ergo asseruerunt haereticci eam corpori denuo non uniendum esse, quasi summa ejus per-

T, 25ma.

fectio esset a corpore separari, XXV 247 C', et philosophi eam vel ad stellam comparem reducendam, XXII 142 D, vel periodice corpori uniendum ad decurrentiam periodice eamdem vitam, XXI 92 D, XXV 245 D', 259 B, 462 B', sola virtute naturæ, 246 D, 254 D; et longe rationabilius adstrinxit fides animas post vitam primo remunerari, 246 A', quia ab eis est tota merendi demerendique ratio, 244 A, et postmodum corporibus reuniri in societatem gloriae vel poenæ, 246 B', quia nec anima sola sine corpore meruit, 246 C', nec est tota humana natura, 246 C, 247 C', quocirca absque corpore damnificatur et quasi mutilatur, 246 B', 238 A', D', 409 C, 411 A, nec potest perfecte beatificari, 248 A. — Insuper, quum sit non modo motor, sed forma corporis, XXV 247 C', naturalem inclinationem habet ad corpus, 243 C', et quamvis in contemplando non mediocriter ab eo impediatur, XXI 114 C, XXV 243 A', et melius sit ei separatam esse quam æriformis corpori conjungi, 259 B, perfectissimus ejus status non est esse sine corpore, 247 D', sed potius glorioso corpori sociari, 246 A', 247 D, 259 B, 409 D', 411 B, D', quocum similior erit Deo quam separata, perfectior, 410 A, et aptior ad intelligendum et diligendum, 411 C, D', 412 A. — Et quum sit ipsa immortalis, in se servat totum esse hominis, XXV 244 B', 237 B, et illud corpori iterum communicare potest, ita ut per mortem nulla fiat interruptio in esse substantiali hominis, 237 C; quin, dato quod annihilaretur, per omnipotentiam Dei posset eadem numero reparari, 245 B, 257 C, A', sicut quandoque reparatur anima brutorum, 257 A'. — Eadem ergo numero corpori reunietur cui ante fuit conjuncta, XXV 254 A, quia speciali ad illud afflictur inclinatione, 254 B, et quia justum est eam cum instrumento quo meruit vel demeruit, remunerari, 254 C; et hoc virtute naturali aut supernaturali, 254 B'. — *Cf.* Resurrectio.

Anima quoad esse morale. Anima a Deo creatur bona, sed bonitate naturali, XXII 437B', munda, nec justa nec iusta, 437C', et in corpus cadit quasi in lutum lapidosum, quo et inquinatur et vulneratur, 391B; et sic in creatione inficitur, sed non a creatione, 432B. Nec injuste infecto corpori eam infundit Deus, XXII 433A, quia ad bonum universale spectat humanæ speciei conservatio, 433B, A', 434B, et hujusmodi damnum ita in melius conversum est, 433C, B', 434B, ut multis fieret amplioris gratiæ et salutis occasio, 433C; imo in hoc magis relucent divina sapientia, justitia et pietas, 432B', 433B', quoniam melius est animam infectæ carni sociari quam omnino non esse, 432C', 433C'. Quomodo, quum non sit ex traduce, originali peccato inficiatur, XXII 385B', 386A, A', 390B, 391B'. Cf. Adam, Fomes, Peccatum. — In Baptismo autem pristinæ innocentiae restituitur, XXIV 422B', ab angelis custoditur, XXI 544D, et illuminatur, 522B, gratia informatur, XXII 318C, 326B', ordinatur, 318C', perficitur, 321B, et elevatur ad promerendam vitam æternam, 318B, per habitus virtutum rectificatur, per habitus donorum expeditur, per habitus beatitudinum perficitur, 326B. Cf. Donum, Gratia, Virtus. — Per ultimum actum in corpore patratum extra viam merendi ponitur, XXI 379D', 387C', D', et in eo immobiliter manet, 390C', 391D', ita ut nec in cœlo peccare valeat, XXV 428D, 429B, D, nec de peccatis post mortem pœnitere in inferno ullo modo, nec in purgatorio meritorie, XXIV 466B'; et ideo statim in exitu suo de corpore assignatur ei locus, XXV 324A, 325D', pro meritis vel demeritis, 326B, quidquid sentiant Græci, XXI 350D; imo quatuor assignari possunt loca, XXV 325D', 326C, 327B, B', saltem de lege ordinaria, quia quædam extra præfata, disponente Deo, puniri possunt, 326A, A', vel etiam mutare locum et statum, 327A'. An et quatenus

contingat illi c loco suo egredi, XXV 324B, vel locum mutare, 327A'. Quid de animabus separatis ante Christi adventum, XXV 323A. Cf. Beatitudo, Damnatio. — Viventibus apparere possunt, damnatae et purgantes, quum permittit Deus, XXV 324C, 326B', sanctæ ad libitum, id est, quum vident id Deo complacere, 324A', 326C'; non tamen semper ibi præsentes sunt ubi apparent, 324C'. An et quomodo pro sint illis suffragia viventium, XXV 327D', 334B. Cf. Defunctus, Suffragia. — Animæ insita est sitis quedam summi boni, XXV 445C, in quo ultima est ejus quies, *ibid.*, et post mortem ipsi assimilata, 445D, recte dicetur deus aut dea, 445A'; in patria inter angelos assumetur, eisque æquiparabitur in præmio, XXI 508C' et s., XXV 386C, et etiam in actione, quia intelligit ut angelus, XXI 413B, nec ullo modo a consideratione impedietur, XXV 461B'. Tribus dotibus ornabitur, XIX 413D, XXIII 445C', XXV 435C, et usque in corpus redundabunt claritas ejus et gloria, 445C'. An in ea actum habituræ sint tres ejus vires, XXV 438A, et quemnam, 438B. Cf. Beatitudo, Dos.

Varia. Anima Christi nobilissima est creaturarum, XXI 413D; primo et directe a Verbo assumpta est, et ea mediante corpus, XXIII 79C, sed ipsa mediante spiritu, 80A. Quæ fuerit ejus gratia, XXIII 226A', 231B', 234C, scientia, 246B, 252A', 258D, potentia, 265A', passibilitas, 279D, 284B'; an habuerit motus et passiones appetitus sensitivi, 281C et s. Cf. Christus. — Animæ B. Virginis existentia in esse gloriæ superior est exsistentia cuiuslibet angeli, XXI 443C'. Cf. Maria. — Anima Adæ an species innatas habuerit, XXI 443B. Cf. Adam. — Anima sensitiva virtute cœli crystallini inducitur, juxta quosdam, vegetativa virtute cœli stellati, XXI 458B'; neutra est forma corporis in homine, sed tantum potentia ad eam, 444B; perperam collocavit Plato vegetativum in hepate,

sensitivam in corde, quasi essent ab intellectiva separatae, XXII 136A, in qua includuntur, 125C. Vegetativa tres vires naturales habet, generativam, nutritivam et augmentativam, et quartam per accidens, sanativam, XXIV 84C; sensitivam in eodem praecedit, XXII 107D, et in ea includitur, sed non econverso, XXI 473A, 474A. Cf. Sensus, Vegetativum. — Anima brutorum, seu sensitiva, substantia est simplex dependens a corpore, XXII 173C', et corruptibilis, 175B'; multiplicari nequit per divisionem, 184 A', nec per communicationem, 184C', nec per compositionem ex diversis elementorum formis, 184D', sed quia non est per se subsistens, sed pars subsistentis compositi, 183B, ex traduce esse potest, de materiae potentia educta, medianibus celestibus, 183C, 184 D', 185A, vel virtute activa ex anima generantis derivata, 184C, vel, juxta Alexandrum, a seminalibus rationibus in principio materiae inditis educitur, 174 D'. Corporis sui forma est et motor, forma secundum essentiam, motor secundum potentias, XXII 107D, et ut forma præsupponit vegetativam, ut motor, corporis organizationem, *ibid.*, in semine enim non est actu, sed potentia, 183B', et quo magis perficiuntur organa, eo magis incipit esse in actu, 184A. In animalibus superioribus indivisibilis esse videtur, tota in toto corpore, et tota in qualibet parte, XXII 119C', in inferioribus autem extensa est et divisibilis, 119B', C', una actu, sed multiplex potentia, 183A'. In morte cum animale destruitur, sed a Deo eadem numero reparari potest, XXV 237B', ut non semel factum est, 237A'. Cf. Animal, Bruta. — Anima plantarum, seu vegetativa, unde veniat, XXII 174D'; imperfectissima est, 106D. Cf. Plantæ.

Animæ nobiles. Unicuique orbi assignaverunt philosophi animam propriam, XXII 68A, quæ non modo movet eum, 68B, sed dat ei esse, ut forma propria,

68C. Animæ istæ que nobiles dicuntur propter excellentiam, XXII 76D, vel idem sunt quod intelligentia, juxta quosdam, 76C, vel potius substantiae distinctæ ab intelligentiis, 72 B', 75 B, 76D, 78 D, quin ab ipsis creatæ esse dicantur, XXI 62B', 64B', XXII 68B, et ad ipsas specialiter se convertere, 78C. A philosophis nonnnnquam vocantur ministrantes angeli, XXI 523A'; quælibet eidam luminari cœlesti adjungitur, 415 D', ut forma, 63B, et ad bonum universi sub Deo intendit, 237C, orbem suum movens ut communiceat summo principio et ad generationem et conservationem inferiorum, 526B; creare autem non valent, 61D. — An orbibus assignari possit anima, ut forma, non videtur, quoniam non sunt capaces animæ vegetativa et sensitivæ, XXII 68A', 69A, 70D', 72B, sed intellectualis dumtaxat, 69B, atque talis anima corpori non est unibilis nisi ut motor, 69B, D, 72B, 76B', 78A, contra Aristotelem, 70D, et anima dici nequit nisi æquivoce, 69A', 70D, 74A. Insuper, quod addunt philosophi, animas nobiles intelligentiis se et cœlos suos assimilare studere, XXI 236B', et propter hoc continue revolvere suos orbes, *ibid.*, plane erroneum est, 236D', nullius enim creaturæ perfectio in unione ad aliam creaturam esse potest, 237A. — Quo sensu dicatur cœlum habere animam, XXII 74B, 78B'. — Cf. Cœlum, Intelligentiae.

ANIMAL. Cur eodem die ac homo creata sint animalia, XXII 412A, et juxta genus suum, 412C. — Eorum animæ simplices sunt substantiae, dependentes a corpore, XII 173C', et corruptibles, 175B', corporis sui formæ et motrices, 107D, quæ ex traduce veniunt, juxta plerosque, de materiae potentia eductæ medianibus celestibus, 183 C, 184 D', vel virtute activa ex anima generantis derivata, 184C, vel, juxta Alexandrum, e seminalibus rationibus in principio materiae inditis, 174D'; et in superioribus ani-

malibus indivisibiles videntur, 119 C', in inferioribus extensæ et divisibiles, 119 B', C'. An quæ sine semine de putredine nascuntur, XIX 497 A', ejusdem sint speciei cum similibus quæ ex semine nata sunt, 497 D, XXIII 534 B'. — Corpora autem necessario ex quatuor elementis constant, XXII 105 B', 107 A', 109 D', varie inter se compositis, 105 D', ita ut elementa passiva (terra et aqua) prædominentur secundum quantitatem, 106 C, 107 C', alias non essent apta corpora ad suscipiendum operationes animæ, 107 D', et elementa activa (aer et ignis) secundum virtutem, 106 B, 107 D', non quantitatem, alias corpus corrumperet, 106 D, 108 A, et utraque gradum determinatum non excedant, *ibid.* — Sensus non habent nisi ad vitæ necessaria procuranda, XXII 147 D, ideo faciem ad terram habent pronam, 147 A'; sed sensuum acuitate pleraque vincunt hominem, 147 B, et cœlorum impressiones recipiunt, XXI 415 A, perfectius quam homines, 415 C, ideo ex eorum motibus futura etiam contingentia prævideri possunt, 415 B, saltem probabiliter, 415 C, quapropter dicuntur secundæ stellæ, 415 B. Terrestria communiter perfectiora sunt piscibus et avibus, XXII 107 A, et sicut infimum parum excedit vitam planarum, sic supremum, homo, pertingit ad ordinem intellectualium, XXI 409 B'. — Diversimode pertinent ad elementorum ornamentum, XXII 109 C, sed illud potissime ornant in quo moventur motu animali, 113 A'. — Nobis multipliciter deserviunt, XXII 112 C', et nullum est superfluum, 107 B, ne venenosa et nociva quidem, quæ spectant ad ordinem et pulchritudinem universi, XXI 42 C, 52 A. — An diligenda sint ex caritate, sive imperative sive elicitive, XXIII 477 C', 478 B', 479 A. — Post judicium destruentur, quia non nisi ad hominum utilitatem facta sunt, XXV 384 D, nec pertinent ad ordinem universi nisi pro statu præsenti, 387 A, nec cum homine glorificari

meruerunt, 387 B, nec appetitum naturalem habent semper manendi, 387 C, ideo in mundo innovato nullum erit animal irrationale, 466 D', 469 A. — Quid de conversione hominum in animalia, arte magica, XXI 431 B'. — Animalis vocatur qui judicij perversitate errat, XIX 53 B'. — Cf. *Anima sensitiva, Bruta, ANNIVERSARIUM.* An pro anniversario celebrando pecunia liceo exigi vel recipi possit, XXV 47 A'.

ANNUS lunaris brevior est anno solari, XXII 91 B, quare, 91 C. — Cuilibet planetæ assignatur annus maximus, medius et minimus, XXV 256 A', et omnibus planetis annus magnus, 256 B'. — Insuper annum quedam finixerunt philosophi, quem dixere magnum, XXI 92 B', XXV 250 B, vel vertentem, 245 D', seu revolutionis, 246 B, qui integratur quoties cœli planæ et aplancæ, id est sphæræ nona et octava, in eamdem redeunt positionem, XXI 92 C, scilicet quolibet quindecies millesimo anno, juxta Chalcidium, 92 D, vel vigesies septies millesimo, secundum Epicurum, 92 A', vel quadragies millesimo, juxta alios, XXV 246 C, sed potius quolibet trigesies sexies millesimo, secundum Ptolemæum, XXI 92 A', XXV 246 A. Tunc stellis ac planetis ad easdem figuræ revertentibus, XXI 92 B', XXV 246 A, incipit novus mundus, quo universa eadem numero renovantur, XXI 92 D, XXV 245 D', 246 B; quos annos infinitos numero jam præcessisse dicunt aliqui, futuros esse alii, 246 C; sed hoc totum irrationabile est et veram tollit felicitatem, 259 B.

ANONYMI auctores in opere citati : Philosophus quidam Italiæ (Cicero), XXI 471 A'; — Quidam philosophus (Boetius), XXIII 291 C; — Quidam philosophi Hebrei (R. Nahmanides et R. Maimonides), XXI 157 D'; — Magus quidam (Jamblicus), XXI 358 D', asserens duodecim esse spirituum ordines, quorum octo priores cœlestibus orbibus præsident, 359 B, reliqui quatuor elementis, 359 C, item et

dæmones quotidie creari et cadere, 361 A'; — Auctor quidam (?) asserens tot esse legiones in choro angelico quot sunt milites in legione, XXI 230 C, 334 A'; — Quidam theologus (Scotus) adeo involutus ut legentis profectum magis impeditat quam promovat, XXIV 329 D.

ANSELMUS (S.), Cantuariensis archiepiscopus (1033-1109), « *vir illuminatus, subtilis et sanctus* », XIX 467 D, simplicitatem Dei pulchre describit, 175 C; an valeat ejus argumentum, Dcum esse per se notum, quia id est quo majus cogitari nequit, 222 A, 227 A', D'. — Multoties citatur, XIX, XX, XXII, etc.

ANTECEDENS. An in propositione conditionali, posito antecedente necessario, necessarium evadat consequens, XX 481 A' et s. — Quando in antecedente ponitur aliquid pertinens ad actum animæ, consequens accipendum est secundum quod est in anima, XX 483 B. — Cf. Consequens.

ANTEQUAM, adverbium, non semper ordinem denotat ad illud quod postea factum est, XXV 102 C.

ANTICHRISTUS, etsi reprobis, custodem habebit angelum, XXI 346 A', 347 B, 549 B', qui illum a multis malis retrahet, 547 B. — Perfectionem bonitatis indebit appetet, XXI 314 A', C'. — Primo in benignitate veniet et a Judaeis suscipietur, sed mox in apertam persecutionem erumpet, XXV 375 A. — An vera facturus sit miracula, XXI 420 A, B.

ANTICLAUDIANUS, Alani de Insulis libellus, perperam pro Ovidio allegatur de fato, XX 507 C.

ANTIOCHUS IV (Epiphanes), rex Syriæ (174-164), ex mero timore pœnitens non ex auditus est, XXIV 538 A', C', qui si vere pœnituisse, veniam obtinuisse, 538 B'.

ANTIQUITAS quandoque pro æternitate sumitur, XIX 371 B', Deoque, æternitatis ejus gratia, tribuitur, XXV 379 D, specialiter Patri, qui ideo Antiquus dierum in Scripturis dicitur, XIX 371 A', XXV 379 A'.

ANTISIODORENSIS. *Vide* Guillelmus.

ANTONIUS (S.), abbas in Ægypto (251-356), a daemonibus acriter vexatus, XXI 363 B, et callide tentatus, 363 B', 408 B', 428 B, minime territus est, XXII 224 A. — Ab angelo edocetur, XXIV 467 D. — In Vit. Pat., Migne *Patrol. lat.* tom. 73, col. 127 et s.

APLANES cirenlus, seu sphæra nona, XXI 83 B', aut cœlum crystallinum, XXII 82 D', ante alias cœlos creatus videtur, 60 B. — Movetur super polos mundi, motu etiam aplanes, XXII 82 C', quo omnibus inferioribus imprimitur motus diurnus, seu aplanes, 82 D'. — Quotiescumque cum circulo planes in eamdem stellarum figuram reddit, incipit novus mundus, juxta Platonem, XXI 92 C. — Cf. Cœlum.

APOCALYPYSIS Joannis tempus finis mundi non determinate exprimit, XXV 231 A. — Quid per primam et secundam resurrectionem significet, XXV 250 D.

APOLLINARIS junior, Laodicensis episcopus († 381) et hæresiarcha, in Christo animam ponebat sensitivam dumtaxat, intellectus officium supplente deitate, XXIII 79 A, 82 B, et unam voluntatem, 313 B. — Arguens contra creationem animarum, refellitur, XXII 182 D'.

APOSTOLI an de his quæ viderant vel audierant babuerint fidem, XXIII 421 D. — Quomodo de passione Christi doluerint, XX 633 A', 662 B, A'. — Quo Baptismo baptizati fuerint, XXIV 94 B. — Cur Spiritum Sanctum bis acceperint, XIX 572 B.

— In Pentecoste sic creduntur confirmati fuisse in gratia, ut de cetero non potuerint peccare mortaliter, XX 638 B, et sic quamdam sua prædestinationis certitudinem habebant, 30 C'; venialiter tamen peccare poterant, XXI 532 C. — Sacerdotalem dignitatem quoad potentiam consecrandi receperunt in Cœna, quoad potentiam ligandi et solvendi, post resurrectionem Domini, XXV 27 C', episcopalem, item post resurrectionem, 35 A', quapropter ipsis dumtaxat competitabat

confirmare, 35B, et consecrare, 43C, et in diœcesibus suis episcopale exercere officium, ut archiepiscopis et quodammodo cardinalibus B. Petri, 35A'. — Apostolatum omnes immediate a Christo receperunt, XXV 43A, et etiam potestatem ligandi et solvendi, 31A, 32B, sed potestatem jurisdictionis, non nisi mediante Petro, 34C, quia ipsi soli commissa est, 34D, non ceteris Apostolis, 34A'. — Nonnulla instituisse videntur sacramenta, v. g. Confirmationem, XXIV 86B, Pœnitentiam, 88A, et Extremam Unctionem, 592A, 594C, 595A'; nullus tamen credendus est per se solum quidquam instituisse, extra totum collegium, 594D'. Auctores sunt Baptismi per adspersionem, XXIV 414D'. — Cf. Andreas, Joannes, Paulus, Petrus.

APPARITIO. Apparere dicitur quod subito aut repente monstratur, XIX 565A. — Triplici modo fiunt apparitiones, illuminatione angelica, illusione dæmonica, ægritudinis alienatione, XXI 456C'. — In hoc differunt apparitiones V. T. et N. T., juxta quosdam, quod illæ per angelos sunt exhibitæ, istæ per personas divinas, XIX 574B, sed juxta alios utræque sunt per angelos, 574C, 575B, A', nec inter se distant nisi quod in apparitionibus V. T. nihil præter cognitionem videtur fuisse intentum, 574D, in apparitionibus N. T. aliquis insuper effectus gratiæ gratum facientis, 574B'. — Nunquam enim in propria forma videtur apparuisse Deus viatoribus, XIX 562B', XXI 444A', 462A, XXII 251B, 252C, XXV 420A', 421A, nec in forma altera sibi unita, XXI 463C, sed in subiecta creatura, id est angelo, XIX 562B', XXI 462A', B', 535A', quæ modo dicitur angelus, modo Deus, 462D', XXV 421B', ita tamen ut exterius tantum signum ab angelo exhibitum sit, XIX 574A', gratia interior a Deo collata, 574B', D', propter quod apparitiones illæ non angelis sed personæ mittenti tribuuntur, 574C', D', 575A. Cur sic apprens angelus potius

dicatur Deus ante diluvium, XXI 462C, angelus post diluvium, 462D. — Divinæ apparitiones a temporali processione differunt, a datione, XIX 524C', D', et a visibili missione, 562C, et cuilibet Trinitatis personæ convenient, 562C'; Pater enim in V. T. apparuit in specie visibili, in N. T. in forma audibili, 564A, id est in voce, 572A', Verbum in rationali natura, 572A', 573D, Spiritus Sanctus sub specie irrationalium creaturarum, 564C'. Cur semel tantum apparuerit Verbum, et sub una forma, XIX 573B', Spiritus Sanctus pluries et sub diversis speciebus, 573B', D', v. g. columbæ, 571D', 572B, B', 573B, D', nubis, 572A, 573C, flatus, 572B, 573B, et ignis, 572C, 573A, 574B; an species istæ vera fuerint aut apparentes, 575D' et s. — Cf. Theophania.

Angelos sanctos viventibus apparere, non modo per virtutem, sed per substantiam, certum est, XX 458B, et quum naturaliter sint incorporei, XXI 442C, 444D, necesse est eos vel imaginarie tantum apparere, corporales species sensibiles ingerendo, ut volunt quidam, 443B, C, 444C, 455C et s., ut fit in somniantibus, 446B', 456A, melancholicis, 456B, hallucinatis, 446D', 456C, et in magicis ostensionibus, 456D, vel potius quædam sibi assumere corpora, 441B', 444C, C, 446A, 447B', in quibus loquuntur et moventur, 452B', corpora exterius apte conformata, 442A', 449C, non interius, 442D', 448C', uon ex elemento quolibet compacta, 442A', 449C, nec ex corporibus mixtis, 446D, 448C', contra nonnulos, 447D', 448D', 449D, sed ex puriori parte aeris, 441B', 442C, quare, 442A', 443A', et quomodo, 442D'. An sumere possint cadavera, XXI 449D, B', vel corpora animalium, 442D. Quid de apparitionibus angelorum Abrahæ, XXI 437D, Jacob, 436D', Eliseo, 437A, Tobie, 437C, Joanni Evangelistæ, 456D'. Cur visibiliter homini non appareat angelus custos, XXI 545D'. — Vere etiam appa-

rent dæmones, XXI 428C, 441C', ut angelii, formando scilicet sibi corpus ex aere, 441B', 442D', vel ex aliis clementis, 447C', 453B; de variis apparitionibus per dæmones aut magos exhibitis, 428A et s., 429B' et s. — Similiter animæ separate apparere possunt, non ad libitum, XXV 324B, B', sed secundum dispositionem providentia, 324 D, C', nec tautum animæ glorificatae, sed purgantes et dannatae, XXIII 390 A, XXV 324A', etsi forsan non semper personaliter adsint ubi apparent, 324 C', nec repugnet angelos interdum pro illis apparere, XXIII 390B; insuper eis non licet corpus assumere prius ab eis informatum, vel ab alia anima rationali aut brutalis, XXV 462B'. Quid de apparitione Samuellis ad Saul, XXI 437B. — Tam angelii quam animæ separate sic apparentes, motores sunt tantum corporum suorum, non formæ, XXI 442D, 444D', 449B, 451A', XXV 462A', ideo in ipsis non habent operationes vitales, XXI 451 D', 452B', 455A, sive vitæ vegetativæ, 450D', sive sensitivæ, 450A, 451 B', sed eas tantum quæ pertinent ad motum, 451 A, D', ideo nec vident nec audiunt per organa sensuum, 450B, 452C', nec loquuntur lingua, 450B', nec cibos sibi incorporant, 451 A, 452B, 454B'; an dæmones in corporibus assumptis valeant generare, 452B, C, 453D et s. — Quid de apparitionibus viventium ad invicem, XXV 324D'. — Cf. Angelus, Dæmones.

Angelus in persona Dei vel Christi apparet adorari potest cultu duliae aut latræ, XXI 535D, sed cum cautela et distinctione, XXIII 492C', non enim penitus a peccato excusat qui diabolum sub specie Christi adoraret, XXII 245D'. — Quid de apparitionibus sensibilibus Christi in hostia, XXIV 269B'; quæ sint species apparentes, 269 C'; an sumi possint aut distribui communicantibus, 270D, et quid tunc a celebrante facendum, 270 A'.

APPETITUS, ut vis animæ, hoc ab intelle-

ctu differt, quod in bonum tendit, intellectus in verum, XIX 357C', item quod in rem appetibilem inclinatur, intellectus res ad se trahit, XXII 280A, qua propter intellectus operatio quieti assimilatur, appetitus motui, 280B. Utra vis sit dignior, XXIII 473A. — Multiplex est appetitus, intellectualis, sensitivus et naturalis, XXII 286B, vel, ut ait Richardus, intellectualis, sensitivus interior, in quo sunt passiones, XXIII 290A', et sensitivus exterior, per omnes corporis partes diffusus, in quo est dolor, 290B'. Rationalis, qui proprie dicitur voluntas, XX 603A', est appetitus deliberatus, seu ex prævia cognitione conceptus, quo beatitudinem appetunt creaturæ rationales, XXI 403A'; naturalis, est habitudo et inclinatio ad propriam formam, qualis est etiam in brutis, XX 604A, quo universa bonum naturaliter appetunt, tanquam conservationis causam, XXI 403A'; sensitivus sequitur æstimativam, XXII 279A', sieut voluntas intellectum, 279D, et tendit ad ea quæ sensibus deletabilia sunt, aut corpori convenientia, 279B', 280C, a sensualitate non differt realiter, 280C, 281A, sed appetitus dicitur in quantum completus et rationi subditus, 279D', sensualitas in quantum incompletus et indeterminatus, *ibid.*, seu fomite infectus et irrationabiliter tendens in objectum, 280C'. — Appetitus sensitivus non una est simpliciter potentia, sed dividitur in irascibilem et concupisibilem, XXII 279C', 567A', quæ in unum non reducuntur principium, quia sibi nonnunquam contrariantur, 280A', nec res apprehendunt sub ratione communi, 280C, concupisibilis enim circa delectabilia versatur, irascibilis circa ardua, 280C, 567A', C', concupisibilis consequitur convenientia, irascibilis contrariis reluctatur, 280A'. — Non nisi in appetitivis potentiis insunt inclinatio et motus, XXII 286B, unde dicuntur moventes, 308C'; an et quomodo in eis sint passio, XXIII 280D, B', tenta-

tio, XXII 220A, virtus, XXIII 526C, 528A', B', D', 531C', et peccatum, 283B, A', C', 286B', 287B. Ad concupiscentiam pertinent quatuor vitia capitalia, avaritia, XXII 567B', luxuria, gula et acedia, 567C', ad concupiscentiam tria, superbia, ira et invidia, 567D'; et quia duo complectitur appetitus, cognitionem et inclinationem, duobus dirigi indiget, prudentia et justitia, XXIII 524D. — Cf. Concupiscentia, Ira.

Appetitus non movetur nisi ad bonum aut conveniens, XXII 282C; semper igitur est boni, veri aut apparentis, XXI 306A, et quia actus ejus in hoc perficitur quod inclinatur in rem ipsam, ideo est secundum conditionem rerum, XX 24A', et bonus dicitur prout est boni, XIX 357D', sed errare potest dupliciter, tendendo vel ad bonum mere apprensibile, XXI 306B, vel ad bonum verum indebito modo, 306C; etsi enim vis appetitiva apprehensivæ proportionet, sicut mobile motori, 376A, non tenetur in illud tendere bonum cuius rationem non apprehendit, XX 653C', nec necesse est eam semper sequi voluntatem rationalem, 653D'. — Appetitum duo excitant, convenientia appetibilis et indigentia appetentis, XXV 399C; quum autem ejus objectum sit bonum, tantum quid habet appetibilitatis quantum et bonitatis, XIX 131B, XXII 223A, D', sunt ergo quæ absolute appeti possunt, ut bona simpliciter, quæ finis habent rationem, 223B, alia quæ conditionaliter tantum, ut quæ ad finem ordinantur, 223C. Bonitas igitur non appeti non potest, quæ autem bonitatem tantum participant, possunt non appeti, XXV 380C; ideo Deus per essentiam apprehensus necessario appetitur, 380D, et quia sic apprehensus totam replet creati appetitus potentiam, hic in eo immobiliter hæret, juxta Thomam et Cartusianum, XXI 392B', 393B, contra Udalricum, 392B'; in ænigmate autem cognitus, potest non appeti, XXV 380D. — Similiter creata omnia natura-

liter appetunt bonum, XIX 130B', alia perfecte, alia imperfecte, 130C', unde fit in rebus circulatio, 130B', et beatitudinem, saltem in generali, 130B, C', XXV 399D, sed in particulari contingit ea errare, 399B': aliud est enim appetere in generali, aliud in particulari, aliud in singulari, 406C, et non repugnat aliquid appeti in generali quod non in particulari, 406B, contra Scotum, 405B'. An quidquid appetit voluntas necessario ad beatitudinem referatur, XXV 398C. — Sicut appetitus exterioris depravatio morbum corporalem indicat, sic interioris perversitas ægritudinem mentis, XXIV 104A. — Cf. Desiderium, Voluntas.

APPREHENSIO quo differat a perceptione, XXV 472C. Alia est sensitiva, quæ consistit tantum in recipiendo speciem, XXIII 280C, alia intellectiva, quæ de convenientia vel disconvenientia judicat, 280D', et fortior est apprehensio per intellectum quam per sensum, XXV 469D, etsi in viatoribus plus moveat apprehensio sensibilis quam intellectualis, 469C'. Quid inter apprehensionem angeli et hominis, XXI 376A. — Vis apprehensiva ad cognitivam pertinet, XXV 470B; ad appetitivam comparatur ut motor mobilis, XXI 376A, sed illi subest ut imperanti, 404A', et sic se invicem juvant, 404B, A'; et quoniam in hoc perficitur apprehensiva quod apprehensum sit in apprehendente, appetitiva autem in hoc quod appetens ad appetitum inclinetur, XXII 280A, operatio apprehensivæ assimilatur quieti, appetitivæ motui, 280B; renotæ tantum pertinet ad sensualitatem, 279C', quia motum non causat nisi dum quid apprehendit sub ratione convenientis vel disconvenientis, 280A'. — Multum acuitur per affectiones bonas aut malas, XXI 402B', et per vires motivas seu appetitivas adeo augetur, 404C, ut nonnunquam ad splendorem propheticum prope accedat, 404B', et mirabiles apprehensiones patia-

tur, 404A, D'; et vicissim, quo fortior est eo amplius moveat, et sic fortis esse potest ut, absente re, aequo moveat ac res ipsa, XXV 472D, 473D. — Quum viribus apprehensivis non competit motus, XXII 286B, an et quomodo in eis contingat esse passionem, 220C, D', tentationem, 220D, virtutem et peccatum, 285A', B', XXIII 527B. — *Cf.* Appetitus, Imaginatio, Intellectus.

Apprehensio immutationis corruptivæ aut conservativæ naturæ, radix est proxima omnium passionum pertuentium ad fugam aut insecuritatem, XXV 470B, sed quia ad cognitivam virtutem pertinet, nulla apprehenditur immutatio nec proinde sit hujusmodi passio nisi in virtute cognitiva aut organo ejus, 470C; ad dolorem igitur requiruntur immutatio pariter et apprehensio, 471A, quia nec dolent inanimata, etsi immutentur, quia non apprehendunt, nec sensibilia, etsi apprehendant, nisi immutentur, 471B; in apprehensione autem duo considerantur, actus apprehensionis et perceptio ejus, quorum primum sequitur delectatio, secundum dolor, 471B, ideo apprehensio non est radix doloris nisi sub ratione perceptionis, 471C. An autem absque prævia immutatione organi sensibilis ita agere valeat apprehensio in vim sensibilem ut sequatur naturaliter dolor intensus, XXV 470D, non videtur possibile nec in hac vita, 470B, nec in futura, 470C'; ideo quidquid sentiant quidam, sola appprehensione nequit ignis ita in damnatos agere ut absque immutatione sensibili eos naturaliter cruciet, 470A'. *Cf.* Dolor, Ignis.

APPROPRIATIO. Appropiatum dicitur ad similitudinem proprii, XIX 437B', et dicit accessum ad proprium, XX 313D; in se rationem includit communis et proprii, 313A', et ad cognitionem dicit proprii, XIX 344D, B', XX 313A', in divinis a proprio differt, quia quod uni personæ appropriatur, nulli est proprium, XIX 437B', et proprium necessario præ-

supponit, XX 313C'. — Appropiatio causatur a re, sed completur ab intellectu, XX 313A', in divinis ergo convenientiam habet, et ex parte rei, quia quadam attributa magis habent similitudinem cum proprio unius personæ, 313B, et ex parte nostri, quia per appropriata ad quadam pervenimus personarum cognitionem, 313D. Quamvis igitur attributa essentialia tribus sint personis communia, quedam uni personæ appropriantur, XX 313C, 319B', ea scilicet quæ ex sua ratione similitudinem habent vel ad originem ejus, vel ad modum originis, 313A'. Et ideo appropriatum sic dicitur, non quasi personæ cui tribuitur, solum conveniat, XX 313D, tribus enim commune est, 321D', aut magis conveniat, in Trinitate enim non est magis aut minus, 313D, et in tribus aequo perfecte est, 314D', sed quia rationes nominum magis inter se convenient, 315D, et majorem convenientiam habet cum proprio personæ cui tribuitur, 314B', C', 315A, et dicit ad intelligentiam notitiamque proprii personarum, 321D'. — Quomodo appropriantur in divinis amor, XIX 437C', 439B, caritas, 439D, sapientia, 438A, potentia, bonitas, XX 313C, B', 318A', 320A', 322D, austeritas, pulchritudo, usus, 312A' ets, 320A, 322B, unitas, aequalitas, nexus, 316C et s., 318C, 320D, 322C', 323A, ratio principiandi, exemplandi et conservandi, 319C', 321C', 322C, ex quo, per quem, in quo, 318D', 319C, 320D', 322B', unum, verum, bonum, 321D'. — *Cf.* Attributa, Proprietas.

APULEIUS (Lucius), Madaurensis (ii sœc.), Platonicus philosophus, XIX 416A, Deum omnium creatorem agnovit, 217D'; dæmones asserens compositos esse ex intellectuali substantia et corpore aero, et esse aeris superioris ornamenta, XXI 441D', confutatur, 435D. Quidam ait esse dæmones hominum custodes, XXI 551D', XXV 365A'. — Non semel allegatur, de Dei innominabilitate, XX 435A', de ma-

teriae pura potentia, XXII 71B, de Deo universorum creatore, XXIII 426A', de continentiae bono, XXV 158A.

APUM (Liber), Thoma Cantipratensis, Belgæ, Ord. Præd. historici et theologi (1201-1280), fetus, citatur de mirabili Hugonis de S. Victore scientia, XXI 502B'.

AQUA in Scripturis multipliciter sumitur, XXII 52C. — Elementum est humidi corporalis, XXII 109A, decies subtilius terra, 109D', et quasi medium tenens inter terram et aerem, XXI 411D'. — Etsi levior sit terra, XXII 83D', non undique cam cingit, ut haec sit habitabilis, 84A', sed eam subingreditur, et per invisibiles venas irrigat, 85D', ad generationem animalium et plantarum, 84C'. In mixtis necessaria est ad uniendo partes, XXII 106D, 107A'; ex parte ejus grossiori, quæ humorosa est, facti sunt pisces, 106A', 110C, ex alia subtiliori, quæ vaporosa est et cum aere inferiori miscetur, 109A, 111A, factæ sunt aves, 106A', 110C'. Quo sensu nonnulla animalia ex aqua dicantur facta potius quam ex terra aut aere, XXII 110B', 111D, quum præcipue ex terra constant, 110B', D'. — Cur calor subjecta, cessante igne calorem retineat, XXI 99C. — Elemento aquæ præesse dixerunt philosophi ordinem quemdam spirituum, quorum principes erant Neptunus et Tethis, XXI 339D. — Cur ad expianda hominum sceleræ in diluvio electa sit, XXX 370C, et quoque ascenderit, 373A', B'. — Instante extremo judicio igne quodammodo consumetur, XXV 373C, sed post judicium remanebit, 372B', et pervicet ut crystallus, 386D. — Cf. Elementum.

Quid de aqua primo die creata, XXII 7C, D, 9B, et de spiritu qui super eam ferebatur, 7B'; quomodo creata sit, 14D, divisa tertio die, 83C, et ornata, 106B', 108B', C; an sit omnium corporum principium, 57C'. — Aquas esse super firmamentum aperte docet Scriptura, XXII 50C, 53A', sive spirituales, 51D', 53A',

sive corporales, 52A, C', 53B', 53C', 56D, ad refrigerandum ætheris ardorem, 51B', 52A, 54A, et ut amoenior sit Beatorum mansio infra empyreum, 56B', sed modo proprio, 50A', 56B', scilicet vel quoad frigidi et humidi naturam, 50B', vel quoad humidum tantum, 50C', seu frigidum tantum, 52C, vel quoad perspicuum, 51A, A', vel sub vaporum forma, 52C', 53D'. Imo tenent nonnulli eas elementaris non esse naturæ, XXII 52B, 54C', sed ex materiae primæ parte puriori, 54B, et rariori, 54A', seu de quintæ essentiæ natura, 52D', aquis elementibus similes diaphaneitate tantum, 52C, 53A, et ex his factam esse sphæram nonnam, 53D', 59C', seu cœlum crystallinum, 52A, imo novem cœlos, 53D', 59D', 61A. Si super cœlos sint aquæ elementares, XXII 53C, 54C', vel gelidæ, 56A, cur in pluvias non resolvantur, 56A'. — Aqua multas habet proprietates quibus apta facta est Baptismi materia, XXIV 410C, D', 411A, 412C, 413D, et in quilibet aqua naturali valide baptizatur, 411B', 297D, etiam aliis materiis immixta, dummodo aquæ remaneat species, 411C, C', 412C', et densitas, 411D; nec sanctificari iudicet ad sacramentum, 488C, A', quia contactu corporis Christi vim accepit regenerativam, 489A. An valeat Baptismus in aqua rosacea, XXIV 412B, D, 413B, aut artificiali, 412A', C', 413B. — Aqua in calice vino apponenda est, XXIV 298A', aqua scilicet naturalis, non artificialis, 299B, A', non ad necessitatem sacramenti, quia in vino puro valide consecratur, 299A, sed ad mysticam significationem, 298B', et in modica quantitate, ne vinum corrumpat, 299D. Quid de ea fiat in consecratione, XXII 462C', XXIV 298C', 299D, et cur, quum aqua benedictæ aquæ addita fiat benedicta, aqua vino consecrato mixta non fiat consecrata, 329B. — An aqua de latere Christi fluens vera fuerit aqua, XXIV 412D', 299A', et quomodo figura fuerit Eucharistiæ, 208C', 209B, D'.

Quid sit aqua ardens, XXV 303 A. —
Cf. Baptismus, Missa.

AQUEDUCTUS. Sicut ex fonte derivantur aqueductus, ita a Christo omnia Ecclesiæ charismata, XIX 43.

AQUILA, rex avium, optimè Deum significat, XIX 44. Joannem Evangelistam, qui Deitatis mysterium altissime penetravit, *ibid.*, et primum Sententiarum librum, in quo de Deo agitur, *ibid.*

AQUILA, Iudeus (nº sæc.) Scripturarum translator, XXI 62 B.

AQUILO. Cur aquilonem versus immergatur secundo baptizandus, XXIV 115 C'. — Per aquilonem mystice designantur caligo Divinitatis, XXI 313 D', vel iniqui, super quos regnare concupivit Lucifer, 357 D', 398 B.

ARABES primo christiani fuerunt, XXI 65 C, sed a Mahometo decepti, nec Trinitatem nec Verbum Dei modo norunt, 65 B'. *Cf.* Saraceni. — Famosiores eorum philosophi Aristotelis dogmatibus adhaeserunt, XXI 64 B', XXIV 287 B'. *Cf.* Albategni, Albumasar, Alfraganus, Algazel, Alpetragius, Alphorabius, Aveimpote, Averroës, Avicebron, Avicenna.

ARBITRIUM multipliciter definitur, XXII 278 B'. — Vel habitus est, juxta quosdam, XXII 271 D, 273 D', 274 D', et proprie habitus communis rationis et voluntatis, 274 A, 275 C', illis addens aliquid, non absolutum, sed respectivum, 274 D; vel potentia habitualis, juxta alios, 271 D, 273 A, aut universalis, 272 C, B', alias complectens animæ vires, ut totum universale, 273 A', 273 A', seu integrale, 275 B', aut specialis, 278 A', a ratione et voluntate distincta, 272 A', 273 A, 276 B, D, et quodammodo media inter rationem et voluntatem, 276 A', posterior et minor voluntate, 276 A', aut mixta ex ratione et voluntate, 270 D', 272 C', imperans utrique, 272 B', 276 C', et residens inchoative in ratione seu intellectu, consummative in voluntate, XXI 516 C, XXII 274 B'; quapropter ab aliis dicta est una, ab aliis multiplex potentia, 271 C', 273 B',

275 A'. Sed juxta Thomam et Cartusianum potentia est absolta, enjus actus est eligere, XXII 275 C, 276 B, 277 B, 278 D', quae non alia est a ratione et voluntate, 276 C', et extensive intellectum complectitur et voluntatem, 273 B, 277 B', sed sic se habet ad voluntatem ut ratio ad intellectum, 277 C, A', ideo ipsa est voluntas ad quosdam actus restricta, 277 A', seu voluntas prout in ipsa manet vis intellectus, 277 A, quia ad electionem requiritur deliberatio, 277 D', nec voluntas habere potest rationem liberi arbitrii nisi post deliberationem, 278 B. Cur dicitur facultas, XXII 276 B, et facultas voluntatis et rationis, 272 A, C', 275 D. — Non est nisi de his quæ cadunt sub electione, XXI 396 D, ideo objectum ejus non est finis, sed quæ sunt ad finem, XXII 276 A', 277 D, 308 D'; sed quia nullus humanus actus sibi ipsi finis est, de omnibus potest esse arbitrium, 308 D', saltem in quantum liberum, in quantum vero deliberativum, de operabilibus est tantum, XXI 399 A, XXII 309 B, de contingentibus et futuris, 309 D. Aliud est enim velle libere, aliud velle libero arbitrio, XIX 131 C, libere vult homo summum finem, *ibid.*, qui est summum bonum, 131 A, sed libero arbitrio vult quæ sunt ad finem, 131 D, puta bona imperfecta, 131 A. — Quum in actibus arbitrii adsit inquisitio et deliberatio, in eis necessario requiritur successio et mora, XXI 243 B', nec, juxta Richardum, agere potest sine phantasmate, XXII 311 D, nec in somno, 311 A'. — *Cf.* Voluntas.

Arbitrium de his est quæ in nobis sunt et quorum causa sumus, XXII 94 D', 99 C, quapropter a nulla virtute cœlesti aut elementari interius cogi potest, 94 C', nec in electione directe afficitur cœlestium influxu, 99 A', 101 A', aut motu, 99 D', sed a Deo dumtaxat, 100 A; exteriorius tamen actus ejus aliquo modo cœlestium causalitatibus subjiciuntur, 100 A, et ipsum per accidens, ex dispositione scilicet corporis, aliquid de influxu cœlesti

recipit, 99C', 100D. Quoad actus exteriores cogi potest, ita ut faciat aut patiatur quod non vult, XXII 306C', D', quoad actus interiores impediri quodammodo aut induci vi aut metu, 307A, ita ut a plenitudine voluntatis deficiat, 307B, nullo autem modo cogi, 307B, A', ne a Deo quidem, 307C, D', saltem in his quae sunt ad finem ultimum, seu beatitudinem, 307B', et majori bono minus preferre potest, 308A. Quomodo moveat se ipsum, XXII 333D, et moveatur a gratia, 332A', D', 333D, A'. — Illud autem esse naturaliter invertibile, seu non posse peccare, implicat nec a Deo fieri potest, XXII 249C, B', ideo vertibilitatem habet, non circa finem, quem necessario vult, XXI 396A', sed circa media et ea quae non deordinant a fine, 396B', et dupliceiter errare potest, malum eligendo sub specie boni, vel bonum indebito modo, 306C, non referendo ad debitum finem, 307A, et sic causa est peccati per accidens, seu per defectum, 346C; erraverunt ergo haeretici asserentes illud vel semper peccare vel nunquam, XXII 356B'; verumtamen non repugnat illud per gratiam elevari et immobilitari in bono, ut in Beatis, XXI 396C', posse enim peccare non pertinet ad ejus integratatem, 390B', sed potius ad ejus infirmitatem, 396C, 315B'. — In eo triplex est libertas, a necessitate seu coactione, a peccato et a miseria, XXII 271B, B', et in libertate a coactione, quae essentialis est, non augetur, nec minuitur per se, 273D, 311A, sed tantum in quantum est principium actus, 271B', 275A', nec amissibilis est, 311A, C, sed efficacius in uno quam in altero esse potest, 311A; quoad libertatem vero consilii et complaciti minui potest, imo et amitti, 311B, C. Ejus libertas per prædestinationem non tollitur, XX 517C', 518C', 521C', sed in ea includitur, 519A, nec ab ea potest discordare, 519A. — Cf. Electio, Libertas.

Arbitrium nec brutis nec inanimatis

inest, XXII 305B', sed rationalibus tantum substantiis, 277B, 278C, in quibus est electio et voluntas, 305D, 306D, et quae possunt suis actibus finem imponere, 306C. — In Deo igitur est excellentissime, XXII 305B', etsi analogice tantum de Deo et creaturis prædicetur, 305D'; item in angelis, Beatis et damnatis, licet alio modo quam in viatoribus, 306A. — In angelis unam dumtaxat habuit vertibilitatem, de bono ad malum, in hominibus duplcem, de bono ad malum, et iterum de malo ad bonum, XXI 373B'. — In Beatis remanet, XXI 375C', et in damnatis, 370C, sed ligatum per immobilem habitum, 378B, ita ut nequeat ad actum transire, 383C; in utrisque idem manet secundum essentiam, 391D, et esse, 393B', C', seu quoad libertatem a servitute coactionis, 391D', 393C', sed quoad statum seu bene esse, in Beatis augetur, minuitur in damnatis, 393B', id est quoad libertatem a servitute culpæ et miseriae, 391A', 393D'. In Beatis in hoc consistit quod sine coactione eligunt bonum quod volunt, XXI 515B', in damnatis, quod libere eligunt malum ex pertinacia voluntatis, *ibid.* — Hominibus merito datum est arbitrium, XXIV 46B', quia ad meritorie agendum requiritur, XX 546D', et præstat eos Deo libere servire, 589C, A', 591C. Sed in eis quadrupliciter considerari potest: ante peccatum, sub peccato, sub gratia, in gloria, XXII 309C'; in quibus statibus æque liberum est quoad libertatem a coactione seu necessitate, 309C', 310A, quae ipsi essentialis est, 310A', non autem quoad libertatem a peccato, 309D', 310A, C. In statu innocentiae absque gratia gratificante tentationibus resistere poterat, XXII 258A', 269A, et vitare peccata, 269D', 270A, auxiliante sola gratia gratis data, que Adæ collata fuerat, 269A, 270B, C; in statu autem peccati, ob vulnerationem naturæ non potest a se ipso nec omnibus temptationibus resistere, 268B', 269B, 270A, nec vere pœnitere

et resurgere a peccatis, 269B. Absque igitur gratia potest actus bonos et fortis agere, XXII 356C, 358C, D, legem implere, saltem quantum ad substantiam operis, 337C', 338B', 339D, temptationibus commuenter resistere, 335D', 339B', et omnia mortalia vitare, 356A, 337C, etsi difficile, 356A, 338A; sine autem gratia gratificante legem implere nequit secundum intentionem legislatoris, 337D', 338C', nec meritorios actus elicie, 336D', 338A', sicut nec sine habitu virtutum actus virtuosos, 337A, C'. Et ideo ad hoc ut meritorie eliciat quis actum conversionis, requiritur gratia gratum faciens, XXI 330D, 331B', D', 332D, quæ est merendi principium, 331B, quia non sufficit arbitrium nisi ad convenientia naturæ, 330D', 331D; an autem indigeat etiam gratia gratis data, commuenerit negatur, 330D, 331A, D', 332C, contra Albertum, 332B. Et quia ad justificationem impii requiritur duplex motus arbitrii, XXIV 449D, alter in Deum, 449C, C', qui est motus fidei, 450A', alter contra peccatum, 449D, C', qui est attrito, 448D', 452C', iterum quæreritur utrum gratiae infusionem præcedant hi motus, 452A'; et affirmant quidam variis de causis, 452B', C', D', sed distinguit Thomas, asserens illos aliquo modo præcedere, aliquo modo sequi, 452D', præcedere in via causæ materialis, sequi in via causæ formalis, 453B. Uter ex his motibus sit prior, XXIV 453B. — Quomodo in eodem actu cooperentur arbitrium et gratia, XXII 333A, A', C', seu Deus, 501B, D. — Cf. Conversio, Gratia, Justificatio.

ARBOR. Lignorum paradisi triplex fuit utilitas, vel ad corpus, XXII 454A', vel ad animam, vel ad utrumque, 454B'. — Arbor scientiæ, unde sic dicta, XXII 151A', 154B'. — Arbor vitae contra senectutem et decrepititudinem tuebatur corpus, XXII 454B', et ad vitæ conservationem conferebat, 457B', 491D, humidum in corpore generando ad con-

servationem calidi naturalis, 191A'; ideo in hominibus lapsis vitam protelare potuisse, 490C, non vero in perpetuum servare, 490B. Quod autem mortem incurrerunt primi parentes, inde fuit quod vel ex fructu ejus non comedederunt, XXII 372A', vel non satis comedederunt, 371B, quia non nisi saepius comedust immortalitatem contulisse videtur, 371C, 372B', ad quam per modum dispositionis conferebat, 371C'. Stultæ de eadem Iudaorum fabulæ, XXII 457B'. — Quid de effato : Non potest arbor bona malos fructus facere, XXII 457C'. — Cf. Plantæ. **ARCHANGELL** ad tertiam pertinent hierarchiam, XXI 477D, C, cuius secundus sunt chorus, 493B'. — Ipsorum est maiora nuntiare, XXI 477D, 493A, 497D, et quæ spectant ad multorum utilitatem, 488A, 491D, XXIV 481A', et etiam, juxta aliquos, provinciis et gentibus præesse, XXI 491D', 548D; quæ majoris sunt momenti nuntiant per se ipsos, quæ minoris, per angelos, 496A, insuper nomine et auctoritate Principatum procurant quæ ad bonum communis faciunt statum, 493B'. Ab his autem officiis post judicium cessabant, XXI 512D. — His assimilantur proficientes, XXI 498B'. — Cf. Angelus, Chorus.

ARCHIDIACONUS est quasi minister episcopi, cui cooperatur ad conferendos Ordines, etsi eos non conferat, XXV 41A.

ARCTATIO naturæ in femina, impotentiam coeundi inducens, matrimonium irritum facit, XXV 139A', 142C'; et mulier sic separata, innupta manere debet, 145A'. — Si autem contingat eam ab alio viro cognosci, an redintegrandum sit primum connubium, XXV 145B'. — Cf. Impedimentum.

AREOPAGITA. Vide Dionysius.

ARGUMENTATIO. Ratiocinativo modo ob varias causas uititur Scriptura, XIX 90C', D', 91C, et theologia, 89C'. — Fidei christianæ argumenta eam divinam esse probant sufficienter, XIX 62C, C', evi-

denter, 63C, supercertissime, 63A, B', adeo ut, secundum Richardum, si error est, error ille sit a Deo, 63C'; nemo igitur ab incredulitate potest rationabiliter excusari, 87A'. Quatenus augere vel minuere possint meritum fidei, XIX 66 B', 89D'. — Cf. Fides.

ARISTODEMUS, pontifex idolorum, per tunicam S. Joannis Apostoli mortuos suscitavit, XXIV 337B'. (In Legenda aurea, cap. ix.)

ARISTOTÈLES, Peripateticorum initiator (384-322 a. c.), philosophus « excellen-tissimus et ingeniosissimus », XIX 386 A', imo optimus philosophorum, juxta Hieronymum, XIX 276 B', et antonomastice Philosophus, XIX 38, 39 etc., grande fuit miraculum in natura, XXV 424B, cui quidquid naturaliter sciri potest videtur fuisse infusum, XIX 219C, adeo ut se dæmonem familiarem habere jactaret, XXI 304D', 403B : ideo nec faciliter ab eo recedendum est, XIX 276C', 386C, nec eum despiceret videtur bene sonare, XX 579B'; verumtamen contra Scripturas non est audiendus, quem in multis deceptus fuerit, XXII 55B'. — Platonis discipulus, contra magistrum frequenter arguit, potius tam-en contra verba quam contra mentem, XIX 386D'; et, juxta Scotum, quandoque ubi non est necesse verba multiplicat, et propositiones, ubi opus esset, tacet, XXV 424C'. — Ad amorem Dei suam philosophiam retulisse videtur, XIX 73 D, non nisi enim ad divinorum contemplationem materialium quæsivit scientiam, 38, 39, et ad scientiam supernorum, 84C', et multa de Deo docuit, 74 C, ex quibus suadetur dilectio Dei, 74D. Ad solidam ac subtilem Dei notitiam per-venit, de quo reverenter ac profunde disseruit, XXV 424A, omnipotentiam ejus prædicando, XX 579A', B', D', unitatem et simplicitatem, XIX 446C', 447 D', 217B'; Trinitatem autem non agno-vit, 234B, quamvis obscura promat de ternario numero, 228A'. — Sed multi-

plieiter erravit circa substantias separatas, quas ex se existentes creditit, XIX 382B, 385B, B', XXI 210D, infinitas virtute, XIX 382B, 383B, 386C, indefecti-biles, XXI 304 A', 305 A, 415 A, nee plures orbibus, XIX 86 D, XXI 233B'. — Primus omnium contendit cœlum non esse de elementari natura, XXII 57A', de quo a Thoma laudatur, 57A', a Cartu-siano vituperatur, 60C'; stellas omnes et planetas in orbibus suis fixos esse dicebat, nec moveri nisi motu orbium, 80D, motu circulari circa centrum mundi, 79B'; an reapse senserit cœlos anima intellectuali animari, 70D. Item an senserit cœlum esse a Deo causaliter, XIX 382B, 383B, B', 386A', XXI 210A, aut esse æternum, magna est quæstio, XXI 34, 69C', 70B, 78A; illud enim creatum esse videtur sensisse, quum omnibus a Deo derivatum esse dicat omne esse et vivere, XXI 72C, 210A', sed ab æterno fuisse creatum contendit, 71D, D', 80D, 82D et s., et cum eo tem-pus, motum, 82D, et homines, 77B, et sicut nunquam incepérunt, sic nunquam defectura in cœlestibus motum, XXV 388C, in terra generationes, 388C'; in quibus omnibus, et sibi contradicere convincitur, XXI 77C, B', 80D, et multum sui ipsius oblitus esse, 84C'. — Quid pariter de anima rationali senserit, et de ejus singularitate in unoquoque ho-mine, non constat, XXII 433C'. Nullibi enim asserit esse in homine formam quæ maneat, eo corrupto, XXII 432B', 433C, nec intellectualem animam esse formam corporis, 432B, D', 433D, nec unicuique homini esse proprium intel-lectum, 432B', nec animam humanam esse intellectivam, 433A; verumtamen alibi probat animam intellectivam a corpore esse separabilem, 449D', et immortalem, 450C. Unde circa divinam providentiam, miudi æternitatem, ani-mæ immortalitatem et finalem in alia vita retributionem semper fluctuasse vi-detur, XIX 86D, XXII 432B, XXIII 466

A', XXV 239A. — Perperam tenet non posse esse plures cœlos, XXI 209C', nec alia posse Deum facere in rerum naturis quam quæ fecit, 210A, nec ullam scientiam esse supernaturalem, XIX 86A, et dæmonum insectationes non esse nisi morbos naturales, XXI 304C'. — Quo sensu dixerit hominem esse sumu intellectum, XXIII 369A, et an vere passiones quasdam in parte sensitiva collocet, 530 A, B. — Non semel defenditur contra impugnationes Henrici, XXI 210D, XXII 133C', XXIV 287A', et Parisiensis, XXI 211A; sed ipse sæpius refellitur, XXI 83B', 208D', 209A', D', 225A', etc. — Cf. Peripatetici.

ARIUS, Alexandrinus presbyter et « reprobissimus » heresiarcha (280-336), pluralitatem personarum in Trinitate negans, XIX 200A, 421C', Filium a Patre creatum esse contendit, et Spiritum a Filio, 200 C, 295C; quapropter æternam Verbi generationem conatus est everttere, 428B, et ejusdem cum Patre consubstantialitatem, XX 271C. Verbum itaque non nisi metaphorice ponebat in divinis, XX 249 D, et Christum puram esse creaturam ait, XXIII 114C, Patre minorem, 212B, qui corpus humanum dumtaxat, sine anima, assumpserat, 78D'. — Contra quem quatuor statuit Ecclesia : divinæ essentia unitatem, simplicitatem, similitudinem, et indivisam virtutem, XX 184A'. — Doctrinam suam e dogmatibus Platonicorum videtur hausisse, XIX 233D'.

Ariani hæretici Patrem Filio majorem putabant, XIX 580A', Verbum contendeant a Patre genitum voluntate, 326B', nec æternum, 420B, et Spiritum Sanctum prius a Patre procedere quam a Filio, 479C, 483D'.

ARMENI. Apud eos sacer ordo matrimonium contrahendum impedit, non matrimonii contracti usum, XXV 157A, 458D.

ARREPTICII. Sic dicuntur obsessi intrinsecus a dæmonibus, XXI 461D, et qui

expedito rationis nnu privantur, 461A'. ARS non est proprie virtus, quia hominem errare non impedit, XXIII 528B, dicitur tamen virtus intellectualis, 528C; principium est factivum cum ratione omnium de quibus est ars, XXI 48C. — Super ens in actu operatur, et præsupponit opus nature, XXI 423C, quia artificialium materia est a natura, et in esse conservantur virtute naturalium, 100B; naturam ergo anticipare nequit, 423C, sed imitatur eam, XIX 328D', et defecatum ejus supplet, XXV 207C. In artificiatis quid scientiæ, quid voluntati sit tribuendum, XX 477A'. — Artis operatio a naturæ operatione deficit, quia accidentalem tantum dat formam, XXIV 411D', nec substantiale inducere potest nisi adjuvante natura, 281A. Artifex non est causa artificiorum secundum esse, sed secundum fieri solum, juxta Thomam, XXI 98D', contradicente Cartusiano, 100C; simile sibi producit secundum exemplar dumtaxat, XX 413D, nec aliquid impertitur passo, ideo formas naturales propria virtute producere nequit, XXI 423A'. Variis modis ad artem suam comparatur, XX 252D. — Artificiales formæ semper accidentales sunt, XXII 532C', et propriam ideam non habent in Deo, secundum Henricum, XX 407A', quia non nisi relationis rationem habent, 407B', renitente Cartusiano, 409B'. — Cf. Natura.

Omnia in Deo sunt sicut artificialia in mente artificis, XX 393D', et ab eo procedunt sicut artificiata ab artifice, XXII 169D', sed in his differt artificis operatio ab operatione Dei, quod artifex materiam non producit, nec ei dat potentiam recipiendi formas, 170A, et item quod artificiales formæ similes sibi producere nequeunt, 170B. — Ars divina, licet una, universa concludit, XXI 63C', quia oppositorum est ars una, 48C. Quid per eam intellexerint philosophi, XX 250A. — An et quomodo Filius a Patre procedere dicatur per modum artis, XIX 329

B, C', et ipse vocetur ars rationibus plena, XX 244C, 231B', 252C, 313A. *Cf.* Verbum.

ARTICULUS fidei multipliciter definitur, XXIII 432B', 436B', C'; quid sit proprie, 436D, et quomodo dicatur de Deo, 436B'; an sit res credita vel enuntiatio, 433B. Aliter a Scriptura enuntiantur articuli, aliter a theologia demonstrantur, XIX 91C. — Quot fuerint articuli credendi ab initio, XXIII 433B', ante peccatum, 433D, et post, 433A'. — Articuli Symboli sunt quasi prima fidei principia, XXIII 440C, et ab omnibus credendi sunt explicite, 434D, vel saltem alii explicite, alii implicite, 434A'. Quatuordecim a nonnullis numerantur, duodecim ab aliis, XXIII 437D, quorum septem ad Divinitatis essentiam et opera pertinent, 440A', septem ad Christi humanitatem, 440B', vel, juxta alios, sex ad Divinitatem, sex ad Christum, 440C'; sed ad duos reduci possunt, nempe Deum esse, et hominum providentiam habere, 440D. De Filio et de Spiritu Sancto plures sunt articuli quam de Patre, quia ambo missi sunt, XXIII 437A'; cur nullus ad Eucharistiam spectet, 440D'. — *Cf.* Symbolum.

Articuli decem Parisiis condemnati, a Guillelmo (Arverno) episcopo et Odone Cancellario (13 januarii 1241), XXII 254C'. (M. de la Bigne, Biblioth. Patrum, XXV 329; Denifle, Cartul. Univ. Paris, I 170.) — Item articuli nonnulli ibidem a Stephano (Tempier) episcopo damnati, 7 martii 1277 : Quod anima separata nullo modo patitur ab igne (art. 19), XXV 317B'; Quod nihil fit a casu, sed omnia de necessitate evniciunt (art. 21), XXI 416C'; Quod Deum necesse est facere quidquid immediate fit ab eo (art. 53), XX 613C, D', sive sit de necessitate coactionis, quod tollit libertatem arbitrii, sive de necessitate immutabilitatis, quod ponit impossibilitatem aliter faciendi (item), XXIII 54B; Quod quia intelligentiae non habent materiam, Deus non posset plures ejusdem speciei facere

(art. 81), XXI 225C'; Quod corpora celestia moventur a principio intrinseco quod est anima, et quod moventur per animam et per virtutem appetitivam, sicut animal (art. 92), XXII 72C; Quod Deus non potest individua multiplicare sub una specie sine materia (art. 96), XXI 225B', 226C'; Quod anima humana nullo modo mobilis est secundum locum, et si ponatur alicubi per substantiam suam, nunquam movebitur de ubi ad ubi (art. 108), XXV 326B'; Quod anima separata non est alterabilis secundum philosophiam, licet secundum fidem alteretur (art. 113), XX 468D', XXII 55D; Quod inconveniens est ponere aliquos intellectus nobiliores aliis... Error, quia sic anima Christi non esset nobilior anima Iudee (art. 124), XXII 226C; Quod si cœlum starct, ignis in stuprum non ageret, quia Deus non esset (art. 136), XXII 93A', 362B', XXV 283A', 306C; Quod si in aliquo humore virtute stellarum devenirit ad talem proportionem cuiusmodi proportio est in seminibus parentum, ex illo humore generari posset homo, et sic homo posset sufficienter generari ex putrefactione (art. 188), XXII 446D; Quod formæ non recipiunt divisionem nisi per materiam (art. 191), XXI 225C'; Quod substantiae separatae sunt alicubi per operationem, et non possunt moveri ab extremo in extremum, nec in medium, nisi quia possunt velle operari aut in medio aut in extremis (art. 204), XX 455C, XXI 469B'. (Denifle, I 544 et s., Bibl. Patrum, XXV 330 et s.) — Item articulus ibidem damnatus a Guillelmo (de Chanac) episcopo, 13 januarii 1340 ; Item quod angelus in primo instanti suæ creationis fuit malus, et nunquam bonus (art. 7), XXI 238B', 242C'. (Bibl. Patrum, XXVI 482.) — *Cf.* Propositio.

ASBESTUS lapis, quum accensus fuerit, nec vento nec pluvia extinguitur, XXV 304D'.

ASCENSIO ad cœlum Christo glorificato

competebat, tum propter ipsum, tum propter nos, XXIII 390D'. — Sine auxilio angelorum ascendit, XXIII 391A', C', propria virtute, non modo divina, sed animae glorificatae, 392C', motu locali, 391A, naturali, 391D, et successivo, non in instanti, 391D', 393B, quamvis potuerit in instanti, 392B, 393B'. — Non supra cœlos, etsi potuerit, ascendit, XXIII 392B', 394C', sed ad summum cœlum, 392A, 393B, id est ad summum cœli empyrei, 393D, 394A, supra omnem creaturam, 392D', quoad locum simul et dignitatem, 393C; in qua ascensione non proprio augmentum gaudii accepit, sed novum gaudendi modum, 391B, et gloriae complementum, 391C — Cur ad quadragesimum diem dilata sit ascensio, XXIII 391D'; quomodo causa sit nostræ salutis, 392D'. — Secundum divinam naturam mystice descendit et ascendit Verbum, XXIII 391A, 393D', 394D', imo solus descendisse et ascensisse perhibetur, 394B', D'.

ASSUMPTIO quo differat ab unione, XXIII 63A', et incarnatione, 63B'. — Assumere tripliciter dicitur, et quoad aliqua tribui potest naturæ vel personæ, XXIII 428B, sed in proprio sensu actus est personalis, qui non competit naturæ, 428B, C. — An persona creata, sive angelica sive humana, aliam assumere possit, XXIII 86D, negatur communiter, quia sibi limitata est et appropriata, 83A', C', contra Scotum, 87A; an autem implicant eam sic assumere, incertum est, 87A'. — An decuerit Filium Dei humanam naturam assumere passibilem passionibusque subjectam, XXIII 275B, 277D, B', 278D, et quos defectus assumpserit, 276A', B', 277B', 278A, 279A. — De potentia absoluta omnis natura creata assumptibilis fuit a Verbo, XXIII 70D, etiam irrationalis, 71C, 72C, 73D', 76C', quem reapse divinitas corpori Christi mortui unita permanerit, 71D', 72C'; sed de potentia ordinata, nec pure spiritualis, seu angelica, assumi potuit, quia personalitate

exui nequit, 68B', 69C, B', 70A', et singulariter creata est, 69A, singulariter quoque peccavit, 68C', nec remissibilem habet culpam, 69C', 70B', contradicente tamen Cartusiano, 70B'; item nec pure corporalis, propter indignitatem, 69B', 70A', B', 72B, et quia beatitudinis incapax est, 71A', C', imo eam quacumque potentia assumptibilem esse negant Cartusianus, tanquam indignam, 74B', et Henricus, tanquam fruitionis incapacem, 74A, quia implicare videtur naturam quamdam a Deo assumi sine fruitione, 73B', 75D', 76C'. — Assumpta est ergo humana, tum propter dignitatem, tum propter necessitatem, XXIII 69A', et item quia per generationem propagatur, 70B, et commune quid habet cum omni creatura, *ibid.* In ea autem non decuit assumi ipsum Adam, ob indignitatem personæ, XXIII 222C, sed aliquem de stirpe Adæ, 221D', ut inde fieret satisfactio unde venerat offensa, 222A. An potuerit Verbum assumere universum, XXIII 73A, vel naturam humanam in omnibus suis suppositis, 73B, vel naturam abstractam, *ibid.*; an assumpserit hominem, vel hominem istum, vel humanitatem, 143C'. — In Christo, quia vere fuit homo, assumpsit Verbum essentialia hominis, XXIII 78A', scilicet carnem et animam, 77A', corpus verum, 78A', non phantasticum nec cœlestes, 78B', 106B, animam veram, 78D', rationalem, 79A, et corpori vere unitam, 79B, sed carnem mediante anima, animam mediante spiritu, 78A, 79B', 80A, 81D, 361A, et quadam gratia, 78B, 80A', 81D', 82D, A', C', 83B, et totum mediantibus partibus, 80C, non tamen successive, sed simul, 77C', 83C, in singularitate non naturæ, sed subsistentis in natura, 80D. Et quum in hypostasi facta fuerit assumptio, XXIII 84C, antequam assumetur natura, nec caro concipi, nec anima creari, nec homo partibus suis constitui potuit, 84D, et hæc quatuor in instanti accidere necesse fuit, conceptionem carnis, ani-

mæ creationem, utriusque conjunctio-
nem et cum Verbo unionem, 84A'. —
An in Christo assumens sit assumptum,
XXIII 436A, 437B', 438A', 443A. —
Cf. Christus, Incarnatio, Unio.

Ad cælum, non modo crystallinum,
sed empyreum, assumpta esse creditur
B. Virgo Maria, XXIII 393D, ubi a dextris
Dei sedere dicitur, 392D, supra omnes
angelorum ordines exaltata, XXI 509B,
A', et per se constituens ordinem, 483B'.
In eujus visione et contemplatione sun-
me nunc delectantur Beati, XXI 393D,
magisque post judicium delectabuntur,
XXV 477B. *Cf.* Maria. — An et quomodo
inter angelorum choros assumendi sint
homines beati, XXI 483A' et s., 508C'
et s. *Cf.* Beatitudo.

ASSYRII quo sensu instigati dicantur a
Deo adversus filios Israel, XXII 497D,
498A. — Eorum exercitus non a dæmo-
ne sed ab angelo bono percussus esse
creditur, XXI 432D'.

ASTION(S.) martyr, post mortem apparens,
ait se quotidie mitti in auxilium perieli-
tantum, XXIII 390B. (*In Vit. Pat. lib. I.*
Migne P. L. tom. 73, col. 413.)

ASTRA non videntur animata esse, XXII
91A', nec proinde colenda, 91C'. — Eo-
rum radiationes in inferioribus operan-
tur frequenter et in pluribus, non tamen
de necessitate, XXII 90D', 94A', B', nec
ex se, 91C', sed per aliud, id est virtutes
elementorum, et per accidens, XXI 93A,
XXII 94B'; ideo nec materiæ quidquam
producere valeat, 91D', nec causa sunt
omnium mutationum quæ in inferioribus
fiunt, XXI 93A, XXII 94B'; motu tamen
suo inferiora movent ad generationem
et corruptionem, XXI 92C', XXII 92A,
et quia specie differunt, varios in eis
producunt effectus, 94B, D, 96B'. — In
animam vero non operantur nisi indi-
recte, alterationes procurando in corpo-
re, XXII 90D', et per modum inclinantis,
non necessitantis, XX 484C', quidquid
dixerint philosophi, 504B'; in quasdam
igitur hominum dispositiones influere

queunt, 504A', 507A, in quasdam non,
504B', 505D, in eas nempe quæ sunt
liberi arbitrii, XXII 94C', nec actuum
nostrorum proprie sunt causa, XX 484
D'; ideo sapiens eis dominari dicitur,
484D, 507B, XXII 94A', et influxui eo-
rum contraire potest solers medicus, XXI
93B, XXII 94B'. — Illis perperam tribu-
untur legum aut hominum varietates et
falsitates, XXII 101C', quia divinæ legi
subdia sunt, 102C', et ad malum indu-
cere nequeunt, 102D'; verumtamen in
leges et sectas materialiter influere pos-
sunt, 403C, et efficaciter ad operationes
magicas conducunt, XXI 431B. — Quia
eorum radiationes fiunt secundum de-
scriptionem polygonii in circulo, ad eas-
dem figuræ non revertuntur, XXI 92B'.
Quid eorum obscuratione tempore judi-
cii, XXV 381D', et claritate post judi-
cium, 385A'. — *Cf.* Cometa, Luna, Pla-
netæ, Sol, Stella.

ASTROLOGIA magnas sibi annexas habet
delectationes, XXIII 408B. — Astrologi
asserentes in signo Virginis naturaliter
nasci virginem paritutam, XXII 402A',
confutantur, 103C'; item sideribus tri-
buentes legum et hominum varietates,
101C', 103C', ita ut lex Hebræorum ortum
habuerit a Saturno, 401D', Sarraceno-
rum a Venere, 402A, Christianorum a
Sole, *ibid.*, vel a Mercurio, 102B, lex
Antichristi habitura sit a Luna, 102D,
A'. *Cf.* Astra.

ATHANASIUS (S.), Alexandrinus Patriar-
cha (296-373), puer alios pueros per
jocum baptizans, valide baptizasse æstimatus
est, XXIV 164C'. — Tantæ fuit
auctoritatis in Ecclesia, ut nullus un-
quam calumniam ei inferre præsum-
pserit, XXI 124A. — Allegatur de SS.
Trinitate, XIX 422D, de processione
Spiritus S., 460D, 461A', de Christo,
XXIII 148B, 362C, 378D, B', 389A, 437
B, de statu animalium ante diem judicii,
XXIV 568A, et de suffragiis Ecclesiæ,
XXV 336A'.

ATTENTIO ad orationis efficaciam confert,

XXIV 421D'; in oratione privata ferventior attentio causa est cur expedit adhibere vel dimittere verba, 422B. — In ministris sacramentorum de necessitate non requiritur, XXIV 159B', saltem actualis, 160C. — Cf. Oratio.

ATTRIBUTA Dei, quid sint proprie, XIX 153C, 163C; quadruplicis sunt generis, 163B'. Divine perfectiones sunt, sicut ideæ, XX 421D, sed non omnes perfectiones divine indifferenter dici possunt attributa aut ideæ, 421B'; quædam enim proprie vocantur attributa, 421C', et differunt ab ideis, 421D'. — Inter attributa, alia comparationem habent ad habentem tantum, ut bonitas, vita, alia ad habentem et ad aliud, ut scientia, voluntas, XX 477B, omnibus inest causalitas per modum causæ exemplaris, 477C, quia Deo competit tanquam causæ exemplari, XIX 157B', sed ultimis inest insuper causalitas respectu objectorum, XX 477C. Juxta Durandum, alia sunt quæ in Deo concipi nequeunt absque habitudine ad creaturas, XIX 170A, alia quæ possunt, 170D. — Quidquid Deo attribuitur, de eo prædictetur per modum vel negationis, XIX 150C', vel causalitatis, 150D', vel præeminentiæ, 151C, et sic vel negative tantum prædicatur de Deo, 150D', 152C', D', vel æquivoco cum creaturis, 151A, vel recte et proprie, 151A', B'.

Attributorum distinctio, juxta quosdam, accipienda est per respectum, non ad intra, sed ad extra, XIX 157A, id est comparatione ad creaturas, 170A', quia in creaturis habent aliqua sibi correspondentia, realiter condistincta, 157C, ita ut, exclusis creaturis, non essent, 157D; quod falsum est, tunc enim non esset Deus sapiens vel bonus actu, nisi ex tempore, 158A', nec esset pluralitas personarum in Deo, 158B': quo circumspectus, omnibus perpensis, verius videtur attributa divina distingui ratione tantum, 171C', absque comparatione ad creaturas, 172B; absolute ergo concipi

possunt, 171C, sed viatoribus, lumine naturali non innescunt nisi per correspondientia in creaturis, 158B', 161D.

— Deo igitur tribuntur non secundum connotata in creaturis, XIX 153D', nec figurative, 156B, sed proprie, 156A, et in se quidem, secundum id quod nominant, ratione differunt, 156B, in subiecto autem, secundum id in quo est significatum corum, idem sunt, 156C; nec in Deo sunt synonyma, etiam ab æterno intellecta ab eo, 156D, nec habent multitudinem tantum secundum vocem, sed rationis rei, 156A'. — Eorum multiplicitas et distinctio partim super rem, id est summam perfectionem Dei, fundatur, XIX 152C, 153C, 154B, partim super rationem, id est intellectus nostri imperfectionem, 151D, 152D', 153D, 154B, 155B, et super hanc potissimum, 155C; non igitur eorum rationes in nostro intellectu sunt dumtaxat, 151C', sed re in Deo, 151D'. — Quoad intellectum creatum sunt plura ratione, XIX 149D', 154A, B, quoad intellectum divinum sunt unum re, et prout in Deo sunt, unum ratione, 154B, prout autem rationes eorum ab intellectu creato conceptæ, a Deo intelliguntur, plura ratione, 154C; est ergo in eis distinctio rationis cum fundamento in re, 152D, 153D', 156A'. In Deo unum sunt, XIX 174D, D', 175C, C', quia in se includit universas perfectiones, 176A', et sufficiens est satisfacere variis considerationibus et conceptibus nostris, 176B', sed propter infirmitatem intellectus nostri, multis nominibus ea cogimur exprimere, XX 612B. Eorum distinctio non est in re absolute, nec in intellectu simplicis intelligentiæ, sed in consideratione intellectus pertractantis et conferentis, XIX 161A'.

Attributorum distinctio in divinis fundamentum est pluralitatis emanationum personalium, XIX 158B', quidquid contra dicat Scotus, 162A', 176D. — Quodlibet divinam includit essentiam sub

ratione alicujus respectus, non ad extra, XIX 160C, D, 161 C, sed ad intra, in quantum intellectus divinus concipit et suam essentiam et omnia concipienda circa ipsam, 160A', in quibus quæ spectant ad intellectum, seu ad essentiam cognitam, ratione differunt ab his quæ pertinent ad voluntatem, seu ad essentiam voluntam, 160 C'; unde fit ut una cademque res plura sortiatur nomina, ut pluribus apprehensa conceptibus, 160D', sicut divina essentia in sua simplicitate considerata dicitur essentia, 161A, ut motiva intellectus ad actum intelligendi, dicitur veritas, *ibid.*, in actu intelligentiæ sui ipsius, vocatur intellectus vel intelligentia, 161B; et sic attributa non solum inter se ratione distinguuntur, sed etiam ab essentia, 161C. — Eorum distinctio ad personarum distinctionem reducitur, XIX 161B': omnia enim pertinent vel ad intellectum, et habent respectum ad emanationem Verbi, 161C', vel ad voluntatem, et referuntur ad emanationem Spiritus Sancti, *ibid.*; sicut enim intellectus creatus bonitatem divinam vel sapientiam non concipit nisi relate ad creaturas, sic divinus nisi relate ad emanationem Verbi aut Spiritus Sancti, 161D'; et ideo, quum processiones personarum distinguantur ac nominentur secundum diversas rationes attributorum, XX 313B', eorumdem cognitionem ad personarum cognitionem nos dicit, 313D'. — Divina attributa videntur esse numero infinita, XIX 178A', XX 419D, contra nonnullos, XIX 179A, sed inter ea est ordo quidam, 177C', rationis, 178D, ita ut primo concipiatur esse et quæ pertinent ad essentiam, 177D', deinde vita et quæ spectant ad vitam, *ibid.*, ut intelligere, 178B, et velle, 178C. Essentialia non sunt plures res, sed una, XX 239B', tribus personis communis, 313C, licet quedam alicui personæ approprientur, *ibid.*, ea scilicet quæ similitudinem habent vel ad originem personarum vel ad modum ejus, 313B'; an et quomodo

de invicem prædicentur, 239D. — Peculiaris Scotti et Mayronis sententia in divisionis perfectionibus formalem distinctionem ponens ex natura rei, XIX 162C', 163B', 164A, 169A, 170A', et ante omnem actum intellectus, 163A, A', communiter exploditur, 166D, D', 167B', 170D', 172D, 176D, quare, 167A, C, D, B'. — Cf. Deus.

ATTRITIO quid sit et quo differat a contritione et compunctione, XXIV 457D, 459C'. — Ad remissionem cuiuslibet peccati requiritur, etiam venialis, XXIV 430C', 432B, ideo necessaria est adulto baptizando, 433C', vel confitenti, 434B. — An fieri valeat contritio, XXIV 451C', 457A', 459D', 461D', id est ex informata, adveniente caritate, fieri formata, 457B'; item an attritio facientis quod in se est, necessario fiat contritio, 449A, 462B. — Cf. Contritio.

AUCTORITAS inclinat ad credendum, XIX 47, ideo efficax est ad docendum, *ibid.*, unde quasi tot clypeis munitur fides quot S. Patrum sententiis fulcitur, 53C. — Quantum auctoritati deferendum sit Ecclesiae, XIX 310D, Patrum, 57B, et Sanctorum, XXI 451B, 324A, XXIII 43C, 44C, præcipue Areopagitæ, XX 402D', XXI 495A, 496D', 521C, 526A', et Augustini, XXII 199D'.

AUDITUS, sensus, in homine debilior est quam in multis brutis, quare, XXII 147C; in Beatis mire recreabitur, XXV 272B'. — Deus audire dicitur tripliciter, XXI 535B; quomodo angelus aut Sanctus plures simul invocantes audire queat, 536A'.

AUGMENTUM. Augeri dicitur quidquid maiorem accipit quantitatem, XX 31D', 32B', sive dimensivam et materialem, sive virtualem, 32A, 37D, et sic aliter augentur substantiæ materiales, aliter formæ, 33D. — Augmentum statum habet a tribus: a virtute agente, a potentia suspiciente, a forma perficiente, XX 49C', et duobus modis efficitur, per rarefactionem et per accessionem novæ ma-

teriae, XXII 396A, 402C, XXIV 322B', quod iterum dupliceiter fieri potest, per additionem materiæ simpliciter, et ex conjunctione nutrimenti, 334.B. An absque miraculo, naturaliter augeri posse materia sine novæ materiæ appositione, XXII 395A', 399C, 400D, B', 401A, vel sine rarefactione, 463C, A'. — Omnia natura constantia augmenti rationem et terminum habent, ultra quem crescere nequeunt, XXII 402B; virtus igitur auctiva sufficiens dicitur quum corpus ad quantitatem naturæ convenientem perducit, XXV 274C, sed in aliis accidit eam superabundare, in aliis deficere, 274B. — An et quomodo contingat augeri habitus, formas, XX 36B, D', 38D, 39A, 40B, D, 41B, 42C', 43A, et caritatem, 30D' et s., et quibus actibus, 44D; an in infinitum augeri possint forma, 47B', operatio, essentia, 48B, et caritas, 47B et s. An augeri queat scientia Dei, XX 493D, 494A, 496B, vel gratia Christi, XXIII 228A', 233C, B'. — Augmentum corporis humani non fit divina operatione, XXII 396A', 401A, nec cœlesti virtute, multiplicatione quintæ essentia, 396B', nec inferioris naturæ virtute, extensibilitate materiæ primæ, 396C', 401C', sed conversione alimenti in substantiam sumentis, 396C, 397A'. — Cf. Cibus, Magis.

AUGUSTINUS (S.), Hippomensis episcopus (334-430), longo tempore fuit Manichæi perfidia seductus, XXI 51C; librum in Epistolam ad Romanos scripsit jam presbyter, et opusculum LXXX Quæstionum jam episcopus, XX 541C. — Platonorum doctrinis fuit in naturali philosophia imbutus, XX 17C, ideo Platonem et Platonicos ceteris philosophis anteponit, XIX 276B', D', et in his quæ ad uaturali spectauit philosophiam communiter sequitur, 275C', 276A, XX 57B, XXI 441C, XXV 282C, sèpe loquens more Platonorum, XX 17C, 29D', XXV 310C. — Præcipnus doctor Ecclesiæ, XXV 314A', « lingua Ecclesiæ » merito vocatur,

et inter doctores soli comparatur, XIX 100D'; quapropter ipsi contradicere impium est in his que fidem tangunt et mores, XXII 499D'. — Peculiaris ejus doctrina de modo creationis, XXII 5B', subtilior est et quibusdam videtur rationabilior, 6A, 8B', 11A, saltem excusat, 11A. Angelos aeria habere corpora perperam contendit, XXI 441C, 460B', tam bonos quam malos, 442A. Circa penam puerorum in limbo per hyperbolæ locutus esse videtur, XXII 451B. Quomodo asserat animam per corpus et sine corpore sentire, XXV 309D', et melius esse miserum esse quam omnino non esse, 454D, C', 456A et s., 457A.

AUREA sive corona, quia victoribus confertur, XXV 439C, et signum est regni ac perfectionis, reete designat præmium essentialie Beatorum, 439D; quomodo ab aureola et fructu differat, 447A, B. — Major est vel minor pro intensitate caritatis, XXV 443B'.

AUREOLA, quia est aliquid aureæ superaditum, accidentale Beatorum premium designat, XXV 439D, sive corporum glorificationem, 439A', sive potius gaudium accidentale ex quibusdam excellentiis victoriae operibus, 439B'. — His ergo debetur qui excellentem victorianam retulerunt, XXV 440B, 441A', 442C, scilicet : virginibus, quæ interiorem hostem vicerunt, 440B, non proprie virginibus actu, *ibid.*, aut statu, 440C, sed proposito, quæ nimur virginitatem servare proposuerunt, 440D; item martyribus, qui exteriorem hostem prostraverunt, 441A', pro causa honesta mortem subeuntes, 441B', voluntarie, 441C', vel qui ex vulnere pro Christo accepto obierunt, 442A; demum doctoribus aut prædictoribus, qui diabolum expugnaverunt, 442C, dummodo docendi officium rite exercant, 442D, 443A, sive magistri sint sive uon, sive prælati sive privati, 442C. — Non nisi tres istæ ponuntur aureolæ, ob varias causas, XXV 443A, 444A'; ex quibus dignior ex parte

pugnæ est aureola martyrum, deinde virginum, 443 C, ex parte eorum de quibus est pugna, aureola doctorum, 443 D, sed quia essentialius desumitur eminentia ex parte pugnæ, *ibid.*, simpliciter dignior est aureola martyrum, 443 A'. Ceterum unaquæque excellentius in uno quam in alio esse potest, XXV 443 B', et extenditur vel remittitur pro qualitate operis, *ibid.* — Aureola præcipue est in mente, XXV 442 C', sed per redundantium fulgere potest in corpore, 442 D', 444 B', et dicitur corona superposita, ut diademati sertum floridum, 445 B. — Christo non competit habere aureolam, que aliquid participatum designat, XXV 442 D, et item quia gloria ejus quidquam notabile addere nequit, 442 B', nec principi, sed militibus dari solet, 443 D'; nec pariter angelis, quia absque difficultate operantur qua aureolam merentur, 442 B', 443 D'; sed B. Virgini pro virginitate recte dabitur, quia etsi pugnam non senserit ab intra, 440 D', sensit ab extra, 441 A. Similiter his non datur qui solo desiderio martyres sunt, XXV 441 C', quoniam actui confertur, non merita voluntati, 441 C', 445 A, nec viduis, quia plenam non habuerunt victoriam, 440 A, C, nec virginibus data esset in statu inuocentiae, ubi virginitas non erat virtus, 441 B; sed non denegatur eunuchis et frigidis, si continendi propositum haberint, 441 C, nec virginibus per vim stupratis, 441 B, etiamsi inde conceperint, 441 C. — Quomodo ab aurea differat, et a fructu, XXV 447 A, B, C.

AUREOLUS (Petrus), P. Auriol vel Oriol, alias de Verberia, Ord. Min. theologus et Aquensis archiepiscopus, Doctor faeuudus (1280-1322), multis argumentis probat mundum ab æteruo non potuisse creari, XXI 85 D'.

AURIS. Prurigo aurium figurat curiositatem, XIX 55 D', quare, 56 A.

AURORA. In aurora creditur factus esse mundus, sole existente in oriente et luna in occidente, XXV 251 B', item resur-

rexisse Christus, et eventura generalis resurrectio mortuorum, *ibid.*

AUX. Sic dicitur statio planetarum, quum maxime distant a terra, XXII 82 B', in auge enim elevatur planeta, in opposito augis deprimitur, 83 B. In spatio centum annorum movetur, XXI 192 A'. — Quomodo in successione augis et oppositi ejus viteretur vacuum aut scissio cœli, XXII 66 A'. AVARITIA quomodo definiatur, XXI 387 C. Tripliciter sumitur, generalissime, pro concupiscentia, et sic non est peccatum, sed radix peccati, XXII 568 A, generaliter, pro amore cuiuscumque boni proprii, XXI 312 C, non modo pecuniae, sed altitudinis et scientiae, 320 A', et sic est generale peccatum, XXII 568 C, idem ac superbia generaliter dicta, XXI 312 D, specialiter, pro nimio amore pecuniae, 312 A', C, et sic est peccatum speciale, XXII 568 B. Triplici etiam modo dici potest radix omnium malorum, XXI 312 A', B', 320 D', XXII 568 C, C', et item quia mentem maxime obnubilat, XXI 387 C, et ex ea frequentius generantur peccata quam ex aliis capitalibus, XXII 568 D. — Ad appetitum concupisibilem pertinet, XXII 567 B'. — Quomodo ex avaritia cecidisse dicatur diabolus, XXI 312 C, 320 C'. — Cf. Cupiditas.

AVEMPOTE, alias Avempace (Abu Bekr Mohammed Ibn-Badja), Hispano-Arabs medicus, Cæsaraugustanus († 1138), et Peripateticus philosophus, XIX 416 A, perperam docet intellectum possibilem esse vim imaginativam, XXII 127 A, et substantias separatas per omnem intelligibilis quidditatis abstractionem in hac vita videri posse, XXV 414 D'.

AVERROES (Abu Walid Mohammed Ibn-Roschd), Hispano-Arabs medicus, Cordubensis (1126-1198), Peripateticus philosophus, XX 604 D', et præcipuus Aristotelis commentator, XXI 72 C, propter quod autonomastice dicitur Commeuator, XIX 147 D, 159 C', D', etc., « sceleratissimus, impius », XX 385 B', et « reprobus » auctor, XIX 486 C, qui legi

christianæ irrefrenate contradixit, XX 383B', imo legem Mahometi, Moysis et Christi pariter reprobavit ut naturali adhaeret, XXII 130C', et ex creaturarum consideratione immoderanter præsumens judicare de Creatore, XIX 186B, enormes incidit errores circa Trinitatem, *ibid.*, Providentiam, animæ immortalitatem, XX 385B', XXI 211B, et impiorum retributionem, XXII 130C'. — Expresse enim negat Deum esse creatorem, XXI 56C', scire alia a se, nisi in generali, XX 384D, B', 422B, providere de singulis, 498B', aut agere immediate in singulis, 611B'. Mundum æternum docet, XXI 68C', sicut intellectum agentem et possibilem, XXII 128A, ex quibus agentem stulte dicit eumdem numero consistere in universis hominibus, 130D et s., et possibilem esse substantiam separatam hominibus conjunctam mediantibus phantasmatibus, 128D et s., XXV 238B: quos putidos errores falso Aristoteli imponit, XXI 211B, XXIV 287B'.

AVERSIO seu recessus a bono in omni peccato invenitur, XXII 380C, D, B', 565D, XXIV 503D, cuius est causa formalis, XXII 469C, et sequitur conversionem ad creaturas, 563D, XXIV 503A'; et sic accepta, non est speciale peccatum, sed quasi formale peccati, XXII 381A', B', 382B', prout autem dicit odium Dei, speciale est peccatum, 565D. — Ratione aversionis incurrit peccator indignationem Dei in praesenti et pœnam damni in futuro, XXIV 503A'.

AVICEBRON (Salomon ben Gebirol), Hispano-Judæus, Malacitanus († 1070), et Platonicus philosophus, XIX 416A, fidei christianæ assecla fuisse videtur, quum de Patre et Verbo ejus loquatur, XXI 65B', 66A, 203D; quid tamen per Verbum intellexerit, incertum est, XIX 234B'. — In omni creato contendit esse materiam, XXI 183C', 203C, imo omnium creatorum unam esse materiam, 186A, 187A', sed erronee, 187B'.

AVICENNA (Abu Ali el-Hosein Ibn-Sina)

Bokharensis, Arabs medicus (980-1036), et Peripateticus philosophus, XX 604D', necessitatem fidei fatetur, XIX 47, et variis argumentis ostendit intellectualem animam non esse vim organicam, sed incorruptibilem et immortalem, XXII 148D'. — Sed multos docuit errores: errat enim ponendo in Deo necessitatem agendi que immediate agit, XIX 383A', et dicendo omnia ex fatali necessitate contingere, XX 484B, XXI 416B', item dicendo Deum non cognoscere singulare, nisi universaliter, in suis principiis, XX 422B, 489D', XXI 249D, A', in quo contradicit non tantum Evangelio, sed et Alcorano, XX 490A'. — Item dicendo mundum esse æternum, XXI 68C', seu ab æterno creatum, 72D', 78A et s., in quo hæreticus est in lege Mahometi, 89B. — Item asserendo primam intelligentiam dumtaxat a Deo creatam esse, ab ea ceteras, et ab ultima inferiora omnia, XIX 419A', XX 435C, XXI 69A', etiam animas rationales, XXI 522A, in quo hæreticus est, XXI 62B', 63A, et phantasticæ loquitur, 63D. — Item negando resurrectionem mortuorum, XXV 307D, ex quo ignem infernalem negare coactus est, 307A', et impiorum supplicium, qui non nisi in imaginatione torquentur, 307C'. — Perperam contendit intelligentias esse angelos, XXII 68D, cœlestia corpora sibi unita habere, nec esse nisi orbium motores, XXI 448C, ac proinde non plures quam orbes ipsos, XIX 86D', etsi aliæ sint ministrantes, aliæ adistentes, XXI 523A', et eas per impressionem intentionis quidditatissimæ in mentibus nostris posse cognosci, XXV 415D. — Item celum habere animam et phantasiam, cui obedit natura inferior, XXII 73C', quæ potens est causare materialia elementorum, 91D', animalia perfecta et hominem ipsum e terra generare, 146A, B, imo et rationalium animarum operationes excitare juxta uniformes conceptiones motuum cœlestium, 99D', et unde fiunt in mundo terræ motus, 73

D', et naturaliter fieri potest generale diluvium, 446A'. — Item omnium corporalium esse materiam unam, XXI 486 A, separatis substantiis subjectam, quia ab illis est ejus forma, 420D, 422B, quum omnes formae sint a datore formarum, sicut omnes scientiae et virtutes a creatore earum, XXIII 530D'. — Item beatitudinem non respicere angeli vel hominis essentiam, sed potentiam dumtaxat, mediante actione, XXV 407B', et animas separatas aliqua cœlestis corporis parte pro organo uti, 307D'. — Asserens unum addere aliquid supra ens, redarguitur, XXI 207B, B'.

AVIS. Quando creatæ sint aves, XXII 105B', 106C', et cur ex aqua factæ dicantur, 105B', 106A', 108D'. — In inferiori aeris

parte dumtaxat volare possunt, XXII 109A, non autem in superiori, 111C, ob subtilitatem aeris, 111B; earum ergo locus proprius non est aer, sed terra, 105C', 106A'; ad aeris tamen ornatum pertinent, quia ibi volant, 106B', 113D. "ΑΧΟΣ quid sit, XXIII 284A.

AZUB, id est exhalationes calidæ e cœlo, instante judicio, multiplicantur cadent, XXV 370C', 383C.

AZYMA puritatem corporis Christi apte significat, XXIV 304B, A', D', ideo aptior est Eucharistia materia quam fermentatum, 304A', 305B. — An in azymo Cœnam fecerit Christus, XXIV 302C', 303 C, 304A', C, et cur servantibus Latinis usum azymorum, fermentato utantur Græci, 303B, 304D.

B

BALAAM pseudopropheta. Ejus benedictio vel maledictio ex se efficaciam non habebant, XXI 433A, nec Hebraorum cogere poterant arbitrium, 433C. Facillime ergo et de potentia ordinata effectum ejus impedire poterat Deus, XXI 432C, 433A, etiam absque ulla præventione, 433C, etsi ordinarie sic non agat, 432B.

BALSAMUM odorem significat bonæ vitæ, XXIV 166A, 183B', quo ornari oportet fidei confessores, 188A, ideo in confectione chrismatis adhibetur, 166A, 183 A'. — Cur in Extrema Unctione nou adhibeatur, XXIV 396C. — Cf. Chrisma.

BAPTISMUS Joannis non fuit verum sacramentum, quia gratiam non continebat nec conferebat, XXIV 92A', 94A', sed quasi medium inter sacramenta V. et N. L., 92B, 93A, conveniens cum utrisque, 93A, et propius accedens ad Baptismum Christi quam circumcisio, 93A'. — Non a Joanne, sed a Deo institutus est, XXIV 93C, 94D, sed Joannis baptismus dictus est quia ipsi dumtaxat commissus est,

93C, eoque incarcерato cessavit, 93D, 94D. — Quum originale non auferret, XXIV 93A', hujusmodi baptizati Baptismate Christi rebaptizandi erant, 92C', 93C', D', 94B', quidquid dicant Magister, 92C, 93B', et Hieronymus, 92D, C', 94 A. Cur eo baptizari voluerit Christus, XXIV 93A', 498D.

Baptismus Christi non est mera relatio, sed ens reale, quod definiri potest, XXIV 103B', quidquid contendat Scotus, 103A', et varie definitur, 100B', 101C, D'. — Sacramentum est N. L. ad spiritualem regenerationem hominis ordinatum, XXIV 62D, maximum Sacramentorum, non absolute, sed ratione necessitatis, 91D, 185C, quia magis necessarium, 91B', 283B; quapropter ad hujus commendationem Spiritus Sanctus in forma visibili descendit super Christum baptizatum, 187B'. Cum Pœnitentia convenientia ambo sunt contra peccatum, XXIV 505D', sed ab ea differt quod in recipiente præparationem non

requirit necessario, nisi in adultis, 306A; simpliciter dignius est Confirmatione, 186B, etsi secundum quid inferius, 183C, 186C. — In Lege per decimas prefiguratus est, XXIV 82D', et per circumcisionem, 67C, sed in pluribus praestat circumcisioni, 67A', 69A', 72B, et duabus de causis illi suffectus est, 104B; etsi enim ante Passionem institutus sit, initio prædicationis Christi, 86C', 110D, majoris est efficaciae quam sacramenta V. L., quia ex Passione accepit virtutem, 89D, et quodammodo confirmatus est per aquam exente de latere Domini, 89C', 110A'. — Quia homini spirituale dat esse, XXIV 102A, 104C, merito diciatur principium spiritualis vitæ, 102B, regeneratio, qua scilicet homines fiunt filii Dei, 102C, prima tabula post naufragium, 362B', 364B, ianua sacramentorum, 101A', 123A, 192B', quæ non nisi baptizatis conferri possunt, 101B', 193B', illuminatio, quia ad inspectionem sacramentorum olim admittebantur baptizati, 102C, et ad cœlestium contemplationem introducit, 101C, C'. — *Cf.* Circumcisio.

Baptismi essentia. In Baptismo tria sunt: sacramentum tantum, id est aqua, XXIV 100C', 103D, seu potius aquæ ablution, 100D', 102A', 103A', quæ interioris ablutionis signum est et causa, 103A, res tantum, id est gratia sacramentalis, 100C', 125D, aut largiori sensu, character, 125D, sacramentum et res, id est character, 100C'. — Essentialiter in ablutione aquæ consistit, juxta Thomam, XXIV 100D', in charactere, secundum Albertum, 128A', non in sola ablutione, juxta Antisiodorensem, nec in solo charactere, 104D', sed in utroque simul, 105A. Et manet quantum ad characterem, transire potest quoad alia, XXIV 100C', 103B.

Materia. Ad Baptismum tria requiruntur, materia seu aqua, forma verborum et intentio, XXIV 103A', 391A. — In aquæ elemento merito institutus est,

XXIV 41D', ob multas hujus proprietates, 110B, D', 111A, 112C, 113D, et in qualibet aqua naturali valide confortur, 111B', frigida aut calida, 114C', etiam aliis substantiis immixta, dummodo remaneant aquæ species, 111C, C', 112C', et densitas, 111D. — Quid de Baptismo in lixivio, XXIV 111A', 112B, C', brodio aut cervisia, 112C', in aqua paludis, 111C', aut ex luto expressa, 112B, in aqua rosacea, 112B, D, 113B, aut artificiali, 112A', C', 113B; an et quomodo aqua dubia adhiberi possit, 113C. — Quid ad animæ sanctificationem conferrat aqua Baptismatis, XXIV 116B. — *Cf.* Aqua.

Forma. Baptismi forma a Christo discipulis tradita est, XXIV 106A', ideo nulli fas est eam mutare, 106B'; verumtamen alia fuit in primitiva Ecclesia, 106A, alia est apud Græcos, 107A, et Latinos, 105B', 106D. Cur in ea fiat invocatio Trinitatis, XXIV 110B'. — An de formæ essentia sint verba, Ego baptizo te, XXIV 105B', 106C', vel pronomen, Ego, 108A', 109A', B', vel pronomen, Te, 106D', 108A', vel invocatio Trinitatis, 106C'. — Quid de Baptismo cum forma truncata, XXIV 106C, 108C, vel aucta, 106B, 108B', vel interrupta, 109B, vel cum distractione prolata, 105D', vel cum verbis corruptis, 106C, 108A, aut transpositis, 109A, vel cum forma, Nos baptizamus te, 107D, A', 162C', D', vel Ego baptizo vos, 107B', vel In nomine Trinitatis, 107A', D', aut In nomine Genitoris, Geniti et Procedentis, 107D, D', aut In nomine Christi, 107C', 109C'. — Etsi forma Græcorum non sit aperte invalida, XXIV 107B, eam usurpare Latini non licet, 107C. — *Cf.* Græci.

Ritus. Varii sunt baptizandi modi, XXIV 114A', et valet Baptismus sive per effusionem, sive per immersionem, sive per adspersionem collatus, 114D', sive per unicam, sive per trinam immersiōnem, 114B; sed rationabilior videtur consuetudo Romanæ Ecclesiæ, quæ ter

immergit, 114 B, 115 A, in honorem S. Trinitatis, 110 C', 114 C, vel triduanæ sepulturæ Christi, 115 D, et ubi viget, servanda est sub gravi, 115 B, etsi non sit de necessitate sacramenti, 115 B; ceterum, ut ait Richardus, propriæ servanda est consuetudo Ecclesiæ, sive quoad modum, 115 C, sive quoad numerum immersionum, 115 B'. Etsi autem multiplices sint immersiones, unum est sacramentum, XXIV 391 B. — Ritus Baptismi describitur, XXIV 115 C', 168 D, XXV 209 B et s. Cur premittatur catechismus, XXIV 163 D, 166 C, et exorcismus, 163 A, 166 D, 167 C; eur ungatur baptizandus in pectore, inter scapulas, 163 D', 166 C', et in capite, 166 A, C'; quid significant ministri exsufflatio, saliva, 163 C', et manuum impositio, 166 A'. — In capite, quantum fieri potest, conferendus est Baptismus, XXIV 115 D, 133 B', aut, impedito capite, in pectore, 115 A'; sed qui, urgente necessitate, in manu aut pede baptizati essent, non oportet denuo baptizari, juxta nonnullos, 115 A', contra alios, 115 B', 133 C'. — Non licet infantem in flumen projicere, ut baptizetur, XXIV 136 B; imo sie projectus non videtur baptizatus, nisi forsan Baptismo flaminis aut sanguinis, 156 B, C', sicut nec baptizatus censemur qui corio involutus in aquas immergeretur, nisi aliquo modo aqua tangatur, 156 B. — Quocumque tempore valide confertur Baptismus, XXIV 164 A, sed solenniter ministrari solet sabbato ante Pascha, quia ex passione Domini efficaciam habet, 164 A, 165 A', et sabbato ante Pentecosten, quia a virtute Spiritus Sancti vim accipit, 164 A, 165 B'. — Cf. Immersion.

Minister. Baptismus animam non modo purgat, sed illuminat, XXIV 142 B', ideo non diaconis committitur, 142 D, nec proprie epis copis, 144 B, sed sacerdotibus, 142 B, 144 A'; sed quum maxima necessitas sit sacramentum, 142 B, oportuit illud, sicut ex omni aqua, sic ab omni ministro valide conferri, 142 C;

duplicem igitur habet ministrum, alterum ordinarium, id est sacerdotem, 143 A, 477 B, alterum necessitatis, qui est quilibet, 142 C, D', 144 A', quantumvis malus, 142 D', haereticus, 141 A', vel etiam non baptizatus, 142 B, C', 144 D, aut ebrius, 146 D', dummodo intentionem habeant, 147 A, et debitis forma et materia utantur, 144 B', 144 D, B'. — Et quia in Baptismo operantur principaliter omnipotens Deus et meritum Christi, XXIV 143 A, et minister est agens tantum instrumentale, non refert ad sacramentum utrum minister sit bonus an non, 143 B, nec magis a bono quam a malo collatus confert, *ibid.*, sanctificationem enim non requirit nisi in materia, et in hac tota est vis sacramenti, 303 B', 307 D'. — An et quomodo peccet baptizans in mortali, XXIV 143 D, 146 B', vel non sacerdos, extra casum necessitatis ministrans, 142 C; an liceat a malo sacerdote sacramentum petere, 143 A', vel qui baptizare non vult nisi pro pecunia, XXV 46 D'; an fas sit pro Baptismo pretium solvere, XXIV 143 C', vel aquam emere, 143 D'. — An dæmonibus vel angelis sanctis committi possit officium baptizandi, XXIV 130 B.

In baptizante requiritur intentio, XXIV 137 D', 139 D', 160 C, et quidem ita ut deficiente ipsa non conferatur sacramentum, juxta quosdam, 158 D, 159 B, D, contra alios, 139 C, A'; sed tunc supplere creditur in baptizandis fides quoad adulatos, misericordia Dei quoad parvulos, 158 C, 159 B, D; sufficit autem intentio conficiendi sacramentum, nec requiritur intentio conferendi gratiam, 158 A', C', 159 D'; an etiam requiratur fides, 157 A', D', vel attentio, 159 B', 160 C.

Subjectum. Baptismus omnibus necessarius est de necessitate salutis, XXIV 469 B', ideo parvulus quam eito conferendus est, 132 C, nec expectanda est ætas rationis, 132 B'; adulti tamen non tenentur illum recipere statim ac propositum habuerunt, nec peccare mortaliter

videntur procrastinando, 470 D', nisi ob causam graviter malam differatur, 471 A. — Nullus se ipsum baptizare potest, sicut nec se ipsum generare, XXIV 142 C'. — Parvuli in utero matris baptizari nequeunt, XXIV 155 B, non ex aliqua causa ad eos pertinente, 155C, 156 D', sed quia ibidem aqua attungi non possunt, 155C, B', sed baptizari possunt baptismō flaminis, 156A; non igitur scindenda est vivens mater, ut baptizetur filius, quia non sunt facienda mala ut eveniant bona, 155C', sed aperiri debet mortua, 155D'. — Sanctificati in utero baptizari debent, saltem ob generale praeceptum, nec eis inutile est sacramentum, XXIV 138 A'. — Pagauorum vel Judaeorum parvuli, invitis parentibus, non sunt baptizandi, quamdui rationis usum non attigerunt, XXIV 136B; ita plerique, 136B', C, 137C, contra quosdam, 136A', ut Scotum, 137A, tum quia est contra usum Ecclesiae, 135D', 136C, 138C, tum quia repugnat juri naturali, juxta Thomam, 136A, B, contradicente Cartusiano, 137A', tum quia Judaei in Judaismo usque in finem permansuri dicuntur, 137D', ut tunc convertantur, 138A; iufidelium tamen devictorum parvulos princeps christianus posset facere baptizari, 138B, et hi vere baptizarentur, juxta Thomam, 136D', contra alios, 136 B', C'. — Sub conditione baptizandi sunt pueri expositi de quibus non constat an sint baptizati, XXIV 138 C'. — An eum liceat baptizare cui ex ipsa lotione periculum mortis imminet, XXIV 156C, A'. — Quomodo baptizanda sint monstra de quibus incertum est utrum plures animas habeant an unam, XXIV 163 C', D'.

In adultis baptizandis requiritur aliqua penitentia, ut virtus, non ut sacramentum, XXIV 427 A', quia sacramenta non baptizatis dari nequeunt, 427 B'; eos igitur oportet de ante actis peccatis conteri, 424 C, 433 A', aut ad minus attriti, 433 C', saltem attritione informi, 433

D', excepto tamen originali, de quo haberi non potest, quum non sit peccatum commissum, sed contractum, 427 C', et decet eos confiteri, non autem absolvi, 433 B'. An etiam in eis requirantur fides, XXIV 457D, 159 C', intentio, 159 A, et devotion, 151 A. — Au sacramentum valide recipiat adultus invitus seu coactus, XXIV 129 D, non consentiens, 129 B', fatuus, 129 D', dormiens aut phreneticus, 130 B.

Effectus. Baptismus contra originale peccatum ordinatur principaliter, XXIV 81 A', 82 A, A', 122 B', a quo nullus purgari valet nisi eo actu aut voto suscepito, 375 D', sed non unice, 124 C, quia et contra superbiam valet, 84 B', et remedium est regenerationis spiritualis, 122 C', vitam spirituale conferens, 84 C. — Ipsi igitur tribui decuit efficaciam omuem ad delendum peccatum, XXIV 122 B', quapropter omnem culpam delet, 123 B, originalem et actualem, mortalem, 124 B, et veniale, quantum in se est, *ibid.*, sed non necessario, ob indispositionem recipientis, 124 C, D. — Item poenam aeternam tollit peccato debitam, XXII 425 D, 426 C, XXIV 123 D, et etiam poenas temporales impositas, 123 D, 124 D, non autem contractas, 123 D, quia ad naturam pertineat, 123 B', 124 B', nec multo minus poenas que ab humana justitia exigi possent, 125 B. — De duabus ergo originalis peccati informitatibus, reatu seu carentia gratiae et obliquatione voluntatis, XXII 293 C, 293 A, primam aufert, alteram relinquit ad poenam, 295 B; item de duabus poenis ipsi debitatis, alteram, id est poenam damni, relaxat, 378 A', alteram, seu concupiscentiam, ad exercitium relinquat, 422 D, 424 B', 425 C, XXIV 378 A'; in baptizatis tamen nec tanta est ut ante, XXII 425 A', C, 427 B', quia non praevalet, 428 C, A', nec tam vitiosa, 422 A', 427 D, quia jam non imputatur ad culpam, 423 C', et motus ejus primo primi, qui in non renatis peccata sunt, 295 C, C', in renatis

non sunt peccata, 295A'. — Primario autem et directe peccatum tollit, indirecete penam peccati, XXIV 67A'. — Et quia personam purgat, non naturam, XXII 423 D, 426 C, 430 D', originalē justitiam non restituit, 423 C, sed debitum eam habendi remittit, 423C, 424 C', et sacramentalem gratiam confert ipsa originali justitia efficaciorem, 423 D, B', 427 A, quia per hanc non modo stare, sed proficere valemus, 423A'. Nec pariter immortalitatem reddit, et impassibilitatem, quae naturae conditionem sequuntur, XXII 426 D, B', nec carnis foeditatem tollit, nisi quoad personam, 429 D', non autem quoad ex ea generatos, 430A, unde ex baptizatis parentibus nascuntur filii peccato infecti, 377B', 385B', 386C.

Gratiam confert, non ex se, sed instrumentaliter, XXIV 506B, sicut instrumentalis agit ad remissionem culpæ, 127 D, 143 D, 506C, et triplicem gratiam confert, regenerantem, 123 D', rectificantem et purificantem, 124 A. — Accedunt in gratia, non dat novam gratiam, XXIV 194B, sed habitam auget, 126 D', 506 D', et totam pœnam aufert, 506D'; parvulos justificat merito passionis Christi, et mediante fide Ecclesiæ, 124 D'. In adultis insuper virtutes auget, XXIV 126D, in pueris infundit, 126A, A', non modo in radice, id est gratia, 126B', sed in habitu, 126C', saltem implicito, 126 C; animam illuminat intus et foris, 127A, fecundat, 127B, disponit ad fidem, 82D, Christo assimilat, 127A', et incorporat, 127B, et januam cœli aperit, 127C. — Demum, præter donum gratiæ gratificantis, aliud præbet gratia gratis datae, quod dicitur character, XXIV 170 A, 171 D, 176C', 527 B, et est signum seu qualitas quæ baptizatos a non renatis distinguit, 170C, 173 A', 175C', 176D, 177D, 178A, Deo assimilat, 177 B, D', et ad societatem fidelium adserbit, eis præbens jus ad participationem sacramentorum, 512A', vel alias habitus seu

potentia qua ad actiones hierarchicas admittuntur, sacramenta recipiendo vel ministrando, 172C, 175D, 177C; nullus enim nisi baptizatus sacramenti alieujus capax est, XXV 16A, ita ut qui se putans baptizatum ordinaretur, postea baptizandus esset et denuo ordinandus, 16B; qui character indelebilis est, XXIV 174 D, 176 B', 178A'.

Principalis ergo Baptismi effectus est ablutio interior, secundarius characteris impressio, XXV 9D, et hos producit ubique non obstat peccatum mortale, XXIV 334D', scilicet in parvulis, qui obicem non ponunt, 144C', et etiam in adultis non dispositis, qui si non gratiam, saltem characterem recipiunt, *ibid.* — Quoad culpæ remissionem, in omnibus æqualem effectum habet, XXIV 130C', 131B', D', quamvis in adultis per accidens plus delect, 131B', D', item quoad remissionem pœnæ originali debitate, seu parentiæ visionis divinæ, 130 C', 134 D', item quoad characteris impressionem, 131A', non autem quoad remissionem somnis, 130D', 131B', nec quoad infusionem gratiæ, saltem in adultis, quia pro recipientis dispositione infunditur, 130D, 131B', 132A, etsi parvulis de lege communi æqualiter detur, 131 A, B', nec quoad aliquos sacramenti mirabiles effectus, 131D'. — *Cf. Character.*

In Baptismo accidere potest fictio multiplex, XXIV 127 D', sive ex parte ministrantis sacramentum, sive ex parte recipientis, 128 A, D', et obicem ponit operationi Spiritus Sancti, 128C, ita ut semper excludat gratiæ infusionem, 128 B, C', 129C', non autem semper characteris impressionem, 128A, B, B', qui cum peccato mortali potest stare, 128D. Fictione autem remota, si character impressus est, gratia confertur per sacramentum, sed non delet peccata post Baptismum commissa, XXIV 128A'. — Quid de baptizatis a pluribus simul, XXIV 162B', C', 163A', vel a duobus, quorum alter formam proferret, alter immerge-

ret, 162C', vel de baptizatis per modum joci, 164D et s., et quid de sic baptizantibus, 162B', 163C. — Baptismus valide collatus iterari nequit multis de causis, XXIV 160B', 161B', 368A', tum quia Christianum Christo configurat, qui semel tantum passus est et resurrexit, 160C', tum quia contra originale est, quod non iteratur, 161B, tum propter characterem, qui indelebilis est, 160C', D', 161B, B', 162B, et scienter faciens se iterum baptizari, injuriam facit sacramento, 368A', et fit irregularis, 161D. — *Cf.* Fictio.

Votum a patrino factum, plenam non habet rationem voti, XXV 167C'; obligat tamen puerum, 167D', nec dispensationem admittit, quia de lege est natura, 171B'; hujus transgressio non speciale est peccatum, sed specialem peccato addit deformitatem, 167C', quia magis eodem genere peccati peccat baptizatus quam infidelis, 167D'. — Quia in Baptismo datur vita spiritualis, XXV 205A', paritur et cognatio spiritualis inter baptizatum et patrinum, 206C. — *Cf.* Cognatio, Patrinus.

Unus est Baptismus, sed alia dicuntur Baptismata, sive quia Baptismi signa fuerunt, XXIV 133D, sive quia aliquo modo virtutem ejus participant, 133A', remittendo peccata et gratiam infundendo, 133A. Sic, præter Baptismum aquæ seu fluminis, sunt Baptismus flaminis, seu poenitentia, et Baptismus sanguinis, seu martyrium, XXIV 133A, 134A', qui nonnunquam vicem Baptismi aquæ supplerre possunt, 133C, et sufficere ad salutem, 133B'; eadem enim causæ in eis operantur, scilicet passio Christi et virtus Spiritus Sancti, 134B', 135A, a quibus efficaciam obtinet verus Baptismus, 134A'. — Horum præcipuus est Baptismus sanguinis, qui totaliter supplet Baptismum aquæ in eo quod est res tantum, XXIV 133A, C', 134C, imo in quibusdam præstat ei, 134C, etsi quoad sacramentalia ab eo deficiat, *ibid.*

Baptismum flaminis includit, quin ex caritate necesse habeat procedere, XXIV 133B, et omniū censetur dignissimus, 134C. Neuter tamen est sacramentum, nec characterem imprimit, XXIV 133B, C', 133D. — *Cf.* Martyrium.

BARTHOLOMÆUS (S.) apostolus, cuius legenda allegatur de relevamine in inferno, XXI 352A, XXV 332A', de læsione dæmonum per maleficia, 145A. (In Legenda aurea, c. 118.)

BASILIJUS (S.), Caesariensis episcopus (329-379), in philosophicis Platонem sequitur, XXII 37B'. — Allegatur de quadam sapientia creaturis innata, XIX 237C, XXII 284A', de processione Spiritus Sancti, XIX 460D, de re communi Filio et creaturis, XX 84C', 287B, et de attributis Filio, 244C'; de verbo, 245A', et principio, 286D'; de synderesi, XXII 297D, et obedientia, 589B'; de creatione angelorum, XXI 125B', XXII 36B, et matteria primæ, 6B'; de pluralitate celorum, 62C', D', de cœlo empyrco, XI 152D', 153A, D, C', et corporibus cœlestibus, XXII 68C'; de locutione animalium separatarum, XXI 536C, 537B'; de luce, XXII 36A', D', et firmamento, 50C, 51B', 53B', 57B', 59C', 60D; de ceci niis, XXIII 489C'; de igne conflagrationis, XXV 374B', 466A', C', et beatitudine, 400D', 401B.

BEATITUDO multiplicitate definitur, XXV 400B, 403A, et sumitur, id est pro carrentia omnis mali, vel pro consummata Beatorum perfectione, XXI 283D', et dividitur, XXV 400A, C': alia est enim increata, alia creata, ex quibus creata longe distat ab altera, 403A; alia naturalis, quæ in perfecta propriæ specie operatione consistit, XXI 285B, alia supernaturalis, quæ in visione Dei constat, XIX 402A, XXI 288C; alia viae, XXV 400A, quæ vel moralis est, 400B, vel contenplativa, 400A', et non nisi largo sensu dicitur felicitas, 400C', quia ob dubios vitæ exitus nemo hic beatificari potest, 400D', alia patriæ, quæ est

status omnium honorum aggregatione perfectus, 401 A.

Optima est operatio optimae virtutis ac supremae potentiae, XXI 283 D, D', XXII 509 D', XXV 393 A', 396 D; sed cuius potentiae, difficilis est questio, 401 D, circa quam diversae sunt opiniones, 401 B'. Eam quippe in actu intellectus et quidem intellectus speculativi formaliter consistere, XIX 444 D', XXIII 402 C', XXV 393 A, tenet Thomas, 394 B', 396 C, 403 B et s., et Cartusianus, 402 B, nec in voluntate, nisi objectaliter, 393 D', quia conjunctionem per affectum praecedere debet conjunctio per intellectum, 394 D', et insuper impossibile est actum voluntatis finem alieujus esse ultimum, 394 A, 403 C, ideo beatitudo actus est non caritatis, 394 C', sed sapientiae, XIX 35, XXV 396 C, non fruitio, sed visio, XIX 413 A', 413 A, XXV 394 A', 401 C'; et hoc testari videntur multa loca Scripturarum, 402 B, et quædam revelationes, 402 D. — At in actu voluntatis cam consistere contendunt alii, XIX 415 D, ut Bonaventura, XXV 399 D', et Scotus, 401 B', ob varias rationes, 401 B', 404 C, et ita essentialiter fruitio est, non visio, 401 C, D', 405 C. — Denum in intellectu et voluntate simul consistit, juxta Petrum, XXV 398 A', Richardum, 398 D', et Argentinensem, 401 C, in intellectu originaliter, in voluntate compleutive, 398 B', et principaliter, 398 C', 399 A, vel in intellectu quoad beatitudinem naturalem, in voluntate quoad supernaturalem, secundum Ægidium, XIX 416 C, ideo actus est caritatis, XXV 399 B, et duo complectitur, perfectam cognitionem intellectus et completam voluntatis complacentiam, 398 B', visionem et fruitionem, 401 D. — Ceterum in increata beatitudine unum sunt visio et fruitio, XXV 403 B, et in creata se invicem complectuntur, 404 B', C', et ab invicem perficiuntur, 403 B; beatitudo enim non in qualicumque Dei cognitione consistit, sed in cognitione Dei formata, 402 B',

qua est actus elicitus doni sapientiae, nec potest esse informis, 402 B, sed dilectionem includit, et delectationem inducit, 402 C'. Sive ergo in intellectu ponatur, sive in voluntate, necessario includit dilectionem et delectationem, XIX 418 C', non enim simplex est felicitas mentis create, sed diversorum honorum aggregatio, 418 C', D', quum sit perfecta intellectus et affectus quietatio, XX 397 B', et in hac principaliter se habet cognitio, 332 D, A', XXV 402 D', concomitanter et compleutive affectio, 402 D', et haec est in præsenti beatitudo heroicorum virorum, 403 A. Similiter in patria in visione et amore consistit, XIX 413 C, in visione ut in qua, in dilectione ut a qua, 413 B'; ex visione enim Dei sequitur comprehensio, 415 A, ex comprehensione unio, *ibid.*, ex unione delectatio seu beatitudo, 415 B. — Nec tantum in actu intellectus et voluntatis consistit, XXV 407 B', sed principaliter in objecto seu Deo, in quem transformatur vi amoris anima beata, 407 C'; in ejus enim essentiam fit quædam circumcessio divinitatis, 408 B, D', qua transformatur in Deum, 408 A, et deiformem similitudinem induit, 408 B; in qua transformatione increata beatitudo directe et principaliter perficit essentiam, 408 C, B', C', etsi potentiarum actibus apprehendatur, 408 C, beatitudo creata prius perficit potentiam, 408 B', et prius est in potentia, 409 D. — Cf. *Fruitio, Visio*.

Beatitudo ultimus est omnium voluntatum finis, XXII 509 B, 510 D, quem omnes naturaliter appetunt, XXV 247 A', 397 B, 400 C', saltem secundum rationem communem, XIX 430 B, C', XXV 397 D, contra Scotum, 405 D', quia in generali ab omnibus cognoscitur, XXII 514 B; in particulari autem vera non cognoscitur nisi per fidem, XIX 430 C, XXII 514 B, et ideo multos accidit veram respire et diligere falsam, XXV 406 A, 407 B, quia inter se non differunt nisi

secundum intellectum, 403A'. — Et quoniam finis est vita humana, ad eam ordinatur quidquid appetit voluntas, XXV 398B, licet nonnunquam erret circa finem vel circa debita media, 398D, 401B. Ex propriæ igitur voluntatis deliberatione est quod in talem vel talem feratur beatitudinem, XXV 397D'; et ideo, quamvis querendo beatitudinem in communione non mercatur, querendo hanc vel illam mereri vel demereri potest, 398A. An sic necesse sit eam velle in communione, quin in particulari, XXV 405B', et cur potius in generali appetatur quam in particulari, 406A'; quo actu appetatur, elicto, an non, 403C', 406C'.

Hominis capacitas ad beatitudinem lumine naturali sufficienter demonstratur, XXV 423A, D, 424C, sed veram felicitatis rationem non noverunt philosophi, XIX 83D, qui eam vel in praesenti vita posuere, ut Plato, XXV 247A', 395A', vel in cognitione substantiarum separatarum, ut Aristoteles, XIX 86C; ad eam enim non sufficit quodlibet bonum creatum, 421A, sed requiritur perfecta omnium desideriorum quietatio, XXV 479C, in perfecta conjugatione cum simili, XX 397B', et ideo infinitæ quodammodo est dignitatis, quia bono conjugit infinito, 393C'. — In praesenti ergo vita plene haberi nequit, XXV 393C, tum quia ultimus est finis hominis, ultra quem nihil optandum est, 393D, et ad quem requiritur immortalitas et perpetuitas, 395D, B', tum quia in visione Dei consistit, 426A', sed ad Deum aliquiliter videndum unum necesse est, mens a distractionibus libera, 426B', et ad videndum perfecte, duo, anima corpori unita, et corpus non aggravans animam, 426C', quod hic haberi nequit, 426D'. Non nisi ergo per quamdam participationem in terra habetur, et a perfectis, XXV 395C, B', et in quantum quisque Deum videt, 426A'; et quum frustrari nequeat appetitus naturalis ad eam, restat ut in patria collocetur vera

beatitudo, 395C, ad quam felicitas presens est quasi motus ad terminum, 395C. — Similiter ex puris naturalibus eam adipisci non valet homo, XXV 424B', D'; haeretici ergo sunt qui eam humanis viribus acquiri posse contendunt, ut Pelagiani, XXI 311B, et gravissime peccaret qui eam sic appeterent ut dæmones, 308C, 309C', 310B', D', qui in ea perfectionem potestatis appetierunt, ut Adam, qui perfectionem scientiæ, et Antichristus, qui perfectionem bonitatis, 311A'; triplicem enim perfectionem includit, potestatis, scientiæ et bonitatis, *ibid.*, quarum quilibet tria etiam complectitur, 311B'.

In bonis animæ necessario consistit, XXV 393D, sed non est desiderium, nec amor, 403C', nec delectatio, 403D'; an sit actus, 396C, vel aliquid increatum, 396B, vita gloria, 396D, regnum cœlorum, 396C', pax, 396A', quietatio desiderii, 394B', D', 399B; an in una actione consistat, vel in pluribus, 404D'.

— Animæ proprie est, juxta omnes, XXV 401A', imo animæ solius, secundum quosdam, 247B', C', animæ per inhærentiam, corporis per redundantiam, juxta alios, 277A', 399B', vel animæ quoad præmium essentialia, corporis quoad præmium accidentale, 399C', quia Beatorum sensus exteriores et interiores et uteque appetitus voluptatibus replebuntur, 399D'. Et principaliter afficit animæ potentias, concomitante essentiam, XXIII 76C, corpus per redundantiam, 76A'. — Cf. Felicitas.

Beatitudines evangelicæ quidam sunt habitus, juxta nonnullos, XXIII 548D, 554C, D, animam perficientes, 548A', 549C', et a donis distincti, 551D', vel potius, juxta Thomam, non sunt nisi actus virtutum cum adjunctione donorum, vel operationes donorum ipsorum, 552A, 553A'. — Donis sunt præstantiores, XXIII 547A, 551D', 555D, saltem plerumque, 555A', quia per has operam non tantum expedite, sed perfecte,

543 A, id est inhumano modo, 544 C', 547 C, C'. — In eis aliquid est pertinens ad statum viæ, aliquid ad statum patriæ, XXIII 552 D, quapropter dicuntur inchoatae in via, perfectæ in patria, 553 B'. — Quæ ad dona singula pertineant, intellectus, XXIII 552 A', sapientia, 552 B', timoris, 552 C', scientia, 553 A, fortitudinis, *ibid.*, pietatis, 553 C, et consilii, 553 D. — Cf. Donum.

BEATI. Certum est homines gratia et merito angelos æquare, imo et superare posse, XXI 509 B', 510 B, D, 511 A, ideo quidquid dixerint quidam, 483 B', probabile est inter choros angelorum assumendos esse, pro diversitate meritorum, 509 A, non modo virgines, 483 D', 509 C, 511 A', et perfectos, 509 D, sed electos omnes, 483 A', et angelis æquandos esse, non quoad conditionem naturæ, 510 A, nec quoad officia, 509 D', 510 B', sed quoad aequalitatem præmii, 510 C', 511 A; nec videtur ex eis constitendum esse decimum chorus, extra angelicam hierarchiam, 484 A, 509 B, D, sed una dumtaxat erit omnium Beatorum hierarchia, ex angelis et hominibus conflata, 509 D, C', et tot angelis quot hominibus, 512 A, quia tot esse creduntur homines beatificandi quot sunt angeli stantes, 511 C'; hoc tamen citra certitudinem est, 509 A', 511 C'. — Ad resarcendam angelorum ruinam sic dicuntur ad eorum choros assundi, XXI 483 B', sed si nullus peccasset angelus, etiam assumerentur ad propriam glorificationem, *ibid.*

Beati accipient unusquisque auream seu coronam, XXV 439 C, duplarem stolam, alteram animæ, alteram corporis, 444 D, id est tres dotes in anima, XIX 113 D, XXIII 445 C', quibus perfectius conjungetur Deo, XXV 277 A', et quatuor in corpore, 277 B, 283 B', quibus perfecte fiet anima subjectum, 277 A', quibus dôbitus tam vires superiores eorum quam sensus in ultimitate sua perfectionis et actualitatis constituentur, 287 D; et insuper, quia inter se differunt quoad sta-

tum, actus et merita, 444 D, quibusdam conferentur excellentiæ quædam seu aureolæ, 444 A'. Eorum tamen felicitas tota erit in anima, cujus est intelligere et frui, XXV 479 A, corporis autem gloria proprie ad beatitudinem non pertinet, sed ad remunerationem, 479 B. Cf. Aureola, Dos.

Animæ dotes. — *Visio.* Beatos, quidquid dicant nonnulli philosophi et theologi, XXV 414 C, certum est Deum videre per speciem, 414 A', non per speciem a rebus abstractam, 415 C, nec per speciem in ipsis impressam a Deo, 415 A', sed per conjunctionem essentiæ divinæ intellectui eorum, loco formæ intelligibilis, 416 B, quæ in eis est quod et quo intelligitur, 416 C, 417 A. Divinam igitur essentiam intuentur per lumen creatum vel increatum, XXIII 249 A, cum vel sine habitu mediante, pro variis opinionibus, XX 13 D', 14 A, A', B', XXIII 248 B', 250 B, 251 D', 252 B, cum vel sine specie inherente, XX 14 A, B, XXIII 249 C, et sub ratione essentiæ, XIX 132 A'; nec est in eis consideratio intellectus discursiva circa ea quæ in Deo sunt, 132 C', ideo simplici intuitu in divina natura vident omnes rationes simul, *ibid.*, tam boni quam veri, 132 D, tam bonitatis quam justitiae, 132 D'. Imo tribus modis eis manifestari potest divina esentia, XXI 501 D'. — Eam tamen oculis glorificatis non videbunt in se, quum sit immaterialis, sed in effectibus, XXV 417 A', id est in creaturis, XIX 236 D, B', XXV 417 A', seu in vestigio, XIX 236 D, etsi non per creaturas, 236 C, D, C', XXV 417 A', seu per vestigium, XIX 236 C, D. — Et multo minus eam comprehendunt, XXIII 252 D', 253 C, 255 A', D', XXV 417 B', licet eam totam cognoscant, XXIII 253 C, quia non totaliter, seu quantum ex se visibilis est, XXV 418 C, 422 B', sed alius alio clarius, 418 C, pro mensura luminis gloriae cuique impertiti, 418 D; infinite ergo deficiunt a plena comprehensione, 418 A, qua Deus se ipsum cognoscit, XIX

123D'. Comprehensores tamen lato sensu dicuntur, quia et clare vident et perfecte amant, XXIII 254A, Deum ipsum per presentiam et veritatem videntes, XXV 480A', sicut est, 479D', et cognoscentes sicut ab eo cogniti sunt, 480B. An ipsum divinum lumen videant, an aliquid infra ipsum, XXIII 255C, B'.

Nec modo Deum vident quantum ad suam essentiam, sed quantum est causa omnium rerum, XXV 422D', ideo in eo necessario vident quæ in essentia divina representantur, XXIII 251A, et prout in ipsa reluent, 251B, C, juxta quosdam, XXV 412D, 423D', id est mysteria gratiae et gloriae, XXIV 267D', omnia creata, XXV 418A', 426D', et ea quæ scit Deus scientia visionis, ea scilicet quæ fuerunt, sunt et erunt, XXIII 256A', non tantum quoad esse essentiale, 251A, sed quoad esse actuale, 251B, C, distinctissime et perfectissime, 251D, quia intellectus eorum speculum est omnium intelligibilium, XXV 479B', et imago speculi inveniatur, 479C', a speculo Verbi æterui impressionem simillimam recipiens, 480C. et viso speculo, necessario videntur quæ in eo representantur, 426A, refra-gantibus tamen aliis, ut Henrico, 426B, quia in essentia divina videre omnia quæ Deus facere potest, impossibile est intellectui creato, 418B', 423A, alioqui aquaretur Deo, 418C'; videre omnia quæ scit Deus scientia visionis, animæ quidem Christi datum est, *ibid.*, sed aliis Beatis non videtur concessum, quum et inferiores angeli a superioribus doceantur, 418D'. Licet enim divina essentia omnium scientiam contineat, XXV 419C, eam quantum vult, communicat, 419A', 423A, et quantum capax est intellectus videntis, 419D; ideo unusquisque in Verbo tanto plura cognoscit, quanto Verbum ipsum clarius videt, XXIII 256A', XXV 418D'. Sed quidquid est, saltem videbit quisque quæ requirit propria perfectio, XXV 339A, id est omnia quæ ad ipsum pertinent et vota quæ ad se

T. 25ta,

diriguntur, 339B, et omnia quæcumque decebit vel libebit cum videre, 338D', 419A', 480D.

Iuno duplex est in eis cognitio, altera matutina, seu in Verbo, qua vident quæ aliquo modo ad corum gloriam pertinent, XXV 340C, altera vespertina, seu rcrum in suo genere, qua nos et nostra non vident, *ibid.*, quæ ambo per lumen creatum fiunt, XXIII 261C, nec differunt nisi per modum cognoscendi, 261B, quæ enim in Verbo vident, uno intuitu cognoscunt, non autem quæ per diversas intelligent species, 257C. — An et quomodo pateat eorum conscientia ad invicem, XXI 531C'; quomodo corpus Christi videant in Sacramento, XXIV 265D, D', 266B', D', vel quæ circa nos fiunt cognoscant, XXV 462D'. — Ad felicitatem eorum pertinet damnatorum poenas agnoscere, XX 385C, ideoque supplicia eorum vident nunc, XXV 458C', et post judicium sine fine videbunt, 458B', sive in Verbo, sive per species inditas, 459C', ad proprii gaudii augmentum, 458A'; nec ad eos compassione movebuntur, quia plene divinæ justitiae sunt conformati, XX 637D, XXI 535C', XXV 459D', quin et de eorum poenis quodam modo gaudebunt, 460B, et ex amore justitiae, 460C'. — Cf. Visio.

Fruitio. Deum totaliter diligunt, XXIII 469C, pure propter se, absque reflexione et privato amore, XIX 422C', præmium ac dona ejus ad ipsum referentes, 123A, nec eo frui cupientes nisi ut perfectius eum glorifificant, 123B; una autem eademque fruitione fruuntur et divina essentia et tribus personis, 123D, B', D', ob unitatem fruibilitatis, seu summæ bonitatis, 125B', et fruibilis et fruentis, 125D'. — An et quomodo sua beatitudine fruantur, XIX 409B', 112A, 120B, A', 123A', et eam diligent, XXV 477B. — Quis sit inter eos ordo caritatis, XXIII 486D', 510C'; an plus se diligent quam alios, etiam meliores, 491A', 510D', 511A, vel saltem alios diligent sicut se ipsos,

6

511D, D', et de bono proximi gaudeant tanquam de suo, 511C', XXV 444B. — Cf. Fruition.

Tentio. Beatis necessario competit infastidibilitas, alioqui non essent vere beati, XXV 427A', 428B, impeccabilitas, quia inavertibiliter Deo sunt uniti, 427B', nec voluntate propria a Deo averti possunt, 428D, imo eo viso, ad ipsum non affici nequeunt, 429B, demum securitas, 429D, quidquid dicat Scotus, 428C', quia de intrinseca ratione beatitudinis est perpetuitas et confirmatio in bono, 429A'; an autem et gaudium, negant aliqui, quia non est de felicitatis essentia, sed perfectione, 430B, affirmant alii communius, quia necessario visionem Dei comitatur, 430C, nec ab ea separabilis est re aut ratione, 430D, sed cum ea felicitatem constituit, 430D'. — In gratia igitur confirmati sunt, nec peccare possunt, vel quia in eis tota potentialitas redacta est ad actum, ut volunt Thomas, XXI 390C', et Cartusianus, 393B, contradicente Udalrico, 392B', vel quia intellectus et appetitus eorum perfecte uniti sunt summo bono, 392C', unde intellectus necessario movetur ad ejus contemplationem, appetitus ad ejus fruitionem, 392D', appetitus intellectivus directe et immediate, 393A, sensitivus, per redundantiam rationis, 393B. — In ipsis tamen idein essentialiter remanet liberum arbitrium, XXI 391D, secundum esse, 393B', C', seu quantum ad libertatem a servitute coactionis, 391A', 393C', sed auget et perficitur quantum ad statum seu bene esse, 393B', id est quantum ad libertatem a servitute culpæ ac miseriæ, 391A', 393D'. Arbitrium ergo habent per gratiam elevatum et iminobilitatum in bono, XXI 396B', et summam libertatem quoad media ad finem, XIX 133A, C, quia libere hoc vel illud facere aut omittere possunt quod non est extra bonum, XXI 396B', C'. — Quædam insuper remanent in eis actu, quædam in habitu, quædam secundum substantiam tantum, quædam

secundum proportionem, quædam nullo modo, XXIII 307A; an et quomodo in eis remaneat fides, 506C', 507D', 508B', 509C', 510B, spes, 506D', 508B, B', caritas, 507A, C', 509B, scientia, 507D, 508C', 509B'. — Cf. Confirmatio, Tentio.

Corporis dotes. *Impassibilitas.* Ex immortalitate animæ Beatorum eritur immortalitas et corporis, XXV 285A', quia contra naturam ejus est esse extra corpus, 286D, nec perfectione naturali plene frui potest sine corpore, 286A', ideo immortale erit corpus gloriosum, 279D, sive quia in eo ad perfectam aequalitatem redigentur qualitates, 283B', sive quia perfecte animæ subjectum erit, 279B', 285C', sive virtute aliqua elementari vel cœlesti, 284B', 286C', sive ob Dei sic disponentis voluntatem, juxta Scotum, 283D', 286C', sive, juxta Henricum, ex redundantia gloriæ animæ in corpus, qua ab eo auferetur omnis privatio, 287A. — Nec modo immortale erit, sed impassibile, XXV 287B, et ab intrinseco, quia elementa ejus actiones non servabunt quæ tendunt ad pugnam et dissolucionem, 284C', 287C, et ab extrinseco, 284D', quia illud immutare nequibunt elementorum influentia, 285A, nec agendum violentia, 283B, et alia corpora penetrare valebit, 285C. Impassibilita ergo erunt Beatorum corpora, non a quacumque receptione, XXV 278A', quia non amittent elementa eorum qualitates suas, 278B', uer sensus actiones suas, 280B, sed a passione quæ est præter naturam, 278B', nec immutabuntur nisi spirituali immutatione, 281A'. Quod totum eis veniet, non virtute quintæ essentiæ ea informantis, XXV 279A, B, 284B', 285C, nec cessatione motus cælorum, 285D, sed gratia et gloria animæ beatæ, 283B, cui perfecte erunt subdita, 279C, et quæ in eis elementorum contrarietas continebit et moderabitur, 283B, C; ideo tanto eminentius gaudebunt impassibilitate, quanto perfectius anima Deo

fructur, 280B. — Cf. Immortalitas, Impassibilitas.

Subtilitas. Necesse est Beatorum corpora perfecte animae subjici, XXV 293 D, ita ut eam aliquo modo juvent, quo perfectius Deo adhaerere possit, 277B', et quia animae conjuguntur ut formae simul et motori, per dotem subtilitatis perfecte suhjeientur formae, per dotem agilitatis, motori, 295A'. — Non tamen convertentur in spiritum, XXV 288C, nec rarefacta erunt in modum venti aut acris, 288D, 292A', et ossa ac carnem habebunt, 287C', 288D; sed subtilia dicuntur fore, ob completissimam eorum perfectionem, 288D, 292B', et plenam ad animam subjectionem, 288A', et quia a grossitic et ignobilibus proprietatibus purgata erunt, 296D', 297B'; item spiritualia, quoniam more spirituum corpora non glorificata subintrabunt, 291D', absque labore, resistentia, 294B', ac laesione, 294C', et multo efficacius quam aer et ignis, 292B'. — Ex se tangibilia erunt et palpabilia, XXV 291C, et tactu dulcissima, quia tangibles qualitates in eis ad medium proportionis redigentur, 291A', sed in voluntate Beatorum erit ut tangi et palpari queant vel non, 291D. — Corpus gloriosum replebit locum, quia sensibile erit, XXV 288D', et dimensiones suas servabit, 289B'; et quin corpus ex hoc habeat situm, quod est sub quantitate dimensiva, 289C, impossibile erit, secundum Thoniam, illud cum alio corpore sive gloriose sive non, per dotem subtilitatis simul esse in eodem loco, 289C, B', 290B, possibile, juxta alios, quia ad modum spirituum ea subintrabit, 291D', 293A. Corpora tamen non gloria sa saltem virtute divina et miraculose penetrabit, XXV 276C', 290A, 292C', 295A, alioqui non esset impossibile, 294 B', et beatum, 294C', item corpora incorruptibilia, ut coelestia, 290D, corpora autem alia gloria, nullo modo, 290C, quoniam licet penetrari possit corpus a spiritu, non tamen spiritus a spiritu,

292C. Ipsum vero a nullo alio glorificato penetrari poterit, XXV 276C', 292C, quia locum summ totum replebit, 276D', nec a non glorificato, nisi velit, 276D', 291D. — Cf. Subtilitas.

Agilites. Agilia erunt corpora gloria sa, quia ad imperium spiritus movebuntur, XXV 296B', 297C', et perfecta erit tum fortitudo virtutis motivae, tum habilitas mobilis ad motum, 296C'. In momento igitur ab oriente ad occidentem moveri poterunt, XXV 276B', quia quan dam aeris et ignis proprietatem participabunt, 297B'. — An vero moveantur in instanti, affirmat Parisiensis, quia more spirituum movebuntur, absque resistentia ac retardatione, XXV 297C', cadem celeritate qua anima que in instanti moverat, 208B, et virtute supernaturali, que omne motum continuum excedit, 298A, C; negant vero alii, quia per media transibunt, 296A, quum ad spiritualis naturae dignitatem non pertingant, 296B, et impossibile est corpus sic motum in instanti moveri, 298C', alias simul esset in pluribus locis, 296C; ideo movebuntur in tempore, sed imperceptibili, 296D, et quae magis agilitatis dotem participabunt, celerius aliis movebuntur, 296A'. — Cf. Agilites.

Claritas. Demum clara erunt corpora beata, id est luminosa, XXV 276C', non admixtione quinte essentiæ, sed ex redundantia claritatis animæ, 299C, 303B', et tanto clariora quanto clarior anima, 299C. — Nec modo clara, sed pervia, seu perspicua, XXV 299A', etsi solida, 303A, contra Bonaventuram, 302B', propter quod comparantur vitro, 299A', et crystallo purissimo, 302A', 303A; item et colorata, quia non tolletur, sed perficie tur eorum natura, 299B', 302C'. — Probabilius fulgebunt sicut sol, XXV 276A', et plus quam sol, 300B, si essent æqualis quantitatis, 301C, nec modo sicut fulget nunc, sed sicut fulgebit post judicium, 301D'. — An ab oculo non gloriose naturaliter videri possint, negat Richardus,

quia eorum fulgorem sustinere nequit, XXV 301 B', affirmant Thomas et alii, 299 D', 303 A, D, saltem aliquo modo, 301 C', 302 B, quia claritas gloriae non specificie differt a claritate naturae, et sua natura visui proportionata est, 300 A, 302 B; nec excellentia sua visum laedere potest, 300 D, quia actione naturae non lucebit, sed animae, 300 C. — *Cf.* Claritas.

Beatorum locus. Pro dignitate et merito eius assignabitur locus congruus, XXV 295 D', id est cœlum empyreum, XXI 450 D', 453 A', 454 B, D, 456 B, quem multo lucidiores sint stellis et cœlis, 457 A. In cœlo igitur empyreо erunt, sicut nos iu aere, XXV 282 D, pedibus super cœlum aqueum, ut viatores super terram, 478 A; et ibi jugiter immoti manebunt, juxta Parisiensem, 298 D', non ex debilitate virium, sed ex dispositione status, 298 A', 474 B', quia desinente tempore, desinet omnis motus et mutatio, 298 D, 474 B'; sed melius dicunt alii, eos in cœlo empyreо pro libitu suo discurrere posse, 277 A, 295 B', non ex indigentia, 295 C', 296 D', 475 A, sed ad videnda opera Dei, 295 C', et ad potentiam demonstrandam, 297 A, quia nec a tempore nec a motu cœlesti amplius regentur, 475 A'. — In eo paradiso egredi possunt, ut appareant viventibus, XXV 324 B, A', non passim, sed sicut sciunt velle Deum, 324 C'; et sic extra empyreum constituti, nullam felicitatis jacturam patiuntur, 311 C'. — *Cf.* Cœlum.

Felicitas. Beatis nulla est indigentia, XXI 474 C', XXV 295 D', nec quidquam doloris aut tristitiae accidere potest, 339 C, quia nihil est quod contrarietur eorum voluntati, XXI 536 C, A', omnia enim possunt quæ volunt se posse, omnia habent quæ volunt se habere, XX 571 A'. — Omnes animae vires in eis remunerantur, XIX 412 D', in rationabili enim eorum Deus est ut veritas, in concupiscentiа ut bonitas, in irascibili ut potestas, XX 449 C'; in visione Dei maximam ha-

bent delectationem, XXV 480 B', propter convenientiam et unionem summam Dei et mentis, 480 C', et triplex gaudium, de perfectione virtutis eorum intellectivae, 481 A', de pulchritudine sponsi, 481 B', de visione gloriae ejus, 481 C'. Appetitus eorum sensitivus et sensus in creaturis quibusdam delectabuntur ineffabiliter, XXI 393 D, sed ordinatissime, 393 A'. — Sensuum enim actum non amittent, XXV 280 B, nec applicatione sua ad Deum ab actu virium suarum impeditur, 280 D'; ideo vere sentient, non extra mittendo, 280 D, nec per effluxum a superioribus potentissimis, *ibid.*, sed a rebus exterioribus intus suscipiendo, 280 B', modo tamen spirituum, absque recipientis naturae immutatione, 280 C', 287 A'; imo in ultimitate perfectionis et actualitatis erunt virium suarum tam intellectivarum quam sensitivarum, 286 C, 287 A'. — An autem omnium sensuum usum habituri sint, negant quidam, quia etsi omnes agere valeant sensus, non omnibus objecta praesto erunt, XXV 281 B, 284 C, 286 B, affirmant vero alii, quia in patria erit medium sufficiens et objectum, 281 C, D, 282 B, et quia sicut reprobi in quolibet sensu cruciabantur, ita Beatos decet in quolibet remunerari, 284 A'. Videbunt ergo, XXV 272 B', 281 B, D', 286 B, audient, 281 D, 282 C, 286 B, odorabunt, 281 D, B', gustabunt, 281 A', 282 B, tangent et tangentur, 272 C', 281 A', 286 B; et in omnibus his mire delectabuntur, 272 B'.

Sed quidquid somniarint Judæi et Saraceni, XXV 272 D', 276 A, venereis non utentur, quæ ad propagationem speciei dumtaxat exerceri possunt, 275 C', nec beatitudinem conferre valent, 275 D, quin et contemplationem maxime impediant, 273 A; nec cibis, qui non nisi ad reparandum corporis ruinas instituti sunt, 273 C, 275 C', ideo quæ in Scripturis de futuris eorum epulis leguntur, spiritualiter intelligenda sunt, 276 B. Et generatim, vitæ animalis cessabunt actiones,

nes, XXV 273 C, B', quæ homini non convenient in quantum homini, 273 D, visionis enim divinæ duleedine adeo absorpti sunt electi ut carnalia quæque prorsus abhorreant, 446 A. — Utrum in eis, præ exuberantia felicitatis, futura sint tripudia, choreæ, gesticulationes, XXV 473 B', negat Parisiensis, quia verum gaudium res severa est, 474 A, sed annuit Cartusianus, quia et hie de votis hujusmodi nsitata sunt, 474 B, et doti agilitatis convenient, 474 A'. — Item in eis videtur fore laus vocalis, XXI 452 A, B, XXV 473 B', 477 A', B', C', contra Parisiensem, 476 D, non obstante cœli incorruptibilitate, XXI 452 D, quia omnes sensus eorum oportet esse in actu, 452 B, XXV 477 A', et omnes vires tam intellectuales quam corporales in statu perfectissimo, 478 B; quapropter, sicut intestina eorum humore quodam replebuntur, sic guttur aere, quo poterunt voces formare, XXI 452 C, XXV 478 D. — Cf. Laus.

Beatus ex parte objecti, scilicet divinae essentiæ que videtur, in omnibus æqualis est, XXV 410 B, 411 A', et in Evangelio designatur per denarium operariorum, 410 C; sed ex parte subjectorum seu videntium, inæqualis est, quia clarus videt alter altero, XXI 283 A', XXV 410 B', 411 A', et hujus gradus in Evangelio designantur per mansiones, 410 D; unde in cœlo una est domus ex unitate objecti, multæ mansiones ex varietate subjectorum, 410 A'. Mansiones autem penes gradus caritatis distinguuntur, XXI 511 B, quia clarus ille videt qui magis in caritate profecerit, 511 C, sed quoad principium propinquum, penes gradum caritatis patriæ, quæ dat dispositionem agentibus, XXV 410 B', quoad principium remotum, penes gradum caritatis viae, quæ meritum tribuit actionibus, 410 C'. Ex duobus æqualem caritatem habentibus, qui meliora habet naturalia. Deum intensius non videbit nec diligit, sed tantum expeditius, XXV

412 B', 413 B, nec erit altero beatior, 413 C. Ceterum beatus quisque erit, non quia tanta donatus est felicitate quantæ capax est, sed quanta sibi convenit secundum divinam justitiam, XXV 414 B'. — Insuper duplex est Beatorum præmium, alterum essentiale, quod augeri nequit, alterum accidentale, quod crescere potest usque ad diem judicii, XXI 557 B', XXIV 334 C. Etsi enim in his quæ ad essentiale præmium spectant, nulla sit in mentibus beatis successio et variatio, XXV 475 B, in his quæ accidentalis præmii sunt, perpetua est variatio, 473 C, ideo, remitente licet Parisiense, 477 A, omnia gaudia accidentalia simul non habebunt, 477 B, et omnes, tam angeli quam animæ beatæ, usque ad diem judicii in cognitione multitudinis cognoscibilium proficere queunt, 413 A', 419 A, et in ceteris præmii accidentalibus, 464 D'; sed post judicium ultra non proficient, 419 A, quia in ultima consummatione erunt, cui nihil addi poterit, 287 D, 464 C, et omnes cuneta scient quæ seit Deus scientia visionis, 419 D', non tamen omnia videbunt omnes in divina essentia, sed alii plura, alii pauciora, *ibid.*, et de aliis edocebuntur ab anima Christi, *ibid.*, et a majoribus, 420 A. — Post resurrectionem augebitur eorum felicitas extensive, quia beati erunt et in corpore, XXV 409 B', 411 D, et intensive, 409 C', 411 C, contra quosdam, 410 D', quia anima sine corpore imperfecta est, 409 C', 411 A, et corpori glorificato uniri appetit, 409 D', 411 A, D', quocum similior erit Deo quam separata, perfectior, 410 A, et majoris virtutis ad intelligendum ac diligendum, 411 C, D, 412 A. Insuper augebitur eorum felicitas ex amoenitate loci, XXV 326 D', et felicitate concivium, 412 A, et ex contemplatione operum justitiae et clementiae Dei, 412 C. — Cf. Præmium.

Beatorum invocatio. Beati vota quæ ad se diriguntur, norunt, XXV 339 B, et invocantibus succurrere cupiunt, quau-

tum sinit divina dispositio, 339 C; orare ergo possunt, 341 A, non pro se, sed pro aliis, 340 A', 341 A'; et sic intercedunt pro animabus in purgatorio detentis, 340 C', et pro viatoribus, 340 B', D', et hoc dupli modo, expresse et interpretative, 339 D', sive per viam justitiae et meriti, et viam supplicationis ae gratiae, 340 D; et quoties expresse petunt exaudiuntur, 340 A, non autem quoties interpretative orant, 339 C', 340 B, A'. — Ceterum pro aliis orantes, nullam ex hoc utilitatem percipiunt, nisi aliqua gaudium accidentale, XXV 328 C', 333 A, C, 340 B', in quantum civitatis sue instauracionem operantur, 341 A. — Eos igitur jugiter iuvocare sumimopere expediens est, XXV 339 D, non modo majores, sed et minores, ob varias rationes, 339 A'. — *Cf.* Cultus.

BEDA (S.) Venerabilis, Anglus, Ord. S. Benedicti theologus et historicus (673-735), saepe allegatur, notabiliter de Spiritu S. missione, XIX 512 D, 540 C'; de tempore creationis mundi, XXII 86 A, de die quo angeli ceciderunt, XXI 333 A', et de dæmoniis, 333 D', 417 D'; de cœlo empyreо, 150 B', 152 C', D', 153 C', et aquis quæ super cœlos sunt, XXII 52 B, 85 D'; de paradiſo terrestri, 150 B', 151 D, C', 158 A', de forma serpentis Adam tentantis, 224 B', D', et de quatuor vulneribus animæ ex peccato originali, XXIV 82 A'; de visionibus in V. T. factis, XXII 251 B, de promissionibus temporalium in veteri lege, 348 A, et de ejus sacramentis, XXIII 645 A'; de virginitatis voto a B. M. emiso, XXV 103 B; de speciebus fructuum spiritualium, 447 C', 448 D, et perfectione numeri centesimi, 450 B'; de his qui cum Christo surrexerunt, XXIII 385 C', et de igne conflagrationis, XXV 370 A', 373 B, B'. Citatur ejus glossa, XXIII 302 D', 303 B.

BENEDICTIO quid sit, XXII 416 C'; alia est qua homo a se ipso agit quasi meritoria causa, et hæc pertinet ad sanctos, alia qua alteri applicat merita Salvatoris, et

hæc spectat ad sacerdotes, XXIV 525 A. — Per benedictionem episcopi divinis obsequiis mancipantur ordinandi, XXV 27 A'; sed non omnis benedictio seu consecratio est sacramentum, 9 B'. — Cur operi secundi diei non concedatur benedictio, XXII 85 D, quæ diei quinto donatur, 112 B; quo sensu benedictus dicatur dies septimus, 114 C', 116 C'.

BENEDICTUS (S.), Ordinis monastici institutor in occidente (480-543), quid de obedientia religiosorum, XXII 587 C', 589 B'.

BENEDICTUS Papa XII, Avenionensis (1334-1342), de essentia beatificæ visionis, XXV 401 C.

BENEFICIUM. In collatione beneficiorum curandum est ut non nisi dignis conferantur, XXIV 413 D, aliter peccat qui inidoneus accipit, 416 C, A', et qui inidoneo confert, 416 D, A', et resignare tenetur qui iuidoncus accepit, 416 A'. — Item beneficium simoniace conferens vel recipiens, ab officio suspepusus est ipso jure, et insuper recipiens fructum restituere et beneficio renuntiare tenetur, XXV 46 C; simoniace autem collatum censemur, quum ob dishonestum obsequium confertur, 49 A', vel præcipue ad preces viri potentis, 49 B', vel intuitu consanguinitatis, 49 D', vel ob favorem et amicitiam carnalem, XXIV 416 A'; item in commutatione beneficiorum, quum pro terreno commodo fit, XXV 50 A. An beneficium resignare teneatur qui illud per simulationem accepit, XXIV 416 C, A', vel oblato munere, 416 D. — Beneficium non habens curam animarum petere potest clericus indigens, non autem aliud, quia presumptuosus esset, XXV 49 C'; qui autem in mortali instat pro beneficio, mortaliter peccat, quia eo ipso fit indignus, XXIV 416 B'. — Beneficio ad sustentationem competenti unusquisque contentus esse debet, nec aliud possidere potest, XXV 53 C, nisi in certis casibus, pro ipsis beneficii necessitate, 53 B, vel ad pascendos pauperes in ma-

gna necessitate, 53D; imo de unici beneficii sui fructibus non licet ei ultra necessarium sumere, et quidquid superest in pios usus erogare debet, 53C, B', et ad restitutionem tenetur qui vel officium non implet, XXIV 414B, vel rebus Ecclesiæ utitur ad proprium commodum, 413D', vel ad mortale, 444C, non autem qui in mortali, 414D. — Cf. Simonia.

BENEPLACITUM. In Deo est voluntas beneplaciti, XX 614A', qua scilicet ipse vult, 615D', et velle dicitur proprie, 615A', et sic vocatur quia non est nisi beneplacitum Dei, 626B', id est amor movens eum ad speciales effectus providentiae circa humanam naturam, 626D'. — In se una est, sed multiplex in effectu, XX 616B; quinque enim habet signa, 616A, et duplex est, antecedens et consequens, 616C', 626B'. — Antecedens respicit ad rationalem naturam in communi consideratam, XX 626D', et in bonum absolute consideratum, 627C'; per se est omnis boni et non nisi boni, 626A', 628A', et absoluta est, juxta Albertum et Udalricum, 626D, 627A, conditionalis, secundum Thomam et Bonaventuram, 628A, A'. Hac vult Deus omnium salutem, XX 626B', et omnibus tribuit auxilia naturæ et gratiae ad salutem ordinata, 626A, 627A'; quæ ideo antecedens dicitur, quia in his præcedit consensum nostrum et opus, 626C, nec nostra attendit merita, 627A. — Consequens in quamlibet rationalem personam fertur, XX 627B, secundum omnes circumstantias consideratam, 627B', et in bonum consideratum secundum sibi conjuncta, 627C', et est conditionalis, juxta Albertum et Udalricum, 626A', 627C, absoluta, secundum Thomam et Bonaventuram, 628A, A'. Hac vult Deus salvari qui mereuerunt dumtaxat, 626C, A', 627D, B', et salutem efficaciter operatur in prædestinatis, 628B', 643D; quæ ideo vocatur consequens, quoniam præscientiam consequitur meritorum, 626A', 627C, C'. — Antecedens dicitur beneplaciti, secun-

dum quid, consequens absolute, XX 629A; sed utraque semper impletur, 616A. — Quid sit amor beneplacentiæ, XXI 279B'. — Cf. Complacentia, Signum, Voluntas.

BENEVOLENTIA. Amor benvolentiæ ille dieitur quo alicui volumus bonum, XIX 122B; circa animata tantum versatur, XX 19C, præsertim rationalia, 19C'. — Proprie vocatur amicitia, XX 49A', XXI 274A', vel saltem amicitiae amorem de proximo comitatur, 279D'. — Utrum Deo propterea debatur, XXI 279D, 280B. — Cf. Amor.

BERENGARIUS, Turonensis magister et haereticus (998-1088), Christum in Sacramento vere manducari fatetur, XXIV 332B', 333B.

BERNARDUS (S.), Clarævallensis abbas (1091-1153), « vir vere heroicus et perfectus », XXV 429C, « illuminatus pater », XXI 441D, miraculorum dono claruit, unde maximam habuit audientiam in populo, XIX 570A', D'; totam Scripturam plene sibi ter innotuisse fatebatur, 42. — Simplicitatem Dei pulchre describit, XIX 473D, 477D. — Angelos opinatus est aeria corpora habere, XXI 441D, 443C' 447A'; sed illum poenituit ab Areopagita in assignatione angelicorum ordinum recessisse, 493B'; quidam ejus locus de ambitione Luciferi explicatur, 323C, 324D', 398B. — Perperam arguit contra sanctificationem B. Virginis in conceptione, XXIII 91B'. — Quid de obedientia religiosorum, XXII 587B', 588B et s., 591C'. — Auctor creditur Epistolæ ad Fratres de Monte Dei, XXIII 426B. — Multoties allegatur, notabiliter de lumine inter lumen fidei et lumen gloriae medio, XIX 66A, de raptu mentis in Deum, 132A, XXIII 426B, D, de vestigio S. Trinitatis, XIX 237B, D, de peccatis venialibus, XX 60C', de dispensatione, 643D', XXIII 607C, A'; de Seraphim, XXI 492A, Thronis, 492D', et Principatibus, 493D; de libero arbitrio, XXII 271D, 272B, 273C, 278B', 308B, 310B',

C', 333C', 360B; de causa casus Luciferi, XXIII 43A', 70D', an illum præviderit, 44A, XXI 292C, 294C, et cur hominem tentaverit, XXIII 43A', 45A'; de unione utriusque naturæ in Christo, 39C, 146D, 157C'; de discretione, 403D, - 470C, 520C, fide, 405A, dilectione Dei in hominem, 495A', et hominis in Deum, 470A, 483C, 485D, 576D; de quatuor signis quod quis sit amore dignus, XXIV 237D; de excellentia ordinis sacerdotalis, XXV 234A', et de malis sacerdotibus, 234D'; de beneficiis, 53C, et de tribus martyrum generibus, 442B.

BERNARDUS de Reyda (magister artium, Coloniensis Universitatis rector, 1429, 1434, 1446), Cartusiani adversarius, XXV 51C.

BESTIA. *Vide Animal, Bruta.*

BETHSAMITÆ ob visam arcam plagatis sunt, quare, XXIV 236A, C, 237B.

BIGA, quid ad litteram et mystice, XIX 54A.

BIGAMIA quid sit, XXV 83D'; quatuor modis incurritur, 81D', 83D', vel septem, juxta Richardum, 84D, tam ex parte viri quam ex parte mulieris, sed potius ex parte uxoris, quare, 57A', 82C. — Bigamia simultanea contra jus naturale est, et semper peccatum fuit, juxta Parisiensem, XXV 123B', ideo ex mera indulgentia Patriarchis concessum fuit plures simul habere uxores, 124D; non est nisi contra secunda præcepta legis naturæ, juxta Thomam, 125B', 126B, et olim potuit in ea Deus dispensare, 126D', 128B', ob varias causas, 128C', 129B. — Bigamia etiam successiva irregularitatem inducit, non propter malitiam, sed propter significationem, XXV 85C', quia perfectam tollit significationem matrimonii, 81D', 84D. Bigamus ergo, quia Christi figuram repræsentare nequit, XXV 56D', ad ordines, potissime sacros, initiari non potest, 57A: bigamus autem censemur qui corruptam ab alio desponsat et cognoscit, 57A'; an sit bigamus qui viduam ducit a priore viro non

cognitam, 81A', vel qui post virginem ductam et cognitam, aliam ducit quam non cognoscit, 81B', vel qui antequam eam cognoscet cum qua de jure contraxit, aliam de facto ducit et cognoscit, 82B, vel qui corruptam a se postea ducit, 82C', D', vel qui corruptam ducit quam putabat virginem, *ibid.*, vel qui propriam uxorem adulteram cognoscit, 83A, 84D, vel qui virginem vi stupratam ducit, 136A, vel qui duarum fuit maritus, unius ante Baptismum, alterius postea, 185A'. — Clericis bigamis non licet tonsuram deferre, XXV 14D, reli-giosis autem non videtur interdicta, saltem si ante bigamiam eam receperint, 14A'. — Per Baptismum non tollitur bigamiae irregularitas, XXV 83B, 85B', sed super illa potest Papa, imo et episcopus dispensare, 83D, quia impedimentum est apostolica auctoritate tantum institutum, 83A', B', nec ad effectum pertinet sacramenti, 83C'; verumtamen cum bigamis non solet dispensari, 57A. — Cf. Polygama.

BOETIUS (Anicius-Manlius-Torquatus-Serinus), Romanus senator et consul (470-524), « præclarus philosophus ac sublimis theologus, vir sanctus ac martyr Christi », XX 218B, 506A', « in doctrina Aristotelis et Platonis exercitatis-simus », XIX 386C', felicitatis describens conditiones, XXV 436A, explicatur, 436B. — Sæpissime allegatur, maxime de natura, XIX 129C, XXI 34, 285C, XXII 257A', XXIII 127A', B'; de scientia, XIX 58B, 67B', 90A', XXIII 442D, et cognitione, XIX 362C, XX 480C', XXII 523C, XXIII 418A'; de Dei æternitate, XIX 369D, B', 370C, D', 373B', 375A, XXI 130A', C', simplicitate, XIX 131A, 176C, 389C, 405B', 468D, XX 410A, B, 411A', 173A', 178C', XXI 49A, XXV 380B, distinctione personarum, XIX 127B', 181B, 201B, XX 180C', ubiquitate, 433C', 434B, et providentia, 480D', 504B, XXI 545A'; de forma, XXII 16B', 71C', 92B, XXIV 105A', et forma simplici,

XIX 78C, XXI 185B', 189D', XXIV 317A'; de præsentia angelorum in loco, XX 450D, 453A', XXI 456B; de praedicamentis, XX X 394C', XX 216C', 217B, 228D', in Deo, XIX 314A', 391C, XX 181D'; de relatione, XIX 394C, 395B, XX 417A', 201C', 231A, B, in divinis, XIX 427B', XX 207D', 218B et s., 229A, 230C'; de essentia, subsistentia, substantia et persona, 154C' et s., 168A, A', et de hypostasi, XXIII 139A, C; de Iato, XX 503B' et s., 506A', C', et casu, XXII 499B, et de beatitudine, XIX 418D', 130D', XXV 401A, 403B, 406D. Citantur plures versus libri ejus de Consolatione, XIX 213D, 214C, 251A, XX 404B', XXI 91B'.

BONAVENTURA (S.) (Joannes de Fidanza), Ord. Min. theologus et Minister generalis, Albanensis episcopus et Cardinalis (1221-1274), vir vere heroicus et perfectus, XXV 429C, «devotus ac dulcis doctor», XIX 367C', XXI 45C, XXIII 426D, Alexandri discipulus, XXII 254C', a quo non pauca mutuatus est, 257C, 266B, 268C', sapientiam orando potius quam studendo obtinuit, XIX 42. — Pulchre disserit de esse Dei, XIX 364C, et de Incarnatione, XXIII 37D.

BONIFACIUS Papa VIII (1294-1303) nonnulla sancivit circa confessarios privilegiatos, XXIV 491A', et receptionem monialium, XXV 51B', 52A, A'.

BONITAS. Summe bonus est Deus, XXI 67C', quia ad beatitudinem requiritur perfectio bonitatis, 311A', quæ tria exigit, nempe ut sit a se, non ab alio, et perfecta, 311C'. — Inter attributa Dei, bonitas prior est misericordia et justitia, XIX 178C, sed posterior unitate et veritate, 178C. Cum entitate idem est in re, sed ab ea differt formaliter ex parte rei, secundum Durandum, XIX 470C'; item a veritate formaliter distinguitur et ex natura rei, iuxta Scotum, 163A, C', ante omnem actum intellectus, 163A; realiter idem est ac misericordia, sed ratione differt ab ea tripliciter, XXV 354C. —

Quum in divinis bona sit essentia, et bona persona, cur non sit ibi duplex bonitas, essentialis scilicet et personalis, XX 189A, sed simplex, quæ Spiritui Sancto appropriatur, XIX 247C, XX 313C, B', 318B', 320B'. — Cf. Misericordia.

Bonitas divina prima est communicationis origo, XIX 405B', XXI 405C', et omnium rerum finis, XIX 405A', quæ propter eam factæ sunt, XXI 103D', 404A, et omnes ad eam tendunt, 105A, D. Recte igitur dicitur causa rerum, XIX 103B', 106A, radix emanationum ad iutra, 228B', 230C', quia ut eam plene communicaret, Pater genuit Filium, 181D', 182D, 483C. et ad extra, quia movit Deum ad causandas res, 105B', 106A, XX 605C', XXI 104B, sic tamen ut libere, non coacte agat, 77D', ideo quamvis ex mera bonitate mundum creaverit, 79B, illum libere fecit, et quum voluit, 77D'; demum universa creata nutrit, XXIV 207B'. An ex bonitatis consideratione erui possit Trinitatis notitia, XIX 482C, 234D'. — In quocumque igitur opere Dei invenitur, XXV 351B'; sed quia in communicatione et diffusione sui præcipue consistit, XXI 110B', in mundi creatione maxime relucet, XIX 247C', in universi ordinatione, 214A, B, et gubernatione, 214B, in hominis creatione, XXI 110C', et recreatione, XXV 351D', in electorum glorificatione, XIX 80C. Utrum diligat nos Deus propter bonitatem suam tantum, XIX 514C, an etiam nostram, *ibid.* — Cf. Creatio.

Tota bonitas creaturarum participatio est increatae bonitatis, XX 17B, et ab ea fluit, XIX 405D', 406A, et in conformitate sua ad eam consistit, XXII 410A, XXIII 399A', et ad eam ordinatur tanquam bonum exercitus ad bonum ducis, XIX 120A; sed ab ea infinite deficit, 186C, quia bonitates quæ sunt in causa prima, non sunt in secundis in ea puritate ac nobilitate qua in prima sunt causa, XXI 477D'; et inæqualiter ab entibus participantur, 107B, quæ tantum

bonitatis habent quantum entitatis, XXII 512A, et tantum deleetationis quantum et bonitatis, XIX 134B. — An meliores effici potuerint Christus, XX 396C, A', vel B. Virgo, 395C, D', 396B, C', vel mundus, 588C' et s. — Bonitas animæ gratuita est a caritate originaliter et formaliter, ita ut tantum bonitatis habeat quantum earitatis, XX 10A, earitas enim bonitas est et perfectio naturæ rationalis, 43A'; potentia vero bona censurum ad suam regulam eouiformes sunt, XXIII 399A', sed diversimode, quia potentias particularibus, ad unum determinatis, sufficit ut suum officium impleant, 399B', universaliores vero et rationales a sua regula reeitudinem accipere habent, 399C', sive per modum passionis, 400A, sive per modum qualitatis inherenteris, dispositionis scilicet vel habitus, 400B. *Cf.* Rectitudo. — In voluntate et actibus ejus duplex est bonitas, formalis et materialis, XXIII 400C', 404D', vel triplex, materialis, virtuosa et meritoria, XXI 380B, vel quadruplex, secundum genus, speciem, circumstantias et linem, XXII 511D', vel quintuplex, secundum Henricum, simpliciter, ex geuere, ex circumstantia finis, ex circumstantia agentis naturaliter et supernaturaliter, 512B'; prima est a substantia actus, secunda a materia seu objecto, tertia a fine et circumstantiis, 492C', 493C, C', prima deesse nequit, sed secunda et tertia deficere possunt, 493B, et deficiente secunda, necesse est deficere et tertiam, *ibid.* Sed quum bonum sit ex integra causa, XXII 533C', bonitas naturalis cuiuslibet actus ex aggregatione est omnium quæ ei convenient ex natura, 533B', bonitas moralis, omnium quæ ei convenient secundum rectam rationem, 513A, 533D', et ad hoc quatuor requiruntur, 512B, quorum quolibet deficiente, actus fit malus moraliter, 512D; hujusmodi autem bonitas ex fine est priucipaliter, juxta Thomam, 511C, 512B, ex libero arbitrio, secundum Henricum, 512B', ex

objeto, auctore Durando, 513A'. *Cf.* Aetus.

BONUM semper comitatur ens, XIX 106B', et eum ente convertitur, omne enim quod est, in quantum est, bonum est, 105D'; verumtamen super ens addit relationem ad finem, 106C, quia ens est per creationem, bonum per informationem, 106D, unde secundum ordinem ad eausam finalem præcipue attenditur ratio bonitatis, 243C. Dieitur communius ente, XIX 868C', D', et causa est ante ens, 106B'; eus nominat secundum quod communicabile est, et præsupponit unum et verum, XX 322A. — Bonum et malum non sunt in eodem genere, XXI 42A', 52A', sed in omni genere inveniuntur, 52B'; in rebus sunt, sicut verum et falsum in intellectu, XXV 406A', et sunt essentiales differentiae aetuum iu genero morum, XXII 532B', D'. Sibi invicem immediate opponuntur, ut habitus privationi, XXII 539B, 540C, et disparate, non autem eontrarie, quia non uata sunt fieri circa idem objectum, 345C; eidem numero agenti inesse possunt successives, non vero eidem numero actui, 345D; an et quomodo inter ea dari possit medium, 538B, 539C et s., 542A, 543C. — Bonum in tribus consistit, in specie, modo et ordine, XXII 457D, a quibus si avertatur, fit malum, 457A'. Per se causam habet, XXII 458D, quia semper est in intentione agentis, 458C, sed defectus incidere potest præter intentionem agentis, et hoc tripleiter, 458D; ut tale igitur non est causa nisi boni, 456A', 458D', per accidens autem, et in quantum deficiens, causa est mali, causa defectiva, non effectiva, 456B', 458D', 459A'. Et quum impossibile sit in summo bono cadere defectum, XXI 42D', impossibile est illud esse causam mali, XXII 456B', 459A; bonum igitur particulare annexum habere potest aliquod malum, bonum universale minime, XXI 240A, et quæ ad bonum particulare ordinata sunt, per accidens ad malum aliquod tendere pos-

sunt, quae autem ad bonum universale, nullo modo, 240B. Quamvis bonum sit ex integra causa, seu ex omnibus circumstantiis, XX 660C, ex defectu modicæ circumstantiae non illico fit malum, 660B'. — Similiter ex malo contingit fieri bonum tripliciter, per modum causæ, casus et occasionis, XX 630B, 631A', quæ diversimode ordinantur ad bonum, 632A; ideo mala naturæ aut pœnæ fieri, per accidens bonum est, 631A, 632B, 633A, in quantum sunt boni occasio, 630A, et ex illis majus sequitur bonum illo quod per ea privatur, 633 A. — Ceterum quoctunque iu hoc mundo fiant mala, bonum incomparabiliter præstat eis, XXI 361C'. — Cf. Ens. Malum.

Multiplex est bonum, naturæ scilicet, moris, gratiæ et gloriæ, XXI 381B', XXV 464D', ex quibus bonum gratuitum est objectum theologiae, et bonum morale, objectum scientiarum moralium practicarum, XIX 89A; insuper est bonum delectabile, quod est bonum secundum quid, bonum utile, quod est bonum plus, bonum honestum, quod est bonum simpliciter, XXI 474 B, bonum mixtum, quod ex utili et honesto constat, XXV 109C', et ex digniori honestum vocari solet, 110A, bonum commune et privatum, quorum dignius est commune, XXI 173A. Item sunt bona maxima, ut virtutes et visio beatifica, XIX 483B, media, ut naturales potentiae, et minima, ut res externæ, *ibid.*; ceterum majus vel minus dicitur bonum dupliciter, intensive et extensive, XXII 534 C'. — Quam omnes creature a Deo in quantum bono procedant, ab eo receptam habent inclinationem ad bonum, juxta modum suum, XXV 397C, omnibus ergo naturalis innatus est appetitus boni, saltem in generali, XIX 130B', XXII 509D, XXV 406D, et ad illud omnes tendunt, aliæ perfecte, aliae imperfekte, XIX 130C', unde fit in rebus circulatio quædam, qua a bono procedunt et ad bonum convertuntur, XXV 397D.

Bonum igitur est finis omnium, XXI 105 C, XXII 509A', et finis omnis agentis, quod nihil velle aut operari potest nisi intuitu boni, XXI 391C, B', objectum proprium voluntatis, tam naturalis, XXII 519C, C', 520A, quam movet et trahit, sicut colorata visum, XIX 429D', XX 604C, C', quam deliberativæ, quæ nihil appetit nisi sub specie boni, XXII 519D', 520A, maxime sumnum bonum, quod omni bono causa est quod sit bonum, XXI 103D. — Ad bonum igitur universaliter bonum necessario tendit voluntas, XIX 129D', id est ad finem ultimum, qui est bonum perfectum, 430A, et ad illud ordiuat quidquid boni appetit, XXV 398 C, quia per bona particularia ad universalē appropinquatur, *ibid.*; ad bona autem non undeque perfecta, ut particularia, XIX 430A, libera est, 129D'; nec iu ullo satiari potest, 421B, D, nisi in perfecto, 430C. An eo viso, necessario fruatur, XIX 428B.

Solo bono increato fruendum est, XIX 119C, 420A', 421A; de bonis creatis spiritualibus licet delectari aut frui lato sensu, 421D. ceteris simpliciter uti, 410 B, 411C; corporalia enim, nisi majori bono adversentur, ad virtutem civilem pertineat, XXII 538D', et licitum est eis moderate uti, 539A. — Et quia tantum habet quid appetibilitatis, quantum et bonitatis, XXII 223A, D', quædam absolute appeti possunt, ut bona honesta, 223B, quædam conditionaliter, ut quæ ad finem ordinantur, *ibid.*; bonum absolute, ut beatitudinem, nemo potest non velle, 307B', quæ non sunt adeo bona ut iu cunctis sufficient, voluntas respire potest, et majori minus præferre, 308 B. Proprium ergo bonum velle non est peccatum, XXI 306D', quum bonum sit objectum naturale appetitus, 306A, et voluntatis, 306C', sed peccare potest quis eligendo malum sub specie boni, 306A, vel verum bonum modo indebito, 306C, absque relatione ad ultimum finem, 307 A; pariter bonum temperate volendo,

340C, potest vel nihil mereri, vel aliquid mereri de condigno aut de congruo, 340A'; sed omnia inferiora ad summum bonum referri oportet, XIX 110A, quia non sunt bona nisi in quantum ad similitudinem ejus accedunt, *ibid.* — Morale bonum mediatus est finis virtutum, immediatus finis caritatis, XIX 414A, ideo intuitu divini amoris exercitum præstantius est quam intuitu mercedis, 53A; in fide inchoatur, in cognitione perficitur, 63D'. — Boua per se, ut bona spiritualia, XXV 348C, nunquam alicui auferunt sine propria culpa, 348B', bona secundum quid, id est bona temporalia, quæ spiritualibus deservire possunt, 348C, auferri possunt ad majus bonum, 348D, sine prævia culpa patientis, 348A', in præsenti vita, 348B'.

Deus tripliciter dicitur bonum, scilicet ex quo, in quo et ad quod, XIX 243A, et juxta quosdam magis proprie dicitur Bonum quam Esse, 362B', 367A', B', C', 368D, B'; quomodo dicatur bonum nostrum, XIX 420D, C'. — Bonum in divinis principale est fundamentum emanationum ad intra, XIX 230C, quia est sui diffusivum, 230D'; communicatur enim vel per modum naturæ, et est generatio Filii, vel per modum voluntatis, et est spiratio Spiritus, 189C, et quia proprium est objectum voluntatis, et finis affectivæ potentiae, 239A, ideo specialiter appropriatur Spiritui, XX 322B. Item omnium entium principium est et causa prima, XXI 90D'; quæcumque enim facta sunt, propter bonum facta sunt, 403B, et bonum aliqualiter participant, 403C. — In creaturis ergo bonum vestigium est Trinitatis, XIX 237B, D, 238A, A', 239D, 241A, 243A, universi partes conjungentes tum ad invicem, tum ad ultimum finem, XXII 508C, quia omne bonum unitivum est participantium ipso, et omnis unitio bonum, et bonum uni idem, XXI 91A. — *Cf.* Vestigium.

Liber de Laudabilibus bonis citatur de gratia, XXII 319A.

BOTRUS Chanaan ab exploratoribus reportatus, figura Christi, XXIII 436A.

BRACHYLOGUS totius juris civilis, seu Corpus legum, juris epitome ab ignoto auctore circa medium xii^o sœc. compilata, citatur de alea, XXIV 414D'.

BRENDANUS (S), Hibernus monachus († 578), de mitigatione pœnæ Judæ proditoris, XXV 332D.

BRIGITTA (S^a), Nericiae principissa (1302-1373), quot esse dicat angelos, XXI 236C, 511D'. — Damnatos asserit in inferno precibus B. Virginis aliqualiter sublevari, XXV 332C.

BRITO. *Vide* Guillelmus.

BRODIUM. An in brodio valide conferatur Baptismus, XXIV 412C'.

BRUTA libero carent arbitrio, quia non norunt nisi particularia, XX 608B, ideo cognitione et appetitu ad agendum impelluntur, XXV 425C, et vi naturæ magis quam proprio judicio regulantur, 125D, et magis aguntur ac moventur, quam agant et moveant, XIX 408B', 236B, XX 499C'; rebus non utuntur, quia ratione carent, XIX 405A, nec proprie fruuntur, quia finem apprehendere nequeunt, 434C', sed lato sensu dicuntur frui, quia in sensilibus delectantur, 405A, 435C. In illis malum naturæ per bonum naturæ compensatur, XX 499C', non per bonum præmii, quia affliguntur, non remunerantur, 499B. — Non illis competit cognoscere Deum per vestigium, XIX 236A, nec in vestigio, 236D. An ex caritate diligenter impletive aut elicitive, XXIII 477C', 478B', 479A. — An bestia comedens hostiam consecratam, sumat corpus Christi sacramentaliter vel spiritualiter, XXV 233C. — Homini ante peccatum subditæ erant feræ, nec terrent eum nisi propter peccatum, XXII 378B. — Cur sub specie animalium sæpe appareat Spiritus Sanctus. XIX 564C', 572C, B', 573A'. — *Cf.* Anima, Animal.

BUFO. Lapis bufonis vim habet expellendi tristitiam. XXIV 338B.

C

CADAVER. Qua virtute in eadavere renauent accidentia, XXII 437D, 438B, 439B'. — An unum idemque sit ae corpus vivens, specie, XXII 368C', 378A, C, vel numero, 378B, B', D'.

CÆCITAS. Cæus plerumque acutius audit, XXI 404C'. De quodam eæeo qui fuit strenuissimus pugnator, XXI 404C, C'. — An possit cæus debitum reddere feminæ quam dubitat esse suam, XXII 243D'. — An et quomodo illuminatio eæei nati sit miraeulum, XXIV 454D.

CÆRIMONIALIA in V. L. multa nimis erant et diffieilia, XXIII 643D', et insuper plerumque sub gravi imponebantur, et proposita morte, 643A'; quoniam mera figura erant et umbra, promulgata N. L. faeta sunt mortifera, 640C, et cessaverunt, XXIV 71B'; nonnulla tamen ab Eeclesia servata sunt, 71D'. — In N. L. pauissima a Christo instituta sunt, XXIII 643B', 644A, et multo faciliora, 644A; sed deurrente tempore adeo multipliata sunt ut jam videantur libertatem spiritus in servitudem litteræ redigere, 644C.

CÆSARIUS (S.), Arelatensis episeopus (470-542), de vitandis venialibus peccatis, XX 60B'.

CÆSARIUS Heisterbacensis, Ord. Cistere. monachus, et Villariensis prior in Belgio (1199-1240), auctor libri Illustrium miraculorum, XXI 449B'.

CAIPHAS, summus Judæorum pontifex, Christum arguens, quomodo dieatur a Deo inspiratus, XXII 497D, D'.

CALIX conseratus, an et quomodo vendi possit, XXV 44B, 48D.

CALOR varie sumitur, pro qualitate vel substantia, XXII 40C. — Ex multiplicatis solis radiis oritur, XXII 43B'; non

est tamen forma substantialis ignis, 41A', sed aeeidens, 41D'; prout comparatur subjeeto, dat ei calidum esse, prout comparatur objecto, principium est caelefaciendi, XXIV 253D', et utrumque divisa virtute separabile est, 254A', 255C, 256A. — Quomodo calor calorem gignat, XXII 503A, C. — Quomodo stellæ dieantur calidae, XXII 95A, et an sint omnes calidae, 95D. — Per calorem naturalem dicitur corpori uniri anima, XXII 435A', et hie instrumentum est animæ vegetativæ, 406D, 367C', et sensitivæ virtutis, 410D; ad generationem multiplicantur confert, 484A, XXV 272A, et ad vitam, tam in naturalibus quam in gratuitis, XXI 492D, formas tamen seminibus non influit, sed potius e seminibus edueit, XXII 178D, B'. Similiter ad alterationem corporum maxime juvat, XXII 43B', 84C, et mortem naturaliter addueere perhibetur, corrumpendo radicale humidum, 192B, 395B, 397C'; sed in corpore animalis regulatur secundum virtutem animæ, XXV 279B', et ut instrumentum animæ, aliam habet operationem quam ut qualitas naturalis, XXIV 543B. — Cf. Ignis.

Caliditas nimia in quantum carnalem impedit copulam, matrimonium dirimit, XXV 441D', 442B.

CALUMNIA quid sit proprie, XIX 54D. — Calumniator famam proximi reparare tenetur, dicendo se falsum dixisse, XXIV 397C', 399A'.

CAMBIONES. Sie dieuntur dæmones sub specie parvolorum parturientibus mulieribus quandoque suppositi, XXI 458D'.

CAMIUM, humor imperfectus, in resuscitatis corporibus non erit, XXV 269A.

CANTUS. Cantoris officium non est ordo

in Ecclesia, quia specialem non habet relationem ad Eucharistiam, large tamen dicitur ordo, XXV 25D.

CAPILLI de siccō alimentorum fumo generantur, XXV 272B, et ab anima rationali informantur, 269D, sed in quantum est vegetativa, et ideo non sentiunt, 269 A'. — Quum ad protectionem capitū sint ordinati, cum eo resurgent, XXV 269C, 270C', 272B.

CAPITALIA vitia. *Vide* Peccatum.

CAPUT in corpore ceteris membris exceilit dignitate, XXIII 240B, et eis principium est motus et sensus, 237 A, 240A', 242C, quia ex anteriori parte fluunt nervi per quos ad membra derivatur sensus, a posteriori nervi per quos defertur motus, 237A. In quibusdam generalior est influentia ejus quam cordis, in aliis econtra, XXIII 239A.

Caput in spiritualibus transumptive a capitū proprietatibus dictum est, XXIII 238D, ad quod tria requiruntur, ut sit membris conforme, membrorum principium, et influxivum sensus et motus in ea, 238D, 240C; et multipliceiter potest quis dici caput alterius, 234 D', 236C'. Communiter tamen non importat caput nisi rationem principii, XXIII 237A', et sic Pater est caput Filii, 235 A, 237 B', Pater et Filius, caput Spiritus Sancti, tota Trinitas, caput creaturarum, 237B', et totius Ecclesiae, 235A, 237A'. — Multis modis Christo competit esse caput, XXIII 236C', 238A', sed praeceps ratione influentiæ, 235 B, C, 237A, 346C, D; ut Deus, caput est omnium Sanctorum, 235A, 238A', quoniam eos spiritualiter vivificat, 235 A, 236B'; ut homo et Deus, caput est Ecclesiae, 237D, 239B', 240D, item ut homo simpliciter, 235B, 236A, 237D, et hoc multipliceiter, per modum meriti, doctrinae et fidei, 235C, 236 A', 238B; an sit caput angelorum, 235B, C, 237C', 238C, 242A, omnium hominum, 241 B', infidelium, 240D', malorum, 237 D', 239 C', 241 A, 242A, et reproborum, 237 C'. Cur potius caput dicatur quam

cor Ecclesiae, XXIII 235 A', 237B, 239A, 240A'. Quid in eo sit gratia capitū, XXIII 228A, an et quomodo differat a gratia unionis, 228B, 243C, et a gratia singulari, 243A'. — In Ecclesia non repugnat plura esse capita, XXIII 242C, sed unum dumtaxat est per se, alia vicem gerunt Christi, 242A'; an et quomodo convenienter et differant caput et corpus Ecclesiae, 236 B, et ex quibusnam constet Ecclesia, corpus Christi, 235D'.

CARITAS multipliceiter sumitur, XXII 509 D', et definitur, XXIII 463B'. — Ab amore et dilectione differt, XIX 439B', quia non est simplex amor, sed ei superaddit rationem amicitiae, XX 49A', XXIII 477 B', perfecta enim esse nequit nisi mutua, XIX 232C'; imo amorem, desiderium et amicitiam in se includit, XXIII 461A', et ideo respectu amorum aliorum dominium sibi vindicat, XXIV 463A'. — Ut virtus, quandoque dicitur virtus universalis, XXIII 460B, quia aliarum actus imperat et ad finem dirigit, 460C, 462 A', sed virtus est specialis, a ceteris diversa, 460A, 464C, A', 465D, proprium habens actum, 460A, objectum et præmium, 464 A', quæ tendit in aliud, et amato conjungit amantem, XIX 232 B', virtus una, XXIII 461 C', indivisibilis, 463D, et theologica, inclinans ad diligendum Deum super omnia, 464 D', in quantum infinitum est bonum, 459A', 465B, 468D, infinite sui communicativum, 465 C', et beatificum diligentis, 466A. — Ultima dicitur virtutum ordine executionis, quia ceteras presupponit, XXIII 463D', sed prima ordine dignitatis, quia alias ordinat ad Deum, XXV 394C'; et earum est mater, XXIII 462 A, motrix, XIX 439A', XXIII 460C, 462A, forma, XXII 321 B', 325C, XXIII 411 B', 412 C', 454D, 460 A', 461 D', 462C, A', et finis, 462C, quia omnibus suam imponit formam et consummationem in fine, 411 A', quapropter ipsi tribuuntur aliarum actiones, 460B, 464B, A'. — Cf. Amor, Dilectio.

Habitus est creatus in anima, XX 10 D, 13A, et exemplariter a Spiritu Sancto manans, 10D, quapropter quandoque Spiritus Sanctus esse dicitur amor quo diligimus Deum et proximum, *ibid.*; quod male intelligentes aliqui, dixerunt caritatem actum esse elicium ex libero arbitrio per Spiritum Sanctum, absque alio habitu, 10A', II A, 45C, eo quod ipsi Spiritus loco caritatis habitualis uniat, 13D', seu ipsummet Spiritum Sanctum, prout consideratur ut existens in anima quam movet ad actum caritatis, 10B', ut agens movet instrumentum, 41B, vel angelus corpus assumptum, II B, C', 12D: quae propositio ad Pelagianum errorem accedere videtur, 12D, quamvis, absolute loquendo, per omnipotentiam divinam ita fieri possit, 14C. — Essentialiter differt a gratia, juxta nonnullos, XXII 321A, XXIII 460C, C'; idem est ac gratia, juxta alios, XXII 323A', 325B, B', ita ut caritas dicatur in quantum Deum diligit, gratia in quantum animam Deo facit acceptam, 323B, 325C', caritas in quantum forma est virtutum, gratia in quantu vita animæ, 325C, caritas prout opera facit meritoria, gratia prout hominem Deo gratum efficit, 325D. — Nullo igitur modo informis esse potest, XXIII 460C, 462C, contra paucos, 468B, et ipsi tripliciter opponitur quodlibet peccatum, 468A'; sed absque virtutibus moralibus acquisitis consistere valet, 589C, sicut sine caritate virtutes acquisitæ, secundum quosdam, 588C, 589A', B'. — Dono sapientiæ inseparabiliter unita est, XIX 37, ceterisque donis, qui enim eam habet, eo ipso habet et dona, 65C, et quo magis in ea proficit, eo magis et in donis, *ibid.* A nullo perficitur dono, XXIII 542A, et quolibet dignior est, 542B; verumtamen per donum sapientiæ quodammodo expeditur, 549A. — In ratione formæ, quum sit accidens, inferior est substantiis intellectualibus, XX 17C', sed ut donum supernaturale naturam perfici-

ciens, secundum quid præstantior est anima et cunctis creaturis, 17D', minus quidem habens de bonitate essentiali, sed plus de bonitate morali, 48A. — Quomodo dicatur vanitas, XX 9B', 48A. Cf. Donum, Gratia.

In affectu et voluntate subjective est, XIX 68B', XXIII 461C', et bonum pro immediato objecto habet, XIX 44A. — Varia in homine operatur, quia habentem efficit bonum, XX 10B, 13B', ac proinde Deo gratum, 12B', C', 16B', et actus ejus bonos, 10B, 13A', ac meritorios, 13B', 16B', XXII 324B; ad primum cooperatur ut forma inhærens, XX 10B, 13A', B', ad secundum ut habitus perficiens, 10C, D, 11D, 13B', 14A', B', C', 15A', 16C', primum efficit perficiendo essentialiam animæ, alterum perficiendo voluntatem, XXII 325C. Insuper cuilibet tentationi vel minima resistere potest, XXIII 539C', peccata delet, 340B, D', voluntatem perficit, 412A', et animam totam, non, ut vult Henricus, prout affectata est affectione justitiae, sed per se ipsam, 454B, D, hominemque immediate conjungit Deo, XXV 393B', tanquam virtus quæ perfectam causat inhæsionem, XIX 118B, et qua Deo convivimus, XXIII 461C. Verumtamen potius illud est quo placetur quam id quod placet Deo, XX 18B, potius id quod conjungit Deo quam ipsa conjunctio, XIX 413B'. — Nobilissimus ergo habitus est, quo nihil dulcius et melius, XIX 232B', sine quo nec Deo quis gratus esse valet, XX 16A', D', nec salvari, 14D', XXIII 461B, saltem loquendo de caritate habituali, XX 44B'; a quo originaliter et formaliter est tota gratuita animæ bonitas, ita ut tantum bonitatis habeat quantum caritatis, 10A; in quo realiter consistit perfectio, XXV 402A, quia similičiter melior est ille qui in caritate præstantior, *ibid.*; cuius denique perfectioni correspondet beatifica visio, XXI 511B, seu præmium essentialie, XXII 368B, quo enim perfectius viator ad Deum

afficitur, eo clarius Deum visurus est, XXI 511 C, et tantum augebitur essentiale præmium quantum et ipsa caritas, 335 D', unde quodam sensu increatae beatitudini æquivalere fertur, XX 18 C, quam de condigno meretur, XXIII 325 B. — Non immerito igitur prima, principalis et proxima nuncupatur radix merendi, XX 13 B', XXII 367 D', 368 B, XXIII 500 D et s., lumen spirituale hominis, XX 27 A, C, 59 B, principium reformationis, 13 A, et gratificationis, 13 A', totius theologiae finis, XIX 74 A, et complementum, 74 B, scientiarum Scripturarum summa, 68 A', et finis omnis præcepti, XXIII 460 B, 461 C, 462 C, quandoquidem caritas increata seu Deus omnium bonarum voluntatum finis est ultimus, XXII 509 C, caritas creata finis proximus, 509 B, C', 511 A. — Humori comparatur, quia animæ viriditatem confert et vitam, XIX 526 C, et universas ejus vires movet, 526 A', et lumini, XX 27 A, cuius actus suo modo imitatur, illuminando, calefaciendo, affectum fecundando, 27 C. — Cf. Meritum, Præmium.

Caritas supra naturam est, XXIII 439 C, C', 466 A, 467 D, quoniam etsi ostendat naturalis ratio Deum esse summe diligendum, 466 D, et illum naturaliter diligere super omnia valeamus, 461 A', 463 B, ad ejus amicitiam naturaliter pertingere impossibile est, 461 B'. Quum ergo transcendat naturam, ad beneplacitum Dei infunditur, XX 21 D', 22 B', C', 23 A, et juxta communem cursum, major infunditur quibus præstantiora fuerint non naturalia tantum, 22 C, 23 B, quæ ad virtutes infusas se habent ut dispositiones dumtaxat, non ut causæ, 21 B', nec conatus tantum, 22 C, 23 C', sed naturalia et conatus simul, 21 C', 22 D, 23 C'. — In se ipsa considerata, parva esse potest, major et maxima, XXIV 463 A', et intenditur quantum ad fervorem, augetur quantum ad essentiale vigorem, 464 D. — Eam augeri posse onnes fatentur, sed variis modis: se-

cundum essentiam, XX 31 D', 33 A', 38 A, seu esse, 34 A, 38 A', 39 A, per maiorem radicationem in subjecto, 31 D, 33 B, B', 41 B, 54 D, vel per intensionem secundum accessum ad terminum, 34 D, D', 38 A, 43 D, aut secundum recessum a contrario, 35 B, A', 36 D', 37 B', 43 A', B', vel per accessum caritatis majoris, 34 B, 35 C, 36 A, C', 37 B, B', D', 38 A, 40 D', 42 A, 44 A, de potentia ad actum educta, 34 A', D', 41 D', 42 C, A', aut de novo infusa, et qua destruitur prior, 31 A', 42 A, aut secundum fervorem, 31 B', 33 B, B', 37 B, quoad facilitatem operandi, aut numerum meritorum, 55 D, aut intensionem actus, 33 A, C, 36 A'. — Ad ejus infusionem præcedens actus ordinatur per modum dispositionis, ad ejus augmentum per modum disponentis et merentis, XX 44 C', ad neutrum per modum efficientis, 44 D'. Quandoque unus sufficit actus, dum nempe sat fortis est, XX 44 D', 45 B, B', C', 46 C, D', quandoque requiruntur multi, si sint remissiores, 44 D', 45 B, D, B'; quanvis enim tepidus caritatis actus magis ad ejus amissionem disponere videatur quam ad ejus augmentum, 44 C', 46 B, D, non est inutilis, 44 B', 46 D, sed aliqualiter ad ejus augmentum conducit, 46 A', et etiam quoad essentiale præmium remunerabitur, 46 C. Non tamen quolibet actu suo augetur caritas, XX 44 D et s. — Juxta Thomam, in infinitum augeri potest, quum nequeat ipsi præfigi terminus ex parte formæ, XX 47 D', 50 C', 51 C, nec agentis, 47 D', 51 D, nec subjecti, 47 D', 50 C', 51 D, contradicentibus tamen plerisque, 54 A, quia impossibile est essentiæ creatæ inesse perfectionem infinitam, 48 B, D, nec animæ capacitas adeo augeri potest ut sine fine valeat recipere, 50 B, 51 A', 52 B, 53 D; et his videtur consentiendum, 52 A, 54 A. — Ideo non ultra procedere potest terminum a Deo uniuersique præfixum, XX 48 A, A', 50 A, 52 A', sive quoad actum, ut in viatoribus, sive quoad aptitudinem, ut in

Beatis, sive quoad possibilitatem suscipiens, ut in Christo et B. Virgine, 50B; ex parte tamen termini, id est Dei infinite amabilis, quibusdam non videtur inconveniens eam infinite augeri, 50C', 52A, 53B', renentibus aliis, 50A, A', 52A, A'. Juxta Bonaventuram, statum habet intensive, magis amando, non autem extensive, plures amando, XX 50 A'. Sed quidquid sit de his, in hac vita adeo perfici nequit ut fomitem penitus extinguat, XX 59 C'.

Pari modo caritatem posse minui ex se secundum actum, XX 57A, et per peccatum veniale reapse minui, quantum ad radicationem, fervorem et operationem, certum est, 54C', 55A, D', 56 A, C', 58A', 59D, an autem etiam quoad essentiam seu habitum, negant plerique, 54C', D', quia dimissionis causa inventiri neque ex parte Dei, 54D', 55C, B', 56D, C', neque nostri, 55C, B', 56B, C', 59B, neque peccati, 55C, 56D, C', alioquin per multa venialia ex toto destrui posset, 57D, C', affirmat tamen Cartusianus, 59C', pro posse objecta solvere satagens, 61D et s. — Per peccatum vero mortale tollitur, saltem indireete, XX 59A, ita ut a sic peccante subtrahat Deus conservationem suam quoad gratiam quae est in illo, XXII 324A; sed juxta quosdam, ex actibus infusa earitatis generari potest in voluntate habitus caritati simillimus qui post mortale peccatum maneat et inclinet ad bene agendum, XX 64C. — Caritas per peccatum amissa per poenitentiam recuperatur, in æquali gradu, XXIII 506B, aut majori, aut minori, 506C, pro poenitentiæ qualitate, 506A, quia ad remissionem peccatorum sufficit minima contritio, 506B, nec oportet poenitentiam æquari caritati a qua excidit poenitens, 505B'. — Cf. Peccatum.

Certitudinaliter scire quis potest se non esse in caritate, XX 25D, non autem se habere caritatem, XIX 550C', XX 25 B', seclusa revelatione, XIX 54B, 565

B', et hoc ob multiplices causas, quia nimis ad caritatem requiritur divina acceptio, quæ latet nos, XX 26B', 27D', 28D', et intellectus humanus hebes est ad cognoscenda supernaturalia, 27A, 28 B, D', quia item simillimi sunt actus caritatis infusa et dilectionis naturalis, nec pro certo discerni possunt, 25D', 26A, B', 27A, B', 28A, B', D', 29C', demum propter judicium Dei, qui vult nos nostra bona latere, 28B, 29A. Nec sufficiens argumentum præbent virtutes, etiam heroicæ, ut pro Deo omnia relinquere, XX, 26A, vel mortem subire, 26C', nec spiritualis dulcedo, 25D', 26A', D', 28B', 29B', nec etiam raptus, saltem universaliter, 25A, 30A. — Quibusdam tamen per revelationem id nosse contingit, XX 30C', et ex multis signis concicere valet viator se caritate non desitum, 25C, D, B', 28D, 29D, 30D. — Cur ita voluerit Deus nos aliquo modo incertos, aliquo modo certos esse, XX 25B'.

Quatuor sunt objecta caritatis, nempe Deus, XXIII 476B', nos ipsi, 478C, quoad animam et corpus, 476C', 478B, et proximus, 477A, 478C, id est angeli, 477C, 478A, et homines, 478C, etiam iniqui, 477D. — Insuper ad se ipsam reflecti potest, XX 19D, et esse valet vel ratio diligendi, 19B, vel objectum amoris, 19 C, ac proinde diligere non amicitiae, 18D', 19C, A', sed concupiscentiae, 18D', 19C, A', et complacentiae, 18D', 19C, tanquam dispositio ad felicitatem, 20C. Non autem proprie ex caritate diliguntur virtutes, gratia, beatitudo, XXIII 477A, nisi in quantum ad bonum diligentis ordinantur, 477B, nec irrationalia, 477 C, C', nisi prout referuntur ad objectum principale caritatis, 477D', vel ad gloriam Dei, 478C', 479A', dilectione imperata a caritate, juxta Bonaventuram, 478B', 479A, elicita, secundum Thomam, 477D', nec pariter damna et dæmones, 477D, ut sic, 510A'. — An caritati fas sit respicere ad mercedem, XXIII 465D, 468D, 486A, 487C,

vel proprium bonum querere, 486D.

In caritate, sicut in qualibet virtute, oportet esse modum, XXIII 485A, et ordinem rationis, 485B, ideoque gradus diversos, quia plures sunt cause dilectionis, 483C', 485D', et variæ differentiae in objecto, 485C. Imo duplex illi est modus, XXIII 470C, et triplex ordo: naturæ, quo nos ipsos diligimus et cetera prout ad nos pertinent, 486D', gratiæ, quo omnia diligimus prout in eis est imago Dei, *ibid.*, qui ordo dicitur patriæ, 486B', D', 491A', 510D', 511D, D', et gratiæ in natura, qui est ordo viæ, 487A, et quem varie descripserunt Ambrosius, 483B', 487B, 488B, et Augustinus, 487B, 491B'; sed hujusmodi ordo affectum interiorem respicit, 485 A', non proprie effectum exteriorem, 485D. — Primo igitur diligendus est Deus, XXIII 485C', 488A, deinde ipse amans, 486 C, 488 A, demum proximus, plus vel minus, pro variis communicacionibus diligenter cum eo, 487 B'; Deus immediate et propter se, alii mediante Deo et propter Deum, XX 24B', XXIII 463B'. Verumtamen, si juxta ordinem bonitatis prius diligendus sit Deus, XXIII 486A, juxta ordinem cognitionis prius diligetur proximus, 485D'. An Deus diligi possit, excluso quovis alio, XXIII 468 B, vel uno eodemque caritatis actu cum proximo, 473D, 474A', et in actu illo uter prior sit motus, in Deum, an in proximum, 473D'. — In dilectione Dei nullus præfigitur terminus, XXIII 470D, 471A, nec haberi potest excessus, 471C', propter quod quandoque dicitur esse sine modo, XIX 241D'; an immediate totaliterque diligi possit in hac vita, XXIII 466C, et quomodo diligendus sit, 466B', 468A, 470A', 471B, 472B; an teneamur quacunque caritate mortem pro eo subire, 499C, vel perfecta caritate quæ perfectionis sunt adimplere, 499D; an ad caritatem teneamur semper et ad semper, XX 652B', 658A, B.

Ex caritate plus quam nos diligere

tenemur Deum, XXIII 477B, Christum hominem, saltem ut Verbo conjunctum, 477A', 478A', 492B, et B. Virginem, 483C, 492B, cetera sicut nos dumtaxat, 477D. — Proximis quadruplici modo conjungi possumus, XXIII 487B', eosque quadruplici ratione diligere, 487D'. An parentes magis amandi sint quam filii, XXIII 484C, 488C', 489B, D, B', 490A, B', 491D', 492D, B', pater quam mater, 490D', uxor quam parentes, 491B, 492 A, vel lili, 489 D', 490 C, consanguinei quam extranei, 484A, 488A', 491C, 492 A, proxinus quam proprium corpus, 491B, pater spiritualis quam carnalis, 492C, filii spirituales quam carnales, 484D'; quæ inimicis debeatur dilectio, 496B, 497A', 498C. — Uter alterutrum plus diligere teneatur, pater an filius, XXIII 491C, 492A; cur major sit caritas parentum ad filios quam econtra, 489A', 490C', 491C'; matris ad prolem quam patris, 490D; uter, pater scilicet an mater, magis diligatur a filiis, 490A, vel filiabus, 490A, A'. — Caritatis actus ex variis causis dici potest melior aut perfectior, XXIII 498B', sed tanto perfectior censemur quanto ad plura extenditur, XXI 173A; omnium maxime meritorium est dilectio Dei, XXIII 500B; utrum sit magis meritorium, inimicos diligere an amicos, 495C, A', 496D', 498B', 499C'.

In actu caritatis non esse essentialiter beatitudinem patriæ tenent Thomas, XXV 393B', 394C', 403C', et Cartusianus, 402 A, contra Richardum, 399B, et Scotum, 401D', quia conjunctionem per affectum præcedere debet conjunctio per intellectum, 394D'; sed ad rationem beatitudinis pertinet compleutive, 402B', et in ea includitur, 402C'; imo huic respondet essentialie premium Beatorum, 402A, quibus diversæ assignantur mansiones juxta gradum caritatis, et quidem quoad principium propinquum, juxta gradum caritatis patriæ, quæ Beatis dat dispositionem, 410B', quoad principium remotum, juxta gradum caritatis viæ,

qua actionibus confert meritum, 400^C. — An antea caritas quae in viatoribus sufficit ad perficiendum intellectum et voluntatem ad actum supernaturaleum, XXV 431 B', sufficiat in Beatis ad videntem Deum, affirmat Henricus, 431 C' et s., quoniam caritas viatorum ejusdem est rationis cum caritate Beatorum, saltem quoad essentiam, XX 48B', nec differt ab ea nisi tanquam imperfectum a perfecto in eodem genere diligendi, XXV 431 C', ideo quoad essentiam, si non quoad operationem, aequari potest caritati patriæ, XX 48C' et s., nec oportet quemlibet angelum superare quemlibet hominem in caritate, 22B; sed communis tenet opinio caritatem viæ omnino imperfectam esse, nec unquam, quantumcumque prolatetur vita, caritati minimi Beatorum comparari posse, 49D. — In patria non evacuabitur, sed manebit habitu et actu, formaliter et substancialiter, XXIII 507A, eadem numero et specie, 507 C', quia non dicit aliquid imperfectionis, 509B, nec differt a caritate patriæ nisi propter diversam subjectorum conditionem, 509D; sed perficietur, 509C, magis in suo actu quam in sua essentia, XX 49B. Quis sit ejus ordo in patria, XXIII 510D et s. — Beatorum caritas ex se augeri potest, quum major sit in uno quam in altero, sed de facto non augetur, quia in termino sunt Beati, XX 49C. — Caritate distinguuntur et nominantur Seraphim, quia et ipsi præ ceteris spiritibus ardent, XXI 487D, 492A, A', 494A, 497D', et alios movent ad dilectionem, 489C, 491 C'. — Cf. Beatitudo. Caritas Dei idem est ac sapientia ejus, et sapienter agit, XXIII 64B'; omnem vincit dilectionem, 62D, et fornaci comparatur, XXI 497D; præcipue reluet in mundi reparazione, XXIII 410B', 411A, 413B, 416B, D. — Cur et quo sensu Patri approprietur et Spiritui Sancto, XIX 439D; an ex consideratione illius erui possit notio Trinitatis, 182D, 230D, 232B'. — Cf. Bonitas.

CARO, an et quomodo ad essentiam individui pertineat, XXII 400C'. — Juxta philosophos, alia est caro secundum materiam, alia secundum speciem, XXII 395A, 398A', circa quas quatuor sunt opiniones, 406D; an caro unius fieri possit caro alterius secundum speciem, XXV 271 B, D, an secundum materiam dumtaxat, 271 C. — An et quatenus in substantiam carnis transeat alimentum, XXII 394D' et s., et in quo resurgere habeat quæ successive fuit plurium, XXV 269B', 271B'. — Caro humana in Adam corrupta est, XXII 385C', 386B', et animam inquinat, 386A'; ex originali enim peccato adhæret ei quædam infecatio, 424D, quæ non nisi imperfecte sanatur in Baptismo, 429D', et originale peccatum propagare potest in generatis, 430A, A', et animam ad vitia trahit, XIX 402C'; sed si bene regatur, multipliciter prodest animæ, 103A, ideo non incongruenter carni taliter infectæ animam infundere statuit Deus, XXII 432B' et s. — Caro Christi quid nobis conferat, XXIV 64A', et quo cultu sit honoranda, XXIII 491D, 193A. — Carnes molles apti dicuntur mente, XXII 434C'. — Carnium esus jejunium Ecclesiae solvit, quia concupiscentiam valde excitat, XXIV 420A. — Carnalis vocatur qui voluntatis perversitate errat, XIX 53B'. — Cf. Corpus.

CASSIANUS (S. Joannes, ecclesiasticus scriptor e Gallia vel Scythia oriundus, 350-440), vir contemplatus et desuper illuminatus, XIX 422B', quid doceat de persona Christi, XXIII 411D, 412B, 149D, de communione ministranda demoniacis, XXIV 246C', vel pollutis, 242D'. An recte Christum vocaverit hominem dominicum, XXIII 472B, 473B. — Allegatur de amore Dei, XIX 422B', de sensu hujus verbi, apparere, 563A, de superbia, XXII 369C', et obedientia, 589B'. CASSIODORUS (Magnus Aurelius, Italus, Gothorum regum minister, dein Viveriensis abbas et ecclesiasticus scriptor,

468-562), de objecto theologiae, XIX 78 C', de cœlesti musica, XXII 405A, C, et de tentatione, 218D'.

CASTITAS enixe commendatur, quia ad virtutes intellectuales et divinas maxime disponit, XXV 436A'; ad theologiae et Scripturarum intelligentiam non mediocriter confert, XIX 42, quia quo magis quis liber est a concupiscentiis, eo magis ad spiritualia aptus efficitur, *ibid.*, et superna illuminatione dignus, 65B'. — Religioso statui adeo annexa est, ut ab ea dispensari nequeat religiosus, juxta Thomam, XXV 472A', contra quosdam, 472B, 473C; difficileius saltem dispensatur religiosus quam sacris ordinibus simpliciter initiatus, 472C'. An in religioso a morte resurgentे reviviscat votum castitatis, XXV 473D'. — Castus dicitur qui castitatem servat, non simpliciter, sed delectabiliter, XXII 342D', XXIII 540A'. — *Cf.* Continentia.

CASUS. Cur sic dicatur peccatum, XXII 468C. Nonnulli enumerantur, a quibus absolvere nequeunt simplices confessarii, XXIV 516D, 526B; quid de eorum absolutione, 587A. *Cf.* Absolutio. — Quod in hominibus est mors, hoc in angelis est casus, id est terminus merendi, XXI 372C, 375D', ita ut post casum nec eis gratia offerri possit, 372D, 381B, nec voluntas mutari, 372A', 375B, 377B', sed unusquisque in ea affectione perpetuo manet in qua eccecidit, 378D'. Casus diaboli duplex, a gratia et a cœlo, XXI 348D'. *Cf.* Dæmones.

Casus, seu fors, vel privationem dicit cuiuscumque intentionis respectu cuiuscumque agentis, et sic nihil est, XXII 499A, vel privationem intentiouis respectu particularis agentis, et sic est inopinatus rei eventus, 499B; quomodo influat in effectum, XX 630B, 631A', 632 A. — Casualia sic dicuntur quantum ad causas inferiores, XX 505C, sed ad causam superiorem reducenda sunt, 505D, non ad cœlestium influxum, ut volunt aliqui, *ibid.*, sed ad divinam providen-

tiam, 505A', seu voluntatem, ut ad causam determinatam, 505B'. An sint reapse in natura casualia, XX 507B', et quomodo sint a Deo, XXII 498D'. — *Cf.* Fatum, Fortuna.

CATAPHRYGI hæretici (Montani discipuli, n^o sœc.), ad Ecclesiam redeuntes rebaptizabantur. XXIV 461C.

CATARACTÆ cœli, quid, XXII 403D.

CATECHISMUS seu instructio ante Baptismum in primitiva Ecclesia necessarius fuit, XXIV 465D, et sex continebat, 466 C; nunc ex consuetudine servatur, 465 B', 466D', et pertinet ad diaconum aut sacerdotem, 467A. — Non est proprium sacramentum, XXIV 465C', sed sacramentale, XXV 205D, nec cognationem spirituale parit, 205D, C'; matrimonium tamen impedit contrahendum, 205 A'.

CATO (Marcus Porcius, Uticensis, 94-46 a. c.) manum sibi afferens non elegit non esse, sed potius a miseriis quiescere, XXV 456D'.

CAUSA. Nihil fit cuius ortum non præcessit legitima causa, XX 507A'; verumtamen non necesse est causam esse aliquid actu existens, quem finis mere intentus sit causa, XXIV 329B'. An prædestinationi vel reprobationi hominum assignanda sit causa, vel ex parte Dei, XX 532B', 533C, 534C', 539D, 543D, vel ex parte creaturæ, 537C, 542D', 544C. — Causa prior est effectu, saltem natura, XXIV 452A, B, sed non oportet eam semper priorem esse duratione, XXI 73 D; in causis enim accidit idem esse causam et causatum, XXIV 452A, ideoque aliquo modo prius, aliquo modo posterius, 452C. — Causa naturaliter delestat in suo effectu, XXI 69C, et influit in illum secundum quod est causa ejus, 98D', nonnunquam quoad fieri tantum, ut in artificialibus, 98D', 100C, et in naturalibus, 98C, 99A, 100D', nonnunquam quoad fieri et esse simul, 99B; et sic, cessante causa, modo remanet effectus, modo non, 99C. — Dupliciter con-

tingit cognosci causam, in se et ex effectu, XXV 422 D'; per effectum enim necessario cognoscitur causa, etsi non econverso, *ibid.*, et excellentia causæ, XIX 210 C, quum causatum sibi assimilat, XX 397 B'; ita tripliciter cognosci potest ex effectu, XXI 268 C, B', saltem quantum ad quia est, 268 C', 269 D, et tanto perfectius cognoscitur quanto perfectius apprehenditur habitudo ejus ad effectum, 269 A'. Similiter duplice modo accedit cognosci aliquid, per causam et per effectum, et major est certitudo per causam, XXI 437 B', quia sic res per se et directe cognoscitur, 140 B'. — Cf. Effectus.

Multipliciter dividitur causa, et secundum ordinem effectuum oportet esse ordinem causarum, XXI 55 C, 61 D', etc. Alia est enim causa propria, que dat alteri esse, alia causa sine qua non, XX 476 C', quæ nihil dicit prater rationem concomitantiae, 474 D'; alia causa æquivalens, alia univoca, XXV 256 A; alia causa principalis, alia instrumentalis, quæ duplex est, XXIV 59 D'; alia causa per accidens, quæ posterior est causa per se, XXI 44 B, et triplex est, XX 630 B; alia causa secundum rationem essendi, inferendi et dicendi, 476 D'; aliae causæ primordiales, secundum quas visibilis mundus formatur ac regitur, XXI 245 B, alia seminales, alia rationales, 245 D', XXII 168 B, in quibus, juxta quosdam, cognoscunt angelii et se et alia, XXI 246 B, contradicentibus aliis, 246 C'; aliae causæ simpliciter, XXII 168 A'. Deinum in quolibet genere causæ invenire est aliquid quod est causa tantum, aliquid quod est causatum tantum, aliquid quod simul est causa et causatum, XXI 48 B'. — Sed in creatis quatuor sunt causæ principales: materialis, finalis, formalis et efficientis, XX 376 B. Quid sit causa formalis, XX 334 C. Causa efficientis triplex est, XXIII 339 B', vel saltem duplex, XXIV 57 C', et causæ finali correlativa est, quod enim non est ab

aliо non est ad aliud, XXI 53 D'; in his, sufficientibus nempe et finalibus, secundaris finis a primo dependet, et quoniam ab eo deviat, accedit peccatum, 306 B'. — Ex quibus causis aliæ includunt ordinem, distinctionem et separationem, XIX 482 D', aliæ ordinem et distinctionem, aliæ ordinem tantum, 483 A. — Cause plures diversimode concurrere possunt ad eundem effectum, XIX 286 D': sic omnia que in universo a voluntate divina procedunt ordinante vel permittente, XX 543 D, ad hanc voluntatem relata, rationabilem causam habent quasi necessariam, 543 B', respectu vero inferiorum causarum causas habent naturales, sive indeterminatas, ut fortuita, 543 C', sive determinatas, et has necessarias vel liberas, 543 D'; sed quoties effectus a causa necessaria universaliter dependet et a causa particulari variabili, denominatur a causa particulari, et effectus est contingens, 518 D'. — Cf. Ratio.

In divinis non recipitur nomen causæ et effectus ad intra, nisi apud Græcos, XX 423 D, 285 B; ideo non usurpatur respectu personarum ad invicem, 285 A, C, B', et in his duplex dunitaxat est habitudo causæ, habitudo realis originis, et habitudo formæ secundum rationem, 349 A', 376 C; ad extra, etsi sat impudice, Deus dicitur causa, XIX 104 B. Sed ex quadruplici modo causandi, causæ materialis habitudo nullo modo Deo convenit, nec in se nec extra se, XX 376 B, convenient autem habitudines causæ finalis respectu ejus quod ab ipso est, non quod in ipso, *ibid.*, et causarum formalis et efficientis, tam quoad id quod ab ipso quam quod in ipso est, 376 C. Omnis ergo constructio in divinis respectu divinorum est secundum habitudinem causæ efficientis aut formalis, XX 376 D, respectu creaturarum, causæ efficientis, formalis et finalis, XIX 242 B, 376 A'. — Causalitas perfecta ad res producendas est in tribus personis, quia posterior est principio productionis in-

ternæ, quæ est generatio divina, XXI 81B, sed dato quod esset una tantum persona, æque ibi esset, 81D; sicut in agentibus libere, in voluntate essentialiter consistit, XX 609C, 612D. — An et quatenus scientia Dei causa sit rerum, aut econverso, XX 474A, 480B. — Quamvis sit Deus per se creator naturæ, XX 9A', multa tamen per causas secundas producit, 47A'. — Cf. Creatio, Providentia.

Intellectus in cognoscendo non sistit quoque ad primam deveniat causam, XIX 419B', delectabilius enim et felicius est eam utecumque cognoscere quam quæcumque creata, *ibid.*; cognitio ejus ad sapientiam pertinet, aliarum causarum ad scientiam, 59B. — Causa prima superior est omni narratione, XIX 36, et non narratur nisi per causas secundas, XXV 424B'. Ratione tamen demonstrari potest, XIX 212A', et ex ejus existentia probatur esse Deum, 146D', et Deum unum, 148A', sed non econtrario, XXI 59D'. — Causæ primæ individuationis est sua bonitas pura, XXI 206B', nec est ei diminutio nec complementum, XIX 36. — In omnibus causis principiatur per suam providentiam, XXI 47C, D, et in omnibus rebus est præterquam commisceatur eis, XX 434C, et secundum unam dispositionem, 447C, res omnes regens et influens super eas virtutem vitæ et bonitatis, XXII 417A', actum et potentiam, XIX 404A; sed bonitates ejus a secundis intelligentiis non sunt receptibiles ea puritate qua sunt in ea, XXI 477D', et virtus ejus a secundis recipitur secundum modum earum, XX 480A. — Plus influit in omni operatione et effectu quam quæcumque causa secunda, XX 487A, 488A, XXII 414B, 362C, vehementius imprimit in eausatum causæ secundæ quam ista, XXIV 314B', et immediatus se habet ad quamlibet operationem naturæ quam agens quodvis naturale, XIX 482B, quo enim prior est causa, eo et immediatior, 482A; ideo

remota influentia causæ secundæ, remanere potest influxus primæ, XXIV 314B'. — Rebus necessitatem imponit ordinis, non absolutam, consequentiæ, non consequentis, XX 484D, 487D, ideo eam non sequitur effectus in necessitate et contingentia, 480A, 484B; imo, deficienteibus causis secundis, effectu frustrari potest intento, 480A, 484C, 488A, licet aliquo effectu nunquam careat, 628B. — Causæ prima non convenit alia movere per se ipsam, XXII 71A', 76A'; sed causis secundis ita cooperatur ut idem effectus immediate procedat a Deo et a naturali agente, XX 610B, C, D, D', 612B'. — Cf. Deus.

Causæ secundæ non ex se, sed causæ primæ influxu operantur, XX 437D', et causæ primæ instrumentaliter cooperantur, 438D, ita ut quælibet instrumentalis vocari possit etiam quoad proprium effectum, respectu primæ, XXIV 329C', quæ ideo omnes secundarum effectus et operationes producit causalitate perfecta, XX 438C', et modo sublimiori, XIX 217A. Earum igitur operatio semper in operatione primæ fundatur et præsupponit eam, XXV 397A', eique principaliter adscribitur, XIX 212A. — Verumtamen vere producunt et formas educunt de potentia materiæ, XX 488B, 610C, C', nec dant motum tantum, ut vult Avicenna, 434B', 435B, sed esse in determinata natura, et secundum formam, in quo a causa prima differunt, quæ dat esse in natura generali, secundum materiam et formam, XXI 57A'; ideoque cum prima effectum habent, sed diverso genere causandi, XX 488B. — Causa secunda instrumentalis non participat actionem causæ superioris nisi per aliquid proprium dispositive operetur ad effectum principalis agentis, XXI 61B', saltem communiter, quia sæpe per causas contrarias miracula operatur Deus, 62A. — An a causa inferiori inferri possit necessitas superiori, XXV 405D', 407A. — Cf. Actio.

Unne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea, et convertitur ad ipsam, XX 661 B; similitudinem sui habet in causante, 397 B', quia in utroque eadem est virtus, sed perfectius in causa, XIX 482 B', D'; unde cognita causa non necessario cognoscitur causatum, sed econverso, XXV 422 D'.

CAUSIS (liber de), Iudæi cuiusdam aut Arabis philosophi fetus, sæc. x^o editus, et a Judæo David Avendath, sæc. xii^o Latine redditus, licet ex Proclii Elementatione sit extractus, XIX 389 D', Peripateticum habet auctorem, non Platonicum, 390 A. — Sæpius citatur, scilicet, præter ea quæ supra dicta sunt de causa prima, allegatur de Ente primo, XIX 174 A, 227 D, XX 376 D', 380 A, XXII 117 A', XXV 425 D, et creato, XXI 148 C; de esse puro, XIX 173 D', superiori, XXI 126 B, et creato, XIX 106 D, 362 B', 389 C', XXI 61 B. D, XXIII 211 D; de agente per esse suum, XXI 102 B'; de substantia simplici, 497 D', conversiva ad se, XX 20 B, XXII 131 B', et divisibili, XIX 410 A'; de intelligentiis, 369 A', XX 460 B', 468 B', XXI 126 B, 486 D', 489 C, 497 D', 246 A', 253 C, XXII 252 B', et earum hyliathin, XIX 404 A', XXI 485 B', virtute, XXIII 233 C, et formis, XXI 63 D, XXIII 247 B', seu speciebus intelligibilibus, XXI 248 C, item de intelligentia superiori, XX 393 B, XXI 477 D', et inferiori, 262 C'; de virtutibus quibus non est finis, XX 448 B', 563 A', XXIII 257 C'; de re media inter æternitatem et tempus, XIX 511 B, XXI 426 C, 453 D'; de anima, 459 D'. et anima nobili, 63 B, 416 A, 522 A, XXII 67 B', 76 D.

CEDRUS odore serpentes fugat et necat, XXIV 483 B'.

CELEBRATIO. An expediatur sacerdoti frequenter celebrare, XXIV 338 D et s., aut liceat celebrare, accepta pecunia, XXV 46 D', 51 A. — Quatuor sunt vitia quæ celebrationi præcipue obstant, XXIV 345 D. — Cf. Missa.

CELSUS (P. Juventius. Romanus juriscon-

sultus, 67-130), de definitione juris, XIX 67 A'.

CEREBRUM præ ceteris membris humidum est, XXII 207 D', et in capite situm, 51 B', ad temperandum cordis calorem, 52 A, 447 C. — Ibi sedes est sensus communis, XXI 433 B', imaginativæ, aestimativæ, 433 C', memorativæ, 433 D', et, juxta Platonem, cognoscitivæ, XXII 436 A. — Nimirum ejus humiditas somnum inducere solet, XXII 494 A, olfactui nocet, 447 C, et imaginativæ exercitio, 207 D'. — In homine majus est quam in ceteris animalibus, XXII 447 B.

CERTITUDO dicitur firmitas adhæsionis, XXIII 442 A, 443 A, 450 D', et finis est scientiæ speculativæ, XIX 70 C; præcipue spectat ad cognitionem, XXIII 450 D', sed per similitudinem operibus naturæ et virtutis tribuitur, 451 B, hoc dempto quod cognitionis certitudo non fallit, naturæ autem fallere potest per accidens, 451 C; porro, certitudo proprie sumpta non est nisi de his quæ infallibilis habent causas, XXI 292 B'. — Multipliciter dividitur: alia est enim directa et per se, per cognitionem causæ rei, alia indirecta et comparativa, per comparationem rei ad suam mensuram. XXI 140 B'; alia ex parte objecti, alia ex parte subjecti, XXIII 441 D; alia adhaerentia, alia evidentiæ, 441 A', alia speculationis, alia experientiæ, XIX 91 A'; alia secundum intellectum, alia secundum affectum, ibid., quæ ambæ iterum varie subdividuntur, XXIII 447 D, 452 C'. — Ex triplici fonte oritur, XIX 91 C', et major est per causam quam per effectum, XXI 137 B'; de minus nota aequiritur per magis notum, 137 C', quia per notiora et perfectiora certificantur minus nota iu eodem genere, 140 C'. — Uniuersitate rei, juxta Henricum, propria est certitudo, quæ est ejus quidditas, et habet esse sive in intellectu, sive extra, XXI 494 D', et insuper conceptum absolutum a propria existentia independens, ibid.; cuiuslibet ergo rei est triplex certi-

tudo, id est esse naturæ, rationis, et essentiæ, 192B, A', quod esse essentiæ aliqui minus recte intelligent, 192A'. — Quæ sit certitudo theologiæ, XIX 91 B', D', fidei, 91 C', et Scripturæ, *ibid.* Quoad certitudinem objectivam et adhærentiam, præstat fides scientiæ, quoad subjectivam et evidentiæ præstat fidei scientia, XIX 91 D', XXIII 441 D, A'; sed tam intensive quam extensive major censenda est fidei certitudo quam scientiæ, 442B', 443 B, contra Durandum, 442B. — An certitudinem habeat spes, XXIII 446B', 450D', et unde, 446 C', 451 B, et quam, 451 A, 452D'. Juxta nonnullos, certitudinem a fide accipit, XXIII 446C', nec differt ejus certitudo a certitudine fidei, nisi ut particularis ab universalis, 446D'; secundum alios, certitudinem habet propriam, objective, 447 B, et subjective, 447 D, quæ a certitudine fidei in quatuor differt, 451 D. Ceterum hujusmodi certitudo conditionalis est, non absoluta, XXIII 446D', 447 A', 452 C, B', nec timorem omnem excludit, 451 C.

— Cf. Fides, Revelatio, Scientia.

CHALCIDIUS, Platonicus philosophus, Timæi commentator (xi^o sæc.), de revolutione mundi, XXI 92D.

CHALDÆI. Notabile Chaldaeorum astrologorum vaticinium de partu Virginis, XXII 402 D.

CHARACTER sacramentorum, quid sit, XXIV 67 C, 69 D, 128D, 160 D', 193 C; dupliciter sumitur, 180 B, et multipliciter definitur, 173 A, A', 175 C', XXV 28 C. — In essentia animæ est subjective, juxta quosdam, XXIV 178 C, 180 D', sed verius in potentia, 171 A', 174 B, in voluntate, juxta Scotum, 179 D', in intellectu, juxta Thomam, 174 C, 178 C, in tota imagine, secundum Bonaventuram, 178 C, B', et triplicem implicat relationem, 171 D, 180 C. — Quandoque dicitur sacramentum, XXIV 40 A, 41 D, vel res sacramenti, 123 D, et reapse proprie est sacramentum, juxta Albertum, 128 A', res et sacramentum, secundum Thomam, 128

B', 192 D; quomodo illi accedat ratio signi, 173 D, D', et quare, 173 C'. — In Christo non fuit, vel quia ipsi nihil conferre valebant sacramenta, XXIV 174 C', vel quia in ipso erat modo sublimiori, 174 D'; pariter nec in angelis videtur esse, XXV 16 D'. In virtutibus et cum virtutibus non confertur, XXIV 173 C', 178 D; in circumcisione non imprimebatur, 67 B, nec in aliis V. L. sacramentis, que carnalia erant, non spiritualia, 176 B, 192 A'; nec modo in omnibus N. L. sacramentis datur, 175 A, sed tantum in his quæ iterari nequeunt, 175 D', ut Baptismus, Confirmatio et Ordo, 192 A', quæ animam ad aliquod sacrum mancipant, 175 B, C', 176 D', 598 D', quia character signaculum est ad aliquam spiritualem potestatem, XXV 28 C; et etiam a fietis et inde votis recipitur, XXIV 128 B, D. — A solo Deo est efficienter, a saeramentis dispositio et instrumentaliter, XXIV 181 A, sed quia Filio appropriatur, 178 A, a Christo dicitur imprimi, 175 C, 177 A, et quandoque character Christi vocatur, 175 B'. Quomodo ad illud imprimendum conferant sacramenta, XXIV 53 A', 55 C, 56 A, 57 B'. — Quum nec a dispositione animæ nec a materia sacramenti pendeat, XXIV 174 D, indelebilis est, 160 C', 344 A, 345 A, tam ex parte subjecti, quod est incorruptibile, quam ex parte cause efficientis, quæ est invariabilis Deus, 174 A', 176 B', 178 A', 179 D; quibuscumque ergo vitiis non polluit nec deletur, 160 D', 174 A', et manet in hæreticis, 160 C', et in vita functis, XXIII 369 C, A', tam Beatis quam damnatis, XXIV 174 B', etsi in his ad nullum finem ordinetur, 174 C'; et præcipua est causa cur sacramenta characterem conferentia nunquam iterentur, 161 A, B, in his qui valide ea receperunt, 161 D', contra Scotum, 161 B'. — Cf. Sacramentum.

In quibusdam sacramentis imprimi characterem, omnes fatentur moderni, XXIV 174 D, sed inter se essentialiter

differunt characteres Baptismi, Confirmationis et Ordinis, quia ad diversos actus ordinantur, 193A', in Baptismo ad conservandam fidem, in Confirmatione ad defendendam, in Ordine ad propagandam, 176A, 178A', 180D', 193C; characterem Baptismi supponit character Confirmationis, et ultrunque character Ordinis, 192B'. — *De charactere Baptismi.* Quum in anima christiana aliquid remaneat, amissa gratia, XXIV 170A, necesse est in Baptismo conferri, praeter gratiam, aliquid indeleibile, quod character dicitur, 170B, 171D; cuius proprium, juxta Parisiensem, non est distinguere baptizatos a non baptizatis, 170C, sed esse sanctitatem quamdam, deficiente gratia permanentem, 170C', qua anima Deo ut templum conseratur, 170D', et in sortem Dei adseritur, 171B: quod videtur erroneum, 181A'. Ideo, juxta omnes doctores, dempto Seoto, XXIV 179A, C', 510B', character Baptismi non est mera relatio, sed quid absolutum, 176C, C', 177B, 178C', 179A, A', nec proinde merum signum nihil addens super nudas potentias, 177A, et animam fidelem distingens tantum ab infideli, 177D, et Christo configurans, 171C', 177A, A', sed qualitas quedam, 171B', scilicet dispositio, 172C, 176C, C', 177C, C', 180C', 181A', vel habitus, 172C, 177B', 181B, vel potentia, 172C, 174A, 181B, potentia videlicet operandi divina ministerialiter, 172A', 175A', qua potest baptizatus in omnes actiones hierarchicas, 172C'. In quantum qualitas, in genere est qualitatis, XXIV 170B, et in aliqua specie qualitatis, 170A', 171B', 177B', non in quarta, 171C', 177A', uero in tertia, 171D', 177D, sed in prima, 172B, 177C', 180B', aut secunda, 172C, D', 175C', 176A', vel, juxta Argentineensem, in prima quoad characterem Baptismi, 180B', in secunda quoad characteres Confirmationis et Ordinis, 180C'. Quomodo fideles assimilat Deo, XXIV 177D', et ad invicem, 178A. et ab infi-

delibus discernat, *ibid.* An in primitiis Ecclesiæ notus fuerit, XXIV 161C, 162B. — *De charactere Ordinis.* Charakter sacerdotalis nihil est aliud quam spiritualis potestas, id est potentia conserrandi et solvendi seu ligandi, XXIV 498D', et a potestate clavium non differt nisi ratione, 498C', 500C, contra Seotum, 510C. In Ordine confertur, non modo in sacerdotio, XXV 15C', ut vult Durandus, 17A', nec modo in majoribus ordinibus, 15C', sed in quolibet ordine, 15D', 16C', quia quilibet actum habet specialem circa sacramentum Eucharistiae, 15D', nec unquam reiteratur, 15D', 16C'. Et sicut in tribus sacramentis imprimitur character in eo quod est essentiale saeramento, XXV 28B, ita in quolibet ordine, in eo quod principalem ordinis illius potestatem significat, 28C, D'; quomodo conferatur in minoribus ordinibus, 28B', 29A, acolytho, 28B, subdiacono, 27D', diacono, 28A, et sacerdoti, 27C', 28C. Ad characterem Ordinis recipiendum requiritur de necessitate character Baptismi, XXV 16A, sine quo nullus capax est alias sacramenti, *ibid.*, non autem character Confirmationis, nisi de quadam congruitate, 16C, nec ordinum inferiorum, *ibid.*, quia non sunt gradus in eadem actione, sed in rebus diversis, 16A', et inter se specificie differunt, sicut ordines ipsi, 17B, et insuper inferiores in superioribus continentur, 16D. Hujusmodi characterem vendere vel emere, simoniaeum est, XXV 44D. — *Cf. Baptismus, Ordo.*

Character diaboli, quid sit, XXIV 178B'.

CHERUBIM ad primam pertinent angelorum hierarchiam, XXI 477D, cuius sunt secundus chorus, 487A'. — A plenitude scientiae sic dicuntur, XXI 477D, 492B', seu a sapientia, 487B, quia ipsorum est specialiter Deum videre, 487D, 489D, divinam pulchritudinem in se ipsa contemplari, 490D, et providentiae rationem in forma divina perfecte reeji-

pere, 490C. — Circa Deum toti occupantur, juxta quosdam, XXI 477B', exterius ministrant, juxta alios, inferiorum intellectum disponendo ad lucem divinæ cognitionis, 491C', 497B. — Quandoque Verbo comparantur, XXI 497C'. — Quid inter Cherubim ac Cherubin intersit, XXI 489A'. Quid Cherub ad ostium paradisi constitutum, XXII 371A. — Cf. Angelus.

CHIMÆRA an ideam habeat apud Deum, XX 414D'.

CHIROGRAPHUM. Quid sit chirographum, XXIII 344C, chirographum decreti, 344 D, et quomodo a Christo deletum sit, 344 A'.

CHOREÆ diebus dominicis maxime prohibentur, XXIII 614D'. — Gaudium etiam modicum in hac vita comitari solent choreæ, tripudia et hujusmodi, XXV 473C'; an autem in cœlo futura sint, 473B', negat Parisiensis, quia talia potius insaniae videntur quam vera gaudia, 474A, affirmat vero Cartusianus, quia et devotis in usu sunt, 474B, et Beatis ratione agilitatis convenient, 474A'.

CHORUS. Perperam asseruerunt quidam philosophi duodecim esse angelorum ordines, XXI 359B, 360B, quorum octo celestibus orbibus præsunt, quatuor hujus mundi elementis, 359B; in unaquaque enim hierarchia tres tantum sunt chorii, 481A', qui per diversa officia et varios actus diversificantur, 481 B', et æquiformes dicuntur, non quia æque illuminantur, sed quia pari modo, 479B. In eadem ergo hierarchia differunt chorii, non quoad modum recipiendi illuminationem, sed secundum actus diversos quos iu eis perficit lumen divinum, XXI 480D; in eodem choro distinguuntur personæ secundum diversam virtutem in executione actus, 480D, 496C. — Et quum chororum distinctio sit a Deo, XXI 356D, a natura quidem inchoata et a gratia perfecta, 356C, 358 B', angelus ad alium chorum transire vel transferri nequit, 360C, et supremus unius chori spiritus, etsi propin-

quior infimo chori superioris quam infimo proprii chori, 476D', cum isto, non cum illo convenit in modo recipiendi cognitionem a Deo, 485C'. — Chororum nomina alia sunt bonis et malis angelis communia, alia solis bonis propria, XXI 468A', alia omnibus bonis applicari possunt, alia quibusdam reservantur, *ibid.*, et hæc a donis gratiarum desumuntur, 486B'. Quilibet enim chorus vel ab officio designatur, XXI 497A', vel a proprietate, 489B', id est ab hoc quod est in eo dignius, 486C, 488A', nempe a dignissimo dono quod plenios accepit, 486D', præter ultimum, qui ab infimo dono denominatur, 487B. Inferiores ordines superiorum nomina nunquam usurpant, XXI 494D, sed superiores inferiorum nomina quandoque assumunt, quia eorum dona eminentius possident, *ibid.* In omnibus enim donis convenientiis chori, XXI 494D, quia superiores in omnibus donis excellunt inferiorum, 486C', et inferioribus communes sunt perfectiones superiorum, 489D', sic ut quæcumque habent inferiores, in superioribus sint eminentius, 488D', quæcumque superiores, in inferioribus per quendam participationem, 488C'; et ita quolibet donum in quolibet est choro, sive per excessum, sive per proprietatem, sive per participationem, 489B', 490A. — Ejusdem hierarchiæ ordines dignitate æquales esse tenent quidam, XXI 497D, D', 508D, necnon ejusdem chori personas, 496C, 507A, contradicente communi sententia, 498A, 507C et s. Item choros omnes totidem constare spiritibus. XXI 360B, nimirum tot legionibus quot legio militibus, asserit Parisiensis, 230C, 354A', 360B, quod valde incertum est, 362B', C', imo quo altior est chorus, eo plures continere angelos creditur, 236D, 362B', 511C'. — De variorum chororum ordine, dispositione et officiis, XXI 490B et s., 491C', 493A, C' et s., non per omnia concordant BB. Dionysius et Gregorius, 490A,

491 A', 493 B, 494 D', 496 D. Alii adstantes dienntur, scilicet tres supremi, XXI 524 A', D', alii ministrantes, videlicet sex medii et infimi, 524 C, D'; omnes mediate vel immediate ad ministerium exterius applicantur, juxta nonnullos, 491 C', quinque inferiores tantum, juxta alios, 495 C', 524 D; eorum enim officia et distinctiones imperfectissime novimus, 482 B. — Quoad dignitatem et prælationem post judicium permanebunt chorus, XXI 512 C', 513 B, quoad officia, quidam cessabunt, hi nempe qui ad viatorum utilitatem ordinantur, 512 C, ut ad finem perducant electi, 512 C', alii non cessabunt, ut Seraphim, Cherubim et Throni, qui ab illuminationibus gratiae denominantur, 512 D. — Et quia ex universis chorus tot cecidisse dicuntur angeli quot continet unus chorus, XXI 360 C, ad reparandam ruinam, probabile est inter angelicos ordines assumendos esse, non modo virgines, 483 D', 509 C, 514 A', aut perfectos, 509 D, sed electos omnes, pro diversitate meritorum, 483 A', 509 A, nec decimum constitendum fore chorus solis hominibus beatis constantem, 483 B', 484 A, 509 B, D', quidquid contra dixerint quidam, 483 D', 509 B', 510 B'; et asserente Parisensi, in beata illa curia tot erunt angelii, quot animæ sanctæ, 230 A'. — Cf. Angeli, Archangeli, Cherubim, Dominationes, Hierarchia, Potestates, Principatus, Seraphim, Throni, Virtutes.

CHRISMA in pluribus sacramentis adhibetur, XXIV 184 D', ut Baptismo, 488 B'. Ordine, XXV 27 B, et Confirmatione, XXIV 183 D, et ab Apostolis ipsis adhibitum est, 187 B', ob mysticam significationem, 483 A', 486 A', 488 A; non tamen sacramentum est, sed pars sacramenti, 488 A', B'. — Ex oleo olivæ conficitur et balsamo, XXIV 166 A, 183 A', 188 A, et prius sanctificatur, quare, 488 C, D, C'. — Memoriale est ignearum linguarum quæ in Pentecoste super Apostolos descenderunt, XXIV 187 D', et

Christum significat, 188 B. — Cf. Balsamum, Oleum.

CHRISTIANI stulte dienntur legem suam accepisse vel a sole, XXII 102 A, quapropter et diem colunt solis, et eorum Papa Romæ sedet, in civitate solis, 102 B, vel a Mercurio, *ibid.*, unde fit ut præ ceteris difficilis sit ad credendum, 102 C. Usque ad Antiehrustum permanebit lex eorum, 102 D. — A Christo non sunt adeo liberati ut a principum dominatione sint exempti, XXII 586 D, 587 C, et ideo principibus obedire tenentur, 586 D', 587 D, etiam indignis, 586 B, dummodo non iniqua præcipiant, 586 C; iis vero qui indebito modo principatum obtinuerunt, obedire non tenentur, 586 B, nec iis qui ea exigunt ad quæ jus non habent, 586 C. Sub infidelibus duabus militare possunt, XXII 585 A', C, dum ne hi sint excommunicati, 585 B'. — Ut participes efficiantur passionis Christi, necesse est eos ipsi ut capiti uniri per fidem et caritatem, XXIII 340 B, B', et incorporari per Baptisma, 326 B; inter molas duas, spem et timorem, molere se debent, XXIV 467 C'.

CHRISTUS Deum se esse per miracula demonstravit, XXIII 268 A; in eo ergo triplici modo fuit divina natura, XIX 554 D, et triplici modo habitare dicitur in eo plenitudo divinitatis corporaliter, XXIII 121 A. — In eo una est dumtaxat persona, juxta omnes, id est divina, XXIII 136 A', sed duæ nature et tres substantia, 136 B', 149 D, ex quibus humana natura a Verbo vere assumpta est, 136 B', nec ante assumptionem exsilit, *ibid.* Item tenendum est utramque naturam in suis proprietatibus manere salvani, integrum et indivisam, 127 B', in unitate personæ assumentis, 127 A, 428 A, nec ex eis constitui aliam tertiam, 127 C', quia incommutabilis Dei natura nec se in aliud converti, nec aliud in se converti patitur, 127 B'. — Sed circa modum unionis tres sunt sententiae, XXIII 435 C, 136 B, D: prima, quod ex anima et cor-

pore in Christo constituitur suppositum humanum, ac consequenter in eo duo sunt supposita, alterum creatum, alterum increatum, 137 A', 141 B', propter quod dicitur duo neutraliter, etsi unus masculine, 137 A'; nec supposito Filio Dei supponitur hic homo, 137 B', ideo adjectiva quæ significant quid æternum, de Filio Virginis diei nequeunt, sicut nec de Filio Dei quæ significant quid temporale, 137 C', 141 C : quæ opinio stare non valet, 138 A', 140 A, 199 C, et hæretica est, juxta Thomam, 141 B', C', teneri posset quoad aliqua, juxta Alexandrum, 142 C', 143 A', et Bonaventuram, 142 C, dempto quod dicitur in Christo duo esse supposita, 142 D. Secunda, quod ex anima et corpore non constituitur quid subsistens, et Christus, prout homo, non est aliquid, XXIII 135 A', 137 D', quia Verbum assumpsit non hominem, nec hominem hunc, 144 C, D', 145 B, C, sed humanam naturam, 136 C, 137 D', id est animam et corpus, 145 A, B; idei reo in Christo non est nisi unum suppositum ex tribus constans, deitate, anima et carne, 136 B, 138 A, et Christus non modo unus est, sed unum, 136 C, 138 A, nempe persona Verbi, quæ simplex ante incarnationem, facta est composita, *ibid.*, et cui indifferenter applicari possunt adjectiva utrique naturæ propria, 138 B : quæ opinio tenenda videtur in quantum dicit personam Christi in duabus subsistere naturis, altera propria, altera adventicia, 138 B', non autem in quantum dicit eam esse compositam, 138 C'. Tertia, quod anima et corpus non substantialiter, sed accidentaliter unita sunt per Verbum, XXIII 136 D, 141 D', quod assumpsit non hunc hominem, nec humanitatem, sed partes humanitatis, 138 C; nec pertinent ad Verbi personalitatem, nisi extrinsecus, *ibid.*, ut vestimentum, 136 D : quæ opinio jam damnata est, 136 B', 138 A', ut hæretica, juxta Thomam, 141 D', contra Alexandrum, 143 D. — Cf. Assumptio.

Natura igitur humana in Christo nunquam propriam personalitatem habuit, XXIII 144 C, B', quia Christus a Verbo assumptus est, non ut homo, 144 D', 145 B, D, sed ut eius humanitas a Verbo assumpta est, 145 A, nec esse actuale præter esse suppositi, 147 B, 152 D', 153 B, contra Durandum, 72 A', 151 A', et Scotum, 154 B'; ideo nec persona nec res naturæ dicenda est, 142 B, sed dici potest singularis, una et individua, 142 A, quia indivisa est in se et divisa ab aliis, 144 B', nec minor censenda est natura ceterorum, 155 A'. Quomodo ei acciderit creari, generari, mori, XXIII 149 B, 150 C, 154 C', 155 B', et quale esse haberet sibi relicta, 150 C'. — Christus itaque ut homo, nec persona est, XXIII 167 A, 198 A', 199 D, D', 200 C', 201 C, nec individuum, nisi lato sensu, 166 D', 199 B', 200 A, D', nec suppositum, nec res naturæ, 199 B', 200 A'; an dici valeat quis, 167 B, vel aliquid, 199 C', 200 A', 201 B. — An in eo sit tantum unum esse, XXIII 146 B', negant primæ et tertiae opinionis sequaces, 146 B', 147 C, 150 B', affirmant secundæ sectatores, 146 C', sed diversimode : unum est enim esse secundum hypostasim, duplex secundum naturam, juxta Thomam, 147 D, unum existentiæ, duplex essentiæ, juxta Petrum, 148 C', Richardum, 148 C', 149 A, et Bonaventuram, 150 C, unum simpliciter, duplex secundum naturam hanc et illam, secundum Albertum, 149 D, C', unum subsistentiæ, plura inexistentiæ, juxta Durandum, 151 D; imo duplex est esse essentiæ, juxta Henricum, 152 D', cum uno actualis existentiæ, 153 C, A', et uno ad aliquid, ratione divini suppositi, 153 C, A', vel duplex esse essentiæ, secundum Scotum, cum uno actualis subsistentiæ et uno actualis existentiæ, 154 D. — Nihil prohibet in eo poni plura individua, XXIII 140 C, D, A', aut singularia aut particularia, 140 C, A', sed nefas est ponere plura supposita, 139 A, B, 140 D, A', 142 D, vel hyposta-

ses, 140D, B', 141B', vel res naturæ, 140D, A'. An autem ipse dicendus sit duo, aut unum aut unus, XXIII 142B'; recte dicetur unum, 156A, ratione suppositi, 156A', nec dici potest plura, etsi plures habeat naturas, 156A', C', 157D, contra quosdam, 156D'; sed juxta alios, nec unum nec plura recte dicuntur, 157A, sed unus, 157B; quæ in eo dicunt aliquid per se existens, dicuntur in singulari, quæ particularitatem designant, in singulari vel in plurali, 145B'. — Persona ejus quandoque vocatur composita, quasi duobus, vel potius in duabus consistet, XXIII 160B, A', D', sed improprie, 159C, 160C, C'; totum dici nequit, 159D', ac si divinitate et humilitate quasi ex partibus consistet, 159B', nec melior est quam persona Verbi ante incarnationem, 160C. — Cf. Unio.

Quum in Christo distinctæ sint naturæ, quomodo quæ unius sunt de altera prædicentur, XXIII 167C, D', 169A', 170D', 180B', 210B', 211C'. — An vocari possit Deus, XXIII 201D, 202A, B, C, Filius Dei, 204D, Filius Patris, 116A', filius adoptivus, 113D, 114D', 203A', 204B, Deus factus homo, 168C, 170D, C', D', vel homo factus Deus, 169B, homo dominicus, 172A', C', 173C, A', aut divinus, 172C', aut deificatus, 173B', creatura, 209B et s., 211D, 212A, 213B, B', 218B, saltem cum additamento, in quantum homo, 210B', 211C', 212D, vel homo creatus, 209D', 211B'; an sit in eo aliquid creatum, 211B', 213A; an de eo diceere liceat : Deus est homo, 169C', 170D, 171B, A', vel, Homo est Deus, 170B', 171B', vel, Ille homo incepit esse, 215A' et s.; quo sensu dicatur prædestinatus, 173D', vel sanctificatus, XIX 554A', et quænam illi competat sanctificatio, XXIII 91B, 108A'. — Cf. Prædicatio.

De Christi incarnatione. Ut inde fieret satisfactio et reparatio unde venerat delictum et ruina, XXIII 222A, congruebat Verbum assumere non angelum,

enjus natura assumptibilis non est, 68B', 69C, contra quosdam, 69C', 70B', 155C, nec Adæ personam, ob indignitatem, 222C, sed aliquem de stirpe Adæ, 221D'. — Humanitatem assumere potuisse ex viro et muliere, vel de viro tantum, XXIII 222B', sed decebat cum ex muliere nasci, ut vere esset filius, 223A', et ex muliere incorupta, 222C, ob honorem matris, 222C', 223C, et ut inter utramque ejus nativitatem, æternam et temporalem, congruentia fieret proportio, 222C', 223B', item ne duos haberet patres immediatos, 223C, et ut universitatis completeretur perfectio in modis nascendi, 222D'; demum ex virgine non simplici, sed nupta, nasci voluit, variis de causis, XXV 401B, B', maxime ut ejus divinitas diabolo celaretur, 101D', 102C. Similiter illum par erat sexum assumere, ad complementum, XXIII 223C', et potius virilem, 222B', ob præstantiam et auctoritatem, 222D', 223A'. — Quum nasci sit personæ, non naturæ, XXIII 179A', B', de B. Virgine nata dici nequit humana Christi natura, 179D', 180A', C', 182A, nec multo minus divina, 180A, C, D, A', 182B; verus tamen est filius Matris, 184A', 186B, naturalis filius Patris et Matris, 184B'. Filius autem Trinitatis dici nequit, XXIII 111D, B', 112D, B', 114B, 116A, ne per creationem quidem, 114C, B', C', contra quosdam, 116B', C', nec filius Spiritus Sancti, 112C', 115D, D', 116D, ne per gratiam quidem, 112D', 113C, contra Durandum, 116C', non modo ad vitandam relationum confusione, 114B, A', 116B, A', sed quia simpliciter falsum est, 114C', nec filius sui ipsius, 111B'; item licet conceptus de Spiritu Sancto, 113D', non dicendus est conceptus de caritate aut dono, 114A. — Etsi bis natus sit, XXIII 182B', 183C, et duæ in ipso sint generationes, 183A', 185D, et nativitates, 184D', 187C, non est tamen nisi una filiatio, 113A, D, 182C', 183A', C', 184D', 187A, C, contra nonnullos,

185B', 186A', 187D, 188A, quia filatio proprietas est personæ, non naturæ, 187C, et unus filius, 182D', 187B, quia una persona, 183A, 184B, D', 185B', 188A'. — Qui in Scriptura fratres et sorores ejus dicantur, XXV 103A. — Cf. Filius, Incarnatio.

Humanitas Christi fuit divinitatis organum et instrumentum, XXIII 148C, animatum ac proprium, 148D, et universas antecellit creaturas, XX 395B, inter Deum et summos angelos quasi media, XXI 494B, quoad naturalia quidem minor angelis, XIX 578C', 579A, sed quoad gratuita ineffabiliter major, 578D', XXI 564A, unde Christus secundum naturam assumptam eis inferior fuit, secundum assumentem præstantior, 527A, ut viator, minor, ut comprehensor, major, XIX 579A; ideo angelum custodem non habuit, XXI 547C, 549D', contra nonnullos, 549D, C', nec ab eis quidquam recepit fortitudinis, 547D, 549A', aut scientiæ, XXIII 259B'. — An et quatenus melior esse potuerit, XX 595B, in ordine naturæ, 596C, vel gratiæ, 596D, A'.

Christus quoad corpus. Christus, quin fuerit homo verus, ejusdem speciei ac alii, essentialia hominis habere debuit, XXIII 78A', scilicet corpus verum, 78B', et animam veram, 78D', vere corpori unitam, 79B, in singularitate non naturæ, sed subsistentis in natura, 80D. — Ejus corpus, ob suam dignitatem, non ab angelis, sed a Deo immediate formari decuit, XIX 574C', D'; sed in ejus conceptione tria sunt, motus sanguinis, corporis formatio et augmentum, XXIII 84C', quorum nec primum nec ultimum in instanti fieri potuerunt, juxta Thomam, 84D', secundum vero in instanti factum est, *ibid.* Non igitur frustum carnis, ut ceteræ mulieres, concepit B. Virgo, XXIII 84B, sed corpus formatum, 85A, quantum requirebatur ad infusionem animæ, 85B, quod corpus postea, quadraginta sex die-

bus distinctum est et perfectum, 105B'. Et quia impossibile erat concipi corpus antequam assumeretur, XXIII 84D, eodem instanti concepta est caro, creata anima, et utraque alteri et Verbo unita, 84A'. — An et quomodo fuerit in Adam, XXII 401D, 404D', 410C, XXIII 106D, A', D', 407A', et in lumbis Abrahæ, 104C'. An ad ejus conceptionem active cooperatora sit B. Virgo, XXIII 86B, 98D', 103B, et illum conceperit naturaliter an miraculose, XXII 103D, 104B, XXIII 102A'. — Christi corpus non phantasticum fuit, nec cœlestis, sed carneum, XXIII 78B', sed optimæ complexionis, quam a Spiritu Sancto accepit, XXII 104B, non a stella nativitatis, 103C, et justæ statuaræ, inter nimis longam et brevem nimis, XXIII 85C, XXV 274C.

Quoad animam. Veram animam habuit Christus, XXIII 78D', id est vegetativam, sensitivam et rationalem, 78A', cum utroque intellectu, agente et possibili, 248A', non ante carnem creatam, sed simul, 84A', et vere carni unitam, 79B, cuius unica fuit forma substantialis, 85C', et Verbo, 77B', quod, ea mediante, carnem sibi conjunxit, 79C, 81D, 83C, et eam, mediante spiritu, 78B, 80A. — An magis vel minus conjugatur carni quam deitas, XXIII 79D'.

De scientia Christi. Quæ in Christo ad personam pertinent, necessario unum sunt, XXIII 246D, ideo ipsius unicus est tantum conceptus, 374B, contra Scotum, 372D', quæ vero ad naturas, vel unum vel plura esse possunt, 246A'. — In eo igitur multiplex ponenda est scientia, XXIII 246B', 248D, nempe alia invenientia infinita, 247C, alia creata beatifica, qua Verbum æternum per speciem cognovit, et universa quæ in eo reluent, 248A, 250B, 263A, alia creata, infusa et habitualis, 246D, C', 263A, B, animam ejus informans, 247D, qua res cognovit in propriis naturis, 248B, 263A, demuni, juxta Thomam et alios, scientia experimentalis acquisita, 248D, 251A'. Vel,

secundum Alexandrum, alia fuit secundum naturam divinam, XXIII 258 B', qua ab aeterno est, 258 D', alia secundum gratiam missionis, 258 B', qua omnia novit ad humane redemptionis mysterium pertinentia, 258 D', alia secundum gratiam comprehensionis, 258 B', qua ea percepit quae ad suam suorumque pertinent gloriam, 259 A, 260 A, alia secundum naturam animae integrum, 258 C', qua Deum naturaliter cognovit, et res creatas, XXII 255 D', XXIII 259 A, alia secundum penitentiam naturam, 258 C', qua diversas penitentias didicit experimentaliter, 259 A, alia secundum experientiam, 258 C', qua per sensus aliqua apprehendit quae ante sic non noverat, 259 B; et quidem scientia increatae et beatae visionis omnia simul intuebatur, 259 A', scientia naturae integræ et experimentalis, quodammodo discursive et collative, *ibid.* Vcl, juxta Bonaventuram, alia fuit scientia actualis, qua nec novit nec cognoscere potest infinita, alia scientia habitualis, qua in Verbo cognoscit quidquid vult, XXIII 260 D. — Ob unionem intellectus cum Verbo, ipsum cognovit perfectius quam quilibet Sanctus, XXIII 249 B, 250 C, et angelus, 250 B', et tam perfecte quam possibile est creaturae, 251 B', et omnia in ipso vidit, 251 A, B. Verumtamen, quum intellectus sit finitus, nec limites transcendat creaturae, XXIII 253 A, 260 A, ipsum Verbum plenarie comprehendere non potuit, 252 D', 253 C, 253 A', nec omnia scire quae scit Verbum notitia simplicis intelligentiae, id est possibilia et infinita, saltem actu, 256 B', 257 D, B', 259 C', 260 C, 263 A', licet cognoverit habitu, secundum quosdam, 260 D, 268 C', sed tantum quae scit notitia simplicis visionis, id est finita, quae fuerunt, sunt et erunt, XIX 169 D, XXIII 256 A', 257 D, C', 258 C, 259 C', 260 B, vel quae in potentia seminali latenter cujuscumque naturae, 256 B'. Etsi ergo omnia cognoscet quae scit Deus, XXIII 255 C, scientia visionis, 255 D,

scientia ejus divinae minime equiparari potest, 255 B, imo infinite ab ea deficit, 263 D', quoad scientiam simplicis intelligentiae, 256 D, 257 B', et quoad modum et medium sciendi, 255 C, nec omnia cognovit infinita limpiditate, 257 A. — An Verbum cognoverit mediante aliquo habitu, XXIII 246 C, 247 D, 248 B', 250 B, vel aliqua specie, 248 B', 249 C, D', per lumen creatum vel increatum, 249 A, 264 B'; an in Verbo omnia videat simul uno intuitu, 257 C, vel tot actu quot habitu, 260 D', non modo quoad esse quidditativum, sed quoad esse actuale, 251 A, B; an una eademque scientia Verbum cognoscat et ea quae in ipso relucant, 248 A, 249 D'; an ea scientia qua res in proprio genere cognovit, omnia noverit, 261 B, etiam divinam essentiam et hominum gesta, 261 D, et per plures habitus, 262 B, 263 C, 265 A; an scientiam habuerit discursivam et collativam, 259 D, 261 D', 263 C, D, et phantasmatis indignerit ad cognoscendum, 248 A', 261 C', 262 C', 263 B; an et quomodo sciat mala, 263 D', 264 A. — An unquam in eo fuerit ignorantia, XXIII 259 C, consilium, electio, 259 D; an in scientia creverit, 262 A', vel aliquid de novo videre possit actu in Verbo, 257 D', 260 C; quo sensu in Passione dubitasse dicatur, 316 A', B', D'. — Quoad modum cognoscendi scientia Christi minor fuit angelica, XXIII 261 B', sed quoad perfectionem scientiae et numerum scitorum, longe major, 250 B', 261 A', nec ab eis quidquam didicit, 259 B'. — Cf. *Cognitio, Scientia.*

De voluntate Christi. Multi unam in Christo dumtaxat dixerunt esse voluntatem, XXIII 313 B, sed de fide est in eo fuisse duas voluntates, sicut duas naturas et duas operationes, 311 D', 313 D, divinam scilicet et humanam, 309 A', non quasi unam tertiam constitutae, sed utramque distinctam, 312 A; imo in eo fuit voluntas multiplex, XX 658 A', XXIII 309 D, 311 D, 313 D, 314 B, D, etsi unum

tantum volens, 309B'. — Quatuor modis ipsi contigit *et* liquid velle, XXIII 314B, et quædam velle potuit voluntate humana, non divina, 310C, 311A, voluntate sensualitatis, non rationis, 313A, sed nec voluntas humana contraria fuit divina, 310B', 312D', 313D', nec voluntas sensualitatis voluntati rationis, 312D', uer voluntas rationis sibi ipsi, 313A, quia in volito tantum accidit eas differre, 311A', 312B', non in modo et actu volendi, 311C', 312C'. An unquam humana voluntas cassa fuerit, XXIII 310A', D', 311A. — An sicut omnium rerum habuit scientiam, omnium voluntatem habuerit, XXIII 268C, vel saltem omnium quæ vult Deus, 268A'; et qua voluntate, absoluta an conditionata, mortem acceptaverit, 293D. — *Cf.* Voluntas.

De Christi potentia. Christi humanitas omnipotentiam nec habuit nec habere potuit, XXIII 263C', D', quoniam ipsi communicari non potuit infinita essentia, 266B, nec infinitas actu, 267C'; ideo etsi data sit ei omnis potentia quæ creaturæ communicabilis est, 266B, et scientia practica omnium rerum, 266D, sicut in scientia ita et in potentia a scientia et potentia divina in pluribus defecit, 266C'; quandoque tamen omnipotens dicitur propter idiomatum communicationem, 266C, B'. — Anima ejus virtute naturali corpus suum regere valebat, aliosque instruere et illuminare, XXIII 267B, non autem corpus suum aut alia immutare, 267D, nec in inferioribus impressiones per se facere quas facit natura, 267D'; virtute gratiæ, in quantum beata, corpus proprium illæsum servare poterat, 298D', immutare et glorificare, 267A', 298C', non autem transmutare materiam ad formam substantialem aut accidentalem, 268A; virtute Verbi, cui erat unita, immutationes in inferioribus instrumentaliter operari valebat, 267C, et miracula facere, 298B, C, 299B, et ita quodammodo dicitur omnipotens, 268B'; nullo autem modo

res creare potuit nec annullare, 265D', 267C, 268C. — Cur omniscientiam potius quam omnipotentiam consecutæ sit, XXIII 34C, 266A', 267C', 268B, C'. — *Cf.* Omnipotencia.

De actione. Quoad agentem una dumtaxat in Christo fuit actio, quæ idcirco dicitur theandrica, XXIII 309D', 326A'; quoad potentias et rationem agendi, plures et distinctæ, 310A, 313D, 326C, quia humana natura patiebatur vel operabatur quæ sunt sibi propria, 326D; sed quælibet, quia a Deo homine exercita, nobis profuit ad salutem, 310A. — *Cf.* Actio.

De gratia. In Christo variis de causis ponenda est gratia habitualis, XXIII 228C, D, D', 229B, vel potius triplex gratia, singularis, unionis et capitinis, 227A, quarum quilibet gratia plenitudinis dici potest, 227D, A', et fuit quasi infinita, 233C. Gratia unionis natura prior est gratia singulari, 240A, et utraque prior natura gratia capitinis, 239D'. — Gratia singularis certe creata est, XXIII 228C, et plena fuit, 227C, perfecta et consummata, ab exordio incarnationis, 228D, 229A, D, 230A, intensive et extensive, 229A', ita ut deinceps augeri nequivicerit, XX 53A', XXIII 228A', 233C, quia totam animæ capacitatem repleverat, XX 51D', XXIII 228C', 233C, B'. Ideo, licet finita fuerit quoad essentiam, XX 51A', XXIII 231B, et ejusdem speciei cum gratia aliorum, 233C', tanta fuit quanta absolute ab eo recipi potuit, XXI 502A', et quanta potest creaturæ conferri, XXIII 230D, ita ut eam æquari possibile sit, 230C', D', minime autem superari, 231A, B. Unde quasi infinite transcendent aliorum gratiam quoad virtutem habitus, XXIII 232B, usum et effectum, 232C, et infinitæ fuit virtutis in promerendo, 234B, quapropter infinita dici potest sub triplici respectu, 232C'. — Gratia unionis dupliciter sumitur, XXIII 129B', vel tripliciter, 242D', vel quadrupliciter, 243C', et dicere potest quid creatum

vel increatum, 229B', 228A, 242D'; an et quomodo differat a gratia capitis, 228 B, 243C, et a gratia singularis persone, 243C. — Gratia capitis pariter creata dicitur et increata, XXIII 228A; an et quomodo differat a gratia unionis, 228 B, 243C, et a gratia singulari, 243A'. — An Christo naturalis fuerit gratia unionis, habitualis, XXIII 120C, B', D', 121 C, B', et increata, 421A'; an tanta capax fuerit gratiae quanta angelus, 230D, 231 A. — Cf. Caput, Gratia, Unio.

Christus a suæ conceptionis initio beatifica visione donatus est, XXIII 250 B', qua majorem nullus potuit habere homo, *ibid.*, nec etiam angelus, quidquid dicat quidam, 250B', C', utpote tantæ eminentiæ quod pura creatura eminentiorem suscipere nequit, 251B'; ideo Deum vidit, non modo in quadam sui claritate, 254D, sed in semetipso, 254B', sive immediate, sive per medium creatum, 254C'. — Verumtamen, quoniam beatitudo vera omnem pœnam et miseriam excludit, secundum mentem dumtaxat comprehensor fuit, secundum inferiores vires viator, XXV 423C'; et quamvis aliquos operatus sit actus corporum glorificatorum, XXIII 302A', 303 C', Beatorum dotes non habuit, 303A', 304A, saltem quoad habitum, XXIV 305 C', sed aliquid habuit de quadruplici hominis statu, XXIII 302C. — Quomodo transfiguratus sit, XXIII 302D', et an ipsi naturalis fuerit corporalis claritas, 303D', 304A, D. — An summa fuerit in eo fruitio, XXIII 231C.

Peccare igitur non potuit, nec ut Deus, XXIII 218B', 219B, 220A, nec ut comprehensor, quia Beati a Deo averti nequeunt, 218A', 219A, nec ut viator, quia confirmatus fuit in gratia, 218A', 219A. Aliquam tamen peccandi potestatem habuit, quum arbitrium habuerit, XXIII 218B', 219C', 220A, C, C', et peccasset si voluisse, 219B, D, sed velle non poterat, 219A', 220D. An saltē, dato quod humanitas ejus sine gratuitis assumpta

T. 25th.

essel, peccare potuisset, XXIII 221C, D, et damnari, 221D, B'. — Pariter peccatores assumere non debuit, quia nec naturæ deitatis nec officio redemptoris congruebat, XXIII 220B'; ideo caro ejus in patribus non fuit peccato obnoxia, 105D' et s., nec ipse in Adam originale contraxit, XXII 394B, XXIII 104C', 105 B', C, 106B', 107C, A', C', nec in lumbis Abrahæ decimatus dicitur, 103C. nec unquam liberatione indignit, 104B, C, D, quia in lumbis Abrahæ et Adæ non fuit secundum rationem seminalem, sed secundum corpulentam substantiam, XXII 401D, 404D', 410C, XXIII 104D', 106B', 107C, non actu, sed potentia, potentia scilicet qua fieri posset, non qua fieret, 104D'.

Ut comprehensor, Christus non habuit fidem, nec spem, nec penitentiam, XXIII 227C, B', 449C, 451A', nisi quantum ad id quod est perfectionis in eis, 227C', nec timorem, ut donum, 538B, nisi filiale, et quoad unum actum, qui est revereri Deum, 561A', quamvis timoris dono in Scriptura repletus dicitur, 534D'; caritatem habuit, sed juxta modum patriæ, 510D; quomodo inimicos dilexerit vel dil.gat, 510A', utrum plus dilexerit Petrum an Joannem, 484B, B', 511B. — Ut Deus, orare non potuit, XXIII 315C, 316B, ut comprehensor, orare potuit pro aliis, 315C, ut viator, pro aliis et pro se, *ibid.*, et quadruplici ratione eum decuit orare, 315D, 316B. Tripliciter orasse dicitur, voluntate nempe rationis, pietatis et sensualitatis, XXIII 315A', et diversimode exauditus est, 315B'; quomodo in Passione calicem petierit a se auferri, 315C', 316D, et quare, 315D'.

An et quomodo Christus mereri poterit, XXIII 322D, C', 324B, 325C, 327A. — An a primo instanti vita meruerit, non constat, aliis negantibus, XXIII 332 A', C, 333D', 334A, ob varias causas, 333A, 334A, alii affirmantibus, 333A, A', 334C, C', D', quia Christo tribuenda

sunt quæcumque ei tribui possunt, 332 D', 333 A'. — Ut comprehensor, nihil meruit, XXIII 321 D, 324 B, contra Scotum asserentem ipsum meruisse etiam per actus beatificos, 328 B, sed ut viator mereri potuit, 322 C', imo non potuit non mereri, 326 C, et quocumque actu meruit, XXI 385 D', XXIII 321 D', caritate, 322 D', 323 D, operatione, 323 A', passione, 323 C', 324 C, 326 B', et etiam motibus sensualitatis, XXI 386 A, XXIII 321 B', C'. — Unionem cum Verbo nunquam meruit, quum ante non extiterit, XXIII 117 D', sed quum melius sit aliquid habere per meritum quam sine merito, 325 B', per meritum habuit quæcumque mereri non officit ejus dignitati, 325 C', et meruit non modo sibi, sed aliis, 325 D', 331 B', qui Baptismate ipsi incorporantur, 326 B; quæ sibi meruerit, 321 C, 322 A, 327 B, et quæ nobis, 321 C, 322 A. Omnibus meruit, ut causa totalis, gratiam primam, XXIII 329 A, et apertio nem paradisi, 329 B'; 330 C, ut causa principalis, gratiam poenitentiale post peccatum, 329 B'; quomodo Patribus V. T. meruerit gratiam primam, 329 C', D'. — Infinite non meritus est Christus, juxta Scotum, XXIII 329 B, 330 A', contra aliquos, 328 A'; sed ob dignitatem personæ, quæ Deo magis grata fuit quam totus mundus, 515 C', 517 C', et humanæ transcedit limites naturæ, pro tota natura satisfacere potuit, XXII 211 C, et quoad sufficientiam satisfecit pro peccato, licet quodam modo infinito, XXIII 330 A', 331 A, B, et pro infinitis peccatis, 329 D, 331 C, etsi quoad efficientiam, pro electis tantum satisfecerit, 328 A', 329 A, A', 331 D, A'. Adeo igitur superabundans fuit ejus meritum, XXIII 331 C', ut innumerabilia millia hominum redimere sufficeret, 232 C, et ab eo, tanquam a capite, ad universa membra Ecclesiæ derivatur, 331 B'. — Cf. Redemptio.

De gestis Christi. Christus, ut mediator esset, ea quæ Dei sunt, gratiam scilicet et virtutes, ad nos detulit, XXIII

276 C, et ea quæ nostra sunt, infirmitates et defectus, ad se assumpsit, 276 D, non necessario, sed voluntarie, 96 D, 277 B, 292 B, quia sic decuit, 277 D, ut fratribus per omnia assimilaretur, 277 A, 364 D. Humanam igitur assumpsit naturam, cum perfectionibus et imperfectionibus, XXIII 277 C', 278 C, sive animæ sive corporis, 278 B, quas Deus in ipsa plantaverat, 278 A, id est defectus naturales et pœnales, 276 A', 277 B, B', qui universaliter sequuntur naturam, 276 B', vel ex peccato communi totius naturæ oriuntur, nec repugnant perfectioni gratiae, 277 B', 279 B, non autem eos qui ex particula ribus causis oriuntur, 276 D', 277 C', vel ad imperfectionem gratiae pertinent, 276 D'. — Unde, quum corpus possibile assumperit, XXIII 277 D, vere doluit, 284 D', 287 D, quidquid contra dicere videantur aliqui Sancti, 291 D', et acerrime doluit, 285 A, 289 B, 300 A'. Similiter anima ejus, quoniam appetitus sensitivi passionibus non caruit, XXIII 281 C, 282 C, 283 C', ut tristitia, 281 D, 282 B', 284 A, ira, 281 B', 283 D, 284 C, timore, 281 D', 283 C, compassione, 283 D', 284 B, duplice modo passa est, passione corporali, in quantum forma corporis, 281 A, A', 282 A, et passione animali, in quantum sensitiva, 280 D, 282 B; nec obstat eam in superioribus viribus beata fruitione repletam fuisse, quia ad inferiores non redundabat delectatio, 281 A', nec dolorem impeditabat sensibilem, nec tristitiam, 283 A, 286 A, 291 D, C', 293 B, 544 D', 546 A. — An et quænam in Christo fuerit necessitas patiendi, XXIII 296 B, C, C', D'. Juxta Cartusianum, per donum beatæ fruitionis illæsum poterat servare corpus, XXIII 297 D', 298 C', 300 D, 364 C', ut Beati, 298 B', nihil ergo invitus passus est, 296 D', 297 C', imo non nisi per miraculum, per suspensi onem redundantiae felicitatis superioris pati potuit, 302 B; non tamen omnia miraculose pertulit, 364 D'. — Cf. Passio.

Pari modo tenet Cartusianus cum qui-

busdam, animam Christi, beatæ fruitio-
nis merito, potuisse corpus servare im-
mortale, XXIII 297D', 298C', 301C', et
mortem ejus non nisi miraculo accidisse,
scilicet per subtractionem redundantiae felicitatis animæ, 298C', 300D,
301C, D'. Sed juxta plerosque, in eo fuit
quædam moriendi necessitas, XXIII 295
B', non absoluta ex conditione originis,
364B, aut peccati, 300B', 364C, nec
ex causis communibus, 295B', 296D, sed
saltē conditionalis, ex causa finali, ad
redimendum scilicet genus humanum,
296B, C, 297B', et quia solubile ac mor-
tale corpus libenter acceperat, 296A',
297C, 299D', 300D'; ideo mors ejus
aliquo modo naturalis fuit, aliquo modo
violenta, 300C', non necessitate coactio-
nis, sed libera voluntatis, 296D, 297A,
B', 299B', 300A, nec plene humanæ
ejus voluntati subjacuit, 298A, 300A, B,
D', imo in natura ejus nihil erat quo
posset eam impendre, 298B, 300C. Id-
cireo, etiam non occisus, mortuus fuisse-
set, XXIII 297B', et senio naturaliter
defecisset, 296B', 300C, 304B', etiam
edendo de ligno vita, 301B'. quia cor-
pus habuit naturaliter solubile, 296A',
297A', 300C, nec super illud, juxta
Scotum, perfectum habuit dominium,
301D. — Vere igitur mortuus est, XXIII
361B, et in eo anima et corpus realiter
separata sunt, 361C; sed a divinitate
nec anima separata est, cui unita man-
sit gratia unionis, 361A, C, 363A, in-
habitationis et fruitionis, 362A, et facta
est impassibilis, 362B', nec corpus, quia
immediate Verbo unitum est, 361A, D,
B', 363B, et in ipso remanserat ratio
unionis, 361A', 362D, non tamen a dei-
tate vivificabatur, 361A, D, et reapse
mortuum est, 361D, sed non desit esse,
363C, A', nec etiam proprie loquendo
assumpta humanitas, 362B, 363A. —
Non tamen potuit Verbum in triduo mor-
tis dici anima aut corpus, XXIII 361B',
quia utrumque non natura est, sed pars
naturæ, 361C', nec duo vel tria, quia ex

parte assumentis nnica fuit relatio, 361
D'. An tunc fuerit homo, negant Thomas,
XXIII 368B', 369B, et alii, 370A', C', D',
372A', B', D', quia in eo deerat humana
natura realiter, 368C', 370D', 371D', et
etiam intentionaliter, juxta Scotum, 372
D', quum homo proprio fuerit per unio-
nem animæ et corporis ad invicem, 453
B', affirmant alii, sive quia animam put-
tant totam esse hominis substantiam,
368D, 370D, A', 372B, sive quia ibi erat
humana natura secundum esse intentio-
nale, 371A, B', 374A; an tunc fuerit
rationalis, 370A, vel suppositum in hu-
mana natura, 370A, B, vel redemptor,
374A', 375A, vel mediator, 374B', 375
A, vel Christus, 377B'. — Mortem ejus
voluerunt pariter Deus, ipse et Judæi,
sed aliter, XXIII 344B', 355A', C', 356
A. — Cf. Mors.

Christus debitum corruptionis ex ne-
cessitate originis non contraxerat, XXIII
364B, nec sponte assumpserat, 364C, et
corpus ejus, etsi ex contrariis constans
elementis, 364D, a corruptione servaba-
tur supernaturali virtute, 364A', C', ideo
in morte naturaliter indissolubile erat,
363D', 364A', C', contra quosdam, 364B',
vel saltē nunquam dissolutum fuisse,
quum hoc nec ad redemptionem confer-
ret, 364C, 363A, nec Verbi dignitati
congrueret, 363A'. — In sepulcro igitur
tribus diebus mansit, id est triginta sex
horis, XXIII 377A', 385D, ut certo con-
staret de ejus morte et resurrectione,
377B, sed incorruptum, 362D', 378C',
379B, B', C', et suscitatum est idem
specie, 368C', 378A, 379A, D', et idem
numero, 378B, A', 379B, D, D', cum
eadem complexione et dispositione, 379
A', C', D', 380B. — Christum nempe a
mortuis resurgere multipliciter require-
bat ejus dignitas, XXIII 381D, et bonum
comprehensorum, 380C', ac viatorum,
380B'; nec eum in sepulcro diu jacere
decevit, 381C, A', 385B. Quod nonam re-
surrexit, XXIII 377A', 385A, B, D, et
qua virtute, 384C'; quonodo dicatur

primitiae dormientium, 384 A'. — Cf. Resurrectio.

Post resurrectionem recte discipulis manifestavit se ipsum, ut confirmaret eorum fidem, XXIII 381 C', 382 D'; quomodo ab eis videri potuerit, 382 A', et palpari, 383 C, A', 385 D'; et cur se eis palpandum prebuerit, 383 A, D, A'. An vere conederit, et quomodo, XXIII 384 B, 386 D'. — Ad inferos descendisse dicitur, quomodo, XXIII 387 C, et quare, 386 A'; an in anima descenderit, 389 D', 390 A, D, et quamdiu ibi fuerit, 387 C'. Sanctos ibi detentos beatificavit, XXIII 387 A', 394 A', tenebras exteriores et interiores excludendo, 388 C, et dolores exspectationis tollendo, 388 D'; damnatos autem non liberavit, nec pueros in originali defunctos, quia gratiae non erant capaces, 388 D, nec purgantes animas quae nondum penas luerant, *ibid.*, contra alios, 389 C'. Quo sensu dicatur ibi incredulisi praedicasse, XXIII 389 A. — Cur ad cœlos ascenderit, XXIII 390 D', quomodo, 391 B, D, 392 C', et quoque, 392 A, D, 393 B, D, 394 A, C'; quomodo ipsi competeteret ascendere vel descendere, 391 A, 393 D', et quo sensu dicatur solus ascensurus, 394 B', D'. — Quomodo dicatur a dextris Dei sedere, XXIII 392 B, 393 A, 395 A', quum in sinu Patris requiescere perhibetur, 392 C; num ad aequalitatem Dei assumpta sit ejus humanitas, 395 A, A'. — Cf. Ascensio.

Tres sunt ei modi essendi quoad divinitatem : in omnibus per essentiam, in Sanctis per gratiam, in natura assumpta per hypostaticam unionem, XXIV 210 C, 259 A; item tres quoad humanitatem, quia localiter est in cœlo, personaliter in Verbo, sacramentaliter in altari, 210 D, 259 B, 262 A. — Secundum esse naturale in uno est loco, secundum esse personale non est in loco, secundum esse sacramentale in pluribus est locis, 259 B. Localiter in cœlo est, personaliter ubique, sacramentaliter in altari, XXIII 375 A'; secundum divinitatem ubique,

secundum humanitatem determinat sibi locum, 375 D; an ubicumque est, homo sit, 375 C. — Quomodo dicatur in sepulcro fuisse totus, non totum, XXIII 376 C', 377 A, A'. Quomodo sit in Sacramento, XXIV 251 B et s., 256 B, 259 C et s.; prout est ibi, nec se videt nec alia, 268 C'. — Cf. Locus.

Christus in cœlo tantam gloriam habet quantum recipere valet creatura Verbo unita, XX 50 B, et quoniam omnia in Verbo cognoscit, XXV 418 C', summos illuminat angelos, XXI 494 B, 506 C', 564 A, et Beatos, XXV 419 D', qui in ipsum prospicere cupiunt, XXI 564 B, et summopere in ejus visione delectantur, 393 D. — Ipsi competit habere auream, seu coronam, XXV 442 D, non autem aureolam, qua aliquid est diminutivum, 442 A', militibus, non principi assignatum, 443 D', et nihil notabile essentiali premio adderet, 442 B', nec dotes, 434 C', quia ex triplici ejus unione, cum Deo per amorem, cum divina natura personaliter, et cum Ecclesia, 434 C, nulla matrimonii rationem habet, non prima, quia deest unius ad alterum subjectio, 434 A', non secunda, quia deest personalium distinctio et conformitas in natura, *ibid.*, non tertia, quia non modo caput, sed membrum est Ecclesie, 434 D'; ejus tamen sponsa aliquo modo dici potest humana natura, in quantum ei conjugitur, 434 C, et Ecclesia, prout est corpus ejus, 434 D'.

Tripli titulo ipsi competit judicaria potestas, XXI 335 C', quam in fine sæculi solemniter exercebit, XXV 378 C et s. — Secundum utramque naturam Dominus est hominum, XXV 379 A, et omnium creaturarum, 379 C; secundum humanam, ad eum attinet esse mediatorem, XXIII 345 A', 346 C, 347 A, caput, fundamentum, ostium, sacerdotem, 346 D, hostiam, redemptorem, pastorem et viam, 346 A'. Quomodo sit inter Deum et homines medium, XXIII 345 D', 346 C', seu mediator, 346 A, 348 C, XXV 379

B', reconciliator, XXIII 347B, D', et redemptor, 347C, A', 349B. — In incarnatione et in Missa triplie fungitur officio, advocati, XXIV 232B, medici, 232D, et sacerdotis, 231B', propter quod sacerdos dicitur in aeternum, XXIII 369 C, 370C'. — Multipliciter convenit ei esse caput, XXIII 236C', 238A', sed praecipue ratione influentiae, 235B, C, 237A. Ut Deus, caput est omnium Sanctorum, XXIII 233A, 238A', quos spiritualiter vivificat, 235A, 238B'; ut Deus et homo, caput Ecclesiæ, 237D, 238D, 239B', 240D, item ut homo, 235B, 236A, 237D, et hoc multipliciter, per modum meriti, doctrinæ et fidei, 235C, 236A', 238B. An sit caput angelorum, XXIII 235B, C, 237B', 242A, omnium hominum, 241B', infidelium, 240D', reproborum, 237C', et malorum, 237D', 239C, 241A, 242A; cur potius caput vocetur quam cor Ecclesie, 235A', 237A, 239A, 240A'. An sit membrum Ecclesiæ, XXIII 236B, vel sui ipsius, 235D'. Quot modis contingat homines ipsi in corporari, XXIV 127B. — *Cf.* Caput.

Ut sapientissimus medicus et pius Samaritanus, XXIV 33, genus humanum saucium a morte liberavit et infirmitate, 30, a culpa et miseria, 32, et ab innumeris originalis culpæ sequelis, 29, et in septem sacramentis salubria paravit medicamenta, 31, et lavacrum ad ablendum lepram generis humani, 33. — Cur Baptismum receperit, non Confirmationem, nec Ordinem, XXIV 198D. — Quo die Eucharistiam instituerit, XXIV 302A', 303A', et an in azymo, 302C', 303B, B', C'; an proprium corpus et sanguinem sumpserit in Cœna, 235C, 302B, et quale corpus discipulis tradiderit, impassibile et immortale, 305C', 306B, an contra passibile et mortale, 305D', 386B. — Qualem potestatem habuerit peccatores intus mundandi a peccato, XXIV 143B', 148B, D. — *Cf.* Sacramenta.

Christi humanitati, seu carni seorsum sumptæ, non debetur nisi cultus dulie

seu hyperduliae, XXIII 191B', 192C, 193A; sed ratione hypostaticæ unionis ipsi debetur cultus latræ, 191B', 192B, 193D, contra quosdam, 193B, 195A, quia uno eodemque cultu honoranda est tota Christi persona, 191D', 193C, id est cultu latræ, qui divinitati per se impenditur, 194C', humanitati per accidens, 193B', 194D'. Juxta nonnullos tamen cultu latræ colendus est quoad divinitatem, cultu dulie quoad humauitatem, XXIII 192C. — Quomodo sit objectum theologiae, XIX 79D, A', 80C. — *Cf.* Cultus.

CHRYSOSTOMUS (S. Joannes), Constantinopolitanus episcopus (347-407), exponit quendam locum Scripturae (Joann. xxi, 17), XXV 32C. An, juxta illum, Joannes agnoverit Christum ad se venientem, XXIV 147B, C, D'. — Allegatur de lectione et studio Scripturæ, XIX 40, 41; de Dei notitia, 36, 152C, 154C, et dilectione, XX 62C; de aequalitate inter Patrem et Filium, 98D, et processione Spiritus Sancti a Filio, XIX 460A', 461A'; de creatione angelorum, XXII 36C, angelis custodibus, XXI 548A', B', et tentatione diaboli, 364C'; de creatione materiae, XXII 6B', natura corporum cœlestium, 60D, et pluralitate cœlorum, 62C', D'; de dignitate Christi, XXIII 39C, et forma in qua apparebit in iudicio, XXV 379D'; de gratia, XXII 321C. voluntate, 537C', et actu alios judicandi, XXV 22B'; de Baptismo per immersionem, XXIV 114C; de Sacramento altaris, 336C, D, D', et ejus consecratione in azymo, 303D, D'; de Pœnitentia, 430A'; de actu matrimoniali, XXV 62C, repudio, 151C, et libello repudii, 132D'; de visione beatifica, XXIII 234C, XXV 413C', 414A', et poena damni, XXII 448A, XXIII 292D', XXV 468D.

CIBUS non modo ad naturalis caloris foementum requiritur, XXII 395D', 396D, sed ad quantitatæ augmentum, 397A', et ad restaurationem deperditæ, 397D'; ideo etiam in statu innocentiae cibo indigebant primi parentes, non solum ad

tuendam vitam, 490 C', quæ eo deficiente defecisset, 490 D', sed etiam ad virtutis augmentativæ et generativæ conservationem, *ibid.*, in eo enim totum potentialiter est semen, 483 D, et ex eo resolvitur, XXV 267 A; et ab eis, ut videtur. substantialiter incorporatus fuisset, XXII 200 C, etsi forsan in eis fumositates et somnum non provocasset, 491 A, 192 B'. — An in substantiam nutriti convertatur, negant quidam, XXII 395 A, B, A', D', XXV 266 B', 269 B', affirmant alii, XXII 397 A', 405 D', XXV 266 C', sic tamen ut non pertineat ad veritatem naturæ, nisi secundario, XXII 397 B', XXV 266 D', in quantum corpus augere habet, XXII 397 D', 400 C'; affirmant denum alii simpliciter, 396 C, 398 D, 405 B, ita ut cum substantia generantis permisceatur, 398 D, et ex ambobus unum simplificiter efficiatur, 398 D'; non tamen ita perfecte naturam consequitur speciei ut reliquum corpus, 399 A. — Quomodo digestione coequatur, XXII 407 A, et comedenti incorporetur, XXIV 231 A; an secundum speciem et materiam nutriat, aut secundum materiam tantum, XXII 406 A, XXV 271 B; an cum comedente sit resurrecturus, 267 A, 269 A'. — Quum ad reparandam individui ruinam sumatur, nec propter sc appeti debet, XXV 273 C, 275 C, B', nec per se felicitatem dare potest, 273 C, 275 D, imo homini non convenit in quantum homini, 275 D; ideo etsi fuerit in paradiso terrestri ob necessitatem, 275 D', in cœlesti nullatenus erit, 273 B, 275 C, C', et quæ in Scripturis de Beatorum epulis dicuntur, spiritualiter intelligenda sunt, 276 B. An in statu innocentiae major fuisset comedentium delectatio, XXII 202 B; an vere cibum sumpserit Christus redivivus et digesserit, XXIII 384 B. — Cibus intellectus est veritas, cibus voluntatis, bonitas, XXIV 231 D, maxime summa veritas et bonitas, 231 A'; quid inter cibum corporalem et spiritualem intersit, 231 C. — Cf. Comestio.

CICATRICES vulnerum in Christo glorioso remanserunt quatuor de causis, XXIII 383 D', in martyribus autem non videntur permansuræ, XXV 270 D, saltem prout defectum includunt, 279 D', et quamvis corpora eorum splendore decorant, splendor ille aureola dici nequit, 442 D'. An et cur Christi cicatrices Thomas tetigerit, XXIII 384 A.

CICERO (Marcus Tullius), Romanus orator et philosophus (106-43 a. c.), Dei providentiam et præscientiam negavit, ut casum et fortunam defendenter, XX 641 B', asserens omnia in inferioribus necessario evenire, XXII 89 C'. — Cæsaris laudans occisores, XXII 585 D, an probandus sit, 585 A', C'. — Allegatur de Deo, XXI 471 A', latraria, XXIII 190 D, XXIV 358 D, et diis, XXI 359 D, 414 A; de providentia, XX 479 A, et fato, 505 D, XXII 89 C'; de philosophia, XIX 83 C', et sapiente, 83 D; de naturali, XXII 378 B, jure naturali, XXIII 604 B, XXIV 469 D', XXV 126 C, legibus, 426 A, et circumstantiis actuum, XXIV 434 B', 435 C; de voluntate, XXII 355 B, virtute, XXI 392 C, XXII 341 B', 342 C, 343 A, 549 A', XXIII 406 C', 521 A', 529 D, virtutibus cardinalibus, 524 A, et temperantia, XXI 419 A'; de bono honesto, XX 568 C', et bonis mixtis, XXV 409 C'; de expetendis, XIX 421 C, et gaudio, XXV 434 C; de passionibus, XXII 488 C', XXIII 282 A', avaritia, XXI 387 C, et contentione, XIX 56 B.

CICONIA parentes ætate confectos fovet et nutrit, XXIII 489 C'.

CINIS. Sic vocantur reliquiæ humanorum corporum, tum quia olim reapse comburebantur, XXV 252 A', tum ob fomitis incendium, quod est causa cur dissolvantur, 252 B'. — In cineres esse redigendos omnes, satis probant et humanæ naturæ exigentia, quæ ad reformationem redire nequit nisi per dissolutionem, XXV 252 D, et cessatio motus cœlestis in fine mundi, qua necesse erit mixta in sua elemuta resolvi, 252 A', et ignis conflagrationis, qui universa comburet,

232 B'. — In resurrectione ab angelis colligentur et in pristina corpora formabuntur, XXV 249 D'; an in his aliqua remaneat vis, 232 C', aut lux, 232 D', qua naturalem habeant inclinationem ad resurgentem, 233 A, 234 D'. — Quo sensu in cineribus dormire dicantur vitia hominum, XXV 233 A. — Cf. Mors, Resurrectione.

CIRCULUS, ut perfecta figura, praesentiam Dei iu creaturis optime figurat, XX 446 C, et incarnationem, XIX 46; amor quippe est quasi circulus aeternus, 439 C'; item et divinarum idearum pluralitatem in unitate essentiæ, XX 399 B', 440 B'. — In motu circulari idem est subiecto terminus a quo et ad quem, XIX 439 C', quapropter non repugnat Filium in Trinitate esse amoris principium a quo et terminum ad quem, 439 D'.

CIRCUMCISIO signum erat Hebraeam gentem ab aliis distinguens, XXIV 67 A, et remedium contra originale peccatum, 67 A, 68 C, 69 B', non tamen sine quo non, 67 B'. — Ut remedium contra peccatum, convenienter post sacramenta legis naturæ instituta est, XXIV 68 A', et ante legem scriptam, 68 B', tempore Abrahæ, *ibid.*, et in populo Israel, 68 C'. Cur viris solis imposita, XXIV 67 B', C', in membro genitali, 68 A, in modum circuli, 67 D', octavo die, 69 A. — Octavi diei circumstantia, etsi de *præcepto*, nihil ad efficaciam attinebat, XXIV 68 C', sicut nec cultelli lapidei, 69 D; ideo urgente causa, *præveniri* poterat, juxta nonnullos, 69 B; duplice autem de causa nunquam iterabatur, 67 C. Cur in deserto intermissa sit, XXIV 67 B, 69 A. — Multiplicem habuit significationem, XXIV 68 D, et convenientiam contra originale peccatum, 68 C: in pueris originale afferebat, 69 B', in adultis originale directe, actualia ex consequenti, 69 C', in quantum illud sine his quoad reatum remitti non valebat, 71 A; sed contra fomitem directe ordinabatur, indirecte tantum contra peccatum, 67 A'; pœnam

satisfactoriam peccato debitam non tolerabat, 71 A, et characterem non impri-mebat, 67 B, 69 A', 479 A'; an et quomo-do gratiam contulerit, 69 C' et s., 71 B. — Quamvis igitur Baptismo quandoque æquiparetur, XXIV 71 A, in pluribus ab eo deficiebat, 67 B, A', 69 A', 72 B, 404 B', ideo N. L. accedente, cessare debuit, 71 C'. — Quid de infantibus ante octavam diem morientibus, XXIV 69 C, de mortuis in deserto incircumcisio, 69 B, et de ficto circumcisionem recipiente, 67 C. — Cf. Baptismus, Peccatum.

CIRCUMINCESSIO proprietas est divinarum personarum, qua una in alia plene esse dicitur et econtrario, XX 406 D, et in uniendis distinctionem simul requirit et unitatem, 406 A'. — Sic ab Henrico vocatur praesentia Verbi in humanitate Christi, XXIII 74 B, D, an bene, 75 A. — In Beatis fit quædam Divinitatis circumincessio in essentiam animæ, XXV 408 B, non generali modo quo in omnes illabitur creaturas, sed speciali, 408 D', quo anima in Deum transformatur, 408 A, et deiformem induit similitudinem, 408 B. — Circuminedere se invicem dicuntur animæ potentiae et virtutes, XXIII 464 D, quapropter alii tribuitur actus alius, 464 B, D. — Cf. Trinitas.

CIRCUMSCRIPTIO. Locus locatum circumscribere dicitur, quia in circuitu describit ejus figuram, XXIV 258 A; quum ergo quantitas locati univoce comparatur ad quantitatem loci, locatum est in loco circumscriptive, 256 A'. Ideo corpora quæ sunt in loco per propriam quantitatem, in loco sunt circumscriptive, XX 441 C', 449 C, B', XXI 476 D, XXIV 250 B', quæ autem sunt in loco secundum virtutem, ut angeli, vel per substantiam, ut corpus Christi in Sacramento, loco non circumscruntur, 256 A'. — Verum-tamen, quoniam omne creatum propriæ perfectionis terminis circumscrribitur, XXI 202 D, spiritus increatus dumtaxat incircumscripitus proprie dicitur, 163 A, 202 D, spiritus vero creati loco aliquo

modo circumscribuntur, non corporaliter, sed intelligibiliter, 468D, quia ibi circumscribuntur ubi operantur, 468C. — An ita a personis divinis circumscribi possint relationes, ut absque his intelligentur personæ, XX 223C'. — Cf. Locus. CIRCUMSTANTIA quid sit, XXIV 434 D, 438B; an sit proprietas actus moralis, 434A'. — Ad moralem actus bonitatem vel malitiam confert, XXII 493A, 533D', accidentaliter, juxta Thomam, 512 A, principaliter, juxta Henricum, 512A', C', ita ut actus saltem exterior bonitatem sortiatur ex circumstantiarum commensuratione, 536C'. — Septem vulgo enumerantur circumstantiae, XXIV 434B', quæ varie a variis assignantur, 433B, D, 437C. Quælibet actum corrumpere potest, XXIV 436D; sed aliae sunt quæ ordinarie nil faciunt ad actum, 436A', 437C', aliae quæ minuant peccati gravitatem, 436A', aliae quæ augent, 436D, 437D', non tamen in infinitum, 436B', aliae quæ ad aliam peccati speciem trahunt, 436B, 437A', 438D. Inter eas magis aggravant cur, XXIV 435C', et quid, 435D', deinde quis et quomodo, demum quando et ubi, 436A. An de veniali peccatum mortale facere valeant, XXIV 437B'. — Confitendæ non sunt omnes circumstantiae, XXIV 436C', sed eae tantum quæ peccati mutant speciem, 436C', 438B, et etiam, juxta quosdam, quæ notabiliter aggravant peccatum, 436C', 438A; quid de his quæ libidinis motum provocarent in confitente vel confessore, 436D', aut quæ alterius famam læderent, 437B. — Circumstantia mere concomitans nil addit ad bonitatem aut malitiam actus, XXII 544D, ut infidelitas in peccatis infideliūm, *ibid.*, aut caritas in actibus fidelium naturalibus, 544A'. — Cf. Peccatum.

CLARITAS dōs est corporum glorificatorum, XXV 276D, 277D', quia qualitas est cœlestium, 278B; prudentiæ correspondet, 277D', pulchritudinem continet, 278A, et pertinet ad pervietatem,

278C; an a naturali claritate specifice differat, XXIII 303B, 303A, B, B'. — Corpora gloria clara erunt, id est luminosa, non admixtione quintæ essentiæ, XXV 299C, sed ex redundantia claritatis animæ, 299C, 303B', et eo luminosiora quo clarior erit anima, 299C; nec modo clara, sed pervia seu perspicua, 299A', contra Bonaventuram, 302B', propter quod comparantur non auro, sed vitro, 299D, seu crystallo purissimo, 302A', 303A, item et colorata, quia quoad naturalia perfecta erunt, 299B', 302C'. Probabilius fulgebunt sicut sol, XXV 276A', et plus quam sol, 300B, si æqualis esset quantitatis, 301C, nec tantum sicut fulget nunc, sed sicut tunc fulgebit, 301D'; eorumque claritas diversa in diversis membris erit, 299C'. — Claritas gloriæ corporis ab anima venire dicitur, non quod ab anima creetur, XXV 300C', 301A, aut spiritualis animæ claritas fiat corporalis, 300D', aut idem numero et specie sint ambæ, 301B, sed quia est forma corporea a voluntatis merito causata, 301C'. — Claritas corporis Christi in Transfiguratione sensibilis fuit, XXIII 302C', in superficie corporis, 303C. Beatorum claritat similiis, 303B, C', et ejusdem generis, 303C', etsi inferior, *ibid.* Unde emanauerit, a deitate, XXIII 304B, C', aut a gloria animæ, 303D', 304B, A', B'; an fuerit miraculosa, 303C, C', 304D. — Claritas corporis in Moyse, claritati Beatorum similis fuit, non ejusdem generis, ideo intuentum offendebat adspectum, XXIII 303C'. — Cf. Dos.

CLAVIS a potestate aperiendi dicitur, XXIV 497D', et est in Ecclesia potestas ligandi et solvendi, 498A', 500B, quæ in Deo est per auctoritatem, in Christo homine per excellentiam, 498A, 500C', 524B, in Ecclesia per dispensationem seu ministerium, 498B, 500C', ad dispensandum scilicet divitias misericordiæ Dei, 497C. Hac clavis cœlum aperit Ecclesia, non absolute, quum jam a Christo sit aper-

tum, XXIV 498A', nec omnimode, 500A, B', sed hinc et illi, 498B', 500B, C', et illud claudit, negative, impedimentum intrandi non removendo, 499A; infernum autem proprie nec claudit nec aperit, quia gratiam conferre nequit, 498C. — In ministris Ecclesiæ clavis essentialiter idem est ac sacerdotalis character, XXIV 498C', et potestas conficiendi, a quibus ratione tantum differt, 398D', 500C, contra Scotum, 510B, et est potestas supernaturalis desuper data, 500C, cum ipso ordine, 499A, quæ a sacerdote essentialiter auferri nequit, sed tantum ligari, 519B'. Quilibet ergo sacerdos claves recipit, etsi non clavum usum, qui confertur enī jurisdictione, XXIV 499A, 510A', et vi clavium, seclusa ordinatione Ecclesiæ, quemlibet peccatorem a quolibet peccato posset absolvire, 519A'. — Clavis potestas in sacerdote ad effectum Pœnitentiae se habet ut aqua in Baptismo, juxta Thomam, XXIV 506B, et operatur, non modo ad dimissionem pœnæ, ut volunt aliqui, 506D, 509A', sed ad remissionem culpæ, sicut aqua in Baptismo, 506B, non virtute propria, sed ut instrumentum Dei, 506C, 508D, ad quem solum pertinet per se remittere culpam, 506B. In usu igitur clavium cooperatur sacerdos ad remissionem culpa, non modo per modum deprecantis aut impetrantis, XXIV 509B, alias non plus conferret quam sacerdotes V. L. aut fideles pii, 509C, sed dispositive et instrumentaliter, 506B', 508D, aliquid realiter remittendo de culpa, 502A. Pari modo ad poenam remissionem dispositive cooperatur, sive æternæ, XXIV 508A', sive purgatoriae, 505B, 507A, eam commutando, 509B', vel relaxando, 509D'; clavibus enim subest thesaurus Ecclesiæ, 504C, unde per absolutionem poenitenti pars remittitur poena temporalis, 504B, D, et qui ampliorem habet jurisdictionem, plus ex ea dimittere valet, 505D, imo potest eam ex toto auferre, 507D. Verumtamen,

quum in usu clavum minister sit dumtaxat et instrumentum, XXIV 507B', non ad libitum, sed prout requirit justitia, eis uti debet, *ibid.*, omnibus debitam imponens pœnam, 507C', nisi snadeat ratio eam prudenter esse moderandam, 507D'. — An clavis errare possit, XXIV 502B. — Cf. Absolutio.

Recte sacerdotibus commissa est potestas clavium, quia ad eos pertinet esse mediatores inter Deum et homines, XXIV 527B'; et quia sacerdotalem characterem sequitur, in schismaticis, hereticis, excommunicatis et degradatis non tollitur, sed non suspenditur, 524B', 525D; in usu enim clavium Christus principale est agens, ceteri causæ instrumentales, 524C', et ad hoc sufficit ministerium, etiam sine sanctitate, 523B, nec sufficit sanctitas sine ministerio, 524D'. — Etsi autem una sit cœlorum janua, XXIV 499D, duplex Ecclesiæ data est clavis, 497B, 499B, 501B', altera ad discernendum seu judicandum, altera ad solvendum, 499D, 501A, D, sed una est clavis essentialis, duplex operatione, juxta Thomam, 499A', 500D, contra alios, 501C', 510B. Prima, quæ potius dicitur gladius, seu potestas ligandi et solvendi in foro judiciali, pertinet ad prælatos, XXIV 518D, et communites, 524A', altera, quæ proprie nuncupatur clavis, seu potestas ligandi et solvendi in foro pœnitentiali, spectat ad omnes sacerdotes, 518D, 524D. Alia igitur est clavis ordinis, quæ est quid sacramentale, XXIV 533D, alia clavis jurisdictionis, quæ ad bonum Ecclesiæ attinet, 533A', C'; prima simplex sacerdos remissionem pœna taxare nequit, 533D, secunda prælatus, etiam non sacerdos, indulgentias concedere potest, 533A'. — Episcopo, quum in consecratione novum ordinem non accipiat, non datur clavis nova, sed major, XXIV 527D'. — Ad usum enim clavium utraque requiritur potestas, ordinis et jurisdictionis, XXIV 526A, quarum prima in omnibus sacerdotibus

æqualis est, altera vero inæqualis, 525 D', 526 D'; et qui indistincta gaudent jurisdictione, ut prælati, in quemlibet clavibus uti possunt, 525 C', qui vero distincta, ut inferiores sacerdotes, in eos tantum qui eorum jurisdictioni subduntur, *ibid.* Etsi igitur ordinis potestas ad universa extendatur peccata, jurisdictionis potestas inferioribus committitur cum restrictione, XXIV 526 B, unde quinque vulgo excipiuntur casus, de quibus absolvere nequit simplex sacerdos, 526 C, item et irregularitates sequentes peccatum, etsi de peccatis ipsis absolvere valeat, 526 D. — Apostolis communiter data est ligandi et solvendi potestas quæ sequitur ordinem, XXIV 525 D', Petro autem singulariter potestas jurisdictionis, 526 A; imo ipsi soli collatae videntur claves, ut ex eo omnem potestatem ostenderetur descendere, XXV 33 D'. — Mulieribus, ob statum subjectionis, non convenit usus clavium, XXIV 524 D; an V. L. sacerdotes illum habuerint, 523 C', 526 D', 527 D. — *Cf. Jurisdic.*

An scientia in sacerdote clavis sit, negat Thomas, XXIV 499 A', 510 B, sed affirmant alii, 500 D', 501 C; a quibusdam dicitur anteclavis, 501 B'. *Cf. Confessarius.*

CLEMENS philosophus, id est Clemens Alexandrinus, seu juxta Cartusianum, Clemens (S.) Papa I (91-120), B. Petri discipulus, sed ante conversionem magnus philosophus et excellens astronomus, XX 403 C', asserens nobiliora in entibus exemplaria esse minus nobilium, 397 B, a quibusdam reprobatur, 400 C, 403 A'; errasse tamen non videatur, quoniam verba ejus aliqualem habent veritatem, 403 C'. — Allegatur de confirmandis, XXV 213 C', et ordinandis, 19 B'.

CLEMENS Papa III (1187-1191) peccata confessariis privilegiatis recitata proprio parocho iterum non confitenda decrevit, XXIV 494 A'.

CLEMENS Papa IV (1265-1268) jus epi-

scoporum ad audiendas diœcesanorum confessiones invitis curatis tuetur, XXIV 484 B'.

CLERICATUS. Clericis competit tonsuram in modum coronæ in capite deferre, ob dignitatem quasi regiam, XXV 42 D, et ad significandam perfectionem ad quam adstringuntur, 42 A'; ideo clericali privilegio utentes eam portare tenentur et ad hoc compellendi sunt, 44 A, etiam uxorati generatim, 44 B, non tamen bigami, 44 B', nec actus exercentes clericali statui repugnantes, 43 D', qui sic agentes peccant, *ibid.*, et clericali privilegio privari merentur, 44 A. Hoc est autem privilegium, quod violentam in eos manum injicientes excommunicationem Papæ reservatam incurunt, XXIV 516 A', octo personarum generibus exceptis, 516 B', et septem casibus, 516 C'. — Item in sacris constituti ad horas canonicas tenentur ex officio, beneficiati ex beneficio, in sacris constituti et beneficiati simul, ex utroque, XXV 45 A. — Clericorum officiis repugnant matrimonii curæ, XXV 458 A, ideo uxoratis non permittitur ordinis cuiuslibet executio, 458 A', nec proinde ecclesiastici beneficii possesso, 458 B'. Quid de uxorato sacros ordines recipiente, XXV 458 B', volente vel invita uxore, 458 C'; an possit debitum illi reddere vel ab ea petere, 84 A'. — Clericis non interdicunt temporalium possessio, XXV 42 D', nisi communem professi sint vitam, 43 C', sed tantum immoderata dilectio et sollicitudo, 43 B; ideo patrimonia possidere valent, 44 B', an vero feuda, incertum est, *ibid.* Promotis ad sacros ordines et indigentibus providere tenentur Ecclesia, XXV 43 B, D', aliis autem minime, 43 C'. — A delicata vita prohibentur, a pretiosis vestibus, XXV 53 B', C', et ludo alcarum, XXIV 413 C, imo a ludentium adspectu, 413 A'. Peccant et ad restitutionem tenentur non deservientes, XXIV 44 A, non residentes, 44 B, res ecclesiasticas histrionibus aut jocularibus

distribuentes ad carnalitatem, 414C, non ad eleemosynam, 414D; item parochialem accipientes Ecclesiam, quin promoveri intendant, 414C. — Clericis delinquentibus imponi potest pœnitentia publica, XXIV 371B, non autem solennis, propter scandalum, 371A; sed qui in publica fuerit pœnitentia, ad sacros ordines promoveri nequit, 370B'. — Cf. Ordo.

CLIMACUS (S. Joannes), Palæstinus, abbas Montis Sinai (523-580), contemplativus vir et desuper illustratus, XIX 122B', contra venialia peccata arguit, XX 60C'. **COACTIO** multiplex est, alia est enim quæ facit necessitatem absolutam, XXV 93C', et cadit in corporalibus aetibus, 93D', alia quæ necessitatem facit conditionatam, 93C', quæ in voluntate cadit, 93D', et idem est ac metus, 94A, ex qua quid fit simpliciter voluntarium, et secundum quid involuntarium, 93D'. Item alia est levius, XXV 93C, seu insufficiens, quæ dicitur impulsio, XXII 307D, 310D, XXV 93B', aut inductio, XXII 307A, alia gravis, XXV 93C, seu in virum constantem eadens, 94A, seu sufficiens, quæ dicitur compulsionis, XXII 307D, 310D, XXV 93B'. — Compulsio quoad actus exteriores intervenire potest, XXII 306D', item quoad vires animas organicas, ex parte subjecti, 307D, et quoad inorganicas, ex parte objecti, ut intellectum, qui evidencia demonstrationis ad assensum cogitur, 307A', et voluntatem, quæ ad bonum absolutum seu felicitatem necessario fertur, 307B'; sed in his quæ sunt ad finem, voluntas a nullo cogi potest, 307A', nec a Deo quidem, 307C, D'. — An et quatenus coactio excusat culpa, XXII 307B, a juramento assertorio falso, XXXIII 632D', aut a juramento promissorio, 631B', 633A, 634A', B', matrimonium impedit vel dirimat, 634D, XXV 93C et s., 139D', 141A. — Cf. Metus.

COÆQUÆVA. Sic dicuntur prima in quolibet genere, nempe angelica natura, quæ est primum exemplar inferiorum, XXI

124A', et prima inter spirituales substantias, 125A, materia prima, quæ est potentia prima, 124A', et prima inter passivas substantias corporales, 125A, cœlnm empyreum, quod est primus locus, 124A', et prima corporalium substantiarum activarum, 125A, et tempus, quod est prima mensura durationis, 124A', 125A : quæ omnia simul fieri necesse fuit, 124C', creatis enim angelis, oportuit creari cœlum ad illos contindendos, 125B, quod quum vacuum esse non posset, facta est materia, quæ quum subjiciatur mensuræ, secutum est tempus, *ibid.* — Quatuor coæquæva et principia sunt in creatione, XXII 26B, nec ad aliud referri possunt principium, 26A', et respectu aliarum rerum rationem habent universalis principii, 27B'. Cur inter ea non recenseatur locus, XXII 26A, D, D', nec motus, 27B'. — In opinione Augustini asserentis omnia simul esse facta, non est ponere coæquæva, XXII 27C. — Cf. Angelus, Cœlum, Materia, Tempus.

COELESTIUS, hæreticus, Pelagii discipulus (iv^o sæc.), originale peccatum in parvulos omnes transire negabat, XXII 383C, 386D'.

COELUM, juxta Aristotelem, a Deo est, non modo dependenter, seu quoad conservationem et motum, sed causaliter, seu quoad creationem, XIX 382A', 385B', 386A', quidquid contra dicat Henricus, 382D, 383B. — Ab æterno creatum esse nequit, quum successivis revolutionibus reguletur, XXI 74C, sed ante cetera factum est, XXII 43B', 44A, et inter coæquæva ponitur, 26B, B', 27C'. Cur ejus motum initio carere dixerint philosophi, XXI 82A'. — Per cœlum in principio factum varia varii intellexerunt, XXI 32, XXII 27B, 36B. Informe dicitur creatum, quia non lucidum, 7A. — Simplex vocatur, tanquam ex contrariis non constans, XXII 59B, verumtamen non est materia pura, nec forma pura, sed compositum ex utroque, 23A, 25A, 59

A. An et quomodo sit in eo materia, XXII 24B', 55A'; an sit de natura elementorum, affirmaverunt prisci philosophi, ante Aristotelem, 57A', 58A, C, et plerique Patres, 60D, quibus consentit Cartusianus. 60C', contra Thomam, 57A', et alios, asserentes illud de natura esse quintæ essentiæ, 58D, C'. Ideo, vel ex igne censemur factum, XXII 58B, C, 59B', vel ex aqua supercœlesti, 58D', quæ est inter empyreum et terram, 55C', 59D', 61A, vel ex materia primordiali, 59C'; an substantia ejus in partibus non stellatis videri queat, 81B', et eur coloris crystallini videatur, 81A', 82B. — Nec tangibile est, XXIII 383B, XXV 286B, nec corruptibile, XIX 385B, XXII 67C; peregrinas enim impressiones non suscipit, XXI 83D', nee unquam illud destrui continget, XXV 244A. An sit animatum, ex corpore proprio moto et anima movente compositum, XXI 64D'; an posset esse majus, XIX 86D; an Deus extra cœlum corpus facere possit quod non tangat illud, XX 568B', 569C'.

Cœlum in mundo est quasi cor in animali, cumque motu vegetat, XXI 160A; motu enim suo ad generationem inferiorum confert, 34, et causa est mundi sensibilis universi, 82D. — Multiplex est cœli motus, alius communis, ex quo dies et nox, alius specialis, ex quo menses et anni, XXII 37A; alius annuus, ab occidente ad orientem, 53B, ex quo continitas generationis, 54A, alius diurnus, ab oriente ad occidentem, 53B, quo produetur varietas generationis et corruptionis, 54A. An sint hi invicem commensurabiles et proportionabiles, XXII 104C. — Unde moveantur cœli, multiplex est sententia, nempe: vel a Deo immediate, juxta quosdam, XXII 71A', 73D, 76A, contra alios, XX 579D', XXII 67C', 71B', 75A', 77B; vel a forma propria, 71C', 77A', seu propria natura, 67B', 74A', quia in eis figura est (rotunda) et forma (lux) ad motum aptissimæ, 77A', quod non videtur possibile, 67B',

69A', D', 72D, vel, et melius, ab intellectiva potentia, 67D', 69B', 74B', sive ab intelligentiis, 68A, 72A', 75A', id est angelis, 68C, 74D, 73C, 74D, 75A', 77C', sive ab animabus conjunctis, 68A, 71B, B', 72B', 74A, A', 75C', 76B, C', 77D, 78D, sive ab utroque simul, 76D, scilicet ab intelligentia, ut motore primo et separato, 68A, 72B', et anima, ut motore secundario et coniuncto, 68A, 72B'. An eorum motus diei valeat naturalis, XXII 68D, 69D'. — Cf. Motus, et infra Cœlestia.

Quot sint cœli, non constat, XXII 61D, 67C, quum dieant alii unum esse dumtaxat, 62C', alii tres, 61D, 62D', vel septemdecim, 63D', vel viginti quinque, 67B. — Aut enim pro toto spatio sumitur quod est super terram et aquam, et sic unum est cœlum, XXII 62C', aut ab incorruptione dicitur, et sie sunt tres cœli, empyreum, crystallinum et stellatum, 62C, aut ab elevatione et claritate, et sic sunt quatuor: igneum, olympium, ætherium et aerium, 62D; aut a celando nuncupatur, 63A, et sic quidquid virtutem habet inferiorem mundum continendi, cœlum dici potest, 61A', 63A, dummodo sit perspicuum, 61A': tot ergo erunt cœli quot sunt perspicua circulariter aliquid simplex continentia, 61B', id est septem, empyreum, crystallinum, stellatum, ibid., igneum, olympium, 61D', 62D, ætherium et aerium, 62A, D'. Sed his omisis, concedenda sunt ad minus, cœlum supremum, quod est primum mobile, XXII 65B, cœlum stellatum, in quo sunt omnia fixa luminaria, 64D', et septem cœli planetarum, 65A; unde concordant plerique in cœlos novem, 65D, quibus a nonnullis additur decimus, 53B, 61D, 83D. — Insuper aliud est cœlum Trinitatis seu Dei excellenter omnia continentis, XXI 151B'; quid sit tertium cœlum ad quod raptus est Paulus, XXII 61C, 62B', D', 251C'. — Alii sunt omnino opaci, ut cœlum lunæ, alii partim opa-

ei, partim lucidi, ut cœlum stellarum, alii penitus lucidi, ut empyreum, XXI 454C; an sint solidi, XXII 63D, 64A', aut secessibiles, 63A', 67C; an se movendo conuentum emitant, 63B'. — Cf. Orbis, Sphera.

Cœlum empyreum ratione investigari neqnit, quia nec visni nec motui subjacet, XXI 451B', et philosophos latuisse videtur, 150A', 151C'; sed illud esse multæ suadent rationes, auctoritas Sanctorum, 151B, B', 152C', 153C', perfectio universi, 450C', 454C, entium ordo, 454C, 455B, D, B', gloria Dei, cui competit pulcherrimum habere palatum, 157B', angelorum et Beatorum excellencia, quibus congrua debetur habitat, 450B', 153B, 454B, D', 156B, 157A, B. — Corporale est, XXI 451B, et, ut videatur quibusdam, ejusdem ordinis ac naturalia corpora, 161D', sed quia contemplationis est locus, dicitur quandoque intellectuale, 150B', 151B', 154B. Præcipue lucidum est, XXI 451C', et totum luminosum, 154D, etsi radios non emitat, 152B, nec illuminet aerem, 153D, 154A', nec stellas habeat, 154D, B', nec illuminetur a sole, 154D'; immobile, 151C', 156C', 157A, A', licet sit corpus naturale, 152B'; uniforme, 154C, XXII 61B', 62C, indivisible et incorruptibile, XXI 451C', XXV 282B', quamvis forsan Beatorum voce et motu scindatur, XXI 452A', et saltem gloriosis corporibus sit penetrabile, XXV 282A'. — Prima est inter omnes substantias corporales activas, XXI 425A, nobilissimum omnium corporum, 151D, in supremo loco positum, 156D', supra omnes cœlos mobiles, 154D', 155B, 156C', primum immobile et primum subjectum ævi, 137A, omnino quietum et absque variatione, 140A, cor universi, 157C, continentia omnium creaturarum, visibilium et invisibilium, 137A, 151A, 153C', 156A'; unde illi adsit potentia omnia continendi, 164B, etiam spiritus, 163D'. — Sic dictum est, non ab igne, XXI 451C, sed a luce, XXII

53A, scilicet ob peculiarem splendorem, 53C'. — In principio factum est, XXI 154C', 157C', simul cum angelis, 451A', et ad illos continendos, 152D', 153D', et mox factum repletum est illis, 451C, D, 152D'. — Dei est aula, palatum et sedes, XXI 82A', 83C', 456D, thronus, 157D, et saerarium, 157B, ad laudem ejus ab initio quodammodo consecratum, 156D, locus proprius, non necessarius, sed congruus, angelorum, XX 452D, B', XXI 150D', 151B, 156A, 171D', animarum beatarum, 450D', 151B, 152D', 154D', et corporum glorificatorum, 150D', 151B', 154B, 157A, negante tamen Parisiensi, quia nec spirationi videtur aptum, nec deceat illud calcari, XXII 56D', locus contemplationis, XXI 456C, gloriæ et felicitatis, 156C', non corporalium, sed spiritualium, XXII 153A'. — Ibi creati sunt angeli, XXI 451A'; inde cecidit Lucifer, 151B; ad illud ascendit Christus, XXIII 393C, et raptus est Paulus, XXI 453D'; ibi sunt humanitas Christi definitive (quoad animam) aut circumscriptive (quoad corpus), 151A, angeli et Beati definitive, 151; quo ordine ibi sint angeli, 171B, C'; quomodo ibi locuturi sint Beati, XXV 477C'. — An in inferiora influat, negant quidam, quia ad futurum hominis statum pertinet, non ad praesentem, XXI 458C', 160B', et insuper motum non habet quo influere possit, 159D'; sed communius affirmatur, quoniam omnium corporum est formalissimum et actualissimum, 158B, mole et virtute maximum, 159A, quod indecens esset omni carere influentia et operatione, 158A, 159B, 160D', 162C; nec verum est illud ad futurum dumtaxat statum respicere, 160D', 161A, et motu indigere ad influendum, 160D, C', 161B. Influere igitur videtur in secundum cœlum, 159C, 160C', et in corpora humana, 161A, ad suspicionem animæ rationalis, 158B'; an uniformiter influat, 159C, 161D. — Etsi in eo peccaverint dæmones, purgatione non indiget, nec in

fine sæculi igne purgabitur, XXV 373 C', et si forsan post judicium innovetur, XXI 158 D', 159 B'. — Cf. Beatitudo, Paradisus.

Cœlum crystallinum seu aqueum, seu nona sphæra, XXII 53 A, paucis cognitum est, quia sensibus non subjet, 83 A', sed in Scripturis aperte designatur, 83 B', et ratione probatur, necesse enim est illud ponere, ut sit in mundo mobile primum, 82 A', dans inferioribus motum diurnum, 82 D', eaque servans in esse generico et specifico, 83 A, cœlum enim stellatum et cœli planetarum, quum multos habeant inotus difformes, primum mobile esse nequeunt, 82 A. — Sie dieitur, sive quia ex crystallo seu gelidis aquis compactum est, XXII 55 D', 56 A, sive ex colore sapphirino, 56 A, sive ex soliditate, 56 D, aut diaphaneitate, 53 A, C'. — Ex aqua dicunt factum, XXII 52 A, id est ex aquis gelidis, 56 B, seu potius ex informi materia, 50 A', aut ex rariori primordialis materiæ parte, 54 A', et in mundo positum est tanquam cerebrum, ad refrigerandum aetheris ardorem, 52 A. — Lucidum est, sed non luce sensibili, XXII 54 C', 54 B', uniforme in partibus et in motu, 83 A, quia diversitate caret luminarium et stellarum, 83 A', et mobile, 61 B', 62 C. — Ad generationem inferiorum ordinatum est, XXIII 393 D, et ad sensitivæ animæ susceptiōnem confert, XXI 158 B', nec Beatorum mansio esse potest, XXIII 393 D, sed eis quasi pro terra erit, quia super illud pedes reponent, XXV 282 D, 478 A. — Quanta moveatur velocitate, XXV 298 C.

Cœlum sidereum seu stellatum æque distat a cœlo empyreo et a terra, et dicitur firmamentum, XXII 14 A'. — Igneum est, juxta Porphyrium, XXI 153 B', aqueum, secundum Platonem, 153 C', partim lucidum, partim opacum, 154 C, mobile, non uniforme, XXII 61 B', 62 C, adeo firmum ut partes ejus ab invicem dividi nequeant virtute creata, XXV 282 A'. — Quum in eo sint multi motus dif-

formes, primum mobile esse nequit, XXII 82 A', sed propter suas difformitates varia operatur in inferioribus, 83 B; ad conciliationem mixtorum in mixto confert, et ad vegetativæ animæ susceptiōnem, XXI 158 B'. — Cf. Firmamentum.

Cœlum igneum lumen recipit inseparabiliter secundum superficiem superiorem seu convexam, XXII 61 C', et est regio ignis superior, 62 D. In fine sæculi calore solvetur, XXV 370 B'.

Cœlum olympium lumen recipit inseparabiliter secundum superficiem inferiorem seu coneavam, XXII 61 D', et est regio ignis inferior, 62 D.

Cœlum aetherium superior est aeris regio, XXII 62 A, D, et lumen recipit separabiliter, 62 A.

Cœlum aerium, seu inferior aeris regio, XXII 62 A, A', pariter receptivum est luminis separabiliter, 62 A. In fine sæculi calore solvetur, XXV 370 B'.

Cœlestia per creationem fieri necesse fuit, XXI 64 A'. — In ipsis esse materiam tenet communiter, XXI 200 D, XXII 23 A, 25 A, contra Averroem, 23 A', 24 B', non tamen eamdem ac corruptibilium, juxta plerosque, 24 C', 22 B, 23 C, B', 25 C', contra alios, 20 A', 24 D, 25 C; ideo cum inferioribus non convenient genere, XXI 270 B'. An saltem omnium sit una materia, XXII 23 B', 24 B', aut ab invicem specie differant, 24 B, 25 C. — An sint animata et intellectualis naturæ, annuerunt plerique philosophi, Platonici videlicet, XXII 68 B', 71 B, 73 B', Peripatetici, 70 B', 72 A, 73 B', et Stoici, 74 B', qui ipsis nobilissimas tribuebant animas, XXI 416 A, 444 C', eaque inter deos recensebant, 414 B, 415 D', imo et non nulli Patres, XXII 68 C'; sed plane incertum est, 78 C', imo falsum videtur, 77 D, quia multis patet objectionibus, 71 A', 72 C, 78 D, et multorum Patrum documentis contradicit, 71 D, 72 D', 74 A, et Parisiis amnatum est, 72 C. Insuper non sunt capacia animæ vegetativæ et sensitivæ, XXII 68 A', 69 A, 70 D', 72 B,

sed intellectualis dumtaxat et motricis, 69B, atqui talis anima non est corpori unibilis nisi ut motor, 69B, D, 72B', 76 B', 78A, et anima dici nequit nisi aquivoce, 69A', 70D, 74A, quidquid dicat Aristoteles, 70D. Quod ergo anima coeli quandoque nuncupatur, pro principio a quo movetur intelligendum est, XXII 74 B, 78 B'. — Cœlestium formæ, etsi inseparabiles, nobiliores dicuntur formis mixtorum, imo, secundum philosophos, animabus huianis, XXI 201C', et quum alterius esse aut formæ non sint susceptiva, incorruptibilia sunt, 391A, nec in eis inventire est malum et defectum, XX 499A'. Transmutantur tamen, non quoad esse, sed secundum locum, et ideo mensurantur ævo, XXI 427C', seu instanti ab indivisibili ævi ratione tantum differente, 429A; seu potius, quum esse eorum sit in ævo, motus in tempore, 430 C, quoad substantiam mensurantur ævo, quoad variationem tempore, 146D', 148 B. — Cœlestibus situs conveniens non dicitur, nisi quoad effectus producendos, XXV 387D: ideo in optimo situ facta sunt, et sunt semper, et fixa manebunt, 387A'. — Cf. Ævum, Angeli, Animæ nobiles, Intelligentiæ.

An reapse propter hominem sint facta, XXV 385D'. — Quum ad alterationem inferiorum non sufficient activæ elementorum qualitates, XXII 92C', aliud requiritur activum principium, quod est virtus cœlestis, 92D', quapropter cœlestia corpora causæ sunt generationum et corruptionum in inferioribus, 92A, quia et formaliora sunt et spiritualibus propinquiora, 93C. Ad viventium ergo productionem conferunt, XXII 97A, et cuncta inferiora disponunt, XXI 413C, sive per motum, 459C', XXII 92A, C', sive per influxum alium, 93C', 95D, v. g. lumine, 97B, et virtute intelligentiæ motentis, 96C', 97B, aut Dei, 97B; imo per deformitates motuum et influxus varios, diversos in inferioribus producunt effectus, 83B, 94B. Sed influere

possunt etiam absque lumine, XXI 161 B, et motu, 93C', 160D, C', 461C, XXII 93C', nec motu indigere videntur nisi ad influentiarum contemperantiam, XXI 161C. — Ad compositionem mixtorum omnium cooperantur virtute, XXII 144 D, C', non communicatione propriæ substantiæ, quæ est indivisibilis et inalterabilis, 144C, 145C, 148B', sed motu suo formas sensibiles producere nequeunt, 172B, et multo minus animas spirituales, 175D, et ad perfectorum animalium generationem non pertingit eorum virtus, 146A; non igitur diei possunt semen inferiorum, 97A, B, et causa vitæ cuiuslibet vivi, nisi per modum disponentis et cooperantis, 175C. — In elementa et corpora directe et per se imprimunt, XXII 94A, 100C, per accidentem tantum in vires organicas, 100C, intellectum, XXI 413C, XXII 99D, 401D, arbitrium et voluntatem, 93D', 99C', 100A, D, 101A', qua longe præstantiora sunt illis, 100A', et minus in voluntatem quam in intellectum, 100D. Perfectius igitur a brutis recipitur eorum impressio quam ab hominibus, XXI 415C, ab amentibus et dormientibus quam a sapientibus et vigilantibus, 415D. — Quum omne quod in inferioribus sit, in motu cœli præexistat, XXI 414D', quodam modo ex impressione cœlestium in elementa et animalia prævideri potest, 415A; sed non ita influunt ut effectus naturales de necessitate fiant, 416B', XXII 94A', ut volunt aliqui, XXI 416A', et a sapientibus impediri possunt vel adjuvari, XXII 94B'; nec igitur morum diversitates causare possunt, 401A, nec legum, 401 C'. — Cf. Influxus.

Cœlorum motus nec perpetuus est, ut asserunt philosophi, XXV 385A, nec sponte finitur, ut volunt aliqui, *ibid.*, sed voluntate divina post judicium quietescet, 385B, quia de perfectione eorum non est, 385A', nec deserbit nisi ad inferiorum generationem et conservacionem, 385B, A', ideo his cessantibus et

ipse cessabit, 388B; ceterum principalis cœlorum finis est divinam excellentiam prædicare, quod optime sinc motu fieri potest, 385D, vel cum motu, XX 579A', B'. — Cessante vero cœlesti motu, necessario inferiorum desinet vita, XXV 252B, et mixta in sua elementa resolventur, 252A', quia quasi vita est ille omnibus natura existentibus, 252A, et mixta causat et conservat, 252A'. Non tamen ideo destruentur elementa, XXII 93A', nec operari omnino desinent, 93D, nec cessabit omnis motus, XXV 285A', sicut non ideo incorruptibilia fient Beatorum corpora, 283D, 286A. — Ex motu cœli determinari potest finis regni cuiusdam, aut civitatis, XXV 256C, non autem mundi, 250C', 256C, quia quum sit circularis, ex se perpetuus est, 250D'. — An in eodem statu quo crea sunt, statura sint cœlestia, XXV 387C'. — Non sunt incorruptibilia, nisi voluntate Dei, XXV 383A', B', ideo, eo volente, immutari possunt, 383C', et reapsc innovabuntur, ut aptius fiant Beatorum habitaculum, 384A, thalamus, 384B, et palatum, 384C, et majori claritate decorabuntur, 370B', 384D', 385A'; an proprie remuneranda sint, 387C'. — In supercœlesti est unitas, in cœlesti alteritas, in subcœlesti pluralitas, XIX 389C. — *Cf.* Judicium.

Liber de Profunditate cœlorum allegatur de cœlo crystallino, XXII 56A', de motu cœli, XXV 298D.

COEMETERIA, an et quomodo vendi possint, XXV 48A'. *Cf.* Abraham, Simonia. **COGITATIO**. Quid sit inter cogitare, discernere et intelligere, XIX 271C', inter eogitare se et se nosse, 271A', 274A', 275C; quid ad cogitandi actum requiratur, XXI 406B. — Adeo magna est cogitatio ut per eam tantum mens præsens fiat sibi, XIX 275B'. — Quomodo in cogitationibus accidat malum, XXII 521D. Cogitatio turpis dicitur, non quæ de turpibus est, XXIV 243B, quia de his honesta haberi potest cogitatio, 242D,

sed quæ cum delectatione fit aut consensu, 243C, in quō casu peccatum est veniale vel mortale, 242D. Volenti cogitationes malas vitare, sollicite vitandæ sunt cogitationes vanæ, XXI 464D'. — An possint angeli vel dæmones cogitationes bonas vel malas hominibus immittere, XXI 410D', 463B', 464A, B, C', vel hominum cogitationes cognoscere, 405D', 407C, 463A', 464D, 465A', et quomodo, 406A, 463B', 465A', et quatenus, 406D, B', 464B'. — *Cf.* Conceptus.

Vis cogitativa sita est in ventriculo qui est inter primam et postremam cerebri medietatem, unde cum sensu communi communicat, XXI 433C', nec differre videtur, nisi ratione, ab aestimativa, *ibid*. Qui ea plurimum prædicti sunt, ad metaphysicam aptiores sunt, XXII 436D. **COGNATIÖ** carnalis impedit matrimonium, XXV 439C', 440C, 441B, et jam contractum in omni casu dirimit, 442A', 470B. *Cf.* Consanguinitas.

Cognatio legalis, seu adoptio, ex legibus humanis ab Ecclesia confirmatis, impedit matrimonium, XXV 208A; sed triplex est: alia descendens, inter adoptantem et adoptatum ejusque posteros, 208B, quia quidquid est in potestate adoptati transit in potestatem adoptantis, 208A', et hæc est impedimentum perpetuum, 208C; alia lateralis, inter adoptivum et filios naturales adoptantis, quæ temporaliter tantum impedit, 208C, quia solvit dum fit adoptatus extra potestatem adoptantis, 208D; tertia, affinitatis inter adoptantem et uxorem adoptati, et vicissim inter adoptatum et uxorem adoptantis, que pariter impedit in perpetuum, 208C, quia perpetuo manet auctoritas adoptantis et uxoris ejus in adoptatum consortemque illius, 208D. Non autem transit cognatio legalis ab adoptante ad parentes carnales adoptati, XXV 208C. — *Cf.* Adoptio.

Cognatio spiritualis idem inducit vinculum inter Christianos quod carnalis inter homines, XXV 204B', ideo pari

modo contrariatur matrimonio, 205 B. — Per catechismum non contrahitur, XXV 205 D, nec per predicationem, 205 B', C', nec per confessionem, 205 C', D', nec per pastoralem curam, 202 D', 206 A, sed per sacramenta, 205 D, ea saltem quæ spiritualem operantur regenerationem, 205 C, Baptisimum nimirum et Confirmationem, 205 A'. Idecirco inter patrum viget et baptizatum, XXV 206 C, vel confirmatum, 205 A', item inter baptizatum aut confirmatum et filios patrini, 206 C', non autem inter patrimum et matrinam, 206 B', nec inter baptizatum et patrem aut matrem patrini, 206 B'; unde tres sunt cognationis hujus species, spiritualis paternitas, compaternitas et fraternitas, 206 C'; gradus autem non habet, 206 D'. An transeat a viro in uxorem, XXV 206 B, D, a fratre in fratrem, 207 A. — Matrimonium futurum impedit et contractum dirimit, XXV 204 C, 206 D'; conjugio superveniens, vinculum quidem non solvit, sed conjugalem actum modo impedit, modo non, 205 A. — Cf. Baptismus, Confirmation.

COGNITIO. Multiplex est cognitione : conjecturalis vel certitudinalis, XXV 463 A, mediata vel immediata, XIX 220 D, speculativa vel affectiva, XXI 400 A, abstractiva vel intuitiva, 267 A, etsi quælibet recte dici possit intuitiva, 271 D', quoad quia est vel quoad quid est, XIX 220 D, D', XXI 269 D', in universalis, in particulari, 220 D', vel in singulari, XXV 406 B, et in universalis duplex, XXI 251 A', per propriam considerationem, aut alterius instructionem, XXV 462 D', per scientiam aut revelationem, XXI 72 A', XXV 462 B, per naturam vel per gratiam, XXI 398 C'. — Item, aliud est cognoscere per se, aliud per accidens, XIX 217 D', aliud per vestigium, aliud in vestigio, XIX 236 D, aliud per creaturam, aliud in creatura, 236 B, aliud in se, aliud in alio, XX 346 B, aut in speculo, XXI 268 C. — Item, alia est cognitione sensibilis, quæ circa accidentalia rei fertur, et intelle-

ctualis, quæ esse rei intinetur, XXIII 572 B'; sensibile enim cognoscibile est secundum quantitatem dimensivam aut virtualem, XXV 417 C', intelligibile, secundum quantitatem virtualem, 418 A, et per accidens, secundum dimensivam, 417 D'. An de necessitate omnis intellectus cognitio a sensibili oriatur, XIX 270 C, 273 C', 274 A, 551 D'. — Item, alia est cognitione secundum visum, quæ proprie dicitur scientia, alia secundum gustum, quæ dicitur sapientia, XIX 68 C'; hinc theologia proprie dicitur sapientia, item metaphysica, licet minus proprie, ceteræ scientiæ, scientiæ simpliciter dicuntur, 68 D', quia ad movendum affectum non docentur, 69 A. — Cf. Sapientia, Scientia.

Vis cognitiva in homine in cerebro sita est, juxta Platonem, XXII 436 A; latius patet quam practica, multa enim cognoscimus quæ operari non valemus, XXIII 439 C'. — Hujus actus non in se ipso terminatur, sed ordinatur ad appetitivæ actum, XIX 415 A', nec delectabilis est nisi mediante actu appetitivæ, *ibid.*; unde ad rationem beatitudinis et fruitionis requiritur, 446 B, D, et præcedit delectationem, 446 D. — An vis cognitiva prior sit vel dignior appetitiva, XXIII 473 A. — In parte cognitiva duplex est regula agendorum, altera universalis (lex æterna), altera particularis (ratio recta), XXII 527 B', nec nisi accidentaliter in ea accidit peccatum, 285 D, B'. — Cf. Appetitus.

In cognitione duplex est operatio, alia qua anima res facit actu intelligibiles, eas sibi assimilando, alia qua eas cognoscit, eis se assimilando, XXIII 247 B'; ad primam lumine intellectus agentis indiget, ad secundam diversis scientiis habitibus, 247 D'. — Ad intellectivam cognitionem tria requiruntur : potentia intellectiva, lunus intellectuale et rei similitudo, XXIII 261 D, unde in ea inveniri dicitur vestigium Trinitatis, XIX 239 A'. In qualibet enim cognitione aliqua

exigitur forma, qua res cognoscatur, XXV 416 A, ex qua et intellectus fit unum in intelligendo, 416 A', in quo uno intellectus possibilis est quasi materia, species intelligibilis quasi forma, intellectus actu intelligens quasi compositum, 416 B'. Omnis igitur cogitatio intellectualis fit per aliquam speciem seu similitudinem rei intellectae in intellectu cognoscientis, XXII 255 D, vel per aliquid se habens per modum formae intelligibilis, *ibid.*; quod tribus modis fieri potest, per praesentiam rei cognitae in cognoscente, vel per praesentiam similitudinis ejus in potentia cognoscitiva, XXI 268 C, vel per praesentiam similitudinis cogniti in alia re, ut in speculo, *ibid.*, seu, ut dicunt alii, per formam propriam, aut alias similis, 269 A. Quæcumque autem res per se subsistens, si sit forma tantum, forma esse potest alicuius materiæ, XXV 416 A', ideo res quælibet pure intelligibilis, et ipsa essentia divina, forma esse potest qua intelligit intellectus, 416 B', et cognoscientia a non cognoscentibus in hoc differunt, quod præter propriam formam habere possunt formam alterius, alia non, XX 383 B. — Insuper, lumine intellectuali indiget homo in cognitione tam naturali quam supernaturali, XXIII 247 D, angelus in cognitione supernaturali tantum, quia ad naturalem sufficiunt ei species innatae, 247 A'. Et sic triplex perhibetur medium cognoscendi, nempe medium sub quo, medium quo, XXV 417 B, et medium in quo, 417 C, ex quibus nec secundum nec tertium in patria habentur, *ibid.* — Demum alia est cognitio per inventionem, ex ordinarie contingentibus inquirendo, XXIII 550 A', ad quam requiritur virtus eubulia et donum consilii, 550 B', alia per judicium, ex ordinarie contingentibus judicando, 550 C', quæ duabus eget virtutibus, gnome et synesi, et dono scientiæ, *ibid.* — Cf. Forma, Lumen, Species.

Cognitio fit ad modum non rei cogni-

tæ, sed cognoscientis, XIX 216 B, et per speciem cognoscenti proportionatam, *ibid.*, unde materialia cognoscit intellectus per abstractionem, angelos et Deum per impressionem eorum in ipsum, 216 C. Actus enim cognitivæ potentiae per hoc perficitur quod cognitum est in cognoscente per modum ipsi convenientem, XX 24 A', XXI 267 D', XXV 425 B, cognitum autem est in cognoscente secundum modum cognoscientis, XXI 267 D', cuiuslibet ergo cognitio est secundum modum propriæ naturæ, *ibid.* Et quum actus cognitionis fiat juxta modum cognoscientis, extra cognoscientis limites extendi nequit, XIX 219 D. — Similiter modus cognoscendi modo essendi cognoscientis assimilatur, non rei cognitæ, XX 383 C, et ideo scire malum non est malum, XXI 520 C', 522 A', 523 B, A', et sic sanctissime Deus foeda et prava cognoscit, XX 383 C. — Ad cognoscendum utitur homo intellectu agente, XIX 87 B, quo non apprehenditur nisi quod a sensilibus abstrahitur, 87 C, ideo perfecte cognoscere nequit nisi sensibilia, *ibid.*; sed cognitio rei ab ejus esse vel non esse præscindit, XXI 491 C', et ab omnibus conditionibus quæ rem sequuntur, 492 A. — Cognitioni obstat materia, XX 382 B', quia coarctatio est formæ, 383 C, quæ est cognoscendi principium, 382 B', ideo secundum gradum immaterialitatis gradus est cognitionis, 383 C; item obstat distantia, saltem pro rebus quarum in intellectu non habetur species, XXV 462 C. — Cognitio, quantum ad tria, potest esse alia alia major, XXIII 261 A'; septem ejus enumerantur gradus, XX 137 A'; inimperfecta dupli modo dici potest, XIX 244 B. — Per se nota dicitur propositionis quæ expositis terminis statim cognoscitur, XIX 222 B, B', saltem a sapientibus, 223 A, seu cujus prædicatum includitur in ratione sui subjecti, 222 D'. Evidenter habet veritatem, XIX 226 C, nec probatione indiget, 227 B, nec directe negari potest, 224 B, sed a quolibet

mox audit aprobatur, 227B. Cf. Propositio

Quorundam naturalium cognitionis nobis per fidem tradita est, et recte, XIX 84B, quia ad eorum notitiam pervenient pauci, *ibid.*, tarde, 84C, et cum erroris periculo, *ibid.*; supernaturalium autem cognitionem necesse fuit hominibus revelari, 83B et s., ad quae cognoscenda aliae scientiae se non valent extendere, 85A', B': de his tamen simul haberi possunt fides et scientia, si sint viatoribus demonstrabilia, 61B, et totius boni inchoatio in eorum fide est, perfectio in cognitione, 65D'. — Naturales veritates cognoscere valet anima sine gratia gratis data, XXII 362A et s., saltem scientia informi et nuda, 362D', cum generali notione Dei, 362A', 363A, non autem veritates fidei, quae supra rationem sunt, 362C, 363A. Similiter, absque gratia gratificante quaslibet nosse potest veritates, XXII 363B; sed absque caritate quævis cognitionis informis est, nuda et sine merito, 363A'. — Cf. Fides.

De cognitione Dei Quomodo Deus cognoscere dicatur, XX 380B'. 382C. — Per se cognoscit se ipsum, et intellecta intentio est ipsam eum substantia, XIX 180C, id est Deus intellectus, seu Verbum, 181A; unde in eo scire non est accidens, XX 380D, 386D. — Quoad creaturas triplex est in Deo scientia: approbationis, intelligentiae et visionis, XX 494A: videndo enim suam essentiam, cognoscit omnia quæ sunt, fuerunt aut erunt, 396B', C', 405A', D', 406B', et hæc est scientia visionis, XXV 418A'; intuendo suam potentiam, novit quæcumque facere potest, XX 383A', etsi ea nunquam fecerit aut facturus sit, et hæc dicitur scientia simplicis intelligentiae, XXV 418A'. Notitia simplicis intelligentiae cognoscit omnia quorum habet in se rationes cognoscitivas tantum, XX 417A', id est bona infinita quæ nunquam erunt, 417B', notitia visionis

omnia quorum rationes habet cognoscitivas simul et operativas, 417A', bona scilicet quæ futura sunt, 417B', notitia approbationis bona quæ ab eo acceptantur, ut bona meritoria, 382A, 494B. — Singulare cognoscit, non tantum ut entia, ut dicit Averroes, XX 384B, 422B, nec tantum universaliter, in causis universalibus, ut contendit Avicenna, 422B, 489D', sed per suam essentiam, quæ eorum causa est, 422B'. Similiter futura contingentia cognoscit, non modo in causis, XX 480A', sed in suo esse determinato, 480B', et tanquam præsentia, 480D', 481A, 483C', 486A'. Quomodo cognoscat enuntiabilia, XX 489C, 496C, C', possibilia, 489D', infinita, 490A, opposita, 531D, mala, 382A, 383C. — An in Verbo cognoscat Pater se, XX 346C, D', 348B, et omnia, 345C', 346B, A'; an omnia cognoscat secundum rationem causæ tantum, 394D', aut etiam per ideas, 395B, 397C', vel in ideis, 398B', et quomodo per ideas, 395B, B', 398A et s.; an in eo ponendæ siut infinitæ cognitiones, 416A', 417A', sive ad intra, 449B, sive ad extra, 419A, C; an univoce dicatur cognoscere se et creaturas, XIX 381C. — Materialia cognoscit immaterialiter, mobilia immobiliter, multa unite, XXI 48D. — Cognitio Dei dicitur liber vitæ, duplice de causa, XX 527A. — Cf. Deus, Futura, Idea, Scientia.

De cognitione angelorum. Angelus naturali virtute non cognoscit Deum per essentiam, XI 266A, C, B', 268A', D', 269C, nec per speciem, 266C, sed per effectus, 266C, C', 268B'; per se cognoscit se ipsum, sed in eo differunt esse et intelligentia, XIX 180B', cetera cognoscit per species universales innatas, 76D', ideo in ratione intellectus medium tenet inter Deum et hominem, 180B'. — In angelis duplex ponitur cognitio, altera matutina, seu rerum in Verbo, XXI 296B, 297B, A', 298C, quæ angelis bonis ante confirmationem data est, vel plene, 296A, vel saltem imper-

feete, 296C, 299B', 301B, malis autem minime, ante lapsum, 295D', 299D', 300B, nisi imperfekte, 296D, 300A, qualis etiam modo in ipsis permanet, 296D, contradicente Udalrico, 301B; altera vespertina, seu rerum in se ipsis, 297B, B', 298C, 299B, 300C, quæ angelis omnibus concreata est, 301A', et in omnibus perseverat, tam bonis, 296D, 297B, 300B, quam malis, 298A', quia ipsis naturalis est, 297D'. In angelis ergo simul sunt eognitio matutina et vespertina, XXI 297D', 299B, 300B, nee differt, nisi quoad modum cognoscendi, 297D, XXIII 261B, et quoad scientiae claritatem, quia decoloratio est vespertina, XXI 297D, et clarior matutina, 298B, clarius enim videtur creatura in Deo quam in se ipsa, 299C'. — An etiam in angelis detur eognitio diurna, XXI 297B', aut meridiana, 297C', 298A, 299C, aut nocturna, 298D'. — In essentia autem divina impossibile est creatum intellectum omnia videre quæ Deus facere potest, XXV 418B', 423A, alioqui æquaretur Deo, 418C', sed videre possibile est omnia quæ scit Deus scientia visionis, *ibid.*, et hoc animæ Christi eoncessum est, *ibid.*, non autem aliis, *ibid.*, quum et inferiores angeli a superioribus doceantur, 418D'. Etsi enim divina essentia omnium scientiam contineat, XXV 419C, se quantum vult manifestat, 419A', 423A, et quantum capax est videntis intellectus, 419D; ideo, quanto quis clarius Deum videt, tanto plura in eo cognoscit, et hæc inferiores docere potest, 418D'. Omnes tamen in eo vident quidquid scire eupiunt, XXV 419A', et sic usque ad diem iudicii, tam angeli quam Beati in cognitione multitudinis eognoscibilium crescere possunt, quin in divinae essentiae cognitione crescant, 413D, 419A; sed peracto judicio, ultra non proficiunt, 419A, B', et ea omnes scient quæ scit Deus scientia visionis, 419D'. — Cf. Angelus, Beatitudo.

De cognitione Christi. Vide Christus.

De cognitione hominis. Homo nec se ipsum per se cognoscere valet, sicut Deus et angeli, XIX 180B', nec cetera per species universales innatas, sicut angeli, 76D', sed per species a sensibilius et phantasmatis extractas, 76C'; in ordine igitur intellectum infimum locum tenet, 180B'. — Quomodo præceptum impleat, Cognosee te ipsum, XIX 274B. — Cf. Adam.

De cognoscibilitate Dei. Quantum quisque habet entitatis, tantum et cognoscibilitatis, XIX 221C'. Deus ergo infinitæ est eognoscibilitatis, XX 24A', 135C', quamvis mediate tantum a viatoribus cognoscatur, 24D, et remote, 24B', ob infirmitatem intellectus creati, XIX 217C, 221D', qui eum videre nequit nisi per speciem, 81A, 82A, XXII 255A'. — An et quatenus sit per se notus, XIX 222D et s. — Multiplici modo cognosci potest tam in via quam in patria, XXII 255D, XXV 431D', in actu vel in habitu, XIX 225C, in universalis vel in particulari, XXI 279D, per illuminacionem divinam, aut temporales effectus divinæ virtutis, 266C, per fidem, contemplationem, apparitionem, apertam visionem, XXII 254D, cognitione abstractiva vel intuitiva, XXI 267A. An eognoscibilis sit facie ad faciem, XIX 215C', vel a præsentialitate, 215D'; an a nobis cognoscatur per accidens, 218A, C, univoco vel analogice, 218A, D, 219A, in generali vel in speciali, XXV 423A, 424A, cognitione distincta, XXI 271D, B', aut quoad quid est, 269D, D'; quomodo et a quibus eognoscatur per vestigium vel in vestigio, XIX 236D' et s. — Item sub multiplici respectu apprehendi potest, XIX 81C, et primo et generalissime sub ratione entis, 243A'; an facilius intelligatur sub ratione infiniti quam sub ratione deitatis, 81A, D'. — Quum hominis cognitione incipiat a sensu, Deum videri nequit, XIX 216D, sed tantum ipsius habitudinem ad creaturas et diffe-

rentiam ab eis, 216A'; ideo a creaturis ad Deum duci indiget, 217C, et tribus viis ab eis ad eum dueitur, id est remotionis, eminentiae et causa, 214C', 216B'; sed haec cognitio debilis est valde, 217B. Aliqualiter tamen per creaturas cognoscitur, XIX 217C, 220B, sicut causa per effectum, 210B', quantum ad quia est, vel etiam quantum ad quid est, saltem in generali, 221A, 244D'; et multo perfectius cognoscitur per viam privationis seu abnegationis quam positionis, 35, 215B'. Sed cognitio qualibet Dei, vel beatifica, infinite distat a perfectione in creatae cognitionis, XIX 123D'; an et quomodo differat in via et in patria, XXV 431C', 432C. — Divina nec omnia incognoscibilia sunt, nec omnia cognoscibilia, XX 133C'; alia enim sunt quae sola fide accipimus, alia que per naturalem rationem novimus, 134B, 149C, licet imperfecte, 134A, 135C'. — In cognitione Dei posuit Aristoteles finem hominis, XIX 83B, non nuda et informi, sed affectuosa, 73D: vis enim cognitiva animae nata est omnia cognoscere, nee sistit nisi in summa veritate, 121A', seu prima causa, 119B'. — *Cf.* Deus.

In cognitione substantiarum separatum statuit idem Aristoteles felicitatem hominis, XIX 86C; eognitio enim causa esse potest laetitiae aut tristitiae, XXV 461D. — Quadrupliciter cognosci potest homo, XIX 81C. — *Cf.* Notitia, Scientia. COHIBITIO a prohibitione differt, XXIII 643A, et tantum se extendit quantum poena inflicta per legem, 639B', 643B. — Etsi ergo prohibuerit lex vetus internas concupiscentias, XXIII 639D', 643B, non eas cohibuit, 639D', 643C; quapropter manum prohibuisse dicitur, non animum, lex autem nova et manum et animum cohibet, 638B', 639C'. — *Cf.* Prohibitio.

COITUS. Quidquid dixerint aliqui, XXII 200A, 201C, in statu innocentiae fuisset generatio per coitum, 200A, et cum virginitatis laesione, 199B, D, 202B', C', 203D',

contra alios, 199A', C', 202D, D'. In ipso tune fuisset minor delectatio quam nunc, juxta quosdam, XXII 202B, A', B', C', major, juxta Thomam, ob maiorem naturae sensibilitatem, 201A'; sed qua rationem non absorbuisset, 201B', in ratione fuisset subtla, 202A. Triplici de causa illum nunc appeti contingit, XXII 202C, sed tune non nisi ad generationis finem fuisset exercitus, 202D', et nunquam effectu carnisset, 202B. — Coitus conjugalis, ut actus persona, sine peccato potest esse, XXIII 92B, 408A', ut actus naturae necessario libidinosus est, 92C. Non igitur intrinsece malus est, XXV 61B', sed meritorius vel demeritorius fit pro intentione agentis, 62A, meritorius, non modo praemii accidentalis, sed essentialis, 62C, item demeritorius culpa veniali vel mortali, 62B. Omni peccato caret, quum convenient conuges ad procreaudam prolem, vel ad redditum sibi debitum, XXV 111B', C'; quum solo naturali instinctu, imperfectus est, nec excusatur omnino a peccato, 111C'; similiter quum ad vitandam fornicationem exercetur, 111D', vel corporeae sanitatis causa, 112A; quum vero ex sola libidine, veniale saltem est, 112C, B', et quandoque mortale, quando scilicet ultra honestatem matrimonii queritur voluptas, 112D. Juxta Richardson et Durandum, culpa caret quum ad vitandam in se ipso fornicationem exercetur, XXV 112C, 113A', vel valetudinis eausa, 112D', aut moderatae voluptatis, 112C. Quilibet autem extra legitimum matrimonium, mortale est peccatum, XXV 198C. — In coitu triplex est corruptio. alia corporalis, XXII 204C, XXV 135B, que non est materia virtutis aut vitii, 135D, alia corporalis et spiritualis simul, 135B, que materia est virtutis aut vitii, 135A', alia demum spiritualis, 135C, in qua completur virginitatis peremption, XXII 200B', XXV 135A'. — Sponsalia subsequens seu permissionem de futuro, perficit matrimonio.

nium, non quidem in foro interiori, si absit intentio, XXV 89A, 90A', sed in foro Ecclesiae, 88A', 89A, 90B'; et tam conjugalis quam fornicarius affinitatem parit, 194A'. 195C', 196A, dummodo sit secundum naturam, 195D', et in eo fiat seminum commixtio, 196D. — Quamvis per sacramentalem gratiam honestetur, XXV 67B', aliquid turpitudinis habet, 62A, et indultus perhibetur, 62D. Corpus debilitat et attenuat, XXII 403A, animae non mediocriter impedit contemplationem, XXV 61D', et devotionem, 418C', et intellectum adeo subjicit carni, ut eo durante impossibile sit eum intelligere, vel prophetam a Spiritu tangi, 447A'; ideo communionem impedit, XXIV 244C, saltem voluptuosus, 244A, XXV 120A', et ab eo abstinentia est diebus festivis, 418C', et communionis, 416C', D', et hoc sub levi, 418D'. — Quo sensu coitus fervor dicatur causa originalis peccati, XXII 413C, 417D'. — Cf. Conjugium.

COLLECTIO. Liber Collectionum de sententiis Sanctorum allegatur de triplici diaboli casu, XXI 353D.

COLOR tripliciter sumitur ac definitur, XIX 249C. — Non a sole imprimitur rebus, juxta Parisiensem, sed potius sole a rebus educitur, XXII 178C, B'. — Spirituale esse recipit a luce, XXI 41C', 42A, quapropter lux incorporata dicitur, XX 10A'; an idem sit ac lumen, XXII 320C'. — Ex necessitate visum movet, coloratum autem non ita, XIX 129C', et colorem producit multiplicando se ipsum, XXII 44D', 45C. — Quod objecta alterius appareant coloris quam sunt, facere potest diabolus, quomodo, XXI 434B'. — Quum complexione qualitatum tactus causetur et quantitate servetur, in speciebus sacramentalibus naturali virtute remanere videtur, XXIV 314D. — Cf. Lux.

COLUBER, qui colit umbram, optime dia-
bolum figurat, XIX 44, et secundum Sententiarum librum, in quo de natura

colubri hujus et tentatione qua hominem vicit ceterisque attinentibus agitur, *ibid.* — Quid coluber tortuosus, XXI 32. **COLUMBA.** Cur sub specie columbae missus sit Spiritus Sanctus ad Christum, XIX 571D, 572B, B', 573B. — An fuerit columba vivens vel apprens, XIX 576A, etc., 577B, etc., 578C. — Ab angelis formata fuisse videtur, XIX 578A', et eorum ministerio movebatur, 562A', vel voluntate Dei, 576A. — Visus columbae novies a cæcitate reviviscit, XXI 227B'.

COMESTITO quid sit proprie, XXIV 231A, 338A. Hora comedendi secundum cursum communem est hora sexta, XXIV 420A', quia hucusque occupatur natura ad digerendum cibum præcedentem, 420B', diebus autem jejunii, fit comedatio apud Christianos hora nona, 420C', apud Judæos ad vesperam, quare, 420D'. — Quandoque fit ad necessitatem comedentis, XXI 430D, cum ciborum incorporatione, 450A', quandoque ad potestatem ostendendam, et sic nonnunquam visi sunt comedere angeli, 450D, et Christus redivivus, XXIII 384B; sed proprie non comedunt, quia cibos non sibi incorporant, XXI 451A, 452A, 454A', D', XXIII 384B, 386D', sed dividunt dumtaxat et traiiciunt, XXI 454A'.

— Ad modum comeditionis corporalis intelligitur comedio spiritualis, XXIV 231A, D, 233A, 338A', et multiplex est modus comedendi Christum, sive sacramentaliter, 234A', sive spiritualiter, 234B': alia est enim manducatio corporalis, alia sacramentalis, 234C', alia spiritualis, 234D', aliud est spiritualiter manducare Christum, 233C', aliud spiritualiter comedere sacramentum, 234A, nec semper spiritualiter comedit, qui sacramentaliter, 234A', et vice versa, 233D'. Sacramentum spiritualiter non manduant angeli, XXIV 234B, comedenter aliquo modo patres antiqui, 234A, D; Christum spiritualiter manducaverunt antiqui, 234A, aliquo modo comedunt

angeli, 234B. An Christus corpus suum manducaverit sive sacramentaliter, sive spiritualiter, XXIV 235C, 301D et s. An realiter in sacramento comedatur species, XXIV 234C', vel corpus Christi, 230C, 333A. — Cf. Cibus, Communio.

COMETA impressio est sicea et calida in superiori aeris parte generata, XXII 100C', et calidis influentiis mortalitatem presignare potest, 400D', maxime magnatum et divitum, 101A.

COMMENTATOR. Sic quasi antonomastice dicuntur Averroes (commentator Aristotelis), XIX 147D, etc., Gilbertus Porretanus (commentator Boetii), XXI 495D, et S. Maximus Constantinopolitanus (commentator Areopagitæ), XXI 247B'.

COMMUNICATIO unius ad alterum duplice modo fieri potest, XX 168A. — Deum infinitæ esse communicabilitatis, XIX 228B', 230D, 231C, ex eo patet quod communicari posse arguit perfectionem, 186B'; in diversis ergo duplex est communicatio. altera naturalis et necessaria, alia liberalis et voluntaria, XX 80C, contra Durandum, 79A'. — In divinis tamen est aliiquid incomunicabile, id est persona, XX 111B', 113A, 114A, 168A, et aliiquid communicabile, id est essentia, *ibid.*, sed aliter quam in creaturis, 114A, nempe absque multiplicatione et divisione divinae substantiæ, 111C', 114A, ideo non inde fit universale et particulare, 111C', 113B, 114A. — Cum creaturis duplex est divinæ bonitatis communicatio, naturæ scilicet et gratiæ, XXIII 514C', et sic quælibet persona lato sensu dicitur se communicare creaturis, XX 114B. — Nulli creaturæ communicari potest quod eam extra terminos creaturæ traheret, XXIV 149B, vel extra terminos suæ speciei, 149A. An et quatenus creaturæ communicari possit potestas creandi, XXI 60D, 61A et s., XXIV 149B', vel Deo cooperandi, 146D, 148B', 149A. — An et quatenus et quibus licet cum excommunicato communicare, XXIV 515A'.

COMMUNIO. An a communicantibus vere conteratur corpus Christi, XXIV 230C, 234C', 332C', 333A, vel dentibus teratur, 332B', 333B; in substantiam communicantium non convertitur, 327A', sed potius illos ad se convertit, 333D', et in mentem dicitur, non ventrem descendere fidelium, 232D', 327A', quia potius est cibus spiritualis quam corporalis, 234C'. — Communio non est necessaria necessitate salutis, sed tantum præcepti, XXIV 232A, et duplex est, sacramentalis et spiritualis, 232B, imo triplex, quoad sacramentum et rem, quoad sacramentum sine re, quoad rem sine sacramento, 232D; sed sacramentalis prestat spirituali dumtaxat, 234D. — Corpus Christi vere sumunt peccatores, XXIV 232B', et infideles, 233A, et qui nescii comedunt hostiam consecratam, 233B', imo et bruta, 233C; sed quia rem sacramenti non percipiunt, non manducant sacramentaliter, 233B, A', B'. — Ad receptionem sacramentis requiruntur: munditia cordis, XXIV 241B', actualis devotione et corporalis munditia, 241C. Quæcumque ergo conscientiæ puritatem maculant, ut peccatum, omnino impediunt communionem, XXIV 242C, A', B', 243C, 245A, sed sufficit ut quis non sibi conscius sit de peccato mortali, et probabiliter confidat se esse in gratia, XXV 20D; quæ actualem devotionem et corporis munditiam tollunt, ut pollutio nocturna, vel actus conjugalis, impediunt saltem ex quadam decentia, XXIV 236A', 240C et s., 245B, et sub levi, 242C, nisi sit ratio communicandi, 242B'; quæ corporis munditiam tantum auferunt, ut lepra, non impediunt, 243D, sed laudabilem præbere possunt causam abstinendi, 243A'. — Communicans scienter in mortali, mortaliter peccat, XXIV 235D', 236B', 239A', 240A, B, quia Eucharistia non est medicina ad removendum morbum, 236D', nec sufficit eum esse contritum, si confitendi habeat copiam, nec adsit

necessitas celebrandi aut communicandi, 239C'; qui autem nescienter inquinatus communicat, a peccato excusatur, 235C', 237C, 239B', dummodo cum debita diligentia suam discusserit conscientiam, 235D'. Quale sit male communicantium peccatum, an omnium maximum, XXIV 238A, aut gravius peccato eorum qui Christum erucifixerunt, 238B', vel qui corpus Christi projicerent in lutum, 238B, B'; uter magis peccet communicando, hæreticus an malus Christianus, 238C', peccato spirituali inquinatus an carnali, 238D', 239B.

Quum ad deperditorum reparationem instituta sit Eucharistia, expedit frequenter communicare, XXIV 338B'; et quidem in primitiva Ecclesia, regnante fervore, quotidie communicabant fideles, 339B, 340C, postmodum, refrigercente caritate, statutum est eos communicare qualibet die dominica, 339B', deinde ter in anno, 339B, C', denum semel quotannis, 339C, D'. Semel igitur saltem in anno communicandum est, XXIV 339D, si adsit facultas, 339A', 340C', et hoc sub excommunicationis intermissione, 339D'; piæ autem feminæ, etiam maritatæ, semel in mense ad sacramentum admitti possunt, 339B', D', dummodo triduo abstineant a copula conjugali, 340A; juxta Augustinum, optandum est fideles qualibet dominica corpus Christi recipere, 339C; an autem expedit quotidie celebrare aut communicare, suum consulat quisque fervorem, 338D', sed melius est accedere quam abstinere, 339A', 340D. Fideles non licet nisi semel in die communicare, XXIV 339C, sed sacerdotibus, stante necessitate, licitum est pluries celebrare, 339D. — Deneganda est communio excommunicatis et interdictis, XXIV 525C, peccatori publico publice vel privatum petenti, 525C', item peccatori occulte occulce petenti, 526A, non autem publice, 525C', 526A, ne reveletur ejus crimen et fiat scandalum, 525D', suspectis

violenter de crimine, 526B, amentibus a nativitate qui ratione omnino carent, 525B, 526A', et parvulis nondum ratione utentibus, 526C'; sed concedi potest semifatuis, 526 A', phreneticis, 526 B', saltem in articulo mortis, 527A, dæmoniacis, 526C', ac pueris qui jam discretionem habere incipiunt, 526D'. Nulli vero unquam licet hostiam non consecratam porrigerere, XXIV 527B, B', ad vitandum scandalum, 527B, C'. — Diebus communionis abstinendum est ab actu conjugali, XXV 526C', D', propter quod vetitum est nubere in Adventu, Quadragesima et ante Pentecosten, 519A, B', ob tres communiones olim in festis Nativitatis Domini, Paschæ et Pentecostes præscriptas, 519B. — Cf. Commissio Eucharistia.

Communio Sanctorum. Sic dicitur unio quedam fidelium in Ecclesia, XXV 528C, qua satisfacere et mereri valet unus pro alio, 528C, 529A', et viventes pro defunctis, 528C', sic ut actus unius per viam orationis prodesse valeat alteri, etiam quoad statum acquirendum, 529D, et per viam meriti, ad ea quæ ad statum acquisitum sequuntur, 529C, D, et hoc, sive ex communicatione caritatis inter justos, 529A', sive ex intentione facientis, *ibid.*

COMMUNITAS. In communitate duplex est ordo, alter subditorum ad prælatum, alter subditorum ad invicem, XXIV 529A'; primo omnes, prælatus et subditi, ad bonum publicum tendere debent, prælatus dirigendo, subditi sequendo, 529B', altero tenentur subditi sibi invicem auxilium præbere ad acquisitionem boni, *ibid.*, ideoque unusquisque ad correctionem fraternalm tenetur, 529C'. — Communitati committi potest jurisdictionis in foro exteriori, XXIV 524D, A'; ob peccata quorundam excommunicari nequit, 535B, 537B', etsi possit interdici, 535C, 533B'.

COMMUTATIO votorum, quo differat a dispensatione, XXV 523B. — Communiter

nequit votens vota propria auctoritate commutare, XXV 173A', sed qui duo vovit, ad utrumque tenetur, si sint compollilia, 473B', securus, ad maius, 473C'. Quia tamen religionis votum omnia alia temporalia includit, XXV 173A', in illud commutari, etiam propria auctoritate possunt, 473B', et per ingressum in religionem solvuntur, 473D'. — *Cf.* Votum.

COMPARATIO. An et quatenus Deus et creatura sint comparabiles, XX 484A. — *Cf.* Similitudo.

COMPASSIO est passio appetitus sensitivi aut appetitus superioris, XXIV 417B', quæ alienam miseriam quasi propriam reputat, 417A', et movet ad subveniendum ei, 417B'; primo in ratione est, et ex ratione redundant in sensualitatem, XXIII 286A'. — Quoad voluntatem subveniendi, est in angelis, XXIII 283D'; quoad voluntatem subveniendi et dolorem seu tristitiam simul, fuit in Christo, 283D', 284B, intensissime, 287A, imo ipso passionis dolore intensior, 286D', et magis aliorum compassiones excedens quam passio Christi aliorum passiones, *ibid.* — *Cf.* Passio.

COMPLACENTIA. Amor complacentiæ est amor boni habiti, XX 49B', in quo quiescimus, 48C', 49C; tam circa animata versatur quam circa inanimata, 49B'. — *Cf.* Amor.

COMPOSITIO. Multa sunt compositionis genera vel gradus, quæ varie a variis assignantur, XIX 389C, 395C, 401B', 402C, 403A, XXI 168C', XXII 144B, XXIII 159C. — In omni composito est aliquid per modum materiae perfectibilis, aliquid per modum actus perficiensis, XIX 321B', et per materiam patitur compositum, per formam agit, XXIII 100B. Composito dumtaxat competit fieri et esse, XXII 471C', sed in eo quidditas non est quod est, sed quo est, 486C'. In compositis contendit Scotus plures esse formas substantiales, aliam completivam, quæ est actus compositi, et alias infe-

riores, quæ disponunt materiam, XXIV 288B, sed perperam, 288D. — Omne compositum est indigens, XIX 472A', 369B', indigens scilicet alio aut partibus ex quibus componitur, 474A, 388D, posterius his ex quibus componitur, 388C', et iu ea resolutibile, 388D, et necessario habet causam, 388D', 389B', C'; ideo simplicissimo Deo repugnat quælibet compositio, 472A, 388D, B', 389C, 395B', XXI 494D, et componibilitas, quæ est quidam actualitatis defectus, XIX 398D; simplicitatem tamen ejus exprimere non valamus simplici sed composita voce, XX 373C'. — In omni autem creatura est differentia, dependentia, XIX 401C', 402B, componibilitas, 402D, B', et compositio, 401B', 402B, D, quibus deficit a simplicitate divina, 402D, B', 404B', imo multiplex compositio: ex substantia et accidente, actu et potentia, genere et differentia, XIX 402B, XXI 196A', ex quo est et quod est, XIX 402A', 403B', D', 404A, C', XXI 196B', 199D, ex esse et essentia, 191C, 195B', ex quo est et quis est, 196B', ex infinito et finito, 185B', ex indivisibili et divisibili, 203A, et quoad corporeta saltem, ex materia et forma, 499D, ex partibus integrantibus et dissimilibus, XIX 404C'. — An in angelis sit realis compositio ex esse et essentia, XXI 190A, ex materia et forma, 487A', 488D, 489A', 496B', D', 499C, ex actu et potentia, 487A, 496A', 499C, contradicit Cartusianus, 202A, asserens in eis actum et potentiam non realiter differre, 202D, sed angelicam essentiam dici potentiam in quantum natura est deficiens, et actum in quantum Divinitatis perfectionem participat, 202B'. — An Christi persona sit composita, XXIII 159B et s. — In omni genere rerum ubi invenitur medium compositum, necesse est extrema esse simplicia, XXI 48A', ideo primum principium necesse est esse simplex, non compositum, 50D. — *Cf.* Mixtum, Simplicitas.

COMPREHENSIO. Varie sumitur verbum

comprehendere, nempe pro clare vide-re, XXIII 254A, vel attingere terminos rei cognitæ, 258C, aut eos in se claudere, 254A, vel attingere objectum secun-dum suæ cognoscibilitatis rationem, 255 A', quod æqualitatem requirit inter intellectum et essentiam rei cognitæ, 255 B'. — Illa ergo plene comprehendere dicitur anima, quæ non superant lumen intellectus et similitudinem rei intellectæ, XXIII 253B'; imperfecte comprehendit quæ superant lumen intellectus, 255C', nullo modo quæ rei similitudinem superant, 255B'. Id proprie comprehendi dicitur, quod totum capit simul et in comprehendente includitur, XXV 417 B', et sic res ab aliquo comprehenditur, quum stat sub actu virtutis ejus cognoscitive nec ipsam excedit, 417C'. Sensibile autem sensum excedere potest secundum quantitatem dimensivam et virtualem, XXV 417C', intelligibile intellectum secundum quantitatem virtua-lem, et quandoque dimensivam, 417D', et in utroque deficit comprehensio, *ibid.* — Unde patet Deum prorsus incompre-hensibilem esse a quocumque, XXIII 254B, 258C, præter semetipsum, 255A', et infinitam ejus essentiam a nulla crea-tura stricto sensu comprehendendi posse, 252D', 253C, 254B, ne ab anima Christi quidem, 253A. — Sancti ergo in patria infinite deficiunt a comprehensione di-vinæ essentiae, XXV 418A, quia eidem æquari nequeunt, 422B', nec eam totali-ter vident, seu quantum in se visibilis est, 418C; comprehensores tamen dicuntur, quia clare eam vident, 418B, per essentiam Dei eis conjunctam ut formam, XXIII 255D', et totam, quum sit simplicissima nec habeat partes, licet non totaliter, 253D, et imperfecte, 256 A. — Comprehensio a quibusdam inter-dotes animalium Beatorum enumeratur, XXV 435D, quam dicunt succedere spei, 435C', 438B', et vim irascibilem perficere, 438C; sed verius in fruitione in-cluditur, 435C', et juxta Antisiodoren-

sem, realiter idem est quod fruitio, 438 B'. — *Cf.* Beatitudo.

COMPUNCTIO magis confert ad Scriptura-rum intelligentiam quam lectio, XIX 43. — Quid inter compunctionem, contritionem, XXIV 429C, 457A', B', et attritionem, 457D.

COMPUTUS. Tractatus Computus (Bedæ Venerabilis, *P. L.* XC, 295, vel Rabani, *P. L.* CVII, 671) allegatur de modo com-putandi in digitis, XXV 449A'.

CONCEPTIO. In conceptione tria sunt : motus sanguinis, corporis formatio et augmentum, XXIII 84C', in quorum me-dio consistit principaliter conceptionis ratio, 84D', et formationem corporis præ-cedit motus sanguinis et alteratio, 83D'. Pariter in conceptione est actio triplex : alia principalis, formatio corporis, quæ pertinet ad patrem, XXIII 100B', alia minus principalis, ministratio materiæ, quæ ad matrem spectat, *ibid.*, alia con-comitans, quæ etiam matris est, concepti fomentum, 100C'. An ad conceptionem active operetur mater, XXIII 99C', 101 A, D'. — Conceptioni plurimum obstat repetitus coitus, XXV 426C', 429D'. — An in conceptione possit quis sanctifi-car, XXIII 91B', aut mereri, 92C.

B. Virginem in sua conceptione a labo originali preservatam esse, tenent Scotus, XXIII 98A, et Cartusianus, 98D, contra non paucos, 91C, B', 93B, 94B, 95D, 97D, D'. Festum autem hujus conceptionis celebrare non expedit, juxta Bonaventuram, quoniam non coluerunt eam patres, XXIII 93C'; potest tamen tolerari, quia revelatioue divina fertur introducta, 93D', dummodo in ea cele-bretur conceptio non semen, sed natu-rarum, seu potius sanctificatio subse-cuta, 94A, 97B'. — Christi conceptio in utero B. Virginis, cur Spiritui Sancto potissime tribuatur, XXIII 443D', quum a Patre tantum missus sit, *ibid.* An fue-rit in instanti, XXIII 84B, et quatenus ad eam cooperata sit B. Virgo, sive naturaliter, 99B', 100D', 101A, D', sive

supernaturali virtute, 100 C, 101 B, 102 B. Hanc stulte et impie siderum influxui tribuit Albumasar, XXII 109 A'. — Cf. Maria.

CONCEPTUS animæ alii habent in re fundatum proximum, XIX 450 D, alii fundatum remotum, 150 A', alii nullum, 450 B'; alii totaliter fundantur in re, 153 A, alii totaliter in intellectu, 153 B, alii partim in re, partim in intellectu, *ibid.*; alii suut repræsentativi rei, ejusque entitatem præsupponunt, XXIV 216 D', alii præfigurativi rei, cuius præcedunt entitatem, 217 A. — Cujuslibet rei triplex est conceptus verus, XXI 492 B, et unus falsus, 192 A'. — Quando subjectum respectu predicati duplicum habet conceptum, non sufficit ad veritatem propositionis, prædicatum esse de intellectu subjecti, XXIII 373 A, sed oportet quod ratio subjecti sit in se vera, 373 D. — An in Christo sit duplex conceptus, XXIII 372 D', 374 B. — Angelorum conceptus tempore mensurantur, quomodo, XXI 446 B'. Angeli, sicut et hominis, conceptus alias latent, XXI 534 A, A', 536 A, B, nec patent nisi quibus voluerint illos ostendere, angelus per voluntatem, 536 D', 537 C, homo per signa foris exhibita, 536 A. — Cf. Cogitatio.

CONCILIUM. An et quatenus fas sit addere symbolis conciliorum, XIX 457 B', 463 D'. — Non omnia credenda et facienda continent, XIX 464 B.

Allegantur quædam concilia: Carthaginense (III^{um}, anno 397, can. 24), de materia Eucharistiae, XXIV 300 B'; (anno 398, can. 76) de Eucharistia præstanda moribundis, 247 B; (anno 407, can. 8) de divortio, XXV 151 A'. — Chalcedonense (anno 451, sess. 1), de processione Spiritus Sancti, XIX 460 C. — Constantiense (anno 1414, sess. 4), de auctoritate concilii supra Papam, XXIV 480 B'. — Constantinopolitanum (V^{um}, anno 353, anath. 5), contra Nestorium, XXIII 140 C', 141 C'; (VI^{um}, anno 680, sess. 8 et 18) contra monothelitas, 313 D, 326 D. —

Elbertanum (anno 303; cf. de Consecr. dist. II, c. 21), de Eucharistia suscipienda, XXIV 340 B. — Ephesinum (anno 431, anath. 3 et 4), de divinitate Verbi, XIX 428 C', de processione Spiritus Sancti, 463 B', de unione naturarum in Christo, XXIII 441 A, B. — Ilerdense (anno 524, can. 17), de tempore celebrandi nuptias, XXV 149 B'. — Lateranense (IV^{um}, anno 1213, can. 50), de impedimento consanguinitatis, XXV 189 D. — Lugdunense (anno 1274, decret. 1), de processione Spiritus Sancti, XIX 473 A. — Nicænum (anno 325, Profes. fidei), de processione Spiritus Sancti, XIX 457 B', 461 D. — Remense (anno 1148, Symbol. fidei), de divinis notionibus, XX 229 C, B', 337 C'. — Toletanum (IV^{um}, anno 633, can. 57), contra cogentes Judeos baptizari, XXIV 135 C', 137 D; (VII^{um}, anno 646, can. 2) de Missa interrupta, 348 C, 349 D.

CONCLUSIO in syllogismis de eligendis ac fugiendis, a conscientia eruitur, XII 296 B'. — Conclusiones sunt objectum scientiæ, principia objectum intellectus, XIX 417 C. — Conclusionum certitudo major esse nequit certitudine principiorum, XIX 58 B', 61 C, imo nec certitudine alterius præmissarum minus certæ, XXIII 427 D; utrumque, principiorum videlicet ac conclusionum, habitus sunt ejusdem rationis, et ad eamdem differentiam pertinent, XIX 67 D'. — Cf. Syllogismus.

CONCORDIA est amoris effectus, XX 317 C, et multipli ratione in divinis appropriatur Spiritui Sancto, quia per modum amoris spiratur, *ibid.*, communis spiratione Patris et Filii, 318 B, et inter eos connexionem facit, 317 C', item quia ipsi adscribitur conservatio boni et esse, 318 C; quandoque tamen appropriatur Filius, tanquam mediatori inter Deum et hominem, 317 A', D'. — Triplex est inter Patrem et Filium concordia, XX 317 C. — **CONCRETUM.** Concreta nomina imponuntur a forma et supposito, et supponunt pro utroque, XIX 297 C, 300 C. — Perfe-

ctionem dicunt et compositionem, ideo non plenarie Deo convenient, XX 360D, sed tantum aliquo modo, 360 A', impropre, sed vere tamen, 441 C'. His in divinis utimur, propter divinorum perfectionem, XIX 297 A, XX 433D, B', 226 C', 375D, et ibi supponunt proprie pro personis, XIX 313A; nomina enim concreta, ut sapiens, potens, etc., XX 364 B, de personis dumtaxat prædicantur, non de essentia, 363C, A', quia essentiam in personis significant, 363 B. Ceterum in divinis non differunt concretum et abstractum, XX 209 C. — Cf. Abstractum.

CONCUBINA. Apud gentiles concubinatus non reputabatur illicitus, XXV 127 A'; sed reapse legi naturæ contrariatur, quia matrimonii fini repugnat, 127 D, 128D', et mortale est peccatum, 127 B'; super quo nunquam dispensari potuit, quum sit contra prima juris naturalis præcepta, juxta Thomam, 127D', 129 C', contra Richardum, 129A. — Quæ igitur Patriarcharum dicuntur concubinæ, legitimæ uxores censendæ sunt, XXV 128 A, sed inferioris ordinis, quæ matrum-familias dignitate carebant, 128B, D', contradicentibus tamen quibusdam, ut Parisensi, 124 D, et Bonaventura, 129 A'. — An valeat juramentum concubinam ducendi uxorem, XXIII 634C.

CONCUPISCENTIA quid sit, XXI 274 B'. Duplex est, altera in sensualitate consistens, quæ venialis est et cohibenda, altera in consensu rationis, quæ mortal is est et prohibita, XXIII 638D. — Concupiscentia carnis et concupiscentia rerum seorsim ab actu prohibitur, quia ambæ delectationes suas habent proprias, XXIII 637 A, D', quæ propter se appetuntur, 637 C, non autem concupiscentia aliae, quæ vix separantur ab actu, 637 B, et quorum objectum minus affectum mouet, 638A. — Omnis mala concupiscentia in V. L. prohibebatur, sed ea tantum puniebatur quæ procedebat in actum, XXIII 639 D'. — Cf. Desiderium.

Amor concupiscentiae est boni non habiti, XX 49B', ad proprium commodum, 48C', vel aliorum, 19D', dilectio qua diligimus omne id quo frui appetimus, XXI 274B', vel qua quis aliquid desiderat ad adipiscendum, 277D, propter utile aut delectabile, 278B'; et fertur tam circa animata quam circa inanimata, XX 19C', D'. — Haec est regula, quod diligens se amore concupiscentiae, diligit se, quidquid aliud diligit, XXI 275 A, quia una dilectione diligit id quod concupiscitur et cui concupiscitur, 276D': verumtamen sic se amando non peccat, quoniam illa dilectione non frui tur se, 273 D'; imo non peccat sic amando Deum, juxta quosdam, 272C', 274B', quia sic summe diligit Deum secundum possibilitatem naturæ, 273A, 276D', 278 A', contra alios, quia sic diligere Deum propter commodum, retorquendo ad se dilectionem, 277D, et sc Deo præferendo, perversa est dilectio, 278A. — Similiter, illud dicitur velle concupiscentiae, quod fertur in objectum quod quis vult amato, XXI 317D', et semper præsupponit velle amicitiae, 318A. Quomodo in hoc excesserit Lucifer, XXI 318A'. — Cf. Amor.

Vis animæ concupisibilis in corde posita est, juxta Platonem, XXII 133 D', in parte sensitiva, juxta plerosque, XXIII 449D, D', 453B, XXV 433D', in intellectiva, juxta alios, XXIII 449 D', 453C, 454 A, D', XXV 437C', unde per ceteras vires quodammodo diffundi dicitur, XXIII 464 A'. Ut irascibilis, pars est appetitus sensitivi seu sensualitatis, XXII 279 D', 280 C, C'; sed tripliciter ab irascibili distinguitur, 281 A, nec cum eo unam simpliciter potentiam efficit, 279 C', 280 C, A'; quodammodo ab irascibili protegitur, 280 A'. — Duplice habet motum, alterum ex mera organi qualitate resultantem, qui naturam peccati non habet, XXII 220C, alterum ex apprehensione delectabilis, qui culpæ natu ram habet, *ibid.*; et utrumque in nobis

excitare valet diabolus, 220C, D. — Circa delectabile secundum sensum versatur, XXII 567A', et ad ipsum pertinunt tres passiones, concupiscentia, amor et delectatio, XXIII 551A', quae per temperantiam refrenantur, 520D, 551A', et per donum timoris, 551B', et quatuor virtutia, nempe avaritia, XXII 367B', luxuria, gula et aeedia, 567C'; unde concludit Thomas necessario ei inesse subjective quasdam virtutes, quibus refrenentur, XXIII 526D', 528A', 530A, contra alios, 526B', 528B', D', 529D'. — Etsi magis se habeat naturaliter ad diligendum Deum quam creatam, XXI 273A, B, quatuor impedimentis in diligendo retinetur, 273D, et dono pietatis indiget ad diligendum proximum, dono sapientiae ad diligendum Deum, XXIII 548D'. — In Beatis per dotem dilectionis perficitur, XXV 433D'. — *Cf.* Appetitus.

Concupiscentia, ut fomes, quandoque dicitur poena, quandoque culpa, XXII 379A, quandoque sequela originalis peccati, 381A, 422A', 425C, quandoque ipsum originale, 378D', 380B', 381A, 415A', 427B, quia velut materiale est in originali culpa, 380B', 382B, 416A', 425A', 427D. — In quantum poena, a Deo est, juxta quosdam, XXII 431A, D, contra alios, 431D, A'; item, in quantum appetitus, 431B; in quantum vero appetitus inordinatus et culpa, non est a Deo, 431B, D, B'. — In baptizatis remanet, XXII 422D, 423D', 424B', 425D, quia ad naturam pertinet, 426D, non tamen tanta ut ante, 425A', C', 427B', quia jam non praevaleret, 428C, A', nec tam vitiosa, 422A', quia jam non imputatur ad culpam, 423C'. — An omnibus insit aequaliter, XXII 428D' et s. — Concupiscentiae præcipue reluctantur fidei, XIX 53A', unde quanto quis magis ab eis abstractus est, tanto magis ad divina disponitur, 42. — *Cf.* Fomes.

CONDIGNUM. Quid sit meritum condigni, XX 532D, XXII 344C', 349C', XXIII 418B', 325B, 339C'. Gratiam gratum facien-

tem præsupponit et consequitur, XXI 290B'. — Instus de condigno quodammodo meretur vitam aeternam, XXII 344D', 345B, 346B, attenta dignitate gratiae, 345D', 346D, quae inæstimabilem actibus confert dignitatem, 347D', et veritate pollicentis, 346A', 348B; item augmentum gratiae, 349D', operibus sanctis, 350A, C; peccator autem de eondigno gratiam gratificante mereri nequit, nec sibi nec aliis, XXII 348D', XXIII 339D'. — Vel in inferno Deus poenam injungit citra condignum justitiae, XXIV 541B, non autem citra condignum misericordiae, 541C. — Quid sit poenitentia condigna, XXIV 541B. — *Cf.* Meritum.

CONDITIO impediens matrimonium, XXV 439C', quid sit, 104A.

CONFESSARIUS in Ecclesia vicarius est supremi Mediatoris, Christi, XXIV 472B', et officiis fungitur judicis, 474C', 588C, medici, 588A', consultoris et instauratoris, 475B, sanctificatoris, 588B, reconciliatoris, 588C, obstetricis, 588B', patris spiritualis et nutricis, 588C'. — In eo requiritur, non modo potestas ordinis, XXIV 477B', sed et jurisdictionis, 477C', 479B, D', 483C; quapropter confessiones excipere nequeunt qui jurisdictione carent, vel ab ordine suspensi sunt, ut excommunicati et degradati, 477D'. Confessarius autem jurisdictionem habens est proprius sacerdos, XXIV 479B, 480B', 484A, videlicet Papa, qui est proprius sacerdos omnium fidelium, 479B', episcopus, communis sacerdos omnium diocesanorum, 484D, et proprius parochus, 479C, 483D; et quilibet horum jurisdictionem suam aliis delegare valet, 477C', 484A'. Papa et episcopus confessiones audire possunt parochianorum absque ulla licentia parochorum, XXIV 484D, et hanc potestatem committere quibus volunt sacerdotibus, sacerularibus vel religiosis, 484A'; sic autem delegati poenitentibus injungere debent, ut proprio parocco eodem anno se sistant, 484C', 482D, B', ut

serventur praeceptum Ecclesiæ et reverentia pastori debita, 482B', aut saltem eos pro posse ad id inducere, 479A, 483 D'. — Præterea in confessario requiritur scientia, ut in peccatis communibus sciat discernere quid sit mortale, quid veniale, et ad quæ habeat potestatem, XXIV 490D' : in usu enim clavum agit ut instrumentum, 507A', nec ad libitum, sed prout requirit justitia cis uti debet, 507B', omnibus debitam poenam impnens, 507C', etsi eam prudenter moderari possit, 507D'; ideo peccat absolvendo a vitiis quæ ad eum non pertinent, 508C', vel ad hoc officium se ingerendo absque scientia et diligentia competenti, *ibid.*; imo, ultra facultatem sibi commissam absolvens, invalide absolvit, nec sufficit superioris ratificatione postea petita, 576A. — An prælatus subditu confessiones audienti casum subtrahere possit qui de jure ad eum pertinet, XXIV 586 A', vel ei plures concedere quam ei jura tribuunt, 586C'; an qui privilegium habet absolvendi a peccatis simpliciter, possit a reservatis episcopo absolvere, 586A; an confessarius ordinarius poenitentem absolvere possit a pertinentibus ad se, de aliis remittendo ad superiorem, 587A, vel ad tempus, donec adsit facultas prælati confitendi, 587A', vel de reservatis superiori, sub conditione ratificationis, 587D. — Quid conferat confessarius ad remissionem culpæ, XXIV 506B, 508D, D', vel poenæ, 505B, 506D, 507A, 508A', 509B'. — Cf. Absolutio, Clavis, Jurisdictio.

Confessarius rumusculos in confessione inquirens vel audiens, graviter peccat, XXIV 572 B. Insuper, sigillo confessionis ea quæ in confessione auditu celare tenetur, XXIV 572A', 574B', jure divino, 574C', imo et naturali, 575 B, etiam coram judicibus, 572 C', nisi a poenitente habuerit licentiam, 573 B, quia sibi confessa non novit nisi ut vicarius Christi, 573C, et frangens sigil-

lum deponendus est, ac in arctum monasterium retrudendus, 573A'; et similiter ad secretum tenentur quicumque licite vel illicite confessionem audierint, 573A, C. — Quid agendum confessario qui in confessione novit inter duos sponsos esse affinitatem, XXIV 572D', vel irregularē ad sacros ordines ascendere velle, 573A, vel officiale ob officium in consuetudine peccandi esse, *ibid.*, vel aliquem velle alium occidere, 573 D', vel parochum parochianarum suarum esse corruptorem, *ibid.* — An confessarius poenitentis culpam aliunde cognoscens quam per confessionem, eam celare teneatur, affirmant quidam, XXIV 573B', 575B', sed verius negatur, 573D', saltem quum magna adest ratio eam manifestandi, 574 A, quod in easibus quinque accidere potest, 574B. — Confessarius cum poenitente speciale fœdus contrahit, XXV 203D', ita ut tantum peccat feminam confidentem cognoscendo ac si esset spiritualis ejus filia, 206A. — An expedit subditos pro libito eligere sibi confessarios, XXIV 586C. — Cf. Sigillum.

CONFESSIO quid sit, XXIV 476D et s. In quantum conscientiae manifestatio, actus est virtutis, XXIV 476B', non modo veritatis, 476C', sed poenitentiae, 476D', et ad alias virtutes imperative pertinere potest, *ibid.* — Sacramenti Poenitentiae pars est, XXIV 427C, 488D, 489B, potestativa, juxta Albertum, 426B, B', integralis, secundum Thomam, 427 D, et Bonaventuram, 429A, et in eo est quasi materia, 428 A', et sacramentum, non res, 353B'. — Ad duo instituta est, manifestationem culpæ et reconciliationem cum Deo, XXIV 472D, et ideo non in V. L. decuit eam institui, sed in N. L., 472A', quum mundo datus est mediator idoneus inter Deum et homines, 472B'. Sed alia est confessio mentalis ad Deum, quæ est de jure naturali, XXIV 471A', C, 472A, et fuit semper, 473D', alia vocalis ad homines, quæ est de jure

positivo, 471 A', D', 472 B, et hæc duplex est, altera cœrimonialis, generalis et indistincta, que fuit in V. L., altera specialis et distincta, ad quam tenentur Christiani, 471 A', 473 D'. — Christianorum confessio est de necessitate salutis, XXIV 469 C, nou quidem de jure naturali, 469 D', contra Albertum, 473 C', sed divino, 474 A, imo ad confessiouem dupli modo tenentur fideles, jure divino qui post Baptismum letaliter peccaverunt, 470 B, jure ecclesiastico quilibet alii semel in anno, 432 C', 470 B, 473 C; nec a confessione quæ est juris divini dispensare potest Papa, sed tantum ab ea quæ est juris ecclesiastici, 470 D. — Quum in vera contritione contineatur propositum confitendi, XXIV 472 D', et ad contritionem quis teneatur quum peccata occurrunt memorias, vel urgat obligatio quæ gratiæ statum requirit, vel in magno periculo, 470 C', aut mortis articulo, 471 A, 472 D, teneaturne sic contritus statim confiteri, aut saltem quamprimum datur opportunitas, affirmant quidam, 473 B, D, 474 D, ob varias causas, 475 B', negant vero alii cum Thoma, 470 A', 473 A, 474 B, nec graviter peccare videtur sic differens, nisi ob causam graviter malam differat, 470 D'. Imo communiter non nisi semel in anno quis confiteri tenetur, juxta Thomam, XXIV 471 B, B', quia præceptum affirmativum non obligat statim, sed tempore determinato, 471 C; et hoc vallet tam pro religiosis quam pro sacerdibus, 471 D, contra Bonaventuram, 473 A'; per accidens tamen sæpius quis ad confitendum teneri potest, 471 B', 474 B, A', et expedit multum quam cito confiteri, 473 B', 476 B. — An qui non habet nisi venialia, teneatur in paschali confiteri, XXIV 432 C', 470 B, 473 C, 478 D', 484 B', D'. — An qui semel saltem in anno proprio sacerdoti non confitentur, sint puniendi, XXIV 586 B.

Sacerdotibus confitenda sunt peccata ordinarie, XXIV 474 B', 477 C, 483 B, tan-

quam Dei vicariis, 474 C', et in necessitate laicis, juxta Thomam, 477 C, 489 D; sed confessio facta laico, actus est virtutis, non sacramenti, 482 D', 490 C', nec præcepta est, nec forsua suadenda, juxta Scotum, 485 D; venialia tamen remittere potest, 477 D, 490 C'. — Ex jure fieri nequit nisi proprio sacerdoti, XXIV 479 B, 480 B', 484 A, scilicet Papæ, episcopo vel parocho, qui ordinaria gaudent jurisdictione, 479 C, B', 480 B, 483 D, aut alicui delegatam habenti jurisdictionem ab uno predictorum, 479 C, B', vel ex concessione juris, 479 B'; sed cuicunque sacerdoti approbato fieri potest, cum licentia parochi, 481 D'. — Qui Papæ confessus est aut ejus delegatis, non tenetur eodem anno parocho iterum confiteri, XXIV 480 A'; qui autem episcopo aut commissariis ejus, teneatur parochum adire, juxta nonnullos, 480 C, 481 B', contra alios, 480 B, 483 D, B', exceptis certis casibus, 481 C', sive ut peccata jam confessa iterum confiteatur, 478 D', 482 D, sive saltem ut præcepto Ecclesiæ pareat, 478 D', 480 C, 482 D. Pariter, qui religiosis confessus est, parochum eodem anno adire tenetur, XXIV 482 B', 483 B', ut ei eadem peccata iterum confiteatur, juxta Henricum, 487 D, et Parisienses doctores, 487 A', quia confitendi privilegium eis concessum est, non ad juris parochorum destructionem, 483 C', sed in eorum favorem qui legitimate impediti sunt adire parochum, 483 D'. Qui vero de licentia pastoris alteri confessus est, ad nihil aliud eo anno tenetur, XXIV 481 B', 483 A'. — Confessionem autem iterari necesse est quum vel nimis imperitus fuit confessarius, XXIV 486 A', vel jurisdictione caruit, 486 B', item si pœnitens dolore defecerit, 486 D', aut sinceritate, 487 A, vel injunctionem a prælato acceperit, *ibidem*, aut a confessario, 487 B; non vero iteranda videtur propter peccatum oblitum, 488 C'. — Ceterum peccata certe remissa non inutile est iterum confiteri,

XXIV 478D', quia quanto sæpius manifestantur, tanto plus de poena eis debita remittitur, 479A, 482C', 507B, D, nec inde ulla sacramento irrogatur injuria, quia characterem non confert, 479A. — An priora peccata jam dimissa iterum confiteri debeat recidivus, affirmant qui tenent ea redire quoad culpam seu reatum, XXIV 581D; affirmant pariter alii, si novo confessario fiat confessio, sed negant si fiat eidem, 581A'; saltem non tenetur nisi indirecte, et quantum sufficit ad manifestandam ingratitudinem, 581 C'. — *Cf.* Confessarius.

De lege communi confessio fieri debet secreto, XXIV 484B, nisi ita enormis sit crimen ut totam commoverit urbem, 484C, et verbaliter, 489C; cogente tamen necessitate, per nutum fieri potest, aut interpretem, 489B, D, 490A', aut alium, juxta Thomam, 489B, D, contra Cartusianum, 490D, aut per scriptum, *ibid.*, contra Thomam, 489D. — Item integrum eam esse oportet, omnia completentem mortalia, XXIV 488B', etiam si confessarius de omnibus absolvere nequeat, 489A. Omnia igitur mortalia distincte confitenda sunt, prout occurunt memoriae, XXIV 569A', sed nimio examine non opus est, quod conscientiam et cerebrum perturbet, 569D', quia ad impossibile nemo tenetur, 570B, 571B'. Qui peccatum confiteri omittit ex ignorantia juris, a fictione non excusat, XXIV 571A, qui autem ex oblitione, excusatur, 571B, et sic oblita peccata cum aliis remittuntur, 570B, in alia confessione distincte enarranda, si ad memoriam redierint, 569A'. Peccatum non commissum confiteri non licet, quia mendacium est, XXIV 571C, dubia autem ut dubia exponenda sunt, 571A'; aliena quæ non pertinent ad propriorum confessionem nefas est enarrare, 571C', et etiam quæ pertinent, nisi in generali, 571D', aut nisi determinatae personæ revelatio necessaria sit, 572A. Venialium autem confessio non est de-

pæcepto, XXIV 432A', C', nec originalis, 427C'. — Ut sit satisfactoria, oportet insuper confessionem ex caritate procedere, XXIV 488A, A'; qui tamen absque caritate confessus est, in foro Ecclesiæ absolutus est ab obligatione confitendi, juxta Antisiodorensim, 488B, et Thomam, 488D, contra Bonaventuram, 490D', et Cartusianum, 490D, et fictione recedente et confessa, incipit illa confessio valere, 488B, A'. — Summatim exponuntur sedecim bonæ confessionis conditiones, XXIV 489C'. — *Cf.* Contritio.

Confessio liberat a morte peccati, XXIV 489A', paradisi januam aperit, 489B', salutis spem et confidentiam parit, *ibid.*

— Sacramentalis directe ad remissionem poenæ ordinatur, quia culpa per contritionem deletur, XXIV 570C', poenam purgatorii tollit, 426C, aut saltem minuit, duplice capite, et vi clavium, et confusione confessionis, 570D', quæ inter omnia N. L. pæcepta dicitur difficillimum, XXIII 644A. — Generalis autem vel fit sacramentaliter sacerdoti, et quadruplici virtute delet venialia, XXIV 570A', vel fit extra sacramentaliter in ecclesia, et ea tollit tripliciter, 570B'; valet etiam ad remissionem mortalium oblitorum, saltem quoad poenam, quum jam deleta sint quoad culpam, 570D. — *Cf.* Poenitentia.

CONFIRMATIO. Quid sit Confirmationis sacramentum, XXIV 186A', et cur dicatur Confirmationis, 184C. — Ne in figura quidem fuit in V. L., XXIV 85D', 208C, B', et a Christo ipso institutum est, juxta Thomam, 86C, per viam insinuationis et initiationis, 90A, C, seu juxta alios, ab Apostolis, 86B, aut eorum successoribus, 189C. A Christo dum pueris manus imponeret, tenent aliqui illud institutum, XXIV 86D, aut saltem prænuntiatum, 187D, 190C'; sed ante ascensionem Domini et adventum Spiritus Sancti non videtur initiatum, 187C, aut saltem promulgatum, 187D, et incepisse dicitur in

adventu Spiritus Sancti super Apostolos, 187B', C', qui tunc censemur fuisse confirmati, 488D'. An illud acceperit Christus, XXIV 498D. — Qnum effectum diversum habeat ac Baptismus, diversum est et speciale sacramentum, XXIV 484C : Baptismus enim gratiam confert ad sufficientiam, Confirmatio ad copiam, 185B, Baptismus est contra peccatum, Confirmatio contra pœnam inclinantem ad culpam, 185C, Baptismus spiritualem confert generationem, Confirmatio spirituale augmentum, 486A; et quibusdam dignius videtur Baptismo, 485B', C', alius inferius, 91D, 183C, 486B. — Sacramentum proficiuntium est, XXIV 183C, quod ad legein perfectionis pertinet, 184D'; nec necessarium est ut salus acquiratur, 183B, sed tantum ut facilius acquiratur, 185B; peccaret tamen graviter qui, urgente persecutione, illud non recipere, 489D', aut qui valens illud accipere, ante mortem non susciperet, ob contemptum sacramenti, 489C'.

De ejus essentia sunt quinque : forma, intentio, minister, materia, locus, XXIV 183D, 486B'. Primitus potuit sine materia aut unctione conferri, qum in confirmandos descendebat visibiliter Spiritus Sanctus, XXIV 487A', 488D', 489C', sed cessante miraculo, servari debuerunt materia et forma, 189B'. Confirmationi enim competit habere materia sensibilem, XXIV 487B, et sanctificata u, 488D, A', C', scilicet chrisma, 483D, ob mysticam significationem, 183A', 486B, 487D', 488A, pariter et forma n, 490B, A', 491C, B', D', et his usi sunt Apostoli, 490D', 491D', easi forma non sit scripta, 490D'. Quid in ea sint sacramentum, sacramentum et res, XXIV 491D, res tantum, 491A'. — Confirmationis minister ordinarius est episcopus, XXIV 496B, 497D', XXV 41A, sive ob dignitatem sacramenti, XXIV 496B, sive quia recipientem perficit supra statum communem, 496D, A'; sed ex delegatioe Papæ conferre eam valet simplex

T. 25⁴⁵.

sacerdos, 496B', 498C, XXV 41C, contra p: ucos, XXIV 497D, non autem licet aut clericus simpliciter confirmatus, 496C'. An a degradato episcopo collata valeat, XXIV 499D', XXV 40A et s. — Sanctificationem requirit tam in ministro quam in materia, a quibus simili vim recipit, XXIV 503B', sed in subiecto nullam praex git perfectionem, ideo pneris conferri potest, 498A', mulieribus, 498C', adultis quibuscumque, 498D', matis, morientibus, 499A, ut in resurrectione perfecti appareant, 499B. Confirmando prescribitur confessio, XXIV 199A', et jejunium, 499D, et datur patrinus, *ibid.*, vel matrina, 499B'; per septem dies in fronte chrisma servari debet, 499C'. — Cur in fronte conferatur, XXIV 483A', 484C, 490D, B', 499C', 200C, cum chrismate, 483A', et unctione, 188A, et cur potius in ea quam in Baptismo adhibeatur unctione, 491A'. — C7. Chrismia, Unetio.

Confirmatio Baptismi perficit opus, XXIV 491C', nec ei superfluit, 492C; gratiam confert, 492D', imo duplēm gratiam, gratiam gratificantem communem, 493B, D', 495B, saltem eam augendo in eo qui iam habet, 493A, 495C, et iusuper gratiam gratificantem speciale, juxta Thomam, 494B, contradicentibus nonnullis, 494D, 495B'; ea que gratia differt a gratia Baptismi, 493A, C, 494C, B', 495D, B, et a gratia Eucharistiae, 492B. — Characterem etiam imprimit, sicut Baptismus et Ordo, XXIV 492A', 493C, hæc alium ac Baptismus et Ordo, 492B', 493A'; idecirco eam iterare netas est, 162B, iterantes tamei irregularitatem incurrire non videantur, juxta Scotum, 200A. — Demum, quia spirituale dat generationem, XXV 203B, spirituale inter confirmatos et patrinos vel matrinas parit cognationem, 203A'. — Confirmatio ad robur fidei confertur, XXIV 490C, ut fideliter in mente teneatur et libere pronuntiet ore, *ibid.*, hominem facit in

10

se ipso constanter consistere, 82A, perficit et roborat ad exsequenda onera Baptismi, 183D', et ad perpetiendum difficultia, 81B', opprobria et injurias, 184B, animam baptizati quasi propugnaculis munit, 200B', armis vel cornibus ad resistendum inimicis, 183D, B', 200D', solvit cordis glaciem, 104A', et spiritualem vitam auget, 84C, 186A, disponit ad spem, 85B, et fortitudinem, 82D, contrariatur infirmati, 82A', acediae, 84B', pusillanimitati, humano timori, 195D, et debilitati ex fomite consurgentem, 491C', 199D'; sed frustra illam accipit, qui debilitatem suam diligit, 201A, aut hostes suos contra se armat, 201B. — De modo conferendi Confirmationem, XXV 213A' et s. — Cf. Character.

Confirmatio in gratia. Angeli et Beati in bono dicuntur confirmati, ita ut peccare deinceps nequeant, XXI 390D, non ex defectu arbitrii, 390A, sed quia eorum voluntas adeo conjuncta est ultimo fini, 391A, C, C', ut nihil velle vel agere possint, nisi attendentes ad Deum, 391C, A', 392B. — An obediendo Deo fuisse Adam in gratia confirmatus, affirmat Anselmus, XXII 210D, sed negant alii, 211B', 212B, B', D', quia non confirmatur creatura in gratia, nisi per apertam Dei visionem, 212C, quod in angelo factum est post conversionem ad Deum, in homine fit post mortem, 213A, nisi speciali privilegio quis confirmetur in vita, ut B. Virgo, 212C. Ideo vel stante Adam, posteri ejus non fuissent in gratia confirmati, XXII 211B', 212B, D', 213A, contra Anselmum, 210D, 211A'. — Ceterum vari sunt confirmationis gradus, nam B. Virgo adeo confirmata est ut nec venialiter peccare posset, XX 638B, alii, ut Apostoli, ita ut venialium non fuerint expertes, 638B, XXI 532C; quapropter confirmatis in gratia non denegatur angelus custos, quia proficere possunt, 547A, 549C. — An confirmatio liberum arbitrium mutet, XXI 393A',

vel minuat, 391B, 393C'. — Cf. Obstinatio.

CONFORMITAS quid sit, XX 653B', et quadruplex, 652B, 653C', 654A, 657A', 660D', 661D. An et quatenus voluntati divinae humana conformari possit, XX 651C', D', 653C', 659C, et teneatur, 652C, 654C', 639C', sive in volito, 652C', 654A, 655A', 656A', 658C, sive in ratione volendi, 657D', sive quoad habitum, sive quoad actum, 657A, A'. — Alia est conformitas secundum quid, quae est in volito tantum, XX 654A, nec de se est meritoria, 634D, 658D', alia conformitas simpliciter, qua volumus quod Deus vult, et quia vult, et haec est sufficiens, 654B, alia demum perfectior, qua ex caritate volumus quod Deus vult, 654C, 660A, 661C; sed alia est perfectio viæ, 656C, 658D', alia patriæ, 656D, 659B, 662B'. — An teneamus intellectui divino intellectum conformare, XX 653A, C, vel appetitum sensibilem, 655C'. In pœnalibus sufficit non recalcare, nec oportet intra se gaudium experiri, XX 656C. — An obstinati et damnati suam divinæ voluntatem conformare teneantur, XX 652D, 655B, C, similiter et peccatores, 652D, B'. — Cf. Amor, Circumcessio, Voluntas.

CONGRUUM inter vestigia Dei recensetur, XIX 237A', quare, 238D'. — Quid sit medium congruentiae, XXII 135D, et quomodo per illud uniantur anima et corpus, 135D, 139D. — Aliud est meritum congrui, aliud digni, aliud condigni, XX 532D; meritum congrui dicitur quum inter præmium et meritum adest non vera æquitas, sed quædam congruentia, XXII 344C, 349C', et ad gratiam gratis datam sequitur, XXI 290B'. — An de congruo mereatur justus vitam æternam, affirmant quidam, XXII 344C', 346B, et quidem vere, si consideretur tantum substantia actus, 344D', 345C', 346D, et contributio retribuentis, 344D, 345A', 346A'. — An de congruo gratiam gratificantem mereri possit peccator sibi

vel aliis, XXII 349 A, C, D, C', vel justus aliis, 349 A, D'. — Cf. Meritum.

CONJUGIUM. Conjugali continentalia promittitur fructus tricesimus, XXV 447 C', quia infimum locum tenet in virtute castitatis, 447 D', 448 C, 449 A, et recte per ternarium numerum designatur, 448 D, D', 449 C. Cf. Matrimonium. — Conjugalis actus. *Vide* Coitus.

Conjuges ad reddendum sibi debitum non tenentur, nisi post duos meuses, XXV 78 A', et antehac non est inter eos nisi spirituale vinculum, 78 C, et uniuersique licet ad religionem transire, 78 D. Alterutro autem religionem ingresso et professo, XXV 78 C', alter iterum nubere potest, 78 B', quia sicut carnale vinculum carnali morte solvitur, ita spirituale spirituali, 78 C; excunte autem consorte post professionem nullam, redintegratur conjugium, sed non tenetur alter debitum reddere, 78 D'. — Consummato autem matrimonio, conjuges a se invicem separari nequeunt, ut in eodem statu persistant, XXV 151 B', nec etiam, uno renidente, ut alter perfectius vivat, 78 A', 151 B', sed ex mutuo consensu separari possunt, ad ingrediendum religionem, aut ad votum solenne emittendum, 79 C, 151 B', etiam alterutro remanente in saeculo, 79 C, dum hic castitatis votum emittat, *ibid.*; qui autem contra consortis voluntatem professus fuerit, revocari potest, et defuncto conjugi, ultra non valet nubere, quia castitatem vovit, 79 D, A'. — Quoad reddendum debitum aequales sunt uterque conjux, XXV 118 B, et quocumque tempore solvere tenentur, 118 C'; ideo neuter contra conjugale debitum, inscio altero, votum emittere potest, 118 D, ne votum quidem non petendi debitum, 118 B', 119 D', 120 A, contra quosdam, 118 B', 119 C; vir tamen absque uxoris consensu, crucem accipere potest et ad Terram sanctam pergere, 118 D; insuper vir uxori per signa pelenti reddere tenetur, 117 B, uxor autem viro non expresse petenti non tene-

tur, 118 C. — Uterque etiam divortium petere potest, XXV 148 B', 150 A, ob alterius adulterium, 130 D, 148 B', 149 B, in certis casibus, 148 C', 149 A, vel ob spiritualem infidelitatem, 149 C, aut secundus contra naturam, 149 D. An post divortium reconciliari possint, XXV 150 C, et iterum convenire, 150 D'. — Uter magis peccet adulterando, XXV 150 D. Cf. Coitus, Uxor, Vir.

CONJUNCTIO convenientis cum conveniente delectationem parit, XIX 117 B', 121 C', ut sit in cognitione, 113 B', et in ea proprie consistit fructus, 117 C'. — Ad conjunctionis perfectionem tria requiruntur: visio per speciem, comprehensio per substantiam, inhaesio per animorem, XIX 118 B; ceterae virtutes ad eam disponunt, sed caritas eam perficit, *ibid.*, quin tamen sit ipsa conjunctio, 113 B'. — Ad fruitionem pertinet, tam Dei quam Beatorum in celo et justorum in via, XIX 134 D'; sed alia est conjunctio per meritum, quam operatur quaelibet virtus, 118 C, et quae est dispositio ad fruitionem, 118 A', alia per contactum, 118 C, quae ad fruitionem pertinet, 118 A'. — Deus animae intimus conjungitur quam quaelibet res, et intimior est ipsi quam ipsa sibi, XIX 121 C', ita ut anima ab eo totaliter absorbeatur, 121 D'. — Animae et corporis conjunctio, sicut et materiae et formae, absque ullo medio efficitur, XXII 416 C, et quam similis est unioni deitatis et humanitatis in Christo, XXIII 148 A. — Cf. Amor, Fruitione.

CONNEXIO. Inter omnia hujus mundi entia est naturalis et ordinata connexio, XXI 529 B', a primo principio usque ad infinitam creaturam, 529 C', quam categoriam auream dixerunt philosophi, *ibid.*, et unde peudet unitas universi, 529 D'. — An et quomodo connexae sint ad invicem virtutes politicae, XXIII 583 C, 587 B, C, morales, 588 B, 591 D, gratuitae, 583 B', 587 B, A', 588 D, theologicae, 584 B, 587 C', dona, 586 C, 588 A', D', virtutia et peccata, 586 D, 589 D'; an et

quomodo virtutes morales connexæ sint cum intellectualibus, 589 D, et theologicis, 589 A', B', aut caritate, 588 C, 589 C'; cur conuexæ sint gratiæ virtutum, non vero gratiæ sacramentales, XXIV 62 B. — Varii sunt connexionis modi, XXIII 589 B. — Cf. Peccatum, Virtus.

CONSANGUINITAS quid sit, XXV 187 C, 190 C. — Major vel minor dupliciter dicitur, intensive et extensive, XXV 190 C, et triplicem habet lineam, 187 C, 190 A', et varios gradus, 187 A', 190 B', qui aliter in jure civili, aliter in jure ecclesiastico computantur, 187 B' et s. — Non contrariatur primo fini matrimonii, XXV 191 A, sed secundo, 191 B, et etiam fini accidentalii, 191 C, bono societatis et conjngii, 189 C; ideoque partim ex jure naturali impedit matrimonium, 189 A, partim ex lege divina, 189 B, partim ex lege Ecclesiæ, *ibid.* — Pro variis temporibus varia fuit hujus extensio : in principio enim, duas tantum exclusit personas, XXV 189 A', quibus a Moyse aliæ addita sunt, *ibid.*, demum sub lege evangelica ad quartum gradum inclusive extenditur, 189 D, 191 C, nec immrito, ob varias rationes, 189 C, D', 191 C, sed præcipue quia in quarta generatione totaliter evanescit identitas sanguinis, 191 B'. — Consanguineorum matrimonium dirimendum est, XXV 198 C, nec unquam præscriptione validatur, 190 D; et idcirco per viam accusationis contra eos procedendum est, 198 B', et invocationem testium, 199 B. — Cur ex consanguinitate oriatur vinculum in hominibus, XXV 188 D, et non in brutis, 188 D, C'. — Cur Ecclesiæ commissa sit cura regulas consanguinitatis determinandi, XXV 189 A', B', et quot sint, 188 C.

CONSCIENTIA varie definitur, XXII 297 A, et multipliciter sumitur, 296 C. — Non est potentia, XXII 296 D, sed actus, 297 D, seu applicatio universalis notitiæ ad actum particularem, 296 C', D'. Ab electione differt, XXII 297 B, a lege naturali et synderesi, 296 D', 527 C', etsi

qnandoque pro synderesi sumatur, 297 C; in syllogismo conclusiones eruit, 296 B'. — Particularis est motor voluntatis, stimulus ad opus secundum dictamen rectæ rationis, XXII 527 C', mobilis regula animæ, 526 D', quam triplici modo ligare potest, 527 A; et triplicem actum habet, testificari, ligare aut instigare, accusare vel remordere, 297 A'; quapropter dicitur judicare in particulari de agendis vel omittendis, 297 A, B, de malis patrals reinordere et faciendis contradicere, 296 C'. — Quum rationem sequatur, ex recta vel erronea ratione accidit eam fieri rectam vel erroneam, XXII 296 C', 297 D'. — An et quomodo liget conscientia, sive recta, XXII 524 C, 525 B, 527 A, sive erronea, 524 D, 525 B, D, B', 527 A. Recta obligat per se et simpli citer, XXII 525 D', erronea, per accidens et secundum quid, 526 A, recta, virtute propria et vi divini præcepti, 526 D', erronea, vi divini præcepti tantum, 526 C; et quia erronea communiter non excusat a peccato, 525 C, 526 B, imo quia magis peccat qui sequitur eam quam qui non sequitur, 527 A, ante omnia obligat ad se deponendum, 525 C; quandonam excusat a peccato, 527 D. — An magis liget conscientia quam prælati præceptum, XXII 524 A', 526 D, maxime religiosos, 524 C', 526 B', 528 B'. — In judicandorum conscientiis remanent quædam præteriorum scelerum notæ, quæ metaphorice libri dicuntur, XXV 260 C, D', ex quibus in iudicio generali manifestabuntur omnia uerita vel demerita, 261 B, 262 B, et pariter in iudicantium conscientiis impressa sunt quædam juris principia, ex quibus judicabunt, 260 C. Conscientiæ remorsus quo affliguntur damnati, recte vermis dicitur, XXV 466 D'. — Cf. Cogitatio, Con ceptus.

CONSECRATIO. Forma consecrationis panis exponitur, X⁴ 214 D et s., item forma consecrationis calicis, 223 B et s. Quomodo ad transubstantiationem co-

operentur, XXIV 56A, 58A'. — An consecrari valeat panis sine vino aut vice versa, XXIV 296A'. — Solis his verbis, hoc est corpus menm, super debitam materia n dietis, fieret vera consecratio, XXIV 218D', 222C, B', D', sed enorimite peccaret sic consecratis, 219A, 222C'; item prolatis super quantamecumque materiam, modo sit præsens, 272C', D', fieret consecratio, iuxta Thomam, contra alios, 272 A, 273 A'. — Quænam intentio ad consecrationem requiratur, XXIV 227A, 272A'. — Solis sacerdotibus competit confidere Sacramentum, XXIV 344B', et omnes vere consecrant, 343B', etiam heretici, excommunicati, 343 A, D', 344C', et degradati, 345A', quia consecrandi potestas ad sacerdotalem characterem pertinet, qui nunquam amittitur, 344A, 345A. An plures sacerdotes eandem numero hostiam consecrare possint, XXIV 345C. — Cf. Eucharistia.

Consecrat o a nullari nequit, ideo semel consecrata jupiter consecrata manent, XXV 41D, 472B'; quæ igitur cum consecratione datur potestas amitti nequit, 41D, et quod cum consecratione emititur votum dispensari non potest, 472 B'.

CONSENSUS rationis ad perfectam peccati mortalis rationem requiritur, XXII 293 A', B', C', D', non consensus qualisunque, sed consensus deliberativus, 294 A, sive formalis sive interpretativus, 294A' : alius est enim consensus subreplicius, 294A, qui est ultimus gradus venialis peccati, 294C, alius interpretativus, qui primus est gradus peccati mortalis, 294C. C', alius formalis, qui est secundus gradus culpæ letalis, *ibid.* — Consentiens in damnum alterius ad restitutionem tenetur, saltem si sine eo rapina fieri non potuisset, XXIV 398B'. — Cf. Peccatum, Restitutio.

Ad matrimonium requiritur consensus conjugendorum, tanquam causa proxima, XXV 76B', 77D', 78A, nec sufficit consensus tacitus, 75D', aut per verba

de futuro, 77A, 79C', sed requiritur per verba vel signa de præsenti, 75D', 76A, D'. Item non sufficit exterior consensus sine interiori, XXV 77B; id eo fiet consentiens, in foro conscientiae non contrahit, 77C, et ex neutra parte fit matrimonium, *ibid.*; quid de eo qui fiet consensit, 76A, vel seit alterum fiet consensisse, 77D. Demum non sufficit consensus unius tantum, sed requiritur utriusque, XXV 94D'. — Consensus de futuro matrimonium non facit, sed tantum desponsationem, XXV 89A, etiamsi accedit promissio sub intermissione pœnæ, 89C, vel juramentum, 89A, 90A', nisi subsequatur carnalis copula, 88C, 89A, quia tunc valet, saltem in foro Ecclesiæ, 89B, 90B'. — Consensus conditionatus per verba de futuro non facit matrimonium, sed desponsationem dumtaxat, XXV 89C, sive apponatur conditio per modum pœnæ, *ibid.*, sive ut conditione conhaetus, 89D; consensus vero conditionatus per verba de præsenti matrimonium facit, si conditio est de præsenti vel præterito, 89D, vel de futuro necessario, noui autem de futuro contingent, 89A'. — Consensus tacitus non sufficit, XXV 89B', sed valet prolatus in secreto, 89B', 90C', etsi lege vetetur, 90D'. — Consensus coactus, an valeat, XXV 93D, A', vel dirimat matrimonium, 94B'. — Consensus ad conjugium requisitus non proprie est in copulam carnalem, XXV 89B', 91A', sive in universalis sive in particulari, 89C, sive absolute sive sub conditione, 89D', sed sufficit consensus in mutuam corporum traditionem, 90A, 91A, C', qua consentiens sic alteri convincitur ut, eo vivente, nulli alii conjungi valeat, 90B, vel consensus in matrimonium, 90B', in quo implicite continetur jus ad copulam, 91 A, B'. Qualem in conjugium consensum dederit B. Virgo, XXV 89C', 90A, 91B', D', 403B'.

CONSEQUENS. In propositione conditionali, posito antecedente necessario, an

necessarium evadat consequens, XX 481 A' et s — Quando in antecedente ponitur aliquid pertinens ad actum animæ, consequens accipiendo est, nou prout est in se, sed secundum quod est in anima, XX 483 B. — *Cf. Syllogismus.*
CONSERVATIO quid sit, et quo a creatio-ne differat, XXI 100 D, B'. Conservatio est actio permanens in Deo, qua causa-tur permanenta creaturæ in suo esse, quamdiu est, XXI 101 B. — Quum omnis crea-tura sit ens per participationem, non per se, indiget indesinenter conser-vari a Deo, XXI 99 A', 144 A', ne in nihil relabatur, 98 C', 99 A'; duplex autem est conservatio, altera indirecta et per accidens, per remotionem cor-rumpentium, et sic Deus non conservat omnia, 98 B', altera directa et per se, per continuationem influxus, et sic omnia a Deo conservari indigent, 98 C'; item alia est conservatio immediata, alia mediata, 99 B', et sicut quædam sunt immediate tantum a Deo, quædam vero mediate et immediate, sic quædam con-servantur a Deo immediate dumtaxat, alia utroque modo, 100 C', influxu scilicet immēdiato vel mixto, 102 A', quia in ipsa creatione constitutum est ut quædam ab aliis causarentur, 99 D', et ita rerum conservatio principaliter et primarie est a Deo, secundario et quasi instrumentaliter a causis secundis, 99 C', sive sint causæ conservati, sive non, 162 B. Quum autem Deus per voluntatem et intellectum sit causa essendi omnibus, sic per voluntatem et intellectum causa est omnibus permanendi, XXI 100 B. — An eadem actione conserventur entia qua creantur, XXI 97 D', negat quidam, ut Henricus, 77 A, 98 A, quia inconveniens est entia esse in continuo fieri, 98 B, et quia actio qua quid con-stituitur in fieri, non ea est qua conser-vatur in facto esse seu in esse, 98 C, et Richardus, quia creatio et conservatio in Deo differunt ratione, et in creatura realiter, 100 D, unde inter Deum et crea-

turam constituuntur relationes diversæ, 100 A'; affirmant vero alii, ut Thomas, 98 B', 99 B', quia conservatio rei non est nisi sui esse continuatio, et utriusque eadem debet esse causa, 100 A, et Du-randus, quia in creatione fieri et factum esse sunt simul, et nunc stante mensu-rantur, 101 C', unde sicut in divinis Filius genitus est et dignitur, sic in naturalibus creaturæ creatæ sunt et crea-antur, 101 D'; quibus accedit et Cartu-sianus, 101 C, A', ita tamen ut conservatio non dicatur continuum fieri, 102 C', 147 B', sed esse continuatum, 101 C. — Conservatio proprietas est loci, XXI 162 B, 163 B', 165 B', XXII 26 A, saltem quoad corruptibilia, XXI 163 C', non au-tem quoad incorruptibilia, *ibid.*, et spi-ritualia, 163 D', 165 C'. — Opus conser-vationis, quod ultimum est in constitu-tione mundi, septimo diei tribuitur, XXII 28 B, ideo septimus dies mane habere dicitur, non vespere, 115 A. — *Cf. In-fluxus.*

CONSILIO multiplieiter sumitur, XXIII 577 B. Proprie dicitur generalis præor-dinatio faciendorum, XXIII 569 C, seu quæstio de operabilibus, 571 B', et a judicio differt, sententia et electione, XXII 303 D; non de præsentibus aut præteritis est, 309 D, sed de contingentibus et futuris, 309 A', non de certis et de fine, XXIII 571 B', sed de his quæ sunt ad finem, 571 C', non de bono sim-pliciter, sed de bonis supererogationis, XX 614 D', 616 C, 617 A; pertinet ad vol-untatem antecedentem, 617 A, ac pro-inde præter vel contra illud aliquid fieri potest, 643 B', 644 D. — In quantum certa est definitio fiendorum, Deo com-petit, XXII 303 C', et fuit in Christo, XXIII 259 D, et inter signa divinae voluntatis recensetur, XX 613 B, C', 616 A'. — *Cf. Electio, Judicium.*

Qui consilium dedit proximo damni-ficium, ad restitutionem tenetur, si tamen consilium fuerit efficax damni causa, XXIV 398 C'. *Cf. Restitutio.*

Consilium domum est Spiritus Sancti, XXIII 571B', a dono scientiae differens, 571D', et a virtute prudentiae, 572A, quod hominem dirigit in agendis altioribus, ad que non sufficit prudentia, 569B, 577C, id est in evangelicorum consiliorum exsecutione, 569C, et hoc non secundum rationem naturalem, sed juxta divini juris regulas, 577C. — Homini summe necessarium est, XXIII 574C, datur enim contra præcipitationem, 543B', avaritiam, 548C', et iram, 551C', spem perficit, 549A, et prudentiam, 574A', rationem expedit in electione veritatis, 548D', dirigit in bonis supererogationis, 549C, illuminat in operibus reparationis, 549A'; ad vitam activam pertinet, 549B', 550B', et ad illuminativam, 549A', et ad tertiam Orationem dominicæ petitionem referuntur, 556C'. Ipsi quinta tribuitur beatitudo, Beati misericordes, XXIII 553D, et quoad aliquid manebit in patria, 572B, 574A'. — In quantum datum, luminis signat plenitudinem, XXIII 569A, et sic fuit in Christo et est in Deo, *ibid.*; in quantum acceptum, signum est ignorantiae et competit hominibus, *ibid.*, sed in omnibus non inest æqualiter, 574B'. — Cf. Donum.

CONSTABILUS (alias Constabulus vel Costa ben Luca, id est, ut videtur, Constantinus Africanus, Carthaginensis medicus, postea monachus in Casinensi monasterio, 1015-1087, multorum operum compilator vel translator, de quo vide Migne *P. L.*, tom. 150, col. 1539) spiritum enim corpore perire contendit, XXII 137D'. — De configuratione cerebri allegatur, XXI 411C, 433D'.

CONSTANTIA. Constans in omnibus retacum sequitur rationem, dimittendo vel faciendo quod reapse faciendum vel omissendum est, XXV 94B. — Ad vitandum majus malum, quandoque minus tolerat, XXV 94D, et sic medium tenet inter inconstantem, qui majus sustinet malum timore minoris, et pertinacem,

qui sustinet non vult minus ad vitandum majus, 94C. — Item, non nisi fortis timore compellitur, XXV 94C, propter quod dicitur intrepidus, 94D; quoemque timore cogi nequit ad peccandum, 94D, nec ad mentiendum, 94B', etsi interminatione mortis aut verberum ad alia corporalia damna ferenda cogi possit, 94A', et ideo dicitur virtuosus, 94C'. — Cf. Fortitudo.

CONSTANTINUS (Magnus), Romanorum imperator, Sylvestro Papæ valde familiaris, XXIV 135D', infideles ad fidem eogere volens, ab eo impeditus est, 137D. — Eo regnante mirabile inventum est sepulcrum in Græcia, XXIII 439B'.

CONSUELUDO omnia facilia facit, XXIII 531B. — Legem abrogare non valet, nisi rationabilis sit et prescripta, XXIII 611A'. — Consuetudo irrefrenata peccandi venialiter contemptum includit, XXIII 634D', et dicit ad mortale peccatum, 635B, ideo et ipsa censenda est gravis, 634C; ideo letalis reputatur consuetudo non modo pejerandi, 634B', 635A', sed et jurandi incaute, 635A'.

CONTEMPLATIO Dei est hominis finis, XIX 85A, XXIII 500C', et felicitas, juxta philosophos, 580D. — Circa duplex versatur objectum: considerationem Dei in se ipso, quæ proprie dicitur contemplatio, XXIII 580C, et ejusdem considerationem in creaturis, quæ potius vocatur speculatio, *ibid.*; et multiplex est, alia philosophica, quæ ex amore sui procedit, 580A, alia formata, quæ ad amorem terminatur, 580B, alia imperfecta, per creaturas, quæ hujus vitæ est, XIX 85A, alia perfecta, per divinam visionem, quæ est Beatorum, 85B; item alia est quæ omnibus angelis, bonis et malis, communis est, XXI 522C', alia solis Beatis propria, 522C', 525C, alia solis primæ hierarchiæ accessibilis, 522B', 525D. — In contemplatione divinorum dupli modo proceditur, inventio, a contingentibus perveniendo ad prima principia, XXIII 550B, ad quod

requiruntur intellectus ut habitus principiorum, scientia vel fides, et unum donum, intellectus, 550C, vel judicio, a primis descendendo ad consequentias, 550B, ad quod opus est una virtute, sapientia, et uno dono, item sapientia, 550D. — Contemplatio affectum accedit, XIX 133C.

Contemplativa ea dicitur vita quae in contemplatione summi veri et boni consistit, XXIII 579D'; in intellectu essentialiter inest, originaliter et completere in voluntate, *ibid.* Ad eam spectant quodammodo septem dona, XXIII 549D, sed praecipue tria, timor, intellectus et sapientia, juxta Bonaventuram, 549 B', vel duo, intellectus et sapientia, juxta Thomam, 550 B et s. — Dignior et praestantior est quam activa, VXXXI 580 D', ob varias causas, 581 B', quia virtutes sectatur purgati animi, 578 B', magis imitatur vitam Beatorum, 580 B', nec ad aliud refertur, 580C, item quia magis meritoria est gloriae, 581 B, magis pura et proficia, *ibid.*, et magis remunerata, 581 C; nec minus fructuosa videtur quam activa, quoad fructum quantitatem, 578C', sed minus utilis est, saltem quoad proximos, 578D', 580D'. — In eodem homine absolute meliora sunt opera contemplativae, sed accidentaliter meliora esse possunt opera activae, XXIII 579B; in diversis hominibus, contemplativis et activis, ille melior est qui majorem habet caritatem, 581 A. — Cf. Actio.

Vir contemplatus extra se non habet querere delectationes, quia intus plenus est iucundis theorematibus, XIX 39; heroicus est amantissimus Deo, XIX 73D, XXIII 546A', eique maxime beneficat Deus quasi simillimo, 581D. Cf. Philosophus.

CONTEMPTUS peccatum leve facit esse mortale, XXII 289 A', XXIII 634 D', saltem si parvi pendat peccator peccare mortaliter, XXII 289 A'. — Item graviter peccat qui Confirmationem recipere con-

temnit, dum potest, VVXIV 489 C'; auctio recipiens Baptismum per contemptum, accipiat characterem, XXIV 128B. **CONTENTIO** quid sit, XIX 56B.

CONTINENTIA. Quum Deo duplex sit proprietas, immensitas, qua omnia continet, et simplicitas, qua est ubique, utramque, quantum possibile fuit, communicavit creaturae, XXI 164B, 166A, corporali creaturae, extensionem, qua potest continere, 164B, 166B, spirituali simplicitatem, qua potest contineri seu esse hic, 164D; et inde accedit corporali virtus continendi spiritualem, 163D', 164D, et spirituali contineri a corporali, 164A'. Angelus enim et anima, etsi non habeant potentiam continendi, XXI 164 B, 166A, esse limitatum habent, quo possunt contineri, 164A'; corporali autem creature communicari potuit virtus continendi, quia extensa est, 166B, et distinguitur secundum hic et ibi, 166C. — Continentia proprietas est loci, XXI 165B', etiam quoad incorruptibilia, 165 C', et spiritualia, 163 C', 163 C' — Contenta quodammodo potentialia sunt respectu continentium, et continentia quasi species respectu contentorum, XXI 163 C'. — Continens quod per se continens est, semper est incorporeum, contentum autem quod indiget continentia, semper corporeum, XXII 135B. — Cf. Locus.

Continentia, nt virtus pars est temperantiae, veneras delectationes cohibens, XXIV 520A'. — Prolis generationem non damnat, sed negligit, XXV 134 A', ut volupatis belluani devitet, 134B', et liberius Deo vacet, 134C'; et ideo matrimonio preferenda est, 135A. Continens tamen non dicitur perfecte virtuosus, quia tentationes adhuc sustinet, sed tantum temperatus, XXIII 527A. — Quoad aliquid viduae continendo magis laborant, ob memoriam expertae delectationis, XXV 440 A', quoad aliquid virgines, quia quadam curiositate tentantur, 440 B'; sed perfectius vineunt virgines quam viduae, 440 C'. — Continentiae fru-

etus specialiter tribuitur, XXV 471D; et quia triplex est continentia, conjugalis, viduialis et virginalis, unicenque proportionatus assignatur fructus, 471B', conjugali tricesimus, 471D', viduali sexagesimus, 448 A, virginali centesimus, *ibid.*; virginali autem debetur aureola, quare, 440B. An et qualis fuisset in statu innocentiae, XXII 368D'. — An in solenni voto continentia fieri valeat dispensatio, negant quidam, cnia nullo bono compensari valet, XXV 171C', D', 172A', 174B, affirmant alii, saltem ob bonum commune, 172B, 174C, C', 175C, non autem ob merum corporalis mortis periculum, 172C. — Cf. Castitas, Virginitas.

CONTINGENTIA. Quid sit contingens, et quotplex, XX 488A'. Unum et idem necessarium diei potest et contingens, XX 486B', 487D', 488C; sed quod implicant in se contingens et necessarium, totum dicuntur contingens, 298C'. — Contingentia radix est materia, XV 487A', nec in Deo nullo modo accidere potest, 487A', B'; perperam igitur in causa prima posuit Seotus quamdam contingentiam, ut effectuum contingentiam salvaret, 486D', 487C, D, A', contingentes enim esse effectus accidit vel a causis secundis, 480A, 484C, 485C, 486C'. 488 A, C, vel quia primae causae proprietates plene recipere nequeunt, 484B, 485D; nec repugnat contingens immediate fieri a Deo, 487D', 488D, non obstante certe causarum ordine, 479A, 489 A. — Pariter sub scientia Dei cadunt contingentia, XX 479B', qui ea novit, non modo in causis, sed in esse determinato, 480B', 481A, nec tantum prout sunt contingentia, 519D sed in praesenti, 483 C, quin divina præscientia ab eis auferat contingentiam, aut inferat necessitatem, 479C', 480C, 481B', 484D, 485A', 486D, 494C', 519B'. — Contingentia igitur, in quantum sunt aliquid positivum, sunt a Deo, XX 487C'; et in se quidem sunt contingentia, 486C', item quando a Deo

apprehenduntur ut contingentia, 486D, sed ad infallibilem Dei scientiam relata, quandam sortiuntur necessitatem, 486 C, B', 487D, quia sub ea cadunt prout sunt in actu, 482C'. — Similiter sub scientia hominis cadunt, XIX 60C, et proprie objectum sunt scientiae practicae, 72B, et intellectus practici, 72C'. — Cf. Futurum.

CONTRACTUS. In omni contractu impotens ad solvendum contrahere nequit, XXV 442D, et si quidem impotens est de jure, nullo modo valet contractus, *ibid.*, si autem impotens est de facto, valet vel non pactio, prout impotentia ejus comparti nota est vel non, *ibid.* — Dubitans num quis contractus sit simoniaeus, abstinere debet, XXII 246A'. — Cf. Matrimonium.

CONTRADICTIO. Impossibile est duo contraria simul esse in eodem instanti, aliud secundum rem, aliud secundum rationem, XIV 283A'; verumtamen ut contradictoria de eodem verificentur, non requiritur distinctio formalis, sufficit interdum distinctio aut distinguibilitas rationis, XIX 177A, contra Scotum, 476D, et sequaces, 466C, ideo in perfectissimo esse Dei varia, diversa, imo et contradictoria enuntiari possunt, 476B'. — Deus facere nequit quæ contradictionem implicat, XX 119A', 562D, v. g., duo contradictoria inesse eidem secundum idem, 559B, C, 563A, aut duo contradictoria simul esse vera, 563C, D. — Duodecim contradictiones in divinis perfectionibus a F. de Mayronis positæ, XIX 169A, solvuntur, 476D.

CONTRARIETAS. Contraria fieri nequeunt nisi circa idem, XXIII 310C', 313B'; nec igitur unum in alio esse potest, nec ambo in eodem, secundum idem et per se, XXII 458A, XXIII 291A'; sed non repugnat ea sibi invicem inesse, non secundum idem, X' II 458B, XXIII 291 A', nec ambo in gradu remisso eidem inesse, XIX 65B, 66C; ideo amborum una est scientia et ars, XIX 77D', XXI

48C. — Ut sic, non oriuntur ex se invicem, quia sic se destruunt, XXII 437B', sed aliud ex defectu alias oriri semper contingit, 437C', ut oritur malum ex bono deficiente, 437B', et unumquodque eo plus tale est quo magis impermixtum suo contrario, XIX 66C. — Contrarietas in creaturis non repugnat unitati primi principii, XXI 42D, 48C, 52C, quia haec est a particularibus causis, 44C, 48C, 53C, quas necesse est ad primam causam communem referri, 44C; imo per contrarias causas saepe Deus supernaturales producit effectus, 62A. — An in Christo fuerit contrarietas voluntatum, XXIII 310C, 313B'. — Cf. Oppositio.

CONTRITIO multipliceiter definitur, XXIV 457D', 458C' Quid sit, et quo ab attritione differat, 457D, et compunctione, 429C; eur dicatur contritio, 458A', et inter dona S. Spiritus non recenseatur, 456D'. — Actus est virtutis, XXIV 459D, 466A', scilicet pœnitentiae, 461D', 462C, in superiori vi appetitiva subjective residens, 458D, 459D, et ex consequenti in parte sensitiva et vi concupisibili, 439A'. — Nullo peccato in speciali contraria est, sed omnibus in communi, XXIV 457A. — Causa ejus efficiens est Deus, causa disponens ipse homo, XXIV 462A'; nec aliter fuit in V. L. quam nunc, 458D, 459C'; an in cœlo habeatur, aut purgatorio aut inferno, 466B'. — Intendi vel minui potest, tam ex parte formæ, id est gratiæ, quam ex parte materiæ, id est doloris, XXIV 462C, et hoc juxta dispositiones pœnitentis, 462B', et cooperationem liberi arbitrii, 464D; ex parte autem objecti, seu deletionis peccati, nec augetur nec minuitur, 462C, A'. — In contritione non potest dari excessus quoad detestacionem peccati et dolorem voluntatis, XXIV 464B, 463D', 469A, nec quantum ad intensionem et durationem, nisi aliarum virtutum actus impedit, 466A', sed quoad dolorem partis sensitivæ dari potest, si sanitati noceat, 464B,

463D', quod raro accidit, 464C. — Cf. Attrito.

Ad remissionem cujuscumque peccati requiritur, XXIV 458A', 461A', tam commissionis quam omissionis, 427D', tam mortalis quam venialis, 428A, quod sine contritione seu displicientia voluntatis non remittitur, nec quoad culpam nec quoad pœnam, 430D', 432B, saltem de lege communi, 386A, D; sed contritio minima, sive ex parte sensus, sive ex parte rationis, sufficit ad remissionem quorumcumque peccatorum, 462C', 468C', saltem quoad debitum pœnae æternæ, 463A, quia per motionem S. Spiritus et minimam gratiam, infinitam quodammodo vim habet ad delendum peccatum, 368D', 463A, dummodo suam servet speciem, plus dolendo de injuria Dei quam de amissione cujuslibet rei creatæ, 463A, 468C'. — Ut actus virtutis, peccatum delet ut causa materialis, XXIV 468D, ut pars Pœnitentiae, illud delet ut causa instrumentalis, 418A, D; pœnae æternæ debitum tollit, 426C, et reliquias peccati, 371D', 468A, pacem et tranquillitatem conferit, 468B, pro intensitate plus minusve tollit de penitentia debitis, 463A, 468B, easque ex toto auferre potest, 468A', 509A'. Verumtamen ad delendum totum peccati reatum non sufficit dolor tantus quanta fuit delectatio in peccando, XXIV 374A, quia pensanda est inæqualitas offensoris et offensi, 374B; sed quæ perfecta est contritio pœnitentem restituere potest in gradum pristinum, 373A. — Quum pœnitendi tempus sit totus vitæ præsentis status, per totam vitam oportet peccatum odisse, XXIV 466C, etsi non actu, saltem in habitu, 428C, 430D', 469A, et implicite, 432B; sed dolor sensitivæ partis moderandus est, sive quoad intensitatem sive quoad durationem, 466B'; imo continue non opus est dolere, sed interdum, tempore opportuno, 467B', 469B. Dolere autem quis tenetur quum peccata occurruunt memoriae, XXIV 370

A, quum urget obligatio quae gratiae statutum requirit, 470C', in magno periculo et mortis articulo, 471A, 472D'. — Cf. Pœna, Remissio.

In vera contritione includitur propositum confitendi, XXIV 472D'; quamvis ergo enipam et pœnam remittere valeat, 468A, A', a debito confessionis et satisfactione non dispensat, 459C, 468B'; quapropter recte dicitur pars sacramenti Pœnitentia, 426D', 427C, pars potestativa, juxta Albertum, 426B, B', integralis, juxta Thomam, 427D, et Bonaventuram, 429A; imo inter tres partes quoad aliquid videtur principalis, 430A, 437D', et principalior, 429D', quia ex se valet ad remissionem peccati, 476B, 497B'; in sacramento dicitur sacramentum et res, 355B'. Juxta quosdam posterior est remissione culpæ, quantum ad mœulæ ablationem, prior quoad remissionem pœnae, XXIV 451D, sed melius dicitur eam precedere remissionem culpi, 457A', sicut precedit impii justificationem, 451B'. — In confessione igitur requiritur contritus seu dolor, XXIV 372A, non modo specialis, que de uno peccato peculiariter dolat, sed generalis, que ad omnia extendatur, 461A', quantum occurunt memoriae, 461B, A', C', et ex caritate, 488A, aut saltem cum caritate, 488A'. — Sed alius est dolor de pœna peccato debita, XXIV 372B, qui in malis et damnatis invenitur et inefficax est, 372C, alias de injuria Dei, qui ad gratiam sanctificantem disponit, 372D. — Dolori de peccato non potest sociari gaudium de eodem, XXIV 369C, sed conjungi valet gaudium de spe veniae, 369D, ita ut alternentur dolor de peccato et gaudium de venia, 369A'. — Ex parte sensus non opus est plus dolere de peccato quam de aliis damnis, XXIV 463C, 464D', sed ex parte rationis sic debet esse dolor ut excedat omnes dolores, 464C', et pro nullo incommodo velit quis consentire vel consensisse in peccatum, 463B'; non tamen oportet

pro satisfactione peccati velle modo omnem subire pœnam, 463B', sed in casu dumtaxat quo reapse inter peccatum et pœnam aliqua daretur optio, 463D', periculosumque et stultum est sibi aut aliis optionem hujusmodi propouere, 464A, 465C, 466B. Au de graviori peccato magis dolere oporteat quam de minus gravi, XXIV 464A', 465B, 468D', vel licet plus dolere de pena inferni quam de culpa, 463B, B', 466D', 467B, vel de præterita pena quam de præterita culpa, 463A'; an de præteritis requiratur, 459B, aut futuris, aut alienis, 460C', aut oblitis, 460D', 461A', aut veniamibus, 428A, 460D', aut originali, 427C', 429D. — Qui contritus confiteri neglexit, minorem habebit damnationem ae si nunquam pœnituisse, XXIV 579B, C. — Cf. Confessio, Pœnitentia.

CONVENIENTIA. Conveniens aut inconveniens est quod movet partem sensitivam, XXII 279C, et objectum est estimativa, 279D, et sensualitatis, 279A', aut appetitus sensitivi, 280A', C'. — Unicuique id conveniens dicitur quod ei convenient secundum rationem propriæ naturæ, XXIII 35C'. Quod autem alicui convenit, ipsi convenient vel per ipsum vel per causam, XXI 54C', sed impossibile est aliquid duobus convenire secundum quod ipsum, 54C', ergo alteri convenient per ipsum, alteri per causam, 54D'; rursus, quod alicui convenient per ipsum, nequit in eo esse minoratum et deficiens, 55A, ideo quod minus convenient uni quam alteri, convenient ei per causam, non per ipsum, 55B. — In fide et Scripturis minimum inconveniens impossibile est, XXII 40D. — Cf. Congruum.

CONVERSIO. Nulla vis organica est ad se conversiva, XXII 431B'; omne autem incorporeum ad se conversivum est, XX 20B, et omne ad se conversivum, imperitibile est et simplex, *ibid.*, quod enim plene ad se convertitur, secundum quolibet sui conjungitur sibi, nec est in eo situialis distantia, XXII 431B'; unde

probat Albertus intellectus humani spiritualitatem, 131 C'. — Omne quod secundum naturam convertitur, ad illud facit conversionem a quo et processum habet propriæ substantiæ, X^{VI} 91 A. — Quum res in aliquid præexistens convertitur, non possibile est quantum converti in quantum. XXIV 289 D, sed tantum quid in quid, 321 A. Item, quod in aliud convertitur, non potest redire nisi illud aliud convertatur in ipsum, XXIV 326 D; unde substantia panis in corpus Christi conversa, redire nequit nec quoad se totam, nec quoad partem, *ibid.* — Anima secundum suas potentias conformis fit his ad quæ convertitur, tam secundum cognitionem quam secundum amorem, XIX 258 C. — Cf. Mutatio, Transubstantiatio.

In omni peccato est animæ conversio ad quoddam malum, XXII 380 C, D, B', XXIV 503 D, tanquam materiale, XXII 381 A', et causa efficiens, 469 C; quæ conversio prior est aversione a Deo, cuius causa est, 563 D, et ob hanc peccati deletur pœna sensus, X^{IV} 503 A. — Duplex est conversio ad Deum, naturalis et gratuita, XXI 331 D, imo triplex, naturalis, meritoria et gloria, 331 B; ad gloriosam requiritur consummata gratia per gloria habitum, 331 B, C', ad meritoriam, gratia gratum faciens, 300 D, B', 331 A, D, B', D', ad naturalem, qua homo se disponit ad gratiam, sufficit liberum arbitrium absque gratia speciali, ita omnes, 330 D, C, 331 B, 332 D, contra Magistrum et Albertum exigentes cooperatiæ gratiam, 332 B. — Cf. Peccator, Peccatum.

COOPERATIO. Dupli modo potest quis aliis cooperari, per modum efficientis et disponentis, XXIV 146 D, vel quadruplici: ut adjuvans, ut consilium præbens, ut instrumentum, ut disponens materiam, 148 B' — Deus ut prima causa cooperatur unicuique creaturarum operationi, XXII 498 C', 500 C', sive immediate sive mediate, XX 610 B, XXII 500

D', 501 C, 503 A', et causa est omnium actuum multo plus quam causæ secundæ, 501 D, quæ non operantur nisi virtute ejus in ipsis manente, 502 D'. Item actibus arbitrii cooperatur, non modo per indifferentiam, ut vult Durandus, XXII 501 B, sed illud movendo ad operandum, 322 B', 501 D, eique habituale donum, id est virtutes et formas, donando, 322 C, malitia autem actuuum humanorum cooperatur permissive, 500 C', non autem directe, 500 A, nec indirecte, 500 B, nec immediate, nec proxime, 500 D'. Ad adulteris aut fornicariis cooperetur, facti infundendo animam, XXII 482 D'. — Vicissim Deo cooperari potest creatura per modum efficientis, ut natura et liberum arbitrium, XXIV 146 D, aut disponentis materiam, 148 C', aut instrumenti, *ibid.*, nullo autem modo per modum adjuvantis nec consilium præbentis, 148 B'. In justificatione autem sui aut aliorum, per modum disponentis cooperari potest homo, XXIV 146 A', sive ex opere operante sive ex opere operantis, 148 D', et item per modum instrumenti imperfecti, 149 D, non autem per modum efficientis, 146 A', nec per modum instrumenti habentis virtutem naturalem completam ad producendum effectum principalem, 149 C. — Quid sit gratia cooperans, XXII 334 D, 335 B, B'. — Cf. Ministerium.

Qui aliquo modo ad damnum alterius cooperantur, ad restitutionem tenentur, XXIV 398 A', uniusquisque pro culpa sua, et in solidum, 408 C, saltem deficiente principali iniuitatis auctore, 411 C. Cf. Restitutio.

COPULA carnalis. *Vide* Coitus, Fornicatio. COR membrum est nobile, in medio corporis situm, tanquam centrum ipsius, XIX 411 D, in latere sinistro corporis, sed ventriculum majorem porrigen in dextrum, X^{II} 464 B', quapropter in latus dextrum magis exsufflat spiritum et calorem quam in sinistrum, *ibid.* Quo maius est, eo minus calidum, propter quod

animalia magnum cor habentia, naturaliter sunt timida, XXII 399B. — Principium est membrorum, XIII 240A', ante cetera formatum et animatum, XIX 409C, in quo praeципue vigint sensus et motus vitales, 410D, 411C, XXIII 233A', et a quo totius corporis dependet vita, XIX 409C, vas et receptaculum vitae, et sedes animae, XXI 457D, cuius influentia in corpus generalior est, XXIII 239A, cuius motus vita est totius corporis, XXV 252A, ita ut eo Ieso, pereat animae operatio, XIX 409D, et motu ejus cessante, mortificentur membra alia, XXV 252A, et vita protinus abscedat, 375B. — Perperam in corde solo posuerunt philosophi sedem animae, XIX 408C, 409D, conteudentes eam in toto corpore residere per influentiam, sicut araneam in tela, in corde solo per essentiam, 411C; nec rectius posuit in eo Plato vim concupiscentivam, XXII 436A. — In monstribus tot sunt animae quot corda, XXIV 469D. — Sicut homo, mundus iste habet cor, non interius et parvum, sicut cor hominis, sed exterius et magnum, XXI 457C, videlicet cœlum empyreum, 457D. — Quum cor sit adeo excellens in homine, cur Christus potius dicatur caput Ecclesiæ quam cor, XXIII 233A', 237B, 239A, 240A'. — Cordis munditia plus ad Scripturarum intelligentiam prodest quam disputatio, LXIX 42; quot modis accidat illud obdurari, LX 524A.

Liber de Motu cordis (Alexandri Circcestrensis) allegatur de substantiis intellectualibus, XXI 414B', 516B'.

CORBONA quid fuerit, XIX 51D.

CORONA iu capite (seu tonsura in modum coronæ) clericis competit ob dignitatem, XXV 42A', et perfectionem ad quam tenentur, 42D. — Non est ordo, sed preambulum quoddam ad ordinem, quia ad laudes divinas dumtaxat deputat, XXV 42C, nec characterem imprimit, 42D', 44A'. Ad ordinem d.sponit per modum congruitatis, nou necessitatis,

XXV 43C, nec est quid mere corporale, sed corporale ad spirituale ordinatum, 44B'. Eam portare debent et cogendi sunt quicunque clericali privilegio utuntur, XXV 44B, etiam uxorati clerici, *ibid.*, non autem bigami, 44D, nec actus exercentes clericali statui repugnantes, 43D'. — Qui tonsuram acceperunt temporalibus renuntiare non tenentur, XXV 42D', sed immoderata tantum divitiarum sollicitudini, 43B. — Cf. Ordo.

Corona victoribus confertur, XV 439C, et signum est regni et perfectionis, 439D. Corona Beatorum, prout essentiale præmium designat, dicitur aurea, XXV 439C, prout accidentale, vocatur aureola, 439D; major vel minor erit, pro intensione caritatis, vel operis. Cf. Aurea, Aureola, Beatitudo, Præmium.

CORPUS. Esse corporeas substantias requirit ordo universi, XXI 440C, sicut et incorporeas, 487A, 488A; sed corporale quid dupli modo dicitur, a forma corporis seu dimensione, 497C, et sic incorporei recte dicuntur angelus et anima, 487A, a proprietate corporis seu localitate, 497D, et sic quodam modo corpori dici possunt, *ibid.* Ino præ infiuita simplicitate Deus dumtaxat essentialiter perhibetur incorporeus, XXI 497C, A', 445C', et alia quælibet, pro grossitie, corporea dicenda sunt, 487D, 447A'. — Corporea ab incorporeis differunt, quia ex materia et forma composita sunt, incorporea vero meræ sunt formæ, XXI 205C; sed cum incorporeis quædam habeant convenientiam et proportionem, XXV 323D', propter quod ab eis gubernantur, 323C'. Etenim propter spiritualem naturam facta est corporalis, XXV 386C, ideo eam spirituali obedire necesse est, XXI 444D', saltem ad motum localem, 445A, 446B', etsi non quoad forinarrum susceptionem, 420D, B', 444D', et ab angelica natura regi decet. 34; an ita ei subjecta sit, 420D, 422D, ut corpora movere valeant angeli et dæmones per intellectum aut voluntatem,

435A'. — Corporea in loco sunt per quantitatem dimensivam, incorporea per quantitatem virtualem, XX 435C', corporea ut contenta, incorporea ut continentia, 436B, XXI 474C, corporea circumscriptive, incorporea definitive, XX 437A', 441C', 449B', XXIV 236A', 237C; corporea motui continuo subjiciuntur, incorporea discreto, XXI 446B', corporea et incorporea mensurantur quoad operationem tempore, 146C', D', quoad substantiani ævo, 146C', 147A, C, vel tempore, 147B, D. — Corporalium gradus penes luciditatis gradus attenditur, XXI 155B; quanto superiora sunt loco, tanto et formaliora, XXII 93B, tanto quoque magis activa, 93C. — An sint simul creata, XXI 4C et s., sub formis distinctis, 11D, 12D, et completis, 8C, 42B', vel in massa confusa, 8D, et absque omni forma, 11C; an corporalium et spiritualium sit una materia, 17D', 20D, 23C, aut saltem omnium corporalium, 19A', 21C, 25D. Corporalia propter hominem facta sunt et serviunt ei, alia ad vitæ sustentationem, alia ad scientiæ profectum, XXV 384C', ideoque, peracto judicio, priora omnino cessabunt, alia immutabuntur, *ibid.*; in eorum tamen cognitione non inventur in anima imago Trinitatis, XIX 238D, A', D', saltem in vita præsenti, 239C'. — Cf. Locus, Motus.

Corpus tripliciter accipitur, XXIII 363C', XXIV 289D'. — Corpus repugnat esse infinitum magnitudine, XX 581A, C, C', 582C, A', aut virtute, XXI 50C', et multo magis essentia, XX 581B'; ideo corpus pura forma esse nequit, quum extensione et materia carere non valeat, XXII 40B, et Deum impossibile est esse corpus, XIX 242B'. — An fieri possit plura corpora in eodem loco esse simul, XXIV 330D', vel econtra unum corpus in pluribus locis simul, 330D, 331A', 332A, vel corpus quoddam sine accidentibus esse, 262D', 263B'. — Nullum corpus movet nisi motum, XXI 159D'.

Corpora cœlestia. *Vide Cœlum.*

Corpus Christi. *Vide Christus, et Eucharistia.*

Corpora a spiritibus assumpta. *Vide Angeli, Dæmones.*

Corpus humanum multum ab anima distat quoad proprietates naturæ, sed non modicum cum ipsa convenit quoad proportionem potentiarum ad actum, XXI 108B: quauis enim inter supremum spirituum et infimum corporeorum maxima sit distantia, inter infimum spiritum et supremum corporeorum magna habetur vicinitas, 111B'; anima quippe potentiam habet vivificandi, cui in corpore respondet complexioæ æqualitas et spiritus vitalis, 111C', vegetandi, cui in corpore congruit organizationis perfectio et spiritus naturalis, *ibid.*, et sentiendi, ad quam in corpore spectat spiritus animalis, 111D'. Nil ergo impedit illud a spirituali substantia informari, XXI 109D, sed animæ in omni operatione sua commuicare nequit, 108D', 109C'. — Animæ rationalis, utpote inter formas nobilissima et animæ cœli simillima, XXI 108D, non nisi corpori perfectissimo et cœlo per separationem a contrarietate simillimo unibilis est, 108C, ideo nec corpori cuilibet animali conjungi apta est, XXII 437C, 438C', aut elementari, XXI 446C, aut mixto, 446D, sed humano dumtaxat, 446C, quod alia universa æqualitate complexioæ superat, 108A'. Vicissim, quia corpus humanum inter generabilia nobilissimum est, cœloque simillimum, XXI 444B', et optima complexione quæ sit in natura prædictum, 113B', non cuilibet formæ animali aptum est uniri, XXII 437C, 438C', sed nobilissimæ tantum, XXI 443B'. Nullum igitur corpus animæ rationali sic aptum est ut humanum, XXI 471D', et cum ea natum est uniri ad unum animatum constituentum, XXII 434C', non quidem unione mixti, in qua alterantur componentia, 434D', sed unione communicationis in actione, in qua utrumque componens

distinctum manet, 135A; in qua unione corpus est per modum subjecti, 135A, contenti, 135B, materiæ, 135A, et instrumenti, XXIII 148B. Alii in corpore mutilo, si novum membrum miraculose restitueretur, per animam corporis praesentem informaretur, aut per aliam, XIX 414D'. — Item, sicut anima simplex est essentia sed multiplex potentiis, sic decuit corpus humanum simplex esse complexione et multiplex operatione, XXI 108D', 109C'; ideo omnium corporum compositissimum est, XXII 143D', sed maxime temperatum, XXI 110B, et de terra potissimum conflatum, quæ inter elementa minus habet de virtute activa, 110C. — E quatuor elementis compositum est, XXII 143D', quia decebat illud ex omnibus rebus quodammodo constare, 145B, sed de natura cœlesti nihil participare valet per modum compositionis, 144C, XXV 284B', nec de quinta essentia, XXII 145C, quæ nec divisibilis est nec alterabilis, 144D, nec de luce, quæ non est corpus, 144B', C'; virtute tamen cœlestium efformari et formam substantiam accipere dicuntur, 144A', C' et per influentiam superiorum, secundum quatuor humores in quatuor anni temporibus mutatur, XXIV 602C. — In eo elementorum qualitates ad æqualitatem reduci dicuntur, non quidem æquiperantiae seu ponderis, XXII 146D', 147D', alias ineptum esset ad actus vitales, 146B', 147A, 148A, sed proportionis seu justitiae, 146D', 148B, ita ut elementa superiora, ut aer et ignis, secundum virtutem prædominantur, inferiora autem, ut aqua et terra, secundum substantiam, 145B. Imo triplici modo in eo æquantur, cum impossibilitate ad corruptionem, ut in Beatis, cum necessitate ad corruptionem, ut in viatoribus, cum possibilitate ad corruptionem et incorruptionem, ut in Adam, XXII 148B. — Cf. Elementa.

In corpore humano dicunt quidam nihil esse nisi fixum, quod scilicet a

parentibus decisum est, XXII 395D', 399A', et ex alimentis nihil in ejus substantiam transire, 395A, B, A', D', 399A'; alii nihil esse nisi flucens, quia manente forma, indesinenter renovatur materia, 398A, B, 400C, quod non appareret, 405D, B'; alii demum aliquid esse fixum, scilicet quod a generantibus traditum est, 395C, 397B, 398D', et ad veritatem naturæ pertinet, 397B, 400A; aliquid illud, quod ex alimentis supervenit, 397D. — Ipsi in generatione assignatur quantitas et statura ad quam pervenire debet, nisi impediatur, XXV 274B; sed in corporibus æqualibus inæquales valde sunt animæ, XXI 471C'; quomodo augeatur, XXII 395D', 396D, 397A'. — In ipso sunt tres motus, naturales, qui hepate reguntur, vitales, qui a corde pendent, animales, qui cerebro excitantur, XXIII 233B', 237B. — Cf. Cibus.

Corpus non est per se perfecta hypostasis, XXII 134C, 135A; potius est in anima quam anima in ipso, XXI 171B', et animæ comparatur ut artificiatum arti, XXV 268C, ita ut quidquid in eo appareat, originaliter et quasi implieatur in anima continetur, 268D; membra ejus quasi instrumenta sunt animæ, 269B, quorum alia ad operationem destinantur, *ibid.*, alia ad priorum conservationem, 269C. — Animæ multum subservit ad acquirendum scientiam et virtutem, XXI 111B, et quia anima in principio sui velut tabula est rasa, corpori dari oportuit multiplicia organa quibus illa informari valeret, 412A. Qualitates igitur ejus multum animæ conferunt, XXI 457B, sed per accidens animæ impedire potest contemplationem, 411C, D, quapropter decem millia contemplationum impedimenta animæ ingerere vulgo dicuntur, 407D. — In quantum est ab anima perfectibile, quamdam ei addit perfectionem, XXV 409C, in quantum repugnat actibus animæ, profectum ejus impedit, 409D'; in praesenti ergo vita

animæ considerationem impedit et retrahit, 461B', sed in statu innocentiae adeo animæ subditum erat ut iu nullo esset ei contrarium, XXII 226B, et in statu gloriæ nulli ejus actui obstabit, ne in damnatis quidem, XXV 461B', et in Beatis, perfecte subditum animæ, ejus perfectionem augebit, 409D, et mentis virtutem assequetur, XXII 226C. — An et quomodo sit ab anima diligendum, XII 476C, C', 477A, 478B. — Cf. *Anima*, Caro.

Sicut animæ data est libertas qua cadere et surgere potest, ita corpori primus facultas moriendi et non moriendi, XI 111D'; peccato autem intercedeunte, statutum est illud non modo ab anima separari, sed et in cineres redigi, XXV 252D, C', ut a fomitis infectione penitus purgetur, 252 A', ideo, salva speciali gratia, 252C, omnia in elementa sua resolventur, 252A', B'. — Sed eidem justitiae consoumum est illud resurgere et animæ denuo uniri, ut cum ea premium recipiat, XXV 246B', quia non anima dumtaxat sed et corpore meruit vel demeruit homo, 246C, et absque corpore quasi mutila est anima, 246B', 258D, 259 B, nec aliter totus beatificaretur homo, 246C', 248A, nec salvaretur triformis illa substantiæ divisio ab initio instituta, 244A. — Nec ulla est difficultas ex parte corporis, si nulla in eo ponatur forma præter animam rationalem, XXV 244D', 257B, quia materia ejus prima indestructibilis est, 253B', et esse animæ immortale iterum participare potest, 244B', 257B; et quamvis contemplanti animæ non mediocriter obsit, 243A', et melius sit animæ separalam esse quam aerumino corpori uniri, optabilius est tamen eam gloriose corpori conjungi, 246A', 247D', 259B. — An corpus mortui idem sit ac viventis specie, XXIII 368C', 378A, C, vel numero, 378B, B', D'. — Cf. *Mors, Resurrectio*.

Corpus humanum, ultiote perfectissi-

mum, finis est corporum aliorum, XXI 154A, cui in statu actualis mortalitatis parata est terra, in statu future immortalitatis cœlum empyreum, 154 B. — Corpora gloria quatuor dotibus decorabuntur, XXV 276 D, 277 B', quibus perfecte lient animæ subjecta, 277A', camque aliquo modo juvabunt quo perfectius Deo inhæreat, 277B': sicut enim ex quatuor elementis quadruplicem consequuntur defectum, 283D', ita per quadruplicem dotem reformabuntur, 284B, quin cœlestis natura. quæ modo elementa in eis concilia, omnino dominabitur, juxta Bonaventuram, 283C'. — Clara igitur erunt, id est luminosa, XXV 299C, et tanto luminosiora quanto glorirosior erit anima, 299C, 303B', et perfectius ei in vita præsenti cooperata fuerint, 445C, multo lucidiora cœlis et stellis, XXI 457A, XXV 300B, 301C, seu, ut dicunt quidam, septies splendidiora sole, 385D'; nec modo clara, sed et pervia, 299A', etsi solda, 303A, et colorata, 299B', 302C'. — An corpus gliosum ab oculo non gloriose naturaliter videri possit, affirmat Thomas, XXV 299D', 303A, D, saltem aliquo modo, 301C', 303A, quia claritas gloriæ non differt specie a claritate naturæ, ideoque ex sua natura visui proportionata est, 300A, 302B, nec excellentia sua visum retundet, 300D, contra Richardum, 301B', etsi major sit claritate solis, 300B, quia actione naturæ non lucebit, sed animæ, 300C, nec auferet oculorum diaphaneitatem, 282B. Eritque in potestate gloriosi corporis illam ostendere vel celare, XXIII 382A', XXV 300D, 302D, 379A, D', sicut Christus eam post resurrectionem abscondebat, 300C, 301A, contra Scotum, 302C, quia non videtur anima beata minoris esse potentia respectu proprii corporis, quam angelus respectu alieni, 302D. — Item agilia erunt, ita ut in momento ab oriente ad occidentem moveri possint, XXV 276 B', non tamen in instanti, 296A, q̄dā ad

spiritualis dignitatem naturae non penitus pervenient, 296B, sed tanto celerius quanto hanc dotem plenius participabunt, 296A'. — Pariter subtilia erunt, ut alia corpora penetrare possint, XXV 276C', saltem non gloria, non dividendo, sed subintrando, more spirituum, 291D', 293C', 294, et aliis corporibus resistere, ut non penetrentur, XXIII 383B', XXV 276C'; an vi hujus dotis possint cum quolibet alio corpore in eodem loco consistere, XX 436A', XXIII 393B', XXV 289B', 292A, 293B, vel locum majorem aut minorem occupare, XXV 290A', vel moveri localiter, XXIII 392C', 393A'; an illis futurae sint soliditas, 383A', et sensibiles qualitates, 383B', 386A; quomodo accidat ea palpari, 383B, D, A'. — Demum impassibilia erunt tam ab intrinseco, XXV 284C', 287C, quam ab extrinseco, 284D', 285A, non a quacumque receptione, 278A', aut actione, 278C', sed a quacumque passione quæ est contra naturam, 278B', non a passione animæ, sed a passione naturæ, 300C. Cur remanserint cicatrices in corpore Christi aut martyrum, XXIII 383D'. — In esse, duratione et operatione a motu cœli non dirigentur, nec in operatione a tempore, XXV 475A'. — Cf. Agilitas, Claritas, Impassibilitas, Subtilitas.

CORRECTIO fraterna quid sit, XXIV 528 C, et quo a correptione differat, 529A. — Alia est caritativa, quæ est actus misericordiae et fit in occulto, quæ spectat ad omnes, XXIV 531D, A', alia potestativa, quæ est actus justitiae et fit in aperto, quæ pertinet ad prælatos, 531A'. — Ex divino igitur præcepto omnes corripere tenentur, XXIV 529C', præsidentes ex debito justitiae, 528B', ceteri debito caritatis, *ibid.*, sed ut præceptum affirmativum, obligat semper, non ad semper, 529D', id est in certis tantum casibus, 530A, et aliquando omitti potest, 528C'; præsidens tamen illud omittere nequit, etsi nullus speretur fructus, si peccatum vergat in scandalum, 530

T. 25^{ms}.

B. — Non competit nisi bonis, XXIV 528D, quia peccator alium arguens vel damnans graviter peccat, 528A', XXV 22C', saltem si corripiat ex officio, XXIV 530C, non autem necessario, si ex caritate, 530D. — Sieut prælatus subditos corripere tenetur, XXIV 531A, sic et prælatum subditi, 530C', sed cum humilitate et reverentia, non publice, 533B, A', nec poenam infligendo, 533C. — Quibus competit corripere poena vel verberibus, XXIV 529B, 531C', D', 533C; quis sit ordo corripiendi, 528B', 531B. — Simoniæ reus est qui pecuniam pro omittenda correctione debita recipit, XXV 47C'. — Correctio, dummodo a competente fiat et sincero intuitu, valde proficia est, XIX 37C', eamque sollicite requisierunt sancti, 57D'. — Cf. Prælatus.

CORREPTIO, prout a correctione distinguitur, XXIV 529B, admonitio est caritativa, 529C, qua quis timore et odio turpis errantem in rectam viam reducere satagit, 529A; ad omnes pertinet, 529B, vel peccatores, 530D, et adhiberi potest cum eo qui jam bonum habet propositum, 529D.

CORRUPTIO est mutatio secundum formam substantialem, XIX 377D, et terminus alterationis, XXIV 325D, quod enim in viventibus dicitur mors, in non viventibus dicitur corruptio, XXIII 300B'. — In corruptibilibus forma imperfecte complet potentiam materiæ, XXI 248B', ideo non per unam complentur formam, sed successive plures accipiunt, 248D'. Quoad substantiam et operationem mensurantur tempore, XXI 147A, quandoque aeo, juxta Henricum, 147C, D, et motui continuo subiectiuntur, 146B'. — An corruptibilem et incorruptibilem una sit materia quantum ad esse, affirmant multi, XXII 19A', 21C', 22B, A', 23D, 24D, sed negant plures, 21B, D', 22A, C, D, 23B', 25D; an saltem omnium corruptibilem sit materia numero una, 21D. An necessario corruptibile sit quod tangitur, XXIII 383B, XXV 286A. —

Quæcumque substantiam habent corruptibilem motam, non reiterantur eadem numero, XXI 92C'. — Cf. Alteratio, Cœlum, Elementa, Incorruptibilitas.

Quotuplex sit corruptio, XXII 199D, et unde oriatur in animatis, 192A, D, et corporibus, XXIII 301A. — Omnes creaturæ corruptibles sunt, XIX 377A', item et species corruptibilium per accidentem, 399B. — Omne enim mixtum ex contrariis constantes necessario corruptibile est, XXII 188A', B', quia in qualibet parte aliquid habet mixtum de nihilo, et porosum est, XXV 276C'; ideo corpus Adam ex se ipso dissolvi potuit, XXII 190A, D, et etiam in statu innocentiae aliquid corruptionis incurrisset, ut elementa, 190D', 192C', quod per cibum fuisse resarcendum, 190C', 192A'; non nisi ergo ex gratia incorruptum manebat, 192C', 192A', et sublata gratia per peccatum, accidit corruptio, 189B, et debitum corruptionis, 190C : humanae igitur naturae corruptio peccatum arguit originale, 378C, 379D, A', C'. — Non autem repugnat corruptibile per naturam incorruptibile fieri per gratiam, XXV 285A', D', ideo Beatorum corporibus restituetur incorruptibilitas, 276D', 278A', 284A', licet mixtis, non ex nova elementorum conditione, 278B', nec ex admixtione corporis coelestis aut quintæ essentiæ, 278D', 284B', nec ex cessatione motus celi, 285D, 286A, qui causa est corruptionis et generationis in inferioribus, XXII 92A, sed ex influxu gloriosæ animæ in corpus, XXV 279C, 283B, 286D'. — An et quomodo corruptioni subjacerit corpus Christi, XXIII 378C', 379B, B', et subjaceant species sacramentales in Eucharistia, XXIV 323D', 325B. — Cf. Eucharistia, Impassibilitas. COSTA. Costæ ossa sunt dura circa pectus, ad viscerum munimentum, XXII 164D. — De costa viri formatam esse feminam, docet fides, XXII 162C, et decens erat, ob mysticam rationem, 163A', 164C, D. — Quomodo absque dolore ex

Adam avulsa sit, XXII 163A, cur ex dormiente, 163C', 164C; cur pro ea completa sit non alia costa, sed caro, 164C'. — In ipsa erat corpus Evæ, secundum rationem non naturalem, nec proprie seminalem, sed causalem et primordialem, XXII 173A, 174C'; imo ad formandum feminæ corpus non sufficiebat, 162D, ideo eam auctam esse oportet, sive per multiplicationem materiæ, 162D, 164D, 163A, C, sive per additionem alterius materiæ, vel præexistentis, 162C', vel de novo create, 162B'. — Quum in Adam non fuerit costa illa de integritate individui, sed naturæ, XXII 163A, in resurrectione, ejus non erit, sed Evæ, 163B, XXV 269A', D'. — Cf. Eva.

CREATIO quid sit, XXI 54A, 56C, D, 101C, 102D, et quo differat a generatione, XIX 296C, XX 265A, XXI 54A, C, 72D', factio, XX 265A, XXI 53D, 56D, mutatione, 58A, transsubstantiatione, XXIV 278C', et conservatione, XXI 400D, B'. — Creare non est dare esse tantum, XX 434B', sed dare esse ex nihilo, 435C, scilicet ex nulla substantia præexistente aut natura aut tempore, XXI 54C, 55A', 56A'; ad quod duo requiruntur, 54A, et forte tria, 54D. Ob præexistentis defecutum materiæ, creatio quid videtur difficultius quam transsubstantiatione, XXIV 285B, D. — Creatio duplex est : activa et passiva, XXI 57D'. Ad activam tria requiruntur : potentia, scientia et voluntas, XXI 56B'; ad passivam duo : effectus et relatio, 57A, non autem passiva potentia, 53B', 57A, B'. An activa sit ipse met Creator, XXI 57D', 58B, et quamnam relationem in Deo ponat, 56C'. — Item, an passiva sit creatura, XXI 58C, seu ipsa creatura quæ creaturæ, 58C, 59C, seu quid medium inter Creatorem et creaturam, 56B, 58B', D'; an aliquid ponat in creato, 58C', 59A, A', an sit relatio realiter distineta a fundamento, 418C', 419A, et quamnam inter Deum et creaturas ponat relationem, 58C, C', 59A, B. — Quomodo salvetur ratio crea-

tionis ab his qui tenent esse ab essentia realiter non differre, XXI 193C', et a contrarium sentientibus, 196B. — Cf. Factio, Mutatio.

Creare actus est infinitæ potentiae, quum non esse et esse distent in infinitum, XIX 212C, et est proprius actus Dei, XXI 55B, 56D, C', 57C, B', XXII 14A, ut omnipotentis, XXI 56D', 57C, et primæ causa, 46D', 56C', 61D, seu primi principii, 56C. — In Deo differt ereandi potentia a potentia generandi, XIX 347A', XX 289A', qua quoad aliquid est posterior, XIX 347B, quoad aliquid prior, 347D'; nec de Deo utraque prædictatur æquivoce, 346B', 347A, sed univoce si econsiderentur in essentia divina, 347B, 348D, vel analogice, seu per prius et posterius, si in effectibus, 346B', 347B, D, 348A, D. — Nulli creature videtur communicabilis, XIX 212D, XXI 57C, 60D', 61D, D', 62D, XXIV 59B', 149B', contra Scotum, XXIV 60D, et Durandum, 60C, ne intelligentiis aut angelis quidem, XXI 62A', D', 63D', 64B', nec multo magis corpori, quod non agit nisi movendo et tangendo, 61D', 62D. Nulla igitur creature aliquid creare valet, nec virtute propria, ut primum agens, XXI 61D, nec virtute primæ causæ, ut instrumentum, 61A', C', contradicente tamen, quoad posterius, Cartusiano, 61D'. — Verumtamen, licet Deus sit per se creator naturæ, XX 9A', multa producit per causas secundas, ut servet rerum ordinem, 17A'; sed verba hæc, facere aut creare, de Deo et creaturis secundum eamdem rationem dici nequeunt, XXI 56A, C. — An esse creatorem Deo competit per se vel per accidens, XX 295D', ab æterno vel ex tempore, 296A, C, 297D', 298B', 299D, essentialiter vel personaliter, 299D', 301C; an realem relationem ponat in Deo vel in creatis, 303A, 304B'; an remaneat, cessante rationis actu, 303B, 304B'. — Cf. Cooperatio, Creatura, Intelligentia. .

Creatio opus est voluntatis et naturæ

Dei, XXI 57C, sed liberae voluntatis, nature non necessitantis, XX 609A', XXIII 437B', actus intellectus et voluntatis, XXI 100B, proprio actus intellectus, juxta Alexandrum, 601B', voluntatis, juxta Albertum, 57C, et consequenter nature, 57D, in quantum natura et voluntas in Deo unum sunt, 57C; quid in ea tribendum sit intellectui et voluntati, XX 388A, sapientiæ, voluntati, potentia, 609A, D', 610B, 612B; quonodo in ea concurrant misericordia et justitia, XXV 333B. — In ea tria sunt: creatio, distinctio, ordinatio, XIX 80A, vel creatio, gubernatio, XXV 360D', et conservatio, XXI 98A et s., ex quibus creatio potentiae adscribitur, XIX 80C, XXI 57B, D, XXV 351C', distinctio et gubernatio, sapientiæ, XIX 80C, 243D', 244C, XXV 351C', conservatio et ordinatio, bonitati, XIX 214B, 247D', unde in opere creationis relucere dieuntur Dei potentia, sapientia et bonitas, 247C'. Et quum in ea consideratur potentia, seu magnitudo, XIX 248B, XXV 351B', Patri tribuitur, XXIII 437A', quum sapientia, seu dispositio, Filio, XIX 45, 248B, quum bonitas et ornatua, XX 612B, Spiritui Sancto, XIX 248B. — Et revera creationis, quum sit contingens productio, principium adscribendum est principio necessariæ productionis, quod est generatio in divinis, XXI 81B, ac proinde tribus commune est personis, 81C, et ad tres pertinet, non ut sunt distincte personæ, sed ut sunt una creativa potentia, 119A'; unde tres personæ æque sunt primum et immediatum rerum principium, *ibid.*, et unus sunt creator, non tres creatores, quum actus creandi sit essentiæ, non personarum, XIX 249B, 475A', C'. Absolute tamen non requirit creatio tres personas, XXI 81D. — Creatoris operatio operationi assimilatur artificis, XXII 149D', sed in his differt, quod Creator non solum influit formas, sed materiam ipsam producit, 170A, item quod formæ ab eo infusæ similes sibi

producere valent, 170B, demum quod formæ in materia receptæ idealem divinæ mentis rationem minime adæquant, et in Deo manet virtus aliter operandi circa creatuæ, 169D'. — Quot modis opere tur Creator in creaturis, XXII 167A, et quatenus naturalem rerum mutare valeat cursum, 181C'. — Cf. Mundus, Trinitas.

Omnia per creationem a Deo procedere, de fide est, sed multipliciter ratio ne demonstrari potest, XXI 53D' et s., 72A', nec id ignoraverunt philosophi, 71D', saltem meliores, 72B, D'; per creationem enim fieri necesse est quae per generationem effici nequeunt, 64A', scilicet spiritualia, coelestia et primas rerum naturas, *ibid.* — Creationis autem hujus causa una est, immensa Dei bonitas, XXI 67C', 79B, et finis duplex: gloria Dei, non augenda, sed manifestanda, 104A, et utilitas seu felicitas creaturarum, 104B; gloria Dei ut finis operantis, felicitas creaturarum ut finis operis, 104C; gloria Dei ut finis ultimus intentus, 105A, C, utilitas creatorum ut effectus ad quem ordinatur creatio, 106C. — In creatione aut novorum productione minime mutatus est Deus, XIX 380A, nec in se habuit se aliter, 380B, nec factus est de non volente volens, 380C, quia id ab æterno decreverat, 380A, D, sed factus est de non agente agens, 380C, de non creante creans, absque ulla sui mutatione, 424A'. Quomodo creatio in tempore cum voluntate Dei conveniat, XXI 68D', 70B', vel cum iuvariabilitate divina, 78D, 79A, 85A. Quomodo simplex Deus varia facere potuerit, XXI 60C, B', 63C', 65C, et purus spiritus corporalia, 59C', et bonus mala, 44B'; an possit plura simul creare, 425C. — Tempus proprie non exspectavit, quum non esset tempus, XIX 380D, nec assignari potest ratio cur non prius aut posterius creaverit, *ibid.*, sed est ratio cur ab æterno mundum non fecerit, 380A', XXI 79B, nempe, quia implicat creaturam esse ab

æterno, seu Deo coæternam, 71B, D, B', 76B', 79B', 82B, 85D, D', ita plerique, contradicentibus Thoma, 69B', 70D', 71A, et Cartusiano, 87A, quoniam ad creationis rationem non requiritur creatum posterius esse creante, 74B, nec creantem creatum præcedere prioritate durationis, sed tantum naturæ, qua causa naturaliter prior est effectu, 88C. — Creatio facta est, non in *nunc* æternitatis, XXII 8C', sed in *nunc* temporis, juxta Albertum, 8D', seu ævi, juxta Alexandrum, 43B, et quum sit sine motu, mensuratur *nunc* stante, XXI 73D', nec oportet mensuram ejus primo coexistere alicui *nunc* temporis, 101D', sed potest pluribus *nunc* temporis coexistere, secundum Durandum, 102B, quod tamen falsum reputatur, 102C, D. — Cf. Creatura, Deus.

Ad fidem perfinet creationis factum, sed non modus, nisi per accidens, XXII 5B', ideo circa illum varia senserunt Sancti, XXI 124B, contendentibus antiquioribus, aliis, ut Gregorio, post spiritualem substantiam corporalem esse factam, et successive distinctam per intervalla dierum, 124B, XXII 6A, 8B', aliis, ut Augustino, spiritualem et corporalem simul factas, et istam secundum materiam et species, XXI 124C, XXII 5B', 8A', 9D; recentioribus vero, utramque simul factam, sed corporalem confusam, XXI 124C, vel sub forma communi, XXII 6C', 8B, 9C, 11B', 12B', vel sub formis distinctis, 6D', 8A', 11D, incompletis, 7D', 8C, 10A', vel etiam completis quoad aliqua, 7D', 9D': in quibus subtilior videtur opinio Augustini, 6A, 8B', 11A, communior et securior sententia Gregorii, 6A, 11A, B', quia magis consonat litteræ, 8D, 11A, nec quidquam habet inconvenientiæ, 9B', 10C, nec in philosophorum errorem incidit, 9B', 10A'. — In creationis opere communiter distinguitur creatio, distinctio et ornatus, XXII 9D. In creatione, prout a distinctione secernitur, substantia ele-

mentaris mundi in esse producta est prima die, XXII 35C, id est in esse primo et quoad formas substantiales, 36A', 38 D', quantum ad esse informe, 26A'. Hanc subsecuta est distinctio, natura, secundum Augustinum, XXII 5C', 6B', tempore, juxta alios, 6D', scilicet die prima, 34A, secunda, 50A, et tertia, 83C'; deum ornatus, diebus quarta, quinta et sexta, 89A, ab imperfectis ad perfectiora procedens, a natatibus ad volatilia, dein ad gressibilia, demum ad hominem, 113A; utra dic perfecta sit creatio, sexta an septima, 115C, A', et eur in ea Creator sex dies impenderit, 11C, 112A. — Quo sensu dicatur Deus septima die ab opere cessasse, XXII 114C', 115B, D', aut requievisse, 115A, 116D, et num sic cessaverit ut nihil deinceps producat, 114C, D, 116A, B, C, aut rebus influat, 117D. A septima die non fit nova creatio, nisi circa exitum animarum in esse, et infusionem gratiae, XXIV 55 C'. — Cf. Dies, Distinctio, Ornatus.

CREATURA aliter a philosopho consideratur, aliter a theologo, XXI 32. — Creaturae ex se indifferentes sunt ad esse et non esse, XXI 491C', imo ipsis magis competit non esse quam esse, 88A'; ante enim creationem nulla eis erat potentia qua ex se ad esse venirent, et post creationem nulla est qua in esse conserventur, XIX 377C'. Necessarium igitur esse non habent, nec in se, XIX 381C', nec in causa, id est in Deo, 382A, 383A', D', et ideo nulla nec a se, nec necessario nec ab aeterno est, 382B, 384A', D', quidquid contra dixerint philosophi, intelligentias et coelestia causatum esse non habere, nec ad Deum referri nisi per dependentiam, 382B, A', 383B, XXI 69B', 82D. — An autem repugnet creaturam ab aeterno esse creatam, affirmant plerique, XXI 82B, praecepit Henricus, XIX 385A', XXI 76D, 77A, quia creatura ex se habet non esse, 75D', 76A, ita ut non modo esse habeat ab alio, ut Filius in divinis, 76B', sed

do non esse transire debeat ad esse, 76C', quod per modum mutationis efficitur, etsi non sit vera transmutatio, 76 D'; item Albertus, alioquin Deus invidus inveniretur, 84C', Parisiensis et Petrus, quia implicat, nou ex parte Creatoris, qui potuit ab aeterno creare, 71B, 79C, sed ex parte creaturæ, cui non competit ab aeterno esse, 79A', B', Bonaventura, 83C, nisi simul ponatur materiam esse aeternam, 71B', Richardus et Aureolus, ob varias rationes, 83D, D'; negat Thomas, 70B, B'; affirmant vero Durandus et Cartusianus, si de creaturis sub motu agatur, quia nequeunt esse motus infiniti, 74C, negant de creaturis permanentibus, ut angelis et animabus rationalibus, XIX 387B, XXI 87A, 88B, 89A, quia nihil obstat, nec ex parte creantis, 73B, nec ex parte creati, 73D, nec ex parte actionis, 73B'. Sed quidquid sit de possibiliitate, de fide est mundum et creaturas ex tempore incepisse, XXI 70A, D', ideoque ab aeterno non fuerunt, nec in esse essentiæ, nec in esse existentiæ, XX 389A', B'; illis ergo competit fieri et factum esse, et hoc dupliceiter, XIX 426A, nec totum esse suum simul habere possunt in actu, XXI 144A', B', saltem quæ tempore mensurantur, ut generabilia et corruptibilia, 146B', 147D, quamvis, juxta quosdam, habere possint spirituales substantiæ et coelestia, 145A, D', 148B'. — Stricto sensu creatur tantum in primo instanti, sed lato sensu dici possunt semper creari, quoad manent, XXI 118 D'. — Cf. Creatio, Mundus.

Omnis a Deo immediate sunt, XX 434 A', D', adeo ut cessante virtute creante, dissiparetur, 434B', 435A, 437C, 445D, sed aliae immediate sunt tantum, aliae immediate simul et mediate, XXI 63B', nulla mediate dumtaxat, XX 436D, quidquid dixerint philosophi, non nisi unum a simplici Deo proeedere potuisse, XXI 59B', 60B, 64B, B', a quo causata sunt alia, 60A', D', 61A', D', 64B';

quum enim in una non sufficienter repræsentari potuerit divina perfectio, in multis eam figurari decuit, 63D'. — Duplex igitur est cœraturarum ordo : alter constitutionis, quo Deus solus operatur, alter propagationis et conservationis, in quo operari possunt causæ secundæ, XXI 64D, propter quod eis inditæ sunt rationes obedientiales, quibus natæ sunt Deo obediens, XX 563D, et rationes semi-natales, quibus naturales exercentur effectus, *ibid.*, potestas cognoscendi, quam participat creatura intellectualis, et potestas operandi, quam participat natura, XXI 243A. — Esse a Deo participant, juxta Henricum, non quasi substratum in quo esse recipitur ut forma, XIX 403A', D', sed quasi quædam divini esse similitudo, 403C', 406B, ita ut ipsa essentia, quod est, habeat esse in quantum est effectus et similitudo divini esse, 406C. Imo in creatura duplex est esse : esse essentiæ, seu quidditatium, et esse actualis existentiæ, XIX 407A; primum inest essentialiter, et idem est cum ea, 407A, secundum non inest essentialiter, sed per modum accidentis advenientis essentiæ, 407B, licet non sit proprie accidens, 407C. Quæ duo differunt realiter, juxta quosdam, XIX 407D', ratione tantum, juxta alios, 407D, D', et intentione, 407A', ita ut idem esse, in quantum ad primam causam exemplarem refertur, esse essentiæ vocetur, in quantum ad primam causam efficientem, esse existentiæ, 408A, et his consentit Cartusianus, 408D. — Ceterum creatis competit sex modis habere esse, XX 400C', vel decem, XIX 381D', vel undecim, 384C'. — Cf. Esse.

Multipliciter in Deo dicuntur esse, XX 443A', 444B, 446A, et Deus in ipsis, 442B, A', 443D', 444A', 445D, 446A, 449A; omnes enim in Deo sunt ab æterno, non per modum rei intrinsecæ, sed sicut objectum in vidente, XIX 454D, idealiter, XX 393B, 397B', et causaliter, 394D', 397C', per præscientiam et cau-

sativam potentiam, 423B', D', non tamen per esse essentiæ, 389A, B'; nec enim divina sunt essentia, nec in divina essentia, 394A, 423D', sed in divina scientia, 423D'. Omnes in divina sunt mente, sicut artificata in mente artificis, XX 395D', omnes in essentia divina similitudinem habent, 396B', etiam imperfectæ, 424A, tanquam in fonte omnium perfectionum, 396C', 399A'. — Quantum ad esse suum ideale et exemplare, verius sunt in Deo quam in se ipsis, XX 424C, D', 425B, nobilior in intellectu creato quam in se, 424A', D', 425A, sed verius in se quam in intellectu creato, 424D; quantum ad esse in propria natura, verius simpliciter in se ipsis quam in mente divina vel creata, 424C', 425A, si tamen dici possunt esse in se ipsis, 448B'. — Earum processus a Deo ex processione æterna personarum derivatur, XIX 519D, sicut trames a fluvio, 45, quia sicut fluvius a Deo exeunt, 46, per potentiam rationalem, in similitudinem ideæ, 333D, per intellectum et voluntatem, sicut divinæ personæ, licet diversimode, XX 289B', et quasi circulariter, quia per eandem processionem redeunt ad ultimum finem, XIX 519A'; sed infinite a Creatore distant, et extra unitatem divina essentiæ procedunt, 45. In Deo recte dicuntur vita, XX 394A, quia quoad ipsum non habent esse deficiens, 394C, et lux, 394A, quoniam in Dei cognitione reludent, 394D, non autem sapientia nec potentia, 394A', quia ut creaturæ non sapiunt nec possunt, 394D, nec motus, etsi in Deo moveantur, 394B'; in Deo sunt sicut numeri in unitate, linea in centro, particularia in universalis, XX 399A', 563D'. Quomodo dicantur ex Patre esse per Filium, XX 319C, vel ex Patre per Filium in Spiritu, 318D', 320D, 322B'. — An sint alia creabilia quam quæ fecit aut factorius est Dominus, XX 375A. — Cf. Idea, Processio.

Ad manifestandam Creatoris excellen-

tiam factae sunt, XIX 211B', et in ipsis est vestigium aliquod Trinitatis, 211C, aliqua similitudo Dei, 236A', XX 395C, XXI 67B', in qua videt se Pater aliquo modo, XX 346D. Specula sunt primæ artis efficientis, exemplantis et ordinantis, XIX 239D', invisibilia Dei significantia, 240B, effigies et similitudo aeternæ Sapientiæ, *ibid.*, Creatoris umbra, XXI 67D, D', odor, 68A, radices, 403A', signa duplo modo, XIX 165D', vestigia multiplicantur, 237D et s.; in rationalibus potissimum est imago seu similitudo per modum speciei, 255A', sive divinæ naturæ, 255B', sive Trinitatis, 255C'. — Quidam ergo sunt gradus quibus viator ad cognitionem ducitur Creatoris, XIX 85B, XXI 67D': concordi earum ordinatione ad finem, XIX 38, probant esse Deum, 447B, C, 448C'; item sicut causam patefacit effectus, sic et ipsæ Creatorem, 210B', quoniam earum oporteat esse causam primam, 191D; demum earum attributa divinis correspondent secundum oppositionem, vel causalitatem, vel analogiam et proportionem, 169C'. Ad cognitionem igitur summi Entis nos ducunt triplici modo, per viam remotionis, eminentiæ, vel causalitatis, XIX 214C', 216A'; quidquid in eis est perfectionis, de Deo prædicatur proprie per viam eminentiæ, 294A'; quidquid imperfectionis, per viam remotionis, quasi symbolice aut metaphorice dictum, 294D'. Ex se ergo via sunt qua viatorum infirmitas ad Dei cognitionem ducitur, XIX 402B', 217C, et amorem, 402D', nec nisi accidentaliter a Deo avertunt, *ibid.*; insipientibus causa sunt peccati, *ibid.*, electis cooperantur in bonum, 403A, qui earum scientiam ad divinam finaliter ordinare curant, 38. — Debilem tamen valde ex eis cognitionem Dei haurimus, XIX 219B, 220C, scilicet quia est, et etiam quid est, sed in generali, 221A, non in speciali, 221A, 244D; nec per eas intelligere valemus essentiam Creatoris, XXII 290B, nec ad Trinitatis noti-

tiam pervenire, XIX 229A, quoniam tantum indicant quæ ad essentiam pertinent deitatis, non quæ sunt personarum, 229D, B', 230A. — Cf. *Imago, Vestigium.*

A divina enim perfectione in infinitum distant, XIX 186B, XXI 66A'; nulla Deo æquari potest in natura, potestate et operatione, XIX 216B, XX 423A', nec ei comparari, 184A, nulla cum eo unum dici potest proprio sensu, 324D; ab eo differunt omnes in esse, substantia, virtute et operatione, 448C, et cum eo plene non conveniunt genere, specie, numero, nec accidente, XIX 248C'; propter quod de Creatore et creatura nihil univoce prædicatur, 75B, nec aequivoce proprie, sed analogice tantum, 77C'. Quare periculosum est ex eis immodice de Creatore judicare, XIX 186B, D, et stultum in illis immodice et plus quam in Deo delectari, XXI 68A. — In qualibet est aliqua compositio, XIX 401B', 402B, D, ex actu et potentia, 404A, ex quo est et quod est, 402A', 403B', D', 404A, C', ex partibus essentialibus, 401B', vel integrantibus, vel dissimilibus, 401C', ex substantia et accidente, supposito et natura, *ibid.*, ente et esse, 401D', differentia, dependentia, 402B, componibilitas vel divisibilitas, 402B', quibus deficit a simplicitate divina, 402D, 404B', nec simplex est nisi secundum quid, 403C, C'. — Quælibet limitata est quoad naturam, essentiam, XXI 134A, 170D, et actum, 470A', mutabilis, quia non est a se, sed ab alio, XIX 377C, D', 379D, A', corruptibilis, 377A', variabilis, *ibid.*, aut vertibilis, 377B', aliquo modo temporalis in esse, posse et agere, 379A, et mortalibus, 379C, licet quedam immortales sint quoad esse, 379B', labilis, quæ omni momento deficere potest, XX 499A', XXI 134B, et a Deo sustentari debet ne in nihilum relabatur, XIX 377B', nec perdurat nisi immutabilitate divinæ voluntatis, quæ sic decrevit, 378B. Creaturæ enim, quamdiu est, conve-

nit dependere a primo et ad nihilum tendere, XXI 88B', deficere et peccare, 88C', 304D, 305C'; omnes ergo quodam modo ad nihilum tendunt, aliæ per principium pugnæ, in se vel extra se, 130A, aliæ per divisibilitatem continui, 130B, aliæ quia conservationem habent ex alio, *ibid.* Utrum autem creature alicui intellectuali possit ex natura competere impeccabilitas, XXII 248B', negant plerique, 249A, A', 250D, contra paucos, 249B', 250A, quia creatura qualibet non est a se, et semper deficere potest, 249B, nec ad se, sed ad Deum, a quo avertere se valet, 249D, et insuper arbitrio gaudet, quod naturaliter vertibile est, 249C, B', et a rectitudine actus aut a voluntate Dei deviare potest, XXI 305D'. — *Cf.* Arbitrium, Confirmatio.

Creaturæ a Deo procedunt tanquam a principio, et ad eum revertuntur tanquam ad finem, XIX 519A', procedunt per dona naturæ quibus subsistunt, revertuntur per dona gratiæ quibus fini connectuntur, 519B'. — Ad divinam bonitatem tendunt, ut ipsi assimilentur, quantum possunt, XXI 106A', naturaliter appetunt bonum, XIX 130B', aliæ perfecte, aliæ imperfekte, 130C', aliæ intellectualiter, sub ratione felicitatis, aliæ naturaliter, tanquam propriæ conservationis causam, XXI 103A', et sic fit in rebus circulatio quædam, XIX 130B'. — Sed ad divinæ bonitatis perfectionem pervenire nequeunt, nec nisi quamdam ejus participationem attingunt, XXI 107B, minorem in irrationalibus, ubi est secundum naturam tantum, majorem in rationalibus, ubi est secundum intellectum, *ibid.* — Quot modis ad Deum referantur, XX 300B', 301D, et quæ sint relationes vel Dei ad eas, 300D, B', C', 302B, vel earum ad Deum, 300B', 301D, 302B'. — *Cf.* Conversio.

Ad perfectionem universi decuit esse creature penitus corporales, in quibus reluceret mundi magnitudo, XXI 410C, creature spirituales, ad ostenden-

dum ordinis sufficientiam, *ibid.*, et creature medias, in quibus videretur bonitatis influentia, 410D. — Intellectualis creatura Deo simillima erit in gloria, XIX 266D', et similis est in vita præsentis, 267B, et duplice modo perficitur, scientia in intellectu, justitia in affectu, XXI 400A'; per hanc corporeas Deus administrare solet, XXII 67D', 71D'. Corporalis propter spiritualem facta est et ab ea regitur, XXV 386C, et ad ejus assimilationem tendit, tanquam Deo similiors, XXI 106B'. Corruptibles, quum sint propter hominem tantum, post resurrectionem non manebunt, XXI 103B'. — An omnium creatorum, spiritualium et corporalium, una sit materia, essentia, XXII 18C, 19C, 20D, 23C, aut numero, 19D; an saltem omnium corporalium, incorruptibilium et corruptibilium, sit una materia quantum ad esse, 19A', 21B, C', 22B, 23D, 25D; an demum omnium corruptibilium sit materia numero una, 21D. — *Cf.* Materia.

Diversimode Creatoris perfectionem participant, XX 447C : quæ enim magis propinquæ sunt Creatori, qui est actus purus, majoris sunt actualitatis, ac proinde perfectiores, quæ minus propinquæ, majoris potentialitatis, XXI 115A; item, quanto quis bono infinito magis unitur, tanto et dignior est, XX 593A'. Similiter, omnibus adest esse, posse et agere, et quo esse præstantius est, eo posse efficacius, et agere altius, XXI 158B, quo dignior essentia, eo ad agendum et influendum magis apta, 158A. — An fieri potuissent meliori modo, XX 588D', vel meliores, bonitate essentiali aut accidentalí, 589C', 590D, 591D, A', 593B, sive in se, 588B', 589C', 592A, sive in ordine ad universum, 588B', 590B, C, aut fieri aliter quam a Deo fuerat ordinatum, 593D'. — Optime potuit Deus facere creature nocivas, XXI 42C, 52A, contrarias, 42D, 52C, 53C, corporeas, 42B', 52D', et sibi invicem pugnantes, quarum scilicet altera alterius est destru-

etiva, 42B', 52D': nocivæ enim non sunt nocivæ nisi homini lapsi, et utilitate non carent, 106C'; omnes bona factæ sunt, nec ulla potuit creari mala, 238A, nec est essentialiter mala, 240C; nulla inutilis est, sed omnes ad universi integritatem pertinent, XXII 107B, et multiplicem habent utilitatem, 112C'. An in omnibus sint species, modus et ordo, XIX 242D. — Cf. Animalia.

In creaturis est ordo ad invicem quo infimæ superiorum conjunctæ sunt supremis posteriorum, XXI 246D', et omnes se invicem juvaut, 42B', ad bonum universi, 123C'; imo duplex ordo, principalis, quo ordinantur ad Deum, secundarius, quo sibi mutuo opitulantur ad assequendum divinam similitudinem, 106C; sed aliae divinam bonitatem participant ad alterius utilitatem tantum, ut partes et accidentia, aliae absolute, quæ et tales essent, quamvis non esset cui utiles sint, 106D'. — Ad similitudinem enim Dei factæ sunt, non modo secundum quod est, sed secundum quod influit, XXV 9A, et ideo hæc est eis præfixa lex, ut infimæ per medias, et mediae per supremas purifcentur, *ibid.* Creatura ergo nihil accipit a Deo nisi ut illud in alias refundat, XXIV 581D', et perfectius est illi propriam bonitatem aliis communicare quam in se ipsam tantum peragere, XXI 458B; quodammodo deificatur dum quamdam causalitatem in inferiora participat, 458C, et quasi furti rea est quæ dona Dei sibi soli retinet, XXIV 582A. — Creaturæ tamen communicari nequit quod eam extra terminos creaturæ extraheret, XXIV 149B, vel extra terminos suæ speciei, 149A. An et quatenus ei communicari possit potestas creandi, XIX 212D, XXI 60D', 61D, D', 62D, XXIV 59B', 149B', vel Deo cooperandi, XXIV 146D, 148B', 149A. — Cf. Cooperatio, Creatio.

Creatura Deo perfecte subjici debet, XIX 84A, quod in rationali natura sit per fidei assensum, 84B; sed quidquid

ei præstare potest, permodicum est respectu excellentiæ Dei, 52C. — Creatis utendum est, non fruendum, XIX 102B', 410B, et discrete utendum, 111B'; an et quomodo Deus eis utatur, 111C'. An irrationales diligendæ sint ex caritate, XXIII 478B', 479A. — Primum eratum quod recipit a primo increato, recipiendo est duo, quia recipiens et receptum, XX 175A. — Cf. Fruitio, Usus.

CRIMEN impediens matrimonium, XXV 140C, 141B, 145A', vel adulterium dicitur cum conjugata, cum pollicitatione matrimonii, 151B, D', vel propriæ uxoris occisio, 159C'; sed reapse quinque sunt quæ matrimonium contrahendum impediunt, XXV 151A, et tria quæ contractum dirimunt, 151B. — In crimini bus proceditur tribus modis: per inscriptionem, accusationem et denuntiationem, XXV 149D'.

CRUX. Acerbissima est mors crucifixorum, XXIII 289C'.

CRYSTALLUS, durissimus lapis, substantiæ magis terrestris quam aquæ, XXII 56B, difficillime liquefit et secatur, 56D. — Cur et unde cœlum aqueum dictum sit crystallinum, XXII 55D', 56A, C. — Cf. Cœlum.

CULPA. Quid inter culpam, peccatum, XXII 478D', vitium, demeritum, 220D', defectum et malum, 387A. Culpa proprie est corruptio operationis in agentibus rationalibus, 478D', et semper voluntarii rationem habet, 387B, sed alia est culpa personæ, ad quam requiritur voluntas personæ, alia culpa naturæ, ad quam sufficit voluntas naturæ, 387C, et sic originale peccatum posteris Adæ imputatur ad culpam, 383C, 387D. — Malum culpæ maximum est hominis malum, XXII 504A, quia divino honori directe oppouitur, et recto ordini, 504A', et maximi corruptio est boni, 504A; in quantum culpa, nullo modo participat bonitatem, 504B, nec pro quacumque re committendum est, 504B'. An ad vietandam culpam optare possit quis se

non esse, XXV 437D', 458A. — Deum nullo modo causam habere potest, nec per se, nec per accidens, juxta Henricum, XXV 465A', contradicente Cartusiano, 465D'. — Nulla poenam evadere potest, saltem poenam actam, quæ corruptio est agentis, XXII 491D, 492B, nec etiam, nisi ad tempus, poenam inflictam, 491A'; similiter poena, prout est poena, præviam semper requirit culpam, sive propriam sive alienam, 491A, B', XXV 348A'. Quo jure pro culpa temporali infligatur poena æterna, XXV 349D et s. Quomodo remittatur culpa in Baptismo et Pœnitentia, XXIV 503D' et s. — *Cf.* Peccatum, Pœna.

CULTUS Deo impensus triplex est : alter latriæ, qui Deo debetur ob summam maiestatem, XXIII 490A', 492A', hyperduliiæ, qui humanitati Christi ut sic impenditur, 493C', duliæ, qui creaturis quibusdam exhibetur, 491D. *Cf.* Dulia, Hyperdulia, Latria. — Cultus disparitas impedimentum est matrimonii, XXV 439C', 440B, quia bono ejus principaliter id est bono prolixi, contrariatur, 441B, 481B'; ideo infidelitas præcedens conjugium illud dirimit, 481C, C', et invalide contrahit fidelis cum infideli, etiam catechumena, 482A, quia inter utrumque nequit esse sacramentum, 484B'. Hæresis autem non reputatur infidelitas, ideo valide dicit hæreticam catholicus, 481D', quanquam illicite, 482A. *Cf.* Infidelitas. — An exsequiarum cultus pro sit defunctis, XXV 335D'. *Cf.* Defunctus.

CUPIDITAS tripliciter sumitur, XXII 568A, pro speciali peccato avaritiæ, 230C, pro immoderato appetitu habendi quodecumque, et sic avaritiam complectitur, 230D, pro habituali pronitate appetitus ad concupiscentium, et sic dicitur origo omnis peccati, *ibid.* — Quo sensu dicatur radix omnis peccati, XXI 312D, B', 315D, A', XXII 228A, 568C, C'. — *Cf.* Avaritia.

CUR, ut circumstantia peccati, quid designet, XXIV 434C', D', 435B. — Inter

omnes circumstantias magis aggravat actum, quia ordinat ad finem, XXIV 435C'.

CURATUS. *Vide* Parochus.

CUSTODIA. Primus et principalis custos creaturarum est Deus, XXI 545C', sed ob magnam animarum dignitatem, 543B', et ad commendationem divinæ potentiae, 545A, et divinæ sapientiae, quæ sie statuit ut inferiora per superiora regantur, 544C', 545C, et mobilia per immobilia, 546B, et divinæ misericordiæ, quam homini infirmo et labili subvenire decebat, 544A', 545C, 546C, 553D', creaturis præsidendi et custodiendi contulit potentiam, 545A', maxime angelis, quorum natura est inter Deum et homines media, 545B'. — Ideo unicuique homini datur angelus qui eum custodiat diligenter, XXI 543C', quoad corpus et animam, 544D, 553A; similiter et unicuique genti, 558C, C'. — Non tantum pusillis deputatur, XXI 546D, 550A, sed cunctis hominibus, quamdiu viatores sunt, 546C', 547A', etiam confirmatis in gratia, quia proficere possunt, 547A, 549C; et sic datus est angelus primis parentibus ante lapsum, 546A', D', et B. Virgini, 549C, D', 550A, imo et Christo, juxta nonnullos, 549D, 550A, contra alios, 547C, 549C', et dabatur Antichristo, 546A', 547B, 549B', 550A. Pueri in utero ab angelo matris custodiuntur, ut quandoque sensit Thomas, 548D', vel a proprio, 547A, 549C, saltem ab ortu suo, 548C'. — Angelis competit potentia custodiendi homines, tum a natura, XXI 544C', tum a gratia, 544D', etsi digniores sint hominibus, 545D, sed non indiscriminatim, nam ad id non deputantur angeli primæ hierarchiæ, 549A, sed tantum Principatus, pro communitatibus, 548D, 558C, Archangeli, pro privilegiatis, ut B. Virgine, 549C, Angeli, pro singulis, 548C, 549B. Singuli singulis præficiuntur, XXI 547B', D', ita tamen ut quilibet plures homines successive custodiare valeat, 549C, imo plures simul

eundem, ut prineipem et prælatum, quibus præter proprium custodem superadditur alius de ordine Principatum, secundum Udalricum, 549B. — Cf. Hierarchia.

Angeli erga subditos officiis funguntur custodum, paedagogorum, nutrionariovm et medicorum, XXI 534C', et agunt tam in partem animæ superiorē quam in inferiore, 544A', tam in cognitivam quam in affectivam, 544B', sed liberum non cogunt arbitrium, nec proinde universa impediunt peccata, 543C'; faciunt tamen quod in se est, 544A, nec fallitur intentio Dei, 544B. An aliud effective producent in animabus quas custodiunt, XXI 565D'. — Summa caritate afficiuntur erga sibi commissos, XXI 553C', sed quia justorum Dei judiciorum executores sunt, 554B, non obstante semper calamitatibus gentium, 554A, nec neici hominum quos custodiunt, 554B, et magna in mundo tolerant mala, 554D. — Sibi commissis non adsunt semper localiter, XXI 551A, sed continuo sue virtutis efficacia eos muniunt, 551A, A', quia in cœlo existentes, quid circa eos agatur norunt, 551B', et statim adesse possunt, 551B, B'. Nec eos unquam ex toto deserunt, quantumvis obstinatos, XXI 551C', 552D', quia semper eis prodere possunt in aliquo, 551D', custodiendo scilicet corpora, 553B, aut retrahendo aliquantulum a malo, 553C. Eos tamen deserere possunt quoad aliquos effectus, XXI 552B', 553A, et quoad diligentiam custodiendi, 552D', et nationes quandoque penitus deserere videntur earum custodes, 550C, 551B'. Cur custoditis non appareant visibiliter, XXI 545D'. — De profectu et salute suorum gaudent, XXI 557D, quia inde augmentum accidentalis præmii accipiunt, 556D'; sed de damnatione eorum nec dolorem concipiunt, 555A', 556D, quia divinæ justitiae perfecte conformati sunt, 555B',

nee inde detrimentum gloriae sustinent, 555C', 556D', nec immunitatem gaudii aut præmii accidentalis, 556C', 557A'; imo nil tristitia aut doloris eis contingere potest, quia nihil est quod contrarietur eorum voluntati, 556C, A', quin subditorum salutem non velint nisi quantum vult Deus, 556A. Qui præsegit præficiuntur, etsi futuram eorum damnationem noverint, damnationis quantitatem non norunt, XXI 556B. Au quandoque inter se discordent et pugnant, XXI 558A et s. — An custodiendo proficiant in beatitudine, XXI 561B, aut in scientia, 562C'; an ab eventibus aut hominibus aliud disceant, 561B', 562A, 563A'. — Duodecim enumerantur effectus angelicæ custodiæ, XXI 564C' et s., 565A'. — Cf. Angelus.

CYPRIANUS (Thascius Cæcilius) S., Carthaginensis episcopus († 258), hæreticos et schismaticos adeo detestabatur, ut eorum sacramenta vana et sacrilegia diceret, XXIV 343D, A', et baptizatos ab illis rebaptizandos censuerit, 454B, non obstante contraria decisione S. Stephani Papæ, 454A'. — Quid de exorcistæ potestate senserit, XXIV 167B', XXV 47B', de communione histrionibus neganda, XXIV 243C', et de passionis efficacia ad implendum vicem Baptismi, 134D'.

CYPRIO.TÆ a dæmonibus incubis geniti dieuntur, XXI 457C'.

CYRILLUS (S.), Alexandrinus patriarcha, († 444), processionem S. Spiritus a Patre et Filio proficitur, XIX 460C, A', 461A', unionem naturarum in una persona in Christo, XIII 140D', Christi præsentiam in Eucharistia, XXIV 336A, Romani Pontificis auctoritatem, XXV 33A.

CYRILLUS (de Guidone, Italus xiii^æ saeculi, auctor Proverbiorum), de digestione eiborum, XXII 407A.

CYRUS, Alexandrinus patriarcha († 641), unam tantum in Christo voluntatem ponens, damnatus est, XXIII 313C.

D

DÆMON. Dæmones esse non latuit Platonicos, qui eos sibi fingebant ut animalia infra orbem lunæ habitantia, XXI 453 A', 345 C, cum corporibus aeriis, 463 A', 306 D, 441 D', natura sensitiva et anima passiva, 240 D, alia quidem bona, alia mala, 240 C, 345 C, et in tribus ordinibus distributa, quæ calodæmones, catodæmones et cacodæmones vocabant, 444 A. Hominibus ad libitum apparere poterant, XXI 441 D', eosque vel ad bonum vel ad malum instigare, 444 B. — Cf. Platonici.

Dæmonum creatio. Dæmones in cœlo empyreo creati esse videntur, XXI 463 B, D. — Boni creati sunt, XXI 463 D, non mali, 237 B', quoniam opera sunt Dei, et omnia Dei opera oportet esse bona, 238 B, D', 242 C, et ordinata, 238 B, aliquo eorum malitia auctori tribuenda foret, 244 B; quapropter opinio contraria Parisiis damnata est, 238 A', 242 C', et hæretica censetur, 238 D'. — Item, in primo suæ creationis instanti mali fieri peccando non poterunt, ita ut nunquam fuerint boni, XXI 238 C, quia in ipsis peccatum præcedere debuit sive cognitio boni, 239 D, D', 242 A', sive deliberatio, 239 C, B', 242 D', aut certe successio quædam, 241 B', quum nemo eodem instanti quo creatur possit agere, juxta Alexandrum, 242 D', nec eodem instanti esse bonus et malus, 242 C'. Imo primus eorum voluntatis actus naturalis necessario fuit bonus, XXI 243 A, 339 C', quia naturaliter tendebat ad bonum, 240 A', 242 D', 244 C, nec peccare poterant peccato commissionis nec omissionis, 243 D, nisi actu voluntatis deliberativo, 243 C', qui semper moram requirit, 243 B', 244 A. — Fuerunt ergo aliquando boni, XXI 240 B, bonitatem saltem non confirmata,

241 B', et bonum quoddam fecerunt, saltem naturale, antequam peccarent, 241 C', 244 D.

Item in optimis naturæ donis facti sunt, quæ in eis integra permanent, XXI 286 D', 288 A, in naturali justitia et beatitudine, 290 C', cum libero arbitrio, quo hanc servare poterant, 290 C, et gratia gratis data qua gratiam gratificantem de condigno mereri poterant, 291 A; et in his pares omnino bonis angelis fuerunt, 290 C, sed his abutendo mali facti sunt, 286 D, 291 A. — An autem in creatione gratificantem gratiam acceperint, affirmant multi, XXI 286 C, 289 D', 290 B, 291 C, quia id magis congruum videtur, 289 D, 290 A, A', et Sanctorum dietis magis consonum, 286 D, 287 B', D', 288 A', B', 290 A; negant vero non pauci, 287 B, 289 B, quoniam ad susceptionem gratiae requiritur aliquis voluntatis motus, 289 A, D', et vix appareat quomodo a suscepta gratia deficere postea potuisent, 287 B, 289 A, A', quum angelica natura ad id se totam convertat ad quod semel se convertit, 337 B', 339 B'; ideo quod dicit Thomas, illos in primo instanti actum emisse caritatis, et postea beatitudini sua obicem posuisse, 336 D', non appetat, 337 A, C. — In ipsis fuit notitia quædam credendorum, ut futuræ incarnationis, XXIII 409 D', et juxta quosdam, fides informis, 409 C', D', 410 B, saltem secundum habitum et essentiam, 410 A, contradicente Richardo, 412 D'. — Casum suum non præsriverunt, XXI 296 B, nec naturaliter, 292 B, quia de mere possibilibus non datur scientia, 292 B, C', nec per revelationem, quia sic in eis culpam præcessisset poena, 292 C', 294 A', et necessario desperassent, 293

D, 294C', 295A'; ideo se ad beatitudinem vocatos scire poterant, 292 B', et huius habere fidem, 293B, C, et spem, 293A. — An demum ante lapsum Deum dilexerunt naturali dilectione, etiam magis quam se ipsos, XXI 272C', vel se ipsis sint fructi, 273B', C'. — Cf. Angelus.

Lapsus Quidquid dixerint philosophi, XXI 304A, A', 305A', certum est universos dæmones nunc esse malos, 304A', ideoque peccare potuisse ac reapse peccasse, tum quia in eis est compositio actus et potentie, 305B, et sic peccare potuerunt errando circa singulare, defectu considerationis, 305B', 310A, 316 D, tum quia libero utentes arbitrio, 316 B, deviare poterant a regula seu a divina voluntate, 305C', et proprium eligere bonum inordinate, 306C, et absque relatione ad ultimum finem, 306D'. — Quoad reatum in eis esse possunt omnia peccata, XXI 308C', quoad affectum, ea tantum quæ spirituali competunt substantiae, 308D', ut superbia, invidia, 309 A, et hujusmodi, 309C; in carnalibus autem non delectantur, nisi ex invidia, 309 B. — An eorum peccata graviora sint omnibus hominum peccatis, XXI 350A, 351 A.

Quomodo peccaverint, an suadente Lucifero, XXI 325D' et s., 327B, D, 328 A, 329 A, 330A, aut propria voluntate, 326A', B', 327A, 328D', dissentiant autores, sed superbia lapsi videntur, non modo Luciferi peccato consentiendo, 314D', eique adhærendo contra divinam voluntatem, 307B', sed beatitudinem acquirere conando modo indebito, 318D, id est absque merito, ope Luciferi, 310 B', 315A, C, malentes Lucifero subesse, utpote infirmiori, quam Deo, 310D', ut majori libertate fruerentur, 315C. — Cur et quomodo Lucifero crediderint, 315C. — An ex habitu pravo peccaverint, XXI 375A, B', aut habitum pravum nunc habeant, 378A, C, 384B'. — Quandonam cederint, an simul cum Lucifero, XXI 327B', D', 328D, 329B, C, statim post

creationem, aut aliqua interposita mora, 287A, B, C', 296B, incertum est, 333 C, 338B et s. — A quibusdain dicuntur lapsi prima die, quando divisit Deus lucem a tenebris, XXI 286D', 333D', ab aliis secunda die, 287A, quum facta est aquarum separatio, 333B'; propter quod opus diei secundæ benedictione caret, 333C'. — An eorum ruina causa fuerit cur creatus sit homo, XXI 347D'. — Cf. Lucifer.

Non modo ex inferioribus choris, et orbi terreno præpositis, ut perperam asserit Damascenus, corruerunt, XXI 345 D, 346C', sed ex omnibus, 347A', B', et si nunquam vocentur Throni nee Seraphim, 347D, ob altam nominis significacionem, 347A'; sed hi tantum lapsi sunt qui voluntatem falso bono applicerunt, 326 B', qui ceteris stantibus pauciores fuisse creduntur, 347C'. — Ex diversis ordinibus tot ceciderunt quot communiter continentur in uno choro, XXI 360C, licet nunquam plene in aliquo ordine fuerint, juxta Bonaventuram, 510C, et ad ordines de quibus ejecti sunt, adhuc pertinent quoad naturalia, 356C, quia spiritus ad alium chorum nec se transferre nec transferri potest, 360C; ideo sunt ibi antiseraphim, anticherubim, antithroni, 361C, antidominationes, antivirtutes, etc., 361D. — Aliquo modo dici possunt assistentes, quia Deum intime contemplantur, absque ope sensibilium, XXI 522C', eique ad nutum obediunt, 526B'; aliquo modo et ministrantes, quoniam a Deo mittuntur, 520 B. — Quomodo Deo loquantur et ad invicem, XXI 531A'. — Cf. Chorus.

Scientia. Dæmones a principio non fuerunt tenebræ, XXI 296B, sed tenebræ facti sunt culpa sua, quum lux a tenebris separata est, 286D, 296D', 299D', 300A, B, contra alios asserentes lucem in eis semper fuisse, saltem aliquo modo, 296 D, 300A, 301A', et etiamnum in ipsis permanere, licet obscuratam, 296B, 300 A, 301B, utpote angelicæ naturæ natu-

ralem et innatam, 296D, 300A', D'. — Scientiis videntur acuti, quum sit eis perspicacissima intelligentia, XXI 397 B', 399B', quam extingue non valent passiones, 397B, quia in intellectu vitirositas non excludit claritatem, 407A', nec acerba tormenta, 397C, quibus prævalent eorum naturalis vigor et malitia, 362C; imo eorum astutia, etsi non modice obscurata, 397B', 407A', a propria malitia acuitur, 402B', et cum illa indesinenter crescit, 402D', mutuaque experientia augetur, 403A. — Lucem divinam in se nunquam viderunt, XXI 296 A, nec Deum per speciem, 299D', ideo cognitionem matutinam nunquam habuerunt, 295D', 300B, nisi impropriissime dictam, 300 A, 301 A', caue nunc privantur, 301 B; vespertinam autem habuisse et habere videntur, 298 A'. — Scientiam naturalem servaverunt integrum, XXI 400 A, A', 401A, scientiam gratuitam speculativam, minoratam, 400 B, scientiam autem gratuitam affectivam, nullo modo, 400C: triplici ergo vigent scientia, naturali, experimentali et revelata, 398 D'. — Cf. Cognitio.

Deum non cognoscunt formata et salutari scientia, XXI 398A, sed eum certe norunt scientia naturali aut primitus infusa, 397D', renidente Alexandro, 397 B', item per effectus temporales, 397C', spirituales, 398A, et judiciales, 397 C'. An et quomodo noverint Incarnationis mysterium, XXI 398 D, 400D, Jesu divinitatem, XXV 101D', 102A, A', et B. Mariæ virginitatem, 401 C'. — Habitus naturales, acquisitos et gratuitos, ut iustitiam, virtutes et gratiam, cognoscere valent, sive per species suas, XXI 236 B, sed speculative tantum, 236C, sive per privationem et effectum, 236C, D, 398B'. — Res in genere suo scientia innata cognoscunt, XXI 398C, 402A, et particularia quæque, 402A', 403B, item scientia experimentali, 398 D', 399 D', 400 C, quia etsi a sensu et a rebus nihil accipiant, 400C, 403D, constat tamen

eos aliquo modo rebus affici, 403C', sicut animas nostras corporum passionibus, 403D' et s. — Quæ causas habent determinatas ad effectum, cognoscunt per causas naturales, XXI 399 B', 400 B'; quæ aliqua signa tantum habent, per conjecturas, 399B', 402B, 405 A', quæ saepè eos fallunt, 399A; quæ nec causas habent determinatas nec signa, ut divina decreta, cognoscere possunt per angelicam revelationem, 399B', C', 400B', 403B, quantum ipsis competit, 400B, 403 C. Futura ergo quæ in suis causis determinata sunt, ut motus cœlorum, optime sciunt, XXI 411D', alia quæ in causis suis sic determinata sunt ut frequenter tantum eveniant, multo acutius prævident quam homines, 412A, etsi incertitudinaliter, 416D, B', quæ autem in causis minime determinata sunt, naturaliter præsagire non valent, 412B, nisi angelorum revelatione, 417C; sed ingenii acrimonia et diurna experientia multos eventus prævidere possunt, 417B. — Et quæ ita præviderunt, hominibus revelare possunt, XXI 412C, non mentem illuminando, ut in revelatione divina, 413D, sed illuminando phantasmatu, 412D, vel imaginationem immittendo, vel exterioribus signis, 413 A', 435C. Multa igitur naturalia prænuntiare possunt, quæ a motibus cœli ordinantur, XXI 413B, 416D, multa etiam voluntaria, quæ aliqualiter subduntur cœlestium impressioni, 413C; et sic præcipue homines ad idolatriam traxerunt, 414C, et sibi divinos honores tribui fecerunt, 414A, 417B. — An cogitationes hominum cognoscere valeant, XXI 405D', 407C, 463 A', 464D, XXIV 268A, et quomodo, XXI 406 A, 463 B', 463 A', et quatenus, 406 C, B', 464B, 465 B'. — An et quomodo accidat eis error, XXI 398D', oblivio, 399B, 400 C', D', 401 A', 402 C, nescientia, 401 B', aut ignorantia, 401 D'. — Cf. Cogitatio, Cognitio.

Potentia. Dæmonibus subjecta est materia inferiorum, non absolute, ut asse-

ruit Avicenna, XXI 420D, 422B, sed perfectius quam inferioribus agentibus, 422B, ita ut corpora et materiam movere possint, 352B', 428C', vel sola voluntate, ut quibusdam placet, 403C, C', 435A', sicut anima movet corpus, 405D, 429B, vel propria virtute, ut adamas trahit ferrum, 428D'. — Nullos tamen effectus per creationem producere valent, XXI 420C, sed tantum qui sunt in potestate alienus virtutis naturae, 420C', quoniam opera naturae perficere nequeunt, nisi activa applicando et passiva, XXII 143C'. — Formas igitur artificiales inducere possunt per propriam virtutem, XXI 422C', 423A, formas autem naturales, sive substantiales sive accidentales, educere nequeunt, 420A', 423A', nisi adminiculo naturalis agentis, quod adjuvare possunt, 420B', 423A, saltem in quibusdam, 422C', praeparando materiam, 426B'. — Sic propria sagacitate semina disponere sciunt, pro opportunitate locorum et siderum, XXI 431A, et ita quasi in instanti mineralia, plantas aut animalia inferiora producere, 431D, sed corpora humana vera efficere nequeunt, XXII 143B'; materiam de forma ad formam traducere non valent, XXI 421B, nec proinde transformationes veras operari, quae naturaliter fieri non possent, 421C, maxime in animalibus perfectis, 421B', et quas patrare videntur, illusorie agunt, phantasiam aut sensus exteriores immutando, 421D, 439D', vel figura eis exterius objiciendo, 424A', 459C'. Sensus enim exteriores ludificare possunt, XXI 427A, item et interiores, 433B', ita ut videre putent quae non adsunt, 434A, vel non videant quae adsunt, 434C, vel aliter videant quam sunt, 434B', sive extra agendo per aeris commotionem, 434B, C, sive intra, meatuum vapores movendo, 434A, aut simulaera obtrudendo, 434B', aut aliis modis, 434D'. — Miracula vera non faciunt, XXI 420D', 426A, sed tantum, per naturalium causarum applicationem, mirabilia qua-

dam, XIX 61A', XXI 424B, plerumque vana et futile, 424C, quae vulgus decipere possunt, 424D, sed spirituales viros non fallunt, XIX 63D. — De variis eorum præstigiis, XXI 427D' et s. — Daemonum ope nti ex pacto et ipsis invocando, XXI 436B', 437B, A', ad obtinendos effectus aut revelationes, 435D', 436D, illicitum est et gravissimum peccatum, 436A, A', 437A', C', sed licite potuerunt Sancti aliquid eis imperare, 435D', 436B', 437B. — Cf. Miraculum.

Malitia. Dæmones obstinati sunt in malo, XXI 371A, ita ut nec vere penitente possint, 371B, 373B, nec ad gratiam gratificantem se disponere, 371D, quia deest ipsis et voluntas bona, 371B, 374B, et gratia gratis data, 371C; et hoc, non ob culpe gravitatem, 371A', contra quosdam, 373D', nec ob peccantium naturam, 371B', 374C', contra alios, 373C, D', 375D', nec ob peccandi modum, 371D', 374A', quum et damnati homines sint pariter obstinati, 372D, sed quia peccando facti sunt extra statum merendi, 372B, 373B, 384B', quum hoc quod hominibus mors est, angelis sit casus, 372C, 375D', 378D', nec eis datus sit locus merendi ultra primam electionem, 372B, B', 375B; vel, juxta alios, quia immobiliter ei adhaerent cui semel adhaeserunt, 373D, 374D, 376B, 377C, et in ea affectione in qua de cœlo ejeci sunt, indesinenter manent, 378D': unde obdurationis eorum causa duplex : et propria voluntas, 377C, et Dei decretum, qui eos deseruit, 377A', eisque gratiam denegat, 381B. — Nullam virtutem habere possunt, XXI 383D, nec fidem, saltem formatam, 383D, 384A', 389C', nec spem, 389D', nisi forte spem inanem ex superbia, 386D, nec timorem, ne initialem aut servilem quidem, 383B'; fidem tamen informem habere dicuntur, XXIII 409A', 410B, 412B, C', imo duplarem, juxta nonnullos, alteram infusam ante ruinam, alteram post lapsum acquisitam, 409C', 411A. — In eis remanet

quidem bonum naturæ, id est subtilitas essentiæ, XXI 370A', 381C', sed corruptum, imo plus corruptum quam in hominibus, 383C, quoniam in illis corrupta est ratio, 383C', appetitus, 383C', 384C', phantasia, 383D', et voluntas, quæ a malo resilire nequit, 384B', et in affectu peccandi jugiter perseverat, 383D'; unde indesinenter peccant, quia semper malam habent voluntatem, 385C, nec quidquam boni velle possunt nisi propter malum, 387A, nec quidquam facere nisi mala voluntate, 385D. Et quum in eis perseveret mala voluntas, XXI 389C, imo quotidie, saltem aliquo modo pejor fiat, 384D', 389D, 390B, quoad accidentale supplicium sunt in statu merendi usque ad judicium, 385A, 390C. — Quomodo Deum odio habeant, XXV 461D', 462A, 464D, et au velint eum non esse, XXI 389D', vel se non esse, 390A. — *Cf.* Damnatio.

Locus. Dæmonibus non debetur locus secundum essentiam suam, sed secundum operationem aut poenam, XXI 349A', quia a loco aliquid poenæ recipere videntur, 350C, contra Thomam, 349D', 350B. Ideo merito superbiae suæ in infernum detrudi meruerunt, XXI 349A, D', sed ad tentandum homines, in aerem caliginosum relegati sunt, 349C', 352B, 353B, B', XXV 326A, id est in medium aeris interstitium, XXI 349B, D, tanquam in carcерem, 353A, C', 354B, non in superiori partem, quæ lucidior est, 349A, C, nec in infimam, ne hominibus nimis infesti sint, *ibid.*, et hoc usque in diem judicii, 349B, in quo in infernum mittentur, 349D. — In caliginoso igitur aere consistunt, unde exent catervatim ad decipiendo homines, XXI 354C, C', non ad libitum, sed quantum concedit Deus, 354B', et nonnulli, ad torquendas animas in inferno versantur, 352B, et in purgatorio, 353D. — Intra corpora illabi possunt, XXI 460C, C', intra scilicet limites quantitatis, non essentiæ, 459A', et in ipsis subsistere, 460C, sed

animabus illabi nequeunt, et extra manent, 459B', 460A, 461C', eas quasi circumvallando, 460C, et obsidendo, 461A. An et quomodo contingat in eodem corpore cum anima subsistere dæmonem, XX 453C', XXI 459B, 461B', imo multos dæmones, XX 456A', B'; quomodo sint in simulacris, XXI 459C, 461B. — *Cf.* Locus.

Dæmones subtilia habere corpora arbitrii sunt philosophi, XXI 441D', et quidam doctores, ut Augustinus, 441C, 442B, 448D, Bernardus, 441D, et alii, 448A; sed quia eos incorporeos tenet communis sententia, 442C, 448A', etsi non omnino certa, XXV 473B, necesse est, quum hominibus apparent, XXI 428C, 441C', quædam eos sibi aptare corpora, in quibus moventur et loquuntur, 441B', corpora scilicet, aut ex pluribus elementis conformata, ut quibusdam placet, 447C', 448C', aut ex cadaveribus assumpta, 449D, B', aut, juxta probabilitorem sententiam, ex aere grossiori, 441B', 443A', 448C', 449A, et inspissato, 442B', exterius apte configurata, 442C', non interior, 442D', 448C', nec ab anima rationali informabilia, 448A, et quibus uniuntur, non ut formæ vivificantes, 442D, 443A, sed ut motores, 442D, vel potius ut artifices instrumentis, 442D. — Et quia his non uniuntur ut formæ, XXI 451A', in ipsis non habent operationes vitales, 451D', 452B', 455A, nempe operationes animæ vegetativæ, 450D', et sensitivæ, 450A, 451B', sed eas tantum quæ motorem sequuntur, 451A', D'; ideo nec vident nec audiunt per organa sensuum, 450B, 451C', nec loquuntur lingua, 450B', nec comedunt proprie, cibos incorporando, 450A', 452A, 454A', nec generare possunt, 451B, 452A, etsi cum feminis commisceri valeant, 452B, C', 453C', 454D, 457B', et semine alieno ministrato generationem procurare, 451B, 452C, 453B', D', 458A'. Quomodo in corporibus assumptis moveantur, XXI 452D. — *Cf.* Apparitio, Incubi.

Officium. Quum dæmones alii aliis sint superiores natura, XXI 355 D', et divina ordinatione, 356 A, inter eos est ordo naturalis, 218 A', 356 D, et a Deo institutus, 357 C, qui vel post judicium non penitus cessabit, XXV 363 A', item et pralatio naturalis, XXI 356 A, a Deo quidem instituta, 356 D, 357 B, C, sed quoad ipsos malitiosa, qua ex malitia tam imperant superiores, 356 A', 357 C, 358 B, quam obediunt inferiores, 356 B', D', non ex amicitia aut amore, sed quasi potentioribus ac pejoribus, 356 B', 357 A, A', libenter vel invite, 357 D, D', 358 C. — Et universi aduersus homines sibi ad invicem confederantur, XXI 356 A, et consentiunt in malo, 358 A, sicut a principio consenserunt, 357 D'; dæmoni specialiter cuique vitio præsidenti subduntur innumeri ejusdem generis, 357 B', et universi Lucifero parent, 357 A. — Superbia et invidia potissime laborant, XXII 219 C', quibus incitati tentant homines, 219 D', et uniuersique viatori datur dæmon socius ad exercitium, XXI 343 C', 344 A, qui pluribus successive deputari potest, 349 D, et secum adjutores habere, XXIV 481 B. — Tentatores diaboli vim concupiscibilem movere possunt, sicut et imaginativam, XXI 410 B', XXII 220 C, in sensus exteriores et imaginationem species sensibiles et imaginarias immittere, XXI 408 D, C', 410 A, D, 459 D, propter naturæ suaæ excellentiam, 409 C, et sic illudere hominibus, 408 D'; item appetitum variis modis incitare ad malum, 411 B, 463 D', 464 C, 465 A. Nihil vero possunt in voluntatem, XXI 409 C', 459 A', 464 A, B', nisi indirecte, turbando inferiores vires, 410 A', nec in intellectum, 410 A, C, D, nisi mediate, phantasmatu perturbando, 410 B, vel se spiritui sensibili immiscendo, 417 C', 459 D. — Cogitationes bonas impendre valent, intelligentiae meatus obstruendo, XXI 411 C, A', et malas sugerere per modum immittentis, 411 A, seu potius inceptoris, 411 B, C', et immittere, 411 A, seu potius

incendere, 410 D', 411 B, non intriusecus imprimendo in intellectum, 463 D', 464 B, C', sed phantasmatu ab extrinseco ingerendo, 464 C, disponendo, 411 C', aut illustrando, 463 B', sensibilium imagines imaginationis organo imprimendo, 417 B', 428 D, vel malum consulendo aut sugerendo, 418 A; sed quia voluntatis consensum extorquere nequeunt, XXII 220 D, cogitationem mali dumtaxat, non malam suggerere possunt, XXI 417 D', 464 C'. — Item maleficia causare possunt, XXV 442 D', maxime circa generationis actum, 143 D, quia subtilitate naturali multa norunt et possunt, 143 A, et quamdam in hominem potestatem servaverunt, 143 B'; non tamen quæcumque volunt faciunt, sed quæ ipsis a Deo conceduntur, XXII 225 A', B'. — Contra exteriores eorum vexationes valet aqua benedicta, contra interiores exorcismus, XXIV 467 B'.

An dæmon semel victus jus amittat quemlibet tentandi deinceps, ut vult Origenes, XXI 363 A, et quidam alii, 364 C, B', vel tentandi quempiam de eodem vitio, 363 D, 364 D, 365 B, D, vel eundem tentandi a quo semel victus est, 364 D, C', 365 A, D, plane incertum est, 363 D, 364 B', 365 B', imo absonum videtur, quia tentatio ad electorum probationem permittitur, 363 C', et ex historia constat multos sanctos diu et assidue tentatos fuisse, licet strenue restiterint, 363 C, 365 B'. Hoc tamen scimus, quod etsi quemlibet tentare valeat diabolus, XXI 364 B, non tamen quamdiu vult, sed quamdiu ipsis permittitur, 364 C', et quum superbissimus sit et vinci abhorreat, 364 D', 365 B, fervidos et perfectos tentare formidat, 357 D, de quorum viribus triumphare desperat, 364 A, A', 365 B, quin tamen totaliter ab eis recedat, 551 C', 552 A, C. — Cf. Tentatio.

Pœna. Dæmones, licet extra infernum positi, pœna debita non carent, XXI 350 A', 351 B', 362 D, quia, juxta quosdam, infernalem ignem secum ubique defe-

runt, 350A', B', 352C, B', 353D', XXV 311D', quo per corpora sibi aptata torquentur corporaliter, XXI 352D, D', vel sine corporibus spiritualiter, 350B, 331 C, aut etiam materialiter, juxta Cartusianum, 350D', 351C, XXV 318B, 473 A, et Henricum, XXI 354D', XXV 317B. Imo multo gravius torquentur quam damnatae animæ, XXI 362B, A', quum et gravius peccaverint, 350A, A', 331A, 362 B, A'. — Attamen poenam suam totam nondum acceperunt, XXI 351D, D', nec recipient nisi in judicio, 331C, quoniam etsi jam judicati sint, 354A, quum officium exercendi alios habeant, non plene sunt in termino et adhuc peccant, XXV 467C', et adhuc sunt in statu demerendi, saltem quoad accidentalia, XXI 351D'. — Quantumvis autem affligantur, non desistunt persequi homines, XXI 352C', ob naturæ fortitudinem, 362C, nec emendantur aut flectuntur, propter superbiam, 361A; quidquid ergo dicat Origenes, poenarum suarum nunquam accipient finem, XXV 353C'. — An eorum poena gaudium quoddam secum sustineat, XXI 362A, 363C', et gaudere possint de vitiis hominum, 361B', XXV 332 B.

In extremo judicio non judicabuntur judicio discussionis, XXV 364 D, sed tantum retributionis, quia de malis a se procuratis augmentum accipient poenæ, 364A', 363D'; post judicium sententiæ divine in damnatos executores erunt, 363B, contra quosdam, 371B, quin ex hoc eorum minuatur poena, 363D. — Cf. Damnatio, Ignis, Infernus.

DAMASCENUS (S. Joannes, Syrus monachus et theologus, † circa 760), pulchre laudat Scripturam, XIX 40, et divinæ essentiæ testatur simplicitatem, 474D'. — Negans Spiritum Sanctum a Filio procedere, XIX 437C, 462C, deserendus est, 463D, A'; nec tamen videtur fuisse hereticus, 462C, quia scripsit initio controversie, 463A', ante determinationem Ecclesiæ, 463A', C'. — Hujus fuit opi-

nionis quod inter angelos, alii sunt supra orbem lunæ, cœlestia administrantes, XXI 346B', alii infra orbem lunæ, de inferioribus solliciti, quorum quidam peccaverunt, 343A', 345D, 346 D'; in quo Platonicorum placita nimium secutus, 345C, vix defendi potest, 346B', 374A. — Multoties allegatur, XIX 52B', 78A', etc.

DAMNATIO. Nec omnes salvari decebat, ne contemneretur divina justitia, nec omnes damnari, ne lateret gratia, XX 503 A, 534A; quosdam ergo elegit Deus, in quibus ostenderet misericordiam, quosdam in quibus reluceret justitia, 538 C, que maxime in damnatione impiorum manifestatur, XIX 80C. Cur autem plures sint damnandi quam salvandi, hoc hominum vitio tribuendum est, XX 503 A, 534A : Deus enim damnationis cuiuspiam minime causa est quoad culpam, XXV 465A', nisi forte indirecta et per accidens, gratiam scilicet subtrahendo, 466A, B, nec quoad poenam damni, sed tantum quoad poenam sensus, 465B'. — Duplii de causa accedit damnari reprobos, nempe ob omissionem operum justitiae et misericordiae, XXV 364C'. — An ille cui sua revelaretur futura damnatio, teneretur eam velle, XX 636A', B', aut teneantur damnati divino beneplacito suam conformare voluntatem, 632D, 635B, D. — Cf. Reprobatio.

Damnatorum status. In damnatis remanet imago Dei, XIX 256D', imo præsentia Dei, saltem in quantum sunt creaturæ, XX 433D, 441D, 444D, ad terrorem et horrorem, 450A. — Item remanet bonum naturæ, XXI 381C', quoniam naturalia non desinunt esse bona, XXV 463A', 464D', imo, ut quibusdam videtur, bonum quoddam morale imperfectum, XXI 381A', D', quia bonum opus velle possunt ex pietate naturali, 381D', licet non propter bonum, 382B, B', ut dives epulo fratrum salutem optasse videtur, sive ex pietate naturali, 382A, sive ut ad momentum liberaretur a tormentis,

382D, 383C; nullo autem modo remanent bona gratiae et glorie, 383B. — Pariter manet liberum arbitrium secundum essentiam, XXI 391D, sed esse, 393B, C, id est quod libertatem a servitute coactionis, 391A', sed minutum et depresso quoad statum sen bene esse, 393B', id est quantum ad libertatem a culpa et miseria, 391A', 393D', ita ad malum ligatum per habitum maliitia, 378B, ut ad effectum transire non valeat, 383 C. — Voluntas igitur eorum naturalis potest quandoque aliquid boni velle, XXV 463D, voluntas autem deliberata semper mala est, 463A', et quando accedit cam bonum morale velle, quoad actus substantiam, 463A, vel etiam quoad formam aut intentionem, illud non propter ipsum bonum vult, 463B, sed propter fugam poenae proprie, 463C, vel alienæ, 463D; unde quidquid volunt, malo sine volunt, 463B', et quælibet eorum voluntas recte dicitur mala, 463B. — Nec ideo vere poenitere possunt, peccatum propter se detestantes, XXV 463B', sed tantum propter poenam quæ sequitur peccatum, 463B'. Nec spem habere possunt, XXI 386B', nec ad invicem aut ad Deum actum deliberativi amoris, sed solum ad se ipsos, XXV 463D; nec ad propinquos servant amicitiam, 464A, sed ad invicem et ad omnes summum habent odium, 465D; et quum pleni sint odio et invidia, 463D', de bonis omnibus dolent et omnes velent esse damnatos, XXI 382C, XXV 463D', 463C, etiam propinquos, 464A, etsi inde augeatur eorum supplicium, 464B : in eis enim, ob acerbitatem doloris, remittuntur aliqualiter affectiones voluptuosæ, ut luxuria, sed augentur poenales et amaræ, ut invidia et odium, 464C'. — Voluntate naturali et absoluta non possunt velle se non esse, XXV 454D', 455A, ut simpliciter esse careant, 454B', 455A, sed voluntate deliberativa et conditionata id velle possunt, XXI 390A, XXV 454C', D', non per se, sed per acci-

dens, 454B', ut a penitus liberentur, 454C', 455B, A'. Imo, juxta Richardum, potius debent velle se non esse quam esse in peccato obstinatos, XXV 455C, sed non potius quam esse in pena a Deo justè inficta, 455C, 456A, 457D, contra Cartusianum, 455D, 457A'. — Au velint se adhuc peccare aut olim peccasse, XXV 464A', C', 465C. — Cf. Daemon.

Scientia. Quum in damnatis nihil sit quod non sit eis causa tristitia, XXV 461D, scientia in praesenti vita aequisita uti possunt, sed ad augmentum miseriae, 461C, A', quia nil nisi triste cogitant, 461A', C', nec poenarum acerbitate impediuntur a considerando, 461B, B'. — Deum videre cupiunt, amore non ejus bonitatis, sed propriae delectationis, XXV 468B', sed eum per speciem non vident, alioqui evacuaretur omnis tristitia, 380D. Eum ut bonum considerare nequeunt, sed ut justum, ad propriam poenam, XXV 461D', eumque ut punitorum et prohibitorum oderunt, 462A, 464D. — In die judicii claritatem corporis Christi videbunt, XXV 302C. — Beatorum gloriam nunc vident, ad propriam confusionem, XXV 458A', sive per speciem infusam, ut vult Petrus, 459D, sive sine ullius speciei infusione, ut contestatur Richardus, 459C', quia eorum gloriam in generali dumtaxat, non in speciali cernunt, 458D', 459A, B, D, non intuitiva et clara cognitione, 459A', sed quasi ex conjectura et ratiocinio, 459B'. Sed post judicium adeo suarum poenarum acerbitate absorbebuntur, ut aliis intendere non valeant, XXV 458D', et Beatorum visione ac lumine privabuntur, 459C. — Ea quæ circa nos sunt cognoscere aliquando possunt, non per scientiam directam, XXV 462B, sed per conjecturam aut revelationem dæmonum et aliorum damnatorum, 462D. — Res in se ipsis cognoscunt non per phantasmata, ut modo, sed per species intelligibiles, ut angelus, XXIII 507A', 509A', modo tamen discursivo, 509A. — Cf. Anima separata, Cognitio.

Locus. Sicut Beatis congrue deputatur cœlum empyreum, sic damnatis locus subterraneus seu infernus, quia terrena dilexerunt, XXV 308C'. In inferno ergo locantur, sed varie pro varietate demeritorum, XXV 325C, et ex horrore loci non modicum accidentalis pœnae augmentum accipiunt, 326 D'. — Extra infernum vagari nequeunt, nisi ex dispensatione divina, XXV 311B', et ubicumque sunt, ignem infernalem vident, eoque torquentur, 311 C'. — De inferno tamen, permittente Deo, egredi possunt, sive ad tempus, ut viventibus apparent, XXV 324A', 326 B', sive etiam, peculiari providentia, finaliter, ita ut locum mutant et statum, 327 A'. — An in inferno a dæmonibus torqueantur, duplex est opinio, XXV 363B, 371B, quarum verior videtur affirmativa, 363C, ut servetur ordo inter angelicam naturam et humana, 363D. — Cf. Infernus.

Pœna. Damnati prout plus vel minus peccaverunt, plus vel minus puniuntur, XXV 332D, sed semper citra condignum, id est non tantum quantum culpa promeruit, XXIV 389B', XXV 332A'; dicuntur tamen duplici tribulatione affligi, quia in anima et corpore pariter cruciantur, XXIV 389A', XXV 332B', aut plus in pœnis exerceri quam in culpis letati sunt, quia pro momentanea delectatione æternum sustinent tormentum, 332B'. — Duplici subjiciuntur pœnae, damni scilicet et sensus, XXV 260 A', 468A', quæ ambae analogice convenient in ratione pœnae, 468C'; et iterum duplex est pœna sensus, interior et exterior, 260 B', altera spiritualis, altera corporalis, 304D. — Certum est enim eos visione Dei carere, XXV 468 A', quæ est omnium gehennæ pœnarum gravissima, 468C, B', saltem in adultis, 468 C. — Certum est pariter eorum animas nunc igne infernali affligi, XXV 310D, 316C, non quadam vi sensitiva in ipsis remanente, ut volunt quidam, 316C', D', nec quia in se gerunt corpo-

ris similitudinem, 316A', nec simplici ignis visione, 310D, aut apprehensione, 310A', 315B, C', 316A, sed vel unione eum igne, juxta Thomam et sequaces, 311B, cui præter voluntatem alligatae detinentur, 314D, B', 313C, ubicumque sint, 311B', unde fit ut nec ad alia se movere nec alia cogitare valeant, 315A', vel potius, juxta Cartusianum et alios, iguis coutactu, sive supernaturali, quia ignis ut instrumentum divinæ justitiae, in animam agere potest, 310D', 311D', 314 D', modo nobis incognito, 316 B, mediante vi quadam animæ impressa, 317C, sive contactu naturali simpliciter et calefactivo, 318A, B, C'. — Certum est demum damnatorum corpora, post judicium, vere igne infernali esse crucianda, XXV 314B', sive intentionalis ignis actione, juxta quosdam, 312 A, sive naturali, juxta Cartusianum et alios, 316A, 317B', cum propria calefactione, 312C, 317C', 318A, et corruptione, saltem quantum ad esse accidentale et bonam dispositionem, 311 D', 314B', quin tamen consumantur, 312A', 314B', sive ex conditione ignis, 312B', 314 C', sive ex propria dispositione, 312D'.

In resurrectione igitur recipient damnati corpora sua, XXV 304D, cum deformitatibus suis, 270C, 271C', 305D', incorruptibilia quidem, 304A, C, ut igne non solvantur, 304A', sed passibilia, saltem passione per modum animæ, 306 B', ut igne affligantur, 306D', quin mutetur naturalis eorum dispositio, 306B'; et in his interius exteriusque ardebunt, propter quod et ab igne devorari dicuntur, et ut clibanus ardere, 469A'. — Juxta Parisiensem et Henricum, non sola apprehensione ignem sustinebunt, XXV 307 C', 310A', 470D, 471C', ita ut corporibus eorum in sua naturali dispositione ac temperamento manentibus, 470 A', dolor eis ingeratur intensissimus, 470B', hoc enim naturaliter fieri nequit, 470C', et inde non nisi supernaturaliter patentur, 470D', nec ad hoc opus esset igne,

471A; sed corporaliter igne tangentur, 308A, immutabuntur et calcient, 471B'. Anima vero, quum sit substantia spiritualis, a forma corporali pati nequit ante diem judicii, XXV 471D', nec etiam corpori reunita, materiales ignis impressiones suscipere poterit, 472B; sed vel sola imaginatione, vel propter unionem cum corpore, spiritualiter ardebit, 472B, et ita non patientur his passionibus tanquam propriis, sed condolebit quasi alienis, 472C. Specie enim in apprehensione recepta, movetur affectiva et motiva, XXV 472C', et in imaginatione tanta potest esse rei impressio ut, re absente, moveatur sensitiva, 472D, æque ac si res esset præsens, 473D, et eo magis quo major fuerit apprehensio, 472B', ut fit in somniantibus, *ibid.*, et in hominibus intensæ imaginationis, 472D, 473D. Nec propter hoc ignis supervacanea in inferno positus est, quum et corpora corporaliter affligat, 472D', et viatores magis deterreat a peccando, 473A.

Nec modo ab igne cruciabantur, sed a tribus aliis elementis, aqua, aere et terra, XXV 313D, sive simul, 313C', sive alternatim, 313D', 316C, quibus omnibus abusi sunt, 313A'; item et a cœlestium influentia, 313A', imo et a creaturis omnibus, 466A'. — In inferno quasi compressi et commassati jacebunt, XXV 315B', in tenebris, 467B, sive ex fumositate ignis infernalnis, sive ex commassatione corporum, 467D, non ita tamen ut videre nequeant quæ eos torquere possunt, 467C, 468B, et a calore vehementissimo ad frigus intensissimum repente transibunt, 466B'; an simul suum frigus et suum calorem experiri possint, 316C. — Quid de eorum vermis, XXV 466D', 468A, D', et fletibus, 467A, D'. — Qua poena maxime crucientur, damni an sensus, 468B, vermis an ignis, 468D'.

Damnati morti non subjiciuntur, ne terminum accipient tormentorum, XXV 306B, 307A; poenarum ergo suarum

nunquam videbunt finem, nec dæmones, 353C', nec homines, quia sunt pariter extra statum merendi, 354A, nec baptizati, quoniam ad salutem non sufficit fides nuda, 354C, nec misericordiae operibus dediti, quia sine caritate nemo salvari potest, 354A'. — Acerbiorem eorum damnationem facit major quam olim præfulserunt scientia, XIX 40, quia ad culpæ augmentum pertinet officium scire nec implore, 42; tolerabilorem vero facere possunt aliquo modo opera bona in vita peracta, XXIV 389D, non conferendo tolerandi virtutem, 389B, 391D, nec minuendo poenam vermis, 389C, 391A', aut sensus, 391C, sed quia peccandi frequentiam et libidinem minuerunt, 389C, 391C. — Nullo modo eis prodesse videntur suffragia fidelium, XXV 328D, 331B', nec per modum diminutionis poenæ, 330D', 331B, quum nequeat auferri poena quin auferatur culpa, 331C, nec per modum confortationis patientis, 331C, quum caritatis, per quam suffragia communicantur, omnino sint expertes, 331D, nec per modum consolationis, quasi suffragiis honorentur, 328A', quum nesciant quæ et quando pro ipsis fiant suffragia, 331A'. Per merita tamen Sanctorum quamdam repausationem habere dicuntur, XXV 332B, C, imo, ut fertur, nonnullis sic ex inferno erui concessum est, 331C', D', vel extra infernum usque ad diem judicii manere, 332A'. — An et quatenus fas sit velle poenas damnatorum, XX 637D, 664A, B'; an et quomodo a Deo diligantur et a nobis sint diligendi, XXIII 510A'; an et quomodo de eorum poenis gaudere dicantur Deus et Beati, XXV 460B, C'.

Post generale judicium in ultima consummatione erunt, cui nihil addi poterit, XXV 464C, sed ante illud, quibusdam videtur eos adhuc demererri posse, non quoad poenam essentialiem, sed accidentalem, 464C, contradicentibus aliis, quia etsi male agant Deum odiendo

et blasphemando, non peccant reapse nec demerentur, quum sint in termino, 467 C'.

DAMNUM duplici modo intelligitur, XXV 497 C'. — Ad restitutionem tenentur quicumque negligentia, aut imperitia, aut malitia proximo damnum intulerunt, XXIV 444 C', ut homicidæ, 410 A, et qui vulnera et mutilationes inllixerunt, 410 B', ut advocati et medici negligentes aut imperiti, 414 A', C', injuste damnificantes in bello, 402 B, qui injuste proximum laeserunt in fama, 397 C', 401 C', vel in bonis, 397 D', aut a consecutione boni impedierunt, 397 D', 398 B. Item qui occasionem dant damni, XXIV 398 A, aut cooperatores sunt damni, 411 B', ut palpo, seu adulator, si causa fuerit damni, 398 C', non manifestans, si particeps sit lucri, 398 D', jubens, consentiens, recipiens, participans, 398 B', consilium dans, si consilium fuerit efficax causa damni, 398 C', 406 B'. Omnes sic in danno cooperantes, in solidum tenentur restituere, XXIV 408 C; sed currentes cum fure non tenentur nisi defectu furis, seu principalis auctoris, 411 B'. Ei autem cui illatum est damnum facienda est restitutio, si notus sit, XXIV 399 A, et commode fieri possit, 399 B, etiam si damnificator inde aliquod incurrat periculum, *ibid.*, alias fieri potest pauperibus, 399 B, C. Cf. Restitutio. — Poena damni, seu carentia divinæ visionis, non est essentialiter dolor nec tristitia, XXV 468 A', nisi prout apprehenditur ut poena, seu propriæ voluntatis fructus, 468 B', ut fit in adultis, non in pueris, 468 C; sed sic est maximum gehennæ tormentum, 468 D, C. Cf. Poena. DANIEL propheta tempus durationis Ecclesiae determinate non exprimit, XXV 231 A. — Explicantur quidam ejus loci, de angelorum numero, XXI 231 D', 232 A', officiis, 520 A', 524 C', 526 A', et concertatione, 538 B et s., de hebdomadibus septuaginta, XXIII 23.

DAVID de Dinando (theologus heterodoxus

xiiiⁱ sæc.) stultissime contendit Deum esse materiam primam, XIX 389 A.

DAVID, rex Israel et propheta, revelationes suas anagogica illustratione, in sola vi intellectiva recepit, XIX 62 A, 445 A', quapropter maximus dicitur Propheta rum, 445 A'. — Qua virtute dæmonium a Saule effugaverit, XXIV 468 D'. — De triplici ejus unctione, XXIV 492 A. — Quo sensu dicat impios non resurrecturos, XXV 248 B. — Turris Davidica, quid significet, XIX 53 C.

DE præpositio multipliciter sumitur, XIX 317 A', 318 A, D, D', 319 A, B, B', 321 D, et differt a præpositione *ex*, quia notio nī principii notionem superaddit consubstantialitatis, 348 D; recte igitur dicitur Filius esse de substantia Patris, 317 B', 318 C, A', C', 349 A, C, D, 320 C, et Christus conceptus de Spiritu Sancto, XXIII 444 A. — Sed quia causalitatem quandam notat in duobus terminis, XXIV 293 B, 294 D', improprie diceretur: de pane fit Corpus Christi, 293 B, 294 B, D, C', D'. — Cf. Ex.

DEBITUM. Proprie et absolute loquendo, Deus nulli debitor esse potest, XXII 344 D, sicut nec pater filiis, XXIV 391 A, sed tantum ex quadam condescentia, in quantum aliquid promisit, XXII 345 A', 348 B; homo vero duplici modo debitor effici potest erga hominem, XXIV 358 B, et erga Deum, 338 C, 385 C; erga Deum satisfacit ratione accepti per virtutem Iatriæ, ratione commissi, per satisfactio nem, 385 C. — An mereatur quis solvendo debita, XXII 344 C, 345 D. — An debens aliquid ex una causa, a debito solvatur illud faciendo ex alia causa, XXV 475 B'. — Cur peccatum dicatur debitum, XXII 468 D. — Cf. Condignum, Justitia.

Debitum conjugale sibi reddere possunt conjuges, non modo propter problem, XXV 66 B, sed ad mutuum obsequium, etsi natura aut ætate sint steriles, 68 A', et actus sic exercitus omni culpa vacat, 441 B', C'; non tamen reddere

tenentur nisi post duos menses a matrimonio, 78A'. — Quoad jus ad debitum æquales sunt uterque coniux, XXV 118B, et quo cumque tempore et hora solvere tenentur, 118C'; ideo neuter, contra debitum conjugale, in seculo altero, votum emittere potest, 118D, ne votum quidem non petendi debitum, 118B', 119C, D', 120A. Sed sic intelligendum est jus exigendi, ut consortis sanitati non officiat, XXV 116D, ideo a viro impotenti non plus exigi potest quam valet, 116B'; vir autem culpa sua impotens non excusat, et pœnitere debet, 116B'. Vir uxori vel per signa petenti reddere tenetur, XXV 117B, uxor autem viro non expresse petenti non tenetur, 118C. — An liceat viro seminifluo debitum petere, XXV 117B', aut uxori tempore menstrui, 117B, aut imprægnationis, 119D; an teneatur reddere his temporibus, 117C', aut viro leproso, 117A; an possit cæcus debitum reddere feminæ quam dubitat esse suam, XXII 245D'; an et quandonam liceat famulo heri præceptum omittere, ut debitum reddit uxori, XXV 154A'. — Clericus uxoratus, post receptionem ordinis sacri, debitum uxori petenti reddere tenetur, XXV 84A', sed ab ea petere nequit, 85A. — Quia non mediocriter devotionem impedit actus conjugalis, non licet petere diebus festivis, XXV 118C', et communionis, 116C', D', et hoc sub levi, 118D'. — *Cf.* Coitus, Conjuges.

DECALOGUS. Præcepta Decalogi de lege sunt naturali, XX 643A, XXIII 600A', cuius sunt quasi prima principia, 601C', 604C; sed quamvis ea dictet ratio naturalis, necesse fuit, ex variis causis, ea lege promulgari, 601B', et scriptis redigi, 601C'. An a Moyse congrue assignentur, XXIII 601C', recte ordinentur, 602D, sufficienter enumerentur, 602C'; quot in quaero fuerint tabula, 605D. — Tria prima ad Deum spectant, XXIII 601B, ad quem tripliciter ordinant hominem, 602D, et ea quæ religionis

sunt seu latræ determinant, 604A', B', septem alia ad proximum pertinent, 603B, et quæ sunt justitiae ordinant, 604A'. — Plura in eis prohibentur quam littera exprimitur, XXIII 602B, 608A, quoniam varia continent, alia explicite, alia implicite, antecedenter vel consequenter, XXIV 433D, et ad ea quodammodo reduci possunt omnes leges, XXIII 603D. Cur plura sint negativa quam affirmativa, XXIII 602A. Cur in sexto et septimo secundæ tabulæ præcepto prohibeat mera concupiscentia, XXIII 636B et s. — A præceptis primæ tabulæ, XX 644A, quæ ordinem creaturæ ad Deum respi ciunt, 643A, Deus dispensare nequit, 644A, XXIII 607B', nec contra hæc præcipere, XX 643B; a præceptis autem secundæ tabulæ, 643D', quæ de ordine tractant creaturarum ad invicem, 643A, dispensare potest, juxta quosdam, 643D', 646D', XXIII 607B', et contra hæc præcipere, XX 643B, XXIII 606B, contradicentibus tamen Thoma et Richardo, qui tenent in nullo Decalogi præcepto dispensari posse, ne a Deo quidem, 606A', 607A, nec eis unquam fuisse derogatum, 607D'; et multo minus in his dispensare potest Papa, XXIV 528A. — *Cf.* Præceptum.

DECENTIA. Illud omne decens dicitur quod est honestum, XXV 356B. Aliiquid autem decens dici potest, vel quantum ad facientem, XXV 356B, vel quantum ad aliud factum, *ibid.*, et hoc dupliciter, ex ordine ad causam particularē, vel ad causam universalem, 356C; similiter aliquid indecens asseritur ex ordine ad agentem, XX 569A, vel ad causam particularē, ut malum pœnae, 569B, vel ad causam universalem, ut malum culpæ, 569C. — Nullo modo Deus facere potest quod nullo modo decet, XX 569A', XXV 356B, A', nec quod dedecet eum, XX 569A, XXV 356C, nec quod dedecet ex ordine ad causam universalem, XX 569D, sed ad bonum superius, facere potest quod ex ordine ad cau-

sam particularem dedecet, 568D, XXV 356A'. — An decuerit Deum incarnari, XXIII 33C, 35C', 40A. — Decentia divinae bonitatis quandoque justitia dicitur, XXII 434A. — Cf. Indecentia.

DECEPTIO ultra nescientiam addit judicij obliquationem, XXII 257A, et multiplex est, alia est enim in scibilibus, alia in opinabilibus, 256C', alia a causa intrinseca, alia ab extrinseca, 257B, alia cum firma adhæsione mentis, quæ proprie est error, 256C', alia sine tali adhæsione, quæ non nisi lato sensu dicitur error, 257A. — Dæmones in multis decipiuntur, de contingentibus judicando, XXI 399A. — An decipi potuisse Adam in statu innocentiae, XXII 256B', affirmant quidam de deceptione sine firma adhæsione, 256D', sed negatur communius de quacumque deceptione, 257A, D', quia non conveniebat integritati status primi, 258B'; verumtamen sicut in ipso fuit peccare et mori, 257D', sic et decipi, si peccaret, 258A. Eva autem vere decepta est, XXII 226C. — Cf. Error.

DECIMA. Solutio decimarum duplici de causa instituta est: ut sustentarentur ministri Ecclesiae, et significaretur oblatione perfecti, XXIII 403D'. — Ad sacramenta legis natura pertinebant, XXIII 405B, XXIV 75C. Deo oblate ut remuneratori, XXIV 75D, 76C', significabant humanam naturam a Christo redimendam, XXIII 404D, XXIV 75B', 76C', 82D'; ut peccati recognitio, XXIII 404A, XXIV 75D', Baptismum præfigurabant, 82D', et erant quasi quædam confessio, XXIII 404C. — In quantum sunt pars necessaria ad sustentationem ministrorum Ecclesiae, ad jus divinum pertinent, XXV 499B', et jus eas sumendi non nisi clericis competit, 48C', 431C, nee vendi potest, 48D', nec præscriptione perimi, 499A'. — Aliud est decimare, id est decimas dare. XXIII 403D', aliud decimari, id est profiteri liberatione egerc, 104B; propter quod posteri Abraham in eo decimati dicuntur,

præter Christum, 103D, 104B, C, D. — Denarius numerus limes est numerorum, XXIII 104A, et perfectissimus, in se triclinem continens perfectionem, unitatis, ternarii et senarii, XXIV 75A'. Cf. Numerus.

DECRETALES, id est Constitutiones et Epistolæ Gregorii IX et aliorum Pontificum, a B. Raimundo de Pennafort anno 1235 collectæ, passim allegantur, XIX 473A, etc. Adeantur indices tomorum singulares.

DECRETUM, id est veterum canonum collectio a Gratiiano, Ord. S. Benedicti, anno 4131 compilata, multoties citatur, XIX 400D', etc.

DEFECTUS. Quid inter defectum, malum et culpam, XXII 387A. — Alia fecit Deus indefectibilia, ut cœlestia, XX 499A', 500D, alia autem defectibilia, sive naturaliter, ut corruptibilia et irrationalia, 499A', sive moraliter, ut angelos et homines, 499C', ut unaquæque natura secundum suam conditionem suum consequatur finem, 499D; nec inde culpandus est, etsi inde sequatur malum, 500C, quoniam bona est natura, etiam defectibilis, 499A', cuius defectuositas ad ordinem pertinet universi, 499B', 634D, 635B, D, C', et malum inde obortum recompensatur per bonum, sive naturæ, 499C', sive gratiæ, 499D'. — Alii sunt defectus involuntarii, qui magis compassionem movent quam vindictam, XXII 553A', alii voluntarii, qui ultiō merentur, 553B'; alii naturales, alii pœnales, XXIII 276A', alii detrahibles, alii indetrahibles, 276B'. — An humanæ naturæ defectus decuerit Christum assumere, XXIII 276C, B', 277D, D', 278C, et quos, 276B', 277B', 278A, 279A. — An post resurrectionem futuri sint defectus in corporibus Beatorum, XXV 270C, 274B, vel damnatorum, 270C, 271C', 305D'. — Notabilis defectus in membris excludit a susceptione ordinum, XXV 56A, C. — Cf. Deformitas, Malum.

DEFERENS circulus est medius inter duos cœlos enjusque planetæ, XXII 66B', in quo fixus est et quoem volvitur planeta, 66D'; movetur motu circulari circa centrum suum, 80B. *Cf.* Planeta.

DEFINITIO dicitur quasi terminus rei, XXIV 257C; est quod indicat quid sit res, XXII 29B, XXIV 44B, vel quod exprimit speciem rei, XXI 221A, vel ratio quam significat nomen, XXIV 43A', D'. — Multiplex est, alia est enim ex genere et differentia convertibili, quæ notificat esse rei substantiale, XXI 513D, alia, quæ substantiam describit per potentias, et potentias per actus, et hæc notificat esse rei virtuale, 513A', item alia formalis, alia materialis, alia materialis et formalis simul, XXIV 400B, quæ iterum subdividuntur, 400D. Definitio sumpta ex fine ceteris est formalior, et alias demonstrare potest, XXI 469D'. — Definitio tantum est intentionis seu formæ, juxta Averroem, XXII 29B, non formæ solius, sed compositi, juxta Avicennam, 29C. — Proprie definiri non potest nisi substantia, XXIV 44A, sed largo modo definiri possunt negativa, privativa et figura, 43D'; quomodo definiri valent accidentia, 44B. — *Cf.* Denominatio.

Dupliciter quid dicitur loco definiri, per quantitatem dimensivam, ut corpora, per quantitatem virtualem, ut spiritus, XXIV 257 C'; primo modo, sic commensuratur loco ut sit in uno et non in altero, 257D, secundo modo potest in pluribus esse simul, 257B'. — Ut quid definitive sit in loco, requiritur ut ipsi competit esse in loco, et ut sit in loco sibi quodam modo commensurato, XXIV 258D; hinc quocumque finitam habet quantitatem aut virtutem, oportet esse definitive in loco in quo est, 258 A'. — Quæ definitive sunt in loco, a loco proprie non continentur, XXI 173 C, sunt tamen intra continentis superficiem, et nihil eorum est extra illud, 173 D; sic in loco sunt spirituales substanc-

tiæ, XX 441C', 449C, B', ut angeli et daemones in corporibus assumptis, XXI 449B, 452D, et anima in corpore, 461 B'. — *Cf.* Locus.

DEFOMITAS in corporibus ex duobus accidit, XXV 305D', et quadruplex est, 270C; sed quum ad vitium spectet naturæ, non ad naturam, a corporibus electorum tolletur, 270D, in corporibus autem damnatorum, juxta plerosque remanebit, 270A', 271C', 305D'. — Notabilis deformitas in corpore arcit a susceptione ordinum, XXV 56A, C. — *Cf.* Defectus.

DEFUNCTUS. His qui in caritate defuncti sunt prodesse possunt suffragia viventium, XXV 329C', ad poenæ diminutionem et accelerationem gloriæ, 329 D', quia extra paradisum et infernum positi, adhuc sunt aliquo modo viatores, 330A, etsi in gratia et caritate crescere nequeant, *ibid.* — Damnatis autem minime prosunt, XXV 331 B', nec quoad diminutionem poenæ, 328D, 330D', 331 B, nec quoad confortationem patientis, 331 C, nec per modum consolationis, 328A', 331A', quamvis nonnulli per suffragia Sanctorum quamdam repausationem accepisse dicantur, 332B, C, A', imo et liberationem, 331C', D'. — Item pueris in limbo detentis prodesse non videntur, XXV 328B', 332D', sicut nec olim patribus in limbo profuerunt, 328 B'. — An et quomodo proficiant eis preces peccatoris, XXII 545A, D', aut cultus exsequiarum, XXV 333 D'. — Quot sint in Ecclesia suffragia pro defunctis, XXV 334A et s. Communiter nesciunt mortui quæ et quando pro eis fiant suffragia, XXV 331A'. — *Cf.* Mors, Suffragia.

DEGRADATIO, pena ecclesiastica, totalis est vel partialis, XXV 50D'. — Episcopus degradatus valide confert ordines et alia sacramenta, XXV 41D, B', C', quia degradatio non videtur major privatio quam suspensio, 42 C', contra quosdam, 40 B', 41 D, 42 B', qui

tenant degradationem esse omnimoda in potestatis spoliationem, 40B', 42B', D'; similiter sacerdos degradatus valide consecrat, quia ordinem non amisit, XXIV 344B, C'. Sed ab eis non licet audire Missam nec sacramenta suscipere, XXIV 345 A. — Confessiones autem audire nequeunt degradati, XXIV 477D', quia in eis potestas clavium quantum ad usum impeditur, licet maneat quoad essentiam, 524B', 525D. — Cf. Clavis, Sacra menta.

DELECTATIO ex unione potentiae cum objecto convenienti consurgit, XIX 40, 117B', XXII 342D', XXV 480B', et defini ni potest perfectio potentiae apprehend entis rem sibi connaturaliter congruentem, 480C', vel quietatio voluntatis in bono convenienti, 403D'; delectatio enim magis est immobilitas et quies quam motus, XIX 116B, XX 608A, in quo a desiderio differt, XXV 403D'; ad eam concurrunt delectabile et conjunctio ejus cum delectante, XIX 121B', et tanto major est quanto potior qualitas objecti, dispositio subjecti, et utriusque conjunctio, XXV 469B. — Ad voluntatem pertinet, XX 608A, sed unaquaque vis tam cognitiva quam appetitiva, propriam delectationem habet sibi connaturalem, XXIII 289A, 290C', sicut quilibet sensus, 287D. — Delectatio ultimum est quod exspectatur in actibus animae, XIX 116C', et quemcumque actum convenientem sequitur, 116C', 117A'; perfectio enim quedam est operationis, XXV 430D', quam ornat, sicut pulchritudo juventutem, 430A', ita ut ex operatione et delectatione consistat operatio perfecta, 430D', et ad actionem ordinatur ut ad finem, 431A. Delectatio igitur in opere signum est virtutis, XXII 343A, XXIII 408A, et habitus generalis, 400C, et nemo castus vere dicitur, nisi qui castitatem delectabiliter servat, XXII 342D', XXIII 540A'. — Verum tamen delectatio spiritualis in orando non sufficit ad discernendum dilectio-

nem naturalem a caritate infusa, XX 26D', 28A, 29B'. — Delectationem naturaliter appetit homo, XIX 40, et qui spirituales respuit, in carnales incidit, *ibid.* Sed spirituales dumtaxat simpli citer delectationes sunt, XXV 273B' : admirabiles enim delectationes sibi annexas habent philosophia, XIX 39, et theologia, quia maxima est jucunditas intel ligere quod fide creditur, 89D', item et aliae scientiae, XXIII 408A, et quilibet virtus in actu suo, XIX 114B', 117B'; sed in Deo, tanquam summe bono, summe pulchro, et summe conjuncto, perfectio constat delectationis, 121C'. Carnales vero, ut cibi et venerea, felicitatem dare non valent, XXV 273C, 275D, nec sunt nisi quedam medicinae ad reparandam ruinam speciei vel individui, quae propter se appeti nequeunt, 273C, 275C', nec convenient homini in quantum homini, 275D; imo corrumpt existimationem prudentiae, XXI 303B', et contemplationem maxime impediunt, XXV 273A : quapropter etsi in paradi so terrestri fuissent ob necessitatem, 275B', a paradi so celesti omnino excluduntur, 273B, 275C, C', quidquid contra effluent Sarraceni et Judaei, 272D', 276A. — Cf. Voluptas.

Delectatio non est de essentia beatitudinis, XXV 430A', nec est essentialiter beatitudo, nec potest esse ultimus finis, quia per se non est appetenda, 403D', sed ad beatitudinem et fruitionem requiritur, XIX 113A, 116B; quandoque pro fruitione sumitur, 116D', sed se habet ad fruitionem tanquam genus ad speciem, 116D. Si ad finem referatur, objectum est usus, si in ipsa quiescatur, objectum fruitionis, XIX 120D', illa enim dumtaxat delectatio ad fruitionem sufficit in qua quietatur mens, 119A. — Sinc cognitione haberi nequit, XIX 116B, et aequalis est apprehensioni seu cognitioni ex qua oritur, XXV 480D'; quem ergo in Beatis tam ex visione quam ex dilectione Dei procedat, 438A',

patet eos in visione Dei summe delectari, 480B', et universas eorum delectationes perfectissimas esse, unamquamque in genere suo, 481A. — An Deus secundum se considerari possit absque delectatione, negat Thomas, XXV 461D', affirmat Cartusianus, 462A : bonitas enim semper delectationem afferit, sed quæ bonitatem dumtaxat partieipant, non necessario delectant, 380C; ideo visio Dei per speciem nequit non delectare, XIX 431A, apprehensio autem per speculum, ex effectibus, delectatione earere potest, XXV 380D. — Quomodo fruitiva delectatio in Christo secum tulerit summum passionis dolorem, XXIII 281C, 283A, 286A, 291A', B' 293B, quum vehementer delectatio quameumque tristitiam abjiecat, 291C', 293B'. — Quanta sit Dei in se ipso delectatio, XX 608A. — *Cf.* Beatitudo, Fruition.

Moraliter, quum delectatio ad operationem referatur, XXV 431A, idem est de utraque judicium, quia bonæ operationis delectatio bona est, malæ mala, 112C. — Non ergo omnes delectationes bonæ sunt, ut dixerunt Epicurei, XXV 430C', nec omnes mala, ut volebant Stoici, 430C', 431B, sed aliae bonæ, aliae malæ, secundum Peripateticos, 430C', imo aliqua optima est, ea scilicet quæ optimam operationem sequitur, 430D', et est, si non optimum, aliiquid saltem optimi, 431A. — Delectatio proprie est motus rationis inferioris aliiquid apprehendentis ut conveniens, XXII 286D; percipitur a sensualitate, 291C, advertitur a ratione inferiori, approbatur vel rejicitur a ratione superiori, 291C; possibile autem est unamquamque seorsim delectari, 290D', et quum delectatur sola sensualitas (si sit de re mala), veniale est peccatum, 291C, quum contingit delectari sensualitatem et rationem inferiorem, modo veniale, modo mortale esse potest peccatum, 291D, B', quum deinde delectatur ratio superior, est peccatum mortale, dummodo gravis sit materia, 291D,

et morosa delectatio, 288A', 292D, 294C'. Delectatio morosa simplicem sequens actum cogitandi de peccato mortali, semper peccatum est grave, XXII 292D', que autem sequitur actum reflexum, non est semper gravis, imo potest esse absque peccato, 293B. Que autem insurgit in appetitu sensitivo, XXII 293A', non fit mortalisi nisi per consensum voluntatis, 293B', D', non qualemunque, sed deliberativum, 294A. — Quidquid dicat Antisiodorensis, XXIII 407A', intellectus non peccat in scientiis naturalibus deleterando, 408A, ut philosophia et astronomia, 408B, nisi in his immoderate deleteretur, 408C, nec pariter in bonis naturalibus, ut cibo, potu, 408D, et actu conjugali, 408A'. In his enim triplex est delectatio, naturæ institutæ, naturæ destitutæ, et peccati, XXII 202B, et circa haec potest quis se habere triplici modo, humano, superhumano et inhumano, XXIII 544A'. Copula igitur conjugalis ob solam delectationem exercita, peccatum mortale esse videtur, quum extra honestatem matrimonii queratur, XXV 112D, quæ autem in moderata fit desiderio voluptatis, vel peccatum leve est, juxta Thomam, 112B, vel culpa caret, juxta Richardum, 112C', quia corporalis delectatio non est secundum se mala, *ibid.* — In malis delectari pessimum est et valde gravat peccatum, XXII 566C, sed in cognitione malorum delectari licet, in quantum utilis est, XXV 435A'. — Delectabile bonum non est bonum nisi secundum quid, et imperfectius est bono utili et honesto, XXI 474B; contra delectabilia per fugam præmunitur, 396B. — *Cf.* Tentatio.

DELEGATIO. Jurisdictionem ad confessiones accipiendas delegare potest quicumque eam habet immediatam, pastor, episcopus vel Papa, XXIV 478A', 479C, B', 484D, et si ita delegatus a Papa aut episcopo delegatus est ut vicem gerens committentis, majoris auctoritatis est quam parochus, 478B', si vero ut coad-

jutor parochi, minoris est auctoritatis, 478C'. An qui his delegatis peccata confessus est, ea iterum proprio parocho confiteri teneatur, XXIV 478C', 480A, 481B', 482B. *Cf.* Confessarius. — An ex delegatione Papæ possit simplex sacerdos Confirmationem ministrare, XXIV 196B' et s. *Cf.* Confirmatio.

DELIBERATIO ad peccatum quodcumque requiritur, XXI 239B', XXII 294A, et ad omne opus meritorium, XXI 290C', nec fieri potest in instanti indivisibili, 239B'; ad susceptionem autem gratiæ non requiritur, 291A'.

DELICTUM. Sic proprie dicitur peccatum omissionis, XXII 473D. *Cf.* Peccatum.

DEMERITUM. Quid inter demeritum, peccatum, culpam et vitium, XXII 220C'. — Unius personæ peccatum toti naturæ demererit nequit, nisi limites transcendat naturæ, XXII 2H C, ideo peccatum Adæ in posteros transit, non per modum demeriti, sed per modum traductionis, *ibid.* — Demerita non deleta per pœnitentiam manent in reatu pœnæ, deleta manent in penitentiæ memoria, XXV 261B, et in extremo judicio manifestabuntur, 261A, ad condemnationem ini- quorum, 260A', non ad confusionem justorum, 261C. — *Cf.* Peccatum.

DEMOCRITUS, Abderitanus (470-362 A. C.), « antiquissimus philosophus, qui de omnibus curam gessit », XXII 42D', et cui tota antiquitas auctoritatem detulit magna, XXI 82D', pereram asseruit ex fortuito atomorum concursu formatum esse mundum, 46D, 69C', 96D', imo innumerabiles mundos, 97D, et omnia fieri a casu aut fortuna, XIX 222D, XX 498D; item, spiritus et incorporea negans, XXI 231D, intellectum et sensum idem esse effutiebat, XXII 99D, et unicuique sic evenire ut ipsi a cœlestibus est determinatum, 99A'. — Quid sensebit de sole, XXII 42D', cœlo, 59A', et revolutionibus orbis, XXI 92A'.

DEMONSTRATIO proprie est de his quæ fiunt semper, XXV 456A'; principium

enim demonstrationis est quod quid est, et abstrahit ab hic et nunc, XXI 70D'.

— Quæ fidei sunt, si sint naturali ratione demonstrabilia, sciri possunt, XIX 61B, et argumentis fulciri, 66A', 89B', 91C, quin inde evacuetur meritum fidei, 66B', 89D'; sunt tamen quedam quæ nullo modo ratione demonstrari possunt, ut S. Trinitas, XIX 228A et s., et creatio mundi in tempore, juxta Thomam, XXI 69B', quia demonstrativæ rationes pro et contra pariter deficiunt, XIX 230D, 232A', XXI 70B, et qui talia naturali ratione probare contenderebant, derogaret fidei, XIX 232D', 233B, eamque irrisui exponeret, XXI 70B, 71A. — *Cf.* Argumenta, Syllogismus.

DENOMINATIO rei a perfectiori fieri consuevit, XXII 471C, id est a forma, 136D, sed secundum diversam naturam generis, diversus est modus denominationis, XX 337A. — Denominativa significant accidentia, juxta Avicennam, XXI 207B. — *Cf.* Nomen.

DERELICTIO. Divina providentia viatores nunquam ex toto deserit, XXI 550C', 551D, sed tantum quoad aliquos effectus, 551D. — Similiter, angeli hominum custodes, qui sunt executores providentiae, XXI 550C', sibi commissos nunquam ex toto deserunt custodia spirituali, 550B', D', 551D', quantumvis obstinatos, 551C', 552D', quia semper eis prodesse possunt in aliquo, 551D', custodiendo scilicet corpora, 553B, aut aliquantulum retrahendo a malo, 553C; eos tamen deserere possunt quantum ad aliquos effectus, 552B', 553A, et quoad diligentiam in custodiendo, 552D'. — Angeli nationum custodes eas nonnunquam deserere videntur, XXI 550C, 551B'. — *Cf.* Reprobatio.

DESIDERIUM est boni nondum adepti, sicut amor est boni jam habiti, XXI 104B', XXIII 450D. — Quasi sermo est et verbum animæ, XXI 532D, et in concupisibili subjectatur, XXIII 450B'. — Fidem præsupponit, XXIII 450B', et

spem praecedit, XXI 310D, XXIII 450B', amorem vero praecedit, juxta Thomam, XXIII 450B', subsequitur, juxta Richardsonum, XXI 310C. — Quoniam sit rei nondum habitat, in eo non consistit beatitudo, XXV 403C', 404C. — Quomodo optent angeli custodes snorum salutem, XXI 536A, 537A'. — An inordinato desiderio primum peccaverit Lucifer, XXI 310C. — Cf. Amor.

DESPERATIO inter peccata contra Spiritum Sanctum ponitur, XXII 574B', C', quare, 575B, et quomodo, 576B'. — Alia peccata præsupponere semper videtur, XXII 578D, C', D', 579A. — Nec primo angelo, nec primo homini casum futurum revelare potuit Deus, XXI 294B', D', alioqui necessario desperassent, 293 D, 295D. — Cf. Spes.

DETRACTIO. Tripliciter potest quis famam alterius ledere, verum dicendo bono fine, et sic nec peccat nec ad restitucionem famæ tenetur, XXIV 397B', 399A', falsum dicendo, et sic peccat et tenetur dicere se mentitum esse, 397C', 399A', verum dicendo, sed malo fine, et sic iterum peccat, et famam læsam resarcire tenetur, absque tamen mendacio, 396A', 397C', 399A'. Cf. Fama, Restitutio.

DEUS. Cognoscibilitas Dei. Deus ex sua natura infinitæ est cognoscibilitatis, XIX 217C, 231B', et ipsum esse quintuplici modo probari potest, 146C'; imo, ipsum esse est propositio per se nota, vel secundum se, ut concedunt Thomas, 222A', C', 223B, et alii, 223A', C', vel etiam quoad nos, ut tenent Anselmus, 222A, Bonaventura, 224B', Alexander, 225C', et Cartusianus, 227C', ita ut omnibus naturaliter inserta sit cognitio existentiæ Dei, 223D', saltem in habitu, 225C', et in communi, XXV 406D, nec cogitari possit non esse, XXI 271C', 284 B, nec ignorari nisi ab insipientibus, XIX 224A', 226A, nec quisquam ab ignorantia ejus excusari valeat, XXI 31. — Verumtamen sibi soli naturaliter cognoscibilis dicitur, XXI 268B, quia om-

nem intellectum creatum superat, XIX 221D', nec ulli creaturæ quidditative cognoscibilis est per præsentiam, quia inaccessibilis, 143D, XXI 266A, B', 267 C', 268D, 270A, etsi omnibus intime præsens sit, 266C, nec per speciem, 266C, 269C, 271B, innatam, 267C, A', ant retentam, 267B', quia nulla specie adæquate repræsentari potest, 266D', 268A', 269D, nec cognitione abstractiva, ut perperam contendit Scotus, 267A, nec per ipsam revelationem, quia divinum lumen non nisi circumvelatum nobis ostenditur, 270C, sed per creaturas dumtaxat, sicut causa per effectum, 266C, D, quasi per speculum, 266D, quoniam nullo effectu sufficienter exprimitur, 270C. — Quocirca dicendum, quod in sua essentia plene perspici aut comprehendendi nequit, XIX 36, nec ipsa universa catena deorum ipsum capere valet, nec imaginari nec intelligere sicut ut est, XXV 423C; nec enim eum immediate attingere valemus, XIX 216D, 220D, nec mediate per informationem propriam aut alienam, 220A', sed tantum quoad habitudinem ejus ad creaturas et differentiam ejus ab eis, 216A', quæ ad hoc non perducere possunt ut ejus essentiam videamus, 216D, et cognitione per phantasmata, quibus proprius et perfectus rei conceptus non attingitur, 81B, 82A. Certissime tamen scimus quia est, sive ex creaturis, XX 139C, sive ex revelatione, 138D', imo intellectui inest ejus cognitio, ut sicut quoad quid est nunquam potest sciri, ita quoad quia est nunquam possit ignorari, XIX 224C', et sicut nihil incertius est quam quid est, ita nihil certius sit quam quia est, 78B. Nullus ergo viator naturali lumine cognoscere potest quid sit Deus, XIX 78A', 220B', XX 148D, sed bene quia est, 221D', XXI 270D; quoniam vero cognitio *quia est* haberi nequit nisi aliquo modo sciatur *quid est*, 270A', necesse est ut sciamus quid est, saltem in generali, XIX 221A, et

aliqua de Dei essentia saltem confuse apprehendantur, XXI 270 A', et per negationem, 270 C', nullo enim modo melius cognoscitur quam per negationem, XIX 33, et quo plura de eo negative cognoscuntur, eo minus confuse cognoscitur, *ibid.* Sic multa de Deo scimus cognitione etiam distincta quantum ad quia est, XXI 271 A', et ad cognitionem intuitivam quotidie appropinquare nobis fas est, XIX 63 C, XX 148 D'. Naturaliter inveniunt philosophi quia est, et unus est, XIX 217 D, incorporeus, 217 A', omnium creator, 217 B', XX 564 C, simplex, in quantum est quidquid habet, XIX 217 B', et omnipotens, XX 564 C, C'; et ex revelatione cognoscimus ejus perfectiones in quantum in operibus relictum creationis, administrationis, gubernationis, restauracionis, sanctificationis et retributionis, XIX 79 D'.

Diversimode cognoscitur Deus, ab angelis, XXII 252 B', 253 A, a Beatis, 252 D', et a viatoribus, 252 C', 253 A, aliter per fidem, aliter per donum intellectus, aliter per beatitudinem, XXIII 576 D', aliter per naturalem rationem, aliter per supernaturalem revelationem, XXI 31, aliter per creaturas, aliter per speciem, XIX 85 A, C. In sua immensitate cognosci potest etiam in hac vita, sed tantum privative, XIX 215 B', item facie ad faciem, sed lato modo, 215 C', item in sua praesentialitate, secundum quod præsens est creature, 215 D'. Quidquid dicant quidam, per speciem aliquam cognosci potest, XXII 254 A, 255 D, sed aliter in patria, aliter in via, 255 A'. An a nobis cognoscatur per accidens, XIX 218 A, C, univoce vel analogice, 218 A, D, 219 A. — Quadruplici modo cognoscitur, XXII 254 D, et sub quadruplici respectu, XIX 81 C. An facilius concipi valeat sub ratione infiniti quam sub ratione deitatis, XIX 81 A, D'. — Per creaturas tripliciter cognoscitur, per viam scilicet causalitatis, eminentiae, ablationis, XIX 216 A', XX 140 B, 142 D', sed hæc cognitio

debilis est valde, XIX 217 B; et per creaturas tanto melius cognoscitur quanto altior est creatura, XXII 253 A', ideo perfectius per intelligibilius quam per sensibilia, 253 B'. — Cf. Cognitio.

An et quomodo alicuius scientiae objectum esse possit, XIX 78 C, 82 C', vel materia, 78 D, 82 D'. — Subjectum est metaphysicæ et theologiae, XIX 80 D, sapientiae naturalis et supernaturalis, 38, quia in eo plura sunt quæ uno modo sunt fidei, alio modo rationis, 217 C'. Prout igitur in creaturis relucet, objectum est philosophiae naturalis, XIX 38, prout ex revelatione noscitur, objectum sapientiae gratis datae, 38, ut ens et causa, objectum metaphysicæ, 80 D, theologiae vero objectum sub ratione deitatis et infiniti, 80 D', 81 D, vel perfecti, 82 B, vel salvatoris et glorificatoris, 80 B', 81 A', 82 C, vel primi principii et finis ultimi, 82 B'. — Item, quidquid dicat Durandus, XIX 422 A, objectum est theologicarum virtutum, 422 B', fidei, spei et caritatis, XXIII 448 D', et actuum earumdem, ac proinde fruitionis, XIX 422 B', fidei, ut veritas prima, XXIII 405 B, D', 443 B', spei, ut beatitudo certa, 452 A, caritatis, ut summum bonum, 449 A, 460 A. An secundum se considerari possit absque delectatione, XXV 461 D', et dilectione, XIX 432 A, 133 C'. An necessario ametur etiam sub ratione ulciscentis justitiae, XIX 132 C, D'. — Cf. Caritas, Theologia, Virtus.

Visibilitas. Divina essentia ab intellectibus creatis ex puris naturalibus videri nequit, XIX 219 C, XXV 420 B, 424 B', 425 A, non modo quia non vult Deus, ut asserit Scotus, XIX 219 B', sed propter creatæ naturæ infirmitatem, 219 B, et summam Dei simplicitatem, 220 A; qua propter invisibilis dicitur, 212 B, XXV 413 D', 416 D', et lucem habitans inaccessibilem, 413 C', 416 C'. — Verumtamen, teste Scriptura, ab hominibus videri potest, XIX 215 A', et reapse videtur, XXV 414 A, A'. Imo, tripliciter

videri potest : per suam essentiam, XXII 252 D, et sic nulli creaturæ visibilis est per naturam, 252 A', sed tantum per gratiam, ut in cœlo, 252 D'; per aliquem ejus effectum in videntis intellectum influentem, 252 A', et sic ab angelis naturaliter videtur, 252 B', et a contemplatibus viatoribus per gratiam, 253 A; per aliquem ejus effectum extra videntis intellectum, 252 A', et sic a viatoribus videtur communiter, 252 C, 253 C. Se ipsum per essentiam suam videt, XXI 283 A'; ab angelis videtur per similitudinem acquisitam aut infusam, 283 A', ab hominibus per similitudinem a creaturis acceptam, 283 B'. — Erraverunt ergo multi circa Dei visibilitatem, XXII 254 A, dicentibus aliis eum nullibi per speciem videri posse, nec in via, nec in patria, 254 A, 255 D, XXIII 254 C, XXV 414 C, aliis eum per speciem videri a depuratis mentibus tam in via quam in patria, XXII 254 A. — Quadrupliciter videri potest, per speciem, visione formata, visione mysticæ theologiae, visione informi et nuda, XIX 141 D', sine medio vel cum medio, XXI 265 B'; ad videndum eum simpliciter, unum requiritur, mens a distractionibus libera, XXV 426 B', ad videndum perfecte, duo, anima corpori unita, et corpus animam non aggravans, 426 C', quæ duo in praesenti vita haberi nequeunt, 426 D'; non nisi enim a purgatis mentibus videri potest, sive in cœlo per speciem, XIX 141 D', sive in terra visione formata, 142 A, A', aut visione mysticæ theologiae, 142 A. — Vident eum Beati per speciem, XXIII 254 C, XXV 414 A, non a rebus abstractam, 415 C, nec in ipsis a Deo impressam, 415 A', sed per essentiam divinam eorum intellectui conjunctam, loco intelligibilis formæ, 416 B; a viatoribus autem naturaliter videri nequit visione comprehensionis, XIX 221 C, aut per speciem, XX 27 B, XXV 420 A, A', 424 A', 426 D', nec communiter videatur, etsi quibusdam supernaturaliter se

ostendisse credatur, ut Moysi et Paulo, XXV 420 D'. Quid de apparitionibus ejus Sanctis V. T., XXI 462 A et s., XXII 251 B, C, 253 D. — An videri possit sine gaudio, XIX 128 B, 431 A, XXV 378 B', 380 B, vel sine dilectione, XIX 431 C, XXV 429 B', et caritate supernaturali, XIX 429 B, 431 D', 434 B'. — Cf. Beatus tuto, Visio.

Nomen. Deus, quum sit natura maxime cognoscibilis, ita est nominabilis, XX 135 C', sed a se ipso dumtaxat cognosci et nominari potest plenarie, 134 A', 135 D', a nobis non nisi imperfectissime, 134 A', 135 C', 136 A, nempe nominibus ex creaturis transumptis, 135 D, 136 A, quæ infinite a perfectionis divinae representatione deficiunt, 138 D, unde a quibusdam dicitur innominabilis, 135 C', 136 B, 137 B, D, C'. Verumtamen nominari potest aliqualiter et incomplete, XX 136 B, non nomine significante ejus essentiam, 148 D, C', sed ejus effectus, 137 C, D', et generaliter omni nomine quod, absolute loquendo, melius est haberi quam non haberi, 136 C, quod scilicet non pertinet ad privationem aut materialiam, 136 D', sed ad nobilitatem et perfectionem, 137 A; et sic iterum a quibusdam dicitur omninominabilis, 137 C. Quoad ea igitur quæ de eo naturaliter cognoscimus, a nobis nominabilis est, quoad ea vero quæ de eo per fidem accepimus, non nisi a se ipso nominari potest, XX 134 B. — Licet sit simplicissimus, exprimi nequit sine complexione, ideo verius est quam cogitatur, verius cogitatur quam exprimitur, XX 373 B'. Ipsi contingit multa nomina habere, ex parte multorum effectuum ex quibus cognoscitur, XX 143 A, 144 D, et intellectus nostri, qui divinam essentiam sub diversis rationibus concipit, 143 B, 144 C, et ipsis divinae essentiæ, in qua est distinctio personarum, attributorum et relationum, 143 D, C'. — Nomina Dei, alia sunt mystica, ut vita, sapientia, intellectus, etc., quæ per prius sunt in .

Deo, per posterius in creaturis, XX 136 D; hæc vel imperfecte significant quod in Deo est perfecte, *ibid.*, vel per modum accidentis quod in Deo est substancialiter, 136 A', ideoque de eo affirmari vel negari possunt, *ibid.*, magis autem proprie negari, quia affirmationes in Deo sunt impropriæ, negationes propriæ, 136 B'; alia sunt symbolica, seu translatæ a corporalibus proprietatibus ad spiritualia, ut lapis, agnus, etc., 136 C'. Sed in nullo univocatur, quum sit supra omne genus et ordinem rerum, XIX 73 A, nec inter ipsum et creatum est æquivocatio proprie dicta, sed magis analogia, 77 C'. — Quæ nomina significant quia est, proprie dicuntur, XX 141 A'; quæ significant quid est, modo sunt impropria, ut quæ dicunt speciem in materia aut imperfectionem, 141 D', et quæ de creaturis transferuntur in Deum, 142 A, modo propria, ut quæ a Deo transfruntur ad creaturas, 142 B. — Cf. Nomen.

Nomen « Deus » nomen est naturæ, XIX 143 C', et absolutum, *ibid.*; personam respicit et essentiam, 297 A, principaliter tamen personam, 297 B, quoniam significat essentiam per modum concreti, 297 B', et quoad significatum magis proprium est quam esse, 364 A. — Deitatem designat quantum ad id cui imponitur, operationem ad creaturas quantum ad id a quo imponitur, XX 82 B, 83 B, ideo prænomina meus, noster, etc., accipere potest, *ibid.*, quæ enim Deo tribuuntur nomina ut causæ effientiæ aut finali, prænomina possessio-nis (ut meus, tuus, etc.) recipere pos-sunt, 82 C, que autem de eo dicuntur per modum formæ inhærentis, accipere non valent, 82 D; diversimode tamen dicitur Deus omnium et Deus justorum, 83 B. — « Deus » in Scriptura non modo de Deo vero, sed et de quibusdam crea-turis per quamdam analogiam prædicatur, XIX 77 C. — Cf. Bonum, Dominus, Esse.

Natura. Deus corpus esse nequit, XIX 212 B'; in quantum enim per remotionem eum cognoscimus, oportet ut sit intellectualis naturæ, XX 382 A', per causalitatem, ut agat per intellectum et voluntatem, 382 B', 383 D', per eminentiam, ut sit sciens et summe sciens, 382 D'. Spiritus ergo est, XIX 212 C', intellectum habens, XX 383 C, et voluntatem, 602 C et s., nullo egens corpore nec quoad esse nec quoad operationes proprias, XXI 447 C; qui recte dicitur Intellectus, quia intellectu nihil altius est in natura, XX 385 D'. — Ipsi non competit ratio universalis, nec particularis, nec singularis, XIX 392 A, 394 C, A', XX 109 B, 412 B, 413 A, nec prædicamenti, nisi improprie et communiter, XIX 392 C', XX 410 A'; non est in genere substantiæ, XIX 392 B', nec in prædicamentis accidentis, 393 A, 394 A', nec in genere aliquo, 392 B', 394 C, 396 D, sive proprie, 393 A', sive per reductionem, 394 A, nec in generibus pluribus, 394 C; non habet genus, nec differentiam, nec definitio-nem, 393 D', 394 B, nec compositionem, 388 D, 389 C, 395 B'; non est genus nec in genere, 396 C, 397 B, non species nec in specie, 396 C', 397 D, XX 412 A'; sed est supra et extra omne genus, XIX 396 C', 397 D, 398 D. — Quoad esse, substan-tiam, virtutem et operationem, dif-fert a creatura, XX 448 B'; nec materia prima dici potest, nec anima mundi, nec formale universorum esse, XIX 389 A, licet interdum esse omnium exem-plariter et effective dicatur, XX 40 D. Non est proprie substantia, XIX 365 D, 397 D', 400 A', C', nec essentia, juxta quosdam, 450 C', 451 A'; non habet esse determinatum, seu differentia limitatum, 387 C', 390 A', nec est ens, saltem uni-voce cum creaturis, 391 A, 400 A', D', contradicente Scoto, 398 C, C', sed potius non ens, 365 A', scu superens, 400 D'. — Actus est purus, XIX 474 C, 210 A', XXII 30 C', ens actualissimum, absque ulla potentialitate, XIX 398 B, simplicis-

simum, 387A' et s., in quo idem sunt esse et quidditas, 392D', quod est et quo est, XXII 61B', natura et habens naturam, 62A, esse, posse et agere, XIX 474 C, esse et velle, XX 603A, scire et velle, 602C, voluntas et natura, XXI 57C, aut essentia, XX 605B', voluntas, volitio et volens, XIX 379C, intelligens et actus intelligendi, species, objectum et vis intellectiva, XX 386A', activa potentia et actio immanens, XIX 379D'. — Cf. Actus, Simplicitas.

Deum unum esse, variis ratiociniis demonstratur, XIX 146C et s., quoniam repugnat plures esse deos, 146D. Ipse est purissima unitas, XIX 149B, XX 472 B et s., principium et exemplar totius multitudinis creaturarum, 476C', et unitas magis una quam unitas creata, 474D'. Ipsi repugnat quilibet numerus proprie dictus, XX 478B', distinctionem scilicet et separationem importans, 478A, per divisionem quantitatis aut essentiae, 476C, 478B, qualis esset multiplicatio per aggregationem unitatum, 475B, aut per multiplicationem formarum, 476D, 477D, v. g. pluralitas naturarum vel principiorum, 473B, aut quilibet formalis distinctio, XIX 472D, sed non repugnat numerus secundum quid, XX 478C', id est pluralitas causata a distingue quocumque modo, 477A, distinctionem implicans, non separationem, 478A', qualis est pluralitas personarum, 477A, 478B, relationum, proprietatum, notionum, idearum et attributorum, 473 B, 477 D, D', 227A'. Grammatice ergo « Deus » caret plurali, XIX 146C, 148D', et supponit modo pro una persona, modo pro duabus, modo pro tribus, XX 485B', modo pro essentia in supposito in communi seu indistincte, 486B; unus diciatur, ob indivisionem essentiae, 472C', 473A, trinus, ob personarum pluralitatem, 483D et s., non autem triplex, ne in personis cogitetur inaequalitas, 414A', aut essentialis diversitas, 414B', nec quinus, etsi in Trinitate quinque sint

T. 25bis.

notiones, 224D, 227B'. An unum dici possit cum creatura, XX 324D. — Cf. Unitas.

Ex creaturarum perpetuitate cruitur Dei aeternitas, XIX 213B', ex magnitudine, omnipotencia, 213C', ex multitudine, infinitas, XX 581D, ex dispositione, sapientia, XIX 213D', ex gubernatione, bonitas, 214B. — Aeternus ergo est, XIX 213B', et solus aeternus, 370A', XXI 444 B', sive quia initio durationis caret, quod tribus personis commune est, XX 312A', sive propter initii originis carensiam, quod Patri appropriatur, 312C, B', 313C, A', 314B', 320A; propter quod Antiquus dierum vocitari solet, XIX 371 A'. Cf. Aeternitas. — Infinitus, tum quia non ipsi convenit ab ulla finiri, XX 580 B, tum quia reapse non finitur, nec intellectu, 376A, D', nec loco, nec tempore, 376A, nec penes activam potentiam, 376B, nec penes essentiam, 576 A', 577B, nec finem habet suæ essentialitatis, virtutis et ordinis, 577A', nec propter simplicitatem componibilis est alteri, 577B'. Cf. Infinitum. — Immensus, XX 440D, 441A, B, immobilis, XIX 133B', 375B, et immutabilis, 375B, omnis corporalis passionis expers, 78B', 83A. — Bonus, XIX 478C, et summe bonus, XXI 67C', quoad essentiam et quoad personas, XX 489A, licet in Trinitate simplex dumtaxat sit bonitas, quæ Spiritui Sancto appropriatur, XIX 247C, XX 316C, B', 318B', 320B'. Cf. Bonitas. — Misericors, XIX 478C, saltem in quantum misericordia auxiliatur, XXV 351B, cuius misericordia in opere reluet creationis, 353B, sed potissime restauracionis et sanctificationis, XIX 80C, et in quocumque operatione justitiam contemporat, XXV 355C, et supereminet, 333D. Cf. Misericordia. — Verus, XIX 478B, et solus verus, 359B, in quantum omni commixtione repugnat, 359C, vanitati, 359D, et potentialitatibus, 359C', veritas prima, veritate rei et intellectus, 359D'. Cf. Veritas. — Justus, XIX 80C, 178C,

13

causa et regula totius justitiæ, XX 583 D, qui nec contra nec præter justitiam quidquam facere potest, 583 C', nec aliiquid quod non sit justum, 583 A'. *Cf.* Justitia. — Sanctus et fons totius sanctitatis, XIX 436 B, cui nullum potest accidere peccatum, quum sit ipse sibi regula, XXI 305 D', et ultimus finis, 306 D'. *Cf.* Sanctitas.

In Deo personarum trinitas a ratione naturali cognosci nequit, quia naturalibus quibusdam principiis opponitur, XIX 228 D', nec habet similitudinem in creaturis, 229 A, 230 A, nec eruitur ex consideratione creaturarum, 229 D, B', D', 230 B, aut animæ humanæ, 232 C, nec efficacibus argumentis demonstrari potest, 230 D, imo intellectus ejuslibet superat capacitatem, 231 B'; sed de fide est, 180 A, 182 C, et per Scripturas comprobatur, 145 D'. — Non ex indigentia Dei procedit, sed ex infinita ejus exuberantia, XIX 179 A, 185 D'; nec divinæ simplicitati derogat, 172 A', 179 C, 185 B, 230 C', sed essentiæ unitatem potius perficit, XXI 471 B', et amplius manifestat quam unitas personæ, XX 172 A'. A substantia adest unitas, a relatione pluralitas, XX 218 C, et quamvis ibi plures sint personæ, non tamen proprie est pluralitas, 177 A', quia in personis non multiplicatur essentia, et relatio personas non dividit essentialiter, 177 D. — Divina essentia non est ad personas tanquam universale ad singulare, XX 110 C, nec tanquam totum ad partes, 110 B', C', D', 111 D', nec tanquam genus aut species, 112 A, nec tanquam materia in pluribus artificialibus, 112 A'; non est totum integrale, 111 D', nec totum universale, 113 A, sed totum potestativum, 113 C'; quandoque dicitur quasi materia in personis, XIX 320 C, 321 A', non quidem proprie, 320 C', 321 A, sed per quamdam similitudinem, 321 A. A persona differt ratione, ita ut multiplicari possit persona, non natura, communicari natura, non persona, XIX 316 A',

XX 201 A'. — *Cf.* Essentia, Generatio, Persona, Trinitas.

Locus. Dei magnitudo cognosci nequit per modum positionis, sed tantum negationis, XIX 215 B', quippe qui quoad essentiam et potentiam prorsus infinitus est, XX 573 B', 576 D, 577 A, XXIII 32 A, 252 D', 253 B', nec loco, nec tempore, nec intellectu comprehenditur, XX 433 B', propter quod sphæræ comparatur, cuius centrum ubique est, circumferentia nusquam, XIX 435 B', XXIII 32 B. — Localis proprie diei nequit, quoniam nihil a loco recipit, XX 447 D', quapropter dicitur quandoque esse nusquam, scilicet definitive, 434 A. In loco tamen est, non circumscriptive, ut corpora, XX 441 C', quæ loco indigent, 437 A', et loco continentur, 433 C', nec definitive, ut spiritus, 437 B', 441 C', qui locum plenèt per quantitatem virtualem, 435 C', 436 C, eique quodam modo proportionantur, 437 A', sed transcenderter, 441 C', ita ut per præsentiam suppleat loci indigentiam, 437 C', eumque excedat, 437 B'. — Non modo sic in loco est, sed ubique, XX 435 B', 436 B, A', B', 437 A', XXI 164 D, id est in omni loco, XX 446 D', et in omnibus rebus, 446 B', C', D', non quantitate dimensiva, sed per infinitæ contactum virtutis, 435 C'; imo in pluribus esset et in infinitis, si essent plura et infinita, 441 A. — Variis modis est in rebus, XX 444 B, 449 B', in omnibus scilicet per essentiam, præsentiam et potentiam, 436 D, 437 B, 442 B, A', 443 A', D', 444 B, A', 445 D, 446 D, ut causa in causato, 434 A', 435 C', 438 D, XXI 171 C, 173 A', et agens in eo in quod agit, XX 435 D, in justis per gratiam, 442 B, 443 B', 444 A, A', 446 B, in Beatis per gloriam, 442 C, 449 C', in Christo per unionem, 442 C, 443 B', 444 B, 446 B; sunt tamen nonnullæ in quibus, præ earum indecentia, esse non dicitur, XXIII 74 C', saltem absolute, ut dæmones, damnati, impii, XX 433 D, 441 D, 444 D. Ex se uniformiter se habet ad omnes, XX 443 C', quia

quantum ad præsentiam, essentiam et potentiam, æqualiter omnibus inest, 446 B, 447 D, B'; sed quantum ad efficientiam inaequaliter inest, 447 D, B', XXIV 61 A, et plus minusve a creaturis participatur, XX 447 C. — Item in se ipso est, XX 434 B, 448 C, et in alio, sed non in alio quam in se, 448 B. — Spiritualis dicitur locus, qui universa continet et conservat, XX 321 A, 449 A, 453 C, XXI 171 B', 174 B, et unicuique rei intimus est, XX 434 C', imo intimior quam ipsa sibi, XIX 216 C', quin tamen ei commisceatur, XX 434 C', aut ejus sordibus contaminetur, 438 C, 441 D. — Ubique esse proprium est Deo, XX 442 D', 444 D', 445 B, A', ipsique competit aliquo modo ab aeterno, aliquo modo ex tempore, 443 A, 445 C, C'; sed sic in rebus esse dicitur, ut totus sit intus et totus extra, XXIII 254 A, sic in mundo, ut sit intra non inclusus, extra non exclusus, quia terminis ejus non circumscribitur, XX 440 A', nec magis est in mundo quam extra mundum, 440 C', nec ante mundi constitutionem magis fuit ubi nunc est mundus, 440 B', sed æque fuit tunc ubi nunc, 441 B, et si novus crearetur orbis, illum repleret absque sui translatione, 447 C'. — An alicubi esse possit secundum potentiam, quin simul secundum essentiam, XX 439 C, 440 C. — Cf. Locus, Præsentia.

Scientia. Multiplici ratione competit Deo esse scientem, XX 382 A', 383 A', et perfecte scientem, 382 D'; imo quadam necessitate eum oportet se ipsum scire et in se omnia, 495 C', 496 A, quoniam ejus scientia ipsum est esse ejus, 383 A, in quo idem sunt sciens, scientia et scitum, 386 D, et eadem ratione se ipsum scit et creaturas, 381 C. — Scientia Dei non est accidens nec habitus, XIX 295 A; non est discursiva nec habitus conclusionis, XX 383 D; non a rebus causatur, ut scientiae creatæ, 474 C', 478 B', sed causa est rerum, 387 B, 475 B, 476 B, 477 D, 478 C', et ideo, quantum ad scientem,

uniformis est et invariabilis, 489 C, 553 A', quia nullo modo a rebus pendet, 493 D'. — Semper est in actu, XX 387 B, et omnia cognoscit per medium unum, quod est divina essentia, 387 A, sed per plures rationes seu similitudines ratione distinctas per respectum ad ideata, 410 A. In Deo ergo ponendæ sunt ideæ, XX 393 A, et multæ ideæ, saltem secundum rationem, 410 B et s., id est tot quot sunt entia, 411 C', 413 A', 414 C', imo infinitæ ideæ, juxta plerosque, quum sit in eo scientia infinitorum, 416 C', 417 A, 420 A, contra Henricum, 417 C', per quas omnium cognitionem habet speculativam et practicam, 396 A, sed magis proprie practicam, 399 A. — Quamvis dicatur quandoque nihil extra se scire, XX 385 A, omnia limpidissime novit, bona et mala, præterita, præsentia et futura, actualia et potentialia, 383 C', inferiora, et foeda ac vilia, 385 A, B, non modo in generali, ut contendit Averroës, 384 A', sed in particulari, 384 C'. Quomodo cognoscat singularia, XX 422 B, mala, 412 D', 423 A, opposita, 551 D, futura contingentia, 479 C' et s., enuntiabilia, 489 C', 496 C, C', 553 A, possibilia, 489 D', infinita, 490 A, XXIII 263 A', 264 B. An plura valeat scire quam scit, XX 493 D, 494 A, aut nescire quod scit, 493 B, aut scire quod non scit, 493 B', C'; an quidquid aliquando scivit, hoc sciat semper, 551 C; quo sensu dicatur aliiquid nescire, 423 A.

Scientia Dei, licet una, XXIII 256 C, varia sortitur nomina, XX 381 A', 383 D', et secundum modum sciendi trifariam dividitur, in scientias approbationis, visionis et intelligentiæ, XXIII 257 D, 263 C', que ad duas reduci possunt, visionis et intelligentiæ, 264 A'. — Scientia approbationis bona dumtaxat apprehendit, XX 382 A, 493 A', B', 494 B, eamque, multiplicatis bonis, accidit augeri quoad scita, 493 C', 494 B, etsi non quoad scientem, 493 D', 494 C. — Scientia visionis universa respicit quæ fuerunt, sunt aut

erunt unquam, XXIII 256B, bona vel mala, XX 493A', B', et similiter augeri potest, in quantum potest plurimum esse, 493C', 494C; quum finitorum sit, XXIII 260C, ac proinde finita, plus minusve participat eam quilibet Beatus, prout obscurius vel clarius ipsum conspicit Verbum, 256A', et plene possidet anima Christi, 256B'. — Scientia simplicis intelligentiae universa attingit possibilia, quae non sunt nisi in potentia, XXIII 256C, bona et mala, entia et non entia, quæcumque cadunt sub potentia Dei, XX 493A', B'; et quum infinitorum sit, XXIII 260C, et infinita, XX 493D', augeri nequit, 493C', 494B, nec a creato quilibet intellectu participari, XXIII 256D. — *Cf.* Cognitio, Præscientia, Scientia.

Potentia, Deo duplice ratione convenit potentia, ut causæ primæ, quæ de aliis facere potest quod vult sine impedimento, XX 560A', B', et ut enti simpliciter perfecto quod a nullo pati potest aut cogi, 560C', XXI 91C', et cui ad nutum obedit natura universa, XX 563D; in entium creatione et propagatione apparet, 563D', in mundi gubernatione et in voluntatum immutatione, 564A, nec omnino latuit philosophos, 564C, C'. — In se considerata, scientiæ divinæ et voluntati æqualis est, XXIII 52D, quuin sit ipsa Dei essentia, XX 562C', 571C, sed quoad extra, amplior est illis, quia plura sunt ei subjecta quam scientiæ et voluntati, XXIII 52D', et simpliciter dicenda est infinita, XX 576B, C, 577A', B', quia et durationis termino caret, et extensionis ac vigoris, 577C, et quia tot non potest quin majora et plura intensive et extensive possit in infinitum, XXI 425 D. Omnipotens ergo dicitur Deus, quasi omnia potens et omnino potens, XX 558B, 561C', non tantum quia potest ea quæ vult se posse, 571A', sed quia potest omnia possibilia absolute, 561C', 571B'. — Omnipotentia in Deo complectitur quidquid possibile est, quod scilicet non est ex se necessarium, nec

contradictionem includit, XX 564D, quidquid rationem entis habere valet, 562B, C', et excludit omne materiale, passivum, inordinatum et privativum, 558A', 559A', ut prava, 561B', XXIII 53A, contradictoria, XX 562C, 563A, D, et generaliter omnia quibus repugnat essendi ratio, 562C', vel quæ in agente imperfectionem signant, 558D, 562D'. — *Cf.* Omnipotentia.

Potentia in Deo una est, sed diversimode significata et designata, XX 571C, quia enim ex se ad omne opus est indeterminata, 609B, a scientia determinari habet, 609C, et a voluntate moveri, 609C', et ideo duplex communiter numeratur potentia, 559D, XXIII 52C', altera in se considerata, quæ dicitur absoluta, altera quæ ad sapientiam et voluntatem comparatur, et dicitur ordinata, XXIII 52C', 352D'. De potentia ordinata agere dicitur Deus, quum juxta regulas quas sibimet prefixit operatur, XX 594A', de potentia absoluta, quum præter has leges aliquid facit, 594B', quin tamen inordinate agat, 594C'; de potentia ordinata agit secundum ordinem legis universalis, non autem secundum ordinem particularem, 594C', de potentia absoluta agere potest præter utrumque ordinem, *ibid.* — Potentiæ absolutæ, utpote infinite, tribuendum est quidquid contradictionem aut defetuositatem non includit, XXIII 38D', 52D', ordinatæ, seu congruitatis, quidquid decet fieri, 52D'. Sunt ergo quedam divinæ sapientiæ essentialiter repugnantia, ut peccare, mentiri, quæ nullo modo facere potest, 53A, B; alia quæ repugnat secundum ordinem præfixum, 53A, et hæc non posse dicitur secundum ordinem præsentem, 53B, C; alia quæ repugnat ab exteriori, et hæc potest sub conditione, 53C; alia quæ nullo modo repugnant, et hæc potest simpliciter, 53D. — Ceterum, quamvis Deo tribuatur duplex potentia, XX 578C', 583B', non videtur aliud posse de potentia ordinata,

aliud de absoluta, 569 B', 584 D', quia nihil potest nisi quod potest ordinare, 569 A', 585 B, seu nihil potest de potentia absoluta quin possit illud de potentia ordinata, sed secundum alium ordinare, XXV 356 B'; nec quidquam facit quod nullo modo decret cum facere, XX 568 B', XXV 356 A, sed semper facit quod rationabilius est, respicendo ad ordinem universi, 356 C'. — Cf. Potentia.

Actio. Quum actus sit principium agendi, Deus, actus purus, est summum activum principium, XXII 30 C', et indesinenter agit, 414 B', 415 D', sive ad intra, aeternaliter gignendo Filium, XIX 424 D, XXI 101 D', sive ad extra, entibus semper influendo esse, XXII 414 B, 416 A. — Nec de necessitate naturae agit, XIX 383 D, XX 583 B, D', 609 A', nec de necessitate justitiae, 583 C, nec necessarium producit quod exterius immediate operatur, XIX 383 D, quidquid dixerint philosophi, 383 A', sed suae voluntatis arbitrio, 383 C, XX 583 C', 609 A'. Verumtamen in actibus divinis alii sunt notionales, ut gignere, spirare, ad quos non est ei libertas ad oppositum, XX 496 D, alii transeuntes, ut creare, ad quos adest libertas, *ibid.*, alii medii, ut intelligere, velle, ad quos aliquo modo est libertas, aliquo modo non, 495 B, C', 496 A'. — Non proprio movetur ad agendum per suam voluntatem, XIX 379 C', nec fit in eo transitus ab actu immutante ad actum exteriorem, 379 D', quia in ipso idem sunt penitus esse et agere, 474 C', voluntas, volitus et volens, 379 C'; in productione ergo creaturarum nullam patitur mutationem, 380 A, nec aliter se habet in se, 380 B, nec fit de nolente volens, sed tantum de non agente agens, et hoc quoad effectum, 380 C, quoniam sine motu et mutatione agit, XX 561 A, XXI 84 C, XXIV 289 B, simplici emanatione, XXII 92 A, et per esse suum, XXI 102 B', absque media potentia, XIX 278 B, et operatione, XX 561 B, XXI 102 B', XXII 415 D', materiam creando vel mu-

tando, XXIV 289 C. — Proprie Deus non habet finem, quum sit ipse finis omnium, XIX 134 C, nec ei competere videtur agere propter finem, XXI 103 A; verumtamen, sicut omne agens intellectualiter, oportet illum agere propter finem aliquem, 103 A, 104 D', et quum sit perfectissimum agens, agere nequit propter aliquid extra se, 103 D, omnia ergo operatur propter se, *ibid.*, id est propter bonitatem suam, et manifestandam, quod est finis operantis, 104 A, C', et a creaturis participandam, quod est finis operis, *ibid.*; et sic agit non desiderio finis, quoniam ipsis nihil addi potest, sed amore finis, 104 B'; quod item tenendum videatur de actu quo Pater se ipso fruatur, XIX 136 A, et Patre fruuntur Filius et Spiritus Sanctus, 134 D, 136 A'. — In Deo duplex est actuum genus, alterum ad intra, quod est essentiæ vel personæ respectu sui vel personæ alius, alterum ad extra, respectu creaturarum, XIX 337 B'. Ad intra, duo sunt actus essentiales, tribus personis eomunes, intelligere et velle, XIX 469 D', a forma essentiali eliciti, 469 C', duo personales et proprii, generare et spirare, 469 D', a forma relativa et propria, 469 C'; nec præter hos inventire est alium actum essentiali aut personale, 191 A, 192 D, quoniam quilibet simplex est, perfectus et unus, 190 D', totam exauriens agentis fecunditatem, 191 C, 192 C. Ad extra, quoad creaturas, quatuor potissime ipsi convenient actus, creatio, conservatio, gubernatio et ad se reductio, XX 583 C', quod fecit omnia prædefiniendo in Verbo, creando in materia et forma, distinguendo per opera dierum, conservando per rationes seminales, XXII 467 A. — In operibus divinis non attenditur difficultas ex parte operantis, sed ex parte effectus, XXIV 285 C; ubi ergo difficilior est effectus, ibi major censetur divina operatio, 285 D. — Cf. Actio, Processio.

Deus creaturis est causa subsistendi, ratio intelligendi, ordo vivendi, XIX 238

B', omnium origo, exemplar, finis, 240 A, XX 292C', et mensura communis et propria, XIX 372A', XXI 433D', virtus virtutum qua omnia subsistunt, XX 448 D', locus spiritualis in quo omnia continentur et conservantur, 449C', 453C. — Omnia causa est, non materialis, XX 376 C, quoniam non est esse formale et intrinsecum universorum, XIX 366A, nec ad divinam essentiam pertinent, XX 394A, 423D', sed causa formalis, efficiens et finalis, XIX 406B, 242B, 376 C, causa formalis, non inhærens, sed exemplaris, XX 82B', efficiens, non effecta, finalis non finita, XXI 106A, causa efficiens per voluntatem, causa exemplaris per intellectum et voluntatem, 106B. — Omnia ex ipso et per ipsum et in ipso esse dicuntur, XX 318D', 322B'. Omnes enim creaturæ a Deo immediate sunt, XX 434A', D', adeo ut cessante virtute creante, dissiparentur, 434B', 435A, 437C, 445D, et esse ab eo participant, quasi quamdam divini esse similitudinem, XIX 405C', 406B, quum eum divina essentia immediate et infinite imitabilis sit, XXI 63A', Deus unus universa immediate creare potuit, *ibid.*, simplex, diversa, 60C, B', 63C', 65C, spiritus, corporalia, 59C', 66D. In Deo sunt et multipliciter, XX 443A', 444B, 446A, idealiter nempe, 395B, 397B', et causaliter, 394D', 397C'; quantum ad esse suum ideale, verius sunt in eo quam in se ipsis, 424C, D', 425B, sed quantum ad esse in propria natura, verius in se quam in mente divina, 424C', 425A. Per ipsum sunt, quoniam unaquæque vestigium est aliquod Trinitatis, XIX 241C, aliqua Dei similitudo, 253A', XX 393C, XXI 67B', in qua videt se Pater aliquo modo, XX 346D, potissime rationales, in quibus est imago per modum speciei, sive divinæ naturæ, XIX 253B', sive Trinitatis, 253C'. Demum ad eum sunt, nam sicut ab eo procedunt tanquam a principio, sic ad eum revertuntur tanquam ad finem, XIX 519A', divinæ

bonitati assimilari satagentes quantum possunt, XXI 106A', et bonum appetentes, XIX 130B', aliae perfecte, aliae imperfecte, 130C', aliae intellectualiter, sub ratione felicitatis, aliae naturaliter, ut propriæ conservationis causam, XXI 103C'. In relationibus Dei ad creaturas modo agunt tres personæ indivisim, XXIII 49C', ut in creatione, XXI 84C, 119A', et in gratia adoptionis, XXIII 49B', 50C', modo una tantum, 49D', ut in gratia incarnationis, quæ ad personam Filii terminatur, 50D'. — Cf. *Creatura*.

Deus ut prima causa in omnibus rebus est, XX 434C, ut primum agens, operatur ex nihilo et quocumque aliud agens præcedit, XXI 424C; in omni ergo secundarum causarum operatione et effectu influit principaliter, XX 434B', 487A, 488A, XXII 414B, 362C', et immediate, XX 436D', 437D', tam in operibus naturæ, XIX 482B, quam cujnslibet creaturæ, XX 434A'. — Alia sunt quæ solus operatur, ut in creatione, alia in quibus uititur causis secundis, ut in propagatione et conservatione creaturarum, XXI 64D, sed in omnibus immediate agit, XX 438C, 439A, et in his quæ non agit per se ipsum, XXII 71A', 75A', causis secundis cooperatur, XX 610B, C, D', quæ non nisi ejus virtute et influxu agunt, 437D', eique instrumentaliter subserviunt, 438D. — Ex ejus ergo operatione pendet omnis actio secundorum, XXIII 411C, et per eam modificatur, 411D, et in quacumque agit Deus, non modo ut causa imperans, ut volunt aliqui, XX 610B, sed ut causa efficiens, immediata et universalis, per modum superiorem, 610C, A', 611A, D, 612B', quia plus in effectum influit causa prima quam qualibet secunda, 611C, ita ut effectus et ab eo et a causa naturali agente immediate procedat, 610B', D'. Quomodo cooperetur actibus hominum, XX 502D', 503A', XXII 322B', sive bonis, XX 500A, B, C, sive malis, 500A, C', 501B, et quatenus sit causa mali

culpæ, XXI 241C, XXV 468A', D', aut penæ, 465B'. — Cf. Cooperatio, Influ-
xus.

Erga diversa creata uniformiter et invariabiliter se habet Deus, XIX 381C, XXI 59D'. Veruntamen quosdam, ut elec-
tos, diligere dicitur, quosdam, ut re-
probos, odisse, XIX 375B', 380D'; quo-
modo ergo ei competat diligere, XXIII
518A. Amore Deus non tendit nec trans-
formatur in creaturas, sed eas potius ad
se inclinat et transformat, XXIII 515 A;
diligere dicitur in quantum vult alicui
bonum, 514 B', amore effectus potius
quam affectus, 514C', 517D, ideo illud
magis amare dicitur, non in quod inten-
sius inclinatur, sed cui majus bonum
vult, 483D', 517D: ita omnes, contra-
dieente Cartusiano, 518A, B'. An creatu-
ras diligat, XXIII 516B, 518A, et quo-
modo, 514B, C', 516D, an ab æterno
aut temporaliter, 514B', 516D', gene-
raliter, 514C, æqualiter, 515C, 517A,
an ex caritate, 514D', aut ex amore be-
nevolentiae, 516B'; utros amplius diligat,
angelos an homines, 515D, 517B', genus
humanum an Christum, 515C', 517C',
prædestinatum injustum an justum præ-
scitum, 515D', 517D, innocentem an
pœnitentem, 517A'. — Omne opus Dei
a triplici attributo procedit, potentia,
sapientia et bonitate, XXV 351B', sed
unicuique quadam specialiter tribuun-
tur, *ibid.* Quum sit summe misericors et
summe justus, XXV 355C', in quolibet
ejus actu convenient justitia et miseri-
cordia, 352D', 353B, sed supereminet
misericordia, 353D; peccatum nec sine
ulla poena dimittere potest, de potentia
ordinaria, 355C', nec tanta poena punire
quantam meretur, 355D'. Nil unquam
remunerat nisi supra meritum, XXV 355
D, nil unquam punit nisi infra debitum,
355A'; nil sic dimittit quin servetur
aliqua justitia, 355B', nil sic punit quin
maneat aliqua misericordia, 355D'; an
cum uno justius agat quam cum alio,
348B', 350B, D, vel misericordius, 350

B'; an absqne culpa aliquem punire pos-
sit, 348C. Quid ipsi tribuendum sit in
malorum reprobatione, obnubratione et
damnatione, XX 522D' et s.; cur tenta-
tiones et peccata permittat, XXII 219D,
248A, et tot mala fieri sinat, XX 629D
et s. — An immediate omnibus provi-
deat, XX 502B, et quomodo omnia suau-
iter disponere dicatur, XIX 83C, 87C.
— Cf. Amor, Justitia, Misericordia.

Cultus. Soli Deo debetur cultus latræ,
ratione deitatis, XXIII 193A', 194C, sum-
mi dominii, 191D, 195C, creationis,
potentiae, 191C', 192A', aliarumque per-
fectionum, 191D', 195D. Ad quem cul-
tum pertinent adoratio, XXIII 193A',
oratio, XXIV 421C', sacrificium, XXIII
348C', votum, XXV 164A', observantia
sabbati et festorum, XXIII 610B'. —
Creaturæ ad Deum, ob summam distan-
tiam, proprie non est amicitia, XXI 274
C', 279D', XXIII 465A, 467C, sed amor
benevolentiae, XIX 422B', et species qua-
dam amicitiae, XXI 277A', 278C', XXIII
461B, quæ dicitur caritas, 461C, B', 463
C', vel gratia, 462B. — Tripliciter objec-
tum est Deus caritatis, ut summum
bonum, XXIII 465B, ut bonum sui com-
municativum, 465C', 468D, ut bonum
beatificum diligentis, 466A. Primus ca-
ritatis gradus est ut vitent ea quæ
ipsi directe contrariantur, secundus ut
ea vitentur quæ ipsius profectum im-
pedire solent, et hi duo sunt viatorum,
XXIII 472B, tertius ut ad Deum indesi-
nenter et invariabiliter convertatur ani-
ma, et hic est patriæ, *ibid.*; tunc dici-
mur eum super omnia diligere extensive,
quum omnia non esse malumus quam
ipsum non esse, 466C, intensive, quum
ipsi bene esse malumus quam alicui
alteri, *ibid.* — Dictat naturalis ratio
Deum summe diligendum esse, XXIII
466D, et virtute naturali super omnia
diligi potest, XXI 275B, 277B', 278B',
280B', XXIII 461A', 465A, 467C, etsi
non amore amicitiae, XXI 277A', 279C',
280B, XXIII 461B', 467C; ideoque eum

super omnia diligere debemus, XXI 278 A, saltem extensive seu appretiative, XXIII 468A, et etiam intensive, juxta Scotum, 467B, contradicente Cartusiano, 468A, quia dilectionis Dei non imponitur modus, 470A', 471A, B', nec in ea dari potest excessus, 471C'. Peccat autem qui eum propter aliud principaliter diligit, XXIII 558A, 561D', aut propter beneficia finaliter, XIX 426B, aut minus quam se ipsum, XXI 278A, non autem, ut videtur, qui diligeret eum amore concupiscentiae, 274 B, C'. An unice diligi possit, excluso quovis alio, XXIII 468B, aut totaliter, sive a Beatis, 469C, 470B, 471A', sive a viatoribus, 469B', 470C', 471D. — Cur et quomodo timendus sit, XXIII 563B, A'. — Animæ dicitur vita, XX 9A', per modum causæ efficientis, non formalis, 47B', et sponsus per tres vires animæ, XXI 322B', eique illabitur et intimior est quam ipsa sibi, XIX 421C', ita ut ab eo totaliter absorbeatur, 421D'; ideo primum animæ peccatum est ab eo se avertere, XXI 322A', D', et gravissimum, eum odisse, XXIII 467C'. — Cf. Amicitia, Amor, Caritas, Latria.

Divina. Alia est divinorum scrutatio ad curiositatem, quæ damnabilis est, XIX 43, alia ad pietatem, quæ laudatur, 43, 52D, nam ad eorum contemplationem tendit omnis inferiorum scientia, 38, et tanto plus ad ea quis aptus est quanto magis carnalibus vitiis caret, 42. — Nobis varias ob causas abscondita sunt, XIX 47, et de eis primo per sensibilia eruditur, sed postea saepè per illuminacionem supernam, 551D'. Quæ autem de his naturaliter scire valemus, dubietati aut errori patent, XIX 86C; in his ergo timorate ac reverenter oportet procedere, 101D', 400B, 421B', 473A', nec quidquam assere præter id quod in Scripturis expressum est, 57B; quæ vero per Scripturam non sunt determinata, doctoribus licet opinari, XX 228C, non autem asserre, absque mortali peccato,

quia sic se supra Deum constituerent, *ibid.* — Nec omnia cognoscibilia sunt et effabilia, nec omnia incognoscibilia et ineffabilia, XX 433D', sed quædam per naturalem rationem noscuntur ac proinde nominari possunt, 134B, quædam per fidem dumtaxat innotescunt et a nobis nominari nequeunt, *ibid.* — Divina natura in sua simplicitate considerata, dicitur essentia, XIX 161A, concepta ut motiva ad actum intelligendi, dicitur veritas, *ibid.*, concepta per actum intelligendi sui ipsius, vocatur intellectus vel intelligentia, 161B. In ea triplex est distinctio, alia rationis ad extra (ideæ), alia rationis ad intra (attributa), alia realis ad intra (personæ), XIX 159B, vel quadruplex, 126B', et quintuplex differentia, secundum scilicet modos essendi, existendi, 201A', se habendi, significandi ac intelligendi, 201B'; nulla autem formalis distinctio, 166D, D', 467B'. — Item, juxta quosdam, in divinis ponere est aliquid per modum materiæ, formæ et compositi, XIX 320C, 321D, licet impropre, 321A, D'; item potentiam respectu actuum notionalium, 334C, et actuum quibus producuntur res a Deo distinctæ essentialiter vel personaliter, 334A', non autem aliorum, *ibid.*; formas, non substantialem et accidentales, sed substantialem et relativas, quæ differunt ratione, 469C', communem et proprias, quæ differunt re, non essentia, *ibid.*, actus essentiales tribus personis, et actus personales, quibusdam personis proprios, 469D'. — In divinis quum nequeat esse divisio et multiplicatio naturæ, XX 291A', quidquid est, aut manet indistinctum, ut essentia, aut distinguitur secundum rationes speciales, ut relatio, 291C'; neutro genere designantur essentialia, XIX 421B, masculino personæ, feminino propria, 421C, substantivis absoluta, adjectivis relativa, 421D, 422B; quædam in plurali numero, alia in singulari, 422A'; quædam sine principio et fine, ut esse bo-

num, XX 474C, quædam cum principio et eum fine, ut creator, *ibid.*, quædam eum principio sine fine, ut dominator, 474D; missio et datio dicuntur temporaliiter tantum, XIX 513D, 543D, generatio et spiratio aeternaliter tantum, 543 A', processio et exitus utroque modo, 543 A'. — A divinis renovanda sunt quæcumque imperfectionem significant, diversitatem, inæqualitatem, XX 284 D'; materialia, ut currere, comedere; passiva, ut infirmari, mori; inordinata, ut peccare, mentiri; privativa, ut oblivisci, 558D. — Omnis divinorum divinissimum est Dei cooperatorem esse, XXI 471C. — Non modo metaphorice, sed proprie divinus dicitur homo virtute heroicus, XXIII 546D. — Cf. *Attributa, Essentia.*

DEVOTIO sensibilis communis esse potest amori naturali ac caritati infusæ, XX 26 D, 28 A, 29 D', nec semper majorem amorem indicat intellectualem, XXIII 467A, aut sensibilem, 467C'; idcirco non expedit in ea multum confidere, XX 29B'. — Vera devotio est promptum ad quæ sunt Dei animum habere, nec multum de consolationibus curare, XX 29C'.

— Cf. *Dilectio.*

DEXTERA pars est dignior, XXIII 392 B. — Quid sit sedere a dextris Dei, XXIII 392C; quomodo a dextris Dei sedere dicatur Christus, 392B, D, adstare B. Virgo, 392D, consedere ceteri Sancti, 392 A'. Num et Spiritus Sanctus ipse sedeat a dextris Dei, XXIII 392 B'.

DIABOLUS. *Vide Dæmon, Lucifer.*

DIACONUS in clericis medius est inter subdiaconum et sacerdotem, quia potestatem habet super corpus Christi in vase contentum, XXV 27D'. — In primitiva Ecclesia ipsi committebantur omnia officia inferiora, XXV 25C, nunc actionem exercet purgativam dumtaxat, juxta quosdam, XXIV 442D', XXV 24B', illuminativam, juxta alios, 24 A'; qua propter ei tribuitur donum fidei, 24B. — Ipsius est ad Baptismum fideles præ-

parare, XXIV 167 A, Evangelium legere potestate, XXV 47D', sacerdoti ministrale, XXIV 144A, illi tradendo oblationes fidelium quas a subdiacono accepit, XXV 29B', corpus Christi portare in patena, et sanguinem dispensare cum calice, 28A, et aliqua sacramentalia ministrale, XXIV 142A'. — Nullum autem sacramentum conferre potest, XXIV 142 D, 601 A, ideo nec baptizare, 442B', nisi ex necessitate, 443B, nec Eucharistiam distribuere, nisi cogente necessitate, aut ex consensu episcopi, 343B', quoniam etsi sanguinem fidibus propinare possit, XXV 24D', minus valet circa corpus, quum manus consecratas non habeat, XXIV 345C'. — In ordinatione verum accipit characterem, XXV 47 C', quia diaconatus sacer est ordo, 17D', actum habens circa sanguinem consecratum, 25A'; et hunc accipit, non in porrectione calicis, sed in traditione libri Evangeliorum, 28A; similiter per impositionem manuum episcopi habilitatur ad ministrandum in ritibus sacris, 27A'. — De ætate ad diaconatum requisita, XXV 56 B, et de ritibus ordinationis ejusdem, 228C'. — Cf. *Ordo.*

Diagonissæ olim ordinem non recipiebant, sed quosdam tantum actus ejus exercebant, XXV 54A'.

DICTIO aliud significare potest formaliter, aliud materialiter, XX 164C. — Quid sit dictio categorematica et syncategorematica, XX 129C. — Non uno modo accidit in divinis aliiquid relative dici, XX 446C, aut diversimode dici, 445B. — In divinis vitandæ sunt dictiones quæ significant imperfectionem, diversitatem et inæqualitatem, XX 284 D'. Utrum dictio exclusiva (solus, tantum) in divinis vere addatur termino substantiali ex parte subjecti, XX 426A', 127D', vel ex parte praedicati, 127C, 128C, 129B; an addi possit termino relativo, 429B', vel personali respectu communis praedicati, 429C', 430D, A', B'. Dietio significans divinam essentiam vel personam, non

potest recipere pronomina possessionis (meus, tuus) nisi quatuor conditionibus, XX 82A. — *Cf.* Prædicamentum.

Dicere in divinis interiorem notat actum, qui est cogitando se intueri, XX 249B', et differt ab intelligere et cognoscere, 250A'; sed multipliciter sumitur, 247C, 248A, 250C, C', 253C', XXII 47A'. — Tribus personis aliquo modo competit dicere, XX 247A', B', præsertim Patri et Filio, 348D', et dici, 249C, sed Patri dumtaxat convenit proprie dicere, 249D', quum dictio ejus sit generatio, XXV 479C', et Filio soli competit proprie dici, XX 249C', qui solus dicitur Verbum, 247B, ex usu communi, 248B'. — Quum dicere dicatur generare, an Pater dicendo se generet se, XX 247C'; quo sensu dicatur dicere Verbo, 338C', 340D', 342B', D', 346A, 349A, vel dicendo creasse omnia perhibeat, XXII 47B'.

DIDYMUS Alexandrinus, vir cæcus sed doctissimus (308-395), Scripturæ commentator et theologus, Spiritum Sanctum a Patre Filioque procedere asserit, XIX 460D, 461A'.

DIES. Cur sex dierum spatio facta sint omnia, XXII 11C', 112A, 114A'. — Sex dierum successio metaphorice ab Augustino intelligitur, XXI 298C', 300A', XXII 27D', 28B, C', litteraliter ab aliis doctoribus, XXII 6A, 11A, B', 14C'; potest etiam attendi secundum rerum ordinem, vel secundum dignitatem, XXII 112D, D'. Materialiter illustrationem corporalis lucis significat, XXII 28C', metaphorice, illustrationem intellectus angelici, XXI 297A, A', 300A', XXII 28C. — Ex creationis diebus tres ad opus distinctionis pertinent, tres ad opus ornatus, XXII 28A, septimus ad opus conservationis, 28B. — Primo die facta est distinctio diei ac noctis, XXII 37A', vel per emissionem et retractiōnem lucis, ut volunt Græci, 36D', 37C, vel potius per motum communem tunc cœlo datum, 37A, ut tenent Latini, 37D; et per hanc significatur illuminatio an-

gelicæ naturæ per infusionem gratiæ, juxta quosdam, XXI 286C', 333B', vel distinctio bonorum a malis, juxta alios, 287A, 333B'. — Secundo, facta est divisione aquarum, XXII 50A, per quam significatur distinctio angelorum, bonis confirmatis et malis in infernum detrusis, XXI 333B', propter quod feria secunda in Ecclesia sanctis Angelis consecratur, 287A, 333D', et secundus dies caret benedictione, 333C', XXII 85D. — Tertio die facta est distinctio elementorum, XXII 83C, non tantum aquæ et terræ, sed ignis et aeris, 84C, et ablata informitas terre per herbarum productiōnem, 85A'; hujus benedictio ad opus præcedentis et præsentis refertur, 85D. — Quartus dies ad ornamentum cœli pertinet, XXII 89A, per siderum creationem, 89C et s.; quod factum videtur per motum speciale tunc cœlo impressum, quo causantur menses et anni, 37B. — Quinto die ornata sunt aer et aqua, XXII 89A, per creationem avium et pisces, 103B', 106C'; cur in hoc ornata sint duo elementa, 108B', et huic tantum collata sit benedictio, 112B. — Sexto die ornatur terra, XXII 89A, per creationem animalium, 106C'; an tunc simul facta sint bruta et homo, 112A, et completa mundi creatio, 115C, A'. — Septimo die complet Deus opus suum, ea quæ facta sunt administrando et conservando, XXII 117C, propter quod dies hic mane habere dicitur, sed non vesperam, 115A, et ipsi præ ceteris tribuitur benedictio, 114C', 116C', et sanctificatio, 114D, D', 115B, 117A. Quo sensu dicatur Deus die septimo requieuisse, XXII 114A', 115A, 116D, aut ab opere cessasse, 114C', 115B, D', et an ita requiescat ut nihil deinceps producat, 114B', 116A, B, C. — *Cf.* Creatio, Distinctio, Ornatus, Sabbatum.

DIFFERENTIA differt a diversitate, divisione et discretione, XIX 424A. Triplex est, alia realis, alia rationis, XIX 153D', XXIII 211D', alia intentionalis, XXI

195 B'; ex reali fit compositio realis, *ibid.*, ex rationali nulla, *ibid.*, ex intentionalis fit compositio, sed non realis, 195 C'. — Qualitas essentialis est generis, XIX 397 B', non in quantum genus est, 396 C, sed quia contractat genus, 396 D, et cum eo constituit speciem, 396 B', et modo intra genus est, modo extra, 396 D. — In genere substantiae, quae differunt re, differunt etiam genere, specie et numero, XX 478 B'; differentia enim realis est causa numeri, XXIII 140 A, et juxta Thomam, differentia secundum formam multiplicat species, secundum materiam multiplicat individua, XXI 220

A', D', contradicentibus partim Durando, qui tenet nullam fieri differentiam per materiam, sed tantum per formam, 224 A', partim Petro, quia non quaelibet differentia formalis diversificat speciem, XXII 435 A; quæ autem ratione tantum differunt, de se invicem praedicanter, XXI 190 C. — Differentiae ex principali proprio actu naturæ specificæ desumenda sunt, XXI 118 A; una enim natura ab altera differt per suam supremam essentialiem perfectionem intrinsecam, 118 A', quam designat differentia ejus, 202 B, et a qua fluit esse et agere, 118 A', sed quia nec essentiam nec esse rerum distincte cognoscimus nisi per actus secundos, *ibid.*, ideo earum differentias significamus per nomina illos actus signantia, 118 D, quia actus secundus, qui est agere, actum præsupponit primum, qui est esse, 118 A', et accidentalibus differentiis utimur ad significandum essentiales, XXV 279 A'; essentiales enim per accidentales nobis innescunt, XXI 115 D', 156 A, et tanto perfectius quanto essentialibus sunt propinquiores, 202 B, et in genere entium, ubi invenitur differentia minor, ibi initium est differentia majoris, XIX 196 A. — Triplex est in creatis differentia: substantiae et accidentis, quæ reperitur in omni subjecto, XIX 401 C', D'; suppositi et naturæ, quæ competit omni individuo, *ibid.*; entis

et esse, quæ est in omni creato et concreato, 401 D', 402 A. In esse autem Dei, etsi multiplieiter accidere possit differentia rationis, XIX 201 A', XX 207 C, nulla potest esse realis differentia, XIX 393 D', 394 B, ideo non est in aliquo genere, quum genus habeat differentias, 393 C', nec in aliqua specie, quum species ex genere et differentia constituantur, 393 A', nec definiri potest, quum definitio ex genere et differentia constet, 393 D', nec in prædicamentis accidentis, quæ ab invicem differentia distinguuntur, 394 B'. — Cf. Distinctio, Diversitas.

DIFFICULTAS operis multum ad ejus meritum confert, XXII 367 D'. — In via duplex est difficultas ad bonum, altera in operationum labore, XXIII 553 A, altera in malorum tolerantia, *ibid.*, quæ ambæ fortitudinis dono mitigantur, 551 D, 553 A.

DIGESTA, seu Pandectæ, legum collectio a Justiniano imperatore anno 535 promulgata, allegantur de usuris, XXIV 403 C, 404 A', furtis, 405 D', et aleatoribus, 413 B, D, A'.

DIGNITAS conciliat reverentiam et ad felicitatem vitæ confert, XXII 346 A. — Dignitas actus vel motus humani ex multis pensatur, XXII 347 B, item et actus meritorii, 347 C.

DILECTIO quid sit, XXI 278 D', et quo ab amore differat et caritate, XIX 439 B'. Multiplex est, naturalis et liberalis, XXI 279 A, libidinosa, naturalis, gratuita, 273 C', XXII 469 A, concupiscentiae et amicitiae, XXI 277 C, XXIII 459 D', beneplacentiae et benevolentiae, XXI 279 B', C'. — Dilectio naturalis ea est qua quis propriam utilitatem diligit, XXI 274 B, et vult sibi bonum, ut esse, vivere, 273 B', et duplex est, altera potius innaturalis, qua quis creatura vel se ipso frui intendit, quæ peccatum est, 272 C', 273 B', altera naturalis, qua quis se ipsum magis quam alia, etiam Deum, diligit, et hæc non est peccatum, juxta Antisiodoren-

sem, 272 D', 273 B', contra Thomam, 278 A, quia etsi forsan vis concupisibilis se habeat ad diligendum Deum magis quam creata, 273 A, B, varias tamen ob causas ad temporalia magis inclinatur, 273 D; imo quibusdam videtur naturam quidquam non posse supra se diligere, nisi in quantum utile est sibi, XXIII 459 D', 466 A. — Nec sic agendo facit de via finem et de creatura Deum suum, XXI 273 C', quia est boni simpliciter, 279 C, et eodem amore quis se ipsum diligit et Deum tanquam sibi optimum, 275 A, nec peccat, quoniam ultimum non excludit finem, 273 D'. Naturalis igitur sui ipsius dilectio non est caritati divinae contraria, et potest ad eam ducere, XXI 274 A, sed non est ex toto ordinata, et saltem disparata est caritati, 273 A'; naturalis Dei dilectio in quibusdam convenit cum caritate infusa, XX 25 D', 26 B', 27 B', 28 A, B', 29 A, 30 A, in quibusdam ab ea differt, 25 A, 26 A, 28 C', XXI 273 B, C, D'; tempore naturae institutae potuit homo ea diligere Deum super omnia, 275 B', et potest etiamnum, 278 A, 279 B', sed valde imperfecta est ista dilectio, 279 C'. — Dilectione reflexa perfectior est dilectio mutua, et utraque perfectior dilectio communicata, XIX 44 B. — Dilectio nata est diligere bonum, sed non contentatur nisi in summo bono, XIX 121 A', est igitur aliquo modo theologiae finis, 74 A, et complementum, 74 B, et ad contemplationem magis pertinet quam ad proximam, 74 C'. Incipit ubi sistit cognitio, XXIII 469 C', et cognitioni commensuratur, XX 48 C; ideo quanto praestat cognitio Beatorum cognitioni viatorum, 48 C', tanto et eorum dilectio, 48 C', 49 A. Inter dotes Beatorum a quibusdam ponitur, XXV 435 D, B', 438 A, D, ubi succedere caritati dicitur, 435 C', et vim concupisibilem perficere, 433 D, 438 C; sed est de perfectione, non de essentia beatitudinis, XX 332 D, A', nec in ea est proprie fruitio, nec merces, XXV 438 A'. — Dilectionis triplex est actus, alias

naturae, qui meritorius est de congruo, alius gratiae, qui meretur de condigno, alius gloriae, qui est de præmio, XXI 331 C; ad primum sufficit natura, ad secundum requiritur gratia, ad tertium gloria, *ibid.* — Cf. Amicitia, Amor, Caritas.

Dilectio in divinis dupliciter sumitur: essentialiter et notionaliter, XX 331 D, 333 B, 337 D, 338 D, C', ut qualitas et ut operatio, 337 A', et duplice hoc modo dicitur Pater diligere Filium, 337 A', 338 A. Diligere essentialiter sumptum designat voluntatis complacentiam, quæ tribus personis communis est, XX 337 A', et idem omnino est ac esse, 332 B', 336 D, 342 D'; notionaliter acceptum, dicit voluntatis fecunditatem, quæ Patri et Filio tantum inest, 337 D. Quælibet persona se et quamlibet aliam diligit Spiritu Sancto, XXI 338 D, ita ut Pater Filium diligat Spiritu Sancto, et econverso, 339 A'; similiter Spiritu Sancto diligat se Pater, 339 C, 341 D', et Filius, 339 C, et Spiritus Sanctus, 339 D, et Pater et Filius Spiritum diligunt Spiritu Sancto, 339 A'. Quo sensu dicantur Spiritu Sancto diligere Pater et Filius, XX 331 B et s., an diligent se Spiritu Sancto, 336 D, vel per Spiritum Sanctum, 331 C, 335 D', 344 A', vel a Spiritu Sancto, 336 A, vel in Spiritu Sancto, 336 B, vel amore qui est Spiritus Sanctus, 336 B, C', 337 B'. — Dilectio Dei a dilectione hominis distat quoad causam motivam, quia dilectio hominis a bonitate dilecti causatur, dilectio Dei dilecto bonitatem confert, XXII 322 A, et quoad modum diligendi, quia homo a se ipso, Deus Spiritu Sancto, XX 335 B, A'; omne donum creatum præcedit, XXII 324 C, A', et duplex est, alia qua rebus esse conservat ut creator, 319 B', alia qua prædestinatos ad suam societatem vocat ut amicus, 319 C', 322 B. Utrum diligat nos propter bonitatem suam dumtaxat, XIX 514 A, an etiam propter nostram, 514 C; an cuncta creata diligat æternaliter et

æqualiter, XXIII 514C et s. — Quomodo angeli ante suam confirmationem dilexerint Deum, XXI 272D et s., et alios angelos, 276A'. — Quid sit Deum diligere propter se, XXIII 459B', D', et super omnia, 466B'; an naturali dilectione Deum super omnia homo diligere possit, XXI 272D', 274C, 275B', 278B', 279B', XXIII 459B', 465A, 467C, 487D, et debet, XXI 272C', 273C', 275B', 278A, 280B'; an in hac vita eum diligere possit immediate et totaliter, XXIII 468C'; quomodo eum diligere teneatur, 466B', 468A, vi præcepti, Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, 594B', 595D, 597A; an hæc dilectio habeat modum, 470D, 471A, C', et quem modum, 470A', 471B, 472B; an Beati totaliter diligenter eum, 469C. — De dilectione proximi, quod ejus objectum, XXIII 476C et s., quis ordo, 483B, et modus, 487A'. De dilectione inimicorum, XXIII 494D'; an magis meritoria sit quam amicorum dilectio, 496D' et s. Utrum melius sit, diligere Deum an proximum, XXIII 500B. Cf. Inimicus, Proximus.

DILUVIUM. Particularia diluvia ex depressione aut elevatione planetarum prævideri possunt, XXV 236D', non autem universalia, *ibid.* — Generale diluvium non naturali virtute, sed divina potentia factum est, XXV 369B, omnium mundanarum aquarum inundatione, absque novarum eratione, 370A, et usque ad medium aeris interstitium pertinxisse creditur, 373A', B', non tamen usque ad paradisum terrestrem, 373B'. Ideo factum est aquæ diluvium ut extinguatur primorum hominum concupiscentia, XXV 370C.

DIMENSIO non est substantia rerum sensibilium, sed quoad esse a substantia dependet, XXIV 315B. — Aliæ sunt dimensiones indeterminatae, per quas materia dicitur tanta, XXIV 323A, C, aliæ determinatae, per quas tantum oceupat locum, *ibid.*, et hæc ab invicem realiter differunt, 323A'; indeterminatae deter-

minatas præcedunt, 323B, C', eisque subjiciuntur, 323C, C'. Indeterminatae ad genns quantitatis se habent sicut materia ad genus substantiæ, XXIV 326D'; in materia generabilium, ante adventum formæ substantialis cas intelligere oportet, et per adventum formæ terminatum esse accipiunt, 326C'. — Divina virtute in speciebus sacramentalibus remanent utraque, XXIV 323D, sine subiecto, et in eis sustentantur alia accidentia, 313B, D; et quia in dimensionibus est prima radix multiplicationis individuorum in eadem specie, 313B', in his etiam est radix multiplicationis accidentium in speciebus sacramentalibus, 313C'. In dimensionibus terminatis seu completis in Eucharistia accipere est dimensiones interminatas seu incompletas, quibus medianibus materia panis formam recipere potest ejus quod ex pane generaretur, eo non converso, XXIV 326D', et istis collatum est non modo per se subsistere, sed subesse alteri formæ naturali et accidentibus aliis, 327A; et quamdiu in speciebus manet esse dimensionum conforme substantiæ præcedenti, non desinit ibi esse corpus Christi, 323A'; imo non quælibet dimensionum mutatio tollit sacramentum, 327A'. An eum dimensionibus suis corpus Christi sit in sacramento, XXIV 233B', 261A, 268B', D'. — Dimensiones separatae sine materia non replent locum, XXV 289A, et tamen cum alio corpore in eodem loco esse nequeunt, *ibid.* — Quum ex hoc loeum habeat corpus, quod est sub quantitate dimensiva, juxta Thomam, XXV 289D, impossibile est naturaliter duo corpora simul esse in eodem loco, 289C, B', quin destruatur utriusque esse distinctum, 289C'; sed virtute divina simul esse possunt duo corpora, 290A, 294B, imo et innumerabilia, quin dimensiones unius resistant dimensionibus aliorum, 297D. — Cf. Loeus, Quantitas.

DIOGENES Apolloniates (Ionicæ sectæ phi-

losophus, 500 a. c.) stulte credidit animam esse aerem, XIX 274A'.

DIONYSIUS Areopagita (Græcus theologus i^r sæc., juxta antiquos et Cartusianum, iv^t sæc., juxta recentiores), « divinissimus, sacratissimus et theologicissimus », XIX 474C, XXIII 426A, « princeps theologorum », XX 403D, XXI 229B, vel antonomastice « Theologus », XIX 366C, vir « a sanctis Apostolis edocitus, imo a Spiritu Sancto copiose illuminatus », 456A', XX 402D', « cuius auctoritas non est minor apud theologos quam Aristotelis inter philosophos », 403 A', et « specialissimus patronus » Cartusiani, XXI 496C', in his quæ ad naturalem philosophiam spectant, quasi in omnibus Aristotelem sequitur, XIX 276C', XXII 57B'. — Quod ad angelos spectat, ceteris præferendus est, XXI 495A, et indubitanter credendus, 521C, 526A', quia quæ B. Paulus in raptu viderat putatur conscripsisse, 496D', 523B'. — Egregie insinuat simplicitatem divinæ essentiae, XIX 174D. — Cur non fateatur Spiritum Sanctum a Filio procedere, XIX 456A', 463B, et quare in Cœlesti Hierarchia nec de Pœnitentia nec de Matrimonio tractaverit, XXIV 356A', 594C'. — Quomodo B. Virginem viderit, XIX 569D. — Copiosissime allegatur, XIX 35, 55C, etc.

DIONYSIUS Cartusianus (Dionysius Van Lieuwe, Belga theologus, Ord. Cart., in pago Rijckel natus 1402, † Ruræmundæ 1471), auctor hujus libri et quamplurimum aliorum, Zwollis litteras didicit, XXI 493B'. — In præsenti opere hoc sibi propositum, ut, sicut Lombardus Sententiarum collectionem ex præcipuis Patribus compilaverat, ita ipse ex præcipuis doctribus Lombardi commentarium compingeret, XIX 36, quorum opera non sine grandi labore arcessiverat, 37, breviter ostendens qua concordent et dissentiant, 36. Statuit insuper brevitati studere, XIX 128D', et prolixitatem vitare, quæ forsitan obrueret aciem mentis magis quam illustraret, XX 568B', ac proinde pulchra

dumtaxat et utilia tangere, XIX 37, 235C', prætermisis infructuosis, 246B, 487A', et tædiosis, XX 130D', iisque omnibus quæ magis videntur quæstiones obscurare quam elucidare, 568B', et quibus immorari magis videtur fractio capitis et impedimentum devotionis quam occupatio fructuosa, 46B, ut sunt quæstiones nominum, XX 138D', 457A', 342B', 568B', et contentiones de verbis, 251B, 253C', XXIV 329D'. — Præ ceteris adhæret Areopagitæ, « specialissimo patrone » ejus, XXI 496C', 521C, 526D, et Thomæ, « Doctori communi », XXIV 247B, 286D, 300B, a quo tamén sæpius recedere non veretur, XIX 227D, 346B, 467D', 472A, 553B, 569D; XX 54A, 64D, 429B, 430B', 438C', 463B, 258A', 292A, 323D', 445D, A', 435D, 547D; XXI 100C, 216C, 221C, 226C, 241A, 265D, 337A, 375D, 412B'; XXII 45D', 60D, 144C', 253D', 369A, D, 405D, B', 526B', 528B', 544C, 579C', 589A'; XXIII 460B', 212B', 288C', 297C, 298C, 530A'; XXIV 292D, B', 421C, 455B', 460A', 490D; XXV 291B', 306C, 317B', 332C, 473A. — De divinis non nisi cum magna cautela tractare intedit et reverentia, XIX 127C, 400B, XXIII 453D', 234A', item de angelis, XXI 483A', 537D'. — Notantur opinione quædam singulares : de immunitatione caritatis per venialia, XX 59C'; de phantasmatum usu in cognitione, XXI 412B', 525B', XXII 253D', XXIII 509A'; de obligatione pro quolibet viatore manendi in statu salutis indesinenter, XXIII 596A'; de auctoritate Papæ, XXIV 480A'. Immaculatam profitetur B. Virginis conceptionem, XXV 98D; strenue definiens a nulla persona in monasterio recipienda quidquam exigiri posse, a Parisiensi Universitate approbat, 52C. — Quanta hujus operis utilitas, XIX 37. — Citantur ejusdem auctoris tractatus : de Gaudio spirituali et pace interna, XIX 444B'; de Contemplatione, 445C'; Dialogion de fide catholica, 145B', 203A; de Ente et essentia,

408D; de Landibus B. V. Mariæ, 569B, D; de Particulari judicio, XXI 350D', 388A; de Quatuor novissimis, 351A; de Divina essentia, XXII 43D'; de Enormitate peccati, 566D; de Auctoritate generalis concilii, XXIII 421B; de Potestate summi Pontificis, *ibid.*; de Donis Spiritus Sancti, 588D'; de Virtutibus et virtutibus, 519A', 605D'; de Ecclesiastica potestate, XXIV 485C; de Modo judicandi et corripiendi, 531C; de Reginime prælatorum, 531B'; de Reginime præsum, *ibid.*; de Reginime curatorum, 413C', 531B'; Contra simoniam, XXV 51D, D'; Contra pluralitatem beneficiorum, 53 C' ; de Laudabili vita virginum, 136B'.

DISCRETIO. Quid inter discernere, cogitare et intelligere, XIX 271A, A'. — Discretio sive individualis sive personalis non est merum accidens, quod ab accidentibus causetur, XXI 208A, nec etiam a substantialibus, 208B, sed dicit aliquid substantiale, 208D, seu aliquid substantiale et aliquid accidentale, 208A'; individualis duo includit : indivisionem et distinctionem, *ibid.*; personalis tria : indivisionem, distinctionem et dignitatem personalitatis, 208B'; unde discretio individualis est existentia formæ naturalis in materia, discretio personalis, existentia natura intellectualis in supposito, *ibid.* — Discretio individualis non est ex parte materiæ solius, XXI 208D', nec ex parte formæ tantum, 209B, sed ex actuali coniunctione formæ cum materia, 209C; discretio numeralis ex materia venire dicitur, 209B'. — Discretio in divinis personis admittitur, XIX 184C', 185B, et « quod discernitur », inter vestigia Dei recensetur, 237A', 238D'.

Discretio virtus quo sensu dicatur auriæ virtutum, XXIII 520C, et comes juramenti, 631A', B'. — Cf. Differentia.

DISPENSATIO quid sit, XXIV 528A, et quo differat ab interpretatione et revocatione legis, XX 647A, a commutatione in materia voti, XXV 173B, a donatione et reditione in rebus indulgentiarum, XXIV

559B'. — Duplex est, tacita et expressa, XXV 128B'. — Ad dispensationem requiritur in dispensante potestas, in dispensato causa idonea, XXIV 528A, XXV 128C', in ipsa dispensatione necessitas, utilitas, congruitas et honestas, 129C. Dispensandi potestas plenaria in Papa residet, XXV 172D', in ceteris prælati juxta concessionem sibi factam, 173C. Papa dispensare potest in his quæ sunt de jure divino per institutionem apostolicam, non autem in his quæ sunt de jure naturali, XXV 83A', B', in constitutionibus Patrum, non in præceptis Decalogi, XXIV 528A, nec pariter in his quæ statum Ecclesiae declarant et quæ jus videntur infringere, 528B. — Jus naturæ in his quæ respiciunt ordinem creaturæ ad Creatorem, id est quoad prima præcepta, nullam patitur dispensationem, XX 643A, XXV 127D'; in his autem quæ respiciunt ordinem creaturarum ad invicem, seu quoad secunda præcepta, dispensationem accipere potest, XX 643B, XXV 126D', sed a solo Deo, 128C', quia quæ divinitus instituta sunt, a Deo dumtaxat mutari possunt, XXV 127D'. In præceptis ergo primæ tabulæ Decalogi nulla fit dispensatio, juxta omnes, in præceptis autem secundæ tabulæ dispensare potest Deus, juxta Bernardum et Bonaventuram, XX 643D', XXIII 606C, contra Thomam, 606A', et Richardum, 607A. Item in præceptis negativis, nulli dispensationi obnoxia sunt quæ prohibent malum secundum se, XX 647C, et in præceptis affirmativis, quæ præcipiunt bonum necessarium ad salutem, 647D; item in actibus malis qui in se implicant deformitatem culpæ, nunquam dispensari potest, XXV 128C', in his vero qui non ita implicant, aliquando divinitus dispensatum est, 128D'. Sic dispensare potuit Deus cum Patriarchis ut plures haberent uxores, XXV 126D', 128C, 129B, vel haberent concubinas, 124A', 127C', 128D', vel uxoribus libellum darent repudii, 131D', vel cum Abraham,

ut filium occideret innocentem, 132B. Dispensatio enim in præceptis est sicut mutatio rei naturalis, XXV 131D', et fieri potest in inferioribus causis supra secunda præcepta legis naturæ, 432A, vel in superioribus causis supra prima præcepta, ratione alicujus mysterii ostendendi, 132B; sed hoc non nisi cum paucis fieri solet, 132B. — In votis fieri potest dispensatio, non modo per modum declarationis juris, ut volunt aliqui, XXV 171C, 174A', sed etiam relaxationis juris, 171D, si adsit legitima causa, 171A'. Nec igitur omnia vota dispensabilia sunt, XXV 171B, nec omnia indispensabilia, 171C: in voto Baptismi nulla fit unquam dispensatio, quia de jure naturæ est et divino, 171B', in voto continentiae fieri pariter nequit, juxta nonnullos, 171C', D', 172A', 174B, contradicentibus aliis, saltem ob bonum commune, 172B, 174C, C', 175C, non autem ob merum corporalis mortis periculum, 172C. In votis perpetuis dispensat solus Papa, in plerisque temporalibus episcopus et prælatus, XXV 173A, sed super abdicatione proprietatis et custodia castitatis nec Abbas nec Papa potest cum religiosis dispensare, 14D', 172A', 175C. — *Cf.* Lex, Votum.

DISPOSITIO multiplice sumitur: pro quadam rerum ordinatione, et sic ab ordine differt, XIX 214B; pro cogitatione rerum fiendarum in Deo, XX 501A', et sic differt a scientia et a providentia, 501C, præscientia et prædestinatione, 381B', 383D'; pro motu incepto ad terminum, XXII 299A, sicutque non est nisi habitus imperfectus, XXIV 172C, qui per reiterationem actuum fit habitus, XXII 298A', 299A'; eam non oportet in eodem subiecto esse cum habitu, nisi dum fit habitus, XXIV 174B. — Tria sunt dispositionum genera in hominibus, XX 504D, quarum quedam libero arbitrio subsunt, quedam non, 504A'. — An homo sine gratia possit se ad gratiæ infusione disponere, XXII 339D' et s., vel ad

fidem, 361A, et ad hoc indigeat speciali Dei auxilio, 361C'. — *Cf.* Electio.

DISSIMILITUDO inter res varias contingit quum eamdem quidem formam specificam participant, sed non secundum eumdem perfectionis modum, XXV 415B', vel quum non in forma speciei, sed generis tantum convenienti, *ibid.*, vel quum nec in forma generis, nisi secundum analogiam tantum, 415C'; quæcumque dissimilitudo impedit unius speciem perfecte ab alia recipi, 415A'. *Cf.* Diversitas.

DISTANTIA. In productione distantium maxime ostenditur potentia, XXI 440D, ideo in conjunctione maxime distantium, spiritus scilicet et corporis in homine, præcipue manifestatur potentia Dei, 440A'. Sed de distanti in distans natura non procedit nisi per medium, XIX 66C, XXI 407D: ideo ordo universi requirit inter extrema distantia constitui media, quibus uniantur, XXI 409D'; et sic inter pure spiritualia et mere corporalia stat homo ex utraque natura constans, 409D', 410B', inter ignem et terram, aqua et aer, 411D'. — Distantia non impedit cognitionem intellectus respectu rei cuius jam habet speciem, sed tantum rei cuius non habet speciem, XXV 462C. — An infinite distent voluntates divina et humana, XX 651D', esse et non esse, XIX 212C', XXIV 60A', C'.

DISTINCTIO est relatio quædam transcendens, XIX 167D', intrinsecus adveniens, 168A, cuius respectus est respectus disquiparantiae, 168B; et differt a diversitate, differentia et divisione, XIX 424A. — Multiplex est: fundamentalis et actualis, XIX 468C, essentialis, realis, formalis et modalis, *ibid.*, vel aliter, realis, rationis, 453D', formalis, 456D', et juxta quosdam, intentionalis, 408C, XX 362A; sed omnis distinctio ex natura rei est realis vel formalis, XIX 466D. — Distinctio formalis quadruplici via investigatur, via definitionis, divisionis, descriptio- nis, demonstrationis, XIX 468D, quibus

additur et quinta, via reduplicationis, 168C'. — Distinctio rationis duplex est, rationis ratioe inantis et rei rationabilis, XIX 156B'; ut sit vera, habere debet quoddam fundamentum in re, 171A', sed quecumque distinguuntur intellectu non necessario distinguuntur in re, XXI 187 A', D'. — Distinctio tam formalis quam realis distinctorum circummissionem compatit, XX 407D. — Cf. Discretio.

In divinis admittitur distinctio, XX 184C', imo multiplex distinctio, alia vox, alia intellectu, alia proprietate, 374 A, alia idearum, attributorum, personarum, XIX 459B. Juxta Scotistas, in divinis est distinctio essentialis respectu creaturarum ad extra, realis inter personas ad intra, formalis in unaquaque persona inter essentiam et relationem, inter essentiam et intrinsecos modos, XIX 468 D', deum formalis a parte rei inter attributa, 456D', 463D, 464C', 468D', 469C', juxta alios, est distinctio essentialis respectu creaturarum, XX 211B, relativa et realis inter personas, XIX 479C, XX 200C', 201A', 202A, B', rationis inter attributa, XIX 453B', 455B', XX 343D, nullib[us] autem formalis, quæ divinas perfectioni omnino derogat, XIX 466B', D', 467A, C, D, B', 485B, XX 208D, 291A'. — Distinctio in divinis nequit esse per absoluta, XX 213D, alioqui oportaret esse distinctionem substantiæ, 204B', nec per quantitatem, 208C, nec per formam, 208A', quia formalis distinctio principium est distinctionis inter duo, quorum alterum imperfectum est, alterum perfectum, 208D, 209B', nec per qualitatem, additione materiae ad formam, ut in creatis, 372 C'; restat igitur ut sit per relationes, XIX 459A', XX 208A', vel oppositas, ut volunt plerique, XIX 459B', 460A', vel disparatas, ut recte contendunt nonnulli, 468A, B, D, quia oppositio per relationem non ponit aliquid sed ad aliquid, nec importat in contrario imperfectiōnem vel defectum, XX 208B', 209C'.

T. 25bis.

— Divinæ personæ, quum nequeant distingui per essentiam, XX 208A, 209 B', neque per materiam et formam, 208 D, neque per modos absolutos, 211C', 214C', 215A', neque a se ipsis, 207D', 213B, necessario distinguuntur per relationes, 208C', originem nempe, sive proprietates, 211C; non per originem, juxta Thomam, 208B, D', 222A, sed per proprietates, 208C, aut saltem principalius per proprietates, 209C, A', B', 211A', 212B; non per proprietates, sed per originem, juxta Bonaventuram, 210 A, D, et alios, 210A', C', 222A; per originem simul et proprietates, juxta Richardum et Cartusianum, per originem scilicet quasi principium effectivum, per proprietates quasi principium formale, 212C', seu per originem tanquam principium distinctionis, per proprietates tanquam distinguentes, 211A'; an distinguuntur per relationes in quantum relationes, vel in quantum proprietates, 212B'. — Distinctio personalis in Trinitate non est distinctio secundum quid nec distinctio simpliciter, sed media inter illas, XIX 424A, quia modus se habendi ad alium et oriendi ab alio, comparatus ad illum ejus est, est modus tantum, comparatus ad illum ad quem est, vere est res, XX 373C. Quoad distinctionis rationem, minor est inter personas divinas quam inter proprietates absolutas creaturarum, XX 478C, sed quoad perfectionem distinctorum, major, *ibid.*, ideo distinctio relationum in divinis facit personas, non autem distinctio proprietatum in creaturis, 178D. In personis divinis essentia se habet per modum distinguibilis, XX 233D', origo per modum principii distinctionis, 211A', relatio per modum distinguenter, *ibid.*, 234A, persona per modum distincti, *ibid.* — Quum formalis attributorum distinctio simplicitati ac unitati divinae naturæ derogat, XIX 466C, 472A, cur non æque iisdem deroget distinctio realis personarum, quæ major est, 179C et s. — An

distinguarentur personæ Filii et Spiritus Sancti, in quantum ambæ a Patre procedunt, si Spiritus Sanctus a Filio non procederet, XIX 439D, B', 460A', D', 461B, A', D', 465A, C', 466C, C', 467D. — An circa modum distinctionis in divinis Ecclesia aliquid determinaverit, XX 216D, 229C, A'. — *Cf.* *Essentia, Persona.*

Opus distinctionis, quod creationi succedit, triplex fuit et per tres dies duravit, XXII 28A, 106B', sed quandoque sumitur pro opere distinctionis et ornatu simul, 35D'; quomodo in interpretatione Augustini salvetur, XXII 28C'. — An distinctio creationis tempore aut natura secuta sit, XXII 5C', 6B', D', et cur non statim, sed per intervalla Deus voluerit creata distinguere, 41C', 39A. — In ipsa elementis collatæ sunt virtutes universales moventes ad omnem speciem, XXII 33D, et ad effectus naturales, 84B, et facta est, non extrahendo aliquid de mixto prævio, 35C', nec superaddendo creationi formas substantiales, sed tantum qualitates, 36A', 38D'. — Describitur, XXII 33A, 50A, 83C'. — Quandonam facta sit distinctio in angelis, XXI 286D'. — Ante opus distinctionis jam erat in materia creata distinctio multiplex, XXII 7A'. — *Cf.* *Creatio.*

DISTRIBUTIO. Quotidianas distributiones in templo accipientes absque servitio, ad restitutionem tenentur, XXIV 414A.

DIVERSITAS in divinis non accipitur, XX 184A', quoniam notat formæ seu naturæ distinctionem, 485B; ideo vitanda nomina quæ diversitatem significant, 284D'. — Diversitas in partibus materiæ præsupponit quantitatem dimensivam ad minus interminatam, per quam dividatur, XXI 220C'. — *Cf.* *Differentia.*

DIVINATIO in genere est prænuntiatio futurorum quæ nulla humana peritia præsciri possunt, XXI 413C', sive præexistant in naturalibus causis quæ nos latent, sed non dæmones, 413B', sive in nulla causa naturali præexistant, et quorum revelatio non nisi Deo possibilis

est, 413D'; et quia imitatio est quædam Divinitatis, 418B, et divinum quid præse fert, hujusmodi prænuntiatores divini, id est quasi dii, dicti sunt, 414A, 418C. — Sed proprie est revelatio futurorum a malignis spiritibus facta, XXI 418B, et est species idolatriæ, 414D. Hanc diis aut dæmonibus tribuebant Stoici, XXI 413D', causis naturalibus Peripateticis, 414D, sed male, 416B. Ad sapientes spectare videtur, XXI 414D, ad pueros et virgines, 418A', 419A, merito castimoniae, 419A', sed frequentius stultis impertitur, 415C, 418D', et melancholicis, 419C, qui hanc sibi lucidorum instrumentorum ope conciliant, 418C, D', 419B'; ceterum multæ sunt divinationis species, 422B'. — Divinatio peccatum grave est, XXI 435D', 436A', et quasi apostasia a fide, 436B', nec licet unquam diabolum interrogare de rebus præsentibus et latentibus, 436D, 437A', quia mendax est et fallax, 436D. — Alia tamen est divinatio licita, quæ fit per signa naturalia, XXI 414C', nec est peccatum cœlesti influentiæ attendere, saltum moderate, 437A'.

DIVISIO differt a distinctione, differentia et diversitate, XIX 424A, et multiplex est, aliter enim dividuntur æquivocum, analogicum et univocum, XX 143A', XXII 364B, aliter formæ habentes situm in corpore, XIX 408D', aliter formæ substantiales homogeneorum, 409A; triplici modo dividuntur formæ, multitudo, magnitudine et motu, 410D, quatuor modis universa, ut totum potestatum in partes, ut forma generis in species, ut ens in prædicamenta, ut compositum in formam et materiam, 440B', et res non dividitur divisione per se, nisi ex hoc quod competit sibi secundum genus suum, XXV 497C. — Divisio omnis facit numerum et multitudinem simpliciter, XIX 424C, ideoque dicitur principium numeri, XX 177D', 182C'; sed alia est divisio materialis, seu continua, ad quam sequitur numerus qui est

species quantitatis, 182C', alia divisio formalis, per formas diversas, ad quam sequitur numerus transcendentis, 182D'; alia divisio simpliciter (circa materiam aut formam), quae facit numerum simpliciter, 177 D', alia divisio secundum quid (circa proprietates rei aut relationes rationis), quae facit numerum secundum quid, 178A. — In indivisione est unitatis ratio, XX 177D', ideo quantum se habet quid ad indivisum, tantum se habet ad unitatem, 173B, magis ergo unum sunt quae sunt indivisa simpliciter, 173 C, et quo magis a divisione remota, eo et perfectiora, *ibid.*, quapropter a divisionis excluditur omnis divisio, 184B', 185 B, et ab anima rationali quum dividitur corpus, XIX 409A. — Cf. Indivisibilitas.

DIVITIA ad felicitatem conferunt, XXV 436A. — Primum est dives per se ipsum et dives in aliis, XIX 174A; si quis vult scire quod causa prima est dives, projectat mentem suam super res compositas, *ibid.* — Dives epulo de quo in Evangelio, cur fratres suos a damnatione præservari voluerit, XXI 382A, 383C, XXV 464A, 465D, et an sic agendo bonum fecerit, 465A.

DIVORTIUM proprie dicitur separatio conjugum quoad cohabitationem, XXV 149 C'. — Divortium inter se facere nequeunt conjuges, ut in eodem statu persistant, XXV 151 B', nec etiam, uno resistente, ut perfectius vivant, *ibid.*, sed communis consensu separari possunt ad ingredendum religionem, aut ad faciendum solenne castitatis votum, *ibid.* — Item licitum est divortium inter conjuges ob unius adulterium, in poenam ejus qui fidem fregit, XXV 130D, 148B', 149B, saltem in certis casibus, 148C', 149A, vel ob scelus contra naturam, 149D; verum tamen ante Ecclesie judicium conjuges separari non licet, 149 C', 151 A'. — Item, quum consanguineorum et affini matrimoniū non valeat, XXV 191 A', nec ulla præscriptione convalescat,

198D, per divortium dirimendum est, 198C, adhibita ad hoc accusationis via, 198B', et invocatione testium, 199B. De forma procedendi ad divortium in causa affinitatis, XXV 198B', 199B, et impotentiae, 144B. — In jure petendi divortium equiparantur conjuges, XXV 148 B', 150A, sed quum divortio non solvatur vineulum matrimonii, eo peracto non potest vir alii nubere, 150B', potest autem mulier continentiam vovere, etiam invito viro, *ibid.* — An post divortium conjuges reconciliari possint, XXV 150 C'. — Cf. Impotentia, Repudium.

DOCTRINA. Alios docere inter opera misericordiae spiritualis recensetur, XIX 53 D', et ipsi docenti prodest, 57D. — Ad Deum et creaturas pertinet docere, XXI 503A', sed aliter, nempe ad Deum prebendo lumen intrinsecum ad intelligendum, 503B', ad angelos, confortando naturale lumen, *ibid.*, ad homines, proponendo intelligibile, 503C'. Cur in S. Trinitate doctrina Spiritui Sancto appro prietur, XIX 531C. — Optimus docendi modus est per auctoritates et rationes procedere, XIX 47, quoniam auctoritas inclinat ad credendum, ratio illuminat ad intelligendum, *ibid.*

Doctoris officium suscipiens et Scripturas nesciens, aut quae sunt sui officii, non potest non peccare, XXII 244A, D, imo qui, diligenter habito studio, ex incapacitate naturali falsa docet, nihil minus peccat, 244A'. — De divinis contra determinationem Scripturæ aut Ecclesie sentientes peccant, et hæretici sunt, XX 292A', in his vero quae non sunt determinata, non peccant, duimodo non sint pertinaces, 292B'; de Deo igitur quae per Scripturam non sunt determinata fas est doctoribus opinari, 228C, non autem asserere absque mortali peccato, quia sic supra Deum se constituerent, *ibid.* Non illis fas est sustinere ut veras philosophice opiniones quae erroneæ sunt theologice, XX 468D', et in omnibus dubiis et incertis tenere debent par-

tem tutiorem et magis piam, XXII 244 B'; peccant demum gloriando in sua opinione, et quidem mortaliter, si sint pertinaces, XX 228 B'. An et quatenus pro doctrina premium recipere possint, XXV 44 D', 47 D', 50 C, D, 51 B. — Doctribus, ob victoriam de diabolo reportatam, debetur aureola, XXV 442 C, quæ rationalis potentia æctui confertur, 443 A.

Doctores scholastici christianam doctrinam non modicum illustrarunt, XIX 36, et ob recentiores injustæ oblivioni traduntur, *ibid.* — Proficuum est multos legere nec uni pertinaciter adhærere, XIX 37, quia in scriptis ejusque multa inveniuntur utilia quæ in aliis non habentur, *ibid.* — Periculorum est communii doctorum contraire doctrinæ, XX 228 B', sed quum ab Ecclesia auctoritatem accipiant doctores catholici, multo minus attendendus est quilibet quam consuetudo Ecclesiae, XXIV 433 D'.

DOLOR passio est appetitus sensitivi, consequens apprehensionem sensitivam, XXV 315 B', et differt a tristitia in tribus, XXIII 287 B', XXV 315 B'. — Doloris radix prima, est immutatio corruptiva dispositionis convenientis naturæ, XXV 470 A, radix proxima, immutationis hujus apprehensio, 470 B, nec fieri potest nisi in virtute cognitiva aut organo ejus, *ibid.*, quia ex immutatione in ossibus aut partibus non sensibilibus nullus consequitur dolor, 470 C; ex sola autem apprehensione absque immutatione organi sensibilis, pariter non sequitur dolor naturaliter, 470 D, nec in vita praesenti, 470 B', nec in futura, 470 C', quin potius sequeretur delectatio, *ibid.* Naturaliter ergo nullatenus accidere potest dolor, nisi due adsint radices, immutatio et apprehensio, XXV 471 A; non enim dolent inanimata, etsi immutentur, quia sensu carent, nec sensitiva, etsi sentiant, nisi immutentur, 471 B; sed in apprehensione duo sunt consideranda, actus apprehensionis et perceptio ipsius actus, *ibid.*, ex quibus primum sequitur dele-

catio, secundum dolor, *ibid.*, et dolor sequitur apprehensionem ut causam sine qua non, et perceptionem directe, seu apprehensionem ratione perceptionis, 471 C. — Dolor ergo sensibilis ex coniunctione venit inconveniens sensu, XXIII 287 B, et in solo tactus sensu consistit, juxta Thomam, 287 C, 288 A, in omnibus sensibus, secundum Cartusianum, 287 D, 288 C'; in appetitu sensitivo est subjective, secundum Thomam, 287 C', in appetitu sensitivo et etiam intellectivo, juxta alios, 288 C', XXV 315 B', C'; an formalis ejus ratio sit solum in cognitiva, vel potius in appetitiva, XXV 471 A'. — Doloris acerbitas ex duabus pensatur, ex experientia sensus et ex reputatione rationis, XXIII 285 D; et ex tribus consistit, ex objecti qualitate, subjecti dispositione, et utriusque coniunctione, XXV 469 B. — Sed duplex est dolor, alter corporis, alter animæ, XXV 399 C', imo duplex animæ, alter ex carne, alter ex anima ipsa, XXIII 285 A', et iste in anima separata duo requirit ex parte patientis, duo ex parte agentis, XXV 314 D', quorum duo sequuntur ordinem naturæ, duo ordinem divinæ justitiae, *ibid.*; quomodo igne affligatur, 310 D et s., 313 B, 315 B', C'. — Cf. Pœna.

Dolor de peccatis est pars poenitentiaæ, XXIV 338 B', in quantum sunt Deo offensiva, 338 D', 339 A; ut passio appetitus sensitivi, est mera passio, sed prout est in voluntate, est actus virtutis, 339 A; ut dolor, quum sit malum pœna, nullatenus propter se appeti potest, 458 A, sed in quantum facit peccatorem a suo sensu discedere, juste a Deo requiritur, 458 A'. An sit tantum de praesenti malo, XXIV 459 B. Cf. Contritio.

Quum passibile corpus assumpserit Christus, XXIII 277 D, C', 278 D, et animam passibilem, 281 C, 282 C, vere passus est, 284 D', 287 D, et acerbissime, 285 B, 289 B, non modo in parte sensitiva, sed in ratione superiori, 285 A, D', 287 B' et s., 290 A, D'. — Quis fuerit

major Christi dolor, passionis an compassionis, XXIII 286A', C', 289B', partis rationalis an sensitiva, 286D; an magis doluerit quam martyr quilibet, 289B. An et quatenus cum gaudio comprehensionis in eo stare potuerit dolor passionis, XXIII 286 A, 291 A', B', 293B. An et quomodo de passione ejus dolere licet, XX 663D. — Quis acerbior censendus sit dolor, animæ rationalis morientis morte naturali (si accidere posset), XXIII 292D, an spirituali, 292B', Christi patientis, 289 A', an Adæ morientis in statu innocentiae, 300A', aut damnati in inferno, 289B'. — In Beatis dolor non habet locum, XXI 553C'; ideo de damnatione suorum non dolent angeli eustodes, 553A', 556D, nec Beati, XXV 459D', quia divina justitiae perfecte sunt conformati, XXI 555B'; imo nil doloris eis unquam contingere potest, quia nihil est quod eorum voluntati contrarietur, 555D', 556D; unde, quod flere dicuntur, 555D, metaphorice dicitur, 555D', 556D.

— Cf. Compassio, Passio.

DOLUS in vulpe non est malum, XXI 240 A'. — Dolose recipiens Baptismum non baptizatur, XXV 77B, et dolose contrahens matrimonium non contrahit in foro conscientiae, *ibid.*, licet in foro Ecclesiae valeat conjugium, donec probetur dolus, 77C. — Cf. Fictio.

DOMINATIONES ad secundam pertinent angelorum hierarchiam, XXI 477A', C', cuius supremus sunt chorus, 494A'. — A divini dominii participatione sic vocantur, XXI 494B', quia executores sunt divinæ providentiae, aliis præcipiendo, 490D', et desuper stando, absque commixtione in rebus, eas regunt, 494A'. — Ipsarum est inferiores choros dirigere, XXI 487C', et ad usum dominandi docere, 477A', ferinos homines domare, et divinam dominationem ampliare, 497 C. — Post judicium ab officiis cessabunt, XXI 512D, propter quod dicuntur a Christo evacuandæ, 512B. — Dominationibus non competit in ministerium mitti, sed

inferiores in agendis dirigere, XXI 524 D, et sunt ordo quasi medius inter adstantes et ministrantes, 524A', quamvis inter ministrantes repulentes, 526C'.

DOMINICA. *Vide* Sabbatum.

DOMINIUM duplex est, juxta Thomam, alterum domini ad servum, alterum prelati ad subditum, XXII 585A, quorum secundum in statu innocentiae fuisset, non vero alterum, 585B; vel triplex, juxta Bonaventuram, largissime sumptum, respectu omnis rei qua uti potest homo, 584C, et sic convenit homini in triplici statu, naturæ institutæ, lapsæ et glorificate, 584D, communiter acceptum, pro jure imperandi subditis, et sic proprium est statui viæ sive innocentis sive lapsæ, 584A', proprie pro potestate coercendi subditos, 584D', et non convenit nisi statui naturæ lapsæ, 584A'. — Christo secundum utramque naturam competit dominium in creaturas, XXV 379A. — In Deo est verum et summum dominium in creaturas, XX 303A, quod notat in creaturis relationem realem, sed in Deo relationem rationis dumtaxat, 303A, 304B', que in eo remanet, etiam rationis actu cessante, 303B, 304A'; in Trinitate autem non est dominium unius personæ in aliam, 77D'. — An et quomodo in confirmatis vel obstinatis remaneat dominium arbitrii, XXI 393C'. — Cf. Prælatio, Servitus.

DOMINUS nomen est potestatis, non naturæ, XX 143C', relativum, non absolutum, 142C', 298C, 305B'; in Deo notat effetum in creatura, 296D, et significat divinam essentiam sub ratione disponentis creaturas, 296B', 297D'. — An de Deo dieatur ab æterno vel ex tempore, XX 147A', 148A, 297D', 298B', 299B, B', 303C, 303B, essentialiter vel personaliter, 299D', 301A, aut per accidens, 298D. An cœperit Deus ex tempore esse dominus rerum, XX 299B, aut saltem dominus temporis, 304D'. — Dominicus dicitur vel qui est res Domini, XXIII 172A', 173C, A', vel qui dominum

participat, 172 B', 173 A, C, A', ideo Christum non licet vocare hominem dominicum, 172 A', C', 173 C, A', etsi quandoque ita dictus sit a Sanctis, 172 C, 173 B. — Cf. Dominium, Herus.

DONATIO differit a dispensatione et redditione, XXIV 559 B', et duplex est, altera alicujus debiti, quæ pertinet ad justitiam, altera alicujus non debiti, quæ ad liberalitatem spectat, 580 D. — Dare et datio in divinis sumi possunt notionaliter vel essentialiter, XX 77 D'. — Donum et datum tripliciter differunt: quoad consignificationem, XX 78 A, significationem, 78 B, et modum significandi, 78 C. — Cf. Donum.

DONATUS (Ælius), Latinus grammaticus IV° sæc., allegatur de ænigmate, XXII 253 B, et de pronominibus, XXIV 219 D', 220 A.

DONEC in Scripturis modo designat adventum rei quæ exspectatur, modo non, XXV 102 B', D'.

DONUM proprie dicitur id quod liberaliter alicui communicatur, XX 73 A, 74 C', 78 B, 79 C, ad possidendum, XIX 519 D', 539 D', sed multipliciter sumitur, 519 C, 539 D, XX 71 C', 78 C'; quo dato differat, 76 B', 78 A. — Quum ex mera sit liberalitate, obligationem justitiae non patrit, sed gratitudinis, XIX 520 C', et recte dicitur donatio irreddibilis, 520 C', XX 72 D', 78 B; sed præter dona Dei vix ullum est donum liberale, XX 72 A. — Donorum diversitas in creaturis ex libera voluntate Dei procedit, XX 21 D', 22 A, B', C', 23 A; communiter tamen videtur ad recipientium diversitatem referenda, 21 D, non quantum ad naturalia tantum, 22 C, 23 B, nec quantum ad conatus solum, 22 C, 23 C, sed quantum ad naturalia et conatus simul, 21 C', 22 D, 23 C'. — Quædam Filio appropriantur, ut illuminativa, quædam Spiritui Sancto, ut inflammativa, XIX 549 A', alia igitur sunt secundum quæ mittitur Filius, alia secundum quæ Spiritus Sanctus, ibid. — Donis Dei bene et laudabiliter uti, meri-

torium est vitæ æternæ, XXII 348 A. — Cf. Donatio.

Quamvis dari aliquo modo conveniat toti Trinitati, XX 70 A', 71 B', et Filio, 70 A', C', 71 A, B', 73 C, et magis pertinere videatur ad essentiam quam ad personam, XIX 543 B, Spiritui Sancto tamen appropriatur esse donum, tum quia ex modo processionis ejus ipsi competit dari, XX 70 C', D', 71 A, C, 72 A, B, A', D', 73 A, 74 D, prima enim donationis ratio est amor, 72 A, B', D', 73 C', 74 D, tum quia per eum Deo configuramur, 72 B', et fruimur Divinitate, 70 C', 72 C. Donum igitur in divinis, vel respicit eum cui datur, et sic essentiale est, XX 76 C', 77 B, D, vel dicit respectum ad eum a quo datur, et sic est personale, 76 B', 77 A, 78 A', et distinctiva proprietas Spiritus Sancti, cui competit esse donabile, 76 D', 77 C, 78 C, B', D', 80 A, non modo habitualiter aut actualiter, ut Patri et Filio, sed aptitudinaliter, 71 B, 72 C, 75 C', 78 D', quidquid contra dicat Durandus, 79 B, C'. — Proprie ergo Spiritus dicitur donum, XX 70 C', 71 B, 72 D', et est primum donum, in quo omnia donantur, 70 A, 71 D, 72 B', 73 C, D, 74 D, C, 75 B, A', et ad quod cetera reducuntur, 79 A, quoniam nobis donantur et per Spiritum, et in Spiritu et secundum Spiritum, 73 D'; donum et datum, sed donum ab æterno, datum ex tempore, 78 B, 80 D', magis ergo proprium donum quam datum, 80 B', C'. Non tamen univoce, sed magis analogice donum dicitur de Spiritu et de donis ejus, XX 81 A'. — Quid sit donatio Spiritus Sancti, XIX 524 B', et qualiter differat a temporali processione, missione et apparitione, 524 D, C, 536 D', 554 A. Non proprie dari dicitur a Patre Filio, nec econtra, XX 81 A, D, sed dator est et dat se ipsum, 72 C; a nemine dari potest auctoritative, XIX 522 C', nisi a Deo et a se ipso, 522 C, A', 523 A, a Sanctis datur imperative, 522 C, B', 523 B, a ministris Ecclesiæ ministerialiter, 522 C, B', 523 B,

nam ad donationem non requiritur semper auctoritas in dante respectu dati, 537 D; nee datur in dominium, sed in fruitionem, 519 B, C, C', 521 C', 523 D. In processione ejus quid detur prius, ipse an dona ejus, XIX 522 C, D, B', 523 B'. — An vel S. Trinitas vel persona aliqua possit dare se ipsam, XIX 533 D, 536 D', 537 D, 539 D; quomodo detur Deus, 539 D', et quibus, 540 A; an et Filius datus sit a Spiritu, XX 70 B, 75 C'. — Cf. Missio, Spiritus Sanctus.

Quidquid in nobis est, a Trinitate est, sicut a causa efficiente, et a Spiritu Saneto, ut a causa exemplari, XX 72 D; sed non in quibuscumque donis datur Spiritus Sanctus ipse, XIX 519 D: non enim datur cum donis naturae, 520 B', 521 B, nee semper cum donis gratiae gratia datae, 520 A, B, C, XX 71 B', semper, sed imperfecte, cum gratia gratum faciente, XIX 519 C', 520 B', XX 71 A', semper et perfecte cum donis gloriae, XIX 519 C', 520 B'; vel imperfectissime datur in donis naturae, 520 B, improprie et secundum quid in donis gratiae gratis datae, 520 A, B, perfectius in donis gratiae gratificantis, perfectissime in donis gloriae, 520 B. Sunt ergo dona cum quibus nunquam datur, XX 71 A', alia cum quibus semper donatur, XIX 520 A, D, alia cum quibus modo datur, modo non, 520 C, XX 71 A'. — Etsi quaelibet gratia dici possit donum, septem tamen sunt quae praecipue sic vocantur, XXIII 543 C', de quorum natura variae sunt sententiae: vel enim sunt seminaria virtutum, 538 D', 540 D', vel habilitates virtutum, 539 D, vel ipsae virtutes, 538 D', 539 C, 540 A, 544 B, non theologicae, 538 D', sed cardinales, 539 C, seu purgativae, 539 A', nec a virtutibus nisi ratione differunt, 539 C, vel a virtutibus realiter differunt natura et definitione, 540 B', 543 B, 544 A. — Secundum unam sententiam differunt a virtutibus, subjecto, juxta quosdam, quia virtutes sunt principaliter in voluntate, dona in ratione, XXIII 539 D', vel virtutes

in inferiori parte animae, dona in superiori, 540 A; officio, juxta alios, quia virtutes sunt ad agendum, dona ad resistendum, 539 C', 544 A, vel virtutes ad recte agendum, dona ad recte patientium, 520 B, vel virtutes ad agendum recte, dona ad agendum expedite, 540 D, 543 A, 545 A, vel virtutes ad agendum vel patientium more humano, dona supra modum humana, 541 C', 542 D, 544 A', C', 543 D', 547 B', vel quia virtutes dantur contra vitia, dona contra symptomata, id est reliquias peccatorum, 543 A', D', 544 A; generaliter, quia dona removent impedimenta virtutum, 540 C', et hominem perficiunt modo superhumano, 544 C', ad celiendos actus altiores actibus virtutum, 541 D, 542 A', 544 C, et recipiendum facilius directionem Spiritus Sancti, 542 D, D', 543 C, 545 B, 574 B. — Secundum aliam sententiam, idem sunt ac virtutes latto sensu, XXIII 541 B, 542 A', sed differunt a virtutibus stricte sumptis, 541 A, ad quarum rationem superaddunt quamdam eminentiam, 542 A', 547 B, non quantum ad genus operis, sed quoad operandi modum, 542 C', 554 D', proper quod dicuntur perfectae virtutes, 552 C, et praestantiora censentur virtutibus moralibus et intellectualibus, 543 D, 553 C, licet inferiora theologicis, 543 C, 545 C'. — Habitus dicuntur, XXIII 548 D, 554 D, 574 B, animam expedites, 548 D, seu secunda perfectiones animae, et præsupponunt virtutes, 554 B', in quarum adiutorium dantur, 574 B. — Quomodo a beatitudinibus differant, et a fructibus, XXIII 547 B, B', 551 D'; an sint priora virtutibus, 555 B, A', et beatitudinibus, 555 D; an et quomodo inter se connexa sint, 586 C, 588 A, A', D', et cum virtutibus, 588 A, B'; quomodo ad Orationis dominicae petitiones referantur, 595 C et s. — Homini necessaria sunt ad salutem, XXIII 542 B', 545 C, 549 B, enjus perficere habent virtutes, sed non sunt tot quot virtutes, 549 D', septem enim dumtaxat recensentur, 544 C, 546 D', quae requiruntur

et sufficiunt ad expediendum animam contra vitiorum obliquitates, 548 B', et proutiam ad peccandum, 551 B', ad expediendum virtutes naturales, 548 D, et virtutum officia, 549 A, ad expediendum animam in patiendo, 549 B, agendo, 549 C, contemplando, 549 D, in utraque vita, activa et contemplativa, 549 B'. Ad contemplativam pertinent tria, ad activam quatuor, secundum Bonaventuram, XXIII 549 B', ad contemplativam duo, 550 C, D, ad activam quinque, juxta Thomam, 550 B', C', 551 B, A', B'; ad vitam purgativam quatuor, ad illuminativam duo, ad unitivam unum, 549 A'. — Caritati inseparabiliter sunt annexa, XIX 547 B, ideo in omnibus qui caritate decorantur insunt secundum aliquem gradum, XXIII 573 D, et quem aliquos habeant actus ad statum viæ pertinentes, aliquos ad statum patriæ, 551 D, 573 C, in patria quoad aliquid manebunt, 553 B'. — Quomodo in passione Christi emeuerint, XXIII 540 B, 549 B. — An oratione impetrari possint, XXIII 540 B', 541 C. — *Cf.* Beatitudo, Virtus.

Donis Spiritus Sancti (Tractatus de), Dionysii Cartusiani, quandonam compitus, XXIII 588 D'.

DORIX (alias Dioryx), fluvius paradisi, optime Filium Dei figurat, XIX 44, quare, 45.

DOS in matrimonio carnali dicitur vel quod a sponso sponsæ assignatur ad vietum, XXV 433 C, A', 436 C', 438 C, vel quod a sponsa offertur pro onere conjugii sustinendo, 433 A, D, B', nec dari consuevit nisi quem sponsa ad sponsum introducitur, 433 D'. — Spiritualiter dos vel a quacumque perfectione dicitur, XXV 433 B, vel, et melius, a dote quæ nuptiæ assignatur, 433 A, 437 D', et solvitur a patre sponsæ, id est a teta Trinitate, 433 C, vel a patre sponsi, id est Deo Patre, 436 B'. — A beatitudine differt realiter, XXV 434 A, quia beatitudo operatio est, dos habitus seu dispositio, 434 B, qua ordinantur intellectus et vo-

luntas ad operationem quæ est beatitudo, 433 D, 436 D', contra Bonaventuram, 438 C; substantiam beatitudinis concernit, id est visionem, vel ejus perfectionem, id est delectationem, XXV 433 D, 438 D. In anima dotes sunt dispositiones ad perfectam operationem qua conjungitur Deo, in corpore, dispositiones ex quibus fit perfecte animæ subjectum, XXV 277 A'. — Corporibus quatuor assignantur: agilitas, claritas, impassibilitas et subtilitas, XXV 276 D, 277 B', 283 B', quæ quatuor cardinalibus virtutibus respondent, 277 D', et ad quas ceteræ qualitates reducuntur, 278 A. Quoad dispositionem absolute sunt qualitates corporis, XXV 283 A', sed quoad consummationem ab anima dependent, 283 B'; a Deo sunt effective, ab anima meritorie, 297 C, et corporibus dabuntur ad sanandum quatuor ejus infirmitates, 283 D', quia tunc in eis dominabuntur natura cœlestis et lux, juxta quosdam, 283 C'. Magis ac minus accipient, non per admixtionem contrarii, sed per accessum ad complementum, XXV 284 B. — Animabus tres, XIX 413 D, quibus in via respondent tres virtutes theologieæ, XXIII 435 C', et quibus reparabuntur animæ vires, *ibid.* Varie a variis designantur, XXV 435 C, sed communiter dicuntur visio, dilectio et fruitio, 435 B', 438 A, D, vel comprehensio, 435 C, aut securitas, 436 D'; nec alias oportet ponere, 436 A, ne tentationem quidem, juxta Richardum, 436 C'; ex quibus visio succedit fidei, comprehensio spei, fruitio caritati, 435 C', visio rationalem partem perficiet, fruitio irascibilem, comprehensio concupiscibilem, 435 D', 437 B', 438 B. Cur nulla sit dos memoriam perficiens, XXV 437 A, et quare electis conferantur in introductione in patriam dumtaxat, 433 D', 437 D. — Materialiter in omnibus sunt Beatis, XXV 436 A', formaliter autem Christo non competunt, nec ratione unionis cum Deo, 434 A', nec ratione unionis humanae naturæ cum divina, *ibid.*, nec ratione

unionis cum Ecclesia, quæ nullam habet rationem matrimonii, 434D'; pariter angelis non convenient, quia ejusdem naturæ non sunt cum Christo, 435B, etsi metaphorice eis quodam modo tribuantur, 435C. — Quatuor dotes corporum glorificatorum, quoad usum, non habitum, habuisse videtur Christus in terra, XXIV 303C'. — *Cf.* Agilitas, Claritas, Impassibilitas, Subtilitas.

DUBIUM duplice sumitur, prout afficit rationem vel affectum, XXIII 316B', D'; an et quo sensu dicatur Christus dubitasse in passione, 316A' et s. — Qui aliquid agit aut omittit in quo probabilius dubitat esse peccatum mortale, peccat mortaliter, XXIV 571D, item qui confiteri neglit quod dubitat esse grave peccatum, 571A'. — An lieeat quidquam agere de quo dubitatur an sit simonia, XXII 246A'. — An possit cœcus debitum reddere feminæ quam dubitat esse suam, XXII 245D'.

DULIA, cultus species, Christo debetur ob suam excellentiam, XXIII 491B', 492C, et etiam, juxta Thomam, Deo Patri propter dominium quo cuncta gubernat, 492D, A'. *Cf.* Cultus.

DURANDUS de S. Portiano, Ord. Præd. theologus, Meldensis episcopus, doctor resolutissimus († 1334), « durus Durandus », XIX 447B', frequenter ceteris doctoribus contradicit, XIX 447B', 448A, XX 79B', XXII 329D, et communis scholæ sententiae, XXIII 509C', 510A, quin et sibimet, XX 246C; quæstiones saepe obscurare videtur magis quam elu-

cidare, XX 304A', XXIII 492D', et in quibusdam, ut de Spiritu Sancto, videtur Græcus effectus, XX 280B'. — Nonnunquam laudatur, XXI 222D', XXIII 544A, 546D', etc., sed multo frequentius carpitur, XIX 61C, C', 64A', etc., XX 255B', etc., XXI 102C, 105C', etc., et arguitur levitatis, XXIII 471D', frivolitatis, XX 255B', indecentiae, XXIV 78C, ineptiae, XXI 379A, XXII 97A, 243A', XXIII 390A, XXIV 77C', absurditatis, XIX 65C, 122B', XXIII 221D, 509D'. Quandoque tot et tam manifestos et fatuos errores congerit, XXI 257D, ut his indignum sit immorari, 258C, 461A, et indignus sit reprobatione, XXIII 407D.

DURANDUS de Campania, Ord. Min. theologus, et Joannæ Navarræ, Franciæ reginæ († 1305), confessarius, auctor Summae seu Directorii Confessoriorum, de qua Cartusianus : « Cujus Summa sententiosa est valde, et mihi præ ceteris Summis placens », XXIV 413A ; resellitur, 189B.

DURATIO. In universitate rerum non nisi triplex est duratio : in omnimoda et independenti incommutabilitate quoad substantiam et operationem, XXI 146D, et hæc est æternitas, 147D'; in continua successione quoad substantiam et operationem, 146D, et hoc est tempus, 145B, 147D'; in incomutabilitate dependenti, 146D', quoad substantiam, non quoad operationem, 147D, et hoc est ævum, 148C'. — An omne corpus generabile et corruptibile certam habeat suæ durationis periodum, XXIII 301B, C'. — *Cf.* Æternitas, Ævum, Tempus.

E

EBIONITÆ, hæretici, Ebionis discipuli (1° sæc.), docebant Christum esse filium Joseph secundum carnem, XXV 102B', et legalia cum Evangelio observanda esse, XXIV 303B.

EBRIETAS voluntaria non excusat in toto a peccatis ea durante commissis, XXII 244D', vel quia gravior fit ratione actus subsequentis, *ibid.*, vel quia ipsi additur nova culpa, 242A; excusare tamen

potest a tanto, 242A, 243C, contra quos-dam, 243D. — An solvat jejunium, XXIV 420 D. — Tam ebrius quam ebriosus quandoque valide baptizare possunt, XXIV 146D'. — Ebriis virginibus illatum stuprum non, corrumpit virginitatem, XXV 135 D'.

ECCENTRICUS, seu deferens, a mathematicis excogitatus est ad explicandas elevationes et depressiones planetarum, XXII 66D, 79A', 80B'. — Circulus est positus inter duas superficies, concavam et convexam, sphæræ, qui movetur infra sphæram suam, XXII 80D', motu circulari circa centrum proprium, quod est extra centrum mundi, 79A'. — Cf. Deferens, Epicyclus, Planeta.

ECCLESIA ob varias rationes ab Abel incepisse dicitur, non ab Adam, XXIII 234 C'. — Metaphorice dicitur corpus, XXIII 239B', ad similitudinem corporis heterogenei, et rationalis creaturæ, 242B', et est corpus Christi mysticum, 235C', qui tanquam caput influit motus sensusque spirituales, 235B, sive ut Deus, 235 A, sive ut homo, 235B, C', virtute simul creata et increata, 235D. — Ejus caput sunt tota Trinitas, XXIII 235 A, 237 A', Christus in quantum Deus, 238D, 239B', 240D, et homo, 235 B, 236A, 237D, 242 C, et hoc multipliciter, 235 C, 236 A', 238B, et etiam suo modo prælati, 242D, maxime Papa, 242A', non enim repugnat in Ecclesia plura esse capita, 242 C, unum per se, alia ut prioris vicem gerentia, 242A', et in corpore mystico oportet esse potestatem regitivam universalem, et potestates regitivas particulares, XXV 31 D'. — Membra autem sunt fideles puri et mundi, XXIII 235D'. — Membra ista nec simul sunt tempore, quia Ecclesia ab initio mundi ad consummationem usque extenditur, XXIII 241 A', nec simul actu, quia alii sunt in actu, alii in potentia, 241 B'; inter ea duplex est unio, altera materialis per fidem, altera formalis per caritatem, 238A, imo quadruplex, per naturam, fidem, gratiam, et inhabitatio-

nem Spiritus Sancti, 240B'. An ad corpus Ecclesiæ pertineant angeli, XXIII 242B, infideles, 240 D', et peccatores, 237 D', 239C', 241A, 242A. — An et quomodo in Ecclesia differant caput et corpus, XXIII 238B, et an in corpus omnis motus et sensus influantur mediante gratia capitis Christi, 238 C'. Modo pro corpore sumitur, excluso capite, et sic diei potest sponsa Christi, XXV 434 D', modo pro corpore et capite, et sic Christus est ejus membrum, *ibid.* — Dei civitas etiam dicitur, XXIV 44D, domus, ager, exercitus, 44C', templum, 44B', cuius incolæ sacerdotes sunt, filii et milites Dei, 44 D', ad quam acceditur per sanctificationem, 45A, 46 B, in qua per visibilem communionem commoratur, 45 B; et ideo a ceteris hominum aggregationibus distingui debet per visibilia signa, 45C, id est sacramenta, 45A'. — Errare nequit, XXIV 551 D, nec pia fraude uti ad provocandum fideles ad bonum, 552D, 557B', 558B', D', 560A'. Ad eam igitur pertinet determinare qui libri habendi sint authentici in canone Bibliæ et in libris doctorum, XIX 310D, et statuere quidquid confert ad honorem Dei et animarum salutem, XXIV 512A, ad peccatorum emendationem et honorum conservacionem, 512B; et quum ab ea auctoritatem recipient doctores catholici, multo magis attendenda est ejus consuetudo quam quilibet doctor, XXIV 135D', 223D, quoniam Romana Ecclesia maximam a Petro accepit auctoritatem, nec ulla Patrum auctoritate arctari aut ligari potest, XIX 439 C. — Ecclesiæ commissus est thesaurus, XXIV 552A, 553A, ex superabundantibus Sanctorum meritis, 551C', maxime Christi, 551D', et hujusmodi bonorum particeps fit qui est in caritate, 554B, et specialius qui lucratur indulgentias, 554C; ad tria fidelibus conferunt Ecclesiæ suffragia, 513A'. — Non nisi ex Ecclesiæ auctoritate Scripturam novimus, XXIII 420B', 421A, et non nisi ex Scriptura novimus Ecclesiæ auctori-

tatem, 421B, unde patet Scripturam et Ecclesiam se invicem fulcire, *ibid.* Quo sensu esse dicatur Ecclesia sine ruga et macula, XXIII 241 D'. — Cf. Caput, Membrum.

Ecclesia materialis seu templum locus est aptus orationi, XX 432B', et ex sua consecratione efficaciorcm quodam modo et aeeptiorem facit eam, XXI 456 C; incendens vel frangens eam excommunicationem incurrit Papæ reservatam, XXIV 516 A'. Cf. Templum.

Ecclesia patients. *Vide* Purgatorium.

Ecclesia triumphans. *Vide* Beati.

Ecclesiasticis dogmatibus (liber de), quondam Augustino adscriptus, sed re-vera Gennadii, Massiliensis presbyteri († 495), allegatur de imagine Dei in homine, XIX 286D', de tempore angelorum creationis, XXI 122A', et beatitudinis, 283 D, et de eorum corpore, 447 A'. Cf. Gennadius.

ECCLIESIASTES Salomonis. Quidam hujus loci exponuntur : quomodo Dominus hominem rectum fecerit (vii, 30) XXI 32, quomodo flumina ad fontem redeant, (1, 7) XXIII 26.

ECCLIESIASTICUS Jesu, filii Siraeh. Quidam ejus elucidantur textus : de sapientia (xxiv, 40-42) XIX 44, de creatione (xviii, 1) XXI 34, de domo Sapientiae (xxxviii, 7) XXIV 31.

ECLIPSIS solis fit naturaliter per interpositionem lunæ inter solem et terram, XXV 383 A, eclipsis lunæ per interpositionem terræ inter solem et lunam, *ibid.*; sed instante judicio extremo mirabilis fiet eclipsis solis et lunæ, 383 A, sicut in Ægypto tempore Moysis, 383 B. — Eclipsis lunæ plus minusve durat prout magis vel minus distat luna a terra, XXII 65 A'.

EFFECTUS. Effectuum cognitio ad scientiam pertinet, causæ primæ ad sapientiam, XIX 39 B. — Effectus tripliciter ad causam comparatur, manet enim in ea, et procedit ab ea, et convertitur ad eam, XX 661B, et eum causæ sue proportionato-

natum esse oportet, XXI 55C; an et quantum possit ei esse coævus, 73D, D'. — In productione rerum cumdem effectum contingit immediate esse a causa prima et a causis secundis, XX 488B, 610D, a Deo et a naturali agente, 610D', 612B'. Quandocumque autem sunt multæ causæ unius, effectus ultimus non sequitur causam primam in necessitate aut contingencia, sed proximam, XX 480 A, 484 C, 486 C'; ideo ex causa necessaria non necessario sequitur necessarius effectus, 484 C, 485D, imo, deficientibus causis secundis, causa prima suo effectu frustrari potest, 480 A, 484 C, 488 A; quotiescumque ergo effectus a causa necessaria universalis dependet et a causa variabili particulari, denominatur a particulari et dicitur contingens, 518D'; quot modis dieatur contingens, 488 A'. — Omnis effectus a causa sua pendet secundum quod est causa ejus, vel secundum fieri tantum, ut in artificialibus, XXI 98D', et in naturalibus, 99A, vel secundum fieri et esse simul, 99B; quando autem effectus naturalis natus est recipere impressionem agentis secundum eamdem rationem qua est in agente, tunc ab agente dependet secundum fieri tantum, 99B, et cessante actione agentis, remanet effectus, 99C, quem autem effectus non est aptus recipere agentis formam secundum eamdem rationem qua est in agente, ab eo dependet secundum fieri et esse, 99B, et cessante actione agentis, perit effectus, 99D. — Omnis effectus dicitur quædam participata causæ suæ similitudo, XIX 210B', XXI 105A', et proprietatem ac perfectionem causæ aliquo modo repræsentat, XIX 210C, sed diversimode, 241 B; ideo ex diversitate agentium diversificatur specie quilibet effectus agenti proportionatus, XXIII 531A'. Verumtamen ex sensibilibus effectibus ad divinorum et separatarum substantiarum cognitionem tuto et certo perveniri nequit, XIX 86 C; effectus enim perfecte non assimili-

latur causæ nisi quum eam imitatur secundum id per quod producit effectum, XXI 187B, nec ex eo cognoscitur causa quoad quid est, nisi quum ejusdem est speciei cum ea, vel totam ejus demonstrat virtutem, XIX 221A; quapropter ex creaturis causam primam, seu Deum, cognoscere valemus quoad quia est, 216 B', 217C, 220B, sed non quoad quid est, 221B, quum infinite distent ab eo, 215 C, 221 A'. — Similiter ex cognitione cause non semper præcognosci potest effectus, XX 480C; aliæ enim sunt causæ necessariæ, ad quas-necessario sequitur effectus, et hic, cognita causa, necessario cognoscitur, 480D, aliæ ex quibus sequitur effectus pro parte majori, sed non semper, et de hoc haberi potest scientia conjecturalis, *ibid.*, aliæ demum ad utrumque indifferentes, quarum nullo modo prævideri potest effectus, 480A'. — Quid de effato: Cessante causa, cessat effectus, XXIII 560A', 562B. — Cf. Causa.

In divinis non recipiuntur nomina effectus et causæ, nisi apud Graecos, XX I23D. — Effectus Dci ad divina attributa comparantur tanquam ad causam efficientem et exemplarem, XIX 106A. An a Deo possit esse effectus habens esse necessarium, XIX 381C', 382D', 384A', vel effectus contingens, præter intentionem, XX 488C'; an effectum qui ab eo egredientur mediate vel immediate, assignari possit causa præter divinam voluntatem, XX 618A', B'; quomodo effectus contingentes ab eo prævideantur, XX 480B et s. — Alii sunt effectus artificiales, quos efficere valent dæmones, etiam artificiosius quam homo, XXI 422 C', alii naturales, quos producere valent vel non, 422D', alii demum qui sunt præter naturalium virtutem causarum, in quos nullo modo possunt, 420C'. — Cf. Creatura, Miraculum.

Qui sint effectus peccati, XXII 425A, passionis Domini, XXIII 339C et s., 343 A et s., Baptismi, XXIV 125C' et s.,

Confirmationis, 192D et s., Eucharistiae, 333C' et s., Pœnitentiæ, 371D et s., et Extremae Unctionis, 597D', 599B'.

ELATIO seu superbia species quatuor habet, XXI 312A, 319B', XXII 227A. — Quomodo elatione peccaverint Lucifer, XXI 310A et s., 311C', 313B, 314B et s., 315D, 318B', Adam, XXII 226C', 228A', et Eva, 227D, 230C, C', 232B. — Cf. Superbia.

ELECTIO est quasi consilii conclusio, XX 548C, et definiri potest: duobus vel pluribus propositis, alterutrius præacceptio, 550B; quomodo a conscientia differat, XXII 297B, a consilio, judicio, sententia, 305A', et intentione, 515D'. — Ad vim appetitivam pertinet et in cognitione ponitur, XXI 116D; actus est liberi arbitrii, XXII 275C, 276B, 277B, appetitus seu voluntatis, 276C', 277C, item et rationis secundum quod in ea manet vis intellectus, 276D', sed principaliter voluntatis secundum quod in ea manet vis rationis, 297A. — Prout ignorantiam includit aut inquisitionem, non competit Deo, XXII 305C', XXIII 259D, prout significat determinationem ad bonum, Deo convenit et homini, XXII 305D', XXIII 259D. — Non est de necessariis et determinatis, XX 548D', nec de impossibilibus, XXI 313A', 316D', nec de fine, sed de his quæ sunt ad finem, 396A', XXII 276A', 277D, seu de mediis, XX 548D', quum præsupponat consilium seu deliberationem, XXII 277D', 278B; sed quum nullus actus humanus sibi sit ultimus finis, de omnibus potest esse electio, 308D'. — Electio est principale in virtute, ideo omnem virtutis actum oportet ex electione procedere, XXII 287B, et omnis habitus qui facit electionem rectam, virtus appellatur, XXIV 356C'. — Electio cogi non potest, XXII 307C', et in ea accidit peccatum, XXI 305B, vel quum eligitur malum sub specie boni, 306B, vel quum eligitur bonus indebito modo, ut fecisse videtur Lucifer, 306C, 312D', 316B', D'; sed

quum non sit de fine, errare nequit nisi in his quae sunt ad finem, XXI 396B', et nisi præcesserit defectus in ratione, 394 A. — *Cf.* Consilium.

Electio, pars prædestinationis, XX 544 A, est segregatio quorundam ad gloriam, 548C, 549B; quomodo differat a dilectione, prædestinatione, 548B', prævidentia, præscientia, dispositione, 549B. — Non est actus voluntatis absolute, sed etiam intellectus, XX 549B', qui dilectionem sequitur et prædestinationem, 548A', C', 549A; in Deo idem est ac dilectio, sed ab ea differt ratione, 550 A, B. — Deo competit, non prout dicit inquisitionem aut deliberationem de agendis, XX 548 C, 549 D', sed prout dicitur segregatio ad gloriam, 548D, 549 D', 550A', respectu, non sui ipsius, sed creaturarum beatitudine capacium, 549 A, et quatuor includit: divinam essentiam, voluntatem, gratiam et gloriam, 550A'. — Dei electio non ex rerum bonitate causatur, sed causat illam, XX 550 C; an ipsi assignanda sit ratio ex parte Dei, 533B, 541 D', vel ex parte creaturæ, 544C; an sit æterna vel temporalis, 549 A, D'; an in Deo fuisset si rationalis creatura non corruisset, 550D.

Cur siut electi et reprobi, et pauciores electi quam reprobi, XX 502D'. — Quod sint aliqui electi causa est bonitas divina, XX 538C; quod hi, et non illi, sint electi, non est assignare causam præter divinam voluntatem, juxta quosdam, 538 A', 544A, contra alios, invocantes vel causam occultam, 538D', vel merita prævisa, 542C; omnes ad gratiam prædestinati sunt priusquam prævideretur passio Christi, XXIII 329A, D', 330D; ceterum inter electos sunt variii gradus et ordines, XX 547B'. — Si primus homo non corruisset, plures non fuissent electi, XX 550D, et si nullus esset electus, injustitia non esset arguendus Deus, 525B, 540 D; an si unicus esset prædestinatus, diceretur electus, 550D. — Electi in fine mundi viventes morientur, XXV 374 A,

aut motus cœlestis cessatione subito occisi, 375B, aut igne conflagrationis consumpti sine dolore, 374C, 375A, vel saltem cum tanto dolore quantum requirerent levia eorum delicta, 374 C, et ita ea expiabant, 374D. — Electi quandoque in Scriptura dicuntur proceres, ratione temporalis præsidentiae aut eminentiae specialis, XX 550C. — *Cf.* Reprobi.

ELEEMOSYNA proprie est opus pietatis ad relevandum indigentiam corporalem proximi, XXIV 393 C, 417A', sed large pro quacumque ope proximo vel sibi præstata sumitur, 394D, 395D. — Ex compassione oritur, XXIV 417B', et est actus misericordiae, 417C', seu pietatis, 417D', pars subjectiva satisfactionis, 394A, 417D', et quidem pars principalis, quæ alias virtualiter continet, 418B, et earum vi-ces supplere potest, 394C. — Ad vitam activam pertinet, XXIV 395B', contra concupiscentiam oculorum ordinatur, 394B, tollit avaritiae pondus, 395C', orationi præstat alam, 395B', ordinat hominem ad proximos, 395A'. Efficaciam sortitur ex affectu dantis, XXIV 418B, accidentale præmium ex quantitate dati, 418C. — Duplex est, corporalis et spiritualis, quarum utriusque tribuuntur septem præcipui actus, XXIV 418C. — Ad quartum Decalogi præceptum spectat debitum eleemosynæ, XXIV 418A, et quum sit affirmativum, obligat semper, sed non ad semper, secundum ordinem caritatis, *ibid.*, et dantis facultatem, 418B. — De rebus male acquisitis fieri potest eleemosyna, XXIII 608A', XXIV 410C', non autem de rebus furtivis, 410D', aut injusto titulo habitis, 411A, aut turpiter acquisitis, XXIII 608 A'. Sine licentia magnas eleemosynas facere nequeunt qui bonorum administrationem non habent, ut uxores, filii, famuli, XXIV 418D, et monachi, 418A'. — Eleemosyna pro defunctis impertita eis plurimum prodest, XXV 328C', 333D. — *Cf.* Liberalitas.

ELEMENTA sunt imperfectissima entium

in genere substantiæ, XXII 180 A; eorum formæ sunt in potentia materiae et per actionem agentis particularis in actum educuntur, XXI 424 D'. — Non sunt generata, sed creata in principio, XXII 175 B', vel secundum formas substantiales distincta, ut tenet una opinio, XXII 7 B', 9 C, 83 D', vel quoad materiam confusa, ut malunt alii, 42 D, 44 C, 54 C. Tertia die distincta dicuntur, XXII 83 C', quia illis tunc collatae sunt virtutes universaliter ad naturales effectus moventes, 84 B, ut gravitas et levitas, quibus ab invicem separata sunt, *ibid.*, et in mundo distributa, leviora superioris, graviora inferius, 60 C, 83 D', 84 A', quoniam quo subtilius est elementum, eo et majus, 84 A'. Demum accepit unumquodque ornamentum suum, id est animantia, XXI 441 D', aer et aqua quinta die, XXII 103 B' et s., terra sexta die, 412 A, præter ignem, qui inhabitabilis est, juxta plerosque, XXII 411 D, 412 B', 413 B', imo et ignis, juxta nonnullos, quia dæmonum locus est, XXI 441 D'. — Impressione cœlorum magis afficiuntur quam actione naturalis qualitatis, XXI 445 A; influxu enim celestium in loco suo ordinantur, XXII 94 A, stellarum actionem patiuntur quoad generationem, alterationem, 97 C, et loci mutationem, 97 A, et ex motu cœli aliquid consequuntur de motu circulari, 84 B', non violenter, sed naturaliter, 84 C', et moventur ad commixtionem, *ibid.* — Rationibus seminalibus quodam modo plena sunt et gravida, ex quibus, data opportunitate, nascuntur plantæ et animalia, XXII 175 A, animæque plantarum et animalium, 175 A', et unicuique data est definita vis qua illud valet quod de eo fieri potest, 181 B'; eorum qualitates activæ et passivæ instrumentaliter conferunt ad formas materiales e materia educandas, non autem ad productionem animæ rationalis, XXIV 58 A. — Non enim ex se sufficiunt ad alterationem inferiorum, XXII 93 C', sed requirunt activum principium, quod est virtus cœ-

li, 93 D', ideo quæ operantur elementa, agunt ut instrumentum corporis cœlestis, 93 A, ita ut cessante motu celi, in suo quidem esse permanerent, 93 B', C', sed multa quæ nunc operantur, facere non possent, 93 A', B'. — Ad generationem mixtorum non violenter sed naturaliter concurrunt, XXII 407 B', 410 B, quamvis in locis sint distinctis, 407 B', 410 A, C, quia aliquo modo se continent et compenetrant, 407 C', ita ut in quolibet cetera sint in potentia, 407 C', 410 B; et ubi se contingunt, ab invicem alterantur, 84 A'. — Quomodo ex elementis generetur mixtum, XXII 448 C', 449 A, et in mixto remaneant elementa, 417 C', 418 B, C, 419 A, et elementorum formæ, 418 A', 419 B, XXV 283 C. — Variè in variis animantibus consociantur, et ex prædominante accipit corpus complexionem suam, XXII 103 D', et motum suum, juxta nonnullos, 108 B; inferiora tamen semper excedunt subtiliora quoad quantitatem, et subtiliora excedunt inferiora quoad virtutem, 106 B, quia quo plus de forma habet elementum, eo plus de virtute activa, 410 C, et quæ minus habent de forma, in mixtis præstare debent quantitatē, 406 C; in avibus et piscibus prædominatur aqua, 410 C, in avibus quantum ad id quod in ea est subtilius, in piscibus quantum ad id quod est grossius, 106 A', in bestiis et homine prædominatur terra, 412 A. — Ex natura elementari quodlibet corpus animale fieri necesse fuit, maxime corpus humatum, XXII 448 C, imo ex quatuor elementis, 405 B, 409 C', 413 D', 445 C, varie inter se dispositis, 405 D', contra Scotum, 448 C', et reductis non ad æqualitatem æquiparantiae seu ponderis, 446 D', 448 A, sed proportionis, 406 A, seu justitiae, 448 B, ita ut inferiora (terra et aqua), quæ minus activa sunt, 406 C, prædominantur secundum quantitatem, 406 B, 107 C', 445 B, alias idoneum non esset corpus ad suscipiendum motum animæ, 407 D', et ad exercendos actus vitales,

146B', 147A, 148A, superiora vero (aer et ignis), quae magis activa sunt, 107D', predominarentur secundum virtutem tantum, 106B, 107D', 145B, alias corrumperetur corpus, 106D, 108A, nec utrumque virtutem passivorum excedere oportet, 108A. In corporibus ergo sensitivis predominatur ignis secundum virtutem, terra secundum quantitatem, XXII 106D, ut corpus idoneum efficiatur ad sensum, 110D, sed activa elementa ad vitales actus magis conducunt quam terra et aqua, 108A'. — Elementare corpus ab intelligentia informari nequit, XXI 446C; imo non de quolibet elemento assumunt sibi corpus angeli et daemones, sed de aere dumtaxat, 442A', 449C.

Elementa per artem alchimiæ ita depurari possunt ut ad materiam quinti corporis perveniant, XXV 369B', et ita fiet in fine mundi, quia tunc igne depurabuntur, et eorum fæx in æternum cadet, *ibid.*; etsi enim culpæ non sint subiecta, ex peccatis in se commissis quamdam contrahunt incongruitatem, 371A', et ex corruptionibus et generationibus quamdam alterationem, 371B'; ideo, glorificate homine, ipsa innovari decet, 371D, et innovabuntur per remotionem vetustatis, et corruptibilium qualitatum ablationem, 370B'. — De hac autem innovatione triplex est sententia: prima, quod manebunt quoad materiam tantum, præter terram et aërem, quæ suam servabunt formam, XXV 372B', quod non videtur, quia sic destrueretur perfectio universi, 372C'; alia, quod omnia manebunt quoad substantiam, sed exclusis qualitatibus activis et passivis, *ibid.*, quod iterum non videtur, quia hæ qualitates sequelæ sunt formarum substantialium, 373A; alia demum, quod secundum substanciales formas et naturales qualitates manebunt, ab impuritate dumtaxat et infectione purgata, *ibid.*, quia cessante motu cœlesti, mutua eorum actio et passio cessabit, 373A, 384D. — Duo ergo, terra et aer, dicuntur

absumenda, XXV 373B, duo, ignis et aqua, consumenda, 373C; nullum tamen desinet, quia quoad se tota, incorruptibilia sunt, XXII 173B', XXV 386D', sed omnia purgabuntur, 373D, innovabuntur, 384A', et ampliori claritate decorabuntur, 384D', 386D, ut, quantum possunt, cœlestibus conformentur, 386C: sic igitur immutabuntur quoad qualitates quæ spectant ad visum, non autem in his quæ ad tactum pertinent, quales sunt calor et frigus, 386A', D', et quia omnia proportionabiliter clarificabuntur ordine suo, non destruetur harmonia universi, 386B'. Post judicium ergo quodam modo dividentur, quidquid in eis purum est ac nobile, superius ascendentे, quidquid fæculentum et ignobile in infernum projecto, XXV 466A'. — In corporibus Beatorum remanebunt non modo quoad substantiam, sed quoad activas et passivas qualitates, XXV 278B', 284B', et actiones proprias, 278C', sed animæ perfecte subdita, nihil contra ejus voluntatem agere poterunt, 279D, C'; actiones servabunt quæ spectant ad constitutionem et conservationem, 284C', non eas quæ ad pugnam et dissolutionem, *ibid.* — In inferno in quadam confusione erunt, quin tamen alterum alterius actionem impedit, XXV 314A, et omnia ad damnatorum supplicium deservient, 313D, modo simul, 313C', modo alternativum, 313D', præcipue ignis et aqua, quæ ceteris sunt magis afflictiva, 343B'. — In purgatorio, ad animarum purgationem non assūmitur nisi ignis, XXV 313B'. — Cf. Aer, Aqua, Ignis, Terra.

ELIAS prophœta personaliter apparuisse creditur cum Christo transfigurato, XXIII 304A', in anima et corpore proprio, 303D.

ELIBERTANA synodus allegatur de tempore quo ab uxore est abstinentum, XXIV 340B.

ELIEZER (Rabbi), id est Eliezer Magnus, Hircani filius, Judæus doctor († 73),

Commentariorum auctor, ejus nomine Pirke Eliezer dictorum, perperam contendit angelos non moveri, XX 467 B'.

ELISEUS propheta. Quid de angelis ipsis apparentibus, XXI 437 A, XXIV 481 C.

ELÖHIM, nomen Dei, Deo vero applicatur in Scripturis, cum verbis numeri singularis, XIX 202 D, vel pluralis, 202 C, unde insinuari videtur mysterium Trinitatis, 202 A'.

EMANATIO. Diversæ in rebus sunt emanationes pro diversitate naturarum, et tanto intimiores quanto in majori natura, XIX 480 D, ut patet in mineralibus, *ibid.*, vegetantibus, animalibus, 480 A', homine, angelis, 480 B', et Deo, 480 C'; perfectissima, est generatio, qua assimilatur generatum generatori, 483 B', jucundissima, emanatio per modum benignitatis et liberalitatis, 483 C'. — Emanationum principium principalissimum, est bonus, XIX 230 C', quod est sui diffusivum, 230 D'. — In divinis vera est emanatio ad intra, XX 284 C', a qua exprimenda removenda sunt nomina quælibet imperfectionem exprimentia, diversitatem et inæqualitatem, ut prius, initium, causa, finis, 284 D', 285 C. Filii emanatio tripliciter exprimitur, per verba, Filius, imago, Verbum, XX 77 B', Spiritus Sancti per nomina, amor et donum, 77 A'; an in his uti fas sit vocibus, principium et principiatum, 284 D', 285 B, B'. Similiter in divinis est emanatio ad extra, id est creaturarum, cuius origo et exemplar est divinarum processio personarum, XX 343 D; utraque, ad intra scilicet et ad extra, a Deo est per intellectum et voluntatem, sed diversimode, 289 B'; insuper emanationi ad extra annexa est imperfectio, non autem emanationi ad intra, XIX 486 C'. — Emanationes ex parte ejus a quo procedunt, possunt ratione tantum distingui, juxta Henricum, XIX 463 A, sed ex parte ejus ad quod terminantur, necessario distinguuntur in esse, *ibid.*, siveque Spiritus a Filio distingueretur in quantum ambo a Patre proce-

dunt, etiamsi a Filio non procederet, 465 C. — Emanationes rerum a primo principio perperam dixerunt philosophi naturalem ac necessariam fuisse emicationem, XXV 388 A', ut rivi a fonte, XXI 66 C', aut imaginis in speculo, 66 D', aut umbræ a corpore, 67 A, aut vestigii a calcante, 67 B, et insuper primam dumtaxat fuisse intelligentiam, a qua cetera producta sunt, 64 B'. — Cf. Creatio, Processo.

ENMAUS. Quomodo discipuli in Emmaus euntes Christum non agnoverint, XXIII 382 B'.

EMPEDOCLES Agrigentinus, Pythagoricus philosophus (circa 450 a. c.), duo posuit universorum principia, item et amicitiam, XXI 42 D, 46 C, 84 A, quorum uno in eo deficiente, scilicet lite, cœlum stellatum indissolubile factum est, licet ex elementis compositum, XXII 58 A. — Virtute constellationum asserit vaccas alias bovinas fieri, alias virinas, XXI 454 C. — In varios incidit errores, contendens nulla esse incorporea, XXI 234 D, et animam humanam meram esse corporis harmoniam, XIX 274 A', XXI 109 B, mundum in confusa materia fuisse conditum, XXII 9 D', generabilem et corruptibilem, XXI 69 C', imo infinitos jam fuisse mundos per successionem, 96 C, quoniam completo uno cœli motu, seu anno magno, omnia ad materiam primam revertuntur, *ibid.*, et anima ad proprium reddit corpus, XXV 250 B.

EMPTIO. In emptione duplex accidere potest peccatum, in quid, quem scilicet emitur quod non cadit sub pretio, et est simonia, XXV 45 D, et in quantum, quem emitur non justo pretio, et est injustitia, 45 A'. — Simonia igitur est emere sacramenta, XXV 46 A', 48 C, et spiritualia proprie sumpta, id est quantum ad suum principium, 47 C, non autem large sumpta, id est quantum ad sui finem, 47 D; item spiritualibus annexa, ut vasa sacra, decimas, jus patronatus, 48 C, jus sepulturae, 48 A'; an

peccaverit Abraham emendo locum sepulturæ Saræ, 48A', aut Jacob, emendo ius primogenituræ ab Esau, 481D'. — Injustitia est rem vilius emere propter anticipationem solutionis, XXIII 609A', non autem, emendo redditus hereditarios, aliquid recipere supra sortem, XXIV 404B'. — Qui rem furtivam eniit, eam venditori restituere debet, XXIV 412B'; si vero eam consumperit, ad nihil tenetur, 412C'. — Cf. Simonia, Usura, Venditio.

ENS est prima Dei creatio, XIX 106D, et duplex est, ens in abstracto, quod dividitur in decem prædicamenta, XXI 194 A', et ens in rerum natura, quod est forma addita quidditat, 194B', ens reale et ens rationis, XIX 162B', 171A, 500D'; aut sit primum et adæquatum intellectus objectum, in quo omnia videre possit quæ sub ente comprehenduntur, XXV 423D, 424D. — Ens esse nequit genus alicujus, XIX 393C', nec univoce de Deo et creaturis prædicatur, 398C', 400A', ideo sub ente non continetur Deus, XXV 424B', quidquid dicat Scotus, XIX 398C', XXV 423A'. — Ens secundum intentiones prius est bono et cum illo non convertitur, XIX 106C; in supposito cum bono convertitur, 106A', XXI 55D', ideo id quod est, in quantum est, bonum est, XIX 103D', sed ens per creationem, bonum per informationem, 106D, quia entitas et bonitas, quamvis sint idem re, differunt tamen formaliter ex parte rei, 170C'; in diversis, ut in causa et causato, posterius est bono, 106D. Ab eodem, id est a forma, habet res quod sit ens et quod sit unum, XXII 436C. — Quid sit ens rationis, XIX 500D'; non necessario preexitigit distinctioni reali, 499A'. — Cf. Esse.

Entia omnia a Deo per creationem procedere oportet, XXI 53B', 59B', sed quatuor modis contingit ea fieri, 73B'. — Nolunt male disponi, et unum requirunt principium, XXI 97A'; ab uno igitur sunt principio tanquam effor-

T. 25bis.

mante, in uno tanquam regente et moveente, 83D', a quo sic ordinantur ut infima quæque sint pure corporalia, suprema mere spiritualia, media ex utraque natura composita, 110B'. Distinctio- nis eorum principium extrinsecum et formale est infinita Dei sapientia, prin- cipia intrinseca et formalia, formæ spe- cificæ, XXI 111A. — Est ens a semetipso et ab æterno, ens nec a semetipso nec ab æterno, XIX 181C, ens ab æterno, sed non a se ipso, sed nequit esse ens a se ipso quin sit ab æterno, 181D. — Cf. Creatura, Res.

ENUNTIATIO falsa, in quantum falsa, non est a Deo, XXII 499B. — Enuntiationis duplex est veritas, ut duplex significatio, XX 534A'. — Quid sint enuntiabilia, XX 496C', et quomodo cognoscantur a Deo, 489C, 496C, D'. An enuntiabile quod semel verum fuit, sit semper ve- rum, affirmant Nominalistæ, XX 552D, qui enuntiabilis unitatem non ex parte vocis aut modi significandi accipiebant, sed ex parte rei significatæ, 552A, eadem autem res est quæ fuit futura, præ- sens et præterita, 552B, 553D, B'; negabant et merito Realistæ, quia enuntia- bility designat, non rem, sed modum se habendi, ut vult Bonaventura, 552B', seu rem non in communi, sed cum suis conditionibus, ut tenet Thomas, 552C; insuper, ut eadem et una maneat pro- positio, oportet ut una eademque ma- neant subjectum et prædicatum, 553A', 554B. Idecirco, contra "Nominalistas fa- tendum est Deum enuntiabilia non sem- per scire quæ semel scivit, XX 552D', 553C, A', C'; nec tamen ex hoc scientia ejus variabilis censenda est, 553A, aut corruptibilis, 554D. — Cf. Propositio.

EPICTETUS (S.), presbyter et martyr in Scythia (anno 290), post obitum perso- naliter apparuit, XXIII 390B. (Vit. Pat. lib. I; Acta SS., VIII° julii.)

EPICURUS, Græcus philosophus (341-270 a. c.), mundum in tempore ex fortuita æternorum atomorum aggregatione fa-

etum asseruit, XXI 34, et quibuslibet 27000 annis renovari, 92A'.

Epicurei, « imperiti philosophi », mundum ex atomis fortuito compactum asserebant, XXI 46D, et ex uno confuso mixto dixerunt res in esse procedere, XXII 9C'. — Nonnulli adeo indocti et rudes fuerunt, ut intellectum a sensu saltem interiori non discernerent, XXII 489B', et contenderent materiam esse totam rerum substantiam, 10 A'. — Imperfectum beatitudinis conceptum habuerunt, XXV 406A', omnem delectationem docentes esse bonam, 430C'. — A quo dixerint cœlum moveri, XXII 72 D, 74A', D', 75A.

EPICYCLUS parvus est orbis in magno orbe planetarum, ab astrologis excogitatus ad salvandas stationes et regressiones planetarum, XXII 66D, 67B, 79A', 80C'. — Sphæricum est corpus infra eccentricum contentum et non contiguum, XXII 81A, quod in eccentrico movetur, sicut eccentricus in sphæra, 80D'; non ergo vagatur in deferente (seu eccentrico), 80A, B, sed movetur motu circulari circa centrum suum inter convexum et concavum deferentis, 80B. — Cf. Planeta.

EPIPHANIA. Sic a quibusdam vocatur prima angelorum hierarchia, XXI 477B, Seraphim, Cherubim et Thronos complectens, 477D, sed, ut videtur, male, 478C', 484D. — Cur in Epiphaniæ festo solenniter non conferatur Baptisma, XXIV 164C. *

EPIPHANIUS (S.), Salaminæ Cypri episcopus (310-403), contra Origenem tenet paradisum terrestrem fuisse corporeum locum, XXII 452A'.

EPISCOPUS. Episcopalem potestatem super sacerdotalem esse oportet, non quoad actum primum sacerdotii, qui est consecrare, XXV 31A, sed quoad alios, ut ordines dispensare, 31B, populum absolvare et ligare, 31A', et aliqua divinis ministeriis mancipare, 31B'. Ideo a tempore Apostolorum probabilius inter pre-

sbyteros et episcopos fuit distinctio, XXIV 197B', quoad potestatem, 197C', sive ex divina institutione, ut volunt plerique, XXV 34C', 35B, sive ex Ecclesiæ decreto, ut tenent alii, 34A', D'. — Episcopatus non ordinem novum dicit, sed ordinis eminentiam, XXIV 527D', proprie enim non est ordo super sacerdotium, quia majorem potestatem non recipit episcopus circa verum corpus Christi, XXIV 496D', XXV 30B, D, A', nec characterem novum præter sacerdotalem, 30B', nec novam clavem, sed maiorem tantum, XXIV 527D', id est potestatem jurisdictionis supra sacerdotium, XXV 30C, D, seu dignitatem, 30B', et eminentiam quamdam, 30D'. — Episcopus proprie dicitur prælatus, XXV 31C'; tanquam sponsus Ecclesiæ, annulum recipit, XXIV 553D; tanquam judex populi et auxiliator Papæ, 553A', pastorali baculo donatur, 527D'; ut successor Apostolorum, 496A, ecclesiastice potestatis plenitudinem habet, 498B, et excellentiā super simplices sacerdotes in mysticum Christi corpus, 495D'. — Episcopalis potestas sacerdotalem excedit ut potestas alterius generis, a potestate autem Pape exceditur ut a potestate ejusdem generis, XXV 32D, et ideo, quoad sacramentorum collationem episcopus potest quidquid potest Papa et ultra quod potest simplex sacerdos, *ibid.*, jurisdictionis vero potestas ei non nisi a Papa conferatur, 34D, idque secundum placitum et limitationem Papæ, 34A'. — Inter episcopos ipsos quadruplex est gradus, XXV 30C, sed quoad ea quæ sunt episcopalis ordinis omnes aequales sunt, 32 A'. — Cf. Prælatus.

Episcopatus ad inferiores ordines se habet ut politica ad artes inferiores, XXV 40D', ideo episcopi est, tanquam majoris, confirmare, ordinare et consecrare, XXIV 496B, virgines benedicere, ordines conferre, XXV 41A, 43B, et in omnibus divinis ministeriis alios collucere, 41A. — Episcopus actionem habet

perfectivam, XXV 24A', quapropter ci principaliter commissum est officium docendi et predicandi, XXIV 144B, secundario officium baptizandi, quod per alios excrcere potest, 144C; ipsi tribuitur sermo sapientiae, XXV 24B, et domum extra civitates habet, ut ibi in secreto hauriat quod effundat in publico, XXIII 579A. — Solus plenam habet potestatem in sacramentorum dispensatione, et jurisdictionem in foro causarum, XXIV 555C. — Ad ipsum pertinet sanctificatio materiae in sacramentis quae sanctificata materiam requirunt, XXIV 396D'; in ordinatione duo præbet, ordinandos præparat benedictione, manuum impositione et unctione, XXV 27A', et ordinis potestatem eis confert instrumentorum porrectione, 27B'. Dicecesanorum confessiones audire potest absque licentia parochorum, XXIV 484B', et hanc potestatem quibus vult sacerdotibus committere valet, sacerdotalibus vel religiosis, 484A'; ipsi vero a jure concessum est sibi eligere confessarios, 479A', C', quos sic aliquo modo supra se constituit, 526 A', quia ut peccator inferior est eis, 526 B'. Indulgentias concedere potest quantum sibi a Papa determinatum est, XXIV 555C. — Sacraenta valide conferunt episcopi hæretici, XXV 40B, suspensi, excommunicati, 40A', imo depositi et degradati, XXIV 199D', XXV 41D, B', C', 42C', contra quosdam, 40B', 41D, 42B', C', dummodo debitam servent formam, quia nunquam amittitur episcopalis potestas, nec a Papa ipso auferri potest, 43A; sed gratiam non conferunt, saltem eis qui ab ipsis sacramenta scienter recipiunt, 41B', C', 43A'. — Episcopatus pueris conferri nequit, XXV 53A, sed tantum viris qui trigesimum primum annum attigerint, 56B; an et quomodo quis compelli possit a Papa ad acceptandum episcopatum, 93A'. — Episcopus non nisi ab episcopo consecrari potest, XXV 41B, sed simplex episcopus archiepiscopum vel Papam ipsum consecrare

valet, 42A, C. — An episcopo magis obediens teneatur religiosus quam praelato, XXII 590A, A', 591A', vel archiepiscopo, 589D', 590A'. — Cf. Minister.

EQUUS. In generatione equi causa principalis est sol, causa instrumentalis equus, XXIV 60A. — Equæ in quadam Portugaliæ insula, flante vento favonio, concipere dicuntur, XXI 458A.

ERROR proprio dicitur firma adhæsio falso præstita, XXII 256C, lato sensu, quodlibet judicium quo falsum pro vero, incertum pro certo habetur, 257A; ab ignorantia differt, a nescientia et inconsideratione, XXI 316A'; non enim sic dicitur quælibet ignorantia, sed vincibilis dumtaxat, XXII 244B. — Error vitiosus ex quadam deordinatione venit, sive ex parentia procedat scientiæ debitate, XXI 395C, sive ex obnubilatione scientiæ habitæ, ut vult Henricus, 395D, contra alios, 395B'; imo universaliter, secundum eumdem Henricum, non potest in ratione esse error nisi præcedat culpa in voluntate, 320C, 340A', 396A. — Error quo approbantur falsa pro veris, XXI 316A', non fuit ante peccatum nec in angelo nec in homine, XXI 306A, 310C', 317A, XXII 257D', 258B', propter inditam scientiam, XXII 256B', et quoniam error aliquem judicii obliquationem implicat, 257A; sed potuit Adam peccare, deinde decipi, 258A. — Verumtamen, quum omne voluntatis peccatum necesse præcedat error in intellectu, omnis peccans dicitur errans, XXI 305C, 313B, et reapse errat, saltem circa singularia, 305D, sive in habitu, sive in actu, 305A', vel vi passionis, ut homo, *ibid.*, eligendo malum sub specie boni, 306B, vel defectu considerationis, ut angelus, 305B', eligendo bonum, sed absque ordine debite regulæ, 306C. Sed in primo homine rationis error subsecutus est deordinationem voluntatis, XXI 394B', 395D', in homine lapsi, in quantum pœnalis eam præcedit, 395A, in quantum vitiosus, modo eam sequitur, 395C, 396

A, modo praecedit, 395 C', sed occasiona-
liter tantum, 396 A. — Circa finem non
datur error, XXI 396 A', sed circa que-
sunt ad finem, 396 B', quoniam contingit
aliquem recte sentientem in universalis,
errare circa singularia, 305 D, aut re-
cte sentientem de particulari in habitu,
errare in actu, 303 A'. — An et qualis
error in dæmonibus cadat, XXI 398 D'.
— Quandonam excusat error a peccato,
XXV 99 D. An quandoque tolerari possit,
XXV 431 C. — *Cf.* Deception, Falsitas.

Error impediendo cognitionem, impe-
dit et consensum, XXV 99 B, ac proinde
matrimonium, 99 C, illudque vitiat ex
parte contractus, 139 C', 141 A, saltem
quum afficit substantialia sacramenti,
scilicet personam aut conditionem, 99
A', 100 B, D, aut impedimenta quæ ille-
gitimas faciunt personas, 99 C'; error
autem circa accidentalia non vitiat con-
jugium, ut circa fortunam et qualitates,
100 B, A', aut nobilitatem, nisi in perso-
nae errorem redundet, 99 B', 100 C, aut
fidem sponsi vel sponsæ, 99 D'. — An et
quandonam matrimonium vitiet error
conditionis, XXV 154 A, B, 155 D'. —
Cf. Matrimonium.

ESAU, filius Isaiae, peccavit vendendo pri-
mogenita, XXV 48 D'; ob mysterium a
paterna hereditate exclusus est, 128 C,
et veniam non obtinuit, XXIV 538 A',
quia imperfecte pœnituit, 538 D'.

ESSE. Quid inter esse, essentiam et ens,
XIX 144 C'. — Est prima rerum crea-
tum, XIX 106 D, 362 B', 367 D, et prima
participatio Dei, 106 C; id enim quod
est, aliquid præter id quod est, admix-
tum habere potest, esse vero nihil præ-
ter esse, XIX 131 A, XXV 380 B, et est
per creationem, XXI 61 B, quia est pro-
prius primæ causæ effectus, 61 B, C, et
infinite a non esse distat, XIX 212 C,
XXIV 60 A', contra Scotum, 60 C'. Actus
est essentiæ vel naturæ, XIX 199 C,
284 A', et cum naturis multiplicatur,
199 C, et secundum diversas naturas di-
versimode se habet, XXI 186 B'. — Ei-

dem convenit esse cui convenit fieri,
XXII 171 B', et hoc non est forma nec
materia, sed compositum, juxta Thom-
am, 174 C', etsi enim a forma sit esse,
XXIII 146 B, non est tamen forma nec
materia, sed compositum, 146 D', quia
esse aliquis est ex omnibus ejus parti-
bus, XXI 193 D; esse simpliciter et spe-
cificum accipit res a forma substantiali,
esse secundum quid a forma accidentali,
XXII 136 B'. Quid de effato: Omne
esse est a forma, XXII 14 D', 15 D', 16
B'. — Esse multipliciter sumitur: est
enim esse logicum et reale, XXIII 146
D, reale et intellectum, 371 A, naturale
et morale, XXII 322 D', naturale et
aptitudinale, XXIII 371 A', quæ varie
ad propositionis veritatem conferunt,
371 B, B'. — Ad esse sequitur posse
et agere, et quo præstantius est esse, eo
potentius posse et altius agere, XXI 158
B, quia idem est principium essendi et
operandi, XIX 281 D', saltem quoad prin-
cipium remotum, 282 A; sed esse et
posse non sunt idem nisi in Deo, mate-
ria prima, XIX 279 B', 283 A, A', et per-
petuis, XXI 242 A. — *Cf.* Ens.

Esse uniuscujusque est sua natura,
cui subest suum suppositum seu quid
est, XXI 205 D. Sed cuilibet enti duplex
est esse, aliud singulare, quod est esse
suum, et convenit ei simpliciter, XXI
211 C', 212 A', B', aliud universale, quod
habet in intellectu, 212 D, XXIII 146 D,
et est esse secundum quid, XXI 212 C';
unde dicuntur singulare dum sentitur,
universale dum intelligitur, 212 A', nec
recipiendum est esse indifferens ad sin-
gularitatem a Scoto excogitatum, 211 D',
212 D, D'; vel juxta alios, esse triplex,
in arte divina, in intelligentia, in propria
natura, XXII 281 D'; vel quadruplex,
in Deo, in cognitione, in propria natura,
abstracte seu in communi, XX 424 B.
Quid inter esse et esse aliquid, XXII 46
A, esse et hoc esse, XXI 217 A. — Aliud
est esse quod pertinet ad hypostasim,
XXIII 147 A, quod in una hypostasi mul-

tiplicari nequit, 147B, aliud esse quod pertinet ad natrnam, 147A', quod in hypostasi multiplicari potest, 147 B'; item, aliud est esse essentiæ, aliud esse actualis exsistentia, 148C', 152B', aliud esse actualis subsistentia, 149 A, et unius rei, juxta Richardum, non potest esse nisi unum esse actualis subsistentia, sed plura esse possunt esse essentiæ et actualis existentia, 149B. — In creatura igitur sunt esse essentiæ seu quiditativum, et esse existentia, XIX 407 A, quorum prius inest ei essentialiter, et est idem cum natura, *ibid.*, secundum non est essentialiter, sed per modum accidentis supervenientis essentiæ, 407 B, licet non sit proprie accidentis, 407 C, XXI 191A, et istud non est idem cum creatura, quia potest esse vel non esse, XIX 407D. — Differt autem esse essentiæ ab esse exsistentia realiter, juxta quosdam, XIX 407D', ratione tantum, secundum alios, 407D, D', ita ut idem esse in quantum refertur ad causam exemplarem vocetur esse essentiæ, in quantum refertur ad causam efficientem, dicatur esse exsistentia, 408 A, et his consentit Cartusianus, 408D. — Etenim, juxta Thomam et prioris sententiæ sequaces, esse quandoque est de essentia rei, et tunc res est suum esse, et idem est esse et essentia, XXI 186C', quandoque non est de intellectu rei, 186B', ut in compositis, et ita res non est suum esse, 186C', et fit compositio ex esse et essentia, 186D', quia esse super essentiam addit rem absolutam, 190D', aut saltem aliquid reale, 191D. In Deo igitur idem sunt esse et essentia, XXI 490C, 271B', quia divina essentia suum est esse, XIX 189D'; in omni autem creatura realiter differunt esse et essentia, XXI 188D, 202D, etiam in angelis, 190B, nec essentia habet esse nisi in habente essentiam, XIX 488D. — At contra, juxta Henricum, esse vel non esse non sunt de intellectu rei, XXI 191 C', 193B, et triplex est rerum esse, esse naturæ, quod habent extra, esse rationis,

quod habent in intellectu, esse essentiæ, quo sunt id quod sunt, 192C, et esse essentiæ prins est dnobns aliis et dicitur esse definitivum, *ibid.*, nee nisi ratione differt ab esse exsistentia, 193A', quia res quælibet, ex relatione ad Deum ut eausam efficientem, habet esse naturæ, ex relatione ad Deum ut causam exemplarem, habet esse essentiæ, 192D, sed esse naturæ conditiones includit entis in rebus, 192A', esse rationis, conditiones ejus in intellectu, 192B', esse essentiæ omnes conditiones excludit, *ibid.* Esse igitur etiam creaturarum non est aliquid absolutum essentiæ additum, XXI 194 A, sicut nee bonitas, veritas et unitas, 194A', quia non est creatura, 194B', nee substantia, nee materia, nec forma, 193 A, sed accidentis, 195C, quod cum essentia non componitur, 195D, nec illi addit nisi relationem ad Deum ut causam exemplarem, XX 389B, XXI 490D'. Esse igitur et essentia differunt non re, nec proprie sola ratione, sed intentione, XIX 407A', XXI 493B', quia esse est ipsa essentia considerata non secundum se, sed comparatione ad divinam essentiam, XXI 194B, ita ut eadem res essentia dicitur ut divinae similitudo essentiæ, et esse ut divinae effectus potentiae, *ibid.*, nec ea doctrina labefactatur dogma creationis, 193D', imo melius salvatur, 196 B. — Esse actualis existentia in quantum est terminus productionis realis, est proxima formalis et intrinseca individuationis causa, juxta Cartusianum, XXI 217A. — Cf. Essentia.

Esse de omni re quæ est dicitur, XXI 54D', sed analogice, non univoce nec aequivoce, 53A, esse enim divinum, quum nec contractioni obnoxium sit, nec additioni, de nullo alio praedicabile est, XIX 390B'. — Oportet ergo esse primum esse quod sit esse per essentiam, XXI 55C, et ceteris causa essendi, 54D', 55C, et hoc est esse divinum, a quo universa procedunt, 54A'. Esse divinum est quasi pelagus substantiæ infinitæ, XIX 365C,

principium omnium entium, sicut pelagus est indeficiens fluminum principium, 365 D, esse infinitum et universale, non quasi sit omnium esse formale, 365 B', 366 A, 389 A, sed quia omnibus exemplariter et effective est causa essendi, 366 B, XX 10 D. — Deo igitur esse competit proprio, XIX 366 D, simpliciter et absolute, ceteris participative et secundum quid, 366 C'; in eo, esse competit essentiæ, XXIII 152 B, et unum est in tribus personis, XIX 188 B; principaliter convenit naturæ in supposito, nec supposito, nisi propter naturam, XXIII 152 C, nec in supposito est aliquid, sed ad aliquid, *ibid.*; in eo realiter non distinguuntur esse essentiæ et actualis existentia, 152 D, nec quidquam habet per modum accidentis, XIX 365 D'. Quo sensu dicatur esse sine essentia, XIX 150 C', 151 A'. — Extra autem Deum nullum est esse purum, XIX 404 C', omne enim esse creatum, in comparatione increati est quasi non ens, 249 C, ex finito et infinito compositum est, XXI 185 B', et tria annexa habet per modum accidentis, XIX 365 C', unde recte accidentale vocatur, 366 A. Principaliter convenit supposito, non naturæ nisi prout habet esse in supposito, XXIII 152 C; tripliciter in suppositis plurificatur, XIX 199 C, et tripliciter terminatur, 370 C. — Et quia esse est primum intellectus objectum, XIX 83 D', sub ratione entis primo apprehenditur Deus, 81 D', 177 D', et sic objectum est metaphysicæ, 80 D, quæ ens considerat in quantum ens, 76 D', et Esse seu « Qui est » est primum et proprium ejus nomen, 362 D', 363 B, B', magis proprium sub quodam respectu quam Deus, 363 D', et bonum, 362 B', 367 A, B', C', 368 B, D; sed sic non cognoscitur nisi naturaliter, 83 D', 87 D'. Quid significet nomen « Qui est », XIX 365 C, 367 A, 369 A. — Quædam difficile intelliguntur ob entitatis excellentiam, ut Deus et substantia separatae, XX 217 C, alia ob entitatis modicitatem, ut ma-

teria prima, *ibid.* — Cf. *Essentia, Nomen.*

Non esse non est per se appetibile, XXV 454 D, quia nullam boni habet rationem, 454 A', ideo nec non esse nec esse male ullo modo est appetendum, 455 B'. Sed in quantum non esse majus adimit bonum, magis eligendum est esse male quam non esse, XXV 455 C, et sic dicitur quod esse male melius est quam omnino non esse, 454 D; in quantum vero non esse est finis miseriae, eligi potest potius quam male esse, 455 D', quia sic habet aliquid boni, 454 B', et hoc sensu dicitur melius non esse quam esse male, *ibid.* — Verunitamen, juxta Henricum, non esse præferri nequit, nec ex parte eligibilis, quia non esse magis privat rationem boni, XXV 456 C, nec ex parte elegantis, quia non melior est homo non essendo quam male essendo, 456 D, ideo nec propter miseriam pœnæ licet velle non esse, secundum Scotum, 457 A', nec propter miseriam culpæ, 457 D', contra Cartusianum, 457 A', quia etsi melius sit male esse quam non esse, quantum ad ordinem universi, 457 C', misero melius est non esse, quam esse in miseriis vel peccatis, 454 C', 457 C'. — Ad esse est omnibus appetitus naturalis, XXV 457 D, et ad bene esse, XXI 97 A'; sed ad male esse nullus est appetitus, XXV 457 C'; ideo voluntas ut natura nullo modo potest velle non esse, 456 A', nec pariter voluntas ut deliberativa velle potest non esse simpliciter, 456 B', sed tantummodo non esse in tali statu, ut melius sit in alio, *ibid.*; et si aliter contingat eam velle, id ex deceptione est, 456 B', C', ut his accidit qui se occidunt, 456 C'; eligere vero potest quis et debet magis non esse omnino quam in peccato esse, 457 B. — Cf. *Mors.*

ESSENTIA diversimode accipitur, XX 157 D: juxta quosdam enim aliquid communem significat, nempe quo est, 154 C, 157 C, juxta alios, substantiam, vel naturam generis, 154 B', vel illud eius actus est

esse, 153A, vel naturam et quidditatem rei, 155C, et tunc quandoque est pars, ut humanitas, 155D, quandoque totum, ut homo, 155A', 156A, vel sumitur pro quod est, et dicitur essentia in quantum habet esse, XIX 366C, XX 156A; juxta nonnullos naturam nominat generis generalissimi, quae dat esse simpliciter, 156D', substantiam universalem nulla differentia contractam, 157A, substantiam subjecti, 157B, hoc esse, XXI 217B. Quid inter essentiam, esse et ens, XIX 144C', essentiam, subsistentiam, substantiam et personam, XX 154C et s., 164D, 165D, essentiam, substantiam et subjectum, XIX 278B', essentiam et suppositum, 311A, essentiam et naturam, XX 123B, essentiam, potentiam et virtutem, XIX 334B'. — Uniuscujusque essentia est sua veritas, qua talis ostenditur qualis est, XIX 178B. — Ab esse separari potest, non sic ut extra actu existat, sed sic ut extra esse concipiatur, XIX 407B', propter quod dicitur in potentia ad esse, XXI 194C, quod recipit sua proprietate in divinis, extrinseca participatione in creatis, 195D'. In creaturis, ex se indifferens est ad esse et non esse, ut contendit Henricus, XXI 191C et s., vel saltem ad esse in uno aut in pluribus, et individuatur ac multiplicatur effective a causa agente, formaliter per actuale esse, 240B; in creaturis ergo realiter differt ab esse, juxta Thomam, XIX 407D', nec habet esse nisi in habente essentiam, 188D, ratione tantum, juxta alios, 407D, D', aut intentione, 407A', ita ut idem esse, in quantum refertur ad causam efficientem dicatur esse existentiæ, in quantum refertur ad causam exemplarem, esse essentiæ, 408A. — Essentiæ creaturarum non competit existere, sed illud recipit a causa prima, XXI 210A: omnis enim res cuius essentia non est suum esse, est ab alio, XXI 49B', et nulla res potest esse cuius essentia sit suum esse, nisi una tantum, 49C, id est Deus, XIX 188D, 407D.

Quælibet igitur essentia creata ex se nihil est, XXI 202D; in quantum ab alio dependens, recte dicitur potentia, 202A', in quantum primi entis perfectionem participat, dicitur actus, *ibid.*, potentia quantum ad perfectionem suam communem, actus quantum ad essentiale, 202B'; creaturis tamen inest essentialiter, licet participative, esse essentiæ, et est idem cum creatura, XIX 407A. — Essentia non agit ipsa, sed est principium actionis in supposito, XIX 311A, 316B, D, et dat esse per se ipsam, 333D', operationem per potentiam, 334A; interdum tamen essentia et potentia coincidunt, 334B'. — Essentia inter vestigia Dei in creaturis recensetur, XIX 237A', quare, 238D. — Quot modis aliquid dicatur essentiale, XIX 281C'. — Cf. Natura, Quidditas, Quo est.

Quo sensu dicatur Deus essentia, XX 154A'. — Divina essentia, quam Græci vocant *ουσίαν*, XX 156D, D', 157A, modo sumitur ut substantia, modo ut potentia, modo ut habitus, modo ut actus, 603A. An sit in se suppositum absolutum, vel extra personas, XX 231D, 234A, vel in tribus personis simul, 233A', vel in qualibet persona, 232B'. — In creatis essentia non idem est ac persona, quicum facit aliquam compositionem, XX 375C, et committitur se personæ, et cum ea multiplicatur, 374C, ideo quæcumque proprietas personæ, proprietas est et essentiæ, *ibid.*; in divinis autem idem sunt realiter essentia et persona, 374D, C', 375C, B', imo idem est essentia ac duæ et tres, et tota Trinitas, sed differunt ratione, XIX 311A, XX 372D, 373A, 374A, 375D, 376B', quoniam communicabilis est essentia, non persona, 374D', generabilis persona, non essentia, 374B, multiplicabilis persona, non essentia, XIX 201A', 316A'. — Quum sit suum esse, cum suo esse communicatur, XIX 188D, et ideo in tribus personis una est secundum rationem et secundum rem, 189A, non trina, 187C; non est tamen

absoluta persona, ut dixerunt philosophi et Judæi Trinitatem ignorantes, XX 231 B', 232 D, nec quarta persona ab aliis distincta, XIX 486 C, nec quid universale aut particulare, XX 387 A, sed in qualibet persona est tanquam commune, 375 D, secundum specialem ac proprium modum, 210 D'; non est ad personas tanquam universale ad singulare, 110 C, nec tanquam totum ad partes, 410 B', C', D', 114 D', nec tanquam genus aut species, 412 A, nec tanquam materia in pluribus artificialibus, *ibid.*, nec tanquam totum integrale, 111 D, aut universale, 413 A, sed tanquam totum potestativum, 413 C'. In personis dicitur quasi materia, XIX 320 C, 321 B', non proprie, 320 C', 321 A, sed per quamdam similitudinem, *ibid.*, vel juxta alios, quasi forma, XX 375 D', quoniam principium est omnium actuum divinorum, XIX 327 B, radix et fundamentum omnium qua sunt in Deo, 344 D, quæ non sunt nisi ipsa, *ibid.*, ita ut quidquid in divinis nominatur vel concipitur, etiam extra rationem substantiæ, sit ipsa essentia, licet sub alia ratione, 344 A'. — Divinæ essentiæ, ob varias causas, non competit generare, XIX 310 A, 311 A, C, C', 313 B', 315 B, nisi forte in supposito pro natura sumatur, 313 D', nec generari, 312 D, 314 C, quum non individuetur in personis, sed sit tribus communis, 312 B'; verumtamen per generationem communicabilis est, 312 A', B', ob infinitam sui exuberantiam, 178 B, 179 A', 486 D, nec sic communicata plurificatur, tum quia essentiæ multiplicatio in his quibus communicatur signum est imperfectionis, 186 B', XX 373 B, tum quia non est ad alterum, ut persona, XX 375 B', 376 B', et cum suo esse communicatur, quod unum est, XIX 188 D; unde recte dicitur tres personas unam esse essentiam, XX 374 B', aut unius esse essentiæ, 375 C', 376 B. — Ipsi igitur ut tali non adscribenda est Dei fecunditas, XIX 446 D, sed naturæ ut intelligenti et volenti, 449 D',

450 A'; pariter, non est directe terminus productionis, XIX 488 D', 322 C, ideoque non producitur, 489 A, et Filii essentia, licet per generationem accepta, non dicitur nata, 313 A, nec proprie generata, 294 A, 313 B, quia etsi terminum habeat ad quem, caret termino a quo, qui est non esse, 313 B; an ratione præcedat generationem in Filio, 312 C', vel in Patre, 312 D'. — Optime dicitur persona, XIX 186 B', XX 216 B', 373 C, C', 374 C, ideo de ea enuntiari possunt quæ de personis prædicantur, non tamen omnia, XIX 311 B, C, C', 312 A, quoniam ipsi non convenientur dictiones quæ personales designant proprietates, XXIII 429 C, quapropter non dicitur generari, nasci aut mitti, *ibid.*, et quamvis dicatur Deum esse factum vel passum, divina natura non dicitur facta nec passa, 428 D, B', nec nata de Virgine, 129 C, et si quando dicatur incarnata, ut Filius, nunquam tamen passa, 428 C. — In Deo essentia inter appropriata non recensetur, XX 320 C, nec in numerum realeni ponit cum relationibus, XIX 502 B', C'; essentialia autem non distinguuntur secundum rationem aliquius communis cuius ratio sit in Deo, XX 239 C, et ideo, ratione divinæ simplicitatis, prædicantur de invicem, secundum quodcumque nomen primæ intentionis, 239 D. — Cf. Generatio, Persona, Prædicamentum.

Divina essentia, licet simplex, est propria similitudo et ratio universorum, XX 396 C', 399 A', distincte repræsentativa omnium que virtualiter continentur in ea, 384 D'; sufficiens ergo est medium cognoscendi omnia, XXV 339 A, ita ut eam intelligendo cognoscat Deus universa, XX 396 B', 397 B, 405 A', D', 406 B', licet per plures ideas, 303 B, 310 A; non tamen ipsi competit esse ideam, XX 398 A, nisi prout est intellecta ut imitabilis a creatura, 398 D, 400 B'. — An in ea omnia necessario repræsententur, XX 496 A, et a Deo videantur, 495 D', 496 D'; quomodo in ea omnia contincantur ab

æterno, 389A, B'. — Cf. Dens, Idea.

Infinita dicitur, XX 576D, 577D, B', quia incircumscribibilis est, nec loco, nec tempore, nec cognitione comprehensibilis, 433 B', et sphærae comparatur intelligibili, cuius centrum ubique est, circumferentia nusquam, XXIII 32A. — Naturaliter a viatoribus videri nequit, XXV 420A, A', 424A', 426D', quia eis deest quod ad eam videndam requiritur, nempe anima ab omni distractione libera, 426B', corpus non aggravans animam, 426C', et dispositio, id est lumen gloriæ, quo ipsi uniri possunt, 426C, C'; nihil minus supernaturaliter quibusdam ostendi potest, et ostensa fuisse creditur Moysi et Paulo, 420D', sed in quadam abstractione ab hac vita, 421A'. — Imo ex puris naturalibus a nullo creato intellectu conspici potest, XXV 420B, 424B', quia sine lumine gloriæ videri nequit, 420C, quod omnem naturalem transcendit virtutem, 420D; quamobrem dixerunt nonnulli philosophi et theologi eam ab humano intellectu nunquam intelligi posse, 413C', 414D, sed per quemdam fulgorem dumtaxat, 416A, quod est contra Scripturæ auctoritatem, 414A', et rationem, quia non esset Deus ultimus hominis finis, 414B'. — Ad eam tamen non pervenitur per abstractionem, vel summam, quidditatis intelligibilis cujuscumque, XXV 415A, 416B, quia quidditas sic abstracta non est unius rationis cum divina essentia, 415C, nec per impressionem similitudinis divinæ essentiæ in intellectu, 422D, quia nulla est proportio recipientis ad receptum, 415A', 416B, et per nullam similitudinem in intellectu receptam representari vallet, 413D', 416C', 423C. — Restat igitur ut videatur per conjunctionem divinæ essentiæ cum intellectu creato, XXV 416B, non ut vera forma, sed per modum formæ, 416D, B', ita ut sit quod et quo intelligatur, 416B, 417A : divina enim essentia, quum sit veritas pura et perfectio intellectus, 421D', ad eum com-

parari potest ut species intelligibilis qua intelligit, 422A. — Sed nec sie a Beatis comprehendendi potest, quia creato intellectui minime adæquatur, XXV 422B', quem in infinitum excedit, 418A, nec ab eo totaliter, seu quantum ex se visibilis est, cernitur, 418C, 422C', nndc lucem inaccessibilem habitare dicitur, 413C', 416C', et a nemine videri posse, 413D', 416D'; sed, quamvis in se simplex sit, et tota secundum rem intelligatur, secundum rationem multiplex est, et per partem intelligi potest, 422B'. — An ita videri possit quin in ea cognoscantur creaturæ, negant aliqui, quia viso speculo, necessario videntur quæ in eo re-presentantur, XXV 425D', affirmant alii, quia aliud est Deus in se consideratus, aliud ut exemplar creaturarum, 426B, quorum alterum absque altero considerari potest, 426C, saltem loquendo de visione indistincta, qualis non competit Beatis, 426D; imo, juxta Henricum, in divina essentia non videntur nisi quæ proprie in ea habent ideam, non quæ accidentaliter, 427B, et tot in ea conspicit quisque quot requirit suæ beatitudinis perfectio, 339A. — An sine gaudio videri queat, XXV 378B', 380B, B'. — Cf. Beatitudo, Visio.

ESTHER, Mardochæi nepis, legitima fuit Assueri conjux, XXV 181B'.

ETYMOLOGIA nominis non est ejus significatum, XXI 476C'.

EUBULIA virtus est qua de faciendis bene inquirimus, XXIII 530B'.

EUCHARISTIA verum est sacramentum, XXIV 40A, 41D, 204D', sed aliter ac cetera, 205B, 206D, 215C, 218A', 219D, quia non modo sanctificat, ut alia, sed sanctitatis auctorem habet, 205B, 206C, nec in materiæ usu perficitur, ut alia, sed in sola consecratione, 215A, C, 218A', nec tantum sacramentum est, sed et sacrificium, 335B'. Ideo dignius est ceteris, XXIV 205C, et omnium maximum, 185C, A', et perfectio, 205D, quæ ad illud ordinantur, 91C, et in eo consum-

mantur, 91 D; juxta Henricum, proprie est vas gratiæ, deinde alia sacramenta, in quantum aliquid ejus virtutis participant, 61 C. — Et quoniam ad fomentum pietatis institutum est, XXIV 207 C, et ad animarum nutrimentum, 207 C', recte post Baptismum et Confirmationem venit, 206 B, 207 B. — Unum est sacramentum, unitate perfectionis, XXIV 205 D, et integratatis, 206 C', quia ad unam totalem operationem ordinatur, quæ est animæ refectio, 205 B'; sed ob signorum multiplicitatem, quandoque pluraliter dicitur sacramenta, *ibid.* Quid in eo sint sacramentum, res et sacramentum, XXIV 209 D, 236 C', 355 A', res tantum, 209 A', 236 D', 355 B'. — Quoniam multiplicem habet significationem, XXIV 206 C, varia sortitum est nomina: Eucharistia, 205 D', 206 C, sacrificium, hostia, *ibid.*, communionio, synaxis, 206 A, C, viaticum, 206 A, D, dominicæ Passionis memoriale, 210 C'. — Cur de eo nullus in Symbolo insertus sit artieulus, XXIII 440 D'. — Cf. Sacramentum.

Institutio. Eucharistiæ sacramentum non est necessarium nisi secundum quid, XXIV 91 B'; sed multis de causis decuit illud institui, tam ex parte Dei, 212 C, et Christi, 210 C, quam nostri, 210 A', 211 D', 252 D; illud autem non decebat institui a principio, 211 A', nec sub V. L., ob hujus imperfectionem, 210 B', 211 B, sed sub lege gratiæ, tanquam dignius, 211 B', et instanti Passione, cuius est memoriale, 210 C', 211 D, et rececente Christo, ut sic nobiscum quodam modo remaneret, 211 C; an ante Incarnationem fieri potuisset, 264 D. — Item, quum ad animas baptizatæ refectionem conferatur, XXIV 183 C', 230 A', recte in cœna ultima Christi institutum est, 211 C, et per modum manducationis, 231 D', quia inter cibum et cibatum summa est unio, 235 C. — Demum, quoniam in eo aliqua sunt supra naturam, aliqua supra naturam et intellectum, XXIV 239 B', et ob alias causas, multipliciter illud præ-

figurari decuit, 208 D, C', in lege naturæ per Melchisedech oblationem, 208 D', 209 A, C, A', C', in lege scripta, per manna, agnum paschalem, 208 D', 209 A, A', C', et sacrificia legalia, 82 D', 209 A, A', in nova lege, per aquam sanguini mixtam e latere Christi erumpentem, 208 C', 209 B, D'. — Quo die confecerit Christus Saeramentum, XXIV 302 A', 303 A', et an in azymo, 302 C, 303 B, B', C'. Ipsum discipulis impassibile et immortale corpus tradidisse asserit Albertus, XXIV 305 C', 306 B, at contra, passibile et mortale alii fere omnes, 305 D', 306 D', quale tunc habuit, 306 A, etsi non eodem modo, sed impassibili, 306 A'. An ipse proprium sanguinem et carnem sumpserit, XXIV 235 C, 302 B. — Cf. Sacrificium.

Materia. Quum in sola materiæ consecratione consistat Eucharistia, XXIV 596 A', sanctificatam materiam non requirit, 597 A. Duplex autem est ejus materia, panis et vinum, XXIV 296 D, ob varias rationes, 296 C', nec licet in una tantum conficere, *ibid.* — Panis, cuius materia specialiter apta est ad suscipiendum corpus Christi, XXIV 296 D, D', panis est triticeus, 297 B, 300 A, B', C', D', vel ex tritico aliis granis aliquiliter mixto, 297 B', non autem, ut videtur, panis ex spelta, 297 D, 299 B', 300 A, farre, hordeo, 297 A', 300 A', B', C', vel amido, 297 D', 301 A, nec pasta, 300 D', 301 B, nec panis cum aqua artificiali subactns, 299 C. In utroque autem pane, azymo scilicet et fermentato, valide conficitur sacramentum, XXIV 303 A', 304 C, quia in utroque recte signatur Christus, 304 D, et sic licite consecrant Graeci in fermentato, in azymo Latini, 304 D; sed melius fit in azymo, quia sic consecravit Christus, 302 C', 303 C, 304 A', C', et post eum Apostoli et Ecclesia Romana, 302 C', 303 B, 303 A, et puritati corporis Christi magis congruit azyma, 304 B, A', B'; unusquisque tamen propriæ Ecclesiæ usum servare tenetur, et

peccat aliter celebrando, 304B. *Cf.* Panis. — Vinum, quod pariter conformitatem habet ad sanguinem Christi, XXIV 296 D, D', vinum est vitis, 298A, quodcumque sit, 300B', vel mustum, 298D, non autem aectum, 298B, nec agreste, 298C; ipsique in calice, ex ordinatione Ecclesie, apponenda est aqua, 298 A', non ad essentiam saeramenti, quia in puro valide consecratur, 299A, sed ad mysticam significacionem, 298B'; quantulacumque autem sufficit, 299D, dummodo sit naturalis, non artificialis, 299 B, A'. *Cf.* Vinum.

Forma. Eucharistiae forma aliqualiter differt a forma aliorum saeramentorum, XXIV 215A, 218B', 219C, proprie enim non est forma sacramenti sed consecrationis sacramenti, 221A', nec profertur ex persona ministri actum exercentis vel deprecantis, sed ex persona Christi loquentis, 218B, B', 219B. Una est unitate integratatis sacramenti, sed duplex ratione signorum, XXIV 221B'. — Forma consecrationis panis, XXIV 214D, 215 B, 221 D', propria et conveniens, est, Hoc est corpus meum, 215C, C', 216C, potius quam, Hæc est caro mea, 217 B', aut, Hoc est caro mea, *ibid.*, aut, Hoc est corpus Christi, 218A, aut, Hoc fit corpus meum, 215D', aut, Hoc mutetur in corpus meum, *ibid.*; nonnulla illi adjecta sunt ab Ecclesia, 218B, ut conjunctio *enim*, quæ non est de formæ essentia, etsi debeat recitari, 219B. Quomodo a Christo prolatæ fuerit, tacite, XXIV 214A', an quibusdam verbis, 214B', semel, 214D', an bis, 214C'; et quomodo a ministro proferatur, recitative an significative, 217D'; quid significet, 215D', et quomodo verificetur, 217C, 219B', D', 220D; quid in hac designet pronomen *hoc*, 216C, D', 219D, 220D, D', 221B, 222A. — Forma consecrationis calicis ex variis Scripturæ locis desumpta videtur, XXIV 224B', et intelligi potest metonymice, 224D', vel metaphorice, 223A. An in his verbis, Hic est

calix sanguinis mei, essentialiter consitstat, affirmant plerique, XXIV 223 D', 224 A, 226A, A', D', quia sequentia non veritatem, sed efficientiam sacramenti designant, 223C', negant Thomas et alii, quia pertinere videntur ad locutionis integratatem, 224A, B', et essentiales designant sanguinis Christi proprietates, 224D'; plane igitur ineertum est, 223B', 226D', 227C', nec opus est illud scire, 227A, sed sufficit ea verba proferre ea intentione quam habuit Christus, *ibid.* Imo, quia varia est apud varios Evangelistas forma, qualibet valide consecratur, juxta plures, sed illicite, XXIV 226 B, C, B', 227C', et ideo sollicite servanda est forma Ecclesiæ, 223 B'. — *Cf.* Consecratio.

Consecratio. Solis his verbis, Hoc est corpus meum, super debitam materiam prolatis, fit consecratio, XXIV 218 D', 222C, B', 227A', et ejusdem materiæ in corpus et sanguinem Christi statim et in instanti transsubstantiatio, 56A, 217B, 278D', ad quam disponunt verba instrumentaliter et dispositive, 58A'; ideo post consecrationem in sacramento realiter contineri verum Christi corpus, de fide est, 252C', 254D'. — Vi quidem sacramenti non convertitur panis nisi in corpus, XXIV 253B, carnem scilicet et ossa, 253A', nec vinum nisi in sanguinem, 253B, B', sed naturali concomitantia, sub specie panis continentur accidentia corporis et sanguis, 253B', et sub specie vini caro, *ibid.*, et sub utraque Christi anima, 253D, et divinitas, 253A'. — An die Parasceves, moriente Christo, corpus ejus in pyxide passum fuisset et mortuum, XXIV 270C', 271A', 307A, 308B, A', 309A', et qua forma fuisset informatum, 288A, B'; item in triduo mortis, in hostia consecrata an fuisset anima Christi, 253D, 262D', 263A, C', 308D'.

Quomodo sub speciebus continetur Christus, XXIV 253C', an cum dimensionibus, 253B', 261A, 268B', D', 331D,

333B, cum propria quantitate, 253D', 254D, C', 255C, et partibus distinctis, 254C; an quantitative, 254A', C', 256A, vel localiter, 253B, 258D', 260C', aut situatiter, 254C, 255B', 260C, 269A, 270D', circumscriptive, 254B', 256A', 258A, vel definitive, 257A, per se, vel per accidens, 257B, 258C', ratione substantiae, aut conversionis panis, 257C'. — In sacramento est mediante substantia, non quantitate, XXIV 253B', ideo ad nullum reduci potest existendi modum a philosophis assignatum, 258C; in tota hostia et sub qualibet hostiae parte totus est, XXV 291B', et remanet, sive integra servetur hostia, XXIV 259D', 260B, 261A, A', 262A, C, sive frangatur, 260A, sed sub speciebus non est sicut corpus in vasculo concavo, 271B, nec assignari potest singularium partium corporis ejus positio, 254B, 268B', et quamvis sit totus in qualibet parte, non tamen in partibus infinitis, 289A', nec in punctali portione, 289B', nisi ibi remaneat species panis, 289C'. An in corpore ejus contineantur anima, accidentia, XXIV 262C', 263D, sanguis, 263A, 264A, partes et proprietates sub modo sacramentali, 263C, 264B. — Quoad proprietates quae ipsi insunt absolute, eodem modo se habet corpus Christi in sacramento ac in specie propria, XXIV 306D, quoad proprietates autem quae ipsi convenient ad extra, alio modo, 306A': etenim per proprietatem absolutam convenient illi esse in uno loco ut in omnibus, 306C', sub sacramento, in uno loco, sed non ubique, XX 445C', 449C', XXIV 306C', licet esse possit in pluribus locis, 257A', D', 258C, B', 259A, 330A', 331B, et moveri potest aut videri in uno, quin in alio moveatur vel videatur, 306D'; quoad proprietatem absolutam visible est et tangibile in se ipso, sub sacramento invisible et intangible, 306B'. — Quaecumque passionem notant innatam, ipsi convenient in sacramento, XXIV 308B', 309A, non autem quae illatam

designant passionem, 308B'; impressiones enim extrinsecæ non afficiunt illud nisi sub propria forma, intrinsecæ vero etiam sub aliena, 308C', 309A. — Christus ergo, prout est in sacramento, nec se ipsum nec aliud quidquam videt, XXIV 268C', nec a viatoribus videri potest, 264D', 265C', 266C, nec sensu aut imaginatione apprehensibilis est, sed tantum intellectu, 265D', imo nec intellectu viatorum, 265C', 268D, nisi per fidem, 266A, A'. Quomodo videatur ab angelis, Beatis, XXIV 265C, D, D', 266B', D', 267B, D', 268D, 269B, et dæmonibus, 265D, 266A; an oculo quodam corporali naturaliter vel miraculose videri possit, 266C, 268B, C, saltem proprio oculo, 263A', 266B, C, 268C, B'. Quid de sensibilibus ejus apparitionibus in hostia, XXIV 269B'; quæ sint species apparentes, 269C', an a sacerdote sumi possint vel communicantibus distribui, 270D; quid de celebrante cui sic appareat hostia in Missa, 270A'. — Pariter in sacramento tangi nequit, XXIV 271D, nec a specie sacramentali sub qua est, tangitur, 270C', 271B. Quomodo moveatur in hostia, XXIV 260B', sive quum movetur ipsa, 261B, 262D, A', sive quum incipit vel desinit esse sub sacramento, 261D; an fractis speciebus frangatur, 332A', 333C, vel dentibus teratur, 332B', 333B. — Cf. Transsubstantiatio.

Panis (et vini) substantia non annihilatur, XXIV 279B, 281B', nec in praæjacentem materiam resolvitur, 281C, 295D, nec in elementarem, 281D, sed convertitur in substantiam corporis Christi, 279C, scilicet in corpus materiale, exclusis sanguine et anima, juxta quosdam, 285C', 286C', 289C', 290B, vel ut volunt alii, in totam assumptæ naturæ substantiam, XXII 438B', XXIV 285D', et quidem secundum totum et partes, quia ejus materia, materia fit corporis Christi, et forma, forma corporis Christi, 282C, 283B', 287C', 289C'. — Male ergo,

XXIV 279B', 293A, imo et haeretice, 279 C, A', dixerunt quidam in corpore Christi post consecrationem manere substantiam panis et vini, 279 C, A', C', quia nec secundum materiam nec secundum formam ibi manet, 279 A', 280 C, sed secundum accidentia dimitata, 279 B', 280 B, quae ibi variis de causis servantur, 280 B, D, 314 A, B', sine subiecto, 313 C', non in aere circumdante, 315 C, sed in quantitate sua seu dimensionibus sustentata, 315 C, D, D', 319 A, et individuata, 315 D, C'. — In speciebus sacramentalibus, ob remanentem quantitatem, quae subest qualitatibus, fieri potest alteratio, XXIV 321 C', 322 C, D', 325 C, motus localis, 262 D, 322 D', fractio, 332 D', augmentum et diminutio, 322 A', 323 A, 325 C, generatio et corruptio, 323 D', 325 B; duplex autem est alteratio, altera accidentalis, quoad qualitatem vel quantitatem, 325 C, altera substantialis, ex parte qualitatis quae corrumperetur, vel quantitatis quae ita divideretur ut non remanerent species, 325 A', et in utraque alteratione, accidentaliter et substantialiter, quamdiu remanet esse dimensionum conforme substantiae praecedenti, ibi remanet et sacramentum, 325 A', B'. Corruptis autem prioribus accidentibus et inductis aliis, ibi desinit esse corpus Christi, et incipit esse alia materia, et hoc naturaliter, sine miraculo, XXIV 324 C; quae sit autem nova ista materia, non constat, an panis substantia sub speciebus rediens, 326 B, 328 D', vel materia creata, 326 A', 327 A, 328 C, vel accidentium conversio in substantiam, 328 B'. — Similiter, per qualitates in quantitate subiectatas agere possunt species quae prius agebant praesente substantia, XXIV 324 B', ut extrinseca substantialiter immutare, 324 D', in ea converti in quae poterant substantiae praexistentes, 326 B', nutrire, 328 A', 329 D', 330 B, D, non per formam panis in eis subsistentem, 327 D, nec per se ipsas, sed quia vel in aliud convertuntur, 327 C, 328 C, B', vel in

hoc viees supplent substantiae, 328 C, D.
— Cf. Accidens, Panis, Species, Vinum.

Minister. Ad Eucharistie sacramentum ordinantur omnes clericorum ordines, XXV 24 C', 25 B', D', 30 C, quorum quisque circa illud actum habet aliquem, 15 D', et proprium quo ab aliis ordinibus discernitur, 29 B, et quum altissimus horum actus sit corpus Christi consecrare, non est ordo sacerdotio altior, 30 B, A', cuius est principalis actus, 27 C, 29 A'. — Proprie ergo sacerdotibus competit sacramentum confidere, XXIV 343 B', et ministrare, 345 B', et omnes vere illud consecrant, 343 A', etiam haeretici, excommunicati, 343 A', D', 344 C', et degradati, 343 A', quia consecrandi potestas ad characterem sacerdotalem pertinet, qui nunquam amittitur, 344 A, 345 A. Episcopi nec majorem nec specialem potestatem habent circa illud sacramentum, XXIV 196 D', XXV 30 D, A', quod suscipienti perfectionem non confert supra statum communem, XXIV 196 A'; diaconis vero non licet Eucharistiam dispensare, extra necessitatem aut episcopi commissionem, 343 B', nisi forte sanguinem, ad quem porrigendum non requiruntur manus consecratae, 345 C'. — Minister in Eucharistia nullum exteriorem habet actum qui sit instrumentaliter causa consecrationis, XXIV 218 B, imo nullum actum praeter verborum prolationem, 218 B'; sed exigit dignitas sacramenti ut sit minister sanctificatus, XXV 26 B', et ideo unctione consecrantur sacerdotes, ut possint Christi corpus tangere, 27 B', et in peccato scienter consecrantes vel tangentibus, gravissime peccant, XXIV 238 A, etiam in casu necessitatis, XXV 22 B, D', 23 A. — Cf. Sacerdos.

Subjectum. Corpus Christi vere sumunt peccatores, XXIV 232 B', infideles, 233 A, qui nescii comedunt hostiam consecratam, 233 B', imo et bruta, 233 C, sed quia rem sacramenti non percipiunt, spiritualiter non comedunt, 233 B, A', D'.

— Multiplex est enim modus Christum manducandi, sive corporaliter, XXIV 234 A', sive spiritualiter, 234 B', et alia est manducatio corporalis, alia sacramentalis, 234 C', alia spiritualis, 234 D', quia cibus in sacramento potius est cibus spiritualis quam corporalis, 234 C', unde quandoque dicitur non in ventrem, sed in mentem transire, 232 D', 327 A'. — Ad receptionem Eucharistiae tria requiruntur: puritas cordis, XXIV 241 B', actualis devotione, et corporalis munditia, 241 C'; quæcumque ergo conscientiae puritatem auferunt, ut peccatum, omnino impediunt celebrationem aut communionem, 242 C, A', B', 243 C', 245 A, quæ actualem devotionem et corporalem munditiam, ut nocturna pollutio vel actus conjugalis, impediunt ex quadam condescentia, 236 A', 242 D, 244 A, 245 B, et sub levi, 242 C', nisi adsit ratio celebrandi aut communicandi, 242 B'; quæ corporalem dumtaxat munditiam tollunt, ut lepra, non impediunt, 243 D, sed laudabilis possunt esse causa abstinenti, 243 A'. — Christi corpus videre in mortali non est peccatum, imo bonum est, quia ad devotionem disponit, XXIV 236 A, B, 237 A, licet infideles ab hujusmodi inspectione arcendi sint, 237 B, tangere autem in mortali peccatum est, 236 B, D', nisi ex sola reverentia tangatur, 236 A'; idecirco qui in mortali scienter suscepit aut conficit sacramentum, graviter peccat, 233 D', 236 B', 239 A', 240 A, B, imo gravissime, 238 A, quia non est Eucharistia medium ad removendum morbum, 236 D'. An et quando concedi possit peccatoribus, XXIV 245 C', D', 301 A', suspectis de peccato, 246 B, amentibus, 246 A', dæmoniacis, 246 C', phreneticis, 246 B', 247 A, pueris, 246 C'; an eo uti liceat ad experimentum sumendum de peccato, 246 C. — Cf. Missa.

Non plus quam semel in die sumendum est sacramentum, XXIV 339 C, nec minus quam semel in anno, *ibid.*, sub pena excommunicationis, 339 D', sed val-

de optandum esset ut frequenter, quantum potest, quisque ad illud accedat, 338 C', dummodo cum desiderio communicet et reverentia, *ibid.*, quia melius est ex caritate accedere quam ex timore abstinere, 340 D. — Suscipientem autem, ob reverentiam sacramenti, oportet esse jejunum, XXIV 210 D', 212 B', quisquis fuerit olim circa hoc usus Ecclesiae, 212 C': ideo quælibet cibi sumptio a media nocte præcedente, impedit receptionem sacramenti, 213 A; item potus electuariorum vel vini, 243 C, et etiam probabilius aquæ, *ibid.*, nisi sit quid modicum quod introierit os lavando, 213 C'; non autem impediunt quæ ab intrinseco deglutiuntur, ut saliva, 213 A'. Licet tamen non jejunum communicare, imminente mortis periculo, XXIV 212 B', 213 B, vel quum sacerdos, sumpto corpore Christi, deprehendit in calice non esse vinum, sed aquam, 213 D', quia tunc tenetur de novo vinum consecrare et sumere, 214 A. — Post communionem decet communicantem paulisper in gratiarum actione remanere, antequam aliud comedat, XXIV 213 A', sed magnum non requiritur intervallum, 213 B'. — Cf. Communionis.

Effectus. Eucharistia caritati correspondet, XXIV 82 D, 83 D', et ordinatur contra malitiam, 82 A', et invidiam, 84 B', et variis habet effectus, 333 C', tam ut sacramentum, quam ut sacrificium, 335 B', quales sunt vitam spirituale dare, 336 A, 337 B', nutrire, 84 C, reparare, 334 A, 336 C, 338 B', sovere, 338 A, augere, 333 D', 336 C, infirmitates curare, 337 C', virtutes roborare, 334 A, maxime caritatem, 337 C. — Hominem perficit quantum ad finem extra, XXIV 81 B', eumque fini conjungit, 82 A, quia in ea terminatur omnis sanctificatio, 81 C'; speciale inducit unionem fidelium cum Deo, 337 B, et ad invicem, 336 A'; omnes interiores sensus mirabiliter delectat, 212 A, quoniam quibusdam est lac, quibusdam panis, 492 B. — Peccata morta-

lia non delet, quia gratiam præsupponit, XXIV 335C, nisi ea quorum devote communicans non est conscientius, 335A', sed in quantum saeculum, potest in peccatoribus delere mortalitia, *ibid.*: peccata venialia delet in devote communicantibus, 335A, 336B, 337C, D', et tauto magis quanto major est devotio, 335B; a peccatis futuris præservat, anima vires augendo, 336C', 337C, et fugando dæmones, 336D', 338A, et nobis meretur gloriam, 336B'. — Ut sacramentum, non auferat pœnam peccato debitam, XXIV 335C', sed ut sacrificium, eam tollere valet in parte vel in toto, 335D'. — Demum, præ ceteris sacramentis defunctis prodesse potest, XXV 334D. — Effectus ejus, saltem quosdam, impediunt non modo mortale peccatum, sed quæcumque actualem devotionem corrumpunt, XXIV 335A, ut distractiones et venialia, 334C', 335C, 337A. — Epilogatio in Eucharistiam, de dignitate, effectibus et ritibus hujus, XXV 215B et s. — Cf. Sacramentum.

EUCLIDES, Alexandrinus mathematicus (iv^o sæc. a. c.), de polygonio in circulo inscripto, XXI 92B'.

EUDOXUS Cnidius, astronomus (409-356 a. c.), de divisione cœlestis circuli in planes et aplanes, XXI 83B'.

EUGENIUS Papa III (1145-1153), S. Bernardi discipulus, XIX 175C, in concilio Remensi Gilbertum Porretanum damnavit, XX 229A'.

EUNOMIUS Cappadox, Cyzicensis episcopus (iv^o sæc.) ethæresiarcha, contendens Christum corpus sine anima assumpsisse, XXIII 78D', 82B, et puram esse creaturam, doctrinam suam e Platonicorum dogmatibus hausisse videtur, XIX 233D'.

EUNUCHI ex nativitate aut causa extranea evirati, ad sacerdotium, imo ad præsulatum promoveri possunt, XXV 56D, qui autem sponte se mutilaverunt, irregularitate innodantur, 56A'. — Eunuchis, si continere proposuerint, non denegabitur aureola, XXV 441C.

EUPHORBIUS, Trojanus miles, ab Achille (seu verius a Menelao) occisus, quem olim se fuisse in anteriori vita gloriabatur Pythagoras, XXII 105A'.

EUPHRATES, fluvius paradisi, quavis extra paradisum inveniatur ejus origo, XXII 158A', cur quotannis non exundet sicut Nilus, 152A.

EUSEBIUS, Emisenus episcopus († 359), cui perperam adscripta est collectio homiliarum S. Eucherii et quorundam aliorum, ad custodiam cordis hortatur, XX 61D', et ad filialem obedientiam, XXII 589B', et peccandi venialiter consuetudinem damnat, XX 60C'.

EUSTACHIUS (S.) martyr, per opera misericordia ad christianam fidem adductus est, XX 44A', XXII 550C. (In Legenda aurea, c. 157.)

EUSTRATIUS, Nicæensis episcopus (in^o s.), asserens nullum hominem ad angelorum operationem pertingere posse, hæresim sapere videtur, XXI 509B.

EUTRAPELIA virtus est qua homo delectabilem se præbet in ludis, XXIII 551A.

EUTYCHES, monasterii abbas apud Constantinopolim (v^o sæc.), et hæresiarcha, unam tantum in Christo fuisse naturam docuit, XXIII 79C, 136B', 144D, et unam voluntatem, 312A, 313B.

EVA, generis humani mater, cur in paradiso facta sit, XXII 453C, et de viro dormiente, 163C', 164C. — Eam de costa viri factam esse, de fide est, XXII 162C; mulierem enim simul cum viro, ut ceteras animantium feminas, efformari, 162B, varias ob causas minime decebat, sed ex viro, 163C, 164A, et præcipue ex latere viri, quoniam ejus sit socia, non domina nec ancilla, 163A', 164A, et ex costa, quæ os durum est, 164D, D'. Corpus ejus a Deo ipso immediate formatum est, XXII 163B', et in instanti, 164C', præter ordinem naturæ, 163B', 189B; an autem ex sola viri costa, affirmant quidam, 164D, 165A, negat vero Thomas, quia sic corpus ejus nimis rarus fuisse, 162A', ideo ad prædictam

costam accidere oportuit aliam materiam vel de novo creatam, 162B', vel ex præacente in corpus feminæ conversam, 162C'; ceterum, cum costa videtur aliqua pars carnis Adæ e latore ejus ablata, 163B. — An in statu innocentiae, salva virginitate concepire potuisset, XXII 199A', 202B', C', D', aut parere, 199B, 202D, 203D'; an sine gravitate gravida fuisset, 199C', et sine dolore perperisset, 199D'. — Ab ipsa, tanquam infirmiore, coepit tentatio, XXII 225C, et revera infirmior viro quoad rationem fuisse videtur, 225D', 226A, C; et sicut in ipsa erat peccare et mori, 257D', ita et peccare et decipi, 258A. — Sciebat enim serpentem non naturaliter loqui, sed per spiritualis alicujus naturæ ministerium, XXII 258A, et verum credidit quod ab ipso dicebatur, 226C', 227D, 230D', etsi forsitan non crediderit quod posset fieri ut Deus, 228B', unde ex quadam ignorantia, 240A, C', decepta est, 226C', 230C', 258A. Evæ peccatum non fuit omissionis, XXII 226D, 227A, 230C, nec dubitatio, 226D', 227B, nec inobedientia, 230B, nec curiositas, 230C; ab aliquibus dicitur infidelitas, 226C', 227A, 230A, vel cupiditas, 228A, sed proprie est superbia, 226C', 227A, 231B, unde in curiositatem, gulam et inobedientiam cecidit, 231C. — Gravius peccavit quam Adam ratione motivi, quia ex majori elatione, XXII 227A', 230C', 231D, item ex parte peccati, utpote magis nocivi, 231B', C', minus autem, considerata persona peccantis, 231A, C'. — Ipsi pro peccato tres inflictæ sunt poenæ, XXII 392B. — Ipsa sola peccante, an originale peccatum ad posteros transiisset, XXIV 67C'. — Cf. Adam, Innocentia. EVIDENTIA duplex est, altera visionis, altera intelligentiae, XIX 64D', et duobus modis demonstratur, naturali ratione et supernaturali operatione, 62C. Cf. Certitudo.

EX præpositio, quo differat a præpositione *de*, XIX 318D. Quandoque causalitatem

exprimit primi termini in aliud, quandoque ordinem terminorum tantum, XXIV 293A, D'; ceterum sex varia designare solet, XIX 319B'. — Quandonam dici possit aliquid fieri ex aliquo, XXIV 293A, et quid de propositione: Ex pane fit corpus Christi, 293B; quo sensu dicatur Filius ex Patre natus, XIX 319D', aut omnia esse ex Deo, in Deo, per Deum, XX 318D', 320D', 322B'.

EXCOMMUNICATIO quid sit, XXIV 511B, 512D'. — Alia est a jure, quæ potius ad vitandam culpam ferri videtur, XXIV 518A, alia a judice, quæ magis ad frangendam contumaciam ordinatur, 518B; item alia est major, quæ participatione sacramentorum et cœtu fidelium simul privat, 511B, 512B', 515B', alia minor, quæ a sacramentorum participatione tantum excludit, *ibid.*; item alia justa, alia injusta, 514C. — Non modo ab Apostolis ortum cepit, XXIV 511D, sed a Christo, 511A', imo a V. L., 511B', nec contra caritatem est, quia ad bonum delinquentis ordinatur, 511D, 513D. — Ad Ecclesiam pertinet spiritualiter excommunicare, sicut civilibus potestatis corporaliter, XXIV 511C, et Deo spiritualiter, 513C, ut rigore corrigat quos perpietatem non valet, 517C. Quum autem ad forum exterius spectet excommunicare, non pertinet ad parochos aut simplices sacerdotes, XXIV 514B', 518B, nisi in certis casibus aut ex concessione, 518A', sed ad episcopos et prælatos, 514A', 518D, etiam laicos, dummodo jurisdictionem habeant in foro exteriori, 514B'; item ad archidiaconos et ad quædam capitula, 518A', non autem ad abbatissas, 519B. — Nemo igitur semetipsum excommunicare potest, nec æqualem, nec superiori, sed tantum subditum, XXIV 514D', 526C', nec valet excommunicatio episcopi extra diœcesim, 519B; item excommunicare nequit qui jurisdictione privatus est, ut excommunicatus, aut suspensus ab officio, 514C'.

Ad justam excommunicationem tria

requiruntur, XXIV 518D', vel quatuor, 512D. Non nisi pro peccato gravi infligi potest, XXIV 513D', imo gravissimo, 514 A, et pertinaci, *ibid.*, vel pro gravi damno temporali, 513D', et temero excommunicantes graviter peccant, et ad restitutionem tenentur, 519A. — Item, nemo nisi pro propriis excessibus excommunicari potest, XXIV 517D', ideo nec universitas aut civitas pro quorundam delictis, 515B, 517B', etsi interdicti valeant, 515C, nec uxor pro viro, aut filii pro parentibus, aut rex pro populo, nisi his in sceleribus communicaverint, 517 C'. Excommunicari tamen potest mortuus in detestationem criminis, et sic nonnulli ex jure excommunicantur, XXIV 517B'; similiter jam excommunicatus denuo excommunicari potest ad majorem suam confusionem, 515D. — Injusta excommunicatio vel injusta est ex parte excommunicantis qui mala intentione agit, et tunc valida est, XXIV 514B, 517D, vel ex parte excommunicationis in qua juris ordo non servatur, et potest esse invalida, 514C, 517A', vel ex parte excommunicati qui nullam dedit causam, et proficit ei ad humilitatem, 514D, 517D; nullo tamen modo contempnenda est, 514D, sed timenda et tenenda, exceptis tribus casibus, 517A'. — Quum sit pena, non culpa, excommunicatio caritatem non tollit, XXIV 513A, 517D : qui sint ejus effectus, 512 C', 513A'; quomodo suffragiis Ecclesiæ privet excommunicatum, 513B; in primitiva Ecclesia excommunicati a demoniis corporaliter vexabantur, 513C'. — Cum majori excommunicatione innodatis non licet communicare, nisi certis personis, XXIV 515B', et in certis casibus, 515C', D', et hoc sub pena excommunicationis majoris vel minoris, 516 A, A'; cum his communicans in divinis, peccat mortaliter, 516C, in aliis autem officiis, saltem venialiter, 516B; ideo eis obediere non tenentur subditi, 518A; an autem superiores cum eis communicare va-

T. 25bis.

lcant, 515D'. — Cum minori excommunicatione ligatis communicare licet, sed cis ministrari nequunt sacramenta, XXIV 515B'.

A minori excommunicatione absolvere potest quilibet sacerdos in foro pœnitentiae, XXIV 511C, 516D, a majori lata a jure quilibet episcopus vel sacerdos, exceptis sex casibus Papæ reservatis, 516A', a majori autem lata a judice nullus, nisi qui cam tulit aut ejus superior, 511B, 516D. A quacumque absolvere potest quilibet sacerdos in mortis articulo, XXIV 516B', sed prius absolventus est pœnitens ab excommunicatione quam a peccatis, 516D', 526D. — Excommunicatus absvolvi potest, etiam invititus, XXIV 517A, et quia inter se connexionem non habent excommunications, alia sine aliis auferri potest, *ibid.*; ideo qui a pluribus judicibus pluribus sententiis est ligatus, una ablata, ab aliis non censetur absolutus, 517B, qui autem ab eodem judge, una ablata, ab aliis communiter solvit, 517A.

Episcopi excommunicati valide conferunt ordines, XXV 40A', dummodo formam servent debitam, quia excommunicatio non tollit officium, 40A', 46D et s. — Item sacerdotes excommunicati valide baptizant, XXIV 143A, et consecrant, 343A', D', 344C', sed ad suam et adsistentium damnationem, 343B', 344B, quoniam ab eis nec Missam audire nec sacramenta recipere licet, 343A', 345A.

Vir excommunicationis interminatio ne coactus ad vivendum cum femina quam fete duxit, debet potius excommunicationem sustinere, XXV 76 A.

EXEMPLAR. Quid inter ideam, rationem et exemplar, XX 413A', 420D, et an in Deo ponere sit plura exemplaria, 420 D, B'. — Quotuplici modo aliquid dicatur fieri per modum exemplaritatis, XIX 328D, et quo sensu dicatur Filius a Patre procedere secundum rationem exemplaritatis, 328A', B', 329C, D. — Exempla-

res rationes vocantur causales rationes in Verbo ab æterno existentes, XXII 167B, C', in quibus prædefinitum est quidquid Deus in operibus naturæ et gratiæ naturaliter aut supernaturaliter operatur; 167C. — *Cf.* Ratio.

EXORCISMUS contra energumenos est, XXIV 167A', et contra interiores dæmonum impugnationes valet, 167B'. — Quum propter hominum peccata dæmones quamdam in creaturas habeant potestatem, cujuscumque rei consecrationem præcedere debet exorcismus, XXIV 167C, et ideo Baptismo præmittitur exorcismus baptizandi, 167D, quia intus a diabolo possidetur, 167B'. — Olim ad exorcistas pertinebat, XXIV 168B, et quatuor complectebatur, 166D, quorum quædam abolita sunt, 166B'; nunc ad sacerdotes spectat, 168B, et vel post Baptismum supplendus est, 168A. — An dæmonem expellat, quomodo, XXIV 165B, 167B', et qua virtute, 168D', et quid pueris conferat, 165C, D, 167D'. Exorcismus non est sacramentum, sed sacramentale, XXIV 165C', 591A', nec omnes dæmonum molestias reprimere valet, sed tantum eas contra quas principaliter est institutus, XXV 143B'. — Baptismi exorcismus recitat, XXV 210B', 211A, A'. — Quid de exorcismo Salomonis, XXIV 165B, C. — *Cf.* Baptismus.

Exorcista in Ecclesia actionem habet purgativam, XXV 24D, et sacramento Eucharistiae cooperatur 'arcendo energumenos, 25B. — Characterem vere accipit, XXV 17B', in traditione libri exorcismorum, 29A; ipsi tribuitur gratia sanitatum, 24C. — De ritibus ordinatio-nis exorcistarum, XXV 225D.

EXPERIENTIA. In Christo fuit scientia experimentalis acquisita, XXIII 248D, 251A', 258C', quæ diversas penalitates didicit experimentaliter, 259A, et per sensus aliqua apprehendit quæ ante sic non no-verat, 259B. — An per experientiam scientiam acquirant dæmones, XXI 398D', et quomodo, 399B'. — *Cf.* Scientia.

EXSEQUIÆ. Cultus exsequiarum an pro sit defunctis, XXV 335D'. *Cf.* Defunctus. **EXISTENTIA** rerum triplex est, XX 424B', et in definitione rei non est ponenda, XIX 441A. — Existentia creaturarum non est esse absolute, sed sub quodam respectu, XXI 194D; extra rationem est essentiæ, cui dat esse individuum et multiplicari, 210B, nec creaturis datur nisi a causa prima, *ibid.* — Esse existentiæ non inest creaturis essentialiter, sed per modum accidentis supervenientis essentiæ, XIX 407B, licet non sit proprie accidens, 407C, et non est idem ac creatura, quæ quantum ad tale esse, potest esse vel non esse, 407D. Differt ergo ab esse essentiæ, realiter juxta Thomam et alios, XIX 407D', ratione tantum, juxta Henricum, 407D, D', et intentione, 407A', ita ut idem esse, in quantum refertur ad causam exemplarem vocetur esse essentiæ, in quantum referatur ad causam efficientem, esse existentiæ, 408A, XXI 192D, 193A', 194B. An sit de intellectu rei, XXI 194A', C', 193B. — *Cf.* Esse, Essentia.

EXTREMA aliquo modo cum medio com-municant, XXV 332D', et per medium ad invicem, XXII 545C, ab uno enim extremo pervenire nequit actio in alterum nisi per impressionem factam in altero, 92D. Item, in medio uniuertur, sive per modum unionis, quo utrumque alteratur, XXII 433C, sive per modum congruentiæ, quo sibi ad invicem con-gruunt, 133D. — In materialibus substantiis, extrema ex quibus constant, non sunt in prædicamento substantiæ nisi reducti-ve, XXI 202D'. — Inter extremos humores media stat sanitas, XIX 56D', inter extrema vitia virtus, inter extremos er-rores veritas, 57A. — *Cf.* Medium.

Extrema Unctio. *Vide* Unctio.

EZECHIEL propheta. Explicantur nonnulli ejus textus: de casu Luciferi (xxvii, 12, 13), XXI 287D', 289B; de justo cadente, eujus perire dicuntur justitiæ (xviii, 24), XXIV 578C'.

F

FABIANUS (S.) Papa (236-250) per columbae apparitionem summo pontificatu dignus declaratus est, XIX 374 C. — Ter in anno omnes fideles communicare statuit, XXIV 339 C, sub excommunicationis interminatione, 340 A. (Decret. de Consecr. dist. II, c. 10 et 16.)

FACIES Dei multipliciter sumitur, XIX 215 D'. — Facie ad faciem Deus a viatoribus videri nequit, XIX 215 C', sed a Beatis videtur, XXV 480 B, et quo quis eum sic clarius contemplatur, eo beatior est, 402 A'.

FACTIO quid sit et quo differat a creatione, generatione, XXI 53 D, et actione, XXIII 579 A'; quo sensu creatio vocetur quandoque factio, XXI 56 D. — Factio tria complectitur, XXIII 468 C', et sex modis fieri potest, XXII 402 D, quorum quidam ad Deum dumtaxat pertinent, 400 B', 402 A'; ideo facere de Deo et creaturis non dicunt secundum eamdem rationem, XXI 56 A. — In his quae motui subduntur nihil potest fieri simul et esse, XXIV 455 A'; ideo quod factum est habet esse distentum, nec stat in uno simul, XXI 83 C, nec potest mensurari aeterno, 83 D, verumtamen sui esse principium habet a non facto, *ibid.* — An recte dicitur Deus factus homo, XXIII 468 C, A', aut homo factus Deus, 169 B. — Factum aliquod vocatur decons vel honestum duplici ratione, XX 569 A. — *Cf.* Actio.

FACULTAS quid sit, XIX 104 B', et quid facultas voluntatis, 104 A'.

FALSITAS. Falsum, ut verum, est in intellectu, non in rebus, XXV 406 A', et quum malum sit intellectus, nec fidei subest, nec ulli virtuti intellectum perficienti, XXIII 418 C'; verumtamen via est saepe inveniendi verum, XXII 79 C'. — Falsa enuntiatio an et quomodo sit a Deo,

XXII 499 B. — Approbare falsa pro veris poena est damnavi, nec fuit in angelo et in homine ante peccatum, XXI 310 C'. — Apostolice Sedis litteras falsificans excommunicationem Papae reservatam incurrit, XXIV 516 A'. — *Cf.* Illusio.

FAMA ad felicitatem confert, XXV 436 A. — Qui famam alterius justis de causis, ad ipsius correctionem ledit, ad reparationem non tenetur, XXIV 397 B', 399 A', qui vero injuste lesit, restituere debet, sive falsum dixcrit sive verum, 397 C', 399 A', 401 C', quantum possibile est, 396 D'. An quis proprium crimen pandere teneatur ut alias famam servet, XXIV 401 D'. — *Cf.* Restitutio.

FAR etsi tritico simile sit, non ad eamdem speciem pertinere videtur, XXIV 297 A'; ideo ex farreo pane conficeri non licet Sacramentum, 297 A', 300 C'.

FATUM dupliciter accipitur, XX 503 A', pro astrorum lege omnibus necessitatem imponente, 503 A', 504 D, 506 D', et sic nihil est, 503 A', 507 C', pro dispositione in temporalibus rebus relicta ex providentia Dei, 503 B', D', et sic est aliquid, 503 C', 505 C, et aliquid creatum, 503 C', et varie definitur, 503 B', D', 506 D, D', 507 C, A'. — Naturam rei dicit non absolute, sed relative, XX 503 D', quoniam in genere est relationis, non qualitatis, 503 D', non substantia, sed accidentis, *ibid.* — In quibusdam differt a providentia, XX 504 A, 506 B', C', nec est omnium quae subsunt providentiae, 504 D. Quantum ad causas secundas dicitur mobile, sed prout divinae subest providentiae immobilitatem sortitur et necessitatem conditionatam, XX 504 B, 506 A, quapropter dicitur actus ac fortunas hominum indissolubili causarum connexione constringere, 504 C. — Nomine fati

uti recusaverunt Sancti, XX 503A', 505C', quia cum infidelibus nec nomina debemus habere communia, 506D, verumtamen cum determinatione non periculoso videtur eodem uti, 506A'. — Cf. Fortuna, Providentia.

Liber de Fato et providentia Thomæ adscriptus, allegatur de diversis definitionibus et acceptationibus fati, XX 506D' et s., et de justitia Dei, XXV 346 A'.

FECUNDITAS divina ex divinæ naturæ infinite procedit, XIX 446A', 449D', nec naturæ ut tali tribuenda est, sed ut volenti et intelligenti, 450A, A', quidquid dicat Durandus, 446D, B'. — Creaturæ fecunditas imperfectissime divinam repræsentat, XIX 430A', nec secundum idem convenit Deo et creaturis, *ibid.*, contra Durandum, 446B'. — Cf. Generatio.

FELICITAS, quam homo naturaliter appetit, est ultimus operabilium finis, XIX 128B', item finis humanæ vitæ, unde secundum vitas diversificatur, XXIII 461A. — Quoad essentiam suam simplex est, sed quoad existentiam multa comprehendit, XXV 431A; ex operatione et delectatione constat, 430D', et delectationem includit, 431A, ac visionem, XXII 371B'; an de ratione ejus sit immobilitas et perpetuitas, XXV 395D, negat Plato, qui ideo contendit illum felicem esse cuius felicitas ad mortem usque continuatur, 395A', affirmit vero Aristoteles, qui propterea asserit homini non competere felicitatem nisi per quamdam participationem, 395B'. — Felicitas in operatione intellectus consistit, XXI 408B', et dicitur operatio optima optimæ potentiae, XXII 509D'. — Multiplex est, XXV 400A, C': alia est enim felicitas naturalis, ad quam inclinat natura ex se, XX 12B, et ad quam propria virtute pervenire potest homo, XXIII 461A, alia philosophica, quam in separatarum substantiarum cognitione male posuit Aristoteles, XIX 86C, alia supernaturalis, ad quam inclinatur natura per caritatem, XX 12

C, et quæ in actu caritatis consistit, XXII 509D', ad quam attingendam supernaturali opus est auxilio, XXIII 461B. Item alia est felicitas moralis, XXV 400B, ad quam requiritur perfecta prudenteria, 400C, et cui obsunt paupertas, impotencia et infortunium, 400D; alia contemplativa, 400A', quæ virtutibus moralibus munitur, rerum exteriorum sufficientia et solitudine, 400B'. — Felicitas hujus vitæ non nisi large vocatur felicitas, XXV 400C', quia ob dubios vitæ exitus nullus hic beatificari potest, 400D'; non in qualicumque Dei cognitione consistit, sed in cognitione formata, 402B', quæ actus est elicitus doni sapientiae, *ibid.*, dilectionem virtualiter includit, et delectationem inducit, 402C', et hæc est heroicorum virorum felicitas, 403A. — Ad primi hominis felicitatem pertinebant immortalitas, rectitudo naturalis et terrestris paradisus, XXII 371B'; quea ad nostram requirantur secundum Anselmum, XXV 436A, C, et Boetium, 436A, B. — Cf. Beatitudo.

FELIX (S.), Nolanus episcopus et martyr (III sæc.), Nolensibus obsessis post mortem apparuit, XXV 324D. (Acta SS. 14 januarii.)

FEMINA. Unde accidat generari feminam, XXII 203A'. — Femina vere imago est Dei, XIX 231B, A', quamvis in Scripturis non ad imaginem Dei facta dicatur, 231C', sed ad imaginem viri, 231B'. — Cur circumcisionis legi non fuerit obnoxia, XXIV 67C'. — Duodennis nubere potest, XXV 80D', 455A', quia citius ad pubertatem pervenit quam masculus, 155C', et in generatione passivum est principium, quod materiam præbet, XXII 200B'. — Imperfecta dicitur respectu viri, XXV 273D', et quoad vitam præsentem, 274A; item vocatur mas occasionatus, respectu naturæ particularis, 274A', sed quia feminineus sexus ad perfectionem pertinet speciei, 273D', post resurrectionem permanebit, 273B'. — Feminae, etsi viris sapientiores et vir-

tuosiores esse queant, XXV 54A, saerorum ordinum sunt incapaces, 54 A', nec unquam ad hos sunt admissae, 54B'. — Verbo « vir » plerunque intelligitur et mulier, XXV 273 C. — Cf. Eva, Mulier.

Femininum genus adjective tenetur et ponit distinctiones circa terminos personales qui in locutione ponuntur, XIX 421D, et in divinis aptatur proprietatibus, 421 C. Cf. Génus.

FERRUM. In ferro ignito quomodo sint simul ferrum et ignis, XXII 44B, C.

FERVOR caritatis duplieciter sumitur, proprie, prout est in parte sensitiva, XX 3I B', metaphorice, eo sensu quo caritas dicitur ignis, 3I C'; an et quomodo augeri possit, 3I B'. — Fervor coitus signum et effectus est originalis peccati, nedum sit causa, XXII 415C.

FEUDA alia sunt ad annum pretium cum homagio, alia pro militum stipendiis, XXV 14B'; an et quomodo clericis liceat feuda possidere, 14 C'.

FICTIO quid sit, XXIV 428C, 429B, et quotplex, 427D', 429B. — In Baptismo multipliciter accidere potest, sive ex parte baptizantis, sive ex parte baptizati, XXIV 128A, D'. Communiter non impedit characteris impressionem, XXIV 128 B, D, nisi adsit contemptus, 128B, sed gratiam tantum, 128C, C', D', et fictione remota gratiam Baptismus operatur dispositio, 128 C', etsi peccata postea commissa non deleat, 128A'. Cf. Baptismus. — In matrimonio fictus consensus, sine intentione contrahendi praestitus, vitiat conjugium in foro conscientiae, XXV 77B, non autem in foro Ecclesiæ, nisi probetur fictio, 75D', 77C; conjux igitur qui sicut consensit, a copula abstinerre debet, etsi ad excommunicatione eogatur, 76A, alter vero, qui sincere contraxit, ignorantia excusatur, 77 D, nec comparari credere tenetur fictionem confitenti, ibid. Cf. Dolus, Fraus.

FIDES multipliciter sumitur, XXIII 407A, C; quomodo definiatur, 405A.

Natura. Fides ut habitus, habitus est non acquisitus, sed infusus, XIX 64A, non practicus, ut vult Scotus, 71D, sed speculativus, 74A', quum directe ad cognitionem ordinetur, 67D', seu potius speculativus et practicus simul, XXIII 407A', quia ad verum non fertur nisi ut bonum, XIX 114A, nec in contemplatione sistit, sed ad operationem se extendet, XXIII 573B. — Ut virtus, vere ae proprio dicitur virtus, XXIII 404D', 406 D, B', quia ad vitæ reitudinem spectat, 403D, 406D, 407C, virtus intellectualis, juxta quosdam, 402C', sed potius theologica, 402B', 405A, 445B', in libero arbitrio sita, 402D', 404A', vel in intellectu speculativo, 404C', 405D', 407A', aut practiceo, 403D, 528A', vel in utroque simul, 403A, B, 404C, 405C', vel partim in intellectu, partim in affectu, 404B, in voluntate scilicet electiva, XXI 383D, quia etsi ad intellectum pertineat, a voluntate imperante procedit, XXIII 404D', 406C', nec perfectionem habet nisi ex voluntate, 403A, 406A', quum ad ejus perfectionem requirantur fides in intellectu, in voluntate dilectio, 406A; essentialiter tamen et subjective est in intellectu, 404B', 405D', 445D'. — Fides a theologia differt, XIX 63D', a dono intellectus, XXIII 570C, et sapientiae, 568B; stat cum dono intellectus, quia non nisi imperfecte in hac vita intelliguntur ea quæ fidei sunt, 573B, et cum dono sapientiae, quod fidem formatam semper sequitur, 424D, et ad hoc se habet sicut intellectus ad scientiam, 573B'; donis sapientiae et intellectus informatur, 593 B, C, D', et perficitur, 424D. — In ea duo sunt, cogitatio et assensus, XXIII 403A, cognitio et affectus, 403B, 404B, tanquam materiale et formale, 410C', item duo actus, mentis adhesio et oris confessio, XXIV 190C; sed una est virtus, tum ex ratione credendi, tum ex objecto, quod est veritas, XXIII 405B, 461C', et una est tam formaliter, 405A', quam materialiter, 405B', etsi plurifice-

tur ex parte subjectorum, 406A, quia cuncta sub una ratione considerat, 405D. Triplicem actum habet, credere Deum, credere Deo, credere in Deum, XXIII 406A, sed non oportet hos actus semper realiter esse distinctos, 406C, et super actus suos non reflectitur, XX 20B'.

Objectum. Fides circa res versatur, juxta quodam, XXIII 419C', circa enuntiabilia, juxta alios, 419D'; verum amplectitur complexum, 416 A', 447 B, quamvis circa incomplexum versetur objectum, 418A', 420D, quia naturale est homini incomplexum complexe cognoscere, 418B'. — De visis non est, XXIII 417B, 418D, nisi large loquendo, 416D', 419A, aut per accidens, 420A, nec de scitis, quae demonstrative probantur, 417 B, 419B, sed de his proprie quae humatum intellectum simpliciter superant, 417C, 420B, et per accidens de his quae etsi naturaliter cognosci possint, difficile apprehenduntur, 417C, 420C, aliquiliter ignorantur, 418C, nec sunt praesentia, 418D; quapropter comparatur non visioni, sed auditui, *ibid.* Varia igitur complectitur quae vel per rationem scire valent, vel per revelationem tantum, XIX 47, et quoad supernaturalia necessaria est, 84A', quoad naturalia utiliter exercetur, 84B, B', et multum perficit animam, 84D. Sed de ejus ratione est ut assentiat his quae nec videt in se, nec resolvere potest ad ea quae videt, XXIII 412B, et hoc propter externam rationem, ut miraculum vel revelationem, 412C. — Quae sunt fidei non sunt contra rationem, sed supra rationem dumtaxat, XXII 40D, XXIII 406C', imo nec supra rationem per fidem et donum sapientiae elevatam, XIX 92C'; nulla tamen demonstrativa ratione ostendi possunt evidentia, XXIII 33C, 418A, aut intelligibilia, 422D', 423B, sed tantum certa, XIX 66A', XXIII 421D, 443B, aut saltem non impossibilia, 33D. In hac vita per donum intellectus clarissime intelliguntur, XIX 63A', 441C', per donum

sapientiae rapidissime degustantur, 63D, in patria perfecte in Verbo aeterno intelligentur, 441C'. — An quae fidei sunt demonstrari valeant, XXIII 415D', 422A, 423B, aut intelligi, 422D, 424D, ita ut de eodem sit fides et scientia, XIX 61A, B, 67D, XXIII 419B, 423A, 426D', vel quae aliunde certe novimus, etiam credi possint, 420C, 421C', D'. — Quid sit inter credere, videre et intelligere, XXIII 422A'. — *Cf.* Scientia.

Certitudo. Fides lumen est collocans credentes in prima veritate, XXI 383A'; lumine quodam proprio gaudet in quo credenda conspicit, XXIII 424C', sed lumine altiori, deificae nempe contemplationis, contingit eam illuminari, 424C, D, 425D et s. — Errori repugnat et dubietati, XXIII 447C, infidelitati et haeresi, XXIV 190C, B', et intellectum firmat ne discredat, XXIII 447C; ipsi non subest falsum, XIX 61C, XXIII 418C', nec levitas, XIX 61C', XXIII 418D', quum primae innititur veritati, XIX 61D, D', XXIII 418C', quamvis accident errare fidem ex conjectura humana, XXIII 418C', et fidem ipsam duplice de causa corrupti, XIX 53B'. — In quantum igitur credenda novit in similitudinibus et ænigmate, XXIII 418C, medium tenet inter opinionem et scientiam, 419B, supra opinionem et infra scientiam, XIX 58B', XXIII 443B', aliquo modo certior, aliquo modo minus certa quam scientia, XIX 91B', XXIII 441C; in quantum vero primæ innititur veritati, 445C, B', certior est tam extensive, 442B', quam intensive, 443B, contra Scotum, 442B, et Durandum, XIX 61C, imo nihil certius est et constantius quam quod apprehenditur fide, 63B', XXIII 442B', 443B.

Fides rationibus adstrui potest, XIX 89B', sed omni disputatione superior est, XXII 73A; ideo auctoritatibus præcipue innititur, XIX 47, maxime Scripturarum, 38, et tot clypeis quasi munitur quot Patrum sententis confirmatur, 53C. In his igitur quae fidei sunt, magis

auctoritati deferendum est quam rationi, XXIV 59C; ut autem sit fides, non sufficit scire quæ in Scripturis continentur, XIX 60D', 63D', nisi et eis assentiatur, 64 B. — Quandoque assensum cogere potest, quoad ea scilicet quæ ostendit ratio esse credenda, XXIII 412C; an autem possibile sit propositioni credere cujus contrarium verum appareret rationi, 423C, aut sine formidine doctrinæ adhaerere quam non fuleit ratio cogens, 423A'. — Meritum fidei augent credendorum improbabilitas, XXIII 417 D', et argumenta contra allata, 419B', item rationes pro fide adductæ, quia promptiorem faciunt assensum, 419D, nee causa sunt fidei, 418B, quum per se probent non credendorum, sed asserentis dumtaxat veritatem, 421 D'; verumtamen ex culpa creditis tam pro quam contra militantia arguenda meritum minuere possunt, 418A, quum nempe causa sunt cur credatur, 419 C. Fidei igitur meritum modo ratione minuitur, modo non, XIX 66B', 89D'; insuper argumentis confutatur infidelium perfidia, infirmorum fides adjuvatur, perfectorum delectatur credulitas, XIX 89B'.

Divisio. Multiplex est fides : informis et formata, XXIII 409A, infusa et suasa, 410D', 416C, implicita et explicita, 434 C, fides ex auditu seu acquisita, et fides ut charisma, seu infusa, 410C', 415D'. — Fides informis sic dicitur, non quasi omni forma caret, XXIII 410C', sed quasi carens forma gratiæ gratificantis, 409C, 410C', 446D, quia præcedit caritatem, 411B'. Virtus quandoque dicitur, XXIII 407B, sed improprie, 411C', et a formata differt, vel specie, ut habitus distinctus, 409B, juxta Antisiodorensim, 408D', vel gradu, in eodem habitu, juxta Thomam, 410A', 411D', 562A', sicut imperfectum a perfecto, 412A. Ideo, accedente fide formata, expellitur quoad habitum, juxta primos, XXIII 408D', 410 C, quoad infortitatem dumtaxat, juxta alios, 409B, 410D, quia accedente cari-

tate, de informi fit formata, 409B, 410 A', 411C, quin propriam amittat formam, 411B', 412C'. An mereantur fides informis, XXIII 409D, et suasa, XXIV 78 A.

Effectus. Fides dicitur omnium virtutum prima, XXIII 500D', fundamentum, 500C', XXIV 363C', et auriga, XXIII 403 D, tam theologicarum quam cardinalium, 403B', oculus cordis ostendens homini ultimum finem, XXII 550C, XXIII 500C', et lumen mentis dirigens ad istum finem ejus intentionem, XXII 551C, ut fiat actus meritorius, 552B', immediata dispositio ad gratiam, XXIII 235D, 236 A', primus justificationis motus, XIX 142 A', quoniam ab ipsa prima est ratio merendi, XXIII 500D', fundamentum omnis virtuosi actus, XXII 566C', 568A', ac totius boni inchoatio, XIX 65D', sine qua actus hominum nequeunt esse perfecte boni, XXII 550C', 551C, id est æterno præmio remunerabiles, 554D'. — Intellectum perfecte Creatori subicit, XIX 84D, purgat, 442B, multipli modo, 442 C, perficit, XXIII 554D, et ad veritatis ducit intelligentiam, XIX 47. — Per fidem rectam pertinet quis ad unitatem Ecclesiæ, XXIII 237D', sed per fidem caritate formatam dumtaxat pertinet ad unitatem corporis Ecclesiæ, *ibid.*, vivificatur, 500B', et particeps fit passionis Christi, 340B, B'. — Sine caritate autem informis est et inutilis, imo majoris damnationis occasio, XIX 68C, XXV 354 C; verumtamen sufficit ad remissionem peccati, non quidem actualis, XXIV 74A', sed originalis, 74C, et aliquid meretur ex congruo, 74A', non modo credenti, ut contendit Durandus, 77A', sed et aliis, 77C', et interdum operari potest miracula, 74A', 77D'; imo fide suasa tantum pagani prodigia impetrarunt, 78A.

Subjectum. Ad fidem sufficienter præparatur anima faciendo quod in se est, XXII 361A, nec necesse est fidei habitum præcedere præparationem ad gratiam gratum facientem, 361B; in

adultis dispositive causatur ex sensibili cognitione, XXIII 381 C', sed non nisi incréata lucis influentia infunditur, XIX 64 A, XXIII 416 A, C, 424 C. — In Baptismo infunditur parvulus, quoad habitum, XXIV 425 A', 426 A, seu quoad actum primum, 426 C, adultis quoad expeditiōnem, 425 A', seu actum secundum, 426 D'; sacramento Confirmationis perficiuntur, 490 C, ne timore aut pudore impediatur, 490 B'; dono intellectus acuitur, XXIII 549 A, beatitudine clarificatur et fructu, 554 A'. — In Christo non fuit fides, XXIII 227 C, B', nisi quantum ad id quod est perfectionis in ea, id est assensum vero, 227 C'; in B. autem Virgine, utpote viatricē, fuit vera fides, etsi multa certissime noverit quæ fidei sunt, XIX 66 A', XXIII 421 B'. — An et quæ fides in angelis fuerit ante confirmationem, XXIII 409 C', 410 A, 412 D', et in Adam innocentia, XXII 254 D, 253 B, 366 D, XXIII 410 B. — In dæmonibus, juxta quosdam, nulla est fides, nec formata nec informis, XXI 383 A', nisi forsan suasa, XXIII 411 B, nec unquam fuit, XXI 384 A', 389 C', imo quandoque peccant credendo, 386 B; juxta alios, in eis fides est informis, XXI 384 A', XXIII 409 A', 410 B, 412 B, D', imo duplex, altera infusa ante ruinam, altera acquisita post lapsum, 409 C', 411 B, nec semper peccant credendo, XXI 386 B; verumtamen eorum fides non est actus virtutis, 383 A'. — Infideles, etsi credant Deum et Deo, non ideo fidei actus faciunt, XXIII 406 C, quoniam sine fidei habitu impossibile est credere quæ sunt fidei, XXII 363 B'; similiter in hæreticis nulla est fides, etsi vera teneant, quia deest eis ratio fidei, XXIII 412 D. — An et quomodo in patria remaneat fides, diversæ sunt sententiæ: vel enim remanebit secundum essentiam, juxta Durandum, XXIII 509 C, quoniam de ejus essentia non est imperfectio, 509 D', et obscuritas, 310 A, quod videtur hæreticum, 509 D'; vel secundum substantiam, juxta Albertum,

507 A, quia in ea tria sunt, cognitio, forma informans et affectio, 506 C', quorum secundum evacuabitur, cetera perfruentur, 506 D'; vel quoad cognitionem, secundum Thomam et alios, et evacuabitur secundum modum cognoscendi, 507 D', sed quum ad ejus essentiam pertineat modus cognoscendi seu enigma, 508 B', simpliciter destruetur in cœlo, 508 C', nec remanebit habitu aut actu, 507 A, 510 C, nec secundum aliquid quod sit idem numero, 508 C', sed locum dabit visioni, XIX 141 B'.

Fides christiana omni scientia certior est, XIX 63 B', 63 B', utpote miraculis Christi et Apostolorum innixa, 62 D, suspendæ mundi conversioni, 63 A, perfectorum virtutibus, 63 B, legis et Prophetarum testimoniis, 63 C, ita ut ab ea propter mysteria reedentes, 83 C, omni careant excusatione, 87 A'. — In tribus symbolis continetur, XXIII 436 D', et multis articulos continet, 440 C : et in his alia sunt quæ substantialiter pertinent ad fidem, in quibus nulli fas est aliter opinari, XXII 5 A', alia quæ pertinent per accidens tantum, in quibus variis varia senserunt, *ibid.*; item alia quæ expresse continentur, alia quæ antecedenter vel consequenter, XXIII 433 C', XXIV 433 C, et hæreticus censemur qui in omnibus his sentit perverse, XXIV 433 D. Idecirco circa ea quæ directe de fide sunt, aliter opinari quam Ecclesia, hæreticum est, XX 229 C', sed contra ea quæ indirecte tantum ad fidem pertinent sentire, non est semper hæreticum donec ab Ecclesia determinentur, 228 B, 229 D'; nullo autem modo quidpiam verum esse potest philosophice, quod falsum est theologice, XX 468 D', ideo quidquid christianæ fidei repugnat, absolute simpliciterque negandum est, 469 A. — Christiana fides inter extremos hæreticorum errores medium tenet, XIX 56 D'. — Utrum prius credendum sit, Ecclesiam a Domino regi, XXIII 420 A', 421 A, an Scripturam esse a Deo revelatam, 420 B', D'.

Gradus sunt in fide, XXIII 381D', 424 A, quæ diverso respectu major vel minor dici potest, 439A. Ideo nec in omnibus hominibus æqualis est, tam extensive quam intensive et radicative, XXIII 433 C, nec in omnibus æstatibus fuit æqualis, sed decursu temporis erexit, saltem in communii, 441B, quantum ad credendorum numerum, 435A, seu quoad sui explicationem, 440 D, XXIV 48 C', item quoad luminis plenitudinem, XXIII 433 C, et cognitionis certitudinem, 435 D, saltem ex parte creditum, 435B'. — Omni quidem tempore necessaria fuit fides, nec quis unquam sine fide salvatus est, XXIV 75C, quum sine fide impossibile sit placere Deo, et sine fide mediatoris nemo possit a peccato surge-re, 75A'. Omni igitur adulto semper necessaria fuit fides eorum quæ pertinent ad salutem, XXIII 438B, ante peccatum, fides Dei creatoris, 433D, B', et providentis, 439D, post peccatum, fides redemptoris, 433 C', 439 A', XXIV 48D, implicita vel explicita, XXIII 434C, 439 A', post adventum Christi, fides omnium articulorum Symboli, 434 D, quorundam explicita, saltem implicita aliorum, 434 A', 438B; item fides Trinitatis semper necessaria fuit, ante adventum Christi implicita, 439D', explicita postea, 440A. — Fidem mediatoris habuisse videtur Adam, XXIII 441A, et hac fide in lege naturæ sanabatur originale, fide propria in adultis, aliena in parvulis, XXIV 76C. Fides ergo parentum remedium fuit parvulis, XXIV 74B, ex institutione divina, ut Scoto videtur, 78A', C', sive ex parte objecti, ut volunt aliqui, 74B, 76A', scilicet mediatoris, 76D', sive potius ex parte subjecti, id est professionis fidei, 74 C, vel formatæ, 77A', vel etiam informis, 74D, 78 A, aliquo signo exhibitæ, 74C', 76B', 77B', 78B', seu quocumque modo, 75A, 76C, 78D'. Pariter in lege naturæ necesse fuit credere Deum esse, creatorem, redemptorem et remuneratorem, XXIV 75C, et per hanc fidem Pa-

triarchis passionis Christi copulabatur virtus, 66 A, 85 B', et justificabantur, 66C, per fidem in Christum natum et passum, 86C'. — In lege gratiae, qui docendi habent officium, explicite scire tenentur omnes articulos Symboli, XXIII 438 A', et quantum requirit officium, omnia quæ continentur in eis, 438B', ceteris sufficit majoribus credere, 438C'; quid sit de Deitate credendum, XXIII 440 A', quid de Christi humanitate, 440B'. — Fidelis quisque scire tenetur quæ sint mortalia peccata, saltem in generali, XXII 245C. — Cf. Articulus, Revelatio, Symbolum.

Fides ut bonum matrimonii, bonum est de genere honesti, XXV 110B, quod conjugium et actum ejus honestum facit, 111B', et quodam modo inter bona matrimonii principalius dici potest, 110C, 111A'. — Non est virtus theologica, nec proprie virtus, 111A. — Quid sit, XXV 110D, 111A, et cur sic dicatur, 110D. — An et quatenus fidi licet infidelem conjugem ducere, XXV 180C' et s., 184 B, vel relinquere, 182D, 183D. — Cf. Cultus, Infidelitas, Matrimonium.

FIGURA dupliciter sumitur, XXIII 302D'.

— Non quodlibet N. L. sacramentum in V. L. figurari decuit, XXIV 70B', 208B, B', sed duo tantum, 208C, C', id est Baptismus per decimas, 82D', et circumcisionem, 67C, et Eucharistia per oblationem Melchisedech, manna et agnum paschalem, 208D', 209C'. V. L. sacramentalia et ceremonia quæ mere figurativa erant, promulgato Evangelio evan- cuata sunt, XXIV 71A', 72D, quæ vero moralia erant, retinuit Ecclesia, 71 D'. — Cf. Signum, Transfiguratio.

FILIUS. An in filio aliiquid sit de substantia patris, XXII 213A', 403B, 407D, 408D', 409A', 410A, B'; cur filii parentibus sape assimilantur, 407 B', 410D, et patri potius quam matri, 410A'. — Usque ad usum rationis filii sub cura parentum constituuntur et relinquendi sunt, XXIV 136A, quum autem ad usum rationis

pervenerint, quoad ea quæ sunt juris divini vel naturalis, incipiunt suæ esse potestatis, 136B; patri igitur subdit sunt puberes in his que ad ejus auctoritatem spectant, XXV 95B, non autem in his quæ ad propriam pertinent personam, ut vota facere, religionem ingredi, et hujusmodi, 166A', nec proinde ad matrimonium contrahendum ab eo cogi possunt, 93A. — Utra sit major dilectio, filiorum ad parentes, an econtra, XXIII 491C'; cur filii parentes minus diligent quam ab ipsis diliguntur, 489A', 490C'; cur matrem communiter plus diligent filii, 490A, D, patrem filiæ, 490A, A'; utros, parentes nempe an filios, quis diligere teneatur, 489B, D, B', 490A, B', 491D', 492D, B', vel utris prius subvenire, 487B, 488C'. Cur filiis parentes coelentibus longior promittatur vita, XXI 101D. — Filiis non imputantur parentum peccata quoad culpam, XXII 443C, 444A, nee quoad penam, 443D', sed quoad penas temporales imputari possunt, 443A', D', 444A. Quantum enim ad corpus, res sunt parentum, XXII 444D, et ideo in bonis corporis pro parentibus plecti possunt, 444B', 445C, præsertim si eorum sectentur malitiam, 444C', 446A, et sic fieri consuevit etiam in lege humana, 444D'; quantum autem ad animam, non sunt res parentum, 444D, nec proinde in bonis animæ pro parentibus puniri debent, 444A', 446A. Cur præcipue usque ad tertiam et quartam generationem puniri dicantur, XXII 446B. — Filii alii dicuntur naturales et legitiimi, alii naturales non legitiimi, XXV 197A', alii legitiimi non naturales, alii nec legitiimi nec naturales, 197B'. Illegitiimi ad officia non admittuntur nec ad dignitates quæ honestatem requirunt, nec succedunt in hereditate, XXV 197D'; naturales in sexta parte succedunt, spurii in nulla, *ibid.* Sex modis possunt legitimari, XXV 198A. — An servorum filii sequantur ventrem, XXV 155B. — Cf. Caritas, Parentes, Poena.

Filius Dei. In divinis, quum distinctio esse nequeat per absoluta, quæ substantiam dicunt, XX 204B', filiatio et paternitas meræ relationes sunt, 205C, B', non quidem rationis, 202B, D, 206A, sed reales, cum fundamento in re, id est in essentia divina, 204A', 206C', realiter idem cum personis, 201A', B', 206B, et idem cum essentia, 204D', 207A, propter divinam simplicitatem, in qua idem sunt essentia et relatio, 202C, sed ab invicem differentes realiter, 202B, et a personis aliquo modo, 202B', 206D, differentia scilicet non essentiali, nec personali, sed notionali, 203B, ita ut nec aliiquid realiter addant super personam, nec personæ accidentaliter insint, 204B. — Filii processio proprie dicitur generatio, quia fit per modum intellectualis actionis et secundum rationem similitudinis, XIX 438D, 448B', et in ipso idem est generatio ac filiatio, XX 273A'; sed filiatio per modum relationis dicitur, generatio per modum emanationis, 86A, et non nihil addit filiatio super generationem, nempe unitatem in natura cum productivo principio, XIX 320A. Cf. Emanatio, Generatio, Processio.

Filius generatio. Filius unus tantum est in Trinitate, tum quia procedendo totam generantis fecunditatem exhaustit, XIX 190D', 191C, 192C, 193D', 435C', tum quia filii plures ab invicem distingui non possent, 337B. — Non est ex nihilo, XIX 322C', nec iterum ex aliquo tanquam ex materiali principio, 323A, sed dicitur de substantia Patris, 317C et s., vel ex Patre, 319B', non ut materia, sed ut quasi materia ex qua, 320C, C', 321A, D. — A Patre procedit, non ex divinæ naturæ fecunditate radicaliter, ut imperite sentit Durandus, XIX 446D, sed per verum ac immanentem naturæ actum, 189C', 190C, 447C', 448A', scilicet intellectus, juxta plerosque, 189C', 190B', C', 191B, 192B', D', 447C', 448D, vel memorie, secundum Scotum, 193B, A', actum non essentiali, sed personalem

seu notionalem, 194D et s., quo Pater ipsi communicat quidquid habet, præter innascibilitatem, 496C; ideoque ad Patrem referre habet totum quod est, quum ab eo habeat ut sit, 246C, etiam ut sit Deus et divina essentia, XX 85A', 86C, C'. — Aliquo modo ex natura dicitur genitus, XIX 326B, 327B, D', aliquo modo ex necessitate, 325B', 327D, B'; aliquo modo ex voluntate, 326C, C'; sed quamvis voluntarie genuerit eum Pater, 334D', dici nequit filius voluntatis, 335A. — Secundum rationem exemplaritatis a Patre procedit, XIX 328D, 329D, non ut exemplatum, sed ut ratio exemplandi alia, 328D, B', et per modum ideæ seu artis, 328D', 329C', non ut artificialium, sed ut ars omnium artificialiæ, 329B. — *Cf.* Pater.

Filiæ substantia et essentia, licet per generationem acceptæ, non sunt generatae, XIX 294A, 343B', nec natæ, 313A, nec multo minus factæ, quia etsi terminum habeant ad quem, qui est esse, termino carent a quo, qui est non esse, 343B. — Filius ergo est ens aeternum, perfectum, independens, licet productum, XIX 186C, nec esse desineret si per impossibile sibi ipsi relinqueretur, 186D'. Quamvis a Patre sit sicut a principio, secundum originem, XIX 423D, B', principiatus dici nequit, 423D; quum enim in processione Filii Pater non potuissest de non generante fieri generans absque sui immutatione, 424D, B', generatio illa aeterna est, nec habet principium durationis, sed dumtaxat principium a quo est, 424C; hinc sicut non incipit, ita nec desinit, sed semper in actu est, *ibid.*, unde in Filio idem est nasci ac natum esse, 425A', generari et generatum esse, 425B', et verum est dicere quod genitus est et dignitur, XXI 101D', quia semper nascitur, et semper natus est, nec unquam desinet generari, sicut nec Pater generare, XIX 425A', quin propter hoc censendus sit imperfectus, aut interminatus, aut incomple-

tus, 425B', C'. Quod horum aptius dicatur: semper nascitur, semper natus est, semper nascetur, XIX 426C. Quomodo dicatur principium de principio, XX 284C, A'. — *Cf.* Persona.

Patri igitur coæternus est, XIX 336C', 425A, etsi aliquo modo Patre posterior dici possit, origine nempe seu ordine quodam naturæ, 336B, D'. — Similiter nullo modo prior est Spiritu Sancto, nec ordine naturæ nec ordine dignitatis, XIX 480A, 486A, sed quoad nostrum intelligendi modum dicitur quandoque prior, 485B', tum quia Filius principium est Spiritus, 485C', 486A', tum quia generatio, ut actus naturæ et intellectus, præcedit ratione spirationem, quæ est actus voluntatis, 485B', 486C, 488B. — A Patre aliud est, non alienus, XIX 423D', distinctus, non diversus, differens, non divisus, 424A; a Patre distinguitur vel origine, juxta quosdam, XX 208B, C', 209A, C, vel relatione seu proprietate, juxta Thomam, 208C, 209C, vel utroque, secundum Richardum et Cartesianum, 212C', 213A. — Quomodo sit in essentia divina, XX 104A', in Patre, 104C, B', D', 105A, D', 407C, C', vel apud Patrem, 104B'. An et quomodo possit esse terminus ad quem amoris Patris et principium Spiritus Sancti, XIX 439C'; an et quomodo diligere dicatur Spiritu Sancto Patrem, XX 334B', se ipsum, 339C, Spiritum Sanctum, 339A', et creaturas, 344C, D; utro amore Patrem diligat, debito an liberali, XIX 440B', D'. — *Cf.* Trinitas.

Filius in generatione humana nascitur minor Patre, sed in generatione divina æqualis oritur Patri, XX 105C, nec potest dici minor Patre, nisi quantum ad assumptam naturam, 105A', B', quia eadem dignitas quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio, 105C', et eadem divina essentia quæ in Patre est secundum relationem dantis, in Filio est secundum relationem accipientis, 105D'. — *Æqualis igitur est Patri in potentia.*

XX 416A, 417C, 418B, quamvis generare nequeat, 417C', D', 418A', 419A, A', C', 420B, et omne potest quod potest Pater quoad quid, 418A', etsi non quoad ad aliquid, *ibid.* — Dixerunt quidem nonnulli Filio esse potentiam generandi, XIX 497B, quæ nunquam reducitur ad effectum, 339A', quoniam ipsis non competit generare, 497B, XX 406D', 420D', sed perperam, XIX 339B': ipsis enim nec concedi potuit potestas generandi, 336B, B', nec generare potest, 336D, 337B, D; sed hoc nullo modo illius officit omnipotentiae, 348D', 349A, C, D, aut dignitati, 349A', B', quoniam ipsis est potestas qua generari potest, 338D, quæ eadem est ac illa qua Pater potest generare, 338A', C', D', 339C, nec est potentia proprie ac mere passiva, 338B'. Quo sensu dicatur a se ipso nihil facere, XX 417A, 421A. — *Cf.* Omnipotentia.

Proprietates. Variis designatur nominibus, XIX 473C', XX 215A'; sed proprium ejus nomen est « Filius », XX 216C, quod ipsis proprie competit, in quantum ipsis competit generari, 216A; Filius autem « Sanctus » dici nequit, quoniam generatio ejus naturalis est, XIX 452A', et per modum intellectus, non amoris, 452C'. — Item Verbum vocatur, XX 243C', per quamdam translationem a verbo humano, 243D', 244B', 246D, 249A, quia quoad originem et actionem, ad Patrem aliquo modo se habet Filius sicut ad mentem creatam verbum interius, 244B, D'. Proprie igitur dicitur Verbum, XX 247A, 249C, et ut Verbum, triplicem habet actum, 246B'. Filius dicitur in quantum a Patre procedit per modum naturae, Verbum in quantum per modum intellectus, XIX 494B', Filius ut Patri similis, Verbum ut paternas perfectionis manifestativus, 496B'. « Verba » autem pluraliter eum nuncupari nefas est, XX 246A. *Cf.* Verbum.

Filio septem tribuuntur, juxta Alber-
tum, XIX 246D'; vel, secundum Thomam,
quatuor ipsis propria sunt, scilicet

quod sit Filius, Verbum, imago et media in Trinitate persona, XXIII 47A', quatuor ipsis appropriantur, quod sit sapientia, virtus, aequalitas, et pulchritudo seu species, 47C'. — Sed generaliter, tam in Trinitate quam in operibus ejus ad extra, Filio tribuuntur quæcumque ad intellectum et sapientiam pertinent, XXIII 443C, ut ars, ratio, idea, veritas, XX 348D', 321C, pulchritudo, forma, similitudo, XIX 246D', sensus, sapientia, virtus, lumen, XX 244C', 245B', suppeditatio, 245A', 246A; dicitur ars rationibus plena, XX 244C, 251B', 252C', mundus archetypus, XIX 473C', liber vitae, XX 321A'; optime comparatur tramiti, fluvio, aquæductui, XIX 45, torrenti a Patre orto, 46.

Filio in Trinitate appropriatur sapientia, XX 343C, B', 318B', 320B', ob similitudinem operum, XIX 44 : sapientia enim est opera Dei manifestare, creata perficere, collapsa restaurare, *ibid.*, quæ omnia in mundo operatur Filius, 44, 45. Sapientia igitur dicitur Patris, XX 345C, non quasi eo, vel in eo, vel per eum sapiens sit Pater, 331A', 335B', 345D, 346A, A', 347A, B', sed quia in ipso, tanquam in summo exemplari, cognoscit Pater universa, 345C', 346C, et semetipsum, 346C, C'; et in quantum Patris sapientia, oportet eum infinitæ esse sapientia, 344D', 349B. Qua sapientia sit sapiens, genita, ingenita, an essentiali, XX 349A'; an dici possit objectum paterni intellectus, 347C, A'. *Cf.* Sapientia. — Item ipsi appropriatur virtus, XX 320C', 351B, quoniam potentia est Patris, 351A, non ea potentia qua formaliter potens est Pater, 350D, 351B, sed potentia operativa, XIX 329C, 526A, A', qua dicitur Pater omnia fecisse, 526B', XX 319C, et omnia operari, 336A, 351A', XXII 46B'; propter quod vocatur Filius brachium vel dextera Patris, XX 215A', 350C'. *Cf.* Potentia. — Demum ipsis competit esse imaginem Patris, XX 276B', 277C, A', D', 278D, C', et multipliciter,

278C', 279C', et perfectissime, 276B', 279B. *Imago enim dicitur, quia in eo Pater videtur, XX 279A, et aliis manifestatur, 77B'; et quia perfecte exprimit similitudinem Patris, 312C', 313B, 314B, quocum triplicem habet consonantiam, 314C, non obstante essentialia identitate recte dicitur imago Patris, 280A, B, non modo appropriate, ut vult Durandus, sed proprie, 280B'. Perfecta igitur est imago Patris, XIX 250A', in nullo dissimilis, 251A, magis quam Spiritus Sanctus, XX 277D', imo solus, excluso Spiritu Sancto, 276B'; quapropter dicitur imago Patris, non ad imaginem, XIX 250B'. Cf. *Imago*. — Cur et quomodo ei approprietur species, XX 312D, 316A, sive pulchritudo, 312C', 314A, aequalitas, 316B', 317B, B', 318A, D, 323B, et veritas, XIX 246A', 249C, XX 356B. — Cur vocari nequeat cogitatio, XX 246D'.*

Missio. In divinis missio est medium inter pure essentialia et mere notionalia, XIX 542C', 543B', D', directe significans essentialiam, indirecte personam, juxta nonnullos, 541A', 542D', principaliiter personam, ex consequenti essentialiam, juxta alios, 541C', 542D'; item dicitur quid increatum, quum nihil sit nisi persona mittens aut missa, 542A, B', non tamen quid aeternum, 542D, quum respectum dicat ad creaturas, 542C, B'. — Duo supponit: auctoritatem inmittente, XIX 532D, 535B, 537A, B, 538A, 539B, et effectum in creatura operandum a misso, 533D, 537B, 538A, 539B; amittente enim habet missus esse, virtutem vel operationem, 533C', 534D, et ipse mittitur vel ad inhabitandum, vel ut donum quod possideatur, vel ad conferendum effectum, 534A. — In misso igitur requiruntur emanatio et subjectio, XIX 534C, quapropter Filio competit et mitti, tanquam a Patre procedens, et mittere, tanquam principium Spiritus, 532D'. — Demum, in missione duo sunt, emanatio et manifestatio, XIX 536A, et duplex est: altera visibilis, altera

invisibilis, 543C', 549D', quae ambae Filius convenient, *ibid.*

Visibilis missio Filii proprie nec dato dicenda est, XIX 524D et s., nec apparitio, 524D, 563B, nec temporalis processio, 524D, 539B'; semel dumtaxat facta est, 531B, in Incarnatione, XXIII 46C. Quum enim missus sit ut Salvator, XIX 566B, et ut mediator, enjus est extrema conjugere, 573D, oportuit hoc fieri per hypostaticam unionem, 573A', et in rationali natura, 572B', 573A', B', ideo non nisi in Incarnatione mitti potuit, nec postea visibiliter missus est, 563B', 567D'. — Ipsum autem incarnari potissime congruebat multis ob rationes, XXIII 46A, ut Filium, 46D, A', C', 47A, A', 48A', ut heredem, 46B, 49A, ut Sapientiam, 46B', 47D, D', ut imaginem, 46A, 47A, A', 48B, A', sic enim in eum peccaverunt Lucifer et Adam, similitudinem Dei ambientes, 46A', 47B, ut Verbum, 46B, 47A, C', 48D, A', sic enim maximam cum rationali creatura habet convenientiam, 48D. — Quum a solo Patre mitti valeat, XIX 535A', XXIII 413D, cur et quomodo dicatur missus a S. Trinitate, XIX 532B', 533A', vel a Spiritu Sancto, 533D, 535A', B', 538D', 540B, vel a se ipso, 535B', D', et cur ejus conceptio Spiritui Sancto tribuatur, XXIII 413D'. — In ipso humana natura non modo in personam assumpta est, sed in personalem proprietatem, XXIII 48C'; ideo dici nequit filius Trinitatis, 411D, B', 412D, B', 414B, 416A, ne per creationem quidem, 414C, B', C', contra quosdam, 416B', C', nec filius Sancti Spiritus, 412C', 415D, B', 416A, ne per gratiam quidem, 412D', 413C, contra Durandum, 416C'; nec congruit eum dici filium Dei adoptivum, aut per gratiam, 413D, 414D', etiam ut hominem, 203B', 204B, 206A', non enim eodem modo vocatur filius Dei atque ceteri, 411D, A', 412D; quo sensu dicatur Filius Patris, Filius Dei, Filius Dei Patris, 416A'. — Etsi bis natus sit, XXIII 482B', 483C, et

verus sit Matris filius, 184A', 186B, naturalis filius Patris et Matris, 184B', non est in eo nisi una filatio, 182C', 183A', C', 184D', 187A, C', contra quosdam, 185B', 186A', 187D, quia una est hypostasis, 113A, D, 116A, filatio autem proprietas est personæ, non naturæ, 187C; item unus filius, 182D', 187D, quia una persona, 183A, 184B, 185A', 188A'; et ipsi una dumtaxat est relatio ad Patrem et Matrem simul, 185B, 186D, quia eadem nativitate nascitur ab utroque, 185C. — Ob hanc personæ unitatem, quæ humanæ sunt naturæ in Christo possunt de Filio Dei prædicari, et econtra, XXIII 212A, non tamen quælibet, 142C', 210B', 211C', sed ea dumtaxat quæ de sua ratione pertinent ad naturam, 211B,D'. Sic recte dicitur : Filius Dei est homo, XXIII 211C', vel Christus homo est Filius Dei, 204D; item Filius Dei passus et mortuus est, 142D', vel (secundum naturam assumptam) minor est Patre, XIX 568A, 579B, non autem, sine determinatione, Christus est creatura, XXIII 209D, 210C, 211D, 212A, D, 213B, B', licet sit in illo aliquid creatum, 211B', 213A, nec, Filius Dei prædestinatus est, 173D' et s. — Secundum æternam generationem rationem non habet doni, XX 73D, nec dici potest donum nostrum, 82A', nec Filius noster, 82D, 83D, A', 85A, sed in Incarnatione optime dicitur a Spiritu Sancto datus, 73C, et datum nostrum, 82A'. Quo sensu dicatur potus noster, XIX 525B. — Cf. Christus, Incarnatio.

Invisibilis missio Filii, qua ex tempore in mente cuiusque percipitur, XIX 534B', multiplex est, 531B. — A missione Spiritus Sancti differt quantum ad rationem donorum, XIX 549D, ad effectum, 547D, 549B, ad rationem propriam, 547A', et ad finem proximum, 548C; sed idem habet medium, id est dona gratiæ gratum facientis, 546C, 548C', et eundem finem ultimum, 548C, 549D', qui est sanctificatio et perfectio animarum,

548C, 550B. — Missionem Spiritus Sancti præcedit ordine naturæ, XIX 547D', et ex parte donorum, 548A, sed ex parte dantis sequitur, 548A. Utraque in primo virtutum profectu inveniuntur, XIX 552D, et juxta quosdam, in quolibet augmento, 552C', nec videtur fieri posse altera sine altera, saltem secundum nonnullos, 548D', 549C', 551A'. — Cf. Missio.

Qui sint filii Dei qui ad filias hominum ingressi, genuerunt gigantes, XXI 449D', 452A, D', 453D'.

FINIS est id ad quod voluntas inclinatur et in quo quiescit, XXV 404A, et multiplex est, nullum enim est inconveniens ejusdem rei plures esse et diversos fines, XIX 68D. Alius ergo est finis operis, seu id ad quod opus per se ordinatur, alius finis operantis, seu id quod principaliter intendit agens, XXI 104D, XXII 509D', quorum prior in alio esse potest, alter semper est in agente, XXI 104A'; item aliis est finis principalis, in quo quiescitur, alius finis sub fine quo quiescitur, XXII 509B'; alius finis ultimus, alius finis proximus, XXIV 435A; alius finis interior, alius exterior, XXV 393D'; alius pertinens ad esse, alius ad bene esse, XIX 325C'. — Finis est prior inter causas, XIX 72A, 106A, et dicitur causa causarum, XXI 469C', propter quod ab eo tanquam ab optimo omnia formaliter denominantur, XIX 68B', XXI 151C', et definiuntur, XXI 469C'; ex fine igitur determinanda est scientia, utrum sit practica an speculativa, XIX 69B, 72A, ex fine scilicet essentiali, non accidentalí, 70A', et hoc formaliter, 72C. — Sic se habet in operabilibus, sicut principium in specubilibus, XIX 128A', 129A, XXV 398A; ideo necessitatem imponit his quæ sunt ad finem, XIX 89B', XXI 154D', XXIV 569B', et causa est cur ista appetantur, XXV 398A, B; et melior dicitur his quæ sunt ad finem, XXI 105B', quum ad ipsum media referantur, 105D'. — Finis est quod primo cadit in voluntate, XXII 229D', et semper prior est in inten-

tione, et si accidat eum posteriorem esse in executione, 509 A', 510 D', 513 B'. An uno eodemque actu voluntas velit finem et ea quae sunt ad finem, XXII 516 C.

Finis movet ad operandum, XXI 103 A, et perficit agentem qui operatur propter finem *ibid.* — Omnis ergo agens agit propter finem, alias frustra operatur, XXI 103 A, 404 D', XXII 509 B, non excepto Deo, XXI 103 B, C, sed aliud est agere propter desiderium finis, quod indigentiam denotat, aliud propter amorem finis, quod competit Deo, quum ipsi nihil ex actione acquiratur, 105 B'. Agit igitur creatura, ut aliquam acquirat perfectionem, Deus ut propriam communiceat perfectionem, XXII 509 C, et quum finis sit providentiae regula, quae in fine sunt, providentiae perfecte subsunt, cetera plus minusve pro eorum distantia a fine, XXV 396 D'. — Imo, in omni opere Dei duplex est finis, operis scilicet et operantis, XXI 104 A', et quum creaturae ad gloriam Dei et propriam utilitatem sint factae, 103 C', sed propter gloriam Dei principaliter, *ibid.*, ad quam refertur earum felicitas, 104 B, ideo Dei creantis duplex est finis : gloria propria et utilitas creaturae, 103 C', gloria propria ut finis operantis, utilitas creaturae ut finis operis, 104 C'. — Sic divina bonitas ut participanda, dicitur omnium finis, XXI 103 C, 406 D, quoniam omnia vel naturali vel intellectuali appetitu cupiunt bonum, 103 A'; et ex illo concordi creaturarum ordine ad finem probatur esse Deum, XIX 47 B, C. Sed finis et agens ad invicem proportionantur sicut materia et forma, XXI 406 D'; sicut ergo duplex est agens, alterum improportionatum effectui, ut sol in generatione inferiorum, alterum proportionatum, ut pater, *ibid.*, ita est finis improportionatus effectui, qui non acquiritur nisi per quamdam similitudinem, et finis proportionatus, qui acquiritur realiter, 107 A; et sic bonitas Dei, quae est finis rerum improportionatus, ab ipsis acquiri

nequit perfecte, sed per quamdam similitudinem dumtaxat, 107 B. In divinis autem nulla persona dei potest finis alius, XX 285 A. — Pari modo aliquid dicitur finis alterius dupliciter, vel quia ad illud refertur alterum, et sic homo vocatur ceterarum creaturarum finis ex parte operis, XXI 406 B, vel quia alterum ex ipso utilitatem consequitur, et sic homo finis creaturarum dicitur ex parte operantis, *ibid.* — Cf. Actio, Creatio.

Finis actibus moralibus dat speciem, XXII 229 D'; sed sicut plura sunt rerum principia, primum videlicet et propria, 508 B', sic sunt plures rerum fines, ultimus et proprii, 508 C', quorum ultimus est Deus, 509 A, aut bonum, quod omnia suo modo appetunt, 509 D, A'. Omnim ergo bonarum voluntatum unus est finis ultimus, nempe Deus, XXII 509 A, caritas æterna, 509 C', seu beatitudo, juxta Durandum, 510 D, et plures fines proximi, quos oportet ad ultimum referri, 509 A, saltem aliquo modo, XIX 406 A', 408 D, et habitualiter, 410 C, quia ex varia proximorum finium ad ultimum relatione, varia actui accidit moralitas, XXII 510 B; in quibus proximis finibus praecipuus est caritas creata, 509 B, C', 511 A. — Malarum autem voluntatum, vel unus est finis, id est omni nocivo carere et gaudio frui, juxta Durandum, XXII 510 A', vel, secundum alios, tot sunt fines quot vitia, 509 D'. — Quum finis primam bonitatem vel malitiam det actui, XXII 511 C, D', finis malus totum corruptit actum, 511 C; similiter finis bonus bonum facit actum, loquendo de fine operantis, XXII 511 A', non enim ad finem bonum proportionari possunt actus mali, 510 C', 511 B', 513 A'. — Cf. Actus.

In consecutione finis stat cuiuslibet perfectio, XIX 45, sed finis cuiusque rei duplex est, alter intrinsecus, alter extrinsecus, XXV 393 D', id est propria operatio et id ad quod per operationem

pertingitur, 393D, 394A, quorum secundus ultimus dici potest respectu prioris, 404B; finis enim ultimus non est circumstantia actus, nec finis operis, sed finis operantis, XXIV 435B. Item ultimus finis duplex est, res nempe optata et adeptio ejus, XIX 110D, 122A, XXV 393D', et ita finis creaturæ rationalis, ut res optata, est Deus, ut adeptio rei, est visio Dei, XIX 122A. — Finis ergo humanæ vitæ est contemplatio, XIX 85A, ad quam in statu viæ ducimur per theologicam scientiam, 85B, et beatitudo, XXV 395C, seu Deus fruitione adeptus in patria, XIX 109C, C', 110D, quia finis est de quo fruimur, ea quæ sunt ad finem, id de quo utimur, 110D, C'. — Duplex igitur est humanorum actuum finis, XXII 551C, alter naturalis, ad quem dirigit ratio ostendendo, 551B, C, et voluntas inclinando, 551B, D, alter supernaturalis, ad quem dicit fides obediendo, et caritas inclinando, 551C. Ad naturalem assequendum instituta sunt inferiora, ad supernaturem supernaturalia media, XIX 83D, 87A', quia fini semper accommodari oportet media, 85A; ad naturalem naturaliter inclinatur voluntas, XXIII 527D, et tendendo ad illum, nullam exercet virtutem, *ibid.*, licet volendo quæ ad illum sunt virtuose agere possit, 527A', D', quia ad hoc præparatione indiget, XIX 45, et triplici actione, rationis nimirum, voluntatis et virtutis, 107B', 108B; ad supernaturem autem non tendit nisi fide caritate informata, XXV 396D'. — Et hic nec in desiderio consistit, nec in amore, XXV 403C', nec in delectatione, 403D', nec in quocumque voluntatis actu, 394A, aut intellectus practici, 395A, quoniam non quælibet actio dici potest finis, 394A, imo actum voluntatis impossibile est esse finem alicujus, *ibid.*, quum ipse tendat in finem, 394B; ideo ultimus hominis finis, seu visio Dei, 394B', actus est intellectus, non voluntatis, juxta Thomam, *ibid.*, voluntati tamen tribuitur prima habitudo ad finem,

in quantum eum appetit, 394C', et ultima, in quantum in fine assecuto quiescit, 394B'. — Juxta Scotistas, finis ultimus seu bonum perfectum, non necessario movet voluntatem, nec in universali ostensus, XIX 128D, nec etiam in particulari, 129A, et movere potest voluntatem etiam non elevatam per caritatem, 129B; secundum Thomam, necessario movet voluntatem, 130A, et pariter ea omnia sine quibus haberi nequit, 130B, simpliciter enim optimum quid est et summe volendum, XXV 401B', 404B. — *Cf.* Beatitudo.

INITUM. Quidquid est in re finita, finitum est dimensione et numero, XXI 46D; sed circa creaturam finitum potius dicit complementum quam imperfectionem, XXIII 232A; in his quæ mole magna non sunt, finitum et infinitum secundum limitationem et non limitationem dicuntur, 232D'. — Diversimode finitæ dicuntur moles, virtus, substantia, XXIV 256D', et sic aliter finitur res ut substantia, aliter ut quanta, 257C. — An finito cuilibet fieri possit additio, XXIII 233D, aut dari possit finitum summum quo aliud majus esse nequeat, 230A', D', 231B; an finitum quodlibet ablative continua necesse sit penitus consumi, XXII 424C. — Omne finitum ab omni finito totaliter segregabile est, XXI 46D. — An et quæ inter finitum et infinitum inveniri possit proportio, XIX 119D, 124B, XX 433C, 441C, XXV 417A, 424D'. — *Cf.* Infinitum.

FIRMAMENTUM. Sic vocatur aer, juxta quosdam, XXII 51D', 52C', 53C', sed rectius cœlum sidereum, juxta alios, 52D', 53D', in medio positum, inter duo extrema, empyreum et terram, 55C'. — Sic dicitur a firmitate naturæ incorruptibilis, XXII 58B', et a firmitate distinguendi inter aquas, 58C'. — An sit de natura elementorum, affirmaverunt prisci philosophi ante Aristotelem, XXII 57A', 58A, C, et plerique Patres, 60D, dicentes illud vel ex materia informi factum, 50

A', vel ex aquis gelidis, 53D', quibus consentit Cartesianus, 60C', negant vero Thomas, 57A', et sequaces, asserentes illud esse de natura quintæ essentia, 58D, C'. — Luninosum est, sed difforme in lumine, XXI 439D, XXII 54B, quia inadæquate suscipit influentiam primi cœli, XXI 439D, seu crystallini, cui vicinum est, 139B'; et diaphanum, quia etsi sit solidum, non impedit primi cœli transparentiam, 153D. — Quomodo dicatur secunda die factum, XXI 433A. — An super illud sint aquæ, XXII 50C, 53A', 54D, 56D, ita ut in medio aquarum sit constitutum, 55B', 57D'. — In Scriptura pro toto cœlo inter empyreum et elementa sumitur, XXII 67C. — Cf. Aqua, Cœlum stellatum.

FLATUS. Cur ad Apostolos missus sit Spiritus Sanctus per modum flatus, XIX 572B, 573B, B', C', 574A; an ibi fuerit verus flatus, 576B, 577B, B'. Cf. Apparilio.

FLETUS an et quomodo in damnatis futurus sit, XXV 467A, D'. Cf. Lacrima.

FLUMEN est fluxus aquæ perennis, XIX 46. — Fluvii paradisi cur de eodem fonte prodire dicantur, quum alibi originem habere probe noseantur, XXII 450D', 458B. — Spiritualiter, flumen varia significare potest: processiones divinas ad intra, XIX 45, 46, creaturarum emanationem ad extra, 46, Filii incarnationem, *ibid.*, qui egressus de paradiso Patris, universam rigat Ecclesiam, 45, sacramentorum dispensationem, 46, et primum Sententiarum librum, 45. — Cf. Euphrates, Nilus.

FOMES. Sic dicitur quædam carentia reitudinis virium inferiorum ad rationem, XXII 426B, seu pronitas quædam ad malum, 424A', filiis Adæ per generacionem infusa, 424D', primo inficiens naturam, et per naturam personam, 428B', quam gratia indignam facit, 425C. — Gratiae opponitur secundum effectum, XXII 425B', et est quasi materiale in originali peccato, 425A', 427C, D. — In

anima est subjective, sed in carne esse dicitur quia inclinat ad delectabilia, XXII 446B; in quantum respicit naturam et est virium deordinatio, omnibus æqualiter inest, 429B, in quantum respicit personam et instigat ad malum, in alio plus viget, in alio minus, 429C. — Duplice habet effectum: pronitatem ad malum et difficultatem ad bonum, XXIII 92D', et quasi triplicem gradum: instigationem ad mortale, instigationem ad veniale et adhærentem carni fœditatem, XXII 424D. In quantum culpa est et inordinatio affectus, a Deo non est, XXII 431B, D, C'; in quantum poena et inordinatio virium, a Deo est, juxta quosdam, 431A, D', contra alios, 431D; item, prout instigat ad peccatum, esse nequit a Deo, prout vero est sequela peccati, est a peccato, 431B'. Ad illum nihil conferit generantis libido personalis, XXII 429D, sed tantum generalis, 430A. — Cf. Concupiscentia.

Contra fomitem directe ordinabatur circumcisio in V. L., XXIV 67A', ordinatur Baptismus in N. L., 422B', 123D'. In Baptismo ergo minuitur, XXII 423B', 423A', C', saltē ex se, 422D, 427B', quia baptizatis non amplius imputatur ad culpam, 422D', 423C', 427C', et qui ante Baptismum culpa erat et pena, post Baptismum est pena dumtaxat, 380D'; sed non penitus auferitur, XXII 424D, B', quia conditionem sequitur naturæ, quæ in sacramento non sanatur, 425D, 429D', XXIV 124B'. Remanet igitur ut pena, XXII 424A', pena scilicet promovens, ad exercitium, 378A', 422D, 424B', 425C, non suffocans, ad damnationem, 428B, A'. Quomodo, ablato peccato, remaneat fomes, XXII 422C', 423D'; an minui possit quoad pronitatem ad malum, stante difficultate ad bonum, XXIII 96A. — In sanctificatis per sacramenta remanet instigatio ad mortale et veniale, XXIII 96B', quæ tamen per bonorum operum consuetudinem paulatim debilitatur, XXII 423B, etsi ante mortem non

penitus extinguatur, XXIV 566 D', 567 A; in quibusdam Sanetis, ut sanctificatis in utero et confirmatis in gratia, remanet ad veniale tantum, XXII 424 D, XXIII 96 C'; sed in nullo ex toto unquam extinctus est fomes quoad reliqua, nisi in B. Virgine, XXII 423 D', 424 B, D, XXIII 96 C', XXIV 566 D', in qua ligatus fuisse creditur, non quidem in prima sanctificatione in utero, XXIII 92 C', 93 B, 93 D', sed paulo post, 95 D, D', 96 A', B', et omnino extinctus in secunda sanctificatione, quum Christum concepit, 92 D', 96 A', 97 B'. — *Cf.* Baptismi effectus, Maria.

FORMA. *Natura.* Omnis forma, quantum de se est, est actus quidam, et secundum philosophos, necesse esse, XXI 194 D'; ut informans, dicitur in actu continuo, ut operans, non est in actu continuo, XXII 327 C', ut educibilis et terminus educationis, dici potest in potentia, XXI 194 D. Duplex igitur ei est esse, alterum incompletum et potentiale in materia, alterum actuale et perfectum extra materiam, XXII 169 A', formae enim artificiales in actu sunt, prout sunt in rebus, in potentia activa, prout sunt in mente artificis, XX 395 C', formae naturales habent esse naturale in his quæ agunt per naturam, esse intelligibile in his quæ agunt per intellectum, 396 D, et quemadmodum sunt in potentia in materia prima, ita sunt in actu in primo motore, 396 B; unde, juxta Platonem, vera forma est idea, quæ forma dicitur quasi foris manens extra materiam, 399 A, formæ autem in materia existentes non sunt veræ formæ, sed verarum formarum imagines, *ibid.* — Forma quasi media est inter materiam, quam perficit, et causam efficientem, a qua producitur, XXIV 406 D; aliquo modo causa est materiæ, quam in esse constituit, aliquo modo effectus materiæ, a qua sustentatur, 452 B; sed quamvis a materia quodammodo pendeat, XXI 215 C', 216 B, magis ab ipsa pendet materia, 215 D', et

ambæ ad invicem convenient, quia nec sine ulla forma subsistere potest materia, XXII 6 B', 11 C, 15 B, C, B', 16 C', 17 A', nisi supernaturali modo, operante Deo, 15 B', C', 16 A', 17 A', nec sine materia formæ naturales, 171 D', nec quilibet forma generabilis et corruptibilis, 29 A'. — Non est propter materiam, sed econtra, XXII 68 D', et quum sit finis materiae, non ei unitur nisi propter proprium bonum, juxta Thomam, XXI 107 B', contradicente Scoto, qui tenet materiae uniri formam potissime ut materiae perfectionem communieet, XXII 78 D'. — Sed ut quid alteri immediate uniatur ut forma, requiritur utriusque convenientia, non quidem quoad proprietates naturæ, sed quoad proportionem potentiae ad actum, XXI 108 B; cuilibet ergo formæ debetur materia proportionata, eoque perfectior quo ipsa est potentior, 108 C. — Forma est simplex essentia quæ partem et partem non habet, XXII 169 A', sed tota est in toto et tota in qualibet parte, secundum totalitatem essentiale, non quantitatim, XIX 410 B. Dicitur quidem esse ejus cuius est forma, XX 373 D', quia esse sequitur formam, 39 B, C, sed non ei convenit esse, sed est id quo aliquid est, XXII 171 C'; in substantiis separatis tota est essentia, in materialibus pars essentiae, XX 285 A'; in composito non est quidditas, sed pars quidditatis, XXII 29 C, quacum constituit ens, XXI 194 B', nec est totum ens, sed tantum pars compositi, XXII 29 A'. Quod autem formale est in unoquoque, excellentius est in eo, XXV 353 D, et quo est formalius, eo et causalius et efficacius, XX 563 C'. — In composito forma figura est Filii in Trinitate, XIX 248 A', 249 A. — *Cf.* Materia.

Distinctio. Forma tripliciter dividitur: multitudine, magnitudine et motu, XIX 410 D. — Una dumtaxat est forma pura, quæ est Deus, XXII 40 A, sed multæ aliae, cum potentialitate, nempe, juxta Bonaventuram, forma perficiens, extensa et

dependens, ut forma ignis, XIX 411B', forma perficiens et dependens, sed non extensa, ut anima vegetativa et sensitiva, 411C', forma perficiens, non extensa nec dependens, ut anima rationalis, *ibid.*, et juxta Aegidium, forma inhærens, forma denominans, non inhærens, et forma exemplaris, 366D. Item alia est forma interior, alia exterior, XX 334B, alia forma naturalis, alia artificialis, XXII 170 B, alia substantialis, alia accidentalis, XIX 284B; an forma speciei numero differat a forma generis, XXII 170C. — Etsi forma sit finis materiæ, a materia tamen sit formarum distinctio, XXI 417 D'.

Gradus. Quanto forma est nobilior, tanto minus immersitur materiæ, et magis eam transcendit virtute, XXI 108C'; sic forma mixti operationem habet quæ non causatur elementaris qualitatibus, *ibid.*, et nobilissima forma, anima rationalis, virtutem habet omnino a materia immunem, id est intellectum, 108D'. — In corporalibus ergo formis est ordo, quoniam forma elementi tendit ad formam mixti, dein ad formam animati, forma vegetabilis ad formam sensibilis, demum ad formam rationalis, per quam corporalis natura efficitur æternæ beatitudinis capax, XXI 412A. — Ista formarum hierarchia secundum gradum actus et potentiae desumitur, XXI 416A, ita ut primæ sint intelligentiæ, quæ minus habent de potentia et magis de actu, 416B', deinde anima humana, quæ inter intellectuales substantias plus habet de potentia, et materiæ ita proxima est ut cum ea sit unibilis, 416C', postmodum formæ inferiores, plus adhuc de potentia habentes, et sic immersæ materiæ ut seorsum stare nequeant, *ibid.*, denique formæ elementorum, quæ operationem non habent nisi secundum exigentiam qualitatum quibus materia ad formam disponitur, 416 D'.

Formarum distinctio multiplex est, juxta Thomam, una secundum speciem,

quæ est secundum diversitatem objectorum, XX 36B, et sic augeri possunt per extensionem ad nova objecta, 36C, altera secundum numerum, quæ est secundum diversitatem subjecti, 36B, et sic augeri dicuntur per additionem factam subjecto, 36D, alia demum per majorem adhesionem formæ subjecto, 36B'. — Vel, ut vult Henricus, contingit formam augeri sive in natura et essentia, XX 41B, non ex ejus dispositione in subjecto, 41C, sed ex proprietate ejus naturæ, 41D, quæ partes habet virtuales, ad quas est in potentia, dum est in minori quantitate, 41B', sive in operatione, propter majorem subjecti capacitatem, 42 C'. — Similiter accedit formæ gradus habere, vel secundum essentiam, XX 38 D, 40D, vel secundum esse, ut formis accidentalibus, 38A', 40A'; item magis ac minus accipere, 38D', non secundum esse specificum, 39 A, aut individuale, 40B, sed secundum essentiæ gradus, 40 D. — Nulli autem formæ accedit intendi aut remitti, nisi accidentalis, XXII 418A, quia substantialis non perficitur, 172A', nec recipit magis vel minus, 419A', 172 C'; quomodo dicatur perfecta, sive in essentia, XX 47A', sive in operatione, 47C'. — Formæ quæ omnino non recipiunt magis nec minus, ut formæ substantiales, in subjecto recipiuntur et manent in indivisibili, XXIV 435B; quæ magis et minus recipiunt secundum elongationem a suo contrario, successive recipiuntur, 453 A, quæ magis et minus recipiunt, non penes elongationem a contrario, sed penes accessum ad causam, in instanti recipiuntur, sed receptæ intendi vel remitti possunt, 433C. — Quomodo dicantur formæ se habere sicut numeri, XX 39D', 396C'.

Officia. Forma dat rei esse, XX 176D, rationem speciei, 176D, 291A', unitatem, 176 D, denominationem, XXII 136 D, agendi potestatem, 136B', vires accidentales et conservationem, XXV 277 C'. — Dicitur dare esse, quia cujusque rei esse

est a forma, XXII 6C', 14D', 16B', a forma quidem substantiali esse simpliciter, a forma accidentalis esse secundum quid, prout est in specie, 136B', ita ut absque ulla forma nequeat consistere materia, 16C', 17D, saltem naturaliter, 43B', 16B', 17A, A', et hæc quorum labilis est materia non nisi per formam idem permanere valeant individuum, 398A, 399D, 405B'. — Item unitatem, quia rem separat ab aliis in quibus non est eadem numero forma, XX 477 C, 291A'; non tamen principium est individuationis, quidquid dicant nonnulli, XXI 208D'; nec ipsa a materia individuatur, ut sentire videtur Albertus, 216C', quum ipsa actuet ac determinet materiam, 186D, 216 D, D', sed per se ipsam intrinsece individuatur, 216A, id est per hoc quod est in re extra, 215C'. — Item denominationem, quia in forma est intelligibilitas et cognoscendi principium, XX 382B': formæ enim in quantum est forma, est cognitio, XXI 186B, nec potest materia intelligi absque forma, 186D, XXII 15B, sed per formam multipliciter cognoscitur, XXI 269A. In quacumque igitur cognitione requiritur forma aliqua, quæ res cognoscitur, XXV 416A, ex qua et intellectu fit unum in intelligendo, 416A', in quo uno intellectus possibilis est quasi materia, species intelligibilis quasi forma, 416B'. Etsi itaque lux non sit forma substantialis lucidorum corporum, XXII 41A, qualibet forma substantialis metaphorice lux vocari potest, 40D'; sed prout existit in materia, non est intelligibilis nisi in potentia, XXI 186 C, id est nisi quatenus a materia conditionibus abstrahatur, *ibid.* Forma non est semper in eo quem denominat, XIX 377B. — Item agendi potestatem, quia principium est agendi, XIX 309B, seu principium quo agit suppositum, 316D: formæ enim est agere, sicut materiæ pati, XXIII 100B, 101B', nec operatur agens nisi in quantum similitudo formæ in eo est, XX 396D. Quum igitur in om-

ni agente forma sit propriæ actionis principium, XXV 393D, a parte formæ accipi oportet operationis mensuram, 418C. An forma quæ est in materia agat in ipsam, XXIII 100B, 101A'. — Denique motum, etsi ipsa non sit motrix, XXII 67C', nec ipsi competit moveri nisi per accidens, XIX 376D.

Origo. De origine formarum multiplex fuit sententia: vel enim tota est ab intra, juxta quosdam, XXIII 524C', dicentes totam formam actualiter praesistere in materia absconditam, XXII 169A, distincte vel indistincte, XXI 46B, B', 422A', XXIII 531A, et in generatione revelari, XXII 169A, alias in productione et generatione formarum esset creatio et annihilation, 479A, C'; vel tota ab extra, juxta alios, XXIII 524C', scilicet a datore formarum, XXII 171B', 172A, B, qui eas immediate producit, XXI 46B', 47C', 424C', sicut formas artificiales artifex, XXII 169D', etsi dicantur eductæ de potentia materiæ, 170B', quia ab eodem necesse est procedere fieri et esse, materiam et formam, 171C', nec alias per motum quemcumque produci valent 171D'; vel demum nec tota ab intra nec tota ab extra, secundum tertios, XXIII 524C', sed partim ab intra, partim ab extra, XXII 169B, ab intra secundum essentiam et esse imperfectum, 169A', 170D, ab extra secundum esse actuale, 169A', sive aliquid formæ in materia praesistat per creationem, quod educitur ope principii generantis, XXI 47A, 424D', XXII 176C', 178C, 179A, cooperante materia, XXI 425A, vel non, 425C, sive aliquid materiæ convertatur in formam, ut vult Scotus, XXII 180A', 182B, sive materia et forma una sint essentia, sicut falso senserunt quidam, 169C. — Sed quum nec ex essentia materiæ educi valeant formæ, XXII 169C, nec ex nihilo suæ essentiæ, 169C, 178A, prima earum inchoatio in materia necessario est a Deo, eductio autem fit per virtutem agentium naturantium determinatorum, XXI 444D', et

quelibet per naturam suæ speciei habet virtutem se multiplicandi, 423A. Forma naturalis, sive substantialis sive accidentalis, a substantiis separatis produci nequit, XXI 420D, nec ab angelis, XXII 145A', nec a dæmonibus, XXI 420B', nec a virtutibus cœlestibus, XXII 483B, sed a Deo dumtaxat, qui eas in potentia materiae posuit, XXI 420A', XXII 145B'; formas tamen artificiales producere possunt dæmones per virtutem propriam, XXI 422C', 423A, et formas naturales per virtutem alienam, 422 D', 423 A. Item agens per naturam, quia aliquid impertitur passo, formas naturales de potentia ad actum educere potest, XXI 423 D, agens autem per artem, quia nihil impertitur passo, naturales formas virtute propria producere nequit, 423A'. — In generatione naturali, forma generantis aut agentis est quasi pater formæ genitæ, et materia mater, XXI 200C'. — In eadem specie unum non potest per se esse causa formæ alterius secundum quod est talis forma, sed potest secundum quod est in materia, XXI 99 A; nulla creatura formam alteri inducere valet nisi per modum mutationis, XXI 99D', sed formam inductam conservare sine nova mutatione valet, 100A.

Forma materialis necessario sequitur conditiones materiae, et cum ea divisibilis et multiplicabilis est, XXI 209B', XXII 182A', sed aliter dividuntur formæ situm habentes in corpore, XIX 408D', aliter formæ substantiales homogeneorum, 409A. — In cœlestibus forma perfecte complet potentiam materiae, XXI 248D', ideo per unam formam omnino compleetur eorum potentia a principio, *ibid.*; in corruptilibus vero forma non complet perfecte potentiam materiae, 248B', et ob hoc plures successive recipere possunt formas, 248D'; ubi autem est corruptio formæ prioris et infusio subsequentis, corruptio prioris est ex parte causæ materialis, posterioris inductio ex parte causæ formalis, XXIV 452

C, et finalis, 452D. — Nulla forma in actu, sive substantialis sive accidentalis, naturaliter transformabilis est in aliam, XXII 173C'; mutatio autem rei secundum formam substantialiem vocatur corruptio, secundum formam accidentalem alteratio, XIX 377 D. — Quum forma cessit in potentiam materiae, non potest agens naturale ex eadem materia eamdem numero formam denuo educere, XXIV 289 C, XXV 245B, potest vero supernaturale agens in instanti, XXV 245B'; omnis autem forma resultans ex coniunctione aliquorum iteratur iteratione coniunctionis, XXV 253C, saltem quum ex coniunctione ipsa causatur, 253D'. — An et quomodo in mixtis permaneant formæ elementorum, XXII 417C' et s. — Cf. Ratio seminalis.

Forma substantialis. Juxta quosdam, nulla forma substantialis est quanta, nec habens totalitatem aut quantitatem partium, XIX 412 B', juxta alios, omnis forma substantialis, etiam anima rationalis, est quanta per accidens, 412 D'; sunt qui tenent omnes formas substantiales inanimorum esse quantas per accidens, præter animas, 414A, vel omnes formas quæ edueuntur de potentia materia extendi et esse quantas per accidens, 414C', quoniam ubicumque forma ita dependet a materia quod esse nequit nisi in materia, ibi sequitur conditiones materiae, 414 A'; juxta omnes tota est in toto, et tota in partibus, XXIV 260D. — Non est in materia inchoata, XXII 472D, C, nec per motum induci potest in materiam, 471C', sed prima ejus inchoatio non est nisi a Deo, 471B', 472B. — Ut quid sit forma substantialis alterius, duo requiruntur: ut forma sit principium formale essendi substantialiter ei ejus est forma, XXI 409C, ut forma et materia convenienter in uno esse, in quo subsistit compositum, *ibid.* Ens ergo per se subsistens, si aptum sit alteri esse suum communicare, potest ipsi uniri ut forma substantialis, XXI 409C',

alias non unitur nisi accidentaliter, *ibid.*; item res per se subsistens nequit alicujus materiæ consistere forma, si ipsa materiam partem sui habeat, XXV 416A', sed si sit forma tantum, potest alicujus materiæ fieri forma et *quo est* compositi, *ibid.* Quapropter nihil impedit intellectualem substantiam esse formale principium essendi materiæ, XXI 109 D. Item non repugnat formæ esse formam, XXI 257 A, 258B, etsi formæ simplices non sint subjectæ accidentibus, 189D'. — Ad receptionem enim formarum non requiritur materia, XXI 199 A', sed substantia simpliciter, 199 B'; imo immateriales non nisi in substantia recipi possunt, 199 B, 200D, et forma substantialis, quum sit substantia, non indiget sustentante materia, 199C'. — Unio formæ et materiæ fit nullo intermedio, XXII 416C, ita ut inter eas nullum sit medium unionem causans, XXIII 80B'; sed esse possunt disponentia ad unionem, 80C', forma enim non conjungitur perfectibili nisi dispositiones ad hoc habenti, XXV 426C. — Forma substantialis dat rei esse actualis existentiæ, XX 39A', et operationem, XX 41 C, 309B, 316D; attamen non est immediatum actionis principium, XIX 279 C, sed agit per potentiam, 278B, XX 609 A. — An in homine et in omni animante sint plures formæ substantialies, negant Thomas, XXII 436C, B', et alii, 179D, XXIV 290C', inter quos Cartusianus, 288 D, quia a forma accipit res esse et unitatem, XXIII 36C; affirmant autem Richardus, 436C', Henricus, XXIII 363D', XXIV 286A', Scotus, 287C', et omnes doctores Angliae, 321A, quum in mixto remaneant formæ substantialies elementorum, XXII 436D', nec alias explicari possit destructio præcedentium formarum ante animalis rationalis infusionem, 437A, nec accidentium perseverantia post ejus discessum, 437D, 438B, XXIV 288D, imo nec, juxta Henricum, generatio hominis, XXII 139A, nec panis transsubstancialio

in corpus Christi, 138B', XXIV 286D. In corpore igitur hominis, juxta hos, est, præter animam, forma mixtionis, quæ per putrefactionem resolvitur in rationem seminalem, XXV 253B', et in resurrectione eadem numero reparabitur, 253 C'.

Forma accidentalis. quo cum substanciali conveniat et quo ab ea differat, XIX 284B; an et quatenus per se ipsam operetur, 280D', 282C', D'.

In divinis relatio a quibusdam dicitur quasi forma respectu essentiæ, XIX 321 B', C', sed esse nequit formalis distinctio, 166D, D', 185B, XX 291A', quidquid contra asserat Scotus, XIX 163A. — In infimis realiter differunt forma substantialis et accidentalis, forma communis et propria, XIX 469A'. In divinis non est forma substantialis nec accidentalis, sed forma essentialis et relativa, quæ differunt ratione, XIX 469C', forma quoque communis et propria, quæ differunt re, sed non essentia, *ibid.* Item est forma essentialis, tribus personis communis, ut essentia, XIX 469C', forma relativa communis duabus, ut vis spirativa, *ibid.*, et forma relativa uni propria, *ibid.*

In sacramentis forma magis principialis est quam materia, XXIV 106B', et quum sit ex institutione divina, a nullo mutari potest, *ibid.*

Formæ quæ videntur in præstigiis non sunt nisi in sensu, XXI 459C'.

FORMALITAS quid sit, XIX 164C', et quo ab attributo differat, 166A. — Non potest esse aliiquid extrinsecum rei, XIX 167A, sed est vel res ipsa, vel, juxta nonnullos, aliiquid intrinsecum rei et a realitate distinctum, *ibid.* — Quomodo in divinis stet unitas realitatis cum pluralitate formalitatum, XIX 164D', 163D. FORNICATIO, quum sit contra legem naturæ, XXV 127A', imo contra prima ejus præcepta, 127D', per se vitiosa est, et semper fuit peccatum, 127C', et peccatum mortale, 128D, nec super ea unquam

dispensari potuit, 427D'; sed apud gentiles non reputabatur illicita, XXIV 73A', XXV 427A'. — In simplici fornicatione plus peccat femina quia plus habet de humore, et plus vir quia plus habet de calore, XXV 150A'; sed simpliciter loquendo plus peccat vir quia fortior est ratione, *ibid.* — Fornicatio irregularitatem non inducit, XXV 57A', sed affinitatem parcer potest, 494A', 493C'; item, ob specialem pravitatem, potest conjux innocens alterum dimittere propter fornicationem corporalem, XXV 448B', 149A, vel spiritualem, id est infidelitatem, 149C, 181C, non tamen semper ad hoc tenetur, 149A', 183D. — Cur fornicariis fetibus Deus infundat animam, XXII 482D. — Qui intuitu lucri fornicatur, magis est avarus quam moechus, XXII 229D'. — Actus conjugalis ob vitandam in consorte fornicationem exercitus, omni culpa caret, XXV 411D', ad vitandam in se ipso, peccatum leve est, juxta Thomam, 112A, contra alios, 112C', 113A'. **FORTITUDO** definitur, Considerata periculorum susceptio ac laborum perpessio, XXIII 520B', sed alia est fortitudo ut virtus, qua mala sustinet patienter, 547A', alia fortitudo ut donum, quae pericula aggreditur libenter et adversa tolerat gaudenter, 547B', alia fortitudo ut beatitudo, que vivit patienter, et moritur delectabiliter, 547C'.

Ut virtus, fortitudo inter cardinales virtutes recensetur, XXIII 519B', et quoad aliquid virtutum fundamentum dicitur, XXIV 363D'. — In appetitu sensitivo subjective dicitur esse, XXIII 530A, 551A', nempe in irascibili, XXII 319A, XXIII 521D, C', 530A, cuius vim regit, XXIII 521B, 523D, et passiones refrenat, 523D'. — Infirmitati opponitur, XXIII 522A, passionibus illatis, 522B, C, et timori, 523D'. — Hominem Deo similem facit, XXIII 520A, et dirigit quoad proximos, 522C, vel se ipsum, 522A', in passionibus tristabilibus, 524B'. — In patria remanebit, XXIII 524C, ubi ejus actus erit

Deo firmiter adhaerere, XXII 366D', et gaudere de victoria, XXIII 525A'.

Ut donum, fortitudo est contra pusillanimitatem, XXIII 543B', et accediam, 548C', 556C', quia ad illud pertinet adversa sustinere cum gaudio, 553A. — Patientiam perficit, XXIII 549A, infirmitatem roborat, 549A', irascibilem gubernat in adversis, 548D', animam dirigit in bonis supererogationis, 549D. — Ad vitam pertinet activam, XXIII 549B', 551A', et ad viam purgativam, 549A'; ad quartam dominice Orationis petitionem refertur, 556C', et a dono consilii dirigitur, 573D. — Quas beatitudines habeant annexas, XXIII 553A, et quomodo maneant in patria, 573C.

Fortitudo contra timorem ordinatur, sed ut virtus, medium servat in periculis mortis, XXIII 573A, C, ut donum, dat salutis fiduciam contra timorem contrarium, 573B; item circa arduum versatur, sed ut virtus, circa arduum praecepit, ut donum, circa arduum supererogationis, 577D, ut virtus, arduum aggreditur propter conservationem justitiae, ut donum, propter perfectiorem imitationem Christi, 577A'.

FORTUNA vel dicit privationem cuiuscumque intentionis respectu cuiuslibet agentis, et sic nihil est, XXII 499A, vel privationem intentionis respectu particularis agentis, et sic est aliquid, 499B. — Fortuita sic dicuntur tantum quoad causas inferiores, XX 505C, ideo ad causam superiorem reducenda sunt, 505D, non ad celestem influxum, ut voluerunt aliqui, *ibid.*, sed ad divinam providentiam, 505A', seu ad divinam voluntatem, ut ad causam determinatam, 543C'; an et quomodo sint a Deo, 498D'. — Error circa fortunam sponsi vel sponsæ matrimonij non vitiat, XXV 99B', 400B, A'. — Cf. Casus, Fatum.

FORUM diebus festivis tenere illicitum est, XXIII 610D', et graviter, 611A, nec ad hoc invocari potest generalis dispensatio Ecclesiæ, 611B, nec necessitatis aut uti-

litis ratio, etsi in quibusdam casibus venditionem aut emptionem excusare valeat, 611 D, nec consuetudo contraria, quia mera corruptela est, 611 A'; ideo, quantum possibile est, tollendum est forum his diebus, 611 B'.

RACTIO. An fracta hostia frangatur corpus Christi, XXIV 332 A', 333 B, aut saltem species sacramentalis, 332 C', 333 C. — Cur in tres partes frangatur hostia, et quae sit cujusque partis significatio, XXIV 333 A, D.

FRANCISCUS (S. Assisiensis, Fratrum Minorum institutor, 1182-1226), « seraphicus », XIX 132 B, summopere intellectus dono repletus, XIX 65 C', miraculis clauruit, 570 A', adeo ut ad primævam innocentiam quadammodo reversus, irrationabilibus creaturis ad nutum imperaret, XXIII 478 D'. Illi sancti apostoli Petrus et Paulus interdum apparuerunt, XXIII 390 B. — Minoribus obedientiam erga parochos commendat, XXIV 485 B'.

FRAUS triplex assignatur, inspirationis, eruditionis et deceptionis, XXIII 615 C'. — An fraude pia concedendum sit Ecclesiam uti ad alliciendum fideles, XXIV 552 D. — *Cf.* Fictio.

FRIGIDITAS in vtro impotentiam coeundi inducens, matrimonium irritum facit, XXV 139 D, 141 D, nisi hanc cognoverit mulier dum virum accepit, 142 A, D; in muliere autem non est impedimentum, 142 B, C', contra Bonaventuram, 144 B'. Cur potius conjugium impedit quam nimia caliditas, XXV 141 D, 142 B. *Cf.* Impotentia. — Frigidis, si continere proponserint, non denegatur virginum aureola, XXV 441 C. — Frigidum tripliciter agit in semine, XXV 272 A.

FRUCTUS in spiritualibus multipliciter sumitur, XXV 446 A', vel pro ultimo fine resiciente, ut fruitio, 446 B', vel pro eo quod reficit tantum, ut virtutes, *ibid.*, vel pro præmio quod quis ex labore accipit, ut merces Beatorum, 446 C', vel pro eo quod ex semine quodam prodit, ut fructus continentiae repromissi, 446 D';

gaudium secum assert, sed aliud a gaudio aureæ et aureolæ, 447 A, B, C. — Virtuti continentiae dumtaxat tribuitur, XXV 447 D, et quum triplex sit continentia, conjugalis, vidualis et virginalis, ita triplex est fructus, 447 B', tricesimus pro conjugali, 447 D', 448 C, D, D', 449 C, sexagesimus pro viduali, 448 A, C, A', 449 A, C, centesimus pro virginali, 448 A, C, A', 449 A, D. — *Cf.* Incarnatio, Passio, Sacramentum.

Fructus unde dicitur fruitio, XIX 115 C, 116 B', importat unionem cum re optata, 117 C'; oportet insuper ut sit quid ultimum, 120 B, et in se quamdam habeat dulcedinem, 120 C. — Duodecim communiter assignantur, XXIII 548 C, sic dicti, quoniam animam spiritualiter reficiunt, 548 A', 553 D'. — De his non est una sententia, habitus enim sunt quidam, juxta aliquos, XXIII 554 D, a virtutibus, donis et beatitudinibus diversi, 547 B, 554 D, actus virtutum, juxta alios, 554 A', vel delectationes actibus beatitudinum annexæ, 548 D, A', 549 C', 554 C. Super beatitudines aliquid addunt, secundum nonnullos, XXIII 547 B, quoniam per hos operarum non modo perfecte, sed jucunde, 545 A, 548 B; infra beatitudines sunt, juxta Thomam, nec omnes dici possunt beatitudines, 554 B; ceterum, non nisi in patria perfecti erunt, 548 C. — Etsi fructus rationem finis habeat, unus alterius potest esse fructus, XXIII 554 A. — *Cf.* Beatitudo, Dominum.

FRUITIO. *Natura.* Fruitio a fructu nomen accepisse videtur, XIX 115 C, et multipliciter definitur, 103 C', 104 C, C', 112 D, II 3 A; usui aliquid superaddit, nempe gaudium, 104 C'; omnis ergo qui fruitur utitur, sed non econtra, 104 D', quia frui includit ipsum uti, sicut superius inferius, 109 C, 110 D'. — Ad fruitionem varia requiruntur, cognitio, XIX 116 B, D, 135 A, delectatio, 113 A, 116 D, 135 A, quietatio, 113 A, 116 B, D, 135 A, præsentia fruibilis, id est Dei, et aptitudo

fruentis, nempe caritas, 519 C. — Duo complectitur, libertatem et delectationem, XIX 103 A, vel tria, comprehensionem, tentionem et inhalationem seu appropriationem, 448 B, XXV 438 C; non est proprio gaudium, quia delectationem et gaudium ut partes includit, 437 A', sed quia delectationem et comprehensionem in se continet, modo pro una, modo pro altera accipitur, 435 D'. — Quum sit hominis felicitas, in optima ejus operatione consistit, XIX 414 D', et est ultimus appetitivæ potentiae actus, 121 A. In visione proprie consistit, XXV 438 D, imo in visione dumtaxat, juxta quosdam, 438 A', non in visione sola, juxta alios, XIX 117 C', sed in visione prout dilectionem et delectationem habet annexas, 418 C', 119 A, id est in visione simul et amore, 413 D, 414 C', in visione sicut in qua, in dilectione sicut a qua, 413 B'; nec in visione nec in amore, secundum Antisiodorensim, sed in conjunctione fruentis et fruibilis, 413 C'. — Essentialiter actus est intellectus, juxta Thomam, XIX 415 D, et Cartusianum, 413 B', voluntatis, juxta alios, 413 B, 115 B, C, D, 416 A', 117 B'; sed potius in intellectu inchoatur et in voluntate perficitur, 415 A', 416 C, et prout est actus, actus est voluntatis, 416 C', prout est delectatio, passio est voluntatis, 416 D'. A voluntate tamen non denominatur, quia non est solius voluntatis, XIX 117 C', et definitur per amorem, 418 A, quoniam si ad eam virtutes omnes disponunt, sola caritas eam complet, 418 B. — Cf. Usus.

Subjectum. Frui non convenit omnibus uniformiter, XIX 103 B, 434 B'; quum enim secum ferat delectationem perfectam in fine, 434 C', D', impropre frui dicuntur insensibilia, bruta, 434 C', peccatores et viatores, 434 D'; aliquo tamen modo, et large sumpta, fruitio tribuitur brutis, 403 A, iniquis, 410 D', et viatoribus, 433 B, D', sed stricte sumpta, solo rum justorum est, 411 A, imo solorum Beatorum, 434 D'. — Deus se ipso fruitur,

ceteris utitur, XIX 469 A', et in divinis qualibet persona et se ipsa fruitur et aliis, 434 A', 436 A'. — Absolute loquendo, juxta Scotum, potuisset Christus non frui Deo, quia assumptam a divina persona naturam necessario sequi non videtur fruitio, XXXI 73 B', 75 C, B', nec implicat assumi naturam quæ Deo non fruatur, 73 C', 73 D', 76 C, contra Henricum, 74 D, 75 D'. Item, auctore eodem Seoto, summam possibilem fruitionem habuisse non videtur, saltem elicitive, XXIII 231 C, nec ad hanc summa indiguit gratia, 231 D. Fruitivæ delectationi in ipso paciente non contrariabatur dolor passionis, quia non sunt de eodem, XXIII 286 B, 291 D, et ipse comprehensor simul erat et viator, 286 C; insuper fruitiva delectatio nec dolorem impediebat sensibilem nec tristitiam, 283 A, sive quia a superioribus animæ viribus ad inferiores non redundare permittebatur, 284 C, D, sive quia sic mirabiliter Deus voluit, 291 C, 293 B. — Fruitio inter Beatorum dotes communiter recensetur, XIX 413 D, XXV 435 D, B', et aliquo modo dos dici potest, aliquo modo non, 437 C; ut habitus, tentio est Dei sub ratione boni, 436 C', ut dos, perfectus caritatis habitus quo anima fruitur Deo, 436 D', 437 C. Beatorum principaliter afficit potentias, concomitanter essentiam, XXIII 76 D, deinde redundant in corpus, 76 A'; in his succedit spei et caritati, XXV 435 C', et irascibilem perficit potentiam, 435 D', 437 B', 438 A, et ipsos magis perficit quam laus divina, XXI 404 C. An in fruitione principaliter consistat eorum beatitudo, negant Thomas et alii, XXV 394 A', 401 C, affirmant Petrus, 398 C', et Scotus, 401 A', D', 405 C; in fruitione simul et visione videtur esse, juxta Richardum et alios, 398 D', 401 D; ceterum et visionem includit et in visione includitur, 404 B', C'. — Cf. Beatitudo, Dos.

Objectum. De diversis diversimode frui contingit, nempe tribus modis, XIX 120 A, aut quatuor, 414 C. — Aliæ itaque

sunt res quibus fruendum est, XIX 402 D, iis scilicet quæ beatos nos faciunt, 102 A', ut summa Trinitas, 104 A; aliæ quibus non fruendum, sed utendum, 102 A', iis nimirum quæ nos ad beatitudinem adjuvant, ut creature, 102 B'. — Quum enim quietem importet fruatio, XIX 435 C, non nisi in infinito bono inveniri potest, 414 D, 421 A, D'; de nulla igitur creatura, quantumvis sublimi, frui fas est, 419 A', sed de Deo dumtaxat, proprie, perfecte, 420 D', 421 D, et objectaliter, 120 B, A', D', 421 D, ut summo bono, 121 B', et ultimo fine, 419 C', ita ut ipse sit formale et immediatum objectum fruitionis, 419 C, 422 B', nec tantum remotum, ut irrationaliter contendit Durandus, 422 A, eoque clare ostendo, necessario fruatur anima, 130 D', 131 C, 132 C, quidquid contra arguat Scotus, 128 D, 133 D; sed quot modis res corporales dicuntur quiescere, 433 C, tot modis dicuntur spirituales Deo frui, 135 B'.

— Trium divinarum personarum una est eademque fruatio, XIX 425 D, ob unitatem fruibilitatis, id est divinæ bonitatis, 123 B', D', et fruibilis, seu finis ultimi, 123 D'; et sicut in tribus summa est æqualitas, sic de tribus æqualiter est fruendum, 426 D. Verumtamen, juxta Scotum, potest viator frui essentia divina absque fruitione personæ, XIX 426 A', vel frui aliqua persona sine aliis, 426 C', non autem frui persona aliqua, nisi fruendo essentia, 426 B'; similiter, ex potentia Dei absoluta posset comprehensor divina essentia frui sine fruitione personarum, 427 A, aut aliqua persona sine aliis, *ibid.* — An frui liceat potentis, virtutibus, XIX 414 C, ut fide et spe, 414 A', B', aut beatitudine ipsa, 109 B', 412 A, 420 B, A', 123 A', aut gaudio quo comitur et completur fruatio, 424 C.

FRUMENTUM. Ex frumenti farina Eucharistiam confici jussit Ecclesia, XXIV 300 D', quoniam frumenti grano comparavit se Christus, 296 B, 297 C, 300 D, et co usus est in institutione sacramenti, 300

A; sed frumentum nomen generis est, sub quo continentur triticum et spelta, juxta Albertum, 299 B', imo siligo et hordeum, juxta alios, 300 C; quapropter videtur nonnullis materia apta cujuslibet frumenti farina, 300 B'. *Cf. Triticum.*

FULGENTIUS (S.), Fabianus Claudius Gordianus, Augustini discipulus et Rusensis episcopus (467-533), actus humanos Deo disponenti adscribere videtur, XXI 409 D' etiam malos, XXII 500 B'.

FUNDAMENTUM. Ad rationem fundamenti duo pertinent: ut sit prima pars ædificii, et ut in eo totum sustentetur ædificium, XXIV 363 B'; hinc vario titulo spiritualis ædificii fundamenta dici possunt fides, timor, pœnitentia, 363 C', caritas, humilitas et fortitudo, 363 D'. — Quid sit super fundamentum ædificare argentum, aurum, lapides pretiosos, XXI 498 C', XXIV 565 C', 566 C, vel econtra fœnum, stipulam, lignum, XXII 234 B, XXIV 565 B', D', 566 C, C'. — Quo sensu super fundamentum ædificata dicantur venialia, XXIV 566 A.

FUNUS. An et quatenus defunctorum animabus prosit funerum seu exequiarum solennitas, XXV 335 D'. *Cf. Defunctus.*

FURIA matrimonium sequens illud non dirimit, XXV 443 C', præcedens autem, modo impedit, modo non, *ibid.* — Furiosis communiter denegandæ sunt Eucharistia, XXIV 2462', D', et Extrema Unctio, 595 D', nisi lucida habeant intervalla, 247 A, 600 D'. — Quo sensu dicitur inesse dæmonibus furor irrationalis, XXI 383 C'.

FURTUM recte in lege prohibetur, XXIII 602 B', 603 C, tanquam justitiae contrarium, 604 A'. — Cur gravius quam adulterium puniatur, XXIV 410 C; an licite puniatur morte, 409 C', 410 B, 412 D'. — Ad restitutionem tenentur, non modo fures, XXIV 397 D, sed qui furtiva bona dono acceperunt, 417 A, et principes qui latrones coercere negligunt, 400 C'. — Furti rea est creatura quæ sibi soli dona Dei retinet, XXIV 582 A, quoniam nihil

a Deo recepit, nisi ut in alios refundat, 581 D'. — *Cf.* Restitutio.

FUTURUM est differentia temporis, XXI 78D', nec locum habet in aeternitate, 83 C, 144B', nec probabilitus in aeo, XIX 372B, C, XXI 428B, 445A'. — Futura alia sunt quorum tota causa est Deus, alia quorum tota causa est creatura, alia quorum causa sunt simul Deus et creatura, XX 476 A'. Alia sunt in causis determinata, ut motus coeli, quae certitudinaliter praesciri possunt, XXI 411C', alia in causis suis sic determinata, ut frequenter, sed non semper eveniant, 411D', et haec conjecturaliter tantum prænuntiari possunt, 412A, alia in causis minime determinata, et haec a Deo dumtaxat praevideri valent, 412B, 417

A; sic effectus naturales et nonnulla futura contingentia ex signis naturalibus aliqualiter praevideri possunt, 414 C, ut per motus animalium, 415B. — Futura contingentia a Deo cognoscuntur, XX 480 A, non tantum in suis causis, sed in suo esse determinato, 480 B', et tanquam praesentia, 480 D', 481A, 483C'. An et quomodo stet eorum contingentia cum divina causalitate, XX 479C, C', 480A, 484B, 485C, XXII 502 A', et præscientia, XX 479C', 480C, 481B, B', 484D, 485A', C', 486 D, 494 C'; an sint causa præscientiae divinæ, XX 474 C', 476 C', vel contra a divina præscientia causetur, 474 B', 475B, D. — *Cf.* Contingentia, Praesentia.

G

GABRIEL angelus ad summum chorūm pertinere non videtur, XXI 526A, 528A', quum Michaelē sit inferior, 527C', sed ad chorūm Archangelorum, 527C', 528 A. — Angelus fuit B. Virginis custos, XXI 549C.

GAIANUS hereticus, Alexandrinus pseudo-archiepiscopus, caput sectæ Gaiatarum (vi^o saec.), corpus Christi incorruptibile docebat, XXIII 378 C'. (*Cf.* Baronii Ann. ad an. 535, n. LXV.)

GALENUS (Claudius), Pergamensis, medicus celeberrimus (131-200), perperam censebat animam esse corporis complexionem, XIX 274 A', XXI 409B. — Allegatur de causa melancholiæ, XXI 419C, de officio spirituum, XXII 96B, de potentia ignis ad consumenda corpora, XXV 306 D'.

GAUDIUM dicitur quies appetitus in rem amata præsentis, et præsupponit amorem, XXI 310B, nec tantum est dilectio boni præsentis, sed spiritualis ac specia-

lis passio appetitus intellectivi, XXV 437 B', quæ in anima est subjective, sed corpori communicari potest, 399 C'. — Non omne gaudium Platonici et Stoici malum dixerunt, XXV 430C', 431B, sed quoddam censerunt laudabile, quod in Deo abundat et in viris heroicis, 431C. — Gaudium et tristitia ex se contraria sunt, XXIV 369A, nec possunt simul consistere in eodem de eodem, 369B; sed non quolibet gaudium cuilibet tristitia oponitur, 369A, et simul in eodem esse possunt de contrariis vel diversis quantum ad causam, 369B, non tamen æque intense quantum ad sensum, quoniam anima circa unum intense occupata ab alio retrahitur, 369C, nec simul intense, sed nunc unum, nunc alterum, 369D. — *Cf.* Tristitia.

Gaudium prout est passio ad sensitivam pertinens, non competit angelis, XXI 557C, sed tantum gaudium spirituale, quod cuilibet bonæ actioni annexum

est, 557 D, quod non habet contrarium, 557 A'; unde, licet gaudium accidentale de profectu et salute sibi commissorum concipient, 555 D, 556 D, de damnatione eorum nullam gaudii imminutionem patiuntur, 556 C', 557 A. — Dæmonibus pariter nullum de perditione hominum gaudium accidere potest, XXI 361 B', tum quia mala in hac vita incomparabiliter per bona compensantur ac superantur, 361 C', tum quia damnationis eorum rigor eos vel ad modicum gaudere non sinit, 362 A; verumtamen, quum ante judicium nondum pena eorum sit completa, putant quidam eos de turpibus gaudere posse, 365 C', 373 C'. An gaudio inordinato peccaverit Lucifer, XXI 310 B. — An gaudium sit de essentia beatitudinis, negant quidam, quia nec visio est nec fruitio, XXV 430 B, sed perfectio tantum visionis, 430 A', et pars fruitionis, 437 A'; affirmant, et verius, alii, quia necessario visionem Dei comitatur, XIX 130 D', XXV 378 B', 380 B, B', 430 C, nec ab ea separari potest re aut ratione, 430 D; imo cum ea constitui felicitatem, 430 A. Beatorum igitur gaudium tam ex visione quam ex dilectione procedit, XXV 438 A', et de triplici fonte oritur: de perfectione virtutis eorum intellectivæ, 481 A', de pulchritudine Sponsi, 481 B', et visione gloriae ejus, 481 C'. An autem omnia accidentalia gaudia simul complectatur, ita ut nullum deinceps augmentum recipiat, affirmit Parisiensis, XXV 477 A, contra alios, 477 B; sed gaudium quodecumque accidentale respectu essentialis, est velut gutta ad Oceanum, 477 C. Et quia in hac vita gaudium, etiam modicum, sine strepitu esse nequit, XXV 473 C, quapropter præ spiritualis lætitiae dulcedine multi devoti corporaliter exultasse perhibentur, 474 B, verisimile est Beatos in cœlo, præ gaudio choreas ducere, vel tripudia, 474 A', præcipue quum eis data sit dos agilitatis, 474 B', contradicente tamen Parisensi, quia verum gaudium res severa est, non

emolliens nec dissolvens gaudentem, 474 A. — An et quomodo Deus et Beati de poena damnatorum gaudere dicantur, XXV 460 B, C.

GAUNILO (Majoris Monasterii monachus, O. S. B.), « vir doctus », scripsit contra argumentum quo Anselmus Dei existentiam probare nititur, XIX 227 A'. (*Cf.* Migne P. L., tom. 458, c. 41.)

GAZOPHYLACIUM quid et quotuplex, XIX 51 C.

GENERATIO multipliciter sumitur, XIX 293 C, 294 C, et definitur, 293 C, A'. Modo generaliter pro quacunque productione accipitur, XX 264 D', modo specialiter pro productione ex substantia producentis, sive in vivis sive in elementis, *ibid.*, et ita dividitur contra creationem et factiōnem, 265 A. A factiōne enim differt, quia faciens ex exteriori materia producit aliiquid, generans ex propria, XIX 348 B'; a creatione autem, juxta Henricum, quia creatio fit ex nihilo, generatio ex materia præexistente, XXI 76 D', seu, ut explicat Avicenna, quoniam in creatione fit esse post non esse absolutum, 72 D', 76 B, in generatione esse post esse antecedens, 72 D'. Quomodo dicatur opus naturæ, XIX 294 C'. — Quatuor generationis modos enumerat Bonaventura, XXIII 222 D', duodecim Arius, XIX 428 B. — Nulla generatio, præter divinam, æterna esse potest, XIX 429 D, quum enim fiat per motum, ab æterno esse nequit, XXI 76 B'. — Generatio communitati necessaria est, non cuiilibet personæ, XXV 61 A', et quum ad plura ordinetur, nempe ad perpetuitatem speciei, populi et Ecclesiæ, 68 B, ad plura pertinet fora, naturæ, legis civilis et ecclesiasticæ, *ibid.* — *Cf.* Factio.

Generativæ potentia operatio incipit ubi desinit nutritivæ, XXII 402 C', ejus enim materia residuum est ultimi cibi, 402 D', 410 A. Proles tamen non modo ex superfluo alimenti generata esse videatur, XXII 400 B, 402 C', sed ex ipsa substantia generantis, ejus scilicet humido

radicali, alioqui non esset vera generatio nec vera cognatio, 403B; ideo, juxta quosdam, ex humido radicali Adae aliquid per generationem in omnes homines transit, 403D, 404A', 405C, et ex eo quod ex parentibus decisum est, constituitur veritas naturae corporalis geniti, cui nihil postea adjungitur, et quæ sola in fine resurget, 395D', 399A', vel saltem sola in homine fixa manet, 397B, quod enim prius est in generatione, ultimum est in destructione, XXIV 503A'. — Quapropter generationi vulgo attribuitur originale peccatum, quia et in ea est materialiter, XXII 407A', et per eam traditur, 416D, 417C, et eam magis inficit, 415D, 417B, B'. — Cf. Semen.

Generatio in creaturis. — Generandi potentia ad omnium generabilium et corruptibilium perfectionem pertinet, XXII 200A', ideo, quidquid somnient quidam, homines in statu innocentiae præter generationis viam multiplicari potuisse, 200A, 205D, tunc fuisse generatione carnalis, 200D, ad multiplicandam speciem, 201C; imo omnes genuissent, 202D', et tot fuisse geniti masculi quot femellæ, 203 A, A'. — Verumtamen, quum naturalis generatio fiat ex materia aliqua virtute naturæ, XXI 64B', generari non potuerunt spiritualia, coelestia et prima generabilium supposita, 64A', quæ enim per generationem producuntur, ab æterno esse nequeunt, 77C, ideo necesse est ponere in omni genere primum suppositum a quo cetera processerunt, 77B'. — Cf. Homo.

Ad generationem perfectorum animalium non sufficit virtus cœlestis, quidquid dicat Avicenna, XXII 146A, B, sed requiritur virtus agentis particularis et locus temperatus, 146A. Hominum igitur generatio nec divinæ operationi adscribi potest, XXII 401A, alioqui non esset naturalis, 401C, nec virtuti celorum, 401D, aut inferioris naturæ, 401C', quæ homines educeret de terra, 146C, vel ex putredine, 146A', sed generantis

substantiae deferenda est, 407D, 410A. — Ad generationem inferiorum varie conferunt varii planctæ, XXII 95C', et sol, XXI 34, 423A, XXII 38B', 93A, 95B'; sed in generatione equi causa principalis est sol, causa instrumentalis, equus, XXIV 60A, in generatione hominis causa principalis est Deus, causæ instrumentales, sol et homo, *ibid.*; an et quid conferat ibi materia, XXII 149B, 170A', C', 176D. — Inanimata simile sibi generant sine medio, viventia autem et sine medio et per medium, XXII 184C. — Cf. Cœlum.

Ad generationem requiritur principium passivum, seu passiva potentia naturalis, et principium activum sibi correspondens, sive respectu formæ inducendæ, sive respectu dispositionis ad formam, XXV 248C', et communiter principium agens est mas, qui formam inducit, XXII 200A', principium passivum femina, quæ materiam præbet, 200B', et semen masculinum est ad femineum ut coagulum ad lac, XXI 458B. Verumtamen absque mare quandoque fieri potest generatio, juxta Parisiensem, quum ex vento concepisse dicatur equas in Portugalia, XXI 458A, et ex ursa mulierem in Saxonia, 458D. — An autem generationi prolis active cooperetur mater, negant aliqui, quoniam patiens est dumtaxat, XIX 287B, D, XXIII 99D', nec vim habet ad educendam formam, 100B, ideo generationi non cooperatur nisi ministrando materiam, 99C, 100B, et conceptum fovendo, 99C, 100C; affirmant alii, sive quia non mere patiens est femina, sed suo modo agens, 99C', 100A, D', sive quia in materia matris est potentialiter forma educenda, 100A. — Ex omni igitur generatione non sequitur paternitas, maternitas nec filiatio, XXIII 115A, sed ex ea tantum quæ genitum facit in similitudinem generantis, *ibid.*, non enim vere pater dici potest nisi qui substantiam præbet, 111A', 112B', et virtutem for-

mativam, 411A', 415D. — *Cf.* Mater, Pater.

Recte dicitur genitor causa geniti vel quoad fieri tantum, ut tenent Henricus et Thomas, XXI 98C, 99A, vel quoad fieri et esse simul, ut volunt Richardus, 100D', et Cartusianus, 101C, etsi enim pater non sit causa totalis nec principalis, causa tamen est, 101D, quum proli det esse et vivere, 101A'. — Quum tamen in generatione communicetur non idem individuum, sed eadem dumtaxat species, XXII 210C', generanti assimilatur genitum, non in dotibus personalibus corporis vel animæ, sed in proprietatibus speciei tantum, *ibid.*; generans enim et genitum convenient in specie, non in accidentibus, XXIV 297 A'. — Insuper, quia virtus generativa dispositionibus plurimum conformatur animæ, XXII 203B, et ab imaginatione valde juvatur, 203C, ex variis causis accedit generari parentibus prorsus dissimiles, 203D, masculos vel feminas, 203A'. — An generatio de carne fieri queat secundum speciem, XXV 271 B, an secundum materiam dumtaxat, 271C. — *Cf.* Filius.

Illi convenit generari cui convenit esse, nempe toti seu composito, XXII 139B; nec enim formæ nec materiae competit generari, 138B', sed composito, 139B, 183C. — Anima igitur pueri ab anima generantis non producitur, nec per divisionem, XXII 182A', nec per causalitatem, 182B', nec per traducem, 182A', 184D; in semine genitoris non est actu secundum completam essentiam, 172D, nec etiam virtualiter, 172A', nec successive evolvitur, 172B', nec e potentia materiae educibilis est, 182C', virtute creata aut causis secundis, 140D'; restat ergo ut a Deo creetur immediate, 142B'. Formæ vero inferiores proprie non creantur, XXII 179A, quia non sunt penitus ex nihilo, 179C'; quomodo in genitum inducantur, 169B, 170D, 172C, D, 173C, 174D', 176C', 177A, 178C, 179A, 180A'.

— Corpus autem formatur virtute formativa quæ in semine continetur, XXII 172B', et agit ex virtute animæ genitoris, etiam praesente anima geniti, 172 C'. — In generatione hominis, animam rationalem præcedit aliqua forma e potentia materiae educta a generante, quæ adveniente anima destruitur, juxta aliquos, XXII 136C', perseverat, juxta alios, 138A', alias non appetet quomodo destruatur, 137A, nec cur educta esset, 137B; imo sequeretur filium non habere esse genitum a patre, 138B'. Etsi enim genitor animam intellectualem de materia non educat, sicut formam educunt bruta, oportet eum aliquam educere formam, alioqui nihil generaret, XXII 139 C, quum nec animam generet, nec materiam, 138B', 139B. Et quantum dat de forma, tantum dat de consequentibus formam, quæ sunt locus et motus, XXII 72D. — In generatione ergo naturali necesse est alterationem unius præcedere generationem alterius, XXIV 448B', et ex parte cause materialis, remotio formæ prioris præcedit infusionem sequentis, 452C, ex parte vero causæ formalis sequitur, 452C, sicut et ex parte causæ finalis, 452 D, 453 A; verumtamen simul et in eodem instanti fiunt expulsio formæ prioris et introductio sequentis, 454D', quia non potest materia esse sine forma hac aut illa, 453A. — *Cf.* Anima.

Vi generativa carent dæmones in corporibus assumptis, XXI 451A, 457D, ideo vere generare nequeunt, 451B, 452A, etsi valeant semen a viris acceptum in feminas transfundere efficaciter, 451B, 452B, 453B', D', 454B, 458A', imo tam efficaciter ut inde nascantur gigantes, 452C; filii autem sic geniti, non sunt filii dæmonis semen inducentis, sed viri a quo semen acceptum est, 452C, 453 B'. *Cf.* Incubus.

Generatio in divinis. Deo, ob sumمام essentiæ communicabilitatem, XIX 294C, 295A', 296C, generare convenit vere, 292B', 294D', 295A', dignissime,

294C, et proprie, 294D'. Imo, generare quantum ad id quod habet perfectionis, per prius competit ei, XIX 315B', 316A, B, a quo omnis est paternitas, 315C', quantum ad id quod habet imperfectio-nis, per prius competit creaturis, 315B', 316A, B, et sic quoad id quod habet per-fectio-nis, a creaturis ad divina translatum esse dicitur, 294B', quoad id quod habet imperfectio-nis, a divinis ad creata, 315D'. — In Dco igitur vera est genera-tio, XIX 292A', 293B, A'; sed generare de Deo et creaturis non univoce dicitur, 321C, generatio enim divina in multis a generabilium generatione distat, 293D, 322D, 426C', 499A, cuius imperfectiones excludit quascumque, ut motum, muta-tionem, tempus, 293A, B, 294A', 295B, nec a variis processionum creaturarum modis nonnisi imperfectissime repre-sentari valet, 428B', 450A'; a nullo tam-en melius exprimitur quam proce-sione verbi ab intellectu, 428C', quoniam in Deo nulla accipi potest generatio nisi ad modum naturae intellectualis, 448B', 449A, 450A'. — Cf. Emanatio.

In Deo generandi potentia non univoce dicitur cum potentia creandi, XX 289A', quum enim generatio prima sit et per-fectissima omnium productionum, XIX 296B, et effectum multo magis causæ adæquet quam creatio aut factio, 296C, divinæ generationis terminus tanto plus terminis creationis præstat, quanto plus est generare quam creare, 296D; quid inter generationem et creationem, 293A.

Quum generare sit personæ, tanto magis divinis nominibus essentialibus con-venit, quanto magis propinquat nomen ad rationem suppositi, XIX 313D; sic non æque proprie generare dicuntur Pater, *ibid.*, Deus, 313A', substantia, essentia, 313B'. — Essentiae non conve-nit generare, XIX 310A, 311A, C, 313B', 315B, non enim dici potest genera-tionis divinæ materia ex qua, 320A, C, C', aut subjectum, 321C', nec pariter gene-rari, 312D, 314C, quum non individue-

tur in personis, sed tribus sit communis, 312B'; nec igitur nata dicitur, 313A, nec generata proprie, 313B, quia ctsi habeat terminum ad quem, qui est esse, caret termino a quo, qui est non esse, *ibid.*; a quibusdam tamen dicitur generari sub-jective, 320B', quia per generationem communicabilis est, 312A', B'; an ratione prececdat generationem in Patre, 312D', vel in Filio, 312C'. — Divina generatio opus est naturæ potius quam substantiæ, XIX 294C, et quamvis ad substantiam terminetur, 314A', B', non ad substan-tiam secundam transit, sicut generatio creaturæ, 314B, D', sed ad primam tan-tum extenditur, 314A', et ad personam terminatur, 314C'. — Cur in duos partus necessario effluat, XIX 295C'; quid inter generare et spirare intersit, 496B, 501C, B'; an ex natura rei prius convniat Deo gignere quam spirare, 488D. — Cf. Essentia.

In divinis generandi potentia est quid absolutum seu pertinens ad essentiam, juxta quosdam, XIX 343A, 343C, XX 119C', quid medium inter absolutum et relationem, pertinens simul ad essen-tiam et personam, juxta alios, XIX 340B', 341C, B', 342A, C, D, B', 343B', 471D, quid mere relativum, pertinens ad per-sonam, juxta tertios, 340B', 342D', 344B', 471B, quorum positio videtur verior, 343C'. — Patri reservatur, XIX 293A, cuius est forma relativa, propria, 496C', a paternitate non differens nisi modo loquendi, 471B, et a vi spirativa nisi ratione, 471D. Non igitur generat Pater in quantum Deus, nec in quantum inna-scibilis, XX 240B', 241D', sed in quan-tum Deus Pater, 240B', 241C', seu in quantum ipsi proprietas est que est paternitas, 241C'. An dicatur Pater quia genuit, vel potius genuerit quia Pater est, XX 240A, B, 241B', 242A', D'; an genuerit ex necessitate, XIX 325B', 327D, B', voluntate, 326C, C', vel natura, 327B, D'; quum dicere in divinis dicatur generare, an dicendo se, generet se Pa-

ter, 247 C'; an et quo sensu dici possit: Deus genuit Deum, 296 C', 297 A', C', Deus genuit se Deum, vel alium Deum, 297 C', 298 C, A', B', D', 300 B', D', 301 B, Deus genuit Deum qui est Deus Pater, 299 A, B', vel Deum qui non est Deus Pater, 299 B, A', Deus genuit deitatem, 300 A.

Patri ergo naturalis est potentia ad generandum, XIX 333 A', 344 A, C, D, non modo logica sed realis, 335 B, D, licet non univoca cum creaturis, 335 A'; quæ ad unicum Filium terminatur, quia in eo exhaustitur, 337 B'. — An Filio tribuenda sit eadem potentia, affirmant nonnulli, XIX 197 D, quamvis ad actum nunquam ducatur, quoniam nec vult Filius nec eum velle decet, 197 C, 293 B, 336 A, negant vero plerique, 335 C, 336 D', quia illam a Patre recipere non potuit, 336 B; ideo nullo modo generare valet, 336 D, 337 C, D. Sed ipsi est potentia qua potest generari, XIX 338 D, A', B', XX 120 A, que potentia eadem est ac potentia qua Pater generare valet, XIX 338 A', C', D', 339 C, XX 418 B', 419 B, nec est potentia proprie ac vere passiva, XIX 338 B'; insuper et potentia cum Patre spirandi Spiritum, 334 C. — Similiter Spiritui Sancto nulla est vis generativa, XIX 337 A, 339 D, C'. — Ceterum, quum generandi potentia non contineatur sub omnipotentia, XIX 333 B', XX 289 A', hujus carentia nec Filii nec Spiritus Sancti officit omnipotentiæ, XIX 348 D', 349 A, C, D, XX 106 C, vel dignitati, XIX 349 A', B', quoniam generare et generari, etsi sint inter se opposita, 501 B', ejusdem sunt potentiaæ, XX 106 D'. — Cf. Pater, Persona.

Generatio Filii a Patre æterna est nec principium durationis habet, sed tantum principium a quo est, XIX 424 C, alias non potuisset fieri Pater de non generante generans absque sui immutatione, 424 D, B'; hinc sicut non incipit, ita non desinit, et semper in actu est, 424 D, ideo semper nascitur et semper natus

est, 425 A', et quoad durationem non est terminata, 425 B', C'. An sit in fieri vel in facto esse, XIX 425 D, 427 C, et enuncianda sit in præterito, 426 A, D', 427 B', C', vel in praesenti, 426 A, C, 427 A', vel in futuro, 426 A', 427 C', vel per verba de præterito et praesenti simul, 425 D', 427 B'. — Nullo modo prior est processione Spiritus Sancti, nec ordine naturæ, XIX 480 A, nec ordine dignitatis, 480 A, 486 A, sed quoad nostrum intelligendi modum, prior dicitur, 485 C', tum quia Filius est Spiritus principium, 485 C', 486 A', tum quia generatio, ut actus naturæ et intellectus, rationem præcedit spirationis, quæ est actus voluntatis, 485 B', 486 C, B', 488 B.. — Cf. Filius.

Fili generatio a processione Spiritus realiter differt, XIX 501 C, C', D', et multipliciter, generatio enim est ab uno, processio a duobus, 493 B, D', 494 C', 496 D', 497 C', generatio fit per modum intellectus, processio per modum voluntatis, 493 D', 494 A', 497 B', 499 D, 500 A, generatio ex propria ratione communicat naturam, processio autem non, 494 A, 503 B, C; item differunt quoad terminos, personas videlicet procedentes, 496 C, 497 A, D', 498 A', 499 C, et a se ipsis originaliter, quia quædam sunt principia prima et simplicia, 502 C, inter personas distinguuntia, 494 D, 496 B. Utriusque principium est divinæ essentiæ infinitas, XIX 496 A', 499 B'; sed Verbi processio dicitur generatio, quia attenditur secundum actionem intellectualem, 438 C, 448 B', processio Spiritus minime, quia non fit per modum similitudinis, 495 B', D', 502 D', et actum intellectus, 438 D'. — Cf. Processio.

Generatio Filii duplex, XXIII 183 A', 185 D, 187 C, quia bis natus est, 182 B', 183 C, ex quibus generatio a Patre inenarrabilis est, XIX 293 C, generatio ex Virgine mirabilis, XXIII 102 B', nec a creatura mente comprehendi potest plenarie, XIX 421 A, 429 C'; attamen in patria a Beatis plene conspicitur et aliquatenus

comprehenditur, 429 D', unde præsumptionis non sunt arguendi qui cani utrumque intelligere conantur, 429 D'. — Quum mera sit relatio, quæ nihil ponit in divinis, XX 447 C', non derogat potentia Filii, 417 D', 418 A', 419 A, A', C', 420 B, D'; in generatione enim humana, ob actus imperfectionem, genitus nascitur inferior patri, in generatione divina nascitur æqualis, 405 D; imo Verbi essentia et substantia, ut per generationem acceptæ, dici nequeunt generatæ, XIX 294 A. — Cf. Nativitas.

Generabile tripliciter dicitur, XXIII 482 A. — Generabilia quoad substantiam et operationem mensurantur tempore, XXI 447 A, et motui continuo subjiciuntur, 446 B'; an quandoque subjiciantur ævo, 447 D'. Cf. Corruptibilia.

GENNADIUS, Massiliensis presbyter et theologus († 493), auctor libri de Ecclesiasticis dogmatibus vulgo Augustino adscripti, allegatnr de Dei imagine in homine, XIX 289 D', de frequenti communione, XXIV 339 C, et de satisfactione, 384 D'.

GENUS quid sit, XIX 396 C. — Non est similitudo alicujus rei extra animam existentis, XIX 450 A', nec habet in Deo propriam ideam, XX 408 A, 413 B', D'. — Subiectum est cui accidit esse determinatum vel non determinatum ad actum per differentias suas, XIX 396 B'; quodam modo cum materia convenit, 396 A', quodam modo ab ea differt, 397 B; quid medium dicit inter potentiam et actum, 397 C; comparatur ad speciem tripliciter, 397 A, et ad differentiam pariter tripliciter, 397 B; an et quomodo ad illud pertineant differentiae, 393 C', 394 C, B'. — Predicatur univoce de omnibus contentis in se, XIX 393 A, sed ejus natura non eodem est modo in omnibus speciebus, XXV 61 A, non enim omnibus communicatur secundum esse unum, sed secundum unam rationem communem, XIX 392 D', ita ut omnia quæ sunt in genere uno communicent in essentia

generis et differant secundum osse, 393 C'. — Variis modis dicitur unum, XIX 76 C, et quot modis dicitur unum, tot modis dici potest scientia ejus una, 76 D. — In genere aliquid est dupliciter, XIX 393 A', XX 442 D, naturaliter ut species, reductive ut principia, XIX 393 A', aliud est enim esse in genere, aliud ad genus reduci, XXII 532 B', sicut aliud est genus naturale, aliud genus logicum, XXI 270 B'. — Omne quod est in genere addit aliiquid supra genus, XIX 392 B', et habet quidditatem differentem ab esse, 392 C', 393 D', oportet enim ut sit finita perfectionis, 397 C, et partes habeat et potentialitatem, 397 D. — Cf. Differentia, Species.

Idcirco genus non convenit Deo, XIX 399 D, A', qui non habet genus, 393 D', nec est genus, 396 C', nec est in genere, 396 C', 397 C, B'; non est in genere substantiae, 392 B', nec in generibus accidentium, 393 B, nec in genere aliquo simpliciter, 393 A', aut reductive, 394 A, sed est extra et supra omne genus, 75 B, 396 C', 397 D, D', 398 D', quamvis dicatur Deus de pluribus personis, 391 A, 400 D. Attamen ipsi convenit aliiquid rationi generis simile, XIX 400 B', ideo a non nullis genus habere dicitur, 400 B', sed improprie, 396 D'. — Item potentia pura, que non habet differentiam, non est genus, XIX 396 D. — Bonum et malum non unius sunt generis, XXI 52 A', nec malum genus dici potest, nisi reductive, 42 A', 52 C'. — Immateriale substantiae, quamvis sint in genere, non sunt unius generis naturaliter cum sensibilibus, XXI 270 B, sed tantum remote et logice, 270 B', sicut cœlestia et inferiora, corruptibilia et incorruptibilia, ibid. — Cur bruta perhibeantur facta juxta genus suum, homo vero minime, XXII 442 C.

Genus masculinum (et femininum) est determinatum, nec prædicatur perfecte nisi de re perfecta et subsistente, XXIII 456 C, genus neutrum informe est, et prædicatur tam de re perfecta et sub-

sistente quam de re non subsistente et imperfecta, *ibid.* — Genera masculinum et femininum adjective tenentur, et ponunt distinctionem inter terminos personales qui in locutione ponuntur, XIX 421 D, ideo in divinis aptantur, masculinum personis, femininum proprietatibus, 421 B; neutrum substantivatur et importat diversitatem simpliciter, 421 C, quapropter in divinis aptatur essentia, 421 B. — *Cf.* Trinitas.

GEOMETRIA an et quatenus sit scientia, XIX 59 C, 60 A. Ipsi varia assignantur subjecta, XIX 79 A'. — Liber Geometriæ (Euclidis) allegatur de polygono, XXI 92 B'.

GERMANUS (S.), Antisiodorensis episcopus (380-440), «vir admirabilis ac divinus», asinum mortuum et vitulum comedestum ad vitam revocavit, XXV 257 A'. (Legend. aur. c. 102.)

GERMANUS (S.), Capuanus episcopus († 520), Paschasiūm defunctum in balneis servientem invenit, XXV 462 A'. *Cf.* Paschasius.

GERSON (Joannes Charlier, de Gerson), theologus et Parisiensis cancellarius (1363-1429), contra Anselmi argumentum arguit, XIX 227 B'; Hugonem de Sancto Victore commendat, XXI 502 B'.

GIGAS. Gigantes antediluviani non videntur ab incubis dæmonibus geniti, XXI 432 C, D', 457 D'. — Olim in Britannia adeo erant obvii, ut dicta sit insula illa terra Gigantum, XXI 457 D'. — In resurrectione gigantes in communi statura resurgent, XXV 274 D. — *Cf.* Ineubus.

GILBERTUS Porretanus, vir «in sacris litteris plurimum exercitatus», XX 229 A', commentator Boetii, XX 230 D, XXI 495 D, et Pictaviensis episcopus (1070-1154), contendebat tres personas esse unum Deum, non autem unum Deum esse tres personas, XIX 299 C', dicens relationes et proprietates in divinis nec esse essentiam, XX 357 C', nec personas, nec in personis, 359 A', B', sed res extra affixas, quas propterea relationes vocabat adsi-

stentes, 303 A'. In quo videtur fuisse hæreticus, XX 228 C, 229 C, aut saltem hæresim redolere, 228 C'; sed errorem, quem ex quibusdam Boetii verbis male intellectis sumpsisse videtur, XX 228 D', 229 D, in concilio Remensi revocavit, 229 C, B'. — Docebat pariter Deum posse super impossibile per accidens, XX 359 C. — Quid sentiat de tempore, ævo et æternitate, XIX 371 D', XXI 83 B. — *Cf.* Porretani.

GLORIA multipliciter sumitur, XXV 431 A'.

— Ex consideratione summæ gloriae Dei suaderi potest pluritas personarum in eo, XIX 482 A', 231 C, 232 C'. — Mundo data est gloria duplex, in principio inchoata, in fine perficienda, altera spiritualis, id est multitudo angelorum, altera corporalis, quæ est in cœlo empyreio, XXI 453 C. — Gloria Beatorum in visione et fruitione Dei proprie constitit, XXI 284 A, et per prius est in potentias, juxta Bonaventuram, XXV 409 D, principaliter et per prius in essentia, unde redundat in potentias sub ratione habitus, juxta Henricum, 408 B, C', quapropter una est, dum dotes, quæ potentias perficiunt, plures sunt, 409 C. — Duplex est, altera animarum, quæ Beatorum præmium est essentiale, XXV 479 A, et tota beatitudo, 479 B, quia in ea contentantur omnia eorum desideria, *ibid.*, ideo dicitur beatitudo, vita, 479 C, pax, requies, libertas, 479 D, lux et claritas, 479 A'; altera corporum, quæ simplex est redundantia, 479 A, non beatitudo, nec pars beatitudinis, sed tantum retributionis, 479 B, et dicitur stola secunda, *ibid.* — Gloria est gratia consummata, XXV 408 B, sed non videtur idem realiter esse cum gratia, 431 D, quoniam non sufficit gratia ad visionem Dei, 432 C, sed requiritur lumen gloriae, quod intellectum creatum disponit ad unionem cum divina essentia, 420 C, et sine quo non valet angelus aut anima ad divinæ essentiæ visionem pertingere, 422 B, nec beatitudinis actus exercere,

sicut sine lumine gratia mereri nequit, 422C. — Incorruptibilis est, XXV 427C', ideo gloriae detrimentum non incurunt angeli custodes ex damnatione suorum, XXI 555A', quia in bono adepto sunt confirmati, 555C', nec indigniores facti sunt, 556D'; imo post judicium augenda videtur, sive extensive, ex gloria aliorum electorum, XXV 411D, sive intensive, ex resumptione corporum, 409B', 410 D', 411C, B', C'. — Cf. Beatoitudo, Lumen.

Inanis gloria modo excellentiae appetitum significat, et est capitale vitium, XXII 567D', 569D', modo laudis appetitum, et est filia superbiae, 570A'. Cf. Superbia.

GLOSSA. Nomine hoc, glossæ, variae designantur Scripturarum explanationes, scilicet :

Glossa interlinearis Anselmi, Laudunensis canonici et scholastici († 1117), non semel allegata : quod Filius dici possit, Qui est, XIX 363B, XX 321C, et Liber vitae, XX 321C, et major sit ipsis Seraphim, XXI 527B; quod Lucifer bonus creatus sit, XXI 463D; de corpore Christi, XXV 435A, de distributione gratiarum, XX 20D', de conscientia, XXII 524A', de peccato contra Spiritum, 574 C', 575A, de contritione, XXIV 361B', de verbo apparere, XIX 565A, etc.

Glossa ordinaria Walafridi Strabi, abbatis Augiae Divitis, Ord. S. Bened. (806-849), pariter saepius citata : De tripli imagine, XIX 257D; de Dei veritate, 358C', voluntate, XX 615D', 617B', electione, 324C, 325C, et inscrutabilibus judiciis, 541C, 545A; de Deo fonte veritatis, XIX 358D', XXV 421C'. De Christo : quod non decimatus sit in lumbis Abrahamæ, XXIII 103C', 104C', et corpore tantum inferior fuerit angelis, XIX 378C'; quod etiam ut homo vere Deus dicatur, XXII 201A'; et ipsi debeatur cultus latræ, 191D; de ultima ipsius cœna, XXIV 302C; eur post resurrectionem quadraginta diebus cum discipulis con-

versatus fuerit, XXIII 392A; quomodo dicitur caput, 237D. De donis Spiritus Sancti, XXIII 539A, 540B'. De angelorum numero, XXI 219D', 231B', et illuminatione, 505C. De dæmonibus : quod non vere pœniteant, XXI 384B, et omnia perverse agant, 385D'; quod semper, licet inviti, divinae gloriæ deserviant, 363D'; quod fidem quamdam habeant, sed informem, XXIII 409B', spem aliquam, sed inanem, XXI 386D; quod ubiquique secum infernalem ignem deferant, XXI 350A, 352A', XXIII 387C, XXV 311 C', et ipsis terribilior reservetur damnatio, XXI 351A', eorumque sedes ab electis repleantur, 510D. De Beatorum claritate, XXV 302A, 446D, integritate, 304B, corona, 439C, aureola, 439A', et exultatione, 477B', C'; quod ipsorum numerus augeri possit vel minui, XX 517B, C, et gloria nondum sit completa, XXV 411B; an vivorum gesta cognoscant, XXV 338B'. De Adæ ambitione, XXII 227D, et peccato, 267C'. Quod antiquitus primogeniti essent sacerdotes, XXIV 77B; quod a circumcisione computarentur Iudei, XXIV 69C. De magis Ægypti, XIX 228D, 231D', XXI 423B'; de religiosa philosophorum scientia, XIX 237D, 238B; de Baptismi forma, XXIV 109B', et effectu, 131D; de male communicantibus, XXIV 238A; de aqua vino in calice apponenda, 298C'; de gratia, XXII 318B', conscientia, 523C', 524A, A', et rectitudine cordis, XX 631C, 653A; de fomite, XX 55A, XXII 380D', et de languore caritatis, XX 54A'; de peccati fontibus, XXII 228A, et peccatis iustorum, XX 54A'; de contritione et compunctione, XXIV 437B'; de reviscentia meritorum, 372B'; de justificatione, XXIV 447C, et morte iustorum, XXIII 547B', D'; de dilectione inimicorum, XXIII 495A', B'; de paupertate spiritus, 552D'; de mundi deformatione, XXV 383B'; de ultimi iudicij aqua, XXV 370A', et igne, 370D', 372C, 374D'; de triplici cœlo,

XXII 61D, 62B', et loco inferni, XXV 314C, etc.

Glossæ nonnullæ particulares, v. g. Gregorii, de veritate divina, XXI 269C', Hieronymi, de dæmonibus, 283D', Originis, de providentia Dei, XX 634 C, Augustini, quod dæmones dæmonibus præsint, XXI 357B; etc.

GLUTEN, id est humor perfectus membris incorporatus, cum eis resurget, XXV 269A.

GNOME virtus est per quam de agendis rete judicamus, XXIII 550B'.

GOFFREDUS (vel Gaufridus) de Trano, Bononiae episcopus et S. E. cardinalis subdiaconus († 1245), auctor Summæ super Decretalibus, quæ allegatur de votorum relaxatione, XXV 174A.

GRADUS consanguinitatis quid sint, XXV 187A', 190B', et quomodo distinguantur, 190C'. — Aliter a lege canonica, aliter a lege civili computantur, XXV 187B', D', quare, 187C'. — Cf. Consanguinitas.

GRÆCI aliter quam Latini intelligentes substantiam, in Trinitate ponunt tres substantias, XIX 313D', seu tres hypostases, XX 156B'; similiter minus stricte verbis *causa* et *principium* utentes, dicunt Patrem esse causam Filii, et Filium a Patre principiatum esse, XIX 423 D, XX 104D', 123D, 285B'. — Cum Latinis fatentur Spiritum Sanctum esse Spiritum Filii et mitti a Filio, XIX 456 B, 458C; sed negantes illum a Filio procedere, 456B, 457A, minus recte intelligent voces: processio, 457D', 458C, 511A', spiratio, 458D, nexus, 458A'. Perperam arguunt Latinos quasi curiosos, XIX 459A, excommunicatos, 457B', 459B, et schismaticos, 459C, quum ipsi peccent ex ignorantia, superbia et pertinacia, 458D', 460B, et facti sint hæretici et schismatici, 459A. Ex ipsis sapientiores hanc processionem professi sunt, XIX 460C, 461A', 462B; alii quasi sub dubio fuerunt, 462D: posteriores hanc negarunt, et sunt hæretici, 462D; eorum

objectiones, 456A', 461C, diluuntur, 463 B et s. Cur Spiritum Sanctum dicant esse imaginem Patris et Filii, XX 277C, C'. — In Baptismate forma utuntur peculiari, XXIV 107A, 162D', quæ tamen quibusdam videtur valida, 107B. — Similiter in Eucharistia, ad consecrandum calicem, propriam adhibent formam, quam a B. Paulo accepisse dicunt, XXIV 226 B; in calice aquam vino non apponunt, 299B', et parvulis ratione nondum præditis Eucharistiam porrigit, 246C'. Asserentes Christum pascha fecisse luna tertiadecima et in fermentato, XXIV 302 A', 303C, ac proinde non nisi in fermentato posse confici Sacramentum, 303C, 304C', tres Evangelistas arguunt erroris, 303C, et quartum perverse interpretantur, 303A', propriis doctoribus contradicunt, 304C', et innumeris Sanctis, 305A, ac peccant contra congruentiam Sacramenti, 305B. — Peccatorum confessio nem vere necessariam tenent, et si multi non confiteantur, XXIV 474A, C. — Apud Græcos ordo sacer matrimonium contrahendum impedit, sed vi ordinis tantum, XXV 158C, nec conjugii usui obstat, 158D, 159A; sed sine consensu uxorum ad sacros ordines admitti nequeunt, 158D', et mulier consentiendo se obligat nunquam alteri viro nubere, 159A. — Græci doctores communiter tenent angelos ante visibilem mundum creatos esse, XXI 122B', 123C', et animas ante diem judicii nec cœlum nec infernum intraturas, 350D.

GRAMMATICUS, id est Priscianus, de nomine invocatus, XX 145B. Cf. Priscianus.

GRATIA. Nomen gratiæ liberalitatem importat, XXII 319C, et sic dicitur vel quia gratis datur, vel quia gratum facit, 334A'. — Gratia multipliciter definitur, XXII 348B', C', 320D, 321D', et sumitur. Sic enim vocari solent: divina providentia gratis omnibus providens, XXII 360 C, XXIII 80C'; acceptio amoris apud aliquem, XXII 319C, 321D', quæ nihil dicit

subjective in homine, XXIII 230A; recompensatio beneficij gratis dati, XXII 322A; omne donum gratis datum, 319 C, 321D', 336C, 360D, XXIII 80C', etiam naturale, XXI 288D', ut naturales dotes, quæ potentias elevant ad actus perfectos secundum naturam, XXII 265C; quidquid gratis naturæ superadditur, 360A, D, ut dona supernaturalia naturalibus supervenientia, XXI 288D', quæ potentias elevant ad actus meritorios, XXII 265D; gratia gratum faciens, XXI 288 D', XXII 265D, quæ hominem Deo gratum facit, 320D; gratia consummans ad meritum et gloriam, 265A'. — Item multitudinis dividitur: est enim gratia gratis data et gratum faciens, XXII 324B', XXIII 230A, habitualis et actualis, XXII 335A', quarum utraque in operantem et cooperantem subdividitur, 334D, 335B'. Habitualis operans dicitur, in quantum animæ dat esse divinum, XXII 335B, B', 336A, C', cooperans, in quantum opera meritoria facit, 335B, 336A, C'; item actualis operans dicitur, in quantum motum causat bonæ voluntatis, 334D, 335A, C, cooperans, in quantum opus exterius complet, 334D, 335A, C, C'; in gratia operante Deus solus operatur, XXI 332A, cooperans liberi arbitrii potentiam elevat, 332B, sed una est eademque gratia, distincta secundum actus diversos, XXII 334D, 336B', quæ operans dicitur, quum operatur in arbitrium, 336 B', illud movendo ad agendum, 335C, B', C', et cooperans, quum operatur cum arbitrio ad opus fideliter exsequendum, 335D'. — Similiter gratia præveniens dicitur, in quantum principium est merendi, subsequens, in quantum in nobis beatam efficit vitam, XXII 334D', præveniens, quum in nobis motum causat bonæ voluntatis, vel quum dat animæ esse salubre, subsequens, quum opus exterius complet et illud meritorium facit, 335A; sed eadem gratia modo præveniens modo subsequens dici potest pro diversa effectuum relatione, 336C.

Gratia homini necessaria est ad perficiendum naturam, XIX 87D, ut sit capax finis supernaturalis, 87 A', B', et ad illum pertingat, XXII 319 D'. Perficit affectum, XXIII 417D, et naturam secundum modum naturæ, XXI 337B, et superbiae contrariatur, XX 28C. — Communiter gratiarum collatio Spiritui Sancto tribuitur, XIX 530C, A', sed nonnullæ ad Filium pertinent, 530D. — Earum quantitas ex libera Dei voluntate procedit, XX 21D', 22B', C', 23A, sed juxta communem usum videtur referenda ad recipientium capacitatem, 21D, non quoad naturalia tantum, 22C, 23B, nec quoad conatus tantum, 22C, 23C, sed quoad naturalia et conatus simul, 21C', 22D, 23C'; ceterum ordo gratiæ plura requirit quam ordo naturæ, nec potest ei in omnibus conformari, 47B'. — Gratia a quibusdam triplex assignatur gradus, nempe baptismalis, pœnitentialis et finalis, quibus omnia in hac vita delentur peccata, XXIV 547D', vel, juxta alios, gratia gratis data, gratum faciens, et consummata seu gloria, XXII 193C. Plenitudo gratiæ pariter varios habet gradus, XXIII 227C', 229C', et duplice mensuratur, intensive et extensive, 229D.

Gratia gratis data imperfecta est respectu gratiæ gratificantis, XXII 193 C, quia ad meritum congrui dumtaxat ordinatur, XXI 290C', sed absque ea nemo ad gratiam gratificantem pervenire potest, 371C. — *Gratia gratis datae bonis et malis communes sunt*, et ad aliorum profectum ordinantur, XIX 38; quamvis sint a Spiritu Sancto, sine Spiritu Sancto esse possunt, XIX 520A, C; an et quomodo vendi possint, XXV 44D.

Gratia gratum faciens est quid creatum, XXII 318C, 319C, A', 323A, 324A, D, et accidentale, 320A, nempe forma accidentalis, 320B, 323A, habitus infusus animæ, 318C, D', seu potius habitude quædam, 321C, seu qualitas, 322 B', qua elevatur anima ad promeren-

dum vitam æternam, 318A'. Universalis habitus dicitur, quia in tota anima diffunditur, XXII 319A, saltem virtualiter, 319B, et perficit ipsam animæ essentiam, 321B, non quad operationem, sed quad esse supernaturale, 321D. — In substantia animæ ut in subjecto esse dicitur, proprie juxta quosdam, XXII 327A, 328A, A', D', 329A, quia ad operandum meritiorie necesse est supra se elevari naturam, 328B, 329A', appropriate juxta alios, 327C, D', 329B, quia directe arbitrium respicit seu voluntatem, 326C', 327A', 328D; non desunt tamen qui eam tenent residere vel in potentiis principaliiter, XXV 409D, vel in essentia et in potentiis simul, XXII 319A, 325C, A', 329A. — An sit præstantior anima, XXII 320C, et aliquid ponat in ea, 318C, 319D, 322A, 323C'. — An una sit in unoquoque gratia sanctificans, negare debent qui dicunt eam a virtute non differre, XXII 330B', item qui tenent eam in essentia animæ non consistere, 330B', 331C', affirmant qui docent eam subjective residere in anima, 330C'. Una igitur est gratia, XXII 326A, in essentia animæ sita, quia quum sit habitus simplex, non potest esse in diversis subjectis, 319A; sed in varios habitus ramificatur, 326A, 330C', quapropter multæ sunt virtutes, 331D, 332A, et diverse gratiæ sacramentales, 331A', 332B, et gratiæ gratis datae, 331D'. Ex eadem enim gratia que perficit essentiam animæ, XXIV 61D', 62D', 63D, XXV 408C', fluunt virtutes et dona ad perficiendas potentias, XXIV 62A, D', XXV 409C, et gratiæ sacramentales ad reparandos defectus peccati, et sic fluendo quodam modo multiplicatur, XXIV 62C.

Nunquam est sine gratiæ præsentia Spiritus Sancti, XIX 520A, D, et qui eam habet, eo ipso dona habet Spiritus Sancti, 63C. Similiter in multis cum virtute convenit, XXII 320D, 323D, 325B', et sine virtutibus esse nequit, XXIV 62B, maxime sine caritate, a qua non potest

separari, XXII 325A : quicumque igitur gratiam habet, necesse est eum in omni statu virtutes habere que sunt perfectæ, vel aliud eis correspondens, XXIII 585D'. Verumtamen non idem est ac virtus, XXII 320A', nec cum virtute fit unum, 320C', sed essentialiter ab ea differt, 321B, C', 324D', 325C, contradicente Durando, 324B. Proinde nec fides est, XXII 320A', nec caritas, 321B', quidquid contra dicant Scotus, XX 15B, B', et alii pauci, XXII 323B, 325B, B'. — An autem differant gratia sanctificans, gratia virtutum et gratia sacramentalis, affirmant Albertus, XXIV 61C, 192D', et Thomas, 62D, C', 194D, negant Petrus, 62D', 194A', et Richardus, 63B, quibus consentit Cartusianus, XXIV 194D; sed gratia gratum faciens esse potest absque gratiis sacramentalibus, 62B. — Quomodo dicatur forma virtutum, XXII 321B', 330C', 331A', 332A. — Cf. Caritas.

Gratia gratum faciens est perfectio debita inesse naturæ, XXI 379C, quoniam sine ea nemo Dco acceptus esse potest, XXII 263B', nec mereri ad vitam æternam, 263C'. — Similitudo Dei est et vestigium, XIX 24C', animam dupliciter perficiens, formaliter in esse spirituali, eam Deo assimilando et gratam faciendo, exterius, ejus actiones meritorias faciendo, XXII 320D, 324B', 334A', XXIII 328C; essentiam animæ immediate sanat, XXII 336B, perficit, XXV 408C', exaltat, deificat, 408D', et quodammodo ampliat, augendo capacitatem ejus ad operandum, XXIII 228A', et multiplicem habet effectum, XXII 334C', 336B. — Cum arbitrio agere dicitur, XXII 332A', ut cooperans, 332D', in illud, 332C', ut operans, 332D'; movet illud dispositivum, juxta Petrum, 333D, per modum instrumentalis efficientis, juxta Richardum, 333A', et per modum formæ, 333B'; quomodo in eodem opere concurrat cum arbitrio, XXII 333B, C', et quomodo dicatur esse in actu continuo, 327D, C'. — Ad justificationem impii requiritur,

XXIV 449B, B', et ad quamecumque conversionem meritoriam, XXI 330D, quia est merendi principium, 330B, 331B, et efficacia ad obtainendum præmium, 331A, de condigno, 331C; verumtamen ad merendum non sufficit absque actuali Spiritus Sancti motione, XXII 268A; an per se sufficiat ad conversionem meritoriam, XXI 330B, B'. — Ad meritum condigni ordinatur, XXI 290C, et ad beatitudinem, sicut ratio seminalis ad effectum naturæ, 288 C' : quapropter quandoque dicitur semen gloriæ, XXII 347C', quam meretur de condigno, juxta nonnullos, 346B; et quidem per se ordinatur ad gloriam, per accidens ad remotionem mali, XXII 369C. — A gratia consummata seu gloria in quibusdam differt, statu et comparatione, secundum Bonaventuram, XXII 350B', realiter, secundum alios, XXV 431C'; sed imperfecta est respectu gloriæ, XXII 493C; ideo, præter gratiam quæ in præsenti requiritur ad merendum, XXV 422C, et sufficit ad perficiendum memoriam et intellectum, 431B', requiritur in Beatis ad videndum Deum aliud lumen infusum, id est lumen gloriæ, 417B, 432A, a sapientia et gratia differens, 432B, contra Henricum, 432A. — Cf. Meritum.

In statu innocentie poterat homo absque gratia gratificante temptationibus resistere, XXII 268A', 269A, et vitare peccata, 269 D', 270A, auxiliante gratia originali quæ Adæ collata fuerat, 268B', 269B, 270B; in statu vero naturæ lapsæ, absque gratia nequit temptationibus resistere, 268B', 269B, 270B, nec vere pœnitere et resurgere a peccatis, 269B. — Sine gratia potest homo opera bona age-re, XXII 356C', 358C, D, etsi non meritoria, 356D', 358A', 361C, item præcepta legis implere quantum ad substantiam, 357C', 358B', 359D, non autem quantum ad legislatoris intentionem, 357D', 358C', item temptationibus resistere, 355D', 359B', et omnia vitare mortalia, 356A, 357C, sed difficile, 356A, 357A. — Pa-

riter, sine gratia gratificante cognoscere potest omne verum, XXII 363B, sine gratia gratis data, omnes naturales veritates, 362B, 363B, scientia saltem informi et nuda, 362D', cum generali motione Dei, 362A', 363A, non autem quæ supra rationem sunt, 362C, 363A. — An magis necessaria Adæ fuerit post peccatum quam ante, XXII 369B. — Cf. Adam.

Gratia de materia educi nequit et non nisi per creationem infunditur, XIX 522A, ideo a nulla creatura efficienter produci potest, 522C', sed a Deo dumtaxat, 522C, qui eam immediate causat et meritorios actus per habitus intermedios, XX 17A'. — Hanc mereri nequit peccator, nec sibi, XXII 348D', nec aiis, 349A, D, de condigno, 349A, nec etiam de congruo, juxta Thomam, 349A, D, contra alios, 349B, C, C'; justus autem sibi augmentum gratiae mereri potest de congruo, 349D', aut etiam de condigno, 350A, actibus sanctis, 350A, C, et aliis primam gratiam de congruo, 349A, D'. — An et quomodo gratiam opere bono mereri valeamus, XX 535A', 536A', 542A, 544B', D', 545D, B'; an per gratiam mereamur gratiam jam concessam, XXII 351A'.

Gratia quum gratis conferatur, tanto plus gratiae rationem participat quanto minus disposito confertur, XXII 267B', sed communiter voluntatis consensum requirit, 267C, et dispositionem, 267D. Quamdam ergo voluntatis cooperationem præexigit infusio gratiae, XXIV 448A', quæ præparatio infusionem præcedit, vel tempore, 448C', vel saltem natura, ut in his qui repente convertuntur, 448B'. — Præparat se homo per voluntatem et desiderium accedendi ad Deum, XXIV 448D', nec tamen per hoc meretur gratiam, nec eam acquirit necessitate absoluta, 449A. — An gratiae infusionem præcedat motus arbitrii, affirmant quidam, variis de causis, XXIV 452B', C', D', sed juxta Thomam, aliquo modo præcedit, aliquo modo sequitur, 452D', præ-

cedit in via causæ materialis, sequitur in via causæ formalis, 453B. — Item, an ad recipiendum gratiam gratum facientem necessaria sit prius gratia gratis data, XXII 339 D', affirmant quidam, 360 B, B', 361B', negat vero Thomas, 360 D', 361C, quia sufficenter paratur anima per liberum arbitrium, 360 D', cum Dei auxilio communi, 360 A, D, 361 A, C, et motione, 361 D', sine auxilio speciali, 361 C'.

Habilitas ad gratiam peccato minuitur, sed non tollitur, XXII 471A; secundum id quod est, a voluntate non pendet, 471C, nec sic minui aut augeri potest, 471B, sed prout ad actum refertur, a voluntate pendet, 471C, et sic augetur vel minuitur, 471B, per opera voluntatis et dispositiones ex operibus generatas, 471D; non tamen ex toto auferri potest, licet plures minuantur, 471A', non quod indesinenter securiat aut reformet, 471B', aut infinita sit, 471C', aut aequalis peccandi potentiae, 471 D', sed quoniam, etsi finita sit in se, infinitos actus elicere potest, 472A. — Frequenter igitur offertur gratia peccatori etiam nolenti, XXI 371C', quamdiu est in statu merendi, 372D, non autem postea, 372A'; ideo damnatis omnino denegatur, 371D, etsi de potentia absoluta possit Deus illis eam concedere, 381B, quoniam gratia carent penitendi, 371C. — An in majori copia detur homini ante lapsum quam penitenti, sive quoad gratiam gratum facientem, XXII 366 C', 369 A, 370C, sive quoad gratiam gratis datum, 366 B', 368 B', 369 A, et majoris sit efficaciae ad merendum nunc quam tunc, 370D, A'.

Gratia gratificans opponitur peccato, XXII 326 D', et cum peccato mortali consistere nequit, 471A, ideo infusio gratiae et culpæ remissio simul sunt tempore, XXIV 451B, 453C; utra autem sit prior natura, 450C', non constat, dicentibus nonnullis quia prior est expulsio culpæ, si pro culpæ imputatione sumatur. 450

D', posterior vero, si pro absolutione maculae intelligatur, quia causa prior est effectu, 451 A, B, dum tenet Thomas priorem esse remissionem culpæ ordine causæ materialis, posteriorem ordine cause formalis, finalis et efficientis, 452D. — Simil igitur et in eodem instanti sunt infusio gratiae et remissio culpæ, XXIV 454D, quoniam gratia non accipit magis et minus penes elongationem a suo contrario, et ideo in instanti introducitur in quo expellitur ejus oppositum, 455B; non tamen in eodem instanti sunt simul culpa et gratia, 455A'. — Præsentia ejus in anima naturaliter cognosci nequit, XIX 216A, neque scit quisquam certitudinaliter se esse in gratia, XXIV 237C, sed aliquam ex variis signis conjecturam habere potest, 237D. — Quia magis et minus recipit gratia penes accessum ad causam, recepta intendi potest et remitti, XXIV 455A'; augetur ergo per actus bonos eodem modo quo caritas, XXII 349B', sed tripli de causa accedit eam non augeri, XXIII 233B'. — Per peccatum mortale omnino tollitur, XXII 471A, XXIV 63D, quia peccantis deinerit desinit Deus eam conservare, XXII 324A; sed cadens a gratia per peccatum, potest in minori gratia resurgere, in aequali aut majori, pro penitentiae qualitate, XXIII 506A. — Quomodo diligenda sit, XXIII 477A, C'. — Cf. Justificatio.

Gratia consummata seu gloria, perfectior est gratia gratis data et gratum faciente, quia miseriam tollit non tantum culpæ, sed poenæ, XXII 493C. Cf. Gloria.

De gratia angelorum. Vide Angelii.

De gratia Adæ. Vide Adam.

De gratia Christi. An mediante gratia et qua gratia humanae naturæ uniatur divinitas Verbi, XXIII 78B, 80A', 81D', 82D, A', C', 83B. — In Christo duplex est gratia, gratia unionis et habitualis, XXIII 120 A', imo triplices, habitualis, unionis et increata, 121C; an et quate-

nus ipsi naturales fuerint gratiae prædictæ, XXIII 120B et s. — An omnis gratia Ecclesie triumphantis et militantis mediante gratia capitis Christi conferatur, XXIII 238C'. — Cf. Christus.

De gratia B. Virginis. Vide Maria.

GRATIANUS, Italus, Ord. S. Bened. (circa 1150), auctor operis celeberrimi Concordantia discordantium canonum, vulgo Decretum, sepissime allegatum. *Vide Decretum.*

GRATITUDO. Uter Deo magis gratus esse debeat, innocens an pœnitens, XXIV 580 C'.

GREGORIUS, Ariminensis, Italus, Ord. S. Augustini († 1358). « discipulus Occam », contra formales Scotti distinctiones in divinis disputat, XIX 166D'.

GREGORIUS Nazianzenus (S.), Constantiopolitanus archiepiscopus (328-389), cognomento Theologus, XXI 422B', « vir tanta auctoritatis in Scripturis, quod nullus fidelium unquam ausus fuit contradicere ei », XIX 457A, XXI 123D', in adolescentia a sapientia et castitate visitari meruit, XIX 42. — Cur non aperte professus sit Spiritum Sanctum a Filio procedere, XIX 457B, 463B. — Non semel allegatur, XIX, XXI, XXIV.

GREGORIUS (S.), Nyssenus episcopus, frater S. Basilii (331-396), XXI 346C', Platonis assecla, periodicas creationes admittere videtur, XXI 92C, et hominum generationem non nisi ex culpa Adæ venire, XXII 498B', 201C. — Passim allegatur : de creatione hominis ad imaginem Dei, XIX 289D', de anima rationali, XXI 114B, XXII 135B, de arbitrio, XXII 94C', 278C, 309A', de purgatorio, XXIV 544A.

GREGORIUS (S.) Papa I, cognomine Magnus (532-604), vir apostolicæ auctoritatis et sanctitatis, cui contradicere est indecentia magna, XXIV 78C, ad cuius aures visus est Spiritus Sanctus in specie columbae, XIX 571C, quæ ei multa revelavit, XXV 314A', quomodo Trajanum ab inferis liberasse dicatur, XXV

331C', D'. — Angelorum chorus aliter quam Arcopagita disponens, explicatur, XXI 488C, 490A, 491A', 498D, aut condemnatur, 495A. — Item asserens animas damnatorum sola ignis apprehensione torqueri, XXV 310B', discutitur, 470D, 471C'. — An et quomodo simplicibus sacerdotibus confirmandi licentiam concesserit, XXIV 496B', 497D, C'. — Statutum ejus de protractione cognitio- nis impedimento usque ad septimum gradum retractari oportuit, XXV 490A. — Multoties allegatur.

GREGORIUS Papa III, Syrus (731-741), quo sensu decreverit baptizatos ab hereticis esse rebaptizandos, XXIV 144D.

GREGORIUS Papa VII (1013-1085), Italus, monachus Cluniacensis, quo sensu indixerit non esse excommunicatis principibus obediendum, XXII 585B'.

GUARRO seu Warro, « frater Guillelmus », XIX 283A', Anglus, Ord. Minor. theologus et Scotti præceptor (circa 1300), tenet Deum esse subjectum theologiæ in quantum bonum, XIX 81A', et materiam esse suam potentiam, 283A'.

GUBERNATIO. In mundi gubernatione maxime relucent divina sapientia, XIX 80 C, 214B, et bonitas, 214C.

GUILLEMUS Antisiodorensis, Gallus, Antisiodorensis et postea Parisiensis episcopus († 1230), auctor cuiusdam Summæ aureæ super Sententias, quæ libro Sententiarum in materia et processu directe correspondet, XIX 36. — Quandoque prolixus est, diffusus, XXI 505C', et obscurus, XXIII 495D; in multis speciales habet opiniones, XXI 549D, et in opinionibus suis frequenter singularis est et multum extraneus, XXIII 502A', XXV 438C', unde caute legendus est, XX 486 B', 580B'. — Afferens delectationem in veritatibus creatis esse fornicationem, refellitur, XXIII 407A', D'.

GUILLEMUS Brito, Anglus, Ord. Min. grammaticus et theologus († 1356), de intestinorum etymologia, XXV 270D'.

GUILLEMUS de Conchis, Ebroicensis phi-

losophus († 1150), cur cœlum videatur crystallini coloris explicare conatur, XXII 81 D.

GUILLEMUS Parisiensis, Arvernus, Parisiensis doctor et episcopus († 1249), « Gallorum doctor eximus », XXII 101 C', « et famosus », XX 214 B, « doctissimus vir », XIX 36, « profundi sensus ac fervidus », XXV 429 C, aliquando diffusus, XXII 14 C', 55 B', XXIV 582 C', imo prolixissimus, XXI 405 C', « diffusus sed acutus », 200 C, « prolixus sed pulcher », XXV 384 D, « diffusus sed subtilis et diligens », XXIV 581 D', subtilis et devotus, 365 B, 551 D, quando vixerit, XIX 321 D'. — Pulcherrime scribit de profluxione mundi a Deo, XXI 66 C' et s., de sacramentis, XXIV 44 C, de effectu Confirmationis, 200 A', de cibatione animarum in Eucharistia, 230 A', de triplici officio Christi in Missa, 251 B', de reditione peccatorum, 581 D', etc. — Nonnunquam pie

intelligendus est, XXIV 295 D, D', et non semel redarguitur, XX 214 B, D', XXII 57 A, XXIV 181 A', XXV 474 B, 475 A, B'.

GUITMUNDUS, Italus, Ord. S. Benedicti et Aversanus episcopus († 1080), de quādam mirabili Christi apparitione in Sacramento, XXIV 270 B.

GULA ad appetitum concupiscibilem pertinet et inter capitalia vitia enumeratur, XXII 567 C'. — Solvit jejunium, tam ut virtutem quam ut præceptum, XXIV 420 B.

GUSTUS, qui est quidam tactus, XXV 281 C, qualem habiturus sit actum in patria, 281 A', 282 B. — Cognitio secundum gustum proprie dicitur sapientia, XIX 68 C', ideo divinorum gustus ad sapientiae domum pertinet, 63 D. — Sicut ex exterioris gustus errore indicatur corporis mala dispositio, sic ex interioris gustus depravatione revelatur mentis perversitas, XXIV 104 B.

H

HABITUS dupliciter sumitur, XIX 265 B', XXII 382 C, XXIII 401 C, sed proprie dicitur id quo quis, quum voluerit, operatur, XXIII 400 C, vel id quo habemus nos bene vel male ad passiones, XXIV 172 B, vel id quo bene et male possumus, XXII 544 B, id est qualitas quæ est principium actus, informando et perficiendo potentiam, 274 D', et in hoc a potentia differt, quod per potentiam aliquid possumus simpliciter, per habitum possumus bene vel male, XXIV 172 B. Habitus non est tantum modus, ut vult Durandus, XXIII 402 C, sed aliquid reale, 442 A', quod tria requirit, 401 D, et possessioni comparatur, 400 C. — Habitus medius est inter actum et potentiam, XX 29 A, XXIV 366 A, quia et ordinatur ad actum, 367 B, et potentiam perficit et expedit ad agendum, 365 A, determinat

ad bonum vel malum, XXII 544 B. Remota potentia removetur et habitus, non autem remoto actu, XXIV 366 B; ideo dari potest habitus qui accidentaliter non procedat in actum, *ibid.*, sed repugnat habitum ponere ubi impossibile est ejus consistere actum, 367 B, quia etsi non presupponat nec includat actum, præsupponit possibilitatem ad actum, 367 A'. Habitus ergo finaliter est propter operationem, XIX 72 D, nec finis esse potest, sed principium actus dumtaxat, *ibid.*, qui in eo virtualiter continetur, 237 B. Ad potentiam comparatur tripliciter, XXII 274 B; an et quid addat potentia, 274 B, 343 D'.

Habitus unius est potentiae, quia ad unum ordinatur actum, XXII 275 C', 278 D, et ad actum se habet ut id quo actus laudabiliter fiat, 275 B. — Per proprium

ergo actum cognoscitur, distinguitur ac definitur, XX 28A', XXIII 463B', quoniam qualis habitus, talis et actus, 562 A; ideo ubicumque occurrit specialis actus, ibi specialem necesse est ponere habitum, XXIV 359A. — Habitum igitur differentia ex actu diversitate est pensanda, XXIII 408B', 411D', 432D, non qualicunque, XXII 282D', sed diversitate circa media aut principia ex quibus devenit ad idem objectum, 283 B, item ex differentia subjectarum potentiarum attenditur, XXIII 403 A, et unitatem vel multiplicitatem habitus accipiunt ex objecto seu objectis, XIX 75 B', XXIII 405B, quia ex objecto specificantur, XXIII 408B'. — Quae autem habitui accidunt non oportet in omni ejus actu relucere, XXIII 562B.

Quum per habitum operetur potentia, XIX 278C, absque habitibus actus suos perficere nequeunt potentiae quae ad utrumlibet sunt, ut potentiae rationales, XXII 342D', sed quae determinantur ad unum, habitibus non indigent, XXIII 399C', 401B', ut potentiae naturales, XXII 343B, apprehensivae, XXIII 400D, voluntas respectu ultimi finis, intellectus agens, quae omnia determinatum habent modum agendi, 400D. Indigent potentiae sensitivae, XXIII 246D', saltem in quantum per voluntatis imperium operantur, XXIII 401B'; item intellectus possibilis, qui indeterminatam babet actionem, 247 A, 400D; ideo ipsi concreati sunt habitus primorum principiorum, XIX 287C, et habitus ejus ex duobus constat, ex lumine et intelligibili specie, XXIII 247C. — Quum ergo a potentia prodeant actus mediatis habitibus, XX 10C, non sunt audiendi qui actum caritatis in anima produci volunt non mediante habitu a Spiritu Sancto, 10D', 11A, 12C, 14A', B', vel qui dicunt actum visionis in patria absque medio habitu fieri, 13D', 14A, A', B'; imo Deus, etsi immediate caritatem et gratiam infundat, non nisi per intermedios habitus actus meritios in

nobis eansat, 17A'. Habitus theologici, ut fides et spes, optime dienntur virtutes, XXIII 401A, item habitus morales, ut prudentia, *ibid.*, non autem habitus intellectuales (ut scientia), 400B', nisi in quantum a voluntate diriguntur ad bonum, 400D'.

In agente requiruntur habitus, non solum propter modum qui est in agente, XXIII 441D', sed propter actu realem producendum, 442A'; non tamen generantur nisi in agentibus qui suorum actuorum principium in se habent activum et passivum, 401B'. — Deo igitur nullo modo conveniunt, XXIII 401D, sed homini variis de causis necessarii sunt, 402A, 406B'. — An creata Christi scientia sit ex habitu, XXIII 246B'. An per habitum scientiam cognoscant angeli exteriora, affirmat Henricus, XXI 258 D, A', 259A, 260B, C, negant et merito Scotus, 259B, B', 260B', et Cartusianus, 259 A.

In homine duplex est habitus, acquisitus et infusus, XXIII 401D': habitus infusi sunt quasi colores in viribus animae superadditi, XX 58C', a principio influente, 55B'; acquisiti, habilitates quædam in potentias animae ad actus consimiles actibus a quibus sunt generati, 58B'. Quanto plus augmentur, tanto magis inclinant ad actum, XXIII 635B, et actum faciunt intensiorem, 635C; an et quomodo contingat eos augeri vel minui, XX 36B, 41B, A', B', 43B. Habitus acquisiti robur habent ex nostris operibus, et per desuetudinem minuantur et tandem corrumptuntur, XX 55C', 57C', 58 B'; infusi vero, qui sunt ex principio influente, per cessationem actus non minuantur, 55B', 57C', 58B'. — Habitus acquisitus difficulter mobilis est, inclinat ad unum instar naturæ, XXIII 400B, et delectabilem efficit actum, 247B; an ex uno actu generetur, et ex quolibet actu augeatur, XXII 350C, D. An habitus bonus semper actibus bonis generetur, XXII 543B, et malus malis, *ibid.*

Habitus per actum cognoscuntur, XX 28A', et variis signis deprehendi possunt in anima, 24D' et s., maxime per deletionem quæ fit in agendo, XX 28D, XXIII 400B, sed triplici de causa accedit, juxta Platonem, eos latere animam, XIX 270C', 276D'. — Quomodo cognoscant angeli habitus suos, XXI 253B, et habitus naturales aut gratuitos, ut justitiam, 256B, et gratiam, 256D; quomodo cognoscant dæmones habitus virtuosos, XXI 398B'. — Cf. Actus, Potentia, Virtus.

Habitus religiosi susceptio quandoque solennizat votum, quandoque non, XXV 168 A'.

HÆCCEITAS modus est intrinsecus formalitatis, XIX 165C, qui variatur sine formalitatis variatione, 165D; sic in huminitate multæ sunt hæcceitates, 165A'.

HÆRESIS vitium est fidei contrarium, ut infidelitas, XXIV 346D, et species infidelitatis, 346 A', ab infidelitate differens, quia infidelitas errat circa finem, hæresis circa media, 346D. — Electionem includit, XXIV 346C, quia hæreticus dicitur qui inordinate propriæ sententiae inhærens, 346A, Ecclesiæ doctrinæ pertinaciter eam præfert, 346B, in his saltem quæ directe pertinent ad fidem, nam in his quæ indirecte tantum pertinent non est proprie hæresis, XX 229B'. — Inter opera carnis numeratur, XIX 53B', qui enim perversitate voluntatis errant, dicuntur carnales, qui perversitate judicii, animales, ibid. — Gravissimum est peccatum, et quidem maximum omnium peccatorum ex genere suo, XXIV 346B', aut saltem inter maxima, 346C', et proximi infectivum, 346D', quapropter a consortio fidelium hæreticos recte excludit Ecclesia, 346D', et post binam monitionem excommunicat et judicio tradit sacerdoti, 347B, ut occiduntur, 347A, ne alias inficiant, 347C, D; nec modo excommunicantur hæretici, etiam mortui, sed qui hæreticum constituerunt sibi heredem, 317B'. Cum eis igitur non

licet in divinis communicare, XXIV 347A. — Hæretici valide conferunt sacramenta, dummodo formam servent debitam, XXV 40C, 43D, non autem sacramenti fructum conferunt, 43A'. Apud eos ergo verum est Baptisma et sacerdotium, XXIV 141A', et valent sacramenta, præter Pœnitentiam, XXV 43A'; valide baptizant, saltem pueros, qui gratia obicem non ponunt, XXIV 141C', et etiam adultos, qui etsi non gratiam, characterem tamen accipiunt, ibid.; quomodo ab hæreticis baptizati dicantur filii Ecclesiæ, 142A. — Item vere consecrant sacerdotes hæretici, XXIV 343A, D', 344C', quia consecrandi potestas ad sacerdotalem pertinet characterem, qui nunquam amittitur, 344A, 345A, sed ad propriam et adsistentium damnationem celebrant, 343B', 344B, quia nec ab eis sacramenta recipere, nec eorum Missam audire licet, 345A. — Hæresis non censetur infidelitas, nec matrimonio obest, XXV 181D'; ideo valet conjugium Catholici cum hæretica, ibid., etsi graviter peccet eam ducens, 182A. — Hæreticis hæc fuit errandi occasio, quod de divinis judicare voluerunt ex his quæ in creaturis percipiebant, XX 324A, et tripliciter erraverunt circa dominium Dei in creaturas, 444B'. — Quum ex verbis inordinate prolati incurratur hæresis, cum hæreticis nec nomina debemus habere communia, XXIII 212A.

HALES (Alexander de). *Vide* Alexander.

HALI (Ala Eddin el Madjousi, vulgo Ali ben Abbas), Persicus medicus, † 994, sapiens docet medicum astrorum malo influxui resistere, XXI 93C, XXII 94B'.

HANNIBAL (de Annibaldi), Italus, Ord. Præd. theologus, S. Thomæ discipulus et Rom. Ecclesiæ cardinalis, † 1272, cuius commenta in Magistrum inter opera Thomæ prodierunt, sæpius allegatur, XXI, XXII.

HASTILUDIA diebus dominicis et festivis prohibentur, XXIII 611D'. Cf. Torneamenta.

HAYMO, Germanus, Ord. S. Bened. monachus et Halberstadiensis episcopus, † 834, Scripturæ commentator, de angelorum scientia circa Incarnationis mysteria, XXI 562 C, 563 B', de fide conjugali, XXV 110 D, et de vermbus inferni, 466 D, 468 A.

HEBREI nec Trinitatem nec Verbum Dei communiter neverunt, XXI 65 A'. — Perperam legem accepisse dicuntur a Saturno, XXII 401 D', cuius propterea diem colebant, *ibid.*, et inde ipsis provenisse tum spiritum prophetiae, tum multiplices clades, *ibid.*, duritiam et avaritiam, 102 A. — Duo inducunt philosophi Hebrei, quorum alter (Rab. Moyses Nahmonides) ridicula dixit de origine cœli et terra, XXI 157 D', alter (Rab. Moyses Maimonides) tenet cœlum esse de puriori materia, *ibid.* Cf. Judæi, Pharisæi, Sadducæi.

HELVIDIUS, Mediolanensis Arianus episcopus (iv^o sæc.), « idiota infelix sacerdos », virginitatem B. Mariæ post partum inficiebat, XXV 102 C.

HEMOR Sichiinita, Abrahæ vendendo quod prius illi dederat, peccati arguitur, XXV 48 B'.

HENRICUS de Gandavo (H. Goethals), Belgæ theologus (1217-1293), « doctissimus vir et famosus doctor », XIX 36, « Doctor solennis », 157 A, 408 B, XXI 134 A, quandonam vixerit, XIX 321 D'. — Quandoque prolixus, XX 231 B, A, XXI 142 B', 146 D, 194 A, XXIV 169 C, 286 D, imo prolixissimus, XXI 196 C, 395 B', XXIII 590 D, B', sed profundus, XXI 194 A, XXIII 545 A', et magistralis, XXIV 169 C, XXV 449 D, interdum immoderate videtur philosophorum dictis inhærere, XXI 178 A; in scriptis suis communiter est valde rigorous, XXV 23 D, et quandoque satis audacter loquitur, 175 A'. — Frustra in homine duas substantiales formas ponit, XXII 138 B', XXIV 286 D, id est animam rationalem et formam corporeitatis, XXV 245 B, C, 257 D'. — Aristotelem insimulans quasi docuerit cœlestia esse increa-

ta, XIX 385 B, mundum æternum, XXI 77 B, et rationalem animam mortalem, XXII 132 B, ipse corripitur, XIX 385 B', XXIV 287 A'. — Prae ceteris doctoribus a Scoto impetratur, XIX 444 B, XXI 80 D', 118 C, 133 D', sed plerumque a Cartusiano defenditur, XXI 134 A, XXV 257 C.

HENRICUS de Hassia (de Langenstein), Parisiensis et postmodum Vindobonensis theologus, † 1397, interdum allegatur: de anima ut speculo Divinitatis, XIX 252 D, 253 D, de caritate, XX 26 B', 64 A', de usura, XXIII 610 B, de forma consecrationis calicis, XXIV 226 A', de medicorum luero immoderato, 414 C'.

HENRICUS de Oyta (seu de Euta), Germanus, Ord. Carmel., Henrici de Langenstein socius Parisiis et Vindobonæ, † 1397, de usura, XXIII 610 B.

HEPAR. In hepate sitam esse vim animæ nutritivam asserebat Plato, XXII 136 A.

HERACLITUS Ephesinus, sectæ Ionicæ philosophus (vi^o s. a. c.), omnia in fluxu continuo esse contendebat, ita ut de nulla re quidquam affirmari vel negari possit, XIX 224 C.

HERCULES, Jovis et Alcmenæ filius, inter virtutem et voluptatem diu hæsit, XXII 335 C.

HERMES. Plures sic vocati sunt philosophi: alius, Hermes major, qui dictus est Mercurius, in Hermopoli, XIX 233 A', alius, prædicti nepos, qui dictus est Trismegistus, *ibid.*, pater philosophorum, XXII 104 D', alius, ut videtur, auctor libri de Secretis Aristotelis, XXV 144 D'. — Cf. Mercurius et Trismegistus.

HERUS an servum uxoratum procul vendere valeat, XXV 154 B'. — An hero in-vito nubere possint servi, XXV 154 C, 155 C', et debitum reddere consorti, 154 A'.

HESIODUS, Græcus vates (ix^o s. a. c.), cœlestium concentum cecinit, XXII 104 C'.

HESYCHIUS, « archiepiscopus et patriarcha Jerosolymitanus », Christum in Cœna proprium corpus et sanguinem sumpsisse contestatur, XXIV 235 C, 302 B.

HIERARCHIA quid sit, XXI 472C, 473B, 475C, et quomodo definiatur, 469C', 471D, B', 473B. — Totum est potestatum, XXI 472A', 473C', 477B, XXV 34A, et in duobus consistit, XXI 473C. — Assimilatio ad Deum finis est cuiuslibet hierarchiae, XXI 469B', et hoc fit duplamente, juxta Bonaventuram, secundum egressum a Deo, 471D', et secundum regressum ad Deum, 472B; quomodo divina pulchritudini assimilari dicatur, 470D, D', 471B', 474D', 478D'; quomodo ad illam pertineant ordo, scientia et actio, 469D', 473B, C, 474A'. — Quantum ad principium, quod est Deus, una est hierarchia, XXI 481A, quantum ad subditos, duplex est : angelica et humana, 481C, quantum ad genera rerum sacrarum, triplex est : divina, angelica et humana, 472A', B', 473A', 475A'.

Divina. An in summa Trinitate ponenda sit hierarchia, negant Thomas et alii, XXI 470D', 471A', quia in ea non est ordo scientiae et actionis, 470D, nec ordo principandi, 472C', affirmant alii, 471B', 472A', B', quia ibi est pluralitas et aequalitas, 471B', ordo principiandi, 472A', 473B', et juxta vocis significacionem, sacer principatus, 473D. *Cf.* Trinitas.

Angelica. In angelis autem optime ponitur hierarchia, XXI 474C, quia etsi omnes divinam immediate videant essentiam, mysteria gratiae non noverunt nisi per revelationem, 475B, quam alii aliter recipiunt, 475C — Angelica hierarchia pure et absque figurarum velamine illuminationes recipit, XXI 479C', 480A', 481C, et in se diversificatur per simplicitatem luminis quo illuminatur et analogiam intelligentiarum ad ipsum, 477C', seu diversum modum divinam illuminationem recipiendi, 479A, 480C, et ea cognoscendi qua spectant ad rerum ordinem, 480B', 481D, et divinam providentiam, 482D, 483A; et quia triplici modo accedit ab angelis recipi lumen divinum, 478A, in angelis triplices

distinguitur hierarchia, 478B, 479A, non secundum quod magis vel minus illuminantur, sed secundum quod magis vel minus immediate et pure, 479B, 481A'; prima hierarchia immediate illuminatur a Deo, 500D, secunda illuminatur a prima et illuminat tertiam, *ibid.*, tertia ab aliis illuminatur et illuminat ecclesiasticam, *ibid.* — Et in qualibet hierarchia, ad vitandam confusionem, tres sunt ordines, XXI 481A', qui per officia et actus distinguuntur, 481B'. — *Cf.* Chorus.

Prima hierarchia, que a quibusdam epiphania dicitur, XXI 477B, 478C', tres ordines complectitur, Seraphim, Cherubim et Thronos, 477D, B', qui secundum tres fruitionis actus distinguuntur, amare, videre, tenere, 487D. — Directe illuminatur a Deo, XXI 478A', 479A, et illuminationes prima relatione recipit, quam maxima puritate et nobilitate, 478A, simplicitate rationis luminis divini, 479A, in quantum luminis divini, 479C. — Divinorum effectuum cognitionem recipit in causa universalis, XXI 480B', 481D, et ordinem Providentiae in ipso Deo conspicit, 490B, usque ad singula, 482D, nempe in rationibus secundum quas universum regit Deus de lege communis et de lege speciali, 483A. — Immediate in conspectu Dei consistit, in vestibulis Divinitatis, XXI 479C, et circa Deum jugiter occupatur, 477B', 478B, et movetur, 479D, juxta quosdam, 493C', 498C; exterioris ministrat, juxta alios, ceteris ordinibus et etiam hominibus proprias manifestando cognitiones, 482B', et caritatem infundendo, lumen et pacem, 491C', 497B. Verumtamen non convenit spiritibus illis in ministerium mitti, XXI 523B, nec homines custodire, 549A, quia eorum lumen non est intellectui humano proportionatum, 523C, sed potius adstare, 522A', D'. — In prima hierarchia est ordo, scientia et actio, ordo in Thronis, scientia in Cherubim, actio in Seraphim, XXIV 500D', et per

haec tria Trinitati assimilatur, 500 D'; huius antem respondent cardinales in Ecclesia, XXI 483 D, consiliarii et assessores regis in civilibus, 480 D', 485 A. — *Cf.* Cherubim, Seraphim, Throni.

Secunda hierarchia, quæ a quibusdam hyperphauia vocatur, XXI 477 C, 478 C', tres pariter choros continet: Principatus, Dominationes et Potestates, juxta nonnullos, 477 A', vel Potestates, Dominationes et Virtutes, juxta alios, 477 C', qui secundum tres regiminis actus distinguuntur: decernere, exequi, impetrare, 487 B'. — Illuminatur mediante prima, XXI 478 D, A', 479 A', 480 C', et illuminationes accipit relatione secunda, ea puritate qua receptibiles sunt in intelligentia angelica, 478 A, sed aliqualiter compositas et permixtas, 479 A', 494 A', etsi virtute integras, 479 C'. — Res cognoscit in universalibus rerum rationibus, XXI 480 C', 481 A', et rationem Providentiæ in causis universalibus percipit, 490 B'; non igitur singula sciunt quæ ad ordinem Providentiæ spectant, 482 A', quoniam rationes dumtaxat conspicunt secundum quas mundum regit Dominus de lege communi, non autem de lege speciali, 483 B. — Juxta quosdam, non mittitur in ministerium nisi ad angelos, XXI 524 B, 528 C, tertiarie hierarchiæ, quam illuminat, 500 D, sed melius dicitur mitti et ad homines, 524 C, quin tamen ad eorum custodiam deputetur, quia actus habet limitatos circa humana officia, 549 A. — Huic respondent summi prælati in Ecclesia, XXI 485 A', judices et principes regis in civilibus, 480 D', 485 B. — *Cf.* Dominationes, Potestates, Principatus.

In tertia hierarchia, quæ a nonnullis hypophania dicuntur, XXI 477 C, tres pariter numerantur ordines: Virtutes, Archangeli et Angeli, 477 C, vel juxta alios, Principatus, Archangeli et Angeli, 477 C', qui distinguuntur secundum tres præsidentiæ gradus, in gentes, in præsides, in privatos, 487 D'. — Mediantibus supe-

rioribus illuminatur, XXI 478 B', et illuminationes recipit relatione tertia, 478 B, cum quadam compositione et permixtione, 479 B', a fontali simplicitate et virtute deficientes, 479 C', 495 D, secundum quod transfusibles sunt in intellectum humanum, 478 B, D, quia ipsius est humanam hierarchiam illuminare, 478 B'. — Res cognoscit in rationibus propriis, XXI 480 A', D', et rationes divinæ providentiæ, non quoad singula, sed in communi, 482 A', et in particularibus causis, 491 B, id est rationes secundum quas regit Deus quasdam mundi partes, non autem universum mundum, juxta Richardum, 483 C. — Rebus humanis immediate præficitur, XXI 491 B, et in ministerium exterius mittitur, 521 B, ad custodiam hominum, 549 B, quia formas habet maxime particulares et contractas, 523 D. — Huic respondent inferiores sacerdotes in Ecclesia, XXI 485 A', minores officiales in civilibus, 481 A, 485 C. — *Cf.* Angeli, Archangeli, Virtutes.

Ecclesiastica hierarchia ab angelica discrepat quoniam divinas illuminationes sub sensibilibus similitudinibus dumtaxat recipere potest, XXI 479 D', 480 D, 481 C, et ab angelis illuminatur, 478 B'. Et ipsa tres hierarchias habet, XXI 485 D, quæ secundum tres hierarchicas actiones distinguuntur: purgare, illuminare, perficere, 488 B, et novem ministeriorum ordines, 485 D. — Sicut hierarchia Synagogæ figura fuit Ecclesiæ, ad quam assumpta est, XXI 509 C', sic et ecclesiastica hierarchia figura est angelicæ, ad quam assumenda est, *ibid.*, ita ut in patria non sit nisi triplex electorum hierarchia, ad imaginem Trinitatis, 509 D. — *Cf.* Ecclesia.

Civilis. Est et civilis hierarchia, quæ ad instar angelicæ disponitur, XXI 480 D', per varia officia, 481 B', 484 A', 485 A, et diversam personarum conditio nem, 483 C'.

Quum omnis hierarchia in trans fusione scientiæ consistat, XXI 502 C', actus

hierarchici, etiam inter angelos, sunt purgatio, illuminatio et perfectio, quæ unum et idem sunt, 500A', C', scilicet remotio ignorantiae, 499A', C', qua labore possunt angeli, 499D', 503A, et assumptio scientiae, 500C', 502D', nec inter se nisi ratione differunt, 500B, 503D' : lumen enim divinum angelis infusum eos purgat a confusione, in quantum species est rerum cognoscendarum, 500D', illuminat in quantum est lumen, *ibid.*, perficit in quantum similitudo est divini intellectus, 501A; item scientiae assumptio purgatio dicitur, prout remotus est ignorantiam, 502D', illuminatio, prout influit lumen, 503A, perfectio, prout ad ultimum finem perducit hierarchiam, 503A, qui finis est imitatio Dei, 502D. — Quo ordine exerceantur actus hierarchici, XXI 500B', 501B, et quomodo, 411B', 501B, 503A', 504C, 505C, 506D, A'; an angelis convenient ex aequo, an per prius et posterius, 500C. — Post iudicium non omnino evacubuntur, quia continua erit superiorum illuminatio in inferiores, XXI 512C', qui aliter scientiam quorumdam nec habere nec conservare possent, 513A. — Cf. Illuminatio, Perfectio, Purgatio.

An cuiuslibet hierarchiae angeli sint æquales, affirmat Parisiensis, XXI 497D, 508D, negant vero alii, quia etsi omnes in quodam convenient, 508B, scilicet quoad modum divinas revelationes suscipiendi, 507C', in naturalibus differunt et gratuitis, 507B', 508A, nec æquales sunt in scientia, potentia et voluntatis perfectione, 508B; item in hierarchiis, sequens in ascendendo seu altior, semper praecedentem supponit et habet plus, XXV 34A. Cf. Angelus.

HIERONYMUS (S.) et « gloriōsus », Stridonensis presbyter et doctor Ecclesiæ, (331-420), nonnunquam immoderate adhaeret philosophis, XXI 423B, D, maxime Aristoteli, quem ceteris preferebat, XIX 219C, 276B'. — Cœlos esse animatos sentire videtur, XXII 68C', 73D', et

episcopalem potestatem ex usu Ecclesiæ dumtaxat venisse contendit, XXV 34D'. — Perperam asserit totam infidelium vitam esse peccatum, XXV 184D', eorumque matrimonium in Baptismo aboleri, 185A. — Apparens post mortem Augustino, testatus est Beatorum felicitatem totam in Dei visione consistere, XXV 402D. — Copiose allegatur : de commendatione Sacrae Scripturae, XIX 39, 40, 64D, 71A, 91D, etc.

HIEROTHEUS (B.), « divinus Areopagitæ perfector », XXI 477B', 497A, divina dicisse dicitur ea patiendo, XXIII 280C', id est experiendo et gustando, 568B, 569A'. — Angelicarum hierarchiarum officia describit, XXI 477B'.

HILARION (S.), anachoreta (292-372), saepè a diabolis tentatus, XXI 363C, 365B', eos ad prælia provocabat, XXII 224A. (Migne P. L., t. 23, col. 29.)

HILARIUS (S.), Pictaviensis episcopus († 367), nonnunquam impropre loquitur, XIX 579A', 580A', XX 200C, 207C. — Quædam ipsius verba de passibilitate Christi, XXIII 292A, magnam gignunt difficultatem, 292D', et diversimode explicantur, 292B, D'; an ea retractaverit, 293A. — Sæpissime citatur.

HIPPOCRATES, Græcus medicus celeberrimus (460-380 a. c.), quomodo liberaverit mulierem de adulterio suspectam, XXII 203D, et similem duorum explicavit morbum, XX 504C'.

HOMERUS, antiquissimus Graecorum vates x° s. a. c., libertatem negasse arguitur, XXII 400B'. — Divinationem ad sapientiam pertinere contendit, XXI 444D.

HOMICIDIUM an majus sit peccatum quam perjurium, XXIII 630C'. — In multis terris homicida poena talonis punitur, et juste, XXIV 409D', et ad restitutionem tenetur, 410A. — Homicidium quia paci contrariatur, ordinibus sacris recipiens obstat, XXV 55A', saltem de necessitate praecepti; ideo homicide voluntarii irregulares censentur, 56A', C', non autem involuntarii, 55C', 56B'; item ir-

regularitatem incurunt iudices et qui in causa sanguinis participant, 55B'. — An homicidii irregularitas per Baptismum tollatur, XXV 83B'.

HOMO quadrupliciter considerari potest, XIX 81C. — Hominem semper fuisse, ita ut generatus sit homo ab homine in infinitum, contendit Aristoteles, XXI 77B, sed stulte, 79B', necesse est enim fuisse hominem primum a Deo immediate productum, 77B. Utrum prius factum sit, semen a quo formatur homo, an homo a quo procedit semen, XXI 77C. — Eodem die quo animalia creatus est, ut humilitatem disceret, XXII 442B, sed post omnia bruta, propter esse ipsius perfectionem et compositionem, 443B, ex quinque enim ad minus naturis compositus est, 449B. — Quasi medium tenet inter corruptibilia et incorruptibilia, XXII 201A, constitutus inter Dcum, quo fruatur, et creaturas, quibus utitur, XIX 403B. — Inter omnia animalia temperatissimam habet complexionem, XXII 147B, et bruta cuncta superat perfectione intellectus, tactus, XXI 408A', XXII 147A, et virium sensitivarum interiorum, 147B, sed multis eorum inferior est quoad ceteros sensus, olfactum scilicet, *ibid.*, visum, auditum, 147C, et gustum, 147D. — Etsi corpore longe inferior sit coelestibus, anima dignior est illis, XXV 386B, ideo nihil vetat ea propter ipsum facta fuisse, 386A. — Propter excellen-tiam dicitur *χάρις*, id est pulchrum, XXIII 44D', et creatura mundi, XIX 210C', 214C, quia cum aliis cunctis convenit, 214A, A', microcosmus et omnis creatura, 252A', XXII 145C, quoniam cum omni ente aliquid habet simile, XIX 232A'; a Trismegisto vocatur nexus Dei et mundi, XX 386B. — Dupliciter dicitur finis omnium creaturarum, et quia ad illum ordinantur, quod est finis operis, XXI 106B, et quia ex ipsis utilitatem consequitur, quod est finis operantis, *ibid.*, et hoc ultimo modo propter hominem perhibentur factae creature et ipse

propter angelicæ ruinæ reparationem, 106A', et creaturarum finis est, non principalis et ultimus, sed ad quem aliquo modo ordinantur, 106B'. — Cf. Creatura.

Deo assimilatur non modo per fundamentum, XIX 245D, sed per relationem, 245B'. — Imago est Dei, XIX 250A, sed imperfecta, unde dicitur non proprie imago, sed ad imaginem Dei, 250D, et in eo est imago Dei quasi imago regis in nummo, 250B'. Sub diverso respectu imago dici potest perfectius vel imperfectius quam angelus, XIX 252C, XXIII 69D'. — Item in eo est similitudo divinae naturæ, XIX 253B', et Trinitatis, 253C', sed specialiter Filii, 256C, propter quod decuit Dei Filium incarnari, 256D; quomodo et quo sensu dicatur factus ad imaginem et similitudinem Dei, XIX 288C et s. — Divinæ perfectionem participat per multiplicem compositionem, XXII 145A, quia ex omnibus quodammodo rebus compositus est, 145B, quapropter dicitur minor mundus, 145C. — Per actum intelligendi potissimum assimilatur Deo, XIX 253D'; per fidem particeps fit cognitionis divinae, per caritatem, divini amoris, per gratiam, divinæ naturæ, XXII 328A', 329C'; per caritatem unum fit cum Deo, XX 324A'. Quibus donis Deo magis assimiletur, donis videlicet naturæ, gratiae an gloriæ, XXII 329C', D'. — Cf. Imago.

Ad reparandam angelorum ruinam dicitur creatus, XXI 347D', non sic quod, stantibus angelis, ipse non fuisse factus, 348A, quoniam ad angelorum ordines, etiam si non corruissent, assumptus fuisse, sicut et nunc, 483B'. — Sub diverso respectu superior, æqualis et inferior dici potest angelo, XIX 211C; in caritate et gratia æquare potest angelum, XX 22B, 23A', sicut et peccatorum gravitate, XXII 228C; quoad finem æqualis est angelo, quia ambo propter alterum quodammodo facti sunt, XXI 442B', ambo ad eamdem beatitudinem

tendunt, 412A', ubi in iisdem ordinibus erunt, pro meritorum diversitate, XXI 509A', et amborum eadem erit mensura, id est ævum, 432 A'. — Sed sicut duplex est ordo, naturæ scilicet et gloriæ, XXI 563A', ita duplex est ordo creaturarum hierarchicus, 563C', alter naturæ, quo angelis impar est homo, 563C', alter gloriæ, quo angelis præferri potest, 563 D', ut Christus et B. Virgo, qui super omnes sunt omnesque illuminant, 564 B. — In multis ab angelo differt, quia et partibus subsistit et non nisi discurrendo et ratiocinando cognoscit, XXI 206D, propter quod rationalis dicitur, angelus spiritualis, 416 B. — Etsi intellectum habeat, imo quandoque esse dicatur solus intellectus, XXI 414A, in ordine intellectualium proprie non ponitur, 417A, sed potius rationalium, quia ejus cognitio secundum principium tantum et terminum intellectualis existit, *ibid.*, nec intellectum habet ut propriam naturam, sed per quandam participatio-
nem, 417B. — Cf. Angelus.

Hominis finis est contemplatio Dei, XIX 83A, et supernaturalis beatitudine, XXIII 534C, et nulla re, præter Deum, satiari potest, XIX 421A, XXIII 254C'; ideo pro viribus se ad divina et immortalia erigere debet, XIX 84C'. — Sed hæc est maxima ejus dignitas, quod ad finem per naturalia sufficienter perduci nequit, XIX 87B', et per supernatura gratiae dona perfici indiget, 87D, B'. — Dupli ergo motore movetur, ratione et Spiritu Sancto, XXIII 543B; ex intellectiva parte habet ut sit homo, ex affectiva, ut sit bonus vel malus, XXIV 474 C. In rebus et membris non plenam accepit dominationem, sed ministerium dumtaxat, nec illi fas est eis abuti, XXI 323 C', et delectabilia sequi, 394B.

Ad complementum universi, decuit hominem ex corporali et intellectuali substantia esse compositum, XXI 109D', nam sicut sunt creaturæ mere corporales et aliæ mere spirituales, decebat in-

ter extrema dari medium in quo convenirent, *ibid.*, et sic in eo resulget mirabilis rerum connexio, qua inferioris ordinis supremum cum superioris ordinis infimo connectitur, 109A'. — Item sic melius repræsentatur divinum exemplar, quod nec puris corporalibus, nec puris spiritualibus plene exprimitur, XXI 410A, et manifestantur divina potentia, quæ tam discrepantia conjungit, ut corporeum et incorporeum, divina sapientia, quæ inter extrema medium exegitavit ut perficeretur ordo, 410A', divina bonitas, quæ etiam corporali materiae quodammodo vivendi ac intelligendi tribuit facultatem, 410B'. — Homo igitur non est anima dumtaxat, ut vult Plato, XXII 129D', sed anima corpori unita, XXV 247C; ideo perperam dixerunt quidam, humanitatem non esse nisi animam, quæ dicitur anima ut forma partis, et humanitas ut forma totius, 253 D', quum humanitas non sit proprie forma, sed potius essentia hominis, *ibid.*; nec de ratione hominis est anima dumtaxat, XXIII 368D, 370A', sed unio animæ et corporis, 368B', 370A'. — An in humana natura præter partes formaliter unitas, sit tertia entitas, nempe natura aut humanitas, ut vult Scotus, XXIII 372B', 373D et s., XXV 257D', vel forma corporeitatis, corpus ad informationem animæ disponens, ut volunt Richardus, XXII 438D, et Henricus, 438 B'. — Ad veritatem humanæ naturæ quid potest quatuor modis pertinere, XXV 266D'; ad eam pertinet non modo quod a parentibus decisum est, 266B', sed et quod de nutrimento transivit in comedentem, 266C'. — An mortuus homo dici valeat homo, XXIII 368D, 371B', D', et quot modis post mortem permanere dicatur, 363C'. — Cf. Humanitas.

Anima humana substantia est simplex, immaterialis, XXII 131A', incorruptibilis, immortalis, 431C', in se inferiorum formarum naturalium perfectiones includens, et insuper immateriales habens

vires, 131 A, quæ corpori unitur ut forma substantialis, 129 B'. — A traduce esse nequit, XXII 182 A', 184 D, 385 C', nec ab anima generantis produci potest per divisionem, 182 A', aut causalitatem, 182 B', nec in semine generantis est actu, 172 D, aut virtualiter, 172 A', nec e potentia materiae educibilis est, 182 C', nec successive evolvitur, 172 A', sed a Deo immediate procedit, 142 B', qui animas creat sigillatim, 140 D, in corpore et cum corpore, quia infundendo eas creat, et creando infundit, 140 B'. — Ab anima brutorum differt, quia intellectiva est, XXV 258 A', et incorruptibilis, 237 A', ab intelligentiis, quia non imprimis in res uisi movendo cas, XXI 149 D', ab angelis multipliciter, et genere, XXI 113 C', et specie, 143 D', 115 A', quibus dignitate inferior est, 112 C', sive quia intellectum habet potentiale et inquisitivum, 113 A, sive quia majoris est potentialitas et minoris actualitas, 115 A, 116 B, et simplicitas, 113 C, sed potissimum quia angelus forma est separata, anima forma unibilis, 113 D', nata corpus informare, *ibid.*, unde ultimum in spiritualibus substantiis locum obtinet, 116 A. Nec in ordine intelligentiarum ponit debet, XXI 488 B', nec in ordine sensibilium, 488 C', sed in ordine rationabilium, quia ipsi proprium est ratiocinari, 488 C', 489 D'. — Cf. Anima.

Nec se ipsam per se cognoscere valet, sicut Deus et angeli, XIX 180 B', nec cetera per species universales, sicut angelii, 76 D', sed per species a sensibilibus extractas cognoseite, quæ ducunt solum in cognitionem rei universalis directe, 76 C'. — Se ipsam cognoscere potest, sed ab exteriori sua cognitionis sumit iuitum, XIX 180 B'; Deum naturaliter cognoscere nequit per essentiam, XXI 266 A, nec per speciem, 266 C, sed per effectus tantum, ex sensibilius consideratione, 266 C', 283 B': ipsi enim conaturalis est cognoscere quæ esse habent in materia individuali, 268 A, et quidem

sint in materia, per vim organicanam, *ibid.*, a materia abstracta, in universalis, per vim inorganicanam, *ibid.*; sed quum a sensibilibus ad immaterialia consurgat, prius intelligit se quam Deum, 272 B. — Quamvis in hac vita Deum immediate tantum cognoscet, eum tamen immediate diligit, XX 24 D, A'. — Cf. Cognitio.

Sicut homini data est anima nobilissima et animæ cœli simillima, sic ei dari decens fuit corpus perfectissimum et cœlo simillimum per mixtionis æqualitatem, XXI 108 D, 143 B'. — Inter generabilia corpus humanum nobilissimum est, nec habet super sc nisi corpus cœlestis, XXI 444 B'; nulli formæ uniri potest, nisi intellectuali substantiæ, 448 C, non corpori elementari, 446 C, nec mixto, 446 D, nec cuilibet formæ animali, XXII 137 C, sed animæ rationali dumtaxat, 138 C', non unione mixti, 134 D', sed unione communicationis in actione, 135 A, in qua unione corpus est per modum subjecti, *ibid.*, contenti, 135 B, et materiæ, 135 A. — Omnia compositorum est compostissimum, XXI 113 C': ex quatuor enim elementis constat, XXII 143 D', et per hæc quodammodo ex omnibus rebus, 145 C; de cœlesti tamen natura nil participare potest, XXII 144 C, nec de quinta essentia, 145 C, nec de luce, quæ non est corpus, 144 B', C', sed virtute cœlestium efformari et substantialem formam accipere dicitur, 144 A', C'. — Item omnium corruptibilium perfectissimum est, XXI 154 A, et nobilissima præditum organizatione quæ sit in natura, 113 B', in eo enim sic temperatae sunt elementares qualitates, ut in maxima sint æqualitate proportionis, XXII 146 D', seu justitiæ, 148 B, non autem æquiparantiae, 146 D', seu ponderis, 147 A, ut simul et aptum sit ad actus vitales, 146 B', 147 A, et possibilitatem habeat ad corruptionem et incorruptionem, 148 B. — Ob perfectionem igitur est finis corporum aliorum, XXI 154 A, et ipsi in

statu actualis mortalitatis parata est terra, in statu futuræ immortalitatis cœlum empyreum, 454B. — Cf. Corpus.

Quoad animam rectus dicitur factus, id est cum gratia et virtutibus, XXI 33, tunc enim rectus est, quum intelligentia ejus summæ veritati adæquatur in cognoscendo, et voluntas ejus summæ honestati in diligendo, *ibid.* An in gratia gratum faciente sit creatus, XXI 285D', 287A', 289B', et ex solis naturalibus Deum super omnia possit diligere, XXIII 466B'. — Quoad corpus ipsi data est erecta statuta, ut cœlestia considerare valeat, XXII 447A', et quia aliter nec manibus uti, nec loqui commode posset, 447B', sed ejus rectitudine a rectitudine plantarum differt, quia caput superius, pedes inferius habet, planta econverso, 447C'. — Demum cuilibet homini, utpote multipliciter labili, XXI 544A', 546B, et dæmonum impugnationibus et vexationibus exposito, 461A, C, 545C, ac periculis vitæ, 546C, datus est quandiu viator est, 546C', 547A', etiam confirmato in gratia, ut B. Virginis, 547A, A', 549C, D', et reprobo, ut Antichristo, 547B, 549B', angelus bonus, qui eum custodiat diligenter, 543C', quoad animam et corpus, 544D, et angelus malus, qui eum exerceat, 544A; nec tamen inde sequitur eum aut angelis digniorem esse, 543D, aut liberi arbitrii detrimentum pati, 543C'.

Quum homini naturale sit a defectu incipere, ad perfectionem ascendere ac in defectu finire, XXII 206C', ipsi infirmum et debilem nasci, naturale est, juxta multos, 206B', C', D', 207B, innaturale et ex peccati demerito, juxta alios, 205C', D', alioqui inferior esset brutis animalibus, quorum proles mox usum membrorum habent, 206A. — In vita ejus sex enumerantur ætates, XXV 190A. — In moralibus, hominem non posse peccare contendebant Joviniani, non posse non peccare, Manichæi, XXII 356B', propria virtute posse peccare vel non

peccare, Pelagiani, 356C'. Revera ei data est potestas deficiendi, XX 499C, quia humana natura non est agens perfectum nisi respectu naturalium operationum, 500D'; imo naturaliter ipsi conferri non potuit impeccabilitas, XXII 249A', 250D, tum ob conditionem naturæ, 249B, D, tum ob ingenitam libertatem, 249C, B', D'. — Peccare igitur potest, et dupliciter, voluntatem nempe Dei ignorando et transgrediendo, XXI 393A; et ex quo incipit capax esse præcepti, capax est peccare, *ibid.* Naturaliter tendit in bonum, XXII 519C', sed potest velle malum, 519D', imo in eo frequentius est malum quam bonum, 519A. — Nec sine ratione Deus hominem creavit quem easurum sciebat, XXII 219D, quia etsi meliorem eum facere potuisset, non tamen melius, XX 589C, et melius est eum cum libero arbitrio esse creatum, 589A', 591C'. — Cf. Arbitrium.

Et reapse hominem ab originali justitia quondam cecidisse, XXII 378C, nec in eo in quo est statu conditum fuisse, probant tam fides, 379B, quam ratio, nempe hujus vitæ miseriae, 378C, 379C, naturæ corruptio, 378D, 379D, A', C', et corporis mortalitas, 379B'. — Per peccatum enim tria perdidit, cognitionem sapientiae, similitudinem gratiae, hereditatem gloriæ, XXIII 48A', seu vitam æternam, 344A, et duplice contraxit reatum, parentiam originalis justitiae, et voluntatis oblicationem, XXII 293C, 295A, quarum altera in Baptismate expiatum, 293B, altera manet ad pœnam, sicut fomes in carne, *ibid.* — Quum autem non unam dumtaxat acceptat vertibilitatem, ut angelus, XXI 373B', sed duplice, alteram ad bonum vel malum, alteram de bono ad malum et de malo ad bonum, *ibid.*, id est labilitatem ad peccandum, et habilitatem ad resurgendum, 412B', remissibile fuit ejus peccatum, 373A', multo magis quam peccatum angeli, XXII 231B, A', XXIII 352D, et ei datum est tempus resurgen-

di, XXI 371 D', 372 C', in quo per pœnitentiam et gratiam Deo pro peccatis satisfacere potest, 373 B', XXIV 385 C, et priorem caritatem recuperare, XXIII 505 B et s. — Imo, ab adventu Christi, qui ab Adam filius ira nascetur per naturæ traductionem, a Christo renascitur filius gratiæ per meritum actionis, XXII 211 C. — *Cf.* Adam.

Triplex ergo est hominis status: innocentia, naturæ lapsæ et gloriæ, XXII 193 B, vel paulo aliter, sub lege, sub gratia, in gloria, XXIII 384 D. — In statu innocentia animæ omnino subditum erat corpus, XXII 226 B, et rationi vires inferiores, 201 D', sed non pari modo, nutritiva multo minus, generativa multo magis, 202 A. — In homine innocentia non erat ignorantia rationis nec voluntatis deordinatio, XXI 394 B', sed poterat esse quædam nescientia, 394 C', XXII 208 B; in homine lapso duplex est ignorantia et duplex deordinatio, altera pœnalis, quæ originale peccatum sequitur, XXI 394 C', nec imputatur ad peccatum, 394 D', altera vitiosa, quæ ex negligentia oritur, *ibid.*, et peccatum est, 395 A. Utra autem alteram præcedat, videtur quod ignorantia pœnalis pœnalem deordinationem præcedit, XXI 395 B, deordinatio autem culpabilis culpabilem ignorantiam, si agatur de ignorantia scientiæ haberet debitæ, 395 C, et etiam si agatur de obnubilatione scientiæ habite, juxta Henricum, 396 A, contra alios, 395 B'. — In statu innocentia, bonum sibi proportionatum operari poterat homo, XXII 358 C, non autem supernaturale, *ibid.*, in statu naturæ lapsæ, absque gratia, nec bonum quodecumque naturale, 358 D, nec bonum supernaturale et meritorium, 358 A'; in utroque statu ad bonum quodlibet operandum generali Dei auxilio indiget, 357 A, 358 B, A', C'. Per liberum arbitrium bene vel male agere potest, non autem meritorie, XXII 357 A', nec valet a peccato resurgere, 229 B', 355 C', nec certitudinaliter scire

se esse in caritate, XX 24 D'; an et quatenus virtutibus indigeat, XXIII 399 C.

— An gratia magis indigeat lapsus homo quam innocens, XXII 369 B, D, et plus gratiae habeat, sive gratificantis, 366 C', 369 A, 370 C, sive gratis datæ, 366 B', 368 B', 369 A; an magis per gratiam et virtutes mereatur, 367 B, D', 368 C, 369 D. — An major fuisset innocentium hominum perfectio quam nunc, XXII 366 C; num fuissent salvi omnes, XXII 210 A, D, 212 C, vel geniti fuissent tantummodo electi, 212 D, 213 B. — *Cf.* Innocentia.

Natura prædictus passibili, XXII 488 B', 489 A, homo etiam in statu innocentia non erat simpliciter impassibilis, ut Beati, 489 B', sed aliquo modo impassibilis, aliquo modo passibilis, tum ab intrinseco, 489 A, A', tum ab extrinseco, 489 B', 492 A'. — Similiter, quum ex contrariis sit compositus, ipsi naturale erat mori, XXII 488 A', 490 D, 492 A, D', nec nisi per gratiam et sub conditione datum fuerat ei perpetuum esse, 490 A', ideo quodammodo mortalis erat, et quodammodo immortalis, 489 A, 490 B', 492 D, quia in ipso erat peccare vel non peccare, et ideo mori vel non mori, 490 A, 491 C, sed peccatum pœnalitatem induxit et moriendo necessitatem, 388 B'. — In statu ergo innocentia potuit peccare et non peccare, mori et non mori, XXII 493 B, in statu naturæ lapsæ non potest non peccare et non mori, *ibid.*, in statu gloriæ non potest peccare nec mori, *ibid.* — Etsi sensisset tempore, XXII 491 C', senectutis alterationes minime sensisset, 491 D', et post aliquantum temporis, quum videlicet debitam perfectionem attigisset, vivens ad gloriam translatus esset, 491 B', 492 C, 212 C, sive simul cum aliis, ut vult Albertus, 213 D', sive potius sigillatim, ut tenent Bonaventura, 213 C', et Cartusianus, 213 D'.

Quo sensu dicatur Deum factum esse hominem, XXIII 467 C', 470 B, 471 B, vel hominem factum esse Deum, 467 C, 470

B'. — An « homo » ibi prædicetur de Deo univoce cum aliis hominibus, XXIII 167D', 169B', 171B', per se an per accidens, 167D', 169C', absolute an relative, 168B, 169B', per essentiam, inhærentiam vel identitatem, 170A, 171A, A'. — An Christus dici valeat homo dominicus, XXIII 172A', C', 173C, A', homo divinus, 172C', vel deificatus, 173B'; an divina natura sit homo, 181B, A'. — Cf. Christus, Incarnatio.

HONESTAS. Bonum honestum est bonum simpliciter, et includit bonum delectabile et utile, XXI 474B. An omne honestum sit utile aut econverso, XX 568C'. — Publicæ honestatis impedimentum quod ex sponsalibus præcedentibus oriatur, XXV 196C, matrimonium dirimit, 139C', 140C, 141C.

HONOR quid sit, XXIII 192A, et qualis debeatur Deo, XIX 52B, XXIII 191C', humanitati Christi, XXIII 191D, D', 192A', B', 493A, 494C', 195B, et Sanctorum imaginibus, 191C', 193C', 194A. — Etsi pluribus de causis honoretur homo, unus est honor impertitus, XXIII 191D'. — Cf. Cultus.

HORÆ canonicae. *Vide* Officium divinum. **HORDEUM**, quamvis similitudinem quamdam habeat cum frumento, ad eamdem non pertinet speciem, XXIV 297D, ideo ex eo confici nequit Sacramentum, 297A', contra Argentinensem, 300C.

HORTUS Dei anima est fidelis vel Ecclesia, XIX 45.

HOSTIA cur in tres partes frangatur, XXIV 333A, D. — An ipsa fracta, frangatur corpus Christi, XXIV 332A', 333C, vel saltem species sacramentales, 332C', 333C. — An eamdem numero hostiam possent plures sacerdotes simul consecrare, XXIV 345C. — Quid agendum si inus comedenter hostiam, XXIV 347A', vel si hostia consecrata decidat in calicem, 349D', vel si accidat eam corrumpi, 350A'. — Nullo pacto peccatori simulatorie porrige-re licet hostiam non consecratam, XXIV 247B. — Cf. Consecratio, Eucharistia.

HUBERTINUS de Casalis, Ord. Min. primo theologus, postmodum Cartusianus (1258-1312), abbatis Joachim assecla et defensor, XIX 310D', circa statum puerorum eum originali defunctorum, XXII 451B', multum errasse convincitur, 451C', 452B.

HUGO a S. Charo, Gallus, Ord. Præd., « magnus theologiae doctor et tituli S. Sabinæ presbyter cardinalis » († 1263), Papam in voto solenni continentiae dispensare posse docet, XXV 174C.

HUGO de S. Victore, Belga, S. Victoris Lutctiæ canonicus regularis (1097-1142), « vir vere heroicus et perfectus », XXV 429C, « venerabilis et doctissimus », XIX 43, XX 335D, XXI 502C, et fidelis Areopagitæ discipulus, XXI 502C, propter eminentiam scientiæ alter Augustinus vocari meruit, 502B'. — Quedam ejus opinio de mutua Patris et Filii dilectione Spiritu Sancto, XX 334D, videtur extranea, 334D'. — Dicendo animam esse totam hominis quidditatem, XXIII 368D, et veram personam, 372B, concludere coactus est mortuum hominem esse hominem, *ibid.*, et Christum in triduo mortis fuisse hominem, 368D, 369B, D, in quo falsum dixisse arguitur, 369C', nec tamen hæreticus fuisse videotur, 369B, D, B'. — Item, asserens Christum in Cœna corpus suum discipulis tradidisse immortale et impassibile, XXIV 305C', 306B, communiter deseritur, 305D', 306D, D'. — Multoties allegatur : de lande S. Scripturæ, XIX 3840, et puritate ad eam intelligendam requisita, 43, de fide, 58B', dilectione, 69C', etc.

HUMANITAS. An in humana natura, præter partes formaliter unitas, sit tertia entitas, nempe humanitas aut natura, ut vult Scotus, XXIII 372B', 373D et s., XXV 257D'. — Perperam dixerunt aliqui humanitatem non esse nisi animam, quæ dicitur anima ut forma partis, et humanitas ut forma totius, XXV 253D', quum humanitas non sit proprie forma,

sed potius essentia hominis, *ibid.* — An eadem numero sit humanitas ante mortem et post resurrectionem, XXV 253C'. — *Cf.* Homo.

Humanitas Christi, ut divinitatis organum, XXIII 148C, et instrumentum animalium, 148D, et in persona Christi considerata, 192B, latræ cultu adoranda est, 191D, codem scilicet quo divinitas, 191D'; scorsim autem sumpta, adoratur cultu duliae, 192C. *Cf.* Cultus.

HUMIDITAS quo ab humore differat, XXV 270B'. — Duplice habet proprietatem, continuativam et fluxibilem, XXII 50C', propter quod dicitur membrorum glutinum, *ibid.* — Triplex est in homine humiditas, alia, quæ est in via corruptionis, ut urina, sudor et aliae superfluitates, semen et lac, XXV 268C', alia, quæ ad membrorum vegetationem destinatur et est in via ad ultimam perfectionem, ut sanguis, 268D', ros et cambium, 269 A, alia tandem, quæ ad ultimam perfectionem jam pervenit et membris incorporatur, ut gluten, *ibid.* An omnes in beatis corporibus resurgere habeant, XXV 268 B' et s., 270B. — An sit humiditas super firmamentum, XXII 50 B', C'.

HUMILITAS aliquo modo dicitur fundamentum virtutum, XXIV 363D'.

HUMOR modo pro qualitate sumitur, modo pro substantia, XXII 40C; quo ab humiditate differat, XXV 270 B'. — Duplex est, radicalis et nutritinalis, XXII 403 D, XXV 271 D'. Cum residuo alimenti est in semine aliiquid humidi radicalis, XXII 403 A, quod de generante transit ad generatum, 403D, et resurget in generato, XXV 272 B. Humidum radicale tam ad nutritivam quam ad generativam pertinet, XXII 403D, et in corpore humano ex alimentorum humido restauratur, 398B', 400C, non tamen sic ut non valeat penitus consumi, 395B, 398 C'; quomodo ita multiplicari valuerit in Adam ut cunctis generandis sufficeret, XXII 403D. — Quatuor sunt corpo-

ris humores, XXV 270B'; an et in quo resurgere habeant, 270B', 272B.

HUNNI a dæmonibus incubis geniti dicuntur, XXI 437 C, quonodo, 458 A.

HYLIATHIN in intelligentiis est quasi materia seu potentia, XIX 404A', XXI 185 B', 203A, 205D, seu quod est, 205C'.

HYPERTDULIA, cultus species, Christi humanitati ut sic debetur, XXIII 191B', 193 C'.

HYPERPHANIA. Sic a quibusdam voeatur secunda angelorum hierarchia, XXI 477 C, Principatus, Dominationes et Potestates complectens, 477A', sed, ut videtur, male, 478C'.

HYPOCRISIS quid sit, XXIV 438C'. — Semper peccatum est, non generale, sed speciale, XXIV 438D', et veritatis virtuti oppositum, 439A; de sc non est mortale peccatum, nisi in nocumentum vergat proximi, 439A, fidei aut Eclesiae, 439B. — Pœnitentia specialiter effectum tollit et fructum, XXIV 439B; unde qui jejunium aut satisfactionem sibi injuntem facere quasi in devotione simulat, satisfactionis fructu privatur, 440A. — An ad restitutionem teneatur qui per hypocrisim aliqua acquirit, ut eleemosynas, XXIV 412 D, aut beneficium ecclesiasticum, 415C'.

HYPOPHANIA. Sie a quibusdam voeatur tercia angelorum hierarchia, XXI 477C, complectens Virtutes, Archangelos et Angelos, *ibid.*, sed, ut videtur, male, 478C'.

HYPOSTASIS quid sit, XIX 498C', XX 222 A, XXIII 439A, C. — Varie a variis sumitur, XX 457D, a quibusdam enim sie dicitur quod distinctum est abstractive in divinis, 454 C, B', ab aliis natura individualis, 454C', quo substatur vel *quo est*, scilicet materia, 455D', 456A, vel quod substet seu *quod est*, id est individuum in genere substantiæ, *ibid.*, seu substantia prout subjacet accidentibus, 456B, A', res singularis substans ceteris omnibus in genere substantiæ, 456 D', substantia prima tam rationalis quam

irrationalis, 157A. — Apud Græcos significat quodcumque individuum, XX 156B', 165C, et sumitur pro supposito rationalis personæ, 163D, unde tres in Trinitate ponunt hypostases, 156B'. — Non dicitur nisi de re completa per se subsistente, XXIII 139D', non de parte nec de accidente, *ibid.*, unde propri dici nequit de anima nec de corpore, XXII 134C', 135A, sed tantum de homine ex utroque resultante, 135A. — Quatuor modis in entibus invenitur, XIX 183D', et ipsi tribuuntur operationes et proprietates naturæ, XXIII 141A. Quid in-

ter hypostasim et personam, XX 221C, XXIII 139A, C', 140C, D'; in divinis an distinguatur a persona, XX 221D, 222A, vel a natura, XIX 183D'. — Utrum, abstracto per intellectum ordine naturæ in divinis, possint adhuc intelligi hypostases, XX 222C', aut econverso, utrum abstractis hypostasibus, possit intelligi ordo naturæ in esse divino, 223A; an abstractis proprietatibus in divinis, intelligi valeant hypostases, XX 220B', 221A', D', 222A, D. — An in Christo sint duæ hypostases, XXIII 140D, B', 141B'. — Cf. Persona.

I

IBI et ubi dupliciter dicuntur, XX 436A'. IDEA. Nomen idearum primus induxisse videtur Plato, XX 404A, 410C, qui duplices fixit ideas, alteras separatas, ex se existentes extra mentem divinam, XXI 497D', quæ sunt formæ rebus essentialiter communicabiles, XX 393C, et principia scientiæ generationisque rerum, 393D, 400A, alteras in mente divina existentes, quibus operatur Deus ad extra, 400B, 403A. — Et formas exemplares extra divinam mentem positas, XXI 89C', 90C, etsi æternas, tamen a summo opifice procedere et ab eo bonitatem participare contendebat, 91A; quod totum falsum est, XX 393D, et erroneum, 400A.

Idea ab εἶδος dicitur, quod est forma, XX 396A, C; multipliciter definitur, 393A', 395C, D', 396A, C, 399A, 400B', 401B', 402B, C', 407A', 411C', 412C', XXI 245B, tripliciter accipitur, XX 398A, 410A', et varia nomina sortitur, idea, exemplar, ratio, species, paradigma, mundus archetypus, 399D'; exemplar dicitur fiendorum et ratio cognoscendum, 413A', sed in quibusdam differt a ratione, sapientia, 393A', exemplari, 420

D, et attributo, 421D'. — Ad rationem ejus sex pertinent, XX 400D.

In Deo ponere oportet ideam, XX 396C, 397B', 398D', et plures ideas, 410A', 411D, 413B, non proprie multas, juxta Albertum, 411A, et Udalricum, 411A', sed infinitas, 416D, in actu puro, 417A'. Infinitas enim esse in Deo ideas factentur communiter doctores, XX 416C', 417C, quia divina essentia est infinitæ perfectionis et infinitis modis imitabilis, 417A, et in Deo necessario ponendæ sunt ideæ infinitorum possibilium quæ cognoscit, 417C, contradicente tamen Henrico, quoniam idearum infinitas infinitatem supponeret essentiарum creatarum secundum speciem, ac proinde infinitos perfectionum gradus in speciebus, 417C', sed in creatis essentiis non est ponere gradus perfectionum divinam imitantes essentiam in infinitum, 418B, nisi ponatur una earum infinitæ perfectionis, 418C'; ideo quamvis Deus, quantum est ex parte sui, sit in infinitum imitabilis, non est capax creature eum imitari nisi secundum gradus finitos, 419A, et scientia Dei quantum ad creaturarum essentias poni nequit infinita,

419 A, C. — Nec confusionem inducit hæc idearum pluralitas, XX 416 D', nec simplicitati divinae derogat, quia ponitur penes causata et ideata, 393 D', 395 B', 399 D, 413 C', 415 C, 416 C, Idea enim in Deo est quod intelligitur, non species qua intelligitur, juxta Thomam, XX 415 C, contra Aegidium, 415 B, et intellectum divinum non ponit in actu, 415 D, nec inhærente ipsum informat, 415 C'; quapropter in rebus realiter differunt ideæ, in mente autem divina non distinguuntur nisi ratione, 414 B, et plures et distinctæ non dicuntur, nisi secundum quod Deus essentiam suam intelligit ut diversarum creaturarum repræsentativam, 414 A', et res cognoscit ut pluribus modis assimilabiles sibi, 397 A'. In eo ergo idea, ratio, sapientia idem sunt in re, etsi ratione differentes, XX 393 B'; non dicuntur autem plures sapientiæ, nec plures artes, 393 C', nec plura exemplaria, 420 A', quia ex parte cognoscentis sumuntur, 393 C', sed dicuntur plures ideæ et plures rationes, quia respectum ad creaturas connotant, 393 D', 420 A'. — Inter divinas ideas non est ordo dignitatis, originis aut prioritatis, XX 420 D', 421 C, non tamen inordinatae sunt nec confusæ, 421 C, quoniam ordinatae ad ideata vel causata, 421 A.

Ideæ et attributa sunt in Deo perfections, XX 421 D, sed non omnes perfections Dei dici possunt ideæ vel attributa, 421 B', nec attributa ideæ, quoniam dicunt idea respectum ad ideata, 421 D'. — Contra Durandum asserentem ideam esse ipsum objectum seu rem intellectam, XX 400 C', et ideo non esse divinas ideas ipsam essentiam, quæ non est a creaturis perfecte imitabilis, sed res creabiles ut a Deo intellectas, 401 B, contendit Cartusianus objectum rationem ideæ non habere, nec pariter creates essentias ut a Deo intellectas, 402 A, sed divinas ideas esse vel ipsam Dei essentiam ut a creaturis utcumque imitabilem, 402 C, D, et substantificatricem ea-

rum rationem, 401 B', vel increatas similitudines exemplaresque universorum rationes in Deo formaliter existentes, 402 C', 403 A, C, A', 404 A, quæ Deo principium sunt cognoscendi, 403 D, 404 C, et agendi, 404 D, B', C', D', ita quod in Deo super essentiam addit idea rationem formæ exemplaris, 399 C. — Quo sensu conveniat divinae essentiæ esse ideam, XX 397 D'; quomodo simplex Dei essentia esse possit universorum idea et exemplar, 396 C', 399 A', quam cognoscendo, cognoscat Deus universa, 396 B', C'; quomodo immensa Dei essentia idea sit entis limitati, 406 B, D', nec gravetur habere in mente creata esse diminutum, 406 C, 407 B. — Quomodo cognoscat Deus per ideas, XX 393 C, B', 398 C, vel in ideis, 398 B', et per unam essentiam suam et plures ideas universa intelligere valeat, 393 B, 410 A. Per ideas cognitionem habet speculativam et practicam rerum, XX 396 A, sed potius practicam, 399 A; in his enim quæcumque divina providentia fiunt, incommutabiliter prædefinita sunt, XXI 245 B, ab his procedit omnis virtus, sive generalis sive specialis, 245 C, in his, ut dicitur, intelligent angeli quæcumque in hoc mundo fiunt et sunt, 245 A.

Multa sunt quæ, juxta Henricum, ideam non habent in Deo, videlicet intentiones secundæ, formæ artificiales, XX 407 A', relationes sive respectus, 407 B', omnia prædicamenta, præter substantiam, qualitatem et quantitatem, 407 C', primæ intentiones, ut genus et differentia, 408 A, 413 B', individua sub specie, quia nihil reale addunt ad essentiam speciei, 408 B, B', 413 C', 419 C', numeri, 408 C', negationes et privationes, 409 B. — At contra non desunt qui dicant Deum ideam habere materiae primæ, XX 411 B, C', 412 D', motus et temporis, 411 C, privationis, saltem in quantum est habitualis inchoatio formæ in materia, 412 B, 414 D', accidentium, 412 C, saltem eorum quæ supervenient subjecto, 413

C', individuorum, 412D, 414A', D', malorum, saltem in quantum res sunt, 412D', 414D', imperfectorum, 424A, imo impossibilium, ut Chimæræ et hircocervi, 414D', non autem eorum quæ nec fuerunt, nec unquam erunt, 412B', nisi in quantum idea principium est ea cognoscendi, 413A'. — Cf. Cognitio, Deus, Ratio.

IDENTITAS, æqualitas et similitudo in hoc conveniunt quod fundantur omnes super ens in communi, XX 103A, et super unum, 102A', sed in hoc differunt quod identitas fundatur super ens ut est quid, æqualitas ut est quantum, similitudo ut est quale, 102D'; identitas a substantia computatur, æqualitas a quantitate, similitudo a qualitate, 102B, unum enim in substantia facit idem, in quantitate æquale, in qualitate simile, 96C; ad identitatem requiritur unitas secundum numerum, ad æqualitatem et similitudinem unitas secundum speciem dumtaxat, 96B'; et his tribus relationibus, quæ sunt inconvertisibles, distinete dividitur ens, 103B. — Identitas ex tripli fonte oriri potest, XIX 278B'. — In divinis identitas similitudini non contrariatur, quia realiter idem sunt, XX 280A', nec in sola privatione consistit, sed aliquid ponit in personis divinis, 101B; quomodo in essentiæ identitate servetur personarum distinctio, XIX 179C, 187B, A'. — Simplicitati divinæ repugnat omnis non identitas ex natura rei, XIX 173A, A', quia summa et infinita est ex natura rei identitas, 173B, et multo magis repugnant multæ non identitates, 173A', D', quod tamen foret, 173B, si cum Scoto poneretur in attributis Dei non identitas formalis, 162D'. — Cf. Äqualitas, Similitudo.

Idem significat uitatem in supposito, XIX 298D, ideo idem et diversum immediate ens dividunt, 298B, C, et primæ sunt differentiæ entis in actu, unde ex eisdem quibus babet res esse actu, habet et esse idem aut diversum, XXV 253A'.

— An possit esse causa distinctionis et indistinctionis, XX 356D, 362B', esse relativum et absolutum, 356A', 362B'; an idem secundum idem et respectu ejusdem possit esse in alio et econtra, 107A, B'. — Quid de adagiis : Quæcumque sunt idem uni et eidem, eadem sunt inter se, XIX 187A, XX 358D; Quæ realiter idem sunt, supposito uno, supponitur aliud, XX 356B', C', multiplicato uno, multiplicatur aliud, 356D, 362B'; Idem eodem modo se habens facit idem, XXI 59B', 66B, 159C; Idem respectu ejusdem nequit esse simul agens et patiens, XXI 149A', movens et motum, 149B', 203B. — Idem numero dicitur secundum suppositum, idem specie, secundum formam, XXIII 379A. Idem numero post destructionem reparari nequit, XXV 245A', nisi ab agente quod operatur in instanti et sua essentia, 245B', quia motus seu transmutatio quæ desit esse, eadem numero repeti non potest, 257C'; ideo quæcumque substantiam habent corruptibilem motam, non restaurantur eadem numero, XXI 92D', nec forma quæ cessit in potentiam materiæ, ex ea rursus eadem numero reduci potest, XXIV 289C, XXV 245B, A': quo refelluntur philosophi asserentes in anno vertenti omnia præterita eadem numero reviviscere, XXI 92D, XXV 245D', 246D. — Eamdem tamen substantiam reparare potest Deus post destructionem, XXV 257D, et idcirco idem numero erit homo ante et post resurrectionem, 253A', C', 254A, 257A, quia idem numero esse quod secum servat anima, corpori iterum communicare poterit, 244B', 257B.

Ad veritatem propositionis non sufficit realis terminorum identitas, sed conformitas requiritur formalis rationis, XIX 346D.

IDIOMA. Communicationis idiomatum in divinis ratio est unio, XXIII 361D, C'. — Communicatio haec fit in persona, non in natura, quapropter ubi persona supponitur, de ea prædicantur attributa

utrinque naturæ, XXIII 376B; excipiuntur nomina quæ ipsam unionem important, 169D. — Utriusq[ue] naturæ proprietates in Christo, de altera prædicari nequeunt in abstracto, XXIII 180B'.

IDOLOLATRIA primo Decalogi præcepto prohibetur, XXIII 604B', C', 603B'; cur pre aliis vitiis voeatur fornicatio, XXV 184A'. — Idolothya cur sint prohibita, XXIV 73A'.

IGNATIUS (S.), B. Joannis discipulus, Antiochenus episcopus et martyr († 107), epistolam a B. Virgine accepisse dicitur, XIX 569 C.

IGNIS. Cur a Moysc non exprimatur ignis creatio, XXII 7B', et ab aliis distinctio, 83C', 84C. — In principio factus est, XXII 7B', 14B', ex superiori primordialis materiæ parte, 14C, et tertia die liberam accepit formam et motum, 85C'. — Nullum recepit ornamentum, præter lucem, XXII 111B', quia habitari nequit variis de causis, 112A', 113C', sed præcipue ob ipsius subtilitatem, 111A', et naturam, quæ est corpora destruere, 111A, ita ut nullum animal in eo vivere possit, ne salamandra quidem, XXII 412B', XXV 306D'. — Ignis est omnium elementorum subtilissimum, luminosissimum, XXI 330C, et rarissimum, ultra quod rarer fieri nequit materia, XXII 53C. Ejus propria natura lux est, XXII 61D', et duplificem habet proprietatem, lumen et calorem, XXI 492B, quarum prior, id est lumen, præstantior est, altera (calor) efficacior, 492C, quia tam in naturalibus quam in gratuitis calor est qui dat vitam, 492D. Verumtamen non ex se lucidus est, quia in propria sphæra non lucet, XXI 152B, XXII 7C', nec in aliis multis, XXV 308D, nec creditur lucere in inferno, 308A'. Quomodo calefaciat, XX 34A', 35C'. — In propria natura remotus est a nobis, nec in usum nostrum venit nisi in materia aliena, XXV 371D'; maxime a terra distat, medianibus aere et aqua, XXI 111D'; sphæra ejus duos constituit cœlos, igneum superius et

olympinum inferius, XXII 61D', 62D, et extenditur usque ad inferiorem orbis lunæ partem, 61D', ultra quam non protenditur, XXI 155A. Num ex igne constet cœlum stellatum, XXII 58B, C, 59A. — Non movetur a se ipso secundum locum, quia dividi nequit in movens et motum, XXII 170B', nec alterabile est ex se ipso, *ibid.*; semper unus est, etsi successive lignis nutriatur, XXII 398B, D', 399D', et forma sue ignitatis et caliditatis gignere videtur ignem et calorem, 503A, C, ita ut ex sua natura crescere possit, et reapse cresceret in infinitum, nisi impeditur, XXV 369C'. — Variæ sunt species ignis, ut carbo, flamma, lux, XXII 40D, 43A'; item sunt ignes urentes et non consumantes, XXV 314C, vel qui aquas comburere possunt, 304C', aut qui aqua non extinguntur, 304C'. — Cf. Elementa.

Ignis, utpote formalior ceteris elementis, XXII 93C, ad mixtorum generationem requiritur, et ad aliorum alterationem elementorum, 107B', et quum nullies subtilior sit terra, 110A, usque ad intima corporum penetrat ad comprehendam mixtionem, 107B', 110A; quomodo in ferro ignito coexistant ignis et ferrum, 44B, D. — In corporibus sensitivis prædominatur, non secundum quantitatem, quia ea consumeret, XXII 106D, sed secundum virtutem, 106D, 110D, et plus consert ad operationes vita quam terra et aqua, 108A', quoniam instrumentum est sensitivæ virtutis, 110D; quo sensu dicantur quedam animantia ex igne constare, 112B'. — Ex propria natura habet dissolvere et consumere, XXIV 37D', homogenea congregare et disaggregare heterogenea, XXII 135C', sed in quantum instrumentum est animæ vegetativæ carnem vegetat, XXIV 57D', et quandoque dicitur medium quo conjungitur anima corpori, XXII 135A'. — Cf. Calor.

Ob suas proprietates maxime aptus est ignis mundum purgare a sordibus

suis, XXV 371B', ut nobilissimum elementum extraneæ commixtionis non receptivum, et minus quam cetera ab hominibus infectum, 371 C'. — Sicut igitur per aquam diluvii extingui oportuit in primis hominibus ardorem concupiscentiæ, XXV 370C, ita per ignem judicii in ultimis accendet frigiditas malitiæ, *ibid.*; an ante vel post judicium ventura sit illa conflagratio, 370C', 374 C', an eodem igne vel pluribus, 370D', 374C'. — Sunt qui putent ignem judicij ex virtute cœlestium esse generandum, XXV 369D', sed verior sententia tenet eum fore naturalem, 369C', vel omnium vaporum in aere existentium inflammatione, 373B', vel omnium mundanorum ignium congregatione, 370A, 371C, 372A, forsitan etiam ignis infernalis, 371 C, 373A', et ejusdem esse speciei cum igne elementari, 372B. — Ad abstergendam foeditatem peccati, eo usque pertinet quousque ascendit fumus sacrificiorum idolorum et dæmonum malignitatis in aere caliginoso, XXV 370A', sicut olim aqua diluvii, 370A', 373A', ad abollendam vero vetustatem corruptionis, accendet quantum patent elementa, 370 D, usque ad ultimum sphæræ ignis, 370 B'; cœlos tamen non purgabit, 370B', 372D, nec paradisum terrestrem, 373B'. — Neque sola naturali virtute aget, XXV 369 A, neque sola supernaturali, 369 C, sed utraque simul, 369D. Propria virtute elementa purgabit, XXV 369A', 372 B', et omnium viventium corpora consumet, 374 B; sed virtute divina vim purgandi habebit et deorsum labendi, 372 D, item sic elementa purgandi ut ea non consumat, 373 D, damnados affligendi, bonos autem minime, aut saltem nisi quantum requirunt levia eorum peccata ut expientur, 374C. — Peracto judicio, malos secum involvet et cum eis in infernum descendet, XXV 370C', ad augendum ignem infernalem, 374 D', vel, juxta alios, quod in eo ustivum est et grossum, ad infernum descendet, quod

lucidum et subtile, manebit superius, 374C', 375C, 466 C', vel tandem totum in præjacente materiam resolvetur, 373A'. — Post judicium, splendidus erit ut sidera, XXV 386D. — Cf. Judicium.

Ob suam activitatem maxime afflictivus est ignis, XXV 466B', et vim habet summopere purgativam, 466C', ideo tam in purgatorio quam in inferno præcipue adhibetur contra peccatores, 466B', verumtamen animam affligere nequit propria virtute immediate, sed tantum ut instrumentum divinæ justitiae, 469D. — In purgatorio igitur esse ignem de fide est, XXIV 548C', qui creditur corporeus, 542D', 548D, et ex sua natura perpetuus, etsi finem sit accepturus, 543A'. — Animas non calefacit, XXIV 546B, C, nec vi sua naturali affligt, sed tantum vi supernaturali, 543B, et tanquam instrumentum divinæ justitiae, 543A. — Quomodo eas purget, XXIV 548A'. — Cf. Purgatorium.

Ignis inferni non est metaphoricus, ut vult Avicenna, XXV 307A', nec spiritualis tantum, ut senserunt alii, 307D, sed vere corporeus et naturalis, 308A, etsi forsitan non sic materialis ut terrenus ignis, 307C, 308B, et ejusdem speciei cum igne terreno, 308D, quia una est dumtaxat ignis species, quæ diversificatur pro diversitate materiarum quibus inest, 308C; tenebrosus creditur et horridus, XXI 350B, fæculentus, turbidus et quasi fumosus, XXV 467 D. — Quum inæstimabilis sit caliditas, XXV 304A', 309A, 315A', præ ceteris elementis exprimitur, quia magis afflictivus, 313B'. — Quomodo dicatur dæmones comitari, XXI 350A, B', 352C, B', 353D'; an eos torqueat spiritualiter tantum, 350B', 351 C, aut etiam materialiter, 350D', 351C, 354D', et quomodo, 355A. — Juxta quosdam, sola apprehensione in damnatos agere potest, XXV 470D, sic, ut corporibus eorum in sua naturali dispositione manentibus, absque immutatione et calcificatione, 470A', intensissimus sequa-

tur dolor, 470B'; quod naturaliter fieri nequit, 470C', ideo non nisi supernaturaliter paterentur, 470D', nec ad hoc opus esset igne, 471A. — Quamobrem tenent alii ignem in animas separatas agere, XXV 310D, et in daemones, 313D, non simplici visu, 310D, aut apprehensione, 310A', sed unione cum anima, 311B, quam alligatum tenet, juxta Thomam et alios, 311D, 316D', 317A', quia ex propria natura habet quod spiritui sit unibilis, et ex ordinatione divina quod possit cum alligatum detinere, 313C, et sic animam torquet, sive per modum influentis, sive per modum detinentis, 311B'. Vel, ut docent Henricus, Cartusianus et alii, agit ipso contactu, XXV 310D', 311D, non modo ut res afflictiva, 317A, sed in quantum calidus, ut instrumentum divine justitiae, 310D', miro et incognito modo, 316B, mediante vi supernaturaliter animæ impressa, juxta Henricum, 317C, vel simpliciter actione naturali, juxta Cartusianum, 318A, B, et post iudicium affliget eam in corpore, 469D. Quibus respondent alii, quia anima damnata, utpote forma spiritualis, a forma corporali aliqua pati nequit ante diem iudicii, XXV 471D', nec etiam corpori reunita materiales ignis impressiones suscipere potest, 472A, ideo vel sola imaginatione vel propter unionem cum corpore spiritualiter torquebitur, 472B; nec tamen otiosus erit ignis, quia et corpora corporaliter cruciare poterit, 472D', et peccatores magis retrahit a peccando, 473A.

Damnatorum autem corpora vere affliget ignis, XXV 314B', 471B', sive actione intentionalis, secundum nonnullos, 312A, sive naturali, secundum alios et Cartusianum, 316A, 317B', vere ea calefaciendo, 312C', 471B', ut testantur Scriptura, 317C', et revelationes, 318A, eaque corrumpet, saltem quantum ad esse accidentale et bonam dispositionem, 311D', 314B', sed illa non consumet, 312A', 314B', vel ex dispositione materiæ

cui incorporatur, 312B', vel ex dispositione corporum ipsorum, 312D', vel forsan quia ignis est urens tantum, non consumiens, 304A', 314C', ut ignis ille qui Moysi in rubo apparuit, 305C, et illo qui olim multa martyrum corpora illæsa servavit, 304B'. Utrum principalius affecturus sit, animam an corpus, XXV 312C. Ceterum damnavos omnes eodem non cruciat modo, XXV 355B'. — An cessante motu cœli, ignis infernalnis operationem retenturus sit, XXV 306C, 312D. — Cf. Infernus.

Ut ceteris elementis igni præesse dixerunt philosophi quedam spirituum ordinem, quos præcipue colebant Chaldaei, XXI 359B, et inde nata videtur ignis idolatria, *ibid.* — Cur super Apostolos requieverit Spiritus Sanctus sub specie ignis, XIX 572C, 573A, B', C', 574B; utrum ibi verus fuerit ignis, 576B, 577B, C, B', C', D', 578C.

IGNORANTIA quid sit, XXI 316A', et quo a nescientia et oblivione differat, 401B', ab errore et inconsideratione, 316A'. — Multipliciter sumitur : pro privatione scientiæ, quæ sequela est originalis peccati, XXII 240B', pro nescientia quæ est imperfectio naturalis, 240D', pro nescientia rei quam quis scire tenet, 241A. — Ex triplici fonte oriri potest : ex negligientia discendi, XXI 401D', ex scitorum obliuione, ex inconsideratione intellectus, 402A. Culpabilis ignorantia ex voluntatis deordinatione venit, prout est parentia scientia debite, XXI 393C, et etiam prout est obnubilatio scientiæ habita, juxta Henricum, 396A, contra alios, 395B'; pœnalis autem ignorantia præcedit pœnalem voluntatis deordinationem, XXI 396A. — Duplex est, altera pœnalis, quæ originale peccatum sequitur, XXI 394C', et ad culpam non imputatur, 394D', altera vitiosa, quæ ex discendi negligientia oritur, 394D', et ex qua peccatur, 395B; vel triplex : contrariae dispositionis, quæ ex multis actibus erroneis generatur, XXI 499B', pri-

vationis, id est agendorum quæ quis sci-
re tenetur, 499C, quæ dicitur peccatum
vel conjuncta peccato, 499B, et negotio-
nis, seu simplex carentia cognitionis
antequam habeatur, quæ in angelis acci-
dere potest, 499C. — Nec in angelis nec
in primo homine potuit esse pœnalis
ignorantia, XXI 394C, ideo ex ignoran-
tia non peccaverunt, 304C, 306C, 312
D', 316A', sed potuit et potest esse ne-
scientia, seu carentia cognitionis, 499
C, quia etsi omnes divinam intueantur
essentiam, 501A', non in ea universos
eius effectus vident, 503B, XXV 382D,
et quamvis puram habeant notitiam ho-
rum quæ norunt, de unoquoque actu
hierarchico non habent notitiam, XXI
499D; quo sensu dicantur ignorare diem
judicii, XXV 360 A'. — Dæmon nihil
ignorat de naturalibus quæ per habitus
innatos a principio cognovit, sed de aliis
multa ignorat, aut non nisi per conje-
cturam novit, XXI 402A. — In homine,
præter nescientiam habetur ignorantia
quæ est pœna peccati, XXII 208B. — Cf.
Adam, Angelus.

In re morali multiplex est ignorantia,
XXII 242D, et diversimode ad actum
refertur, 242A' : est enim ignorantia
vincibilis et invincibilis, 242D, erro-
nea, 241 C, affectata, 241 D, 242 D,
crassa, 241 D', juris, 241B', et facti, 241
B', 242A', 244C; ignorantia vincibilis
proprie dicitur error, XXII 244B. —
Ignorantia modo est peccatum, XXII 243
A', modo excusat a peccato, XXIV 237
B', modo peccatum gravat, 237C', modo
nec excusat nec gravat, 237D'. — Igno-
rantia invincibilis non est peccatum,
XXII 243D', sicut nec ignorantia eorum
quæ scire non tenemur, 241A, et quæ de
salutis necessitate non sunt, 244A'; sed
ignorantia eorum quæ credere et agere
debemus, peccatum est, 241B, 242B,
243C, quidquid dicat Durandus, 243D,
quia non modo in nobis sed a nobis est,
241B; peccant igitur ignorautes quæ ad
eorum spectant officia, 242B, 244A, D;

aut qui non implicite saltem norunt quæ
sint mortalia peccata, 245C; pariter ju-
ris universalis ignorantia grande est
peccatum pertinens ad infidelitatem vel
ad negligentiam, XXIV 237C. — Pecca-
tum ignorantiae actuale est, juxta quos-
dam, XXII 242C, originale, juxta alios,
245C; quandam saltem habet conve-
nientiam cum originali et actuali, 245D,
et unum est ex quatuor ab originali in-
flictis vulneribus, 245A', in Filium præ-
cipue esse dicitur, et in Adam potuit
accidere, XXII 579A'. Ignorantia tamen
non est peccatum nisi in quantum vol-
luntatem habet concomitantem, XXII 381
B, vel concupiscentiae conjuncta est,
ibid.; quo sensu omnis peccator dicatur
ignorans, XXI 303D, 313A, B, XXII 382A.
— Ignorantia quantum minuit voluntar-
ium, tantum minuit et peccatum, XXII
241A', B', C', D', 242C'; est igitur igno-
rantia quæ excusat a toto, id est invin-
cibilis, 241B', C', 242D', est quæ excusat
non a toto, sed a tanto, scilicet igno-
rantia juris et vincibilis, 243A', est quæ
nullatenus excusat, 242D', 243D, 244A',
sed accusat potius et aggravat, 243C,
nempe ignorantia crassa, 241C', D', et
eorum quæ scire tenemur ex officio,
244A, A'. Ignorantia facti involuntarium
causans a culpa excusat, non autem
ignorantia juris affectata, XXII 527D;
item ignorantia circumstantiæ excusare
potest, XXIV 237C, si ignoretur circum-
stantia quæ facit peccatum, 237B'; igno-
rantia vero juris qua quis peccatum
quoddam confiteri neglit, non excusat
eum a fictione, 571A.

ILLAPSUS. Aliter illabitur Deus modo ge-
nerali omnibus creaturis, XXV 409A,
aliter modo speciali Beatis, 408D, D'.
— Processio temporalis Sancti Spiritus
in animas per dona gratiæ gratum facien-
tis, XIX 512A, B, C, non est simpliciter
processio alicujus doni creati in animam,
sed ipsius Spiritus Sancti, 518C, 519
A, B, qui per se illabitur creaturæ,
quasi motor, rector, 516C, C', 520A', et

objectum fruitionis, 519B, C, sive imperfectae in terra per dona gratiae, sive perfectae in celo per dona gloriae, 519C'. — Angeli tam boni quam mali intra hominum corpora illabi possunt, XXI 460 C, C', intra limites scilicet quantitatis, non essentiae, 459 A', sed animabus illabi nequicunt et extra manent, 459B', 460 A, 461 C, eas ab extra moventes, 459D', quasi circumvallando, 460C, vel obsidendo, 461 B.

ILLEGITIMUS. *Vide* Legitimitas, et Spurii. **ILLUMINATIO** superna, ad intelligentiam Scripturarum maxime necessaria, XIX 42, per cordis munditiam acquiritur, *ibid.*, voluntatis perversitate impeditur, 47. — Juxta Augustinum, illuminatio lucis aeternae indesinenter in mente operatur abditum intelligendi actum et animam sibimet revelat absque phantasmate, XIX 276D; et sic in hac vita, quadam superna illuminatione Deum clarius conspici quam fide, XXIII 425D, tenent tam philosophi, 426A', quam theologi, 426A, B'. — Sicut in corporalibus sic in spirituалиbus dupli modo fit illuminatio, XXI 529B, primo, lumen causando et effundendo, et sic proprium est Deo illuminare angelos et animas, 529 C, secundo, proponendo aliquid participans lumen, aut aliquid faciendo quo menti lumen ostenditur, 529B, et ita angeli superiores illuminant inferiores, 529D, vel dispositionem faciendo vel obstacula removendo, 529A'. — Aliter igitur fit illuminatio a Deo, aliter ab angelis, XXI 503B', 503 C, aliter ab hominibus, 503 C'; animam quoad superiorem partem et directe solus illuminat Deus, 522B, D, quoad inferiorem partem multipliciter illuminant angeli, 522C, A', quo circa per eorum ministerium fiunt divinae revelationes ad homines, 462 C'.

Illuminatio, prout est actus hierarchicus in angelis, non est visio beatifica, XXI 501D, nec lumen gratiae aut gloriae, 504B', sed remotio ignorantiae qua laborare possunt angeli, 479D', 502D', seu

assumptio divinae scientiae, 500C', 502C', 504C, et idem est ac purgatio et perfectio, 500A, C', innen enim divinum angelis collatum, propellendo ignorantium, intellectum simul illuminat, 501A, et perficit, 504B. — Item differt a locutione, XXI 535B', quia etsi omnis illuminatio sit locutio, non econtra omnis locutio est illuminatio, 537B; ad omnes quidem pertinet loqui, 537D, 561D', sed ad superiores dunitaxat illuminare, 537 A', 562A. — Penes diversum modum recipiendi illuminationes distinguuntur hierarchiae, XXI 477C', 479A : prima enim cas participat immediate et puras, 478A, 479C, secunda mediate et compositas, 478A, 479B', tertia magis adhuc compositas, 478B, 479C', humana mediabitibus angelis, 478B', et sensibilius circumvelatas symbolis, 479D'. — Prima a Deo immediate illuminatur et illuminat alias, XXI 500D, secunda a prima illuminatur et illuminat tertiam, *ibid.*, tertia ab aliis illuminatur et illuminat ecclesiasticam, *ibid.*; similiter, in qualibet hierarchia supremus chorus illuminat, non illuminatur, medius illuminatur et illuminat, infinitus illuminatur, non illuminat, 500A'. Et haec illuminatio inferiorum a superioribus post diem judicii permanebit, XXI 512B', item et hominum ab angelis, 513B, quia ipsa indigent ad acquirendum et conservandum quorundam scientiam, 513A. — Quum ergo illuminatio secundum ordinem procedat a superioribus ad inferiores, XXI 563D, secundum ordinem naturae, ab angelis descendit ad homines, 562A, 563 C', sed secundum ordinem gratiae, homines possunt illuminare angelos, 563D', Christus et B. Virgo omnia, 564A; an in angelis accidat superiores ab inferioribus illuminari, 503D. — Quotuplex sit angelorum ad invicem illuminatio, XXI 500B'; quomodo illuminent vel coangelos suos, 411B', 504B, 503A', 504C, C', 505C, 506D, A', 528C', vel homines, 503B'. — Cf. Hierarchia.

Ad illuminativam viam pertinent dona intellectus et consilii, XXIII 549 A'. *Cf.* Perfectio, Purgatio.

ILLUSIO in magicis actibus tripliciter fieri potest, agentium subtilitate, XXI 426 C', virtute quorundam mineralium, *ibid.*, et ope dæmoniorum, *ibid.* — Sensus exteriores illudere possunt dæmones, XXI 427 A, et etiam interiores, 433 B', ita ut videre se putet homo quæ non adsunt, 434 A, vel videre nequeat quæ adsunt, 434 C; item et phantasiam, ut sibi efformet phantasmata, ut fit in febricitantibus, 456 A, melancholicis, 456 B, hallucinatis, 456 C. et necromanticis, 456 D.

IMAGINATIO. Vis imaginativa est potentia activa, quam perperam vocant aliqui intellectum possibilem, XXII 427 A; ad sensus interiores pertinet, XXI 408 D, 409 D', et ad sensualitatem, sicut ratio speculativa ad voluntatem, XXII 279 C'. — In posteriori cerebri parte organum habet, unde cum sensu communi communicat, XXI 433 C', et ad cellam logisticam species intelligibiles deferuntur, 411 C; quum autem sit vis organica, in animabus separatis non remanet, XXV 307 C', 316 C'. — Imaginatio habet rerum imaginatarum virtutem, XXV 473 C, et adeo fortis esse potest ut imaginans nequeat inter rem et imaginem ejus discernere, 473 D, et ipsa, re absente, æque moveat et operetur ac res ipsa, 472 D, ut fit in somniantibus, 472 B', et in multis aliis, 472 D, 473 D. Item a vi motiva sic quandoque confortatur, XXI 404 C, et ad propheticum splendorem prope accedat, 404 B', et nonnunquam apprehensiones et horripilationes mirabiles a sensibilibus accipiat, 404 A, D', quia vis apprehensiva subest motiva, 404 A'; præterea ab angelis, sive bonis sive malis, species sensibiles et imaginationes recipere potest, 408 D. — Qui vi præstant imaginativa optimi sunt mathematici, XXI 469 C, XXII 436 D, inepti naturales, pessimi metaphysici, XXI 469 C; non possunt cre-

dere nec plenum nec vacuum nec tempus esse extra mundum, 469 B, nec incorporea hic esse neque in loco neque in tempore, quia imaginatio eorum fortior est intellectu, 469 C.

IMAGO varie definitur, XX 275 D, B', C', et sumitur, XIX 288 A'. — Non est qualitas, sed relatio in qualitate fundata, XX 275 C', et relative dicitur ad aliud cuius similitudinem gerit, XIX 288 A'. — Ex indifferentia speciei causatur, XX 275 C'; tria præsupponit, XIX 258 B, in tribus consistit, 258 A', XX 279 A, et duobus perficitur, XIX 269 D'. — De ratione ejus est imitatio, XX 275 C, et ex parte rei similitudinem requirit et quamdam adæquationem, 275 D, 279 B, ex parte imitantium, similitudinem et ordinem, 275 B'; et in quantum expressam dicit repræsentationem, XIX 258 D', utriusque (exemplaris et imaginis) similitudinem importat pertingentem ad speciem, 255 B', 259 A', insuper et originem, XX 276 B, id est ut ab alio simili procedat, XIX 250 B, XX 276 C, 279 B; æqualitatem vero non requirit, nisi ad sui ipsius perfectionem, XIX 250 C. — Minorem dicit similitudinem quam signaculum, XIX 211 B, majorem quam vestigium, 242 C, 244 C, 249 D', 255 B'; quid distet a similitudine, XIX 145 A, 267 D', 288 B', 289 B', 290 A, A', et a vestigio, 255 B'. Perperam contendit Scotus imaginem esse repræsentationem partis, vestigium repræsentationem totius, XIX 245 C'. — Duplex est rei imago, alia quoad exteriora, ut statua vel species intelligibilis, XIX 250 C', alia quæ eamdem naturam cum re habet, 250 D'. — *Cf.* Similitudo, Vestigium.

In divinis imago dicit essentiam in recto et personas in obliquo, XIX 145 A, XX 276 A', id est essentiam unam in tribus personis se in eadem essentia imitantibus, *ibid.*; importat unitatem cum distinctione, XIX 145 C, et connotat respectum personarum ad invicem, 203 A', et imitationem unius ad alteram secun-

dum aliquid unum, 144B, et sic essentia liter et personaliter sumitur, XX 276 D, 277C'. — In divinis igitur est imago, XX 279D, quidquid dicat Durandus, 279 C, non quidem in divina essentia, 279D, sed in personis, 276D, 279C', et sicut in creaturis determinatur imago quantum ad figuram, quantitatem et materiam, sic in divinis quantum ad naturam et naturae rationem, 278D. — Divinæ tamen essentiæ non convenit imaginis ratio, saltem proprie, quoniam nihil est quod imitari possit, XX 276D, et melius diceretur exemplar quam imago, XIX 288A': pariter nec Spiritui Sancto, qui Patris imago dicit nequit, XX 277B, quia non procedit per modum naturæ, sed voluntatis, ut amor, 277B, B', nec Filii, quia imaginis non est imago, 277D, 278 D', nec utriusque, quasi ab ambobus procedens, 277A', quia proprie imago non est nisi unius, 277A, B, quamvis eum imaginem vocent Græci, 277C, imaginis vocem largius sumentes, 277C', et Durandus, qui in hoc Græcus factus videtur, 280B'. — Filio autem competit esse Patris imaginem, XX 276B', 277A', B', 278D, C', non tantum appropriate, sed proprie, 280B', et multipliciter, 278 C', 279C', et perfectissime, 250B, 251B', 278B', 279B'; imago igitur dicitur, tanquam Patris expressivus, XX 77C', et non ad imaginem, propter similitudinis perfectionem, XIX 250A'. — Cf. Filius.

Quælibet creatura, quantum de bonitate et perfectione Dei participat, tantum dici potest ejus imago, XIX 250A, in omni igitur creatura est aliqua similitudo Dei, 255A', sed in sola rationali creatura est imago seu similitudo speciei, *ibid.*, sive divinæ naturæ, 255B', sive S. Trinitatis, 255C'. — In irrationalibus non nisi impropre et imperfecte inventitur imago, XIX 250B, D', in intellegualibus proprie, 250A, proprie sed imperfecte in homine, 250D, 251A, A', magis perfecte in angelo, 251B, A'; ideo, angelus, qui deiformem habet intellectu,

etum, 'imago Dei dicitur, non ad imaginem, 252A, homo, qui est imperfecta imago, 250D, et imago dicitur propter similitudinem, et ad imaginem propter imperfectionem, 250B', mulier, quæ de viro et propter virum facta est, et infirmiorem habet intellectum, ne ad imaginem quidem faeta dicitur, 251C'. — Quo sensu imago Dei dicitur angelus, XXI 514C, 515A, D, et homo, XIX 145A, C, 256C, 267B, 288C, D', 289A, D, D'; an sit iste imago Verbi tantum, an etiam totius Trinitatis, XIX 289C; in quo perfectius relucat imago divina, angelo an homine, 251A, 252A, C, D, XXIII 69D', viro an femina, XIX 251A'. — In rationalibus est imago divinæ naturæ, in quantum vivunt et intelligent, XIX 255 B', et S. Trinitatis per operationem mentis, 255C', seu actum intelligendi, 255 D'. — Cf. Creatura.

In homine Deitatis imago principali ter est in mente, XIX 250B, 255A', et per derivationem in corpore, XX 275D'; præcipue in cognitiva consistit, XXIV 174C, deinde in amore, XIX 259B', ideo quæ homini tribuuntur ratione imaginis, primario respiciunt intellectum, consequenter affectum, XXIV 174C. — Considerari potest tripliciter, nempe quoad dona naturæ, gratiæ et gloriæ, XIX 257 C, et quoad dona gratiæ et gloriæ deleri potest, 257C', quoad dona naturæ remanet obnubilata in anima peccatrice, 257 B, et etiam in damnatis, 256D'. — Reformatur per fidem in rationali, spem in irascibili, caritatem in concupisibili, XXIV 115C', et quo magis virtutibus informatur anima, eo limpidius in ea relucet, XIX 254D', 257C. — Trinitatis autem imago est anima unitate sue essentiæ et trinitate virium suarum, XIX 263C'. In tribus potentias attenditur, XIX 250B, 254D, 255C, 256A, D, id est in intellectu, voluntate et memoria, 258D, vel arbitrio, ratione et voluntate, 272A', C', vel mente, notitia et amore, 263D, vita, apprehensione et affectu, 266D, primo

secundum actus, 257A, secundario secundum potentias et habitus, 257B, et aliter attenditur in actibus, habitibus et potentiis, 257C'; an ad imaginem pertineat intellectus agens, XIX 266D' et s. — Imago Trinitatis in potentiis attenditur proprie per earum conversionem ad Deum, minus proprie per conversionem ad animam, improprie per conversionem ad inferiora, XIX 258B, A', 259A', 261D. — Cf. Homo.

Imagini Christi irrogata contumelia ipsi Christo irrogatur, XXIII 194B'; item Sanctorum imaginibus, in quantum sunt Sanctorum imagines, impendendus est idem honor ac Sanctis ipsis, XXIII 491C', 492A, contra Durandum, 493C', quoniam idem est motus intellectus in imaginem et in imaginatum, XXV 421C'; idcirco absque idolatriæ virtute adorari possunt imagines, XX 252A, 253A'.

Imaginum liber (Thabit ben Curra astrologi, ix^o sœc.) allegatur de tempore evocandi dæmones, XXI 431C, et de maleficiis, XXV 145B.

IMMENSITAS. Quæ sit Dei immensitas, XX 440D, A', 441A, B; an necessario sequatur omnipotentiam, 439C, 440C. — In sua immensitate cognosci potest Deus cognitione privativa, non autem positiva, XIX 245B'.

IMMERSIO in aquam non est de necessitate Baptismi, qui æque fieri potest per adspersionem vel effusionem, XXIV 414D'; et validus est sive fiat unica sive trina immersio, 414B; sed rationabilior videtur Romanæ Ecclesiæ consuetudo, quæ baptizandum ter immergit in honorem S. Trinitatis, 414C, vel triduanæ sepulturæ Christi, 414D, et ubi viget, sub gravi servanda est, 415B, etsi non sit de necessitate sacramenti, *ibid.* — Exponitur immergendi ritus, XXIV 415C'. — Quum trina immersio ad unicam ablutionem referatur per intentionem, XXIV 415A, an baptizatus censendus sit qui post primam moritur, 414A'. — Cf. Baptismus.

IMMOBILITAS. An et quo sensu Deus dicitur immobilis, XIX 375B. — An in cœlo Beati futuri sint immobiles, affirmat Parisiensis, XXV 474B', contra Cartusianum, 475A.

IMMORTALITAS omnimoda soli Deo competit, XXI 514A, XXV 286B'; creatura autem quælibet ex se ad nihilum tendit, XXI 513D', et non nisi per gratiam quamdam dici potest immortalis, ut angelus, 513D, D', 515D'. — Homo, utpote e contrariis compositus, naturaliter solubilis et mortalis erat, XXII 188A', 190D, 192A, D', sed quia supernaturaliter animæ ejus in statu innocentiae concessum fuerat corpori esse suum perpetuum communicare, nisi obicem poneret, 190A', aliquo modo immortalis erat et aliquo modo mortalis, 189A, 192D, seu simpli citer immortalis erat, et mortalis secundum quid, 190B', quum in ipso esset peccare vel non peccare, et ideo mori vel non mori, 190A, 191C, 251D'. An in ipso eadem fuerit potentia moriendi et non moriendi, XXII 193D, A', B'. — Sed duplex est immortalitas: alia Adæ innocentis, XXII 193B, quæ fuit a gratia gratis data, 193C, alia Beatorum, 193A, quæ est a gratia consummata, 193D; alia hominis innocentis, qui potuit non mori per usum ligni vitæ, XXV 286A', alia Beatorum, XXII 192D', 193A', qui mori nqueunt a causa intrinseca vel extrinseca, XXV 286B'. — In Baptismo non restituitur, quia naturam sequitur, XXII 426D, nec redditur nisi in resurrectione, 426B', sicut Christo collata est in resurrectione gloria, *ibid.* — Immortalis enim est anima, non modo ex sola Dei voluntate, ut vult Plato, XXV 286C', sed tanquam substantia simplex, immaterialis et inorganica, ut multipliciter probaverunt philosophi, XXII 148D', et ex animæ immortalitate sequitur et corporis immortalitas, XXV 285A', quia contra animæ naturam est esse extra corpus, 286D, nec perfectione naturali plene frui potest sine corpore, 246B', 258D,

239B, 286A', ideo ei in resurrectione reddetur corpus gloriosum immortale, 279 D, sive quia in eo ad perfectam aequalitatem redigentur elementares qualitates, 279B', sive quia perfecte animae subiectum erit, 279B', 283C', 286D'. vel propter virtutem aliquam elementarem aut celestem, 284B', 286C', aut ob Dei voluntatem sic disponentis, juxta Scotum, 285D', 286C', aut, secundum llenricum, ex redundantia gloriae animae in corpus, qua ab eo auferetur omnis privatio, 287A. — *Cf.* Mors, Resurrectio.

IMMUTABILITAS an et quomodo Deo tribuatur, XIX 375B, et Beatis, 378C. — Quo aliquid immutabilius est, eo et simplicius, XIX 404D', nihil enim admixtum potentiae omnino incommutabile esse potest, 403A.

IMMUTATIO corruptiva dispositionis convenientis naturae, radix est prima passionum pertinentium ad fugam, XXV 470 A, sicut immutatio inductiva seu conservativa, radix est passionum pertinentium ad insecuritatem, 470B; sed non est passio nisi ex immutatione in virtute cognitiva aut organo ejus, 470 C, quia cum immutatione requiritur apprehensio ejus, 470 B, 471A; ideo inanimata et insensibilia, etsi immutentur, non dolent, quia non sentiunt, 470C, sensibilia autem, etsi sentiant, non dolent nisi immutentur, 471B. — An autem, absque laesiva immutatione organi sensibilis, valeat apprehensio sic agere in vim tactivam, ut, non immutato organo, naturaliter sequatur dolor intensissimus, XXV 470D, nec in vita praesenti possibile videtur, 470B', nec in futura, 470 C'. — *Cf.* Apprehensio.

IMPASSIBILITAS. Aliquem esse impassibilem naturaliter fieri nequit, XXI 79A'. — Quum primis parentibus fuerit natura passibilis, XXII 488A', 489A, non simpliciter impassibles erant, ut Beati, 489 B', sed aliquo modo passibles, aliquo modo impassibles, sive ab intrinseco, 489A, A', sive ab extrinseco, 489B', 492

A'. — In Baptismo non restituitur, quia conditionem sequitur naturae, XXII 426 D, nec reddetur nisi in resurrectione, 426B', sicut Christo non collata est nisi resurgentib, *ibid.* — Impassibilitas, dos corporum gloriosorum, XXV 276D, 277 D', non est mera privatio passibilitatis, 277B, sed potentia qua omni violentiae resistere poterunt, 277C; justitiae correspondet, 277D', sanitatem et diurnitatem continet, 278 B; aliqualiter fuit in Adam, non crit in pueris cum originali defunctis, 277 C. — Impassibilita esse corpora gloria requirit animae felicitas, XXV 287B, ideo impassibilita erunt et ab intrinseco, quia in eis non servabunt elementa actiones quae tendunt ad pugnam et dissolutionem, 284 C, 287C, et ab extrinseco, 284D', ab omni elementorum influentia, 284A, et violentia agentium, 285B, quia eis per vium erit omne corpus, 285C. — Impassibilita ergo erunt, non a quacumque receptione, XXV 278A', quia non amittent eorum elementa qualitates suas, 278B', nec actiones, 278C', nec sensus ab actu suo cessabunt, 280B', sed a passione quae est motus præter naturam, 278B', nec immutabuntur nisi spirituali immutatione, 281A', nec aliquid pati poterunt passione naturae, sed tantum passione animae, 300C. Quod nec quintæ essentiæ illa informant triendum erit, XXV 279A, B, 284B', 285C, nec cessationi motus cœlorum, 285D, 286 A, sed virtuti animae gloriosæ, cui perfecte erunt subdita, et præter quam nihil eis evenire poterit, 279C, et forsitan divinae potentiae, quae ab eorum humoribus auferet passibilitatem, 279C': a forma enim venit impassibilitas, sicut passibilitas a materia, 283C, et ideo ab animae gratia et gloria veniet, 283B, elementorum contrarietas continentis et moderantis, 283C. — Impassibilitas secundum se et in quantum privationem dicit, magis et minus non suscipit, XXV 280A, 283A, sed quoad causam, alia est

alia major, 280B, 283A, et ita in Beatis non erit æqualiter, 283A, sed tanto eminentius quanto perfectius Deo perfruentur, 280B.

IMPECCABILITAS. An intellectualem creaturam facere posset Deus, quæ sit naturaliter impeccabilis, XXII 248B', negant plerique, 249A, A', 250D, contra paucos, 249B', 250A, loquendo de potentia ordinaria, 249A', et etiam absoluta, 249D', quia creatura quælibet non est a se, sed a Deo, a quo indesinenter indiget sustentari, 249B, nec ad se sed ad Deum ordinatur, ideoque ex se deficere potest et a Deo averti, 249D; insuper de ratione arbitrii esse videtur quod sit vertibile, 249C, B'. Hinc soli Deo competit impeccabilitas ex natura, XXII 250D, ceteris autem non nisi per gratiam, 248C', 250A'. — Beatis competit impeccabilitas, quia inavertibiliter sunt Deo uniti, XXV 427B', et præ cœlestium gaudiorum dulcedine terrena fastidientes, 427D', voluntate propria a Deo averti nequeunt, 428D, nec quidquam valent extra eum cogitare, 428B', aut contra eum amare vel agere, 428A, imo, Deo viso, ad ipsum non affici non possunt, 429B; an impeccabiles dicantur in sensu compposito vel diviso, 429B, D. — Cf. Pecatum.

IMPEDIMENTUM. Cuilibet sacramento adesse possunt impedimenta, XXV 140D, sed potissime Matrimonio, 140D, 141A, Pœnitentia, 140A', et Ordini, 54D. — Quum enim tribus legibus subjaceat conjugium, naturali, divinae ac civili, a qualibet potest ei impedimenta opponi, XXV 140B, et sic diversis temporibus diversa inducta sunt, 140C'. — Alia substantialia sunt, XXV 139C, quæ conjugium impediunt contrahendum et dirimunt contractum, *ibid.*, quia sunt de essentia sacramenti, 139 B'. Duodecim vulgo numerantur, XXV 139C', quorum quædam vitiant ex parte contractus, *ibid.*, quædam ex parte contrahentium, 139D'; tria contrariantur causæ efficien-

ti, 141A, tria causæ finali, *ibid.*, tria causæ materiali, 141B, tria causæ formali, 141C; matrimonium dirimere dicuntur, quia stantibus illis non fit verum matrimonium, 140C'. — Alia sunt accidentia, XXV 139C, quæ conjugium impediunt contrahendum, non dirimunt contractum, quia de solennitate sunt tantum, 139B', et dicuntur impedire, quia illis occurribus, valide quidem sed illicite contrahitur, 140D'; qui sint, 139B'. — Item matrimonium contrahendum impediunt incestus, uxoricidium, alienæ sponsæ raptus, proprii filii industriosa levatio de fonte Baptismatis et sacerdotis imperfectio, XXV 151A. — Nullum impedimentum matrimonio superveniens potest ipsum dissolvere, XXV 154D'; et qui bona fide cum impedimento contrahunt in facie Ecclesiæ, non peccant, et filios procreant legitimos, 197B', secus si in occulto contrahant, 197C'. — De impedimentis in speciali: coactionis, XXV 93B et s.; erroris, 98B et s., 155D'; ordinis, 157B; voti, 139C', 140A, 141C, 165C, 169D' et s.; cultus, 180C et s.; consanguinitatis, 187B et s'; affinitatis, 194B et s.; honestatis publicæ, 198C; cognationis spirituallis, 204C, et legalis, 207B et s. — Cf. Matrimonium. — Pœnitentia obstant hypocrisis, XXIV 438C', Iudus, 439C, militia et negotiatio, 439B'. — Ordini vero sexus feminineus, XXV 54A, D, ætas, 54C', 56B, servilis conditio, 55B, homicidium, 55A', 56A', illegitima nativitas, 55D', membrorum defectus, 56A, C, et bigamia, 56C'. Cf. Ordo.

IMPERFECTIO. An in Deo sint aut ideam habeant imperfecta, XX 424A. — A perfectis ea prodire necesse est, XXI 77D; verumtamen ab imperfectis ad perfecta Deus omnia creasse prohibetur, XXII 413A. — Actus imperfectorum, quum ad perfectionem venerint, manent quoad substantiam, evacuantur quoad imperfectionem, XXIII 508B. — Cf. Perfectio.

IMPIETAS impunita est turpis, punita re-

splendet decore justitiae, XXI 377A. — Impii a fide recedentes propter ejus incomprehensibilia, XIX 83D, nullam habent excusationem, 87A'; plerumque fidem insectantur, ut sine formidine peccent, 53A'; quo sensu dicantur non resurrecturi in judicio, XXV 248A. — Quomodo sint diligendi, XXIII 476A', 477D. — Cf. Peccator.

IMPOENITENTIA inter peccata contra Spiritum Sanctum ponitur, XXII 574B', 575A, 577C', quare, 575C, et quomodo, 574C, 576D'. — Alia præsupponit peccata, XXII 578D, D', quoniam per quatuordecim gradus ad eam pervenitur, 294A'. — An sit remissibilis, XXII 576D. — Cf. Obduratio.

IMPOSSIBILITAS. Quatuor modis quid impossibile dicitur, XX 558C'; illud simpliciter impossibile est quod contradictionem implieat, 567B', impossibile secundum quid, quod fieri nequit a causa proxima activa vel materiali, 567C', D'. — An possit omnipotentia Dei omnia quæ impossibilia sunt aliis agentibus, XX 558C', vel naturæ, 565A, et unde sit impossibilitas eorum ad quæ non extenditur, ex parte Dei an ex parte rei, 580A, 597B'. — Impossibilium non est elec-tio, XXI 313A', 316D', sed potest esse voluntas, 317C. — Cf. Omnipotentia.

IMPOTENTIA cœundi impedimentum est dirimens matrimonium, quia prolis generationi obest, XXV 139D, 140A, 141B, A', ad essentiam enim conjugii pertinet, si non carnalis copula, saltem potentia ad eam, 141C'. — Multiplex est et variis ex causis oritur, XXV 139D, 141A', sed quæcumque antecedit matrimonium, dirimit illud, 144C, si sit perpetua, 141B', eamque ignoraverit mulier ante contractum, 142A, A', 153B', 154A; quæ autem supervenit conjugio, non illud dirimit, 144C. — Impotentia ex maleficio an sit possibilis, XXV 142D', 144B'; hoc differt ab potentia ex frigiditate, quod plerumque est respectu unius vel quarundam, dum potentia

naturalis est respectu omnium, 143C, C', 145B. — In utraque, ad experientum datur conjugibus triennii spatium, XXV 141B', 143C; quo peracto, si de impotentia constet, separandi sunt, 144B, D. In potentia ex maleficio, utrique conjugum sic separatorum datur licentia contrahendi cum alio, sed nunquam ad pristinum conjugium revertendi, XXV 145B; in potentia autem naturali, mulieri tantum licet cum alio contrahere, 144A', et viro interdicuntur transitus ad novas nuptias, *ibid.*, si vero postea evaserit potens, redintegrandum erit conjugium, 144C'. — Quid de potentia respectu unius personæ, v. g. virginis, XXV 142A, B', aut ex maleficio, 142D' et s., 145B et s. — Cf. Divortium.

IMPRESSIO. In voluntatem nullus, præter Deum, immediate imprimere valet, XXI 464A, 465A', ideo nec angeli, 409C', 410D, 439A', nec dæmones, 409C', 459A', 464B'; in intellectum possunt angeli, 410A, B, D, 459D, 463C', non dæmones, 410A, C, D, 463D', 464B', C'; in phantasiam angeli et dæmones, 464A. Cf. Influxus. — Cur cœlestium impressiones melius percipiuntur a brutis, amentibus et dormientibus, XXI 415C.

IMPROCESSIBILITAS quid sit, XX 268A. — Non potest esse notio distincta in Patre ab innascibilitate, in Filio a spiratione, XX 268B, ideo non ponit in numerum cum aliis assignatis, 268C.

IN prepositio quid designet, XX 336B, 345C'. — Quo sensu omnia dicantur esse in Deo, XX 318D', 320D', 322B'. An diligent se Pater et Filius in Spiritu Sancto, XX 336B. An et quomodo in Filio cognoscat Pater, XX 345C', et videat omnia, 346B, A', 347B, et semetipsum, 346C, C', 348B; an diei valeat sapiens in sapientia genita, 346A'.

INCARNATIO. Humanam naturam reparari postulabat misericordia Dei, XXIII 33A', sed non sine satisfactione, propter justitiam, 33A', 34A', quæ peccatum inul-

tum dimittere nequit, 34A', C', et quum reparatio nec per hominem fieri posset, 33B', 35C, nec per angelum, 33B', nec per meram creaturam, 38A, ordinatissime per Deum facta est, 33C', et Deum hominem, 38B. — Per alium utique modum potuisset Deus hominem reparare, XXIII 36B, 37D, sed nullus fuit adeo congruus ut incarnatio, 36B', nec aequae conveniens tam reparatori, 37A', quam reparando, 37C', et reparacioni ipsi, 37D', 41B, B', in quo quippe uiuntur Dei misericordia et justitia, 34B', sapientia et potentia, 36A, 37B', 38A', excitantur hominis fides, spes et caritas, 36C, 41B', per contraria curantur Adas excessus, 41C, et innumeræ præstantur utilitates, 36B, 41B'. — An possibile fuerit Deum incarnari, XXIII 32A, A', 38D', 39A', an decens, 33C, 33C', 38D, 40A, an expediens, 36B', 37A', 40A', an necessarium, 36B. — Cf. Redemptio.

In quantum ex divina virtute procedit, incarnatio communis est tribus personis, XXIII 50D, 51A', item in quantum potentiae, sapientiae et bonitatis opus est, ad quilibet personam aliquo modo pertinet, 41A, 41C, 416B; sed quia ad personalem unionem terminatur, unam tantum respicit, 50C, 51C'. — Et una absque aliis incarnari potuit, quia incarnatio in persona facta est, non proprie in natura, XXIII 50C, seu prius in persona quam in natura, 50C', 51B, C, prius in esse Filii quam in esse naturæ, 50C', unde natura divina incarnata non dicitur nisi ratione personæ, 50A'. — De potentia absoluta incarnari poterant Pater et Spiritus Sanctus, XXIII 38D', 32A, 53D, A', 54C, imo tota Trinitas simul, 32A', non autem de potentia ordinata, juxta plerosque, 52B, B', 54C, ne inde fieret nominum perturbatio, 46D, 47B', 48A, 53B', C', contradicentibus aliis, 54A, quia alio modo quam via generationis humana natura suscipi potuisset, 54D. — Nec Patri igitur nec Spiritui Sancto competit incarnari, XXIII 48A,

51A', sed Filio, ob multas rationes, 46A, in quantum videlicet est imago, 46A, 47A, A', et Verbum, 46B, 47A, C', 48D, A', et Filius, 46D, A', C', 47A, A', 48A', et heres, 46B, 49A, et Sapientia, 46B', 47D, D', et media in Trinitate persona, 47C, C'. — Ob caritatem, quæ incarnationis fuit propria et potissima causa, Spiritui appropriatur, ut moventi, XXIII 411C, 413B, C', 415C', 416D, sed quod modum unionis, 415C', 416C, Filio, ut termino, 50D, 51A'.

An plures personæ aut tota Trinitas eamdem numero naturam humanam simul assumere potuissent, XXIII 54D', negant quidam, sive assumatur natura, sive persona, 55D', ob limitationem creatæ naturæ, quæ non valet in pluribus suppositari, 55D, 59C, et quia plures personas repugnat unum esse hominem, 55C, C', 56B, loquendo saltem de unionis modo qui facit idiomatum communicationem, 56C; affirmant alii, si assumatur individuum, 55C', 56D, 57B, 58A', quia non implicat plures homines in una subsistere natura, 57C, D', 60B, quo casu tres personæ dicuntur unus homo, 58B', negant vero si assumatur persona, 55B', 57D, C', quia implicat tres personas unam esse personam, 57A'; item affirmit Richardus, si fiat assumptio immediatus per essentiam, negat si fiat per personales proprietates, 58C'. — Item unam personam potuisse plures humanas naturas assumere, concedunt universi, XXIII 57A', D', 58B', 59A, ita tamen ut naturæ sic assumptæ unum constituent suppositum, 58B, sed plures humanitates seu homines, 57B', 58B, C, D, 59B, quæ de se invicem praedicarentur, 58C, contra Richardum, 59A. — An S. Trinitas tres homines assumere potuisset, XXIII 57A, vel omnes homines, 56D'. — An divina natura, abstractis personalibus proprietatibus, assumere posset creatam naturam, negat Alexander, quia necesse est in persona fieri unionem, XXIII 61C, D', affirmat

Thomas, quia abstractis personis, adhuc remanet natura assumens, 61B'. — *Cf.* Assumptio.

Incarnatio divinae personae immediatus respicit in ea personales proprietates quam essentiam, XXIII 50B', 61A, et in proprietates personales personae assumentis terminatur, 60B', non propriis in essentiam, 61A. — Ex persona enim assumente et natura assumpta fit una persona in duabus et ex duabus naturis constans, XXIII 56B', et ideo in Christo ex unione animae et corporis non fit nova persona, sed una natura humana in personam divinam assumpta, 58A', et Verbi persona nullam mutationem aut immutationem passa est, 37B, nec in ulla a creatura dependet, 37C, 43A, quia naturam, non personam, assumpsit, 68C', 69C, B', 155C. — In incarnatione proprio dicitur Deus factus homo, XXIII 85D, 168C, improprie homo factus Deus, 85D, 169B; an deitas seu divina natura dici possit incarnata, 126B, 128D, 181A'. — Quo sensu dicatur Deum esse hominem, XXIII 167C, 170B, 171B; an homo ibi praedicetur univoce de Deo et Petro, 167D', 169B', 171B', per se an per accidens, 167D', 169C', absolute an relative, 168B, 169B', an per essentiam, 170A, 171A, vel inhaerentiam, vel identitatem, 171A'. — An in divinis incarnatione dicatur relative an absolute, XX 146D, 147A; quo ab assumptione differat, XIX 65B'. — *Cf.* Unio.

Incarnationem nullo modo meruit humanitas Christi, quae non existit ante eam, XXIII 117D', nec pariter sancti Patriarchae, quoad substantiam, 118C, quia incarnatione quodammodo principium est merendi, 118C, 119B, et omne superat creatum meritum, 118C, 119C, sed tantum quoad circumstantias, quia eam accelerare potuerunt, 118B, vel merito congrui, 118A, vel etiam condigni, 119B', et etiam quoad efficientiam, secundum quid, 118C. — B. Virgo ante annuntiationem Christum concipere me-

ruit de congruo, post annuntiationem, de digno, XXIII 118B', nunquam vero de condigno, juxta Bonaventuram, 118C'; nullo modo meruit, juxta Thomam, sed supposita incarnatione, de congruo meruit mater Dei fieri, 119D', 120A, ita ut magis ex ea quam de alia incarnatione fieret, 120A. — An stante homine, nihilo minus incarnatum fuisset Verbum, incertum est, XXIII 43C': negant quidam, quia sic docere videntur Scripturae et Sanctorum auctoritates, 43D', 44A', C', affirmant alii, quia dempto peccato, adhuc multae sunt causa cur incarnaretur, 43C, 45A', sed tunc in carne possibili et mortali non venisset, 44D. — Quae praecipua fuerit incarnationis ratio, XXIII 65C', et ad utrum peccatum delendum specialius, originale an actuale, 65A.

In ultima saeculi aetate facta est incarnatione, XXIII 62C, quo sic clarius apparerent peccati gravitas, 63C, hominis infirmitas, 63D, C', et remedii necessitas, 63A', 64B; sed ab aeterno praewisa fuit, 328C', 329D', 330D, et juxta quosdam, ab aeterno potuisset fieri, 42C. — An et quomodo Incarnationis mysterium praeconoverint angeli, XXI 560C', 561B', 562C, 563C, 565C', et dæmones, 398D, 400D. — Ab initio fidem ejus habuerunt homines explicitam vel implicitam, XXIII 434C', et eam prænuntiaverunt Prophetæ, 23. — Praeclarissimum est operum Dei, XXIII 43C, illud nempe quo maxime sublimatum est genus humanum, 43A', compleitus numerus generationis humanae, XXIV 210C, et nobis collata innumera beneficia, XXIII 25, 26, quapropter fluvio comparatur, XIX 45, 46, XXIII 26. — *Cf.* Christus.

INCENTOR. Cur bonorum angelorum dæmones incentores dicantur, XXI 410D', et quot modis fiat ista operatio, sive in bonum, 441B, sive in malum, 441C', 463D', 464C, 465A.

INCESTUS matrimonium impedit contrahendum, non autem dirimit contractum,

XXV 451A. — A culpa incestus non in toto excusatur Lot, XXII 242A.

INCLINATIO naturalis quandoque potest esse actus, XXV 405C', 406D'.

INCONSIDERATIO quid sit, XXI 316A'.

Quum plura simul intelligere non valcent angeli nisi in Verbo, in eis occurrere potest inconsideratio, XXI 305B', et consequenter error electionis, 305C', et sic communiter tenetur peccasse dæmones, 310A, 316D.

INCORPOREITAS. Quasdam esse incorporeas substancialia inter creatuam, requirit ordo universi, XXI 487B, D, 488B, quidquid senserint Sadducæi et quidam philosophi, 487C, sed qualibet respectu divinae simplicitatis corporeæ dici potest, 487D. — In hoc a corporeis differunt, quod corporeæ ex materia et forma constant, incorporeæ omnino sunt formæ, XXI 205C, perperam ergo contendit Avicenna amborum unam esse materiam, 487A'. — Corporeitas dicitur vel a quantitate, quæ essentialiter inhæret corpori, et sic simpliciter incorporei sunt angelus et anima, XXI 515C', vel a localitate, quæ est proprietas corpus consequens, et sic similitudinarie dicuntur corporei angelus et anima, qui sunt terminati, *ibid.*, magis tamen quam angelus anima, quæ corpori unibilis est, 513D', dum angelus nec corpus est, nec virtus corporalis, nec virtus in corpore, 516D.

INCORRUPTIBILITAS. Illud incorruptibile dicitur in creatis quod non habet contrarium, nec ab ullo creato destrui potest, XXV 428D', sed non ideo esse habet perpetuum, nisi contingenter, id est Deo conservante, *ibid.*; alia accidit esse incorruptibilia, quia ab eis auferunt principium corruptionis, ut corpora damnatorum, alia quia impeditur tantum, ut corpus Adæ innocentis, 306B, alia quia sic decrevit voluntas Dei, 285D', 286C', conferens eis impossibilitatem ab extrinseco, 284D', et ab eis auferens omnem defectivam dispositionem ab intrinseco, ut corpora Beatorum, 286D'.

INCUBI. Multis exemplis constat dæmones mulieribus commisceari, XXI 452B, C', 453C', 454D, 457B', et quandoque sic eis illudere ut repleantur ventositate tantum, 458B', quandoque semen a viris acceptum ad illas transfundere, 451B, 452B, 453B', D', efficaciter, 453D, 454B, 458A', B', imo tam efficaciter ut inde nascantur gigantes, 452C; sed quia vicarent generativa, 451A, 457D', generare non valent, 451B, 452B, ideo qui sic a dæmonibus nascuntur, non sunt dæmonum filii, 452C. — Magis infesti dicuntur mulieribus capillorum pulchritudine gloriantibus, XXI 457C', 458C'.

INDECENTIA. Triplici modo aliquid dicitur indecens: ex ordine ad agentem, XX 569A, ex ordine ad causam particularem, ut mala poena, 569B, XXV 356C, ex ordine ad causam universalem, ut mala culpa, XX 569B, XXV 356C. Et nullo modo potest facere Deus quod sub omni respectu esset indecens, XX 569A', XXV 356A', nec quod dedecet primo modo, XX 569A, aut tertio modo, 569D; sed facere potest quod dedecet quoad causam particularem et bonum superius, 569D, dummodo deceat quoad causam universalem, XXV 356A'. — Sicut in Deo parvum inconveniens sequitur impossibilitas, ita parvam rationem sequitur necessitas, XX 539C, 538B'. — In Scripturis et fide minimum inconveniens est impossibile absolute, XXII 10D, XXIII 51D', 54A', C'. — Aliquid dicitur indecens vel ex se vel ex consequentibus, XXIII 629A: quod ex se indecens est, nullatenus permitti potest, *ibid.*, quod autem ex consequentiis, licet fieri potest, adhibita cautela, et stante causa utilitatis, 629B.

INDIFFERENTIA. An sit aliqua essentia in creaturis indifferens ad esse et non esse, XXI 191C', 192B', D'. — An non modo in verbis, sed et in factis habeantur indifferentia, XXII 538A, 541B', quæ nec bona nec mala sint, 538B'. — In abstracto considerati, omnes vel saltem multi actus

indifferentes dici possunt ad bonum vel malum, XXII 539B; item qui a voluntate deliberata non procedunt, 539B'; item, secundum speciem, quoad objecatum sunt actus boni, mali et indifferentes, 540B, D'; sed secundum individuum, quoad omnes circumstantias, non sunt nisi actus boni et mali, juxta Thomam, 540A', et Richardum, 541B, quia necesse est actum ad finem referri vel non, 540B', et si referatur, bonus est, si non, malus, 540B', 544A, contradicente Bonaventura, quia si actio ad finem ordinata est bona, non oannis actio inordinata est mala, 542B, 543B', ideo erit indifferens, 542C, sive quoad esse morale, 543B, sive quoad esse meritiorum, 543C. — Quid inter indifferens et otiosum, XXII 538D.

INDIGENTIA dicitur respectu finis, XXII 369B, B', et causa est motus, XXI 456C', 462D, 474A', XXV 298B', unde motus dicitur signum indigentiae, 295C, 474C', 475A. — In creaturis multiplex est, alia absoluta, quae illius est sine quo aliquid esse aut conservari nequit, XXV 295C', alia secundum quid, quae horum est sine quibus non potest bene esse, 295D', et haec in Beatis cadere potest, *ibid.*; item alia est respectu Dei, et sic indigens est omne creatum, XXI 474B', altera respectu perfectionis ultimae, et sic non est in comprehensoribus, *ibid.*; item alia est indigentia conservationis sui, ex qua oritur avaritia, alia conservationis speciei, quae causa est luxuria, XXIII 637D. — An gratia magis indigeat homo lapsus quam innocens, XXII 369B, D.

INDIGNITAS. Ad ordines suscipi nequit nisi dignus, XXV 48C; mortaliter ergo peccat qui scienter indignos promovet ad ordines, 49D, 20C', et indignus censendus est qui virtute et scientia caret, vel idoneitate, 20C', et ipse quoque mortaliter peccat, quoties scienter et sine necessitate exercet officium, 21B. — Qui sint indigni a coetu fidelium et a sacrorum visione repellendi, XXV 25A.

INDIVIDUUM quid sit, XXIII 199B', quo differat a persona, 55A', et hypostasi, XX 455D'; in creatis superius est ad personam, XX 464A, et est maxime substantia, XXI 213D. — In substantiis invenitur et in accidentibus, XXIII 200B, et dupli- ci modo sumitur, XX 461A, XXIII 200D', imo tripliciter, XX 409C'. — Cum ente convertitur, et per id constituitur per quod et ens, XXI 215B'; nihil substantiale addit speciei, quia totum individuorum esse est species, in qua uniuertur, XXII 404D, et de se invicem praedicantur, XXI 497C', individuum enim re idem est ac species, et tantummodo determinate dicit quod species indeterminate, 215A'. — Individua sub specie non habent in Deo propriam ideam, juxta Henricum, quia nihil reale addunt super essentiam speciei, XX 408B, C', et accidentaliter tantum sunt id quod sunt, 407D', in praedicamento substantiae, 409B', contra Thomam asserentem ea propriam ideam habere, 412D, sicut accidentalia, 412C, sed minus proprie quam species, 412A'. — Individuum in divinis proprie non convenit, XX 464A', ideo in Trinitate non sunt proprie tria individua, XX 409D', 410B, C, 464A, sed individuatio divini esse est bonitas sua pura, XXI 206B'. — An in Christo homine sit individuum, XXIII 466D', 199B', 200A, D', aut plura individua, 140C, D, A'. — Cf. Persona.

Individuatio dicit aliquid substantiale et aliquid accidentale, XXI 208A', et est existentia formae naturalis in materia, 208C', individuum enim ex proprietatibus constat, quarum collectionem impossibile est in alio reperiri, 208A, et duo includit, indivisionem et distinctionem, 208A'. — Individuatio non est ex accidentalibus, XXI 226B; an autem sit ex principio intrinseco, utpote indivisione, 208A', 213B', an ex principio extrinseco positivo praeter indivisionem, 213B, A', an ex ipsa actuali existentia, 213B', an ex quantitate, 213C', aut

materia, 213D'. — Prætermisis sententiis Alberti, XXI 204D, et Scoti, 214C, quæ obseuræ videntur, 204C', et intricatae, 214D', individuatio non ex sola materia venit, 208D', nec ex sola forma, 209B, sed ex actuali coniunctione formæ cum materia, 209C, et a forma habet individuum quod sit aliquid, a materia quod sit hoc aliquid (Bonaventura), 209 C. — Non est ex materia, XXI 215C, 218C', nec ex quantitate, 215C, sed ex eo quod est principium naturæ et quiditatibus, 215A', seu ex eo quod aliquid est (Durandus), 215B'. — Non est a materia, quidquid dicat Philosophus, XXI 209B', nec in materialibus, 209D', nec in immaterialibus, 210A, sed in corporalibus ex materia est et quantitate, 210 C, in spiritualibus, ex actuali coniunctione existentiae et essentiæ (Henricus), 210A. — Non est ex materia, XXI 216C', etiam signata, ut contendit Thomas, 216 B, C, sed potius ex ipso quod est causa ipsius individui, scilicet esse actualis existentiae, 217A, quia essentia hoc esse actuata, fit alteri incommunicabilis (Cartusianus), 217B. — Ceterum, aliud est individuationis principium in materialibus, aliud in spiritualibus, XXI 217 A', C'; corporalia enim individuari dicuntur materia aut quantitate, 210C, 216 C, 217A', B', spiritualia non nisi per se ipsa individuantur (Henricus et Cartusianus), 210 C, 217 A', C'. — Quid sit individuatio in angelo et homine, XXI 206A'. — Cf. Discretio, Distinctio.

Etsi idem sint realiter species et individuum, species multiplicatur in suppositis, XIX 201D, et vicissim sub eadem specie plura possunt esse individua, XXI 222D'. — Individuorum multiplicatio sub eadem specie varias habet causas, XXI 226B, conservationem speciei in corruptilibus, 218C', gloriam Conditoris in spiritualibus, 219A, et a variis variis tribuitur: vel materiæ diversitatibus, 220A', quæ enim unius sunt speciei non multiplicantur nisi secundum individua,

XXIV 345A', sed nulla fit individuorum multiplicatio nisi per divisionem materiæ, 315B', ergo radix multiplicationis individuorum est quantitas dimensiva, *ibid.*, quapropter non nisi in corporalibus et materialibus invenitur, XXI 220 A, D', quod erroneum videtur et Parisiis fuit damnatum, XXI 225B'; vel materiæ divisioni in naturalibus et generabilibus, 207 C', 209B', actuali existentiae essentia supervenienti in spiritualibus, 210 A, 225D, 226A; vel nec materiæ, 224A', nec quantitatibus, 223 C, B', sed formæ dumtaxat, 224A', id est formæ latitudini in materialibus, 224A, multiplicabilitati seu communicabilitati in spiritualibus, 224 B, D'. In omnibus autem quorum materia tota est in uno supposito, non est nisi unum individuum in specie una, XXII 399C'. — Quo differant duo ejusdem speciei individua, XXI 215D'. — An formæ permanentia in his quorum fluit et refluit materia, sufficiat ut semper idem permaneat individuum, XXII 398 A, D', 399D', 405D, B'. — Cf. Species.

INDIVISIBILITAS seu indivisio proprietas est constitutiva individui, XXI 208A', et personæ, 207D, nec dicit rem aliquam positivam enti superadditam, *ibid.*, sed ex principiorum substantialium individuacione et appropriatione oritur, 208A'. — Multiplici modo quid dicitur individuum, XX 173D, alia est enim indivisibilitas materiæ, XXII 396D', alia puneti, 397A', sed quanto quid plus expers est divisionis, tanto perfectius, XX 173C. — In individuacione est unitatis ratio, XX 177D', ideo quantum se habet quid ad individuacionem, tantum et ad unitatem, 173 B; magis ergo unum sunt quæ sunt indivisa simpliciter, 173 C. — An in indivisibili consistat ejuslibet substantialiæ esse, XXII 136C'. — An cœlum empyreum, non obstante ejus indivisibilitate, Beatorum voce et motu scindatur, XXI 152A', vel penetretur, XXV 282A'. — Cf. Divisio.

INDULGENTIA quid sit, XXIV 559B. — Venalitatis non sunt arguendae indulgentiae, XXIV 549D, C', qui magis sunt commutatio quam remissio, 550B, nec quantitatibus oblatae pecuniae commensurantur, 550A, aut operi praestito, quum ex Ecclesiæ institutione vim accipient, 549C', 550A'; nec peccatores de impunitate certos faciunt, 549B', 550C, quum non nisi vere pœnitentibus concedantur, 550D; nec divinam defraudant justitiam, pœnitentiam tollendo, 549A', D', quia non auferunt satisfactionem, et ab operibus justitiae non dispensant, 552B. — Ad indulgentiarum dispensationem duo ex parte dantis requiruntur, auctoritas et ratio dispensandi, XXIV 553B, 556D: quum enim ex superabundantibus meritis Sanctorum vim habeant, 551C, maxime Christi, 551D', que communis sunt thesaurus Ecclesiæ, 552A, 553A, 556C, illi dumtaxat eas concedere possunt, quibus commissa est thesauri hujus cura, 556C, 557A, D, et quibus competit Ecclesiæ intentionem dirigere, 554B, B', et absolvere a debito satisfactionis ab Ecclesia injunctæ, 555A, id est Papa pro universalis Ecclesia, 555B, B', 556D, 557D, Episcopi in diœcesi sua, 557A', et quantum eis a Papa determinatum est, 555C, B', et quicumque jurisdictionis clavem habent, etiamsi non sint sacerdotes, 553A', 555A', ut legati pontificii in provincia legationis suæ, 557A', archiepiscopi in suffraganeorum diœsesibus, *ibid.*, non autem simplices sacerdotes, 555D. Item, quia prelati non sunt domini sed administratores thesauri Ecclesiæ, eum ad libitum erogare nequeunt, XXIV 559C, sed tantum pro urgenti necessitate aut evidenti utilitate, 560C'; quæcumque autem causa vergens ad honorem Dei et Ecclesiæ utilitatem sufficit, juxta Thomam, 553C, quia requiritur causa non ad mensuram remissionis, sed ad meritorum applicationem, 554B: possunt ergo concedi pro spiritualibus, 554D, item pro temporalibus

quæ ad spiritualia referuntur, non autem pro mere temporalibus, 554C; ceterum etiam inordinate concessæ valent, sed peccat qui eas concedit, 553B'. Praeter haec duo non requiritur in concedente status gratiæ, XXIV 555C'. — In recipiente indulgentias pariter requiruntur duo: gratia et opus injunctum, XXIV 556D. Communiter enim prosunt his tantum qui habent gratiam, XXIV 555D', nisi dispositive, ad promerendum gratiam, 557C', aut nisi aliter ordinetur, 556A; omnibus autem in caritate constitutis prodesse possunt, tam sæcularibus quam religiosis, 556B, non excepto ipso concedente, 556C, sed religiosos non eximunt a pœnâ ab ordine impositis, 556B. Animabus in purgatorio detentis directe non applicatur indulgentia, quum auctoritatem in eas non habeat Ecclesia, XXIV 556D', sed indirecte, per modum suffragii, 557A, C; ideo non proprie solvit eas a pœna, sed solvit pro eis debitum, 557A.

Aliquid valere indulgentias certum est, XXIV 551A', 557B', 558B', non quidem ad remissionem culpæ, 559C, nec ad meritum vitæ æternæ, nisi ex consequenti, 556A', 560D', nec ad tollendam obligationem injunctam a confessario vel canonibus, 551B', quia sic adderetur ad futuram pœnam purgatorii, *ibid.*, sed ad remissionem pœnæ temporalis residue post peccati remissionem, 551C', 559D. — Tantum autem valent, non proprie quantum requirit utilitas aut necessitas Ecclesiæ, XXIV 552A', aut causa pro qua dantur, 552C', nec quantum merentur fides et devotione lucrantis, juxta Thomam, 552D, contra alios, 559D', 560C, alias non essent indulgentia, sed retributio, 559D', 560C, sed quantum voluit qui concessit, 553A, si tamen adfuerit causa rationalis, secundum Henricum, 560B', seu sicut pronuntiantur valere, 551D, 553C, 556B, 557B', ex parte dantis, 558B. — Ex parte autem recipientis, an æqualiter valeant omni-

bus, affirmat Thomas, nam idem pariter lucrantur qui faciliter et qui difficulter injunctum præstant opus, XXIV 553D', negant alii, 558C, quia æquum est plus lucrari qui meliorem habet dispositio- nem, plus laborat vel dat, 556C', sin minus ad minuendum durationem pœnæ, 557B, at certe ad mitigandum ejus acerbitatem, 557C; ceterum qui plus laborat ad lucrandum indulgentiam, plus meriti consequitur, 553 D'. Pariter indeterminate concessam indulgentiam æque lucrantur qui pro facultibus suis præstant pecuniam, sive dives sive pauper, XXIV 553C'. — Aliæ semel lucriflunt, aliæ toties quoties, XXIV 554 A. Quid per annum remissionis intelligatur, XXIV 556 B'. — Etsi multum valeant indulgentiæ ad remissionem pœnæ, longe meliora sunt alia opera satisfactoria quoad essentiale præmium, XXIV 553B'. — *Cf.* Satisfactio.

INESSE est esse accidentis, XX 33B, 39C'. — Octo sunt modi quibus inesse possunt creaturæ, XX 103 D', et nonus quo divinae personæ sibi insunt, 108A'. — Quid sit personam esse in essentia, XX 104D, 107D'; personam esse in essentia aut econverso alter accidit in divinis, aliter in creaturis, 104A', similiter essentiam in essentia, 106A'. — Quomodo aliquid sit in se ipso, XX 108A, D', et quot modis in alio, 104A', 105A, 108B. — An idem secundum idem et respectu ejusdem possit esse in alio, et econverso, XX 107A, D. — Divinae personæ sibi invicem insunt, et propter essentiæ unitatem, XX 104B, B', 105A, B, 107D, 108C, D, et propter relationum rationem, 104 B', 105B, 108C, D, quamvis id neget Durandus, 106D', 107D, et quoad hoc ultimum non eodem modo sibi mutuo insunt, 104C; modus essendi in divinis aliquo modo reducitur ad modum quo causa est in causato et econtra, XX 104 D', 108B'. — Ex eo quod sibi mutuo insunt divinae personæ, sequitur quamlibet quasi per accidens esse in se ipsa,

XX 106A, 108C', non tamen inde sequitur confusio, quoniam suam quælibet servat proprietatem, 109A. — *Cf.* Circumcessio.

INFAMIA malum est magnum, sed non adeo ut timor ejus reputetur in virum constantem cadere, XXV 94A'. — Quia clericos apprime decet dignitas, infames a sacris arcentur ordinibus, XXV 55D'. — *Cf.* Fama.

INFANTIA quandiu duret, XXV 190A. — Infantium animæ se ignorare non possunt, XIX 275 C, sed se cogitare nequeunt, 275A'. — In infantibus inæqualitas gratiarum attenditur secundum infundentis beneplacitum, XX 22 D, quamvis aliquo modo ad id valeant parentum orationes, 22 A'. — Tribus de causis expedit infantulos quam cito baptizari, XXIV 132 C, sed non est eis danda Eucharistia, 246C'. — Infans delatus ad Baptismum et in via moriens sine Baptismo, damnatur, XXIV 169A, haud secus ac quilibet paganorum infantulus, 169B, et in fidelium cœmeterio sepeliri nequit, 169C. — Judæorum et paganorum invitatis parentibus baptizare non licet infantes, XXIV 135A' et s. — *Cf.* Puer.

INFASTIDIBILITAS ad Beatorum felicitatem requiritur, alioqui non essent plene beati, XXV 427A', 428B, nec summæ bonitatis suavitas perfecta esset, 428C.

INFERIORA in suo supremo connexa sunt cum infimo superiorum, XXI 476 A', quæ enim in inferioribus sunt secundum majorem compositionem et potentialitatem, in superiori sunt secundum ampliorem simplicitatem et actualitatem, *ibid.* Inferiora per superiora naturaliter et ordinate reguntur, XXII 93B, 94A, 100 A', XXV 249C', ideo præter motus proprios, motum sequuntur superiorum, et tanto magis quanto sunt perfectiora, XXII 84B', et naturaliter, non violenter, eorum impressione ducuntur, 84C'. — Etsi igitur a cœlestibus non causentur terrestria, ut falso tenet Avicenna, XXII

94 D', influxu cœli reguntur, XXI 413C, XXII 93 B, moventur, 93 C', mutantur, 92 A, locantur, *ibid.*, et varic afficiuntur, 93C, 95C', et ideo ad statum incorruptionis perduci nequeunt, donec ecessaverit cœli motus, XXV 250 A. — In inferioribus superiorum influxus ad recipientis modum recipitur, XXI 459C. Superiorum virtutibus inferiora informantur, sed ipsa ad unum determinant superiora, XXII 96C. — In inferioribus ministerio angelorum operatur Deus, XXV 249D'. — *Cf.* Cœlum.

An et quatenus inferiori liceat superiorem excommunicare, XXIV 514 D', 526C', absolvere, 515 A, 526A', vel consecrare, XXV 42A, C. *Cf.* Subditus.

INFERNUS dupliciter sumitur, pro loco et poena, XXIII 387 C, 388A, quapropter dæmones infernum secum ubique portare dieuntur, 387C. Item modo pro loco damnatorum accipitur, modo pro purgatorio, XXIII 387C, modo pro limbo patrum, in quo detinebantur justi ante incarnationem, 389D, et ad quem descendit Christus, 387 C, 388B, ut eis gloriam monstraret, 387B', 389 C', eosque inde educeret, 387D, 388D, 389C'. — Ubi sit infernus, non constat, XXV 308 A', sed sub terra putatur esse, 308B', 314A, A', vel in concavitate terræ, 309 A, 316D. Quum sit infimus locorum, apte diabolo deputatur et damnatis, qui superbia peccaverunt, XXI 348 C, C', 349D, D', et reapse nonnulli ibi degunt dæmones, ad torquendas animas, 352B. — Locus est puræ et maxima miseriae, XXI 456C', satis capax ut omnium damnatorum corpora contineat, XXV 315A', et satis horridus ut accidentalem eorum poenam augeat, 326 D'. Ita enim dispositus erit ut eorum miseriae congruit, XXV 467B, tenebrosus, sive ex fumositate et spissitudine ignis, sive ex commassatione corporum damnatorum, 467 C, non ita tamen ut nihil prorsus videatur, quia tantum ibi erit luminis quantum sufficit ad videndum ea quæ dam-

natos torquere possunt, 467C, 468B. Ibi varic locantur et torquentur damnati pro eiususque merito, XXV 325C'; an et quatenus inde egredi valeant et viventibus apparere, 324A', 326A'. — *Cf.* Damnati, Limbus.

Pœna inferni diversis nominibus designatur, XXIV 544A', et omnium pœnarum est maxima, XXV 318A', omnem praesentis vitæ pœnam longe superans, 461B; meritoria non est, sed vindicativa tantum, XXIII 388B, et variis de causis est æterna, XXV 349A'. — Duplex est: pœna damni et pœna sensus, quæ analogice convenient in eadem ratione pœnæ, XXV 468C'. Pœna damni pro solo peccato originali infligi potest, XXII 434 A, nam pro solo originali necesse est animam in infernum detrudi, XXV 326D, et non est essentialiter dolor, 468 A', nisi ut imputabilis apprehenditur, id est in adultis, 468C, B'; pœna sensus essentialiter est dolor, 468A', et alicui sine proprio demerito infligi nequit, XXII 433D'. Imo multiplex est, quoniam omnis creatura contra damnatos insurget, XXV 466A', maxime ignis, 466B', et a frigore intenissimo ad vehementissimum calorem subito transibunt damnati, *ibid.*, quoniam in inferno ab extremo ad extremum non itur per medium, XIX 66 C. Quomodo ignis inferni animas affligat, XXIV 546A. An in inferno futuri sint vermes, XXV 466D', 468A, D', fletus, 467A, D', tenebra, 467 B. — Quæ acerbior sit pœna in inferno, damni an sensus, XXV 468B, A', vermis an ignis, 468 D'; quæ maxima sit inter pœnas damni, 468B', et sensus, 468C'. — *Cf.* Damnum, Ignis, Sensus.

In inferno punitur peccatum citra condignum justitiae, sed non citra condignum misericordiae, XXIV 541 B, XXV 350C, C', 351D'; inde igitur non excluditur misericordia Dei, XXV 328A', 352 C, imo ibi reluctant justitia et misericordia, 353A'. An ibi sit ordo, XXI 355C, 356B, C', 357C, et qualis, 357C, XXV

363D, 365A; an sit sapientia, scientia, ratio, XXI 397C, 407D'. — An plus dolere liceat de poena inferni quam de peccato, XXIV 465B, B'; an pro vitando peccato eligendus sit infernus, 466D', 467B.

INFIDELITAS in adulto vix a peccato excusari potest, XXII 244B, XXIII 596C', et est peccatum non proprie intellectus sed voluntatis, XXII 521C'; an dici valeat mater omnium peccatorum, XXII 566C', 568A'. Quum est circumstantia mere concomitans, nihil addit bonitati vel malitia actuum infidelium, XXII 544D, sed ut conditio informans, actum moralem viciat, *ibid.* — Infideles non in omni actione peccant, XXII 550C', 552A, nec mortaliter in omni actu aut motu inordinato, 552B, sive sint baptizati sive non, 552C, sed tantum in omni infidelitatis actu, 551C'; in actibus autem naturaliter bonis complacent Deo, etsi vitam æternam non mereantur, 551D', et virtutibus non necessario carent, 550D'. — Etsi credant Deum esse, et Deo credant, non ideo faciunt fideiactus, XXIII 406C; item, licet accipiant corpus Christi in Sacramento, illud non manduant sacramentaliter, XXIV 233A; in necessitatibus articulo baptizare possunt, et valide baptizant, 144D. — Infidelibus semper revelat Deus necessaria ad salutem, XXIII 438A, et multis olim revelavit mysteria fidei, 439B'. Ipsi non fuit necessarium scire legem Moysis, quæ ad solos spectabat Judæos, XXIII 439C', sed fide Redemptoris implicita cum fide Dei providentis explicita salvari poterant, *ibid.* — An infideles pueri, invitis parentibus, sint baptizandi, XXIV 135A', aut vere baptizentur, 136B', C', D'. — Cf. Fides.

Infidelitas quoad conjugium. Inter infideles verum est matrimonium, XXV 180B', quamvis imperfectum et sacramenti dignitate carens, 182C, in se nec ratum nec firmum, 183C'; ideo inter se libere contrahere possunt, 181B, nec peccant ita contrahendo, 183A, et sibi

mutuo reddendo debitum, 182D, sicut nec peccant aliarum virtutum politicarum actus exercendo, *ibid.* — Quum non sint Ecclesiæ legibus adstricti, valide contrahunt in omnibus cognationis gradibus qui lege divina non prohibentur, XXV 182D', 183A, sed si plures duxerint uxores, cum una dumtaxat, id est prima, matrimonialiter conjuncti sunt, 183A, B. — Infidelium conjugium, quum sit verum, Baptismo utriusque non aboletur, XXV 184D', sed firmius efficitur, 183C'; si vero unus dumtaxat ad veram fidem convertatur, alterum in infidelitate manentem dimittere potest, si velit, 180C', 181C, 182B', 183D, quia uno converso solvit matrimonium, saltem quoad habitationem, 182A', imo dimittere tenetur, si sit ille in Christum contumeliosus, 181D; et modo generatim non permittitur conjux credens cum incredula manere uxore, 182C'. — Item, qui plures habuit uxores, cum prima manere debet, dimissis aliis, si velit illa converti, XXV 183A, C, etiamsi eam ante repudiaverit, *ibid.*; ea vero nolente, quamlibet eligere potest, 183C. — Descendens ab uxore quæ cum illo pacifice habitare consentit, aliam ducere nequit, XXV 183B', nec continentiae votum emittere, saltem si spes adsit conversionis consortis, 184A; secus autem si relicta uxor sit in Deum blasphemæ, 183C', quia ejus blasphemæ quadammodo vinculum solvit matrimonii, 183D'; quid de uxoriis sic relictis, 183D', 184B, et de filiis earum, 183A'. — Cf. Divortium.

Infidelitas potissime contrariatur matrimonio, XXV 184C, in quantum sacramentum est, 184D, et ideo præ ceteris vitiis solvit illud quantum ad debiti redditionem, 184C, et fornicatio dicitur, 184A'. — Ante legem Moysis licuit passim cum infidelibus contrahere, XXV 184B'; apud Judæos vetitum erat non cum infidelibus quibuscumque, 180D, 181B', sed cum quibusdam tantum, 181C', quapropter multi Judæi cum extra-

neis legitime contraxerunt, 180C, 181C'; in nova lege minime licet, et infidelitas praeedens matrimonium, illud dirimit, 181C, C', quia bono proliis contrariatur, 181B'; ideo eatechumenus nondum baptizatus invalide contrahit cum fideli, 182A, quia inter utrumque nequit esse saeramentum, 184B'. — *Cf.* Matrimonium.

INFINITUM. An et quæ sit inter finitum et infinitum proportio, XIX 119D, 124B, XX 433C, 441C. — Infinitum quodammodo per finitum cognosci potest, XIX 215C, 221B', et scientia comprehendi, XX 416A', 420B; an et quomodo finitus intellectus infinita eognoscere valeat, XXIII 256B', 257D, B', aut finita virtus ad infinita objeta valere, 256D'. — Infinito fieri nequit additio, XIX 148D', ideo non est aliud alio majus, XXI 80B', et quodecumque finitum infinite superat, XX 433C, 441D; in infinitum ergo augeri nequeunt formæ, XX 47B', essentia, operatio, 48B, aut gradus perfectionum in creaturis, 418B, unde nulla angelica vel humana actio infinita potest esse bonitatis vel malitiæ, XXI 374A; non est tamen inconveniens ut in actibus animæ in infinitum eatur in potentia, dummodo actus nunquam sint simul infiniti in actu, XX 20B'. — Infinitum pertransiri nequit, XIX 119C, XXI 78C, 79C, 80D, nee dividi, 80B, ideo repugnat esse aetu infinitum tempus, 79C, et numerum, 80A', sed tantum potentia, 79D'; ac proinde nec hominum generationes, 77B, B', nec cœli revolutiones, nee generaliter quidquid fit per motum, infinita esse possunt, seu ab æterno, 74C. — Nec pariter ens ereatum potest facere Deus infinitum actu, sive secundum magnitudinem, XX 581A, C, C', 582A, C', quoniam ens actu necessario terminatur, 581D', 582C, et contrahitur ad esse actualis existentiæ, 582A', B', sive secundum multitudinem, 581A, D, 582A, C', quia plura infinita bona nec esse simul possunt, XIX 446C, 448D', nec con-

eipi, 146D, 149A, sive, et multo minus, secundum essentiam, XX 581C', quia quolibet ereatum compositum est ex infinito et finito, XXI 483B', ex indivisiibili et divisibili, 203A; verumtamen non repugnat ævum et æviterna duratione infinita esse simul in actu, XXI 144B et s., quia durationis infinitas perfectioni entis non addit nisi destructio- nis negationem, 148C'. An aliquid logice saltem posset infinitum esse secundum magnitudinem, quod finitum esset secundum essentiam, XX 581B', 582D. — *Cf.* Magnitudo, Numerus.

Infinitum aeeipitur secundum quantitatem, XXIII 253B', sed diversimode infinita dieuntur moles, virtus, substantia, XXIV 256D'; alia est igitur infinitas secundum molem, XX 576D, seu ex parte materiæ, quæ rationem habet imperfecti, XIX 178A', XX 576B', et opponitur simplici, XXIII 253C', alia secundum virtutem, quæ non repugnat simplici, 253D', alia secundum essentiam, XX 576A', seu ex parte formæ, quæ est perfectionis, 577B, et hæc quamvis negative designetur, est aliquid positivum in Deo, et aliquid in eo ponit, 577C. — Item infinitum dicitur quod non finit aliiquid nec finitur ab aliquo, et sie infinita est essentia Dei ab æterno, XXIII 32A, vel quod non finitur ab alio, sed finit aliud, et sie iterum infinita dicitur divina substantia, *ibid.* — Vel demum, multipliciter sumitur infinitum : privative, pro eo quod natum est finiri, nee finitur, et ita non convenit Deo, XX 576C, 580B, contrarie, pro eo eui non convenit ab ullo finiri, et sie congruit Deo, 580B, negative, pro non finito, et sie iterum competit Deo, *ibid.*, qui non finitur, nee intelleetu, 576A, D', nee loco, nee tempore, 576A, nec penes aetiam potentiam, 576B, nee penes essentiam, 576A', 577B. Infinita est enim divina essentia, que finem non habet suæ essentialitatis, virtutis et ordinis, XX 577A', et ob suam simplicitatem nulli componibilis est alteri, 577B';

item divina potentia, quia termino caret durationis, extensionis et vigoris, 577 C, 581 A', nec contracta est ad genus et speciem, 578 D', 579 A, et sufficienter apparet in rerum creatione, 579 A', B', etsi nulla sit infinita, 581 D. — An in Deo ponenda sit infinitas idearum, XX 417 A, 419 A, et cognitionum, 416 C', 417 A', sive ad intra, 419 B', sive quantum ad creaturas, 419 A, C, vel infinitas attributalium perfectionum, 419 D, aut relationum, XIX 469 A'. — An sub ratione infiniti facilius concipiatur quam sub ratione deitatis, XIX 81 A, D'; an et quomodo cognoseat infinita, XXIII 263 A', 264 B; an et quatenus cognoverit Christus infinita, XXIII 256 B', 257 D, B', 259 C, 260 C, 263 A', 268 C'. — *Cf.* Deus.

In infinito tantum quiescere possunt creature intellectus et voluntas, XIX 414 D, 419 B', id est in Deo, infinito vero et bono, 419 D', 421 D et s., 424 A, sed illud anima non capit nisi finite, 421 D'. *Cf.* Finitum, Fruitio.

INFLUXUS. Universa in mundo quadam universalis influentia uniuntur, a summo principio per media ad infima descendente, qua a philosophis vocatur aurea catena, XXI 529 C'; et sic inter creaturas est quedam prælatio per modum influentis, 513 B, qua post judicium evanescabit, 513 C; attamen etiam in patria erit luminis influxus a superioribus in inferiores, 512 B', 513 A. — Dei est influere in creata absque motu, XXI 460 A, item intelligentiarum, 459 D', non autem animarum, nec multo minus corporum, *ibid.*, saltem ordinarie, juxta Thomam, 460 A, contradicentibus aliis, 460 D. Duplici modo Deus creaturis influit, eas creando et conservando, XXII 417 D, unicuique juxta capacitatem et dispositionem, XXI 229 A', liberis influxu libero, non liberis influxu cogente, 241 A'. — An cœlum empyreum influat in inferiora, negant nonnulli, XXI 458 C', 459 D', 460 B', sed affirmant alii, 458 D, 459 B, 460 D', 461 A, D', quorum ve-

rior videtur opinio, 462 D. — Cœlestia in inferiora per lumen et motum potissime influunt, sed non necessario, XXI 461 B, imo non videtur requiri motus, nisi ut proportionentur influentiæ, 461 C; eorum actio simpliciter major est in superficie terræ, secundum quid in centro, XXV 314 D; quomodo ad inferiora pertingat non obstantibus mediis, XXII 92 D. — In elementa influunt quoad generationem, alterationem, XXII 97 C, et loci mutationem, 97 A', in mixta, quoad impressiones, 98 A, in corpora, directe et per se, 100 C, in animæ vires, indirecte et per accidens, id est per corporalia organa, *ibid.*, non necessitando, sed inclinando, 98 A, 101 D, in intellectum fortius, in voluntatem remissius, 100 D, in arbitrium nullo modo, 101 B', quia superiorum influxus in inferioribus recipitur ad modum recipientis, XXI 159 C, XXII 478 A', C'. — An cessante influxu cœlesti, subsisterent elementa, XXII 93 A', aut quidquam operari valerent, 93 A', B'. — *Cf.* Cœlum, Illapsus.

INFORMATAS. Cur informem mundum Deus creare voluerit, XXII 3 D', 41 C'. — De primæva informitate aliter sentit Augustinus, XXII 6 C', aliter alii Sancti, 6 D'; an materiæ formationem tempore præcesserit an natura, 6 B', D'. — De informitate cœli, XXII 7 A, 36 D, et terræ, juxta Augustinum, 7 C, et alios, 7 D; quomodo tertia die ablata sit, 83 A'. — An idem numero actus prius informis possit fieri formatus, XXIV 459 D', 460 A; an fides informis et formata sit eadem numero, XXIII 408 B'. — *Cf.* Forma.

INGENITUS. Sieut duplicitate sumitur generatio, scilicet pro productione simpliciter et pro productione ex substantia producentis, XX 264 D', ita duplicitate sumitur vox ingenitus, scilicet pro inchoato et pro non genito, 265 A, 268 D'. Item varie accipitur, in genere vel extra genus, XIX 506 A', XX 265 B, vel partim in genere partim extra genus, XX 270 B', vel privative et negative, XIX 507 B,

et sic diversimode convenit Creatori et creaturis, XIX 506D', XX 263B, C, essentiæ divinae et cuilibet personæ, XX 263 C, A', 267D, 268 C', 270 C'. — In quantum ingenitus negat esse ab alio, soli convenit Patri, XIX 507 B', XX 263 A', et est Patris notio, XIX 506C, XX 263B', et proprietas, XX 263C', non proprietas personalis, sed personam constituens, 263D', contra Scotum, 269A, B; in quantum vero negat esse per modum generationis, de Patre dici potest, et Spiritu Sancto, et essentia divina et primis creaturis, XIX 506B', D', 507 B'. — In divinis ingenitus dicitur non privative, sed negative, XIX 506A', 507B', XX 263D', 264C, 266B, C, C', 267D, non secundum substantiam, ut stulte somniavit Arius, 271 C, sed relative, 266A, 270C, et juxta quosdam, relationem dicit negative, 270 C, juxta alios, positive, 270D, secundum tertios, partim negative partim positive, 270B'; in quantum enim est notio Patris, relationem dicit privative, 271 A, et paternitatem includit plenitudinemque fontalem, 271B, in quantum de divina essentia dicitur, vel de Spiritu Sancto, positive, 271A, et ideo de Patre et Spiritu Sancto dici potest, sed diversa acceptione, 268 C', 271B. An realem dicat relationem, vel secundum rationem tantum, XX 271 A'. — Cur potius vocetur Pater ingenitus quam inspiratus, XX 263D'. — Sapientia, prout divinam supponit essentiam, nec genita nec ingenita dicitur, XX 350C, prout autem ingenitum excludit generationem, dicitur ingenita, 350D. — Cf. Innascibilitas.

INGRATITUDO dicitur carentia gratitudinis Deo pro beneficiis debita, XXIV 580 D, et duplex est, altera negativa, quæ simplex est carentia et circumstantia omnis peccati, altera privativa, quæ benefactorem parvi pendit, et est speciale peccatum, XXI 314 D, XXIV 580B', et quadruplex ei assignatur gradus, XXIV 580 A'. — Tam innocentes, imo magis innocentes quam poenitentes gratias Deo agere

T. 25^{ns}.

tenantur, XXIV 580D', ideo cuicunque peccato annexa est quædam ingratitudo, 580D, 581C', sed in recidivis peccatoribus adest ingratitudo specialis, 578B', quæ subsequens peccatum gravius reddit, 578A', 580C, D, 582C', quoniam et ipsa speciale est peccatum, 580D, licet minoris reatus quam præcedentia, 580D', 582C, et eujus demerito redire quandoque dicuntur præterita peccata, 578C, etiam venialia, 581A, et originale, 581 B, non quoad substantiam, sed quoad effectum, 578B', 579B', 580D, vel etiam quoad pœnam, juxta Parisiensem, 582D, C'. — An ingratitudine peccaverit diabolus, XXI 314 A'. — Ingratum est Spiritui Sancto quidquid, neglecto debito, offerimus, XIX 41. — Cf. Reviviscentia.

INIMICUS. An in V. L. licitum fuerit odisse inimicos, XXIII 495B, 496C, 643C', 644 D'. — Inimicos, in quantum homines, diligere tenemur, XXIII 496B, 497A', saltem in communi, 497A', æterna bona illis optando, 496B', 498C, mala non imprecando, 496C, 498C, et eos a communi oratione non excludendo, 496C'; non autem opus est ex præcepto illos in speciali diligere, 497B', eis temporalia optare bona, 496C', 498D, nec illis, saltem ordinarie, dilectionis signa ostendere, 496A, C, 497C'; an et quatenus eis veniam petentibus dimittere teneamur, 498 A'. — Inimicis, maxime Ecclesiæ, temporalia mala optare licet, in quantum ipsis ad salutem prodesse possunt, XXIII 496C', 498D, imo ex zelo justitiae fas est eis mortem optare et inferre, 499D'. — Utrum magis sit meritorium, amicos diligere an inimicos, alterum convenientius videtur et inimicorum dilectio intensior, XXIII 495C, D, 497A, D, D', 498 A, D', 499C', alterum difficilius et perfectius, 495D, C, 497B, 498A, 499A, absolute tamen et simpliciter perfectius videtur diligere inimicum quam amicum, 495 A', 496 A, 499C'. — Cf. Amicus.

INJUSTITIA. Sicut duplex est justitia, ita et injustitia, habitualis scilicet et actua-

lis, XXIV 360B. — Dupliciter violatur justitia erga proximum, in rebus et in actionibus, XXIV 396C', quorum primum reparatur per restitutionem, alterum per satisfactionem, 396D'. — Quæ directe sunt contra justitiam mortalia ex genere censentur, XXII 564B'. — Cf. Justitia.

INNASCIBILITAS quid sit et quomodo conveniat Patri, XX 263D. — Patris est notio, XX 225C, D, 263A', C', 268D, et proprietas, 225A', 226B', 264B', 265C', differens ab aliis proprietatibus, paternitate scilicet, 264A, 266C', et activa spiratione, 266C', sed non personalis, seu persone constitutiva, 239D', 265C', 267B', 268A, C, 269A', contra Scotum, 269A, B, C, 274C'. — De Patre dicitur privative, juxta quosdam, XX 226D, 266B, negative, juxta alios, 264A', C', 268B', sed melius, aliquo modo negative, aliquo modo privative, 266C, B', et relative, 266A, reali nempe relatione, 271A'. — Innascibilitas et paternitas non sunt eadem notio, XX 272B, A', 273A', nec duæ notiones oppositæ, 272D, sed tantum disparatae, 272C, triplici differentia distinctæ, 272B', D', nec ad invicem convertibles, 273A, B. — Non est principium generationis in Patre, XX 240B', C', et ordine posterior est paternitate, 269B', quapropter paternitas diei nequit innascibilis, 272D. — Cf. Inprocessibilitas, Ingenitus.

INNOCENTIA. De hominum in statu innocentiae conditione, *vide* Adam, Homo, generatione, *vide* Coitus, Generatio, Puer.

In statu innocentiae quædam fuit ignorantia, saltum negativa, ideoque potuit esse peccatum in Filium, XXII 579A', quædam item malitia, ac proinde peccatum in Spiritum Sanctum, 579B', quædam etiam infirmitas, et consequenter peccatum in Patrem, juxta Cartusianum, 579D', contradicente S. Thoma, 579A'. — In statu innocentiae, etsi hominibus naturale fuerit ex sensibilibus ad cœlestia elevari, spiritualium cognitionem po-

tius a Deo accepissent, XXIV 47C', et ideo sacramentis non indigissent, 47D'; fuisse tamen gratia sacramentorum prout nunc est, sed non secundum rationem qua dicitur gratia sacramentalis, 61C', 63A. — An et quatenus fuisse dominium, vel principatus unius super alium, XXII 584A. — Innocentiae gratiam accepserat Adam, non modo ut personalem perfectionem, sed ut donum naturæ posteris transmittendum, XXII 383A', ideo ipso cadente, omnibus amissum est, 383B'.

Uter majores Deo debeat gratias, innocens an pœnitens, XXIV 380D'. — Innocentes pueri pro Christo trucidati, an et quomodo inter martyres sint computandi, XXV 442B.

INNOCENTIUS Papa III (1198-1216) quendam abbatis Joachim damnavit errorem, XIX 310C', XX 216A', decernendo divinas personas ab invicem distingui per proprietates, XX 274C. Non raro allegatur: *de diversis modis essendi Christi*, XXIII 375A', XXIV 258C, 239A, 262B', 263D, *de Baptismo*, XXIV 142C', 178C', *de Eucharistiae institutione*, 214B', 218C, 306A, *ritibus*, 247C, 286D', 299A', B', 303B, 328C', 345D, *et fructu*, 334C, A', 335A', *de confessione*, 470B, 484A, 573A'.

INNOCENTIUS Papa IV (1243-1254), juris canonici expositionem quam ante papatum ediderat, non authenticam sed magistralem dumtaxat esse decrevit, XXIV 200B. — Orantibus pro rege Franciæ indulgentias concessit, XXIV 554D.

INNOVATIO. In fine mundi innovabuntur elementa, quorum auferentur corruptiles qualitates, et corpora cœlestia, quorum augebitur claritas, XXV 370B'. — Quum enim innovetur mundus ut fiat aptior hominis habitatio, XXV 383D', et perfectius Dei speculum, 385A', majori decorabuntur claritate cœlestia, 385B', et elementa, 386C, nec remanebunt nisi quæ ad statum incorruptionis perpetuae transire possunt, ut elementa.

celestia et homines, 386 D', non autem mixta, *ibid.*, quae ad perfectionem ordinis non pertinent nisi pro statu praesenti, 387 A. An in mundo innovato futura sint composita, incertum est, XXV 388 B', quia ventura innovatio non nisi ex revelatione cognoscitur, 388 D'. — An idem sit innovatio ac mundi purgatio, XXV 384 B'.

INSTANS quid sit, XXIV 283 C'. — Instans est quid indivisible, non pars temporis, sed id quo sine discontinuatione partes temporis numerantur, XXI 428 C', et in tempore non est realiter, sed potentialiter tantum, tanquam præteriti terminus et initium futuri, *ibid.*, unde a quibusdam dicitur esse idem in essentia in toto tempore, *ibid.* — Inter duo instantia necessere est intermedium esse tempus, XXIV 283 D', 284 A', sed inter tempus et instans non necessario est medium tempus, 284 B'. — Instans est mensura immobilis sub ratione qua mobile, XXI 429 A, et pro qualitate mobilis differt vel non differt ab indivisibili ævi, *ibid.*, et quem dicat indivisible cum priori et posteriori, est, juxta quosdam, mensura esse corporum mutabilium, 430 C. — Ubique que non habetur repugnantia introducenda formæ, operatio fit in instanti, XXIV 283 A, ideo Deo, ut omnium creatori, et infinitæ potentia agenti, competit agere in instanti, 289 C, 455 D, XXV 251 A'; angeli autem, licet in imperceptibili tempore agant, non operantur in instanti, XXV 251 D; similiter, quidquid dicat Parisiensis, XXV 297 C', corpora gloria in instanti non movebuntur, 296 A, 298 C'; quamvis enim in vacuo motus fiat in instanti, 296 A', 297 D', quum moveatur corpus per medium, necessario movetur in tempore, quia de ratione corporalis motus est successio, 298 C', alias corpus esset simul in pluribus locis, 296 C. — Aliæ sunt formæ quæ recipiuntur in instanti, aliæ quæ successive, XXIV 455 B, et in mutationibus et generationibus, in instanti fit expulsio

formæ prioris et introductio sequentis, 455 A'; item omnis motus seu actus animæ rationalis, ut sic, est in instanti et totus simul, 456 B', ideo in instanti fit peccatoris justificatio, 455 A, D, 456 B', quum sit a virtute infinita et in subjecto simplici, 455 D, et simul et in eodem instanti fiunt infusio gratiæ et remissio culpæ, 454 D', non tamen simul in eodem instanti culpa et gratia, 455 A'. — Quod totum esse specie sue habet in instanti, manet idem in diversis temporis instantibus, XXIV 460 B, veruntamen actus intellectus et voluntatis, etsi totum esse suæ speciei habeant in instanti, per accidens mensurantur tempore, 460 D. — An in transsubstantiatione assignari debeat ultimum instans in quo desinit esse substantia panis, aliud a primo instanti in quo incipit substantia corporis Christi, XXIV 283 C, 285 D'. — An quis primo vite instanti mereri possit, XXIII 332 B, 333 A, 334 C', et cur possibile sit aliquem primo suo instanti bene agere, non autem peccare, 333 C; an primo vite instanti meruerit Christus, 332 B'. — Cf. Nunc, Tempus.

INSTRUMENTUM pluribus modis sumitur, XXIV 460 A. — Instrumentum virtutem non recipit nisi secundum quod principali agenti continuatur, XXIV 87 B', et actioni proportionatum est, XIX 87 B; sed duplum habet operationem, alteram ex propria natura, alteram ab agente, XXIV 57 C', 88 A, 488 C', et propriam actionem exercendo pertingit naturaliter ad effectum qui ei convenit ut instrumento, 58 C, actionem exercendo secundum quam est signum interioris effectus, pertingit instrumentaliter ad interiorum effectum, 58 B, C, ad ultimum vero effectum, qui est gratia, non pertingit nisi dispositio, 58 B. — Quia instrumentale agens est movens motum, XXIV 57 C', seu motum ab alio, ipsis non convenit virtus agendi complete, 58 C'; ad ultimam ergo perfectionem quam agens intendit, quandoque pervenit, quando-

que non, 57 D', semper tamen ad aliquid pervenit ultra quod ei competit natura-liter, *ibid.* — Christi humanitas fuit di-vinitatis instrumentum, XXIII 148 C, ani-matum ac proprium, 148 D; animæ instrumentum ad cognoscendum, est intellectus agens, XIX 87 B, quo sensi-bilia dumtaxat perfecte attingere potest, 87 C. — In instrumentis quasi tota ratio speciei a fine accipitur, XXIV 100 B'. — Cf. Agens, Sacramentum.

Instrumentalis causa duplex est, alte-ra quæ productive attingit principalis agentis effectum, XXIV 59 D', altera quæ productive non assequitur, sed dispositi-va tantum, 60 A.

INTELLECTUS. *Natura.* Ad perfectionem universi requiritur mere intellectuales esse creaturas, XXI 187 B, 188 A, quæ mediae sint inter Deum et corpora, 187 D. — Intellectus quandoque pro potentia sumitur, quandoque pro habitu primorum principiorum, XXI I 370 B; dicitur quasi interna rei cognitione, XXIII 369 D', 373 C, et proprie apprehensionem dicit essentiæ per se ipsam, sine discursu, 370 A, quia objectum ejus est quod quid est, *ibid.* — Perperam asseruerunt qui-dam philosophi idem esse intellectum ac sensum, XXII 99 D, et ideo illum coelestibus corporibus quoad actiones sub-jici, 99 A', vel ab intelligentia creatum esse, et quoad operum varietatem ad motus reduci cœlestes ut ad causam, 99 D'. — Sed intellectus organica substancialia esse nequit, quia nimirum divinam habet actionem, XXII 131 D, et reflexivus est super proprios actus, XIX 124 D, et ad se rediens reditione completa, XXII 131 B'; item quia, delecto corpo-re, non perit, XXII 148 D', et apprehen-dit se ipsum, 149 A, et agit se ipso, 149 B, et nihil recipit nisi separatum et a materia denudatum, 149 D, et omnia apprehendit, 149 A', universale et infinitum, 149 B'. — Nec igitur corpus est, nec virtus in corpore, quum intelligere valeat immaterialia, XXI 499 A, nec præ-

paratio in natura humana, ut opinatus est Alexander (Aphrodisiensis), neque complexio, ut finxit Galenus, neque har-monia, ut sensit Empedocles, nec corpus, nec sensus, nec imaginatio, 109 B, nec ullius corporis actus, XIX 409 B, XXI 47 A', sed potentia omnium receptiva, 414 A. — Imo, juxta Thomam, impossi-bile est intellectuales creature (ut an-gelos) habere materiam, XXII 186 B, 187 C, quia intellectus materia impeditus intelligere non posset, 486 C, 499 B, in-telligere enim esse nequit actus corporis nec virtus corporea, 187 B. — Memoriam præsupponit, XIX 285 B', sed ab ea dif-fert, 282 C, D', sicut ab appetitu, 357 C', ratione, XXII 283 A', et sensu, 99 B'.

Dignitas. Appetibile omnibus est intel-lectus, et ab intellectu procedunt omnia, et totus mundus ab intellectu sub-stantiam habet, XXI 91 B. — Ab eo speciem sortitur homo, XIX 415 C', XXII 131 C, intelligentiae suam perfectionem et nomen, XIX 415 D'; intellectu homo angelis assimilatur, imo et Deo, XIX 416 A, maxime enim per actum intelligendi anima rationalis imago Dei est, 253 D', 267 D, et summæ Trinitatis, quoniam ad hoc concurrunt memoria, intelligentia et voluntas, 256 D, 262 C'. — Intellectua-lis substantia est corporis humani forma, XXI 108 B', XXII 429 A', et quandoque dicitur totus homo, XXII 414 A; sed præ nobilitate elementari corpori uniri nequit, XXI 446 C, nec mixto cuiilibet, 446 D, præter corpus humanum, 446 C, et eum multiplicatione corporum multi-plicatur et ipsa, XXII 130 C. — Intellec-tus altissima est rationalis animæ pot-enzia, XIX 412 C', 414 D', XXI 408 B', prorsus a materia immunis, 408 D', et ipsa præstantior voluntate, XIX 412 C', 413 B', XXV 402 A', saltem in quibusdam, XXIII 473 A, contra nonnullos, XIX 415 D, XXV 399 D'. Sine voluntate non est, nec econtra, XIX 492 D, sed ipsius est voluntatem gubernare, et comparatur regi in anima, 415 D'; in quibusdam

voluntatem antecedit, in quibusdam sequitur, XXI 305C, 310D', 344C, D, XXIII 406D', antecedit in his que ipsius assensum eogunt, sequitur in his ad quorum consensum ratione non cogitatur, 407A, et ordine naturae per prius conjugitur fini extra, quam voluntas, XXV 404D, quia velocior dicitur voluntate, XXIII 469B, et magis est in recipiendo quam voluntas, XXI 198C'. — Cf. Voluntas.

Objectum. Quum uniuersusque perfectibilis perfectio sit actus suæ potentia-
litatis ultimus ac supremus, XXV 479B', intellectus humani perfectio est esse speculum perfectum omnium intelligibilium, *ibid.*, et in reatu speculi imago perfecta, 479C', quantum possibile est, 480A. — Intellectus est habitus principiorum indemonstrabilium, XXI 417B, unde intellectualis dicitur potentia quæ omnia quæ cognoscit, subito et sine inquisitione intuetur, 417A; proprie est principiorum et immediatorum, et sic a scientia distinguitur, XIX 417C, et a ratione, XXII 276D', quamvis recapte nihil sit aliud quam ratio, 277D. — Circa universalia versatur, XIX 67D, et universalitatem facit in rebus, quia quod singulare est dum sentitur, universale fit dum intelligitur, XXI 212A'. — Naturaliter allicitur vero, XIX 287A', et grandi ardore errorem odit et diligit veritatem, 266C', quia ab objecto inclinacionem recipit ad actum suum, 287C, D, et terminus ejus est verum in intellectu, 337D', quapropter subjectum dicitur veritatis æternæ, immortalitatis habens radicem, XXI 47B'; sed vero adhærente potest propter se, et est intellectus principiorum, vel propter aliud, et est certitudo conclusionum, XIX 417A. — Objectum ejus est ens secundum omnem entis rationem, XIX 424A; sed quidditates non intelligit nisi per receptionem similitudinis earum secundum speciem, etsi forte non secundum eundem modum essendi, XXV 415D'; formas recipit sim-

pliciter ut sunt formæ, XXI 499A, sed ut sunt individuales non recipit nisi per reflexionem, 487D'; materialia simpliori modo apprehendit quam sunt in re, immaterialia compositiori modo, XXI 488A; se ipsum intelligere nequit nisi per species rerum quas apud se habet, XXII 252D', quia per objecta venit ad cognitionem actuum, et per actus ad notitiam potentiarum, *ibid.* — Cf. Ratio.

Ad manifestissima naturæ se habet quasi noctua ad solis lumen, XIX 59C', XXV 414A, id est ad cognitionem immaterialium, XIX 219B, 220C', 223A', et separatarum substantiarum, XXI 234C, 263B'. — Ex puris naturalibus videre nequit substantias separatas, nec se ipsum, XIX 275C', nec ex creaturis ad Creatorem argumentando discurrens, intelligere valet ejus essentiam, XXII 290B: impossible est enim creatum intellectum per sua naturalia divinam essentiam videre, XXI 267C', XXV 420B, 424B', 425A, non excepto angelico, XXI 266A, sed ex sensibilium cognitione ad Dei notitiam ascendere potest, 266C'. — Nullo ergo modo Deum cognoscere valet per propriam formam, XXI 269C, B', nec videre absque medio, XX 44A, quum immediate ferri nequeat in divinam essentiam, nec in substantias separatas, XXI 270A; imo perfectionem Dei integre et sine corruptione concipere nequit, nec in terra, XIX 451D', 453D, 457D', nec in cœlo, 452B, 460B. — A purissimis tamen intellectibus videri potest Deus, sive per speciem in cœlo, XIX 441D', sive in terra, mysticæ theologiae visione, 442A, aut visione formata, 442A, A', C'. Et qui Deum in se ipso cognoscit, necessario ipsum totum cognoscit, XXIII 61A', qui autem ex creaturis novit, partim et divisim eum cognoscere potest, 61B', sed utробique a plena Dei comprehensione deficit infinite, XIX 423D', 224D'. — Quomodo a composito et finito intellectu capiatur Deus simplex, XIX 423C', et infinitus, 449C, 423D'.

Actus. Intelligere est per se et propria operatio separatarum substantiarum, quæ propterea dicuntur intelligentiæ, XXI 201 C, non hominis, qui potius dicitur ratiocinari, 206 C; dicitur enim intelligere quasi intus legere, XXIII 573 A, et differt a cogitare, discernere, XIX 271 A', C', et scire, 273 B, D, sicut intellectio intuitiva ab abstractiva, XXIV 266 C'. — Intelligere est actus immanens, a vi intellectiva elicitive progrediens et in ea quiescens, XIX 287 B', et dicitur actus secundus respectu intellectus, XXI 256 D'; an aliud reale superaddat intellectivæ potentia, 256 D'. — A quo sit in nobis, XXI 257 A, 258 A, 239 C', a potentia, XIX 286 A, 287 C, an ab objecto, 286 A', B', 287 C, an ab utroque simul, 286 D, 287 D, A', et a quo principalius, 287 D', an ab intellectu informato per speciem rei, XXI 256 B', aut per immediatam objecti impressionem, 256 C'. — Quomodo fiat actus intelligendi juxta Henricum, XIX 194 D', XX 254 C, Thomam, 253 D', Richardum, 257 D', et Scotum, 254 D, 258 A'; an sit emanatio ab intelligente realis an secundum rationem tantum, XX 235 B'.

Ad actum intelligendi concurrunt tria, potentia intellectiva, lumen quo effe-
ctive intelligit, et species recepta ab intelligente, qua intelligit formaliter, XXI 514 C, vel quatuor, intellectus, actus intelligendi, cogitatio et verbum, XIX 452 C', sed non videtur species intelligibilis ubique necessario requisita, 262 D'. — Intellectus enim passiva potentia dicitur, quoniam ab objecto per intellectum agentem recipit speciem, XIX 287 C', ita ut, sicut corporali visu nihil videatur nisi lumine manifestetur, sic nihil intellectuali visu, nisi sub lumine intellectuali, XXI 501 A, quod in naturalibus fit per lumen intellectus agentis, in supernaturalibus per lumen superadditum, *ibid.* Et in actu intelligendi partim passivus est, quia perficitur motu qui fit a re intellecta in ipsum, XIX 194 D', par-

tim activus, discurrendo et investigando quod quid est, 495 A, et primo passivus est, postmodum activus, XX 254 C, sed de ratione passionis hoc solum habet quod intelligibilem speciem recipit, quin transmutetur ab ea, XXI 498 D'. — Sibi connatos habet habitus principiorum et species quasdam, XIX 287 C', quoniam nil intelligere valet nisi ex cognitione principiorum naturaliter cognitorum, XXV 397 A', per se enim et primo fertur in cognitionem principiorum, secundario in notitiam conclusionum, XX 608 D, propter quod principiorum notitia vocatur intellectus, notitia conclusionum scientia, *ibid.* — In eo igitur sunt actus et habitus, et juxta quosdam, duplex forma, species nempe intelligibilis et species intellecta, XX 255 B, et esse in actu dicitur per hoc quod est in eo rei similitudo, XIX 495 B'; objectum intelligit ut quod intelligitur, speciem objecti ut quo intelligitur, XX 401 D'; quomodo transeant species ab imaginativa et memorativa ad cellulam rationalem, XXI 411 D. — An intellectus sit semper in actu, XIX 270 C et s., et intelligat se in omni intelligibili, 271 A, 273 C.

Actus intellectus incipit in termino imaginationis, XXIII 469 A, et præcedit actum voluntatis, XIX 484 D, 486 D, 488 C, si non voluntatis ut naturæ, 485 C, saltem voluntatis ut voluntatis, 485 D, quia ordine naturæ intelligere præcedit velle, 488 C, D, et in intellectualibus creaturis intellectiva potentia propinquius se habet ad naturam specificam, 489 A'. — Non successive nec per partes, sed totus simul et subito perficitur, XXI 262 C, B', sed quamvis totum speciei suæ esse habeat in instanti, per accidens mensuratur tempore, XXIV 460 D. — An plura contingat simul intelligi aut considerari in actu, XXV 260 A, C', negat Thomas, quum enim fiat actus intelligibilis figuratur intellectus et assimilatur ad rem intellectam, impossibile est eum

plura per diversas species simul intelligere, XXI 263D, XXII 237B, nisi redundant ad unam speciem, XXI 263 D; ideo quæcumque per unam speciem cognosci possunt, simul noseuntur, 264C, quæ per diversas species, per diversos actus, *ibid.*; contradicentibus tamen Durando, 264 B', et Cartusiano, 263 D, qui tenent intellectum pluribus simul posse speciebus informari, 264 B'. — Cf. Species.

Divisio. Multiplex est intellectus, ne nō possibilis, qui est in potentia ad recipiendas formas, XXII 426C, agens, qui intelligibilia in potentia facit actu intelligi, 426D, formalis seu speculativus, seu in habitu, qui est possibilis specie intelligibili perfectus, *ibid.* — Per intellectum agentem est omnia facere, per possibilem omnia fieri, XXII 449B', ex actione agentis et possibilis omnia intelligere, tam principia quam conclusiones, 429D; quomodo in eadem animæ substantia ambo radicentur, XXII 429 A, et quatenus lumine addito indigeant ad cognoscendum, 362C. — Insuper, quidquid dicat Scotus, intellectus non modo actum habet practicum, XIX 71D', sed dici potest habitus practicus, 72 A, et dividi potest in speculativum et practicum, *ibid.*, qui ab invicem differunt et fine, quoad differentiam formalem, 72C', quoniam intellectus practici objectum est opus actuale, 72D', et habitu directivo, quia ut speculativus perficitur a scientia speculativa, ut practicus, a scientia morali et sapientia, 70C'. Speculativus practico est perfectior, XXV 395B, sed non hujus est conditionis ut nihil praeter actum intelligendi producat, XIX 446D, 449A', et etiam in scientiis naturalibus in sola speculatione et delectatione sisti non debet, XXIII 407B', 408A, alioqui quodammodo mœchatur, 407C', 408C.

Intellectus in habitu, juxta Themistium, aëternus est, unicus in omnibus, et quasi compositus ex agente et possibili, XXII 427A', qui non nisi conjun-

ctione agentis cum possibili intelligit, 427 C'; juxta Averroem, ex intellectu possibili et intelligibilibus speciebus constat, 428A.

Intellectum agentem asseruerunt antiqui philosophi substantiam esse separatam, ultimam scilicet intelligentiam, XXII 426A', vel ipsum Deum, 426B', XX 322C, ideoque aëternum esse, XXII 427 B', et unum in omnibus, 428B, vel formam esse intellectus possibilis, 427B', aut intellectum in habitu, 427A', sed reapse virtus est animæ species faciens intelligibiles actu, 429C, et diversa in diversis, 428D'; an et quomodo a memoria differat, XIX 282D'. — In anima est a quo est, seu esse, XIX 283A, et præstantior est intellectu possibili, 260D', cuius est forma et actus, 271B'. — Absque sui alteratione agit vel non agit pro libertatis arbitrio, XXI 84C, et habitu non indiget, XXIII 400D. Imo ipse est quasi habitus, XIX 261B, 263B, et in duobus similitudinem habet habitus, 261B, cuius actus sunt intellectum possibilem illuminare, *ibid.*, et resplendere super phantasmata, 261C', ea abstrahendo a particularibus conditionibus, 261C, C', 263B, sieque dispositio intellegendi actum causare in intellectu possibili, 261D, D'; sed falso dicitur habitus principiorum, XXII 429D. — Instrumentum est animæ ad cognoscendum, XIX 87B, sed apprehendere nequit nisi quod a sensilibus abstrahitur, 87C, ideo per illum non nisi sensibilia perfecte cognoscuntur, *ibid.*; imo non est ipsius intelligere, sed illuminare phantasmata, ut apta sint agere in possibilem, XIX 261C', et actum intelligendi producit in possibili, 262C, eum movendo ut visum lux, 261C, vel species coloris mixti lumini, 262A, quia quasi lumen est cui immixtum est phantasma, *ibid.* — An et quatenus in omni intelligibili intelligatur, XIX 271B, et ad imaginem Dei in anima pertineat, 260D'.

Intellectum possibilem putaverunt qui-

dam esse virtutem corporalem, XXII 426 D', seu vim imaginativam, 427 A, eumque cum corpore corrumpi, 427 C, alii econtra substantiam quamdam aeternam et in omnibus unam, 427 B', 428 A, quæ uniuersique nostrum per intelligibilem speciem dumtaxat conjungitur, 428 D. Sed revera est potentia animæ passiva, XXII 427 B, in essentia animæ fundata, 427 D, et intelligibilium specierum receptiva, 426 D', per quam anima in actum actualis cognitionis devenire potest, specierum ope, 429 C; ab intellectu agente differt, quoniam differentem habet actionem, 429 A, et a memoria, saltem quoad officia, XIX 282 C. — In anima est a *quod est*, XIX 283 A, et est simplex, immaterialis et inorganica virtus, XXI 412 C', nihil habens de proprietatibus materiæ, nisi aequivoce, 205 C, quæ eum corpore incipit, sed cum corpore non corrumpitur, XXII 427 D, 428 D', et corporum multiplicatione multiplicatur, 430 C, quia in diversis diversa est, 428 A'. — Potentia passiva dicitur, XIX 286 B', quia ab objecto per intellectum agentem species recipit, 287 C', XX 347 B'; et habitu indiget, XXIII 400 D, quapropter concreatos habet primorum principiorum habitus, XIX 287 C'. — In genere spirituum est quasi materia prima in ordine entium, nec potest movere se ipsum, XIX 286 C, sed movetur vel a phantasmate, 286 A', vel a specie intelligibili impressa a phantasmate, 286 B', vel ab objecto, 287 D, contra Scotum, 287 C. — Locus est specierum conservativus, XIX 282 D, et quasi speculum omnium, 266 D', et Verbi aeterni imago, 267 A, sed ejus est tantum omnia recipere, recepta dividere et componere, 271 B, et ab intellectu agente habet perfici, sicut visus lumine, 261 C, et ad actum intelligendi disponi, 261 D, D'. — Similiter omnium rerum cognoscitivus est, XXIII 246 D', sed quia potentia est passiva seu receptiva, *ibid.*, operari nequit nisi per suum activum moveatur,

quod fit per habitum, 247 A, id est per lumen intellectus agentis et speciem intelligibilem, 247 B. Ad cognoscendum ergo res materiales habilitatur per lumen agentis et species rerum, XXIII 264 B', ad cognoscenda spiritualia, per lumen intellectus agentis et lumen divinum, juxta Udalricum, 264 C'. — Et primo res facit intelligibiles actu eas se eis assimilando sibi, deinde cognoscit eas se eis assimilando, XXIII 247 C', ad quorum primum lumine indiget intellectus agentis, ad alterum diversis habitibus scientialibus, 247 D'. — An in omnibus se intelligat, XIX 271 C. — An si intellectus agens forma esset possibilis, omnia intelligeremus, XXV 419 B'.

Intellectus in specie. In genere intellectualium intellectus divinus est quasi forma pura, intellectus humanus, quasi materia prima, XXI 476 D, angelicus medio modo, 476 D, 477 D'. — In intellectu divino species intelligibilis est ipsa intelligentis essentia, XXI 247 C', in angelico aliud est a substantia intelligentis, sed influxa a Deo, 247 D', in humano item aliud est a substantia intelligentis, sed accepta a rebus, 247 C'; quod enim est actus purus, intelligit sine receptione perficientis extranei, quod vero est potentia, intelligere nequit nisi perficiatur in actu ab extrinseco, 248 A; ideo in omni creato intellectu, ex intellectu et similitudine rei fit intellectus intelligentis, 247 C', et differt quod intelligit et quo intelligit, 251 C'. — Secundum ordinem differentiæ inter intelligentem et intellectum, est etiam ordo multiplicationis intellectorum, XXI 230 B', qui enim minus habet de potentia, per formas intelligit universaliores, 250 C'; hinc quæ Deus cognoscit in uno, per multa norunt inferiores, et tanto plura quanto magis inferiores sunt, 251 D.

In Deo oportet intellectum distingui secundum rationem a voluntate, XIX 158 D', sed realiter idem sunt, XX 571 B; item a natura, quia intellectus dignior

est natura, XIX 189C, sed iterum idem sunt realiter, 189C', 198A. — Dens vocatur intellectus, et recte, quia intellectu nihil altius est in universo, XX 385 D', et proprius quam voluntas, quia intellectus immediatus fluit a natura, 386 A. — Divinus intellectus est ipsa divina essentia, nec passibilis est, sed perfectus et universaliter agens, XX 386A, in quo idem sunt intelligens et actus intelligendi, species, objectum, vis intellectiva, 386 A', species intelligibilis, intelligentis essentia, XXI 247C'; quod enim est actus purus, intelligit sine receptione pericientis extranei, 248A, et ab objecto non recipit speciem intelligibilem nec ipsum intelligere, XX 347 B'. — Semper est in actu, XX 387B, et omnia cognoscit per medium suum, quod est divina essentia, 387A, sed per plures rationes seu similitudines ratione distinctas per respectum ad ideata, 410A. — Intellectui divino tribuitur creatio, XXI 60B', vel voluntati, 57C, vel utriusque simul, 400B; quid in ea pertineat ad intellectum, quid ad voluntatem, XX 388A, 613C'. — Cf. Deus.

Quamvis in Deo idem sint realiter intellectus et voluntas, XIX 488C', D', et ratione tantum differant, 196A, intellectus actus natura praeedit actum voluntatis, 478 B, 484 D, 486 D, saltem ut voluntatis, 485D, quia cognitionem presupponit volitio, 484 B', et ambo, ut essentialia, radices sunt processionum notionalium, 496 A. — In Deo enim non sunt nisi duo actus immanentes, nempe intellectus et voluntatis, qui dupliciter sumuntur, XIX 494B', vel tripliciter, 449 D; essentialiter, et sic unicus persona competit, 449C, et omnibus sunt communes, 492 A', notionaliter, et sic sunt rationes principiatiæ personarum, 492 A', 449D, sicutque intellectus proprie Patris est, 497 C', et personaliter, et sic sunt relationes ipsæ atque personæ, 449 D. — Licet enim tres personæ simul naturaliter et essentialiter intelligent, XIX

196C', Patri soli convenit actus intelligendi prout est dicere, 196D', ad quem concurrent tria, intellectus, actus intelligendi et Verbum quod inde procedit, 433B. — Per modum igitur intellectus fit Filii generatio, XIX 489C', 490B', C', 192D, D', 435B', quidquid dicat Durandus, 446 A, D', 447 C', 448A, et includit quidquid est intellectus in Deo, 490 D', 491 C, 492 C, 493 D', 435C', propter quod in his quæ ad intellectum pertinent, nihil in divinis personaliter dicitur nisi verbum, XX 249D; et quia intellectus est in actu per hoc quod est similitudo rei in eo, XIX 493B', processio per modum intellectus fit per modum similitudinis et dicitur generatio, 493C'. — Quomodo in Filii generatione concurrent intellectus et natura, XIX 443 A', et quomodo ibi operetur intellectus juxta Scotum, 192B', D', 493 A', et Henricum, 494 D et s., 496D et s. An Filius dici possit paterni intellectus objectum, XX 347 C, A'. — An relationes super actum intellectus fundatae in divinis reales sint a rationis tautum, XX 202B. — Cf. Filius, Generatio.

In angelo. Ex his quæ de nostro intellectu cognoscimus, ad angelici notitiam devenimus, XXI 198D', quod enim supremum est in intellectu humano, infimum est in angelico, 476C. — Deiformis est, XXI 412D', et species rerum a formis idealibus divinae mentis extractas, 245A, 252B, 234B, habet sihi concreatas, 247D', 252A', quibus intellectu simplici res apprehendit, 413A; quapropter a phantasmatibus non recipit species, 414A', nec a materia formas, 200B, nec illuminatur nisi a superiori, 414B'. — In intellectu angelico species intelligibilis aliud est a substantia intelligentis, et influxa a Deo, XXI 247D', potentia enim ejus intellectiva a suo exordio completa est per formas sibi concreatas, 249A, ideo non eodem modo ac in homine sumitur in angelis intellectus possibilis, nec intellectus

agens, 263 C'. In eis, juxta Henricum, tria ad actum intelligendi sufficiunt: vis intellectiva, habitus scientialis et intelligibile objective præsens, XXI 258C, nec requiruntur species intelligibiles, 258D. In cognitione rerum supernaturali, lumine intellectuali indigent, in cognitione naturali, sufficiunt eis species iunatae, XXIII 247A'. — Per species universales distincte cognoscunt quidquid sub hoc universaliter continetur, XIX 76D', sed speciebus libere utuntur, nec actu intelligere coguntur omnia quorum species habent, XXI 257 C; et quum inæqualis sint virtutis, 261 A, superiores per universaliores formas cognoscunt, 246D, quibus perfectius et plura cognoscunt, 250D', inferiores per formas magis particulares, 246D, 250D. — Dupli modo res cognoscunt, in Verbo, XXI 296C, 297B, et in proprio genere, 297B, B', 298C. Quæ in Verbo vident, uno actu norunt et indesinenter, XXI 263D, 264C, quæ per species, successive nec indesinenter, 263C, 264C, sed sine motu, 264A'; quæ in Verbo vident, plura vide-re possunt, XX 462C', quæ per species, plura simul non vident, 462D'. — An et quomodo intelligat se angelus et alia, XXI 257B, 258C, C', 259B, C'. — An et quomodo in intellectu angelico esse pos-sit error, XXI 305B', 306C, 310A, 311C.

— Cf. Angelus.

In homine. Intellectus seu intellectiu-mum principium non est totus homo, ut voluit Plato, XXII 429D', 130C, 133B', nec pars animæ, ut docuit Aristoteles, 130C, sed potentia immaterialis et inorganica, 130A', 131D, B', quæ corpori unitur, non per speciem intelligibilem tantum, ut somniavit Averroës, 130A, sed ut forma substantialis, 129A'. — Intellectus humanus potentialis est et inquisitivus, XXI 113A, et a phantasma-te sumere debet species, 114A', quia in principio sui est quasi tabula rasa, 107D', 416B', et successive perficitur per abstractionem specierum a rebus, 249

A; ipsi enim naturale est ab inferioribus perfici, 114A', per species in sensu re-ceptas, 107D', 200A, et tanto melior est quanto perfectior tactus, 108A'. — In ipso intelligibilis species aliud est a sub-stantia intelligentis, et accipitur a rebus, XXI 247C', et differunt quod intelligit et quo intelligit, 251C'. — Actu agens fit per conjunctionem activæ potentiae cum obiecto intelligibili, XXV 422A', sive per simplicem applicationem, et sic dicitur videre, sive per adæquationem, et sic dicitur comprehendere, 422B'; ea autem plene intelligere dicitur, quæ non supe-rant lumen intellectus et speciem intelligibilem, XXIII 255B', imperfecte quæ lumen intellectus superant, 255C', nullo modo quæ similitudinem superant rei intellectæ, 255B', et lumine intellectuali indiget in cognitione rerum tam naturali quam supernaturali, 247D; illa dum-taxat videre dicitur, quorum essentia ipsi præsentatur aliquo lumine, XXIV 263A', id est primo principia, secundò conclusiones, 263B'. — Quomodo intel-ligat se intelligere, XXV 394B, 403D.

In hac vita habitudinem habet deter-minatam ad formas quæ a sensu abstra-huntur, XXI 269C, propter quod ad phantasmiata comparatur sicut visus ad colores, *ibid.*, nec Deum per pure intel-ligibilem formam cognoscere potest, 269D, sed tantum per formam effectus, et quantum ad *quia est*, 269D, in qua cog-nitione tripliciter proficere potest, 269A'. Cognitione autem *quid est* apprehendere nequit divinam essentiam et sub-stantias separatas, nec immediate, XXI 270A, nec etiam mediate, quum a nulla sensibili similitudine sufficienter expri-mantur, 270B, et a nullo creato effectu adæquate innotescant, 270C; imo nec a revelatione quid sint intelligere valet, quia lumen divinum pure recipere ne-quit, *ibid.* — Quapropter eum ad clara-m divinæ essentiae visionem unquam pervenire negaverunt quidam philosophi et theologi, XXV 413C, 414D, quibus

refragantur tum Scripturae auctoritas, 414A', tum ratio, quia sic Deus non es-
set ultimus hominis finis, 414B'. Certum
est igitur Beatorum intellectum in patria
Deum per speciem videre, XXV 414C',
non per speciem a rebus abstractam,
415C, nec per speciem a Deo impressam,
415A', 422D, sed per conjunctionem di-
vinae essentiae cum eo, loco intelligibilis
formae, 416B, in qua coniunctione intel-
lectus possibilis est quasi materia, spe-
cies intelligibilis quasi forma, intellectus
actu agens quasi compositum ex utraque,
416B'. Quaecumque enim res per se sub-
sistens, si sit forma tantum, potest esse
forma alieujus materiae, XXV 416 A',
ideo quaecumque res pure intelligibilis
potest esse forma qua intelligit intellectus,
416 B', et maxime Deus, qui est
pura veritas et naturalis perfectio intel-
lectus, 421D'; et immediate ad eum con-
verti potest intellectus, 421B', eumque
intuitive intelligere, 420B, quia idem
est motus in imaginatum et in imagi-
nem, 421B'. Sieut ergo intellectus possi-
bilis per lumen agentis fit cognoscitivus
rerum naturalium, sic per lumen gloriae
superadditum fit visivus divinae essentiae,
XXV 418D, sed eam minime compre-
hendit unquam, quoniam illi minime
æquari potest, 422B'.

Quoad esse morale. Intellectus, licet
vis inorganica, coactioni subditur, quia
primis principiis necessario consentit.
XIX 133A', et evidenter demonstratio-
num ad assensum cogitur, XXII 307A',
521C. — In illum intropicere nequennt
daemones, XXI 407 D, nec imprimere,
410A, C, D, 463D', 464B, C', nisi media-
te, 413 C, 459D, sed possunt angeli, ob
nature excellentiam, 410 B, D, 439 D,
463 C'. Cœlestium influxu affici nequit,
XXII 100 A, 101D, nisi indirecete et per
accidens, 99 C', 105 D', magis tamen
quam voluntas, 100 A'. — Actus ejus
non sunt meritorii, nisi secundum quod
a voluntate sunt imperati, XXII 521C',
et ad voluntatem pertinent, tanquam ad

causam motivam, XXIII 579D'; sed in
eo possunt esse virtutes, 528B, non mo-
do intellectuales, 528C, sed simpliciter
dieta, ut fides, 528A', prout movetur a
voluntate, 528D, et quedam passio, 280
B', quum movetur secundum appre-
hensionem veri et falsi, 280C'. — In eo ma-
lum accedit sub ratione falsi, XXII 521
A, 522B', quia objectum ejus proprium
est verum, 520D', 522C', et quum rem
aliter apprehendit quam est, malum est,
521A, atqui ad intelligibile triplicem
conceptionem habere potest, duas veras,
XIX 450D, tertiam falsam, 450B'; sed
accidere potest etiam sub ratione mali
aut culpa si moveatur intellectus a vo-
luntate, XXII 520A, A', 522 B', 523A'.
Non tamen rem aliter intelligendo quam
est, semper false intelligit, XX 489A',
sicut nec intelligendo mala semper peccat,
XXII 520D', 522A', 523B, C, B'. —
Eius perfectio est veritas, XIX 54C', ad
quam se habet ut lux corporis ad visum,
ibid., et rectus dicitur quum summæ
veritati adæquatur per aliquam saltem
imitationem, XXI 33; sed ejus rectitudi
a mala voluntate offuscatur, XIX 47, a
passionibus sensitivæ facile turbatur,
XXI 304B, 306 A'; triplices incurrit im-
pedimentum, XIX 54D', et triplicem ob-
securitatem, XXII 253 B; triplici modo
errare potest, et triplici habitu perfici
indiget: scientia speculativa, practica,
et sapientia, XIX 70C'. Ideo subjiciendus
est Creatori, XIX 84A, et captivandus
in obsequium Christi, XXI 276A, ut
intellectui divino se subjiciat, XX 635A,
in his saltem quæ necessaria sunt ad sa-
lutem, 635C; per fidem enim purgatur,
XIX 142B, et triplici modo, 142C.

Licet actus intellectus ad appetitivæ
actum ordinetur, XIX 115A, habet tamen
propriam delectationem, 113B', saltem
mediante actu appetitivæ, 115A', quia
in actu appprehensivæ semper est dele-
ctatio, XXIII 280D', nec minus delecta-
tur visus interior in conspectu pulchri
intelligibilis, quam exterior in conspectu

pulchri sensibilis, XIX 414 C'. Sed quiescere nequit nisi in ente summo, XIX 124 A. Ideo in operationibus intellectus constituerunt philosophi felicitatem hominis, XXI 108 B', et multi theologi electorum beatitudinem, XIX 414 D', 415 B', contra alios, 415 D, XXV 399 A : in intellectu enim essentialiter consistere beatitudinem contendunt Thomas et Cartusianus, XXV 402 B, ob varias rationes, 394 B', 403 B et s., et quidem in intellectu speculativo, secundum Thomam, 395 A, pratico, juxta Richardum, 399 B. — In intellectu consistit vita intellectiva, quæ altior est vegetativa et sensitiva, XIX 480 A', et triplicem habet gradum, humanum, angelicum et divinum, 480 B', et vita contemplativa essentialiter, licet originaliter et completere sit in voluntate, XXIII 579 D'.

Intellectus ut donum. Quoniam multa sunt ad qua attingere nequit intellectus potentia, XXIII 573 A, et naturalem insuper habet imperfectionem quoad modum suæ operationis, supernaturali indiget auxilio, 542 A, quod est donum intellectus, 573 A, imo duobus perficiendus est donis, intellectus et scientiæ, 573 A'. — Quid sit donum intellectus, XXIII 568 D, 570 C, et quo a dono scientiæ differat, 568 D, 570 B'. — Principalius est speculativum, sed secundario activum, XXIII 573 C. — Datur in adiutorium fidei, XXIII 573 A, et quæ fidei sunt penetrare facit, XIX 65 A', et quodammodo degustare, XXIII 541 D', quoniam ad supernaturalia se habet ut lumen naturale ad naturalia, 573 A, sed simul stat cum fide, quia quæ fidei sunt non penitus intelligere facit, 573 B. — Ejus est Denm intueri, quantum possibile est in hac vita, XXIII 570 D, et veritatem contemplari, non modo in se, sed in spiritualibus creaturis, 577 A. — Contra hebetudinem ordinatur, XXIII 543 B', et contra gulam, 548 C', 551 C', fidem perficit, 549 B, rationem regit in speculatione veritatis, 548 D', 549 D, et illuminat in

operibus primæ conditionis, 549 A'; in eo est totius boni perfectio, XIX 65 D', sed aliud actum habet in via, aliud in patria, XXIII 552 A'. — Ad vitam contemplativam pertinet, XXIII 549 B', 550 A', et ad viam illuminativam, 549 A', et ad secundam dominice Orationis petitionem refertur, 556 D; quas annexas habeat beatitudines, 552 A'. — Homini necessarium est, XXIII 573 A, sed in omnibus munditia et caritate prædictis infunditur, XXIII 589 B', et inest saltem secundum aliquem gradum, 573 D.

Intelligibile. Unumquodque intelligibile est secundum quod species ejus consistit in intellectu, XXI 264 B, D, sed intelligibile est in intellectu tripliciter, 536 B', quadam ergo difficile intelliguntur, alia propter entitatis excellentiam, alia propter ejusdem modicitudinem, XX 217 C, vel simplicitatem, XIX 220 A.

INTELLIGENTIA quo differat ab intentione, cogitatione, sapientia et verbo, XX 256 A'. — Ex memoria oritur tanquam proles, et ex ambabus voluntas, XIX 254 D, B', 255 D, 256 D; aequalis est voluntati et memoriae quoad subjectum, 268 D, virtutem, 268 A', actum, 268 B', et objectum, *ibid.*, licet non omnimode, 268 C', 269 D', 270 A'; unde illud effatum : Quidquid volo aut memini, intelligo, 269 A'. — In divinis appropriatur Filio, XIX 256 A', 262 C'. — Quomodo angelus, quum vult, intelligentiam suam communicet alteri, XXI 533 B'. — Cf. *Intellectus*.

Intelligentiæ. Intelligentia est substantia quæ non dividitur, XXI 497 D', natura enim quæ aliquid est aliud præter id quod non dividitur, aut punctus est aut intelligentia, 169 A. — Non sunt esse tantum, ut causa prima, sed est in eis esse et forma, quæ est quidditas sua, XXI 486 D'; finitæ dicuntur superius, infinitæ inferius, 202 C, quia earum virtus est infinita inferius, XXIII 233 C. — A propria sua operatione, quæ est intelligere, dicuntur intelligentiæ, quia ad

imitationem increatæ mentis, simplici intuitu, sine discursu intelligunt, XXI 204D. — Eas non cognoscimus nisi per impressionem earum in nobis, XXI 269 B; propterea multa falsa, quin et hæretica dogmatizaverunt philosophi, XXI 60 C', dicentes vel eas nunquam incepisse, 189 C, propter quod dicuntur esse in æternitate, et æternitati parificari, 126 B, vel primam tantum a Deo esse creatam, et ab ista reliquas, XIX 419 A', 449 B', XXI 61 A', 62 A', 63 A, XXII 73 D, neenon et orbes celestes corumque animas, XXII 68 B; quod tamen aliquo modo sustineri potest, XXI 61 C, si dicatur operata esse virtute divina, 61 D, alioqui potentior esset ipso Deo, 63 D'. — An de mente fuerit Aristotelis eas nec producetas esse ab aliquo, nec creatas a Deo, sed unamquamque deum esse quemdam in ordine suo, XXI 210 D, qui a vero Deo esse suum habet dependenter tantum, non causaliter, XIX 382 B, 383 B', 386 B, vel infinitæ esse virtutis, 382 C, 383 B. — Et quidem dici posset quod habent ex se necessæ esse formaliter, quia contrario parent et intrinseco corruptionis principio, XIX 384 A', 387 B, sed eas oportet a Deo creatas esse, quia repugnat plura esse inæcreata, 386 B, nec esse æternas, quia repugnat creaturam ab æterno posse creari, juxta Henricum, 387 B.

Intelligentiae non sunt simpliciter simplices, quia in eis differunt esse et quod est, XIX 403 D', esse et essentia, XXI 63 A, et compositæ sunt, non quidem ex forma et materia, 204 D', quamvis in eis sit hyleathin quasi materia, XIX 404 A', XXI 485 B', 203 A, sed ex quo est et quod est, XIX 404 A, ex quod est et esse, XXI 205 A, ex actu et potentia, XIX 404 B, XXI 205 B, et habent tres naturales vires, 205 A, intellectum agentem et possibilem, XIX 404 C, hyleathin et formam, 404 A'. — Earum distinctio ab invicem est secundum gradum actus et potentiae, XXI 115 A, 116 A', ita ut prima

magis habeat de actu et minus de potentia, 116 B', siveque de aliis usque ad ultimam, *ibid.* Unde in eis sit individuatio, XXI 204 D et s. — Plenæ sunt formis, XXI 63 D, 251 C', tanto universalioribus quanto ipsæ intelligentiæ sublimiores sunt, 251 A: superiores enī per formas universaliores intelligunt, inferiores per formas particulares, quia virtute debiliores sunt, XXI 246 D; et ideo inferiores projiciunt vultus suos super lumina superiorum, ut perficiantur ab ipsis, 262 C'. Quælibet seit quod est supra se, per hoc quod est causa ei, XXII 252 B'. — Prima ex se secundam produxit, secunda tertiam, et sic deinceps, juxta Peripateticos, XXI 64 B', 65 A, XXII 73 D; ultima est quasi sol intelligibilis animarum, 64 D'.

Perperam dixerunt aliqui non potuisse Deum plures ejusdem speciei intelligentias facere, quia nec materiam nec quantitatem habent, XXI 225 C', alii tot esse intelligentias quot orbès, 231 D', 232 A', 236 A', 237 A, 529 D', vel quot motus cœlorum, 233 A, vel quot species sensibilium rerum, 233 A, alii decem tantum esse, 65 A, XXII 73 D. — Unicuique assignatur orbis, cuius est rector separatus, XXII 68 A, 72 A', 75 C', et qui ab ea animam recipit et substantiam ipsam, 68 B. Singulis singulæ præsident, XX 453 B', et eis conjuncte dicuntur per lumen suum, XXII 74 C', 75 A; quilibet secundum substantiam est ubique in mobili suo, XX 457 C', sed quoad manifestationem virtutis, in parte est, id est a dextera orbis a se moti, 434 A', 453 A, seu in dextero circulo sphæræ æquinoctialis, 437 D'; nam non modo per operationem sed per essentiam sunt in loco, XXI 169 C', et transeunt de loco in locum, *ibid.*, et moveri dicuntur ab intra, XIX 376 A'. Quandoque vocantur animæ orbium, XXII 74 A, D, sed æquivoce, 75 C, quia nimisprimum principium sunt quo movetur cœlum, 74 C: rectores enim orbium movent eos vel mediante anima cœli, XX

11 D', vel per animas orbium, XXII 72 A', C', vel per se ipsos, id est per substantiam et potentias, XX 437 A', et quum activae siut, plenae sunt formis, quas per motum orbis sui explicant in inferioribus, XXII 72A'. Ceterum duplēcēm rectorum seu motorum ordinem ponebant philosophi : conjunctorum, quos vocabant orbium animas seu angelos ministrandes, et separatorum, quos dicebant intelligentias seu angelos adstantes, XXI 523 A'.

Quod enim philosophi intelligentias, hoc theologi angelos vocant, XXII 68 A, 73 C, 75 A', C', contra Albertum, 73 C, 75 C : eadem enim substantia diversis rationibus intelligentia et angelus dicitur, 75 C, imo, juxta Udalricum, secundum naturam dicitur intelligentia, secundum proportionem ad mobile, anima, 76 C, secundum excellentiam, anima nobilis, 76 D, quod tamen philosophorum repugnat sententia, asserentium ab intelligentiis distinctas esse animas nobiles, 72 B', 75 B, 76 D, 78 D, quas dicunt et ab intelligentiis creatas esse, 78 B, et ad intelligentias se convertere, 78 C. — Ad bonum universi intendunt sub Deo, XXI 237 C, et in unione cum eis potest esse perfectio cuiuslibet naturae, 237 A, et sic nonnulli ultimam hominis felicitatem posuerunt in cognitione earum, XXV 414 C, quas propterea et infallibilis ascruerunt, XXI 304 A, 305 A, et animas nostras inflammare dixerunt, 521 C', 522 A; sed primus earum finis est contemplatio Dei, producere et regere, finis secundarius dumtaxat, XXV 388 D. — Cf. Substantiae separatae.

Liber de Intelligentiis (alias de Esse, sive de Essentia pura bonitatis, sive de Causis, ignoti eiusdem Judaei xi¹ sœc.), de mensura immutabilium, XXI 145 C.

INTENSIO et remissio qualitatis non sit semper per remotionem a contrario, aut per educationem de imperfecto ad perfectum, XX 35 A'; in his quæ accipiunt magis et minus non sit per additionem,

sed per majorem perfectionem, XXII 560 A; in formis attenditur secundum gradus essentiae, XX 40 D; diversimode accedit in qualitatibus simplicibus et compositis, XX 34 D. — An et quomodo intendatur caritas, XX 34 B, D, D', et contraria, XXIV 462 B, A', 464 D. — Intensio remissionem recipiunt actus ex virtute agentis, XXII 532 D, XXV 412 A', seu ex dispositione subjecti, 412 B', sive quoad potentiam naturalem, 412 C', sive quoad habitum perficiēntem potentiam, 413 A. — Cf. Magis.

INTENTIO in philosophicis. Quo differant intentio, intelligentia, cogitatio, sapientia et verbum, XX 236 A'. — Intentiones in anima tantum sunt, sed habent in re aliquid sibi correspondens, XX 338 C; entia sunt diminuta, quid simile habentia cum ente quod est in anima, XXIV 58 D', et non sunt in genere proprie, sed reductive, *ibid.* — An primæ intentiones in prædicamento substantiae accidentaliter sunt id quod sunt, XX 407 D', 409 B', et quomodo cognoscantur a Deo, 407 B'. — Quid sint secundæ intentiones, XX 466 D', 467 C'. Non per proprias ideas a Deo intelliguntur, sed per simplices naturalium rerum ideas, XX 407 A', quoniam formaliter important rationem relationis, 407 B'. An persona sit nomen intentionis, XX 467 C', et secundum quod aliquid commune dicit Patri et Filio et Spiritui dicat præcise aliquid secundæ intentionis, XX 467 D', 468 D, A'. — Intentio intellecta est id quod intelligens in se concipit de re intellecta, XIX 480 C', seu verbum interius, 480 D'; in homine non est res quæ intelligitur, nec substantia intelligens, *ibid.*, sed in Deo est et intellectus qui iutelligit, et res quæ intelligitur, 481 A, scilicet Deus intellectus seu Verbum Dei, *ibid.* — In cognitione per sensum intentio est vestigium Trinitatis, XIX 264 A'. — Quid sit intentionalis differentia, XXI 495 B', vel distinctio, XX 362 A.

In moralibus, intentio interdum sumi-

tur pro habitu, vel potentia, vel pro re intenta, XXII 513 A, pro motu voluntatis ordinantis opus in finem, vel pro fine intento, 533 B; sed actus est, non habitus nec potentia, 515 A, et dicitur esse de fine, in quantum voluntas fertur in finem non absolute, sed per medium, 515 C, B'. A tendere in dicitur, et designat vel solam conversionem potentiae ad objectum, vel conversionem cum collatione, XXII 514 B', et sic differunt intendere aliquid et intendere in aliquid, *ibid.* — Largo sensu omni potentiae convenire potest respectu sui objecti, XXII 516 A, sed proprie competit tantum potentiae liberæ, 516 B, et motivæ, 515 A', sive libero arbitrio, id est intellectui et voluntati simul, per modum unius, 513 C', 514 D', 516 B, sive utriusque seorsim, 514 D, sive voluntati dumtaxat, 514 A, 515 A, B', seu voluntati secundum quod est in ea vis intellectus, 515 D. — Quapropter dicitur voluntas regulata, XXIV 158 D, et duo includit, collationem ex parte intellectus, tendentiam ex parte voluntatis, XXII 514 D'; quomodo diffusat a voluntate, 511 A', 514 B, et ab electione, 515 D', et an sit aliquid intelligibile super substantiam voluntatis, XXI 406 D', 407 B.

In actu respicit cur, non quid, XXII 516 C, et actioni imprimit speciem moralem, XXI 407 C, XXIV 421 C, ex qua meretur vel demeretur homo, XXIV 421 A, et dicitur oculus mentis, XXI 407 B. Prout dicit motum voluntatis ordinantis opus in finem, omnia opera facit bona vel mala, XXII 533 B, ita ut omnis actus exterior bona intentione factus sit meritorius, 533 D. An bene vel male agens tantum boni vel mali agat quantum intendit, XXII 546 D'; uter gravius peccet, qui intendens fornicari adulteratur, an qui intendens adulterari fornicatur, 539 B. — Ad meritum actionis sufficere videtur intentio habitualis, XXII 542 A', tam ad meritum satisfactionis quam ad meritum vitæ æternæ, 542 C', nec requiri-

ritur actualis, nisi forte in principio actionis, 532 D, B', sed quocumque actionis momento accidat, sufficit eam vivificare, 532 C'; insuper alius est intentio-nis defectus qui actum corruptit, XXII 542 B, 543 B', alius qui non corruptit, 542 C, 543 A'. — Recta dicitur intentio quum ordinem finis debiti non præter-greditur, XXII 551 A, et in actibus naturalibus dirigitur per rationem et volun-tatem, 551 B, C, in supernaturalibus per fidem et caritatem, 551 C. — In mi-nistro sacramentorum requiritur inten-tio, XXIV 457 D', 459 D', 460 C, tum ex institutione ipsius sacramenti, 457 B', tum ad ordinandum in unum materiam et formam, *ibid.*, et quidem ita ut defi-ciente in ministro intentione, sacra-men-tum non perficiatur, juxta nonnullos, 458 B, 459 B, D, contra alios, 459 C, A'; sed sufficit intentio conficiendi sacra-men-tum, nec requiritur intentio confe-rendi gratiam, 458 A', C', 459 D', aut obtinendi finem sacramenti 272 A'; in baptizante igitur requiritur recta inten-tio, saltem conferendi sacramentum, 458 D, sed baptizatus illud tantum reci-pit quod intendit recipere, 458 D'.

An intentionem observantis eam at-tendat lex positiva, asserit Cartusianus, XXIV 421 C, contra Thomam, 421 A. — Quod perpetuum est intendit per se na-tura, XXII 201 A, ideoque in corruptibili-bus primo intendit speciem, in incor-punctibilibus individuum, 201 B. — Cf. Finis.

INTERDICTUM. Ob scelus principis inter-dici potest terra ejus, XXIV 515 C, quia in eo omnes quodam modo rei sunt, 533 B', non autem terra aliena, quum nullus ibi sit noxius, 533 C'.

INTESTINA mira harmonia ordinantur, XXV 270 D'. — In resurrectione cum corporibus resurgent, XXV 270 D', et in gloriiosis corporibus nobili humore plena-crunt, 268 B', 478 D.

INVIDIA species est tristitiae, passio ani-mam aggravans, XXIII 284 A, quæ su-

perbiæ dicitur filia, XXI 311 D', primo-genita, 323 C', semper matrem comitans, quia superbum necesse est aliis invidere, XXII 219 C', 232 C; peccatum capitale ad appetitum irascibilem pertinens, XXII 567 D'. — Invidia fratnæ gratiæ inter peccata contra Spiritum Sanctum ponitur, XXII 574 A, D', quum scilicet quis ex pravitate cordis bonum nec in se nec in alio vult videre, 576 C', quia caritatem deordinat, 575 C, et effectum Spiritus Sancti in voluntate impugnat, 375 D; alia non supponit necessario peccata, 578 D, B'. — Invidia peccatum est diaboli, XXII 219 C', qui invidia cecidisse dicitur, XXI 311 D', 314 C, 317 B', 324 B', invidendo Filio Dei, 323 A, C, A', 324 A, aut primo homini, 324 C, 325 B', et ex invidia non cessat tentare homines, XXII 219 D', 232 B, et pœna damnatorum, qui omnia Beatorum, etiam propinquorum, gloriæ immaniter invident, XXV 463 D', etsi exinde augeatur eorum supplicium, 464 B. — Quomodo dicatur Adam invidisse Filio Dei, XXI 324 B'. — Invidiæ minime arguendus esset Deus si omnino nihil creasset, quia nulli est debitor, XX 606 C, ideo nec si non genuisset Filium sibi æqualem, 123 C', nec si non creasset creaturas meliori modo quo potuit, 588 A', 606 B, nec si bonitatem suam non communicaret omni modo quo communicari potest, 605 D'; sed quia ab optimo, id est Deo, longe relegata est invidia, cuneta sibi similia effici voluit, XXI 67 C', et nulli denegat aliquid horum quæ suæ naturæ sunt accommoda, 84 B, C', juxta saltem mensuram sapientia suæ, 85 B.

INVISIBILITAS. Quo sensu dicatur Deus invisibilis, XXIII 254 C, D'. *Cf.* Visio.

INVOCATIO. Expediens est et salubre Santos invocare, XXV 339 D, non modo maiores, sed et alias, 339 A', ut orent pro nobis, quia eorum orationes, quantum in ipsis est, efficaces sunt et exaudibles, 339 C'. — Quomodo angelus unus vel Sanctus plures simul invocantes au-

dire possit, XXI 536 A'. — *Cf.* Sanctus. **IPHIGENIA** (S^a), Æthiopiæ regis filia. Eam, utpote virginem Christo consecratam et velatam, tradere regi cuidam uxorem noluit B. Matthæus apostolus, XXV 475 A, A'. (In Legenda aurea, cap. 133.)

IRA. Nomen iræ proprie passionem designat, sed ad significandum vitium translatum est, XXII 488 A, et capitale vitium notat ad appetitum sensibilem pertinens, XXII 567 D'. — Ira multipliciter sumitur, XXIII 281 B', 283 D, 284 C, et modo vitium est, 281 B', modo virtus, modo passio, 281 C'; ut passio, est quasi composita ex tristitia et affectu vindictæ, 283 D. — Quomodo fuerit in Christo, XXIII 281 B', 283 D, 284 C. — Iracundus in proprietatem canis mutatur, XXII 472 D, dempto quod in cane ira non est malum, XXI 240 A'.

Irascibilis potentia est pars appetitus sensitivi aut sensualitatis, XXII 279 D', 280 C, C', quæ tripliciter a vi concupiscibili distinguitur, 281 A, nec cum ea unam simpliciter potentiam efficit, 279 C', 280 C, A'. — Irascibilis vis est propter concupiscibilem, XXIII 450 A', cuius est quasi defensatrix, XXII 280 A', cujusque passiones et actus a concupiscibili incipiunt et in concupiscibili terminantur, 280 B', XXIII 450 B'. — Non modo est in parte sensitiva, XXIII 454 A, 455 A, XXV 435 D', sed in intellectiva quoque ponitur, licet minus proprie, XXV 437 C', quia in sensitiva est proprie, in intellectiva per participationem, XXIII 455 B; an in superiori animæ parte ponenda sit, XXIII 448 A', 449 D', 450 B, C, 454 A, D'. — Appetitus irascibilis circa magnum et arduum versatur, XXII 567 C', XXIII 448 A', et ad eum pertinent tria virtutia: superbia, ira et invidia, XXII 567 D', et tres passiones: spes, quæ magnanimitate regulatur, XXIII 551 C, timor, qui fortitudine refrenatur, 551 B, et ira, quæ mansuetudine continetur, 551 D. — In eo igitur necesse est subjective consistere quasdam virtutes quibus coerceatur,

juxta Thomam, XXIII 526D', 528 A', 530 A, contra alios, 526B', 528B', D', 529 D'; per donum timoris expeditur in prosperis, per donum fortitudinis in adversis, XX II 548D'; ad eum pertinet donum fortitudinis, 531 A'. — In patria permanebit, XX II 434A, D', ubi actum habebit, XXV 438B, D, D', qui est tenere securum, 438C, et per dotem fruitionis perficietur, 435D', 437B'. — Cf. Apper-titus.

IRONIA genus est mendacii per defectum, XXIII 618C'; an sit gravior quam jactantia, seu mendacium per excessum, 619 C'.

IRREGULARITAS non est pœna inficta, sed defectus, ideo involuntarie contrahi potest, XXV 82D'. — Quæ irregularitates a susceptione ordinum arceant, XXV 53 D' et s.

ISAAC patriarcha utri benedixerit, Esau an Jacob, XXIII 615B'. — An Jacob præcipere potuerit conjugium cum filiabus Laban contrahere, XXV 93A, B.

ISAAC Israclita (Ishaq ben Imram), medicus et philosophus Judæus ixⁱ sæc., auctor libri Definitionum (liber Isaac de descriptione rerum et diffinitionibus earum, et de differentia inter descriptionem et diffinitionem), frivole conatus est dicta philosophorum ad legem Mosaicam reducere, XXI 235B. — Copiose citatur : de animæ debilitate, XIX 252B', XXI

115B, 206D, de definitione æternitatis, XIX 371B', de sede animæ, 408C', de divina gubernatione, XX 484C', de sorte damnatorum et Beatorum, XXII 450 B, de ratione, 276D', 281B', C'; etc.

ISALAS propheta. Quidam ejus locus (Is. vi, 6) de missione Seraph, XXI 519B, explicatur, 520A', 523C'. — Item aliud locus (xii, 3-4) de aquis e fontibus Salvatoris hauriendis, XXIV 32.

ISIDORUS (S.), Ilispalensis episcopus et scriptor ecclesiasticus (570-636), multoties allegatur : de Trinitate, XX 486A, C, 291C, de dæmonum lapsu, XXI 329 D', 334 B, C, impoenitentia, 373 B, et scientia, 398D'; etc.

ISMAEL, Abrahæ filius, figura fuit hæreticorum, XXV 429D, ideo paterna hereditate exclusus est, 128B.

ITALICI quidam philosophi æternitatem et tempus idem esse perperani senserunt, XXI 435A.

ITINERARIUM S. Brendani, qui apocryphus esse videtur, de mitigatione supplicii Iudeæ proditoris, XXV 332D. Cf. Brendanus.

ITINERARIUM S. Clementis (alias Recognitiones S. C.), liber falso B. Clementi Romano adscriptus, de quibusdam magorum præstigiis, XXI 431C', de libero arbitrio, XXII 278B', de fide, XXIII 416 B. (Migne P. G., tom. I, col. 1187.) — Cf. Clemens.

J

JACOB patriarcha. An in Deo fuerit ratio-
eur eum elegerit, respuerit Esau, XX
539B, D. — Quomodo angelos viderit,
XXI 456D', et Deum ipsum facie ad
faciem, XXI 463B, XXV 420B', 421C,
C'. — An se dicens esse Esau, mentitus
sit, XXIII 615D, et peccaverit, 615B',
620 A'; an patris benedictionem vere
accepterit, 615B'. — Cur in femore per-

T. 25^{ps.}

cussus sit ab angelo, XXIV 543D, 546A.
— Patri matrimonium cum filiabus La-
ban præcipienti obsequi non tenebatur,
XXV 95A, B, et verum cum Lia non
contraxit matrimonium, eam cognoscen-
do, 99C. — Omnes ejus filii heredes
instituti sunt, XXV 128C, ad significan-
dum Baptismi effectum in baptizandis,
129 D. — An verum votum emiserit,

22

vovendo se Dominum pro Deo habiturum, XXV 165C'. — Jus primogenituræ emendo non peccavit, XXV 48D'.

JACOBUS (S.) apostolus perperam dicitur Pœnitentia et Extremæ Unctionis sacramenta instituisse, XXIV 88A', quia debeat ipsi auctoritas ad ea instituenda, *ibid.*; sed Extremæ Unctionis sacramentum promulgavit, 594 D'. — Quidam ejus textus de confessione peccatorum (v. 16) exponitur, XXIV 483B.

ACTANTIA, seu mendacium per excessum, XXIII 618C', an gravius sit irouia, seu mendacio per defectum, 619C'.

JANUA regni cœlorum tripliciter dicitur aperiri, XXIV 127D, et claudi, 500A', B'; quomodo a ministris Ecclesiae dicatur aperiri, 497D', 498B', 500A', B', vel claudi, 499A, 500A'. — Quonodo Baptismo reseretur, XXIV 127 C. — Cur ad eam, quæ una est, requirantur duas claves, XXIV 499B, D. — Non immerito dicitur Baptismus janua Sacramentorum, XXIV 101A', 123A, 192B', quia non nisi baptizatis conferri possunt, 101 B', 193B'. — Cf. Clavis.

JASPIIS, lapis pretiosus, phantasmata fugat et dæmonia, XXIV 338A.

JEJUNIUM multiplicitate sumitur, XXIV 395 C : pro afflictione carnis secundum gustum, *ibid.*, pro quacumque carnis mortificatione, 394B, pro abstinentia a peccato mortali, 395C; item pro statu ejus qui nondum comedit, et sic non est virtus, 419D, pro actu virtutis abstinentiæ, *ibid.*, et sic Deo placitum est, non propter se, sed in quantum ab interiori contritione procedit, 419A, demum pro institutione Ecclesiæ, ad quam nonnulla requiruntur, 419A'. — Jejunium inter opera satisfactionis recensetur, XXIV 394A, quia ordinatur contra concupiscentiam carnis, 394B, et in quantum pœnale, pars est satisfactionis, 418D'; hominem ordinat ad se ipsum, XXIV 393A', spiritui corpus subjiciendo, 418 D', luxurie pondus tollit, 395C', ad vitam activam et contemplativam pariter

disponit, 395B', et una dicitur alarum orationis, *ibid.*; ideo plurimum commendatur, etsi forsan mortem acceleret, 419B.

Jejunium duplex est, alterum naturale, quod frangitur quacumque comeditione, XXIV 213B, et potatione, 213D, alterum ecclesiasticum, quod in unica comeditione consistit, 213B, nec frangitur per potum vini aut electuariorum, 213C. — Ad reverentiam sacramenti, non nisi a jejunis accipienda est Eucharistia, XXIV 212B', excepto mortis periculo, 212B', 213B, et quum sacerdos ex errore aquam consecravit, 213D'. A media nocte computatur jejunium eucharisticum, XXIV 213C'; an frangatur per potum aquæ, 213 C, C', aut per saliva deglutionem, 213 A', C'. — Jejunium Ecclesiæ eos non obligat qui legitimam habent excusationem, XXIV 419B', ut pueri, ægrotantes, prægnantes mulieres, 419C', senes, 419 D'; abstinentiam includit carnium, quæ multum excitant carnis concupiscentiam, 420A, non autem abstinentiam a vino et piscibus, *ibid.*; insuper comedendi hora in diebus jejunii est apud Christianos hora nona, 420A', C', apud Judæos hora vesperæ, 420D'. — Jejunium perfectum solvit per peccatum mortale, XXIV 420B, jejunum ut virtus et ut præceptum, per gulam, sed vario modo, 420C; an illud frangat ebrietas, 420D, aut electuaria, 421A, A'. — Qui injunctum facere quasi ex devotione simulat, omnem satisfactionis fructum amittit, XXIV 440A.

JEPHITHE, judex Israel, valide vovisse videtur, XXV 165D, D', licet indiscrete, 166A, et crudelis fuit in voti exsecutione, *ibid.*; ponitur tamen in Sanctorum catalogo, quia a Deo victoriam obtinuit, 166B.

JEREMIAS propheta in utero matris sanctificatus est, sed minus excellenter quam S. Joannes Baptista et B. Maria, XXIV 430 D..

JERUSALEM, quum sit in medio terræ ha-

bitabilis, aptissimus est locus ad generale judicium, XXV 382B'.

JOACHIM abbas, Italus, primo Cisterciensis monachus, deinde Florensis Abbas (1130-1202), Scripturæ commentator et theologus, « vir illuminatus et sanctus », XIX 310D', contemporaneus fuit Magistri, 310C', et S. Bernardi, 310D'. — Contra Magistrum arguens, XIX 309A', C', quem insanie et haeresis insimulabat, 309C', 310C', ipse incidisse videtur in haeresim, 309C', asserendo divinam essentiam non esse Patrem et Filium, nec Trinitatem, XX 371A', quapropter damnatus est a Papa Innocentio et concilio generali, 216 A'; ex malitia tamen non videtur errasse, XIX 310D'. — Futuras Ecclesiæ vices ex conjecturis prænuntians, nonnunquam deceptus est, XXV 251C.

JOANNA Rabbi Jochanan ben Eliczer, auctor Talmudi Hierosolymitani, † 279) perperam contendit angelos non moveri, XX 467B'.

JOANNES (S.) Baptista excellentius sanctificatus est quam Jeremias, sed multo minus quam B. Virgo, XXIV 430D. Ejus virginitas matrimonio non præfertur, XXII 499C. — Quando et quomodo Christum noverit ejusque excellentiam, XXIV 447B et s. — Qua forma baptizaverit vulgus, XXIV 93B, 94B', et ipsum Christum, 94 C'; an unquam baptizaverit in forma Baptismi Christi, 95A. — De baptismate Joannis, *Vide Baptismus*.

JOANNES (S.) Chrysostomus. *Vide Chrysostomus*.

JOANNES (S.) Climacus. *Vide Climacus*.

JOANNES (S.) Damascenus. *Vide Damascenus*.

JOANNES (S.) evangelista, cur per aquilam designetur, XIX 44. — An et quomodo plus eum dilexerit Christus quam Petrum, XXIII 484B, B', 511B, 516B, et an ipse plus Christum dilexerit quam Petrus, 511B. — Vestis ejus contactus tres suscitavit mortuos, XXIV 337A'. — Quid de prælio angelorum ipsi ostenso, XXI 456 D'. — Ejus Legenda allegatur, XXV 318B.

JOANNES Grammaticus, Alexandrinus polygraphus, cognomento Philoponns (circa 660), argumentum movet contra Peripateticos et eœli incorruptibilitatem, XIX 385B.

JOANNES Papa XXII (1316-1334) peccata religiosis confessa, parochis iterum non esse confitenda decrevit, XXIV 491A'; quæstionem de visione beatifica diu ventilavit, XXV 401D.

JOANNES Ruysbroeck. *Vide Ruysbroeck*.

JOANNES Scotus. *Vide Scotus*.

JOANNES Teutonicus (alias de Friburgo, vel Glossator, vel Lector), Ord. Præd. theologus, † 1314, auctor cuiusdam Summae Confessorum et, ut aint, cuiusdam Glossæ in Decretum, confessionem generali Ecclesiæ ordinatione institutam esse contendit, XXIV 474A, C, et Papam in solenni continentia voto dispensare posse tenet, XXV 474C.

JOB. Nonnulla Job loca explanantur : de manifestatione absconditorum (xxviii, 11), XIX 46; de cognitione Dei per creaturas (xi, 9, 10), XXI 31, et eductione colubri tortuosi (xxvi, 13), 32; quomodo dicantur vitia hominum cum eis in pulvere dormire (xx, 11), XXV 253A.

JONAS propheta in mare projectus figura est Christi, XXI 323D, 325A.

JOSAPHAT vallis prope Jerusalem, XXV 382C', ubi fiet generale judicium, 360 B. Ibi congregabuntur judicandi, XXV 365C, B', reprobis in terra stantibus, 367D', Christo autem desuper in aere, 382D', cum electis, 360C', 367D'.

JOSEPH patriarcha, quo sensu juraverit per salutem Pharaonis, XXIII 627C.

JOSEPH (S.), sponsus B. Mariæ, an verum cum ea matrimonium contraxerit, XXV 89C', 90A, 91B', et quare, 100B, B'. — Virgo creditur fuisse et in virginitatis proposito, XXV 90B, 91C', 101A, imo cum Domina virginitatis votum emisisse, 103B. — Cur sponsam dimittere voluerit, XXV 103A.

JOSEPHUS (Flavius), Jerosolymitanus (37-95), « fidelis Judæorum historiogra-

phus », XXIII 605D : de dæmonibus incubis, XXI 449D', 450C, de migratione angelorum a templo Jerusalem, 550 C, de tabulis legis, XXIII 603D, de quodam Alexandri Magni miraculo, XXIV 78A, de libello repudii, XXV 433A'.

JOSUE an incauto juramento in Gabaonitas obstrictus fuerit, XXIII 631C, 632A'.

— An ad vocem ejus stante sole, simul steterint omnes sphærae, XXV 387B', C'.

JOVINIANUS, Mediolanensis monachus et hæreticus vi sæc., asserebat hominem non posse peccare, XXII 336B', et matrimonium anteferebat virginitati, 339C.

JUDÆI. Non fuit eis nisi unus pontifex, XXV 30D', quia eorum ritus non fuit nisi in una gente, 32A. Quæ eis fuerint sacramenta, XXIII 644A', 645D. — Ipsius concessum erat dare libellum repudii, ob duritiam, XXV 130C, et crudelitatem, 131B', 132A', sicut eis permissa sunt usura et sacrificium zelotypiæ, 132B'; num et licitum eis fucrit inimicos odisse, XXIII 495B, 496C, 643C', 644D'. — Non eis vetitum erat cum infidelibus indiscriminatim contrahere, XXV 180D, 181B', sed cum quibusdam tantummodo, 180D, 181C', ideo multi legitimate duxerunt extraneas, 180C, 181C'. — Variis argumentis pluralitate uxorum defendere satagunt, XXV 124D', sed immisericordia insimulantur, 130C, quia uxores ob varias causas dimittere licere autumant. 130C', quo tollitur omnis firmitas et honestas conjugii, 130B', D', et iniquissime erga mulieres agitur, 131A. — Perperam B. Mariae virginitatem ante partum infitantur, XXV 102B', confessionem sacerdotibus faciendam esse negant, XXIV 474B', et credunt Sanctis post resurrectionem in usu fore epulas et venerea, XXV 272D', 276A. — Judæorum parvuli, invitis parentibus, non sunt baptizandi, XXIV 137A, saltem quamdiu rationis usum non attigerint, 136B; ita plerique, 136B', C', 137C, contra quosdam, 136A', 137A, tam quia contra usum Ecclesiæ est, 135D', 136C,

138C, tum quia naturali juri repugnat, iuxta Thomam, 136A, B, contradicente Cartusiano, 137A', tum denique quia Judæos in Judaismo usque in finem mansuros notum est, 137D', quo tempore tandem convertentur, 138A. An sic baptizati vere sint baptizati, XXIV 136B', C', D'. Quid de Judæo se ipsum baptizante, XXIV 142C'. — Cf. Hebræi.

JUDAS Iscariotes in Cœna vere recepit corpus Christi, XXIV 301A', et postmodum intinctam bucellam, 301C', in quo multiplicititer peccavit, 301D'. — In inferno est quasi carbunculi gemmula in auro, XXI 377A, sed certis diebus relevamen pœnæ habere dicitur, XXV 332D. — An Judam salvare esset contra justitiam, XXV 348B, et de potentia Dei absoluta fieri posset, 356B'.

JUDAS Machabæus quinque inferiorum ordinum angelis comitatus visus est, XXI 495C', quomodo, XXIV 481C.

JUDAS patriarcha, filius Jacob, mendacium exhorruisse videtur magis quam fornicationem, XXV 127C'. — Thainar cognoscendo, vere peccavit, XXV 127D'.

JUDEX. Ad judicem spectat potissime justitia, unde dicitur quasi animata justitia, XXV 346B, et sine justitia præjudicio inultas dimittere nequit offensas in Deum vel in rempublicam, 347D'. — Ex officio justitiam reddere tenetur, ideo pecuniam pro sententia recipere nequit, XXV 48A, alioqui simoniacus est, 48B, sive multum sive parum recipiat, 49C. — An in mortali constitutus, graviter peccet judicando, XXIV 530B, XXV 21D', 22B'. — Judices et omnes in causa sanguinis participantes, irregularitatem incurront, nec ad ordines admitti possunt, XXV 55B'. — Quo sensu dicatur Christus judex vivorum et mortuorum, XXV 252B. — Cf. Judicium, Justitia.

JUDICIALIA in N. L. nulla sunt, XXIII 643B', 644B, aut saltem pauca, 645B, sed judicibus christianis quascumque licet condere leges, 644C, quod non licebat

Judæis, 644 D, juxta Scotum, 645 B. JUDICIUM multipliciter sumitur, XXV 366 B'. — Judicium rationis duplex est, alterum discretionis, quo judicat aliquid esse agendum vel omittendum, XXIII 520 C, alterum definitivum, quo imperat aliquid fieri aut omitti, 520 D; item, aliud est judicium cognoscendorum, quod est intellectus speculativi, nec ad liberum arbitrium pertinet, XXI 399 A, aliud agendorum, quod est intellectus practici, et pars liberi arbitrii, *ibid.*, quorum primum in damnatis manet, licet obsecratum, alterum omnino abest, 399 B; item aliud est judicium quod fit per connaturalitatem affectus, XXIII 572 D. — Judicium de agendis vel omittendis ad liberum arbitrium, conscientiam et synderesim pertinet, sed diversimode, XXII 297 B. — Juramenti comes dicitur judicium, id est discretio, XXIII 631 A', B'.

Judicium animarum triplex est: uniforme in praesenti Ecclesia, XXV 366 D, multiforme in singulari judicio, 366 A', omniforme in fine mundi, *ibid.* — Judicium universale demonstrari nequit, juxta Scotum, sed multis fulcitur congruentiis, XXV 367 A. Recte enim post mortem judicium fit particulare, quia homo ad statum fixum pervenit, XXV 368 C, sed quia post mortem remanet adhuc in memoria hominum, in filiis, in operum effectibus, 368 D, consentaneum est ut iterum judicetur in fine sæculi, 368 A'; item, sicut duplex fuit actio Dei in productione creaturarum, XXV 360 D', sic in termino earum duplex pariter requiritur, altera quæ respondet gubernationi, et dicitur judicium singulare, 361 A, altera quæ creationi correspondet, et vocatur judicium generale, 361 B, 367 C; item, quia quisque et singularis est persona, et pars totius generis, cui propterea duplex debetur judicium, particulare ut privato, universale ut membro generis, 361 C; item, ut manifestentur occulta Dei judicia, 361 B, D, 367 B, universaliter separantur mali a

bonis, 361 B, 367 B, et unusquisque in sua civitate adscribatur, 367 D. Non tamen bis judicabitur in idem, XXV 361 D, 368 B'. — Judicii locum cumdem esse congruit a quo ascendit Christus, XXV 382 A', D', id est Jerusalem, 382 B', mons Oliveti et vallis Josaphat, 360 B, C, 368 B, 382 C', in qua, ministerio angelorum, congregabuntur mortui, 360 C', reprobis in terrastantibus, 367 D', Christo autem et bonis cum eo judicaturis in aere sublati, 360 C', 367 D'. — Judicii tempus nobis incertum est, XXV 360 A, 361 C', ut jugiter in Dei timore stenus, 360 D, nec signis praecedentibus determinate præognosci potest, 361 D'. An ejus horam noverint angeli et Beati, XXV 366 B; quomodo dicatur latere angelos, 360 B, A', et ipsum Filium, 360 C, A'. — Nec quantum durabit, nobis compertum est, XXV 365 B', sed breve fore putatur, 365 C'; an possibile sit illud fieri in instanti, 367 A', sive quoad discussionem, *ibid.*, sive quoad sententiam, 367 D'. — Quoad modum pariter incertum est, XXV 361 A'; totum enim mentaliter perficiendum videtur, juxta quosdam, *ibid.*, partim mentaliter, partim vocaliter, juxta alios, 364 B', 368 B, id est vocaliter citatio, accusatio, 365 C, testificatio, 365 D, quia testimonium perhibebunt angeli et homines, 365 A', et sententia, *ibid.*; imo, juxta Albertum, duplex erit accusatio, altera in genere, ad condemnationem, altera in specie et numero, ad verem conscientiae, 260 B'.

Ad judicium requiritur auctoritas et potestas, XXV 365 D'; sed multipliciter aliquis judicare dicitur, 362 B. — Judicari potestas primo Deo pertinet, XXV 379 D, præcipue Patri, 379 A', deinde Christo secundum utramque naturam, 378 B', 379 A, ordinarie secundum divinam, commissive secundum humanam, 366 A, quæ hanc obedientia et humiliatione meruit, 363 B'; judicabit ergo ut Deus jurisdictione ordinaria, ut homo jurisdictione delegata, 364 D', 366 A, simul

judex, testis et accusator, 365 D. Ideo in forma humana glorificate apparebit tam bonis quam reprobis, XXV 366 B, 378 B', 379 A, angelis etiam bonis et malis, quos judicabit, 368 B', saltem quoad pœnam vel remunerationem accidentalem, 368 C, omnibus ostendens vulnerum cicatrices, 379 D'; et ab omnibus videbitur, tam electis quam reprobis, 379 A, D, 380 C', sed a diversis diversimode, 380 A, D', quia Beati eum sub utraque natura videbunt, juxta Argentinensem, 380 D', reprobri sub humana tantum, 380 C'. — Cum Christo judicabunt et alii, sed alio modo reprobri, XXV 362 C, alio modo electi, 362 D, alio modo viri perfecti, 362 A', et qui alios ad cognitionem ducunt divinæ justitiae, 362 B', et voluntariae sectatores sunt paupertatis, 362 C'; nullo modo vero judicabunt angeli, quia cum Christo judice non convenient natura, 363 A. — Tunc apparet universi judicandi, etiam pueri in solo originali defuncti, XXV 363 B', contradicentibus quibusdam, 366 B', et electi quoad retributionem judicabuntur, 363 D', non quoad discussionem, nisi qui olim mala quedam egerunt, 364 A, reprobri autem quoad retributionem judicabuntur omnes, 364 B, quoad discussionem fideles dumtaxat, noui infideles, 364 C. Imo, universis, tam sanetis qui olim peccaverunt quam reprobis, duplex fiet discussio, altera mentalis de actibus justitiae, XXV 364 D', et quidem in singulari, 365 A, altera vocalis de operibus misericordiae, 364 D', 365 B, quæ fiet in generali, 365 A'; nec tunc erit locus excusationi, 365 B'. Angelis bonis vel malis nullum fiet judicium discussionis, XXV 364 D, sed judicium dumtaxat retributionis de bonis vel malis ab eis procuratis, *ibid.* — In conscientiis judicandorum remanent quedam præcedentium delictorum nota, quæ libri dicuntur, XXV 260 C', D', 361 A', 362 A', ex quibus in judicio particulari, virtute divina, revelabitur animæ, 261 A, B, remunratio ejus cum causis propriis,

261 A', et in generali judicio manifestabuntur universis omnia peccata non deleta, juxta quosdam, 260 D, 261 A', omnia merita vel demerita, tam deleta quam non deleta, juxta alios, 261 B, 262 B, non ad confusionem justorum, 261 C, B', sed ad ostensionem divinæ justitiae, 261 D, et iniquorum condemnationem, 261 C, B'. In conscientiis autem judicantium impressa erunt quedam quasi canonica decreta, ex quibus judicabunt, XXV 260 C. — An singulorum merita aliis manifestanda sint in generali vel in singulare, XXV 367 B', sigillatim an simul, incertum est, 367 C'.

Judicium generale præcedent signa aliqua, XXV 381 C, que aliter ab Augustino describuntur, 381 D, aliter a Hieronymo, 381 B'; sidera enim suo lumine privabuntur, 382 A, 383 A, et cœlorum virtutes movebuntur, 382 B. — Instante judicio, mundus ignis conflagratione purgabitur, XXV 370 C, C', qui omnium tunc viventium corpora consumet, 374 B, 375 A, et elementa purgabit, 369 A', 372 B', usque ad aerem caliginosum, 370 A', 373 A', aut etiam usque ad ultimum sphærae ignis, 370 B'. Peracto judicio, reprobos involvet et cum eis in infernum descendet, XXV 370 C, 374 B', ad augendum ignem inferni, 374 D'. — Post judicium ultima erit bonorum et malorum consummatio, cui nihil addi poterit de bono aut malo, XXV 464 C, sed hucusque nonnullis videtur Beatos vel damnatos proficere posse, non quoad retributio nem essentiali, sed quoad accidentalem, *ibid.* — Cf. Ignis.

JULIANUS, Eclanensis episcopus in Italia (vºs.), assecuta primo S. Augustini, deinde Pelagii et hæreticus, originale peccatum negabat, XXII 383 A, 386 D', et corpus Christi vere esse mortuum infibitatur, XXIII 378 C'. (Migne P. L., tom. 21, col. 1167; tom. 48, col. 286.)

JULIANUS (S.), Toletanus episcopus (680-690), de ignis infernali actione in animas damnatorum, XXV 311 D. (Migne

Patrolog. Lat., tom. 96, columna 482.)
JUMENTA quid sint proprie, et quo a re-
p̄ilibus differant, XXII 106C'.

JUPITER, Dcus summus, pro toto cœlo
sumebatur, XXII 100C'.

JUPITER planeta, calidus dicitur et humi-
dus, XXII 95B, et ideo calidum et hu-
midum movet ad generationem, 95D'. Clementiam et justitiam ex se influit,
XXII 98C', sed male dispositos quando-
que facit duros et crudeles, 98D',

JURAMENTUM est assertio sub attestatione
alicuius rei sacre, XXIII 623D, 627D, et
fit in confirmationem eorum que dubia
sunt, 626D', invocato ad hoc Dei testi-
monio, 627D, quod multis modis fieri
potest, 627D'. Quo a voto differat, XXV
167A. — Multiplex est, nempe assertorium
et promissorium, XXIII 627B', 632
C, per simplicem contestationem et per
exsecrationem, 627C', et variis expres-
sum est formulis, tam in V. L. quam in
primitiva et actuali Ecclesia, 625 A'. Jurans per creaturas, quodammodo jurat
per Creatorem, XXIII 625B', et hoc fit
dupliciter, 627C, vel quadrupliciter, 630
A', et modo licitum est, modo non, 627
D, 630B'. Quid de juramento per mem-
bra Christi, XXIII 625B', 626A, vel de
jocoso juramento per sotulares aut hu-
jusmodi, 628C', — Jurare in se non est
malum, sed bonum, XXIII 628D, tam ex
ratione originis quam ex ratione finis,
630C, ideo, stante causa, licitum est, 629
B, sed propter periculum falsæ jurationis
non est de bonis appetendis, 628D, 629
C, nec affectandum nisi quum adest ne-
cessitas, 629D, et jurandi consuetudo,
ut periculosa, 628A', et Deo injuriosa,
630D, recte prohibetur, 629C. Quando-
nam jurare liceat, XXIII 626B. — An
liceat ab alio juramentum exigere vel
recipere, XXIII 629C', si prævideatur
juraturus vera, 630A, vel falsa, 630A, A',
aut in dubio, 630B; an fidelibus liceat
infidelium jura recipere per idola
jurantium, 628D', 630B, B'. — Cf. Vo-
tum.

Ad rectum juramentum tria requiri-
tur: veritas, justitia et judicium, XXIII
631D, B', et his tribus instructum om-
nino ligat, 631B', quod autem his aut
uno ex his caret, irritum est, 631C', XXV
88B', sed ita jurans peccat jurando,
XXIII 631C', 632D. — Ideo non obligat
juramentum de re impossibili, XXIII
631C', aut mala, 631C', 632D, 633B',
quæ contrariatur caritati, 633D', præce-
pto gravi aut levi, 634A, aut consilio,
ibid., nec pariter juramentum omittendi
quod melius est facere quam omittere,
631C', 634B, ut non ingrediendi religio-
nen, 632B', aut non accipiendi prælatu-
ram, 632C'; quid de juramento in re
dubia, aut partim bona, partim mala,
633B'. — Juramentum incautum ex de-
fectu deliberationis, non obligat de ne-
cessitate, sed quandoque de congruitate,
XXIII 633D', incautum ex defectu rever-
tentiae servandum est, sed jurans pecca-
vit jurando, *ibid.*, et quidem leviter, si
raro sic jurat, 634B', graviter, si ex
consuetudine, 633A'. Coactione non ex-
cusatur juramentum assertorium, XXIII
632D', non solvitur juramentum promis-
soriū, 631D', 633A, 634C, sed a Papa
rescindibile est, 632A, 634B; quid de
juramento in quo non est eadem inten-
tio jurantis et juramentum accipientis,
632B, 633C. — Nil fortius ligat quam
juramentum, quod est finis controversiæ,
XXV 88A', verumtamen non mutat con-
ditionem hujus quod promittitur, 90A',
nec facit ut desponsatio fiat matrimo-
nium, 89A, 90A'; juramentum assertorium
ligat ad unum, id est ad culpam,
XXIII 632C, D', 633A', juramentum pro-
missoriū ad duo, exsecrationem vel cul-
pam, 632C, an et quando illud solvere
valeat Papaā, 626C. — Cf. Perjurium.

JURISDICTIO. In confessario præter po-
testatem ordinis requiritur jurisdictio,
XXIV 477B', vel ordinaria, qualem in
unumquemque fidelem habent Papaā,
diœcesanus episcopus et proprius paro-
chus, 479C, 483D, vel delegata ab eo

qui jurisdictionem habet immediatam, 477 D'. — Jurisdictionis potestas nulli concessa est ad suum favorem, sed ad subditorum utilitatem, XXIV 478 B'. — Cf. Clavis, Confessarius.

JURISPERITUS consilium suum dare non tenetur, XXV 48A, ideo pro ipso pecuniam exigere potest, 48B.

JUS duplex est, aliud intus impressum in corde, aliud foris scriptum in codice, XXV 428 B'. — Jus naturale multipliciter definitur, XXIV 469 D', XXV 426 C, 428 B', et sumitur, vel pro eo quod dictat ratio esse agendum, vel pro eo quod constitutum est a natura naturante, XXIV 473 C', et triplex est : aliud speciale, quod naturalis ratio dictat, XXV 63 B, aliud universalius, quod omnia animantia respicit, *ibid.*, aliud universalissimum, quod est omnium rerum concordia, 63 A. Ad illud pertinent prima agendorum principia et illorum conclusiones immediatae vel mediatiae, XXIV 471 C'; quandoque dicitur jus divinum, 469 D', et ab illo Deus dumtaxat dispensare potest, XXV 128 C'. — Jus positivum a naturali derivatur, nec praejudicare valet naturali, XXV 154 C. — Jura statuant non secundum ea quae fiunt semper, sed que frequenter et in pluribus, XXV 155 A', 156 A'. — Juris expositores jus conditum exponere valent, sed novum per suas expositiones condere nequeunt, XXIV 200 B. — An simoniacum sit juri suo pro pecunia renuntiare, XXV 47 B. Cf. Lex.

JUSTIFICATIO quid sit, XXIV 447 C, et quomodo a vocatione differat, 448 B; metaphorice renovatio mentis nuncupatur, et ad attributum misericordiae per approbationem reducitur, XXIV 448 D, sed in ea pariter relucent justitia et misericordia, XXV 353 B. — Duplex est, ab originali et ab actuali, XXIV 424 D', et in duobus consistit, in remissione peccatorum et in consummatione bonorum operum, 447 C', et immediate procedit a justitia generali, mediate a caritate et

gratia, 448 B; ad eam variis modis concurrunt Deus, justitia, gratia sacramentalis, caritas et opus bonum, XXIII 642 A'; cur Christi resurrectioni tribuatur potius quam passioni, XXIII 343 D. — Justificatio modo ab extrinseco est, ut in Baptismo, Confirmatione, Eucharistia, Extrema Uunctione et Ordine, XXIV 583 C, modo ab intrinseco, ut in his qui in gratia constituti, propriis actibus eam acquirere possunt, 583 D, modo ab intrinseco simul et extrinseco, ut in Poenitentia, 583 A'; eam inchoat Deus remittendo culpam et poenam aeternam, XXIV 501 D, consummat sacerdos aliquid de temporali poena remittendo, 502 A. — Justificatio impii supernaturalis esse dicitur, XXIV 456 A', et mirabilis, 454 A; an autem sit proprie miraculum, negant Thomas, 454 C', et Richardus, 456 A', affirmant Albertus, 454 B, et Cartusianus, 455 B', imo majus videtur miraculum quam resurrectio mortui, 456 C, et quodam sensu quam creatio mundi, 454 A, C', 455 D'.

Primus justificationis auctor est Deus per gratiam operantem, XXI 332 A, sed non sine nobis, 332 A', primus enim in justificatione motus est motus fidei, XIX 142 A', XXIV 450 A'. — Sed aliter justificatur homo in utero, aliter in pueritia, aliter in statu adulto, XXIV 157 A. In parvulis nulla exigitur præparatio, XXIV 448 B', 449 D', et tria requiruntur et sufficiunt : passio Christi, Ecclesia fides et sacramentum, 125 A; in adultis, absolute loquendo, sicut posset Deus peccatum remittere absque satisfactione, ita et hominem justificare absque prævia præparatione, XXII 333 D', XXIV 449 A', 450 A, sed de lege communi, sine quadam animæ præparatione acquiri nequit, XXII 333 A, XXIV 448 A', 449 D', 450 A, D, 451 B', ea scilicet qua facit anima quod in se est, 448 B', 449 A', quæ præparatio quandoque tempore præcedit gratiae infusionem, 448 C', quandoque natura tantum, 448 B', ut in his qui repente con-

vertuntur, 448D'. — Præparat se homo per voluntatem et desiderium accedendi ad Deum, XXIV 448D', per boni affectum et mali detestationem, 449B', quin tamen per hoc increatur gratiam aut acquirat eam necessitate absoluta, 449A, B'. — Ex misericordi Dei dispositione, qui culpam non remittit sine infusione gratiæ, XXIV 450C, ad justificationem requiruntur ex parte Dei infusio gratiæ, 449B, C', et remissio culpæ, 449D, C', ex parte hominis, motus arbitrii in Deum per fidem informem, 449C, et motus voluntatis contra peccatum, 449D, C' : quæ omnia simul sunt tempore, 451B, 453C, sed prout se habent secundum prius et posterius natura, diversimode ordinantur, 453C et s. — Utrum natura sit prius, remissio culpæ an gratiæ infusio, XXIV 450C', non constat, quia juxta quosdam prior est expulsio culpæ, 450A, saltem si sumatur pro non imputatione, 450D', posterior si pro abolitione maculæ, quia effectu prior est causa, 451A, B, vel juxta Thomam, prior est ordine causæ materialis, posterior ordine causæ formalis, efficientis et finalis, 452D. — Item an gratiæ infusionem præcedant contritio, XXIV 451B', et motus liberi arbitrii, 452A', affirmant non nulli variis de causis, 452B', C', D', sed juxta Thomain, aliquo modo præcedunt, aliquo modo sequuntur, 452D', præcedunt in via causæ materialis, sequuntur in via causæ formalis, 453B. Uter ex duabus motibus, in Deum scilicet an contra peccatum, prior sit, XXIV 453B'. — Justificatio instantanea est, XXIV 455A, D, 456B', quem sit a virtute infinita et in subiecto simplici, 455D; non tamen in eodem instanti simul sunt culpa et gratia, 455A'.

JUSTINIANUS I, Constantinopolitanus imperator (527-565), in suis legibus consanguinitatis gradus non determinavit, XXV 188A.

JUSTITIA tripliciter sumitur : pro rectitudinis statu in homine quantum ad partes

ejus, XXIV 447A', et sic alias includit virtutes per modum totius integralis, 447B', pro virtute generali omnium virtutum actus ad bonum commune ordinante, 447A', et sic alias includit per modum totius universalis, 447B', demum pro speciali virtute, 447A'. — Justitia est habitus in tota anima consistens, XXII 319A, et duplex est, altera originalis, a qua Adam exire non potuit nisi peccando mortaliiter, 233A, C, A', 234A, A', altera gratia gratificans, quæ cum veniali perseverat, 233C; an in primo homine fuerint ambæ, 269B, 270B. — Justitia originalis in Adam hæc fuit quod anima ejus et corpus optime ordinabantur, XXII 210D', 382B', 384C, ita ut nec animam impidret corpus nec corpus ulla passio, 392B'. Quodam modo potior erat gratia baptismali, quia et peccatum tollebat et pronitatem ad peccandum, XXII 423B', quodam modo minor, quia valebat ad standum dumtaxat, non ad proficendum, 423A'. — In Adam erat ut perfectio personalis et ut donum naturæ, XXII 383A', et ejus aversio ab ea in ipso fuit culpa personalis et corruptio naturæ, 383C', ideo amissa semel in Adam, amissa fuit et in posteris, 384B, 385B, et quia necessaria erat ad salutem, 385B, A', carentia ejus recte dicitur peccatum, 384A', et poena damni punitur, 384D', 385B. — Sicut enim originalem justitiam filii transmisisset Adam justus, XXII 386A, sic et defectum ejus transmisit Adam peccator, 383B', 387C, qui defectus formale dicitur originalis peccati, 381B', 382B, 425A', in hoc quod debetur illa justitia, 427D, 430B, quidquid dicat Scotus, 426D'. — In Baptismo non restituitur, XXII 423C, sed dimittitur debitum eam habendi, 423C, 424B', C'. — Cf. Adam.

Justitia ut virtus generalis dicitur rectitudo voluntatis, XXI 33, et ad se et ad alios, XIX 142A', et generalis vocatur virtus, quia de qualibet alia prædicatur, XXIII 490C'. — Affectum purgat multi-

pliciter, XIX 142B, C, et triplex est, XXIII 542D', inchoata, ad quam pertinet virtutibus, proficiens, ad quam spectant dona, perfecta, quam confirmant beatitudines, 543 A. — Per quodcumque peccatum (mortale) auferitur, et per gratiam reparatur, XXIV 447B', ideo prima ejus causa est gratia, deinde caritas, 448A, et metaphorice tantum justitia nuncupatur, 447B'. — *Cf.* Gratia.

Justitia ut virtus specialis, virtus est moralis quæ unicuique reddit quod suum est, XXIII 520 A', et respicit debitum, XXV 346A, 334B'; præclarissima virtus, quæ potissimum spectat ad judices, 346 B, et inter cardinales recensetur, XXIII 519B', 520D', 523C'. — Omnes vires animæ circuiri dicitur, XXIII 522 A', XXIV 361D', sed proprie in ratione residet, juxta quosdam, XXIII 526A', B', 527A', quia judicare est rationis actus, XXIV 361D', in voluntate, juxta alios, XXIII 526A', 527D, in tribus viribus, nempe rationali, concupiscibili et irascibili, juxta Bonaventuram, XXIV 362 B, vel in tota anima, XXIII 527A'. — De bono est honesto et laudabili, XXIII 522 C, et malitiae opponitur, 522 A. Hominem Deo similem facit, XXIII 520A, et regit respectu ad proximum, 522C, A', 524B', voluntatem dirigendo in his quæ agenda sunt, 521D', 524D. — Per donum pietatis perficitur, XXIII 549A, sed perfectio ejus attenditur per accessum ad medium, non ad extremum, XXV 355C'. — Duplum actum habet, sui ad alterum, et alterius ad alterum, XXIV 384A'; an ad eam spectet miseris benefacere, XXIII 525B', et quomodo maneat in patria, 525A'. — Æquitatem constituit in accessionibus et dationibus, XXV 346C', et multiplex est: commutativa, quæ medium servat in retributionibus, *ibid.*, et aequalitatem requirit quantitatis, 346D', seu arithmeticam, XXII 345B; distributiva, quæ aequalitatem constituit inter duos recipientes, 346D', et aequalitatem requirit proportionis, 347A, seu geomet-

tricam, 345B, 346D', et ad quam pertinet præmium pro meritis reddere, 345B, 346C'; vindicativa, quæ partim cum pœnitentia convenit, partim ab ea discepit, XXIV 358D, et cuius lex est ut quis in eo puniatur in quo deliquit, et per quæ peccavit, per hæc torqueatur, 581 D'. — Justitia commutativa inter multum distantes esse nequit, ut inter servum et dominum, XXIV 358B, inter patrem et filium, XXV 346D', et multo minus inter Deum et creaturam, nisi per quamdam assimilationem, 347 A, in quantum facit quod decet bonitatem et justitiam suam, 347B, 350C, 354C'; et duplex est, altera proprie dieta, quæ respicit debitum ex parte recipientis, ex qua oritur meritum condigni, XXIV 390 B', altera improprie dieta, quæ respicit debitum ex parte dautis, et est quædam decentia, *ibid.*, ex qua oritur meritum congrui, 390C'. — Justitia quæ est comes juramenti, quid sit, XXIII 631D, B'. — *Cf.* Injustitia.

Justum esse Deum multi dubitaverunt, propter varias mundi inordinationes, XXV 346C, sed multipliciter in regimine mundi demonstratur ejus justitia, 346A'. — Imo, omnis justi causa in rebus creatis est voluntas Dei ordinantis et instituentis, XX 583D, et quidquid agit, necessario justum est, 583A', nec quidquam facere potest quod non sit justum, propter incompossibilitatem injustitiae eum sua voluntate, 583B', unde nec contra nec preter justitiam, nec injuste unquam agere potest, *ibid.* Quidquid ergo vult Deus justum est, XXV 347B', non ex hoc solum quod placet Deo, 347C, sed quia debitum est rei creatæ, 347A'; totus enim ordo justitiae originaliter ad voluntatem Dei reducitur, *ibid.*, in qua includitur et cui subjicitur ipsa justitia, 347B'. — In Deo igitur est justitia, quæ idem est in re ac voluntas, XXV 347C, sed aliquid ei superaddit secundum rationem, quia voluntas ordinem creatrarum ad Deum dumtaxat respicit, justi-

lia insuper ordinem creaturarum ad invicem, 347 D, justitia non proprie commutativa, XXIV 358 B, sed distributiva, XXV 347 A, in quantum unicuique reddit juxta merita, 347 B, 354 D', et vindicativa, in quantum malum punit, 355 C. Nec agit contra justitiam merita plus aequo remunerando, aut peccata minus aequo vindicando, XXV 347 D', 350 C : aliud est enim quod fit contra justitiam, aliud quod fit præter, 347 C' ; præter justitiam agit qui de suo plus alteri tribuit quam debet, aut propriam offensam minus vindicat quam par est, 347 C', contra justitiam qui alterius bona plus aequo dispensat aut offensam minus aequo vindicat, 347 D'. — Justitia, quum in aequalitate consistat, semper eadem est, XXV 348 C', nec potest opus aliquod altero justius esse, dummodo utrumque sit justum, 348 D', ideo non justius cum uno quam cum altero agit Deus, 348 B', 350 B, etsi cum uno misericordius agat, 349 B, vel alium mitius puniat, 349 C; apud homines autem, qui medium attinunt difficultius, accidit actum alio justiorem esse, 348 D'.

Justitia in Deo tripliciter sumitur, XXX 355 C, et duplex est, altera qua vult quæ bonitatem ejus condecent, XXII 434 B, XXV 354 C', altera qua unicuique juxta merita reddit, 354 D', et prima est secundæ ratio, *ibid.*, aliter enim attenduntur justitia in retributione meritorum, aliter in condecentia bonitatis, 355 B. An possit aliquem absque culpa punire, XXV 348 C, aut pro alio temporaliter plectere, 353 C, aut peccatum inultum

relinquere, XXIII 33 A'. — Justitia inter divina attributa posterior est bonitate et misericordia, XIX 478 C, saltem in quantum bonitatis condecentiam significat, XXV 354 B'; non repugnat misericordiæ, sicut nec ipsi misericordia, 355 A, imo utraque in omni opere Dei convenit, 355 C, licet non secundum idem, 355 A', et ab invicem unquam separari nequeunt, 355 B'. In præsenti misericordiæ cedit justitia, XXV 350 B', quia semper prior est ad indulgendum quam ad condemnandum, XXIV 579 A, sed in futuro prævalebit in reproborum damnatione, XIX 80 C. — Quomodo in omni opere Dei inveniatur, XXV 352 D', 353 B, in opere creationis, 353 B, aut in gentilium conversione, 353 C. — An sub ratione ulciscentis justitiae tantum intuitive videri possit Deus, XIX 432 C, D', ac priuilegio odio haberi, 432 C. — Cf. Misericordia.

Justi cur et quomodo dicantur miracula operari per justitiam publicam, XXI 421 D', 427 A', et mali Christiani per signa publicæ justitiae, 421 D', 422 A, 427 C'. — In justis omnis actus a deliberata voluntate procedens necessario bonus est vel malus, juxta Thomam, XXII 539 A, contra Bonaventuram, 542 B, et Scotum, 543 B, item meritorius vel demeritorius, juxta eundem Thomam, 539 A, D', 541 C, contra Scotum, 543 C, et Durandum, 544 D. — An justi in peccatum labentis pereant omnino præcedentes justitiae, XXIV 578 C'. — Cf. Sancti.

JUVENTUS. Qui proprie dicantur juvenes, XXV 190 B.

L

LACRIMÆ magis ad intelligentiam Scripturarum conferunt quam lectio, XIX 43. — In inferno nullæ erunt lacrimæ, quia cessante motu cœlesti, cessabit omnis alteratio, XXV 467 A. — Cf. Fletus.

LACTANTIUS (Lucius-Cælius-Firmianus), christianus philosophus et historicus († 325), de gentilibus sapientibus qui de Christo vaticinati sunt, XXII 403 B'.

LAERTIUS (Diogenes), Græcus historicus

IIIⁱ s̄ec. Citatur liber ejus de Vita philosophorum, de eorum religiositate, XIX 142B'.

LAMECH Cainigena, an licite duas uxores habuerit, XXV 129C'.

LATINI antiquiores docebant angelos ante mundum sensibilem factos, XXI 122A', 124B, 125C', sed recentiores ipsos cum mundo sensibili creatos censem, 124C, 125B'. — Aliter ac Græci sumunt vocem substantiæ, XIX 343D', 344A, XX 157B; nomen causæ a divinis penitus excludunt, XX 285B', et vocem imaginis Filio appropriant, 277D, C'. — Dicentes Spiritum Sanctum a Filio procedere, XIX 458B, rectius intelligent quam Græci voces: processio, 458B, C, spiratio, 458D, nexus, 458A'. Ex triplici causa ad professionem hujus articuli devenerunt, XIX 458C', et perperam a Græcis arguuntur tanquam curiosi, 459A, præsumptuosi, 457A', schismatici, 459C, et excommunicati, 457B', 459B, quum huic doctrinæ faveant Scripturæ, 457A', 464C, nec contradicant prisca concilia, 457D, 459B, 463D'. — Eucharistiam confidentes in azymo, melius sentiunt quam Græci, quia sic consecravit Christus, XXIV 302C', 303C, 304A', C, et sic tenet Romanæ Ecclesiæ consuetudo, 302C', 303B, 305A, nec sic agentes Judaismi arguendi sunt, 304B. — Non licet eis in forma Græcorum baptizare, XXIV 407C, nec in fermentato Græcorum celebrare, 304D, B'. — Ad ipsos transivit Græcorum sapientia, XIX 459D. — Cf. Græci.

LATRIA tripliciter sumitur, XXIII 190A', et quatuor nominibus designatur, 190B'; quid sit proprie, 190D, A'. — Ut habitus, est virtus, XXIII 191B, et quidem virtus specialis in quantum actus habet proprios, 191A, et objectum proprium, 191B, generalis autem in quantum ad eam referuntur actus aliarum virtutum, 191A, ut fidei et caritatis, 191B. Virtus est moralis, non theologica, etsi circa Deum versetur, XXIII 191C, sed theologicas

virtutibus propinquissima, quia Deum habet pro fine proximo, XXIV 357D', et ad justitiam pertinet, cuius est pars potentialis, 358D. — Soli Deo debetur ratione deitatis, XXIII 193A', 194C, summi dominii, 191C, creationis, potentiae, 191C', 192A', aliarumque perfectionum, 191D', 195D. — Humanitati seu carni Christi seorsim sumptæ non debetur nisi cultus duliae aut hyperduliae, pro excellentia, XXIII 191B', 192C, 193A, sed ratione hypostaticæ unionis debetur ei cultus latriæ, 191B', 192B, 193C, quia uno eodemque cultu honoranda est tota Christi persona, 191D', 193C, id est cultu latriæ, qui divinitati impenditur per se, 194C, humanitati per accidens, 193B', 194D', seu associative, 195A, contra alios, 193B, 195B, asserentes eamdem personam adoratione duliae collendam esse propter perfectionem divinitatis, et cultu duliae propter perfectiōnem humanitatis, 192D. — Imaginibus, in quantum sunt Sanctorum imagines, idem impenditur honor quam Sanctis ipsis, XXIII 191C', 194A, contra Durandum, 193C'. — Non nisi caute et sub conditione adorandus est apprens in persona Dei, XXI 535D, aut Christi, XXIII 192C'. — Latriæ cultus in præceptis primæ tabulæ continetur, XXIII 602D, 604A', B', et ut præceptum affirmativum, 194D, obligat semper, sed non ad semper, 194A'; olim implendum erat die sabbati, *ibid.*, nunc die dominica, 194B'. Hominis debitum solvit erga Deum pro beneficiis acceptis, XXIV 385C, et licet æquivalens reddere nequeat, satisfacit justitiae, 385D. — Cf. Adoratio, Cultus.

LATRO cum Christo crucifixus, quomodo dicatur eodem die fuisse in paradyso, XXIII 387B', C'.

LATUS ad cor vicinius refertur quam alia membra, XXII 164B'. — In latere dextro est virtus ex qua est motus, et in sinistro virtus per quam fit regyratio virtutis motivæ in dexterum, XXII 464A'. — Cur ex Adæ latere, potius quam ex capite

aut pedibus, facta sit Eva, XXII 163A', 164C, A'. *Cf.* Eva.

LAURENTIUS (S.), diaconus et martyr († 258), fortitudinis virtute claruit, XXIII 547B'. — Quo sensu dicatur sanguinis dominici dispensator, XXIV 345C'.

LAUS. Non ex operibus alienis, sed ex propriis laus cuique tribuitur, XXV 329B'. — An in cœlo futura sit laus vocalis, XXI 452A, B, XXV 281D, D', 282C, 284 D, 475B', negat Parisiensis, quia sine musicis concentibus sufficiens erit universi harmonia, 476D, imo uniuscujusque os erit velut cithara suavissima, 476 D', affirmant alii, 477A', B', C', quia omnes sensus oportebit esse in actu, 477A', et omnes vires tam corporales quam spirituales in statu perfectissimo, 478B. Et fieri poterit absque immutatione materiali in auditu et medio, XXV 477C', et sine cœli confractione, XXI 452A, A', XXV 282D, cœlo empyreo ad eorum vocem se habente ut ad vocem nostram aer, 477D', qui scinditur et reunitur, 477D', vel quia flexibile erit ut aer, 478D, aut penetrabile a corpore glorioso, 478A', vel per miram quamdam Dei operationem, 478D'. — Laus Dei perfecta magis perficit Beatos quam fructio, XXI 404C.

LECTOR, id est clericus ordine lectoratus insignitus, actionem in Ecclesia habet purgativam, juxta nonnullos, XXV 24B', illuminativam, secundum alios, 24D, quapropter ipsi tribuitur prophetia, 24 C; Eucharistiae sacramento cooperatur instruendo catechumenos, 25B. — In traditione codicis divinarum lectionum accipit characterem, XXV 29A. — De ritibus ordinationis lectorum, XXV 223A.

LEGENDA aurea, seu Legenda Sanctorum (Jacobi de Voragine, Ord. Præd. et Januensis episcopi, 1230-1298), testatur quod nulli violenter imponenda est fides, XXIV 437D, et quod in purgatorio non modo est ignis sed glacies, XXV 467A'. — Citantur speciatim Legendæ S. Bartholomæ (c. 48), XXI 352A, XXV 445

A, 332A', S. Joannis (c. 9), XXV 318B, S. Nicolai (c. 5), XXV 314C', S. Patritii (c. 49), XXV 467A', S. Sebastiani (c. 25), XXIV 493D.

LEGITIMITAS. Filii alii dicuntur legitimi, alii illegitimi, XXV 497A'. — Illegitimi, etsi nullum patiantur detrimentum in his quæ ipsis debentur, XXV 497C', ab officiis et dignitatibus repelluntur quæ honestatem requirunt, et non succedunt in hereditate legitimorum, 497D'. — Sex modis possunt illegitimi legitimari, non sic ut fiant legitimi, sed ut illegitimarum incommoda non sustineant, XXV 498A.

LEO (S.) Magnus, Papa I (440-461), de errore Arii, XIX 200C, et Manetis, XXI 50C', de Incarnationis congruitate, XXIII 36C', et causa, 43D', 412B, de incredulitatis Thomæ apostoli utilitate, 384A, etc.

LEPORINUS (alias Leporius), monachus ut videtur Gallicus, postea Pelagii assecla et hæreticus (430), Christum dicebat filium Trinitatis, XXIII 444D. (Migne P. L., tom. 31, col. 1215, 1221.)

LEPRA morbus est incurabilis, XXII 433 C', qui ad recipiendum sacerdotium impedimentum est, XXIV 243B', et sponsalia solvit, XXV 447A, sed non matrimonium, ideo viro leproso debitum reddere tenetur uxor, *ibid.*, sed leprosis consultatur a coitu abstinere, ne infectam generent prolem, XXII 432C', XXV 446C'. — Non prohibetur nunc leprosus sacerdos celebrare, nisi in publico, XXIV 243 B', nec leprosus laicus communicare, 243D.

LEUCIPPUS, Græcus philosophus (400 a. c.), ex fortuito atomorum concursu mundum formatum esse contendens, XXI 46D, XXII 9D', ab Aristotele confutatur, XXI 46A'.

LEVITÆ in quibusdam N. L. sacerdotes præfigurabant, XXV 42B', 43A'. — An in tribubus ubi dispersi erant, hereditatem accipere potuerint, XXV 43B, C. — Filiæ Levitarum cum quibusvis aliarum

tribuum viris nubere poterant, XXV 102 B.

LEX multipliciter accipitur, XIX 67 A'. — Perperam contendunt astrologi legem Hebræorum ortum habuisse a Saturno, XXII 101 C', legem Sarracenorū a Venere, 102 A, Christianorū a sole, *ibid.*, vel a Mercurio, 102 B, et legem Antichristi ortum a luna babituram, 102 D, non enim planetis aut stellis tribuendæ sunt legum diversitatis, 101 C', et si in his quæ naturaliter fiunt, non elective, astrorum potestati aliqualiter subesse possint, 103 B. — Aliæ sunt leges quæ nullam dispensationem accipiunt, XXIII 603 D', ut jus naturale, 604 A, aliæ quæ ordinarie observandæ sunt, præterquam in certis casibus, *ibid.*, aliæ quæ non sunt observandæ nisi in certis casibus, 604 B. — An lex positiva intentionem attendat observantis, XXIV 421 A, C. — Cf. Præceptum.

Jus naturæ, in quantum respicit ordinem creaturæ ad Deum, dicitur lex æterna, XX 643 A, in quantum ordinem attendit creaturarum ad invicem, lex naturæ, *ibid.* Fontaliter et exemplariter continet legem naturæ, XXIII 642 B, sicut ista legem humanam, 642 C; omnibus aliis præstat, XX 643 A, nec potest Deus præcipere contra illud, 642 B', 643 B'. — Lex naturæ est quasi naturalis conceptio qua convenienter ad agendum dirigitur rationalis creatura, XXV 125 C; in ea non videtur esse nisi unum præceptum, juxta Richardum, id est diligere bonum et odisse malum, XXIII 642 D, vel juxta alios, sunt præcepta prima, quæ in operabilibus sunt sicut communes conceptiones in speculativis, XXV 125 A', et præcepta secunda, quæ ex primis derivantur, sicut conclusiones ex principiis per se notis, 125 B'; et præcepta secunda vim coactivam non babent per modum præcepti absoluti, donec lege positiva sancita fuerint, 126 B, nec semper efficiaciam babent, sed ut in pluribus, 126 D', et dispensationem patiuntur, 127 A,

prima autem dispensationem non admittunt, 127 D', nisi per modum miraculi, ad ostendendum aliquod divinum mysterium, 132 B. — Lex naturæ prohibet quidquid actionem reddit fini naturali inconvenientem, XXV 125 D, et quidem primis principiis prohibet quidquid finem principalem aufert, 125 A', secundis quidquid fini principali nocet tantum, aut secundarium tollit, 125 B'. — Non solum injustitiam, sed omnium virtutum opposita vetat, XXV 127 B', 132 A, sed secundum diversos status diversas recipit determinationes, 140 B', et quoad multa apud gentiles offuscata est, 127 A'. — Cf. Jus.

Lex vetus, seu Mosaica, per infimi ordinis angelos data dicitur a quibusdam, XXI 524 A, sed probabilius per Principatus aut Archangelos, 527 C. — In ea fuerunt præcepta cærimonialia, XXIII 600 C, ad divinum cultum pertinentia, 600 B', quæ quatuor completebantur, sacrificia, sacra, sacramenta et observantias, 601 C, dein præcepta judicialia, ad justitiam inter homines servandam spectantia, 600 B', 601 D, mandata, quæ ad præceptorum observantiam conducebant, 601 A, demum decem præcepta moralia, quæ de lege sunt naturali, 600 D, sed quæ quia non omnia æqualiter patent rationi, 601 A, C', necesse fuit lege promulgari, 601 A'. — Lex spiritualis fuit in quantum præcepta moralia continebat, et civilis in quantum habebat judicia, XXIII 638 B, et primo modo ad eam pertinebat ordinare actus interiores, secundo modo exteriores principaliter, *ibid.*, unde et primo modo animum cohibuisse dicitur, secundo modo manum, 638 C; quum enim ea fuit ejus intentio ut homines ad virtutes adduceret, non modo actus interiores sed et cordis affectus regularare debuit, XXIII 637 B', XXIV 65 B'. — Littera ejus occidisse dicitur, etiam quantum ad moralia, XXIII 640 B, quia prohibitione concupiscentiam accendebat, 640 C, et novum transgressioni

addebat reatum, 640 D, vel saltem novam deformitatem, XXV 467 D', quin gratiam contra dare valeret, XXIII 640 D. — Sed quanquam gratiam non conferebat, peccatum ostendebat, et observantibus merebatur vitam aeternam, XXV 432 C', eos justificando dispositio et meritorie, XXIII 644 D', et in eis justitiae consuetudinem inducendo, 642 B', et sic multi sub lege sanctificati sunt, si non ex operibus legis, saltem ex fide in Christum venturum, 641 A.

Legalia praecpta, adveniente nova lege, cessare debuerunt, quia figurativa, XXIV 71 A', imo triplici de causa, quia figurativa, et imperfecta, 72 D, et populo peculiari data, 72 A', et promulgato Evangelio, facta sunt mortifera, 73 A. Usque ad prædicationem Christi viguerunt, XXIV 86 B', a tempore prædicationis usque ad passionem currebant cum sacramentis, *ibid.*; an statim post Christi mortem potuerint adhuc observari, negat Hieronymus, 72 C', affirmat Augustinus, 72 D'. Aliqua ab Apostolis renovata sunt, XXIV 73 A', sed ad bonum pacis, 73 D, nec amplius obligant, 73 B; perpetram igitur ea cum Evangelio servanda docebant Ebionitæ, 303 B, quia facta revelatione cœperunt esse mortificata et mortifera, XXIII 640 C. — Cf. Judæi.

Lex nova seu evangelica quasi medium tenet inter Mosaicam et statum patriæ, XIX 88 A', XXIV 49 B, inter Synagogam et Ecclesiam triumphantem, XXIII 640 A', et in veteri continetur sicut perfectum in imperfecto, 642 D; hinc, quæ in ea sunt, veritas sunt respectu præteriorum, figura respectu futurorum, XXIV 49 B. — In ea sunt praecpta dirigentia, promissa beatificantia, sacramenta sanctificantia, XXIV 52 B', et multa plura rationem excedentia continent quam lex vetus, XIX 84 A'. — Utraque, vetus et nova, eundem habent auctorem et finem, ideo non distinguuntur specifice, XXIII 641 B', sed multe inter illas notantur differentiæ, 638 B' et s. — Vetus enim

infirmis adhuc animis nonnisi terrenas mercedes et penas aperte monstrabat, XXIII 638 D', 639 B', 640 A', nova aeterna supplicia vel præmia reprobavit, 639 C', 640 A', ideo dicitur illa manum cohibere, hæc animum, 638 B', quanquam vetus etiam actus interiores prohibebat, 638 B', 643 A, sed non cohibebat, 639 D', 643 C. — Item, vetus justitiam non dabat, nisi forte justitiam acquisitam, XXIII 640 A, 641 A, nova justitiam dat infusam, 640 B, ideo haec justificare dicitur, illa non, 638 C'. — Vetus lex timoris dicitur, XXIII 639 C, sive quia divinam potentiam præcipue declarat, 640 C', et per combinationes ad sui observantiam excitat, 640 D', sive quia fuit lex imperfectionis, 642 C', et amoris servilis, 642 C'; nova dicitur lex amoris, vel quia in ea reluet divina bonitas, 640 C', et per beneficia et promissa allicit homines, 640 D', vel quia lex perfectionis est, 642 C', et amoris filialis, 642 D'. — Vetus onus importabile dicitur, XXIII 639 D, quia et multo plura continebat præcepta, cærimonialia nimirum et judicialia, 641 B, C', 642 A, et gratiam non dabat ad ea adimplenda, 641 C, et in transgressores severissime animadvertebat, 643 C; nova jugum suave vocatur, 639 A', quia etsi forsitan difficiliora prescribat quantum ad moralium explicationem, 641 C, C', gratia et amore facilius observatur, 641 A'. — Vetus in multis gravior fuisse videtur, XXIII 643 C, nova, qualis a Christo fundata est, levior fuit, sed per saecula tot ei adjuncta sunt (quoad cærimonialia et judicialia), quod forsitan gravior evaserit, 644 D, insuper difficilior est credendorum altitudine, 643 D', sed ampliora habet gratiæ adjumenta, 644 A'.

Tam in V. quam in N. L. tria sunt præceptorum genera, cærimonialia, judicialia et moralia, XXIII 643 D; sed in V. cærimonialia plurima crant et difficultia, XXIII 643 D', et plerumque sub gravi et sub interminatione mortis imponebantur, 643 A', in N. paucissima a Christo

instituta sunt, 643B', 644A, et multo faciliora, 644A', sed decursu temporis adeo aucta sunt, ut libertatem spiritus in servitutem litteræ redigere videantur, 644C. — Item judicialia in N. L. nulla sunt, XXIII 643B', 644B, aut saltem pauca, 644C', sed christianis judicibus quascumque licet condere leges, 644C, quod Judæis non licebat, 644D, juxta Scotum, 645B, et sic multiplicatae sunt nimis, 644C. — An et quatenus in nova lege graviora sint moralia quam in veteri, XXIII 644C, C', 642A, 643C'. — Cf. Decalogus.

In lege naturæ necessaria fuerunt sacramenta, XXIV 48D, propter indigenitatem, 49B', sicut in lege scripta, propter religionis consortium, 49B', et in lege christiana propter utrumque, *ibid.* — In lege naturæ, quia necesse fuit credere in Deum creatorem, redemptorem et remuneratorem, XXIV 75C, creatori offerebantur oblationes, redemptori sacrificia, remuneratori decimæ, 75D, 76D, et hæc erant quædam sacramenta, 77A, C'. Etsi enim multa fuerint signa gratiæ, illa tantum sacramenta dicuntur quæ ad remedium aliquod exhibebantur, XXIV 82C', et in quadam generalitate dumtaxat sacramenta nostra et Christi passionem significabant, *ibid.*; ideo nec Ordo, nec Pœnitentia, nec Matrimonium ut sacramenta ibi fuerunt, 77A, 83A. — Sub lege scripta Pœnitentia, Matrimonium et Ordo fuerunt, sed imperfecte, XXIV 208B, D, D', Baptismus et Eucharistia per quasdam figuræ, 208C, B', Confirmatio et Extrema Unctio nullo modo, 208C, B'. — Cf. Sacra menta.

LIBER multiplici modo comparari potest ad scientiam de qua tractat, XIX 92D'.

Liber vitæ, sic dicitur cognitio Dei, quare, XX 527A, et quomodo, 384A, 526A'. Tripliciter sumitur, XX 526D'; medium tenet inter præscientiam communiter sumptam et prædestinationem, 526B', et in quatuor differt a prædestinatione, 527B. — Plures in eo scripti

sunt quam prædestinati, XX 527B', 540D'. — In malorum conscientiis remanent quædam præteriorum peccatorum notæ, ex quibus judicabuntur, et quæ recte dicuntur libri, XXV 260C, D', 261B, et liber vitæ, 261A. — Cf. Prædestinatione.

LIBERALITAS proprie pertinet ad voluntatem, XX 606A', et virtus est hominem dirigens in mediocribus sumptibus, XXIII 530D'; quomodo differat a misericordia, XXIV 417C'. — Ex liberalitate aliquid procedere dupliciter dicitur, XIX 328D, 329B'; quo sensu ex liberalitate procedere dicatur Spiritus Sanctus, 328D, 329B', 444A.

LIBERTAS proprie pertinet ad voluntatem, XX 608A, XXII 278D', et sequitur cognitionem universalem et abstractam, XX 608B, ideo tanto liberius quis operatur quanto per universaliorum et abstractiorum intelligit speciem, *ibid.*; an sit habitus liberi arbitrii, XXII 278C, D. — Voluntatis libertas ex dupli causa venit, vel quod in eodem videt simul rationem boni et mali, XIX 131D, vel quod bonum videt diminutum, 131A'; quodam modo naturæ opponitur, XIX 128C, quodam modo cum ea convenit, 133B. — Triplex est: a coactione, a culpa et a miseria, XXII 274B, B', 310A', 587B, vel, juxta alios, arbitrii, consilii et complaciti, 310B', et triplicem habet gradum, naturæ, gratiæ et gloriæ, 271A'. Libertas a coactione seu necessitate, necessaria est arbitrio, XXII 310D, 311A, et duplex est, perfecta et imperfecta, 310A', quarum prima nec minuitur per se, etsi major sit in uno quam in alio, 311A, et altera minui potest et augeri, acquiri et perdi, 311B. Libertas arbitrii inammissibilis est, XXII 311C, libertas vero consilii et beneplaciti minui potest et auferri, *ibid.*, et revera a damnatis tollitur libertas beneplaciti, *ibid.* — Cf. Arbitrium.

Vel liberum dicitur quod causa est sui, XIX 57C', XXII 519D, XXIII 561B', et eo modo Deus dumtaxat liberrimus

est, creatureæ nec omnifarie nec per omnem modum, XX 608 C. Sed sunt actus, ut gignere et spirare, ad quos non est in Deo libertas ad oppositum, XX 496 D, alii, ut creare, ad quos est libertas, *ibid.*, alii, ut intelligere et velle, ad quos modo est libertas, modo nou, 496 A'. — Vel liberum dicitur quod potest ad utrumque oppositorum se habere, XIX 128 B, et sic intellectuali creatureæ essentialiter competit libertas, XX 605 D, etiam libertas deficiendi, 499 C', que conditio est naturæ, 499 D'. Sed aliud est velle libere, aliud velle libero arbitrio, XIX 431 C : libere vult voluntas finem ultimum, *ibid.*, quod est summum bonum, 431 A', sed libero arbitrio vult quæ sunt ad finem, 431 D, id est bona imperfecta, 431 A'. Voluntas enim quodammodo determinatur ad finem, nec libera est nisi respectu medium, XIX 433 A; unde fit ut liberrimi dicantur comprehensores etsi a beatitudine sua avelli nequeant, 433 B, C'. — Cf. *Voluntas*.

LIBIDO tripliciter sumitur, XXII 414 D', 563 D; quid sit, 383 D. — In peccato tam Eve quam Adæ duplex fuit libido, XXII 227 D'. — Quomodo radix dicatur peccati originalis, XXII 425 A, aut venialis, 563 D, aut cuiuslibet, 227 D', quum ad traductionem originalis nil conferat libido generantis, 382 D', 424 D'. — Nihil in peccatis damnatur nisi libido, seu amor implendi desiderium pravum, XXV 21 D. — Cf. *Fomes*.

LIGAMEN irritat matrimonium, XXV 439 C', quomodo, 440 B, 441 C.

LIGNA paradisi. *Vide Arbor*.

LIMBUS quid sit, XXV 325 A, quo a sinu Abrahæ differat, 325 B, a purgatorio, 325 D', et ab inferno damnatorum, 325 C. Quoad locum prope est infernum damnatorum, XXV 325 D, sed quoad qualitatem valde ab eo distat, 325 C; cur dicatur profundissimus, 325 A'. — Duplex est, alter puerorum, tenebrosus, ad quem descendunt in originali defuncti, XXIII

387 D, XXV 325 B', alter patrum, aliquantum lucidus, in quo collocabatur justi defuncti ante adventum Christi, XXIII 387 D, XXV 325 B', et resederunt usque ad mortem ejus, XXV 325 D'. — Limbus patrum modo dicitur infernus, modo sinus Abrahæ, XXIII 389 D. Ibi Patriarchæ Deum per speciem non videbant, XXIII 390 A', sed spem habebant, 449 A', 451 A', fidem et gratiam, XXV 325 B', et de præmii dilatione non gravabantur, XXIII 451 B'; pariter ea quæ fiebant in terra non cernebant, XXV 338 B', 339 C, nec vivorum precibus juvabantur, 328 B', sed suorum actus et gesta ex revelatione scire poterant, 339 C. — Pueri in limbo suo nulla sensus poena afficiuntur, XXIII 387 D, sed poenam damni æqualiter patiuntur, XXIV 469 B, nec est differentia inter parvulos Christianorum et paganorum, 469 A, inter pueros exorcizatos vel non, 465 C, 467 C', nec eis prodesse possunt fidelium suffragia, XXV 328 B', 332 D'. — Verumtamen non omnino expertes sunt divinæ misericordiæ, XXV 332 C', et melius est illis sic esse quam penitus non esse, XXI 390 B.

Ad limbos descendisse dicitur Christus, XXIII 387 D, quomodo, 388 C, 389 D', 390 A, D, cur, 388 A, et quamdiu, 387 C'. — Locum splendore suo illuminavit, XXIII 387 A', interiores et exteriores tenebras excludendo, 388 C, et ibi detentos patres beatificavit, 387 A', 394 B', exspectationis dolorem tollendo, 388 D'. — Nec damnatos nec pueros in originali defunctos liberavit, XXII 388 D, nec detentos in purgatorio qui nondum expiaverant peccata, *ibid.*, nisi id forte in hac vita meruerint, 388 B', 389 B', contra nonnullos, 389 C'. — Quomodo dicatur ibi incredulis prædicasse, XXIII 389 A. — Ubi, usque ad Ascensionem, fuerint quos secum eduxit Christus, XXIII 393 C'. — Cf. *Infernus*.

LIMITATIO duplex est : altera essentiæ et naturæ, XXI 470 D, quæ substantiis pertinet, XXIII 59 D, et qua omnis creature

differt a Deo, XXI 170 A'; altera quoad situm, quæ ad accidentia spectat, XXIII 59 D, qua omnia corporalia necesse est esse alicubi, XXI 170 D, et forsan etiam incorporalia, 170 C, etsi liquido non constet, 170 A', et hujusmodi limitata nequeunt esse nisi in quo sunt, XXIII 59 A'. — Limitatur aliquid ex capacitatem recipientis, XXIII 322 D'; quæ ergo esse habent in se subsistens, non ab alio receptum, illimitata dicuntur, sive sint infinita, ut Deus, 232 D', sive finita, ut formæ universales intellectivæ, 233 A, D', forma autem quæ in alio recipitur, necessario limitata est quoad esse simpliciter et quoad esse debitum illi formæ, 233 A, sed non necessario quantum ad rationem illius formæ, 233 B. — Quælibet igitur forma ac perfectio creata necessario limitata est ad certum gradum, ultra quem altior fieri nequit, et hoc ex incapacitate creabilis, XXIII 231 B, et ideo summa est quadam gratia finita, qua alia major creari nequit, 230 A', 231 A. — Quum quælibet unio limitationem implicans, Deo repugnet, XXIII 43 A, an et quomodo humana natura a Christo assumpta limitetur, 59 A'. — An, non obstante creatæ naturæ limitatione, eadem natura a pluribus divinis personis simul sit assumptibilis, XXIII 58 D', 59 C. — Cf. Finitum.

LINCOLNIENSIS (Robertus Greathead, alias Capito seu Grossetête), Anglus, Parisiensis doctor et Lincolniensis episcopus (1175-1253), quod Spiritus Sanctus et Filii est et a Filio, XIX 462 C, D.

LINEA. Alia est unitas lineaæ, alia puncti, alia totius aggregati, XXV 12 A. An divisa linea, dividatur punctus, XXII 184 A'. — Linea consanguinitatis, quid, XXV 187 C, 190 B', et quotuplex, 187 D, 190 D.

LINGUA organum est organorum in exprimendo, sicut manus in operando, XXV 28 A'. — Quid sit munus a lingua, XXV 49 B, quotuplex, 49 A', et quandonam in hoc accidat simonia, 49 B'.

LIXIVIUM an valida sit materia Baptismi, XXIV 411 A', 412 B, C.

LOCATIO. In contractu locationis aliquid ultra sortem recipere licet, XXIV 404 D, quia in locatione conceditur usus rei, non dominium, 404 D'. Cf. Mutuum.

LOCUS est species quantitatis et ultimum rei continentis, XX 450 C; unum est et idem per essentiam cum superficie, XXI 431 C', quia idem ultimum comparatum ad corpus ambiens est superficies, ad corpus ambitum est locus, 431 D'. Totum complementum suum sortitur in re, XXII 26 D', et non est corporis continentis in quo est ut in subjecto, sed corporis contenti, 26 C'. — A quibusdam inter coæquæva recensetur, XXI 124 D, quia creatis angelis, necesse fuit creari cœlum empyreum quod eos contineret, 125 B, ab aliis excluditur, XXII 26 D, B', etsi contentivus sit locati et ei coævus, 26 A, quia proprie non est nisi extremitas corporis alicujus, 26 D, seu superficies corporis locantis, 26 B', D'. — Sicut Deo proprium est omnia continere et esse ubique, XXI 164 B, sic corporeæ creaturæ seu loco potentiam dedit omnia continent, etiam spiritus, 164 C, et esse ubique quantum possibile est, 164 D, unde inter duo loca extrema sunt infinita loca media, XX 464 B. — Duplex est locus, alter naturalis, qui a rei natura exigitur, XXI 168 A', alter mathematicus, in quo res est hic et nunc absque determinatione, 168 B'. — Cf. Situs.

Locus conservativus est locati, XXI 158 C, 162 C, sicut vas servat quod continet, XX 457 A, et convenientiam habet ad locatum, XXI 158 C', sed aliis necessarius est ut conservetur, XX 437 A', 456 C', aliis indiget ut ipse compleatur, 437 B', C'. — Triplici modo comparatur ad locatum, quod continet, conservat et mensurat, XXI 165 B', et quoad tres istos modos comparatur ad corporalia corruptibilia, *ibid.*, quoad duos primos ad incorruptibilia, 465 C', quoad primum tantum ad incorporalia, *ibid.*, quæ loco

continentur dumtaxat, non conservantur, 463B'. — Similiter triplici modo locatum comparatur loco : vel enim exceditur loco et eo indiget, XX 437A', vel aequaliter loco, *ibid.*, vel excedit locum, qui eo indiget, 437B'; loco comparatur secundum quantitatem, et ex consequenti secundum substantiam, XXIV 253B', 254B', 258D'. Ad locum comparatur corpus mediantebus dimensionibus suis, et necessario locum replet sibi aequaliter, XXV 290A', nec majorem aut minorem replere potest, nisi mutatis in eo dimensionibus, 290B', vel per rarefactionem aut inspissationem, 290C', vel per partium compenetrationem, *ibid.* — Locus locatum circumscribere dicitur in quantum ejus figuram in circuitu describit, XXIV 258A; unde ei adsit potentia continendi, XXI 464C, etiam spiritus, 463D', et contenta servandi, XX 436D. — Solis substantiis convenit esse in loco, XX 434B, quia ipsis solis competit loco commensurari, determinari et praesentes esse, 434A, sed multipliciter dicitur aliquid esse in loco, 433C', 436B, 437A', 436C', et aliter substantiae corporales, aliter spirituales, 435C', 436B, 437A', 431B, 436C'; in loco circumscriptive sunt corporalia, XX 441C', 449B', XXIV 256A', definitive spiritualia, XX 441C', 449B', XXIV 256C, transcender Deus, XX 441C', 449B'; a loco vero abstrahunt accidentalia, separata et interna, XX 434A, esse videlicet et operationes immanentes, ut intellectio et volitio, XXI 172C. — An idem sit esse ubique et in omni re, XX 446B', C', esse ubique et in omni loco, 446D'; quot modis accidat esse in aliquo, 436B, in alio, 423A', in Deo, 423D'. — *Cf.* Ubi.

Non modo corporalibus deputatur locus, sed et spiritualibus, XX 436B, quia cum corporalibus convenientiam habent, XXV 323C', et unicuique juxta pondus, 314B, id est in corporibus juxta levitatem et gravitatem, in spiritibus juxta laetitiam vel tristitiam, 308C', merita

et demerita, 323D'. — Aiuibus ergo defunctorum assignatur locus, non quoad substantiam, sed quoad statum et operationem, XXV 326B, et locus congruus dignitati et merito, 295D', justis in superis, damnatis in inferis, 308C', 314C; imo quatuor deputari possunt loca, 325D', 326C, 327B, B'. — Sed in loco sic continentur corporalia, ut ab eo circumdentur, XXI 474C, illum repellent et adaequant, 471D, habeantque partes et partium ordinationem, *ibid.*, sic continentur spiritualia, ut locum contineant et circumdent potius quam ab eo circumdentur, 471A'. — An possibile sit plura corpora simul esse in eodem loco, XXIV 330D', XXV 292C', 293C', vel econtra unum corpus in pluribus locis simul esse localiter, XXIV 330D, 331A', 332A. — Secundum Thomam, locum replet corpus, non quia corpulentum, sed quia sensibile est, XXV 288C', unde ut duo corpora sint in eodem loco, non sufficit ut ab eis auferatur id quo repellit locum, id est materia, 288D', quia dimensiones separatae sine materia non repellit locum, et tamen cum alio corpore in eodem loco esse nequeunt, 289A; imo, quum ex hoc locum habeat corpus quod est sub quantitate dimensiva, 289D, impossibile est duo corpora dimensa simul esse in eodem loco, 289C, B', quin destratur uniuscuiusque esse distinctum, 289C', et desinant esse duo, 289D', nisi per modum miraculi, 289B', operante divina virtute, quae potest aecidens servare sine subiecto, 290A, 294B, et innumera corpora simul in eodem loco ponere, 297D, et sic accidit corpora gloria alia penetrare, 290A, 292C', 295A. — At vero, secundum Petrum et Bonaventuram, duo corpora non posse esse simul et ibidem non venit ex hoc quod sunt duo, XXV 293A, nec ex parte materiae, formae aut quantitatis, 292A, sed ex grossitatem aut corpulentia dumtaxat, quae a subtilitatis dote tollitur, 292A, 293B, et sic duo corpora eumdem locum habe-

re possunt, quin eamdem habeant superficiem, 292B, et corpora gloria alia non gloria penetrare poterunt, ea subintrando more spirituum, 291D'; cum corporibus autem aliis gloriis simul consistere non poterunt, XXV 290B, quia a spiritu quidem penetrari potest corpus, non vero spiritus, 292C, C', 293C'. — Corpora mathematica, ut puncti et lineae, quae non sunt plura nisi quia distant ab invicem, non possunt esse simul nec cum corpore naturali, XXV 293C. — Cf. Dimensio.

Quamvis Deus dici nequeat localis, XX 447D', est quasi spiritualis omnium locus, qui intra se omnia continet et conservat, 449A, 453C, et non solum conservat locum in esse, sed dat ei virtutes suas, id est generare, conservare et tenere, 446C', D'. Ubique esse proprium est ei, XX 442D', 444D', sed non est in loco nisi per operationem, XXI 169A', 171A; quo sensu dicatur esse in loco, XX 433C', 436B, 437B, in omnibus locis, 433B', 436A', B', 440D', ubique, 433D', 436B, A', B', nusquam, 434A, extra mundum, 441A, B. Cf. Deus. — Corpori Christi in Sacramento non competit locus nisi per accidens, XXIV 258B', sicut animae in corpore, *ibid.*; qui locus configuratur non corpori Christi sed speciei panis, 258C', et ipsum corpus in speciebus non est circumscriptive, 256A', 258A, nec definitive, 257A, 258D, nec localiter, 259A, quia speciei comparatur secundum substantiam et ex consequenti tantum secundum quantitatem, 253C', 254B', 258D'. In celo est localiter, et sic non est nisi in uno loco, in Verbo est personaliter, et sic non est in loco, in altari sacramentaliter, et sic est in pluribus locis, XXIV 259B. Cf. Eucharistia. — Etsi spiritus loco non indigeat ad suum esse, angelis tribuitur locus, XXI 150D', non locus naturalis, 468B', sed locus mathematicus, ratione operationis circa corporalia, XX 452A, A', XXI 169D, B', 470C', 471D', et etiam ratione

substantiae, 169B', 470B', propter essentiae limitationem, 170C, B', qua quodam modo proportionantur loco, 167C, et ratione applicationis sui ad locum, 172B, non sic tamen ut essentia sit eis ratio existendi in loco, 169A, D'. De necessitate enim non sunt in loco actualiter, quoniam deficiente creatura corporali nihilo minus essent, XXI 172B', sed passivani habent potentiam, qua possunt esse in loco, 173B. In loco ergo sunt corporali, non in quantum locatum servatur a loco, XXI 163B', sed in quantum continentur et definitur, 163C', et quamvis indifferentes sunt ad omnem locum, 164D', non sunt ubique, sed in loco determinato, 164A', id est ubi sunt hic et nunc et operantur, 168C', quoniam ibi intelligibiliter circumscribuntur ubi operantur, 168C. Quomodo sint in loco, XX 450D, 451B, 452A, 454B, A', 455D, 457C, 458A, D, 459D', an aequivoce cum corpore, 451C', an in loco quantumvis magno, XXI 172B', aut quantumvis parvo, 467B, D, 472C', in loco majori vel minori, 173A, indivisibili, XX 452A, 455B', punctali, 452D', 455D', XXI 166B'; an sint toti in toto loco et toti in qualibet parte, 467A'; an moveantur localiter, XX 461A', B', 463A, 468B, et de loco in locum transeant per medium, 461C, 463A', 466D', 469D, D', 470B. An idem angelus possit esse simul in pluribus locis, XX 454D', 452C, C', 454A', 456A, XXI 166D, 467B, 173C', aut contra plures angelii in eodem loco, XX 453B, D, 456D, 457D, XXI 167B', 174A. Cf. Angelus. — Quis sit locus dæmonum, XXI 348B', 352B.

LOCUTIO est actus rationis et intellectus, XXI 530A, et duplex est, alia interior, qua verbum interius formamus, 533B, C', 536A, altera exterior, qua verbum interius ad extra proferimus, 533C', 536B, C; prior nil aliud est quam cogitatio, XXI 533D', posterior aliquid superaddit, nempe in Deo quandam revelationem, *ibid.*, in homine actum et signum sensi-

bile, 534B, in angelo respectum ad alium, *ibid.*, absque sensibili signo, 534C; nee necessario corporeum requirit instrumentum, 450B'. — Aliter loqui dieitur Deus creaturis, XXI 532D', aliter creatura Deo, 531B', 532D, aliter creature ad invicem, 531C', 532A', aliter angelus, 534B, 537D, aliter homo, 534A; quibusdam ctiam animantibus contingit loqui, sed locutio perfecta non nisi hominibus competit, XXIII 386B. — Cf. Verbum.

Loqui in divinis varie sumitur, XX 247C, 250C', D', et tribus personis aliquo modo convenit, 247A, B', etsi una tantum dieatur Verbum, 247B, ex usu communi, 248C'. — Multis modis loquitur Deus creaturis, per se ipsum, per signa, verba aut creaturas, XXI 532C', maxime per angelos, 533D, et tunc eadem est loeutio Dei loquentis per angelum et loeutio angelii loquentis pro Deo, 532B', 535A. — Sicut tripliciter dicitur audire, sic et tripliciter loqui creaturis: per signum exteriori sensui oblatum, vel in imaginatione formatum, et per verbum menti instillatum, XXI 535B, et locutio ejus interior potius videtur quam auditur, 533A'.

In angelis locutio est verbum mentis potius quam vocis, XXI 530B, et ratione tantum differt ab actuali intellectione, 530C, vel cogitatione, 530A, 533C', quum non sit nisi intelligentiae vel consilii communicatio, 533A', exterius facta per conscientiae manifestationem, 531C', ut in speculo, 534D', aut in libro, 538A, B', item ab illuminatione, XXI 535B', quia, etsi omnis illuminatio sit loeutio, non omnis locutio est illuminatio, 537B, et si ad omnes pertinet loqui, 537D, 561D', ad superiores solum spectat illuminare, 537A', 562A. — Angeli ergo loquuntur, XXI 531B, 536B', Deo, 537B, ad invicem, 537B, D, et ad homines, 537C', non ex naturali necessitate, sed voluntate, 538A, quoniam intelligentiam suam quibus volunt communieant, 533

B', 536B, D, 538A, et ad eorum locutionem tria requiruntur, 537A'. Quomodo ad invicem loquuntur, XXI 530A, 534C, A', 533D', 536B', D', 537A', 538D, B', D', vel ad homines, 538D; quae sit eorum lingua, 536C, 537D; quomodo sie loquuntur uni quod non alteri pateat, 537C; an a locali distantia impedianter, 534D, 536D, 537B, 539D; quomodo loquuntur in corporibus assumptis, 450D'. — Angelorum loeutio ad invicem non est de his quae norunt naturaliter, XXI 530A', aut in Verbo, 532B, sed de particularibus quae ex revelatione didicereunt, 530B', vel de his quorum notitiam habent in se ipsis, 532B, ut de motibus liberi arbitrii, 535C', nee eos impedit a contemplatione Dei beatifica, 539D. — Cf. Angelus.

LOGICA. In medio cerebri cellula est logistica, in qua operatur vis intellectiva in spiritu animali, XXI 441C.

LOMBARDUS. *Vide* Petrus.

LOT patriarcha non excusatur in toto ab incestu quem ebrius commisit, XXII 242A.

LUCIA (S^a), Syracusana virgo et martyris^{m¹} saeculi, virginibus castis nil nocere illatum stuprum contestatur, XXII 288D', XXV 435D, 441C. (In Legenda aurea, c. iv.)

LUCIFER, juxta meliorem sententiam, fuit angelorum supremus, XXI 343C, 344A', 345A, C', et princeps, 463B, excellentissima creaturarum, 344B, 563C', omnes alias splendore claritatis sue obumbrans, 344A, quum et eunctis praesesse voluerit, 344A', et ipsius Dei similitudinem affectaverit, 345A, quod inferior angelus nunquam praeumpsisset, 344A', 345C'; ita plerique, contra Damascenum et Gregorium Nysseum, 346C', qui tenent eum ex inferioribus ordinibus fuisse, id est angelum orbi terra praesidentem, 463C, B', 465A', 343A', 345B, 346B', in hoe sequentes doctrinam Platonieorum, 345C, 346C'; cur dicatur Cherub, 343B', 347B, et quomodo in oraeulis Isaiæ et

Ezechieli designetur, 346 A. — In cœlo empyreo creatus est, XXI 163B, D, propter quod in deliciis paradisi Dei fuisse dicitur, 283C, 285D.

Nec malus creatus est, nec malus creari potuit, XXI 237B', quidquid dixerint Manichei, 242C', quia opus est Dei, et omnia Dei opera oportet esse bona, 238 B, b' 242C, et ordinata, 238B, alioqui eorum malitia Deo tribuenda esset, 244 B, et opinio contraria Parisiis damnata est, 238A', 242C', et haeretica censetur, 238D'. — Item, in primo creationis suæ instanti peccare seu fieri malus non potuit, ita ut nunquam fuerit bonus, XXI 238 C, quia in ipso peccatum præcedere debuit sive cognitio boni, juxta quosdam, 242A', sive deliberatio, juxta alios, 239 C, B', 242D', aut successio quædam, 241 B', quum nemo eodem instanti quo creatur possit agere, 241 D', nec eodem instanti esse simul bonus et malus, 242 B'. Imo primus voluntatis ejus actus necessario fuit bonus, XXI 243A, 339C', quia naturaliter tendebat ad bonum, 240 A, 242D', 244C, nec peccare potuit peccato commissionis aut omissionis, 243 D, nisi actu voluntatis delibrativæ, 243 C', qui semper moram requirit, 243B', 244A, 338B, D', 339C'. — Non ergo a principio malus fuit, nec bonus bonitate confirmata, XXI 241B', sed fuit aliquando bonus bonitate naturali, 240 B, et bonum quoddam fecit, saltem naturale, antequam peccaret, 241C', 244D. — Sed, ut docent non pauci, nec in gratia gratificante creatus est, XXI 287B, 289B, nec eam unquam habuit, 289 C, quoniam ad susceptionem gratiae requiritur aliquis voluntatis motus, 289A, D', et vix apparet quomodo a suscepta gratia deficere postea potuisset, 287B, 289 A, A', ideo quod dicit Thomas illum autem lapsum per actum caritatis ad Deum meritorie conversum esse, 336B', apparentiam non habet, 337 A, C, 338 A. — Pariter lucem divinam in se ipsa nunquam vidit, XXI 296A, id est Deum per

speciem, 299D', ideo, juxta quosdam, nunquam habuit cognitionem matutinam, 295D', 296D, 300B, id est cognitionem rerum in lumine divino, 398B, nec unquam ad laudem Dei convertit cognitionem suam, 300B. — Non præsevit easum suum, XXI 292B, 293A', 294 A', et principatum suum in malos angelos, 292C, A', D', nec naturaliter, 292B, quia de mere possibilibus non datur scientia, 292B, C', nec per revelationem, 292C', 294A', alioqui necessario desperasset, 293D; an sciverit se a bono deflectere non debere, 293D', 294 A, aut deflectendo tantam pœnam se incursum, 293D', 294 A, D, 295A, aut saltem decuerit eum de his revelatione certificari, 294B', C'. — Cur hunc cadere permiserit Deus, XXI 343B', 344B', 347B.

Aequalitatem Dei proprie et absolute non appetiit, quum istud sciret impossibile, XXI 307B, D', 308B, 309C, 313A', 317A', 320D', et sic appetiisset se non esse, 307C, 309D, nec etiam indirecete, volendo nulli subesse, quum sit hoc etiam impossibile, juxta Thomam, 308 A, 309B', et Henricum, 320A, contra alios, 314C', 315A', 327B; sed similitudinem Dei appetiit, ut esset sicut Filius, 321 B, potestatis gaudens perfectione, 311A', 312C, qua nulli obedire tenetur, quod proprium est Deo, 307B, 315 A'. — Avertit se a Deo, XXI 322A', magis propriam excellentiam diligendo quam divinam, 310 B', 318 C, et per inanem gloriam se aliorum finem constituit, 319 A', volens per naturalia sua beatitudinem attingere, seu sine merito obtainere quod meritis acquisivisset, 308C, 309C', 310B', 313C, B', 314C', 315A', 320B. — Primo igitur peccavit superbia, XXI 307 C, 308A', 310B, 311C', 312C, 313D, 314 C, 315D', 318A', 320A', 323A', non quilibet, 319B', sed ea qua, spretis aliis, se super omnes extulit, 319D', seu nimio sui amore, 318 B, B', C'; item cupiditate, 310C, D, 312C', 320C, seu ambitione, 314C, 318B', qua in ceteras creatu-

ras volnit rapere dominationem, 309 D', 313 C', 314 C', 320 A, deinde ira, invidia, 307 D, 311 D', 314 C, 317 B', deum odio Dei, 318 B'. Non autem videtur peccasse omissione, XXI 308 B', 312 D', 313 D', nec ingratitudine, 314 D, nec ex decepcione, 409 A, B'. — Etsi poterit peccare in Filium, XXII 579 A', et in Spiritum Sanctum, 579 B', necon et in Patrem, juxta Cartusianum, 579 D', non censem peccasse in Spiritum Sanctum, 579 C', sed in Filium, similitudinem Dei ambiendo, XXIII 46 A', aut hypostaticam cum Verbo unionem affectando, 70 D'. — Quomodo dicatur invidisse Filio, XXI 323 A, C, A', 324 A, et primo homini, 324 C, XXIII 43 A', 45 A'; an cupierit se adorari, XXI 325 C; quomodo estimare potuerit se propria virtute beatitudinem obtenturum, 310 D'. — An eodem momento ceciderit quo peccavit, XXI 327 B', D', 329 D, et peccaverit statim post creationem suam, 333 D, D', 334 B, 338 B, aut ante creationem hominis, 334 C; an lapsus ejus ceterorum dæmonum lapsus præcesserit gravitate, XXI 328 A, 329 B, tempore, 327 B', D', 328 C, 329 C, causalitate, 326 A, 328 B, C, aut occasione, 328 D', 329 B.

Luciferi peccatum grave fuit, quia nec primum nec postea peccare potuit nisi mortaliter, XXI 385 B', imo aliquo modo omnium peccatorum dicitur gravissimum, XXII 228 D', 344 B', et enormous peccato Adæ, 231 A, A', et variis de causis dicitur irremissibile, XXI 373 A, XXII 231 B. — Propter hoc meruit Lucifer in infernum detrudi, XXI 348 C, B', 349 A, de celo enim cecidit per superbiam, de paradiiso per homicidium Adæ, de terra per invidiam, 353 D; sed ad exercitium hominum, in aere caliginoso creditur relegatus, 348 C', 349 A, C', id est in medio aeris interstitio, 349 B, D, ut in carcere, 353 C', usque ad diem judicii, 348 C', etsi putent nonnulli eum in inferno detineri a tempore passionis Christi, 353 D. — Cum eo ceciderunt multi ex singulis cho-

ris spiritus, XXI 347 A', B', qui maluerunt ei subesse, utpote infirmiori, quam Deo, 340 D', ut majori libertate fruerentur, 345 C, eique universi parent, 357 A. — Similiter ex superbia et invidia aggressus est primum hominem in paradiiso, XXII 219 C', 232 B, ex superbia quasi ex movente primo, ex invidia ut a movente proximo, 219 D', 232 C, et suæ servitutem subjecit, XXIII 340 C', 342 C', quapropter vocatur homicida, XXII 232 C; et quia imitator est, seu potius simia Dei, XXI 360 D', ecclesiam suam Ecclesiæ Dei assimilare conatur, 360 C', et hujus sœculi deus dicitur, XIX 53 B. — Sed a Christo debellatus est, XXIII 340 C', 342 C'; ex quo in deserto eum tentare præsumpsit et passionem ejus impedire conatus est, potestatem partim amisit, XXI 348 D', et passo Christo, dominium quod in genus humanum usurpaverat, perdidit, XXIII 340 D', 342 D', saltem pro maxima parte, 343 B', et potestas ejus in mundo debilitata est, 341 A, 343 B', manu ejus attractiva prorsus amputata, 344 A', et manu ejus impulsiva infirmata, 344 C', usque ad tempus Antichristi, XXI 348 D'.

Lucifer integre servavit naturalia, ideo quoad esse naturale nobilior est ceteris angelis, etiam bonis, XXI 438 C. Splendidissimæ ergo est intelligentiæ præ homine, XXI 407 B', sed ejus intellectus ita odio obscuratus est, ut minime cognoscat Deum, 387 D, nec res apprehendat nisi ex parte inferiori, id est ex creaturis, 398 C; quapropter sapientiam perdidisse dicitur, 313 C, 344 A, et saep stulte et inconsiderate agit, 397 D, 408 A. — Nec vere pœnitere potest, XXI 371 B, 373 B, nec ad gratiam gratificantem se disponere, 371 B, quia ei deest voluntas bona, 371 B, et gratia gratis data, 371 C, et hoc, non ob gravitatem culpæ, 375 D', nec ob naturam spiritualem peccantis, 374 B', 374 C, nec ob modum peccandi, 371 D', 372 A', B', C', quum et ceteri damnati sint pariter obstinati, 372 C, sed quia peccando extra statum merendi fa-

ctus est, 372B, 375A, D', quum non sit ei datum spatum merendi ultra primam electionem, 372B, A', 375B, D, vel, juxta alios, quia ad quodcumque se vertit, totum se convertit, 374D, 376B', et firmiter hæret, 373D, 374C', 376B. — Opus bonum ex genere facere potest, XXI 374C, 385B, sed nullum opus moraliter bonum, 374C, et multo minus meritorium, 380D', 385D', quia malam semper habet voluntatem, 374C, 377B', 384C, 385B, C, nec bonum velle potest nisi male, 377C', 385B, nec agere quidquam nisi mala voluntate, 377D', perperam contradicente Scoto, qui tenet diabolum capacem esse bonæ voluntatis, 380C', 388D, B', et multas voluntates bonas ex genere habere posse, 380A', 388C, imo et multas bonas moraliter, saltem bonitate incompleta, 381D, 388D', etsi non meritorias, 380B', quia deest ei gratia, quam Deus potentia saltem ordinata ei concedere nequit, 381B. — An necessario peccet, XXI 379A', 381A', 389A, et in omni actu, 381D', 385B, D', et incessanter, 385C, 386C', etiam quum Deo obedit, 385D, A', aut credit, 386B, aut invite agit, 386A; an sit adhuc in statu demerendi, 373C'. — Quamvis mirabilia efficere valeat, XI 61A', et angelos' bonos simulare, spirituales viros decipere nequit, 63D. — An B. Virginis virginitatem naturaliter cognoscere potuerit, XXV 401C', aut ex prophetiis vel Christi miraculis noverit eum esse Christum, 101D', 102A, C. — Cf. Daemon. LUCIUS Papa II (1144-1145), cum episcopo bigamia innodato dispensavit, XXV 83A'. LUDOVICUS (S.) IX, rex Galliæ, argumentum a B. Thoma inter cœnandum excogitatum transcribi eurat, XXI 51D.

LUDUS. Alii sunt ludi qui turpitudinem habent annexam, ut theatrici, XXIV 439C, et sub peccato, quandoque gravi, prohibiti sunt, 439A', alii qui turpitudinem nullam includunt, 439C, sed gravitatem et cordis custodiæ tollere solent, 439D, et utriusque pœnitentes minime decent,

439C, D, A', alii demum qui ex devotionis affectu procedunt, 439D, et virtutis entræpelie esse possunt, 415B'; sed ludus quilibet ex immoderato usu fit illicitus, 415C, maxime diebus festis, 415A'. — Item alii sunt ludi simpliciter prohibiti, ut torneamenta, XXIV 406B, quia aliquid utilitatis habent, 406D, alii ita prohibiti ut etiam restituendum sit lucrum inde proveniens, ut aleæ et taxilli, 406C, quia nihil utilitatis habent, 406D; ludi qui principaliter fortunæ innituntur, in se illiciti sunt et prohibiti, 415B, qui autem industriae aut viribus, licet censentur, 415C, dummodo sint moderati, *ibid.* — Aleæ ludus merito ludus confusionalis dicitur, XXIV 413A, multipliciter a legibus punitur, 413A', nec in pecunia fieri potest, nisi sex conditionibus, 413C; insuper aleator lucrum retinere nequit, quum ludus sit reprobatus, 411A, 413C', et restituere tenetur, si cum personis quæ rebus suis uti non possunt, lusit, 411B, vel alios ad ludendum traxit, 411C, alias lucrum in eleemosynam dare, 411B, C, 413C'. — Cf. Alea, Ha-stiludia, Torneamenta.

LUMEN quo differat a luce, XXII 42A, radio et splendore, 41A. — Non corpus est, XXII 41C, 42B, A', D', nec accidens, 41D, sed forma, vel intentionalis, juxta quosdam, non habens esse firmum in natura, 41B', 43B, vel accidentalis. juxta alios, esse ratum habens et naturale, 41D', 42A', et qualitas, 42C'. — In genere est qualitatis et in tertia specie, XXII 43C', nec dici potest res vera, nisi respectu non entium, 44D. — An producatur de potentia medii, XXII 44B', D'; quomodo a sole emittatur, 42A', C', D', 43A', et an indesinenter maneat idem, XXI 427A, 444A', XXII 42C'. — Virtutem quandam habet spiritualém, XXII 42A, et inter sensibiles qualitates nuncupatur spiritualissima, 43C; in omni sensu, maxime in visu, est medium, 42B, ut qualitas primi alterantis, ad alterationem juvat, 43B', et quatuor principia-

les habet effectus, XX 27 D; sed etsi dignius sit calore, XXI 492 C, non nisi per calorem dat vitam tam in naturalibus quam in spiritualibus, 492 D. — Diversimode a corporibus recipitur, XXII 43 D', et partieipatur, 40 B', sed ab omnibus aliquo modo participatur, *ibid.* — Cf. Lux, Sol.

Lumen in spiritualibus non metapho-
rie tantum sumitur, XXII 45 C', D', sed
verc et multo verius quam in corporali-
bus, 46 A'; sicut enim in corporalibus
lumen est primum visible, quo viden-
tur et alia, sic in spiritualibus primum
intelligibile est lux prima, seu Deus, cu-
jus illustratione intelliguntur omnia,
XXI 528 D', et prae lumine gloriae ve-
hementer defectuosum est lumen natura-
le, XIX 39, et quasi umbra, 35. — Lumen
intellectuale non est nisi manifestatio
veritatis, XXI 504 B, et multiplex est :
est enim lumen naturae, gratiae et gloriae,
504 B', lumen fidei, quo creduntur arti-
euli, XIX 64 A', lumen sapientiae, quo
intelliguntur, 64 B', D', 66 A, C', et lumen
gloriae, quod intellectum creatum dispo-
nit ad unionem eum divina essentia,
XXV 420 C, et ad visionem ejus, 418 D,
420 A', C', et sine quo nequit angelus
aut anima ad divinæ essentiæ visionem
pertingere, 422 B, nec beatitudinis actus
exercere, sicut sine lumine gratiae mereri
nequeunt, 422 C, contra Scotum, 425 A' :
quod igitur præter gratiam et caritatem,
qua viatorum intellectum et voluntatem
sufficienter perficiunt, XXV 431 B', re-
quiratur in Beatis ad videndum Deum,
aliud lumen, id est gloriae, realiter a
gratia differens, 431 A', C', etsi neget
Henricus, 432 A, melius affirmant alii,
431 D', cum Thoma et Cartusiano, 432 C.
— Quoad modum suscipiendi lumen
divinum distinguunt erendentium hier-
archiae, XXI 479 B, quia primæ angelicæ
communicatur pure sub ratione lumenis
tantum, 479 C, secundæ compositum, a
puritate fontali defieiens, etsi virtute in-
tegrum, 479 B', tertia magis composi-

tum, a puritate et virtute pariter defi-
eiens, 479 C', ecclesiastice non nisi signu-
ris et velaminibus obumbratum, 479 D';
aliter enim a Deo, aliter ab angelis fit
illuminatio, XXI 505 B, D. — An vere
Verbum voeetur lumen, XX 244 C', 245
B', XXII 46 A. — Cf. Illuminatio.

LUNA una est dumtaxat, quoniam in uno
supposito constat tota ejus materia, XXII
399 C', et nihil extra remanet actu vel
potentia, XIX 184 A. — Non æque sem-
per distat a terra, ut patet dum eclipsim
patitur, XXII 63 A', et quum eadem sit
semper facies ejus, volunt aliqui eam
non moveri nisi motu sphærae proprie-
tatis, 80 A', alii eam moveri in epicyclo suo.
80 B, motu æquali sed contrario motui
ipsius epicycli, 80 C. — Plena ereditur
esse facta, XXII 94 C. quapropter luna-
ris annus brevior est solari, 91 B; quo-
modo dicatur præesse nocti, 90 D, aut
dividere inter diem et noctem, *ibid.*,
esse in signum, 90 C', aut discernere
tempora, 91 A. — Lux ejus post Adæ
lapsum minorata est, XXV 385 C', et
instante judicio adhuc obscurabitur,
sive luminis privatione, 382 A, sive per
naturalem eelipsim, 383 A, sed post ju-
dicium augebitur, 385 B', et auferet no-
ctem a superficie terræ, 385 D'. — Ali-
quid caloris emittit, XXII 92 C, sed
igneæ naturæ esse non videtur, 58 D, fri-
gida enim dicitur et humida, 93 A, hu-
midum aqueum movet ad mixtorum
generationem et terrenorum continua-
tionem, 96 B, et dominium habet super
humorem, unde ad ejus præsentiam ex-
crescent maria, 96 C', 97 A'. — Natura-
liter bona est et ad bonum influit, licet
per accidens inde sequantur mala, XXII
99 B, sed juxta astrologos ad operatio-
nem magicam conduceit, XXI 431 C, ad
necromantiam et mendacium, unde lex
Antichristi dieetur lex lunæ, XXII 402
B', id est corruptionis et instabilitatis,
402 D, A'. — Orbis lunæ totus est opa-
cus, XXI 454 D, et supra illum, ut docent
Peripatetici, non est malum, XX 499 A',

XXI 304A, XXII 472C, XXV 244B, nec generatio nec corruptio, XXII 54C', nec aquæ elementares, *ibid.*, nec inanimata, secundum nonnullos, qui perperam sidera putant esse meros spiritus nil corpulentiae habentes, 77D'; mundum autem superioriorem in motibus et perturbationibus suis sequitur sublunaris, XXV 246B.

Liber de Mansionibus lunæ allegatur de tempore ad evocandos angelos idoneo, XXI 431C.

LUX dupliciter sumitur, pro qualitate vel pro substantia luminosa, XXII 40D; quid inter lucem, lumen, radium, splendorem, XXII 41A, seu fulgorem, 40C'.

— De natura lucis multum ambigitur: non est corpus, XXII 40A, 42B, A', 43D, 401B', nec substantia solis, 41C, sed qualitas activa, 41D', in tertia specie qualitatis, 43C'; juxta quosdam substancialis est forma corporis lucidi, 40B', 41D, juxta alios, forma accidentalis, 40A', D', 41D', vel intentionalis, intentio scilicet corporis lucidi in aere relictæ, 41B', 43B. Res tamen est vera, XXII 44D, non mera intentio, 41C', 44B', et corpora, 43C, licet dicatur spiritualis, 43B, et aliquid addit supra colorem, 41A'. — Omnia quæ videntur est primum et nobilissimum, XXII 77D', præcipua qualitas corporum, XXI 155B, quorum gradus penes lucis gradum attenditur, *ibid.*, a cœlo empyreo, quod est totum lucidum, ad terræ orbem, qui est maxime opacus, 150C', quo enim plus vel minus illam participant, eo magis vel minus digna sunt entia, XXII 40B', 41A, sed ad influxum cœlestium in inferiora non videtur requiri, XXI 161B. — Ad vitam disponit, XXI 158A', ad corporum generationem confert, XXII 42A, et ad entium alterationem, 43B', et quatuor habet qualitates, quas gloriose corporibus communicabit, XXV 283C', unde quoddam vocatur medium inter corpus et animam, XXI 160C, A'; an in compositionem veniat corporis humani, XXII 144A', vel ipsa mediante uniatur

anima corpori, 145C. In omni sensu est medium, maxime in visu, XXII 42B, ex sua enim natura est visibilis, et nata visum mouere, XXV 299D', quia ad visum se habet sicut verum ad intellectum, *ibid.*, et spirituale dat esse colori, XXII 41C', 42A; quomodo quandoque impedit visum, XXV 281D'. — Quamvis ex se effectiva sit calor, in quibusdam stellis infrigidat aut humectat, XXII 92C, 95D. — Lux de potentia medii educi dicitur a quibusdam, XXII 44B', XXV 300D', sed perperam, XXII 45A, D, quum constet lucem producere lucem multiplicando se ipsum, 44D'. In sole est fontaliter, in elementis mediis participative, XXII 35A'; quomodo a sole emittatur, 41C, 42A', C', D', transmittatur, XXI 175B', et multiplicetur, XXII 396B', C'. — Cf. Lumen, Radius.

Recte per lucis creationem incepit distinctionis opus, XXII 36D, quia qualitas est corporis primi, seu cœli, in quo inferiora cum superioribus communicaunt, *ibid.* — Lux primo die creata ad litteram significat, juxta Augustinum, angelici intellectus illustrationem, XXII 27D', 36B, 39B, sed potius, juxta alios, lucem corporalem, 28C', id est vel lucis substantiam, sed adhuc informem, 36C', 38A, vel cœli empyrei splendorem, 39C, vel nubem lucidam, ex qua postmodum facta sunt sol, 36B', et stellæ, 38A. — Ubi facta sit, XXII 38A, et quomodo dicatur creata sine mensura, numero et pondere, XIX 241C'; cur vocata sit dies, XXII 37B', et quomodo diei ac noctis successionem causaverit, 36D', 37C. — Triplici modo a tenebris distincta est, XXII 36C', et sole inferior fuit quoad splendorem, 37C', etsi forsitan perfectior quoad virtutem, 38B', ipsis enim inerat vis conservandi et declarandi omnia, 38A'; an adhuc permaneat, et quid de ea factum sit, 38B. — Per separationem lucis a tenebris spiritualiter intelliguntur separatio angelorum bonorum a malis, XXI 286D', vel ignorantiae exclusio

in angelis bonis, 296 A'. — Cf. Distinctio, Nubes.

Lux proprie dicitur in spiritualibus, XXII 28 B', imo verius ac proprius quam in corporalibus, juxta Cartusianum, 46 A, A', contra Thomam, 43 C', nam inter corporales qualitates spirituallissima est, 43 C, et quasi media inter corporales et spirituales, 77 A', 78 A, esse quasi spirituale habet, 41 C', 43 B, C, nec nisi per similitudinem quamdam tribuntur ei corporales proprietates, XX 394 D, XXII 39 D', 43 B'. — Lux ergo recte dicuntur Deus, XXI 296 D', XXII 28 A', angeli, XXI 297 A, XXII 28 C, scientia, XXI 297 A'. — Lux divina in quantum pura et prima omnium formarum forma, est prima rerum idea, XX 399 B, in se continens quidquid perfectionis est in creaturis, *ibid.*, quæ ideo dicuntur lux in Domino, 394 C, et est ipsa divina essentia, 399 C, cuius illuminatio indesinenter, juxta Augustinum, in mente humana abditum operatur intelligendi actum, et animam sibimet revelat absque phan-

tasmate, XIX 273 C, 276 B, dupli lumine fidei et sapientiae, 64 B'. — Lux divina propter eminentiam inaccessibilis est omni creaturæ, XXI 266 A, nec nobis nisi circumvelata communicari potest, 270 D, propter quod dicitur Deus lucem habitare inaccessibilem, XXV 413 C', 416 C'; illius respectu lux creata quælibet est tanquam umbra et tenebra, XIX 249 C'. — Cf. Illuminatio.

LUXURIA, interiorum passionum præcipua, XXV 441 B', vitium est capitale ad concupiscentem appetitum pertinens, XXII 567 C'. Cf. Adulterium, Fornicatio, Venereia.

LYCOPHRON, Graecus poeta et grammaticus (IV° sæc. a. c.), perperam contendit animam mediante scientia corpori uniri, XXII 428 C'.

LYRA (Nicolaus de), Gallus, Ord. Min. theologus et notissimus Scripturæ postillator († 1340), falso tenet Ægyptiorum plagas a dæmonibus inflictas, XXI 432 D, et magorum virgas in dracones non realiter fuisse mutatas, 433 A'.

M

MACARIUS (S.), Ægyptius abbas, pro damnato efficaciter orasse dicitur, XXV 331 C, quomodo, 332 B. (Vit. Patr. lib. III, n. 172. Migne P. L., tom. 73, col. 797.)

MACARIUS, Antiochenus patriarcha (634-681), haereticus, unam dumtaxat in Christo ponebat voluntatem, XXIII 313 C.

MACEDONIUS, Constantinopolitanus patriarcha (342-360) et haereticus, Spiritus Sancti deitatem negans, tolerabilior dicitur simoniacis, qui eundem vendunt, XXV 45 D'.

MACROBIUS (Aurelius), Latinus scriptor vi sæc, totus fuit Platonicus, XXII 59 D, 71 B, et Platонem vulgo sequitur, 59 D. — Omnes animas simul a principio creatas esse contendit, et in stellis compa-

ribus collocatas, XXII 140 A'; materiam aiebat puram esse potentiam, 71 B, et ex quatuor elementis totam constare, 59 C. — Quid de concetu celorum doceat, XXII 404 B', C', de Patre et Verbo eius, XIX 233 C', de virtutum gradibus, XXIII 538 B', de gudio spirituali, XXV 431 C.

MACULA ex se non nominat quid positivum, sed tantum per comparationem ad illud cuius laeditur pulchritudo, XXIV 503 A. — Sic in moralibus macula non est nisi privatio gratiae, XXIV 502 D', 503 B, seu similitudinis Dei, 503 C', D', sed quia causam habet peccatum, pro peccato sumitur, 503 B, in quantum animam feedat, 502 D', turpem coram Deo efficit, 502 C',

æternaque poena dignam, 504A', 508A'. — Non aufertur ab anima nisi cum peccato per gratiam, XXIV 503C, C', et non sic ut nunquam fuerit, sed sic ut non amplius imputetur, 503C; an et quomodo a sacerdotibus remittatur, 508D. — Ablata macula, anima pulchritudinem non recuperat omnimode, nam ei non redditur innocentiae dignitas, sed decor tantum gratiae, XXIV 503D, C'. — Cf. Reatus.

MAGIA grave est peccatum, XXI 435D', quo peccant magi infidelitate, 436A, B', idolatria, 436A, et sacrilegio, 437C', in se ipsos, in Ecclesiam et in Deum, 436A, et vana observantia, quia magicis characteribus nulla est virtus, 436B, 437B, nec dæmones cogere valent, 436C, 437C, aut terrere, 436D'. — Ideo magicæ artis studium vetitum est ne homo ad eam exercendam incitetur, XXI 571D, nec licet magicis artibus uti ad præscientiam futurorum, 436B', 437A', sed non est magia uti virtute desuper data lapidibus, herbis aut verbis sacris, 437B, et cœlestium influentiæ moderate attendere, 437A'. — Cf. Divinatio.

Magi prodigia operantur, non cœlestium virtute, ut dicunt, XXI 422A', sed dæmoniorum cooperatione, *ibid.*, seu per privatos contractus, 421D', et eorum præstigia a divinis miraculis multipliciter differunt, ex parte nimirum agentis, 424A, finis et facti, 424C. Tripliciter illudere possunt homines, propria dexteritate, XXI 426C, quorundam virtute mineralium, *ibid.*, et dæmonum operatione, 426D', 428A', sed frequenter ipsi a diabolo illuduntur, 427D. — De magis Pharaonis, an vere fecerint miracula, XXI 423A', 426D, vel virgas in dracones converterint, 423B' et s., 426B, 431A, vel ranas produixerint, et quomodo, 427D'; eur defecisse dicantur in cognitione Spiritus Sancti, XIX 229C, et in tertio signo, 230C. — De quadam mago qui puerum necavit, XXI 418B', et de alio qui se habitasse cum angelis jactabat,

358D', et multa de eorum ordinibus narravit, 359B et s., 361D. — Quid de dæmoniorum apparitionibus, XXI 428C, et infestationibus, 428D, de mulieribus Dianam sequentibus, 427C, de aula fatarum apud Britannos, 429B', de domina Abundia et dominabus nocturnis, 430C, de equitibus nocturnis « la maisnie Hellequin » dictis, 430C', de aeriarum apparitione exercituum, 429D', 430B'; an semper veræ sint apparentiæ a magis ostensæ, 446A', 456D, 459C'. — Quid item de strigibus et lamiis, XXI 430A', de leporibus et hujusmodi a maleficiis venditis et postea evanescientibus, 429A', de nummis qui ad dantem revertuntur, 428A, de canna maleficos per aera vehente, 429C, de productione plantarum aut animalium, 434D, de hominum conversione in bestiarum figuræ, 431B'. — Cur magorum præstigia toleret Deus, XXI 432A', nec ea impeditre velit, 432B, imo nec annihilare possit, saltem potentia ordinata, juxta Udalricum, 432C, 433A. — Cf. Miraculum.

MAGIS et minus recipiunt quædam per accessum ad complementum, quædam per admixtionem contrarii, XXV 284B, nullo modo recipiunt relationes, XXII 382D', 429D', privationes, 429C, C', formæ substantiales, XX 39A, 40B, D, XXII 419A', 472C', mortalitas, 429B', nec peccatum originale, 382C', 429C'. — Quænam intensio vel remissio his competat quæ secundum magis et minus dicuntur, XXII 560A. — Aliquem magis diligere aliquid accidit tripliciter, XXI 276A'.

MAGISTER in historiis (Petrus Comestor, † 1178), « magnus cantor Parisiensis, frater Magistri Sententiarum », XXII 407C, et Historiæ scholasticæ auctor, pluries citatur: de opere secundæ diei, 85D, de altitudine montis Olympi, 150C, de quodam Alexandri Magni miraculo, XXIV 78A, etc. (Migne P. L., t. 498.)

MAGISTER Sententiarum (Petrus Lombardus, Italus, 1100-1164), theologæ doctor

et Parisiensis episcopus, XIX 36, 47, libri Sententiarum auctor, cuius textus in praesenti opere illustratur, « vir valde ingeniosus et litteratus », 52 A, nec non et humilis, 52 B, 57 D', subtiliter discutiendo et magistraliter declarando difficiliora Scriptura et Patrum loca, 36, multum contulit sapientiae exaltationi, *ibid.*, divina produxit in lueem, prout patitur materiae sublimitas, 46, et quasi stellas in celo posuisse dicitur, 47. — Procedendi formam videtur e Damasco accepisse, XIX 100 B, sed saepe eadem repetit, nec perfecte servat ordinem materiae, XXII 439 B'. — A Joachim abbatे impeditus, XIX 309 A', C', et a Richardo de S. Victore, 310 B, A', fuit a Papa (Innocentio III) et concilio (Lateran. IV) approbatus, 310 A, C'. — Quandoque Nominalium sequitur opiniones, XX 552 D, 553 D', 597 B, et in multis hodie deseruntur, ut quum asserit Spiritum Sanctum esse caritatem qua diligimus, 10 A', 11 A, 12 C, 43 D, vel caritatem de Deo prædicari privative tantum, 174 C, 177 B, 181 A, B, vel Christum in triduo mortis fuisse hominem, XXIII 368 D', 369 D', 370 B', et alia hujusmodi, XIX 144 A', XXI 333 D, XXII 385 D', 403 C', 409 C, 410 D', 414 B', XXIII 368 B', 369 C, D', 370 B', XXIV 92 C', 146 D, que omnia in modum compendii inveniuntur collecta, XXV 613. — An vere senserit de ratione hominis non esse unionem animae et corporis, XXIII 369 C, A', nec in Christo animam et corpus unquam fuisse unita formaliter, 372 D. — Cf. Sententia.

MAGNANIMITAS circa magnos honores versatur, XXIII 551 C. — Pro materia et objecto habet quodammodo operationes aliarum virtutum sub ratione magni, XXIV 337 A', et ideo pro virtute generali interdum habetur, XXIII 191 A. — Quo differat a spe, XXIII 450 C.

MAGNIFICENTIA virtus est ad vitam activam pertinens, quam in maximis sumptibus dirigit, XXIII 550 D'.

MAGNITUDO alicui tribuitur dupliciter, XX

33 C, et magis æquivoce de magnitudine molis respectu magnitudinis substantiae, quam respectu magnitudinis virtualis, XXIV 256 C'. — Omnibus natura constantibus certa est magnitudinis ratio et mensura, XX 581 D', infra quam salvari nequit species, XXIV 289 B', et ultra quam progredi nequit, XXI 88 D', XXII 402 B, 405 D; ideo repugnat corpus esse magnitudine infinitum, XX 581 A, C, C', 582 C, quia oportet illud formæ propriæ æquari, 581 D', sed corpus tale non ideo infinitum esset essentia, 581 B'. An absque rarefactione ex parvo magnum quid fieri possit virtute nature, XXII 163 C, A', aut divina, 162 D, 163 C'. — In spiritualibus magnitudo est bonitas, ideo tantum magnitudinis habet essentia spiritualis quantum perfectionis, XIX 412 C. In Deo igitur est magnitudo, scilicet perfectionis et virtutis, XX 104 D, 105 C, quæ eadem numero est in divinis personis, 105 B, et dicitur infinita, in quantum locum attingeret infinitum, si esset, 106 D. — Cf. Augmentum, Quantitas.

MAHOMETUS « sceleratissimus », XXI 439 A, Sarracenorum legislator (370-632), in Alcorano Deum fatetur omniscium et remuneratorem, XX 490 A, item mundum et incepisse tenet et aliquando desitulum, XXI 89 B, sed omnia de necessitate evenire contendit, XX 484 A. — Stulte angelos venereis allici dicit, XXI 439 A, et sequacibus carnales delicias in paradiso promittit, XXV 276 A, 446 B. — Cf. Saraceni.

MALACHIAS, inter minores Prophetas ultimus, an repudium permittat, XXV 133 B'.

MALARBA, Arabs astrologus, ex motu cœli finem mundi negat posse præsciri, XXV 256 D.

MALEDICTIO. An et quatenus liceat alicui maledicere, XXIV 513 D.

MALEFICIUM. Negare maleficiorum existentiam, est contra Sanctorum auctoritatem, XXV 142 D', et fidem catholicam, 143 A, et ex infidelitate procedit, 142 D',

item est contra historiam, quoniam multos esse maleficiatos ex experientia constat, 143 C, 144 B', sic Deo permittente, imo impellente, sive ob maleficiatorum peccata, sive ad aliorum instructionem, 144 C'. — In actu generativæ maxime subrepit, XXV 143 D, et hoc differt impotentia ex maleficio ab potentia ex natura, quod prior est respectu unius vel plurium seminarum, posterior respectu omnium, 143 C, C', 145 B. — Duplex est, aliud perpetuum, quod scilicet humano modo tolli nequit, nisi per aliud maleficium, XXV 143 C, et hoc matrimonium dirimit, 143 B, aliud temporale, quod conjugium non solvit, 143 D; ideo maleficiatis conjugibus conceditur triennii spatium ad experiendum, 143 C, et si sit potentia perpetua ex maleficio, utrique licet alias querere nuptias, 143 C, 145 B. — Per orationem et penitentiam auferri potest, XXV 145 A, sed nefas est illud per aliud maleficium tollere, 143 A', 144 D', et potius patienter tolerandum est, 145 A. — An fieri possit imago maleficiens simpliciter, XXV 145 B. — Cf. Impotentia.

MALITIA est corruptiva finis, XXI 374 D', ideo peccans ex malitia, ex electione finis perversi peccat, *ibid.*, et impoeniens dicitur, 375 A, D, quia poenitere nequit nisi remoto habitu malo, 375 A. — Contra Aristotelem demonstratur malitia daemonum seu substantiarum separatarum, XXI 304 A' et s. — Quorumdam hominum malitia dicitur naturalis, quomodo, XXI 240 D. — An actuum malorum malitia a sola prohibitione veniat, XXII 498 C, A'. — Cf. Peccatum.

MALUM, quo a defectu differat et a culpa, XXII 387 A. — Ex se non est res subsistens, XXI 49 B', nec forma, 52 A', sed tantum privatio boni, 44 B', 52 A'. cui opponitur sicut privatio habitui, XXII 539 B, non totaliter, sed partialiter, 540 C, non contrarie, sed disparate, 545 C, quia non nata sunt fieri circa idem objectum, *ibid.* — Non est genus, XXI

42 A', 52 C', nec in genere, 52 A', quoniam reduci nequit ad primum principium malum, 42 A', 52 D, nec proinde in eodem genere est cum bono, XXII 545 C, et inter utrumque potest esse medium, 539 C, 540 A', 543 C. — Quum nihil sit, ideam propriam non habet in Deo, sed ideam dumtaxat rei malæ in qua est, XX 412 D', et per se non cognoscitur, sed per exemplar sui oppositi, 382 C, id est per privationem boni, 382 D, vel per habitum ei oppositum circa idem, 423 A. Malo assignari nequit principium malum, XXI 42 A', 52 D, non enim esse potest malum summum, 42 B, A', 43 A, 51 B', 52 C, 378 A', C', summo bono oppositum et essentialiter malum, 51 C', quod sit ceterorum malorum principium, 43 D', 44 C', sed ex bono necessarie oritur et non subsistit nisi in bono, 43 B, 52 D. — A bono igitur est, XXI 52 D, XXII 457 B, non in quantum bonum est, sed in quantum deficit in specie, modo et ordine, XXI 52 A', XXII 457 D, B'. Sic in artificialibus malum ex bono venit ex defectu intenti, XXII 458 D, materiæ aut instrumenti, 458 A', in moralibus, ex defectu intenti, id est voluntatis, 458 B', aut instrumenti, id est virium inferiorum, 458 D', et causam habet non effectivam, sed defectivam, XXI 52 A', XXII 456 A', 458 D', defectum nimirum voluntatis ad aliquid actu se indebet convertentis, ut causam proximam, 459 B, voluntatis ipsius vertibilitatem, ut causam remotam, 459 A, A'. — Causam itaque non habet per se agentem, XXI 44 C', 52 A', sed per accidens in effectibus causarum per se agentium incidit, *ibid.*, quum enim causa mali sit bonum deficiens, XXIV 385 B, duplice contingere potest, secundum relationem in finem et secundum aptitudinem relationis in finem, 435 B'.

Quum malum sit corruptio boni, tot sunt mala quot bona quæ corrumpuntur, XXII 478 B', scilicet malum nature, quod est corruptio formæ, 478 C', et in

creaturis rationalibus dicitur malum pœnæ, 479A, malum operationis, quod in naturalibus agentibus dicitur peccatum, 478C', et in rationalibus culpa, 478D', malum fortunæ, quod ad malum naturæ reducitur, 478B', 479B'. — Item aliter est malum in intellectu, aliter in voluntate, XXII 520C', in intellectu sub ratione falsi, 522D', quum scilicet rem apprehendit aliter quam est, 521A, in voluntate sub ratione mali, 522D', quum fertur in rem malam, 520D', 523C. — Item aliud est malum in se, quod potest fieri bene, aliud malum secundum se, quod ex sua natura est malum et nunquam fieri potest bene, XX 643C'. — In rationalibus duo præcipue sunt mala, culpæ et pœnæ, XXI 242C, XXII 478B', 479B, ex quibus primum est in arbitrio tam ut in agente quam ut in recipiente, 285D, et malo pœnæ pejus est, quia et magis caret participatione bonitatis, 304B, et magis directe honori divino contrariatur, 504A'. — *Cf.* Culpa, Pœna.

Accidit omnia participare malum, præter unum, XIX 405C, id est Deum, XX 423B', quia bono universalí nullum malum annexum esse potest, XXI 240A, in creaturis autem accidit, quia bono particulari contingit malum esse annexum, *ibid.* — Et quidem nulla creatura creari potest mala, quia cuncta opera Dei oportet esse bona, XXI 238B, D', 242C, et ordinata, 238B, alioqui ipsorum malitia in auctorem redundaret, 244B; item nulla naturaliter est mala, 240C, D, sed tendendo ad bonum particulare, per accidens ad malum aliquod particulare declinare potest, 240B, A'. — Malum naturæ in coelestibus locum non habet, XX 499A', sed in generabilibus et corruptilibus invenitur, *ibid.*; in paucioribus accidit malum quoad naturalia, XX 500D, et angelos, 500A', sed in pluribus quantum ad homines, *ibid.*; quantumcunque autem multiplicetur in mundo, bono nunquam prævalet nec prævalebit, XXI 361C', quia etsi bonum semper mi-

nuat, illud totaliter consumere nequit, 44A, alioqui se ipsum destrueret, 51D'.

In malo duo considerantur, res seu operatio deformationi subjecta, et deformitas ejus, XX 631B, seu natura et privatio, 631C'; et quoad primum tantum veritatem habet et est realiter, 631B, D, et potest appeti, 630D; imo nunquam appetetur nisi bonum cui conjugitur magis videretur desiderabile quam bonum quo privatur, 630A'. — Similiter, quum malum causa alicuius esse nequeat nisi per accidens, XXI 44A, ad deorem universi non confert, XX 634A, 635A, 636D, 639B', nisi per accidens, in quantum alicui cooperatur quod de universi perfectione consistit, 635B, 636A', 639B'. Malum ergo ut sic non est appetibile, XX 630D, et mala fieri absolute loquendo non est bonum, 629C', 630D', 632B. — Sed quia mala sunt quedam, ut naturarum fallibilitas, XX 635D', et elementorum corruptibilitas, quibus maiorem perfectionem acquirit mundus, 635A', C', et virtus rationem meriti et præmii, 634A, 638B, si mala fieri simpliciter non sit bonum, 630B, 638D', per accidens bonum est malum esse boni occasionem, 630A, et ob hoc alicui mala fieri, 631A, 632B. Tripliciter autem accidit ex malo fieri bonum, per modum causæ, casus et occasionis, XX 630B, 631A', quæ diversam habent ordinationem ad bonum, 632A. — Multis ergo de causis a Deo permittuntur mala, XX 498A, quia multipliceiter ordinabilia sunt, 636A, et aliquo modo conducunt ad bonum universi, 499B', 501A', 502A, D, et sapientis est providentia quædam permittere mala, ne multa impediatur bona, 502A, 524B', 538C, 541A'. Nulla autem fieri permetteret Deus mala, XXI 348B', nec malos futuros fecisset, nisi bona inde eventura nosset, 352B, et nisi sciret et posset inde elicere bonum, XXII 219D, 248D.

Malum culpæ malum est et quoad sustinentem et quoad inferentem, XXI 242C,

et quum sit vituperabile, 238B, nec ordinabile nec Deo acceptum, 238C, nec directe conferat ad bonum universi, 237 B', 244B', non est a Dco, 238 C, nisi permissive, 242D, et fit præter voluntatem Dei consequentem, XX 634B', quia nec illud vult fieri, nec illud operatur, nec impedit, 634 C, B', 639C, sed illud fieri sinit tantum, nec injuste, 633A', 637B, A', C', quoniam multipliciter per potentiam Dei ordinatur ad bonum, 634 B', 637B', 639A'. — Sub scientia Dei cadit, XX 382A, 383C', quæ illud novit per contrarium, 382B, seu per defectum ejus in essentia divina, 423C, et quidem sub scientia practica, 388D', quoniam in ipso salvatur ratio scientiæ, 607B, non autem sub potentia et voluntate, quoniam in ipso deficit earum ratio et dignitas, 607B, C. — Malum pœnæ malum est quoad patientem, sed bonum esse potest quoad inferentem, XXI 242C, et a Deo est in quantum bonum, 242D; in hominibus ad bonum præmii ordinatur, XX 498C, 502A, A', in brutis, ad bonum naturæ, 499B, C'. — Malum ergo culpæ nullo modo Deus velle potest, XX 630 B', 632 D', nec præcipere, 643C', nec etiam mala pœnæ aut naturæ per se, 632D', aut voluntate beneplaciti, 632A', sed tantum per accidens, 630B', 632D', aut voluntate signi, 632A', in quantum ex ipsis sequitur majus bonum quam illud quod per ea privatur, 633A, et malum quodcumque est contra ejus voluntatem antecedentem, præter voluntatem consequentem, 645B. — Mali culpæ Deus nullo modo causa est, XXV 465A', quamvis actioni malæ cooperatur, in quantum actioni, XXII 497A', 498B, B', 499C, 500C, B', C', malorum penalium dicitur auctor, XXV 465B', in quantum rebus in se bonis ad documentum vel flagellum utitur, XXI 44D', sed proprie nullius mali est auctor, sed ordinator tantum, XXII 431B', et hujus vitæ mala non nisi originali peccato tribuenda sunt, 378 C, 379 C, A', B'.

An et quomodo malis utendum sit, XIX 440B, 441A. — Scire malum non est malum, sed bonum et nobile, XX 607B. — Malum ut sic nemo appetere potest, XXV 397A', nisi sub ratione aliquujus boni, 397B', propter quod esse præter voluntatem dicitur, XXII 553C, et contra voluntatem ut naturam, XXIII 529C. — Semper sustinendum est minus, et majus fugiendum, XXV 94B; porro inter spiritualia mala, pessimum est peccatum, quod proinde nullius pœnæ metu committere licet, 94D, inter corporalia, majora censentur mors, verbera, dehonestatio per stuprum, et servitus, 94A', propter quæ alia minora sustineri possunt, *ibid.* : etsi enim nunquam facienda sint mala ut eveniant bona, tolerari potest minus ut removeatur majus, XXV 131C'. — Cf. Peccatum.

MANDUCATIO. *Vide Cibus, Comestio, Communio.*

MANE quid spiritualiter significet, XXI 297A, A', 299C', 300B'. In cognitione angelica a mane hujus visibilis lucis differt, XXI 297C. — Matutina ab Augustino vocatur cognitio rerum in Verbo, XXI 296C, A', 297B, B', XXII 28A', et duplex est, juxta quosdam, XXI 296C, 299B', imo triplex, 299C'. — Vespertina cognitione præstantior est, XXI 298B, quia clarius videtur res in Deo quam in se ipsa, 299C'. — An et quomodo fuerit in angelis ante confirmationem, XXI 296D, D', 299B', 300C, et in dæmonibus ante lapsum, 295D', 296B', D', 299B', D', 300A, D', 301A'; an in dæmonibus permaneat, 296D, 299D', 301B. — Cf. Cognitio.

MANES, seu Manichæus, Persa presbyter (240-274), et hæresiarcha, « stultus et impius », XXI 45D', « stolidissimus », 51A, et « insipientissimus », 51C, duo aeterna rerum principia inter se pugnantia inepte posuit, 43A, in hoc deceptus quia prius scire voluit unde sit malum quam quid sit malum, 49B'. — Hunc errorem pessimum omnibusque pejo-

rem, XXI 46 A, qui fidei contrariatur et rationi, 45 C', ounipotentiam Dei coarctat et divinam circumscribit essentiam, 43 D', qui falsa pictatis specie multos decepit similes, 45 C', 50 A, e Pythagora videtur accepisse, 43 C', seu potius a diabolo, 46 A. — Multiplieia ejus deliramenta exponuntur, XXI 50 B, D'.

Manichaei, Manetis discipuli, duos ponabant deos, alterum lucis, auctorem bonorum, XX 499 A, cui subiecta sunt incorporalia, 444 C', alterum tenebrarum, auctorem malorum, 499 A, quem corporeum dicebant, in regione tenebrosa et ignea habitantem, XXI 50 B', qui fuit deus V. T., 453 A, a quo creata sunt omnia corporalia, XXV 61 C', et appetitus sensibiles, XXIII 310 D, et qui corporalibus dominatur, XX 444 C'. — Item duos docebant esse mundos, lucis nempe et tenebrarum, XXI 50 B, 96 D, et mundum a tenebris incepisse, 153 A, dæmones esse naturaliter malos, 407 B', animas humanas simul in principio factas in cœlo pœnas, et inde in corpora velut in carcere detrusas esse, XXII 140 B', ubi peccata vitare non possunt, 356 B'. — Christo non concedebar nisi phantasticum corpus, XXIII 78 B'.

MANIFESTATIO. Non manifestans quando-nam ad restitutionem tenetur, XXIV 398 D'. *Cf.* Apparitio, Revelatio.

MANNA figura fuit Eueharistiæ, XXIV 208 D', 209 A', C', D'.

MANSIONES in cœlo quosdam felicitatis gradus designant, sumpta metaphora ex motu loiali, XXV 410 D, et ex parte Beatorum sumuntur, 410 B, ita ut electis una sit domus ex unitate objecti, seu divinæ essentiæ quæ videtur, multæ mansiones ex varietate subjectorum qui vident, 410 A'. — Penes gradus caritatis distinguuntur, et quidem quoad principium propinquum, penes gradum caritatis patriæ, quæ dispositionem dat agentibus, XXV 410 B', quoad principium remotum, penes gradum caritatis

T. 25^{lis.}

viae, quæ meritum dat actionibus, 410 C'. **MANSUETUDO** eur inter cardinales virtutes non numeretur, quum moderetur irascibilem, XXIII 323 D'.

MANUS organum est organorum in operando, sicut lingua in exprimendo, XXV 28 A'. — Pedibus debiles manus firmissimas habere solent, et una manu infirmi altera amplius valent, XXI 404 C'. — In manu Dei, scilicet in Verbo, continebantur omnes creaturæ, qua manu amoris clavis aperta, omnes in esse prodierunt, XXI 32. — Per impositionem manus episcopi datur ordinantis plenitudo gratiæ, ideoque solis presbyteris et diaconis impertitur, XXV 27 A'. — Quid sit munus a manu, XXV 49 B, et quandam in hoc committatur simonia, 49 C.

MARCION, Sinopie presbyter et hæresarcha nⁱ sæculi, ante Manichæos docuit dæmones esse malos naturaliter et a tenebrarum principe creatos, XXI 407 B'.

— Marcionitæ, hujus asseclæ, duo rerum prima principia admittebant, XXI 45 C.

MARCUS, hæreticus nⁱ sæculi, Valentini discipulus, suam de duobus contrariis principiis doctrinam a pristinis philosophis mutuatus est, XXI 45 C. — Marciani, ejus sequaces, Christum corpus de cœlo attulisse asseverabant, XXIII 78 B'.

MARE. Aqua ejus salsa est in superficie ex alteratione elementorum, sed in profundo dulcis, XXII 84 D'; ad præsentiam lunæ excrescit, 96 C', quia in directum lunæ ascendit, 97 B', et motum ejus sequitur per gyrum terræ, 97 C'; cur bis in die fluat et refluat, 97 D'. — Duo sunt maria præcipua, scilicet Magnum, quod ex Oceano ab occasu fluit ad meridiem, XXII 153 B, et Mediterraneum, quod per medianam terram usque ad orientem diffunditur, 153 B, C, et transit in Oceum, 153 D. Mare magnum totam ambit terram, XXII 150 D', 153 B, et cum omnibus fluminibus et particularibus mariis communicat, 85 D', quia ex eo oriuntur maria et flumina universa, 152 C', et quidquid est aquæ super terram,

24

84D'. — Sub æquinoctiali circulo dicitur esse mare salssimum et non commensabile, XXII 151D'. — Mystice mater est imago mundi, XIX 44. — Cf. Oceanus.

MARIA (S^a) Ægyptiaca in solitudine per multos annos Eucharistia caruit, XXIV 340D'. In Vitis Patrum, lib. I.

MARIA (S^a) Virgo, Mater Christi, de stirpe regali fuit ex patre, de sacerdotali ex matre, XXV 402B, et velut confinium inter utrumque Testamentum, 401A.

Concepcionis. An originale peccatum incurrerit unquam, affirmant plerique, XXIII 90A', 97C, nam ante conceptionem sanctificari non potuit, 91C, quum nondum esset, 91C', nec in parentibus, *ibid.*, nec in conceptione, 91B', quia quod generatur in generatione necessario contrahit peccatum, *ibid.*, et conceptio ipsa sanctificari nequit, 92B, quum nullus simul et in eodem instanti esse possit in peccato et gratia, 97D'; nec quoad carnem sanctificari potuit ante animæ infusionem, 92D, quoniam caro non est gratiæ capax nisi per animam, 92A', 93B, nec ullo modo sanctificari potuit parentum gratia, 93C: manet ergo ut post animæ infusionem sanctificata sit, 91C'. — Potuisse quidem in ipsa animæ infusione ita sanctificari ut originalem non incurreret noxam, XXIII 94C, D, ipsam tenente, ne caderet, gratia Christi, 94B', sed communior, rationabilior et securior tenet sententia ipsam in originali fuisse conceptam, 94C', 95D, et ab eo in utero matris mundatam, incerto tempore, 95C, sed ante nativitatem, 92B', 95C', ante sextum mensem, 97C, et probabilius quam primum post animationem, 97A', 98A; nec refert quod de sterili, mediante Spiritu Sancto, concepta sit, quia inde non tollitur peccatum, 93A'. — Contra quam tamen opinionem tenet Cartusianus B. Virginem nunquam originali subjacuisse peccato, XXIII 98D, quia eam constat a multis generalibus legibus fuisse exemptam,

98B', et Dei Matrem quandoque diaboli fuisse filiam horribile est dictu, 98A', et piissimum Filium minime deceret, 98C'. — Cf. *Conceptio*.

Sanctitas. Sed quidquid sit, multo eminentius in utero sanctificata est quam B. Joannes Baptista, XXIV 430D. — Imo tripliciter sanctificata fuisse dicitur, XXIII 97B'; primo in utero matris, ubi a peccato originali quantum ad maculam et reatum purgata fuit, 95C', et, juxta quosdam, a fomite aut totaliter aut partim liberata, 92C', 93A, 95D', 96B; secundo in conceptione Filii, qua fomes penitus ab ea sublatus est, 92C', cum corruptione naturæ, 96C, 97B'; tertio ex inhabitacione Christi in ea, qua in bono perfectionis confirmata est, 97C'. — Quantum ad naturam et gratiam totum illud habuit quod recipere capax fuit rationalis creatura, XX 59B, C, propter quod dicitur gratia plena, XXIII 227C', et pro conditione melior esse non potuit, XX 573B', sed capacior creari potuisse, 576B, quia non secundum possibile absolute receperisse videtur, XXI 562A', B', sed quantum condecepit dumtaxat, 562C', et reapse ejus gratia multo minor est quam gratia Filii, XIX 570A, XXI 562B'. — Post Deum igitur omnes Santos antecellit, XX 595A', et ea resplenduit puritate qua major sub Deo nequit intelligi, 595D', quoniam divina maternitas quodammodo infinitam ipsi contulit dignitatem, 595D. — Juxta quosdam ex speciali privilegio confirmata est in gratia, XXII 212C, et soli inter Santos ipsi concessum est fomitem habere penitus extinctum, 423D', 427B, D, et a concupiscentiæ corruptione liberari, XXIV 566D', et in S. Spiritus charismate adeo est firmata, ut a peccato quolibet immunis, originali et actuali, XX 596A, ne venialiter quidem peccare potuerit, 638B, XXIII 95C', 96C. At contra, juxta alios, in gratia minime confirmata est, XXIII 95A', et in ipsa mansit carnis fœditas, et ex consequenti carnis poenality

tates, 94B', et caro ejus, ante Christi incarnationem, peccato fuit obnoxia, 96 B', 106B, A', renitente Cartusiano, 106 A, A', cum aliis, 103D', 107B, A'; ideo si ante Filii passionem obiisset, ad limbum cum patriarchis descendisset, 96 A', quia in ipsa remanebat reatus naturæ, 96 B'. — *Cf.* Confirmatio.

Dignitas. B. Virgo etsi gratia plena, XIX 569A, B, viatrix erat et in gratia proficiebat, 569C', quia non sic repleta erat ut proficere nequiret, 569D'; et quia proficere poterat, XXI 549C, D', angelum habuit custodem de ordine Archangelorum, id est Gabrielem, 349C, 530A. — Fidem habuit certissimam, XXIII 421 B', qua certitudine nou obstante, fidei meritum non amisit, XIX 66A', spem sine conditione, XXIII 432B', caritatem perfectiorem quoad habitum, etiam in hac vita, caritate omnium Beatorum, XX 49B'; et quia in ipsa rationi prorsus subjecta erat sensualitas, 662D', in omni actione et passione merebatur, *ibid.* — Licet nullam a propria carne pugnam senserit, XXV 440D', quin ab omni fomitis inclinatione fuerit immunis, 441 A, et sine difficultate ulla continuerit, 440B, virginalem tamen meruit aureolam, quia pugnam habuit a daemoniis, 441A. — An confiteri potuerit, XXIV 485A. — Ob hoc potissime voluit Christus eam suæ passioi interesse, ut sibi et peccatoribus gloriam mereretur, XX 663A, et ideo Christo compatiendo meruit, 662A', etsi naturaliter nollet eum pati, 653A'; naturali enim voluntate de passione dolebat, 656C', 662B', sed delibera rationis voluntate gaudebat, 656C', 663C', D', simul Filio compatiens, et Filium offerens pro mundi salute, 663 B'. Quo sensu dicatur in passione dubitasse, XXIII 98B', 96D'. — Post Filii conceptionem Deo consecrata fuit, XXI 392 A', saepius ad visionem S. Trinitatis per speciem raptæ, XIX 569C', et visibili S. Spiritus visitatioue recreata, non modo in die Pentecostes, 569D', sed et aliis

temporibus frequenter, 569B', unde saepius tam copioso lumine circumdata visa est, *ibid.*, ut quasi Deitas appareret, 569A', et tam sublimi repleta est sapientia, ut scriptis et verbis multos docuerit, 569C, Lucæ evangelistæ Incarnationis revelaverit mysteria, et centum viginti virginum collegium instituerit et rexerit, *ibid.*

Virginitas. B. Virgo virginitatis votum emisse creditur, XXV 100D', ob varias rationes, 103C, sive absolute, ut vult Scotus, 103A, sive potius sub conditione, si sibi licet, 101A, 103D', et ita votum emisit non solenne, sed simplex, 101D, quo non obstante, valide nupsit, quia simpliciter nubere voluit, 101A'. — Variis enim de causis decuit illam esse viro matrimonialiter junctam, XXV 101B, D', 102C, v. g., ut sieut adultera non lapidaretur, 101D', 102A, et falleretur diabolus, 101B', C'. — Sed contrahendo cum B. Joseph, non consensit proprie in carnalem copulam, XXV 89B', nec explicite nec implicite, 89C', nec in universalis nec in particulari, 91 D', nec absolute nec sub conditione, 89 D', sed in proprii corporis traditionem dumtaxat, 90A, quam ad effectum nunquam deducendam esse sciebat, sive ex revelatione divina, 90B, 91B', 101A', 103 C', sive ex ipsis Joseph testificatione, 90B, D; et sic matrimonium contrahere intendit, 90D, et vere contraxit, 91B'. Nec unquam conjugium consummavit, XXV 102B', aut filios præter Christum habuit, 103A, sed virgo ante partum, in partu et post partum persistit, 102B', quapropter adolescentula et alma in Scriptura dicitur, XIX 44.

Maternitas. An et quomodo mater Dei meruerit fieri, non una est sententia, XXIII 117A'; juxta enim Bonaventuram, Dei Filium concipere meruit, de congruo ante annuntiationem, de digno post annuntiationem, 118B, D', nunquam vero de condigno, 118C'; juxta Thomam, nullo modo meruit, sed supposita Incar-

natione, meruit de congruo, 119D', ita ut magis in ea quam in alia fieret, 120A. — Inepte fabulantur mathematici eam ex influxu constellationum parere potuisse, XXII 102A', 103C', 109A', C', vel ad conceptionem astronomica potestate fuisse habilitatam, 103D, 104B. — An ad Christi conceptionem active cooperata sit, negant Thomas et alii, quia naturaliter mater in generatione patiens est, XXIII 99C', ad formæ eductionem, 100A, nec B. Mariæ videtur supernaturaliter data fuisse virtus magis activa quam ceteris mulieribus, 100D, 101D, nihil ergo active ad conceptionem Christi contulit, 101A, sed materiam dumtaxat et fomentum loci et caloris, 99C, D, 100D', 101D; affirmant Bonaventura et alii, 101D, 102D, quia naturaliter active cooperatur mater, 101D', et supernaturaliter B. Virgini collata est virtus activa, non ad ultimæ formæ eductionem, 100A, sed ad prolis productionem, 102B. — In utero ejus in instanti conceptum est corpus Christi, XXIII 84B, sed in conceptione tria sunt; motus sanguinis, corporis formatio et augmentum, 84C', quorum nec primum nec tertium fieri potuerunt instantanee, juxta Thomam, 84D', contradicente Scoto, 86A, sed secundum solummodo, scilicet formatio corporis, 84D', ideo momentum non est assignare ultimum quo B. Virginis sanguis fuerit sanguis, et primum quo fuerit caro Christi, 85B. — Vere ergo est mater Christi, sicut aliæ matres, juxta Thomam, XXIII 102D', magis quam aliæ, secundum Bonaventuram, quia tota pueri substantia ex ea est, 102C. Et quum illa tantum generatio dicatur naturalis quæ fit ex agente naturali et naturali materia, XXIII 102B', in conceptione Christi unum saltem miraculum est, juxta Thomam, 100D', quia si naturalis fuit materia ministrata, supernaturalis fuit virtus agens, 102D', 103A, XXIV 454C, duplex miraculum, secundum Bonaventuram, quia supernaturalis fuit et

materiae virtus, XXIII 102B; quibus addi potest tertium, quod scilicet in conceptione ab omni corruptione immunis fuit genitrix, XXII 199B. — Etsi vera sit mater Christi et mater Dei, potius dicitur θεοτόκος quam Χριστοτόκος, in Nestorianæ haerescos detestationem, XXIII 117A, C. An ex ea nata sit Christi natura, sive divina, XXIII 480A, C, D, 182B, sive humana, 179C', 480A', C', 182A. — Cf. Christus, *Concepcionis*.

Assumptio. Ad celum non modo crystallinum, sed empyreum assumpta esse creditur, XXIII 393D, ubi a dextris Dei adsistere dicitur, 392D, seu potius adstare, 362A', super omnes angelorum choros exaltata, XXI 509B, A', et per se constituens ordinem, 483C'. — Seraphim ipsos illuminare potest, XXI 494C, 506C', et quotquot sunt infra Christum, 564B, quoniam anima ejus in esse gloriæ superior est existentia primi angeli, 143C'; quapropter in eam prospicere desiderant angeli, 564B, et in visione ejus summe delectantur Beati, et magis adhuc post judicium delectabuntur, XXV 477B, quia tantum gloria habet quantum suscipere potest creatura non hypostaticæ Deo unita, XX 50C, ideo ipsi ascendi omnes in occursum ejus descendisse dicuntur Beati ut eam introducant, XXV 326C'. — Licit extensive mereri amplius possit Ecclesia, amplius potest B. Virgo intensive, XXIII 419A. Utrum in inferno misericordia ejus aliquantulum recreentur damnati, XXV 332C, D. — Plus eam diligere debemus quam nos ipsos, XXIII 483C, 492B.

MARS planeta plus minus distat a terra, XXII 65A'. — Calidus et siccus, calidum uistum movet ad consumendum generationis impeditiva, XXII 98D'. — Ab astrologis diffamatus est tanquam malevolus et infortunatus, XXII 98C, sed perperam, 98D, ex se enim influere dicitur magnificentiam et justam indignationem, 98D', et si movet ad iram, non necessitat, XX 504C'.

MARTIALIS (S.), Petri discepulus et Lemovicensis episcopus, mortuum baeuli magistri sui virtute a mortuis suscitavit, XXIV 337B'. (30 junii.)

MARTIANUS (Capella), Afar grammaticus v*iv* saeculi, ex quatuor elementis totum constare muudum, XXII 58C, 59C, et sub polo arietio temperata esse loea dieebat, 155 D'.

MARTINUS (S.), Turonensis episcopus (316-397), multa præcipiendo egit miracula, XXIII 299B, et nonnullos defunatos ab inferno eduxisse dieitur, XXV 331 D'. — Sibi frequenter apparuisse B. Virginem et alios Sanctos testatus est, XXIII 390B. Quomodo ejus exequiis interfuisse dieatur S. Ambrosius, XX 436B, C. — De obitu ejus fas est dolere pariter et gaudere, XXI 664C. (In Legenda aurea, cap. 162).

MARTYRIUM eulpas remittere valet et gratiam conferre, XXIV 433A, D', ae Baptismi aquæ vieem supplere, 433C', 434C', quapropter voeatur Baptismus sanguinis, 433A', 434C', D'. — Non est tamen sacramentum, XXIV 483D, et characterem non imprimit, 433B, C', 435D, ideo in his quæ sacramentalia sunt, a Baptismo aquæ defieit, 433B, C', sed in eo quod est res tantum, totaliter supplet Baptismum aquæ, 433C', imo in quibusdam ei præstare videtur, quia et passioni Christi magis conformatur, 434C, B', 435A, et proeedit a majori S. Spiritus motione, 433A, et efficacior est, 433B, 434D, Baptismo etiam præstat flaminis seu poenitentie, quem includit, 435B; ideo omnium Baptismatum ensetur dignissimum, 434C, 435A. — Efficaciam habet a passione Christi, XXIV 434B', D', et a Spiritu Sancto, 435A, et eulpas remittit, non pro ratione poenæ aut devotionis, 433D', sed ex imitatione dominicæ passionis, 434A; unde in parvulis liberi arbitrii usus effectum operatur, ut in pueris innocentibus pro Christo oeeisis, 434A, A'.

MATERIA. *Natura*. Materia nomen habet

a matris nomine, XXI 200C'; modiea est entitas, XX 217D, infima creatura, XXI 529C', prope nihil, 66A', pura potentia, XIX 387A', imo infirmitas potentia, omne ne potentiam præcedens, 279B', etsi a Seolo quid positivum reale et actuale esse dicatur, XXII 29D', 30A. Voeatur non ens, ob privationem adjunctam, XIX 369A; non dat esse rei, 406D', nee proprietatem naturæ, 360A; ens est incompleteum, XXII 71C', in potentia ad esse, XIX 385A, solum esse habens in alio, 402A', in potentia ad omnia, XXI 209B', ejus est esse subjectum, XXIV 364C', moveri et pati, XXIII 401B', de se quid eommune nominans, XXI 215C, 216C, sine ulla diversitate, 486D. Non est in genere substantiae, XXI 415A', nee genus, XIX 397B; est elemento imperfectior, quamvis simplior, 387A', non magis ad illa accidentia quam ad alia determinata, XXII 437A', de se nee quanta, nee partibilis, XIX 412B', simplex, 387A', appetens tamen bonum, eique ratione entis sui imperfecti partipans, 368C', continens aliqualiter quod ab ea edueitur, XX 601C, in omni loeo inventa, 445A.

Origo. — Quidquid dixerint de ejus origine, Plato, XXI 43C, C', Maniehæi, 50D', Avieenna, XXII 91D', 93C', et alii Arabes, XXI 60B, 61B', 62A', solus Deus ereando eam producere potest, XXII 448B', non vero simplex creatura, nisi virtute causæ primæ, XXI 61C. A Deo immediate in omni re materiali creata est, XX 436A, non tamen a Creatore primo exiens, XXI 199C', sed simul eum cœlo et quatuor elementis condita, XXII 7B', juxta quosdam informis, 40C', juxta alios formata, *ibid.* — In artificialibus a natura est, XXI 100B. — De æternitate materiae juxta Bonaventuram, XXI 71B', D'. — Cf. Arabes, Maniehæi, Plato.

Officia. Materia est in potentia ad formam, XIX 320A', propter eam, XXII 68D, ad quamlibet de se indifferens,

396D', semper tamen sub forma nobiori esse desiderans, XXII 410C. Duplum ceterum cum ea componitur, cum substanciali et accidentalis forma scilicet, XXI 216B', ab ea perficitur, XXII 78D', esse substantialia viresque accipit, XXV 277 C', antequam eam recipiat in privatione est, XXI 81A', ad eam recipiendam medio disponitur, 330 C', in instanti quo fit disposita eam recipit, *ibid.*, nec jam inter utramque medium est, XXIII 80B'. In eodem ab ea non praeceditur, XXII 133C, nec ea naturaliter privari potest, 63 D, sed supernaturaliter, XX 570A. Actualitate formæ impletur, XXIII 228C', et corporeitatis forma tota vestitur, XXI 486A'; nec sub pluribus formis, XXII 60A, nec simul sub privatione et habitu quit esse, XX 465B. — Formam ut hoc aliquid materia recipit, XXI 498B', cum ea in uno esse convenit, 109C, et compositum efformat, 186A', nec tamen esse compositi ejus est aut formæ, sed subsistentis, XXIII 146D'.

Materia est principium differentiæ inter materialia et immaterialia, XXI 224A'; est etiam primum principium substundi, XX 455D', nec tamen substantia qua talis ab ea in esse pendet, XXI 489B. — Fundamentum est possibilis, non vero cuiuslibet, XXI 189 A, potentia in rebus, 189 C, XX 567 A, contingentia, XX 487C', XXI 494D', motus in mixtis, XXII 108B, et transmutationum in corporalibus, 145 C'. Cum forma causat accidentia quæ in ea sunt, XIX 481A, XXII 138C, et virtutes in composito, XIX 88A, ac substantia dat esse eorum subjectum, XXIV 315A. An a forma plus pendeat quam ab ea forma, XXI 215D', XXII 429B. — De natura materiae est ut divisibilis sit, XXI 209B', eaque divisa diversis communicatur, XIX 460C', et diversitate suarum partium quantitatatem dimensivam ponit, XX 418D, XXIV 289A', 316A, imo unica radix est utriusque quantitatis, continuae scilicet et discrete, XX 488C.

— De ejus officio in individuatione, in materialibus vel spiritualibus, XIX 424 B, XX 387A, 479C', XXI 205A et s., XXII 141D.

Materia cum forma est principium magnitudinis physicæ, XX 47B', XXI 581D'. — Qualitates naturales de ejus potentia educuntur, XX 35A, non vero dona gratuita, *ibid.*, nec gratia, XIX 542 A', et secundum ejus exigentiam potentiae determinantur, XX 51D'. — Eo plus in corporalibus est quo minus de specie habent, XXII 148A, vel de activitate, 106C, 407D'. Est ergo radix imperfectionis, XIX 390C, XX 584C', et intelligibilitatis impedimentum, 382B', 386 A, XXI 217B. — Materia formæ unitur a causa efficiente, XIX 389A, a qua movetur, XXIV 329C', cuius virtutem recipit si suæ similitudinis sit receptiva, XXIII 531A, eique proportionata, XXV 419C', a qua tamen melior non potest fieri si agens eam dispositam supponat, XX 592B. — De materia et tempore, XXI 132A, 135C', 139D.

Cf. Forna, Individuatio, Quantitas, Tempus.

In Divinis. Ens divinum a motu et materia abstrahit, XXI 452C', nec componitur ex materia et forma, XIX 388D', XXII 40A, nec prima materia dici potest, XIX 389D, nec ex eis quæ ad materiam pertinent proprie nominari, XX 436D', 442A, nec a materia contrahi, XIX 390 B', aut individuari, XX 449C', aut ad locum definiri, XIX 397C', aut obligari, XX 604C', aut ea ad agendum indigere, XIX 346D'. Materiæ primæ tamen Deus ideam habet, 411B, XX 496D. — In materia, forma ac compositione Trinitas adumbratur, XIX 239B, imo generatio divina in eductione formæ e materia, *ibid.*, 321C'.

In Verbo incarnato materia a Trinitate non est, XXIII 412D, sed a Virgine Maria, 99C. An ea in Adamo ab infectione præservata fuerit, XXIII 104A', 106B, 407B'. — An Christo materia ele-

mentaris perfecte subjecta fuerit, XXIII 266C, 268A.

Cf. Deus (*Natura*), Unio hypostatica.

In Spiritualibus. Angeli a corporali materia immunes sunt, XIX 403C, XXI 228 A'; an ab omni materia, etiam spirituali, valde controvertitur, 486B. Quum ab omni fæculentia materiæ sint immunes, eminentius lucis nomine digni sunt, XXII 46B'. In loco sunt definitive, juxta quosdam, quando in exteriorem materiam operantur, XX 458 A'. *Cf.* Angelus (*Simplicitas*).

Anima non ex materia et forma composita est, XIX 403B', nec e materia præexistenti oritur, XXII 140D', 497B, nec a materia dependet, XXI 443A', etsi quidam materiam quasi spiritualem in ea esse credant, XXII 434D'. *Cf.* Anima (*Simplicitas*), Intellectus.

In Corporalibus. Juxta Platonem, materia unum est e mundi principiis, XX 393D. Deus autem secundum materiam et formam res efformat, XX 422C', 609B, XXI 57B', 196C', XXII 115B, 116C. Ideo, creatura ex materiæ suppositione agente, creatio ad eam non pertinet, XXIII 268C. Creabile, non potentia materiæ, sed Creatoris dicitur, XX 578A, XXII 432B. — In mundo quædam ex materia corporea mutabili sunt, quædam ex materia immutabili, quædam non ex materia, XXII 26B. Mundum ex materia et forma præexistentibus esse, formis in materia latentibus, alii dixerunt, XXI 45A', alii ex materia et forma primo separatis, postea conjunctis, *ibid.* — Augustinus res simul esse factas et distinctas docet, XXI 334D, securus Ambrosius ac Basilius, XXII 6B'; Augustinus vero nomine terræ et aquæ materiam primam intendit, XXII 7C, quem sequuntur Albertus, 8A, Udalricus, 9A, Thomas de Argentina, 13D. Bonaventura materiam prius sine forma esse aut cum forma inactuata potius admittit, 41C, et Richardus materiam solius cœli empyrei sub forma completa creatam esse

tenet, 8C. In Genesi autem omnia corporalia ex informi materia esse prætendi videtur, XXII 38C'. — Perfectio mundi, juxta Philosophum, in eo est quod ex materia sua tota sit et nil sit de sua materia extra ipsum, XIX 234B, XXI 96B'. — *Cf.* Creatio. — Rationes semi-nales materiæ inditæ. *Vide Ratio semi-nalis.*

In homine « corpus » compositum designat, nisi ut pars sumatur, XXIII 363B'; est quid de genere substantiæ, 373A', de essentia hominis, contra Hugo-nem, 369B'. Animæ immediate unitur ut materia formæ, XXI 108B, XXII 134C, 416C, et ab ea juxta capacitatem suam perficitur, XXII 190D, utroque ad invicem proportionem habente, 226B, corpore vero plus de materia habente, XXI 110C. E materia et formis quatuor elementorum, juxta quosdam, compositum est, XXII 146C; juxta Alexandrum, non solum elementum est, sed et quinta essentia, XXIII 394A. Alii dicunt in eo esse quid fluens ex nova materia addita, et quid fixum in nova manens, XXII 397D; alii quid a parentibus decisum, et crescendo, integrum manere, 395D', quod non valet, 396A; alii corpus ex parte materiæ fluere, ex parte vero formæ stare, 398A, quod a Bonaventura rejicitur, 401C'; alii tandem animam materiam in veritatem naturæ convertere, XXII 399B'. Juxta quosdam tota materia a vitæ principio usque ad finem successive renovatur, 400C. — Non fuit in Adam materia omnium corporum, sed aliquanta in se aliam convertens naturam, XXII 403A', 404A, D, 405A, 408C, 410B. — Juxta Thomam, contra Hugo-nem ac Magistrum, corpus mulieris cum additione materiæ præexistentis fuit formatum, XXII 162D. — Corpus mortuum idem est secundum materiam, XXIII 378D', quibusdam accidentibus, ob unitatem materiæ, manentibus, XXII 137D. — *Cf.* Corpus, Eva, Homo, Mulier.

In compositis materia habetur, XIX

397A', multiplicitate composita, vel cum forma tantum, 403A, vel cum forma ac privatione, 403B. — Alii omnia extra Deum materiam habere dixerunt, XXI 198D, alii res corporales tantum, 197A, alii diversam esse in diversis, *ibid.* — Materiam de quidditate rei materialis esse communiter affirmatur, XXI 233B, 267D', XXII 46B, XXIII 242C', contra Hugonem ac Magistrum, XXIII 372A'. — Eamdem esse materiam in corporalibus ac cœlestibus docent Richardus, XXII 20A, Thomas, 22A, Albertus, 23B, Petrus ac Durandus, *ibid.*, Alexander, 25C; alii esse diversam, 18A. Bonaventura vero utramque sententiam teneri posse putat, 47D', sed materiam hic pro privatione ponit, 19B, et cœlestium ac terrestrium materiae identitatem ante rerum productionem tenet, 19A'. — Juxta Empedoclem, completo motu cœli omnia in primam materiam redeunt, XXI 96C. — Cf. *Anima (Animæ nobiles)*, Cœlum, Cœlestia, Influxus, Motus, Orbis.

Juxta quosdam, lux est qualitas solis minime cum materia participans, XXII 43C, non corpus, quia aere obtenebrato, aliam formam materia ejus acciperet, 42C. Juxta alios, lux est corpus, sed sine ulla materia tenebrositate, XXII 40A; juxta alios, corpus est a sole secundum formam, a Creatore secundum materiam, 42C', contra quod est quod Deus nunquam creat materiam sine forma, *ibid.* Cf. *Lumen Lux, Sol.*

In Generatione et mutationibus. Ex materia per contrariorum actionem fit generatio, XXI 64B', quæ est terminus alterationis ejus, XX 446D, ideoque eam præsupponit, XIX 424D', XXI 54A, in qua agens requiritur ad formæ inductionem, ac patiens qui materiam præbeat, XXII 200A', et inter materiam et agentem proporcio, XXIII 102B'. — Quædam generant induendo species suas in materiam, XIX 294C, quædam per decisionem partis a sua materia, 294D, quædam multiplicando formas in materia

aliena, XX 265A. — Semen humanum est materia naturaliter ad generationem ordinata, XXII 163B', virtutem formativam continens ad convertendum materiam a matre ministratam, XXII 184A, XXIII 111A', sive quod hæc virtus in ipsa materia sit, XXIII 99B', sive quod sit a materia simul ac forma, quod a Thoma rejicitur, 400A. Ideo, si sola Eva peccasset, filii ejus peccatum non haberent, XXII 437A; nam assimilatio in peccati corruptione non ex convenientia in materia oritur, sed ex ratione virtutis activæ, 409D, nec fieret si quis de materia ex primo parente non traducta aut purgata generaretur, 394A. — Cf. *Genratio, Semen*.

Materia in mutatione requiritur, XX 560D', XXI 498B', ut subjectum transmutationis a non esse in esse, XXI 194C, imo et mutationis naturalis, XXIV 281D'. — Cf. *Mutatio*.

In angelo et apparitione. Materia ab angelo assumpta, juxta quosdam, ex quatuor elementis est, XXI 448C', juxta alios, ex aere inspissato aut ex aere et mixtis, *ibid.*, quæ non ut ad formam ei unitur, 442D, et, apparitione peracta, juxta plures, in præjacentem materiam redigitur, XIX 573B'. — Angeli formam inducere nequeunt, sed materiam præparare, XXI 421B, 426B', 444D', 448B, et ei fortiores naturæ virtutes subito applicare, 431B, quæ, juxta plures, ad nutum illis obedient, XX 467B'. — Materia, quantum ad motum localem, ab angelis pendet, XXI 352B, qui per eam possunt vel loqui, 450C', vel generare, 452B, imo cœlum movere, 164C', et virtute corporum cœlestium agere, 422D. — Cf. *Angelus (Officia), Apparitio*.

Ante resurrectionem corpora in præjacentem materiam resolventur, XXV 252B', an vero in materiae pluralitatem, 244D', an in fine sæculi, 250A'. — Ignem conflagrationis in propria materia futurum esse generatim docetur, XXV 371D', contra Scotum, 373B, qui etiam,

juxta Richardum, completo suo officio, probabilius in praecedentem materiam redigetur, 373C. — Homo, quia materia prima sui corporis incorruptibilis sit, idem numero resurget, XXV 233A', totalitate quidem speciei, non materiae, 270A, materia in pueris crescente usque ad quantitatem etatis Christi, 267B, 274D, et in duabus successive habita in primo resurgentem, 271B'. Nec in corpore gloriose de quinta essentia erit, ut materia animæ aptetur, 279A. — Privatione in materia ablata, XXV 286D', et habitu couesso quo forma super eam exaltetur, corpus impassibile erit, 283B, 285A, non tamen in spiritum conversum, 288C, quamvis subtile, 288A, 292A'. Remanebit in eo distinctio situs qui materiam sequitur, 289A', nec, nisi miraculose, 290A, cum corpore non gloriose in eodem loco esse poterit, 288B', nec, quidquid Petrus dixerit, 291D', in minori loco quam sua quantitas, 290A'. — Cf. Corpus gloriosum, Ignis, Resurrectio.

In moralibus. Virtutum materia in actiones et passiones dividitur, XXV 45D, sed proprie actio a voluntate imperatur et in materiam exteriorem non transit, XXIII 579A'. — De materia virtutum cardinalium, XXV 277D', pœnitentiæ, XXIV 337D, 366B, patientiæ, XX 630C, obedientiæ, XXII 592A, A', voti, XXV 163A; simoniæ, 45A', mendacii, XXIII 619D, juramenti, 633A', cupiditatis, XXII 230D. An de se sit materia virtutis aut vitii corruptio corporalis vel spiritualis, XXV 135D, delecatio in somnis cum seminis effusione, 135C', tentatio, XXII 222D', concupiscentia, 428A', poena inferni, 467A. — Genus peccati ex materia sumitur, XXII 564A'; peccatum vero ab alio materiam habens, ab illo oriri dicitur, etsi non complete, 485D', 567B. — Actus humani bonitas ex materia debita est, XXII 493A; sed conformitas voluntatis creatæ cum voluntate divina in volito, id est secundum materiam, non est de se meri-

toria, XXIII 314B; secus in fine volendi, etsi in materia voliti difformis sit a voluntate Dei, *ibid.* — De dolore potest esse gaudium, si ut materia gaudii spectetur, XXIII 292B', XXIV 369B, ita in Beatis peccatorum memoria, XXV 261C; in damnatis autem nil quod non sit tristitiae materia, XXIV 467A. — Cf. Virtus, Peccatum.

In sacramentis est quid per modum materiae, XXIV 41D, minus principale quam forma, 406B, ad hominem humiliandum, 46D, quod in ipsis actibus suscipientis consistit, si adsint, 356C. — Cf. Sacramentum.

MATRIMONIUM. *Notio.* Nomen habet a « matre », XXV 75C', vel, juxta quosdam, a « materia una », 77B', quod est contra Isodorum, *ibid.* Indifferenter « nuptiæ » vel « matrimonium » dicitur, 73C'. Vocatur etiam conjugium, 76D, desponsatio, 76A'. Et diversimode a Magistro, 75C, 76B', a juristis et Hugone, *ibid.*, a Thoma, 76B, a Guillelmo describitur, 63D.

Matrimonii causa est consensus, XXV 76B', qui vel in copulam carnalem, 89C', vel in copulam in genere, *ibid.*, vel in copulam sub conditione, 89D', vel verius in mutuam corporum potestatem consistit, 90A, ita ut sufficiat consensus in copulam implicite conditionaliter, 91A', et carnalis commixtio sit tantum de matrimonii perfectione, 67C', et B. Virgo contrahere potuerit verum matrimonium, 102A, sub conditione « si petatur », sciens quod non peteretur, 90D, 103B', de Spiritu Sancti consilio, 101A', 103C, ob convenientias multas, 102A. — Consensus tacitus non sufficit, XXV 89B', nec conditionatus nisi in quibusdam casibus, 89C', 91C', nec in occulto, quantum ad solennitatem, 90C, nec per verba de futuro, etiam cum juramento, 90A', nisi probabiliter ex iudicio Ecclesiæ quando copula sequitur, 89A. — Per verba de futuro fit tantum promissio, XXV 79C', quæ stat, si bonis

matrimonii non sit contraria, 80A, nec ob lepram dirimitur, 117A, sed ob absentiam tempore fixo, 81B, et fornicationem, 81C; nec affinitatem causat, sed publicae honestatis impedimentum, 196B. — *Cf.* Consensus.

Materia matrimonii est actus sensibilis, XXV 66C'. In elemento extra sensibili non fit, quum homo innocens elemento non fuerit subjectus, 64A', effectusque ab operatione humana quodam modo pendeat, XXIV 187B, 356C, A'.

Institutio matrimonii duplex est, ante et post lapsum, XXV 47D', 64D', nam partim est a natura, partim a fide, 64D; ad illud natura inclinat ut rationalis, 61B, ideo ad jus naturale pertinet, 63B, et in lege naturæ fuit institutum, 65C, 68B', sed non jam sacramentum, 83A, nec cum forma verborum, 51D, nec conjunctionem Ecclesiae ac Christi figurans, 48C, nec plenum effectum obtinens, XXIV 85D', 208B, quamvis secundum totum existens, 85C'. — Ante propagationem hominum, ut naturæ officium præceptum fuit, XXV 62B', qua sufficienter facta, nulli imponitur, 62D', sed tantum a Moyse ordinatum est, XXIV 48D'. Christus vero, saltem approbat, illud ut sacramentum instituit, 87A', gratiam plurinam conferens, XXV 65D' et s., 66A, 67C, 68D, non tamen ratione benedictionis, 65C'; duplex habens officium, 63A, B, 66D, et remedium, 65A, 66A', ratione significationis maximum sacramentum, XXIV 52A', 91A', 183B'. — An carnis commixtio sit de integritate Matrimonii, XXV C et s.

Finis matrimonii est vita propagatio, XXIV 84A', corporalis scilicet in ordine ad spirituale, XXV 8B, 60A, nec enim sine eo Ecclesia servaretur, XXIV 91C'. Post peccatum carnale actum honestat, 83D', 208B', concupiscentiam refrenat, 82A', mutuum obsequium procurat, XXV 67A, et temperantiae respondet, XXIV 82D.

Tria bona illud honestant, XXV 110

B', proles, fides, sacramentum, 112B', 237B', quæ ad invicem quamdam principitatem habent, 110C, et matrimonium inter bona mixta, ex utilitate ac dignitate appetita, collocant, 109D'; nec coitus, nisi prolem intendatur, licitus est, 111A', nec circa hunc finem dispensatur, 128A; nec sola vitandæ in se fornicationis causa sufficit, 111D', nec sanitatis servandæ, 112A, nec delectationis, etiam intra limites matrimonii, juxta Thomam, 112D, contra Albertum, 112B', ac Richardum, 112C', et Durandum, 113A'.

Obligatio est in matrimonio ad actum carnalem, XXV 68A', major quam jura menti, XXIII 634D, ad generationem prolis, XXV 116D. *Cf.* Conjux, Debitum, Mulier.

Matrimonium est vinculum indissoluble, XXV 130D, etiam non consummatum, contra Henricum, 83A', quod ad præcepta secundaria legis naturæ pertinere videtur, 132B. — Per libellum repudii mulier alium virum ducere non potuit, XXV 134B. — De quatuor causis divortii apud Judæos, XXV 130C', 133C. — *Cf.* Divortium, Vinculum.

Impedimenta quædam matrimonium contractum dirimunt, quædam contrahendum impediunt, XXV 140C'; quædam accidentalia sunt, quædam substantia, 139C, quædam solennitatem impediunt, 139B': ad quorum inquisitionem coram prælato contrahitur, 99A. — Ecclesia separat personas illegitimas quoad vinculum, non servantes fidem, quoad torum et habitationem, contrahentes tempore indebito, quoad torum ad tempus, XXV 119C'; diversis tamen temporibus diversæ fuerunt leges, 140B'. — De triplici ratione specialiter assignandi matrimonio impedimenta, et de quadruplici causa illorum sufficientia, XXV 140D et s.

Matrimonium ex parte contractus aut contrahentium impediri potest, XXV 139C: si prius, vel vi vel ignorantia, 139D';

si posterius, impossibilitas vel est de facto vel ex conditione servitutis, 140A; vel ex suscepso officio aut voto, vel ex bigamia, vel ex defectu proportionis ad certam personam, 140B.

Cf. Impedimentum.

Vis matrimonium tollit, si violenta est, XXV 93B, seeus, si levis, *ibid.*, vel quoad forum conscientiae si adsit consensus interior, XXIII 634D, quod a quibusdam rejicitur, si metus gravis sit, 634A'. Ideo pater ad matrimonium cogere nequit, XXV 95A, sed in matrimonio spirituali, ad regimen Ecclesiæ suscipiendum quis cogi potest, 95B'. *Cf.* Vis.

Error impedit matrimonium qui defectum in cognitione vel in consensu causat, XXV 99B, vel eirea personam eadit, XXIV 412A', XXV 99B', vel circa nobilitatem quam in errorem personæ redundat, 99B', vel circa conditionem, 99A', non tamen error servi qui contrahit eum aneilla quam liberam credit, aut vieissim, 155D', nec error hæretici circa ea quæ matrimonium sequuntur, 99D'. *Cf.* Error.

Impotentia matrimonium impedit, XXV 141D', quæ de causa naturali temporali aut perpetua, vel de extrinseca accidentalí esse potest, 141A'. — Impotentia perpetua impedit ac dirimit, si antecedat, secus, si sequatur, 144C. — Frigiditas plus quam caliditas impedit, XXV 142B, si debitum impossibile sit, 142A'. Quibus vero copula possibilis est matrimonium in remedium conceditur, 142C. — De arctatione mulieris et complexionibus nimis distantibus, XXV 145A'. — *Cf.* Impotentia.

Servitutis conditio, si ignoretur ae alius liber sit, impedit, XXV 154A. Servus eui dominus matrimonium permisit, debitum, invito domino, reddere potest, 154A', nec vendi potest, 154C'; sed ipse se in servum tradere quit, servatis juribus uxoris, 154D', nec a domini potestate subtrahitur, 155C'. *Cf.* Servitus.

Officium seu ordo saecr matrimonium impedit, XXV 158C, ex institutione Ecclesiæ, *ibid.*; quod non necessarium, sed conveniens est, 157B'; nec usus matrimonii apud orientales tollitur, 158D; secus, apud occidentales, 158A'. — Ordines minores non impediunt nisi usum ordinis quum officium uxoratus exequitur, 158B'. — *Cf.* Ordo.

Votum solenne impedit ac dirimit, XXV 170A, simplex vero solum impedit, *ibid.*, quo emissio, si contrahatur, consummare mortale est, 170D. — Matrimonio consummato, unus, altero consentiente, religionem ingredi potest, XXV 79C, sed, ante professionem, alter castitatem vovere debet, *ibid.*; ante vero copulam, unus, altero nolente, religionem ingredi potest, 78C, sed, juxta Henricum, vineulum manet, 85B. — *Cf.* Votum.

Matrimonium nequit esse nisi inter unum et unam, XXV 124A, 128A'. Pluralitas uxorum contra finem matrimonii secundarium est, 125B', perfectam ejus significationem tollit, 81D', in septem præcipue casibus, 84B, irregularitatem causat, 81D', quæ contrahitur quando una de jure habetur, alia de facto, 82A, et quum, matrimonio cum una consummato, cum alia, etiam non cognita, contrahitur, 81B'. — De consilio Dei plures uxores Patriarchæ duxerunt, XXV 124A'. — Corruptio carnis extra et ante matrimonium non defectum facit ex parte illius in quo est corruptio, sed alterius, XXV 82B'. — De concubinatu, XXV 127A', et de secundi matrimonii imperfectione, 208A. — *Cf.* Bigamia, Coneubinatus.

Disparitas cultus principalí matrimonii bono opponitur, XXV 181A', matrimonium impedit ac dirimit, *ibid.*; fidelis cum hæretica contrahere potest, sed peccat, 182A, et, uno converso, tollitur obligatio debiti ac cohabitationis, 182A'; imo, infideli nolente sine blasphemia cohabitare, fidelis eam dimittere et

aliam accipere potest, 183C'. *Cf.* Infidelitas. — Uxor vero alteri nupta cum libello repudii et postea conversa, a viro recipi debet, XXV 149B. *Cf.* Divortium, Repudium.

Consanguinitas matrimonium impedit, XXV 142A', in quodam gradu ex lege naturæ, in alio ex divina, et in alio ex ecclesiastica, 189 A. — Cognatio spiritualis triplex est, XXV 206D', matrimonium impedit ac dirimit, 204C, 205A, 206D', a viro in uxorem transit, 206A', non tamen inter ejusdem patrem spiritualem et matrem spiritualem viget, 206B', nec ex catechismo exsurgit nisi ad impediendum, 205A'. — Affinitas a concubitu fornicario, XXV 195C', et a matrimonio etiam ante copulam causatur, 196D, non vero a sponsalibus, *ibid.* Matrimonium impedit, ac' dirimit si antecedat, 197B, si sequatur, jus petendi, et, post mortem uxoris, conjugii spem auferit, 144A. — De matrimonio duorum fratrum duas sorores habentium, XXV 198D. — Quædam crimina matrimonium impediunt, XXV 151A, quædam dirimunt, 151B. Infidelitas ac fornicatio directe matrimonii bonis opponuntur, 149 C, et adulterium plus quam fornicatio matrimonium lædit, 150 D. Occisio uxoris ad culpam persequendum, impedit, sed eum spe dispensationis facilius obtainendæ, 159C'. — De matrimonio propter causam inhonestam, XXV 99D' et s., et de triplici matrimonio clandestino, 91C. — *Cf.* Adulterium, Affinitas, Clandestinitas, Cognatio, Consanguinitas, Fornicatio.

Matrimonium spirituale unio Christi cum Patre non est, XXV 434A', nec proprie unio hypostatica, *ibid.*, nec unio cum Ecclesia, 434D', sed bene unio Christi cum anima, 434 B. — An dos accipiatur ex aliqua similitudine ad matrimonium corporale, XXV 433A et s. MEDIUM. *Notio.* Medium per communicationem extremonum dicitur, XXI 495B', et convenientiam cum eis, XXIII 346C',

ad quorum junctionem necessarium est, XIX 481D, non enim nisi per medium a distanti itur ad distans, 66C; quodam tamen modo ab extremis distinguitur, 481B', nec uni prius tempore quam alteri jungi debet, *ibid.* — In medio duo considerantur, ratio et actus medii, XXIII 348A. Duplex est medium : necessitatis et congruentia, 77C', 79C; prius conjunctionem vel facit vel consequitur, 79D, eamque aut effective aut formaliter facere potest, 79A'. Est etiam, juxta Petrum, medium secundum intentionem, 82C. — Si extrema in duobus consistant, necessario et ipsa media, XXV 123C', et medium uni extremo comparatum, aliud extremum videtur esse, XXI 187D. Posito infimo et medio in aliquo genere, et supremum ponitur, XX 155B.

In divinis. Divinus ordo juxta rationis ordinem sumitur qui est primi, medii et postremi, XX 421B'. — Principium generationis quasi medium est inter essentiale et personale, XIX 341A'; potentia generandi, inter absoluta et relativa, 342 A; generatio, inter generantem et generatum, 322A; Filius, inter creaturas et Patrem, XX 318 B, non tamen quod Pater per ipsum ut per medium operetur, XX 331 A, vel Filius sit medium paterni intellectus, 347D. — Spiritus est a Patre per Filium tanquam per medium, XIX 480C, non vero in eo sensu quo medium in creaturis sumitur, *ibid.* — Processio temporalis, donatio, missio inter nomina pure essentialia et notionalia medium tenent, XIX 343B'. — Deus uno medio omnia noscit, XX 383A, id est divina essentia, 387A, nec scientia in eo medium est nisi modo loquendi humano, 380D, 386D. — *Cf.* Prædestinatio, Providentia, Relatio, Spiritus, Trinitas.

In Christo. Nullum medium est in eo unionem hypostaticam formaliter causans, XXIII 80B', sed tantum quædam disponentia ut medium congruentia, 80

C'; ipsa unio, ut effectus, medium fuit, 81A, ino et gratia, 80D'. — Christus est medium inter divinam et humanam naturam, XXIII 346D, actum mediis exercens, 348B, sive inter utramque, *ibid.*, sive in nos, 227A, sive inter nos et statum naturae instituta, 297A, sive, ratione animae sue, inter deitatem et carnem passibilem, 281A. Voluntate humana diversimode finem et media elegit, 312D, nec tamen ex medii defectu dubitavit, 316C'. — In instanti, medio mobili non resistente, in cœlum ascendere potuisse, XXIII 393B. — De medio in quo anima ejus omnia videt. *Vide Christus (De scientia Christi).* — Cf. Incarnatio, Unio.

In angelis. Angeli quid medium sunt inter lumen Verbi et animam rationalem, XXI 477D', liberum arbitrium, juxta plures, medium inter divinum et humanum habentes, 374C, sine medio deferente loquentes, 536D, Deum vel per medium vel sine medio noscentes, 266C. — De motu angelico sine medio aut per medium, vel in instanti, XX 461D. — Cf. Angelus.

In cognitione. Intellectus ad intelligendum medio indiget, XXII 521C, inter rem et ipsum, XXIII 619B, ut rei similitudine, XXV 421B', quod perfectam cognitionem præbet si ad omnes proprietates noscendas efficax sit, securus si inefficax, XX 251B. — De cognitione Dei, XIX 217D, vel Trinitatis, 239A', per medium creaturarum, *ibid.* Adam Deum vidisse dicitur sine medio, id est, vel sine argumento ex creaturis, XXII 253B, vel sine medio visionem impediens, 251B', sed cum medio promovente, *ibid.* — De triplici visionis medio, XXV 417B. Scientia et opinio, XXIII 508A, ratio superior et inferior in quantum medium differunt, XIX 282B'. — Medium in demonstratione est definitio, XIX 468B', que si de fine sumpta sit, alias definitiones demonstrat, XXI 409D'. — In patria non est medium nisi sub quo res

videtur, XXV 417B, 480B', quo, juxta plures, objectum per effectum videtur ex parte mediis disponentis, 422A', sed sine medio deferente, XXII 254A'. — Beati visione sensibili etiam per aptius medium gaudent, XXV 282A, et odoratione, medio spiritualiter immutato, 281B', et vocali laude, 282C. Per quod vero medium vox deferatur, 478A'. Tres vero sensus exteriores, defectu mediis, juxta quosdam, in actu non sunt, 281C. — Qualitates sensibiles bene, in gloriosis corporibus, ad medium redigentur, XXIII 386A, ad medium scilicet proportionis, non aequidistantiae, XXV 295A'. — Cf. Beati, Cognitio, Visio.

In mundo. Homo quasi medium est inter corruptibile et incorruptibile, XXI 109D', XXII 204A. — Animæ sine medio patiuntur, XXI 405C, ideo tactus ut medium in potentia est ad sensibilia, 108A'. — Inter cœlum et terram quoddam est medium, XXI 450C', et etiam plura, aquæ scilicet et aer, XXII 108B', ex quibus universum resultat, 450C'; cœlum vero medium est inter æternum et temporale, 455D'. — Terra cœlo opponitur per medium sui seu infernum, XXI 456C'. — Cf. Cœlum, Lumen, Lux, Mundus.

In moralibus. Deus uno actu finem ac media vult, XX 617D'. Erga eum cuncta sunt ut media ad finem, XIX 386A', actusque, sine medio, versari possunt, 402A', 410C. — Omnis actus humanus medium ad finem esse potest, XXII 308D', et bonus est ex fine ac mediis proportionatis, 534C, vel ex æquali proportione inter principium, medium et finem, XIX 337B'; rectum est enim cuius medium ab extremis non egreditur, XXII 534C, XXIV 438C'. — Fides medium est inter scientiam et opinionem, XXIII 403C; spes est beatitudinis medium, 533B', que scilicet desideria omnia refert ad finem mediis proportionatis, XXV 398D. — Caritas est medium Deo placandi, XX 18B, per venialia

non directe minuta, quia venialia contra media sunt, 56A', etsi quædam contra finem esse possint, 62A; imo, juxta Scotum, veniale et mortale non ex eo quod circa finem aut media sint distinguuntur, XXII 234C. — Quædam virtutes per accessum ad medium perfectæ dicuntur, XXV 335C, medium scilicet inter extremas malitias in actionibus et passionibus, XXII 341A'; passio enim est contra medium rationis, XXV 135C. Virtus moralis circa media versatur, XXIII 523B', quam, juxta Stoicos, nemo nisi in summo habere potest quum medium sit indivisible, 584B'; in nobis vero virtutem juxta medium esse sufficit, XXV 348D'. Virtus etiam intellectualis in medio sistit, XXIII 525B. — De appetitione tentationis ut medium, XXII 223D et s. De medio prudentiae, XXIII 527C, justitiae commutativæ, XXV 346C'. De medio in actu procreationis, XXV 61C', in discretione, XXIV 339B'.

Baptismus Joannis medium tenet inter Veteris et Novæ legis sacramenta, XXIV 92B. — Aqua in Missa vino mixta aliud medium cum vino non efficiat, XXIV 299D. In consecratione verba « Mysterium fidei » medium exprimunt quo passionis effectus in alios traducitur, 225C.

Cf. Caritas, Fides, Spes, Virtus.

Varia. Materia est medium inter ens et non ens, XXII 30D'; genus, inter actum et potentiam, XIX 397C; agens, inter objecta et actionum terminos, 103B; operatio, inter agentem et objectum, XX 322B'; habitus, inter potentiam et actum, XX 29A; actus voluntatis, inter actum rationis et exteriorem actum, XXII 477C'; dilectio, inter amantem et amatum, XXIII 469C; vita mixta, inter activam et contemplativam; consilium, inter præceptum et prohibitionem, XX 616A'. Nil vero medium videtur esse inter substantiam et accidentis in creaturis, XIX 179D, inter distinctionem realem ac rationis, 408C, nec in relativis,

XX 296A', nec, juxta Aegidium, inter absolutum et respectivum, XIX 471D', nec inter materiam et formam, XXII 181B', 416C, nec inter gratiae infusionem et remissionem culpæ, XXIV 452C, nec inter salvari et condemnari in adultis, XXII 263A.

MEMBRUM. — *Physice.* Juxta quosdam, quid de patris membris in generatione resolutur, XXII 409A, quod est contra Philosophum, 407D', et Thomam, 409B'; juxta alios, generatio fit ex superfluitate ultimi cibi, 409D', quod a Bonaventura refellitur, 403A. Quod ad nutritionem membrorum est necessarium, in coitu emittitur, 410D, per eibum reparatur, 407A. Sed materiæ parte perdita, membra species non destruitur, 406B. — A Conditore membra principaliiter disponuntur, XXII 433D', aqua non fluxibili agglutinantur, 50D. — De monstribus duo corpora habentibus, XXIV 169C'; de deformitate membrorum ex conceptione tempore menstruorum, XXV 417A', et de corruptione membra unius actione alterius, XXII 192D. — Sectio membra non nisi in ordine ad aliud appetitur, XXII 223B, matrimonium impeditre potest, XXIV 93C, et restitucionem imponere, 401C, juxta membra necessitatem, 410B'. — Secundum antiquos doctores, membrum generationis in prævisione peccati datum fuit, XXII 201D, in innocentia parturitio sola dilatatione membrorum facta esset, 204A, et juxta Alexandrum, 205C', et Bonaventuram, 206B', pueri membrorum usum mox habuissent; quod ad quædam necessaria ab Alberto restringitur, 207B'. — Membra quæ contra vitia pugnaverunt, juste resurgent, XXV 246B, non tota materialiter, 266D', sed specificie, 270A, cum ea humiditate quæ de substantia est, 268D'; nec inconveniens est ut quod de uno fuit de alio fiat, 267D. — Membra a nativitate carentia tunc accipientur, XXV 274B, amputata ante pœnitentiam recuperabuntur, 268B', de-

formitates tollentur, 290 D, membrum generationis honestabitur, 273 D'; omnia fortiora et sana erunt, 298 A', distincta, 303 A, perfecte possessa et ad omnes actus habilia, 296 D, pervia ut aqua, 303 A, diversa tamen claritate praedita, 299 C', et ex contactu corum quae ad sonum apta sunt, resonantia formabatur, 478 B'; nec vchemens unius actio alterius operationem impediet, 281 B, quædam vero sine operatione mauebunt, 268 A'. Damnati ipsi cum integris membris resurgent, XXV 304 B.— Christus a conceptione membra perfecta habuit, XXV 322 B'. Cf. Beati, Resurrectio.

Moraliter. Virtutes, ut membrum unum alio, se mutuo indigent, XXIII 391 B'. Vitium capitale a membro directivo, scilicet capite, designatur, XXII 369 A'. — Peccatum originale posteris ut patris membris imputatur, XXII 385 C, filius enim quasi patris membrum est, XXIII 489 B, et ideo sub lege membrorum seu concupiscentia manet, XXII 384 C, quæ plus in quibusdam membris sævit, 378 D, unde in eis fiebat circumcisio, XXIV 68 A; per Baptismum Iex ista extinguitur, 131 A', non tamen penitus nisi miraculose, *ibid.* — Etiam membrorum exteriorum actus aut boni aut mali sunt, si a voluntate procedant, XXII 488 D; secus, si non a voluntate, 288 C, ut pollutio ex infirmitate, XXIV 244 D. In poenam enim peccati homo membrorum dominium amisit, XXII 293 D, sed per frequentes actus, ad actus virtuosos, XXIII 530 A', et in obsequium caritatis disponi possunt, XX 55 C'. — An passio pertineat ad omnia corporis membra, XXII 554 B'.

Spiritualiter. Christus est caput cui fideles ut membra uniuntur, XXII 227 A, quia membrorum motus voluntarii potius in capite sunt, 235 B', et quia est membrorum principium, 238 D, a quo fluunt ad membra sensus et motus, 235 B'. An Christus sit membrum Christi, XXIII 235 D'. Cf. Christus.

Ecclesia est corpus Christi, in quo sunt membra multa, XXIII 236 C', 242 B', ab una anima vivificata, qua est Spiritus Sanctus ad membra, mediante capite, defluens, 236 B', singulis membris dona dividens, XIX 530 B'; unde omnia sibi invicem subvenire debent, XXV 340 C'. — Angeli ctiam, XXI 562 D', ac Abel, membra Christi diei possunt, XXIII 235 A'. — Cf. Ecclesia, Spiritus Sanctus.

Membra Christi per Baptismum efficiuntur, XXII 423 C, per Eucharistiam quoque capiti jungimur, XXIV 84 B'. — Extremi cruciatus membris ligant, ideo tunc poenitentia parum valet, XXIV 542 B. — In quibus membris corporis debet unctio fieri, XXIV 600 D'. — Cf. Sacramentum, Unctio.

Peccatores membra Ecclesiæ manent, XXIII 241 B', non formaliter, sed potentialiter, 237 D', et etiam reprobri, dum in fide et caritate stant, 237 C'. Qui vero non sunt in caritate membra sunt diabolici, XXIII 397 A'. Cf. Excommunicatio.

MERIDIES. In angelis nec mane, nec meridiis, nec vespero est, XXI 297 C. — In morte Christi hora nona meridiem designare videtur, XXIII 383 B. — Quidam a meridie diem incipiunt, XXIV 243 C. Corpora glorificata ab aquilonc in meridiem in momento moveri possunt, XXV 276 B'. — Infans immergitur capite ad orientem, aquilonem et meridiem verso, ad totius imaginis reformationem, XXIV 415 C'.

MERITUM. Notio. Est actio qua agenti quid dari justum est, XXIII 339 C', XXIV 390 A', in operatione consistsens, XXII 546 C, magis in actu quam in habitu, XX 654 A, XXV 396 D. — Aliud est de condigno, quo jus acquiritur, XXII 346 B, XXIV 390 B, etsi in Deo nulla sit obligatio, XXII 346 B, quod a Petro « verum » vocatur, 349 B, ob æqualitatem meriti ac premii, 349 B'. Aliud de congruo, seu ex liberalitate dantis, XXII 344 C, 346 B', XXIV 390 B', quod a Petro « interpretativum » dicitur, XXII 349 C,

a Richardo vero « secundum quid », XXIII 325 C, et quod primo comparatum sine proportione est, XXIV 388 D'. Bonaventura etiam meritum condigni, digni et congrui distinguit, XX 532 D. — Ad meritum requiruntur dominium actionis, XXII 477 B, XXIII 325 A, sed voluntas ut principium actionum, XXII 522 A', XXIV 394 C', non ut instrumentum, XX 44 C, aut ab extrinseco mota, XXII 401 A', item intentio, 552 C, juxta quosdam, saltem habitualis, 542 D', non tamen simplex memoriae habitus, XI 399 C, item actio mercedi æquiparata, XXIII 395 A, ad beatitudinem pertinens, 327 A, nec debita, *ibid.*, et caritas, 324 D'. — In præceptis negativis meritum quoad actum interiorem invenitur, XXIII 602 A. Quantitas meriti ex parte operis et operantis perpenditur, XXIII 417 C', efficacia vero ex operis difficultate, voluntatis promptitudine, et magnitudine caritatis, XXII 367 D'. Numerositas operum respectu præmii accidentalis ad meritum valet, XXIII 535 C'. — Peccatum est æternæ poenæ meritum, XXII 466 D.

Causa. Deus merita causat, XXII 502 A; nullo modo præscientia meritorum prædestinationis est causa, juxta Richardum, XX 539 A, et Thomam, 536 A, et alios quosdam, 537 A'. Merita vero collationem gratiæ, non tamen ut causa finalis, producunt, juxta Albertum, 539 D', et Udalricum, 540 C, sed nullo modo ut propositum æternum, 540 B. Reprobatio, secundum Bonaventuram, sub merito cadit simpliciter quoad connotatum, 532 A', prædestinatio secundum quid, *ibid.* Ita Alexander, 534 A', qui etiam addit merita aliena ad gratiæ et gloriæ collationem, non ad præparationem, adjuvare, 534 B', quod a Cartusiano reprobatur, 535 A'. Juxta Henricum gratia sub merito congrui cadit, quantum ad opera subsequentia, XX 545 B', ut causa sine qua non, *ibid.*, contra quem Egidius, 545 A', et Cartusianus, 545 D'. — Voluntas Dei consequens respectum præscien-

tiæ ad merita et demerita futura dicit, XX 548 A', 627 A. Cf. Prædestinatio, Præscientia.

Deo sola sua voluntate nos liberante, non esset meritum, XXIII 275 B', 356 C, nec redemptio, 536 B'; ideo decuit personam divinam suis meritis nos reconciliare, 48 B'. Incarnatio nec meritis naturæ assumptæ adscribenda est, 36 B, 80 D', nec meritis hominis quantum ad substantiam, 417 D', secus, quantum ad efficaciam, 418 C. Patrum vero merita quasdam circumstantias de congruo obtinuerunt, juxta Augustinum, 417 D', Alexandrum, 418 A, Thomam, 419 B, Petrum, 419 A'. — Christus in statu meriti fuit, XXIII 321 A', secundum partem animæ inferiorem mereri potuit, 322 C', etiam pro se ipso respectu præmii accidentalis, 323 A', 325 D, et pro aliis respectu omnis meriti, 325 B', tantum ante passionem quantum post, 323 B', non vero quoad effectum meriti, 323 C'. Ejus passio nos salvavit, XXIII 236 A', 331 C', quæ nobilissimus est reparandi modus, 353 C', summe meritorius, 324 A', a qua omnis salus, 434 B, omnium nostrarum passionum merita excedens, 232 C. Cf. Christus (*De gratia*), Passio.

Meriti principium in nobis est gratia, XXI 330 B', XXII 493 D, 334 C, XXIII 92 B, 327 C', sine qua actus etiam bonitate civili perfectus ad meritum est indifferens, XXII 539 D', quæ vero ad promovendum ad sanctitatem per proprium meritum sufficit, XXIV 583 D, et ad quam actus nostri dispositivo se habent, XXII 350 C, quæ etiam tanto plus habet rationem gratiæ quod sine merito conferuntur, 267 B'. — Caritas est principium meriti proximum, XX 46 C, 44 C', XXIII 326 C', 500 A', XXIV 238 B, XXV 440 D, quæ ex actionis merito dignum vita aeterna efficit, 642 A', ex operum multitudine quoad meritorum numerum perficitur, XX 55 D, et patriæ mansiones per modum meriti distinguit, XXV 410 B. Opera extra caritatem facta meritum

de congruo habere possunt, XXIV 390D'. — Meritum a caritate oritur ex relatione ad finem, XXII 343D, et penes intentio-
nem finis per media mensuratur, 514C,
supposita bonitate morali cui superaddi-
tur, 534 B. — Meritum unius alteri pro-
desse potest, XXV 328C, non quod ad
meritum alteri cedat, XXIII 327D, nec
quod mereatur ad statum consequen-
tum, XXV 329C. Sic quidam meritis
supererogationis caritatem dispositive
procurant, XIX 523C; sic filii quando-
que meritis parentum multa donantur,
XXII 444A. An obedientia Adami suis
omnibus posteris ad meritum sufficis-
set, XXII 210A. An ei Deus dederit unde
ad meritum proficere posset, 265D. — Pro æquitate in meritorum retributione
injustum fuit animam innocentem cor-
pori infecto uniri, XXII 434B, sed bo-
num in posteris Adæ perditum nec na-
turæ nec meritis debitum erat, 329C. —

Cf. Adam, Caritas, Gratia.

In Patria. Redditio præmii quam-
dam ad merita importat æqualitatem,
XXII 325C', 360B', si præmium ac meri-
tum ad idem genus referantur, 345A, et
ideo ad justitiam distributivam pertinet
juxta Thomam, 345B, contra Durandum,
346C, etsi merita munera Dei sint, 345
A. Nam meritum est ratio ordinandi sicut
dispositio in ordine justitiae, XX 636
C, justitia enim unicuique juxta merita
redit, XXIII 333A, quæ in Deo etiam
reperitur, XXV 347B, ex comparatione
meritorum ad bonitatis sue condecen-
tiæ, 350D, quo sensu nequit de justitia
quidquid potest de potentia, XX 578B',
637A'. — Misericordia Dei sine merito
defectum gratiose tollit, XXV 333 C,
actum præceptum ad meritum gratiæ
imputans, et aliquid pœnae remittens,
XXIV 401D; Deus enim citra condignum
punit, 389B'. — Determinatio de præmiis
aut tormentis pro meritis judicium vo-
catur, XXV 366D, in quo conscientiæ
ut libri merita continentis aperientur,
261 B, ad discussionem eorum, 364D,

T. 25^{ms.}

quæ solis fidelibus sicut, 364B, modo
quædam sit commixtio meritorum ac
malorum, 363D'; ideo parvuli nulla me-
rita propria habentes non comparebunt,
366B'. An merita singulorum singulis
innovent, XXV 367A'. — Præmium
essentiale ex parte meriti ac præmii
aurea vocatur, XXV 439B'; in actibus
beatitudinis qui meritorum sunt præmia
consistit, 422C, seu visionibus omnibus
meritis respondentibus, 410C, et eidem
merito secundum diversa quæ in eo sunt,
447C, ita ut una anima alia dignior
exsistat, XXII 226C, divino exemplare
in intellectu juxta merita relucente, XXV
480A, et voluntate suum velle, non ut
meritum, sed ut præmii complementum,
volente, 404 A'. — Anima etiam ante
corporis glorificationem, in cœlo empy-
reo, XXI 151A, receptaculum juxta me-
rita occupabit, XXV 327D. — Corpora
quoque secundum merita glorificabun-
tur, XXV 246B', ut meritis animæ parti-
cipent, 254C, in loco pro meritis depu-
tato, 296D', diversa cum claritate, 299C,
quæ vel videri poterit vel non, quum ex
voluntatis meritis proveniat, 300D. Au-
reolæ autem meritum ex parte operis,
443B', et non solum voluntatis, intensius
esse esse potest, 444B'. — Beati in me-
rito non crescunt, XXV 328C', sed pro
nobis interpretative per merita orare
possunt, 339D', et legem novam levi-
orem reddunt, XXIII 644B'. Quibusdam
pro specialibus meritis specialia patro-
cinia committuntur, XXV 339B'. — De
hominibus meritis ad locum angelicum
habenduni parentibus, XXI 484A, et de
eorum assumptione ad quemcumque
angelorum ordinem, juxta Thomam, 509
A', juxta Durandum, 511A. — Angeli
custodes nunquam nisi pro meritorum
exigentia nos deserunt, XXI 550D', nec
tamen de nostra damnatione dolent,
quum nil meriti amittere possint, 553D'. —

Cf. Judicium, Præmium.

Post mortem et judicium nullum est
meritum, XXIV 367C, XXV 464C, quid-

quid de merito satisfactionis dicant quidam, XXIV 548D', contra alios, XX 58A, XXIV 547D'. Animæ in purgatorio per Ecclesiæ merita purgantur, XXV 338C. — De merito angelorum, XXI 308. — Puerorum in limbo nec mutari status potest quoad meritum præmii essentia lis, XXV 332D', nec dolent, ad felicitatem meritum non habentes, XXII 450A'. — Damnati in loco meritis respondente, XXV 304D, in aere vero caliginoso ratione officii, non tamen meritorum, torquebuntur, 326A. — De mitigatione poenæ infernal is merito B. M. Virginis, XXV 332C. — Cf. Angelus (*Conversio, Officia*), Purgatorium.

In virtutibus et sacramentis. Juxta Antisiodorensim meritum in fide plus quam in caritate est, XXIII 501D', quod de origine verum est, 501B, nec ad requiem pertingitur nisi merito fidei, XXV 324D'. Meritum fidei ratio non minuit, sed auget, XXIII 417C', modo non sit causa credendi, XIX 89D', nec fidei experimentum prebeat, XXIII 415D; eoque magis fides meritum habet quo difficiliora creduntur, 646A', v. g. resurrectio generalis, juxta Bonaventuram, XXV 253D. — De merito fidei patris filii lunatici, XXIV 497A'. — Spes ex gratia Dei et meritis procedit, XXIII 443A, quæ juxta quosdam, si sine meritis sit, peccatum est contra Spiritum, XXII 574C'. — Cf. Caritas, Fides, Spes.

Virtutes, quum meritum habeant, habitus sunt voluntarii, XXIII 404B, in rationali parte residentes, 521D; etsi in sensitiva meritum esse possit, XX 662C', quod non tamen juxta fervorem sensibilem perpenditur, 31C'. In somno etiam signum meriti accidere potest, XXIV 240C'. — Major est ratio meriti post peccatum, XXII 370B. — De merito misericordiæ, XXIII 525B, timoris servilis, 559C, poenæ humiliter acceptatae, XIX 410B, præsertim sine culpa, XXIV 393D, quæ ad meriti augmentum sæpe contingit, XX 502C', item, tentationis cui resisti-

tur, XXII 220B, delectationis de cogitatione etiam circa malum si utiliter fiat, 293B, virginis violenter oppressæ, XXV 441C. — De merito jejunii circa electuaria, XXIV 421B. — De merito vitæ contemplativæ et activæ, XXIII 581A. — Cf. Virtus.

Sacra menta ex passionis Christi merito virtutem habent, XXIV 56D, quod jam ante passionem erat, 49A, sub lege veteri, 66D, et sub lege naturæ, 74C. Baptismus meritum Christi præcipue applicat, XXIV 423B', independenter a baptizantis merito, 441B, etsi quid exinde conferri possit, 443C. Ipsum ejus desiderium merito Christi incorporat, XXIV 427B, et Baptismus sanguinis aureolæ meritum addit, 433C. — Eucaristia ad meritum fidei instituitur, XXIV 211D', cui succedit præmium visionis intellectualis, 266B'. Missa tamen pro parvulis offerri potest ad commendandam redemptionem qua sine meritis salvantur, 234B'; nec in ea majus perficitur ex merito celebrantis, 344C, qui, ceterum, quum vox sua propter meritum Ecclesiæ exaudiatur, XXV 27A, merito sanctitatis superior plebe esse debet, 45B', etsi se inferiore reputet, 9B. — Per modum meriti Christus peccata nobis dimittere potuit, XXIV 445C', applicatio meritorum sue passionis, 469A'. — De remissione probabili venialium per præcedentia merita, XXIV 568A'. — Poenæ temporalis meritum seu reatus, XXIV 373D', per contritionem aufertur, 374D', merito Christi, 69A, a quo et indulgentia valorem sortiuntur, 550C', per communicationem meritorum unius alteri, 554B'. — Homines quantumlibet virtuosi non applicant merita Christi potestate clavum, XXIV 524D', nec co-operantur ad salutem nisi de congruo, *ibid.* — Opera bona ut merita manent, XXIV 374D; opera extra caritatem facta, probabilius, quoad meritum vitæ æternæ, non vivificantur, 388A'. Juxta Guillelmum, etiam poenæ peccatorum dimis-

sorum quoad jus meritorum redeunt, XXIV 582B'. — In Extrema Uctione meritum ministri et Ecclesie multum valent, XXIV 601C — Cf. Baptismus, Missa, Sacramentum.

METUS est instantis vel futuri periculi causa trepidatio mentis, XXV 94A. Justus est metus quem malum grave a potestate majori inferri timetur, XXV 93C, vel quem homo constans metu majoris mali ad minus sustinendum cogitur, 94B, vel ad vitandum malum quid facit quod alias non vellet, *ibid.* Idem ergo est ac coactio necessitatem conditionatam faciens, 93D', quæ matrimonium impedit, 94B', etiamsi, juxta quosdam, consensus interior adsit, XXIII 634A'. Non tamen constans metu ad mentiendum cogitur, XXV 94A. — Metus per consuetudinem aufertur, XXIII 635A.

MILITIA. Officium militiae, etsi non commendabile, sine peccato exerceri potest, XXIV 438A', 439B'.

MILLENAII hæretici imaginarunt primam resurrectionem futuram esse mortuorum, ut per mille annos cum Christo regnent, XXV 230A', cum carnalibus delectationibus, 272D'.

MINERALIA quum secundum materiam et formam corruptibilia sint, XXV 386D', igne conflagrationis consumentur, 388D'.

MINISTERIUM. Angeli ad ministerium regni cœlestis ordinati sunt, XXI 392A, virtutis scilicet adsistricias ac ministraticis, XXII 73C, diversi quidem ad ministeriorum multiplicitudinem, XXI 221D, 234D', infimis infima, majora mediis, supremis supra nuntiantibus, 527D, etsi quilibet omnia ministeria exercere queat, 526C, ut Seraphim ad purgationis ministerium missus in Isaia, 526D. — Eorum ministerio Deus vult apud nos agere, XXI 533D, in omnibus quæ in corporalibus fiunt, XXV 24A, et tunc solum corporibus præsentes sunt, XXI 459C, ministerium tantum, non plenam dominationem habentes, 323C'. — Mini-

sterio eorum apparitiones etiam imaginative aut intellectuales, XXI 410A, 535A', revelationes propheticæ, XXII 251B, 347C', sonnia quoque perficiuntur, XXI 408B'. Sic intelligendæ sunt apparitiones Dei, XXV 421B, vel Spiritus Sancti, XIX 574B. De angelorum interventione in formatione corporis Adæ, XXII 143B', et Evæ, 163C', aut vocis asinæ, XXI 450D', in Christi transfiguratione, XXIII 303A, et agonia, XXI 547A'. — Eorum ministerio aliiquid fiet in resurrectione, XXV 251D, corporum partes recolligentur, 254C, homines celerrime adducentur, 360C', ad judicium vocabuntur, 365C, ad destinacionem deducentur, XXIV 547D', non tamen in purgatorio purgabuntur, 545C. Ipsi tandem pro ministerio exhibito gaudium accidentale accipient, XXV 365D. — Cf. Angelus (*Officia*), Chorus, Hierarchia (*Angelica*).

An angeli mali sine ministerio quiescere voluerint, XXI 345C, vel a ministerio ad dominium ascendere, 320A'. Nunc exercent ministerium in malo quod ex conditione in bono acceperunt, XXI 338A'; et sicut boni ad ministeria pietatis, ita ipsi ad iniquitatis ministeria depitantur, 360C', et veras quidem species multoties producunt, 431A'. An liceat eorum ministerio uti, XXI 435D', 437B. — De cognitione ministerii cœlestis qua Lucifer gaudebat, XXI 344A'.

Christus cooperatores ministerii sui fecit homines, XXIV 148D, ad sacramentorum dispensationem, XIX 522C, et prædicationem, XXIII 438A', ut eis tanquam ministerium habentibus credatur, XIX 577D.

Creatio per ministerium creatura non convenit, XXI 61D', bene vero multiplicatio et conservatio, 64D'. Sine ministerio naturæ agere supra naturam est, XXIV 470A. Sancti miracula operati sunt, ministerium exhibentes, XXI 421C. Sine columbarum ministerio Deus columbam formare potuit, XIX 576D'.

Eva serpentem per ministerium Spiritus loqui credidit, XXII 238A. — Ministerio sensuum homo ad scientiam hic ascendit, XXII 255C, glorificatus vero ministerio creaturarum jam non indigebit, XXV 384C, quæ tamen, sicut et cœlestia corpora, XXII 89D, ministerium servabunt excellentiam Creatoris repräsentandi, XXV 385D.

MIRACULUM est effectus supra virtutem naturæ vel agentis vel recipientis, XXIV 254C, praeter modum consuetum productus, 454C, cuius causa supernaturalis est, XXV 432A, vel agens naturale cum materia ad formam inepta, XXIII 402C, vel saltem agens supernaturale cum materia naturali, *ibid.* — Possibilitas ad miracula inserta est materiæ, XXII 168A, sed proprietates consequentes naturas non sunt miraculo adscribendæ, 163A, nec ad miracula configiendum est quum natura quid possit, 396A'.

Solius Dei est miracula operari, XXIII 298A', non novas creando materias, sed factas transformando, XIX 575B'. Ut homo, Christus sive orando sive imperando miracula fecit, XXIII 299B, virtute collata, 299C, habitualiter ei inexistentie, 298D, merito theandrica dicta, 326A'; sieque Deum esse se ostendit, 276B', exsequens quæ virtute creata fieri non possunt, 268A. — De miraculis unionis hypostaticæ, XXIII 102B', XXIV 283B', egressus ex utero virginali, XXIII 386C, et ingressus in Cœnaculum januis clausis, *ibid.*, apparitionis subitanæ columbae in Baptismo, XIX 577D. An sine miraculo quid non infectum ex Adamo ad Christi generationem servari potuerit, XXIII 107A. — Cf. Christus, (*De Christi potentia*).

Ordinis Virtutum est miracula facere, XXI 477C, quæ ideo moveri dicuntur in fine mundi præ signorum abundantia, XXV 382C. — Dæmones ipsi miracula facere possunt, XXI 413A, non tamen ad plenam miraeuli rationem pertingentia, 421A', nec cum Dei miraculis con-

venientia nisi in materia, 424A, et in tempore brevi exsequentia quod Deus in instanti, 426A'. — Improbis etiam dari potest miracula agere, XIX 520A. — Cf. Demones (*Potentia*), Virtutes.

Ad Ecclesiam translatâ fuit potestas miraculorum, XIX 62A', ut prædicatio Evangelii firmetur, XXIII 230B, gentesque ad fidem convertantur, XIX 570D; fides enim informis miraculî innititur, XXIII 409A, per miracula acquiritur et confirmatur, 409C, miracula scilicet Christi, 435D, quibus primo Apostoli ad fidem adducti sunt, 382B, miracula et Apostolorum, 428B, 435D, et virorum beatorum in decursu sæculorum, XIX 63B, 570D. His innixa miraculî, fides scientia certior est, XXIII 442C'; miracula enim fidem excitant, XIX 523C, etsi veritatem prædicantis tantum probent, 421D', nec, ut vult Aëgidius, ab intellectu spiritualium retrahunt, 570C'. — Miracula manifestant Dei providentiam et scientiam, XX 385A', potentiamque, XIX 565B'; corporum Sanctorum venerationem approbant, 554D'; interdum obedientiam etiam indiscretam commendarunt, XXII 591D'. Fide etiam informi fiunt miracula, XXIV 74A'. — Cf. Fides, Prædicatio.

Eucharistia miraculî plena est, XXIV 260B, transsubstantiatio tamen non est proprie miraculum, 279A, sineque miraculo, ea completa, generatio et corruptio esse possunt, 323D'. De quodam miraculo secretum confessionis confirmante, XXIV 572C'.

Nec ignis conflagrationis, XXV 369C, nec resurrectio carnis, 244C, miracula erunt; sed per miraculum qui minus vel plus æquo statura habet plus minusve accipiet, 274B, singulorumque merita singulis innotescunt, 367A'. — De Antichristi miraculî, XXI 420A, B, XXV 375A. — Corpus in eodem loco cum alio corpore esse nequit nisi per miraculum, juxta Thomam, XXV 293D, contra Scotum, *ibid.*, nec corpus glorio-

sum cum non gloriose etiam per miraculum, 291A; sed gloriosum sine miraculo et videri vel non videri, XXIII 383 D, et palpari vel non palpari potest, *ibid.* — *Cf.* Corpus (*Corpora gloria*).

MISERIA. Voluntas miseriam naturaliter fugit, XXII 233A', minoremque majori praeferit, XXV 436C, nec ut talis amari potest, XXI 390A', nisi per accidens, XXV 397A', sicut mors ut a vita miseriis declinetur, 406D; nec propter eam appeti potest non esse, 437B, quod tamen a Cartusiano et Henrico impugnatur, si de culpa miseria agatur, 457C. — In displicentia plus quam in nolitione miseria est, XX 646A'. Duplex autem est miseria, poenae et culpa, XXV 436A, secunda per gratiam aufertur, XXII 493C, utraque in gloria, XXV 423C'. Nam quidquid dicat Scotus de natura intelletuali beatitudinis ac miseriæ semper capaci, 429A, libertas a miseria non nisi in patria reperitur, XXII 271C; hic semper arctatur, 587B, ac semper timentur et carentia Dei, summa miseria, XXIII 565B', peccatum, XXII 409C', miseriæ vitae, que illud sequuntur, 391C, et etiam post Baptismum manent, 637C', maxime tentationes, 208C'. — Quædam actiones propter miseriam ad finem non ordinantur, XXII 542C.

Misericordia miseriam concernit, XXV 351D, et ab ea mensuratur, XXIII 471A, proximorum miseriae relevamen conjectans, XXIV 417D', et est actus justitiae, 525C', conveniens homini qui alterius miseriam facit suam, XXV 351A, et Deo, qui aliorum miseriis subvenit, 351B, et misericordis eum uno quam cum alio agit, 350B.

Homo ex culpa in miseras cecidit, XXII 379B', e paradiso ejectus, 370C, corporis corruptioni subjectus, 148B, ut ad patriam adsipret, 372A, cui delicie obessent, 457D. — His miseriis Incarnatio convenientius succurrerit, XXIII 275A', nec homini derogant, XXIV 47B, quum a sensibilibus naturaliter agnoscat, XXIII

33C'. Adam tamen medium habuit cognitionem Dei inter eam quæ patriæ et eam quæ miseriæ est, XXII 254B. — Anima ante hanc miseriæ meliorem vitam non egerunt, XXII 142B, nec post eam in miseras sunt reversurae, 142B; sciens enim ad miseriam se redditum, non est beatus, XXV 259C. — In fine sæculi omnis miseria finietur, XXV 411C', nec Beati ad vite miseras devolvendi sunt, 354A; nullam resistentiam eorum motus habebit, 294C, ipseque motus miseria non erit, XXIII 511C', perfectionesque cœlestes, magis quam in hac miseria virtutes, a peccato eos servabunt, XXV 427C'. Miserias tamen reproborum vident, ut Deum laudent, 458B', ac nostras, ut pro nobis orent, 341B. Parvuli ipsi in limbo miseriam infernalem scient, XXII 449C. — Rationabile est damnos corpora recipere juxta merita, ad vitam etiam cum miseria, XIX 370A, cum miseria summa, XXV 307B', consummata, 401D, orta ex visione electorum, 459A, etiam propinquorum 463D', ita ut magis de miseriis doleant quam viventibus apparere cupiant, 324C', et potius non esse quam hanc miseriæ eligerent, 454A'. Nec mors miseriam hanc terminabit, 306C, nec sociorum miseria propriam minutet, 363D, nec spes eam mutare ex vivorum suffragiis, 329D', aut ex pœnitentia, XXIV 366A'. Ipsaque receptacula, vel quia ad hoc disposita, XXV 467B, vel quia detestata, illam augent, 326D'. Venialia quoque ob statum miseriae infernalis sine fine punientur, XXIV 563D, contra Scotum, 568B. Libertas a servitute miseriæ in reprobis minutetur, XXI 391A'. *Cf.* Damnatio (*Pœna*), Misericordia, Reprobi.

MISERICORDIA multipliciter sumitur, XX 527, XXIII 284B, XXIV 417B', C, XXV 351B; sed est relevamen miseriae proximorum, XXIV 417D'. — Sunt opera misericordiæ aut corporalia aut spiritualia, et utraque septem sunt, XXIV

418C; qui sunt actus est genere boni, XXI 49A', XXII 483, si facti cum recta fide, 530, propter Deum, XXIV 417A', et quidam gentilium per illa ad Dei gratiam sunt perdueti, XXII 550B'. — Est actus misericordiae, prasertim in prælatis, XXIV 531B', correptio fraterna, 531 A'; similiter eleemosyna, 417C'; dat autem eleemosynam, qui misericordiam præstat, 378. — Misericordiam quam aliis impendimus non relinquitur sine summa mercede, XIX 98, et in Scriptura æterna beatitudo primo et frequentius promittitur vitæ activæ, id est operibus misericordiae, quam vitæ contemplativæ, quare, XXIII 578D'. — Quid si quis misericordiae causa furatur, XXII 531, aut mentitur, XXIII 612, aut si quis proximo suo non miseretur, XXIV 378, 582A, B. — In die judicii erit disceptatio vocalis de operibus misericordiae, quæ erit damnatorum tantum, XXV 364D', quare, 364 C', 365C. — Tertia petitio dominicalis reducitur ad quintam beatitudinem : Beati misericordes, etc. XXIII 556B', et ad donum consilii, 556C'.

In Deo est misericordia, XXV 351A, perfecta, XIX 476D, quæ est secunda perfectionum velle divinum concernentium, 478C', et una ex manibus omnipotentis Dei, XXIII 425B. Est autem Deus misericors non in quantum ex miseria aliena afficitur, XXV 351B, sed in quantum alios a miseriis relevat, *ibid.*; non secundum compassionis affectum, sed pietatis effectum, 351C. — Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei, XXI 45C', XXII 333B, C. Non sufficit voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei, et vice versa, XXII 313. De ea præsumere vel eam negare, est peccare in Spiritum Sanctum, XXII 570, per præsumptionem, 576B, vel desperationem, 576B', ex certa malitia, 576A'. — Quomodo datur Deus misericordia nostra, XX 3. — Deus miseretur nostri propter suam bonitatem, XIX 98, sine ullo merito nostro, XX 527. — Miseri-

cordia et bonitas in Deo realiter idem sunt, sed ratione tripliciter differunt, XXV 351C; item misericordia et justitia sunt una eademque divina essentia, XX 600, XXIV 21A', XXV 343, cuius distincti sunt actus, XIX 469A', quia aliud convenit ei ratione justitiæ, aliud ratione misericordiae, XX 206C', et secundum diversam conceptionem alia ipsius opera misericordiae, alia justitiæ, XXIV 21A', alia bonitati ejus attribuuntur, XXV 344. — Ad quod attributum diuinæ naturæ reducatur opus misericordiae, XXV 351B'. — Deus non potest contraire suæ misericordiae, XX 580D, nec aliquid facere contra suam justitiam, 585D; sed aliter debet ponи misericordia circa damnandos, aliter circa salvandos, 544A'. — An Deus ex misericordia sua semper puniat citra condignum in purgatorio, XXV 320, 323, 333A', B', in inferno, XX 21D, XXV 351D', 352C, etiam in peccato originali damnatos, 352C'. — Misericordia non repugnat justitiæ, nec ipsi justitia, XXIV 441, XXV 353A, sed eam moderat, XXIV 444, XXV 355C, ac superexaltat, 353D, quum Deus prior sit misericordiam exercere quam vindicare, XXII 209D, XXIV 579A. An sit prior vel posterior justitia, XXV 354A, B. Nunquam separantur, XXV 355A', nec separari valent unquam, XX 542A, 544A, XXV 355B', sed in omni opere Dei conjunguntur, 353A', 355C, quomodo, XXIV 21B', XXV 352D', 355B. — Est ergo misericordia Dei ubique, XXIV 445, nec possumus ei mensuras ponere aut tempora definire, 537. Sed magis manifestatur justitia in damnatis, XXII 460A, misericordia in creatione, XXV 353B, in conversione gentilium, 353C, in sacramentis, XXIII 340B, XXIV 450B, 509D', 535, 546D, et tot mediis salutis, 89B, per quæ saltem aliquos in illam, a qua deficiunt plurimi, perduxit salutem, XX 520B, potissimum vero reluet in restauracione, sanctificatione, XIX 80C, XXIII 354D, et Beatis, XXII 450A;

una et altera refulcent in parvulis cum originali peccato e vita discessis, 449 D. — In generali tum misericordiam in electis, tum justitiam in reprobis Deus non solum vult demonstrare, sed et peragere, XX 537 A'. Quomodo dicatur misericordius agere cum uno quam cum alio, XXV 349 A et s., 350 B', C'. — An per indulgentias fiat nimis magnum forum de misericordia Dei, XXIV 553 D, 556 D, 557 B'. — An aliqua misericordia flectantur ad reprobos angelii, XXI 553 B', aut animae justorum, 555 C', XXV 453. — Cf. *Justitia*. (*Justum esse Deum...*)

Misericordia fuit in Christo, XXIII 284 A, utpote passio bona seu quaedam commissio, 284 B, et maxima misericordiae fuit pro nobis satisfacere, XXIII 353 D, hominem fieri propter nos, 34 B', Patri se offerre pro salute nostra, 445 C', et tanta salutis remedia providere et concedere, XXIV 89 B, inimicis Trinitatis, quam summe dilexit, 89 C. Quare primorum parentum posteritas tanta fuerit miseratione digna et venia, XXIII 34 D, 352 A'. — Cicatrices manent in corpore Christi in signum misericordiae Dei ad homines, XXIII 383 D', ac in damnatorum opprobrium, XXV 379 D'.

Cf. Miseria.

MISSA. In Missa Christus tria officia sacerdotis, advocati ac medici exercet, XXIV 251 D, eademque hostia offertur quam ipse obtulit, 217 D'. Vinum in ejus sanguinem convertitur, XXV 270 B', et frequenter sub specie infantuli visus est, XXIV 332 D. — De mentione Abel et Abrahæ in canone, XXIV 209 B, et de verbis consecrationis, 218 D'. — Missa ratione operis operati prodest, XXV 333 C, sive fiat a bonis sive a malis, valet, *ibid.*, ratione mysterii, 335 B', magis tamen si a bonis, ex opere operantis, XXIV 345 B, ratione orationum, XXV 335 B', quæ etiam per devotionem petentes aut celebrantis, aut per intercessionem Sancti compensari possunt, 335 D'.

Missam pro pueris celebrare licet,

XXIV 334 A'. An celebens possit per unam Missam solvere quod duobus tenetur, XXV 338 A. — Nec Missa haereticorum, schismaticorum, excommunicatorum audiri potest, XXIV 345 A, nec pacatum de Missa celebranda facere licet, XXV 46 D', nec temporalia pro Missis tricennarii dare, nec quid accipere ante completas Missas, 51 A; pretium vero recipi potest ratione laboris, 45 A, ad sustentationem vitae, 47 A. — De defectibus in Missa, XXIV 347 A', ante consecrationem memoratis, 348 C, aut post, 348 B. — Primitus Missæ rarius celebrabantur, majusque intervallum inter communio-nem ac comestionem requirebatur, XXIV 213 B'. — Officium in ordine ad Missam persolvi debet, XXIV 207 D. — Cf. *Eucharistia*.

MOECHIA potius quam homicidium per di-versa præcepta vetatur ratione objecti magis concupiscentiam moventis, XXIII 647 D'.

MULIER et viro formari debebat, XXII 463 C, juxta Petrum, 464 A, et Albertum, 464 A', ita ut sit aliquo modo ratione inferior, 226 A, quamvis, ut et vir, imago Dei, XIX 231 B'. — Mulierem de costa factam certum est, XXII 162 C, et jam in costa erat ex quo fieri posset, XXIII 405 A, sine additione materiae, juxta Hugonem ac Magistrum, XXII 162 C, secus, juxta Thomam, 162 C, cum ali-qua parte carnis ipsius Adæ, secundum Bonaventuram, 163 B, ministrantibus angelis modo ignoto, 163 C'. — De tripli sententia a Durando de hoc relata, 163 C. — An generatio ab æterno mulierem ab æterno requirat, XXI 74 B', ipsamque ab æterno prægnantem, 86 C'. — A diabolo est quod a muliere tentatio incepit, XXII 225 A', ad viri exercitationem, C, et excusationem, muliere quidem magis peccante ex mentis elatione, 230 C', curiositate, gula, inobedientia, 231 D, unde tres poenæ, in conceptu, partu et subjectione procedunt, 378 C, 392 B. — Mulier rationem inferio-

rem in peccando repræsentat, XXII 290 D'. nec ab ea fuit initium peccati originalis in natura, 437A'. — An Adam ut Deus esse voluerit mulierem non reprehendendo, XXII 227A'. — Cf. Adam, Eva.

Decuit Deum de muliere carnem assumere, XXIII 223A', et quidem virgine, 222A', etsi de utroque sexu nasci poterit, 222 B'. — Decuit hanc mulierem nunquam a diabolo contritam esse, XXIII 98A', et virginitatem vovisse, XXV 103 C. — Cf. Maria, Virgo.

In matrimonio. — Matrimonium est viri ac mulieris conjunctio, XXV 75C, 236A, a Deo mulierem ex costa viri formante institutum, 67B, ut mutuum in rebus domesticis sibi præstent auxilium, 60D', sic dictum ex munis a muliere exhibitis, 76A', que nubere non debet nisi ut mater sit, *ibid.* Non nisi ad generandum vir et mulier in paradiſo convenissent, XXII 201D', et tot viri quot mulieres, juxta quosdam, in innocentia exstitissent, 203A. — Conjunctio viri et mulieris bonis matrimonii honestatur, XXV 110B', sine quibus peccatum esset grave, 112D; fides tamen matrimonialis non est theologica virtus, sed moralis, qua tali viro talis mulier deputatur, 111 A, ita ut unus uni jungatur, 124A, quod pro educatione prolis, 60C, et perfectione requiritur, 135A. In hoc Deus omnem super virum ac mulierem habens potestatem dispensare quicunque, 129B, et utique primitus dispensavit, 124C', 129A', nulli tamen mulieri plures viros habere consentiens, 63C. In veteris legis repudiis vir et mulier ad paria judicabantur, XXV 150C, sed vir solum mulierem repudiare poterat, 134B, per sententiam a judice latam, 131D, ita ut ea alteri nubere posset, 133A', non vero ad primum redire, 131D'. — In debito quoque reddendo aut solvendo æqualitas inter virum et mulierem non est nisi proportionis, XXV 118B. Menstruata juxta quosdam, petere nequit, 117C',

sed ad eam accedere permittitur in fluxu inordinato, 117D, nec tunc certa est sterilitas, 117B'; ipsa vero pro posse avertere debet, 117D'. — De muliere a dæmonio arrepta mane in processione post debiti redditionem in nocte, XXV 119A. Viro dissentienti creditur quum separatio a muliere petitur, 144D. Facta separatione ob perpetuam impotiam, mulier cum alio contrahere potest, 144 D, non vero ob arctionem, 145A'. Sed arcta, si cognoscatur, primo restitu debet, 145B', nisi viri sint complexionis nimis distantis, *ibid.* Nec arcta quæ idonea fieri nequit contrahere potest, 139 A'; nec mulier petere potest a viro impotente facto ob causam matrimonium consequentem, 116B'. — Sciens contrahendo viri frigiditatem, vere contrahit, XXV 142A; ipsis vero frigiditas non tam evidenter allegari potest, 144B', quia universaliter frigidior est viro, 142 B, minorque caliditas ex ejus parte requiritur, 142C', etsi citius ad pubertatis annos veniat, 155A'. — Dominium in corpus servi qui contrahit, in mulierem transfertur, domini dominio salvo, XXV 155D', nisi consensus in conditionem feratur, 99B'. — Mulier sine consensu viri vovere nequit, XXV 116C'; viro ante matrimonium consummatum ad sacerdotium promoto, jus suum servat, 84D', non vero jus alteri nubendi, si consenserit, 158D', sed petendi debitum, etiam a viro post votum simplex contrahente, 170D. — Ante copulam mulier dimitti potest, XXV 85C', sicut ei licet, post viri professionem, alteri nubere, 78B'; castitatem vero vovere aut religionem ingredi debet, ut vir profiteatur, 79C. Si religionem ingrediatur, invito marito, revocari potest, 78A'; quo defuncto, nec cogatur ad religionem reverti, nec alteri nubat, 79A'. Si spes sit eam convertendi, maritus conversus apud eam manere debet, 184A. De voto non pectinandi capillos, 165C'. — Mulier cum corrupto contrahens, irregularis

fieret, si hoc posset, XXV 82B', sicut vir qui corruptam cognoscit, 83A. — Cognatio spiritualis a muliere non contrahitur, XXV 207C', sed ad eam transiit, si cognoscatur, etiam non uxorem, 206 B'. — Quis gravius peccet adulterando, vir au mulier, XXV 150D. Vir adulteram dimittere tenetur, juxta Hieronymum, 151D, contra alios, 149A', non tamen proprio iudicio dimittere potest, nisi culpa illio probetur, 149C', nec truedare, 159A', sin, a matrimonio prohibetur, 159D'. — Cf. Debitum, Divortium, Impotentia, Matrimonium, Repudium, Servitus, Votum.

Aspectus mulieris, etiam in somno, genitalia provocat, XXV 473A', quod praecedentis cogitationis in turpi fixæ signum est, si de tali antea cogitetur, XXIV 244A'. Premium corporis ei datum mulier retinere potest, XXIV 400C; ex adulterio pariens et heredem exhendas, ipsa ad restitutionem tenetur, 402 C', vel ad ingrediendum religionem filium hortare, 407A. — In somno cognita aut amens, mulier virginitatem solum materialem amittit, XXV 433D'. — De apprehensionibus mulierum amantem a longe venientem præsentientium, XXI 404A, vel maritum quem abhorrent, 405 A. — De jejuno mulieris prægnantis, XXIV 419C'. De mulierum circumcisione, 67C', Confirmatione, 198A', potestate clavis, 524D, confessione peccati turpis apud complicem, 490B, Ordinis receptione, XXV 34D, solenni penitentia, 371A, post quam non veluntur si sit propter fornicationem, 370B', etsi co-mam non amittant, quæ subjectionem significat, 371B; de mulieris dote, 433D.

MUNUS. Hilarius ponit in Patre æternitatem, in imagine speciem, usumque in munere, XX 321C', in quo omnis est Divinitatis fructio, 70C', omnia Dei munera, 74C, quæ materialiter prius quam ipse Spiritus dantur, XIX 524B, et majo- rata homini lapsu, probabiliter, XXII 367B', quorum diversitas ad prædestina-

tionem Dei principaliter referenda est, XX 21C. Totum ex Dei munere conferri debet, XXII 318D, nec ipse nisi ex suis muncribus accessibilis est, XXIII 235A, quæ frequenter «gratia» appellantur, XXIV 493B', vel «dona», XXIII 560C; quo sensu character etiam munus sit, 174C'. Merita ipsa munera Dei sunt, XXII 345A', ex liberalitate ejus data, 344C'. — Munus gratiae potentiam compleat, XXII 492B', nec, juxta Durandum, ante eam essentia perficitur, 329C. — Per dona gratiae et gloriæ munera Deo unimur, XXIII 487C, bonitas divina participatur, 461D', et amicitia Beatorum in his fundatur, 463A', nec vero, muncribus glorie adeptis, opus remunerabile jam possibile manet, 324B. — Sacerdos, extra molestiam patentem, munera non perfecta relinquere nequit, XXIV 348A', quæ sumimus Sacerdos, ut munus Dei, ipse offert, 251D', et acceptabilia facit, 252C. — Plus valent indulgentiae quam munus oblatum, XXIV 558A', leviusque est istud afflictione pœnitentiali, 550C. — Simonia fit per munus a lingua, ab obsequio vel a manu, XXV 49B, vel per munus quodecumque ex pacto datum, juxta Richardum, XXV 50C', vel per simulationem, si ex his fiat quæ quasi munera sint, XXIV 416A'. Munus a lingua vel ex lingua oritur, vel in actu linguae sistit, 49A'. Etiam in parvis muncribus simonia apud Deum esse potest, 49C, et ab ipso Papa committi, 49D. Cf. Simonia.

MUSTUM vinum est completum, XXIV 298 D, ex quo confici potest, quamvis non deceat, 298A'.

MUTILATIO membra justo metu timetur, XXV 93C, quæ deformitas, quum ad vitium naturæ spectet, ab electorum corporibus auferetur, 270C.

MUTUS in persona Ecclesiæ mentaliter deprecari potest, XXIV 78C. Ad restitucionem tenetur, 398A', non tamen semper, 398D', sed eum qui abstulit ad reddendum inducere debet, *ibid.* — Aleator

penes mutum lucratus, lucrum retinere nequit, XXIV 411B.
MUTUUM sic appellatum ex eo quod meum fit tuum, XXIII 608D, sine injustitia fieri potest quamvis inæqualitas sit ex parte rei, XXIV 399C', non tamen sub usura sine necessitate, XXIII 609D, D', nec ultra valorem mutuati accipiendo

quum dominium transfertur, 608D', nisi ex benevolentia offeratur, XXIV 417B.
— Debet restitu vel amissum recompensari, XXIV 400A'. Dilatio vel anticipatio solutionis rationem mutui habent, XXIII 609A'. De acceptatione supra sortem in mutuo, 629A, XXIV 403B.

N

NAAMAN, Syrus, qua virtute in Jordane sit sanatus, XXIV 53D'.

NANI ad debitam staturam resurgent, XXV 274B'.

NASUS. Abscissio nasi irregularitatem parit, XXV 56A. — Nasi curvitas dicitur simitas, XXIV 318B. — An simus resurrecturus sit simus, XXV 267C.

NATIVITAS, quæ non idem est ac productio, XXIII 480D, et quam primo significat natura, 427D, generationem viventium designat, XXII 474D, et proprie competit subsistenti tantum vel supposito, XXIII 179C', 180B, non formæ et naturæ, 441C, nisi ex consequenti, 179C'. Ideo natura Christi divina de B. Virgine nullo modo potest dici nata, XXIII 480A, C, D, 482B; natura ejus humana nata dici potest, 180D', 182A', non per se, sed ex consequenti, 179C', 180A, A', per accidens vel per synecdochen, 181A. — Filii essentia in divinis, licet per generationem accepta, non dicitur nata, XIX 343A, quia etsi habeat terminum ad quem, qui est esse, caret termino a quo, qui est non esse, 343B. — An in Christo sint duæ nativitates, XXIII 482D et s. — An dicendum sit: Filius semper natus est, vel, Semper nascitur, XIX 426C; vel, Semper nasceretur, 426A' et s. An nascendo acceperit quod sit Deus et divina essentia, XX 85D, A', 86C, C'.

Sicut duplex est nativitas carnalis,

alia in utero, alia ex utero, ita et spiritualis, alia per Baptismum, alia per Confirmationem, XXV 205A', in qua pater Deus est, mater, Ecclesia, 206B. — Illegitimi nati a susceptione ordinum repelluntur, XXV 55D'. Cf. Legitimitas, Spurii.

NATURA. *In genere.* Natura, quæ dicitur a nascendo, XIX 309A, 423C', et nativitatem proprie significat, XXIII 427D, inde ad multas alias significationes translata est, XIX 429C, 443C, XXII 471D, XXIII 420D', 427A', XXIV 433C. Sæpius quidditatem vel essentiam designat, XXIII 427B', et ita, ut ait Boetius, sumitur tanquam specifica differentia unumquaque informans, *ibid.*, et est, per actum intellectus in rerum sensibilium natura fundabilem, XXIII 73C, ratio universitatis, speciei, generis, et etiam absoluti, XXI 213A, quamvis nihil illorum, nec ipsa individuitas, sit de ratione ipsius, *ibid.* Sed proprie est sive principium intrinsecum in eadem essentia producens sibi simile secundum formam et speciem, XXI 57D, sive vis insita rebus ex similibus similia procreans, XX 423B, XXI 34, 433E', 443C, seu ex quo pullulans pullulat, XX 122C, et ita sumitur tanquam principium generationis, XIX 294B, 313D', XX 123C, et principium operandi, XIX 309A, mediante tamen potentia, 334C, principium scilicet quo agit suppositum, 316B, D.

Modo pro materia sumitur, modo pro forma, modo pro via generationis, XXIII 391D, XXIV 453C; sed magis est forma quam materia, XXII 179B, et sic est naturalis motus principium, XXI 452A, dupliceiter, activum et passivum, XXII 179B, XXIII 391D, XXV 248B'. — In tribus stat perfectio naturae, XIX 238D'. In omnibus, quod perpetuum est, est per se de intentione naturae, XXII 201A; unde in incorruptilibus ipsum individuum intendit, in corruptilibus vero solum speciem, 201B. Omnium natura constantium est terminus et ratio magnitudinis et augmenti, XXI 88D', 169D. Natura vacuum horrere dicitur et infinitum, XXI 89A.

In creaturis, Deo creaturarumque productione a Deo. Natura creata ex se avara est et in se curva, XXI 272A', 273C', nec ad ultimum finem, ad quem tendit, pervenire potest nisi ex omnipotentia Dei, XXV 249B. Item, non ex nihilo operatur, sed ex ente in potentia, nec potest anticipare operationem Dei, XXI 423C, sub qua est, XXV 249B. Item, non deficit in necessariis, XIX 83D, nec unquam nisi ut in paucioribus deficit, ideo quæ naturaliter fiunt, ut in pluribus accidunt, XXII 100B', et quædam omnibus imponit et cuilibet, sicut apud homines manducare, quædam vero cōmunitati tantum, sicut generare, XXV 61A'. — In creaturis, natura alia est particularis, quæ indivisibilis est et incommutabilis, XIX 481A', XXI 212D', 213B, nec, eadem manens, pluribus suppositis, sive absolutis sive etiam relativis relatione originis, ex illa natura ortis, communicari valet, XXIII 59C, C' et s.; alia est universalis, quæ dividi et communicari potest, XIX 481A', et multiplicatur et diversificatur in cunctis individuis participantibus eam, 179B', natura se habente ut forma, individuis ut hujus formæ suppositis, XX 375C'. — Item, in creaturis quia natura differt ab essentia, XX 123B, aliquæ dicuntur unius naturæ,

quæ non sunt unius essentiæ, 376A; et quia in omnibus naturis creatis natura differt ab esse, XIX 182B', nec esse habet nisi in suppositis, 182C', XXIII 84C, idecirco numeratur per accidens juxta numerum suppositorum, XIX 182C'. — Differunt enim natura seu res naturæ et suppositum re et nomine, juxta Bonaventuram, XIX 402A, et Thomam, XXIII 139B', 211C', 212B', ratione tantum et nomine, juxta Henricum, 213C, et Cartusianum, 212B', C', qui asserit naturam et suppositum non realiter distingui, licet natura ingenerabilis sit et incorruptibilis, suppositum vero generabile et corruptibile, XIX 189B. Quum autem in angelo inveniatur una natura in una persona, in homine, in una persona plures naturæ, et in Deo, in una natura plures personæ, XIX 181C, melius cum Alberto dicendum, quod in quibusdam natura seu *quo est*, differt a supposito seu *quod est*, et actu communicatur per generationem, 184A; in aliis differt a supposito, sed non actu communicatur per generationem, ut in stellis, *ibid.*; in aliis differt a supposito, et tamen est ipsum *quod est* indivisible, ut in angelis, 184B; in divinis tantum natura omnino indifferens est a supposito, a quo differt ratione solum et nomine, XXIII 211D', et indivisa manet in omnibus suppositis, XIX 183A, 184C. In Deo enim, idem sunt natura et esse, XIX 339D', 423C', et natura esse independens habet a suppositis, ideo cum suppositis non multiplicatur, 183A, 184C, sed cum unitate essentiæ stat suppositorum pluralitas, 179C et s. — Item, in processionibus divinis natura concurrit cum intellectu et voluntate, XIX 443A' et s., et proprie principium est generationis Filii, 189C, C', 322A, 326B' et s., 327B, D' et s., 435B', et Spiritui Sancto communicatur per actum voluntatis, 435B', 437B et s., 441A', B', 443C. — Item, a Deo solo naturæ rerum quantum ad suam institutionem procedunt, XXI 64D, cuius vo-

luntatis et naturæ opus sunt, 37C, in Deo enim idem sunt natura et voluntas, *ibid.*, quæ extra Deum, licet in quodam convenientia, XIX 433B, sunt principia opposita, 128C, quum natura agat determinata ad unum, XX 583D', non voluntas, XIX 326D. Quantum autem ad suam multiplicationem, naturæ rerum per causas produci possunt, XXI 64D; sed primæ corruptibilium hypostases immediate a Deo facta sunt, 64A', quia nulla præcesserunt principia naturalia, et modus fiendi naturalis esse non potuit, XXII 162D', nec tamen proprietates consequentes naturas institutas sunt miraculo adscribendæ, 163A. — Distincto contra naturam, quod tripliciter esse potest, XX 642C', D', a supra naturam et præter naturam, 571C', et maxime distinctis donis naturalibus, per quæ providit Deus de naturali perfectione hominis, a supernaturalibus, per quæ providit de necessariis ad ejus supernaturalem felicitatem, XIX 86A' et s., 87B', XXIV 267A' et s., 469D', dicendum quod Deus possit, quodam saltem sensu, agere contra naturam vel præcipere contra legem naturaliem, XX 642C' et s., et quod cursus naturæ immutari valeat non tantum ex causa naturali, sed etiam ex supernaturali, XXV 132A; haec tamen immutatio ejus solius est qui naturam instituit, XXIII 298B. — In omnibus opus Dei præsupponitur operi naturæ, XXI 100B, et operi artis præsupponitur opus nature, 423C, D.

In Christo. An et quomodo naturalis fuerit Christo gratia, XXIII 420B et s. — An mors Christi fuerit naturalis, XXIII 300C'. — An naturam humanam, quæ tripliciter secundum Albertum in Adam fuit, XXII 406D, a Christo decuit reparari, XXIII 325B et s. — De natura Christi humana et divina. *Vide Assumptio, Christus, Incarnatio, Nativitas.*

NATURALE, quod tripliciter sumitur, XIX 429C, XXI 452B', 297D', XXIII 420C, B', D', 421C', D', 422A', XXIV 324D,

proprie designat id quod rei convenit secundum conditionem sue formæ, XXII 519B'. In naturalibus, id quod est naturale consequens formam, semper inest, consequens materiam, non semper, XIX 433A'; et alia sunt quæ raro fiunt, alia quæ frequenter, alia quæ raro fiunt, XXIII 603C', et ea quæ semper fiunt, causa sunt aliorum, *ibid.* — Item, naturale dicitur quod secundum naturam consistit, XXV 248A'. Alii vero sunt motus seu actus quorum natura non est principium nec terminus, XXV 248C, et dicuntur miraculosi vel violenti, 248A', et a motibus naturalibus plane distinguuntur, XIX 86A', 130A'. Alii sunt quorum principium et terminus est natura, XXV 248C, et dicuntur simpliciter naturales, 248A'; alii, quorum natura est terminus, non principium, 248C, et dicuntur miraculosi, vel artificiales, vel violenti, 248A'; nullus autem naturalis dici potest nisi cuius principium est natura, 248B'. — Quomodo creata omnia naturaliter bonum appetant, XIX 430B', C'. — Quamnam cognitionem de Deo habeamus naturaliter, XIX 243D et s. — Quam valde expediens sit naturalium veritatum cognitionem per revelationem tradi, XIX 84B, C, D, 86D.

NATURA DEITATIS seu deorum (*Liber de*, Tullii Ciceronis, citatur de Deo omnia intra se continentia ac conservante, XXI 471A', et prævidente, 444A.

NAVIS, figura Ecclesiæ, quæ jactatur in fluctibus, XIX 44, optime signat quartum librum Sententiarum, ubi de Ecclesia tractatur, *ibid.*

NAZARÆI, hæretici, Evangelio miscebant legalia, XXIV 304C'. — Nazaræorum evangelium, quod Ecclesia non admittit, XXIII 420C', allegatur de angelis deserentibus quos custodiunt, XXI 550D, et de voce Spiritus Sancti in Baptismo Christi, XXIII 413D.

NECESSITAS. *Extra Deum.* Necessitas, quæ potentiam ad oppositum excludit, XXIII 297C, D, multiplex est, XIX 85B'

et s., 323B', 327D, B' et s., XX 613A', XXIII 296A, D, 297C, A', 299D', 352A', B', 354A', XXIV 435A, 428B, XXV 463B', et de quadruplici causa oritur, XXIII 296A et s. — Scientia est de necessariis et iucommutabilibns, XIX 58B, XX 483B, vel saltem de his quae habent quamdam necessitatem, XIX 67A, D, XX 479D'. — Non est dicendum ut vult Avicenna, quod naturalium causarum concursus sit ex necessitate, ut omnes effectus naturales de necessitate proveniant, XXI 416A', C'.

Necessitas logica in propositionibus. *Vide Propositio.* — Necessitas quadam gratiam recipiendam, quadam excusationem a servatioue preecepti vel voti. *Vide Gratia, Preceptum, Votum.*

In Deo. Quia Deum esse omnino necesse est, Deo impossibile est aliquid esse compar, XIX 448A. — Communicatio in divinis quæ est ad intra, sicut generatio Verbi, XIX 326B et s., 327A', ex necessitate naturæ divinæ oritur, XX 80B, quia in omni quod non includit imperfectionem, necessitas perfectior est conditio quam contingentia, XIX 483A; et hæc necessitas, secundum quam Deus intelligit se et omnia, amat se, et spirat, 443D, 444C et s., XX 496D, vocatur necessitas immutabilitatis, XIX 327D', 443C', D', XXIII 296D, 352B', 354B', nec ulla tenus repugnat divinis relationibus, XIX 169A'. Sed rerum quæ sunt ad extra, volitio, XX 495C, C', 496A', 613A', creatio, 496A', vel productio, non sunt ex necessitate naturæ divinæ, 583A et s., 609A' et s., XXIII 354B', quia talis necessitas läderet perfectionem libertatis et independentiæ divinæ, XIX 383D', contradicentibus Aristotele, 382D', et Avicenna, 385D, utroque tamen recte docente (negante Henrico, 385B, C, sed hoc contra omnes, 385C,) creaturas, nulla excepta, a Deo non tantum dependenter, sed vere causative et creative profluxisse, et ex se non esse, 385D, B', C'. — Deus contingentia infallibili-

liter cognoscit, XX 478D', 479A et s., quoniam virtus causæ primæ in causis secundis recipitur secundum modum illarum, 480A, id est, infallibiliter et necessario in causis secundis necessariis, infallibiliter et contingenter in contingentibus, 480B, et quoniam divina cognitio transit super contingentia futura sicut visus noster super ipsa præsentia, 481C, D, 483C', D' et s. — Cf. Deus, (*Scientia, Actio.*)

Necessitas patiendi in Christo. *Vide Christus.* — Necessitas scientiæ Dei quoad nos. *Vide Theologia.*

NECROMANTIA. Studere necromantiae prohibitum est, non quia malum est, sed quia mali occasio, XXII 521D'.

NEGATIO. An negatio faciat aliquid innotescere, XX 264A', vel possit esse principium distinguendi, 269D', 270C. — Alia est negatio de primis, alia de posterioribus, XX 264B et s., alia in genere, alia extra genus, 264A'. Quo specialior est affirmatio, eo communior est opposita negatio, XX 226A'. — Negatio differt a privatione, quia non presupponit subjectum, XXII 475D'. — Negationes entium aliquo modo pertinent ad ens, XX 268C, D, et sicut privationes dici possunt res rationis, 631C, D., in quantum apprehendunt a ratione per suas affirmations, 271B', et reducuntur ad idem genus cum oppositis affirmationibus suis, per quas habent esse et cognosci, 446B', 271D', XXI 58B, XXII 467D'.

Verba a divino Dionysio mystica appellata, sicut ens, bonum, vita, etc..., de Deo, sub diverso respectu, negari vel affirmari possunt, XX 436D et s. Affirmationes tamen in Deo sunt impropiæ, negationes tantum sunt propriæ, XX 436B', 438A et s.; et in hac vita verius divina nobis innotescunt per negativa, 270A, quorum ratio supra affirmativorum rationem fundatur, 446B', et remotionem alicujus imperfectionis importat, XIX 322C', XX 447B'.

NEGOTIATIO diebus dominicis prohibita

est, XXIII 614 A, nec ullo modo excusari potest, nec generali Ecclesiæ dispensatione, que nunquam est data, 614 B, nec saltem generaliter, ratione necessitatis aut utilitatis, 614 D, nec consuetudine contraria, quæ non est rationalis neque prescripta, 614 A'. Etsi aliquando culpa caveat, de propinquuo habet peccata annexa, quapropter pœnitentem non decet, XXIV 439 B', nec clericum, nec religiosum, 439 C'. — Negotiatores mendacia et fraudes præsertim vitare debent, XXIV 439 D'.

NESCIENTIA differt ab errore et inconsideratione, XXI 316 A', necnon ab ignorantia et obliuione, 401 B'. Non est culpa, nisi concupiscentiæ sit conjuncta, XXII 381 B, nec poena peccati, 208 B. Potest esse in angelis, XXI 316 A' et s., XXII 208 B, et Beatis, XXIII 574 C', et in primo hominæ innocentie, XXI 394 C', XXII 258 B', et in diabolo, et in omni creatura, multa enim sunt scibilia et scita a Deo de se ipso, quæ a nulla creatura adæquate sciri possunt, XXI 401 C'.

NESTORIUS, Constantinopolitanus patriarcha († 439), « sceleratissimus hæresiarcha », XXIII 417 B, « damnatissimus, nequam et inquinatus », 417 D, non distinguens debite inter naturam et personam, 428 A, posuit in Christo duas personas, 444 C, 436 A', 439 B, 444 C', et unam tantum voluntatem, 313 C. Finxit enim Christum esse hominem purum, XXIII 417 B, Deitatisque unionem cum homine Christo esse non in persona, sed tantum per gratiam, 444 D, per inhabitacionem quasi in templo, 444 D, D', per unitatem affectus, 444 D, 343 C, per operationem, 444 D, per dignitatem honoris et æquivocationem, 444 A'; et consequenter asseruit B. Virginem esse Christi matrem (*Xριστοτόχον*), non Dei (*Θεοτόχον*), 444 B et s.

NEXUS duplex est, vel medium, jungens unum alteri, vel extreum, in quo duo junguntur, XIX 488 A'; nexui, primo sensu, comparaverunt Græci processio-

nem Spiritus Sancti, *ibid.*, Latini vero, secundo sensu, 436 D, 440 C', 442 A', 458 A', XX 346 C', D', 323 A, C. — Quomodo tres Personæ dicantur connexæ propter Spiritum Sanctum, XX 322 D', 323 C, 333 B et s.

NICÆNUM concilium primum (anno 325) edidit fidei symbolum quod in Missa cantatur, XIX 461 D, in quo non fit mentione de processione Spiritus Sancti a Filio, 457 B', 461 D, quare, 464 A. Quo sensu dixerit quod in Incarnatione Filii, Persona consumpsit personam, non natura naturam, XXIII 499 C.

NICODEMI evangelium, quod inter apocrypha computatur, XXIII 420 B', XXIV 593 D, allegatur de tempore quo fuit Christus in limbo, XXIII 387 C, et de Extrema Unctione, XXIV 593 B.

NICOLAI (S.) Legenda allegatur de igne quadam manum urenti et nihil tamen de ea consumente, XXV 314 C'.

NICOLAUS (S.) Papa I (858-867), allegatur de baptizatis a paganis, XXIV 144 D, et de divortio, XXV 451 A'.

NICOLAUS Papa II (1059-1061). Coram eo Berengarius confessus est verum corpus Christi manibus sacerdotum tractari, XXIV 332 B', 333 B.

NIHIL. Inter nihil et esse stat infinitum, XIX 212 C, unde nihil ex nihilo fieri potest secundum naturam, 212 D, XXI 53 B', 56 D', 81 B'. — Creatio dicitur esse ex nihilo, non tantum quia non est ex aliquo præexistenti, sed maxime quia res creata naturaliter prius habet non esse quam esse, XXI 54 C, 55 A', 56 A', 81 A', B'; unde, etiamsi creaturæ fuisser ab aeterno, tamen essent ex nihilo, XIX 323 B, quod tripliciter intelligi potest, 323 A'. — Omnis creatura ex se est vertibilis, seu annihilarum potest, si suæ naturæ relinqueretur, XIX 377 B', et hoc non est proprie mutabilitas, 378 A. — Terra dicitur appensa super nihilum, quia nec super plenum nec super vacuum appenditur, XX 569 C', 571 A. — Pater Deus non dicitur esse ex nihilo,

sed a nullo, seu potius, sensu negativo, a se ipso, XIX 322C'. Similiter nec Filius dicitur esse ex nihilo, XIX 322D', sed esse ex aliquo, etenim esse ex nihilo non est idem ae non esse ex aliquo, 323A, A'.

NILUS. qui dicitur a Sanctis fluvius paradiſi, in Genesi denominatur Gehon, XXII 151D'; quare inundat, 152A. E paradiſo dicitur exire, sed nondum inventa est origo ejus, XXII 157A, 158B'.

NOBILITAS. Error circa nobilitatem sponsi aut sponsae non vitiat matrimonium, nisi in errorem personae redundet, XXV 99B', 100C.

NOMEN. *Extra divina.* Nomen est definitio implieita, XX 437A, quia significat essentiam rei, XXIV 43B', D', et se habet ad rem nominatam ut signum ad signatum, XX 442D. — Tripleiter sumitur, XX 442B', et diversis modis rem significat, 338D et s., 513B. — Res a formis suis nominantur, XX 337C', sed nomina abstracta nunquam supponunt nisi pro forma tantum, XIX 297C, et nomina eonerata, pro forma et supposito formae, 300C, quo sensu dicitur nomen significare per prius ipsam rem, et per posterius rei conceptum, XX 449B', C', 257C'; sed ut nomen propriæ rem designet, duo requiruntur, XXI 488B', et secundum diversam naturam generis, diversus est modus denominationis, XX 337A, B. — Nominis etymologia non est semper ejus significatum, XXI 474C'. — Alter quid significatur per nomen, per pronomem, per verbum et partici-
pium, XX 434B', C'. — Sapientis est de nominibus non eurare, XXI 487A, 484D, dum constat de re, XX 248C', XXI 495C', 484D. — Quomodo nomina singulorum ordinum angelorum proprietates eorum significent, XXI 489B'. *Vide Chorus, Hierarchia (Angelica).* — Cf. Ablativus, Adjectivus, Pronomina, Substantivum.

In divinis. Quomodo nominabilis sit Deus. Deus est natura maxime nominata.

bilis sicut et cognoscibilis, XX 433C', 435C', 443D, C', 444B, C', sed a se ipso uno plenarie, 434A', 435D', a nobis, per naturalem rationem, imperfectissime tantum cognosci et nominari potest, 434B et s. Unde ex his quæ secundum ipsum sunt, nobis Deus non est nominabilis, XX 435C', 436B, 437B, D, C', sed ex his tantum quæ secundum nos, 434C : qua propter nullo nomine divina essentia perfecte exprimi potest, XX 438A', 444B, C, 448D, B' et s., sicut nec uno nomine comprehendendi, XIX 454B', 455A, XX 441B, C, quia nullum nomen significat simul aliquid perfectum et simplex, XIX 297A, quo sensu Deus proprium nomen non habet, 456A.

Quomodo nominandus sit Deus. Juxta regulas certas Deo nomina sunt praedicanda, XIX 297A', C', 300C, B', D', XXIII 429C, et sunt unum et idem si attendantur secundum id in quo est significatum eorum, XIX 456C; sed diversitatem designant rationis, et non vocis tantum, 456A', nee ergo sunt synonyma, 456D, XX 443A', si attendantur secundum ea quæ nominant, XIX 456C. — Quo nomina sunt magis indeterminata, absoluta atque communia, eo magis proprie dicuntur de Deo, XIX 363C'; attamen Deo non convenient nomina communia quæ sunt genera vel species, sed ea tantum quæ sunt transendentia, 362A', 367B; ei convenient secundum eminentiam affirmativa, 362A', 367C, D, et abstracta, ad perfectiōnem, concreta, ad subsistentiam significandam, 297A, C, 300A, XX 441B'. — Nomina imposita ad designandam perfectionem aliquam absolute, proprie dicenda sunt de Deo, XX 438B', et s., 442B, 297A, ad designandam personam, dicenda sunt relative, 457B' et s., et in divinis haec tantum pluraliter praedicantur, non illa quæ substantive dicuntur, 469A, A', B', sive ab æterno, sive tantum creatura existente, 296D, 298B', C'. — Omne nomen divinis conveniens, aut

significat aliquid essentiale et absolutum, aut aliquid relativum, sive notionale sive personale, aut ipsam relationem seu notionem, XX 79D'; unde alia nomina designant essentiam essentialiter, alia personaliter, alia personam personaliter, XIX 544 C, 542 C', et quæ respectum dicunt ad creaturas, essentialia sunt, non personalia, XX 76B, D', sicut omnia quæ dicuntur de Deo ex tempore, 300C et s. Termini numerales in Deo non sumuntur a numero qui est species quantitatis, nisi metaphorice, sed a multitudine quæ est transcendens, XX 181A et s., 183B, et designant relationem, sed indistincte, 183A'. — Divinis personis non competunt nomina quæ vel solam distinctionem vel omnitudinem unionem dicunt, XIX 301A, sed tantum quæ medio modo se habent, 301B; sed nullo modo competit quæ solam imperfectionem important, XX 141D, 284D'. — Vitanda sunt, loquendo de Trinitate, nomina quæ nimiam designant distinctionem, ut diversitas, differentia, XIX 421C', separatio, alienus, 421D', vel nimiam unionem, ut singularitas, solitarius, 422A, B, XX 126B'. — Essentialia in Deo designantur genere neutro, personæ genere masculino, propria feminino, XIX 421B, C, absoluta substantivis, relativa adjectivis, 421D, 422D. — Plura exiguntur ut nominibus divina significantibus fas sit addere pronomina meus, noster, etc., XX 82A, C', 84D, vel dictiones exclusivas solus, tantum, 126C et s. — Cf. Trinitas.

Quomodo nominetur Deus. Nominibus multis Deum nominamus, XX 143A et s., 144A et s., scilicet mysticis, 136D et s., symbolicis, 136C' et s., et negativis, 146B', C', 147B'; et quia ex creaturis in Dei cognitionem venimus, 138D, 136A et s., per imagines et formas, 134D, 135B', eum nominamus ex effectibus et creaturis suis, 137A, C, D', sive per ablationem, sive per eminentiam, 143A, sive per excellentiam, ut quum dicitur

superbonus, 144D, sive per relationem rationis, ut quum dicitur creator, 295A', 296A et s., 297C et s., 298C, quæ relatio, quamvis non sit realiter in Deo, fundamentum tamen reale habet in eo, 300A, B, et ab actu creandi Deo attribuitur, 302C', 303D, C'. — Nomina divina multipliciter possunt distingui, XIX 314B, D', 341B, et dividi, XX 144D' et s., et Deo tribuuntur, XIX 150B', maxime ex eo quod in Deo praeminenter consistit quidquid perfectionis in creaturis est, 151C, A', hoc contra Rabbi Moysen, 152C', 153D'. — Nomen tetragrammaton, secundum Rabbi Moysen et alios Hebreos, significat divinam essentiam pure, sine comparatione ad extra, XIX 202C, 221D, XX 439A. — Nomen Deus respicit et personam et essentiam, XIX 297B, principaliter tamen essentiam, 297D, per modum concreti, 297D, B', 300C'. — Nomen Esse, seu Qui est, primum et proprium nomen Dei est, XIX 362D, ex Scriptura, 362C', et ratione quadruplici, 363C, maxime quia in Deo ipsum esse est quidditas ejus, 363A', unde, quum in illo tantum esse ab essentia non differat, creatura a sua quiditate nomen accipit, Creator vero ab esse, *ibid.*; attamen, prout causa est, Deus prius dicitur bonum quam esse, 362B', 367A' et s., 368B, D.

Cf. Deus (Divina, Nomen).

NOMINALES, cur sic dicti, XX 552D, 554D'. Tempore Cartusiani vocabantur Terminalistæ, et multi erant, XX 554D'. Secundum eos, quod semel est verum, semper erit verum, ita ut Deus nihil incipiat aut desinat scire, XX 496C, 552D, et idem sit enuntiabile, Christum nasci, et esse nasciturum, et esse natum, 553D: quæ opinio falsa ostenditur, 552A' et s. Adde XX 597B et s. Cf. Reales. NOTIO. In divinis, ad hoc quod aliquid notio nuncupetur, tria requiruntur: primo, quod ad originem pertineat, secundo, quod spectet ad dignitatem, tertio, quod dicat aliquid speciale, XX 226B et

s., 267C', 268C, A', et brevius, notio dicitur id quod proprium est uni personæ, in ejus perducit notitiam, XIX 541A, ita quod non conveniat omnibus, 543D': sunt enim notiones communes duabus personis, 543B et s. — Distinguendum est inter notionale et essentiale, XIX 543D' et s., sicut inter notionem, relationem et proprietatem, XX 181C', 224A' et s.; attamen nullatenus notiones derogant simplicitati divinae, 224D, 227A', B'. — Quinque sunt notiones in Trinitate, XX 225C et s., per abstracta nomina significatae, 226D', que non sunt quinque res distinctæ, sed tres tantum, 224D, 227B', 238C, A'. — Circa notiones aliqui sine periculo hæresis opinati sunt varia, XX 227C, D, et etiam contraria, non intendentis aliquid fidei contrarium sustinere, 228C', 229D, D', 230A. — Tres sunt notiones Patris, XX 263B'; quomodo ab invicem distinguantur, 266C', 268D.

NOTITIA, an et qualibet, secundum Augustinum, pertineat ad rationem imaginis Trinitatis, XIX 263A' et s. — Magis comparatur Filio, quia est actus intellectus, XIX 264B. — Ad quamlibet notitiam requiritur memoria et intellectus, XIX 264D. — An et quomodo sit substantia animæ, XIX 265D et s. — Aliud est se nosse, aliud se cogitare, XIX 274A' et s. — Multæ sunt in abdito mentis notitiae quæ nos latent, XIX 274B' et s. — Unde dignatur notitia, an ab animæ potentia, vel ab objecto, XIX 286A, A', B', 287C, D, an ab utroque simul, 286D', 287A', et a quo principalius, 287D'.

NOX a nocendo dicitur, XXII 37C'. — Quomodo facta sit primo distinctio diei ac noctis, XXII 36D' et s. — Post judicium diem nullibi erit nox super terram, XXV 385D'.

NUBES. An nubes lucida, ante creationem solis, terram illuminaverit, XXII 36B'; an fuerit perfectior sole, 37C', 38B'. Non lux erat, sed subjectum lucis, XXII 37D', et ex ipsa videntur formata fuisse luminaria, scilicet sol, luna, stellæ, 38

T. 25^{ms.}

B. — Quid dicendum de ejus natura, XXII 38C et s. — Cur in nube missus sit Spiritus Sanctus ad Christum, XIX 572A, 573C; an fuerit ista umbras naturalis, 577A'.

NUMERUS dicitur quasi nutus memoris, XIX 424C. Est autem aut numerans aut numeratus, XXII 517A, et potest multipliciter considerari, XX 476C et s. Prae-exsistit in unitate, XIX 474A', XX 187A', quomodo, 487B' et s. Indigit unitatibus, XIX 404D', quum numerus sit multitudo, XX 411A', mensurata per unum, 582B, XXI 234D, et unitas sit principium numeri, 316A', 318A, XXI 97C: quod duplice potest intelligi, XX 473D'. Quo numerus est unitati vicinior, tanto est minor, XXI 524D', et impossibile est diversas species numerorum esse in æquali distantia ad unum, XXII 23D'. Numerus secundum quod est multitudo numerata per unum, dicitur omnis numerus, XXIV 426A', secundum vero quod numeratur binario aut ternario, est totus numerus, *ibid.* — Causa numeri est differentia, XX 477B', XXIII 140A, vel esse discretum seu distinctum ab aliis, XX 477D', XXI 208A', XXII 330D, diversitas proprietatum, XXI 208A', et per consequens est accidentalis proprietas substantiam sequens, *ibid.*, circuiens omne predicamentum, 234C. An et in quantum accidat substantiis materialibus numerus, XXI 133D. — Præsupponit ordo numerum, numerus mensuram, XX 581C, et est ordo in numeris, XIX 382D, XX 168D', 169A. — Quomodo Deus fecerit omnia in numero, XIX 242B. — Numerus est proprio sumptus quantitas discreta, XX 478D, seu multitudo ex unitate profusa, 408D', importans distinctionem et separationem, 478A', habens nec esse nec intelligi nisi divisione continui, 409B, XXII 64B, C: ideo invenitur tantum in rebus habentibus quantitatem continuam, XX 180C, seu materiam corpoream, XXI 210D': non vero in immaterialibus, 231

C'. — Quaelibet pars numeri est numerus, XXV 41C'. — An numerus propriam ideam habeat in Deo, XX 408C', 409D, 417C', XXV 427A, et an numeri sint substantiae rerum, XX 480A'. — Numerus impar imperfectior est numero pari, XXI 476D': sed aliqui numeri impares praecipue sunt perfectionis, 485D'. — Sæpe in S. Scriptura per numerum determinatum intelligitur indeterminatum, XXV 231A. — De modo antiquitus numerandi in digitis, XXV 449D et s., et an primus homo habuerit aliquid numerare, XXI 263A. — An species numerorum sint infinite, XX 416D, 581B, 582 C. — Unde accipient numerum actus, XXII 474A, XXIII 183A, B, D, adjectiva, accidentia, XX 169B', XXIII 187C, actio, passio, 184A, et proprietas, 187C. — Quid de iis qui nec numero nec merito de Ecclesia sunt, aut numero et non merito, XXIII 239C'. — Cf. Multitudo, Unum, Unus, Species.

De numero millenario, XXI 231A, 525 C, centenario, XXI 231A, 525C, XXV 448B, et denario, XXI 230D', 231A, 525 C, XXIII 104A, XXIV 76D', XXV 448A. — De perfectione numeri senarii, XXI 34, XXII 44D', 412A, B, 415B, C. — An exercitus spiritualium militiarum designetur per denarium, XXI 230A', B', C', 231B, novenarium, 477A, aut septenarium, 519B'. — Numerum ternarium qui est omnis rei, XIX 234D, XXV 447D', adhibuerunt antiqui magnificare Deum unum, XIX 228A', et Creatorem, 234A', propter quamdam ternarii perfectionem, 234D, et perfectioni Corporis Domini convenit, quare, XXIII 89, 105 B', et quomodo, 90, 105C'. — De numeris in distinctione fructuum. Vide Fruetus.

De numero in tempore. Vide Tempus.

De numeris in divinis. Vide Deus (Deum unum esse.... p. 493), Trinitas.

In angelis est numerus, XXI 232B, super eorum substantiam nihil positivum addens, 234D, nisi orationem indi-

visibilitatis seu negationis. *ibid.* : numerus sequens unum, prout convertitur cum ente, 232A, sed non numerus, ut principium numeri et quantitas discreta, *ibid.*, qui numerus in immaterialibus non est nisi secundum causam et causatam, 231D'. Quis sit ille numerus, non est leve determinare, XXI 230C, sed est congruentissimus, *ibid.*, a sapientia divina præfinitus, 294B, admodum magnus, sed nobis incertus, 230A'. — Philosophi dissentient in eorum numero ponendo, XXI 231D; alii eum accipiunt secundum numerum cœlestium motuum, XIX 86D', XXI 231D, 233B, B', C', 235B, 237B', 529D', vel orbium, XIX 86D', 382C, XXI 235D, quare, 231D; alii secundum numerum sphærarum, *ibid.*, stellarum, 231B, rerum sensibilium, 233 B, et civium supernorum, 230A', 236B; Gregorius ponit numerum excedentem omnem multitudinem materialem, 231 B', 525A, B, quare, 231C', 233D, 525C et quo sensu, 230D, 235C', D'; alii ponunt numerum indeterminatum, XXI 231A', 232A', secundum alios numerum non habent, nec faciunt, 210D', id est materialem, 211A; alii ponunt novem aut decem, 211A, vel et unum solum, 231D. — Eorum numerus Creatori soli est agnitus, XXI 235D, quo sensu, 235A'; tamen non est simpliciter infinitus, 229 D', 230A, B, sed Deo finitus, 231B', nobis infinitus, 234B'. — Sunt innumerabilia millia angelorum, XX 439A', XXI 157C', 236A'; an sint etiam innumerabiles in quantum ministri Dei gratiæ et gloriæ, 237D, ac in numero, in quantum motores cœlorum, *ibid.*

Angeli videntes in Verbo, XXI 220A, cognoscunt ex sola divina sapientia, 235 A', numerum omnium suorum concium, 219D', 235D. — Secundum quosdam æqualis est numerus angelorum ministrantium et adsistentium, XXI 232 B', secundum alios excedit numerus adsistentium, 232C', 525A, secundum alios numerus ministrantium, 232D',

524C'. — An angelii differant genere, XXI 222B', specie vel numero, 218B, quomodo, 222B'. Tam multiplicatio personarum sub una specie, XXI 229B', quam multiplicatio specierum in uno choro, 221A, plus confert ad decorum quam sola diversitas specierum aequalis numero suppositis angelorum, 229B'. — Numerus angelorum in unoquoque ordine nobis est ignotus, XXI 488A. An ordines numero legionum et numerositate spirituum omnes debeat esse aequales, XXI 360B, 362B', et non potius in numero pari quam novenario, 477A. Numerus et distinctio trium hierarchiarum varie accipiuntur, XXI 487D, A', D'. — Angelorum numerum imminutum noluit Deus permanere ac ideo formavit hominem, XXII 210A'. — An major sit numerus angelorum quam hominum, XXI 541. — An incredibiliter numerosa sit multitudo daemonum, XXI 334C.

Electorum numerus videtur coæquandus numero angelorum, XXI 230A', 236B. An numerus eorum minorari valeat, XXI 536C', augeri, XX 508, 520C, vel an sit certus ac immutabilis, 516D et s. — An homines salvantur juxta numerum angelorum lapsorum, XXI 469, vel potius stantium, 468, ut utriusque in numero sint aequali, 512A. — Innumerabiles homines salvabuntur, XXV 384C, sed tot erunt reprobi, ut electi respectu eorum videantur esse pauci, XXI 236B. An reprobentur juxta numerum angelorum lapsorum, XXI 468, et quomodo poterunt omnia corpora earum sub terra includi, XXV 314D. — Cf. Electi, Reprobati.

NUNC, seu præsens instans, est id solum quod de tempore possibile est accipere, XXI 82D', et ab eo quod est aeternum necesse est principiari, 83A, B. — Re-

liter distinguntur nunc temporis et nunc ævi, XXI 426B' et s., 430C, 431A, B, D', 432A, C, C', sicut nunc aeternitatis et nunc temporis, 430A'; sed nunc ævi est idem ac ævum, 149D et s. — Quali *nunc* mensuratur opus creationis, XXI 401C', 102B, D, XXII 8C', D', 43B, 25D'. — Non oportet semper inter duo *nunc* esse medium tempus, XXI 241B'.

NUPTIAE quia dissolutæ laetitiae causa esse solent, temporibus sacris interdieuuntur, XXV 119A, scilicet ab Adventu ad Epiphaniam, a Septuagesima usque ad octavas Paschæ, 119B, et a tribus diebus ante Ascensionem usque ad octavas Pentecostes, 119C, sub poena separacionis sponsorum, 119B', ad tempus, etsi valeat conjugium, 119C', D'. — Secundæ nuptiæ licent, et sunt vere sacramentum, XXV 208A'; sed quia significacionem sacramenti corrumpunt, irregularitatem inducunt, 208B', nec benedicuntur, saltem quum mulier iterato nubit, *ibid.*, si autem virgo cum viduo nubat, benedicuntur, quia in eis aliquo modo salvator significatio sacramenti, 208C'.

NUTRITIO. Vis nutritiva, quam in hepate collocabat Plato, XXII 136A, libero arbitrio non subditur, 309A. — An per actum nutritivæ potentiae aliquid transeat in veritatem humanae naturæ, XXII 394D' et s. Cf. Cibus. — An nutritum nutriatur secundum speciem et materiam, vel secundum materiam tantum, XXII 406A. — Secundum vires partis nutritivæ, anima agit, non patitur, XXIII 280B. — An et quomodo nutrire possint species panis et vini in Eucharistia, XXIV 327C.

NUTUS idem est quod signum, XXI 534D. — Quomodo eo utatur angelus ad loquendum, XXI 530A, 534B' et s., 537B'. Cf. Locutio. (In angelis locutio).

O

OBDURATIO, quæ translative dicitur in spiritibus, ad similitudinem obdurationis in corporibus, XX 524A, interdum designat actum voluntatis in corporibus, XX 524A, interdum designat actum voluntatis obstinatæ in vito, interdum privationem gratiæ, quæ et excæatio dicitur, quorum duorum, secundum supponit primum, 523B', sicut poena, quæ est a Deo, supponit defectum, qui est ab homine, 523C', D'. Sicut in corporibus triplex proprietas obdurationem sequitur, ita in spiritibus, XX 524A, quorum obdurationis triplex quoque est poena, 524B, et triplex causa, deficiens, puta liberum arbitrium, promerens, scilicet culpa, ordinans, utpote Deus, 524A', B', qui tamen (contra quosdam, 523D', 525 A',) obdurationis nullatenus causa efficiens dici potest, 525 A, B, C, etsi eam ad multa bona ordinet, 525B', sed est causa permissiva tantum, XIX 55B, XX 526C, quo sensu, in Scripturis, et ratione reprobationis tantum, obduratio attribuitur Deo, 523 B, 525 C'. — Sub quodam respectu, est peccatum contra Spiritum Sanctum, XX 526A. Quamdiu tamen voluntas est in via, nunquam sic obdurator ut nequeat a peccato recedere, XIX 377C, et mentis obstinationem rejiciendo, voluntati conformari divinæ, XX 632D et s., 635D. — *Cf.* Obstinatio.

OBEDIENTIA modo sumitur pro virtute speciali cui opponitur inobedientia, XXII 467D, modo pro virtute generali cui opponitur quocumque peccatum mortale, 467A'. Triplex describitur obedientia, indiscreta, discreta, perfecta, XXII 588A et s., 591C'.

Deus communiter agit in natura per rationes obedientiales nature inditas, XX 565D, XXII 167B', C', quæ tres sunt: alia radicalis, quæ unicuique rei inest, ut ex ea fieri possit quidquid Deus vo-

luerit, 168A; alia actualis ordinaria, qua fiunt quæ consueto cursu accidentunt, *ibid.*; alia actualis extraordinaria, qua, virtute divina, fiunt miracula, 168B: quæ omnes, ab exordio, materiæ sunt insitæ simul a Creatore, et diversæ sunt specie, non genere, 168C.

Religiosi prælato obedire non tenentur nisi in his quæ ad regulam pertinent, XXII 588B', directe vel indirecte, 588C'; nec tenentur in his in quibus non subduntur prælato, 589B, imo nec debent contra præceptum potestatis majoris, 589A, D' et s., nec in his quæ evidenter mala sunt, 528B', bene vero in indifferentibus vel in dubiis, 524B' et s., 526 B', C', 528B', C'. Religiosi ex voto suo prælato obedire tenentur etiam in his quæ pertinent ad motum interiorum voluntatis, XXII 589B', C'. In religiosis ad prælaturam evectis deficit obligatio voti, non ex parte voventis, sed ex parte subtractionis prælati cui obediatur, XXV 172D. In religioso resuscitato manerent intactæ obedientiae obligationes, XXV 175D'. — In voto obedientiae potest dispensari, etiam prout dispensatio est juris relaxatio, ex causa legitima, XXV 171D, A', 172A, B, 174C'. *Cf.* Dispensatio.

Christianii tenentur principibus obedire, XXII 585D et s., etiam indignis, 586B, dummodo sint legiti, 586A, nec iniqua præcipiant, 586C. Potestati majori magis obediendum est quam minori, XXII 589D', ex toto quidem, si ex toto major sit (sicut Deo obediendum est præ omnibus, 590B, Papæ, præ universis in Ecclesia, 590C, A'), ex parte tantum qua major est, si in quibusdam tantum præstat, 589D', 590A, A', sicut modo spirituali potestati, modo temporali, 590A, B'. — In his quæ pertinent ad interiorum voluntatis motum, religio-

sis exceptis, ut supra, non tenetur homo obediens homini, nec in his quae ad natum corporis pertinent, ut matrimonii, XXII 589C, sed tantum in his quae pertinent ad dispositionem actuum exterorum, 589D.

OBJECTUM. In intellectione, nec objectum solum, nec intellectus solus, sed nrumque simul faciunt unam causam sufficientem respectu notitiae genitae, XIX 286A, D', 287C, ita ut intellectus, quem sit virtus passiva, ab objecto moveatur ad actum, 287D', C', quia in omnibus potentias quae ab objectis suis moventur, oportet objecta priora esse actibus potentiae, XXV 403C, sicut in potentias quae super actus suos reflecti possunt, oportet actus illarum prius in objectum ferri, 403D. — In actu intellectus, objectum est id quo intelligitur, et species id quo intelligitur, XX 401D', et simul objectum est causa speciei, et species causa quare objectum est praesens intellectui in suo esse intelligibili, XIX 262B'. — Aliud est objectum formale, quod habet rationem motivi per se ipsum, sicut lux objectum est visus, aliud materiale, quod habet rationem motivi per alterum, sicut color per lumen movet visum, XXIII 463B', C'. — Contra Durandum, XX 401A et s., objectum non est dicendum habere rationem ideae, 401D' et s. — Ex objecto determinanda est scientia utrum sit speculativa an practica, XIX 71A' et s., saltem radicaliter, 72A', non ex fine tantum, 72C.

OBLATIO. Quidquid Deo offerre potest creatura, permodicum est respectu excellentiae Dei, XIX 52C. — Oblationes ad sacrificia legis naturae pertinebant, XXIV 75C; Deo offerebantur ut creatori, 75D, 76C', et significabant redemptions a Christo operandam, 75B', 76C', simul et dispositionem Christi ad Passionem, et etiam partialiter Eucharistiam, 82D'; insuper significabant bonam operationem et mentis devotionem, 76A. — Ingratum est Spiritui Sancto, ait Bernard-

dus, quidquid ei obtuleris, neglecto eo ad quod teneris, XIX 41.

OBLIVIO vel sumitur pro habitu memoriae earentis notitia prius habita per deletionem specierum, XXI 399C, 400D', 401D', et sic non cadit sub merito, 399C, vel pro actu non reminiscendi, et sic potest esse bona vel mala, 399D. — Duplex est, XXIV 460D', et ab ignorantia differt, sicut a nescientia, XXI 401B'. — In dæmonibus oblivio fieri potest quoad unum tantum ex tribus officiis memoriae, scilicet quoad actualiter recordari, non quoad alia duo, scilicet recipere et retinere, 399B, 400C', 401A, A', 402C.

De peccatis penitus oblitis sufficit contritio generalis, utpote de omni in quo Deus offensus est; de peccatis in generali tantum in memoria retentis, sufficit de eis conteri secundum quod in notitia tenentur, sed etiam de obliuione quae ex negligentia contigit dolendum est, XXIV 460D', 461A, B. — Si quis, post confessionem, alicujus peccati oblii memor fit, illud tantum confiteri tenetur, non alia jam confessa, XXIV 488C', D', 569A', et talis oblio, quem sit ignorantia facti, nec confessionis nec absolutionis fructum impedit, 571B: unde illa peccata oblitera cum aliis remittuntur, sub conditione saltem implicita quod penitens intendat illa confiteri, dum redierint in memoriam, 570B, C; ideo, si desit copia confessoris, celebrare seu communicare licet cum proposito confitendi tempore opportuno, 569A', B'.

OBSEQUIUM. Munus ab obsequio dicitur quocumque bonum temporale quod quis ab alio exspectat ex parte corporis, ut actus corporaliter exercitus, XXV 49B, et esse potest sive honestum, sive dishonestum et simoniacum, 49D.

OBSESSIO. Dæmones obsidere possunt homines vel forinsecus per formas horribiles, eos ladedo in rebus et corporibus, XXI 461C, vel intrinsecus, 461B,

corpus penetrando et vexando, 460 C. Animæ non illabitur dæmon, XXI 461 B.; illam tamen ita ledere potest et tribulare ut quandoque libertate voluntatis expeditoque usu rationis privetur, 461 A', multiplici causa Deo permittente, 460 D, 461 D, A'.

OBSTETRICES Ægyptiæ, an et quomodo peccaverint mentiendo, et cur laudatæ videantur, diversæ sunt opiniones, XXIII 617 B, 620 A'.

OBSTINATIO vel est affectus immobilis in malo, et sic est pœna juste inflicta peccatori, XXI, 376 D', quæ iniquitatem resplendere facit decore justitiae Dei, 377 A.— Libertatem essentialiæ non minuit, quæ est a servitute coactionis, sed accidentalem tantum, quæ est a servitute culpæ et miseria, XXI 391 D, A', 393 C'. — Dupliciter dicuntur peccatum contra Spiritum Sanctum, XXII 574 B, B', 575 A et s., et semper alia peccata præsupponit, 578 D, D'. — Dæmones obstinati dicuntur in vitiis eo quod inconvertibiliter fini perverso adhærentes, opus retentum, hoc ipso, agere nequeunt, XXI 370 B et s., 374 C, cuius obstinationis causam oportet accipere non ex gravitate culpæ, sed ex conditione naturæ status, 375 D'.

OCCAM, Ord. Min. theologus, Anglus (1270-1349), princeps Nominalium, docet distinctionem inter divina attributa esse pure conceptualiæ et nullo modo realiæ, XIX 166 D, 167 B', contra celebrem Scotti et sequacium suorum doctrinam de formalí distinctione divinorum attributorum ante omnem eujuscumque intellectus creati considerationem, 172 C.

OCCASIO non est proprie causa, sed tantum opportunitas quædam causandi, XX 632 C', seu causa per accidens, attingens, non effectum, sed aliquid effectui junctum, 630 C, unde aliter influunt in effectum causa per se, occasio, et casus, 631 A', B', D', 632 C'. — Occasio duplex est, scilicet rationem habens sive activi, sive passivi, XX 631 C'. — Sicut malum

per se non appetitur, sed tantum per accidens, in quantum ad aliquod bonum consequitur, XX 630 D, ita malum per se nulli est bonum, 631 A, sed per accidens tantum potest ducere ad bonum, sique tenet rationem occasionis, 632 A.

OCCIDENS. Ad occidentem nunquam immergeatur baptizandus, quia ibi est occasus luminis et sinistra cœli, XXIV 115 D', 116 A.

OCCISIO. Secundum alios, opinante Cartusiano, nunquam occidere licet ad propriæ vitæ defensionem, secundum alios licet, quia homo potius diligere debet vitam propriam quam eujuscumque, XXV 160 B' et s., 161 A, A'. — Lex civilis, sed non lex ecclesiastica, excusat illum qui uxorem suam occidit in adulterii actu deprehensam, XXV 159 B et s., 160 C, D. Per se gravius est matrem occidere quam uxorem, sed uxoricidium magis punitur, ut magis retrahantur homines a tanto scelere, XXV 159 B'. — Occisio uxoris, nisi dispensemur ab Ecclesia, virum impedit a matrimonio contrahendo, quæ dispensatio, saltem de facto, semper conceditur ad majora mala vitanda, XXV 151 A, 159 C', 160 A.

OCULUS. Ablatio oculi irregularitatem patit, XXV 56 D.

ODIUM Dei, quamvis absolute peccatum sit omnium gravissimum, XXIII 500 C, non tamen gravissimum est omnibus modis gravitatis peccati, 467 C'. — Communiter tenetur, ex Scriptura, Judæos in veteri lege debuisse inimicis suis dilectionem, XXIII 495 B, 643 C', 644 D', et Dominum dixisse, Audistis quia dictum est, Odio habebis inimicum tuum, ex intellectu Judeorum erroneo tantum, 496 C.

ODO (de Castro Radulphi), cancellarius Parisiensis Universitatis, tempore episcopi Guillelmi, allegatur de visione beatifica, XXII 254 C'. Cf. Artieulus.

ODOR suavissimus ex corporibus gloriosis emanabit, XXV 272 B', 281 D, B' et s.

OFFICIUM DIVINUM vox est Ecclesie, quæ

semper ob ejus dignitatem exauditur, XXV 27 A. — Ad illud tenentur clerici in sacris constituti ex officio, beneficiati ex beneficio, in sacris constituti simul et beneficiati ex utroque, XXV 13 A. — Si quis Horas recitet in mortali, nullatenus mortaliter peccat, XXV 21 D'.

OLEUM lenitivum est, et penetrativum et diffusivum, XXIV 596 C; lucet et nutrit ignem, 487 D'; nitorem bona conscientiae significat, 166 A, 183 A', unde ad uniones faciendas in nonnullis sacramentis adhibetur, ut in Baptismo, 163 D', 166 C', Confirmatione, 183 A', 187 D', Extrema Unctione, 596 C, et ad confectionem chrisma, 166 A, 188 A. Per oleum autem intelligitur oleum olivae, XXIV 188 A, 596 C.

OLFACATUS, in homine, pejor est quam in ceteris animantibus, XXII 447 B, ob magnitudinem cerebri, 147 C; in Beatis, erit in actu eum ingenti delectatione, XXV 272 B', 281 D, et odores percipiet spirituali immutatione cum ultima perfectione, 281 C'.

OLIVETI MONS. Inde ascendit Christus, illuc reversurus judicaturus, XXV 382 B', scilicet circa vallem Josaphat, 382 B'. Mons enim Oliveti misericordiam designat, dum Josaphat interpretatur iudicium Domini, XXV 382 C'.

OLYMPUS, mons Macedonie summae altitudinis, sic vocatur ab ἡλος, quod est totus, et λάμπως, quod est lucidus, quasi totus lucidus, XXII 61 D', quia ultra nubes quum porrigitur, 62 D, nec nubes nec venti ibi inveniuntur, 111 B, sicut nec aves volare nec homines respirare queunt, 111 C, 150 C', 156 B'. Ab eo vocatur coelum olympium, XXII 62 D, qui juxta aliquos, est tertium coelum, 61 A'.

OMISSIO quandoque est speciale peccatum, quandoque conditio omne peccatum concomitantis, XXI 308 B', XXII 230 C. — Omissio eorum ad quae per se tenemur, peccatum est, XXII 227 A, 230 C; non tamen omissio dici potest primum Eva peccatum, 226 D' et s. — Differt omissio

ab ignorantia, XXII 473 D', a transgressione, 474 A, et a negatione, 475 D'. — Omissio contingit quando quis se applicat ad actum illicitum incompossibilem actui ad quem tenetur, XXII 474 B.

An in peccatis omissionis necessario sit actus commissus, negant Thomas et alii, XXII 467 C', 473 C, 475 A, C', quia voluntas, actum debitum praetermittendo, peccare potest quin cogitat de contrario et actum alium eliciat, 474 C', 475 A', et alias non distingueretur omissione a commissione, 473 C, 473 D : idcirco omissionis peccatum in sola negatione debiti actus consistit; attamen dicitur actuale peccatum, quia voluntarium est, 475 A, et ad genus reducitur actus cuius negatio est, 475 B. Affirmant vero Alexander et alii, quia ad quodlibet peccatum requiritur actus voluntatis, XXII 573 A', B', 474 B', aut motus concupiscentiae, 474 D, et sie peccatum omissionis semper presupponit actum commissione, 476 B, in quo fundatur, 476 C, et radicatur, 476 A, et a quo accipit ut sit peccatum, 476 B, sive actus ille tendat ad omissionem, 476 C, sive non, 476 D.

In primo angeli peccato fuit omissione sensu quo omissione designat conditionem omne peccatum concomitantem, XXI 308 B', 312 D', 315 D'.

OMNIPOTENTIA Dei, qua dicitur quasi omnia potens absolute, XX 561 C', D', 571 A', B', et omnino potens, 558 B et s., 561 C', ratione demonstratur, 564 B, C, B', C', et multipliciter, 563 A', maxime ex magnitudine creaturarum, scilicet creatione earum, quum creare sit infinite potentiae, XIX 213 C'.

Ad creatuam et creatibilia omnia extenditur, XIX 348 C', 349 B, XX 417 C, 418 B', id est, non tantum ad ea quae de facto vult aut facit Deus, 575 A, 578 A, sed ad omne quod valet habere rationem entis, 562 C, D, D', seu ad omnia possibilia, 562 B, C', imperfectionem excludentia, 561 C, D, B', 562 D', et indecentiam, 568 B', 569 A', 578 C et s., XXIII 72 D, 74 B'.

sive in agente, XX 562 D', sive in paciente, 563 A. Non autem extenditur ad ea que sunt ex se necessaria, vel quæ contradictionem implicarent, XX 419 A', 558 C', 559 C', 564 D, 565 A et s., sicuti esset præteritum aut non fuisse, 562 D, XXI 144 D', aut non esse præteritum, XX 559 A, C, C', 597 B, C, C', vel corruptam mulierem esse virginem, 559 C, 562 A', vel aliquid fieri magnitudine aut numero infinitum, 581 A et s., 582 A et s.; nec extenditur, nisi secundum quid et improprie, ad præscriptionem vel dispensationem eorum quæ essent vel contra ius naturale, 642 C, vel contra ius morale Decalogi, 643 A, 646 D', vel quocumque modo mala, 643 C'; et hoc non est ex imperfectione omnipotentiae Dei, sed ex infactibilitate rei, 562 C, unde melius diceretur talia fieri non posse, quam Deum ea non posse facere, 562 D. — Quum disputatur an Deus potuisset damnare Petrum et salvare Judam, respondendum quod potuisset de potentia absoluta, non de ordinaria, XX 578 C', 580 C, 585 A, B, 594 D, D'; et similiter respondendum quum queritur utrum mundum melius facere potuisset, et similia, 588 B' et s., 590 B', 591 A et s., 592 A, 593 A, B, 594 A. Deus enim non est omnivolens, sed omnipotens, XX 606 C', D', et ejus omnipotentia non est temeraria, sed sapientialis, XXII 181 C'. Alia ergo sunt quæ omnino non potest, XXIII 53 B, alia quæ non potest nisi sub conditione, 53 C, alia quæ potest simplificiter, 53 D.

Omnipotentia Dei communiter agit per rationes obedientiales et seminales naturæ inditas, XX 563 D, sed præter vel contra eas agere potest ad libitum, 565 A, B', C', et in miraculis non contra sed supra et præter eas operatur, 565 A', nec unquam deficere aut succumbere potest, sicut nec deordinari, 559 A'. — In creatione, propagatione et transsubstantiatione apparet, XX 563 D', 564 A, in mundi gubernatione, in voluntatum

immutatione, et quoad futurum, in iudicio universali, 564 A, sed ostenditur maxime in Incarnatione Verbi, XXIII 38 A', B'.

Omnipotentia Dei necessario infert infinitatem ejus, XX 440 C, id contra Scotum, 439 C et s., et sub diversis respectibus præcedit ejus scientiam et voluntatem et præceditur ab eis, 539 D', 560 A et s. — Nulli creaturæ communicari potest, XX 584 C, A', B', XXIII 265 C', D', 266 A, B, C, 267 C', et quum sit ad extra, communis est tribus personis, XIX 348 B, C', tam secundum extensionem quam intensionem, XX 419 A, C, 420 B', C', quia qualibet persona habet divinam essentiam, quæ est ipsa omnipotentia, 419 D'; sed illis communis est tantum quoad actus essentiales, non quoad actus notionales, 418 C', 420 B. — Non extenditur ad processiones ad intra, XIX 349 C, ideo non comprehendit potentiam generandi et spirandi, 349 A, nec officit omnipotentia Filii et Spiritus Sancti impotentia generandi, 348 D', 349 A, B, D, XX 417 C', D', quæ est magis ad aliquid quam aliquid, XIX 348 D', 349 A'.

Cf. Deus (Potentia), Potentia.

OPERATIO. *Apud creaturas in genere.* Operatio dicitur quæcumque actio naturæ agentis, XXII 99 C, cuius actus formam arguit seu scire facit, sicut transmutatio arguit materiam, quia sicut transmutatio est entis in potentia, et dicitur actus imperfecti, XXI 560 D', ita operatio est entis in actu, XXII 24 D', et dicitur actus perfecti, XXI 560 D', unde sequitur quod operatio inter vestigia Dei recenseatur, XIX 237 A', 238 D, 239 C, et quod ultra speciem seu formam specificam operantis extendi nequeat, XXII 100 A', et quod ab omni passione distingui debeat, XXIII 278 C'. — Operatio, quia actus secundus, XXI 256 D', media est inter formam operantem, XXII 46 D', XXIII 580 A, seu actum primum, XXI 256 D', a cuius virtute procedit, XXII 492 C', 499 A', et cui aliiquid reale addit, XXI 256 D', 257 A',

et objectum, XXII 46 D', XXIII 580 A, a quo determinatur, XXII 492 C'.

In omnibus, præter Deum, operatio est accidens, XIX 278 B, D', unde nulla operatio a creatura egredi potest nisi mediante quadam virtute seu potentia, nec a potentia egreditur operatio perfecta nisi mediante habitu, 278 C, nec ejusdem potentie due operationes simul possunt consistere, nisi una referatur ad aliam, XXI 299 D, A'. — Operari dicitur quis per alium dupliciter et opposite, sive per auctoritatem illius, et ita ballivus operatur per regem, sive sicut per operantem, et ita rex per ballivum, XXII 46 C', D'. — Quum unumquodque sit propter suam operationem, operatio, hoc sensu, dicitur finis rei, sed hæc tantum operatio finis simpliciter dici potest quæ fini exteriori primo conjungit, XXV 394 A.

Operatio, quum sit ex virtute seu potentia, et virtus ab essentia, et essentia a Deo, habet, sicut essentia et virtus, tanquam causam universalem totius positivæ entitatis suæ, ipsum Deum, XXII 499 A', qui plus et intimius agit in omni operatione quam quæcumque causa secunda, 362 C'; operatio tamen sequitur conditiones cause proximæ in necessitate, et contingentia, et perfectione, et consimilibus, XX 10 C'.

Quatuor præcipui sunt operantes seu opifices inter creatæ, scilicet natura, cœlum, homo et angelus, XXI 34, et omnes circa singularia operantur, 303 D; nullus est expers propria operatione, et quisque, quanto dignior est, tanto ad operandum potentior, 458 A.

Apud hominem et angelum. Quoad ea quæ sunt corporis triplex est animæ vis: naturalis, quæ operatur in hepate, vitalis, quæ operatur in corde, et animalis, quæ operatur in cerebro, XXIII 237 B. Quoad ea quæ sunt animæ, operatio tripliciter dicitur humana, scilicet ex potentia elicente, ex objecto, et ex modo agendi, XXIII 541 A', B'; quæ au-

tem supra modum humanum ab homine fiunt, operationes sunt non humanæ simpliciter, sed quodam modo divinæ, 541 C'. — In contemplatione, operatio cognitiva potentie procedit sive principaliter ex amore sui ipsius, sicut in contemplatione philosophorum, sive principaliter ex amore objecti, sicut in contemplatione Sanctorum, XXIII 580 A, B. — Virtutibus bene operamur, donis faciliter, beatitudinibus perfecte, fructibus jucunde, XXIII 543 A, 545 A, et juxta Scotum, virtutibus operamur modo humano, donis superhumano, et beatitudinibus inhumano, XXIII 544 C', 547 D, A'.

Angelus est in loco per operationem ejus cirea corpus in loco, XXI 469 B' et s., quanquam esse possit in loco sine operatione, *ibid.*, sed ejus operationes immanentes, sicut intellectio et volitio, abstrahunt a loco, 172 C. Cf. Angelus (*Locus et Officia*).

Apud Deum. Operatio in Deo tantum est ejus substantia, XIX 278 B, D'. — In operationibus divinis distinguitur ordo necessitatis et ordo congruitatis, XX 533 B' et s., et in illis non attenditur difficultas penes resistantiam ad agentem, sed penes impedimentum ad effectum, XXIV 285 C: ubi ergo effectus impedimentum est majus, major ibi censetur operatio divina, 285 A et s. — Etsi in instanti Creatori obediat natura, quædam tamen Deus successive efficit, operando in nobis secundum modum nostrum, XXIV 283 A. — Deus dicitur esse in loco ubi manifesta fit operatio ejus, XXI 469 A', 474 A. — Cf. Deus (*Actio*).

OPPOSITIO. Diversis modis inter opposita, sicut bonum et malum, potest esse medium, XXII 539 C, 540 C.

OPUS. Opera bona a Deo sunt et propter Deum agenda, XIX 440 B, non tamen semper ad eum ex necessitate referenda, 440 C. — Opera ex genere bona extra caritatem facta, nunquam viva fuerunt, XXIV 374 C', nec vivificantur per poenit-

tentiam, 374B'. Quæ autem facta sunt in caritate, per peccatum sequens mortificantur, XXIV 374C', nec injuste, quia ob ingratitudinem meretur homo omnia precedentia amittere merita, 374D', 375A; sed per pœnitentiam reviviscunt, 372A', vel quia manent ad meritum in Dei acceptatione, 375A, et restituto pœnitente jure ad præmium, ipsi denuo tribuuntur, 372B', 375B, vel quia pertinent ad corpus Ecclesiæ, ideo, peccante auctore, manent in Ecclesia, 372C', et resurgente auctore, ipsi restituuntur, unde vel auctori prosunt vel aliis, et sic nunquam inania sunt, 372D'. — Opera satisfactoria extra caritatem facta, per caritatem subsequentem non vivificantur quantum ad retributionem æternam, XXIV 388A'; an autem vivificantur quantum ad vim satisfactivam, controvertitur, 388B', 390C. — Opera bona extra caritatem facta aliquid merentur, non quidem de condigno, XXIV 390C', D', sed de congruo, 388C', 390D', quia disponunt ad gratiam gratificantem, 388D'; temporalium abundantiam frequenter obtinent, XXIV 389A, 390D', et damnationem aliquo modo tolerabiliorrem faciunt, 389B, 391B. — Nullum opus ex quantitate bonitatis habet ut aliquid mereatur, sed ex vi caritatis, XXIV 391A; sed opus malum ex quantitate malitia vere meretur pœnam, 391B. — Omne opus Dei a triplici attributo procedit, scilicet potentia, sapientia, et bonitate, sed quædam specialiter cuilibet tribuuntur, XXV 331B'. In omni opere Dei concurrunt justitia et misericordia, XXV 332D', 333A, sed supereminet misericordia justitiae sicut formaliter materiali, 333D, A', saltem in operibus retributionis, 333B.

ORATIO est petitio procedens ex desiderio et voluntate, XXIII 315A', et communiter definitur ascensus mentis ad Deum, sed ascensus diversus prout oratio est via vel patriæ, XXV 341A. Est actus latræ, XXIV 394D, 421C', et pars

contemplationis, 421B'. — Distinguitur oratio rationis, pietatis et sensualitatis, XXIII 315A', B', 316C. Aliter etiam multiplicitate sumitur, XXIV 395B, 421B'. — Alia est oratio pure vocalis, alia mere mentalis, alia mixta, XXIV 422A. Pnblcam, quæ fit a ministris Ecclesiæ, oportet esse mentalem et vocalem; privata, mere mentalis esse potest, XXIV 421C', et quum ad mentalem vocalis ordinetur, non econtra, 422A, in oratione privata oportet verba adhibere vel dimittere prout juvant vel impediunt interiorem effectum, 422B. — Ad orationis efficaciam conferunt attentio mentis et affectus cordis, XXIV 421D'. Orationis duæ alæ sunt jejunium et eleemosyna, XXIV 395B, C, B'. — Ubique fieri potest oratio, sed aptius fit in templo consecrato, XX 452B', XXI 156C.

Satisfactoria esse potest quælibet oratio, XXIV 394A, quia ordinatur contra superbiæ vitæ, 394B, 395C', et in ea est labor, 422A'; et quamvis dulcis esse soleat oratio contemplativorum, est et ipsa satisfactoria, 392D', 394B, contra Antisiodorensem, 395C', 422B'. Oratio alicujus in mortali existentis potest esse simul et meritoria et non, sub diverso respectu, XXII 545A, D'. — Quia spiritualis est oratio, nec vendi nec emi potest, XXV 47A'. — Magis confert oratio ad intelligentiam Scripturarum quam lectio, XIX 43, et magis profuit sanctis doctoribus quam studium, 42. — Quum reducuntur petitiones Orationis dominicae ad dona Spiritus Sancti, non significatur haec dona tantum petitionibus illis postulari, sed in hujus Orationis qualibet petitione aliquid esse quod ad aliquod donum spectat, XXIII 555C' et s.

Cf. Beati (Beatorum invocatio), Purgatorium.

De oratione Christi. *Vide Christus. Ut comprehensor..., p. 413.*

ORBIS. Cœlestium orbium formas dixerunt philosophi esse animas nobillissimas, quas inter angelos computabant, XXI

444C', 448C, quod admitti nequit multiplici ratione, XXII 68A', 69A et s., 70D, D', 72B, 76B', 78A. — Uude moveantur multiplex est sententia, nempe, vel a Deo immediate, XXII 71A', 73B, 76A, vel a forma propria, 71C', 77A', seu a propria natura, 67B', 74A', vel et inclusus ab intellective potentia, 67D', 69B', 71D, scilicet ab intelligentiis, 68A', 71D', 72A', 75A', 76C, seu angelis, 68C, 73C, 74D, 75A', 77C', vel ab animabus coniunctis, 71B, B', 72B', 74C, A', 76B, 77D, 78D, vel ab utrisque simul, 68A, 72B'. — Diversi diversa opinantur de eorum continuitate, XXII 64B, fluxibilitate, 63C et s., vel soliditate, 63D, 64A', et distinctione ex diversitate motuum, 63C, 64A, D. Item controvertitur et disputatur utrum alicui orbi conveniat absque stellis moveri, XXII 83A', utrum coelestia corpora pariant audibilem harmoniam, 104D, 103 et s., et cur non audiatur, 63B', 103B, utrum stante sole tempore Josue et Ezechiae, simul steterint omnes orbes, XXV 387B', C'. — Quonodo virtus superiorum cœlorum ad inferiora pertingat, XXII 92D.

ORDINATIO. Per benedictionem episcopi ordinandi omnes divinis obsequiis mancipantur, XXV 27A'; per impositionem manuum, in quibus, tanquam organis organorum, consistit principalius operandi potestas, 28B', plenitudo gratiae diaconis et sacerdotibus datur, per quam ad magna officia fiunt idonei, 27A'; per unctionem sacerdotes consecrantur ad Sacramentum tractandum, 27B'; et in collatione singulorum ordinum, character impressus, qui est signaculum ad aliquam potestatem, exterius exprimitur per porrectionem instrumenti cum expressione verborum, 28C, D. — De ritibus ordinationis disseritur, XXV 222C et s., initiandorum per tonsuram, 223D, ostiariorum, 224B', lectorum, 225A, acolythorum, 225D', subdiaconorum, 227B, diaconorum, 228C', presbyterorum, 231D.

Ad clericatum assumi nequit qui fuerit in pœnitentia publica, et episcopus talis ordinans potestate ordinandi privandus est, XXIV 370B'. — Ordinatio simoniaea valida est sed illicita, XXV 44A', 46B, et taliter ordinans et ordinatus suspensionem incurunt, 46B, C, D, et dum propter homicidium non fit defectus in ordinatione sed in ordinato tantum, per simoniā fit defectus et in ipsa ordinatione, 46C.

ORDO. *In genere.* Ordo, quod diversc a diversis accipitur, XIX 243A, XXV 9D, A', 12B, et dividitur, XIX 285A', XX 421D, 422C', D', est actus rationis pertinentis ad prudentiam, XIX 406D', et ab Augustino definitur: æqualium et inæqualium suum cuique locum tribuens dispositio, 268B, XXI 508B. Differt tamen a dispositione proprie dicta, quoniam dispositio est per formas rei in se ipsa, ordo autem est ad alterum, XIX 214B, 241A. — Ordo, ex necessitate, habet supremum, medium et infimum, XXI 440B', 455B, et in quolibet ordine, supremum attingit infimum ordinis superioris, 409A', 453D, B', sicut in omni ordine necesse est devenire ad unum primum simpliciter, in quo absolute est status, XIX 200C', D'. — Ordo in sua ratione tria includit, scilicet rationem prioris et posterioris, et distinctionem, ac ordinis rationem, ex qua trahitur ordo ad speciem suam, XX 422D, A', B'. — Ordo in omnibus inventur, XIX 242D, A', XXII 469D', 470B, C, 472B', æqualiter cum modo et specie, 470C', et propter perfectionem quam introducit in res, dicitur vestigium sapientiae et bonitatis Dei in creaturis, XIX 213D', 214B, 237B, D, C', D', 241A, 242C', 243A, C. — An valeat per peccatum totaliter tolli, XIX 242D et s., XXII 468D' et s., 470D et s.

Duplex est ordo universi: principalis, quo ad Deum res ordinantur, et secundarius, quo se invicem ad imitationem Dei juvent, XXI 106C, XXII 508C'. Or-

dini universi subjiciuntur tam essentia-
lia quam accidentalia rerum, XXI 455
A', B', et illi ordini non officiunt inor-
dinationes particulares, XX 500C, 501
A. — Per creationem hominis perfectus
est ordo universi, XXI 409D', 410 A, B,
B'. Inter homines, quamvis ejusdem sint
speciei, multiplex est ordo, XXI 455D'.
— In spiritualibus facit ordo quod in
corporalibus facit situs, XXI 536D.

In angelis. Quum duplex sit ordo re-
rum, scilicet naturæ et gratiæ, XXI 563
A', duplex est ordo hierarchie creatu-
rarum : alter naturæ, quo angeli consti-
tuuntur super homines, 563C', alter
gratiæ, quo homines super angelos exal-
tari possunt, 663D', Christus et B. V.
Maria super omnia, 564A. — Sicut in
regno recte disposito novem requiruntur
ordines officialium, sic in aula ecclæ-
siastica novem sunt ordines officialium,
et in cœlesti regno novem angelorum
chori, XXI 484A' et s., quorum ordo
multipliciter ad rationem hierarchiæ per-
tinet, 469B', 470A, 471D', 473B, C, 474
C, A'. — In angelis ab exordio inerat
ordo respiciens non solum naturam, sed
et gratiam, XXI 218D, 356C; utrumque
servaverunt angeli boni, scilicet ordi-
nem naturæ ex creatione, 218A', ordi-
nem gratiæ et gloriae ex merito, 337C.
In dæmonibus remanet tantum ordo na-
turæ, XXI 218A', 355C, C' et s., 357A
et s. — Cf. Angelus (*Ordo*), Dæmon
(*Officium*).

In divinis personis ordo Spiritui San-
cto appropriatur, XIX 246A', 249A', et
quia inter illas non ponit prius aut
posterior secundum rem, nec mediatum
aut immediatum, XIX 479B', XX 422B,
420D', 421B, C, ordo est tantum secun-
dum quid, 421D', id est ordo naturæ,
422B, C, 423B, 222C', 223A, B, quo
processio est non post generationem,
sed per generationem, XIX 485B', 487
C', D', 488C', D'; et juxta modum no-
strum intelligendi tantum, 485D', 488B,
est ibi ordo quidam prioritatis et poste-

rioritatis, 485D, A', 486C, D, 488D, 489
A. Hic ordo intelligentiæ, XX 223C,
adest non tantum in relationibus, XIX
488A, vel notionibus, XX 422A, sed
etiam inter absoluta, XIX 488A, et divi-
na attributa, 177C', D', 178D. Cf. Hypo-
stasis. — In creaturis, ordo naturæ dicit
et emanationem et antecessionem, XX
423C, in divinis emanationem tantum,
423D. Non est ibi igitur ordo secundum
locum, tempus aut causam, XX 421D,
422D', nec secundum rationem quantum
ad differentias, 421A', sed tantum secun-
dum rationem originis, 421B', C'. —
In Dei æternitate non est ordo successio-
nis et durationis, sed totum simul
omnino perfecte, XX 421C, 423A'.

Ordinis sacramentum. Ordo est vere
sacramentum, XXV 9B', 11D, institu-
tum sed non receptum a Christo, XXIV
198A', et licet plures habeat partes,
unum est sacramentum, XXV 11B', 12
A, quod a Magistro definitur : signacu-
lum quoddam Ecclesiæ per quod spiri-
tualis potestas traditur ordinato, XXIV
82A, XXV 9C, 11D, 26B', C'. Dupliciter
accipi potest, ut est sacramentum, et ut
est officium quoddam, XXV 30D. — Non
fuit in lege naturæ, XXIV 77A; fuit
figuratum tantum in legé veteri, et
evangelicæ legi proprium est, XXV 11
A'. Ad bonum totius Ecclesie ordinatur,
XXIV 84A', 91C', et Ecclesiam militan-
tem decet, XXV 9A, cui absolute neces-
sarium est, 11C, XXIV 91C'. — De ejus
materia et forma disseritur, XXV 9C',
10A.

Septem sunt ordines, diversimode
explicato et interpretato numero illo,
XXV 24B et s., 25B', C', 26A'. Plures
esse ordines, sive diversos gradus in
sacramento Ordinis, XXV 23C', 31D',
conveniebat tum ex parte Dei, 23C', tum
propter homines, 23D'; hæc autem plu-
ralitas non est quoad corpus reale Domini,
sed quoad corpus ejus mysticum,
XXV 31D, et plures esse pontifices con-
veniebat, ut ad omnes gentes et locos

extenderetur ritus christianus, 30D', 31B, B', 32A, B. Ideo plus quam alia sacramenta illud sacramentum dividitur, XXV 23D', et varii ordines sunt partes totius potestativi, 24A. Omnes uno modo sacri sunt, quia sacramenta, XXV 25D, A', sed praeipue sacri dicuntur tres ultimi, qui actum circa Eucharistiam habent, et quibus imponitur continentia, 25A', C'; et quoad hos ordines, quo quis minister Christum secundum maiorem perfectionem repreäsentat, eo major est ordo, 31B', et quo major, tanto rarior, 31B. — Quum omnis ordo ad Eucharistiam ordinetur, nullus est ordo supra sacerdotium, XXV 30B, D, A'; episcopatus tamen ordo dici potest, sed ratione officii potius quam sacramenti, 30D. — Ordo sacramentum est maximum, ratione perfectionis et dignitatis, XXIV 91D, 185D, 196A', et dignissimum post Eucharistiam, 185A'. Hominem perficit reddendo idoneum ad dispensationem sacramentorum, XXIV 81A', et prudentia correspondet, 82D, 85B; ordinat contra avaritiam, 84C', et ignorantiam, 82A'. — Characterem imprimunt, XXIV 176B, 192A', 193C, D, A', 196A', non modo sacerdotium et alii duo majores ordines, XXV 43C', sed omnes ordines, 43D', 16B', quia quilibet actum aliquem habet circa sacramentum Eucharistiae, 15D', 16A, propter quod nunquam reiterantur, et in his qui ad laicum statum redeunt, permanent, 15D', 16C', adde 17A', 28C, D', 29B, C. — Requirit Ordo characterem Baptismi ad validitatem, XXV 46A, B, et ad congruitatem tantum Confirmationis characterem, XXIV 192C, XXV 46C; nec ad ordinis superioris validitatem requiritur character ordinum inferiorum, XXV 46C, quia non sunt gradus in eadem actione, sed in rebus diversis, 16A'; imo characteres septem, specifici distincti, numerantur pro septem ordinibus, 47B, ideo per saltum ordinati non reordinantur, sed quod omissum fuit suppletur, 16D, A'. Cf.

Character. — In omnibus ordinibus fit porrectio instrumenti cum expressione verborum, XXV 28D, et in ordinibus sacris, quia excellentem conferunt potestatem, fit præterea manuum impositio, 28B'.

In Ordine duplex confertur donum, aliud gratiæ gratis datae, quod est potestas clavium, aliud gratiæ gratum facientis, XXIV 327C, XXV 15A', 47C, quæ influens in potentias facit beatitudines, XXIV 193D. — In receptione et usu cuiuslibet ordinis requiritur gratia, XXV 15B', bonitas vitæ, non quæcumque, sed excellens, 15B', sanctitas vitæ de necessitate præcepti, 18D, 20C, et scientia sufficiens ad ordinis exercitium, 48D' et s., 20B', de quibus inquisitionem facere debet episcopus, 19B'. Minor tamen scientia requiritur in his qui tantummodo ordinantur ad celebrandum, ut religiosi, XXV 49D, A', 20B', major in his qui curam animarum suscipiunt, 19C, 20B', maxima in episcopis, 19D. Igitur promovens indigos aut ignaros graviter peccat, XXV 19D, A', 20C, 21A, nec valent excusationes consuetæ, 20D'; et indignus, etiam minister inferioris ordinis, 18C', graviter peccat ordinem recipiens in mortali, 18D, 20C, licet valide ordinetur, 18A', sicut taliter permanens, graviter peccat toties quoties sine necessitate administrat ordinem suum, 18B', 19B', 20A, C, 21B, C, sed ut non peccet, sufficit ut peccati mortalis non sit conscientia, et probabiliter confidat se esse in gratia, 20D.

Ordinum collatio, propter dignitatem, XXIV 196B, D, pertinet ad episcopum, XXV 41A, D', 43B, penes quem principaliter residet, secundum Thomam, efficacia hujus sacramenti, 10B, C, ad dente Cartusiano : instrumentaliter tantum, 10B', C'. Ex concessione autem Papæ, potest simplex sacerdos minores ordines ministrare, XXV 41C. — Ordines omnes valide conferunt hæretici, XXV 40B, suspensi, excommunicati, 40A',

depositi et degradati, 41D, B', C', 42C' (contradicentibus paucis, 41D, 42B', C'), dummodo servent formam debitam, 41B', 43D. — Simoniace ordinatus vere recipit ordines, sed non gratiam sacramenti, XXV 44A', et ab ipso jure ab ordinis suscepti execuzione suspenditur, 46B. *Cf.* Simonia.

Ab ordinum receptione arcentur quidam de necessitate sacramenti, ut mulieres, quoniam sexus est subjectionis, XXV 54A, D, et quidam de necessitate præcepti, ut pueri quoad ordines majores, non quoad minores, 54B, C', D', 56B, ut servi, nisi consentiat dominus, 54B, 55B, ut homicidæ voluntarii et qui participant in causa sanguinis, 54C, 55A', 56A'; item illegitimi, nisi cum eis dispensemetur, 54C, 55D', et membrorum defectum patientes, 56A, D, et tandem bigami, 56C', non autem fornicarii, 57A'. De ætate in qua conferri valeant varii ordines disseritur, XXV 56B.

Impedimentum est ordo sacer a matrimonio contrahendo, XXV 439C', 140B, 141C; ordo enim quilibet convenientiam habet ad continentiam, 457B', et repugnantiam ad conjugales curas, 458A; verumtamen non ex se matrimonium est impedimentum ab ordine sacro suscipiendo, 457B', sed tantum ex ordinatione Ecclesiæ, 458B, C, que non semper nec ubique viget, 468B, quum in his alia sit disciplina Latinorum et alia Græcorum, 458C et s. Ordo non sacer nec apud Latinos impedit matrimonium, sed tantum matrimonii usum, XXV 458A'. Ordines sacros valide recipit uxoratus, XXV 458B', et etiam executionem ordinis accipit si uxor voveat continentiam, 458C'.

Epilogatio seu compendium de omnibus hoc sacramentum Ordinis spectantibus exponitur, XXV 222A et s.

ORGANUM. Organo destructo, omnis virtus ejus destruitur, XXII 148D'. — Nulla virtus organica apprehendit se ipsam nec proprium organum, nec qualitatem

organo suo perfecte assimilitam, XXII 149A, nec operatur se ipsa, sed instrumento, utpote spiritu aut calore, 149B; nimis intenta ad unum, fit ceteris inepta, 149C; ætate debilitatur, nihil recipit nisi sensibile et sensibiliter, 149D, et quod proprio organum spectat, 149A'; non est reflexiva super proprium actum, nec rediens ad se reditione completa, 131B'. Ex his omnibus probatur intellectum non esse vim organicam, XXII 148D' et s.

ORIENS. Orientem versus primo immergitur baptizandus, et quia oriens est origo illuminationis hemisphærii nostri et initium motus cœli, haec versio ad orientem significat initium reformatiōnis humanæ per fidem in rationali, XXIV 145C'. *Cf.* Occidens.

ORIGENES (Adamantius), prius doctor Alexandrinus, et celeberrimus (185-253), innumerabiles tractatus scripsit, præsertim de materia theologica, in quibus errores quidam inveniuntur, qui refelluntur, scilicet, quum asserit quod in Evangelio, Joannis primo, Verbum sumitur metaphorice, XIX 447C'; item, quod animas rationales simul sunt creatæ, etc., XX 537C, XXIII 436C', XXV 239C; item, quod omnis voluntas, etiam Beatorum, potest flecti in bonum et in malum, XXI 375C', XXV 429A'; item, quod Deus pro tanto dicitur causa operum nostrorum, quia est causa virtutum ex quibus procedunt, XXII 502D; item, quod dæmones quandoque per misericordiam Dei sunt liberandi a poenit. XXI 370B', XXV 333C', 354A.

Sæpissime allegatur, videlicet : de Filii generatione æterna, XIX 424A', 425B, et missione, 298B'; de Dei scientia, an sit causa rerum vel e converso, XX 474B, 475A, B', 476C, D', 477B, et de ejusdem providentia, 634C; de substantiarum spiritualium æqualitate, XXI 436B', et corporeitate, 445B', D', XXV 473B; de angelorum custodia, 548C', 555D; de dæmonum scientia, XXI 413

B, et prælatione in eis, 337B', C', de eisdem tentantibus per magiam artem, 432A, B, C, et tentantibus et viatis ab hominibus, 363A', B', 364A; de animatione corporum cœlestium, XXII 68C; de aquis quæ super cœlos sunt, XXII 53A'; de spirituali interpretatione paradisi terrestris, XXII 151A, 152D; de destinatione et prædestinatione, XXIII 174A', 176D; de conscientia, XXII 297A; de quinque sensibus spiritualibus Deum apprehendentibus, XXIII 239A'; de appetitu ciborum et venereorum, XXII 222C; de virtutibus politicis, purgativis et purgati animi, XXIII 539A'; de Moyse in Transfiguratione, XXIII 304D'; de ejectione vendentium et ementium de templo, XXIV 456A; de tabulis V. L., XXIII 605D, B', et de sacrificiis ejusdem, XXIV 64C.

Insuper Origenis citatur hoc effatum: Nullus qui in summo gradu est, subito subvertitur, sed paulatim, XX 54B', XXI 337D', XXII 232C'; et illud: Virtus est tarda, vitium autem præceps, XXI 273D. ORIGO in divinis. In numero generum, ait Albertus, nihil ita competit in divinis sicut relatio, et in speciebus relationis nihil ita competit sicut relatio originis, XX 204C, 209A': unde quum personæ divinae ab invicem distingui nequeant nisi per relationem originis, XIX 459A', 494B', XX 241B, hic ordo originis in divinis, et realitatem relationum importat, XIX 498B', 499B, XX 202A, 207B, et est principium quo distinguuntur personæ, juxta quosdam, 207D', 208D', nempe Bonaventuram, 210A, D, et alios, 209A', 210A', et quidem principium [effectivum, juxta Richardson et Cartesianum, 212C, 213A; quod non admittit Thomas, 208A, D'. — Origo secundum rationem et ordinem præcedit proprietates, 211A', 213C'. Dupliciter origo significatur, active et passive, XX 242C.

ORNATUS. Opus ornatus, per quod rebus collatae sunt virtutes moventes ad spe-

cie determinatas, XXII 33D, distinctioni successit in constitutione mundi, et triplex est, et tres dies complectitur, 28A, 106B', C', scilicet quartum, in quo ornata est natura cœlestis, quintum, in quo ornata est natura clementaris perspicua, sextum, in quo ornata est terra, 113A, ad enjus ornatum simul concurrunt bruta et homines, 112A, D'. Ad ornatum enim loci aut elementi pertinent quæ in eo moventur, non quæ quiescent, idcirco ad ornamentum terræ proprie non pertinent plantæ, sed cum ipsa computantur, XXII 85C; animalia autem ad illius elementi ornatum pertinent in quo moventur, 109C, D, 113D, sed diversimode, 109C, et ita ad aeris ornatum pertinent aves, 113B'. — Quæritur et disputatur cur duo elementa, aer scilicet et aqua, uno die sint ornata, XXII 408B', 412D', et ex uno principio materiali constituta, 108C'; cur elementum ignis non acceperit ornatum, 111A, D, 112A', præter lucem, 111A', nec aeris pars superior, 109A, 111A; cur elementum terræ eodem die ornatu duplici, brutis scilicet et homine, decoratum sit, 112A, D'; et tandem utrum trium elementorum ornatus sufficienter et ordinate describatur, 111C' et s. — Hoc ad ornatum est in uno, quod ad dedecus esset in alio, XXIV 367B.

OSEE. Ejus iste locus explicatur: sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee (xiv, 5), XXIV 29.

OSTIARIUS. Ordo ostiarii, per traditionem clavum, XXV 29A, imprimis characterem, propter quod non reiteratur, 46B'. Hic character conformat ostiarium ei qui non dormit neque dormitat custodiendo Israel, XXV 17A, et ei confert non tantum corporaliter, sed potestate, custodiam ostiorum, 47D', 29B', D'. Ad ostiarium spectat Ecclesiam purgare exterius, segregando bonos a malis, XXV 24D, id est, infideles credere nolentes a cœtu fidelium omnino excludere, 25B, unde illi competit discretio spiritum, ad

quosdam admittendos et quosdam repellendos, 24C. — De ritibus ordinatio-
nis ostiariorum disseritur, XXV 224B'
et seq.

OSTIENSIS (Henricus de Segusio, vel de Bartholomaeis, Cf. tom. XIV bis, cardinalis, †1271), auctor Summæ aureæ (in cuius libro quinto, tractatus de Pœnitentia et remissionibus eminet), et Lecture in Decretales, allegatur de ludi lucro nunquam retinendo, XXIV 413D'.
OTHO IV, Superbus vocatus, imperator Germaniæ (1218). A juramento quod ei fecerant prælati ac principes Alamanniæ absolvit Innocentius Papa III, XXIII 626 C.

OTIOSUS. Otiosum et indifferens non sunt idem : otiosum namque redimit inutiliter tempus; indifferens autem æqualem dispositionem habet seu potentiam ad bonum et malum; et sic otiosum est peccatum, indifferens vero non, XXII 538D. — Juxta quosdam, deformitas in verbo incidit, si otiose proferatur, non

autem in facto, si sine causa legitima fiat, quod rejicit Thomas, XXII 538A', 541C', D'.

ΟΥΣΙΑ. Sic vocant Græci compositum ex forma et materia, XX 155C, quod nos essentiam dicimus, 156D, significantem naturam generalissimi generis, quæ dat esse simpliciter, 156D', vel substantiam universalem non contractam aliqua differentia, 157A.

ΟΥΣΙΟΥΣΙΑ, latine subsistentia, est forma accipiens subsistentiam, XX 155B', et nominat naturam generis subalterni seu speciei specialissimæ, quæ dat esse quid, seu esse determinatum, 156D'; et dum οὐσία designat substantiam universalem non contractam differentia aliqua, οὐσιώσις eamdem designat differentia contractam, 157A.

OVIDIUS (Publius Naso), Romanus poeta (43 a. C. — 16 p. C.), citatur de arte, XX 540D, creatione, XXII 5A, 9D', et de dote animæ beatae, XXV 433B.

P

PACE ET GAUDIO (Tractatus de), Dionysii Cartusiani, allegatur de delectatione uniuscujusque sensus, XXIII 287A', et vis cognitiva, 289A, 290C'.

PACHOMIUS, in Thebaide anachoreta (292-348), allegatur de certamine cum dæmonibus, XXII 224A.

PALPATIO pertinet ad sensum tactus in quantum est discretivus corporum solidorum, XXIII 383A', unde palpabile dicitur omne quod est non tantum tangibile, sed et resistens tangenti, 383D, XXV 291B; et quia palpabilitas qualitates sensibiles requirit, incorruptibilia, ut cœlum, palpari nequeunt, XXIII 383C, XXV 286B, 291C; corpora vero glorioса ad nutum Beatorum ex se palpari possunt, quum resistere cuilibet alio corpori possint, etsi non econtra, 291D,

XXIII 383D, B', 386A. Non omne palpabile est necessario corruptibile, contra Gregorium, XXV 286A, quia saltem corpora gloria sunt per gloriam incorruptibilia, XXIII 383B, C, unde, in illis, tactus, quod naturaliter non fit sine mutua alteratione tangentis et tacti, 385C', D', fit, ex temperantia divina, sine alteratione, 386A. — Ex omnibus jam dictis sequitur quod Christi corpus gloriosum palpari potuerit, XXIII 383C, A', 385C', D'; quod fieri voluit, ad excludendam hypothesim visionum imaginacionis, 383A, B, et ad veritatem resurrectionis manifestandam, 383B, A', C'.

PANIS. *Materia est Eucharistia*. Panis materia est apta Eucharistiæ, XXIV 296D, ex multiplici ratione, 296D', et quidem triticeus, 297B, 300D'. An in pane

spelteo confici possit sacramentum, XXIV 297D, 299B', 300A, farreo, hordeaceo, 297A', 300A', B', C', ex tritico aliis mixto, 297B', vel ex amido, 297D', 301A, aut in pasta, 300D', 301B', aut in pane ex tritico et aqua artificiali confe-
cto, 299C. — In utroque pane, scilicet azymo et fermentato, valide conficitur sacramentum, XXIV 303A', 304C, quia in utroque recte signatur Christus, et sic licite consecrant Graeci in fermentato, Latini in azymo, 304D. Sed melius fit in azymo, quia puritati corporis Christi magis congruit azyma, XXIV 304B, A', D', et maxime quia sic consecravit Christus, 302C', 303D, 304A, C', et post eum Apostoli et Ecclesia Romana, 302C', 303B, 305A, etsi ad tempus fermentato usa sit ad avertendam heresim Ebionitarum, 303B.

Convertitur in corpus Christi. In Eucharistia, sub specie panis, quæ si-
gnum est corporis Christi, XXIV 206A', B', non continetur vi verborum nisi cor-
pus Christi, 253B, scilicet caro et ossa,
253A'; sed naturali concomitantia con-
tinentur accidentia corporis, 253B', sanguis, *ibid.*, anima, 253D, et divinitas,
253A'. — In corpore Christi post consecrationem manere substantiam pa-
nis dixerunt quidam, XXIV 279C, A', sed erronee, 279B', 295A, B, imo et hæretice, 279C'. Ideo nec secundum materiam nec secundum formam ibi manet, XXIV 279A', 280C, sed secundum accidentia tantum, 279A', 280B, quæ multipli-
ci de causa servantur, 200B, D. Non tamen annihilatur, XXIV 279B,
281B', nec in præjacentem materiam resolvitur, 281C, 295D, aut in elementa,
281D, sed secundum conversionem, cu-
jus impossibilitas nequit probari, 281C'
et s., 282B', convertitur in substantiam corporis Christi, 279C, scilicet in corpus materiale, exclusis sanguine et anima,
juxta quosdam, 285C', 286C', 290B, vel secundum alios, in totam substantiam naturæ assumptæ, 285D', et quidem se-

cundum totum et partes, quia materia ejus fit materia corporis Christi, et forma forma corporis Christi, 282C, 285B'; varie enim intelligi potest corpus Christi, 287C, 289C', quod tamen, secundum omnes, in Eucharistia nec augetur nec immutatur, 282A', et subito fit præsens consecratio pane, non exspectata consecratione vini, 227A'. — Item, formam panis post consecrationem non remanere triplex suadet ratio, XXIV 280C; quid autem fiat, non omnino constat, 286C'; vel enim in materiam corporis Christi convertitur, juxta Bonaventuram, 285C', 286C', 290B, vel in formam corporis Christi, juxta alios, sive formam corporis Christi, ut volunt Henricus, 286A', B', Scotus, 287D', et alii, 285A', B', 290D, A', sive in formam substantiali, juxta Thoinam, non tamen in animam, 280B', D', 291D. — Cf. Eucharistia.

Dicitur de tota Trinitate. Spiritus Sanctus dicitur panis noster, in quantum confortat nos per gratiam, quo sensu unus est panis nobis cum Patre et Filio, XIX 52B, B'.

PAPA. *Quoad se.* Papa, qui ita vocatur tanquam pater communis, seu pater pa-
trum, est pater omnium fidelium, sponsus et caput Ecclesiæ, vicarius Christi, XXV 31B, C, 33C, in quo sunt eminenter et sublimiori modo omnes ecclesiastice potestates, 34A, per quem ad alios derivatur potestas clavium, 31C, 32D', 33D', et a quo querendum est quid credere et tenere oporteat, 32B', 33A. — Unus tantum est, XXV 31B, quia ubi sunt plura particularia regimina, oportet esse unum universale regi-
men ea ad unitatem redigens, 31C'; unde in Ecclesia, supra episcopalem po-
testatem qua regitur unaquæque Ecclesia, oportet esse universalem auctorita-
tem Papæ, 31D', ad unitatem servandam Ecclesiæ, 32B', 33C, cuius totum taber-
naculum illi tanquam paxillo committi-
tur, 33D'. — Argentinensis emitit hypothesim quod hæreticus fieri posset Papaapa,

quo casu a collegio cardinalium vel a generali concilio officio privari posset, XXIV 519 B'. Quamvis res Ecclesiæ sint ipsius, non tamen ut domini principalis, ideo simoniam committeret si eas pro temporalibus daret, XXV 49 D.

Quoad alios simul sumptos. Papa solus plenitudinem habet potestatis quoad corpus Christi mysticum, XXIV 496 D', ideo dicitur proprius parochus omnium Christianorum, 479 B', qui illi praeterea obediens tenetur, sive religiosi sint, sive alii, XXII 590 C, 591 B, C, A', unde quod dicit per modum declarationis juris, si bullatum est, ad omnes se extendit, XXIV 480 D. — *Divisim sumptos.* Papa est supra generale concilium, XXIV 480 A', et illius est concilia congregare et firmare, XIX 464 A. — Quoad sacerdotium, aequalis est ceteris sacerdotibus, quoad potestatem episcopalem, aequalis est episcopis ceteris, XXV 42 D, ideo a simplici episcopo consecrari potest, 32 D. — Quoad jurisdictionem universalem, universis est altior ejus potestas, XXV 42 A', quæ, ex hoc capite, sacerdotalem excedit ut potestas alterius generis, episcopalem autem ut potestas ejusdem generis, 32 D. — Contra Papæ determinationem, nullus doctor suam positionem defendere debet, XXV 51 D'. — Terrenum principatum a quocumque auferre potest, non autem episcopalem potestatem, XXV 43 A. — Quum fons sit totius jurisdictionis, XXIV 479 D', quilibet Christianus qui vel ipsi vel ab eo delegatis confitetur, non tenetur eodem anno suo curato inferiori confiteri, 480 A'; poenitentiarii enim Papæ principaliores sunt etiam episcopis, 478 B'. — Cuicumque valet præcipere quod spirituale connubium, id est episcopatum, accipiat, non autem corporale, id est matrimonium, XXV 95 A', B'.

Quoad fidem et mores. Symbolo addere potest, XIX 464 D, sed articulos fidei mutare vel nova sacramenta instituere aut jam instituta removere nequit, XXIV

470 C. — Item, quoad dispensationes, quia in ipso residet plenitudo potestatis, XXV 472 D', dispensare potest per modum declarationis juris, 471 D, 474 A', et etiam, juxta quosdam, per modum relaxationis juris, 474 D, circa omnia præcepta Ecclesiæ, XXIV 470 D, et Patrum constitutiones, 528 A, non autem circa mandata Decalogi, *ibid.*, nec in his quæ statum Ecclesiæ decolorant et quæ jus videntur infringere, 528 B, neque circa receptionem Baptismi aut Poenitentiae, 470 C, D. Juxta omnes, dispensare semper potest in omni voto quod recipit aliquo modo recompensationem boni melioris, XXV 474 B, et juxta Thomam et alios, dispensare valet, positis ponendis, in omnibus votis, 471 B, 474 C', etiam in voto solenni continentiae, 471 C', 472 A, 474 B, C', 475 A, C, et in votis religionis, 472 A', 474 D'. Cf. Dispensatio, Votum. — Item, ipsius est designare gradus consanguinitatis ad legitimum matrimonium, XXV 489 B'. — Ut caput Ecclesiæ, thesauris ejus præpositus, et plenitudinem habens potestatis, Papa potest, prout vult, plenas et universales indulgentias concedere, XXIV 558 B, B', 556 D, A', 557 D, 558 A.

PAPIAS, Hieropolitanus antistes in Phrygia (circa 150), in rudem ac vilem millenniorum prolapsus est errorem, imaginantium quod post resurrectionem Sancti per mille annos carnalibus voluptatibus abundabunt, XXV 272 D'. Allegatur de definitione reverentiæ, XXIII 564 A, et de sensu verbi tenere, XXV 436 C'.

PARADISUS, in Scriptura, interdum pro quocumque loco amæno sumitur, XXII 153 B', vel loco deliciarum, et si duplex est, cœlestis et terrestris, 153 C, quamquam, latiori sensu, multa dicantur paradisi, sicut sacra Scriptura, XIX 40, altissima contemplatio, XXII 451 B, 453 A', distinctione etiam facta in paradiiso cœlesti inter paradisum interiorum seu visionem beatificam, et exteriorum seu empyreum, 453 D, XXIII 387 B'.

Paradisus terrestris nec omnino spiritualiter, nec omnino corporaliter, sed utroque modo accipiendus videtur, XXII 151A. — Corporeus est locus, XXII 152 A', imo regio latissima, 156D', ad minus ut *Ægyptus* et India, 157B, pulcherrima valde, 152C, 158A, et temperatissima, 153B. — Quum adiri nequeat, non cognoscitur nisi per revelationem, XXII 152B', aut ex narratione priorum parentum, 156D'; sed ad orientem dicitur situs, 155A', B', in confine orientali Oceani et Mediterranei, 155A, seu in angulo orientali terrae habitabilis, 155B, 157C, sub circulo aequinoctiali, 153A, 156A, B, D, vel ultra circulum aequinoctialem, 151C', in zona torrida, 154A, circa fontes Nili, 152A, A', a regione nostra longo tractu relegatus, 151C', et inaccessibilis, 152B', vel ob mare quodam salsissimum et incommeabile, 151D', vel ob zonam torridam, 152C, et ibi nulla erant animalia, 152C, A'. — Ad paradisum perveniet ignis judicii, XXII 154B, sed non pervenerunt aquæ diluvii, 151C, 154B, quia in monte altissimo situs, 156D, B', ipso Olympo altiore, 151C; infimam et medium aeris regionem transcendere dicitur, et usque ad supremam pervenire, 153C', 154D, 156A', negantibus tamen qnibusdam, 154D, 155C', 157B; imo usque ad sphæram luna pertingere perhibetur, 150B', 151D, 154A, saltem qualitate, quia quietis est locus et incorruptionis, 141D, et tamen habitabilis est ob temperiem, 151C, quia nimius calor ab aeris subtilitate et puritate temperatur, 153D', et a situs altitudine, 154A, 155D. — In statu innocentiae paradisus conveniebat homini, XXII 157D, ut in eo positus illum custodiret, et hic operaretur, 152B', exspectando in loco amœno patriam, 154C', 158A; primus tamen homo factus est extra paradisum, 153B, 154D', 158A, mulier vero in paradiſo, 153C, et ex illo innocentiae loco juste ambo ejecti sunt post peccatum, 370C', D', 371B', D', cum spe tamen

redemptionis, 371A, B. — Ibi fuisse status matrimonii, XXII 199A, 200A, 201C, sed sine ulla voluptate inordinata, 201A', et etiam cum integritate virginali, 199C', 201A', et sine ulla distinctione virginum, conjugatorum et viduarum, 199C; ibi enim matrimonium fuisse in præcepto et ad officium, non in remedium, 199A, C, et continentiae locus non fuisse, quanquam matrimonio, multiplice ratione, primi parentes in paradiſo non sint usi, 201C'. — Item, pueri ibi nati fuissent sine defectibus ex peccato sequentibus, XXII 205A' et s., 206C', D'; attamen paulatim tantum, secundum naturam, crevissent, 205C' et s., 207A, tam quoad mentem quam quoad corpus, 207A', C' et s. — Item, ibi superfluitates non fuissent attestantes naturæ defectus, sed illæ tantum quæ ejus perfectionem ostendunt, XXII 198B', 200C, D'. — *Paradisus terrestris*, etsi in illo peccaverit homo, nec aqua diluvii purgatus est, nec igne conflagrationis extremae purgabitur, XXV 373B'.

Paradisus coelestis, seu cœlum empyreum, locus est perpetuarum deliciarum, XXII 153D, etiam corporalium, non tamen carnalium, ut fingunt Sarraeni, 153A', XXV 273A, B, 273C, D, C', 446A. An sit in cœlo aquo disputatur, XXII 56B', 57A. — *Paradisus* autem internus, seu visio beatifica, est visio Dei per speciem, XXIII 344A, XXV 414C et s., et ibi una est domus, ob unitatem objecti, seu divinæ essentiæ quæ videtur, sed multæ sunt mansiones ob videntium varietatem, 410A'. — Sicut paradiſi terrestris, ita et coelestis, Adæ peccatori clausa est janua, XXIII 344A, quam cœlestem januam, post passionem tantum, 330B, C, 340C', Christus solus aperire potuit hominibus, 329B', 330C, et de facto aperuit, 343D', 394A', omnibus quoad sufficientiam, electis tantum quoad efficientiam, 344D': etenim per Christi passionem liberati sumus a diabolo, 340C', et a delictis nostris, 343D',

satisfactione pro illis facta, 344B. — Paradisi amœnitas gaudium accidentale auget Beatorum, XXV 326D'. — Ex illo ad tempus egredi valent Beati, XXV 324B, A'.

Cf. Adam, Homo, Puer.

PARENTES filios ut aliquid sui diligunt, a filiis ut principium sui diliguntur, XXV 190D. — Sub diverso respectu, tum parentes plus quam filii, tum filii plus quam parentes sunt diligendi, XXIII 489B, D, B', 490A, B', 491D', 492D, B', sicut et adjuvari, 484C, 488C'. Item de parentibus et uxore, XXIII 491B, 492A. Item de proximis et extraneis, XXIII 484A, 488A', 491C, 492A. — *Cf. Pater (In creaturis).*

Fide parentum, in lege naturæ, emundabantur parvuli ab originali peccato, XXIV 75B. *Cf. Peccatum originale quoad pœnam et remissionem : pag. 431.*

PARISIENSES MAGISTRI allegantur de numero in divinis, XX 481D, et de sensu hujus verbi : Pater omnia novit in Filio, 346B'; de clara visione Dei in patria, XXII 254C', et de gratia creata distincta ab increata, 324A; de sanctificatione beatissimæ Virginis ante animationem, XXIII 97D, et de passibilitate animæ Christi, 290D'; de confessione annuali proprio parocho facienda, XXIV 487A', B', et tandem de simoniacis religiosis, XXV 51D, 52C et s.

PARMENIDES (circa 500 a.c.), Eleaticorum philosophorum princeps, allegatur de distinctione formarum in mixto per item et amicitiam, XXI 46D'.

PAROCHUS. Ex prima institutione Ecclesiæ non videntur fuisse distincti parochi proprii, sed tantum paulatim instituti, XXIV 485B. — Episcopus non potest plures in eadem parœcia constituere cum æquo jure in eam, sed non est inconveniens ut duo vel plures super eamdem plebem aut personam inæqualiter constituantur, XXIV 478A', 480C', D'. — Curatus, ex officio suo, XXIV 482A', 487B', seu ejus vicarius, jus majus

habet ad prædicandum et confessiones audiendas quam religiosi, qui pastoribus sunt in adjutorium tantum, 485A', B'; secus autem esset, si pastores imperiti aut scandalosi essent, 485C', sed etiamsi valde idoneus sit pastor, religiosos libenter admittere debet, et non invite, quod esset lupi et Pilati potius quam pastoris et prælati, 486A, B. — De jure, parochus suorum confessionem, quotiescumque ei confiteri debent, audire de necessitate tenetur, alias de congruo tantum, XXIV 508B', et solus subditorum confessiones audire potest, 479B, 480B', 484A, aut absolutionem eis impertiri, 480B', nec aliis potest nisi cum ipsis licentia, 479C, B', 483C, quam dare nequit nisi sacerdoti alias approbat, 481D'. Sed si parochus esset ignarus aut lascivus, sufficeret ab illo petere licentiam confitendi alteri, quam si dare renuerit, eam sufficit petitam esse, 479D, A', 482A, maxime si agatur de muliere complici in peccato turpi, 490B'. — Quicumque presbyter parochialis loci ubi confiteri voluerint, est proprius sacerdos vagorum, navigantium et peregrinantium, XXIV 479C', D'. — Parochus suo, in Paschate, confiteri non tenetur habens sive mortalia sive venialia tantum, XXIV 432C', 470B, 473C, 478D', 484B', D', qui eodem anno jam Papæ vel ab eo delegatis confessus est, 480A', vel suo episcopo, 478C', 480A, 481B', vel alio sacerdoti cum licentia parochi, 481B, 483A'; sed quedam sunt restrictiones si religiosis privilegiatis confessus est, 482B et s., 487D. — Pastoralis cura non est stricto sensu paternitas, nec spirituale cognitionem parit, alii tamen aliter sentientibus, XXV 205C', 206A et s.

PARS quintupliciter sumitur, XXIII 459B', et semper habet quamdam potentiam, XIX 404D'. — Est pars quantitativa, que non convenit formis nisi per accidens, XIX 410B, et pars essentialis, que convenit formis per se, 410A, B.

— Rationabile est partem pro salute totius exponere, XXI 277D'. — In divinis nec totum nec pars proprie dici possunt, XX 107D, 110B' et s., nec personæ sunt in divina essentia sicut partes in toto integrali, 111D'.

PARTICULARE vocatur quod est in uno solo, quod fit multipliciter, XIX 392C, XX 109C', sicut multipliciter particulare ab universalis differt, 109D', XXIV 318 A', ad quod se habet tanquam actuale ad potentiale, XX 112D. — In Deo nullatenus est ponendum, XIX 392A, XX 109 A', 111B', C', nec quoad essentiam, XX 112B, 387A, nec quoad personas, 110A.

PASCHA. Omnes consentiunt quod Dominus ultimum fecerit pascha non in fermentato sed in azymo, XXIV 302C', 303B, B', C', sed de die non consentiunt omnes, Græcis opinantibus pro luna tertiadecima, 302A' et s., Latinis vero pro quartadecima, 303A' et s., cum anticipatione unius diei secundum Græcos, 302B', negantibus Latinis, 303A'. — Multiplici de causa Ecclesia non servat Pascha luna quartadecima sicut Judæi, XXIV 302D'.

PASCHASIUS diaconus, a S. Gregorio, quarto Dialogorum, c. 40, allegatur de purgatori loco, XXIV 543D, et de motu corporis ab anima separata, XXV 462 A', B'.

PASSIO. *Quoad se.* Passio, lato sensu, seu passio naturæ, XXV 306A', est quilibet motus ex uno in aliud, seu quælibet alteratio, XXIII 278B', 279B', C', orta ex victoria agentis supra patiens, XXV 279C, sive per modum transmutationis sive per modum qualitatis, XXIII 246B', D', cum distinctione reali inter passionem hujus et actionem illius, XXIV 102C', 103B. — Passio, stricto sensu, seu passio animæ, quæ sola post resurrectionem permanebit, XXV 306B', est quilibet motus animæ per susceptionem boni aut mali, XXIII 280A', vel quælibet animæ immutatio proveniens ex impressione relieta, sive ab extrinseco, XXII

189B', 486D', sive ab intrinseco, 487A, B'; et sic duplex est : naturalis scilicet, quæ est in quoque homine, XXIII 276B', C', vel conservativa vel perfectiva naturæ, XXII 189C' (sicut desiderium, spes, XXV 470B, et fruitio, XIX 116A'), quæ sola fuit in Adam ante peccatum, XXII 189A, A', C', 192A'; et innaturalis, 189D, D', XXIII 276C', 278A, seu offensiva dispositionis convenientis naturæ (sicut dolor, timor et tristitia, XXV 470 A), ad quam Adam ante peccatum erat tantum in potentia, XXII 189 A', B'. Utriusque autem passionum generis radix proxima est ipsius immutationis apprehensio, XXV 470B, et subjectum est appetitus, 471A', B'. — Passio, strictiori sensu, est motus præter naturam sensibilis, XXIII 278C', D'.

Quo ultimo sensu tantum passiones Stoici intelligentes, XXII 488B', eas omnes vocabant animæ morbos, 488C', et malas dicebant, 488 A', XXIII 282A'; Penultimo vero sensu intelligentes Peripatetici, eas bonas vel malas asserebant prout voluntate moderarentur an non, XXII 488A', C'; et sic intellectæ, quæ ab extrinseco sunt illatæ, meritoriae aut demeritoriae fieri possunt, in quantum a voluntate accipiuntur aut responuntur, XXII 486D', 487A, XXIII 324D, 326B', quæ autem ab intrinseco, aut habent tantum rationem pœnæ, ut famæ et sitis, XXII 486D', 487B, aut habent etiam reatum culpæ, sicut inordinate affectiones animæ, 487B, si tamen eis consentiat voluntas, 487C, 488D, 489C, D', ad perfectionem enim hominis pertinet ut ratione moderentur, 489A.

Quoad animam rationalem. Rationi opponuntur passiones, XXII 488B, sicut et fidei, XIX 53A', quia per se opponuntur medio quod ratio et virtus observare debent, XXII 488B, quum in eis peccatum semper esse possit, XXV 45D, tam secundum diminutum quam secundum superfluum, XXIV 466A'; et rationem excæcant, XXI 397B, impeditives

ne recte judicet de particularibus, 304 B, 305A', 313D; unde quanto quis magis est ab eis alienus, tanto magis ad rationalia et divina aptus, XIX 42. — Ex quibus patet passiones esse in anima proprie quoad partem sensitivam, XXIII 280A, B, 282C, C', et improprie quoad vires intellectivas, 280B', C', præter vel contra vel secundum quas fieri potest virium inferiorum commotio, 283 B', quæ talis fit primo modo, qui propassio vocatur, in omnibus puris hominibus, secundo modo in imperfectis, tertio tantum modo in Christo, 281C, 283B', C'.

Quoad Christum. Conveniens fuit corpus Christi passibile esse, XXIII 277D, quoad defectus poena, non culpæ, 277 C', id est quoad defectus qui sunt a peccato, non quoad illos qui sunt ad peccatum, 279A, B, et ita assumpsit omnes naturales et indetrahibilis corporis passiones, 276B', 277D. — Similiter anima ejus passionibus non caruit, XXIII 281C, quanquam in Christo necessitas illas patiendi fuerit secundum causam finalem tantum, id est ad redimendum genus humanum, et non, sicut in nobis, secundum causam efficientem, formalem et materiale, 296A, B. Item, quoad subjectum, Christus passiones sustulit per comparationem ad naturam assumptam tantum, et non sicut et nos, per comparationem etiam ad personam, XXIII 296C'; item, per assumptionem tantum eas sustulit, et non per contractionem sicut et nos, 297A. Insuper, quoad virtutem regitivam, aliter fuit necessitas patiendi in Christo, aliterque in nobis, XXIII 296D'. — Cf. Christus (*De gestis Christi*), Passio Christi.

PASSIO CHRISTI. *Qualis fuerit.* Vere passus est Christus, XXIII 284 D', 287D, quidquid dicere videantur aliqui Sancti, 291D'; et voluntarie passus est tam secundum humanam quam secundum divinam voluntatem, 297C', 298A, 300B, quanquam corporali ejus naturæ passio maxime repugnaverit, 300A; et tanto

acerbius passus est quanto magis immrita sustulerit, 285A, et plura, 285B, 289D', et excellentioris fuerit complexionis, 285B; et sicut dicit Thomas, quanto acerbior fuit cruciatus, 289B, C, tanto purior dolor, 289C, et perfectior patiens, 289D. — Multiplex fuit in Christo dolor, scilicet dolor carnis ex anima, seu tristitia, dolor animæ ex carne, seu dolor simpliciter, XXIII 286A', 287D', dolor animæ non modo secundum vires sensitivas, 285C', sed secundum se totam, 287D', 290D', id est secundum rationem inferiorem, 285A', 288B, et superiorem, 286D', 288A, D, 290B, D', et secundum voluntatem, 294A; dolor passionis, qui maxime in viribus sensitivis viguit, 286A', et dolor compassionis, qui maxime, in ratione est, 286B'. Multo etiam plus doluit compassione quam passione, XXIII 286C', quia in compassione major fuit ratio dolendi et dispositio ad dolendum, 286D', 289B'. — Passio Christi quamlibet superat passionem martyrum, XXIII 289A', sed cedit passioni damnatorum, *ibid.*; etiam majoris doloris esset mors naturalis animæ si esset possibilis, quam fuit dolor mortis Christi, 292D, et saltem per se et causaliter majoris doloris est mors animæ spiritualis, quanquam secundum efficientiam minoris sit, 292B'. — Multiplici ratione explicatur quomodo cum gaudio fruitivæ visionis steterit dolor passionis, XXIII 281C', 283A, 286A, 291A', B', 293B.

Quanta meruerit et procuraverit. Passio Christi ab æterno prævisa fuit, non occasionaliter, sed ut finis, XXIII 328C', 329D', 330D, id est ut redemptio summe meritoria, 323C', 324C, 326B', seu ex opere operato dignissima et Deo acceptissima, XXII 545B, 546C, XXIII 290B, 355D', quanquam ex opere operantium iniquissima et Deo injuriosa, 290C, 355D'; et ita superabundantem pro peccatis hominum, 314C, ut congruentius nullo alio modo quam per

Christi passionem humanum genus redimi potuerit, 275A', 276A. Unde a Patre fuit volita, et item (voluntate deliberativa) a B. Virgine et Sanetis, tanquam salvativa hominum, sed ab impiis, tanquam afflictiva innocentis, 654B', 656C', D', 637C. — Christo passio sua tria meruit: accelerationem gloriose resurrectionis, clarificationem sui nominis per mundum, et judicariam potestatem, XXIII 322B, C, 327B; et nobis meruit vitam aeteruam habendam, 322A, 329B', C', quod meritum tamen non transit nisi in spiritualiter renatos ex ipso per Baptismum, 276A. — Passio Christi universa delevit peccata, XXIII 339B', 340D, multipliciter, 342C, 343A, et gratiam meruit, 339D' et s., 343B, omnibus quantum ad sufficientiam, 340B', quantum ad efficientiam his qui Christo per fidem uniuntur et caritatem, 340B, B', 342B', per compassionem et imitationem, 342C; chirographum decreti delevit, 344A', nos reconcilians Deo, 347A', D'. Paradisi coelestis januam reseravit, XXIII 340C', 343D', omnibus sufficienter, electis sufficienter, 344D', et impedimentum naturae ab ingressu coelesti removit patribus, ianu personaliter justificatis, 327C', D', 340B'. Diaboli regnum quoad universum genus humanum destruxit, XXIII 340D', aut minuit, 343B', D', hominem a potestate ejus liberando, 342C', D', 347D, et potestatem ejus debilitavit, 341A, 343B', manum ejus attractivam amputando, manum impellentem infirmando, 344B', C'. — Passio Christi immediate abstulit impedimentum ex originali peccato proveniens, XXIII 388B'; poenam autem aeternam originali debitam abstulit sufficienter vel sufficienter, 341B, C, 348B', item poenam aeternam mortalibus actualibus debitam, praebendo auxilia et medicamenta, 341C; poenam vero actuali debitam non aufert, nisi in quantum animabus applicatur, 388B', sive sacramentaliter, sive merito caritatis et imitationis, 388C'. —

Poenas temporales humanæ naturæ ex originali adhaerentes abstulit, nunc quantum ad sufficientiam, XXIII 341D, A', D', post diem judicii quantum ad efficientiam, 341B'; poenas autem temporales actualibus peccatis debitas abstulit aut minuit, omnibus sufficienter, 341C, sufficienter his qui participes fiunt passionis per Baptismum, *ibid.*, aut opera poenitentiae, 341D'; poenas vero medicinales nec abstulit nec minuit in praesenti, 341A', sed post mortem tollet, 341B'. — Quæ omnia hoc uno verbo recapitulantur, quod per passionem Christi liberati sumus a servitute peccati et a reatu poenæ, XXIII 348B'.

Sola passio Christi Trinitati offerre potuit gratius obsequium quam fuerit displicens offensa, XXIV 88D', et in hac patuit maxima justitia et misericordia Trinitatis, 89B, et maxima misericordia et justitia ipsius Christi, 89A, C, ex maxima abundantia in illo donorum Spiritus Sancti, XXIII 540B, 549B. — Passio Christi causa universalis meritoria est virtutis et gratiae quæ per septem sacramenta effunduntur, XXIV 87D'; ex illa enim omnia sacramenta, tam veteris quam novæ legis, suam sortita sunt efficaciam, 70B', 88D, 89D' et s., 469A', sed sacramenta V. L. ad significantiam tantum justitiam, sacramenta N. L. ad sufficientiam, 66B, C, 70B, C', quia plus impetrat causa exhibita quam promissa tantum, XXIII 644D, A', XXIV 88D. — Et ita passio Christi omnibus profuit hominibus, quia olim fecit futura quæ nunc facit completa, XXIV 211B', et sicut nos per fidem Christi passi, ita Patriarchæ per fidem Christi passuri, 86C, virtutem passionis sibi copulabant, 66A, 85B', et justificabantur, 66C.

Quomodo colenda et condolenda sit. Christus voluit B. V. suæ passioni vehementissime condolere, non carnaliter, sicut forsan condoluerunt Apostoli, sed caritative, XX 662B, B', quatenus copiosissime mereretur sibi ipsi conglorifica-

tionem, et innumerabilibus peccatoribus gratiam et exaudientiam, 663A. Et non solum quoad inferiorem appetitum, sed etiam secundum rationem et voluntatem condoluit B. V., quanquam ex alia parte passioni absolute consenserit, imo de ea fuerit lætata, XX 663C et s.; et ad imitationem Virginis Sancti condoluerunt Christo, et nos condolere debemus, ex altera parte magnas gratias agentes de passione, ex alia pias affectiones de doloribus Domini offerentes, 663A', B', et hoc quotidie, et septempliciter quotidie, 663A, B.

PASTA nondum panis est, ideo ex ea confici nequit sacramentum Eucharistiæ, XXIV 298A, 301B.

PATER. *In creaturis.* In generatione virtus activa conceptus ex patre est, XXIII 111D, A', 112B, B', 115A, D, de cuius paternitatis ratione est similem sibi in natura producere, XX 278B, una manente in eodem paternitate quantuslibet sit filiorum numerus, XXIII 184C, 185D, 186A. — Magis tenetur filius ad dilectionem patris quam econverso, XXIII 491C', D', 492A, et magis, saltem per se loquendo, ad dilectionem patris quam matris, 490A, A', D', 491A; sed naturaliter parentes plus diligunt filios quam diligantur ab eis, 490D', et matres plus diligunt filios quam ipsi patres, 490D. — Magis diligendus est pater carnalis quam spiritualis, 492C.

In Deo. (a) *Quoad se.* Tripliciter notificatur Pater in Trinitate, et quia activum principium, et quia principium per generationem, et quia producit spirando, XX 265C', sive per innascibilitatem, paternitatem, et activam spirationem, 236C', 267A', non tamen dicendus est trinus, 273C, D. — Non proprie dicendum quod Pater sit in essentia divina, XX 104C, nec dicendum cum Scoto, quod sit beatus actu intrinseco sibi proprio, XIX 127A. — Sub diverso respectu, est Pater quia generans, et generans quia Pater, XX 240A', D', non generans

tamen in quantum Deus, nec in quantum Pater, nec in quantum innascibilis, 240B', 241D', sed in quantum Deus Pater, 240C', 241C'.

Ipsi appropriatur esse finis, creator, XIX 246B', unum, XX 316A', 317B', D', 318C, 323B; et in quantum habet rationem principii, XIX 246B', appropriatur ei virtus, 526B, A', B', et potentia, XX 313C, B', 318B', 320B', XXIII 437B', sicut, ratione æternitatis, XX 312C, B', 313C, 314B', 316A, appropriatur ei antiquitas, quum Antiquus dierum dicitur, XXV 379D.

Nullatenus competit ei mitti, XIX 534A', B', C', 537B, sed mittere, 537A, 539A; conceditur tamen quod sicut tota Trinitas dat se, similiter et Pater, 535C, 537D, et si mitti eum non congruat, XXIII 46B', 51D', de potentia absoluta incarnari potuit, 38D', 52A, 53D, A', 54C, quia missio non est de incarnatione secundum se, 51D', 54B'. Quoniam non est missus, de Patre in Symbolo unus tantum ponitur articulus, in quo Pater dicitur omnipotens, et factor potius quam creator, ad excludendum errorem dicentium mundum ab æterno esse creatum, XXIII 437D, A'.

Paternitas in Deo est relatio non tantum adsistens, XX 201B', sed realis, 201A', 202C, et sub diverso respectu dicitur relatio, notio, et proprietas, 226A. Hæc relatio quantum ad suum esse est divina essentia, XX 117B', et est ipse Deus eo modo quo contingit Deum abstracto modo concipere, 356A', quia quum paternitas in divinis non constituantur absoluta proprietate, ut vult Scotos, 273B', sed relativa tantum, 274C, formaliter ab essentia non distinguitur ex natura rei, XIX 170D'. — Paternitas et innascibilitas, quæ sunt notiones differentes et inter se, XX 272B, A', 273A, et ab activa spiratione, 266D', 268D, sed non plures res, quia non opponuntur relative, 238A', 239A', non sunt duæ notiones oppositæ, sed disparatæ, 272C, triplici diffe-

rentia distinctæ, 276B', C', D', nec ad invicem convertibiles, 273A, B; et paternitas potius quam innascibilitas, quæ illam præsupponit, 269B', dicitur proprietas personalis Patris, 263D', 267B', et dici potest innascibilis substantive, sed non adjective, 272D. Quum autem dicitur quod Pater sit principium sine principio, circumlocutio illa dicit in confuso et paternitatem et innascibilitatem, XX 284B, D. — Paternitatis ratio prius est in Deo quam in creaturis, quamvis nomen translatum sit a creaturis ad Deum, XX 243C'. — Est Pater principium et fons omnis paternitatis, XIX 445C, et in se habet similitudinem omnis creaturæ tanquam exemplar, XX 251D'; et in quantum in creaturis per modum imaginis vel vestigii repræsentatur, se videt in ipsis, 346D, quas omnes diligit essentiali dilectione, notionaliter vero solummodo justos, 344C, D, unde tam a creatione quan a recreatione nostra dicitur Pater noster, XX 82C, 83D, 85A.

(b) *Quoad Filium.* Patri inest potentia generandi Filium, XIX 333D, 334B, B', 335A, B, D; sed principium Filii est, non causa, 423D, quum non habeat essentiam aliquam qua caret Filius, XX 447C', nec proprie dici potest quod essentia divina se habeat in generatione æterna per modum materiæ, XIX 320D, C', D', 321A, D. Generat Filium ex necessitate, XIX 325B', 327D, B', et ex voluntate, 326C, C', et ex natura, 327B, D', et (quodam saltem sensu) secundum rationem exemplaritatis, 328D, B', 329D, et per modum ideaæ vel artis, 328D', 329C'. — In creatione fieri potuit de non creante creans absque sui mutatione, sed in generatione Filii non potuisset fieri de non generante generans, quin in sua substantia mutaretur, XX 424D, B', ideo Filium generat ab æterno, 424C, B', et indesinenter, 424A', nec unquam desinet generare, 424C', et sicut natura divina ex sua naturali fecunditate non permisit Patrem sine germine esse, sic

eadem natura, in quantum intellectus, non permisit eum esse sine Verbo, 424D', et sub vero quodam sensu soli Patri convenit ex se actus intelligendi et dicendi, 496C'. — Pater non dicitur prior Filio, nec tempore, nec loco, nec dignitate, nec natura, nec intellectu, XIX 423B, nec eo sensu quod paternitas sit prior filiatione ut relatio, sed tantum ut proprietas personalis, 429A. Sub quodam vero respectu dici potest major Filio, XIX 579B', D', 580A, A', quanquam æqualis sit ei vel similis, XX 97D; et sub vero sensu dici potest cognoscens Filio vel in Filio, 345C', et in Filio videre omnia, 346C, A', 347B, et semet ipsum, 346C', 348B, et omnia dicere Verbo, 338C', 340D', 342B', 344B', 346A, 349A, et omnia operari per Filium, XXII 46B', 47A'; sed non est concedendum quod Pater dici possit potens potentia genita, XX 350D, aut per Filium, 351B', vel sapiens in sapientia genita, XX 346A', vel sapientia genita, XIX 427A, XX 331C, 338A', 344D', vel sapiens Filio aut per Filium, 331A', B', 336A, 347C'. — Disputant quidam an invidiæ arguendus esset Pater, si non genuisset Filium sibi æqualem, XX 423C'.

(c) *Quoad Spiritum Sanctum.* Pater amat se ipsum et Spiritum Sanctum essentiali amore, XIX 489A', 498B; diversis tamen sensibus dici potest quod Pater diligit se Spiritu Sancto, XX 334D et s., 339C, 341D'.

(d) *Quoad Filium et Spiritum Sanctum.* Pater est, titulo diverso, in Filio et in Spiritu Sancto, XX 404C, C', 405A, D', 107C, C', et Spiritu Sancto, se et Filium et Spiritum Sanctum diligit, 342A, sed proprie dici non potest finis Filii et Spiritus Sancti, XIX 247A'.

PATIENTIA a dono Fortitudinis perficitur, XXIII 549A et s. — Differt a pœnitentia, quoniam pœnitentia est ferre difficultia sponte assumpta, patientia vero, æquanimiter sustinere difficultia aliunde illata, XXIV 358D.

PATRITIUS (S.), primus Hiberniae episcopus, circa finem ivⁱ sœc. Ejus Legenda allegatur de loco purgatorii, XXIV 543 D, et ingressu, 247 A', B', et de poenis purgatorii per umbras et glacies et non tantum per ignem, XXV 467 A'. (In Legenda aurea, cap. 49.)

PATRINUS, seu anadochus, qui nequit esse infidelis, XXV 206 D, quia vicem Ecclesiæ gerit, 206 C, in primitiva Ecclesia baptizandum ducebat ad episcopum, XXIV 463 B', et hodie respondet pro baptizato, *ibid.* — Satagere debet ut tempore opportuno parvulus in fide et moribus perficiatur, XXIV 465 C', quia ad ipsum pertinet baptizati instructio, maxime si parentes essent infideles, 167 B. — Cum baptizato spiritualem cognationem contrahit, XXV 206 C, similiter in Confirmatione, 206 D, in qua, sicut in Baptismo, datur patrinus, XXIV 199 D, vel matrina, 199 B' : mulier enim valet esse matrina viri, vel econtra, quanquam similitudo sexus congruat magis, 199 A', B'. — Filios spirituales magis diligere tenetur quam carnales, XXIV 465 C'. — Inter patrimum et uxorem compatriis vel compatrem et uxorem patrini in quibusdam casibus viget spiritualis cognatio, XXV 206 A', sed nunquam inter patrimum et matrinam, ideo nihil prohibet virum et uxorem simul esse ejusdem et patrimum et matrinam, 206 B'.

PATRONATUS. Jus patronatus est quædam potestas præsentandi clericum ad beneficium ecclesiasticum, XXV 48 C. — Fondus cui annexum est jus patronatus vendi potest, non ipsum jus, XXV 44 B.

PAULINUS (S.), episcopus Nolensis († 431), se vendere in servum nequivit nisi ex speciali instinctu Spiritus Sancti, XXV 53 C.

PAULUS apostolus. Quidam ejus textus explanantur : de ministratione angelica (Hebr. 1, 14), XXI 319 B, A', 321 B et s., 324 A, 326 B, C, D'; de revelatione Incarnationis angelis (Eph. III, 9, 10), XXI 360 C', 361 C' et s.; de superædificantibus

aurum, argentum, etc., (I Cor. III, 42), XXIV 565 B' et s.; de sexu resurgentium (Eph. IV, 13), XXV 273 B'. — Item disseminatur de sua voluntaria cooperatione in conversione, XXIV 448 C', D', de sua publica Petri reprehensione, XXIV 72 C', 533 B, A', de sua non simulatoria servatione legalium, 73 A, de suo raptu ad tertium cœlum, XXII 61 C, et de magno suo privilegio in sua visione Dei per speciem in hac vita, 231 D', XXV 420 D', 421 D, A'.

PAULUS (S.), primus eremita, allegatur in exemplum Sanctorum qui infra plurimos annos nec sacramentalem confessionem fecerunt, nec sacram communionem repererunt, XXIV 340 C', D'.

PAUPERTAS, adeo est statui religioso annexa, ut ab eo separari nequeat, XXV 172 A', 173 C. — Quandoque tamen videatur dispensationem accipere posse, saltem si Ecclesiæ bonum id postulet, XXV 172 A, B, 174 B', C'. — In religiosis ad prælaturam evectis non tollitur substantialiter, quia id quod possident, Ecclesiæ nomine, non suo, possident, XXV 172 C. — Item in religioso resuscitato semper revivisceret, XXV 478 D'. — In extremo iudicio remunerabitur per judicariam potestatem, XXV 362 D'.

PAX dicitur tranquillitas ordinis, et præcipue respicit ordinem quo voluntas in aliiquid ordinatur, XXV 396 A'. Ideo ad beatitudinem requiritur, non quasi sit essentia ejus, sed sicut removens prohibens, XXV 396 A', B', et finis est nostrorum bonorum, 396 C'.

PECCATOR. — Quodammodo humanam naturam exunt peccatores, et in bruta vertuntur, XXII 472 D, quia ad modum brutorum fruuntur secundum appetitum libidinis, semetipsos ultimum finem constituentes, XIX 134 D', 135 B, D', ita ut ad formatam Dei cognitionem pervenire nequeant, 142 B', C', usque dum, quod haud raro fit, ipsa in eis naturalis Dei cognitione depravetur, 142 C'. In mortali tamen, actus ex genere bonos facere

possunt, XXII 336C', 539A, non autem mcritorios, 329A', 336D', 358C, 359B, D', 531C', quia nulla Deo oblatio est accepta eujus offerens Deo non est gratu-
tus, 329B'. Item temptationibus resistere possunt, XXII 333D', 339B', etsi eas non superare, 268C, D, 339B', C', et alia mortalia vitare, 336A, 337C, etsi diffi-
cile, 336A, 338A, B, item precepta legis implere quoad substantiam actus, 337C', 338A, B', 339D, etsi non quoad legislatoris intentionem, 337D', 338A, C'. — Attamen, dummodo fidem habeant, per-
tinent ad unitatem Ecclesiae, non autem corporis Ecclesiae, XXIII 237D', 239C', 241A, et spiritualem vitam, etsi ipsi eam non habeant, aliis dare possunt, 241B. — Ad rectitudinem dupliei modo reduci possent : per timorem turpis, XXIV 329A, simpliei admonitione, 329C, D, quod proprie vocatur correptio, ad omnes, etiam peccatores, pertinens, 329B, 530D, et eum eo adhiberi potest qui jam bonum habet propositum, 329D; et per timorem tristis, 329A, verbis coacti-
vis, 329C, quod correptio dicitur, quae ad prelatos pertinet, 329A, B. — Multipli ratione, homini tantum, et non diabolo, tempus pœnitendi eonecessum est, XXI 371D et s., 372B' et s. — Peccatoribus ante adventum Christi non defuerunt remedia tam generalia quam specalia, XXIII 62C, 64C. — An peccator orans pro defuneto mereatur, et quo-
modo, XXII 343A, D'.

PECCATUM. *In genere.* (1) *Quoad nomen et rem.* (a) *Definitiones et proprietates.* Peccatum, quod multiplieiter definitur, XXII 364B', 463C', 466B, 467C, nihil aliud est, lato sensu, quam actus huma-
nus moraliter malus, 467B, A', objective ex quadam deviatione vel deordinatione ab aliqua lege vel regula, 220D', 292A', (quæ deviatio sumi potest ut culpa et ut vitium, 290B'), et subjective ex quadam corruptione voluntatis, 466D, aetiva, ratione culpæ, et passiva, ratione peccatiæ, 466B', C': unde dicitur peccatum

casus, 468C, debitum, 468B, D, inquinatio, 468A', eruentatio, opus tenebrarum, 468B'; item, sed sub diverso respectu, mæcula, fœtor, debitum mortis æternæ, XXIV 502C', D'. Insuper peccatum vocatur, ex parte subiecti, quælibet corruptio operationis, XXII 478C', quæ in agentibus rationalibus dicitur culpa, unde latius patet peccatum quam culpa, 478D', nee est idem ac vitium et demeritum, 220C'; et ex parte objecti, quælibet corruptio modi, speciei et ordinis, 469B, D, 470A, quæ tria inseparabiliter sed non totaliter a peccato corrumpuntur, 470B', D', 472C'. Ex quibus sequitur, quod in peccato sunt plura, nempe actus culpæ, habitus seu mæcula, XXII 560A', B', 561A, D, privatio boni seu deformitas, 561A', et reatus seu obligatio ad pœnam, 560C', et quod in peccato aliud est materiale, id est substantia actus, 467C', et aliud formale, id est deordinatio voluntatis, 463B, 467C'. Ex parte substantiæ actus, omne peccatum oportet aliquo modo in actu consistere, XXII 474A', negantibus tamen quod in peccato omissionis sit necessario actus commissus, Thoma et aliis, 473C, 474C', 475C', contra Alexandrum et alios, 473A', B', 474D, 473C'. Ex parte vero deordinationis voluntatis, peccatum consistit in privatione, XXII 463B, B', 467C', et recessum dicit sive a bono simplieiter, sive a reetitudine naturæ, sive ab omni boni perfectione, 463C', quia formaliter est privatio, 463C, B', 469A, privatio boni, 468A', seu reetitudinis in actu, 467B, 468B, non omuimoda tamen, sed relinquens aptitudinem quamdam ad bonum, 380C.

In peccato actuali, cuius malitia non tantum a prohibitione venit, XXII 498A', duo sunt, aversio a quodam bono et ultimo a Deo, tanquam causa formalis, et conversio ad quoddam malum, id est ad creaturas, tanquam causa materialis et efficiens simul, sub diverso respectu, 380C, D, B', 381A', 469C, XXIV 503D,

quorum prius est ex parte nostra conversio, 503A'; sic et duplex ille consequitur effectus, indignatio Dei, et debitum pœnæ, 503A, sed prius remittitur peccatum quoad indignationem Dei quam quoad debitum pœnæ, 503A'.

Peccatum contrarium Deo dicitur non in propria forma, XXIV 478B, nec propria virtute, quia opus Dei impedire aut perturbare nequit, 478C, sed quia peccantem contrarium facit Deo, 478D; et in quantum malum Dei, est quodammodo infinitum, et ad illud expiandum requiritur gratia, quæ est quodammodo infinita, et simul actio hominis, quæ est finita, quia, in quantum malum peccantis, XXIII 33A, 34D', sive angeli sive hominis, est finitum, XXI 374A; unde peccatum diaboli nullo modo excedit in infinitum peccatum hominis, 373D', quanquam generatim gravius peccaverint dæmones quam homines, 350A, A', 351A, 362B, A'.

Per se, eo gravius est peccatum quo id contra quod peccatur est dignius, per accidens gravius est quod ex circumstantiis minus est excusabile, XXII 239C, D. Diverso enim respectu unum peccatum dici potest gravius vel levius alio, XX 229C, 230B', 453A, 578A, XXIII 63A, sed illud simpliciter est gravius, quod secundum plura et potiora specificie est gravius, XXII 229D, 230C'; item vario modo dici potest omnium gravissimum, 228C', et sic gravissima dicuntur peccata Luciferi, Ada et occisorum Christi, 228D'. Peccato vero tantum inest gravitatis quantum et contemptus Dei, XXIV 238B, et in graviori semper est major clatio, etsi non semper major delectatio, 540A : ideo ex parte contemnitis magis peccat qui magis contemnit, 238B, ex parte contempti graviora sunt peccata in quibus contemnitur Deus in se ipso, ut infidelitas, blasphemia, 238C, A', deinde in quibus contemnitur in sacramentis, deinde in membris suis, demum in præceptis, 238

A', et graviora sunt quæ in divinitatem quam quæ in humanitatem Christi committuntur, 239D; item spiritualia ex genere sunt carnalibus graviora, sed carnalia magis deprimunt mentem, 239A.

(b) *Divisiones. Multiplicatio quoad numerum et speciem. Reviviscentia.* Peccatum multipliciter dividitur, XXII 562A', maxime per originale, et actuale, sive mortale sive veniale, et per peccata oris, cordis et operis, 660B, quæ omnia connexa sunt, saltem quoad aversionem a Deo, XXIII 586D, 589D'.

Quoad numerum, actus exterior quandoque unum est formaliter peccatum cum actu interiori a quo procedit, XXII 558C', 559C, B', etsi sint plura peccata materialiter, 558B', 559A', B', 560C; quandoque aliud constituit peccatum, 559A, A', et generaliter tot sunt peccata quot voluntatis actus, 559D'. Illud peccatum dicitur unum, in quo unus est actus, una deformitas, unum movens, XXII 231D', multiplex, in quo licet unus sit actus, sunt plures deformitates et plura moventia, 232A. — Quoad speciem autem, quum in eodem peccato accident plures deformitates, a principaliori accipit speciem, XXII 229C', ad quam ceteræ ordinantur, 229D', et sicut actus per hoc formaliter est peccatum quod caret ordine rationis, ita per hoc formaliter est in specie peccati quod caret aliquo speciali ordine rationis, XXIV 437D; quot ergo in actu sunt deformitates quæ non sunt ad invicem determinativæ, tot sunt peccata, 438D.

Peccata semel dimissa nec numero nec specie unquam redire tenet communis sententia, XXIV 578D, 579D, C', nec etiam quoad maculam aut reatum, contra paucos, 579A', D', 580C, sed redire dicuntur in recidivis quoad effectum, quia peccatum sequens speciem ingratitudinis acquirit. 578B', 580D, 582C, et gravius est, 578A', 579B', 582C'; non tamen redeunt semel dimissa, juxta Thomam et alios communiter, 581C', contra

Parisiensem, qui tenet recidivantem priora peccata dimissa iterum confiteri debere, 581D' et s., et omnium poenarum quas ante meruit iterum debitorem fieri, 582D, C'. An sic redire possint non modo mortalia, sed venialia, et ipsum originale, XXIV 581A. Quatuor præcipue sunt peccata ob quæ fit prædictus reditus, XXIV 579A', 580B, quia speciali remedio peccatorum adversantur, 581C, et misericordiae Dei, 582B. — Peccata parentum, secundum Bonaventuram, filiis non imputantur quoad culpam, XXII 443C, nec quoad poenam aeternam, 443D', contradicente Aegidio quoad poenam damni, 385A; sed quoad nonnullas poenas temporales imputari possunt, 443A', D', 444A, ideoque accedit saepe filios innocentes pro parentibus temporaliter puniri, 444B', 445C, aut populos pro regibus, 445A.

(2) *Quoad potentias animæ peccantis.* Peccatum est proprie in anima, XXII 476D', 477A', ubi, tollendo gratiam, assimilationi animæ ad Deum obstat, XXIV 503B, et in voluntatis actibus est per se et primario, in actibus autem aliarum potentiarum secundario et participative, prout a voluntate imperantur, XXII 477B, C', 521A, 522B, D. Peccatum enim non est nisi in his ubi est voluntarium, XXIV 285C, 286C, XXII 522A, 553A, id est in habentibus dominium actuum suorum, 553C, et sic omne peccatum est aliquo modo voluntarium, in causa remota vel proxima, 553B', in universali vel particulari, 553B', C', et novem modis voluntarium esse potest, 553D'; sed quanquam semper sit in voluntate sive ut in subjecto sive ut in causa, illi tamen tribuitur potentia quæ est actus principium, 287A. — Nullum autem est peccatum in voluntate quin prius aliquo modo fuerit deceptio in intellectu, XXI 305C, XXII 287B', sed ut malum, diversimode invenitur in voluntate et in intellectu, 520C', quia in voluntate, ubi ponit obliquitatem et

perversitatem, 503C, adest sub ratione mali, 522C', in intellectu, ubi ponit errorem et cæcitatem, 503C, adest sub ratione falsi, 523D', unde quilibet peccans dicitur errans aut ignorans, XXI 305D, 313A, B, quia errat circa singularia, 305D, sive in habitu, sive in actu, vel ex effectu passionis, 305A', vel ex defectu considerationis, 305B'. — Ad peccatum igitur requiruntur actus voluntatis XXIV 240A', ac proinde judicium rationis, ac liberum sensuum exercitium, 240B', 244D', quapropter in somnis nullum esse potest peccatum, 240C', 245A, sed peccati tantum signum aut effectus ex praecedentibus vigilantis dispositionibus, 240C', 245A. — Peccatum invenitur, sed diversis modis, in potentia cognoscitiva, XXII 285A', B', in ratione inferiori vel superiori, 286D, 287A', 288B, 289B', C', 522C, in cogitationibus, 521D, in potentia appetitiva, 285A', 286B, in sensualitate, 286B', 287B, D, 289B', D', 290C', et potest esse sive veniale sive mortale tam in ratione inferiori quam superiori, 288D, D'; nec sensualitas peccare potest sine ratione inferiori, 289D', nec ratio inferior sine superiori et voluntate, 289C', D', sed non econverso, 290D'. Et ultimo, in illis animæ viribus præcipue est peccatum, per quas homo ordinatur ad finem, scilicet in appetitu intellectivo et sensitivo, XXII 382B.

(3) *Quoad personas divinas offensas.* Quæ ex infirmitate sunt peccata dicuntur in Patrem, quæ ex ignorantia, in Filium, quæ ex certa scientia, id est malitia, in Spiritum Sanctum, XXII 228B, 577B, et in natura integra potuit esse peccatum in Filium et Spiritum Sanctum, 579B', non autem in Patrem, juxta Thomam, 579A', contradicente Cartusiano, 579C'.

Peccatum in Spiritum Sanctum sic dicitur vel quia contra personam est Spiritus Sancti, et sic est peccatum infidelitatis, 577A, vel quia contra attributum Spiritus Sancti, et sic est pecca-

tum ex certa malitia commissum, 577 B. — Iterum, prout illud peccatum dicit conditionem super genus peccati, est quodecumque peccatum mortale ex certa malitia commissum, XXII 575 D'; prout dicit quoddam genus peccati, specialia designat peccata, 228 C, 574 A', 577 D, quæ sex vulgo designantur, 574 B', 577 D', et quasi semper aut frequentius ex aliis oriuntur, 575 A, 576 A', 578 C, B', D'. — Non tamen omne peccatum ex certa malitia est in Spiritum Sanctum, XXII 577 C, A', sed istud tantum in quo voluntas rejicit illud per quod a peccato rethrahi posset, 577 C, A'; nec semper peccatum in Spiritum Sanctum est peccatum ad mortem aut vice versa, 574 D. — A ceteris peccatis tripliciter differt, 576 A. et gravissimum est, 576 B, 578 B, quin tamen feratur in malum in quantum malum, 579 C, et nullam excusationem habet, 576 B, quia est ex certa malitia, 576 C, 579 B, imo duplex est, et duplice habens reatum, 577 A', et quanquam absolute remissibile sit, 575 B', 577 D', variis de causis dicitur irremissible, 577 B', quia gratiæ pœnitentiali directe opponitur, 573 A', et difficile remittitur, 576 D.

(4) *Quoad subjectum, causas et effectus.* (a) *De iis qui peccare possunt.* In Deo peccatum accidere nequit, quum ipse sit sibi et regula actuum, XXI 305 D', et ultimus finis, 306 C'; sed quilibet creatura ex se peccare potest, 305 C', quia regitur regula extranea, a qua deviare potest, 305 D', et eligere bonum apparet pro vero, 306 B, sive bonum verum absque ordine regulas debitas, 306 C, siue in quacumque voluntate potest esse peccatum, non quidem appetendo proprium bonum, 306 D', sed non referendo ad ultimum finem, 307 A. — Quum autem peccatum actualle sit privatio boni jam habiti, creatura peccare nequit peccato originali, quod est privatio boni nunquam habiti, XXII 432 A, A'. — In spiritualibus substantiis peccatum acci-

dit per idolatriam qua se coli volunt cultu soli Deo debito, XXI 304 A, A', 305 A, C, C', 306 A, B', 313 B, et secundum reatum universa peccata in dæmonibus esse possunt, secundum affectum autem illa tantum quæ in substancialiis spiritualibus inveniri possunt, 308 C'. — Triplex est circa peccatum status hominis; innocentiae, in quo potuit peccare et non peccare, 193 B, naturæ lapsæ, in quo non potest non peccare, 193 B, saltem venialiter, 211 C', gloriæ, in quo non poterit peccare, 193 B. — In statu innocentiae poterat arbitrio ob rectitudinem naturæ sine gratia gratificante vitare peccata, XXII 269 C', tam mortalia quam venialia, 270 A; in statu naturæ lapsæ non potest omnia peccata vitare, nec vere pœnitire et a peccatis resurgere, 269 B. — Homo dupliceiter peccare potest, voluntatem Dei voluntarie ignorando, et transgrediendo, XXI 395 A, ideo ex quo incipit capax esse præcepti, capax est peccati, *ibid.*, quæ peccandi potestas non est laudabilis, XXIII 219 C, nec fuit in Christo, 218 B', 219 A', 220 B, C, A', C'.

(b) *De causis peccati.* Peccatum, in quantum actus, a Deo est, XXII 497 A', 498 B, B', 499 D, 500 C, C', et a voluntate secundum quod est potentia a Deo descendens, 497 B', et a libero arbitrio conjuneto cum Deo, 497 C'; in quantum actus malus, nullo modo a Deo est, 500 A, XX 486 C', XXIII 219 D, 220 B', D', nisi permissive, XXII 498 A, sed est a voluntate deficiente, 497 B', 499 B', 500 D, 501 B, 502 C', et a libero arbitrio discontinuato a Deo, 497 C'. Quia enim in peccato sunt duo, actus scilicet et deformitas, XXII 582 B, potentia peccandi in quantum respicit actum, est potentia, in quantum respicit deformitatem, non est nisi defectus potentia, 582 A, B, 583 A; et in quantum potentia, est a Deo, 582 A, B, 583 A, in quantum defectus, non est a Deo, nee directe nec indirecte, 582 A', sed a causa deficiente, 582 A, D

id est ex conditione creature, 582D, B', 583 A. — In homine tria sunt principia peccandi, vis cognoscitiva ut dirigen^s, appetitiva ut imperans, motiva ut exsequens, XXIV 601A', et est dupliciter homo causa peccati, sive proprii sive alieni, directe, inelinando ad peccandum, indirecte, non retrahendo a peccato, XXII 500A. — Item, dupli modo contingit peccatum, quia vel actus non est fini proportionatus, ut in malis ex se, vel inordinate refertur ad finem, ut in malis per accidens, XXIV 435B', sicut triplici modo contingit peccare, ex passione, ex certa scientia vel malitia, XXI 374D', et ex ignorantia, 375C, XXII 240 C', 287B'. — Radix peccati est libido seu cupiditas implendi desiderium pravum, XXII 227D', XXV 21D, quod fit dupliciter, per amorem male inflammantem, et timorem male humiliantem, XXII 228A, XXV 21A', 23D.

(e) *De effectibus peccati.* Gratiam gratificantem peccatum penitus corruptit, XXII 471A, et habilitatem ad gratiam minuit, 471A', quin tamen eam tollat, 471D, A'; naturam autem non tollit nec minuit, 471A, nec potentias animae et naturales perfectiones quoad esse primum corruptit, 472D, A', sed quoad esse secundum seu actum, 472A', et ita, non modo tollit rectitudinem justitiae, sed vigorem naturae debilitat, XXIII 543 A'. — Peccatum in se tria continet, culpam, divinæ visionis carentiam, fomitis intensionem, XXIV 67D, et tria relinquit in anima, maculam, reatum poenæ, dispositionem ad peccandum, quorum duo prima remittuntur in sacramento, tertium remanet, XXII 425B.

(5) *Quoad poenam et remissionem.* In peccato, et etiam, saltem apud Deum, in sola voluntate peccandi, XXV 43B', est reatus seu obligatio ad poenam, XXII 560C', nec compensari potest deordinatio peccati nisi per alicujus poenæ compensationem, 561B, C, nec unquam carret poena acta, quæ est laesio inficta

peccanti, 491D, C', sed carere potest ad tempus poena inficta, 491A, non tamen semper, quia impossibile est peccatum inultum remanere, 492B. — Dens, etsi non possit sine ulla poena peccatum dimittere de potentia ordinata, XXIII 353A, XXV 355C', non tanta tamen puniit illud poena quantam meretur, XXV 355D'; nullum ergo peccatum sic dimittit quin illud aliquo modo puniat, nec ullum sic vindicat quin de poena debita aliquid relaxet, 355A'. — Omne peccatum poena est, loquendo de poena damni, XXII 484D, quia laesio infligit, 486D, et causa poenæ, loquendo de poena sensus, 484D, imo quadruplex illud poena sequitur, 484C', et peccatum potest esse poena peccati, 484A', 486D, triplici modo, 484B', et causa peccati, 484A', 485B, in triplici genere causæ, 485D, 486B. — Angeli peccatum irremissible, hominis autem remissibile fuit multis de causis, XXIII 33D', tum maxime ex natura peccantium, 34A, 352D, tum ex genere peccati, 34B, XXI 373A, A'; sed requiritur poenitentia ad remissionem eujuscumque peccati, sive commissionis, sive omissionis, XXIV 427D', etiam venialis, 428A, non autem originalis, 427C', 429D, cuius nec confessio requiritur, 427D'. Et quia, cessante actu peccati, manet tamen reatus seu offensa Dei, XXII 560C', 562A, A', de ea tanquam malo presenti dolor habendum est, XXIV 358D', ut dimittatur peccatum, sive quoad culpam, sive quoad poenam, 497B', C', et apud peccantes ex malitia, id est ex electione finis perversi, XXI 374D', qui impoenitentes dicuntur, 375A, D, nec poenitentia nec remissio haberi potest, nisi habitu malo remoto, 375A. — Hæc remissio peccati multis modis fieri potest, XXIII 339B', sed semper per merita passionis Christi, 340D, 343A, 442C, cuius passioni potius quam resurrectioni tribuitur tum peccatorum remissio, 343D, tum gratiae infusion, qua remittuntur peccata quoad

offensam et maculam, et obligationem ad poenam, XXII 426 A, quanquam simpliciter remitti dicantur quum tollitur reatus poena æternæ, 426 C'. — Remittendi autem peccata potestas effectiva ad Deum dumtaxat pertinet, XXIV 145 B', et ad Christum ut Deum, 146 B', 148 A', et de potestate dispositiva, ad Christum ut hominem, 145 C', 148 A'. — Hominibus conferri non potuit potestas auctoritatis ad remittenda peccata, ita ut quasi a se ipsis ea dimitterent, XXIV 146 A, propter incapacitatem, 146 B, 148 B, nec potestas cooperationis, 146 A, ita ut per modum cause efficientis cum Deo cooperarentur, 146 D, 149 C; potuit conferri potestas excellentiæ, invocationis et institutionis, 146 B, 149 A, C', D', sed non reapse data est, ob certas causas, 146 C, ideo peccata dimittere nequeunt quoad culpam, nisi per potestatem ministerii, 146 B, C, 148 B, et quoad poenam, nisi ut vicarii Christi et meritorum ejus dispensatores, 145 B'.

Peccatum originale. (1) *Quoad nomen et rem.* — *Definitiones et proprietates.* Esse peccatum originale demonstrant hujus vite mala, XXII 378 B, 379 C, naturæ corruptio, 378 C, 379 D, A', C', 389 B, et hominis mortalitas, 379 B'; docet et fides, 379 B, 387 D'. — Peccatum originale, quod multipliceiter nominatur, XXII 384 C, B', 423 A, et definitur, 378 380 B', tale dicitur, quoniam ex origine ipsum contrahimus, 384 A'. Duo includit: carentiam originalis justitiae, XXII 293 C, quam consequitur divinæ visionis carentia, XXIV 67 D, tanquam formale; et obliquationem voluntatis, XXII 293 C, seu aversionem voluntatis a fine debito, quam consequitur concupiscentia seu deordinatio virium inferiorum, tanquam materiale, 380 B', 381 B', 382 B, B', 423 A', (vel, juxta Scotum, carentia justitiae in eo est ut formale, 427 A, D, et debitum justitiae, ut materiale, 426 D): quorum primum, scilicet formale, in Baptismo expiatum, alterum vero, id est

materiale, ad poenam manet, 293 B. — Formaliter tamen unum est, XX 381 C, eti plures habeat deformitates, 382 A', et majus vel minus non accipit, sed in omnibus æquale est, 382 C', 429 C'; nec ad illud confert generantis libido, 382 D', 424 D', aut sanctitas, 389 B, quia a primis parentibus derivatur, 448 B, nec a proximis et intermediis augeri potest, 443 D, C'. — Recte dicitur deordinatio naturæ, XXII 384 A', seu inordinata dispositio ex dissolutione primitivæ harmoniæ resultans, 382 D, sive est habitus, *ibid.*, et totam deordinat animam, secundum cognitivam potentiam et affectivam, 381 C, præcipue tamen affectivam, 381 D; item, et mentem afficit ignorantia, 384 B, D', et carnem concupiscentia, 378 D', 380 B', 381 C, D', 384 C', et duplicum inducit corruptionem, alteram personæ, quæ sanata est primo adventu Christi, altera naturæ, quæ sanabitur secundo adventu, XXIII 222 D. Etsi a voluntate non fiat, sed a natura, XXII 383 B', 553 D, non modo poene rationem habet, 383 B, 390 D', sed et culpe, 384 C, 389 D', 390 D', quia voluntarium et actuale peccatum fuit in Adam, 383 C', 385 D', et in posteris carentia est justitiae debita, 383 B', 384 D, et voluntarium saltem voluntate naturæ, 387 D; minimum tamen est peccatum, quia minimum habet de voluntario, 451 A', et levius est veniale etsi gravius puniatur, 446 D', 451 A', 452 A'. — In paradiiso per ejectionem primorum parentum, etc., recte puniendum est, XXII 370 B' et s.; in praesenti autem duplex illud sequitur poena, altera suffocans, inhabilitas ad visionem divinam, quæ in Baptismo removetur, 378 A', 428 B, A', sed quam secuta est mors seu necessitas moriendi 388 B', cum hujus vitæ malis, 391 D', altera provocans, pronitas ad peccandum, quæ baptizatis ad exercitium relinquitur, 378 A', 428 C, A'; in futuro vero non debetur illi poena sensus, 385 A', sed tantum damni, 384 D', 385 A', de qua tamen sie puniti non do-

lent, 384D'. — In Adam fuit ut in prima causa, in semine inest ut in causa instrumentali, in anima ut in subiecto, XXII 416B, C', et in carno rationem habet poenam, 417A, in anima rationem culpam, 389D', 390B, culpe non personam, sed naturam, 387B, A', 388A', quia personam non afficit, nisi per accidens, in quantum scilicet in ea est natura, 387D'. — Animam ipsam attingit in creatione, sed non a creatione, XXII 432B, non quod ipsa sit ex traduce, 385C', 388A, sed tanquam corruptae carni unitam, 386A, 387B'; non ipsi turpitudinem apponendo, sed ipsam ornatu privando, 386A'; neque est in carne ante animae infusione, nisi virtualiter, 415B', et radicaliter, 415A', 416B'. An animae insit ratione substantiae, negat Bonaventura, XXII 415C, nisi in quantum potentiae continuantur in essentia, 415D', quia ut culpa inest voluntati, ut vitium parti sensitiae, 416A; affirmant Thomas, 416C, et Richardus, 417C', quia oritur ex coniunctione animae cum corpore, 416D, et afficit quod prius est in generatione, 417C', nec potentias inficit nisi ex consequenti, 416D, maxime generativam, concupisibilem et tactum, 417C, D, quae proximius ad propagationem naturae deserviunt, 417B, D, B'. Ad generativam tamen vulgo tribuitur, quia magis eam inficit, XXII 413D, 417B, B', et per eam traducitur, 414B', 416D, 417C, et in ea inest materialiter, 417A', unde libido dicitur vel concupiscentia, 380C', 383D, 415B. — An et quatenus accidisset peccatum originale sola Eva peccante, XXII 436C', D', vel solo Adam, 437A.

(2) *Quoad poenam et remissionem.* Peccatum originale, quum sit privatio doni humanae naturae superadditi, XXII 447A, recte punitur per privationem finis ad quem ordinabatur donum illud, 447B, sed quia non est actio, nulla ei debetur passio, 447C, idcirco cum eo tantum decedentes damni poenam susti-

nobunt, 448A', 449B, A', 451B, seu beatifica visione carbunt, 447B, 449A', 452D, nullam autem sensus poenam patientur, sive exteriorem, 447C, B', 448C, 449B', 452A', sive interiorem, 447D', 449C, C', etsi in hac vita poena sensibili puniantur, 451D, hoc contra paucos, 446C', 449C, 451B'; de decedentibus autem cum originali et unico veniali ubi ponendi sint disputatur, 355C, B'. — Contra peccatum originale necesse fuit dari remedium in quocumque statu, XXIV 69B', 78D, sed remitti non poterat nisi facta relatione ad Christum, 76B, qui principalius ad tollendum peccatum originale venit, etsi sub alio respectu principalius quoque ad actualia, XXIII 65A. Haec relatio ad Christum fiebat per fidem, XXIV 76B, fidem propriam in adultis, alienam in parvulis, 76C, et ideo sub lege naturae remedium parvulis contra originale fuit fides parentum, 74B, implicita vel explicita in Mediato-rem, 76D', sive formata, 77A', sive etiam informis, 74D, 78A, sive aliquo exteriori signo exhibita, 74C', 76B', 77B', 78B', sive non, 78A, 76B', 78D', quia sufficit fides informis ad remissio-nem originalis, 74C. — Sub lege scripta remedium fuit circumcisio, saltem in masculis, XXIV 66C et s.; tam in cir-cumcisione delebatur quam in Baptismo, 71A, sed aliter, quia directe in Baptismo, indirecete tantum in circumcisione, 67A'. — In Baptismo deletur quoad suum formale, hoc est debitum originalis justitiae, XXII 423C, 424B', 425B', vel juxta Scotum, parentiam justitiae, 427A, D, non autem quoad suum materiale, quod est concupiscentia seu deordinatio inferiorum virium, 424A', C, 425B', nec quantum ad consequentia, passibilitatem, mortalitatem, 426C, B', et poenas hujus vitae, 422C', 427A, 428D, quapropter dicitur transire reatu et manere actu, dum peccatum actuale dicitur transire actu et manere reatu, 424C'; dicitur tamen remitti simpliciter, quia

non amplius subjacet poenæ æternæ, 426A. — Item in Baptismo remittitur poena debita personæ, que inficitur per naturam, non autem poena debita naturæ, quæ prima inficitur, XXII 425C, 428B, C'; remittitur poena suffocans, 428B, A'; relinquitur poena provocans, 428B, A'.

(3) *Quoad transmissionem.* Peccatum Adæ ad posteros traxit non per modum demeriti, sed per traductionem naturæ, XXII 214C, 383B', quia posteri secundum rationem seminalem in Adam fuerunt, 383A', et in ipso quodammodo peccaverint, 383C, 385A, radicaliter scilicet et virtualiter, 385D. — Originans dicitur in Adam, originatum in posteris, XXII 389A, quibus imputatur ad culpam et ad poenam, 384C, 385C, 387D, 388C, 390A, 391A', et si multiplices deformitates habuerit in Adam, præcipue tamen per inobedientiam factum est posteris transmissibile, 389B'. — Per semen a generantibus ad generatos transmittitur, XXII 387A', 388C', in quo virtualiter inest, 387C', 391B', ut in materiali radice, 393C, et a carne transit in animam, 386A', 390B, 391B', nec sic sanari potest in generante, quin generatis transmittatur, 377B', 385B', 386B, 430A, A'. Quantum ad id quod culpa est, a patre transit in prolem, quantum ad id quod est poena, est a matre, XXIII 96C, 97A. — An præter modum communem miraculose natus originale contrahat, negant Thomas et alii, XXII 393A', 394A', B', quia in semine inest radicaliter, 393C', nec transmittitur nisi per rationem seminalem, 393D, 394B, B', 409C, ita ut a patre procedat, non a matre, 393D; affirmat Henricus, quia originale sequitur naturam, 393A', et quolibet modo transmittatur natura, traducitur et peccatum, 393B', D'. — Cur Christus originale non contraxerit, 394B, 409D.

Peccatum mortale. (1) *Quoad nomen et rem.* Peccatum simpliciter, transgres-sio dicitur legis divinæ, XXII 347B', pro-

qua mors animæ vel corporis rependitur, 292B', et ad cuius rationem requiri-rit electio rationis consiliantis et deli-berantis, 288C', quia est deordinatio a Deo cum consensu et contemptu, 290D', unde, ut sit mortale, scire tenemur, saltem implicite et generaliter, de uno-quoque mortali quod sit tale, 245C'. — In peccato mortali est aversio a Deo et conversio ad creaturas, XXII 565C, quæ non sunt duo peccata, 565B, eti conversio ad creaturas sit prior ordine natu-ræ, 565D; inde peccati mortalis gra-vitas, 565A, C. — Per tria pervenitur ad peccatum mortale, XXII 291C, 293A', D', per quatuor ad consuetudinem peccati, 293C', D', per quatuordecim ad impœ-nitentiam, 294A', D'. Sine gratia non potest homo vitare omnia mortalia, XXII 356A, 357C. — An adulterum non baptizatum primo peccato necesse sit peccare mortaliter, disputatur, XXII 355A. — Capitale peccatum, quod sic dicitur a capite sive proprie sive metaphorice sumpto, XXII 569B', et quod a radice peccati differt, 566D', caput aliorum dicitur, non ex parte aversionis, 567A, nec ex parte conversionis, 567B, nec quia ministrat eis materiam, sed quia cetera ad illud ordinantur tanquam ad finem, 567B, C. Peccata capitalia ea sunt ad quæ prius est corruptus appetitus, XXII 567D; alia ad concupisci-bilem pertinent, 567A', nempe avaritia, 567B', luxuria, gula et acedia, 567C', alia ad irascibilem, nempe superbia, ira et invidia, 567C', D'. — Peccatum quodam eorum dicitur radix quæ frequen-tius ex illo oriuntur, XXII 578A'.

(2) *Quoad paenam et remissionem.* Poena peccato inflicta nec quoad dura-tionem ipsi commensuratur, XXII 565B', nec quoad acerbitudinem, 565C', sed quoad injuriæ qualitatem, 566A, ideo pluribus de causis ei poena debetur æterna, 563D', 564D', 566A, XXV 349B', vel quia peccator æternum bonum contempsit, vel quia æternaliter vellet, 349D', vel

quia peccatum mortale enormitatis est suo modo immense, 330A. Citra condignum tamen in inferno punitur, XXV 330C, C'. Unum mortale sine alio remitti nequit, XXIV 382A, 386D', 387D, 389D', 431C, quoniam nullum mortale cum gratia et amicitia Dei consistere potest, 387A', 391C', et omnia connexionem habent ad invicem, 431A; sed de uno vere dolere potest homo quin cogitet de aliis, 391B', et quoad exteriorem satisfactionem de uno satisfacere potest sine aliis, 391C'. — In peccato mortali tria sunt, macula, offensa et rcatus, quorum neutrum iu inferno remitti valet, XXIV 569A, B.

Peccatum veniale. (1) *Quoad nomen et rem.* Veniale, quod ita nominatur variis de causis, XXII 564C, sed maxime quia non pertingit ad rationem peccati perfectam, 564D, secundum gradum conparatur ligno, foeno et stipulae, XXIV 563B', 566A, C; et quia fundamentum non destruit, super fundamentum aedificatum dicitur, 566B. — Aliud dicitur veniale ex genere, XXII 233C', 564A', et aliud ex pravitate vel imperfectione naturae corruptae peccantis, 233D', 564C; item aliud ex inordinatione existente circa media, 234B'. — Tria sunt venialia genera, XXIV 429C, quae omnia animam maculant, 431D', sicut per pulvereum pulchritudo facie fœdatur, 432A, et aggravant, deprimendo deorsum ne perfecte ad Deum tendat, 593C'; et quavis Deo displiceant prout inordinata, peccatum tamen non faciunt Deo displicentem, 431C. — Peccata venialia singula vitari possunt, XXII 287A', non autem omnia simul, 287D, nec ex toto in vita, ideo nullum contra se habent speciale remedium, sed multa, XXIV 593B', in morte vero penitus vitari potest veniale, et speciale habet remedium, id est Extremam Unctionem, juxta Bonaventuram, 593C'. — Differt a mortali, XXII 234C, 562C, D, A', 564B, quia cum illo non convenit, nee in aversione,

563A', nee in reatu, 563C'. Item veniale non fit mortale ex deliberatione aut complacencia, XXII 289A', XXIV 567D, nec ideo quia a perfecto committitur, XXIII 617A', sed tantum per accidens, ratione scandali aut voti, 617C'; nec possibile est idem numero deinde fieri mortale, XXII 298B', sed peccatum ex genere veniale potest aliunde et per accidens fieri mortale, 298C'; item multa venialia per se ad gravitatem peccati mortalium pertingere nequeunt, 298C', D', 299A', quia inter utrumque est distantia infinita, 298B', C', sed tantum per accidens, 298D'. — Quantum horruerunt Sancti peccatum veniale, XX 60B,A', D'.

— Communiter tenetur Adam in statu innocentiae non potuisse venialiter peccare priusquam mortaliter, XXII 232B' et s.

(2) *Quoad pœnam et remissionem.* Juxta quosdam per se ei debetur pœna æterna, et per accidens temporalis, XXII 335B'; juxta alios, per se temporalis, 563C', XXIV 568A, et per accidens æterna, XXII 333B', scilicet in damnatis, 563D', quia veniale culpa est, XXIV 563C, 567D', 569B, et in damnatis remanente culpa, remanere debet et pœna, 431C', 566A', 568B', negantibus aliis, quia soluta pœna eis debita cessare debet, 565D, 568C. — De peccatis venialibus non exigitur poenitentia ex necessitate salutis, XXIV 428A, sed tantum per accidens, 428C', ne multiplicata in periculum mortalium inducant, 429B'. Nulla item est ea confitendi necessitas, quia ipsis non debetur pœna satisfactoria taxata, XXIV 432A', sed sola contritione delentur, 432B'. Per ea quæ fervorem caritatis excitant remittuntur, ut sacramenta, XXIV 432D', et per ea quæ fervoris impedimenta removent, ut aqua benedicta, panis benedictus, exercitia humilitatis, etc., 433A, confessio facta laico, 477D. — An peccata venialia sine gratia gratificante remitti valeant, negant plerique, quia macula sunt animæ, XXIV 565C, affirmant quidam, quia caritati

non contrariantur, 565D; an sine contritione, negant alii, quia de ipsis nullatenus poenitentia pertinet ad contemptum, 563A', affirmant alii, quia aliis remediis curantur, *ibid.*, contra quos dicendum, peccatum veniale remitti non posse, sive quoad culpam sive quoad poenam, sine displicientia voluntatis seu contritione, 430D', 432B, sed aliquando sufficit ad hoc displicientia habitualis, 428C, 430D', aut saltem implicita, 432B, C. — Sine mortali dimitti nequit, quum nulla ibi sit caritas, XXIV 431A', ideo in damnatis aeternaliter punitur, 431C'; sed unum sine alio dimitti potest, quia connexionem non habent ad invicem 431A, et sine novae gratiae infusione, quum non tollat gratiam, 431D', 477D. — An peccata venialia post mortem remitti valeant, negant quidam, quia usus arbitrii quoad meritum cessat in morte, XXIV 547D', ideo omne peccatum in hac vita remittitur, sive per gratiam poenitentialem, 547D', 568D, sive per gratiam finalem, 547D', et in purgatorio non expiatur nisi poena peccati, 548B; affirmant vero alii, quoniam ad deletionem venialis sufficit quod arbitrium gratiae se conformet, 548D, et tenendum est cum Sanetis ea in purgatorio deleri, 565B, 567A', C, 569B, C, vel quia in vita meruerunt justi post mortem sibi fieri misericordiam, 567D', vel quia poenitentia eorum caritati unita sufficit ad remissionem venialium, 568D', 569C.

PELAGIUS Papa I (555-559) allegatur de bigamia, XXV 81B'.

PELAGIUS, haereticus ^{vⁱ} saeculi, « sceleratissimus haeresiarcha », XXII 383B, « infelix et obstinatus », 354B, « impudicus ille concupiscentiae prædicator », 383C, « superbus et incorrigibilis monachus », fuit tamen informiter doctus multumque eruditus, 354A, et ob eminentiam scientiae stella vocatus, 354B.

Pelagiana hæresis. Pelagiани parvulos in originali peccato concepi et nasci negabant, XXII 354B, unde necessitatem

Baptismi rejiciebant, 386D', 388A, dicentes peccatum originale non contrahini per imitationem, 383C, 385C, quin etiam nullum esse peccatum originale, 383B. — Item asserebant peccatorem propriis viribus resurgere posse, XXII 355C, 357B', et hominem sine gratia omnia præcepta servare, 358A, XXIII 595A, virtuosum fieri, 589B', et justum sola naturali dilectione, XXI 274D, et mereri posse ex solo arbitrio, XXII 320B', ex puris naturalibus et cum naturali tantum Dei concursu, XX 42D, XXII 323A, 356C', XXIV 392D, et per naturalia beatitudinem acquirere, XXI 311B, gratia comitante tantum et adjuvante naturam, XXII 334C, et nonnisi consummante merita nostra, XX 537D.

PENETRATIO ex tribus contingit, scilicet ex parvitate quantitatis, præsertim secundum profunditatem, XXV 288A, 292A', ex paucitate materiæ, 288A, et ex activæ virtutis magnitudine, 292A'. — Compenetratio partium corporis in se invicem repugnat rectæ dispositioni corporis humani, nec per miraculum fit unquam, juxta Thomam, XXV 291A, dubitante Cartusiano, 291B'. — An corpus gloriosum alia corpora non gloriosa penetrare valeat dote subtilitatis, negant quidam, quia dimensiones non amittit, XXV 289B, affirmant alii, quia more spirituum ea subintrare potest, 276C', 291D', 293A. Sed saltem virtute divina et per modum miraculi illa corpora penetrare poterit, XXV 289B', 292C', 295A, et etiam corpora aliqualiter gloriosa, ut sunt celestia, 290D, sed alia corpora gloriosa nullo modo, 290B, quia quamvis possit corpus a spiritu penetrari, non tamen spiritus spiritu, 292C, unde nec ipsum gloriosum corpus penetrari poterit, 276C', 292D, nisi voluerit, 291D. — Omnipotentia Dei possunt innumerabilia corpora in eodem esse loco, quin resistant dimensiones unius dimensionibus aliorum, XXV 297D.

PENURIA. — Cum magister in Prologo

Sententiarum scilicet, Mittamus aliquid de penuria ac tenuitate nostra, penuria designat defectum exterioris substantiae, et tenuitas defectum interioris, unde penuria transfert ad defectum scientiae acquisitae, et tenuitas ad defectum ingenii, XIX 51A, B, C.

PER. Præpositiones *per* et *a* designant habitudinem principii, sed *a* per modum efficientis, et *per* secundum quodlibet genus cause, XX 349A'. — In divinis præpositio *per* notat subauctoritatem, XX 331C, 347C', vel medium, 320D', sed non eodem sensu quo in creaturis, ubi medium notat gradum majoris et minoris, quæ in divinis locum non habent, XIX 480C'; item notat quoddam principium actus illius qui dicitur operari « *per* » alium, 482B, D, et rationem principiati in re casuali, XX 336A. — Secundum has regulas, non est concedendum quod Pater sit sapiens per Filium, XX 331A', 347B'; sed est concedendum, saltem aliquo sensu, quod Pater operetur per Filium, 334A', 347C', XXII 46B', 47B, et quod Filius sit sapiens sive per sapientiam ingenitam, XX 349C', sive per sapientiam essentiale, sive etiam per sapientiam genitam, 349D'; et plane concedendum quod Pater spiritus Spiritum Sanctum per Filium, XIX 480C', 482C, A', et quod Pater et Filius se diligent per Spiritum Sanctum, XX 331D, 336A, item quod omnia sint ex Deo, in Deo, et per Deum, 318D', 320D', 322B', vel ex Patre per Filium, 319C, et quod per Christum sit adoptio nostra, XXIII 204A' et s., 205B' et s.

PERALDI Guillelmus, cardinalis Lugdunensis († 1250), auctor Summæ virtutum et vitiiorum quæ allegatur de Evangelii veritate, XIX 63C.

PERCEPTIO, juxta Henricum, differt ab apprehensione sicut intentiones circa sensibilia differunt ab ipsis sensibilibus, XXV 471C, D, et causa est directa doloris, 471C, et adeo fortis esse potest ut

sola, re absente, movere queat tanquam res ipsa, 473D.

PEREGRINATIO. — Votum peregrinandi in Terram Sanctam personaliter obligat vocentem, nec per alium solvi potest, absque dispensatione, XXV 473D, quæ dispensatio ad Papam pertinet, 473A, solvit tamen per ingressum in regionem, XXV 473B', C'.

PERFECTIO. (1) *In creaturis.* (a) *Secundum naturam.* Perfecti ratio in hoc consistit quod nihil ei desit, XXIII 471C, et perfectio rei, quæ multipliciter intelligi potest, XXI 285C, XXIII 499D, duplex est, altera simpliciter perfectio, altera secundum genus determinatum, XXI 285B, et sic unicuique rei adesse dicitur sua perfectio, dum attingit propriam speciem, XIX 178C', et continetur intra propria principia, *ibid.* Omnis enim perfectio creata necessario limitatur ad certum gradum ultra quem altior fieri nequit, XXIII 231B; unde perfectio rei est qua conservatur in suo fine, XIX 45, et unumquodque maxime perfectum est, quum ultimam propriam virtutem attingit, XX 400D'. — Secundum ordinem naturæ, perfectiora imperfectioribus sunt priora, secundum ordinem generationis et temporis econverso, XIX 285D', ita ut unumquodque sit imperfectus antequam perfectum, *ibid.*, et ita ut imperfecta procedant a perfectis et non econtra, XXI 77D. Perfectum enim naturali ordine præcedit imperfectum, ut actus potentiam, ideo res a Deo in perfecto statu productæ sunt, ut possent producere alia, XXII 258B, et sic factæ sunt ab eo, ut infimæ per medias et mediæ per primas perficerentur, XXV 9A, et perfectiora exemplaria sint inferiorum, quæ ad eorum imitationem producta sunt, XX 397B, XXI 424A'. — Secundum ordinem perfectionum oportet esse ordinem perfectibilium, XXI 408C, 410A, et perfectio in unoquoque perfectibili recipitur secundum perfectibilis modum, 337B. — Omnia quæ in

participantibus subjectam habent rationem, ex perfectioribus procedunt causis, XXI 90 A'. — Perfectio in unoquoque perfectibili non est nisi suæ potentialitatis ultimus et supremus actus, XXV 479 B', ideo intellectus humani perfectio est esse speculum omnium intelligibilium perfectissimum, *ibid.*, et imago speculi increati, 479 C'. — Perfectio, ut actus angelorum hierarchicus, eadem est realiter ac purgatio et illuminatio, XXI 500 A, C', 503 D', scilicet remotio ignorantiae, 499 A', C', seu assumptio divinæ scientiæ, 500 C' et s., 502 D.

(b) *Secundum gratiam.* Mundo competit perfectio non tantum naturæ, sed et gratiæ seu viatorum, et gloriæ seu comprehensorum, XXIII 64 C', inter se ita differunt ut omnis perfectio viatorum est quasi defectuositas respectu perfectionis comprehensorum, XIX 35. — Anima perficitur quoad essentiam per gratiam, et quoad potentias per habitus, XX 44 B', aliter per virtutes, aliter per dona, et aliter per beatitudines et fructus, XXIII 551 D', 554 D, B'; et hæc perfectio ordinis supernaturalis, quia ad sapientiam pertinet, Filio tribuitur, XIX 45. — Quia imperfectio est in uno quod esset perfectio in alio, XXIV 367 B, perfecti in eodem genere gravius peccant quam imperfecti, XXIII 617 D', non adeo tamen ut venialia fiant in eis mortalia, 617 A', nisi per accidens, ratione scandali aut voti, 617 C'. — Existens in caritate perfecta non tenetur ad omnia opera perfectionis, XXIII 499 D, B'. — Nullus perfectus subito et totaliter subvertitur, sed paulatim, XXI 337 D'.

(2) *In Deo.* Quia universæ creaturarum perfectiones sunt tantum participations divinarum perfectionum, XXI 63 A', quidquid perfectionis est in creaturis, in Deo principalius est ex se et sua natura, XIX 458 A', et præeminenter, 151 C, et excellentissime, XXI 63 A', quantum ad universalitatem, plenitudi-

nem et unitatem, XIX 451 C, D, ita ut essentia divina in sua simplicitate omnimodam contineat perfectionem, quæ per partes dispersa est super omnes creatureas, 457 B'; et in hoc sensu tantum in Deo est omnis cumulus perfectionum, 172 A' et s., sive quæ habentur in creaturis, sive quæ haberi possunt, 178 D', et hoc in infinitum, 179 A. Quidquid ergo perfectionis est in creaturis, de Deo prædicatur proprie, per modum eminentiæ, XIX 294 D', quidquid imperfectionis, symbolice tantum vel metaphorice, *ibid.*, 532 A'. Hoc enim interest inter Dei et creature perfectionem, quod hæc finita est, illa infinita, XIX 478 B', nec ad ullam speciem determinata, 178 C', nec inter ullos terminos contenta, 178 D', unde solus vere perfectus est Deus, quia nihil est vere perfectum quod est compositum, 369 D', receptum aut terminatum, 370 A'. — Perfectiones Dei integre et una conceptione concipere nequit intellectus creatus, nec in terra, XIX 451 D', 453 D, nec in cœlo, 452 B. — Perfectionum pluralitas in essentia divina est quasi in potentia, in intelligentiæ conceptu quasi in actu, XIX 457 C, D'. — Perfectionibus quibus creaturæ perficiuntur in esse quidditativo correspondet perfectio idealis in Deo, XIX 458 C; perfectionibus quibus perficiuntur in bene esse, correspondent in Deo attributa, 158 D. — Perfectionem divinam varie æmulantur opera ejus, XXII 448 A, angeli per universalem scientiam, homines per multiplicem compositionem, *ibid.* — Jam cognito per fidem mysterio Trinitatis, ejus notio et perfectione Dei aliquo modo erui potest, XIX 482 A et s., 230 A'. — Quælibet S. Trinitatis Persona est perfecta, licet ab aliis distincta, XIX 479 D, quoniam Deitatis plenitudo in unaquaque existens, omnem imperfectionem ab unaquaque excludit, 483 D.

PER'PATETICI. Allegantur doctrinæ eorum de Deo, de mundo, de intelligentiis, de

anima humana, et de quibusdam corum sequacibus.

De Deo. scilicet : de impossibilitate ejusdemcumque compositionis in illo, XIX 172A', quia nec genus nec species est, nec in genere nec in specie, 395C'; de impossibilitate in illo ejusdemcumque voluntatis imperfectae, seu appetitus boni non habiti quo volens perficeretur, XX 604C', 605C; de illo tanquam primo motore, 579D', omnia causante per essentiam suam, 644B'; de quatuor quæ eminare dicebant ab intelligentia prima, XXI 64C' et s., tanto in se ipsis simplioribus quanto immediatus a Deo procedentibus, 233A; de realitate relationum in Deo, XX 215C', 216C'.

De mundo. Docent omnia citra Deum esse producta, XIX 385B et s., XXI 72B, non ex præexistentibus principiis, 45B', sed tamen ab æterno, 68C', ita ut ab illo uno et simplici non processerit immediate nisi quid unum, 59B', 64C', B'. — Mixta docent ex elementis vere esse composita, XXII 449A, et unanimquamque speciem specialissimam dicere totum quidditativum suorum individuum, XXI 245A, de quibus, quum singularia sint, scientia haberri non potest, XXIII 442C. — Prædicamenta affirmant differre secundum rem, XXIII 402C, et universale, quia tale, non esse nisi in intellectu, XIX 396A.

De intelligentiis. Illas docent non esse in loco determinato, XX 438A, nec definiri loco, 468C', D', 469A, sed esse loco et operatione immobiles, XIX 373C', XXI 478A, quia motus ex parte materiæ proveniens illis non convenit, XIX 381A. — Angelos vocant substantias separatas, XXI 183D', seu intelligentias, propter præcipuam eorum operationem, 201D, et in illis negant adesse quamcumque veri nominis materiam, 202A, XXII 23C, XXV 473B, unde quidam illocrum erronee dixerunt nullam in illis numerali esse discretionem, XXI 210C', 211B. — Formas orbium antiqui

Peripatetici docebant esse animas nobiles, XXI 65B, et ita, cœlestia corpora vere esse animata, XXII 71C, 73B', nec a natura moveri posse, 72D, 74D', sed ab intelligentiis separatis plurimis, XIX 449B', vel ab una intelligentia formis plena, XXII 72A', 74A', B', 76C. Item allégantur eorum errores circa numerum, motum cœlestium et intelligentiarum orbes moventium, et circa similia, XXI 236D', 237B, D. — Item antiqui Peripateticci daemones non posuerunt, opinantes angelos non potuisse peccare, XXI 414D, C', 416A, B, unde quidam eorum, ex sua theoria de animatione orbium, dixerunt supra orbem lunæ non posse esse malum, 304A, XXII 248B'. Angelos docent posse illuminare mentes inferiores, XXI 566A'.

De Anima humana. Ejus immortalitatis decem inducunt signa, XXII 448D', quorum principium est distinctio inter sensum et intellectum, 489A', B'. — Passiones moderatas docent esse bonas, quasdam malas, XXV 430C'. — Item allegantur de animæ humanæ felicitate, XXV 395B' et s., 396A, B.

De quibusdam eorum sequacibus. Augustinus prætulisse videtur Peripateticis Platonicos, Hieronymus vero econtra, XIX 276B', C'. — Realistæ magis quam Nominales viam verorum Peripateticorum sequuntur, XX 553A'. Auctor libri de Causis, quamvis ex libro Proeli sumpti, Peripateticus, non Platonicus fuit, XIX 390A.

PERJURUM, quod multipliciter sumitur, XXIII 627D', 628B', proprio dicit, secundum Thomam, quodammodo opponente Bonaventura, 626D et s., defectum mendacii juramento firmatum, 627A', B', id est falsam jurationem, 628A. — Non est pejus dicendum homicidio, XXIII 630C' et s., vel adulterio, 631A, nec videtur esse semper mortale peccatum, 628B', 629A', quia saltem perjurium ex levitate leve est si raro fiat, 634B', etsi ex consuetudine grave fieri

possit, 635A'. — Gravius peccat, ceteris paribus, perjurans per Creatorem quam per creaturas, XXIII 626A, per membra Christi quam per Deum, 625B', 626A, per idola quam per verum Deum, 628D'.
PERMISSIO. Divina voluntas, respectu præsentis mali, quod multiplici ratione Deus fieri sinit, XX 633D et s., vocatur permisso, 614D', 615B, D; quæ est signum voluntatis divinæ, 616C, B', 645 D et s., non circa hunc pravum effectum, sed circa aliud boni cuius occasio est, 617C; unde nec contra nec præter permissionem Dei aliud fieri potest, 643 A', B', 644A', sed oppositum tantum fieri potest ejus quod est permissum, 644B'. — Permissio divina vel sumitur active, et ita est ipsemet Deus permitens, XX 616A', 646B', vel passive, et ita est ipsa res permissa, 616B', et passiva permisso designat non essentiam divinam, sed tantum signum voluntatis Dei, activa autem ipsammet designat Dei essentiam cum intentione tamen ejus voluntatis non cohibendi mala, 646 C', D'. — Permissio alia est concessionis, alia indulgentiæ, alia tolerantiae, XXV 131A', vel per privationem præceptio- nis, prohibitionis, coercionis, et puni- tionis, 132A', B'.

PERPETUITAS ad Beatorum felicitatem pertinet, XXV 429D, A', quidquid dicat Scotus, 428C', D', quia de intrinseca ratione beatitudinis est confirmatio in bono, 429A', quam perpetuitatem non a forma beatitudinis, nec a natura potentiarum, sed a sola Dei voluntate pendere perperam contendit Scotus, 429A', contra doctrinam doctorum, 429B, A'.

PERSÆ. Princeps seu angelus Persarum qui, libro Danielis, narratur restitisse liberationi Judæorum, XXI 558B et s., non erat angelus malus, 558B', 559C, 560C.

PERSEITAS, juxta Petrum de Candia, alia est primi modi, alia secundi, XIX 165A, C', 166A.

PERSEVERANTIA accipitur sive pro pro-

posito perseverandi in bono, et ita est virtus, vel dispositio virtutem inseparabiliter consequens, XXII 367B, et inest omni caritatem habenti, XXIII 587D', sive pro continuatione actuali in bono usque in finem, et ita non dicit habitum, sed actum quem primus homo non habuit, XXII 367B.

PERSONA. *In creaturis.* Hoc nomen personæ, quod est nomen dignitatis, XIX 190A, sumptum est a quadam larva quam in tragœdiis sibi ponebant ante faciem ($\piρόσωπον$) recitatores, ad repræsentandum illum cuius gesta narrabant, XX 156B, 163D; et inde translatum est ad significandum hominem famosum, quasi per se sonantem, 163B', XXI 204 A, et quodcumque suppositum rationalis naturæ, tanquam per se unum, seu individuum in se et divisum ab alio, XX 158 B', 163A'. Unde Boetii definitio: persona est rationalis naturæ individua substantia, XX 158A, 159D, 163D', 165D', 167C, XXI 208C, C'; et Richardii: persona est intellectualis naturæ incommunicabilis exsistentia, XX 167C, 168A. Quas definitiones explanant Thomas et alii, XX 154C, C', 156B, C, 157A, B, D. — Persona igitur, quæ differt ab essentia, substantia et subsistentia, XX 154C, D, 164D', 163D, nihil super individuum addit nisi dignitatem naturæ rationalis, XIX 190A, XXI 208B', XXIII 55A', 59B', 139A, C', D', 140C', D', et nihil super hypostasim, nisi eamdem rationem nobilitatis, XX 221C, D, 222A, XXIII 139 A, C, 140C', D'; et tria complectitur, nobilitatem hujus naturæ, distinctionem, indivisionem, XXI 208A', XXIII 199B, seu incommunicabilitatem, XXI 206A'. — Personalis distinctio non est ex divisione materiæ, XXI 207C', nec est accidentalis proprietas ex accidentibus cau- sata, 207D', aut etiam ex substantia, sed dicit aliud substantiale principaliter, ac consequenter aliud accidentale, 208C, C'. Cf. Discretio.

In creaturis et in Deo. Notio compa-

rata. In hominibus personæ distinguuntur origine et qualitate et in una natura sunt plures personæ, in angelis personæ distinguuntur sola qualitate et in una persona est una natura, in Deo personæ distinguuntur sola origine et in una natura plures sunt personæ, XIX 481B, C, XXI 204B, quod est proprium solius Dei, XIX 230B. Et dum in creaturis hæc ratio subsistendi circa intellectualem naturam, quæ vocatur personalitas, XX 163B', XXIII 86B', est aliquid absolutum, 86B', superadditum essentiæ, XX 375C, a qua differt realiter, XIX 311A; in divinis est aliquid respectivum, XXIII 86B', quod nihil, nisi quoad intellectum, XX 372D, addit essentiæ, 372 A', 373C, a qua differt ratione tantum, XIX 311A, XX 104A', 107D'. Unde quæ de personis prædicantur, quandoque prædicantur de essentia, quandoque non, XIX 311B, C', 312A, persona in divinis remanente simplicissima quamvis in ea sit essentia et suppositum, XX 372B'; et dum in humanis communitas est mere intentionalis, XXI 212B', in divinis est realis, 212D', XX 166C. — In homine et in angelis persona tria complectitur, sed nobilior in angelo quam in homine, XXI 206B', scilicet subsistere, ratiocinari et individuum esse, 206D; unde personæ competit non posse communiciari, sed hoc aliter et aliter in homine, in angelo et in Deo, 206 A'.

In Deo. (1) *Notio.* Circa rationem personæ in divinis multæ sunt theologorum positiones, XX 160D, quarum octo narrat Albertus, 158B; et videtur persona vel pro temporum differentia, 160B', vel ex adjunctis differentes accepisse significaciones nominis, 160C', 168D. Sic quibusdam significare videtur substantiam proprietati suppositam, XX 158D', 159B, B', 160B, seu individuum substantiam, 161A; aliis relationem per modum substantiæ, 161C', 162B', 163C', 166A', vel suppositum in divinis cum respectu ad essentiam, 164A, vel hypo-

stasin, 158A', 162A, aut substantiam primam, 164C; juxta quosdam est nomen aequivocum, 158A', 160D, 161D', juxta alios nomen univocum, 160D'; et in his omnibus est aliquid veritatis, 161A, D'.

(2) *Numerus personarum.* Numerantur personæ, non juxta numerum relationum aut notionum, sed propriatum personalium, unde tres tantum esse possunt personæ divinae, XX 273D; et fusi, tres tantum, quia duobus modis tantum fit communicatio boni, XIX 489B', et quia in Deo duas sunt essentiales actiones ad intra, 490C, B', C', 491B, et duo actionum termini, 491C, quia item in Deo fieri nequit nisi duplex processio, 491B, altera immediata, altera mediata simul et immediata, 491D', nec sunt nisi duas rationes principiandi, 492C, utpote natura et voluntas, 492D, duo actus ad intra juxta quos fieri oportet processiones, 490C', duo principia productiva, quorum productum principio productivo adæquatum est, 494B, duo actus notionales fundati super duos actus essentiales, 491B, 492B', quorum quilibet totam virtutem potentiae cuius est actus æquat, 490D', 491C, 492C, 495D'. — Aliqui in divinis ponunt suppositum absolutum, vel in qualibet persona, XX 232B', quod repugnat simplicitati divinae, 232D'; vel in divina essentia in se existenti, 233A, quæ cum tribus relativis personis non poneret in numerum, 211B', quod multiplici patet inconvenienti, 211C', 231A', 232D; vel ex tribus personis simul sumptis, 233D', quod etiam male sonat, 233A'. Nullum ergo suppositum absolutum videtur ponendum, sed tantum tria relativa supposita, XX 232C. Unde persona, secundum quod diceret aliquid commune Patri et Filio et Spiritui Sancto, nullatenus diceret in Trinitate quartam personam, XIX 486A', C', 346A', sed tantum ipsam essentiam, XX 166C, D, per nomen secundæ intentionis, 166C', 167D', 168D, A'.

(3) *Proprietates.* Personæ autem sunt idem in re, et differunt tantum ratione, XX 360C, unde sicut attributa essentialia non sunt plures, ita nec proprietates unius personæ, sed sunt una res, quæ est illa persona, 239B : sieque actus personales de proprietatibus non prædicantur, nisi prædicatione illa quæ est per identitatem, 363C'; prædicatur autem persona de proprietate, secundum quod nomen personæ substantive tenetur, quemadmodum et de essentia, 364A', C'. Abstractis per intellectum proprietatibus vel relationibus, remanet essentia communis, non remanent personæ, XX 221C, D', 223D, D'.

(4) *Distinctio ab invicem.* (a) *Quomodo cognoscatur.* Distinctio realis personarum, quea per fidem tantum probari potest, XIX 180A, 182C, et non per rationem, contra Scotum, 184B', 230D, insinuitur tamen aliquo modo, 180D, 181B, D', 184B', in processione creaturarum, 436C', et in actibus animæ rationalis, 437A.

(b) *Quomodo fundetur.* Divinæ personæ, quum nequeant distingui per essentiam, XX 209B', neque per materiam aut formam, 208D, neque per aliquid absolutum, 211C', neque a se ipsis, 207D', 213B, necessario distinguuntur sive per originem, sive per relationem, 208C', 211C'; non per originem, juxta Thomam, 208B, D', sed per relationes, 209C, 211A', 213B'; non per relationes, sed per originem, juxta Bonaventuram, 210A, D; et per originem et per relationes, juxta Richardum et Cartusianum, per originem scilicet, quasi principium effectivum, per relationes tanquam principium formale, 212C', 213A, per originem tanquam principium distinctionis, per proprietates tanquam distinguentes, 211A'; et hæc distinctio per personales proprietates definita est ab Innocentio tertio contra abbatem Joachim, obliuisciente Scoto, 216D, A', B'. — Item personæ ab invicem distingui nequeunt nisi

per relationes originis, XIX 459A', 465A', C', in quantum relationes sunt, non in quantum proprietates, XX 212B, C, D, B', quia in personis divinis absoluta sunt communia et coetera, XIX 423B, C. Ad illam personarum distinctionem requiruntur, secundum Thomam et alios, relationes opposita, XIX 459B', 460A', D', 461B, B', nec distinguerentur personæ Filii et Spiritus Sancti in quantum ambæ procedunt a Patre, et Spiritus Sanctus a Filio non procederet, 459D, B', 460A', D', 461B, A', D', 465A, C', 466C, C', 467D; sed secundum Scotum et alios, favente Cartusiano, sufficerent, relationes disparatae, 468A, B, D.

(c) *Qualis sit.* Distinctio inter personas non est distinctio secundum quid, nec simpliciter, sed media, XIX 424A, sicut proprietas distinguens personas non est differentia specifica, nec proprietas simpliciter, sed media, 424B. Unde personæ divinæ, quamvis ab invicem discernantur, tamen non proprie differunt, quia non differunt genere, specie, aut numero simpliciter, XX 477C', sed tantum numero secundum quid, seu cum additione, 477B', 478A', B', 479B : quapropter in divinis personis accipiuntur alietas, pluralitas, distinctio, discretio, sed rejiciuntur diversitas, multiplicitas, divisio, separatio, 185B, nec sunt tria, sed tria supposita, et eo sensu, tres res, 184C', D', 185A. Quoad rationem distinctionis, minor est distinctio inter divinas personas quam inter proprietates absolutas creaturarum, XX 478C; sed quoad perfectionem distinctionis, major, 478D, ideo distinctio relationum in divinis facit personas, non autem distinctio proprietatum in creaturis, *ibidem*.

(5) *Distinctio ab essentia.* Quia distinctio inter personas non est substantialis nec accidentalis, sed relativa tantum, XIX 479D', 488B, idcirco personæ in divinis distinguuntur ratione tantum ab essentia, 498B', D', 499A, 316A', indivi-

sibili remanente, XX 372C', 373A, 374D, A', C', 375A et s., 376B, A', et re ab invicem, XIX 498 D', 499A, XX 374C, secundum reales relationes originis, XIX 498B', 499B, B', C', et beatitudinis, 436 B, ita ut multiplicari possit non essentia, sed persona, 201 A'; 316A', XX 373B, 373B', 376B', sicut aliquid proprium et subsistens, 373A', et se habens ad alterum, 376B', et communicari non persona, sed essentia, XIX 201 A', 316A', sicut aliquid simplex et commune, XX 375A', et absolutum, 376B'. Ideo in Trinitate sunt plures personae, XX 468C', 469A, non plures dii, 168D', 169B', quia sunt tres res respectivæ, et una res absolute, XIX 486C, scilicet essentia divina, 486C', quæ non supponitur, supposita persona, XX 465B', C', sicut supposita persona, non supponitur altera, 374C. Unde in qualibet persona est essentia et relatio personæ constitutiva, XIX 491A, et in persona divina, essentia est quasi materia et relatio quasi forma, 320C, 321B', non quidem proprie, 320D', 321A, sed tantum per similitudinem, 321A'. Quamvis enim in divinis persona per relationem distinguitur, XX 233B', non tamen dici potest ex essentia et relatione constituta quasi ex distinctis principiis, 233C', D'; sed dicendum tantum quod qualibet persona divinam essentiam habet secundum proprium et sibi specialem modum, 240D'. Et ultimo, personæ divinæ, etsi differant quoad numerum, XX 413A, et quoad actus notionales, 418C', D', 419A, B, 420B, non faciunt hac pluralitate totum aut multitudinem, 411B, nec sunt singularia aut particularia, nec individua, 410A, nec se habent ad essentiam divinam ut particolaria ad universale, 410C, 413B', aut partes ad totum, 410B', C', D', 411D', sed significantur nomine Trinitatis sicut simul suppositæ, XIX 423C, XX 411A.

(6) *Unitas essentiatis.* Talis distinctio nec repugnat simplicitati aut unitati essentiæ divinæ, XIX 479C, B', C', 485

B, 487A, B, A', nec perfectioni cujusque personæ, 479D, 485D, nec ex indigentia procedit, sed ex infinita exuberantia, 479A', 485D'. Ideo, in personis Filii et Spiritus Sancti, esse productum nihil potentialitatis aut dependentiae aut inferioritatis introducit, XIX 486C', sed stant simul et esse productum, et esse æternum et independens et principium, 479C', 486C', et tres personæ, stante relativa proprietate cuiuslibet, 485D, inter se sunt summe coæquales, 427D', XX 96A, 98A, 323A', et similes, 96D, C', 97B, C, et coomnipotentes quantum ad actus essentiales, 418C', D', 419A, B, 420B', et quantum ad possibilia quoad extensionem et intensionem, 419A, C, 420B', C'. Attamen quodam vero sensu dici possunt unum propter Patrem, æquales propter Filium, connexæ propter Spiritum Sanctum, XX 322C', 323A, D, 324A. — Item, in tribus Trinitatis personis est una summa bonitas, XIX 125C', D', 128A, non distincta bonitate essentiæ a bonitate relationis contra Scotum, 426D, simulque sunt tres personæ unus finis ultimus omnium, 425D': idecico trium personarum una est fructio, et ad invicem, 134D, A', 436A', et ad nos, 425D', 427D', cum una adoratione, 426A; et cum Scoto dicendum quod viator non potest frui persona aliqua nisi fruendo divina essentia, 426B', sed Scoto non concedendum quod posset frui essentia divina absque fruitione personæ, 426A', vel frui una persona sine aliis, 426C', nec concedendum quod ex potentia Dei absoluta comprehensor posset divinam essentiam videre aut ea frui sine visione personarum, aut aliquam personam videre absque aliis, 427A, sed dicendum tres personas sive in se ipsis considerentur, sive in relatione ad alteras, non nisi uno intuitu posse videri, 427A' et s.

(7) *Dependentia ab invicem. Circumincensio.* In divinis repugnat esse personam nec dantem, nec recipientem, XIX

189D, 198B, et quidquid dicat Scotus, 200D, sicut ratione constat non posse esse plures primas causas, ita nec plures personas producentes, nec productas, 200C', item impossibile est esse duo supposita infinita independentia, 201A, quia divina natura in pluribus absolutis suppositis esse nequit absque sui divisione, 200A. — Personæ in divinis sibi invicem insunt, seu circumcedunt, XX 104B, 106D, et propter relationum communicationem, 104B', 105C', 108C, D, quamvis id neget Durandus, 106D' et s., et quoad hoc ultimum non eodem modo sibi invicem insunt, 104C. Ex eo quod personæ sibi mutuo insunt, sequitur quilibet quasi per accidens esse in se ipsa, XX 104A, 108C', imo sequitur proprietates cuiusque quasi per accidens esse in alia, ut paternitatem in Filio, aut filiationem in Patre, 108C', D', nec tamen inde sequitur confusio, quoniam quilibet servat suam proprietatem, 109A.

In Christo. Vide Christus.

PERSPECTIVA est scientia quæ procedit ex principiis non in ipsa per se notis, ut geometria, sed in lumine illius superioris scientiæ cognitis, XIX 59C, A', B'. PERSPICUITAS. Perspicuum dicitur quod habet aliquam dispositionem ad recipiendum lucem per totum, XXII 51A, quam qualitatem plus minusve antiqui scholastici aquæ, aeri, cœlo stellato et empyreo attribuebant, 51B, C. — Corpora electorum post resurrectionem erunt maximæ claritatis et lucidissimæ refulgenciarum, secundum Cartusianum et omnes, XXV 299A', 300A', 302A, 303A, non ex omni parte Bonaventura consente, 302B', C', D'.

PETRUS (S.) apostolus allegatur : de sua damnatione Deo possibili de potentia absoluta, non de ordinata, XX 583A et s., XXV 356B', quia esset contra justitiam, 348B; de verbis Christi, Ter me negabis, sub conditione aut comminatione sibi dictis, XXI 295A', B'; de dile-

ctione sua ad Christum et vice versa, Joannis dilectione comparata, XXIII 484B et s., 514B, 516B; de resurrectione ejusdem socii S. Martialis per sui baculi contactum facta, XXIV 337B'; de sua reprehensione a Paulo, XXI 552D, XXIV 72C', 73B; de duplice potestate ei primo ad eminentiam ejus ostendendam promissa et data, XXV 32B, D', et non nisi eo mediante aliis concessa, 34C, scilicet potestas clavium ab illo descendens in omnes sacerdotes, et potestas gladii ad prælatos solos transiens, XXIV 518C, D, B'; de speciali potestate jurisdictionis sibi concessa, 523D', 526A, tanquam in suo fonte, XXV 34D; de illa Bonaventuræ objectione : si totum esse æviterni simul est, sine priori et posteriori, anima S. Petri non fuit diutius in gloria quam S. Francisci, XXI 443A, quam objectionem Cartusianus puerilem declarat et solvit, 449B.

PETRUS de Alliaco « doctor præclarus, Cardinalis et Cameracensis episcopus », XXII 401C', (1350-1420), allegatur de de influenti siderum quoad immutationem nostrorum actuum, XX 485A, legum et consuetudinum, XXII 401C', 103B, et de commensurabilitate et proportionabilitate cœlestium corporum ad invicem, 104C; de Petri et Apostolorum episcopali potestate, XXV 35A', et de tribus quæ complectitur papalis potestas, 42D.

PETRUS de Aquilla (*alias* Scotellus), abbreviator Scotti, Ord. Min. theologus († 1438), imaginatur, cum quibusdam aliis, quod parvuli sine Baptismo defuncti, post resurrectionem ambulabunt spatiando per terram et conferendo, XXII 448B'.

PETRUS de Candia, Philaretus seu Philaractus, Ordin. Minor., Alexander Papa V († 1410), videtur favere opinioni Scotti de distinctione reali attributorum divinorum, XIX 164A', 167C', sicut de distinctione formalis inter essentiam, proprietates et personas divinas, XX 361

B. — Ab illo disputatur de vera Aristotelis opinione quoad existentiam mundi ab aeterno, ubi positioni Thomae magis favere videtur, XXI 80C, 85D', 87B.

PETRUS Comestor. *Vide Magister in historiis.*

PETRUS de Corboilio, archiepiscopus, Senonensis (xii^o sæc.), asserit quoad Filius Dei assumpsit quemdam hominem, sufficienter ex anima rationali et humana carne constantem, instar hominum aliorum, XXIII 135B'.

PETRUS diaconus vidit ad aures Gregorii columbam pulcherrimam significantem Spiritum Sanctum, XIX 571C, qui ei multa revelavit, XXV 314A'. (Migne P. L. tom. 78, col. 57.)

PETRUS Lombardus. *Vide Magister Sententiuarum.*

PETRUS de Palude, Burgundus, Ord. Præd. († 1341), docet aquam modicam a sacerdote assumptam os lavante, non impedire Missæ celebrationem, XXIV 213C'. — Item allegatur de tribus quæ complectitur potestas papalis, XXV 42D.

PETRUS de Tarentasia (B. Innocentius Papa V), Ord. Præd. theologus (1225-1276), persæpe allegatur, et quasi ad unamquamque quæstionem eujusvis sententiuarum distinctionis, ut videre est in Indicibus generalibus ad calcem voluminum.

PHANTASIA, quæ est unus ex quinque sensibus interioribus, XXI 409D'; habet rerum imaginatarum virtutem, XXV 473C, et adeo fortis esse potest, ut re absente, moveat et agat ut res ipsa, 473D; et illam dæmon potest immutare immediate, XXI 464A, virtute quarumdam corporalium rerum, 421D et s., usque ad pervertendum judicium rationis, XIX 53B', unde patet quod phantasia recta et non recta esse potest, XXI 304B. — Dæmonibus dicitur inesse protervam phantasiam (*τραχεία*, id est appareo), quoniā contra omne quod appetit in boni specie, proterviunt et repugnant pro posse, XXI 383D'. — Intellectus

noster aliquando dicitur phantasia, quatenus per reflexionem ad phantasmata cognoscit universale determinatum in isto aut illo particulari, XXI 247D. — Phantasticum hominis dormientis non potest ab eo exire aliquis apparere, quidquid contra dicatur ex quadam Augustini textu, XX 436B et s.

PHANTASMA. Phantasmata se habent ad intellectum possibilem sicut colores ad visum, XXII 127A, 130B, et ab intellectu agente debent illuminari, XIX 261C, B', abstrahi vel denudari, 261C, C', ut movere possint intellectum possibilem, 261D, D', quæ motio diversimode explicatur, 286A', B'. — An intelligentia humana jam specie intelligibili informata possit in hac vita intelligere sine conversione ad phantasmata, negat S. Thomas, XXI 269C, 270A, D, 271B, 412C et s., XXIII 253D', contradicente Cartusiano, XIX 271D, 412B', 413C', XXII 253D', XXIII 509B', secundnm quem adest in mente aliquod intelligere abditum quod fit sine ullo phantasmate, XIX 276A et s. — Item contradicit Cartusianus Richardo docenti actum liberi arbitrii non esse possibilem in hac vita sine phantasmatis speculatione, XXII 311D, A'. — Item Thomæ contradicit docenti revelationem ab angelis fieri posse per applicationem angelici luminis ad phantasmata videntis, XXI 412D, B', 525B'. — Phantasmata non manent in anima separata, XIX 263A. — De cognitione Christi per phantasmata et sine phantasmatis disseritur, XXIII 261C', D', 262C', 263B.

PHARISEI. — Phariseos narrat Albertus dogmatizare alium mundum futurum post istum, in quo ipsi in aurea et gemmata Jerusalem existentes, clientulos habebunt gentium reges et reginas nutrices, XXI 96A'.

PHILIPPUS (Grelius), cancellarius Parisiensis († 1236), « Alberto contemporaneus et forsitan consocius », XXI 410C, docet angelos, sive bonos sive malos,

non esse immissiores cogitationum bonarum vel malarum, sed incentores dumtaxat, 410D' et s., et eos posse super sensus exteriore et interiore, et etiam super intellectum, sed mediate tantum quoad angelos malos, 409 D', 410 A, Deum autem solum posse super voluntatem hominis, illam convertendo ad quodcumque voluerit, 409 C'. — Item docet in Deo esse rationem cognoscendi omnia et operandi universa, quam duplice potestatem creaturæ communicavit, XXI 244D', 245A. — Item dicit res et non enuntiabilia esse articulos fidei, XXIII 419C'. — De passione et compassione Christi elegantem scripsit prosulam atque devotam, XXIII 287A.

PHILOSOPHIA est capitanea scientia, ceterarum scientiarum finis et judex, XIX 38, admirabiles delectationes sibi habens annexas, 39, de qua parum quid haberi desiderabilius est quam multum de rerum inferiorum notitia, 38, unde philosophum deceat, contemptis terrenis, divinis et intellectualibus inhærere, 42. — Sed philosophia est naturalis tantum, non supernaturalis agnitus divinorum ac humanorum, hominem dirigens per naturales virtutes ad naturalem finem, unde ad salutem non sufficere potest, XIX 83A' et s., 87B' et s., et ejus dignitatem theologiae supernaturalis dignitas multum superat, 38, cuius veritatibus quidquid philosophicum repugnat, falsum absolute est, XXII 55D.

PHILOSOPHI ductu rationis suo modo Deum agnoverunt, XIX 36, id est, cognoverunt quia est, ut patet de Platonicis, 217D, et etiam quia est unus et simplex, et sua substantia, ut patet de Aristotele, 217B'; non autem scire potuerunt quid secundum fidem sit Deus, 217 D', et quanquam multi multa vera de Deo sint locuti, 39, sicut Deum esse creatorem mundi et similia, XXI 72C, in multis quoque multi erraverunt tam de Deo quam de creaturis, XIX 39. — Erraverunt enim circa animarum suarum noti-

tiam, XIX 270D', 274D, A', circa sensualitatis existentiam, XXII 280D', 292 C, circa finem hominis, XIX 86C; item circa mundi naturam, unitatem, XXI 97C, emanationem a Deo, 45D, 66C', creationem non ab aeterno, 72B, nec a necessitate, 75D, 77D', 81A', XXV 388 A', circa modum creationis, quibusdam eorum cogitantibus creaturas inferiores a superioribus esse creatas, XXI 60A', 62A'; item circa cœli naturam, 155C, circa cœlum empyreum, 150A', et ejus virtutem, 158D, 162B', ac motum, XXV 385A; item circa cognitionem singularium a Deo, XX 422C', et circa ejus omnipotentiam, 564C, B', C'. — Imo quidam illorum erraverunt circa primum principium, XX 577A, XXI 43B', 45B, quod putaverunt esse corpus infinitum, XX 577A, et ansam præbuerunt pessimis Manichæorum erroribus, XXI 43C', 45C. — Nulli eorum, quantumvis excellentes, unquam cognoverunt beatitudinem veram et plenam, id est supernaturalem, XIX 85D, quia in conditione hominis non adspicerunt nisi naturalia, XXII 380B, unde nec theologicas virtutes cognoverunt, XXIII 405B, 434C, 459A', nec cardinales infusas, 525D'. Virtutes autem naturales ordinabant non ad providentiam Dei, sed tantum ad bonum humanum, XXIV 357B', 359B', unde contemplationi Dei, in qua recte felicitatem constituebant, XXIII 580D, propter amorem sui, non Dei, vacabant, 580A. — Item non potuerunt habere cognitionem Trinitatis secundum propria personarum ex multiplici ratione, XIX 228D' et s., 230D, 231B', 232C et s.; aliquatenus tamen appropinquaverunt ad cognitionem Patris et Filii sub ratione summi intellectus et verbi, 229B, C, 231D', ponentes summum intellectum ab aeterno socium habuisse, quem Nōv, et Verbum vocaverunt, XX 318C', sed defecerunt in cognitione Spiritus Sancti, XIX 228D, 229C, 230C, 232A. — Philosophorum

tamen theologia, quamvis informis et nuda, XIX 73B, affectum accedit ad Deum, et praestantiores philosophi videntur suam scientiam ad Dei amorem retulisse, 73C, licet imperfecte, 73C'; imo nonnulli ex revelatione videntur didicisse quas naturali ratione invenisse non potuissent, XX 250A. — Communiter dicuntur tres philosophorum sectæ fuisse, videlicet Epicurei, Stoici, Peripatetici, XXII 489B'. — Virginitati B. Mariae in partu quidam philosophi dero-gaverunt, dicentes duo corpora simul adesse non posse in eodem loco, XXV 102B', C'.

Philosophi innominali. Allegantur, tacito nomine : Boetius, de utilitate Philosophiae in regibus, XXI 484D', et de anima rationali, XXIII 291C; Tullius, de providentia Dei, XXI 171A', et de avaritia, 387C; item quidam philosophorum (?) asserens quod anima est corpus circumdando illuminans, et illuminando circumdans, XXI 171B'.

PHILOSOPHUS. *Vide* Aristoteles.

PIERIUS, presbyter Alexandrinus et Alexandriae scholæ (sub fine III° sœc.), « doctor Ecclesiæ incomparabilis », quartus post Originem dux ac illustris fuit concionator, vita purissimus, in sapientia et Scripturis maxime eruditus, XIX 42.

PIETAS Deo exhibet ut patri honorem quem illi religio exhibet ut creatori, XXIII 574D', et ex consequenti extendit se ad homines secundum quod ad Deum pertinent, 575A. Unde sumitur pietas primo pro cultu Dei, consequenter pro veneratione circa parentes et alios, nec non pro misericordia circa indigentes, XXIII 577B', XXIV 417D'; sed in illis attendit, ut virtus, conformitatem naturæ, et ut donum, imaginem Dei, XXIII 575D', 577C', sub ratione summi patris, 574D', 575C', unde sub hoc respectu remanebit in patria, 575A. — Douum pietatis, quod dono scientiæ dirigitur, XXIII 577D', ad viam pertinet purgati-

vam, 549A', et ad vitam activam, 549B'; ad sextam Orationis dominicae petitionem refertur, 557B, et duas annexas habet beatitudines, secundam scilicet, Beati mites, et quintam, Beati misericordes, 553C. Animam purgat a malitia, XXIII 549A', et expedit in his quæ sunt necessaria ad salutem, 549C; ejus concupisibilcm regit in his quæ sunt ad proximum, 548D', 553C, quia contra duritiam datur, 543C', et invidiam, 548C', 551C', et ultimo justitiam in anima perficit, 549A.

PLANES. Creator, secundum Platonem, circulum cœli in duos circulos reflexit, *aplanes* et *planes*, XXII 82B', quorum uterque habet suum proprium motum, 82C'; et *planes* circulus a Deo in octo inferiores circulos divisus est, scilicet in circulum stellarum fixarum et in septem circulos planetarum, XXI 83B', unde *planes* vulgo designat sphærā octavam seu stellatam, 92C, quæ cursum suum in triginta sex millibus annis complet, 92A', ex quibus fit quidam annus magnus, 92B', et quibus expletis fit totalis mundi renovatio, 92C, XXV 245D' et s.

PLANETA. Planetæ ex primordiali nube fulgenti formati videntur, XXII 38A, et juxta quosdam in uno corpore continuo positi, 63B, juxta alios, non continui, sed tantum inter se contigui, 63A'. Graves vel leves dicuntur secundum velocitatem vel tarditatem revolutionum suarum, XXII 59B et s., ex minori vel majori spatio descripto, 38D. De planetarum anno, *vide* Annus. — In planetarum motibus differentiæ assignantur secundum latitudinem, longitudinem, elevationem et depressionem, XXII 65D et s. — Utrum moveantur motu proprio in orbe suo, negant philosophi, dicentes eos in orbe suo figi sicut clavos in rota, XXII 79A', B', nec moveri nisi motu sphærarum suarum, 38C, 80D; sed melius tenent mathematici quemlibet moveri et motu sphæræ suæ circa centrum

mundi, et motu deferentis seu eccentrici in propria sphæra, et motu epicycli in proprio deferente, 79A', 80A, unde erraticæ nobis videntur, 64A'. An autem moveantur circa centrum suum non constat, XXII 80B; imo, juxta nonnullos, in celo moventur sicut aves in ære aut pisces in mari, 79D'. — Item disputatur de numero cœlorum unicuique tribuendorum, XXII 65D, 66B', 67A; qui cœli planetarum sub celo includuntur stellato, 62B', et sicut stellæ fixæ, totum cœli circulum in triginta sex millibus annis complec dicuntur, quibus expletis ad primitivum statum suum sine ulla diversitate revertuntur, XXV 246B. — Non illis tribuenda sunt vitia aut calamitates hujus sæculi, XXII 98B, quasi ex se possent esse malevoli, 98C, aut malitiosi, 102D', nec responsa a dæmonibus nomina illorum et figuræ usurpanribus data, XXI 359B', nec legum aut hominum varietates et falsitates, XXII 401C', quum ipsi sint legi divinæ subditi, 402C'; verumtamen in his quæ naturalia sunt in legibus, non electiva, aliqualiter influere possunt, 95C' et s., 103B.

PLANTÆ tertia die productæ sunt, XXII 85A', B', de cuius productionis modo variæ sunt opiniones, 174D'. — Ad eam imperficiissimam vitam, XXII 106D', virtus conjugata cœli et terræ, per modum patris et matris, sufficit, XXI 431D, XXII 85B. Quia ad utilitatem tantum hominis factæ sunt, XXV 384D, ante peccatum nullæ illarum erant nocivæ, XXII 84A, 85C; quumque ad perfectionem et ornatum pertineant universi tantum pro statu præsentí, XXV 387A, post judicium destruentur, 386D', 387A. — Rectæ staturæ sunt, ut homo, sed hoc ab homine differunt, quod sui superius habent versus inferius mundi, homo contra, XXII 147C'; et secundum Rabbi Moyses, nulla est inferius planta quæ non habeat stellam in celo

illam percutientem et ei dicentem, Cresce, 94B. — Suo modo appetere dicuntur summum bonum, quum appetant sui continuationem in esse et permanentiam in specie, quæ sunt eis a summo bono, XXI 103B'.

PLATO ($\dagger$ 429-347 A. c.), « maximus ille philosophus », XXV 243B', « inter philosophantes præcipuus », XXI 83B', « ceteris gentium philosophis longe latetque prælatus », XIX 276B', « disertissimus, et qui Aristotelem longe vicit eloquio », XXI 97B, discipulus fuit Socratis, 419A', quem « maxime diligebat », XXII 450D, et libros V. T. legisse creditur, XXI 94B. — Ejus doctrina philosophica, quam Augustinus doctrinæ Aristotelis prætulisse videtur tanquam Christianismi propinquorem, XIX 276B' et s., XXI 441D, dilucide explanatur in Commentariis Sententiarum, maxime quoad Theodiceam, Cosmologiam et Psychologiam.

Quoad Theodiceam. Secundum doctrinam Platonis, Deus est summum, primum et verum bonum, XIX 73A', 386B', XXI 89A', 210C', qui probatur esse unus ex primi principii ratione et necessitate, 48A', 90D', et in quo idem est esse, posse, scire, velle et agere, XIX 340B. — Innominabilis ejus naturæ cognitio difficilis est, XX 135C', quum solus nequeat vel modice comprehendendi penuria sermonis humani, XIX 217B', et vix maxime sapientibus contemplari possit, XXIII 426A'. — Quia maxime bonus, suam bonitatem et beatitudinem communicare voluit, XX 618C', et omnia creavit tanquam suæ bonitatis participativa, XIX 405C', ex voluntate sua, XX 564D', XXI 91C', non ex necessitate, quod unus Plato, secundum Scotum, inter philosophos antiquos docuit, XIX 382D'. — In illo, ex consequenti, ita est omnis ratio intelligendi et causa subsistendi et ordo vivendi, XIX 71A, XXI 147C, ut mundum produxerit nequaquam ad exemplar extra se prospiciens, 89B',

sed tantum secundum rationes rerum æternas quas in mente sua gerebat, XIX 231A, et quæ divinae sue voluntates sunt vocandæ, XXI 243C, et secundum hunc æternum processum ad intra vocatur primus motor mobilis, 91D'. — Quum sit optimus, XXI 67C', nulla invidia illius erga creaturas esse potest, XX 588A', sed nulli denegat aliquid horum quæ sue naturæ accommodata sunt et ordini, XXI 84B. — Secundum Augustinum Plato curiosus in inspectione librorum, a Græcia descendit in Ægyptum et Judæam, XIX 234C', ubi libros legis et Prophetarum scrutans, 229B', diligenter et vehementer memoriae sua commendavit quod ad Moysen dixit Deus, Ego sum qui sum, 234D', et quamdam etiam de Trinitate, saltem de Patre et Filio, cognitionem acquisivit, ita ut in quodam ejus libro legantur similia prologo Joannis, 229B', C, XXI 65C', D'.

Quoad Cosmologiam, scilicet quoad mundum, cœlum, intelligentias separatas.

Quoad mundum. Secundum Platonis doctrinam, totus mundus sensibilis est unum animal intellectuale, XX 442A, cuius tria principia sunt, Deus, de quo supra, materia et formæ separatæ, de quibus hic, 393D, XXI 43D', 89C'. Secundum Albertum, Thomam et fere omnes, contradicente Uldarico post Proclum, mundum Plato posuit, etsi non æternum, de æterna tamen materia factum, XXI 34, 41B, 90A et s., 91A, 92A, id est productum a Deo, 68D, 70C', de vera enim ejus sententia quoad mundi æternitatem (seu æviternitatem, 430C'), vel non æviternitatem, ægerrime disputatur, et varie a variis ejus textus allegantur, XIX 385D et s., 386C', D', XXI 82C', D', 83C et s., 92B, 93C et s., 123C, XXII 5D', 27A. — Cogitasse videtur fuisse primum chao seu confusam materiam et indistinctam, XXI 47C', postea in ordinem a Creatore redactam, 69C', quam in omni ente participato

T. 25us.

particulariter subsistente quadammodo ponit, 183C'. Illius materiæ debilitatem tangens, ait quod mira et incomprehensibili ratione inter nullam et aliquam substantiam posita pura videtur potentia, XXII 45B, et ita eam esse non ens, et tamen esse bonum quia, ordinata ad formam, ordinatur ad bonum, XIX 368C'. Transumptive materiam vocat matrem, quoniam præconcepit in se formam, quæ quasi pariendo producitur quando ex ipsa de potentia ad actum educitur, XXII 168D', 169A, B', C'. Item illam vocat locum, quia ejus potentialitas per formam repletur, XXII 7D, et secundum ejus dispositiones, formas in illam asserit infundi, 178D', ad constituenta quatuor elementa ex quibus omnia corpora facta sunt, 22B, C, et in quæ omnia composita resolvuntur, 119A, donec per diluvium igneum facies mundi inferioris pereat, XXV 256C'.

Mundum archetypum sive idealem in mente divina adesse dicit, invariabiliter existentem, a Deo non distinctum, XXI 91A', qui quum sit unus et exemplaris, XIX 448B, XXI 96D', probat unitatem mundi exemplati, 94D', 95D, 97B. De natura autem unius erravit, non distinguens unum quod est principium numeri ab uno quod convertitur cum ente, XX 180A'. Ad pulcherrimi istius mundi archetypi exemplar, pulcherrimum Deus mundum produxit, XIX 213C, XXII 72B', XXV 383A', cum lætitia, XXI 69C, XXV 431B, C, in quo mundo jure universalissimo concordia adest omnium rerum, 63A, et in quo nihil fit cuius ortum non præcedat legitima causa, XX 507A', XXII 472D', nil inordinatum relinquentे Dei providentia, XX 507A', fato nil nominante nisi ignorantiam nostram, 543D'. — Simul cum hoc mundo archetypo excogitavit Plato formas ideales realiter separatas, XIX 367A, ab aeterno fuisse, XX 481A', in se subsistentes, XXI 197D', et essentialiter rebus communicabiles, XX 393C, quas

formas posuit ideas subsistentes substantiarum, non accidentium, et specierum, non generum neque individuorum, XX 410C, 412D, 413A', C', XXI 233A, in quibus omnibus illum errasse Philosophus probavit, 211A', nisi in hoc quod formas ad materiam non retorsit, 200C', D'. Et quia formam vocabat quid quasi foris manens per separationem a materia, formas in materia existentes dixit non esse formas veras, sed formarum separatarum imagines, XX 399A, ab illis derivatas, XXII 183B, formaliter, XXI 46B', 94C, efficienter autem esse a datore formarum, XX 406D', XXI 46B', 91B. Quam doctrinam idearum subsistentium, secundum quas cuncta dicebat formari quae in materialibus rebus existunt, XX 398A, B, 409D', 410A, Augustinus emollivit, et reduxisse videatur ad doctrinam rationum in mente divina existentium, 397A', 400A et s., 404A', XXI 91B'.

Quoad cœlum. Cœlum, præter sidereum, quod aqueum dixit, XXI 453C', Plato posuit esse vel de natura quatuor elementorum, XXII 57B', 59C', vel igneum, 58B, C, 59A, cuius circulum Creator in duos circulos, puta *aplanes* et *planes*, reflexit, 82B'; et corpora cœlestia posuit esse de natura ignis, 58B, quibus Creator adjunxit substantias spirituales tanquam motores mobilibus ad illa animanda, 69D, 71C, 73B', 74B', et quorum quædam incorruptibilia fecit, XIX 377D', XXII 22B, C. Item cœlum dixit stare, non circumferri, sed stellas moveri per illud, XXV 282C', sicut aves in aere et pisces in aqua, XXII 79D', cum harmonia ordinis, quam metaphorice, XXI 91D, XXIII 546D, musicam vocabat, XXII 104B', C', 105B, resonantem non in cœlo immobili, sed in cœlis mobilibus propter motum ipsorum, XXV 475C'. Post redditum circuli cœlestis in eamdem figuram, fieri dicebat novum mundum, undequaque idem etiam numero cum præcedenti, in quo redibant

idem Plato cum eisdem discipulis, XXI 92D, D'. Inter cœlum et terram aquam et aerem adesse dicebat tanquam media inter extrema, XXII 108B', C'.

Quoad intelligentias separatas. Infra superaltissimum Deum videtur excogitasse summos, medios et infimos deos, XXI 415B' et s., 515D', XXII 75C', seu spiritus separatos, ex sola divina voluntate impassibiles et immortales, XXV 286C', 383C', a summo Deo seu patre deorum creatos, XXI 415B' et s., XXII 75C', quos omnes dæmones appellabat, XXI 442A, et dividebat præcipue in in calodæmones, qui Deo adsistunt, catodæmones, qui homines custodiunt, 553A', et cacodæmones, qui ad illicita, 448C, eos instigant, 444B. Cuncta magnorum mirabilia dicebat fieri per illos medios deos seu dæmones, XXI 414A, B, ex natura intellectuali et aero corpore compositos, 306D, 414B, singulos singulis hominibus deputatos, 414C, circa nos operantes et loco definitos, XX 458B; sic Socrates, ob egregiam vitam et castimoniam, spiritum bonum habebat semper se conceonitatem, XXI 419A'.

Quoad *Psychologiam*. Secundum Platonem, anima adest in corpore sicut motor in mobili et nauta in navi, ita ut homo non sit res constans ex anima et corpore, XXI 108A, 109D', sed simpli citer anima intellectiva, XXII 429D', seu intellectus tantum, 130C, 133B', ut est anima corpore utens, XXI 108A, 109B, XXII 134B', XXIII 368B', tanquam substantia in se perfecta, XXI 414B, et in nullo a materia dependens, XXV 309A', B'. In quibus erravit putando quod nulla duo diversa uniri possent nisi per modum mixti seu confusi cum utriusque alteratione, XXII 134D'. Insuper, secundum Platonem, anima rationalis non est huic grosso corpori immediate unibilis nisi mediante spirituali quadam materia, quam posuit in intelligentiis, XXI 203C, D, et dæmonibus, XXV 473B. Et etiam,

præter animam rationalem, diversas dicebat esse animas substantiales in corpore uno, organis seu subjectis distinctas, XXII 135D', 136A, B, XXIV 288A'. — Irascibilitatem, concupiscibilitatem et synderesim vocabat vires animæ consequentes rationabilitatem, XXII 297C', XXV 437C', ita ut propria et per se operatio hominis esset discurrere et ratiocinari, XXI 201C, in qua operatione hominem dicebat speciebus seu formis concreatis uti, quibus a sui principio plenus et perfectus erat ejus intellectus, sed quarum immemor recordabatur, XX 24D', XXI 246B', 418B', prodiens in actualem scientiæ suæ considerationem persensibilium rerum excitationem, XIX 264C', 275C', quam theoriam optime confutavit Philosophus, 270C'. Item virtutes tam intellectuales quam morales asserebat esse in homine innatas per donum Dei et non acquisitas per assuetudinem et doctrinam, XXII 318D, XXIII 524C', quas virtutes dividebat in politicas, purgativas, purgati animi, et exemplares, XXII 354A', 550B', XXIII 538B', et latentes esse in nobis diversis modis dicebat, sicut omnes habitus et actus nostros, XIX 276D', 277B et s. — Ex intellectuali sua perfectione, homini convenire docebat consortium cum divinis, id est cum Deo et intelligentiis, XIX 415D', 416A, et animam similem esse enti divino et semper similiter secundum idem se habenti, 174B, et intellectum esse subjectum veritatis æternæ, immortalitatisque habere radicem, XXI 47B'. Unde in Phædone, cuius ipse, et non Socrates, auctor est, XXII 450D, philosophos scripsit oportere divinis et intellectualibus et etiam ipsi Deo inbædere, contemptis carnalibus et terrestribus, XIX 42, 73A', XXV 458A, quum homo contemplativus sit Deo amantissimus, XXIII 546A', et vita contemplativa activa superior, 578A'; sed corpus aiebat millia contemplationum impedimenta ingerere animæ, XXI 407D, et rerum

sublimiorum mediocrem elocutionem onus esse magni laboris, XIX 142D', 143A, et ea quæ scimus, minima esse respectu eorum quæ ignoramus, 52B. Insuper scientiam sine virtutibus ad beatitudinem nequaquam perducere affirmabat, XIX 73B', nec ante mortem bominem vere beatum vocari posse, XXV 395A'. — Immortalitatem enim animæ hominis rationalis et etiam animæ ejus sensitivæ apertissime docebat, XXI 306A'; sed transcorporationes ex cogitabat multiplices antequam animæ ad stellas compares ascenderent. 89A, XXII 141D', 142A, 450A, B. — In re morali, in qua præter supra dicta, allegatur quoad appetitiones naturales concupiscentiales, XXII 280C', et naturam delectationis, XIX 134C', Stoicus fuisse fertur pro magna parte, XXII 489C'. Fatebatur tamen se ubique et apud omnes invenire quo semper se ipso doctior et melior fieret, XIX 41.

PLATONICI. Plures supra, ubi Plato, elegantur, et seorsim a magistro suo in sequentibus locis, quasi medullam philosophiae Platonicæ detinentibus quoad Deum, mundum et hominem.

Quoad Deum. Consentient Platonici de uno Deo incorporeo et incorruptibili, universi auctore, principio, lumine, et bono nostro, XIX 217D, A', quem Autobonum, id est per se bonum, vocant, XX 139B, et Patrem, a quo primitus effluxisse dicunt quandam mentem aut νοῦν continentem omnes rerum formas, XIX 233B' et s., quam rerum idealem rationem designant quum verbis prologo Joannis similibus utentur, 228B', 234A', B', XXI 72C'.

Quoad mundum. Alii docent materiam et formas primo seorsum separatas, postmodum ex tempore a Deo fuisse conjunctas, XXI 45B'; alii materiam esse puram potentiam et non ens, id est non aliiquid actuale, XXII 71B, et ideo in omni ente participato etiam intellectuali quodammodo inveniri, XXI 185

C', XXII 23C. — Item docent esse species separatas seu ideas, secundum quas natura hominis seu eujuscumque rei sensibilis subsistit in se et per se præter esse quod habet in singularibus, XX 403D', XXIII 73C, et ex quarum participatione inferiora corpora formas sortiuntur substantiales, XXII 92D', XXIII 524C', ita ut quæque species specialissima totum esse quidditativum contineat individuorum suorum, XXI 215A. — Item corpora cœlestia tenent esse animata, XXII 68B', et quædam etiam deificata, XXI 438C; et deos denominant substantias intellectuales quæ sunt a globo lunari superius, dæmones, quæ sunt a globo lunari inferius, 345C.

Quoad Hominem. Bonos et sapientes nos esse docent per participationes quædam increatae bonitatis et sapientiæ, XX 17B, C, et tanto facilius ad felicitatem perventuros quanto plus Deum amatus, XIX 73B', sed tanto pauciores quanto primo propinquiores, XXI 524D', unde quidam illorum asserebant animæ corpus terrestre esse fugiendum ad beatitudinem consequendam, XXIII 78C', dicentes omnem delectationem corporalem esse malam, XXV 430C'. — Sapientia acquisita Platonicorum, quoad gradus suos supremos, quædam habet actus et effectus valde consimiles theologiæ mysticæ, XX 30B.

PLENITUDO. Alia est plenitudo naturæ, sive quantum ad sufficientiam principiorum, sive naturæ jam propagatæ, alia plenitudo gratiæ et gloriæ, sive in Christo capite, sive in ejus membris, XXIII 62B' et s. — Diversimode intelligitur plenitudo temporis de qua loquitur Apostolus ad Galatas, (IV, 4), XXIII 63A, B'.

PLINIUS antiquior (23-79), secundo Naturalium dicit loca sub polo arctico esse temperata, XXII 455D'.

PLOTINUS (205-270), « magnus ille Platonius », XIX 228D, providentiam Dei dicit usque ad terrena et ima pertingere,

213D. — In libro suo de Tribus summis substantiis disserens de Deo Patre et Nostro, non disserit de Patre et Filio, sed Deum dicit patrem eujusdam inferioris substantiæ, in qua omnium rerum rationes reludent, XIX 228D, 234A. — Beatitudinem hominis in intellectu constituit, XIX 116A. — Quosdam dicit inter gentiles fuisse viros purgati animi, XXII 550B', seu virtutibus ornatos secundum gradum perfectum, de quo tractat super Somnum Scipionis, XIX 83A'. — Materiam dicit esse puram potentiam nec aliquid actuale, XXII 71B.

PLURALITAS deorum absurda est, XIX 146B' et s., imo inintelligibilis, 146D'; simplicitas autem essentiæ divinæ, quæ excludit omnem compositionem, 164C', non excludit omnem pluralitatis rationem, 160A. In divinis enim triplex est pluralitas, idearum, attributorum et personarum, XIX 159B; sed quia cum personis non multiplicatur essentia, XX 177D, pluralitas improposito tantum sensu recipitur etiam in illis, 177A', rejicitur vero ex toto multiplicitas, 185B et s., 411A'. — Hæc pluralitas personarum, quæ per fidem tantum, non per rationem, ut vult Scotus, probari potest, XIX 180A et s., 181B et s., 182C, 184B', 230D, a relationibus oritur, XX 218C, 219B, et Dei solius est proprium, XIX 230B; nec ex indigentia venit, sed ex infinita exuberantia divina, 185D', unde unitati divinæ non contrariatur, XX 172A', 230C', in qua nec totum nec partes facit, 411B, sicut unitati divinæ non contrariantur pluralitas idearum, attributorum, notionum et relationum, 173B, quia hæc omnia ad unitatem reducentur, 172C'; imo pluralitas personarum amplius manifestat divinæ essentiæ unitatem quam unitas personæ, 172A'.

POENA. *Definitio.* In poena duo sunt, aliud materiale, scilicet nocumentum, XXII 554C, ratione eujus quælibet poena est passio, 479A', aliud formale, scilicet ultio divina, 554C, seu passionis perce-

ptio, 554 C'. Poena enim duobus pensatur, ex virtute agentis et dispensatione patientis, XXV 337 B', et juxta utrumque augeri vel minui potest, 337 C'. — Omnis poena malum naturae est, XXII 479 A, non autem econverso, quoniam malum naturae non dicitur poena in brutis, 479 B, sed tantum in rationalibus creaturis, 479 A, in quibus ad bonum præmii poenæ ordinantur, XX 498 C, 502 A, A', et ad co honestationem culpa, XXI 377 A, dum in brutis ad bonum naturae, non præmii, XX 499 B, C', et in universo, ad ordinem justitiae cooptantur, 637 A, 639 C'. — Diversimode poenæ afficiunt voluntatem et ceteras potentias, XXII 554 D, C'; quoad voluntatem autem, voluntate non absoluta sed conditionata tantum voluntarie esse possunt, XXIV 545 A, B, B'.

Divisio. Poena, quia subtractionem alicujus boni in se includit, XXV 348 C, duplex est: altera proprie dicta, quæ bona spiritualia aufert, 348 D, nec cuiquam absque propria culpa infligitur, 348 B', altera quæ bona corporalia seu temporalia dumtaxat tollit, 348 D, et infligi potest absque prævia culpa patientis, non tamen sine culpa naturae, 348 A', et tantum durante vita præsenti, 348 B': unde, juxta Thomam, poena simpliciter dicta semper respectum habet ad culpam propriam, XXII 491 A, poena ut satisfactoria, ad culpam propriam aut alienam, 490 D'; vel, ut vult Bonaventura, poena, prout respicit culpam, præsupponit peccatum proprium, 491 B', prout respicit bonum quod Deus vult inde eruere, supponit culpam propriam vel alienam, 491 D'. In bonis tamen quæ pertinent ad intellectum et rationem nunquam punitur homo nisi pro culpa propria, XXII 490 C, similiter in bonis corporis quæ necessaria sunt ad salutem, 490 D, non autem in aliis bonis exterioribus, 490 A', quæ non sunt præmium virtutis, 490 C'. — In inferno due sunt penæ, quæ convenient analogice in eadem ratione poenæ, XXV 468 C', altera damni, quæ non

essentialiter est dolor, XXII 384 D', et altera sensus, quæ essentialiter est dolor, XXV 468 A', et utriusque Deus vero quodam sensu causa est, 465 B'. Poena damni absque poena sensus esse potest, sed non poena sensus absque poena damni, XXII 384 D'; de quarum respectiva gravitate disputatur, XXV 468 B, A', D'. Poena sensus, quum sit corruptio naturalis boni, alicui sine proprio demerito infligi nequit, XXII 433 D'; poena damni, quum sit privatio boni non debiti, pro solo originali infligi potest, 434 A; et post hanc vitam, poena sensus non erit meritoria, sed vel purgatoria, vel damnativa, XXIII 388 A, B. — In hac vita duplex est poena, promovens, quæ movet ad meritum, et suffocans, quæ inducit in desperationem, XXI 294 C'. Poena suffocans, id est parentia divinæ visionis, removetur in Baptismo, XXII 378 A', 428 B; poena promovens, id est concupiscentia, remanet in baptizatis, 378 A', 428 D, A'. — Sub alio respectu, et iterum in hac vita, triplex est poena: inflicta, quæ tantum est poena; contracta, quæ est poena et culpa; acta, quæ est effectus conjunctus culpa, XX 524 B. — Poena inflicta a Deo semper justa est, non autem omnis poena acta aut contracta, XXII 467 A; et in poena inflicta placet Deo ordo poenæ ad culpam tantum, in poena assumpta, ordinatio poenæ ad culpam et rectitudi voluntatis assumentis, XXIV 547 B; ideo modica pœnitentia assumpta viator magis acceptus est Deo quam magna inflicta in purgatorio, 547 C.

Relatio ad peccatum. Alia est poena cuius effectus non est peccatum, et haec est a Deo, alia cuius effectus est peccatum, et haec a diabolo est vel ab homine, XXII 431 D; verumtamen quælibet poena dici potest a Deo, 431 A', vel agente, 431 D', vel permitente multis de causis, XX 498 A, XXII 432 A, vel ordinante, 431 B', 492 D. Mala autem poenæ per se non vult Deus, XX 632 D',

nec voluntate beneplaciti, 632A', sed tantum per accidens, 630B', 632D', et voluntate signi, 632A', in quantum ex ipsis sequitur majus bonum quam illud quod per ea privatur, 633A. — Peccato ob inordinatam conversionem ad creaturas debetur poena, XXIV 503A', sive exterminans rem, sive corrigens filium, quarum prior remittitur, remisso peccato, posterior autem non, 503B'. — Poena in quantum poena non infligitur nisi delinquanti, XXII 445D, A'; in quantum satisfactoria et medicinalis, infligi potest pro peccatis tam propriis quam alienis, 445D, C, 484C', D', et item multis aliis de causis, 485C; unde quocumque poenale est, non habet semper rationem poenae, 445A', nec semper rationem sive poenae sive medicinalae, 445B', poenae quidem quae infligitur reis, medicinalae in innocentibus, 445D', et hoc loquendo de poenis corporalibus, 445B, C', 446B, C, nam spirituales poenae nunquam sunt medicinales, 445D'. — Poena, quum sit medicina, contra defectum ordinatur, ad sanandum, vel ipsum defectum vel ordinem justitiae, XXII 560D', et debetur cuiilibet peccato, 561B, quod remitti nequit nisi voluntas poenam voluntarie assumat vel illatam patienter sustineat, 561C, sed hoc malum poenae multo minus est malo culpae, quia bono creature tantum opponitur, 504B, ideo aliquo modo de bonitate participat, 504A, et malum culpae reparat, 504A'. — Alia poena debetur voluntati, alia actui exteriori, XXII 559A; item alia actuali peccato, 355B', alia originali, 378A', 384D'; sed poena temporalis non necessario aequatur peccato, 228D, idcirco ex quantitate poenae falso argueretur ad quantitatem peccati, 228C: nam poena peccato inficta, nec quoad durationem ipsi commensuratur, 565B', nec quoad acerbitatem, 565C', sed quoad injuriæ qualitatem, 566A, ideo pluribus de causis peccato mortali infligitur poena æterna, 563D', 564D', 566A, peccato autem ve-

niali temporalis tantum, 563C', nisi in damnatis puniatur, 563D'. — In his enim poenis duo sunt: quantitas, quæ quantitatibus culpæ respondere debet, XXV 349A', et duratio, quæ non culpæ durationi sed peccatoris dispositioni commensuratur: et sic pro brevi culpa plerumque diurna infligitur poena, 349B', et ob peccatum mortale perpetuo a civitate Dei excludi meretur peccator, *ibid.* — Multis modis poena dicitur peccato condigna, XXIV 541B: in quantum enim est peccati purgativa, culpæ quantitatibus correspondere debet, 539B', ideo non semper solvitur quomodo cumque se habeat confessarius in impositione poenitentiae, 540C; prout datur in remedium peccati, augeri vel minui potest pro qualitate poenitentis, 539C', 540B; sed semper culpæ post remissionem debetur poena, et quidem culpæ proportionata, 538D', solvenda sive in hac vita, sive in alia, 539A. In inferno autem semper poena peccato proportionatur, XXV 352D, quamquam maneat citra condignum, nec tanta quantum promeruerit culpa, XXII 448D', XXV 352A', 355D'. Duplicari tamen dicitur, XXV 352C, quia non modo animam sed et corpus affligit, 352B'; item dicitur plus exigiri in poenis quam commissum est in culpis, eo sensu quod proximamente delectatione exigitur poena æterna, *ibid.* — In vita præsenti punitur homo per angelos, sive bonos sive malos, XXIV 545D; in purgatorio autem, nec per bonos nec per malos, juxta Thomam, 545C, 547D, contra alios, 545A'. — Poenæ hujus vitæ homini quodammodo naturales sunt, XXII 391D', sed poenæ dicendæ sunt, quia sequuntur peccatum, 392D'. — Evæ pro peccato inficta est poena triplex, Adæ vero multiplex, XXII 392A, A'.

Remissio. Inter poenas temporales, aliæ sunt contractæ, aliæ impositæ, XXIV 423D; impositas tollit Baptismus, non autem contractas, XXII 428D, XXIV

123D, et hoc ad manifestandum aequitatem divini judicii, 123A', ad ostendendum fructum passionis Christi, et ad promovendum motum liberi arbitrii, 123B'. — Pœnæ temporales nature humanae ex originali inflictæ, ablatae sunt nunc sufficienter, XXIII 344A', post judicium auferentur efficaciter, 344B'; pœna temporales actualibus peccatis debitæ, omnibus quoad sufficientiam tolluntur, et quoad efficientiam his qui passioni communicant per Baptismum, 341C, vel per opera pœnitentiae, 341D'; pœnae medicinales nec tolluntur nec minuantur in presenti, 342A, sed post mortem penitus auferentur, 342B. — Diversimode passione Christi ablata est pœna æterna originali peccato debita, XXIII 341B, et actualibus mortalibus, 341C. — Virtute suæ passionis meruit Christus nobis dimitti peccata quantum ad culpam et pœnam, XXIV 145C', et per se potest totam pœnam condonare, 145D'; homo vero pœnam dimittere nequit nisi ut vicarius Christi et meritorum suorum dispensator, 145D', et post absolutionem sacerdotis remanet debitum pœnae temporalis, 504A. — Quum triplex peccato debeat pœna, alia æterna, alia temporalis purgatoriæ viribus pœnitentis impropportionata, alia transitoria proportionata, XXIV 426C, 505A, prima per contritionem mutatur in secundam, secunda per confessorem in tertiam, tertia per satisfactionem tollitur, 426C, 505B, C, 509D', 559D.

Pœnæ canonicae. Hujusmodi pœnæ sunt septem: depositio, degradatio, infamia, irregularitas, excommunicatio, interdictum et suspensio, XXV 50D'.

POENITENTIA. Modo est passio, modo actus virtutis, XXIV 359A, C, modo virtus, modo sacramentum, 359B, et semper est gratia, 360A. Hic sumet tanquam virtus et tanquam sacramentum.

Virtus. Pœnitentia, quæ videtur quasi pœnæ tentio dicta, seu quasi tentio

amissæ innocentia, XXIV 365C, B', est virtus qua commissa mala deplangimus enim emendationis proposito, 358C', duo enim continent, dolorem de præterito et propositum de futuro, 358B'. An aliquando formetur actus pœnitendi non elicitus ab aliquo pœnitentiæ habitu, XXIV 364A'. — Pœnitentia non est actus virtutis dumtaxat, XXIV 356B', sed virtus, 356C', sive infusa, sive acquisita, 364A', non quidem generalis, 357C, sed specialis, 357A, 359A, quæ peccatum detestatur ut proprium et expiatibile per actum pœnitentis, 357C, et opponitur formaliter non cuilibet peccato, sed impenitentiæ, 357D; quia autem universa expellit peccata, quodammodo dici potest virtus generalis, 359D, D'. Non est ergo virtus theologica, sed moralis, XXIV 357C', a philosophis ignota, 357B', Deum habens pro fine proximo, et pertinens ad justitiam, 358A, cuius est pars potentialis, 358D, etsi actus ejus modo fidei, modo caritati adscribantur, 358A. — Differt a patientia et justitia vindicativa, XXIV 358D, et ex timore concipitur et spe, potius quam ex amore et fide, 361A, 363B; sed si quodam modo prior est fide, quodam modo est posterior, 361C, 363D, A', item quoad spem et timorem, 363D, A'; semper autem prior est caritate et virtutibus eam sequentibus, 363A', et sic quandoque dicitur prima virtus, 361C, D, 363B, et etiam fundamentum virtutum, 363B'. — Vera pœnitentia effectiva est a Deo, et dispositio tantum ab homine, XXIV 360C', 362D', in cuius voluntate residet potius quam in aliis potentissimis, 361A', C', 362B, 364D, D'; et vera pœnitentia dicitur que dolet de peccato propter offenditum Dei, XXV 463B', alia est enim pœnitentia, damnatorum scilicet, quæ de peccato dolet propter pœnam quæ illud sequitur, 463C'. — Pœnitentia adest in innocentibus quantum ad animi præparationem et sub conditione casus futuri possibilis,

XXIII 587 D', id est non quoad actum, sed quoad habitum, XXIV 366 C, et ita in statu innocentiae fuisse in primis parentibus, 367 C'. — In purgatorio pœnitentia adest quoad habitum et quoad actum, XXIV 367 C'; in inferno quoque adest, non autem ut virtus, sed ut passio, scilicet tristitia de propria culpa, 366 A'. — In Beatis, sive peccaverint sive non, fuit saltem quoad habitum, XXIV 367 A', B', et perseverat in eis ad ornatum, 366 D', 367 C, sed non secundum eundem actum, quia nunc gaudent tantummodo de remissione peccati, 367 B'. — In angelis non est, nec quoad habitum, nec quoad actum, XXIV 366 A', etsi potuerint peccare, quia lapsis data non fuisse venia, et ideo nunquam actum pœnitendi habere potuissent, 367 A', multiplici enim ratione angelis malis locus pœnitendi denegatus est, qui hominibus concessus est, XXI 371 D, D', 372 D, XXII 228 D', 229 A. — Nisi quantum ad id quod est perfectionis in ea, id est detestationem mali, XXIII 227 C', pœnitentia non fuit in anima Christi, 227 C, B', quæ nunquam peccare potuit, XXIV 366 A', 367 C'; nec sub conditione quidem fuit in ea, 367 A, B, nec ad ornatum, 366 D', 367 C. — Quum pœnitentia necessaria sit ad remissionem peccati cujuscumque, XXIV 375 B' et s., 386 D, sive commissionis sive omissionis, 427 D', etiam venialis, 428 A, non tamen originalis, 427 C', 429 D, requiritur in adulto baptizando, 427 A', item in peccatore pro peccato sive mortali, sive veniali, 428 A'; et quum duplè ceter contingat peccare, ex passione et ex malitia, XXI 374 D', nemo pœnitere potest nisi vel passione cessante, vel habitu remoto quo malum finem elegit, 375 A, et si ex ignorantia quis peccaverit, nisi ignorantia remota, 375 C, D. — Per pœnitentiam peccator potest in aequali caritate resurgere, XXIII 505 B, vel in majori vel in minori, 505 C, juxta pœnitentiæ fervorem, 506 A, quia minima

contritio sufficit ad remissionem peccatorum quantum ad culpam, 506 B, nec oportet pœnitentiam æquare caritatem a qua exciderat, 505 A', D', XXIV 372 D' et s. — De ratione pœnitentiæ non est de cetero non peccare, sed propositum habere non peccandi, XXIV 368 C, vera enim est pœnitentia quæ vere dolet de peccatis, etsi non perseveret usque in finem, 369 C'; ideo recidivus non probatur vera caruisse pœnitentia, 368 D, D', et hæreticum est dicere pœnitentiam non posse iterari, 368 C, C', 369 D', per totum præsentis vitæ tempus iterari potest, 368 D. Quamdiu enim libero arbitrio uititur homo, pœnitentiæ gratiam obtainere potest, XXIV 538 B', etiam in extremo vitæ, 538 C', etsi tunc difficile conversio fiat, propter intellectus et voluntatis imbecillitatem, 541 D', maximum dolorem et timorem, 542 A, et habituum pravorum resistantiam, 542 D, ideo periculosisimum est, necnon pecaminosum, etiani mortaliter juxta Scotum, tamdiu pœnitentiam differre, 542 D, A'. — Pœnitentia aufert peccatum, et pœnam æternam mutat in temporalem, sed non semper tollit reliquias peccati, XXIV 371 C', 374 C, nec totum reatum culpæ, 373 B', quia in peccato est laesio amicitiæ et justitiæ, 373 C', et potest fieri in peccatore reparatio justitiæ sine reparatione amicitiæ, vel econtra, 373 C', D', nec sufficit ad delendum reatum ut tantus habeatur dolor quanta fuit delectatio in peccando, 374 A, quia pensanda est inæqualitas inter offenditorem et offenditum, 374 B. — Pœnitentia in lege naturæ fuit ut virtus, XXIV 585 B', reconciliativa Deo quoad actum interiorum, 585 A', sed modo indeterminato, 585 C'. — Nec Adam nec quilibet peccator propriis viribus efficaciter pœnitere valet, XXII 229 B', 357 A', 359 D, quidquid dixerint Pelagiani, 355 C', 357 B'; nec ullus homo de peccato pœnitere dignæ finaliter potest ad cuius pœnitentiam non est prædestinatus, XX 524 D',

525A. — Pœnitentia adversatur specia-
liter hypocrisis, XXIV 439B, et ludi,
maxime illiciti, 439C, item spectacula,
præsertim turpia, 439A'; nee pœnitentes
debet militia, negotiatio aut publicano-
norum officium, 439B'.

Sacramentum. Pœnitentia non est
virtus tantum, sed etiam vere est sacra-
mentum, XXIV 336A, D', quod dicitur
secunda post naufragium tabula, 362D,
364A; et quia remedium est contra cul-
pam actualem, 81A', 82A, saltem mor-
talem, 82A', sacramentum est de neces-
sitate salutis, 469B', et quodammodo
magis necessarium quam Baptismus, 365
B, et quam alia sacramenta, quamquam
minoris sit dignitatis, 91D, A', C'. —
Pœnitentia est sacramentum quod culpæ
reatum abolet per modum recompensæ,
non justitiæ vindicativæ, XXIV 426D',
et ideo tria exigit, dolorem, 427A, con-
fessionem, 427B, et satisfactionem, 427
C: contritio delet debitum pœnæ eter-
næ, confessio debitum pœnæ purgatoriæ,
satisfactio debitum pœnæ temporalis,
426C, 505B, quæ tria sunt partes sacra-
menti, 426B, B', 427C, 428B', contra
Scotum, 430C, partes non essentiales,
430A', B', nec subjectivæ, 427C, nec
potestativæ, juxta Thomam, 427D, con-
tra Albertum, 426B, B', sed integrales,
427D, 429A. — Item sacramentum pœ-
nitentiæ restituit pœnitenti gratiam et
virtutes, XXIV 374D, et opera bona
mortificata per culpam, 372A', quæ
pœnitenti iterum tribuuntur, 372C', 375
A, sed non necessario restituit in gra-
dum pristinum, 372D', nisi perfecta sit
contritio, 373A. — Pœnitentia non tan-
tum ut virtus, sed etiam aliquo modo ut
sacramentum fuit in lege naturæ, XXIV
48A', et magis determinate in lege scri-
pta, 48D', sed sacramentum proprie effe-
cta est, XXIV 90A, B, D, quum a Domino
instituta fuerit dicente, Quorum remis-
ritis, etc., 88A', B'. — Ad ipsam perti-
nent quatuor, contritio, confessio, re-
missio et satisfactio, XXIV 355B', ex

quibus confessio et satisfactio sunt
unum sacramentum extrinsecum, 355D',
efficiens quod figurat, nempe remissio-
nem peccatorum, 355C'. — Pœnitentia
enim, etsi multa in ea ad effectum con-
currant, unum est sacramentum, XXIV
584D, 585G, in quo actus pœnitentis
sunt quasi materia, absolutio sacerdotis
quasi forma, 584A', 587B'; ideo ratio
significandi principaliter est in aetibus
pœnitentis, efficacia in absolutione sa-
cerdotis, 584B' et s.; et inter has partes,
scilicet absolutionem sacerdotis et compunctionem
confitentis, utraque pro di-
verso respectu potior est, 429D', et co-
operatur ad effectum sacramenti, 434A,
sed contritionem oportet esse actuatiter,
cetera possunt esse tantum in voto vel
voluntate, 457D'. — In Pœnitentia, sicut
in quolibet sacramento, adsunt tria
hæc, sacramentum, res, sacramentum
et res, XXIV 355B': sacramentum est
pœnitentia exterior, seu confessio et
satisfactio, 355B' et s., 583C'; res et
sacramentum, pœnitentia interior, seu
contritio, 355B', 583C' et s., quæ res
est respectu confessionis et satisfactio-
nis, 355C', 583C' et s., et remissionis
peccatorum, 584B, quæ aliquando præ-
cedit sacramentum exterius, aliquando
in eo efficitur, 584C; signum autem sa-
cramenti sunt actus exteriores pœnitentis,
583B'. — Sicut pœnitentia ut virtus
efficacius ad remissionem peccati con-
fert quam ceteræ virtutes, XXIV 373D,
quia directe ad reparandam injuriam
Dei ordinatur, 373A', tollens inordina-
tionem peccati, inæqualitatem injuriaæ
ad æqualitatem reducendo justitiæ, 375
C, tollens etiam maculam culpæ, in
quantum informatur gratia, 375D, ita,
ut sacramentum confert gratiam ad de-
structionem peccati, 373D, illudque di-
mittit quasi effective, 375A'; ideo pœ-
nitentia ut virtus, etsi remittere valeat
peccatum, non dispensat a pœnitentia
quæ est sacramentum, 370A. Cum Ba-
ptismo Pœnitentia convenit, quia est sa-

cramentum necessitatis, XXIV 477C, contra peccatum, 505D', sed ab eo differt, quia in recipiente requirit de necessitate præparationem, 506A, et in ministro consecrationem, 505C; minister enim Poenitentiæ sacerdos est, 477C, 483B, nam confessio laico facta actus est virtutis, non sacramenti, 482D', nec præcepta est, nec forsan suadenda, juxta Scotum, 485D.— Triplex est pœnitentia, privata, publica et solemnis, XXIV 371 D. Multis de causis imponi potest pœnitentia publica quum publicum est sce-lus, XXIV 370D, A'; sed alia est pœnitentia solemnis, quæ solenniter injungitur ab episcopo, 370C', pro scandaloso excessu, 371A, et iterari non valet, 371 C, alia publica simpliciter, quæ iterari potest et a simplici sacerdote injungi, 371B.— Pœnitentia publica confidentem ad pristinam reducit gratiam, non autem ad pristinam dignitatem, XXIV 370A', quia nec mulieribus reddit virginum dignitatem et jus ad velum, nec viris jus ad sacros ordines ascendendi, 370B'; item pœnitentia in genere non reddit innocentiae dignitatem, sed tantum gratiæ decorum, 503D, C'. Clericis imponi potest pœnitentia publica, non autem solemnis, propter scandalum, XXIV 371 A, B.— Pœnitentia non dat proprie spiritualem generationem, ideo spiritualem cognationem non parit, XXV 205C', D'.— Epilogatio in Poenitentiam, de dignitate et effectibus ejus, XXV 215C' et s.

POENITENTIARIUS. Papæ pœnitentiarius majoris auctoritatis est quam episcopus, et episcopi pœnitentiarius quam parochus, XXIV 478B'; ideo magis illis est obediendum quam parocho, 478C', 480 D', parocho autem magis est obediendum quam aliis confessariis, 478C'.— Qui Papæ pœnitentiariis confessus est, non tenetur iterum eodem anno proprio parocho confiteri, XXIV 480A; confessus autem episcopi pœnitentiariis, non tenetur juxta quosdam, 480B, 483D, B', tenetur juxta alios, parochum adire 480

C, 481B', exceptis tamen certis casibus, 481C', sive ut peccata iterum confiteantur, 478D', 482D, praesertim si ita injunxerit episcopus, 487A, sive saltem ut præcepto Ecclesiae pareat, 478D', 479B, 482D. Ideoque pœnitentiarii, quibus ob nimiam tot parochorum negligentiam concessa est facultas audiendi confes-siones, XXIV 482C, ut servetur præcep-tum Ecclesiae et reverentia curato debita, 482B', pœnitentibus injungere debent ut iterum proprio parocho eodem anno se sistant, 480D, C', 482B', aut saltem eos pro posse ad id inducere, 479A, 483D'. Nec sie inutilis est confessio pœnitentiariis facta, XXIV 478D', quia quanto saepius iteratur eorumdem confessio, tanto plus de poena eis debita dimititur, 479A, imo triplicem utilitatem pœnitens inde consequitur, 482C'.

POENIA. Hujus herbæ virtute phantasmata fugient et dæmonia, XXIV 338A.

PoETICA. Quia minimum poetica continet veritatis, XIX 90D', quibusdam similitudinibus recte utitur, 91A.— Decen-tissimum est scripturam partim poetice procedere, multiplici ratione, XIX 90B, 91C.

POLLUTIO in somno accidens, non est in se peccatum, XXIV 241C, B', 242C, 243 C', sed ex causa potest esse peccatum, etiam mortale, 243C'. Quandoque in somno inchoata, terminatur in vigilia, XXIV 241D, et tunc fieri potest pecca-tum veniale vel mortale propter complacentiam, 241A'.— Vel ex extrinseco venit, scilicet diabolo, XXIV 241D', 242 A, 245A, et causam habere potest quod quis indevote ad dormiendum accessit, 242C', 244D, quæ causa venialis est, sed quandoque mortalis, 243D', 245D; vel ex intrinseco, nempe ex reliquis cogitationum præcedentium, 241D', et tunc pro modo cogitationum culpabilis est, 242D; vel ex corpore ipso, 241D', sive ex infirmitate naturæ, quo casu caret peccato, 243D', 245A, sive ex re-

pletione cibi et potus, et sequens pollutio non caret culpa, 242D', 244D, sed raro gravis est, 244A'. — Item alia est cum imaginatione, alia sine imagina-
tione, XXIV 242B, 244B'. — Illa quæ peccatum mortale est, certum vel dubium, et puritatem conscientiæ tollit, impedit celebrationem vcl communio-
nem, XXIV 242C, B', 244C', 245A; quæ autem devotionem tantum mentis aut munditiam corporis auferit, non impedit nisi ex condescensione, 242D, 245B, et sub
levi, 242C', 245C, nisi ad sit causa cele-
brandi aut communicandi, 242B', 243A; sed quia de facili nequirit percipi causa,
tutius est semper abstinere, saltem illo die, 243B, C. — Pollutio involuntaria in somnis accidens non tollit virginitatem, XXV 135C', sed voluntaria corruptit virginitatem, in adultis spiritualem et corporalem, 135B', spiritualem in pueris in quibus non est decisio seminis, 135C'.

POLYANDRIA est contra prima juris naturalis præcepta, nec unquam licita fuit, XXV 126B', quia et prolis procreationi valde nocet, 126C', 129D', et educatio-
nem omnino tollit, 126C', et insuper ad zelotypiam maxime movet, 127B.

POLYGAMIA perperam a Judaeis et Sarra-
cenis defenditur, XXV 124D'. Conjugium enim vitiare videtur ob defectum con-
sensus, juxta Parisienses, XXV 124B, quum vir non tradat se totum, sed quoad partem singulis uxoribus, 124A; ideo numquam proprie licita fuit, 124C, sed Patriarchis, quia tunc perpauci erant veri Dei cultores, 124C', dispen-
satum est ut cum uxore una plures ha-
berent concubinas, 124D, ita ut cum illa tantum uxore matrimonialiter conjun-
cti essent, 183 B. — At vero, juxta Thomam, polygamia non confundit pri-
marium finem matrimonii, id est pro-
creationem filiorum, XXV 125D', sed secundum, id est communitatem vitæ
inter conjuges, multum impedit, *ibid.*, et tertium, scilicet significationem spi-
ritualem, omnino tollit, 126A. Ideo non

est primis legis naturæ præceptis con-
traria, sed secundariis, XXV 126A, nec
juri naturæ strictissime sumpto, 126A', nec fuit peccatum nisi quum lege posi-
tiva vetita fuerit, 126B. Intercedente ergo dispensatione, non humana, XXV
127A, sed divina, licita esse potuit, 126
D', et rite potuit Deus super ea eum Patriarchis dispensare, 128C', 129B. — Minus ad zelotypiam movet quam poly-
andria, XXV 127B, sed maxime a puri-
tate et perfectione divina elongat, 133A.
— Patriarcharum polygamia figura que-
dam fuit Baptismi, XXV 129C.

POLYGONIUM. Quantumcumque multipli-
centur ejus anguli, nunquam ad figu-
ram et quantitatem circuli devenire
potest, XXI 92B'.

PONDUS qua ratione dicatur vestigium Dei
in creaturis, XIX 237B, D, B', 239B, 240
D'. — Amor dicitur pondus ex impetu
naturæ, quia citra voluntatem inclinat
ad motum et actum, XXI 279 B.

PORPHYRIUS, Alexandrinus (233-305),
« magnus ille philosophus, XXV 243A',
« inter Platonicos summus », XXII 71B,
non tantum magus fuit, dæmonibus fa-
miliaris, et ab illis in multis deceptus,
XXI 436D', 437A, sed etiam, et maxime,
philosophus illustris, XXV 243A', se-
cundum Augustinum Platonicus, XX
605D, et secundum Albertum Peripate-
ticus, 604D'. In multis revera Aristote-
lem sequitur, XXII 71C, ad quem faci-
lius intelligendum librum Prædicabilium
compilavit, XX 605D, et Platonem cor-
rexit, v. g. quoad animarum virtuosa-
rum incarnationem, XXII 142A'. — Au-
tor est arboris vel tabulæ apud Logicos
celeberrimæ, XXIII 363C'. — Ejus op-
iniones philosophicæ, quæ a Boetio com-
mentata sunt, XX 240D', passim allegan-
tur, scilicet : quoad genus, quod docet
se habere per modum potentiarum et mate-
rialis principii, 109D; quoad speciem,
quam totam quidditatem individuorum
exprimere vult, XXIII 212C'; quoad
individuationem, quam dicit fieri per

accidentia, XXI 207B', et ex proprietibus quarum collectionem impossibile est in altero reperiri, 208A; quoad esse existentiae, quod docet non esse de ratione individui, XXI 247D, XXIII 374C; quoad unum, sub diversis respectibus, XXII 388C, 404D; XXIII 449C', quoad generationis principium, XXII 26A'; quoad rationale, quod prædicari docet in quale, XIX 279C'. — Item allegatur quoad beatitudinem hominis, quam in intellectu constituit, XIX 446A, quoad dæmones, XXI 240C, D, quoad principia suprema, quæ tria ponit, Deum Patrem, Deum Filium, et medium utriusque, quem obscure exprimit, XIX 234A, quoad motum cœli, XXII 74B', et naturam cœli siderei, XXI 453B', quoad mundi finem, quem omnino negabat, XXV 243B', et ultimo quoad suam Scripturarum cognitionem pure materiale, non enim habebat fidem, XIX 64A.

PORRETANI, seu sequaces Gilberti Porretani, episcopi Pictaviensis († 1484), erraverunt in divinis, circa prædicationem essentiae de personis, asserentes eam prædicari de tribus personis, non econtra, XIX 299C', item circa relationes, XX 200B', 201B', 206A, 228D', 229C, et circa notiones, 227C. Erraverunt etiam circa poenas damnatorum, quas asserabant indesinenter et continuo minui, XXV 331B. *Cf.* Gilbertus.

POSSIBILE diversimode a diversis sumitur, XX 566D et s. Est enim possibile secundum causas inferiores, XX 566D, secundum causas superiores, 566A', et secundum utrasque, 566B', vel secundum gradus et modos quibus res sunt in potentia, 567B, vel secundum diversas scientias, 567D, 568A', vel naturaliter aut supernaturaliter, 567B'. — Illud dicendum est possibile simpliciter quod non implicat contradictionem, XX 568B, possibile secundum quid, quod fieri potest a causa sua proxima, 567C', D', 568C. — Quænam possibilia cadant sub omnipotentia divina, XX 419A, C, 420

B', 564C, 564D. — *Cf.* Omnipotentia, Potentia.

POSSIDONIUS, astrologus, Tullio contemporaneus, allegatur ab Augustino de quadam duorum infirmitate, simul effecta, simul ingravescens simulque alleviata, quod aliter ac Hippocrates explicabat, XX 504C', D'.

POTENTIA. *In genere.* Est sive passiva, sive activa. Potentia passiva dicitur omne principium transmutandi, movendi aut perficiendi ab altero ut altero, XXII 30C', 476A, et multiplex est, 489B, quia diversimode dicitur quid esse in potentia ad aliquid, XIX 320D. Illud tamen simpliciter est in potentia ad aliquid, quod uno motore perduci potest in actum, XXII 490B', et nulla potentia passiva potest in actum suum exire nisi in actu fiat per formam sui activi, XXIII 246B'. Hæc potentia passiva in rebus ex materia procedit, XXI 489C', et causa est compositionis alicujus, quia simplicitati repugnat, 489D, et in illa videntur gradus inveniri posse, XXII 24A, C. — Potentia activa dicitur omne principium immediatum agendi, XIX 278C, XX 571C, in aliud et ad extra, XIX 490B'. Adest in quocumque ente completo, in quo semper invenitur substantia qua est et potentia qua agit, XXI 206B, unde potentia est quid medium intercedens inter essentiam et actum, XIX 256A, 334A, et præsupponit essentiam, 334C'. In quibusdam tamen simul esse possunt potentia et essentia, XIX 334B', sed in omnibus, citra Deum, prius est potentia quam actus, non solum natura, sed etiam duratione, XXI 241D'. Quamvis autem in eodem potentia præcedat actum, in diversis tamen et simpliciter actus præcedit potentiam, XXI 77C'. — Potentia nomen proprium accipit ab actu correlativo, XXII 280A, quia potentiae diversificantur, sive per actus, 270D', tanquam per fines ad quos sunt, 271A, sive per formales rationes objectorum suorum, 280C, 282D. — Ex his se-

quitur quod potentia et ejus actus semper in eodem genere accipiuntur, propter quod omne genus entis dividunt, XXV 420 D. — In generatione divina est eadem potentia respectu actus active et passive sumpti, XIX 338 D'. — Duplice modo dicitur quid potentiale, ut subiectum transmutationis, et ut terminus productionis, XXI 194 C. In creatura duplex est potentia, una in quantum est creatura, altera secundum id quod nata est habere, XIX 378 A, D, unde potentia passiva recipit distinctionem naturalitatis et supernaturalitatis, contra Scotum, 86 A', D', et potentia naturalis dicitur quæ naturaliter et immediate egreditur a substantia, 281 A, C. — Quum potentia sit principium mutabilitatis, XXI 390 C', illa quæ nihil potentiae habent admixtum immutabilia sunt, 390 D', ut cœlestia, prima principia et Beati, 391 A. — Etiam in angelis adest compositio ex actu et potentia, XXI 187 A, 196 A', 199 C, ita tamen ut potentia sit ipsa essentia angeli prout est creata et dependens, 202 D, A', et actus, eadem essentia prout divinam perfectionem participat, 202 B'.

In Deo. Potens ille dicitur qui de aliis facere potest quod vult sine impedimento, XX 560 A', unde potentia dicit principium actionis, 560 C', et secundum perfectam nominis rationem convenit Deo, 560 B', cuius potentia dici potest activa, 560 D'. — Potentia in Deo est simpliciter infinita, XX 575 B' et s., 581 A' et s., XXIII 352 D', nec limitari potest, 354 C, et infinita dicitur quia non potest tot quin possit intensive et extensive in infinitum majora et plura, XXI 125 D, nec sic in creatione unius entis applicatur quin possit simul multa alia creare, 125 C, cuius infinitas maxime in productione et creatione sive rerum sive hominis relucet, XIX 80 C, 247 C', XX 478 A, C, D, XXV 351 B'. — Potentia divina in se considerata, æqualis est scientiæ et voluntati, sed quoad nos et

quoad extra major est scientia et voluntate, XXIII 52 D, nam quum sit ad omne opus indeterminata, XX 609 B, a scientia determinari habet et insuper a voluntate moveri, 609 C; unde, etsi potentia Dei sit in re ipse Deus, XIX 167 B, secundum modum nostrum intelligendi, XX 571 C, A', duplex dicitur, XXII 249 B', altera in se considerata, qua dicitur absoluta, altera quæ ad sapientiam et voluntatem comparatur et dicitur ordinata, XXIII 52 C', 352 D'. Absolutæ potentia, utpote infinitæ, tribuendum est quidquid contradictionem aut defectuositatem non includit, XXIII 38 D', potentia ordinata, seu congruitatis, quidquid decent fieri, 52 D' et s. — In omni enim libero agente est potentia agendi conformiter legi rectæ, quæ potentia vocatur ordinata, XX 594 A; est et potentia agendi contra vel præter legem rectam, quæ potentia dicitur absoluta, 594 B. Sed alius est agens in cuius potestate est lex et rectitudo ejus, cuius proinde potestas absoluta semper est ordinata, XX 594 C, D, alius est in cuius potestate non est lex, cuius potentia absoluta potest esse inordinata, 594 C. Deus ergo de potentia ordinata agere dicitur, quum agit juxta regulas quas sibimet præfixit, XX 594 A', de potentia absoluta, quando præter has leges aliquid operatur, 594 B', nec tunc inordinate agit, 594 C'. De potentia ordinata agit secundum ordinem legis universalis, non autem secundum ordinem de aliquo particulari, de potentia absoluta agere potest præter utrumque ordinem, XX 594 C'. — Ex quibus sequitur quod quædam sunt sapientiæ divinæ essentialiter repugnantia, ut peccare, mentiri, quæ Deus nullo modo facere potest, XXIII 53 A; quædam divinæ sapientiæ non repugnantia nisi secundum ordinem præfixum, 53 A, B, que dicitur non posse secundum ordinem præsentem tantum, XIX 169 C, XXIII 53 B, C, non secundum alium ordinem, XX 569 B', XXV 356 B'; alia quæ repugnantiam non

habent nisi ab exteriori, quæ dicitur non posse sub conditione, XXIII 53C; tandem alia quæ non repugnant sapientiæ ejus, et quæ potest simpliciter, 53 D. Unde eruitur quod omnes potentiarum creatarum actus ordinati ad divinam potentiam reducantur, XX 561A', non vero actus inordinati, 561B'; et quod potentia peccandi sit a Deo tantum secundum quod potentia actus, non secundum quod potentia mali, XXII 497A' et s., 581B et s.; et quod non possit Deus facere creaturam æqualem sibi, XX 123 A', nec creaturam ex se impeccabilem, XXII 248B' et s. — Duplex etiam in Deo distinguitur potentia, alia naturalis, alia rationalis, XIX 333D; per primam procedit Filius, per secundam creaturæ procedunt, 333A'. — Item potentia intelligendi, generandi et creandi sunt in divina essentia una numero potentia, univoce dicta, XIX 347B, 348B, sed consideratae secundum rationes distinctas, diversificantur et dicuntur potentiaæ analogice tantum, 346B', 347B, 348D. — Multiplici ratione potentia in divinis Patri appropriatur, XX 320B'. — Quo sensu dicitur Filius a se non posse facere quidquam, XX 117A, 121A.

Cf. Omnipotentia, Pater.

In anima. Vocatur potentia animæ omnis proprietas consequens essentiam animæ secundum naturam. XIX 255B. — Potentiaæ animæ fluant ab ejus essentia, XIX 278C, 284B, 283C, et sunt accidentia, 278D, C', sed pertinentia ad integratatem animæ, 278D. — Idem sunt cum anima, juxta quosdam, XIX 277B', 279A', 280D; realiter distinguuntur ab ea, juxta alios, 278C, 279A', 281A, D', XXII 321B, qui rationabiores esse videntur, XIX 282B; vel juxta nonnullos, et idem sunt et distinctæ, sed sub diverso respectu, 278C', 279B, C. Item videntur diversæ ab invicem, XIX 282B, quamvis contrarium dicat Augustinus, 282B'. — Quamvis omnes simul sint tempore, quodam modo sunt ratione ante ipsam

animam quam perficiunt, XIX 280A, B, et quodam ordine ab essentia animæ oriuntur, XIX 285D, B', C', XXII 275D', XXV 309C, D, aliis quasi mediabitibus, XXII 276A, et sicut in omnibus manet virtus essentiæ animæ, sic in subsequenti manet virtus præcedentis, *ibid.*; unde fit ut in una possint plures non essentialiter sed virtualiter contingi, 275D', 276A, et actus a tali potentia elicitus, virtute permanente alterius, illi tribuitur a qua immediate procedit, 276 D'. Actus enim potentiarum ab ipsis potentiais denominantur, quando sunt actus ipsarum secundum ipsas, XIX 117D', non quando sunt in potentiais secundum quod una ordinatur ad aliam, 117D', 118A. — Non omni actuum diversitate diversificantur potentiaæ, XXII 282D', sed tantum diversitate circa objecta, 283A, et in omnibus potentiais quæ a suis objectis moventur, objecta sunt naturaliter priora actibus potentiaæ, XXV 403C. — Potentia media est inter essentiam animæ et operationem, et ab habitibus expeditur ad agendum, XXIV 365A. Potentiaæ enim quæ ad unum ordinantur, ex natura sua bonitatem habent, XXIII 399B', C', nec habitibus egent, 400D; quæ vero non sunt determinatae ad unum, rectitudinem a regula sua accipiunt, 399C', et habitibus egent, 400D; unde si potentiaæ naturales absque habitibus mediis suos actus perficere possunt, XXII 343B, potentiaæ rationales minime, 342D', 343B, nec etiam potentiaæ sensitivæ, XXIII 401A' et s. Sed quum potentiaæ sint principia actuum, XIX 257B, magis immediate insunt essentiæ animæ quam habitus et actus, 257C', et inseparabiliores sunt ab anima quam habitus, 257D'. — Ad actum intelligendi requiritur triplex potentia, memoria scilicet, intelligentia et voluntas, XIX 236A, in quibus est imago Trinitatis, 234D, A', 255C', 256B, D, et quæ semper et vere sunt in actu, juxta Augustinum, 274A, non vere, sed lato

sensu, juxta alios, 274 D, 272 B, D, B', 273 A. — Tros istae potentiae animæ æquales sunt, XIX 268 C, 269 C, quoad subiectum, 268 C, virtutem, 268 A', obiectum, 268 B', C', et actum, 268 B', 269 A, 270 A, saltem in anima bene disposita, 269 B, D, vel quum feruntur in Deum vel in animam ipsam, 270 A, et sunt singulæ in singulis et singulæ in omnibus, 268 B', 269 C, 270 D; verumtamen non est inter illas perfecta æqualitas, 268 C', sed quædam inæqualitas dignitatis, 270 A', B'. — Potentiarum sensitivarum actus non sunt animæ solius, sed totius compositi, XXV 309 C, C'. — In omnibus potentis quæ ad se reflexivæ sunt, actum potentiae prius ferri oportet in objectum, deinde in se ipsum, XXV 403 D. — Potentia quælibet propriam habet inclinationem et deletionem, XIX 414 B, D, B', et in qualibet peccatum adesse potest, XXII 285 A et s. — Vehemens unius potentiae occupatio circa objectum impedit semper aliarum actiones, XXV 280 D'. — Sicut instrumentis est utendum, ita potentis animæ originaliter est fruendum, quia sunt origines motuum quibus formaliter est fruendum, XIX 410 A', 414 B, 420 B. — Esse et posse sibi invicem correspondent, XXIII 75 C, ita ut elevata essentia, elevantur etiam proportionaliter potentiae, 75 B'. — An et quomodo maneant in anima separata potentiae vel actus potentiarum, diverse a diversis explicatur, et verius dicitur quod potentias sensitivas, illas remanere tantum ut in radice, et earum actus ut in radice remota, XXV 309 B, A'. — Animæ potentia secunda vita et actionum assimilatur Patri in divinis, XIX 266 B.

POTESTAS. Posse sequitur esse, et quo præstantius est esse, eo efficacius posse, XXI 458 B; sed posse non convertitur cum esse nisi in Deo et in materia prima, XIX 279 B', 283 A, A', ita ut in divinis sit tota potestas in divina essentia, XX 443 D', et in qualibet persona, tota,

æqualis et numero una, 449 C. — In modo, specie et ordine stat perfectio potestatis, XIX 228 D'; et quia in potestate tria sunt, principium, usus, et modus, XXII 583 A', quorum ultimum semper bonum est, 583 B', duo prima possunt esse bona vel mala, 583 A', et Deus est auctor omnium bonorum, nec auctor mali, 583 D, ideo simpliciter omnis potestas est a Deo, 583 B', C'. Item ad beatitudinem pertinent et potestas, XXV 436 A, et perfectio potestatis, XXI 311 A', quæ tria complectitur, ut a se et non ab alio, ut statim, ut sine resistentia habeatur, 311 B'. — In potestatis ordinatis, semper sequens præsupponit præcedentem et habet plus, XXI 473 D', XXV 34 B, et quidquid potest inferior, potest superior eminenter, non econtra, XXI 473 A. — In quibusdam magis potestati superiori obediendum est quam inferiori, et in quibusdam econtra, XXII 589 D': vel enim potestas inferior tota pendet a superiore, et tunc superiori est obediendum, id est Deo præ omnibus, 590 B, Papæ præ universis in Ecclesia, 590 C; vel inferior superiori non subest nisi in quibusdam, et tunc utique in his quæ ad utrumque spectant obediendum est, 590 C, D, modo episcopo, modo archiepiscopo, 589 D', 590 A, A', modo abbati, modo episcopo, 590 A, A', modo spirituali potestati, modo temporali, 590 A, B', modo patrifamilias, modo duci, 589 D', 590 D. — Non alia est potestas qua possumus simpliciter, alia qua possumus licite, XXV 47 D, 48 A. — Non est penitus inordinatum quod in potestate preficiantur indigni, 583 D'.

POTESTATES. Hoc nomen, quod commune est bonis et malis angelis, XXI 486 A', proprio designat infimum secundæ hierarchiæ chorum, 477 B', C', 495 C. Potestatum est ordinem universalem inconfusum servare, XXI 491 A, contrarias potestates arcendo, 477 B', 495 C, 497 C, XXIV 481 D, A', super quas constitutæ sunt, XXI 548 D, et quietem ac tranquili-

litatem dispensando, 487B', 495B, ad quarum procurationem per totum universum, 524A', in ministerium ad extra mittuntur, 524D, XXIV 525B'. — Circa Judam Machabæum leguntur apparuisse, XXI 495C'. — Post judicium ab officio cessabunt, XXI 512C, et sic dicuntur a Christo evacuandæ, 512B, D'.

PRÆCEPTUM inter signa voluntatis divinæ recensetur, XX 614D', 615B, 616A', 646B', et ordinat hominem ad finem, 615C'. — Pertinet ad voluntatem antecedentem, XX 617A, ac proinde contra illud et praeter illud aliquid fieri potest, 643B', 644D. — Tam in præceptis negativis quam in affirmativis tenemur voluntatem nostram divinæ conformari, sed aliter et aliter, XX 652C, 637A. Etenim præcepta affirmativa obligant semper, non ad semper, XXIII 610C', negativa obligant semper et ad semper, 610D'. Item præcepta affirmativa, quæ præcipiunt actus bonos, non distinguuntur in præcepta cordis et operis, XXIII 637C', D', præcepta vero negativa, quum prohibeant mala, ad diversa circa idem genus ordinari possunt, 637D'. Item in præceptis legis aliquid est quod cadit directe sub præcepto, id est substantia operis, XXII 357C', aliquid quod indirecte, scilicet intentio legislatoris, 357D'; quod primum potest homo sine gratia implere præcepta, non autem quoad secundum, 358A et s., B', C', et modus præcepti quodam modo cadit sub præcepto, et quodam modo non, XXIII 594C', 595A' et s., 596C et s., sicut modus virtutis, XXIV 421A, D, unde eruitur ad quid teneamus præcepto diligendi Deum ex toto corde, XXIII 594B', 595D, 597A. — Præcepta negativa etsi in actu prohibendo consistant, actum tamen quemdam interiorem præcipiunt, ideoque ea servando meremur, XXIII 602A. — Deus nihil præcipere potest, nec contra præcepta Decalogi, saltem primæ tabulæ, XX 643A, D', nec contra voluntatem suam, saltem consequentem,

643C, 645A, B, 647A', B', nec contra legem naturalem id est contra possibilitatem naturæ inditam, 642C', D', vel contra summae naturæ legem, 642D', sed tantum contra consuetudinem naturæ nobis notam, 642C', D'. — In veteri lege discernit Hieronymus præcepta quæ necessaria erant ad salutem ex justitia, a mandatis quæ utilia tantum erant ex caritate, XXIII 601A.

PRÆDESTINATIO. *Quoad Deum et creaturam.* Prædestinatio, quæ differt a scientia, præscientia, dispositione, et providentia, XX 381B', 383D', cuius est pars, 512A', 513D, 514D, 515B', quantum ad Deum est propositum efficax salvandi, et quantum ad prædestinatum est quasi missio ad finem salvificam, 511C, D', 512A, B', 513B', C', 514B, C, XXIII 176C. — Dupliciter sumitur, absolute et relative, XXIII 174B, C', et semper antecessionem aliquis ad id quo vocatur prædestinatum importat, 174D, cum tribus aliis, 175C, C'; quapropter non nisi de futuris seu non existentibus dicitur, XX 516B, XXIII 174A', nec proinde Christo absolute competit, 175C', sed tantum cum hac determinatione, secundum quod homo, aut similiter, 173B' et s. — Aliiquid ponit in creatura, in qua dicitur passiva, et in tempore, XX 512D et s., 513B, C', 514D', 522A'. In Deo, in quo dicitur activa, et in quo est aliiquid increatum et æternum, XX 511D, 512C, 513C, 514C', D', duo ponit, rationem præscientię et rationem causę, 518D', 522D, quarum posterior non imponit prædestinatis necessitatem, quia non est tota causa salutis, 518D', nec auferit liberum arbitrium, 517C', 518C', 521C', prior autem quodammodo infert necessitatem, juxta Bonaventuram, quia non potest cassari, 519A, sed melius diceretur scientia quam præscientia, quia in nunc æternitatis semper præsens est, 519C, 521D', 522A, B. — Prædestinationis ergo principium est propositum Dei, medium gratia, finis æterna salus,

XX 512C', et totus effectus prædestinationis a voluntate Dei unice pendet, 22 C', nec a quoquam sine revelatione seiri potest, 30B', sicut nec quisquam facere potest ut prædestinetur ipse 522B', aut alius, 522C'. Numerus enim prædestinatorum ita est certus, XX 516B', 517A, 519B', C', 520B', et immutabilis, 520C, A', ut nullus prædestinatus possit non salvari, 517A', B', 518A et s., 521D et s., vel præscitus non damnari, 517A', C', 520D, A', XXIII 64A', quæ tamen immutabilitas non requirit ut quis unquam cadat vel semper proficiat, sed tantum ut finaliter sit justus, 505C'; unde eligibilis est esse prædestinatum quam ad tempus tantum justum, XX 522A'. — Quum prædestinatio respectum dicat ad gratiam et gloriam, illi tantum prædestinantur qui consequi valent gratiam et gloriam, XX 515C, unde impropte prædestinari dicuntur reprobi, 516A, et diversimode prædestinantur homines, 515D, 516A, angeli, 515A', D', Beati, 515C', D', et Christus, 515B', D', cuius prædestinatio exemplar nostræ et causa est, XXIII 176D, C', nec necessario præexigebat nostræ naturæ lapsum, 177A'.

Quoad ejus meritum. In prædestinatione tria intelliguntur, aëternum salvandi propositum, temporalis gratificatio, et perpetua glorificatio, XX 532 B, quorum primum nullatenus cadit sub merito, secundum cadit sub merito secundum quid, tertium simpliciter, 532 C. Et quoad aëternum salvandi propositum, seu inscriptionem in libro vitæ, XX 526 D, nullorum meritorum, nec præcedentium in alia vita, nec in ista præexistentium, prædestinatio effectus est, 520C', D', 523D, 527A', B', 534D' et s., 536A et s., 537C, D, nec effectus præscientiæ boni usus arbitrii, 542C, B', 543D', 546D', 547B, nec ullam causam habet ex parte nostra, 537C', 542D', 544C, sed ita gratuita est, ut prædestinatus non acquirat jus ad regnum

T. 25th.

cœlorum ex eo quod sit prædestinatus, 522D, nec injustitiae Deus arguendus esset, etiam si nullus esset prædestinatus, 525B, 540D. Prædestinatio tamen, etsi non habeat ex parte Dei rationem motivum causalem aut meritoriam, XX 532B' et s., 534D et s., 536A et s., 539D, 543D', rationem habet congruitatis aut condecoratiæ, 534D, et respectu gloriæ, rationem justitiae distributivæ, respectu autem gratiæ, rationem liberalitatis, 536D', et sub quodam vero sensu juvari potest meritis et precibus electorum, 550C'. Cur vero sint electi et reprobi, causa est bonitas Dei et ordo universi, XX 538B, et cur sint hi electi et hi reprobi, aut cur non omnibus æqualiter prædestinatio præstetur, 534A, non est alia causa nisi voluntas Dei, juxta Thomam, 538A', et alios, 533C, 539B, D, 540B', 541D; est autem aliqua alia causa occulta et inscrutabilis, juxta Bonaventuram, 534C, 538D', et alios, 541D', 542B, C, 545C, quibus Cartusianus consentit, 547D.

PRÆDICAMENTA. Apud Logicos. Quatuor, secundum Philosophum, sunt genera prædicatorum, genus, definitio, accidens et proprium, XXIII 170C; et quatuor sunt genera prædicationum juxta Scotistas, XIX 164D', et juxta Petrum, XX 297C, octo, juxta Richardum, 298 A. Communius, secundum Boetium, dicuntur esse decem rerum principia significantia ens reale, XX 217 A, B, quod ita dividitur in decem prædicamenta differentia secundum rem, quorum essentia sunt impermixte, 409C', XXIII 402C. Ex quibus prædicamentis nullum addit supra ens quod dicitur esse præcipue actuale, XIX 372C', sed tria entitatem absolutam designant, unum relativam dumtaxat, alia sex absolutam sub respectu, XXIV 480B', id est relationem implicantem, unde illa sine subjecto esse nequeunt, 347D'. — Varia variis de causis de eodem prædicari possunt, XXIII 202B', et aliquid de ali-

30

quo prædicari potest tripliciter, secundum esse actuale, secundum esse aptitudinale, et secundum utrumque. 371A'; sed diversimode verificatur locutio quando aliquod conjunctum prædicatur de aliquo secundum esse et quando secundum fieri, XIX 538B. — Ad veritatem propositionis requiritur ut prædicatum secundum se totum subjecto conveniat, XXIII 375C', aut saltem ratione alicujus importati per subjectum, 377D'; quæ enim prædicantur de subjecto, non semper prædicato applicari valent, XIX 311B', quia ad propositionum veritatem diversa requiruntur ut subjecto convenire possit prædicatum, XXIII 200C, 202D. Quod toti non est aptum convenire nisi ratione partis, prædicatur de toto sinc determinatione, XXIII 210D, 361B; quod natum est convenire toti secundum se et non convenit nisi parti, cum determinatione prædicandum est, 210A', 212C. Prædicata quæ nata sunt supposito convenire, non prædicantur de eo simpliciter ratione alicujus existentis in eo, nisi id ei secundum se conveniat, XXIII 216B'. Quando subjectum duplicum includit respectu prædicati conceptum, non sufficit prædicatum esse de intellectu subjecti, XXIII 373A, sed requiritur quod ratio illius sit in se vera, 373D. — Quantum ad modum significandi, plus habet de proprietate propositionis in qua prædicatur essentia de persona, quam econverso, quum prædicatum se habeat loco formæ, XIX 300B. — Quæ in uno supposito uniuntur, necessario de se invicem prædicantur, si concrete accipiuntur, XXIII 467C; quæ autem de se invicem prædicantur, non ponunt in numero, quamvis formaliter distinguantur, 142D.

In divinis. Quidquid in creaturis perfectionis est, de Deo prædicatur proprie per modum eminentiæ, quidquid imperfectionis, symbolice seu metaphorice, XIX 294D', unde prædicamentum in di-

vinis uon proprie sed communiter tantum invenitur, designans in Deo quidquid se habet per modum prædicamenti, 392C, D, XX 410A'. Quo speciali sensu, XIX 400C', in divinis duo sunt tantum prædicamenta, substantia et relatio, 314A', 393D, quæ una, ex novem accidentis prædicamentis, Deo convenire potest, 393A, B, XX 204C, quia omnia aut addunt, aut minuunt, aut mutant respectu substantiæ, præter relationem, 205A'; sed dum in creaturis quidquid non prædicatur de substantia prædicatur de accidente, 271C, in divinis non ita, quia hic relatio non est accidens, *ibid.*; in divinis tamen ubi prædicamenta transiunt in substantiam, relatio quodammodo transit et quodammodo manet, 203A'. — Item in Deo duo dumtaxat ponuntur modi prædicandi, substantiæliter et relative, XX 143B', seu, ut dicunt alii, tres, essentialiter, personaliter, notionaliter, sive *in quid*, *in quis*, *in quæ*, 202C', quid, designans essentiam, quis, personam, quæ, notionem, 225B. — Item, quia ex decem prædicamentis, juxta quosdam, tria tantum in se fundantur et alia in his tribus, XX 407C, 409A', in Deo tria tantum ideam propriam habent, 407C'. — Est prædicatio per identitatem, est per inhærentiam, XIX 301A', XX 364D', et utraque reperiatur in Deo, 373D, prædicatio per identitatem perfectissime, prædicatio per inhærentiam ex intellectus nostri infirmitate, 373A'. — Item, de divinis personis quædam prædicantur per identitatem, quædam per denominationem, XXIII 481B, et vitandæ sunt dictiones quæ indicant confusionem vel relationum, 412C, vel proprietatum essentialium aut personalium, 180B'; nulla enim dictio personalem proprietatem designans convenit divinae essentiæ, 481A', quidquid autem de persona prædicatur, quandoque prædicatur de essentia, quandoque non, XIX 311B, C, C', 312A. — Caute determinanda sunt quæ et quo-

modo prædicari possunt de Deo per accidentem, XX 296A, 297C, 298C, 299A, vel ex tempore, 295A', 296D, D', 298A, A', XXIII 516C', seu de novo, XX 297C', 300A, 304C, quenam prædicari possunt de personis et essentia, 363A, de proprietatibus, 364A, 365A, quomodo personalia de proprietatibus prædicentur, 363C, 364A'. — Quædam verba de Deo dicta respectu creaturae connotant alia effectum in actu, alia effectum in habitu, alia utrumque, XXIII 514A'. — Unius naturæ proprietates in Christo dc altera prædicari nequeunt in abstracto, XXIII 480B', quia abstracta prædicantur ratione formæ, 480C'.

PRÆDICATIO. Prædicans in mortali ex se non mortaliter peccat, secundum Henrīeum, XXV 21D', sed melius dicendum cum Cartusiano, 22A', et secundum Thomam, mortaliter semper illum peccare si prædicet in mortali notorio, et etiam si ex officio prælationis et non tantum magisterii, prædicet in mortali occulto, XXIV 530A', B', C'. — An prædicator in villula paupercula et derelicta prædicare renuens, ut in urbe prædicet ubi laute pascetur, peccet mortaliter, XXIV 532B'. — Quo sensu liceat prædicare pro pecunia, XXV 47B'. — Prædicatoribus in caritate docentibus debetur aureola, non modo prælati, sed quibuslibet, XXV 442C, sive magistris in theologia, sive non, 444D'.

PRÆLATUS. Prælationis duplex est officium, subditos dirigere et coercere, XXII 584D'. Item duplex est prælatio, altera ordinata ad regimen, altera ad dominationem, XXII 584B', quarum prima in statu innocentiae fuisset, saltem quantum ad directionem subditorum, 584D', altera non fuisset, nisi respectu animalium, 584C'. — Item triplices est prælationis modus, per excessum, per influxum, per imperium, XXI 513B, et post diem judicii cessabit prælatio per modum influentis et imperantis, 513C, utpote jam non necessaria, 512B'; per-

manebit autem prælatio per modum excedentis, quia crunt Beati alii aliis majores, 513C. — Item tria in prælatione attenduntur, principium, usus et modus, quorum duo prima bona vel mala esse possunt, XXII 583A', et duplice quidem modo, 586A, C, sed ultimum semper bonum est, 583B', idco simpliciter omnis prælatio est a Deo, *ibid.*, etsi quidam prælati dicantur non esse a Deo, 583C'. — Ad correctionem subditorum tenetur prælatus ex debito justitiae, XXIV 528B', 531A', etiam vi coactiva, 529B, C; et sibi commissus est in Ecclesia gladius, seu potestas ligandi et solvendi in foro judiciali, 548D, et jurisdictione indistincta, qua in quemlibet clavibus uti potest, 525C'. — Quamvis sint quodammodo digniores plebe, prælati ad utilitatem subditorum sunt instituti, et sunt inferiorum ministri, XXI 493C, quos regendo præmium acquirunt non modo accidentale, ut vult Alexander, 174D', sed et essentialie, 175A, imo magis quam suam salutem curando, 175B. — Prælati debetur obedientia, XXII 585D', etiam indignis, 586B, dummodo legitimi sint prælati, 586A, et iniqua non præcipiant, 586C; iis autem qui male principatum obtinuerunt, non debetur obedientia, 586B, nec iis qui ea exigunt ad quæ jus non habent, 586C: prælati enim non debent præcipere nisi quæ pertinent ad regulam, 588D, unde in his quæ certe mala sunt, nullus iis obediens debet, 524D', 528B', in dubiis autem obediens tenentur religiosi, 526B', 528C', sicut et in indifferenteribus, sed non eodem modo quam sacerdotiales, 524C'. Non licet adhærere voluntati prælati inferioris contra voluntatem superioris, XXI 307A'. — An et quatenus prælato teneatur obediens religiosus, XXII 588A, A', 589A, A'. An prælato magis sit obediendum quam episcopo, XXII 590A, A', 591A', vel Papæ, 591C. — Difficillime ad subditorum obsequia inclinantur prælati, nisi a Deo

adjuventur, et officia sua onera reputant, XXI 321B'. Perversus est prælatus qui in subditis aliud quærerit quam Deo placere et aliis prodesse, XXI 321D. — Prælatus in peccato mortali indigne utitur officio suo, ideo peccat aliquid officii sui exsequendo, XXIV 530C; ita peccat corripiens in mortali, 530C, nisi per modum rogantis tantum moneat, 530D, ideo ante correptionem conteri debet, 530A'. An et quomodo ipsum a suis corripi liceat, XXIV 533B et s. — Prælato tria debentur, fidelitas, XXIII 601B, reverentia et famulatus, 601C. — Prælatis concessum est a jure ut sibi eligant confessarios, XXIV 479A', C'. — Prælatus Ecclesiæ suæ bona triplici modo subripere potest, XXIV 400C, et tenetur ad restitutionem, 396D et s., 413D'; si autem de suo pro negotiis Ecclesia expenderit, illud repetere potest, 414A. — An valeat juramentum recusandi prælationem, XXIII 632C'. — Prælatis non debetur aureola nisi rite predicent aut doceant, XXV 442C. Prælatis superadditur angelus custos de ordine Principatum, XXI 549B. — Inter dæmones habetur prælatio naturalis, XXI 356A', et instituta a Deo, 356D, 357B, 358D, sed in dæmonibus malitiosa, quia ex malitia tam superiores imperant, 356B', 358B, quam inferiores obediunt, 356B', D', non ex amore aut amicitia, sed quasi potentioribus et pejoribus, 356B', 357A.

PRÆMIUM pro meritis reddere, ad justitiam pertinet distributivam, XXII 345B, 346C', quæ respicit ad æqualitatem proportionis seu geometricam, 345B, 346B. — In Beatis duplex est præmium, aliud essentiale, habens pro objecto bonum increatum, aliud accidentale, circa bonum creatum, XXV 443B'. Premium essentiale Beatorum est gloria animæ, XXV 479A, et tota beatitudo, 479B, et correspondet non difficultati, sed affeetu voluntatis, XXIII 500D', id est habuit simul et actibus caritatis viæ, XX 46C, XXII 369D', sive efficientiæ gratiæ,

370D. Etsi cujuslibet mentis creatæ plene contentativum sit, illi accidere potest multiplex præmium accidentale, XXI 506D', respondens operis quantitatæ, XXII 370A, quod augeri potest quin augatur essentiale, XXI 556C', D', 557A, B', C', XXV 413D, B', et quod accidentale dicitur, non quia accidens est, sed quia non pertinet ad essentiam beatitudinis, 443C'; essentiali ergo superadditur non quasi insufficienti, 439A, C', sed ad cumulum felicitatis, 439C', 479A, B. — Ad utrumque præmium proficiunt tripliciter actus nostri, XXII 535C', D', sed ad præmium essentiale requiritur difficultas ordinationis mediæ, ad præmium accidentale difficultas laboris, XXV 62C. — An ad præmium sive substantiale sive accidentale conferant operum dignitas, XXII 535A, 537B, vel quantitas dati, 535C, vel actuum frequentia, 535B', 536C, 537B. — Præmium essentiale aurea, id est corona, nuncupatur, in signum victoriae, XXV 439C, regni et perfectionis, 439D; præmium accidentale, respectu essentialis, dicitur aureola, 439A', quia præ essentiali quasi gutta est ad Oceanum, 439B, 477C, licet in se aliquid magni sit, 439D'. Non tamen omne præmium accidentale dicitur aureola, sed illud tantum quod de opere privilegiato babetur, XXV 443C'. — Actioni ex gratia et caritate procedenti, nullum par est præmium temporale, XXII 347D', ideo quum justis V. T. temporalia bona repromittuntur, intelligi debent spiritualiter, 348A. — An æqualiter meruisse et mereantur homines innocentes et lapsi præmium essentiale aut accidentale, XXII 370A, D. An in angelis præmium præcesserit meritum, XXIII 322C. An præmium accidentale recipient Beati pro opere bono quod in peccato mortali fecerint, XXV 444A. — Quomodo præmium dicatur supra condignum, XXIII 323D, A'. **PRÆPOSITIVUS**, Parisiensis cancellarius († 1217). Nonnullæ ejus opiniones alle-

gantur, scilicet : de distinctione in divinis secundum vocem, intellectum et proprietatem, XX 373D', 374A; de distinctione inter substantiam, naturam, essentiam et personam, 457B; de distinctione personarum, 213B, 214A; de natura relationum in Deo, 200B', 210B', 227A, D, 339B'; de differentia inter Patrem et paternitatem, 206B; de missione Spiritus Sancti a se ipso, XIX 538A; de sensu harum propositionum : qualis est Deus, talis est Petrus, XX 99D', 100A, Deus genuit Deum qui est Deus Pater, XIX 299B, 300C', Pater et Filius diligunt se Spiritu Sancto, XX 331C, 336A; de quibusdam sophismatisbus circa essentiam in Trinitate, XIX 309C, 316B'. — Item de angelorum creatione in gratia, XXI 286C, 288D', 336B, de eorum hierarchiis, 477B, 484D, et missionibus, 526A, de eorum tentatione, 313A, et merito beatitudinis, 334D'. — Item de corporibus glorificatis, XXIII 382A', XXV 300A'; de definitione gratiae, XXII 318B', C', de gratia præveniente, 333D'; de suffragiis pro defunctis, XXV 330D', 334A', 336B', 338A; de pueris decedentibus post exorcismum sed ante Baptismum, XXIV 465C, 467D'. — Item de synderesi, XXII 298B; de dupli amore, concupiscentiae scilicet et amicitiae, XXI 278A'; de mediis malis ad finem bonum, XXII 513A'; de superbia, XXI 312A; de delectatione morosa, XXII 292D; de tentatione primi hominis, 231D', de his quæ evenissent si Eva sola peccavisset, 436C', 437B'; de peccato quod unum est, quamquam voluntas et actus duo sint, 560C; de triplici corruptione, scilicet continuitatis, fœditatis ac puritatis, et de generatione in statu innocentiae, 199D et s. — Item allegatur de hoc Matthæi, Nonne hic est filius fabri? XXIII 412A', C'.

PRÆSCIENTIA duplex est, altera simpliciter notitiae, altera approbationis, XX 474B', C', 476B. — Quomodo differat a prædestinatione, providentia, dispositione, XX

381B', et reprobatione, 381D'. — An sit æterna vel temporalis, XX 474C, 475C'. Utrum sit causa rerum, XX 474B', 475B, 476B', D', 477B et s., 478A, C, D, C', causata a rebus, 474C', 476C', 478B'. Quomodo designat adimpleto præviso, XX 474A'. — An et quatenus cum præscientia Dei remaneat contingentia rerum, XX 481B' et s., 484D, 485A', C', 486C, vel cum contingentia rerum infallibilitas præscientiæ, 494B' et s. — An necesse sit Deum præscire quæ præscit, XX 494D, 495A', B'. — An ut prædestinationis causa assignari possit præscientia meritorum, XX 534C', 535D, 536A et s., vel reprobationis causa præscientia demeritorum, 535C'. — Quomodo præviderit Deus casum et reparationem hominis, XXIII 328C', 329D', 330D. Cf. Dispositio, Prædestinatio, Providentia, Reprobatio.

PRÆSCRIPTIO. Quæ sit præscriptio juris, XXIV 407D, et quot annos requirat, 407A'. An tuta conscientia ea uti liceat, XXIV 407C', 408A, A'. Contra jus naturale et divinum nihil valet, sed contra jus positivum valere potest, XXV 499D, dummodo adsint tres conditiones, 499A'. — An contra jus solvendi decimas detur præscriptio, XXV 499B'. — An restituere teneatur qui se alienam rem possidere deprehendit, sive ante tempus præscriptionis, XXIV 407C, sive post, 407B', 417C. — Quæ sine peccato fieri nequeunt nulla præscriptione firmantur, XXV 498D; ideo invalidum matrimonium præscriptum non validatur, XXV 498A' et s.

PRÆSENTIA Dei. Deus ubique præsens est, XX 435B', 436B, A', B', 440D', et in omnibus rebus, 434C, 435D, 437B, 444B, quæ duo inter se differunt, 446B', C', D', et sunt Dei quid proprium, 442D', 444D', 445B, A', et illi ab æterno conveniens, 443A, 445C, C'. Item ut ubique possit operari, necesse est cum ubique esse præsentem, XX 436D, 439C, 440C. — Non autem æqualiter nec

uniformiter Deus existit in rebus, XX 447B, D, B', sed multis modis, 441C', 449A, B', per naturam scilicet, per gratiam, per gloriam, per unionem hypostaticam, 442B, 446A, per similitudinem, per charitatem, per unionem, 443D, B'; attamen specialiter esse dicitur in omnibus per essentiam, presentiam, et potentiam, 442A', C', 443C', 444B', 445D, 446D, 449C. — Item diversis modis dicitur Deus esse in se ipso, XX 434B, 448C, in Beatis, 449C', in damnatis, 433D, 441D, 444D, 450A, in vilissimis, 433C, 438C, 441D, in loco, 433C', 436B, 437A', extra omnem locum aut extra mundum, 440B', 441A, B, 447C', et in alio quam se, quanquam non in alio quam in se, 448B. Multa sunt tamen in quibus vero quodam sensu Deus esse non dicitur, XXIII 74C'. — Animæ praesentior est Deus quam ipsa sibi, XIX 216C', XXIII 74B. — Praesentia Dei per naturam cognosci potest, non praesentia per gratiam, XIX 215D'. — Quid sit praesentia Dei in rebus per illapsum, XXIII 74A, C, et per circumcessionem, 74B, D, 75A. — Cf. Deus, *locus, actio*.

PRESUMPTIO interdum accipitur pro abundantia fiducia, et ita, per respectum ad divinum auxilium non est presumptio, XIX 52A'. Cogitare de misericordia Dei sine proposito pœnitendi, hoc presumptionis peccatum est, XXII 231A. — Inter peccata in Spiritum ponitur, XXII 574B', C', quare, 575B. Alia non semper presupponit peccata, XXII 578D.

PRAXIS. Scientia practica, cuius finis est actio, XIX 68C, et quæ practica dicitur ex operatione extra intellectum, 72D, per se inferior est speculativa, 72C, quia non est gratia sui sed gratia usus, 68A, nec est de necessariis et æternis, 67C', sed de contingentibus, 72B, et de operabilibus per nos, 67D'. Scientiae practicæ dijudicandæ sunt ex materia et fine, secundum Richardum, XIX 70C, D, ex fine, secundum Albertum, 69B, et Henricum, 72A, scilicet ex fine essen-

tiali, non accidentalali, 70A', non ex objecto, ut tenet Scotus, 71A', D', sed potius ex fine formaliter et ex objecto radicaliter, 72C. — Praxis vel speculatio sunt fines omnium scientiarum, XIX 72D.

PRESBYTERI initio Ecclesiæ, Ecclesiam in communi regebant, juxta Hieronymum, XXV 35A, et idem erant ac episcopi, 34D', contradicente communiori opinione, 34C', sed postea subjecti sunt episcopis, 34B'. — Qua ætate recipi possit presbyteratus, XXV 56B. — Presbyteræ sic dicebantur non quasi sacerdotio initiatæ, sed quia viduæ, XXV 54A', B'.

PRIMOGENITI sub lege naturæ sacerdotio fungebantur, XXIV 77B, et sacrificia offerebant, a Noë usque ad Aaron, *ibid.* — Primogenitus in Scripturis dicitur ante quem nullus natus est, XXV 403A.

PRIMUM. *In genere.* In omni multitudine et ordine necesse est devenire ad unum primum simpliciter, in quo est status, XIX 200C', D', ad quod reducuntur omnia, et quod ad aliud non reducitur, XXI 48D', sed quod est causa omnium quæ sunt post se, XIX 45, XXII 93C, id est causa secundorum, XXI 52A, et mensura eorum, XIX 369C, XXI 133C', saltem mensura quidditativa, 141D', 143C, quorum omissis processus ab illo per similitudinem quamdam efficitur, XIX 210B'. — In omni ordine mobilium oportet secundos motores ordinari in finem primi motoris, XIX 130D, quod in genere suo nequit esse informe, XXIII 460D', et quod quanto prius est, tanto fecundius, XIX 142B. — Prima sunt exemplaria sequentium, quæ ad ipsorum imitationem facta sunt, XX 397B, XXI 124A'.

In Deo. Necesse est omnino primum ens esse, XIX 227D, dives per se ipsum, 174A. Quum sit sua virtus, habet virtutem simpliciter infinitam, XX 376D'; et quum sit ex se quid absolutum, est per se universorum mensura, XXI 433B. Propter ipsum res omnes entia sunt,

XXII 417A', et ipsum impossibile est non esse, tam secundum rem quam secundum intellectum, XIX 227D. — Ille prima causa est in omnibus rebus praeterquam commisseeatur eis, XIX 366B, C, et quodam saltem sensu eodem modo se habet ad omnia, XX 447A'. Item solum primum ens est actus purus, et omnium princeps, ad quem totum universum sicut exercitus ordinatur, et a quo omnibus derivatur esse et vivere, quia ceteris omnibus causa est entitatis et veritatis, XXI 210A'. — Primitas Patris est ratio ejus fecunditatis, XIX 470C'. An ex summa primitate Dei erui possit Trinitatis notio, XIX 182B, 230B'. An et quatenus data sit Filio primitas Patris, XIX 336B, C'. — Lex est divinitatis per prima reducere media, et per media ultima, XXV 33C'. — Cf. *Prius in Deo.*

PRINCEPS. In religione christiana principes ad utilitatem plebis instituti sunt, nec sunt nisi subditorum ministri, XXI 493C. Ad eorum custodiam deputatur angelus ex ordine Principatum, XXI 549B. — An princeps temporalis de bonis subditorum disponere valeat ad suum arbitrium, XXIV 407C', D', 408B. Ad restitutionem tenetur erga spoliatos, si latrones coarcere negligat, XXIV 400C'. An a principibus facta sit ab initio dominiorum et terrarum divisio et distributio, XXIV 408B'.

PRINCIPALIUS. Diverso respectu quid principalius dici potest, XXV 110C, 411B.

PRINCIPATUS, quorum nomen commune est bonis et malis angelis, XXI 486A', medius sunt secundae hierarchiae chorus, juxta quosdam, 477A', 488C, 491A', B', supremus tertiae hierarchiae, juxta alios, 477C', 495A', quibus consentiendum est, 488C. — Limitatam habent illuminationis gratiam ad unam gentem, XXI 493A', quapropter ipsum est inter angelos intersealarem reverentiam edocere, 477A', apud homines praesesse principibus et prelatis, 491D', 493B, singulas

provincias regere, 488A, 493A, 548D, XXIV 525B', regnum de gente in gentem transferre, XXI 491C, 493D, A', et ordinare quae ad bonum gentium statum requiruntur, 495A'. Quae directe spectant ad bonum communem, per se ipsos ordinant, XXI 495C', 524B', que indirete, per Archangulos et Angelos, 495D', 524B', et homines docent regere se et alios, 497C. — Circa Judam Machabaeum leguntur apparuisse, XXI 495C'. — Post judicium ab officio cessabunt, XXI 542C, et sic dieuntur evanescendi, 512B, D'. — Majora quandoque dicuntur nuntiare, XXI 527B'.

PRINCIPIUM. *Extra Deum.* Principia et conclusiones ejusdem sunt rationis et ad eamdem differentiam pertinent, XIX 67D', sed principia sunt objectum intellectus, 417C, saltem prima principia, XXIII 478D, conclusiones vero objectum scientiae, XIX 417C, et quum notitia conclusionum dependeat ex veritate principiorum, 61C, major est certitudo 417B, principiorum quam conclusionum, 58B'. — Intellectui possibili concreati sunt habitus primorum principiorum, XIX 287C', et in ratione speculativa sunt innata demonstrationum principia, XXIII 527B', ex quibus procedit omnis scientia, XIX 58D, sive in se, sive in scientia superiori, 59C, A'. — Principia sunt quantitate parva, sed virtute maxima, XXI 230A'; virtus enim primi principii cuiuscunq; generis se extendit ad universos generis illius effectus, XXIII 229B', et cognitionis principii causa est cognitionis omnium aliorum, XXV 398B, unde a superiori scientia inferiores sua principia accipiunt, XXI 250A', et principium dicitur principalis pars rei et plus quam dimidium ejus, XXIII 523C. — Principium in intelligibilibus est quasi finis in operabilibus, XXV 398B. — Principia actionum naturalium necesse est ut sint naturalia, XIX 429D, ex illis non sequuntur naturaliter nisi conclusiones naturales, 87D'. — An

contrariorum, ut boni et mali, semper ponenda sint contraria principia, XXI 42D', 43D', 44A', 53B. — Utrum perfectiora sint, principia rerum an individua ex principiis orta, XXI 77D. — Liber Sex principiorum (Gilberti Porretani) allegatur, XXI 138D, XXIV 317D'.

In Deo. Tria æterna rerum principia posuisse Platonem, nempe primum agentem, materiam, et exemplar seu ideas, asserunt Albertus, XXI 89C', Thomas, 90C, et alii, 90D, negant vero Ulدارicus, 90A, et Cartusianus, 90D. Cf. Plato quoad Cosmologiam. — Duo esse intrinseca rerum principia dicebat Aristoteles, in materiam et formam, et tertium extrinsecum effectivum, scilicet Deum, XXI 94C, D, sive primum principium, quod necesse est simplex esse, non compositum, 50D, quia in illo idem sunt *quod est* et *quo est*, 49A, quod proprium est primi principii, 48C'; unde plura non possunt esse prima principia, 43C, 49D, quibusdam false denegantibus, 44B, sed unum est tantum rerum principium increatum, 42B et s., quod sub diverso respectu principium est creaturarum ab æterno et ex tempore, XX 292C'. Principium ergo legitime in divinis recipitur, XIX 423D, XX 284D' et s., sed multipliciter sumitur, XIX 423B', quia respectu personarum ad invicem, dicit relationem realem, XX 286A', respectu personarum ad creaturas, dicit relationem rationis in Deo, et realem in creaturis, *ibid.*; atque de Deo, respectu unius personæ ad alteram, et respectu ad creaturam, dicitur non univoce, ut volunt aliqui, 287D, 288D, A', C', 289C, nec æquivoce, 287B', D', 288A, C, D, sed analogice, 287B, C, D', 288B, 289A', B', respectu vero generationis et spirationis, dicitur non æquivoce, 288D', sed univoce, 288C', vel univocatione proportionis, juxta quosdam, 287A, 289B, vel univocatione generis aut speciei, juxta Scotum, 288D'. — Item, esse principium aliquo modo prius competit Deo

respectu divinarum personarum, aliquo modo prius respectu creaturarum, XX 290A, C, D'. Principium enim non proprie prioritatem significat, sed originem, XX 283D', 286C, et communius sumitur quam causa, 285C', ideo nihil continet quod repugnet simplicitati aut æqualitati divinæ, 286B et s. Itaque personæ in divinis competit esse principium, XIX 246A', B', 249B, eo sensu quod Pater sit principium generationis et spirationis, Filius principium spirationis, non generationis, Spiritus Sanctus neutro modo principium, 470C', et Pater principium sine principio, XX 284B, D, Filius principium de principio, 284A', Spiritus Sanctus principium de utroque, 284B'; unde in Patre et Filio principium dicitur notionaliter, 284D, A', in Spiritu Sancto essentialiter, et supponit pro ipsa Spiritus Sancti persona, 284B', et principium essentialiter sumptum quodam modo prius est principio notionaliter sumpto, quodam modo posterius, 290D'. — Pater licet sit principium Filii secundum originem, XIX 423D, B', Filius non debet dici principiatus, 423D. — Pater et Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, XIX 469A, B, 470C, 475C, et una eademque numero est proprietas qua Pater et Filius dicuntur principium Spiritus Sancti, XX 291C, A', quidquid contra arguat Egidius, 291D'. — Nominibus quæ in divinis important rationem principii erga nos, jungi possunt pronomina meus, noster, XX 82A et s.

PRISCIANUS, Cæsaricensis, Latinus grammaticus (vi^o sæc.), allegatur de significacione adjectivi idem in supposito, XIX 298D, de nominibus rebus impositis, XX 145B, et de verbis quæ in voce activa significant passionem et econtrario, XXIII 37C.

PRIUS. *Extra Deum.* Unumquodque dicitur illud esse simpliciter quod est per prius, XXII 328C, et prius secundum ordinem naturæ reducitur ad ordinem

cause et causati, XXIV 452A; sed quum in causis accidat idem sub diverso respectu simul causam esse et causatum, 452B, ideo nascitur prius et posterius, 452C et s. — Prius autem et posterius quatuor modis dici possunt, XIX 523C, XXI 437C, sed proprie sunt differentiae temporis, 137B', nec esse possunt nisi in tempore, et tempore existente, 82C', nec in tempore nisi propter prius et posterius in motu, 147C', nec in mensurante nisi quia in mensurato, *ibid.*, unde in motu primi mobilis sunt, 428D. An sint in ævo, XIX 372B, C, affirmant quidam, XXI 426D', 144C, 148C, 149C', sed negant plerique, 427B, D', 144B, 145A, D', etsi possint ei conjugi, 428A, quod in aeternitate nunquam fieri potest, 428A. — Alia est negatio de prioribus, alia de posterioribus, XX 264B. — An prius et posterius esse possint sine novitate, XXI 444D, 146A, 148D. — In universo ordo is est quod semper posterius mediante priore producatur, XXI 246D'.

In Deo. In Trinitate quamvis infirmitas ingenii humani imaginetur instantia prioritatis et posterioritatis. XIX 474A, nihil revera est prius aut posterius, 474A, 479B', 483D', 485C', 488B', 547C', XX 284D', XXV 334B', saltem prioritate temporis aut causalitatis, sed tantum prioritate originis et auctoritatis, XIX 480D', 487D, C'; sed quoad modum nostrum intelligendi, est ordo prioris et posterioris non tantum inter relativa, 485D', sed etiam inter absoluta, 488A.

PRIVATIO juxta quosdam dividitur in privatum esse et in privari, XXII 540C, D, et juxta alios in privationem actus tantum, et actus et potentiae, XIX 507A', et etiam tripliciter secundum alios dicitur, XX 266A'. Differt a negatione, quia necessario requirit subjectum, XXII 475D', et quantum in se est non recipit magis et minus, 429C, C', nec semper dicit imperfectionem, XX 266B', et quamvis in se nihil sit, est tamen ens rationis, 631

C, D, et quantum ad ordinationem et non impeditio[n]em subjicitur providentia, 639B. — An privatio possit esse principium distinguendi et innotescendi, XX 270C, et quomodo inter privative opposita exstare possit medium, XXII 539C, 540C, D. — Materia secundum se sine privatione non subjicitur mutationi, sed privatio nihil numero addit super materiam nisi rationem informitatis formabilis, XXI 94B', et non differt a materia vel a forma, sive nominet appetitum formæ cum ejus parentia, sive essentiam formæ prout est potentialiter in materia, 94D. — Privatio in quantum est habitualis inchoatio formarum in materia, ideam in Deo habet, XX 412B, in quantum est pura habitus negatio, non habet ideam propriam, sed solum in suo opposito, 412C. — Privatio, quum designet indigentiam non habiti, XIX 507B', cum aptitudine habendi illud, 506A', et relinquat subjectum cum aptitudine sine actu, XX 264C', in divinis locum non habet, XIX 366D', 506A', 507B', XX 264C', 538A', 576C.

PRIVILEGIUM meretur amittere, qui concessa sibi potestate abutitur, XXV 44A. Cf. Confessarius.

PROCESSIO. Processionis duplex est modus, alter in similitudinem speciei, qui semper terminatur in idem specie, XXV 496A', alter in dissimili specie, qui quotiescumque iteretur, aliam semper speciem causat, 196B'. — Ominis processus secundorum a primo, per similitudinem quamdam efficitur, XIX 210B'.

Processiones Dei ad intra, olim occultae, et a Filio revelatae, XIX 45, quæ distinguuntur ac nominantur secundum diversas rationes attributorum, XX 313B', et fluvio comparantur propter perennitatem, XIX 46, causa sunt et ratio sive temporalis processus creaturarum, 45, ad extra, 436C', per dona naturæ, 519A', B', 520D, sive redditus earum ad Deum, 519A', per dona gratiæ, 519A', B', 520D, 546C'. Sicut ergo in processione crea-

ex amore, 440C, D'; unde processio ob defectum alterius vocabuli, et emanationem Sancti Spiritus significat et proprietatem ejus, XX 86A, et sic procedendo accipit Spiritus Sanctus et quod Deus sit et quod donum, 86B.

Sancti Spiritus processio a Filio, multipliciter probata, XIX 459D, B', 460C, 461A, C, 462A, A', C', et necessaria, 472B', a Graecis negata, 436A, 438A, C, D', 460B, 461C, 462B, et a Latinis professa, 458A, C, et symbolo inserta, 458C, 459B, in Scripturis continetur, 461A', quoad sensum, 461B', etsi non explicite, 461A'. Et quia processio duplex est, alia localis, ab uno in alium, altera causalis, unius ex alio, XIX 457D', 438C, juxta hanc duplarem intelligentiam dicitur Spiritus Sanctus procedere aut non procedere a Filio, 438A, C.

Quamvis sit ordo in processionibus divinis, XIX 479A, B', 483C, D, nihil tamen est in illis per prius aut posterius secundum rem, 485C', 487D, C', quam tam absoluta quam relativa simul sint tempore, natura et intellectu, 485C', 486A; sed quoad modum nostrum intelligendi, generatio Filii est prior processione Spiritus Sancti, 485B', tum quia Filius principium est Spiritus, 485C', tum quia actus intellectus praecedit actum voluntatis, 485B', 486C, B', 488B. — Item, quamvis a Deo per modum voluntatis procedant Spiritus Sanctus et creaturæ, XIX 436C', tamen aliter et aliter, 437C, A'. Processio enim ab uno in alium duplex est, nempe in alium ut objectum, et sic est æterna processio Spiritus Sancti, XIX 511A', 512D', 513D', vel in alium ut subjectum in quo recipitur, 511A', 516B, et sic est processio Trinitatis in creaturas, qua eis communicatur similitudo et communis influentia Dei, 511D', 512D. Sic etiam est processio temporalis Sancti Spiritus in animas per dona gratiae gratum facientis, XIX 512A, B, C. Haec processio, quæ multiplex est, XIX 524B, dicitur

temporalis ratione ejus in quem procedit, 511B', 513D', 514B, quia ex ea consurgit nova relatio creature ad Deum, 512B, C', 513B, D, D', 517B, et communis esse potest Filio et Spiritui Sancto, 512B, B', sed appropriatur Spiritui Sancto, quia magis convenit proprio ejus, quod est donum amoris, 512C', 513D, B'. Est etiam realiter una cum processione ejus æterna quantum ad principium et quo sunt, XIX 514B', 515B, B', 516A, sicut unum sunt essentialiter in sole lucere et illuminare, 515C, item quantum ad modum procedendi, 515D, B', a quantum ad procedentem, *ibid.*; sed differt ratione a processione æterna quantum ad terminos ad quos, 514C', 515C, 516B, scilicet terminos coordinatos, 515A', D', nec ponit in numerum cum processione æterna, 515C, 517B', nisi ut res rationis, 517C'; dicitur tamen temporalis simpliciter, licet includat aliquid aeternum et aliquid temporale, 516D, 517C, D. Non est simpliciter processio alicujus doni creati in animam, sed ipsius Sancti Spiritus, XIX 518C', 519A, B, qui per se illabitur in creaturas quasi motor director, 516C, C', 520A', et objectum fruitionis, 519B, C, sive imperfecte in terra per dona gratiæ, sive perfecte in cœlo per dona gloriæ, 519C', et sic fit ad rationales creaturas tantum, 520B'. In processione Sancti Spiritus dantur prius, sub diverso respectu, et Sanctus Spiritus et dona ipsius, XIX 523A'. — Non nisi improprie dicitur persona a semetipsa procedere, XIX 544B.

PROCLUS Platonicus (412-485), « inter Platonicos summus », XXII 71B, « qui totani magistri sui Platonis mentem in Elementatione sua theologica expressit atque rededit », XXI 90A', « ex cuius libro extractus fuit liber de Causis », XIX 389D', 390A, allegatur de Deo, de anima et de creatione.

Deum, seu causam primam, quam Autobonum seu per se bonum vocat, XX

turarum duplex est principium, natura et voluntas creantis, XIX 436C', ita in processionibus ad intra duplex est eminatio, altera per modum naturæ, quæ est Filii, altera per modum voluntatis, quæ est Spiritus Sancti, 436D', 441C, simul concurrentibus natura, intellectus et voluntate, 443A'. — Contra haec Durandus asserens processiones divinas ex intrinseca fecunditate naturæ procedere, non per actus intelligendi et volendi, XIX 446A, et Filium ac Spiritum Sanctum per modum intellectus et voluntatis metaphorice tantum a Patre procedere, 446D', acriter redarguitur, 447B' et s. Nomen enim processio propriè significat motum progressivum, XIX 504 D', et inde translatum est ad significantum omnem motum ex uno in alium, 505A, quod proprie competit creaturis, 504B, et postremo emanationem qua aliquid est ab alio ut a suo principio, 505A, et sic dicitur de divinis, *ibid.* In quantum autem dicit esse ab alio, commune est Filio et Spiritui Sancto, XIX 504C, 505B'; sed prout dicit quendam motum in amatum, 505A', B', et ob alias causas, appropriatur emanationi Spiritus Sancti, 504A', 505B, D, B', D', seu spirationi, 504D', 505D', emanatione Filii recipiente nomen generationis, 504C', 505A', C', D'.

Processio Spiritus Sancti a generatio-ne Filii multipliciter distinguitur, XIX 493A, nec generatio ulla tenus vocari potest, 438C, C', 493B', et ab omni genera-tione realiter differt, sive quia genera-tio est ab uno, processio a duobus, 493B, B', 494C, 496D, 497C', sive quia genera-tio fit per modum intellectus, pro-cessio per modum voluntatis, 493D', 494A', 497C', 499D, 500A, sive quia per genera-tionem ex propria ratione com-municatur natura, per processio-nem non, 494A, 503B, C, sive propter terminos, personas scilicet procedentes, 496C, 497A, D', 499C, vel supposita, 498A', sive quia genera-re et spirare

distinguntur se ipsis quum sint quædam prima et simplicia, 502C, prima distin-guentia ipsas personas, 494D, 496B, et propter infinitatem divinæ naturæ, 496 A', 499B'. — Item processio dici non valet generatio, quia non procedit per modum similitudinis, XIX 495B', D', 502D'. Processio enim secundum intellec-tum fit secundum rationem similitudi-nis, XIX 495C', quia intellectus in actu est per hoc quod est in ipso similitudo rei, 495B', ideo terminus ejus dicitur Filius, 495C'; processio secundum volun-tatem est secundum rationem motus, *ibid.*, quia voluntas in actu est per hoc quod inclinationem habet ad rem, 495 B', ideo terminus ejus dicitur Spiritus, 495C'. — Item alia est processio ab uno, quæ fit per intellectum, XIX 494C', alia a duobus, quæ fit per voluntatem, 494D'.

In divinis non possunt esse plures processiones quam duæ, XIX 490B' et s., 492A', 448D, D', 449C, 495A, nec plures processiones immediate, 491B', nec una mediata tantum, 491C', sed una immediata, et una immediata simul et mediata, 491D'; et utramque intelligere melius non valemus quam per ea quæ sunt in mente nostra, 506B. Sicut enim in actibus exterioribus est processio ad extra, sic in actibus intellectus est pro-cessio ad intra, XIX 480B, quæ est con-ceptio rei intellectæ, seu verbum cordis, 480C. Processio autem Sancti Spiritus minus cognoscibilis est quam processio Filii, XIX 435A, ideo philosophis non innotuit, 435B. Differt ab omni datione, missione et apparitione Sancti Spiritus, XIX 524D, 536D', et fit per modum amoris, 435B, A', et voluntatis sicut pro-cessio Filii, per modum naturæ et intel-lectus, 435B', et includit in se quidquid est voluntatis, sicut processio Filii quidquid est intellectus, 435C'. Sed quam-vis procedat Spiritus Sanctus per modum amoris, XIX 436B', 437B', aliud est procedere ut amor, aliud procedere

139B, proprio dicit non esse definibilem, 133B', et ejus attributa in re non distingui, sed unum omnino consistere, XIX 175C, inservit magis quam plurificatum, 268A', XX 563A'; item, ex illa unitate et simplicitate, non indigere Deum aliis, XIX 404D', sed, quia causa prima, plus influere in omnem effectum cuiuscumque causæ secundæ quam ipsa causa secunda, XXI 241B, et, quia principium productivum, meliorem esse et perfectiorem omni producto, XX 424A, incomparabiliterque elevari supra universam catenam deorum, nec ab illis capi posse, XXV 423D.

Animam rationalem corpori dicit unitam mediante spirituali materia, quam schema appellat, XXI 203D, A', et incorpoream demonstrat ex sua conversionis capacitate ad se ipsam, qua nulli organicæ potentiae sed soli intellectuali naturæ convenire potest, XIX 251C, XXII 431B', unde ejus simplicitatem educit, XX 20B, et immortalitatem, quem nullum simplex relinquat se ipsum, XIX 384B'. Nobilissimis animis animata dicit corpora celestia, XXI 416A, 522A.

De creatione plura ejus allegantur theorematum, sicut: esse est prima rerum creatarum, XIX 389C', D', 390A; omnis processus secundorum a primo per similitudinem quamdam efficitur, 210B', XX 406D', XXI 59C', XXII 442D'; omne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea et convertitur ad ipsam, XX 661B; omnis multitudo procedit ab uno, XIX 200D', 386B', et participat aliquatenus uno, 447D, XXI 89B'. Item totum universum a Deo dicit factum ab aeterno, XIX 386B', XXI 93B', et indesinenter procedere, 101A', B', et quod primordialis causa dat omnibus unam ideam, XX 403D', et omne esse superius esse supra aeternitatem aut in aeternitate aut post aeternitatem, XXI 426B. Item in omni ente participato particulariter subsistente docet inveniri materiam, XXI 183C', quam, etsi sit non ens et pura

potentia, XIX 368C', XXII 74B, bonum tamen vocat, quia ad bonum, scilicet ad formam, ordinatur, XIX 368C', de cuius productione a Deo et de similibus disserit, XXI 90A' et s , 91A, C. Totum mundum sensibilem credit unum esse animal intellectuale, XX 442A. Quædam corpora dicit deificata, XXI 158C. Totalitatem triplicem esse docet, scilicet ex partibus, in parte et ante partes, XIX 405A.

PROCURATOR ad exercitium sui officii rectum debet a domino recognosci, XXV 40B'; ideo per revocatum procuratorem acta sui officii nulla sunt, 40D, per suspensum autem, valida, *ibid.*

PRODUCTIO. Triplex est modus productio-nis, generatio, factio et creatio, XXI 55 D. — In creatis tantum, non in divinis personis, verum est effatum quod principium productivum perfectius sit ipso producto, XX 424A. Productum enim non necessario sequitur dependentia et inferioritas, XIX 179C', 486C', sed sufficit in producente prioritas originis, 488D'. Item, ad rationem productionis non requiritur substantialis distinctio inter producentem et productum, sed sufficit distinctio personalis, XX 290A'; imo, substantialis identitas producti cum producente, perfectionem productionis non minuit, sed perficit, 290C': unde aliud est producere de se, sicut Pater, unus in Trinitate producens non productus, XIX 200C, C', Filium producit, aliud producere ex nihilo, sicut Deus creaturas producit, XX 287A', 288A'; et prima productio, id est personarum in divinis, causa est et ratio productionis creaturarum, 289C', 290A. — In produc-tione rerum, secundum modum concipiendi nostrum, aliud est intellectu divino tribuendum, aliud sapientiae, potentiae et voluntati Dei, XX 388B, 609A, D', 612A, et aliud bonitati, 603C'. — Item, ad productionis effectum aliter et aliter concurrunt causa prima et causæ secundæ, XX 488B, 610B, D', 612B'.

PROFUNDITATE COELORUM (Liber de)

allegatur de aquis super cœlos, et hos solidos, consistentibus, XXII 56A', et de motu animarum in patria per comparationem ad celerrimum primi mobilis motum, XXV 298C, D.

PROHIBITIO quo a cohibitione differat, XXIII 643A. — Alia est irritans, quæ impedit faciendum et dirimit factum, alia prohibens, quæ impedit tantum faciendum, XXV 419C'. — Prohibuit lex vetus actus concupiscentiarum internos, XXIII 639D', 643D, etsi non cohibuerit, 639D', 643C.

PROLES dicitur bonum matrimonii, XXV 410B, D, D', imo sub quodam respectu bonum principalius, 410C, 411A', matrimonium enim et actum ejus honestum facit, 411A', quia copula conjugalis ad procreandam prolem exercita, omni culpa caret, 411B', C'. — An et quomodo proles sequatur ventrem, vel potius patris conditionem, XXV 455B.

PROMISSIO nuda non plene obligat, XXV 464B', sed ut plenam obligationem inducat, tria requirit, 464C'.

PRONOMINA meus, noster, quandonam divinis nominibus jungi valeant, XX 82 A, C', 84D. — Pronomina masculina non prædicantur nisi de re perfecta subsistente, neutra tam de re subsistente quam non subsistente dici possunt, XXIII 456C.

PROPASSIO dicitur passio imperfecta, id est incboata in appetitu sensitivo, sed non ulterius se extendens, XXIII 282A', 283B', 289C'.

PROPHETIA. Prophetæ donum, cuius illuminationes simul ac subito infunduntur, XXI 262C', et per tertium cœlum designantur, XXII 251C', ad Filium refertur seu ad Sapientiam incretam, XIX 530 D, et Prophetis non datur nisi in statu continentiae, XXV 447A'. Illud accipiebant Prophetæ per ministerium angelorum, XIX 62A, 88D, XXII 347C', in vi imaginativa et intellectiva, XIX 62A, et se divinitus inspiratos sciebant, 62B, non amissa tamen fide, XXIII 421D et

s.; et inter prophetias eminebant illæ quæ in vigilia fiebant cum manifesta angeli apparitione, XXV 421C. — Propter divinam præscientiam, certæ et infallibiles sunt prophetæ etiam de contingentibus et incertis, XX 495A, et semper, etiam communiatorie, complentur secundum aliquem sensum, XXV 334B.

PROPOSITIO. *Extra divina.* Quatuor sunt propositionum genera, quidditativum, denominativum, identicum, essentiale, XIX 164D', et in omni genere quibusdam regulis subjici debet quævis propositio ut sit vera, 300C, B', D', 311B', quia ad veritatem propositionis non sufficit realis terminorum identitas, 316D. In propositione subiectum est quasi pars materialis, et prædicatum est pars formalis, XX 554B, C. — Quæ sit propositione per se nota, XIX 222B, B', 226C, D', 227B, et quotplex, 222C'; negari nequit directe, 224B, et quilibet eam auditam mox approbat, 224D, sed potest aliunde, id est indirecte, probari et demonstrari, 227A. — In omni propositione conditionali, si antecedens est necessarium, est et consequens, XX 481A', et quum in antecedente ponitur aliquid pertinens ad actum animæ, consequens accipendum est non secundum quod est in anima, 483B. — An enuntiabiles propositiones sint ab aeterno, XIX 386B'. An et quomodo teneatur propositio opposita includens, XIX 466D', 467A, B. — In propositione reduplicatio in subiectum vel in prædicatum cadere potest, XIX 471B', 474A'. Quoad modum significandi, plus babet de proprietate propositionis in qua prædicatur essentia de persona quam econverso, XIX 300B. — Quid sentiendum de his propositionibus: Quæcumque sunt eadem uni et eidem, sunt eadem inter se, XIX 187A, XX 388D; Quæ realiter idem sunt, uno supposito, supponitur aliud, XX 356B', multiplicato uno, multiplicatur alterum, 356D, 362B'; Caliditas calefacit, 364A;

Arbor floret floribus, 337D'; Socrates curret si est præscitum a Deo, 481B' et s.; Prædestinatus potest damnari aut præscitus salvari, 517A', C, 518A, 521D; Quod semel est verum, semper est verum, 496C, 552A, C, 553B, A'; Natura semper in se curva est, XXI 272A', 275D'; Cessante causa, cessat effectus, XXII 560A', 562B; Necessario est corruptibile quod est palpabile, XXV 286A; Mala esse aut fieri bonum est, XX 632D.

In divinis. An et quatenus necessariae sint propositiones istæ: Deus vult, Deus amat se, Deus spirat, XIX 443D, 444C.

An et quatenus verae sint istæ propositiones: Deus genuit Deum, XIX 296C', 297A', C', 300D; Deus genuit se Deum, Deus genuit alium Deum, 297D', 298C, A', B', D', 300B', D', 301B; Deus genuit Deitatem, 300A; Deus genuit Deum qui est Deus Pater, 299A, B'; Deus genuit Deum qui non est Deus Pater, 299D, A'. Unus Deus est tres personæ, Unus Deus est Trinitas, Deus est Trinitas, XIX 299D'; Divina essentia est tres personæ, 300A. Deus distinguitur a Deo, XIX 301B. Deus est Pater et Filius et Spiritus Sanctus, XIX 301C, B'; Pater et Filius et Spiritus Sanctus sunt Deus, vel Deitas, 301A'. Essentia est Pater Filii, XIX 346B'; Essentia est Filius Patris, 316D', Essentia est res genita, *ibid.* Quidquid potest Pater, potest et Filius et Spiritus Sanctus, XIX 338A. Filius semper nascitur, vel, Semper natus est, XIX 426C, vel, Semper nascetur, 426A', C'. Pater et Filius sunt duo æterni, XIX 422B, vel coæterni, 422D', duo omnipotentes, vel unus omnipotens, 422C, D; Pater et Filius sunt duo spiratores Spiritus Sancti, 475A, B, D, vel unus spirator, 475D', 476A, C, C'; Tres personæ sunt unus creans, vel unus creator, 475A', C'. Tota Trinitas mittit Filium, vel Spiritum Sanctum, XIX 532D', 533C, A', B'; Filius vel Spiritus Sanctus mittit se, 537B', 538A', 540A'. Deus est Deus noster, XX

82B, 83B, Pater noster, 82C, 83D, 85A; Filius est Filius noster, 82D, 83D, A', 85A; Spiritus Sanctus est Spiritus noster, 82C, 83B, D, B', 84A', Spiritus Sanctus noster, 82D, 83A', B', 85A, donum nostrum, aut datum nostrum, 82A', 83B', amor noster, 82B', bonitas nostra, 82D', æternitas nostra, deitas nostra, 84C'. Filius nascendo accipit quod sit Deus, XX 85A', 86C, C', et Spiritus procedendo, quod sit Deus et quod sit donum, 85A', 86A, A', D'. Qualis est Deus, talis est Petrus, XX 99D'; Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus Sanctus, 100B. Pater aut Filius est in divina essentia, XX 104C, A'. Pater est aliquid seu aliquis Trinitatis, XX 441D.

Quid de his propositionibus: Solus Deus est Pater, XX 126B'; Solus Deus creat, 427A, 428B. Trinitas est solus Deus, XX 128A', 129B. Solus Pater est Pater, XX 128C, 129A'; Solus Pater est Deus, 429D', 430B, D, A', C'. Deus est trinus et unus, XX 185A', 186A. Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti, XX 203C'. Deus est Pater quia genuit, XX 240B, 241B', 242A', D'; Pater genuit quia Deus, 240B, B', 241B'; Pater genuit quia Pater, 242C', 243A. Paternitas est innascibilitas, XX 272B; Paternitas est innascibilis, 272D. Omnia sunt unum propter Patrem, æqualia propter Filium, connexa propter Spiritum Sanctum, XX 322C', 323A, D. Pater et Filius diligunt se Spiritu Sancto, XX 331B, B', C', 332D', 333A', D', 334D, C', D', 336D, 337C', 338A, D, 340A, C', vel per Spiritum Sanctum, 331C, 335D', 344A', Pater est sapiens sapientia genita, XX 331C, 336C, 338A', 343A, 344C'; Pater est sapiens Filio, vel per Filium, 331A', B', 346A', 347B'. Pater operatur per Filium, XX 334A'. Pater et Filius diligunt se a Spiritu Sancto, XX 336A, vel in Spiritu Sancto, 336B, diligunt se amore qui est Spiritus Sanctus, 336B, C', 337B'; Pater diligit se Spiritu Sancto, 336A', D', 338B, 339

C, 340 C; Filius diligit se Spiritu Sancto, 339 C, 340 C; Spiritus Sanctus diligit se Spiritu Sancto, 339 D, 340 D. Pater novit Filio, aut in Filio, XX 345 C', vel cuneta videt in Filio, 346 B'. Pater sapiens est sapientia genita, vel in sapientia genita, XX 346 A'; Pater sapit Filio, vel a Filio, vel per Filium, 346 A', 347 B'. Pater novit se in Verbo, XX 346 C, C', D', 348 B. Filius est sapiens sapientia genita, aut ingenita, XX 349 C et s. Pater potens est potentia genita, XX 350 D', aut, Potens est per Filium, 331 A, B'. Filiatio est a Patre per generationem, XX 356 D'. Spiratio est ens ab alio, Spiratio non est ens ab alio, XX 337 B'. Paternitas est sapiens, XX 363 D, 364 B, innascibilis, 363 D. Essentia erat, XX 363 A'. Paternitas general, XX 363 C, D', Paternitas creat, 363 C, 364 C; Paternitas est Pater, 363 B', 364 B', C'. Filiatio est incarnata, XX 365 D. Essentia divina est incarnata, XX 365 D, B'. Persona est essentia, vel essentiae, XX 374 A'. Tres personæ sunt unius essentiæ, XX 374 D', 375 A, C', 376 B, aut, Una essentia est trium personarum, 375 B, 376 A, A'; Tres personæ sunt unius Dei, 375 A, 376 A', aut, Unus Deus est trium personarum, 376 A'. Trinitas sihi soli nota est et homini assumpto, XXIII 251 C', 252 B', 253 D'. Deus nusquam est, XX 434 A; Deus est in se ipso, 434 B; Deus non est extra mundum, 441 A, B, 447 C'. Quod Deo tale est, simpliciter tale est, XX 479 B, 489 B. Christus est filius Trinitatis, XXIII 411 D, B', 412 C, 414 B, 416 A; Christus est filius Trinitatis per creationem, 414 C, D, B', C', 416 B', C'; Christus est filius Spiritus Sancti, 410 B, A', 412 C', D', 414 A, 416 D, C'; Christus est filius Spiritus Sancti per gratiam, 412 C', 413 C, 416 C'; Christus est filius Dei, secundum quod homo, 414 D. Deitas seu divina natura est caro facta et passa, XXIII 428 D, B', aut nata ex Virgine, 429 C. Filius Dei est passus, est mortuus, XXIII 442 D'. Iste puer, demonstrato Christo, est æter-

nus, vel a Patre genitus, XXIII 442 D'. Filius seu Verbum assumpsit hominem, seu hominem istum, XXIII 143 C'. Christus secundum quod homo, est Deus, XXIII 166 A'; Christus secundum quod homo est quis, 467 B. Deus est homo, XXIII 167 C, 169 A', 470 D, 471 B; Deus factus est homo, 168 C, A', 170 C'. Homo factus est Deus, XXIII 169 B, 471 D'; Homo est Deus, 167 C, 470 B'; Homo est Filius Dei, 476 A. Christus est homo dominicus, XXIII 172 B, vel homo divinus, 172 C', vel homo deificatus, 173 B'. Christus est prædestinatus, XXIII 173 D', 174 C, A', 475 A, B, D', 476 C, 477 D; Iste homo prædestinatus est esse Filius Dei, 174 C, C', 475 C', 476 D', 477 C; Filius Dei est prædestinatus, 475 C, D, 476 A; Filius Dei prædestinatus est esse homo, 474 D, C, 475 A, A', 477 B; Humana natura prædestinata est esse Filius Dei, 475 D'; Filius Dei prædestinatus est esse Filius Dei, 476 B. Divina natura est de Virgine nata, XXIII 480 A; Divina natura est homo, 181 C; divina essentia est incarnata, 181 A'. Christus secundum quod homo, est persona, XXIII 499 D', 201 C, suppositum vel res naturæ, 200 D, vel Deus, 201 D, 202 A. Christus secundum quod iste homo, est persona, XXIII 200 A. Christus secundum quod homo, creavit cœlum et terram, XXIII 202 C, hahet potestatem dimitendi peccata, 202 C; Christus secundum quod homo, est filius adoptivus, 203 C'. Christus est creatura, XXIII 209 A; Iste homo, Christo ostendo, est creatura, 209 A'; Christus est creatus homo, 209 D', 211 B'. Filius Dei est humanitas, XXIII 210 C'. Iste homo, demonstrato Christo, incepit esse, XXIII 216 C, D', 217 B; Iste homo est éternus, 216 D', 217 C; Homo coepit esse Deus, 216 D', 217 B'. Filius Dei erucifixus est et mortuus, XXIII 361 B. Christus fuit homo in triduo mortis, XXIII 370 D, 371 D', 372 D'. Iste homo est ubique, XXIII 375 A', D'; Christus est homo ubique, 375 D', 376 B, C; Christus secundum quod homo, est

ubique, 376A, B; Filius Dei est homo ubique, 376C. In Christo persona excedit naturam, XXIII 376A'; Christo moto, non movebatur persona verbi, *ibid.* Christus fuit totus in sepulcro, sed non totum, 376C', 377A, A'. — Panis est corpus Christi, XXIV 291D', 293C', 294B', vel erit corpus Christi, 292B, 294C, vel fuit corpus Christi, 292B, vel fit corpus Christi, 292B', 294C, A', C', vel factus est corpus Christi, 292C', vel convertitur in corpus Christi, 292B, 295A, vel potest esse corpus Christi, 293C, 294B, C', vel potest converti in corpus Christi, 293C, 294D'. De pane fit corpus Christi, XXIV 292D', 294B, D, D', vel ex pane, 293B, 294D'; Quod ante consecrationem exstitit panis, post consecrationem est corpus Christi, 292D; Corpus Christi sub forma panis est passibile, 307B.

Quid de his propositionibus : Dei perfecta sunt opera, XXI 283D; Quantumcumque parvum inconveniens in Deo, impossibile est, XXIII 52D', 54A', C'; In creatione quod non est convertitur in ens, XXIV 293D', et fiet aut erit ens, 294C, vel de non ente fit ens, 294B.

Cf. Christus, Deus, Eucharistia, Filius, Pater, Persona, Relatio, Trinitas.

PROPRIETAS. Proprium, quod per commune quandoque cognoscitur, commune scilicet appropriatum, XIX 544D, B', duplice dici potest, 366A', C', 372D', 374B'; sed appropriatum et proprium in divinis maxime differunt, 437B', et aliter quædam nomina, sicut esse, 366D, C', propria dicuntur de Deo, XX 137D' et s., aliter appropriantur in divinis amor, XIX 437C', 439B, caritas, 439D, sapientia, 438A. — Differt proprietas ab essentia, XX 359B, et a persona, 360C. Differunt quoque proprietas, relatio et notio, XX 224A', præcipue in Trinitate, 224D', 225A, 226A : in creaturis enim relationes non constituant personas et sequuntur actum personale, 240D; in divinis constituant personas et præcedunt actus notionales, 240A',

non in quantum proprietates, quia sic sunt de genere accidentium, 240D', nec in quantum proprietates divinæ, quia sic non constituant hypostasim, 241B, nec in quantum proprietates originis, quia sic potius notificant quam causant substantiale distinctionem, 241A, sed in quantum habent rationem oppositorum respectum, 241B.

In divinis proprietates sunt ipsa divina essentia, XX 357C', et sunt in divina essentia, 360B, A', C'; sed de essentia quæritur per *quid*, de proprietate per *quomodo*, 203A. — Item, proprietates et sunt in personis, ut distinctæ ab eis secundum rationem, et sunt ipsæ personæ, ut idem in re cum eis, XX 357A, 359B', 360C, 361A. Se habent etiam ut formæ, quoniam conferunt esse personale; ut proprietates, in quantum distinguunt; ut idem, in quantum sunt personæ, XX 357B : nam omnes proprietates unius personæ sunt una res, quæ est ipsa persona, 239B, quanquam ab invicem distinguantur, 238C; proprietates enim unius personæ comparari possunt vel ad subjectum in quo sunt, et ita idem sunt cum illo et ad invicem, XX 267B, vel ad objectum respectu cuius sunt, et ita differunt ab invicem, 267C.

In Trinitate sunt quatuor proprietates, innascibilitas, paternitas, filiatio, processio, XX 225A', et tres proprietates personales, utpote personarum constitutivæ, 225D', 239D', sequentes potius quam præcedentes actus personales, 240A', 242D, 243A, quia secundum rationem sequitur proprietas originem, 210B, 211C, tanquam principium, 211A'.

Proprietas distinguens in divinis non est differentia specifica, nec proprietas simpliciter, sed media inter illas, XIX 424B. — Proprietates distinguunt realiter personas in divinis, juxta Thomam, XX 208C, 209C, et alios, 209A', B', et quidem tanquam principium formale, juxta Richardum, 212C', et Cartusiemsem, 213A; manifestant distinctionem

dumtaxat, juxta Bonaventuram, 209D', 210D, et alios, 210A', B'; si enim in divinis omnes ponunt relativas proprietates distinguentes personas, 200A', 202D, dicunt alii eas esse relationes tantum extra affixas, 200B', 201B', alii personas ipsas, ita ut non sint in personis, sed personæ, 200B', 201B', 202D, 205A, 206B, alii, et verius, eas esse et relationes reales a personis distinctas, 202B', 203C, 203C, saltem ratione, 206B', 207A, et tamen idem realiter cum personis in quibus sunt, 204A', ita ut sint et in personis propter veritatem relationum, et ipsæ personæ propter simplicitatem essentiae, 200C', 201C'. — Ex his que requiruntur ad proprietatem personalem, XX 267B', dici debet paternitas proprietas personalis, 265D', 267B', innascibilitas autem minime, 239D', 263D', 267B', 269B', nec communis spiratio, 269A'.

Quomodo, stante relativa proprietate cuiuslibet personæ, tres in Trinitate sint aequales, XIX 483D. — Abstractis per intellectum proprietatibus, quid remaneat in divinis, an hypostases, XX 220B', 221A, D', 222A, D, aut personæ, 221C, D', 223D, D', an res in universali, 223A', an essentia, 220D', 221D, 222C, 223A'. — Quum per proprietatem Verbi personalem fiat et terminetur unio hypostatica, XXIII 50B', 60B', 61B, an, abstractis personalibus proprietatibus, divina natura assumere potuerit naturam creatam, 61B.

Abdicatio proprietatis adeo annexa est regulæ monachali, quod super ea nec Abbas nec Papa dispensare valeat, XXV 14D'. *Cf.* Notio, Pater, Persona, Relatio. PROSPER (S.) Aquitanus, seu potius Julianus Pomerius, auctor libri de Vita contemplativa († circa 498), citatur de damnatione malorum angelorum, XXI 377A. — *Vide* : Migne P. L. tom. 51, col. 42; tom. 59, col. 420.

PROVIDENTIA Dei definitur, XX 497C', duplex est, 497C'; maxime Deo convenit, 501B', et naturali ratione est de-

monstrabilis, XXIV 472B. Differt tam a fato, XX 504A, D', quam a Dei scientia, præscientia, dispositione et prædestinatione, 381B', 383D', 501C et melius providentia dicitur quam prævidentia, 480D'. Cuncta gubernat suaviter et sapienter, XIX 83C, juxta finem proprium, 87C, inferiora naturaliter, 83C, hominem vero per naturalia dona, quoad naturalem perfectionem, et per dona gratiae, quoad necessaria ad finem suum supernaturalem, 87D, B', C'. Rebus non imponit necessitatem, XX 478D', sed universa et singula gubernat sicut corum naturis convenit, 483A', alia libere, alia necessarie vel contingenter, 480B, 483B'. Omnia quidem curam habet, etiam irrationabilium, XX 497A', 499C', 503C, sed non aequaliter, 499C, XXIII 517B, quia cuncta gubernat juxta naturam propriam, XX 499D, nec vilescit de infimis rebus curam gerendo, 497A', 503C. Quantum ad dispositionem, de omnibus curat immediate, quantum ad gubernationem, infima per superiora regit, XX 502C, id est, mediantibus causis secundis mundum gubernat, XXI 545A', maxime rationales creature, quas per angelos custodit et regit, 545B', 546C'.

Providentia est ordinare in finem, XXV 396C', eique subsunt tam ea quæ a fine distant quam ea quæ jam in fine conservantur, 396D'; et omnia tam bona quam mala, ad bonum universi ordinat, XX 500A, 502A, quia ei subjecet bonum, ut intentum et causatum, et malum, ut præscitum et ordinatum, 523D. Providentia proprie est ad conferendum promoventia ad ultimum finem, et ad removendum impedimenta, XXI 546B'. Nunquam ex toto deserit hominem, XXI 550D', 551D, sed deserere potest quantum ad quosdam effectus, 550D', et providet justis ut omnia eis cooperentur in bonum, 551D. Providentia certitudo et inflexibilitas efficaciam orationum non excludit, XX 550C'. Triplici modo res providentiae subjiciuntur, XX 639A.

An semper peccatum sit providentiae reluctari, XX 633C. Cur mala pœnæ fieri permittat sive hominibus, XX 498A, 499D', 500A, sive brutis, 499 B, C', et tot permittat inordinationes in hoc mundo, 500C, 501A, D', 502D. Cur deficiendi potestatem dedit sive irrationalibus, XX 499A', sive rationalibus, 499C'. Cur plures permittat damnari quam salvari, XX 503A. — Circa providentiam erraverunt multi, vel eam penitus negantes, XX 498D, vel eam de speciebus tantum curare asserentes, 498A', aut de hominibus, 498C', aut de bonis, 499A, vel rerum contingentia tollere dicentes, 499B.

PROXIMUS, ratione cognitionis prius diligitur quam Deus, XXIII 485D', sed ratione causæ diligendus est post Deum, 483C', 486A, quem diligere magis meritiorum est quam diligere proximum, 500B. Quomodo diligendus sit proximus, an plus quam ipse amans, XXIII 486C, 487B, vel corpus amantis, 484A', B', et quo ordine, 487A et s. Proximus ut miser, objectum est virtutis pietatis, ut imago Dei, objectum est doni pietatis, XXIII 577C'.

PRUDENTIA, quæ nobis magis naturalis est aliarum quavis scientia rerum, XXII 237C', differt a scientia, XXIII 520C, et inter virtutes recensetur, 519 D', 520 D, 523 C', prima cardinalium, 406B', 520B. Etsi virtus sit specialis, dicitur quandoque generalis, XXIII 490 D', quia medio modo se habet inter virtutes intellectuales et morales, 404A, 523C'; et quia medium et modum determinat in actione ad finem, 532A'; sine moralibus virtutibus non est, nec contra, *ibid.* Sicut dux et consiliarius in regno animæ, XXIV 361D', hominem ordinat ad seipsum, XXIII 522C, A', eumque Deo similem facit, 520A. Ideo subjective residet in ratione, XXII 319 A, XXIV 361D', et in ratione practica, XXIII 527B', C', seu intellectu practico, 528A', et vim rationalem dirigit, 521B,

524A', docendo quid sit agendum, 521 D', 568B', 577C; sed perfici indiget per dona scientiæ, 549A, 569A, et consilii, 574C, A', ignorantia enim prudentiæ opponitur, 522A, cuius objectum est bonum utile et conveniens, 522C.

Prudentia, quum tanta sit ut se et alios regere sufficiat, perfecta est virtus mentis, quam ponit in supremo, sed sine aliis virtutibus moralibus haberi, saltem perfecte, nequit, XXV 400C, et vice versa, sine prudentia nulla virtus esse potest, XXII 237B'. Item, nullus justus est aut temperatus nisi sit prudens, XXII 382A, nec ullus prudens esse potest nisi qui et ceteris virtutibus decoratur, XXIII 584B, 587D, quia ad actum rectum prudentiæ requiritur judicium rectum, 586 D', temperantia, fortitudo, etc., 587A; similiter in omni virtute necessaria est prudentia, 587A, D, ideo inquis et vitiiosis non est vera prudentia, sed versutia aut callidas, 587C'. Unde prudentia perfectissima virtutum moralium est, quum eas dirigat, XXIII 532B, et quum illæ in ipsa ad invicem connectantur, 589C; item, dignissima est virtutum politicarum, et in operatione ejus ponitur civilis felicitas, 590C. In patria manebit, XXIII 524C, sed ejus actus in hoc tantum consistet, quod nullum bonum Beati unquam Deo præferre neque æquare poterunt, XXII 366D'.

PRURIGO aurium metaphorice quid, XIX 55D', 56A.

PSALMI. Psalmistatus in Ecclesia non est ordo, XXV 24C, sed officium ordini annexum, 25C; a quibusdam tamen, sed lato sensu, dicitur ordo, cui tribuitur gratia linguarum, 24C. — In proemio Commentariorum libri quarti Sententiarum quidam psalmorum versus (cvi, 20) explanatur, XXIV 30, et alii multi per Commentariorum decursus. — *Vide* : Indices Scripturarum.

PTOLEMÆUS Claudio, Alexandrinus philosophus et astrologus, (nº saeculi) in Platonis dogma cadere videbatur, XXV 282

D'. Citatur celeber ejus effatus in Centilogio, Sapiens dominabitur astris, XX 484D, 507B, XXI 93B, 415C, XXII 94A'. Allegantur nonnullae ejus astronomicae opiniones, scilicet : in Almagesti, de magno anno (*Cf.* Annus), de divisione stellarum in leves, graves et gravissimas, 59B, de possibilitate certe cognoscendi per instrumenta loca planetarum, 63A, de triplici differentia in motibus planetarum, 63D et s., de Mercurii revolutione, 67 A, 402 C, de motu cœlorum soli Deo et non intelligentiis attribuendo, 76A, de influentia solis et siderum iu corporum generationem et vitam, 90B, de habitatibus ultra æquinoctialem, 131C', et de impossibilitate locandi paradisum in æquinoctiali, 455B'; in Centilogio, de secundis stellis, XXI 413 B, C; in Tetrico, de judicio de re quæsita, sienda vel non sieuda, XX 484A', B'; et alibi, de motu stellarum in orbe cœlesti, XXII 79D', et stabilitate cœli per quod meant sidera, XXV 282C, de motibus Mercurii et lege Mercuriali, XXII 102C, et de possibilitate præsciendi finem alicujus civitatis vel regni, sed non totius terræ, per mathematicorum scientiam, XXV 256 D.

PUBERTAS. Quum in matrimonio fiat traditio corporum ad actum generationis, non nisi a puberibus contrahi matrimonium potest, XXV 455A', 456B, id est anno quatordecimo pro masculis, et duodecimo pro feminis, 80D', 455A', quæ citius ad annos pubertatis veniunt quam viri, 455C', nisi tamen ætatem supplet vigor naturæ et rationis, 455B', 456 A'.

PUBLICANI vectigalia seu tributa percipere nequeunt nisi auctoritate principis, XXIV 439D'. Etsi careat culpa publicanorum officium, de propinquuo habet peccata annexa, ideoque pœnitentes non decet, XXIV 439B'.

PUER. *De pueris in statu innocentiae.* Pueros membrorum usum non habere, pœna est peccati, juxta Alexandrum,

XXII 203C', D', naturæ ordo, juxta alios, 206B', C', D', 207B : ideo in statu innocentiae, manuum, pedum ac linguae usum mox nati habuissent, 206D, ac matres sequi potuissent, etsi parvuli nati ob angustiam uteri, 206A, alioqui multo inferiores fuissent brutorum fratribus, qui mox nati protinus currunt, juxta Alexandrum, *ibid.*, contra alios qui tenent eos ad usum membrorum paulatim profecturos fuisse, 206B', 207A, C; verumtamen credibile est quod multo celrierus crevissent et profecissent quam modo, 207D. Similiter, an a nativitate fuissent cognitione intellectuali perfecti, duplex est sententia, XXII 207C', aliis affirmantibus, *ibid.*, ob vigorem institutæ naturæ, 208D', aliis negantibus, ob infirmitatem organorum, maxime cerebri, 207 D', 208 A'; ideoque in nescientia nati, 208B, generalem dumtaxat notitiam habuissent, 207D', unde faciliter ceteras acquisivissent, 208A; quamdam etiam intellectus perfectionem habuissent ad videndum agenda, 208C, et ad cognoscendum utilia et nociva, 209B, et juxta quosdam, sufficientem scientiam, vel quoad habitum vel quoad actum, 208D, ad dirigendum se in actibus justitiae, 208B, C, et ad distinguendum honesta et præcepta, 209C. Sed si nascendo habitum habuissent cognitionis agendorum et vitandorum, XXII 257 B', habitum tamen aliarum scientiarum non habuissent, quem per inventionem tantum et doctrinam paulatim accepissent, juxta Thomam, contra alios, 257C'. — In justitia originali nati fuissent, juxta plerosque, XXII 208C, 209D, C', 213A, quæ donum est naturæ collatum, 212B', non autem in justitia gratuita, quæ fuit personalis, juxta multos, 210B, 211B, 212 D', 213A, contra alios qui tenent eam fuisse donum naturæ posteris transsum, 211B, 212B, et multo minus in justitia confirmata, 211A', D', 212B, B', quæ personalis est, 212D', quum nec ipse Adam obediendo fuisse in gratia

confirmatus, 211B', 212B, D', 213A; id eo unicuique eorum eadem quæ Adæ vel similis imposita fuisset probatio, 210 A, sed forsan nullus ex eis peccasset, 212C', et soli qui nunc electi sunt, geniti fuissent, 212D, 213B.

De pueris cum originali decedentibus. Pueri, cum originali peccato decedentes, ex misericordia Dei non tantum non annihilantur, sed naturalia servantes, XXV 332C', nullo igne torquebuntur, XXII 295D', nec in loco tenebroso recludentur, 448B'; sed tamen poena damni juste punientur, 384D', 385A', 448A, 449B, 451B, et ita beatifica visione carbunt, 447B, 449A', 452D. Nullam autem sensus poenam patientur, XXII 447 C, 448C, 449B', 452A', contra paucos, 446C', 449C', 451B'; nec de poena damni dolebunt, 384D', 447B', D', 450C, C', vel quia eam non agnoscet, ut volunt quidam, 447D, 449B, 450D, D', vel potius quia scient nullam sibi aptitudinem esse ad eam, 447B', D', 448B, C, et justæ voluntati Dei libenter consentient, 448A, 450A', 451A. — De naturalibus sibi concessis gaudebunt, XXII 447D', et beatitudinem naturalem habebunt, 448C, præ omni viatore, 448D, A', omnium cognoscibilium notitia gaudentes præ omnibus philosophis, 450C', D', Deum naturali amore excellenter diligentes, et eo proportionaliter fruentes, 448C, 452D. Unde, juxta Bonaventuram, medium tenebunt inter Beatos et damnatos, XXII 449C', carentes cum Beatis omni dolore interiori et exteriori, et cum damnatis visione beatifica et luce corporea, 449D', ex una parte gaudentes se damnationem evasisse, ex altera mœrentes se aeternam felicitatem amisisse, 450A, quoad cognitivam et affectivam non proficienes nec deficientes, sed semper uniformiter manentes, 450B, quæ opinio a paucis tenetur, 450B. — Pueri in solo originali defuncti cum corpore resurgent, XXV 254D, et in ea quantitate quam habuissent si ad æta-

tem Christi pervenissent, divina virtute multiplicante materiam sine additione, 267B, 368A; sed impassibilitatis dotem non habebunt, etsi pati non possint, 277C. Item, in extremo judicio comparrebunt, ut videant Judicis gloriam, XXV 363B', contra Albertum, 366A', et in perfectione naturali resurgent quantum ad animam, 368B, nec ullam sensibilem poenam sustinebunt, quia actualiter non peccaverunt, 368A. — An pueris adhuc in utero materno detur angelus custos, XXI 547A, 548D', 549C. — Cur multos infantes in subversione Sodomæ et alibi perire contingerit, XXII 445B, 446B.

De puerorum justificatione. Disputatis primum quomodo parvulus imputetur peccatum originale ad culpam, XXII 385C, et ad poenam, 384C', et quomodo ex baptizatis parentibus generentur pueri in originali, 377B', 385B', 386B, exponentum restat remedium contra peccatum originale, in quocumque statu, pueris necesse fuisse, XXIV 69B', 78D. — In lege naturæ hoc remedium fuit fides parentum, XXIV 74B, sive ex parte objecti, ut volunt quidam, 74B, 76A', sive potius ex parte subjecti, scilicet professio fidei, 74B, explicitæ aut implicitæ, in Christum, 76D', sive formatæ, 74A', sive etiam informis, 74D, 78A, aliquo signo exhibitæ, juxta quosdam, 74C', 76B', 77B', 78B', seu quolibet modo, juxta alios, 75A, 76B', 78D', dummodo fieret a parentibus, aut a pueri curam gerentibus, 75B, seu quibusvis aliis cum relatione ad puerum, 76D'; sed pueris adhuc in utero nil proderat actus fidei, sicut nec modo Baptismus, 75B. — Sub lege scripta remedium, saltem masculis, fuit circumcisio, XXIV 67A et s.; quæritur tamen quid sentiendum de pueris ante octavam diem defunctis, 69C. — Sub lege evangelica pueri in Baptismo justificantur, XXIV 124D', in quo eis infunduntur fides et aliae virtutes, 126A, A', non modo in radice, cum gratia, 126B', sed in habitu, 126C', saltem im-

plicito et remoto ab actu, et ita justificantur per fidem, etsi non cooperentur, 126C, D. Parvulis Baptismus quam cito conferri potest et debet, XXIV 132C, nec opus est rationis aetatem expectare, 132 A', B'. — Pueri in utero materno baptizari nequeunt, XXIV 153B, non ex aliqua causa ad eos pertinente, 153C, 156 D', sed quia ibidem aqua attingi nequeunt, 155C, B'; possunt tamen Baptismo flaminis salvari, 156A, sicut jam nati, si occiduntur pro Christo, etsi rationis usu carentes, in suo sanguine baptizantur, 134A. Nascentes vero, in capite, quantum fieri potest, baptizandi sunt, XXIV 153B'; qui tamen, urgente necessitate, in manu vel pede baptizati essent, non sunt rebaptizandi, nisi ad cautelam et sub conditione, 155C'. Puer corio involutus et aquae immersus non baptizatur, nisi aliquo modo aqua tangatur, XXIV 156B. An scindenda sit mater ut puer baptizetur, XXIV 155C', D'. An puer ad Baptismum delatus et in via decedens, salvetur, XXIV 169A, et in cœmeterio sepeliendus sit, 169C. Non licet parvulum in flumen aut puteum projicere ut baptizetur, • XXIV 156B; quid tamen de puerō sic baptizato, 156 C, C'. Cur pro pueris cum innocentia baptismali defunctis offeratur Missa, XXIV 334C, A'. Pueri ab hæreticis baptizati, valide sunt baptizati, XXIV 141 C'; sicut vere baptizantur, 136B' et s., Judæorum vel paganorum pueri, invitis parentibus baptizati, 135A', sed nisi in periculo mortis tales baptizare non licet, quia usque ad usum rationis sub cura parentum pueri constituantur, 136A, ad quem rationis usum quum pervenerint, quoad ea quæ sunt juris divini vel naturalis sue incipient esse potestatis, 136 B. — In justificatione pueri requiritur potius meritum congrui quam condigni, XXIV 74 D.

De puerorum aptitudine ad sacramenta et contractus. Pueris nondum ratione utentibus non ministranda est

Extrema Unctio, XXIV 591C, 595D', 600 C'. — Qua aetate pueris concedi possit Eucharistia, XXIV 246C'. — Pucri sacramenta recipere possunt in quibus non requiritur actus suscipientis, XXV 54C', et sic ad ordines minores ante tempus discretionis promoveri possunt, 54D', non autem ad ordines majores, et multo minus ad episcopatum, 55A. Qua aetate valeant varios ordines suscipere, XXV 56B. — Ante septennium, nec per se intelligere, nec ab alio discere valent, ideo nulli sunt contractui apti, XXV 80D'; a primo septennio, ab alio capere possunt, non per se intelligere, 80D, possunt tamen sponsalia contrahere, 80 D'; a secundo septennio per se considerare possunt et ab alio capere, 80D, et conjugium contrahere, 80B'; in fine tertii septennii de aliis se obligare possunt, *ibid.*; attamen, ante septennium sat rationis habere possunt ad peccandum mortaliter, 80C', quod primum septennium, infantia potius vocatur quam pueritia, quod nomen ad secundum septennium reservatur, 190A.

PULCHRITUDO, quæ in pluralitate et æquilitate consistit, XXI 471B', et ex aggregatione convenientis quantitatis, coloris et figuræ consurgit, XXII 533B', tria requirit, consonantiam, claritatem, magnitudinem, XX 313A, 314A, 320B, et recte appropriatur Filio, tum quia perfecta est imago Patris, 313A, 314B, 320 C, tum quia claritatem habet super omnia irradiantem, 314C, 320C, ut exemplar et ars plena rationibus eunctorum viventium, 313A. — In Trinitate pulchritudo ex sola æqualitate et similitudine personarum resultat, XXI 507B'; in creaturis, ex convenienti diversitate, 507D, et ex disparum convenienti ordinatione, 507A'. — Pulchrum cum ente convertitur, XIX 213A, et inter vestigia Dei recensetur, 239A et s., cuius pulchritudo in creaturis relucet, 213B. — Quæcumque fiunt, propter pulchrum fiunt, et pulchrum desiderant, XXI 103

B, et pulchro aliqualiter participant, 103C. — Parva formosa dicuntur, non pulchra, XX 314B, et diminuta sunt turpia, 320B. — Imago dicitur pulchra, dum perfecte rem representat, quamvis turpem, XX 320C.

PUNCTUS minimus est in loco, utpote indivisibilis, XXI 167C, et minus simplex est quam unitas, quia portionem in quantitate requirit, 168D', quapropter simplicitas unitatis, non puncti, angelo competit, XX 452D', 453D', XXI 168D', cui nulla possibilis est necessitas in loco adesse ad modum puncti, 169A. — Alia est unitas puncti, alia lineæ, XXV 12A, qua divisa, non dividitur punctus, XXII 184A', alia totius aggregati, XXV 12A. — An punctus sit in genere quantitatis, XX 592B', 593B', et quo sensu dicatur infinitus, 575B'. — Natura quæ aliquid aliud est praeter hoc quod non dividitur, aut punctus est aut intelligentia, XXI 169A. — Punctus pulchre exprimit simplicitatem essentiae divinæ et multipliciter relationum ejus, XX 358C'.

PURGATIO. Quadrupliciter purgatur anima a peccato et vestigiis peccati, XXV 338C; et alia est purgatio a culpa, XXI 499B, quæ a solo Deo confertur, 503A, alia purgatio a carentia luminis, 499A', quæ a creaturis conferri potest, 503A. — Prout est actus hierarchicus, purgatio in angelis est remotio ignorantiae, XXI 499B', C', 500D', seu divinæ assumptio scientiae, 500C', 502D', et eadem est realiter ac illuminatio et perfectio, 500A, 503D', quia ignorantiam auferendo, 500D', intellectum simul illuminat, 500A, et perficit, 500B, 503A. — Per fidem purgatus intellectus, per justitiam affectus, XIX 142B, et hoc multiplici modo, 142B, C, et ad vitam purgativam pertinent dona timoris, pietatis, scientiae et fortitudinis, XXIII 549A'. — Non nisi a purgatissimis animis vider potest Deus, per speciem in cœlo, XIX 141D', visione mysticæ theologiae in terra, 142A.

PURGATORIUM esse ad compleendum satis-

factionem vel expiandum venialia, XXIV 543D', de fide est, quia id tenet tota Ecclesia, 544A, et sic decet Dei justitiam et misericordiam, 546C, D. — In purgatoria solvenda remanet poena debita peccato, quæ in hac vita non est soluta, XXIV 539A, 540C, et gravius eadem culpa punitur in purgatorio quam in vita praesenti, 539B, D', 544D'; anima enim desiderio summi boni ineffabiliter affligitur, 543B', 544B', 546C', etsi, juxta Bonaventuram, delectationes magnas in hoc percipiat, 546D', 547B', C'; similiter eruciatum ignis magis sentit quam in hac vita, 544C', quia suas vires habet in se recollectas, 545', 546C', vel quia id exigit justitia Dei, 547B. — Purgatorii ignis, XXIV 544A', 548C', corporeus creditur ut primum affligens, 542D', 548D, et similitudo recepta in anima ut proximum, 543B. In purgatorio duplex est poena, alia damni, ex retardatione beatificie visionis, XXIV 544A', alia sensus per ignem, 544B'; sed non est hic alia poena sensibilis nisi ignis, XXV 313B', 466B', juxta Thomam, quia non ad affligendum sed ad purgandum principaliter instituta est, 466C', contradicentibus Cartusiano et aliis, 467A'. In purgatorio acerbitas poenæ correspondet quantitati culpe, et duratio poenæ adhærentiæ peccati, ideo diutius ibi detineri potest qui minus torquetur, XXIV 567B'. Item, minima poena purgatorii, sive sensus, sive damni, major est summa poena hujus vitae, XXIV 543A', 544B', 545C', 546A', XXV 461B, vel saltem, juxta Bonaventuram, poena æque crucians multo durior est in purgatorio, XXIV 545D', 546B'. — Poena purgatorii non est meritoria, sed purgativa tantum, XXIII 388B; animæ enim in purgatorio non sunt in statu merendi, nec pro se satisfacere possunt, XX 58A, 63C, XXIII 388A', nec Passionis merito liberantur, nisi in quantum eis applicantur fidelium suffragia, 388B'. Ideo animæ in purgatorio detentæ non sunt a Christo

eduetæ in die resurrectionis, XXIII 388 D, nisi qua sufficenter purgatae erant, vel in vita hoc meruerant, 388B', 389B'; ad eas tamen descendisse videtur ad earum consolationem, 389C'. — Purgatoriorum nec in aere est, ut volunt aliqui, XXIV 544C, nec ubi peccaverunt animæ, 544C, sed in loco inferiori conjuncto infimo, 543C, 544B, quamvis dispensatione divina contingat animas alibi purgari, 543C, 544C, et hoc tripliæ de causa, 543D; sed, ubiquecumque sit, purgatorii locus pœnam animarum ibi degentium auget, XXV 327A. — An in purgatorio dimittantur venialia, negant quidam, quia usus arbitrii quoad meritum cessat in morte, XXIV 547D'. ideo in purgatorio non expiatur nisi pena peccati, 548B; affirmant vero alii, quia ad remissionem venialium sufficit quod arbitrium gratiæ se conformet, 548D. — An in purgatorio remittantur peccata non modo quoad pœnam, sed quoad culpam, negant quidam, asserentes ea in justis ante mortem deleri per gratiam finalem, XXIV 566C, vel extinctionem fomitis, 566D', vel contritionem generalem, 568D; sed tenendum est eum Sanetis ea in purgatorio remitti, 565B, 567A', C', vel quia justi in vita meruerunt fieri sibi post vitam misericordiam, 567D', vel quia penitentia eorum caritati unita sufficit ad remissionem venialium, 568D', 569C. — Animabus in purgatorio detentis prodesse possunt suffragia viventium, XXV 329C', ad diminutionem pœnæ et accelerationem gloriæ, 329D', quia sunt adhuc aliquo modo in via, etsi in gratia et caritate crescere nequeant, 330A. — Animæ in purgatorio, Deo permittente, egredi possunt et viventibus apparere, XXV 324A'. — Animæ in purgatorio orant pro viatoribus, XXV 340B', et pro ipsis intercedunt Beati, 340C'.

An per dæmones vel angelos sanctos ibi torqueantur animæ, XXIV 545C, A', 547D. — An animæ in purgatorio putent

se esse damnatas, XXIX 545C. — Quomodo animabus in purgatorio detentis applicentur indulgentiæ, XXIV 536D', 537C. — Quomodo fiat animarum purgatio in purgatorio, XXIV 53B', C'. — An poena purgatorii sit voluntaria, XXIV 545A, B'. — An mors libenter tolerata, a poena purgatorii liberare queat, XXIV 539C, D.

PYGMÆI videntur esse homines parvi, XXIII 386B, B', et rationales creaturæ, 386C', sed incertum est an Deum cognoscere valeant, 386D'.

PYTHAGORAS, philosophus et mathematicus apud Græcos celeberrimus (vi^o s. a. C.). In creaturis, ex ejus doctrina, inveniuntur principium, medium et finis, secundum quæ tria ponitur perfectio cuiuslibet creaturæ, XIX 240A', XXI 474D. Item, duo rerum prima principia esse docebat, XXI 43C', 45B. Quod verum est de uno quod convertitur cum ente, erronee creditur verum de uno quod est principium numeri, XX 180A'. Infernum in sphæra ignis, id est in medio totius orbis, collocabat, XXV 308D', et ignem carcere esse damnatorum sentiebat, XXI 349D', 350B. — Denarium ejus discipuli dixerunt esse numerorum summationem, XXI 230B'. — In multis videntur deceptus fuisse, v. g., quum asseruerit se audire concentum cœlorum, XXII 104A', 105D, vel se olim Euphorbium fuisse et ab Achille occisum, 105A'; item, quum asseruerit plura corpora valere esse unius animæ, XXIII 41A, vel animas ab initio simul productas ad incorporationem descendere, in qua si impie vixerint, quandoque transcorporari quoisque expiatæ ascendant ad comparē stellas, XXII 141D', 142A, D, vel animas occisorum circuire sepulera usque ad vindictam, nec ad stellam comparem redire nisi post periodum vite quam habere debuissent, XXI 350D. Item, stulte credebat Pythagorici intellectum humanum de uno corpore ad aliud corpus transire,

et quamlibet animam quodlibet posse
ingredi corpus, XXV 250 B, 462 C',

et ficte putabant se dæmones videre,
XXI 414 A.

Q

QUÆSTIO. In procœmio commentariorum in secundum librum sententiarum allegatur et explanatur illud Ecclesiastæ thema : Deus fecit hominem rectum, et ipse se infinitis immiscuit quæstionibus, XXI 32, 33.

QUALITAS. Aliter intenduntur qualitates primæ, aliter qualitates composite, XX 34 A'. Qualitas quælibet, prout comparatur ad subjectum, dat ei esse accidentale, prout comparatur ad objectum, principium est actionis et causa agendi, XXIV 255 D', et inter qualitates subjecto proximiore sunt quæ objecta sunt tactus, deinde gustus, postmodum olfactus, demum visus, 314 D. Qualitas quia in agendo instrumentum est causæ substantialis, agit dupli virtute, propria et formæ, ideo actio ejus terminatur non modo ad formam accidentalem, sed et ad substantialem, XXIV 324 D', sine qua nulla activa qualitas nec agere nec esse nec conservari potest, 322 C, quia qualitas immediate in substantia subjectatur, quam sequitur ratione formæ, sicut eam quantitas sequitur ex parte materiæ, 316 A; sed qualitas tantum est per se principium actionis, 324 B', et prius sensibilis est quam quantitas, 324 C', nec est quanta nisi per accidens, 316 A'. An qualitas remitti possit, non remissa substantia, XXII 417 D'. In sacramento Eucharistiae, peracta consecratione, remanent qualitates, in sola quantitate subjectatae, XXIV 315 C, D, D', et eumdem modum agendi retinente quem ante habebant, 324 C', eosdemque actus producent, 325 B; quum autem adeo corrumperint, ut non maneat esse dimensionum conforme substantiæ præcedenti,

desinit esse sacramentum, 325 A'. Qualitates activæ et passivæ elementorum, quum sint causatae ex materia et forma, non sunt separabiles ab eis, ideo in corporibus gloriosis manebunt, et actiones proprias habebunt, XXV 278 C', et quia instrumenta sunt animæ, 279 B', ideo contra animæ voluntatem non poterunt agere in corpora gloria, 279 C'. Non eodem sensu qualis et talis dicuntur in respectu creatoris ad creaturam, XX 99 D', et in respectu divinæ personæ ad aliam, 100 B. Quamvis non sit in divinis qualitas proprie dicta, sunt tamen aliquæ species qualitatis, XX 96 C, ac proinde similitudo, 96 D, quæ fundatur in unitate qualitatis, 97 B, 101 B', D'.

QUANDO. Sicut in libro sex principiorum habetur, per quando designatur infectio quædam in re temporali ex adjacentia temporis derelicta, XXI 138 A'. — An ex aëvo relinquatur quando, XXI 149 D'. — Quid designet quando, ut circumstantia peccati, XXIV 434 C, 435 A. Quando peccatum minus gravare solet quam circumstantiæ aliae, XXIV 436 A.

QUANTITAS. *In genere.* Quantitas est prima dispositio materiæ, qua mediante cetera accidentia in substantia fundantur, XXIV 315 A; non tamen est substantia rerum sensibilium, quia quoad esse dependet a substantia, 315 B, nec est ante compositum a materia et forma, 314 A', sed sequitur substantiam ratione materiæ, 289 D', 316 A, 349 D', 320 C', et præ ceteris accidentibus propinquæ est substantiæ, cui firmius adhæret et immediatus, 314 C, 319 B, et de ejus ratione magis est, 319 C; non tamen quamlibet quantitatem apta est recipere materia,

XXII 396C'. Sola inter accidentia per se individuatur quantitas, XXIV 317B, 318 C, contra Scotum, 317C, quia positionem includit, 315D, A', et ipsi per se competit esse in loco, et esse hanc, 318B', et esse extensam, et moveri localiter, 318 C'. Prima radix est multiplicationis in eadem specie, XXIV 315B', in quo tamen non omnes plene consentiunt, XXI 223 C, D, B', quia, remota quantitate, substantia omnis fit indivisibilis, XXIV 315 C'. Disputatur an sit principium individuationis, quod non videtur, XXI 213C', 215C. Quantitas a specie differt, et quoad unitatem, quia unitas quanti est secundum rem et prior partibus, et quoad divisionem, quia partes quanti sunt integrales, non subjectivæ, et faciunt multiplicationem, XXI 223 D. Afferentes quantitatem continuam non differre nisi ratione a substantia corporeia, XXIV 316 B, aut a re quanta aut materia quanta, 319A', confutantur, 316D, 320D, 321B; item contendentes continuam quantitatem qualitatis realiter differre a continua quantitate substantiae, 316C, A', nec esse nisi qualitatem ipsam, *ibid.*, aut quantitatem substantiae a substantia separari non posse, 316D. — Alia est quantitas continua, cujus partes copulantur ad terminum rerum communem, quæ facit unitatem, et alia quantitas discreta, cujus partes non copulantur ad terminum communem, et hæc facit numerum, XX 178 D, A'; et simpliciter prior est quantitas discreta, sed natura prior quantitas continua, 188C, et utriusque radix est materia, 188C. Item quantitatis continuae duplex est generatio, per continuū divisionem realem et intellectualem, XX 188C. Quid sit quantitas virtualis, et quid sit dimensiva, XX 32A, B, qua materia fit in situ, XXV 289D, et quomodo utraque augeatur, XX 32A, B. — Sensibile a sensu cognoscibile est secundum quantitatem dimensivam aut virtualem, XXV 417C', intelligibile autem ab intellectu secundum quantitatem virtualem, 418A, et

per accidens, secundum dimensivam, 417D'. — Sicut est pars quantitativa, ita est totum quantitativum, XIX 410A, quod formis convenit per accidens, 410 B. Alia est quantitas per quam materia est tanta, alia per quam tantum occupat locum, et hæc ab invicem differunt, juxta Egidium, XXIV 323 A', 324 A', quia remauente quantitate qua res est tanta, mutari potest altera; item quoniam quantitas qua res tantum occupat locum a naturali agente mutari potest, non altera, 323B'. Quantitas per quam res est tanta præcedit alteram, XXIV 323 B, et ei subjicitur, 323C. Quum quantitas loci et locati ad invicem univoce comparatur, locatum est in loco circumscriptive, XXIV 256A'; ideo quæ in loco sunt per quantitatem, ut corpora, loco circumscribuntur, 256 B'. Quantitas, prout comparatur ad subjectum, dat ei esse quantum, prout comparatur ad exteriora, dat subjecto esse in loco, XXIV 256A. Ex ordine partium in toto exsurgit quantitas, ex ordine partium in loco resultat situs, XXIV 255C'. De intrinseca quantitatis ratione est habere positionem in toto, ita ut pars sit extra aliam, XXIV 255A, sed non est habere positionem in loco ita ut commensuretur alii quantitati, 255B, C; ideo ex virtute Dei fieri potest ut quantum alteri quantitati non commensuretur, 255D, nec sit in loco, 254A', 256 A. — Omnibus natura constantibus, certa quantitas convenit quam transgredi nequeunt, XXI 88D'. — Juxta quosdam, nulla forma substantialis est quanta, seu habens totalitatem quantitatивam vi partium, XIX 412B'; juxta alios, omnis forma substantialis, etiam anima rationalis, est quanta per accidens, 412D', quum subjectum quantitatis non possit esse nec materia prima, 412C', 413A, nec compositum, sed tantem formam, 413B; juxta tertios, omnes formæ substantiales inanimatorum sunt quantæ per accidens, non autem animæ, 414A; juxta quartos

tandem, omnes formæ quæ educuntur de potentia materiæ extenduntur et sunt quantæ per accidens, 414C, quoniam, ubi forma ita dependet a materia quod esse non possit nisi in materia, ibi sequitur conditiones materiæ, 414A', B'. — Cuilibet speciei assignatur certa quantitas, a qua non receditur notabiliter sine errore, XXV 274C', et cuilibet individuo speciei pariter determinata quantitas ad quam assurgere potest, cuius mensura accipitur secundum proportionem caloris et humidi in eo, 274D', et unusquisque in hac quantitate resurget, ad quam naturaliter pervenire poterat, 282D'. — Quantitas, non molis sed virtutis, XX 97D', cum non officiat simplicitati, 98A, reperitur in divinis, et quidem multipliceiter, 400B'; quamvis enim in divinis non sit quantitas proprie dicta, sunt tamen aliquæ quantitatis species, XX 96C, ac proinde æqualitas, 96D, quæ fundatur in unitate quantitatis, 97B, 101B', D', 102B, B', D'.

In Eucharistia sacramento. Quæ non habent quantitatem, vel non ratione quantitatis sunt in loco, sub quacumque quantitate indifferenter consistere possunt, XXIV 254A. — Quum res convertitur in aliquid præexistens, non est possibile quantum converti in quantum, XXIV 289D. — Quantitas naturaliter sine subjecto esse nequit, sed solum potestate divina, XXIV 314A'. In sacramentalibus speciebus, quantitas sola sine subjecto seu per se subsistere videatur, XXIV 314A', 315B, 317B, 318C, contra Scotum, 317C, et ei præstitutum est alia accidentia sustinere, 315C, D, D', 319A, et individuare, 315D, C'. Quantitas non est naturaliter subjectum transmutationis, quia naturaliter esse nequit sine materia, XXIV 322C, sed quum ei supernaturaliter confertur sine subjecto subsistere, potest esse subjectum transmutationis, 322D; et ita quantitas qualitatibus subjecta est principium alterationis specierum sacramentalium,

321D', quia, sicut ei divinitus collatum est per se subsistere in sacramento, et aliis accidentibus substare, 328B, ita et supplere vicem substantiæ ad effectus generationis et nutritionis, 328 C, D. Propter remanentem quantitatem quæ subest qualitatibus, possunt fieri in sacramentalibus speciebus alteratio, XXIV 321C', 322C, D', 323C, motus localis, 262D, 322D', augmentum aut diminutio, 322A', 323A, B, 325C, generatio et corruptio, 323D', 325D. Item, per qualitates in quantitate subjectatas, species agere possunt quæ prius agebant ante transubstantiationem, XXIV 324B', C', ut extrinseca substantialiter mutare, 324D', et in ea converti in quæ poterant substantiæ præexistentes, 326B.

QUID. Quomodo sit circumstantia peccati, XXIV 434C', D', et quid includat, 435B, C. Inter ceteras circumstantias magis aggravat actum, quoniam dat ei speciem, XXIV 435D'.

QUIDDITAS est per quod unumquodque in determinata consistit natura, XIX 363A'; et quum non sit nisi ipsa rei essentia seu natura, XXI 486A', 499D, quælibet res quidditatem suam habet a se formaliter, 49B, et quod habet ex sua quidditate habet ex se, 486C'. Item quidditas rei non est forma tantum, sed compositum, XXII 29C, et est quod definitione exprimitur, 29B. Composita esse potest aut simplex, XXI 486B'. Quidditas simplificium entium, quum non fundetur in partibus, est ipsum simplex, XXI 204D', XXV 415B, et est quod est, XXI 486D'; quidditas autem compositorum quæ partes sequitur est quo est, 486C', 499D. In quidditatibus creaturarum tria sunt signa imaginanda, XIX 465D'; et circa rei quidditatem possumus triplicem habere intellectum verum, XXI 492B, et unum falsum, 492A'. — Esse quidditativum seu essentiæ, XIX 384B, creaturis inest essentialiter licet participative, et non differt a creatura, 407A, et in omni creato secundum Thomam, dubitante

Carlusiano, 408D, differt ab esse existentiæ, 407D', sicut potentia ab actu, XXI 187A. Omne enim quod est in genere habet quidditatem differentem ab esse, quia commune generis prædicat quidditatem, quæ non habet esse nisi in individuo, XIX 392C'; in Deo autem, esse est quidditas sua, 392D', unde a quidditate nomen recipit creatura, et ab esse Creator, quia esse ejus est ejus quidditas, 363A', sed rei veritas magis fundatur in esse quam in quidditate, 357B. An quidditates rerum specificæ essentiam divinam pro idea habere valeant, XX 401D, 402D, et quomodo in divina essentia repræsententur, 497B. — Quidditates rerum materialium, quum sint objectum intellectus humani, XIX 219B, ab illo immediate conspici valent; quidditates vero quarumdam rerum immaterialium mediate ab illo attingi possunt, XXI 270A; substantiarum autem separatarum quidditates nec immediate nec mediate, XIX 219B', XXI 270C; ideo de sensibilibus et substantiis separatis quidditas non nisi fere æquivoce dicitur, 270B, 271C, aut saltem analogice, 271B', quia immaterialium quidditates sensibilium quidditatibus insufficienter exprimuntur, 271C. An intellectus, abstracto ab omni forma imaginabili intelligibilem quidditatem, XXV 415A, ita ut ad quidditatem perveniat sine quiditate, intelligat substantiæ separatae quidditatem, 415B, affirmant Alphorbius et Avempote, 414D', sed perperam, quia quidditas substantiæ materialis ab intellectu abstracta non est unius rationis cum substantiarum separatarum quidditatibus, 415C. Item intelligi nequeunt substantiæ separatae per impressionem quidditatum suarum in mente humana, quia ad intelligentiam quidditatis, oportet ut fiat in intelleetu similitudo ejusdem rationis secundum speciem, et ad modum intelligentis, XXV 415A', D'.

QUIES, quæ in privatione motus consistit,

XXII 114A', 116D, multiplici modo Deo convenit, 114B, 116A', qui multiplici sensu dicitur ab opere quievisse die septimo, 115B, D', 116B', quanquam non sic requieverit ut nihil deinceps produxerit, 114C, D, 116A, B, C. Quies nobilior est dispositio quam motus, quum ad eam ordinetur motus, XXV 388C, et ad rationem fruitionis pertinet XIX 113B, 114C, 116B, D, ad quam sc̄ habet sicut ejus differentia specifica, 116D. Non in actu cognitivæ reperire est, sed in actu appetitivæ, juxta Richardum, XIX 115A', quia ad voluntatem propriæ pertinet, juxta Bonaventuram, 113B, 114A', quanquam melius ad quāmēnque virtutem pertinere dicenda sit, 114B'. Eadem virtute quiescat voluntas in termino qua movetur ad terminum, XXV 399A, non autem eodem actu, 394D; quies tamen non est finis motus, sed consequens finem, 404A. An in quietatione appetitus sit beatitudo, XXV 394D, 399B, 404A, B. Quot modis res corporales dicuntur quiescere, tot modis spiritus dicuntur frui vel in Deo quiescere, XIX 133D, B'. In possessione Dei tantum erit animæ quies, ubi nihil erit ultra quærendum, XIX 266D', quia in unitate dumtaxat quiescere potest mens humana, 126A. Non est inconveniens aliquid simul quiescere et moveri sub diverso tamen respectu, XIX 412D. — Secundum Guillelmum, ultra novem cœlos mobiles, est aliud cœlum quietissimum, XXI 156D'.

QUINTA ESSENTIA. Quum experientia constet cœlos sine gravitate et levitate consistere, XXII 57A', nec constare ex contrariis neque ex elementis, 59B, nee cum elementis convenire in motu et in actione, 58D, posuerunt peripatetici et multi theologi quintum corpus, 58B, C, id est quintam essentiam, 58C', quæ non habet contrarium, 58A', et a luna supra in decem comprehenditur cœlis, 58C', (negantibus tamen nonnullis, 60D et s.), vel in tribus superioribus tantum, juxta

alios, 61 C'. An visibilis sit disputatur, XXII 84 B'. Circulari motu movetur, XXIII 391 C', et naturaliter flexibilis est et divisibilis, quin forma sua privari possit, XXII 63 C; vel econtra, juxta alios, solidum quid est et inscissibile, 63 D, cuius subtilitas attenditur non penes maiorem aut minorem raritatem, 84 D', sed penes maiorem et minorem virtutem substantiae, 82 A. Nil de quinta essentia in compositionem venire potest corporis humani, XXII 145 C, quem ipsa sit indivisibilis et impassibilis, 145 D, 396 B', XXV 278 D', 279 A, nec in compositionem etiam corporis gloriose, XXIII 391 C', XXV 278 D', 279 A, contradicente tamen firmiter Alexandro, XXIII 394 A, multis argumentis, 394 B, C, D, et concludente quod in corpore mortali latet quinta essentia, quae in gloriose dominabitur, 394 D. Secundum Thomam, non potest corpori humano, etiam gloriose, impassibilitatem conferre, XXV 279 A, B.— Per artem alchimiae dicunt quidam omnia elementa ad naturam quinti corporis reduci posse, XXV 369 B'.

QUINTILIANUS, latinus rhetor, Institutio-
nis oratoriae auctor (42-120) allegatur de
imaginativae influentia in conceptione
et formatione prolis, XXII 203 C.

QUIS. Quomodo sit circumstantia peccati,
XXIV 434 B, D, quod notabiliter gravare
solet, 436 A.

QUOD EST apud Albertum hypostasim si-
gnificat seu suppositum, XIX 184 D, XXI
204 C', seu quod substata formae, 198 B,
seu naturam particulatam, 204 D; apud
Thomam naturam designat secundum
quod recipit esse, XIX 184 A'; apud Hen-
ricum, essentiam, XXI 199 D; juxta quos-
dam, designat non modo essentiam, sed
suppositum creatum, sicut quo est desi-
gnat esse in reatum quo omnia sunt
efficienter, 191 A'. Quod est, principium
est intellectus possibilis, XIX 285 A. In
quod est duo considerantur: natura com-
munis, et limitatio naturae, quae duo dif-
ferunt ratione, XIX 411 A, et etiam re,

411 B. Ratione tantum quo est seu ipsum
esse actuale differt a quod est seu essen-
tia, juxta Henricum, XXI 193 A', 193 B',
ratione et realiter, juxta Thomam et alios,
200 D, secundum quos in primo tantum,
id est in Deo, idem sunt quod est et quo
est, dum in omni quod est citra primum,
aliud est quo est, aliud quod est, 49 A,
aliud quod est, aliud esse, 149 A'; unde,
secundum illos, in omni ente creato
adest compositio ex quo est et quod est,
XXI 196 B', 199 D, sicut ex limitato et
limitante, 202 B, etiam in angelis, 199 D,
204 D, B', 203 A, 206 A, ubi quod est dicit
naturam particulatam, 204 D, et est quasi
materiale angelii, 204 A'. Quid sint quod
est et quo est in angelis, juxta Thomam,
XXI 186 D', et juxta Albertum, 197 B',
198 B. Item, in creaturis differunt quod
est et quis est, XXI 196 B'.

QUO EST, apud Albertum, significat natu-
ram seu essentiam, XIX 184 D, XXI 204
B', seu naturam communem, 204 D, seu
formam compositi, 198 B; apud Thomam,
designat ipsum esse actuale seu esse
exsistentiae actualis, XIX 184 D. Quo est
principium est intellectus agentis, XIX
285 A. In quibusdam, differt a quod est,
et actu communicatur per divisionem
quod est, ut in generabilibus, XIX 184
A; in aliis differt a quod est, sed actua-
liter non communicatur, ut in stellis,
ibid., in aliis differt a quod est, et tamen
simpliciter est ipsum quod est indivisi-
bile, ut in angelis, 184 C; in aliis omnino
indifferens est a quod est, et manet in
omnibus suppositis, ut in Deo, 184 C. An
quo est et quod est vocari possint partes
essentiales entis in quibus sunt, XIX
402 C', 403 B'. Omnis creatura, etiam spi-
ritualis, composita est ex quo est et
quod est, XIX 402 A', 403 B', D', 404 A,
C', XXI 196 B', 199 D; et in compositis
quo est potest tripliciter accipi ut forma
partis, ut forma totius, ut actus essendi,
in simplicibus vero, tantummodo est
actus essendi, XIX 411 A: unde, juxta
Thomam, in simplicibus, quo est est

ipsa quidditas, XXI 186 D'; et ita quandoque sumitur pro quidditate, quamquam communius pro esse, 199 D, sed in angelis non est esse, 202

B', sed natura communis, 204 D. QUOMODO, ut circumstantia peccati, quid designet, XXIV 434 C', D', quomodo peccatum aggravet, XXIV 436 A.

R

RABANUS Maurus, Fuldensis monachus et Alecini discipulus, deinceps Magontiacensis archiepiscopus († 856), allegatur in disputationibus de creatione lucis et solis, XXII 39 A'; item allegatur de numero cœlorum, quæ septem esse vult, de duobus quæ ad esse cœli requiruntur, 61 C et s., de cœlo aero et æthereo, 62 A, B, de obscuratione lumiuarium cœli in fine mundi, XXV 382 B, de compositione cœlestium corporum, quæ sentit elementaris esse naturæ, non altioris speciei nec quintæ essentiæ, XXII 60 D, A', de quatuor coæquævis, scilicet angelus, cœlum, tempus et materia, 26 B. — Item allegatur de conversionibus a Pharaonis magis, scilicet virgarum in serpentes et aquæ in sanguinem, effectis, quas non fuisse reales opinatur, XXI 431 A. — Item allegatur de datione gratiæ et Sancti Spiritus in Baptismo et Confirmatione, XIX 552 B, XXIV 193 B, et de ritibus et injunctionibus in Baptismo usitatis, 166 B', C'; item de dominatione qua vocatnr Christus homo dominicus, XXIII 173 C.

RADIUS. Non idem sunt radius, lux, lumen et splendor, XXII 41 A. Tripex est radius : rectus, fractus et reflexus, XXII 45 A'. An sit corpus, et habeat esse intentionale, et quomodo a sole emittatur, XXII 42 A', 45 A'. — Cœlestis circuli radiationes movent inferiorem naturam ad generationem et corruptionem, XXI 92 C, sed quia fiunt secundum descriptionem polygonii in circulo, ad figuræ easdem non revertuntur, 92 B'. — An verius inveniatur radius in spiritualibus

quam in corporalibus, XXII 45 B'. — Impossibile est nobis lucere divinum radium, nisi symbolis circumvelatum, XXI 479 D'.

RAIMUNDUS (S.) de Pennafort, Ord. Præd., canonistarum patronus, (1175-1275), episcopos et sacerdotes docet in exordio Ecclesiæ quoad rem et potestatem certe distinctos esse, etsi non semper quoad nomen, XXV 35 B. — Item allegatur de restitutione in ludo, XXIV 413 B', de iteratione confessionis, 486 C, D, et de casu simoniae in exigenda pecunia a persona in religionem ingressura, XXV 51 A'.

RANÆ de foliis quibusdam celeriter nascentur, XXI 424 A, et faciliter, 424 C. — De realitate ranarum a Pharaonis magis productis disputatur, XXI 423 A', 427 D', 431 D.

RAPHAEL archangelus, an vere vel imaginariae Tobiæ apparuerit, XXI 457 C.

RAPTUS alicujus sponsæ impedit matrimonium contrahendum, non autem dirimit contractum, XXV 151 A.

RARITAS. Rarum a denso differt, XXII 396 B, sed, quum de denso fit rarum, an sit quantitas nova disputatur, XXIV 320 B, D'. Materia parva magna effici nequit nisi per rarefactionem, XXII 397 C, 402 C, B', sive hoc fiat virtute naturæ, 163 C, A', sive saltem divina, 162 D, 163 C'. Non per rarefactionem augeri corpus humanum evidens est, XXII 396 C. In qualibet materialium specie, est quidem rarefactionis terminus, ultra quem species non salvatur, XXII 53 C, et sic aqua nimis rarefacta fieret aer, et aer ignis,

qui quum sit ultimus raritatis in materia gradus, 53 D, 397 D, videri nequit quando fit elementaris, 81 C, sicut nec videri queunt aer purus et quinta essentia, 81 B'. Penes elementa subtilitas attenditur secundum raritatem, XXII 82 A, non autem penes cœlestia, 81 D', et mixta, in quibus minus rara subtiliora esse possunt, 82 C.

RATIO multipliciter sumitur, sed maxime: primo pro actu rationis ratiocinantis, vel pro potentia qua est ratio; secundo prout est nomen intentionis significans definitionem rei, XX 358 A; tertio prout causam significat, XXII 172 D'.

Tanquam potentia intellectiva, dupliciter sumitur, vel prout contra sensum dividitur, siveconvenit non tantum homini sed et angelis et Deo, XXI 117 C, vel prout contra intellectum purum dividitur, et sic soli homini convenit, cuius cognitio inquisitiva est, 115 B, 117 A, intellectum purum tamen imitans quia ejus inquisitio ad intelligentiam rei terminatur, 117 B. Et ita ratio, quæ non est idem ac anima, XIX 279 C', virtus est collectiva per quam homo circa facienda appetenda regitur, XXII 281 C, 282 D, per lumen universalium principiorum ipsi cum natura insertorum, 281 C', et scientiam tam speculativam quam practicam accipit, 281 D'; et quum proprie facit currere a causa in causatum, ejus actus est deducere principia in conclusiones, 276 D', 281 B'. Quum ergo ratio hominem illuminet ad intelligendum, XIX 47, est efficax ad eum docendum, *ibid.*, inter vestigia Dei recte recensetur, 237 A' et s., et merito vocatur participatio quædam luminis in creati, 211 B', sive interior oculus hominis, 211 C', et secundum quam optimum hominis est esse, 55 C, 412 C'. Sed quia veritatem inquirit per discursum, XXIII 570 B, et in umbra tantum intelligentiae oritur, XXI 416 B, 206 D, natura hominis rationalis cum intellectuali pura nec in specie nec in genere proximo convenire

dicitur, 222 D'. In homine autem, una est ratio cum intellectu potentia, XXII 277 C', 281 D', 283 A', quæ, ob diversos actus, dicitur ratio in quantum discurrit, et intellectus in quantum intuetur, 282 A, et ad intellectum comparatur ut motus ad quietem, 283 B'. Duplex est, ratio scilicet superior, quæ ad Deum extenditur per contemplationem, XXII 282 A, et rationibus æternis contemplandis et consulendis inhæret, 282 B, A', 283 A', et ex eis quod bonum vel malum est discutit, 282 C', considerans principia revelata, juxta Durandum, 284 A', regulam æternam, juxta Scotum, 284 D', ad sapientiam pertinens, 282 B, et a sapientia perfecta, 282 D', XXIII 572 C'; et ratio inferior, quæ ad temporalia gubernanda deflectitur, XXII 282 B, et ex rationibus temporalibus quid sit utile aut honestum discernit, 282 C', 283 A', considerans principia naturaliter nota, juxta Durandum, 284 A', conclusiones regulæ æternæ, juxta Scotum, 284 D', et a scientia perfecta, 282 D', XXIII 572 C'. Inter quam rationem superiorem et inferiorem lex est conjugii, XXII 291 A, in qua superior viro comparatur et inferior mulieri, 284 C, 290 D', 292 A; sed una et altera una et eadem sunt potentia, 282 C, 283 C', 284 C, B', C', et versantur circa idem objectum, scilicet operabilia, 283 D, et ab invicem distinguuntur diversitate objectorum, juxta Albertum, 282 C, vel potius actuum, habituum, 284 A, et mediorum, 282 B', 283 A'. Item in utraque, sive inferiore sive superiore, accidere potest peccatum, XXII 286 D, 287 A', 288 B, 289 B', C', 522 C, et peccatum sive mortale sive veniale, 288 D, D', 289 A', 290 D', 291 D, (*Cf. Peccatum*), ad quod expiadum secundum rationem tam inferiorem quam superiorem pati potuit et passus est Christus, XXIII 285 A', D', 288 A et s., distinctis tamen ratione ut tali et ratione ut natura, 285 B', 288 D, A'. Item, ratio directiva est voluntatis, XXII 288 C, 513 C, XXIII 545 B, 546 C',

que idcirco dicitur bona quoties conformis est recte rationi, XXII 513B; unde rationis est precipere, tanquam rex et vir, voluntati tanquam tyrauno, XIX 55C, 412C', 415D', XXII 271B, ad quam se habet ut apprehensio sensitiva ad sensualitatem, 282C, et cuius actus morales tribus modis ordinat, XXIII 524A'. — Rationale dupliciter dicitur, ita primo quod est vere rationale et intellectivæ naturæ, et secundo quod rationi obedit; quo largiori sensu, omnes virtutes sunt aliquo modo in parte rationali, XXIII 524A', 527B', quia in omni virtute oportet esse ordinem rationis, quem in alium hominis sit obviare rationi, 485B; imo vero prudentia tantum et justitia, XXIII 524D, A', 527B', quæ præcisisus in ratione subjective sunt, quia, quem ratio sit iudex in regno animæ, justitia, hic judicialis est, et prudentia, consiliaria, XXIII 526A', B', 527A', B', XXIV 361C'; pœnitentia vero non proprie in ratione est, *ibid.* et s., nec dolor, nisi ut in ostendente quod voluntati repugnat, XXIII 288A, D. Diversimode ratio perficitur a virtute, dono, beatitudine et fructu, XXIII 554D. Ratio a synderesi prima principia accipit, XXII 296B, et in syllogismo minorem subministrat, 296A', B', nec sibi relicta cernit nisi quæ naturalia sunt, 380B. — Triplices est status rationis circa veritatem, XXIII 312A, et duplex est rationis practicæ judicium, alterum discretionis, quo discernit aliquid agendum esse vel non, 520C, aliud definitivum, quo imperat aliquid fieri aut non fieri, 520D. Ratio duplice modo ad aliquid probandum inducitur, XIX 235A, cui, ubi deficit auctoritas, obsequendum est, XXII 208A. — Ratiocinativo modo utitur theologia, XIX 89B', ad confutandos adversarios, ad fovendos infirmos, 89C', et ad delectandos perfectos, 89D'. An et quomodo rationes illæ minuant fidei meritum, XIX 66B', 89D'. Nullo modo ad Trinitatem probandam adducenda est ratio, XIX 228

D', 229D et s., 230B, 231B', 232C, nisi dupliciter derogetur fidei, 235B. — Distinctio rationis dicitur que sequitur rem non secundum esse suum reale, sed in quantum intellectam, XIX 153D', quæ duplex esse potest, 156B'. — Paulatim in homine convalescit ratio, secundum quod humorum motus quietantur, et triplex ejus assignatur gradus, secundum primum, secundum, et tertium septennium, XXV 80D.

Prout nomen intentionis significat, ratio nihil aliud designat nisi nomen alicujus rei vel definitionem, XIX 153A, quod tripliciter fieri potest secundum quod super rem tantum, vel super intellectum tantum, vel partim super rem et partim super intellectum ratio fundatur, 450A, C, 453A et s. Prout definitionem realem significat, est in anima tantum, sed fundamentum habens in re, XX 358C. — Distinguendum est inter rationem, sapientiam, ideam, XX 393A', et exemplar, 420D. — In Deo ponuntur plures rationes, XX 420A', maxime scilicet perfectionales, ex relatione creaturarum ad Ipsum, et ideales, ex relatione Ipsius ad creaturas, XXI 433B.

Ultimo, ratio pro causa sumitur, XXII 172D', et sic in mundo multæ sunt rerum rationes, nempe primordiales seu ideales, quæ in Verbo ab æterno sunt, 467B, 170B, 472D', radicales, quæ elementis concreatae sunt, 467C, C', distinctivæ, quibus producta sunt genera et species, 467D, seminales, quibus multiplicantur et renovantur entia, 467A', obedientiales, quibus omnis creatura ad nutum creatoris disponitur, 167B', 170A, et fiunt miracula, 467C', originales, 467C', naturales et causales, XXI 245D', XXII 167B, D', 172D'; quæ omnes ratione formaliter differunt, et respectu diversorum diversa nomina sortiuntur, 467B', 468C. Speciatim, vere sunt rationes semiinales, XXI 245D', XXII 166C, 179A, quæ proprie dicuntur et rationes, 171B, et seminales, 171A, et sunt materiæ

inditæ, 467 A', 468 C, 471 B, 475 A, 181 A', et quadrupliciter considerari possunt, 171 A', quanquam dupliciter communius, scilicet vel communiter, 472 B, 474 C', vel proprie, 474 C'; non sunt nisi in viventibus, 473 B', nec ab extra eis superveniunt, 473 A'. Quid autem sint haec principia generationis naturalis, varie in variis invenitur : vel naturæ simplices et incorporeæ, elementis impressæ, XXII 175 A, C', vel virtutes activæ semini inditæ, 473 C, D', 478 A, B, vel potentiae passivæ, 473 B, 479 D, vel virtutes tam activæ quam passivæ, 471 C, A', 481 C, id est formæ inchoatæ in materia juxta, multos, 466 B', D', 470 C, 474 D, 476 D, C', 478 C', contradicentibus aliis, 473 B', 477 A, C', 479 B', vel formæ completæ, juxta quosdam, 471 A, incompletæ, juxta alios, 470 D, universales, secundum nonnullos, 470 C, particulares, secundum alios, 474 B', formæ substantiales semi-nis juxta Scotum, 480 D, contra Richar-dum, 473 C', nec proprie se tenent ex parte materiæ nec compositi, 476 A', sed potius, juxta Henricum, ex parte formæ, 476 B'. — Ratio seminalis in Adam quasi infinite multiplicari potuit, tum ex parte quantitatis, XXII 403 D', 404 A', tum ex parte virtutis, 404 A, C'.

REALES antiquitus vocabantur Realistæ, et sequi dicebantur viam verorum Peripateticorum, XX 555 A. — In Deo scientiam enuntiabilium incipere et desinere dicebant, XX 496 C.

REATUS nihil aliud est quam obligatio ad paenam, XXII 560 C', sed quandoque sumitur pro culpa, quandoque pro pœna, 560 B', D'. Quodlibet peccatum actuale sequitur, XXII 561 A, quia cuiilibet debetur pena, 560 D', 561 B, nec ullum remitti potest nisi per paenam compensetur ejus deordinatio, 561 C; et fundatur vel super actum, 561 A', vel super habitum seu maculam, 560 B', 561 B', vel super deformitatem, 562 A, vel etiam super essentiam animæ, XXIV 360 D. Reatus pœnæ æternæ respicit ad cul-

pam præsentem, XXII 561 D', et fundatur super maculam et deformitatem, 562 A; reatus pœnæ temporalis respicere potest ad culpam non præsentem, sed præterita, 561 D'. — An et quomodo, cessante peccato, maneat reatus, XXII 561 A et s., 562 A, B. — An sit relatio realis vel rationis, XXIV 360 D. — Cf. Peccatum, Remissio.

RECEPTIO. Quod in aliquo recipitur, in eo per modum recipientis recipitur, XXV 415 A'. Per nullam similitudinem in intellectu creato receptam immediate videri potest divina essentia, 415 D', 416 A. — Quandocunque in eodem recipiantur duo inæqualia, proportio perfectioris ad minus perfectum est sicut proportio formæ ad materiam, XXV 416 C.

RECIDIVUS : Relapsus in peccatum speciem ingratitudinis acquirit, XXIV 578 B', 580 D, 582 C, qua sequens peccatum fit gravius, 578 A', 579 B', 582 C', non tamen tam grave quam præterita simul, juxta Thomam, 580 D', contra Parisiensem, 581 D', 582 C; ideo in recidivis quandoque redire dicuntur præterita peccata, non quoad numerum aut speciem, 578 D, 579 D, C', nec quoad culpam aut reatum, 579 A', D', 580 C, sed quoad effectum, 580 C, seu quoad pœnam, 582 D, C'. — An recidivus priora peccata confiteri teneatur, affirmant qui tenent ea redire quoad culpam seu reatum, XXIV 581 D; affirmant pariter alii, si alii confessario fiat nova confessio, sed negant si fiat eidem, saltem non tenetur nisi indirekte, et quantum sufficit ad manifestandam ingratitudinem, 581 C'.

RECTITUDO. Illud rectum dicitur quod non prætergreditur ordinem finis debiti, XXII 551 A, et tunc dicitur homo rectus, dum intelligentia ejus adæquatur summæ veritati in cognoscendo, voluntasque ejus conformatur summæ bonitati in diligendo, et virtus ejus continuatur summæ potestati in operando, XXI 33, et talis fuit rectitudo primi hominis, in quo inferiora superioribus subdebandit,

et superiora ab inferioribus non impediabantur, XXII 253B'. Alia tamen est rectitudo naturæ, ad quam pertinet justitia originalis, et alia gratiæ ad quam spectat justitia meritaria, XXI 331D'. — Rectitudo, secundum quod est passio continui, XIX 357A', secundum diversas rationes de diversis predicatur virtutibus, ut justitiæ, bonitatis, veritatis, 357B'.

REDEMPPIO. De redemptione quomodo agatur in tertio libro sententiarum, XXIII 27. — Redemptio est contractus justitiæ commutativæ, ad quem requiritur æqualitas quantitatis, XXIII 356D. — Humanam naturam reparari decebat sapientiam Dei, XXIII 33A', D', 353C, 354D, non tamen sine satisfactione ob justitiam, 33A', 34A', 352D', 354D, quæ peccatum inultum relinquere nequit, 34 A', C', 353A, et quum reparatio haec, undeque necessaria, 352A', 354A', nec per hominem fieri posset, 33B', 35 B', 353B, 356B, nec per angelum, 33B', D', saltem ne tolleretur angeli et hominis æqualitas in gloria, XXII 426A', nec per meram creaturam, XXIII 38A, 353A', 355A, 356A, ordinatissime per Deum facta est, 33C', ac Deum hominem, 38B; et quia ad sapientiam pertinet, XIX 45, per Verbum facta est, et quia ex amore processit, *ibid.*, in ipsa potissime reluet bonitas Dei, XXV 351D', et misericordia, XIX 80C. — Per nullam autem creaturam reparari potuit humana natura, XXIII 35C, quia nulla adæquare potest totius naturæ bonitatem, 35D, 355A, nec valet ei supernaturalia restituere, 35B', 355A. Per alium tamen modum potuisse Deus reparare hominem, XXIII 36B, 37D, A', 354C, 355D, sed nullus fuit adeo congruus ut incarnationis, 36B, nec tam conveniens tum reparatori, 37A', tum reparato, 37C', et reparationi, 37D', 41B, B', 354A, C, 355B et s.; imo non nisi illo modo potuit homo condigne redemi, 356A, in quo mirabiliter unite sunt Dei misericordia

et justitia, 34B', sapientia et potentia, 36A, 37B', 38A', excitantur hominum fides, spes et charitas, 36C, 41B', eruuntur per contraria Adae excessus, 41C, et innumeræ præstantur utilitates, 36B', 41B'. — Christo duplice modo competit esse redemptorem, XXIII 346A', in quantum Deus, 346B', et in quantum homo, 346C, et duplice modo nos redemit, 347A', C', unde ut causæ proxima Christo tribuenda est redemptio, 346B', 347B', 348A', ut causæ remote adscribi potest toli Trinitati, 347C'. Per redemptionem homo qui ab Adam natus erat filius iræ per naturæ traductionem, a Christo renascitur filius gratiæ per meritum actionis, XXII 211C.

REDUPPLICATIO in propositione varia designat, XIX 471B' 474A', XX 336D'.

REFLEXIO. Actus intellectus sicut et voluntatis super seipso reflectuntur, XIX 424D, sed vires organicae materiales in proprios actus reflecti nequeunt, 424C', XX 20A, XXII 131B'; quod enim ad se plene reflectitur, secundum quodlibet sui sibi conjungitur, nec est in eo situallis distantia, *ibid.* In omnibus potentiosis quæ ad se reflexivæ sunt, actum potentiae prius oportet ferri in objectum aliquod, deinde in seipsum, XXV 403D, sed tamen actus reflexus et actus in quem reflectitur non sunt duo, sed unus et idem aliter et aliter signatus, contradicente cartusiano, XIX 424A', D' et s. Sicut intellectus et voluntas, ita amor ad se ipsum reflecti potest, XX 19D, sed amor tanto perfectior est quanto minus ad se reflexus et retortus, XIX 422B', unde beati Deum purissime diligunt quia sine reflexione ad proprium commodum, 422D'. Cur caritas ad se reflecti possit, XX 19A', et non spes, 18B', 20C'.

REGIMEN. Entia nolunt male disponi : pluralitas autem principum mala, unus ergo princeps, XXI 97A', 219C. — Regimen monarchicum omnium est optimum, et tale est Ecclesiæ regimen, XXV 24A, 32B', quia paci et unitati subdit-

rum magis conducit, 32C'. — Opusculum de Reginine prælatorum Dyonisii cartusiani, allegatur de admonitione secreta præcedente denuntiationem Ecclesiæ, XXIV 531B.

REGNUM. Regere est actus Providentiae, XXV 396C'; providentiae autem subsunt tam ea quæ ad finem diriguntur quam ea quæ finem jam assecuta sunt, 396D'; quapropter regnum Dei dicuntur tam qui ambulant per fidem, i. e. Ecclesia militans, quam qui jam in fine sunt stabiliti, i. e. Ecclesia triumphans, 397A.

REGULA. Liber de regulis fidei seu de maximis Theologiæ Alani de Tusulis, (Doctoris Universalis, Ord. Cisterc. † 1202), allegatur de trinitate vestigiali quod rebus inest, XIX 239B; item, de dictione exclusiva facieute exclusionem quantum ad genus rei, non quantum ad rem generis, XX 127C.

REGULUS Marcus, dux romanus in bellis punieis, allegatur ab Augustino, in libro de civitate Dei, tanquam sponte morti durissimæ se exposuisse ex naturali amore rei publicæ, nullatenus ex caritate, XX 26C'.

RELATIO. *Extra divina.* Relatio alio modo dicitur aliquid quam alia entia, XX 417C, quia de ratione sua non habet quod sit aliquid, sed tantum ad aliquid, 417D, qua talis nil prædicat de eo de quo dicitur, 417A'. In relatione enim duo considerantur, esse suum quo est accidens et quod ponit aliquid in subjecto, XX 200C', et ratio sua; qua nihil ponit; hinc sunt aliquæ relationes quæ nihil ponentes, non sunt aliquid in rerum natura sed tantum respectus, 200D'; et aliud est ille respectus quo relatio referatur ad alterum, et qui nil ponit in subjecto, aliud esse relationis quo in re quadam relatio fundatur, et quod ponit aliquid, 337C'; sunt ergo relationes nihil reale in re ponentes, quas vocabat Porretanus adstantes, 303A', 337D'. Unde relatio non semper existit realiter in eo de quo dicitur, XX 297B, nec semper

importat realem respectum in utroque relativorum, 303D, sed quandoque realis est in utroque, quandoque rationis in utroque, quandoque realis in uno et rationis in altero, 303D, 304A, 338B', XXI 58C'. Item, aliae habent fundamentum in re et dicuntur reales, XX 201A, D', aliae non habent fundamentum in re de qua dicuntur, et dicuntur rationis, 201B, 202A, 214B, 215A, 216B' et s., quod contingit quatuor modis, 201C. — Relatio quum minimum habeat de entitate, in aliis rerum generibus causam habere debet, XXIII 81B, de qua entitate et realitate relationis, sicut de sua a proprio fundamento distinctione sive in divinis sive in creatis fusius disserunt doctores, XX 361C et s., XXI 118C', 119A. — Relatio interdum ex motu utriusque termini innascitur, vel ex motu unius sine motu alterius præcedente aut comitate, XXV 195B, vel ex motu unius cum motu alterius præcedente, 195C; unde, quamvis per se non terminet motum, semper tamen motum sequitur, XX 296A', C', XXIII 81B. Similiter desinit esse dupliciter, ex corruptione subjecti et ex subtractione sue causæ, XXV 195D; quæ enim pro causa habent motum actualem aut aptitudinem ad motum desinunt per subtractionem causæ, 195A'; quæ autem ex eo sunt quod aliquid prius motum est, non desinunt nisi per corruptionem subjecti, 195B'. Relatio alia est per modum actus, ut origo, alia per modum formæ, ut proprietas, XX 208C', 211C. Relationes quæ fundantur in actu intellectus possunt esse non tantum rationis, sed vere reales, XX 202B. Relationes non recipiunt magis et minus, XXII 382D', 429D'. Relativorum natura est ut sint simul tempore, natura et intellectu, XIX 485D', 486C', D', 487A, B. Diversis modis plurificantur relationes, XXIII 183A', D', 185A, C', 361D'. An multiplicato uno relativorum, necessario multiplicatur et alterum, XXIII 183C', 184B, 186A, 361D'.

In divinis. Ad intra. Quum in divinis sit distinctio, et nequeat esse per absoluta, XX 204B', 211C', 213D, oportet ut sit per relationes, originis scilicet vel proprietatis, 208C', 211C, quae sole in Trinitate faciunt pluralitatem, 218D, 219B. In divinis relatio non est nisi realis respectus unius personæ ad aliam, fundatus in eadem divina essentia, distinguens personas ab invicem, XX 233B'. Et sic intellecta, nihil in numero generum ita competit in divinis sicut relatio, XX 204C, 205A', 209A', et in speciebus relationum, nihil sicut relationes originis, 204C; sed notato quod ratio relationis prior sit simpliciter ratione accidentis, XX 206A, relatio, quæ tanquam genus et accidens cum aliis prædicamentis convenit, Deo non convenit, tanquam autem respectum habens non tantum ad subjectum, sed etiam ad objectum, XX 203D, 230D, A', C', differt ab aliis prædicamentis, et in divinis ponitur; verumtamen, in divinis non transit simpliciter in substantiam, sicut alia prædicamenta, sed quodammodo transit et quodammodo manet, 203A'; unde sequitur quod in rebus creatis minus habent relationes de ente, sed non in divinis, ubi realiter idem sunt cum essentia, 203B', a qua differunt ratione tantum, 358A, 362A, D, quia in divinis relatio transit in substantiam, 359C', 360A. Item, in creaturis, quævis relatio est aliquid aliud a suo subjecto, XX 117A'; in divinis, quantum ad esse suum, est divina essentia, et ponit aliquid; quantum ad rationem suam, distinguit personas, sed nihil ponit, 117B', 204B. Item, in creaturis, relationes sunt ex existentiæ modis, in divinis autem exsistentiæ modi, XX 204C, non accidentiales, sed connaturales, 205D'. — In Deo, duplex est genus relationum ad intra: realium, quibus distinguuntur personæ, rationalium quibus distinguuntur attributa, XIX 160D, et relationes rationales fundantur in relationibus realibus, 161

B', et ad ipsas pertinent, 161C', et relationes originis semper sunt reales, 198B', 199B', XX 202A, 207B. In personis autem, duplex est relatio, alia ad essentiam, qua ab ea differunt ratione, alia ad invicem, qua inter se differunt re, XIX 198D', 199A, non quidem re absolute, sed relativa, 199B, C', quod fieri nequit nisi per relationes originis, 439A', 494B', et per relationes originis oppositas, relationibus disparatis tantum ad hoc non sufficientibus, 459B', 460D', 461B, D', 468A, B, D, 501D. In personis divinis, relationes dicuntur quasi formæ, XIX 320C, 321B', non quidem proprie, sed per quamdam similitudinem, 321A, et sunt simul et in personis et ipsæ personæ, XX 200B', 201B', 204A; et quanquam secundum rationem respectus, potius sint ad aliquid quam in aliquo, secundum esse sui respectus sunt in persona, 203B, et non proprie in essentia, 360B, sive in personis immediate, in essentia mediate tantum, 233B', 361A, in qua tamen, secundum Henricum et Thomam fundantur sicut in re, 234A, 337D', 362D. Quamvis autem non sint ab essentia realiter distinctæ, sunt tamen aliquid, et ab invicem realiter distinguuntur, XX 220A, et distinguunt realiter personas, juxta Thomam, 208C, 209C, et alios, 209A', B', 219B et s., 219B, D; et distinctionem maxime manifestant, juxta Bonaventuram, 209D', 210D, et alios, 210A', C'; distinguunt tanquam principium formale, juxta Richardum, 212C', et Cartusianum, 213A; sed melius dicendum quod realiter distinguant personas, et hoc, potius in quantum relationes quam in quantum proprietates, 212B; et ita, sunt non tantum assistentes seu extra affixa, sed vere insistentes, 230C. Distinctione autem præhabita inter proprietatem, relationem et notionem, sive in se, XX 224A', sive in Trinitate, 224D', 225A, 226A, dicendum quod sicut divina essentia, in sua simplicitate, continet omnem

prorsus perfectionem, 274A', ita divina relatio, ex sua excellentia, concludit in se et quod est proprietatis personalis, et quod est relationis, 274B', et est ipsa subsistens, non realiter differens ab actione notionali, 274C', quam tamen præcedit ut proprietas, et sequitur ut relatio, 273D', cum antecessione et successione simili quoad actum originis, 241B, et actionem personalem, 241D. Item, dicendum quod relationes in divinis dicunt perfectiones, et sunt rationes amandi, XIX 473D, 474B. — Relatio, quamvis sit medium inter duo extrema, non est eadem numero in utroque extremorum, sed differens numero et quandoque specie, XX 239A, imo omnes relationes unius persona non sunt una, sed plures, nec una prædicatur de alia, 239B. — In Trinitate, sunt quatuor relationes, paternitas, communis spiratio, filiatio et processio, XX 225A', quæ distinguuntur ab invicem, 238B', sicut per relationes distinguntur processiones, XIX 459A', B', 494B', 495D, 498A, 501A et s., et stante relativa ejuslibet personæ proprietate, tres in Trinitate personæ sunt æquales, 185D. — Multipliciter aliiquid contingit dici relative de Patre, XX 332B'. — Relativa in divinis adjective designantur, XIX 421D. — Relativorum una est cognitio, sicut et fruitio, XIX 425C', 427B'.

Ad Extra. — Omnis relatio creatoris ad creaturas est rationis dumtaxat, XIX 81C', 245C', non realis, XX 303B', 304D, cum tamen fundamento in re, 295C', 300B, 303D, C'; omnis autem relatio creaturæ ad Deum est realis, XIX 81C', 245C', ideo potest esse subjectum realis scientiæ, 81A', C'. Item fusius, relationis realis triplex est genus, XX 300D, quorum nullum Deo competit erga creaturam, 300A', sed quæ omnia competunt creaturæ erga Deum, 300B'. Relationes ad extra, quum ex se non ponant aliiquid, sed habitudinem tantum, de novo possunt accidere Deo, XX 297B, et di-

cuntur de Deo ex tempore, dum relationes ad intra dicuntur ab æterno, 253D'.

(5) *In moralibus.* — Ad hoc ut actus sit meritorius, ad Deum est referendus, XXII 538B, 541A', sed non requiritur actualis relatio, 542A', cum sufficiat habitualis, 542C'. Alius est relationis defectus qui corruptit actum, alius qui non corruptit, XXII 542B, C, 543A', B'. RELIGIO, quandoque pro latria sumitur, XXIII 490C', et est virtus specialis, qua exhibetur cultus Deo debitus, 492B'. — Per vota religionis, homo perfecte reformatur et Christo conformatur, XXV 174D', 175D', imo taliter Deo consecratur ut nunquam consecrationem amittat, 172C'. — Religiosus non profitetur nisi quæ in regula continentur, XXII 588D, A', nec obediens tenetur nisi in his quæ ad regulam pertinent, 588B', sive directe, sive indirecte, 588C'. Ideo prælato obediens non debet contra præceptum potestatis majoris, XXII 589A, nec in his tenetur in quibus prælato non subditur, 589B, unde dijudicatur quandonam magis prælato quam episcopo, quandonam potius episcopo quam prælato obediens teneatur, 590A, C, A', 591C, A'. Religiosus in his quæ evidenter mala sunt, prælato obediens non debet, XXII 524D', 528B', in dubiis obediens tenetur, 524D', 525A, 526B', 528C', conformando conscientiam ad præceptum prælati, 525A, et omittere magis bonum ad faciendum minus quod præcipitur, 528C', D'. Religiosus, in seculo superiore, votum emittere non valet, XXV 466A', B', excepto voto arctiore religionem ingrediendi, 167C, ad quem tamen transitum tutius est superioris licentiam petere, 173C, D. Religiosus a prælato interrogatus, de proprio occulto peccato respondere non tenetur, XXIV 532C'. Quoad motum voluntatis interiorum, homo Deo tantum obediens tenetur, XXII 589C, sed religiosus et Deo et prælato suo 589A'. Religiosus proprium nullo modo habere licet, XXV

14C', D', nec super hoc potest dispensare prelatus, 14D'. Religiosus ad prælationem assumptus a votis substantialibus religionis non absolvitur, XXV 172C. Religiosus resuscitatus pristinis votis, ut antea, teneretur, XXV 175D'. — Religiosi indulgentias lucrari possunt, dummodo non solvatur observantia regularis; multo enim plus mercentur regulariter in claustrō vivendo, quam indulgentias extra exquirendo, XXIV 556B. — Religiosi qui ad celebrandum tantum ordinantur, tantam scientiam habere non tenentur, XXV 19C, et sufficere videtur ut psalmos et lectiones legere sciant, nisi confessarii aut magistri officium suscipiant, quo easu christianaæ fidei rudimenta saltem scire debent, 20B'. Religiosi optimi sunt parochorum coadiutores, XXIV 486B; ideo parochus quantumlibet idoneus eos ad concionandum admittere et invitare debet, 486A, et qui eos repellit aut molestat, lupus est, non pastor, 486B. Verumtamen qui eis confitetur eodem anno parocco suo confiteri tenetur, XXIV 482B', 483C', contra Argentinensem, 491A, ratione multiplici, 483C', D'; ideo fideles absolvere religiosi nequeunt nisi eis injungendo iterum confiteri parocco, juxta Henricum, 487D, et Parisienses, 487B', nec tamen ad nihil prodest eis facta confessio, 478D', 482C'. — Religiosa professio ante octavum decimum annum fieri nequit, XXV 155B'. An liceat a recipiendo religioso pecuniam exigere, XXV 47A, 50C, B', 51C et s. Religionis habitum suscipiens eamdem peccatorum remissionem dicitur suscipere quam in Baptismo, XXIV 134B. Qui in religione post tempus probationis manet, vovere censetur, XXV 169D, et ad tria principalia vota religionis tenetur, 169 A'. Quid de ingressu conjugum in religionem, matrimonio non consummato, XXV 78C et s, vel consummato, 78 A', 79 C. — Non valet juramentum religionem non ingrediendi, sed perjurium est,

XXIII 632B'. Qui vovit religionem ingredi, statim intrare tenetur, si ita vovit; et si in genere, non in specie, religionem vovit ingredi, in ista non receptus ad aliam ire tenetur, XXV 169A', C'. Votum religionis per alium expleri nequit, XXV 173D; ob bonum commune dispensationem patitur, 172B, quæ Papæ reservatur, 173A. Quum alia vota includat, in illud transmutari possunt quæcumque vota temporalia, XXV 173A', etiam votum peregrinationis in Terram Sanctam, 173C', et per ingressum religionis ita vovens ab omnibus istis absolvitur, 173D'. — Graviter peccant seculares carnales de religiosis bonis judicantes male, XX 228C'. Injicientes manus in religiosum excommunicationem Papæ reservatam incurront, XXIV 516A', exceptis octo personarum generibus, 516 B', et in septem casibus, 516 C'.

REMIGIUS Antissiodorensis, O. S. B. († 908), allegatur de opinione quorundam dicentium stellam qua Christo nato apparuit fuisse Spiritum Sanctum, XIX 579D. Item allegatur de natura et definitione passionum, XXIII 280A'.

REMISSIO. Angeli peccatum irremissibile, hominis autem remissibile fuit multis de causis, XXIII 33D', tum ex natura peccantium, 34A, tum ex genere peccati, 34B, et diversis modis dicitur peccatum irremissibile, XXI 373A, A'.

Remittere peccata de potestate effectiva ad Deum dumtaxat pertinet, XXIV 145B', et ad Christum ut Deum, 145B', 148A'; de potestate dispositiva, ad Christum ut hominem, qui virtute sue passionis meruit nobis peccata dimitti quoad culpam et pœnam, 145C', 148A', et per se totam pœnam potest condonare, 145D'. Hominibus autem non potuit potestas dari auctoritatis, ut tanquam a se ipsis peccata dimitterent, XXIV 145A', propter incapacitatem, 146C, 148B', nec potestas cooperationis, 146A, 148B', ita ut per modum causæ efficientis Deo

cooperentur, 146D, 149C; potestas excellentiae, invocationis et institutionis dari poterat, 146B, 149A, C', D', sed de facto ob certas causas non data est, 146C, 149D'; ideo eis non est collata nisi potestas ministerii tantum, 146B, C, 148B, nec poenam dimittere possunt nisi ut vicarii Christi et ejus meritorum dispensatores, 145D'. — Peccatum mortale sine aliis mortalibus remitti nequit, XXIV 382A, quia cum nullo mortali gratia consistere potest, 387A', et quia omnia mortalia inter se connexionem habent, 431A. Item non remitti possunt absque contritione et quadam saltem satisfactione, XXIV 386A, D. — Peccatum veniale, sive quoad culpam, sive quoad poenam remitti nequit sine contritione, XXIV 430D', 432B, sed ad hoc habitualis contritio sufficit, 428C, 430D', 431A, aut saltem implicita, 432B, C. Item sine mortali remitti nequit, quum omnem gratiam et fervorem tollat mortale, XXIV 431A'; ideo in damnatis non dimittitur in aeternum, 431C'; sed aliud sine alio remitti potest, quia nullam inter se habent connexionem, 431A, et sine novae infusione gratiae, quum gratiam non tollat, 431D'. Per ea quae caritatis excitant fervorem remittuntur, ut sacramenta, XXIV 432D', et per ea quae fervoris removent impedimenta, ut aqua benedicta, panis benedictus, exercitia humilitatis, etc., 433A. An venialia sine gratia gratificante remitti valeant, negant plerique, quia macula sunt animae, XXIV 565C, affirmant quidam, quia caritati non contrariantur, 565D; an sine contritione, negant alii, quia de ipsis nullatenus poenitere pertinet ad contemptum, 565A', affirmant alii, quia variis remediosis aliis curantur, *ibid.*; an in purgatorio remittantur, non modo quoad poenam, sed et quoad culpam, negant quidam, asserentes ea in justis ante mortem remitti vel per gratiam finaliem, 566C', vel per extinctionem fomitis, 566D', sed cum

sanctis est tenendum ea in Purgatorio remitti, 563B, et quia justi in vita meruerunt sibi post mortem fieri remissionem, 567D', vel quia eorum poenitentia caritati unita sufficit ad venialium remissionem, 568D', 569C. Per infusionem caritatis et gratiae non dimittuntur venialia, quia caritati non opponuntur, XXIV 370D, sed per actum caritatis contra ea in genere vel specie directum, *ibid.*, v. g. per generalem confessionem, 570A'. — Oblita peccata cum aliis remittuntur, XXIV 570B, sed si memoriae occurrant, distincte sunt confitenda, 569A'. — Etsi peccatum in Spiritum Sanctum remissibile sit, XXII 575B', 577D', variis de causis dicitur irremissibile, 575B', quia gratiae poenitentialis directe opponitur, 575A', et difficile remittitur, 576D. — An et quomodo remitti possit caritas, XX 54C' et s.

Quoniam remissio competit formis, XX 40D, vel his quae secundum magis vel minus dicuntur, XXII 560A. — Remissionem sicut intensionem recipit actus ex ordine ad subjectum, XXV 412B', et subjectum sequitur quandoque secundum potentiam ejus naturalem, quandoque secundum habitum perficiendum potentiam, 412C' et s. — Cf. Peccatum, Purgatorium.

REMUNERATIO. Triplex est remunerabile: primum, quod proprie mereri potest, est anima rationabilis; secundum, ut ei conjunctum, est proprium corpus; tertium est id quod ordinatur ad ipsum, id est ad ejus usum aut obsequium. Itaque, sicut homo punitur in tribus, scilicet in anima, in corpore, et in rebus sibi utilibus, ita in eisdem et praemiatur, XXV 387D'.

REPROBATIO quae est pars providentiae respectu eorum qui deficiunt, XX 523C, 524C', A, et sub praescientia et dispositione continetur, 381D', 384A, tria complectitur: praevisionem iniquitatis, subtractionem gratiae, præparationem poenae, 524D; et quoad primum non

cadit sub demerito, quoad secundum et tertium sub demerito cadit simpliciter, 532C. Quamvis sit præscientia culpæ, non est causa culpæ, sed tantum pœnæ, XX 523A', ideo nec Deo disconvenit, 523D, nec reprobis injuriam facit, 538 A', B', quia in Deo habet rationem motivam, 532B', 533C, 534C', 539D', 543D', non quidem causalem aut meritoriam, 532C, 534D, sed congruitatis et condescensione, 532C, 533C, C', 534C, 544B'. An possit considerari præscientia demeritorum, ut causa reprobationis, sicut usus boni arbitrii electionis, disputatur, XX 542C, B'. Cur sint reprobri et electi, causa est bonitas Dei et ordo universi, XX 538B; cur sint hi electi et hi reprobri, non est causa nisi beneplacitum Dei, juxta Thomam, 538A', et alios, 539 B, D, 540B', 544D, 543D'; est aliqua causa, sed occulta et inscrutabilis, juxta Bonaventuram, 533D, 534C, 538D', et alios, 542D', 543C, quibus consentit Cartusianus, 547D. Reprobi duabus de causis damnabuntur, quia scilicet opera omiserunt justitiae et misericordiaæ, XXV 364C', et multipliciæ de causa tot reprobos in mundo tolerat Deus, et maxime quia ex eis multi sunt electi nascituri, XXII 219C et s., XXIV 438B. In judicio generali gloriosam Christi humanitatem videbunt, XXV 379A, 380A, sed divinitatem in seipsa clare non consipient, 380C', quia sine gaudio videri nequit, 380D, C'. Ad felicitatem beatorum confert reproborum pœnam agnosceret, XX 385C.

REPTILIA, quid sint, XXII 406C', 109B. Quid inter reptile, volatile et natatile, XXII 409B.

REPUTIUM, seu libellus repudii, XXV 131 B, 133D, concessum est Judeis ad duritiam cordis, 130C, ob eorum crudelitatem et alias causas, 131B', 132B', 133C, 134B, ne uxores occiderent, 133B'; sed quia contrarium est tertio bono conjugali, seu sacramento, imo et juri naturali, 131A, B, per se, juxta plerosque, fuit malum, 132D', et peccatum mortale,

131B, et minime licitum, 132D', 133D', contra alios, 132C', 133D'; ideo permisum fuit, non jussum, 130C, seu potius toleratum, 131A', ita ut, licet malum, a lege non vindicaretur, 130C. Quid in eo concessum, quid vetitum, XXV 133B, D', 134A. Mulier sie repudiata alii nubere poterat, non autem ad priorem virum redire, XXV 131D', 133B; an sie nubendo peccaverit, affirmant plerique, 132 D', 134A, contra alios, 133A. Repudium, quia ad homicidium vitandum erat concessum, viris, non uxoribus, permettebatur, XXV 130C. — In Nova Lege, adulterium uxoris justa est causa repudii, XXV 130D, sed modo ex hac causa non solet divortium pronuntiari, 130A'. Repudium, quum sit contra legem naturæ, non solvit matrimonium, etiam inter infideles, XXV 483A, C.

RES, per oppositionem rationis ad signum, proprie dieitur id quod habet significatiōnem absolutam, non ad aliud relatam, XIX 101A, B'. Omne quidem signum est res, XIX 101D, sed non e converso omnis res est signum, 101A'. De rebus et signis tractat Scriptura, XIX 400C'; de eisdem disputat Magister, 102A : de rebus, in tribus primis libris, de signis, in quarto, 402B; in traditione enim scientiæ cognitio rerum præcedere debet cognitionem signorum, 402C. De rebus judicandum est ut sapientes, non minibus utendum ut plures, XX 248C'. Dum de rebus constat, frustra controversia habetur de verbis, XX 248C'. — Sunt res quibus est fruendum, XIX 102 D, alia quibus utendum, 102B', alia quibus fruendum et utendum, 102A', 103B. In rebus sunt bonum et malum, sicut verum et falsum in intellectu, XXV 406 A'. In rerum aestimatione, quærendum est non quod Deus potuerit facere, sed quid rei naturæ conveniat, XXI 160B, 162A, 163D. In productione rerum, quid scientiæ, quid voluntati, quid potentiaæ Dei sit tribuendum, XX 477D', 478A, C, D. — Alia est res naturæ, alia

res rationis, alia res essentiæ, XXI 492 C; ex relatione ad causam efficientem dicitur res naturæ, ex relatione ad causam exemplarem, res essentiæ, 492D. Suppositum, quod differt a re naturæ, XXIII 139B', D', non dicitur nisi de re completa per se subsistente, 139D'. An Christus ut homo dici possit res naturæ, XXIII 199B', 200 A'.

RESPUBLICA duplex est, alia sæcularis, alia spiritualis, XXIV 511D', quarum quilibet ea facere potest quæ ad suam utilitatem et conservationem requiruntur, 512A. Reipublicæ autem spiritualis sex sunt bona, XXIV 512A, quæ spiritualis magistratus per idonea media procurare tenetur, 512B; ideo jure auctoratatem habet rebelles ejiciendi, 512C.

RESTITUTIO est rei ablatae redditio vel recompensatio, XXIV 406A'. Inæqualitatem justitiae in rebus reparat, XXIV 396 D', et in quantum dicit rei injustæ ablatae redditionem, ad satisfactionem pertinet, 397A, non quidem ut pars, juxta quosdam, quia peccatum non expiat, 397B, 401A, sed tanquam quoddam praembulum, 397D, 411D, contra alios qui dicunt eam esse partem satisfactio- nis, 401B, D. Secundum omnes, omnino ad satisfactionem requiritur, XXIV 397 D, 401A, si fieri potest, 397A', et in quantum fieri potest, 397D', quandoque ratione rei acceptæ et acceptionis, 400 A', quandoque ratione rei acceptæ tan- tum, 400B', et quum sit de primis et puris moralibus, quæ sunt immobilia, 412 A, nullam dispensationem, vel a Papa, admittere potest, 411B', D'. Præcipue locum habet in rebus fortunæ, XXIV 397D', sed etiam in læsione famæ, 397 B', 399A', 401C, aut personæ, 397D', corporis scilicet, vel animæ, 401B', 409 B, D. Ideo ad restitutionem tenentur quicumque negligentia aut malitia aut imperitia proximo damnum inferunt, XXIV 414C', ut homicidæ, 410A, et qui vulnera et mutilationes infligunt, 410B', injuste damnificantes in bello, 402B,

advocati et medici negligentes aut impe- ritæ, 414A', C', qui injuste famam lœdunt proximi, 397C', 401C', aut injuste eum impediunt a consecutione boni, 398B; item quicumque rei alienæ conscientiam habent, per hæreditatem, donationem aut emptionem, 412B, qui pecuniam proximi ultra terminum servant, 398A, C, prælati Ecclesiæ sua bona diripientes, 400C, vel male administrantes, 413D', ministri Ecclesiæ non deservientes, 414 A, non residentes, aut rebus Ecclesiæ abutentes, 414B; item qui occasionem dant damni, 398A, C, prout cooperatores sunt damni, 411B', ut palpo seu adulator, si damni causa fuerit, 398C', mutus si ex officio reclamare teneatur, non mani- festans, si particeps sit lucri, 398D', jubens, consentiens, recipiens, participans, 398B', non obstans, quum ad id tenetur, 398C', ut principes qui latrones coercere negligunt, 400C', consilium dans, si tamen consilium fuerit efficax causa damni, 398C', 406B'. Omnes in damno cooperantes in solidum restituere tenentur, XXIV 408C; sed currentes cum fure non tenentur nisi defectu ipsius furis, seu principalis auctoris, 411B'. Resti- tuere tenetur qui aliquem defraudavit, si quid ultra necessitatem naturæ habeat, XXIV 402C, nec excusatur, etsi non ha- beat nisi necessaria naturæ, si alter indigeat ad sustentationem, 402D. Quid de eo qui præcidit in fundo suo venas per quas aqua in alterius puteum deri- vabatur, XXIV 402A', qui injuste pro- curat alium in servitutem redigi, 403A, qui retrahit a religionis ingressu perso- nam utilem, 402B', qui fingendo pau- pertatem eleemosynas accepit, 412A', vel fingendo sanctitatem, beneficium, 415C', qui aliquid ultra sortem recepit, in contractu mutui, 403B, 417B, loca- tionis, 404D, D', venditionis, 404A', aut emptionis, 404B', qui bona fide ablata, 407A, vel possedit sive ante tempus præscriptionis, 407C, sive post, 407B', qui bona furtiva dono accepit, 417A,

vel ab eo ejus bona sunt partim justa et partim injuste acquisita, 416 D', qui res suas ab aliis ablatas per vim aut fraudem recuperavit, 412 C. An et quonodo restitui debeantur quæ lucratus est aliquis in torneamentis, XXIV 406 B, D, 411 D, vel in ludo alecarum, 406 C, D, 411 A, 413 B', 415 D, vel ea quæ easu reperit, 405 B', quæ in mutuo accepit, 400 A', vel deposito, 400 B'. Quid de uxoro ex adulterio filium procreante, XXIV 402 C', 407 A, 408 C. Cui restituere debeat qui civitati nocuit, XXIV 399 C. vel Ecclesiæ, 399 D, 400 C, 413 D', qui aliquid simoniace recepit, 400 A, vel aliquid habet quod restitutum noxiun esset domino, 400 A, aut bono communi, 402 A. An usurarius restituere teneatur non modo usuram, sed fructus quos ex re aut pecunia usuraria legitime perceperit, vel fur fructus quos ex re sublata perceperit, XXIV 403 B. — Restitutio fieri debet statim et citius quo potest, XXIV 400 C', 411 A', 416 C', saltem ab eo qui nunquam fuit bona fidei possessor, 407 C, et etiam ab eo qui bona fide possedit, si urgeat tempus præscriptionis, *ibid.*, non autem transacto tempore præscriptionis, 407 B'. Restituere sufficit quantum ablatum est, ut reparetur æqualitas, XXIV 399 C', nisi per judicem aliquid per modum pœnæ adjiciatur, *ibid.*, ut in Veteri Lege, 398 B, D, 399 B', D', et quum non semper constet quid in quocumque easu sit restituendum, 406 C', vel secundum valorem ablati fieri potest, vel secundum acceptiōnem ejus a quo ablatum fuit, 406 A'. Restitutio ei facienda est cui illatum est damnum, si notus sit, XXIV 399 A, et commode fieri possit, 399 B, etiamsi restituens inde aliquid incurrat periculum, *ibid.*; alias fieri potest pauperibus, 399 B, C. — Cf. *Præscriptio, Mutuum.*

RESURRECTIO Christi. Mortuorum.

Resurrectio Christi multiplici de causa competebat Christo, XXIII 381 D, et viatoribus fuit necessaria, 380 B', et com-

prehensoribus, 380 C'; causa enim fuit resurrectionis fidelium, 381 B, XXV 233 B, 233 D', et salutem nostram complevit, et tertium sanctorum statum inchoavit, XXIII 384 D, et scandalum crucis evanescavit, 386 D; item, multis de causis eam accelerari decuit, 384 C, B', 385 B. Resurrectio Christi nec subito fieri decuit, nec usque ad diem judicii differri, XXIII 377 B, ideo recte post tres dies facta est, ut certo constaret de morte ejus et resurrectione, 377 C, 381 A', seu post triginta sex horas, 377 A', 385 D. Quum miraculum fuerit valde insolitum, firmius eam probari oportuit, XXIII 385 D, ideoque multiplicitate probata est, 382 C, 385 A', B', 386 B. Recte igitur Christus redivivus discipulis se manifestavit, ut confirmaretur eorum fides, XXIII 381 C'. — Qua hora surrexerit, XXIII 385 A, B. An propria virtute surrexerit, XXIII 384 C', D'. An qui cum eo resurrexerint, iterum mortui sint, XXIII 384 A', 385 B', 386 A', XXV 250 C.

Resurrectio mortuorum. Quadruplex est resurrectionis species, XXIII 380 D', 381 A, et ad resurrectionem quatuor requiruntur, 385 D.

De Veritate et Convenientia Resurrectionis. Resurrectio mortuorum, quæ est quasi secunda nativitas, XXV 244 B, naturalis diei nequit, quia in natura nullum est principium activum ad eam, 248 B', 255 B', 259 C, nec naturalis agentis virtute fieri potest, 237 B'; ideoque miraculum est, 244 C, 249 A, quod ratione comprehendendi nequit, XIX 47, XXV 244 D, nec apodietice demonstrari, 249 A, 258 C, 259 A, nisi per fidem, XIX 47; sed quum sit ex præexistente materia, minus mirabilis est quam creatio, XXV 244 C. Rationi tamen consentanea est futura resurrectio corporum, ut cum animabus præmium recipient, XXV 246 B', quia non anima sola sed et corpore meruit vel demeruit homo, 246 C', et anima sine corpore quasi mutilatur, 246 B', 258 D', nec aliter totaliter beatifi-

ficaretur homo, 246C', 248A, nec salveretur triformis substantiae divisio ab initio instituta, 254A. Nec ulla est difficultas ex parte Dei omnipotentis, XXV 244A', nec ex parte animae, quae totum esse hominis in se conservans, illud iterum corpori communicare potest, 244B', 257B, nec etiam ex parte corporis, si nulla praeter animam rationalem in eo ponatur forma, 244D', 257B; idecirco admirabilis non videtur nisi his qui Dei omnipotentiam non attendunt, 246D', nec tot exempla lignorum, 247A, animallium, 247B, et gemmarum quotidie ex putredine aut pulvere nascentium, 247C. Verumtamen difficilius explicatur, si praeter animam forma ponatur educta e potentia materiae, quae simul destructa, eadem numero reparari nequit, 245B, 257B, nec eadem e potentia materiae educiri, saltem ab agente naturali, 255B, 257C.

De causa et universalitate Resurrectionis. Resurrectionis causa principalis et effectiva est Deus Trinitas, XXV 249C, 256A, Christus; in quantum resurgens, 253C, 256A, sive voce eam imperans, 249D, 254C', sive apparitione eam provocans, 249A'; nec ad eam cooperabuntur angeli, nisi quoad corporum restaurationem, 249D', non autem ad eorum cum animabus reunionem et glorificationem, 250A. — Erit ergo resurrectio universalis, quia omnes resurgent homines, XXV 248A, etiam pueri in solo originali defuneti, 248B, 254D, et unica, ut videtur, quia omnes simul resurgent, 255B, ob varias rationes, 255C, nonnulli tamen putant electos ante reprobos suscitandos, 255B; sed quum distinguatur resurrectio prima a secunda, non de his agitur, sed de resurrectione animalium per gratiam in praesenti vita, distincta a resurrectione corporum in futuro, 250A'.

De circumstantiis temporis et loci resurrectionis. Recte ad finem usque seculi differtur, quia nequeunt inferiora

ad incorruptionis statum perduci nisi donec cessaverit motus celi, XXV 250A; quibusdam tamen ex privilegio, sive ex quadam utilitate datum est antea resurgere, 250C. Sed tempus ejus determinari nequit, nec per rationem, quia ex fine motus celi dependet, qui naturaliter sciri nequit, 250C', 256B, nec per revelationem, quia nulli indicatum est, 250D', 256C', nec per Scripturam, 251A, B. Pariter nos latet resurrectionis hora, XXV 251A', 259B', etsi credatur futura media nocte, 256D', vel in crepusculo, et ex tunc cessabit tempus, quia codem instanti cessabit motus celi et fiat resurrectio, 251B': latet nos et locus, etsi ibi resurrectura credantur corpora ubi fuerit principalis eorum pars, 255B, ac proinde in diversis locis, 259B'. Quod angelorum fiet ministerio, non fiet in instanti, sed in imperceptibili tempore; quod autem virtute divina, proprie fiet in instanti, XXV 251D, 259D, id est in ultimo instanti prolationis tubae, 249C, 251A', 254C, 256B. — An ante resurrectionem omnes oporteat subire mortem, non constat, sed probabilius videtur, XXV 251C', tum quia hoc magis concordat divinae justitiae et verbis Scripturae, 251D', tum, quia cessante motu celi, necesse est inferiorum vitam cessare, 252A; imo omnes in cinerem redigentur, sive ob ignem conflagrationis qui purgabit orbem, 252B', sive quia, cessante motu celi, mixta in sua elementa oportet resolvi, 252A'; adeo ut, sicut nonnisi per mortem ad immortalitatem pervenire potest humana natura, 252A, ita non nisi per dissolutionem ad reformationem, 252D.

De statu resurgentium. Idem numero resurrecturus est homo qui obiit, XXV 253A', C, 254A, 257A; resurget enim cum omnibus quae ad veritatem naturae pertinent, 266D', 288C', id est non modo cum eo quod decisum est ab Adam, 266B', sed etiam quod de nutrimento transiit in comedentem, XXII 393D', 397B',

398D, XXV 266C', non autem cum omnibus quæ unquam fuerunt de veritate naturæ, aut quæ unquam comedit, 267 A, aut quæ materialiter in membris unquam fuerunt, 270A, sed quantum dumtaxat ad congruam quantitatem exigitur, 267A, 270B. Resurget igitur corpus cum omnibus quæ de ejus necessitate, integritate, condecoratio et pulchritudine sunt, XXV 270C, cum omnibus membris, 268C, aliis ad usum, aliis ad perfectionem, 268A', etiamsi fuerint mutila, 268 B', 270D, aut defectuosa, quia defectus supplebitur, 267C, B', 274B, cum intestinis quæ tunc nobilibus humoribus plena erunt, 268B', cum humoribus ad integratatem naturæ pertinentibus, ut sanguis et alii qui membra vegetant, 28D', et glutine, 269B, non autem cum humoribus superfluis, urina seilicet, sudore, lacte, et semine, 268C, aut imperfectis, ut rore et cambio, 269A, cum eapillis et unguibus, 269C, 272B. — Ad identitatem corporis non requiritur ut quod fuit in una parte, in eadem resurgat, XXV 267D, C', dummodo eam speciem servet carnis vel ossis, quia inde non variatur nisi partium situs, 267D'; sed requiritur ut quod caro fuit resurgat in carnem, et os in ossa, quia alias non servaretur identitas partium, 268A, nee proinde ipsius corporis, 268B. Ex totali igitur pulvere restaurabitur totale corpus, quantum ad materiam, formam, et essentiam, non autem sie ut ex pulvere cuiuslibet partis restauretur eadem pars, XXV 267B', quia quum iterato funditur statua, quod fuit in una parte transit in aliam, 267 D. In corporibus electorum, nullæ resurgent deformitates, XXV 270D; an autem in corporibus damnatorum, 270A', 271C'. In perfecta et statura resurgent eleeti, XXV 267B, scilicet in ea quantitate quæ congruit speciei, 274C', et ad quam unusquisque pervenire poterat virtute sua augmentativa, 274D', quæ statura Christi quamproxima videtur, 274C, 282D'; ideo, cui

minus fuit, addetur, eui plus, detrahetur, 267B, 274C, 275A, sive multiplicatione materiae, sive novae materiae adjectione, 267B, 274D; pariter in æquali ætate quisque resurget, id est juvenili, 273A', in qua perfectus est naturæ status, 274 A. Item parvuli in quantitate completa resurgent, XXII 395B'. Item resurget in suo quisque sexu, XXV 273B', quia uterque sexus ad perfectionem pertinet speciei, 273 D'. — Quid de materia quæ fuit successive pluribus, XXV 243 B, 252C', 269A', C', 270D'. — Similiter cum resurrectione erit glorificatio corporum Beatorum et mundi renovatio, XXV 372D'.

Errores circa resurrectionem. Resurrectionem futuram negaverunt qui nul lam post hanc esse vitam doceuerunt, XXV 247 A', vel qui corpora humana a diabolo creata esse fingentes, 247C', aut totam hominis naturam consistere in anima, contendenter animæ perfectionem esse a corpore esse separatam, 247 C', D', et animæ duntaxat deberi beatitudinem, 247B', quod totum falsum est, 247D'. Similiter errasse eonvincuntur qui naturæ virtuti nimium tribuentes, periodicam rerum renovationem fieri eonfinxerunt, XXV 243B', quoties omnes partes coeli ad primum suæ creationis locum revertuntur, 254D, id est quolibet trigesies sexies millesimo anno, 245D', 254A', quod rationi pariter contrarium est, 246D, 259B, et fidei, 254B'.

REVELATIO duplieiter sumitur, vel pro quacumque veritatis manifestatione, vel strieto sensu, pro supernaturali instruzione, XIX 211D', et utroque sensu, maxime ad sapientiam divinam pertinet, quia Deus per sapientiam suam plene seipsum cognoscit, 44; et per Filium specialiter facta est, qui abscondita Trinitatis reseravit, 45; et multis de causis hominibus necessaria fuit, 83D, quia per eam homo perfecte Deo subiectitur, 84A. Revelatio enim quarumdam veritatum naturalium est valde expediens,

XIX 84B, XXIII 417D, imo necessaria, XIX 84D; paucis enim alias innotescerent, 84B, et tarde, nec sine dubietatis aut erroris admixtione, 84C. Supernaturalium autem revelatio expediens est ad superborum confusionem, XIX 84B', ad perfectionem animæ quæ supernorum cognitione multum decoratur, 84D'; et necessaria est ad consequendum supernaturalem finem hominis, 84A', quia necesse est ut hanc finem cognoscat, 85B', 86B, quam naturaliter cognoscere nequit, 85D, 86B, C, quum proportionato caret instrumento, 85C, 87B. Revelationes Dei fieri possunt sine visione Verbi, XIX 62C, 63D, item sine sono sensibili, 62A, C, sola illustratione et collocutione interna, 62A, B, sive in viribus imaginativa et intellectiva simul, ut in Prophetis, sive in intellectiva tantum, ut in David, 62A, et sic fit in visionibus mysticæ theologiae, in raptu et extasi, 62C. De revelatione divina certitudo absoluta haberi potest, XIX 64C, C', D', 62D, præsertim de revelatione christiana, 62 C, C', D'. Revelationem christianam esse a Deo constat non solum in generali, sed et in speciali quoad singulos articulos fidei, XIX 63A'. — Etsi causalitatem et cognitionem suam Deus communicaverit, de utraque aliquid sibi reservavit, XXV 361C'. — Revelationes futurorum pueris ac virginibus potissime fiunt, sive ob formas sibi concreatas, ut volunt Platonicici, XXI 418A', sive ex naturali complexione, ut aiunt Peripateticci, 419A.

REVERENTIA accipitur pro exhibitione honoris absque omni timore servili, XXIII 564A, sed non sine timore casto seu filiali, 564B, C.

REVIVISCENTIA. Opera ex genere bona extra caritatem facta, nunquam viva fuerunt. XXIV 374C', nec vivificantur per poenitentiam, 374B'; quæ autem facta sunt in caritate, et postmodum per peccatum mortificata, 374C', per poenitentiam reviviscunt, 374A', vel quia

remanent ad meritum in Dei acceptatione, 375A, vel quia pertinent ad Ecclesiæ corpus et in ea remanent, 372C', et restituto poenitenti jure ad præmium, ipsi denuo tribuuntur, 372B', D'. An autem peccata semel dimissa unquam in recidivis reviviscant, communis sententia tenet ea nec quoad numerum nec quoad speciem redire, XXIV 578D, 579D, C', nec etiam quoad maculam aut reatum, contra paucos, 579A', D', 580C, sed aliquo modo quoad effectum, quia augetur malitia sequentis peccati, 578A', 579B', 582C', seu quoad poenam, quia, juxta Parisiensem, recidivus omnium poenarum quas antea meruit, iterum fit debitor, 582D, C'. Et sic revivisci dicuntur non modo mortalia, sed et venialia, et ipsum originale, XXIV 581A. Ob quatuor præcipue sic revivisci dicuntur peccata, XXIV 579A', 580B, 581C.

REX. In Veteri Testamento, regia potestas sacerdotali præstantior erat, XXV 41D'; in novo, inferior est, 12A.

RICHARDUS DE MEDIAVILLA, O. F. M. († c. 1308), særissime in commentariis cuiuslibet distinctionis sententiarum allegatur.

RICHARDUS DE S. Victore, Scotia natus, obiit Parisiis in monasterio S. Victoris (a. 1173), cuius canonicus et prior erat. Multa scripsit, maxime spiritualia cum Scripturarum commentariis. Allegatur de probatione existentia Dei, Entis a se, ex existentia entium ab alio, XIX 148C; de definitione et significacione personæ, XX 158A, D', 159D, C', 165A', C', 167B, D', 168A'; de non impossibilitate plurium personarum in unitate substantiae, 219C'; de his quibus distinguuntur personæ divinæ ab invicem, et personæ angelicæ, XXI 204B, A'. Quoniam sensu dixerit se demonstrare pluralitatem personarum in Deo, XIX 184A', 228C, 231C', et dixerit divinas personas non subsistere, sed exsistere, XX 160C. Ita allegatur de dictione Patri soli conve-

nienti, XX 348D', de generatione Verbi, 253C', de convenientia vocabuli imaginis Filio, 277B', 278A', 279D', de relativis proprietatibus in Deo, circa quas ab illo discedentes Guillelmus et Scotus erraverunt, 217B', 274C. Item allegatur de divinissimæ Virginis immaculata conceptione, XXIII 98A, de angelorum incorporeitate, XXI 448A', de cordium cognitione in die judicii, XXV 260C, 362A', C'. — Item de definitione articuli fidei, XXIII 432B', 433A, 436A'; de absoluta certitudine fidei XIX 63B' et de ejus consummatione in cognitione patriæ, 65D'; de amore sanctorum ad Deum propter seipsum, 422D', et de ardore caritatis ecstaticæ et heroicæ, 133D'; de fervore caritatis apud angelos et apud viatores, XXIII 467D', quæ nec modum, nec ordinem, imo nec discretionem admittere videtur, 483C. Item allegatur de speciebus tentationum, XXI 363C'; de sensu verborum consecrationis: « hoc est corpus meum », XXIV 219A', D', 221C, 227D.

RISUS ad animam pertinet, prout est for-

ma simul et motor corporis, XXI 451A', idcirco non plene competit angelo, 451B'.

ROMANI gentiles suis naturalibus virtutibus monarchiam meruisse dicuntur, XXII 334A'.

ROS seu illa humiditas quæ est in foraminibus parvarum venarum in corporibus suscitatis non resurget, XXV 269A.

RUYSBROECK Joannes (1294-1381) St Augustini canonicus regularis, multa et optima spiritualia scripsit opera: qui a cartusiano vocatur vir mirabiliter doctus, unctus, et in devotionalibus exercitiis exercitationibusque internis valde expertus, XXIII 426A', desuper illuminatus, 588C', quanquam idiota et illitteratus, XIX 473B', allegatur de processione Spiritus Sancti, per modum amoris, *ibid.*, de donis Spiritus Sancti, XXIII 588C', de amore nostro benevolentia erga Deum tanto puriori quo minus amori concupiscentiæ admixto, XIX 422C', et de glorificatione corporum electorum in patria, XXIII 426D, A', XXV 303D.

S

SABBATUM in commemoratione creationis institutum est, XXIII 604D', cuius observandi præceptum partim morale fuit, partim cærenoniale, 602C. Sabbati observantia, quæ minus stricte in Nova Lege quam in Veteri præcipitur, XXIII 605C, fundatur in naturalis legis edicto, 610A', ab Ecclesia determinato, 610B', et duo continent præscripta, alterum affirmativum, divino scilicet cultui insistendi, quod non omni hora obligat, 610C, alterum negativum, ab operibus servilibus abstinenti, quod omni hora obligat, 610D'; ideo festivis diebus non licet forum tenere, nec negotiationem exercere, 611A, B, nec choreas agere

aut hastiludia, 611D'. Ut ergo recte observetur sabbatum, vacandum est Deo et a servilibus abstinentum, XXIII 605A, sed exerceri possunt opera spiritualia, vel quæ communia sunt servis et liberis, 605B, vel quæ ad necessariam corporis curam pertinent, 605C. Quænam opera servilia dicantur, XXIII 611C'. — Cf. Forum.

SABELLIUS hæresiarcha, Ptolemaïde in Lybia natus (iii^o sæculo), Patrem posnebat esse suppositum absolutum, XIX 200A, et paternitatem cuilibet personæ posse attribui, XXIII 416B; Patrem enim et Filium et Spiritum Sanctum solo nomine distinctos dicebat, XX

498C', 200B, 460D', XX 484A', C', 207 C, et Patrem asserebat esse Filium in quantum assumpsit humanam naturam, eumdemque esse Spiritum Sanctum, secundum quod creaturam rationalem sanctificat, XIX 295D; unde Trinitatem in personis et essentia docebat esse unam, XXIII 416B, et in divinis esse unitatem realem personæ sicut et naturæ, XIX 421 C', 422A.

SACERDOTES medii sunt et mediatores inter Deum et hominem, XXIV 527B', XXV 26B', ideo ipsis competit potestas offerendi Deo sacrificia pro peccatis, XXIV 527C'; item advocati plebis eausam agentes coram Deo, XXV 26D', medici animarum, 26D, 27B, cooperatores Altissimi, dii inter homines, 27B. Ipsi tribuitur sermo scientiae, XXV 24 B, et actionem habent perfectivam, juxta quosdam, 24 A', vel illuminativam, juxta alios, 24B'. — Sacerdotium in lege naturæ fuit, sed non ut ordo, XXIV 77 A; primogenitus enim competit vel regibus, sacrificia offerre, 77B, ideo in Veteri Testamento sacerdotalis potestas inferior erat regali, quod in Novo non fit, XXV 40D'. — Sacerdotes Veteris Legis poenas imponebant pro delicto, XXIV 523C', ideoque quamdam potestatem clavium habuisse videntur inchoatum, juxta quosdam, et imperfectam, 523C', 527D, præfigurativam dumtaxat, juxta alios, 523B' 527B, A', quia potestas clavium præsupponit characterem, 527 A'. Eorum potestas circa tria versabatur, aperire vel claudere templum mundis et immundis, offerre sacrificia, mundare legales irregularitates, XXIV 527A, in quibus omnibus figurae erant sacerdotum Evangelicæ Legis, 527B; et quamvis auctoritatem habuerint discernendi et judicandi, iudicatos a se non valebant purgare, nisi a legalibus irregularitatibus, 524A, et ipsi sacerdotes, post saeculorum administrationem, reputabantur immundi, 65C'. Sacerdotes Novæ Legis non modo per levitas, sed et

per nazareos præfigurabantur, XXV 42 B'. Sacerdotes in ecclesiastica hierarchia supremi, cum angelis communicant, quapropter ipsi nuncupantur angeli, XXI 153B'. Non sunt prælati in Ecclesia, sed episcoporum coadjutores, XXIV 555D, nec habent nisi clavem ordinis, 553D, ideo nec omnia sacramenta dispensare, nec indulgentias concedere possunt, 555 D. Duplicem habent actum, alterum in Corpus Christi verum, alterum in corpus Christi mysticum, XXV 19B; quoad actum suum principalem, qui est consecrare Corpus Domini, a potestate divina dumtaxat dependent, 31D, et quacumque materiam idoneam consecrare possunt, 31A'; quoad actum secundarium, qui est preparare populum ad Eucharistiam, ab humana potestate dependent, 31D, nec absolvere aut ligare possunt, nisi jurisdictione accepta, 31A', et qui ad primum tantum ordinati sunt, ut religiosi, minori indigent scientia, qui autem curam suscipiunt animarum, ut parochi, majori, 49C. Sacerdotibus competit Eucharistiæ sacramentum confidere, XXIV 344B', et dispensare, 345 B', et omnes sacerdotes vere conficiunt, 343A', etiam hæretici, excommunicati, 343A', D', 344C', et degradati, 345A', quia consecrandi potestas ad charactem sacerdotalem pertinet qui nunquam amittitur, 344A, 345A; sed boni ad utilitatem propriam et aliorum consecrant, mali ad damnationem suam et utilitatem aliorum, hæretici et excommunicati ad damnationem suam et adsistentium, 343 B', 344B. Sacerdotes, quia potestatem habent super Corpus Christi verum, XXIV 477B, ministri ordinarii sunt et proprii dispensatores omnium sacramentorum per que homo purgatur, Baptismi, Penitentiae et Extremae Unctionis, 142C, 144A', 477C, XXV 29D, et soli habent actus ad Deum immediate ordinatos ex parte Ecclesiae, quia ipsi soli gerunt ejus personam, 29 A'. Ipsi triple committitur potestas, una cum

charactere sacerdotali, XXIV 499A, id est potestas conficiendi, discernendi et absolvendi, 501A, quarum ultimae dñe claves dicuntur, 501B; quilibet ergo sacerdos habet claves, non autem clavum usum, nisi jurisdictionem habeat. 499A, 510A'. Sacerdotibus Novæ Legis data est potestas dimittendi peccata, non quidem virtute propria, XXIV 506D, nec dumtaxat per modum ostendentium operam remittentis Dei, 506B', aut deprecantium vel impetrantium, 509B, alioquin non plus conferrent ad purificationem quam sacerdotes Veteris Legis aut pii fideles, 509C, sed dispositive et ministerialiter, 506B', 508D; item dispositive cooperantur ad remissionem pœnæ, sive æternae, 508A', sive purgatorie, 503B, 507A, vel eam commutando, 509B', vel eam relaxando, 509D', sed quia in usu clavum agunt ut ministri et instrumenta, 507A', non ad libitum, sed prout requirit justitia, eis uti debent, 507B'. — Sacerdotium sacer dicitur ordo, quia actum habet circa Corpus Christi, XXV 25A', illud consecrando, 24C'. Supra sacerdotium non est aliis ordo major, XXV 30B, A', quia nulla est potestas major potestate sacerdotis supra Corpus Christi, 30D. — Sacerdos semel consecratus characterem amittere nequit, XXV 172C', qui character sacerdotalis in anima separata manet, XXIII 369C, A'. — Ex dispensatione Papæ, simplex sacerdos confirmare potest, et ordines conferre minores, non autem majores, XXIV 496B', 497B, C, D, 498C, XXV 41C, nec multo minus episcopatum, 42A. — An in principio Ecclesiæ non viguerit distinctio inter simplices sacerdotes et episcopos, ita ut omnibus fuerit æqualis potestas ordinis et jurisdictionis, affirmant quidam, sed verius alii negant, XXIV 497B', C, XXV 34A' et s., 35B. — Per impositionem manuum episcopi, ad officia ecclesiastica fiunt idonei, XXV 27A'; per unctionem, ad sacramentum tractandum consecran-

tur, 27B'; per traditionem calicis sacerdotii characterem accipiunt, 27C', 28C'. — De ritibus ordinationis sacerdotum, XXV 231C. — Quonodo Christus dicatur sacerdos in æternum, XXIII 369C, 370C'. — Sacerdos ordinem suum indigne sequens, est quasi blasphemus, et deceptor, XXV 18B'; et quatuor præcipue vitiis fit sacerdos indignus officio celebrandi, XXIV 345D. Mali sacerdotis oratio, ut personæ private, inefficax est; ut publicæ personæ, efficax, XXIV 525C. An a pravo sacerdote licet sacramenta recipere, XXV 49D'. An sacerdos, in mortali peccato existens, graviter peccet prædicando, 21D', 22A', alios corripiendo, 21D', 22B', epistolam et evangeliū legendo, 21D', 22C', aut alios actus efficiendo qui in recipientibus non causant gratiam 21A, D', Eucharistiam casu necessitatibus aut vitandi scandali consecrando, ministrando, 22B, D', aut tangendo, 22D, 23A, dummodo non adit contemptus, 22B, 23B. Malus sacerdos usu clavum non privat, XXIV 525B, sed peccat eo sine gratia utens, *ibid.*

SACRAMENTALIA a sacramentis differunt, XXIV 184B', maxime quoad modum sanctificationis effectæ, 203D, ad quam accessorie et secundarie tantum concurrunt, 591B', 592C'.

SACRAMENTUM. *De Sacramentorum definitione et numero.* Sacramentum, quod multipliciter sumitur et definitur, XXIV 39C', 40A' et s., 42A, 43A' et s., 591C', a sacrando dicitur, quia est signum, XIX 101B, C, quo aliquid sacrat, XXIV 40D, 42A; ubicumque enim fit sanctificatio significata per sensibilia signa, ibi est sacramentum, 356B. Ad sacramenta rationem tria requiruntur, XXIV 42C, 43C, et imprimis signum sensibile, 40D', 43B, quia est de sacramenti ratione, non accidentaliter sed essentialiter, esse signum, XXV 28B, et aliquid significare, XXIV 42B'; sed quocumque signum dici nequit sacramentum, 39C',

40D'. Unde sacramenta non modo sunt relationes, sed et entia realia, XXIV 403 B', C', quum consistant in rebus sensibiliibus, invisibilem significantibus gratiam, 51 A, sed sacramentis Novæ Legis, ob varias causas, addita sunt verba, 51 A, B', 52 A; et sic in sacramentis sunt duo, verba et res : verba ut forma, res ut materia, 51 C, imo tria, juxta quosdam : facta, verba et res, 51 D; non tamen ex his constituitur multiplex sacramentum, quia utraque unum sunt in significando, 50D', 51C. Quodlibet sacramentum unum est, sed alia in una actione, XXIV 592 A, alia in pluribus consistunt, prout requirit ratio significandi, 592B.

Sacmenta sunt Ecclesiæ columnæ, XXIV 31, et fluvio comparantur mundificanti, XIX 46, quia sunt fontes ad abluerendam lepram generis humani, XXIV 33; item, medicamenta sunt perfecta, æque salubria et suavia, 31, XXV 26D, et remedia animæ, cui restituant quod est necessitatis, non tamen quod est dignitatis : sic Pœnitentia innocentiæ reddit, non virginitatem, XXII 426 A', Baptismus gratiam, non impassibilitatem, 426B'. Item, ad curationem instituta sunt non modo concupiscentiæ, sed et ignorantiae, XXIV 42C', superbiæ, 43D, 45C', et acediae, 43D, 45B', D' et sunt in remedium contra defectum, 81 D, 83A.

Ad fidei protestationem pertinent, XXIV 49A, 469C', et fidei proportionaliter correspondent, 48B', 469C', unde crescente fide, multiplicantur, 48C', 49 A. Ideo in statu innocentiae nulla fuerunt, nec quoad curationem, nec quoad eruditionem, XXIV 47C', 49B'; in statu legis naturæ, quia fides redemptoris necessaria fuit, 48D, fuerunt etiam quædam sacramenta necessaria, ut pœnitentia et matrimonium, 48A', quædam libera, ut sacrificia, *ibid.*; in lege scripta, quo magis crevit fides, eo plura adhibita sunt sacramenta, 48B', et sic, tempore

Abrahæ, instituta est circumcisio, 48C', tempore Moysis, sacrificia, 48D', in lege evangelica, sacramenta, 49 A; sed in patria nulla erunt, sicut nullæ figuræ, 49B, D'. Multis de causis convenit ea septem esse, XXIV 81B et s.; tria enim contra peccatum ordinantur, quatuor contra impedimenta profectuum, 81A', quatuor ad purgandos et illuminandos spectant, duo ad perficiendos, 82A, unum ad perficientes, 82B; quinque ad utilitates singulorum deserviunt, *ibid.*, 84C, duo ad bonum totius Ecclesiæ, 82 C, 84A'; tria ad virtutes theologicas inducunt, quatuor ad cardinales, 82D, 82D'; tria contra culpam ordinantur, quatuor contra sequelas culpæ, 82A'; tria ad vitam fovendam pertinent, 84C, duo ad sanandas animi ægritudines, 84 D, duo ad propagatores et ordinatores vitæ spiritualis, 84A'; demum septem capitalibus vitiis opponuntur, 84B'. Nullum contra peccatum veniale directe ordinatur, XXV 83C', quia multa contra illud valent, 83D'; nullum etiam contra pœnam debitam institutum est, 83A', sed sunt quædam contra vulnera a peccato relicta, 83B'. — Quum sacramenta omnia ad profectum et pacem animæ sunt instituta, sic eis est utendum ut non noceant, XXIV 569B'.

De sacramentorum comparatione in Veteri et Nova Lege. Multiplici modo sacramenta Veteris Legis differunt a Novæ Legis sacramentis, XXV 55A, B, 56B', 57A', 61A, 506A'. Sacmenta enim Veteris Legis, XXIII 601D, signa erant prognostica, sed in Nova Lege, signa sunt memorativa, demonstrativa et prognostica, XXIV 40D', quibus Ecclesia Dei a ceteris hominum aggregationibus distinguitur, 45C, et fideles se mutuo agnoscent, 45B. — Quonam sensu sacramenta Veteris Legis offerentes ea justificaverint, sive ex opere operato, sive ex opere operante, XXIV 64B, C', 66D, vel eis profuerint, 63D, B', vel virtutem habuerint conferendi gratiam ex Christi

passione, 65A, 66A, ex qua efficaciam sortita sunt, 70B', 469A', omnia sacramenta et Veteris Legis tantum ad significandam justitiam, et Novae ad efficiendam eam, 66B, 70B'. — Tria in Veteri Lege sacramenta fuerunt essentialiter, licet imperfecta : Ordo, Pœnitentia et Matrimonium, XXIV 208B, B'; duo in figura, Baptismus et Eucharistia, ac duo nullo modo, Confirmatio et Extrema Unctio, 208C, B'. Item, alia sunt utriusque Legi communia, ut Matrimonium et Pœnitentia, et hæc ab initio fuerunt, a Christo confirmata et consummata, XXIV 594D; alia sunt Novæ Legi propriissima, ut Confirmatio et Extrema Unctio, quæ a Christo insinuata tantum fuerunt, 594 A'; alia medio modo se habent ut Baptismus, Eucharistia et Ordo, quæ in Veteri Lege in figura fuerunt, et a Christo ipso instituta, 594B'; quælibet tamen sacramenta, sive Veteris sive Novæ Legis, Deum habent auctorem, 594C'. — Quum figura tantum erant sacramenta Veteris Legis, adveniente Nova, cessare debuerunt, XXIV 71A'.

De Sacramentorum Necessitate, Institutione, et Ordine ad invicem. In quocumque statu naturæ, legis et gratiæ, necessaria fuerunt quædam remedia sed cuiilibet statui apta, XXIV 87A, C; in statu naturæ et gratiæ, quædam omnino defuerunt, ut Confirmatio et Extrema Unctio, 85C', D', quædam in figura fuerunt, ut Ordo et Eucharistia, 85C', quædam in parte, ut Matrimonium et Pœnitentia, 85 C'; alia enim oportuit esse signa Christi passuri, alia Christi passi, 86D'. — Post peccatum, sacramentorum non fuit necessitas absoluta, quasi Deus sine eis hominem salvare non potuisset, XXV 47C, 49C, 50A, sed quædam relativa, quum sint remedia contra corruptionem hominis, sive quoad cognitionem, 47D, sive quoad affectum et actionem, 47A', nec sine eis regulatriter sufficient gratia et virtutes, 46D, 47B', 50B'; item, magna utilitas, tum

quoad rempublicam divinam, que per ea adunatur et agnoscitur, 49D, 50B, tum quoad privatos qui inde curantur, humilitatem discunt, 46C', 49D, et per sensibilitatem ad invisibilium cognitionem eriguntur, 46 D', 47 A, A', 49 C'; dein, magna congruitas tum ex parte Dei, 49 A', 50 C, tum ex parte hominis, 47D, 49 A', D', 50 A'. — Item, sub Nova Lege, nullum sacramentum necessarium est necessitate absoluta seu coactionis, XXIV 183A, sed omnia necessaria sunt ex suppositione finis : alia ut media sine quibus non, ut Baptismus et Pœnitentia, alia ut media sine quibus non faciliter, ut Confirmatio, 91B', 483B, 469B', et tria omnibus dantur, scilicet Baptismus, Confirmatio et Eucharistia, 207B, quia ad vitam spiritualem necessaria sunt, 206B, 207A.

Nulli inter homines competit sacramenta instituere, XXIV 88B', aut mutare, 86C, sed Deo tantum a quo triplici modo dicuntur instituta, 94C : quum enim naturalis rationis dictamen excedant, non sunt de jure naturali sed divino, 469D'; attamen, dum alia, ut Baptismus et Eucharistia, sunt totaliter ab institutione, et habent elementa convenientia instituta et exterius adhibita, XXV 64 C, alia, ut Matrimonium et Pœnitentia, sunt partim a naturæ dictamine, partim ab institutione, quæ non habent elementum extra sensibile, sed tantum signum exterius, 64D, — (in omnibus tamen est signum, res, res et signum, 64C), — et prima quidem evidenter facta sunt successu temporis, 64D, alia vero non, 64 C'. — Item sacramenta a principio mundi non sunt instituta, ut paterent et gravitas morbi et impotentia naturæ, XXIV 85A', 86A', sed merito, ut perfectissima, reservata sunt tempori Nova Legis, 86D, 87C, D, 88B, nec decuit illa, Christo mox nato, indici, quia usque ad mortem ejus legalia viguerunt, ideo nonnisi post passionem obligare coeperunt, 86B'. — Omnia

sunt a Christo ipso instituta, XXIV 86B, 87A', 88D, 392D, A', 394C, D', sed non simul, 86C'; nec Christus illa uniformiter instituit, sed alia confirmingo, alia initiando, alia consummando, 90A. Sacramentorum virtus ex uno est, scilicet ex passione Christi, XXIV 87D', unde de latere Christi exiisse dicuntur, 89C', 205C'; vel ex duobus, institutione divina ut causa efficiente, et passione Christi ut causa meritoria, 88B; vel ex tribus, institutione divina, passione Christi et fide Ecclesiae, 87C'.

Quoad ordinem suum ad invicem, sacramenta rite disponuntur incipiendo a Baptismo et terminando cum Matrimonio, XXIV 90A' et s.; sed alia sunt præstantiora, ut Eucharistia, 91C, Baptismus et Ordo, 91D, et Matrimonium, 91A', alia inferiora, ut Pœnitentia et Extrema Unctio, 91D. Sub multiplici enim respectu dicitur sacramentum unum dignius altero, XXIV 183C; et sic, quoad effectum, maximum est Baptismus; quoad contentum, Eucharistia, *ibid.*, quoad dignitatem, Ordo; quoad ministerium, Confirmatio et Ordo; quoad significatum, Matrimonium, 483D; simpliciter autem dignissimum est Eucharistia, 185A', deinde Ordo, *ibid.*, Confirmatio, Baptismus, Matrimonium, Pœnitentia et Extrema Unctio, 185B'.

De Sacramentorum causalitate quoad gratiam. Sacraenta, quæ distinguenda sunt a missione visibili Spiritus Sancti, XIX 565A, C, 568B', non modo significant sed causant sanctificationem, XXIV 42A, non ut causa principalis, sed instrumentalis, 41A', quo sensu dicuntur vasa gratiæ, 53B, 57A, 59B, 61B. An autem sit in sacramentis aliqua causalitas seu virtus creata per quam gratiam causare valeant, affirmant quidam, XXIV 53D, 55C, 59D', asserentes in eis esse causalitatem creatam, tanquam accidens spirituale, 53C', quod difficultibus non caret, juxta Bonaventuram et alios, 55A' et s., quia non videtur quæ-

sit illa virtus creata, 53C', 55D, nec quando detur, 54A', 55B', nec quomodo influat, 54B', 55D', maxime in Eucharistiæ sacramento, 56A; negant alii, 54B, dicentes increatam virtutem totam esse vim sacramentorum, 53D', præter quam non est in eis nisi ordinatio quædam, 54B, C, 506A', qua Deus se adstrinxit ad dandam gratiam ea debite recipientibus, 54D, 57B, 509B; quod iterum, juxta Thomam et sequaces, objectionibus patet, quia sic sacramenta non essent justificationis causa nisi accidentalis, 57D, seu instrumentalis, 61B, nec aliquid agerent ad gratiam causandam, 61A; quarum opinio prior videtur intelligibilior, 59A', sed altera verior, 61D, et sacramentorum honori magis accommodata, 59D, A; quocirca dicendum videtur quod, quum in sacramentis sint sacramentum et res, id est character seu ornatus, et res tantum, id est gratia, quoad prius, sacramenta sunt quodammodo causæ efficientes, 57A', B', saltem instrumentales, 58B, C, 506B', quoad alterum, causæ disponentes, 57B', 58B; et ideo in sacramentis virtus est aliqua spiritualis ad gratiam in animam inducendam, 58B', 509D, virtus quidem incompleta, 58C', quæ infunditur quum actu movetur a principali agente, et confertur verbo simul et elemento, 59A. — Omnia gratiam conferunt, alia ad sufficientiam, ut Baptismus, alia ad copiam ut Confirmatio; alia sunt contra peccatum, ut Baptismus et Pœnitentia; alia contra pœnam inclinantem ad culpam, ut Confirmatio, XXIV 485B, C, 493D'; et per hæc et illa datur gratia sanctificans, gratia gratis data, debilitatio fomitis et expeditio potentiarum, 53A', et est quadruplex virtus, influens, promovens, disponens, et efficaciter ordinans, 56C. Item aliqua sunt sacramenta sanctificantia tantum, aliqua sanctificantia et ad aliquid sacrum mancipantia, XXIV 52C, 473B; non oportet tamen sacramenta perfectiora in effi-

ciendo esse perfectiora et in significando, 52B, A'. In plerisque sacramentis sanctificatio est tota ab extra, XXIV 583C; in Poenitentia autem est ab extra et ab intra simul, 583A'. — Sacraenta in recipiente gratiae gratificanti superaddunt gratiam sacramentalem, XXIV 493A, quæ propria est cuilibet sacramento, 194C, et a gratia gratificante fluit, ut potentia ab essentia animæ, 62A, nec sine ea potest esse, 62B, et ad eam se habet sicut species ad genus, 62B', et super eam addit divinum quoddam auxilium ad consequendum sacramenti finem, 62A', et quandam efficaciam ad speciales effectus, 63A'. An autem a gratia gratificante et gratia virtutum et donorum realiter differat, affirmant Albertus et Thomas, XXIV 61B', 62C, 194D, quia simul cum aliis non infunditur, 61C', D', 62C, et ad diversos actus ordinatur, nempe ad sanandum potentias animæ a defectibus peccati, 61C', 62A, 63C et ad quosdam effectus producendos in vita christiana necessarios, 62D; negant autem alii, quia cum aliis una et eadem est gratia essentialiter, 62D', distincta dumtaxat per comparationem ad effectus diversos, 63A, B; an vero gratia saltem sacramentorum ab invicem differant, disputatur, 194D, A', B', 195A', B'. Gratia sacramentalis peccato opponitur in quantum præterito, XXIV 62B', et secundum quod bonum naturale potentiarum vulnerat, 62C; unde disputatur an ista gratia fuisse in statu innocentiae, 61C', 63A. Gratiæ sacramentales non sunt connexæ, XXIV 62B. — Sacraenta quæ perfectum gratiae effectum habent, iterari non debent, XXIV 601C'; quæ vero perfectum non habent, iterantur, 604D'.

De sacramentorum materia et forma; de ministro et subjecto. In illis sacramentis quorum effectus nullo modo ex operatione humana dependet, necessaria est materia visibilis, in illis autem

quorum effectus aliquo modo ex operatione humana dependet, ut Pœnitentia et Matrimonium, non requiriatur talis materia, XXIV 487A, B; et quum sit materia instrumentum principalis agentis atque ministri, 188B, in sacramentis quæ determinatis deputantur ministris, requiriatur sanctificata materia, 488C, A', C', quæ sanctificatio ad Episcopum pertinet, 596D'; sed in Baptismo et Eucharistia, id est in sacramentis quibus personaliter usus est Christus, eo ipsa materia censemur sanctificata, 189A. — In sacramentis materia adhibetur propter significationem et propter causalitatem, XXIV 599B; sed quum de se indeterminata sit ad varios effectus, per formam determinari indiget ad aliquod certum, 597B, 599C; unde, in sacramentis, materia et forma sunt partes essentialies intrinsecæ, sicut minister est principium extrinsecum, 190C, et efficiacia est principaliter ex parte formæ, significatio ex parte materiae, 584A', XXV 10C, A', B', quæ, foris exhibita, designat virtutem sacramentorum ab extra venire, 40A; sed forma principalior est quam materia, XXIV 406B', et quum sit ex institutione divina, a nullo mutari potest, unde disputatur quid sentiendum de sacramentis mutata forma collatis, 106B', C'. — In sacramentis quæ aliquem effectum semper impriment in suscipiente, ut characterem, forma hunc effectum exprimit per modum indicativum aut imperativum, XXIV 584B', C'. — Materia et forma debit in sacramentorum administratione utebantur apostoli, etsi non scriptum sit, XXIV 190D', quia tunc sacramenta divulgari fas non erat, 191A; item, circa sacramentorum formam, multa sunt a Christo instituta quæ non sunt scripta; sed per Apostolos tradita, 218B, C, 219B, 224B', ideo in his standum est usui Ecclesiæ, 223D. — Sacraenta ex sanctificatione gratiam continent; sed alia sanctificationem requirunt tam in materia quam

in ministro, alia in materia tantum, alia in ministro dumtaxat, XXIV 505B', C'.

Sacramentorum ministratio pertinet non ad angelos, licet ex speciali mandato hi possint ea conferre, sed ad homines, XXIV 150A', B', XXV 10C', et ad homines per aliquam spiritualem potestatem aliquo modo divinitatis participantes Christi, qui triplicem sibi in sacramentorum administratione excellentiam retinuit, XXIV 148B, C. Quænam ministris sacramentorum conferri potuerit potestas, XXIV 146A, 149C, D', quænam collata sit reapse, 146C, D, 148B', et quomodo ad justificationem animarum cooperentur, 143D, 146D, 148D', 149C. — In omni sacramento requiritur ministri intentio, XXIV 157D', 159D', saltem virtualis, 160C, tum ex institutione ipsorum sacramentorum, 157B', tum ad ordinandum in unum materiam et formam, 157C', 158B', et ita quidem, ut, ipsa deficiente, non conficiatur sacramentum, juxta quosdam, 158B, 159B, D; sufficit autem intentio sacramentum conficiendi, nec intentio requiritur conferendi gratiam, 158A', C', 159D'; an autem requiratur attentio vel fides, disputatur, 157A', D', 159B', 160C. — Ad unitatem sacramenti non requiritur unitas ministri, quia minister instrumentaliter tantum operatur, XXIV 592D. — Quoad sacramentorum efficaciam, nil confert bonitas ministri vel malitia, XXIV 143B, 344C, 540C; unde a malo ministro non contaminantur nec irritantur, XXV 40C, 46A. An peccet sacramentum suscipiens a malo sacerdote, XXIV 142D', 143A', XXV 19D'. — Inter sacramenta, illa ab Episcopo dispensanda sunt quæ vim habent perfectivam, XXIV 601B; nulla ex officio convenient laicis nec diaconis, 601A. — De sacramentorum ab hæreticis collatorum valore ambigua fuit olim quæstio, quæ ab Augustino soluta est, XXV 43D; quoad veritatem enim conferuntur, non quoad utilitatem; ideoque va-

lent ab hæreticis collata, præter Pœnitentiam, 43A'. — Sacraenta nec vendi nec emi possunt, XXV 46A'; verumtamen, in ipsis, aliud est spirituale, scilicet gratia, quod nec de jure nec de facto vendi potest, et aliud, signo exteriori annexum, scilicet potestas spiritualis, quod nonnunquam venditur, non de jure, sed de facto, 44C.

In sacramentis, quædam non requirunt actum ejus qui sanctificatur, ut Baptismus et Confirmatio, XXIV 356B; quædam essentialiter requirunt, cum usu rationis, XXV 34C', actum recipientis, ut Pœnitentia et Matrimonium; et, in prioribus, materia est signum exterius, in alteris materia est ipse actus apparenſ recipientis, XXIV 356C, 428A'. Item quædam gratiam non exigunt in recipiente, ut Baptismus et Pœnitentia, et alia, quæ gratiæ conferunt eminentiam, hominem gratia confortatum requirunt, XXV 18D. — *Vide* : Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Matrimonium, Ordo, Pœnitentia, Unctio.

Sacramentalia in multis a sacramentis differunt, XXIV 184B', 591B', 592C', sed maxime in hoc quod per illa aliiquid fit sanctum, non simpliciter et per se, sed improprie tantum et secundum quid 205B.

SACRIFICIUM proprie dicitur aliiquid factum in Dei honorem ad eum placandum, et secundum Augustinum, verum sacrificium est omne opus quod agitur ut sancta societas Deo inhæreamus, relatum ad illum finem boni quo veraciter beati esse possumus, XXIII 348C', D', unde patet quod nec ex turpiter, nec ex illicite acquisito fieri potest sacrificium, 608A'. — Sacrificia legis nature ad honorem Dei instituta sunt, XXIV 75C, ad professionem fidei Redemptoris, 75A', et ad vitæ justificationem, 75C'; et divina inspiratione introducta videntur a principio, mox post lapsum, 77C, per modum consilii, non præcepti, 76A, ad devotionem potius quam ad

salutem, 75A, ideo sponte celebrabantur prout unicuique placitum erat, 76C; in communi tamen erant necessaria, in particulari autem libera, 48A'. Tria erant: decimæ, oblationes, et sacrificia, XXIV 75C, 77A, proprie dicta, que Deo offerebantur ut redemptori, 75D, 76C', et significabant premium redemptionis a Christo solvendum, 75B', seu passionem Christi, 76C', 82D', et interiorum offertorum contritionem, 75D', unde Eucharistiam praesignabant, 82D'. — In Veteri Lege, multiplici ratione permisit Deus ipsi offerri sacrificia, XXIV 64D'; sed multis impedimentis involvebantur, 63B', nec perfecte ex se valebant offerebentes justificare, sive ex opere operato, sive ex opere operante, 64B, C', D', vel eis prodesse, nisi ad purgationem ab immunditiis carnis, 65C'. In quibus sacrificiis animal voto oblatum ad sacrificium commutari non licebat, ne in melius quidem, XXV 173C. — Sub Nova Lege, Passio Christi verum et unicum est sacrificium, XXIII 348D'.

SACRILEGIUM. Triplex est, XXIII 599C.

SADDUCÆI. Allegantur de negatione existentiae incorporeorum, id est spirituum et angelorum, XXI 487D, 231D.

SÆCULUM. Per hoc nomen designantur homines mundani et vani, XIX 55B.

SALAMANDRA. Ex igne constare dicitur, XXII 112B'. An ex igne et ex igne possit vivere, XXII 112A', 443D', XXV 304C', 305C', 306C'.

SALOMON. In Proverbiis virtutes politicas docet, in Ecclesiaste virtutes purgativas, in Cantico, virtutes purgati animi, XXIII 539A'. Quomodo dicatur in somno exauditus esse, XXIV 240D'.

SALUS. Ad salutem non sufficiunt dona creationis et naturæ, nec virtutes naturales quantumvis excellentes de quibus tractant philosophi, sine donis gratiæ, XIX 83B', 87C', XXV 379B; et amplius, non sufficiunt fides sine operibus, 354C, nec opera misericordiæ sine caritate, 354D. Sub ratione salvatoris, Deus, jux-

ta Ægidium, XIX 80B', et Durandum, 82C, contra Scotum, 81A', est propriæ subiectum theologiae, *ibid.*, et de illo, tanquam salvatore, multiplici modo haberi potest scientia realis, 81A', C'. — Quosdam elegit Deus in quibus ostenderet misericordiam, et quosdam in quibus reuiceret justitiam, XX 538C; nec enim omnes salvari, nec omnes damnari decebat, 503A, 534A, quum tamen pluriores sint damnandi quam salvandi, 503A; sed etiam si nullus salvaretur, non esset Deus injustitiae reus, 525B, sicut non est, quum, ipso volente omnium salutem, 625B', non omnes salventur, 625D', 629B; paucitas enim salvandorum stat cum prædestinatione divina, quomodo, 519D'. — Magis est meritiorum plurimorum procurare salutem quam propriam, XXI 175B.

SAMARITANUS optima fuit figura Christi, XIX 51C'.

SAMUEL quomodo Sauli visus est apparuuisse, XXI 457B.

SANCTITAS. Sanctificatio, quæ est quasi ingressus Ecclesiæ, XXIV 45A, non est nisi contaminationum abjectio et cœlestium donorum receptio, XXIII 90B', 91B, D, XXIV 45A. Quo sensu, illam omnia conferunt sacramenta, 475B. Si sumitur pro mancipatione ad aliquod sacrum, sic sanctificant Baptismus, Confirmatio et Ordo, *ibid.* Item aliquid dupliciter dicitur sanctum, subjective, ut homo, dispositio, ut chrisma, XXIV 205A. — Multiplici modo sanctificatio Christo convenit, XXIII 91B, et triplici modo Beata Virginis Mariæ, 95C, 96B, A', D', 97B', in qua nec ad mortale nec ad veniale fomes remansit, 96C', dum sanctificatis in utero remansit quoad veniale, etsi non ad mortale, *ibid.*; per sacramenta sanctificatis vero remanet et quoad mortale et quoad veniale 96B'. Item disseritur an Beata Virgo sanctificata fuerit ante conceptionem, XXIII 91C, vel in conceptione, 91B', vel post suam conceptionem ante infusionem animæ, 92

D, 93B, vel post infusionem animæ, 92 B', vel ante contractionem originalis peccati, 94 B, 98D. — Præter Beatam Virginem, sed multo minus perfecte, in utero sanctificatus est Jeremias, et maxime S. Joannes Baptista, XXIV 130D, de quibus quæritur an baptismo quodam ultro indiguerint, 138A'.

Sanctorum dictis sine dubitatione est consentiendum, XXIII 393 A', quorum auctoritas in his quæ fidei sunt, magis attendenda est quam ratio, XXIV 59C. — Quoniam sensu voluerint sancti passionem Christi, XX 636 C', 657 C, vel velint damnationem reproborum, 657 D, 664 A, B', et quomodo fas sit passiones velle sanctorum, 663 D', 664 B. — Ministros sacramenti altaris oportet sanctificari specialiter, XXV 26B'. — Cf. *Passio, Sacramentum.*

SANGUIS. Lex sanguinem non comedendi non amplius viget, XXIV 73C et s. — Sanguis Christi, qui pro multis effusus est, XXIV 225 C, C', dicitur Novi et æterni Testamenti, 225B', quem potius quam Corpus ejus dispensare valent diaconi, 345C'. Cf. *Eucharistia.* — In resurrectione, sanguis cum corpore resurget, XXV 268D', 270B'. — Post quartam generationem convenienter iteratur carnalis commixtio, cum nulla remaneat sanguinis identitas, XXV 191B'.

SANITAS in medio temperato humorum consistit, XIX 56D', nec eadem numero reparari potest, XXV 245A'.

SAPIENTIA INCREATA. — Haec in re non distinguitur a Dei bonitate, XIX 456C, et essentia, *ibid.*, 166A' et s., 167A et s., et est ipse Deus, 37, Filio appropriatur, 44, XX 313C, B', 318B', 320B', licet in divinis nulli personæ sit propria, XIX 437B', 438A. Filium, in quantum sapientia Patris, oportet esse infinitæ sapientiae, XX 344D', 349B, et triplici sapientia sapiens est, genita, ingenita ac essentiali, 349A', 350A, B. An Spiritus Sanctus dici possit sapientia de sapientia aut sapientia procedens, XX 350D et s.

Inter attributa Dei, sapientia, quæ secundum conceptus nostros, posterior est veritate, XIX 178B, hujus est dignitatis ut ad eam manifestandam incarnatus sit Filius Dei, 35; per sapientiam enim suam Deus opera sua manifestat, quia ipse per sapientiam suam se cognovit, et per hanc nobis innotescit, 44; item, per sapientiam seu Filium, quæ non erant creavit, quæ perierant, restauravit, et cuncta creatura ad perfectionem, scilicet ad finem proprium perducit, 45: quæ Dei sapientia in ordine universi innotescit, 214D', in gubernatione et in creatione, 80C, 214B, XXV 351C', maxime hominis, reluet, que inter extrema, spiritualia et corporalia, constitutum est medium ex spiritu et corpore constans, XXI 110B'; principaliter enim in constitutione rerum attenditur ratio sapientiae, 372A', cuius opus est omnia ad finem referre, 63C'. — De relationibus disseritur inter Dei sapientiam et scientiam, XIX 169D, XX 381B', 383C', 386B, et ideas, 393C'. — Sapientia increata est fons et principium omnium cognitionum et luminum quæ post sunt, XIX 445C, B'; omnis enim sapientia a Deo est, 38, cuius divinae sapientiae sapientia creaturarum est participatio quædam, XX 17B, per quam anima assimilatur Filio, XIX 266C.

Creatæ sapientia, quæ a scientia differt, XIX 58B, 66C', 68C', 91B, et multipliciter definitur, XXIII 567D', et sumitur, 576A, a sapore dicitur, quia est cognitione secundum gustum, XIX 68 C', complectens cognitionem et affectum, 70D', et quia eminentiam quædam indicat in cognoscendo et judicando, XXIII 569D, notitia causæ causarum appropriatur, XIX 59B. Subjective est in intellectu, XXIII 569D'; et objective, est præ omnibus cognitione Dei sub ratione veri, non absoluti, sed voluntatis excitativi, 575D, quia actus ejus est contemplari, non quoquo modo, sed ex dilectione et cum suavitate, 575A'; ejus

enim est de altissimis et divinis judicare, 569 C', seu de prima causa, 573 B', non modo per rationis inquisitionem, sed per conuaturalitatem affectus, 572 A', unde, etsi sit principaliter speculativa et cognitiva, est secundario practica et affectiva, quia in cognitione inchoatur, et in affectione terminatur, 572 C', 576 B. — Duplex est : alia, quae est virtus intellectualis, XXII 550 D, intellectuum perfectissima virtutum quas dirigit, 552 B, et versatur circa principia, 569 A'; et haec sapientia acquisita seu philosophica, quae ex rerum cognitione exsurgit, Deum prout in creaturis reluet apprehendit, et est scientiarum capitanea, finis ac judex, ad quam refertur creatarum scientia rerum, ideo desiderabilius est parum quid de ea habere quam multum de inferioribus rebus, XIX 38; — alia, desuper data, quae est donum, XXIII 569 D', et datur in adjutorium fidei, 569 B'. Hoc sapientiae donum, XXIII 568 B, 576 B, quod differt a sapientiae virtute, 372 A', a fide, 568 B, a donis scientiae, 568 C, 572 A, 573 C', et intellectus, 568 D, est habitus qui videtur speculativus magis quam practicus, XIX 74 B', et habitus semper formatius qui sine caritate haberi nequit, 37, 73 B', XXIII 572 A', sed omnibus caritate decoratis inest, saltem quantum ad eorum salutem requiritur, aliis magis, aliis minus, 572 B', et in eo dari nequit excessus, 576 D. Hoc sapientiae donum est contra stultitiam, XXIII 543 B', vel Iuxuriam, 548 C', 551 C', et caritatem perficit, 549 B; item concupisibilem regit in his quae sunt ad Deum, 548 D', in bonitatis affectione quiescere facit, 549 D, ad vitam pertinet contemplativam, 549 B', 550 A', et univitam, 549 A', tanquam summum donorum, 549 B, et refertur ad primam orationis dominicae petitionem, 550 D; sed alium actum habet in via, alium habebit in patria, et plures ei tribuuntur beatitudines, 552 B'. Per hoc sapientiae donum, homo fit quasi consiliarius et

secretarius Dei, XIX 65 D, et credenda sapit, 65 A'; sed hoc donum quod re non idem est ac gratia, nec gratiae effectus, XXV 432 C, non sufficit in Beatis ad claram Dei visionem, 431 D', 432 B, D. — Sapientia est etiam alia causata supernaturalis, ad gratias gratis datas pertinens, quae communis est bonis et malis et uotitia est Scripturarum, XIX 38. Sapientia autem haec inferior est sapientiae dono, sed praestantior sapientia philosophica, ratione originis, quae est revelatio, et objecti, quod est Deus, et certitudinis, quum nihil falsi includat, XIX 38, 39, et fructuositatis et dulcedinis, 39, et propriæ excellentiæ, 40, et « sententiositatæ », 41. Sapientia et scientia, ut gratiae gratis datae non sunt connexæ sicuti sunt ut dona, XXIII 588 D. — Primus sapientiae gradus est vita laudabilis, XIX 42; et per sapientiam ad beatitudinem pertingemus, imo in ejus actu consistit beatitudo, 33; sed sapientia præsentis vitæ umbra est respectu sapientiae comprehensorum, *ibid.*, sicut omnis sapientia creata respectu increata est velut insipientia, 249 C'. Sapientia paulatim crevit ab exordio mundi, unde sapientia Christianorum longe præstat sapientiae antiquorum et Judæorum, XIX 36, et multum profecit ex P. Lombardi et posteriorum elucubrationibus, *ibid.* — Ad sapientes pertinet divinatio, XXI 414 D, quia sapiens simillimus et amantisssimus est Deo, 414 B', et dominatur astris, 415 C, XXII 94 A', et virtutem cœlestem vel adjuvare vel impedire potest, 94 B'; non tamen necesse est sapientem omni vitio carere, XXIII 584 B', ita ut sapientia non sit nisi in perfecto, 585 A. SARRACENI. Quonam sensu dicant Deum esse absolute suppositum et personam, XIX 486 A', XX 232 D, 269 C', XXIII 61 D. Allegantur eorum objectiones de necessitate Baptismi post Redemptionem a Christo in Passione effectam, XXIII 275 D', et eorum error de absentia veri doloris in Christo, 285 A. — Item allegantur

de vera Aristotelis intentione quoad animam hominis rationalis quæ est forma substantialis, et non separata, numero hominum numerata, et non cunctis hominibus numero una, XXIV 287A', B'; — item, de eorum polygamiæ justificatione, XXV 424D', 435A, de eorum iniquis divortiis et repudiis, 430C, B', de eorum cultu erga Venerem, XXII 102A, de eorum errore quoad voluptatum usum post resurrectionem, 453A', XXV 272D', 446B, 475A, D, 476A, et deinde de Avicebron, quod, secundum Guillelmum, priusquam Arabiam occuparent, Christianus fuisse, XXI 203D.

SARRACENUS Joannes, O. S. B. † c. 1180, allegatur de oblivious proprie dieta quæ fieri potest apud dæmones, non autem apud angelos bonos, XXI 402C.

SATISFACTIO. — *Extra Penitentiae sacramentum.* Hæc varie definitur, XXIV 383C, D, 384C', et non modo materialiter, sed et formaliter est actus virtutis, 384B, virtus scilicet justitiæ, 384D, qui, quum sit sui ad alterum, 384A', D', potest fieri in actionibus, passionibus, vel rebus exterioribus, 384B. Quodammodo necessaria est ad peccati remissionem, XXIII 33A', 34A', 352D', 334D, XXIV 386A, D. Propria virtute, nec Adam potuisset satisfacere pro peccato personali, XXIII 337A, aut pro peccato naturæ, 356B, D, C', nec potest homo, stricto saltem sensu, satisfacere, 33B', 35B', 353B, XXIV 383A, 385C, A', D', 386B, nec angelus, XXIII 33B', 353B, nec pura creatura, 353A', 355A, saltem quantum ad injuriam culpeæ, etsi possit quantum ad pœnam, 353B', ideo fieri decuit satisfactio per passionem Christi, 353C', 355B, et mortem, 353C, ejus satisfactio et universalis est et exemplaris, 355B, et sola condigna ad redimendum hominem, 356A.

In Penitentiae sacramento. Culpæ post remissionem debetur pœna, et quidem culpæ quantitat proportionata, XXIV 538D', 539B', 541B; ideo pœni-

tenti, post absolutionem, nisi perfecta fuerit contritio, remanet satisfactio, sive in hac vita, sive in altera, complenda, 539A, D', 540C, 548D', quæ tamen plus minusve per contritionem minuitur, 539B', C'. Hæc satisfactio, in pœnitentia, est sacramentum, non res, XXIV 333B', et recte dicitur pars pœnitentia, 427C, ubi delet debitum pœnae temporalis, 426C, 505B, C, 509D', et quidem pars potestativa, juxta Albertum, 426B, B', integralis, secundum Thomam, 427D, et Bonaventuram, 429A; et prout dicit partem pœnitentia, distinguitur a dolore contritionis et pudore confessionis, 393B, 429B, et est pœna exterior injuncta pro peccato vi clavum, 393A, C, haud immerito imposita: sicut enim corde, ore et opere Deum offendimus, sic corde, ore et opere, illi satisfacere debemus, 383C; et hanc oportet esse penalem, 392B', 394A', C', tum quoad eulpam præteritam quam expiare debet, 393D, 394A', tum quoad eulpam futuram quam præcavere intendit, 393B', et item in quantum personam peccatoris respicit, 393C', 394B', D'. Satisfactionis enim fundamentum est abstinere a peccatis, XXIV 383C', D', et peccandi causas excidere, 384D', quum non præterita tantum compenset, sed et de futuris caveat, 384C'; ideo etsi confessario constaret totam pœnam pœnitentis peccatis debitam esse dimissam, satisfactionem nihilominus ei imponere deberet, 504A', tanquam remedium contra peccatum, 508A. Morientibus tamen non imponenda est pœnitentia, sed insinuanda, XXIV 541D, quum ex morte, sive illata, sive naturali, patienter tolerata satisfactio fieri possit, 539C, D, sub influxu caritatis, 488A, A'. Item adversitates patienter acceptæ rationem satisfactionis acquirunt, XXIV 392D', 393C', 394B'; sed tria vulgo recensentur satisfactoria opera, jejunium, eleemosyna et oratio, 392D', 394A, 395B, C', saltem communiter sumpta, 395D, ad quæ ce-

tera reducuntur, 394 D, et hoc variis de causis, 394 A, B, 395 A'. Aliud pro alio adhiberi potest, XXIV 394 C, pro qualitate pœnitentis, 395 D', in quo opus est confessario magna discretione, 396 A, cuius est non tantum injungere satisfactionem, sed et augere, minuere aut mutare, ad honorem Dei et profectum animarum, 530 D', 551 A; et sic sæpe fit in foro pœnitentiae, 339 D', 540 B, in quantum infligitur satisfactio in remedium contra peccatum, 539 C'. Nec semper peccat confessarius minorem injungendo pœnitentiam, XXIV 540 D, sive quia difficile est quantitatem debitam determinate scire, sive quia quandoque expedit minorem dare, 540 A', reliquo ad purgatorium reservato, 540 C; sed quemque sit pœnitentia imposta, major vel minor, tenetur eam pœnitens exsolvere, 540 B', 541 D, excepto tamen casu quo manifeste excessiva ei imponeretur satisfactio, 508 A', nec esset absolvendus penitens omnem satisfactionem recusans, 396 C, tametsi Christus mulieri adulterie nullam injunxerit satisfactionem, 383 A', 384 A, 396 C. — Pro uno mortali satisficeri nequit sine aliis, XXIV 386 D', 387 D, 389 D', quia nullum mortale cum gratia et amicitia Dei consistere potest, 387 A', 391 C'; sed quoad satisfactionem exteriorem, pro uno sine aliis satisficeri potest, 391 B'. Item satisfactionem solvens in mortali non satisfacit pro peccatis, XXIV 387 A, D', 389 C', D', 392 B, et eam iterare debet, 388 A, 390 A', contra Scotum, 391 D', et Antisiodorensim, 488 C. Non tamen semper iteranda est satisfactio in mortali perfecta, XXIV 390 D, et multo minus in dubio, 388 C, 390 B. De vivificatione operum satisfactoriorum extra caritatem facta per subsequentem caritatem disputatur, XXIV 390 C. — Vi communionis sanctorum, XXV 328 C, 329 C', satisfactio, in quantum respicit solutionem debiti, ab alio quam pœnitente solvi potest, et variis modis, XXIV 554 C',

dummodo sit in gratia, 540 C', vel juxta Richardum, dummodo ambo sint in gratia, 541 B'; sed tunc major requiritur pena, juxta quosdam, 541 C', minor, juxta alios, sufficere potest, 540 D'; in quantum vero datur satisfactio in remedium peccati futuri, nullus pro alio satisfacere potest, 541 A.

SATURNUS planeta, qui ceteris planetis tardior videtur, XXII 38 D, ex parte simpliciori primordialis nubis formatus censetur, 38 C. Tres ad minus cœlos habet, XXII 66 A', B', et siccus dicitur et frigidus, 95 A, sive ob vicinitatem aquarum cœlestium, 51 B', sive ex propria natura, juxta alios 53 B, quapropter in omni generabili movet ad consistentiam ac retentionem speciei et figuræ, 95 C'; et quum naturaliter infrigidet, non videtur esse igneæ naturæ, 58 D. — Ab astrologis diffamatus est, tanquam malevolus et infortunatus, XXII 98 C, sed perperam, 98 D; ex se enim adjuvat intellectum humanum, *ibid.*, vel usque ad prophetæ splendorem, 98 B', nec nisi intellectus culpa fiunt inde abusiones, fraudes, 98 D, B', aut melancholiae, 98 C'. — Perperam dicitur legem Hebreorum inspirasse, XXII 101 D', et auctorem fuisse tribulationum eorum, 101 D', neccnon et avaritiae et duritiae eorum, 102 A.

SCHEMA. Sic a quibusdam Platonicus vocatur materia spiritualis qua, juxta eos, anima unitur corpori, XXI 203 D.

SCIENTIA. *Apud Deum.* — Multiplici ratione competit Deo esse sciens, XIX 295 A, XX 382 B', 383 A', et perfecte sciens, 382 D'. Scientia enim Dei est ipsum esse Dei, in quo idem sunt sciens, scientia et scitum, 386 D, et ei convenit scientia proprie, 383 A, et perfecte, cum in illo non sit discursiva, nec accidens, nec habitus conclusionis, 383 D. Omnia Deus seit naturas, proprietates, actiones, habitudines, XX 386 C', et omnia novit scientia Dei, bona et mala, præterita, praesentia et futura, etiam contingentia, actualia et potentialia, 382 B, C, 383 C,

479C', 480C, 485B et s., et omnia novit in speciali, 384B', etiam inferiora, foeda et vilia, contra Averroem, 385A, B, unde varia nomina sortitur ejus scientia, 381A', 383D', sed maxime vocatur lux, speculum, exemplar, liber vitae, 384A. Scientia Dei est æterna, XX 389A, B', 473C', 551C, uniformis et invariabilis, 489C, 493C, 553A', nec Deus potest non scire quod scit, 493B, aut scire quod non scit, 495B', sed de necessitate omnia in se scit, 495C', 496A. Scientia divina, quum sit ipsa essentia Dei, nec dicenda est universalis, nec particularis, nec habitus, nec potentia passiva, XX 387A, B, C, sed omnia cognoscit per medium unum, quod est divina essentia, et est semper in actu, *ibid.* Scientia Dei est causa rerum, XX 387B, 473B, 476B, 477D, 478A, C, D, et non a rebus causatur, 474C', 476C', 478B', XXII 319D, quia non accipit intelligibles species a rebus sicut scientia humana, sed res producit ad imitationem specierum quas in se habet, XX 478C', unde, quoad creaturas, est quasi scientia artificis, 501C. Quantum ad Deum, divina scientia est speculativa tantum, XX 388C', quantum ad creaturas, est practica, juxta quosdam, 386C, 387C', practica simul et speculativa, juxta alios, 387C', 388D', nec univoce Deus cognoscit se et creaturas, 381C. Scientia Dei differt a sapientia, præscientia, dispositione, prædestinatione et providentia, XX 381B', 383D', quum Deus de sua essentia sapientiam habeat, XIX 169D, XX 386B, C, de temporalibus scientiam, XIX 169D. Cur dicitur Deus omnisciens potius quam omnivolens, XX 602C', 606C', D'. Scientia Dei, quoad nos, duplex est, simplicis notitia et approbationis, XX 475C, vel potius triplex, nempe scientia approbationis, qua bona scit, 493A', B', 494B, scientia intelligentiae, qua scit bona et mala, entia et non entia, quæcumque cadunt sub potentia Dei, 493A', B', et ista augeri nequit, 493C', 494B, quia

est infinitorum, 493D'; scientia visionis, qua cognoscit bona et mala, sed entia tantum secundum aliquod tempus, 493A', B', et ista augeri potest, quia potest plurium esse, 493C', 494C; scientia tamen proprie non augetur, quia non causatur a rebus, 493D', et uno eodemque actu, universa et singula, unum et plura cognoscit, 494C. Cf. Deus.

De scientia Christi, Cf. Christus.

Apud nos. (1) *Definitio.* — Scientia nostra scientiae divinae non æquivoca, ut vult Rabbi Moyses, XX 422A', nec univoca, 387D, sed analogica, 422B', multipliciter sumitur, 380B', XXIII 576A', et definitur, XIX 60B, 419C'; et proprie est habitus acquisitus, XIX 66C', ab intra seu a natura originaliter, et ab extra completive, XXIII 524C', D', quo per auctoritates et rationes, XIX 47, notitia habetur humanorum, 66C', quoad necessaria et universalia, 58B, C, 67B, per processionem ex principiis, sive in se, sive in scientia superiori, 59C, per se notis, 58D, et quo simul sub alio respectu notitia habetur de effectibus seu causatis, 59B, per resolutionem in principia per se nota, 58D'. Unde, aliter et aliter dicitur scientia esse non principiorum, sed conclusionum et mediatorum, XIX 417C, nec nisi existentium, XX 381C, nec nisi incorruptibilium, XXIII 442D; item forma animæ dicitur scientia, XXII 428C', 429A', circa quam duo sunt actus intellectus, scire et considerare, inter se differentes, XIX 273B. Scientia frequenter pro sapientia accipitur, a qua tamen multipliciter differt, XIX 66C', saltem quia cognitio secundum visum proprie dicitur scientia, et secundum gustum dicitur sapientia, 68C', et quia scientia potissimum utitur modo ratiocinativo, sapientia modo præceptivo et exhortativo, 91B.

(2) *Subjectum.* — Multis modis determinatur subjectum alicujus scientiae, XIX 78B', 79C, D, B', D', 82D; ex fine suo essentiali, non accidentalii, secun-

dum Albertum, 69B, 70A', et Henricum, 72A, contra Scotum qui tenet eam determinari ex objecto, 72A'; ex materia et fine, secundum Richardum, 70D, scilicet, ex fine formaliter, et ex objecto radicaliter, 72C; sed scientiae dignitas semper ex objecti dignitate pensatur, XIX 38.

(3) *Divisio.* — Quia omnis scientia terminatur ad speculationem vel ad operationem, XIX 72D, scientia optime dividitur in speculativam et practicam, 69D. Practica scientia est de operabilibus per nos, XIX 67D'; speculativa praestantior est practica, 72C, quia est gratia sui, practica vero gratia usus, 68A, et finis speculativa est veritas, finis practicæ, actio, 68C. Quælibet speculativa scientia reducitur in aliqua principia per se nota, XXI 271 A, que animæ monstrantur, lumine intellectus agentis, per phantasmatum a sensibus accepta, 271B, idcirco docere nequit nisi ea quorum cognitio a sensibilibus eruitur, 271C. Est et scientia affectiva, complectens in se speculationem et proxim, perficiens intellectum et affectum, XIX 69C. In scientiis tam speculativis quam practicis, quæ altior est, considerat rationes universaliores, XXI 250D, et inferioribus principia subministrat, 250C'; et quanto sublimior est scientia, tanto per pauciores formas intelligit, 250C', quibus tamen perfectius cognoscit, 251B, A'; unde alia est scientia propter quid seu ordinans alios, alia scientia quia, quæ etsi amplitudine æquales esse possint, certitudine tamen et claritate valde distant, 261B, sicut subalternans et subalternata, XIX 89C, 92A'; et ita scientie naturalis famulantur metaphysicæ, 89C, et theologiae, 89D, a qua multipli- citer differunt, 69A, 88C'. 92B.

(4) *Limits.* — Minima sunt ea quæ scimus, respectu eorum quæ ignoramus, XIX 52B; scientia enim viatorum est ignorantia respectu scientiae comprehensorum, 35, et maxime Dei, 52B,

quia quæ natura sua maxime sunt scibiliæ, viatoribus minus scibiliæ sunt, 59 C'; unde scientia vel parva de substantiis separatis præstat omni cognitioni quam de inferioribus habere possumus, 84C'.

(5) *Relationes ad diversa.* — Sicut omnis scientia a Deo est, ita creaturarum scientia divinorum scientiæ subjacet, et ad eam finaliter ordinanda est, XIX 38; ideo scientia quærenda est, ut melius vivatur, sine virtutibus enim informis est et nociva, 42, 68C; quia virtus est forma scientiæ, sicut forma perfectio matræ, 42, et ex se scientia proprie non est virtus, quum non impedit hominem male agere, XXIII 528B; impropre tamen dicuntur virtus intellectualis, 528 C, sed non est virtus simpliciter, nisi ei sit juncta affectio, XXII 381B. Sic scientiæ insistendum est, ut propter eam officia non negligamus, alias scientia cedit ad damnationem majorem, XIX 41, et est, ut dicit Apostolus, destruenda, 56C'; vituperandi ergo sunt qui plus scientiæ quam conscientiæ vacant, 43. Item ad scientiam acquirendam, carnales delectationes et concupiscentias contemnere decet, quia tanto magis in spiritualibus homo validus est, quanto magis a concupiscentiis liber, XIX 42. Scire nunquam est malum, sed per acci- dens contingit malum in addiscendo, XXIII 571B, sive ex culpa cognoscentis, sive ex parte cognoscibilis, 571C; sicut nullum scibile in quantum scibile ma- lum est, ideo nulla lege prohibetur scientia, 637A', etsi quadam scientiæ ob « abusiones » sint vetitæ, 637B'. — De scitis proprie non est fides, XXIII 417B, nec idem ab eodem et secundum idem potest esse scitum et creditum, XIX 61 A, B, 67D, XXIII 419B, 425A, 427A. An major sit certitudo scientiæ quam fidei, XXIII 441C, 442B, D'. Utrum ex articulis fidei possit aliquid demonstrative con- cludi quod vere sit scitum, XIX 61B', C'. — Diversa disseruntur : de fontibus unitatis scientiæ, XIX 73D', 76D, 77B', C',

de scientia æquivocorum et contrariorum, 77D', de triplici modo quo scientia corrumpitur, XX 554D, de simonia in materia scientiæ, XXV 47D', 50C, A', 51B, de futurorum certitudinali et conjecturali scientia, XXI 292B, B', de perfectione scientiae ad beatitudinem pertinente, 344A', B', de modo quo ad rationem hierarchiæ pertineat scientia, 469B', 473B, C, 474B', et qualis scientia, 470B, A', B', 474B', 475B.

(6) *Donum scientiæ*, XXIII 568C, A', 576B', quod a prudentia differt, 568A', B', et a donis sapientiæ, 568C, 572A, B, 573C', et consilii, 571D', non est speculativum tantum, sed et practicum, 571A, 573D', 574A, nec discursivum nec ratiocinativum, sed absolutum et simplex, 573A', et est contra ignorantiam, 543C, 549A', iram, 548C', vel avaritiam, 551C'; prudentiam perficit, rationem expedit ad verum exsequendum, 549A, dirigit in opribus ad salutem necessariis, 549C, simul ad vitam purgativam et contemplativam pertinet, 549A', B', 550C', ad quintam orationis dominicae petitionem refertur, 557A, et ad tertiam beatitudinem pertinet, 552C', 553A, 557A. Intellectum perficit in agilibus, seu in actibus humanis, XXIII 568B', 574A, 575B', et circa res creatas, 570C, 573D', sive agendas, 571A, sive credendas, 573A', non ex ratione naturali, sed per principia fidei et rationes divinas, 568B', 575B', non ex informi notitia, sed per connaturalitatem affectus, 574A, non ad conversandum honeste tantum, sed sancte, 568C'; ideo omnibus necessarium est ad salutem, 570D'. Triplicem habet actum, in agendis dirigere, nosse quæ fidei sunt, et Christum sequi, XXIII 576B', C'. An et quomodo circa humanitatem Christi versetur, XXIII 568C'. In adjutorium fidei datur, XXIII 573D', et ex consequenti ad corroborationem fidei subservit, 575C', et quoad aliquid manet in patria, 572B.

(7) *Scientia gratis data, infusa, et acquisita*. — Alia est scientia gratum faciens, alia scientia gratis data, per quam declarantur ea quæ fidei sunt circa creata, XXIII 424B', quæ scientia gratis data est aut infusa aut acquisita, et datur paucis tantum, ad defendendam fidem, XXIII 571A, 573B'. Omnem scientiam esse infusam dicit Avicenna, sed erronee, XXIII 531A; est enim scientia acquisita, 531B, C. An et quomodo remaneat hæc scientia acquisita in patria, variae sunt opiniones; vel enim omnino destruitur, ut inutilis, juxta Albertum, XXIII 507A', quia ei succedit aliis modus cognoscendi, *ibid.*; vel remanebit habitu, non actu, juxta alios, 509B'; vel juxta tertios, manebit quoad substantiam, destruetur juxta modum addiscendi, 507D, manebit quantum ad id quod est cognitio, imperfectione sublata, 508D; vel, quum in scientia sint habitus, actus et modus cognoscendi, 508D', quoad habitum remanebit, quoad actum mutabitur, quoad modum destruetur, 509A.

SCOTUS, Joannes Duns, O. F. M. Anglus, † 1308, qui vocatur doctor subtilis, XIX 60A, 81C'. In modis appropriate loquendi fuit aliquando acutus et curiosus, 450A, sœpius autem diffusus et prolixus, XXI 381B', 539B, XXIV 408B, et etiam ineptus, XXV 297B'. Levitatis arguitur et singularitatis, XIX 244C, XXI 454D', et absurditatis, 317D, et puerilitatis, 388A', XXV 423C'. Sæpissime propter persuasiones levissimas recedit a communi theologorum sententia, XX 274C, XXI 381B', 454A', 539B, XXII 419A, 456B, 492C, XXIII 374C, D, 454C, 545A', XXIV 267B, quasi nullus ante eum scripsisset, 430D, et maxime ab Henrico dissentit, XIX 444B, XXI 80D', XXII 46B', XXIII 454B'; sed præ ceteris sibi metipsi contradicit, XX 274C'. Quandoque questiones videtur magis obscurare quam elucidare, XX 304A', XXIII 472A, 213C', 293C, XXIV 103D', 255B', 317C',

360 A', et scribere ad « difficultandam » materiam, XXV 439 D'. Nonnunquam approbat, XXIV 88B, 416B', XXV 316 B, sed saepius, et innumeris quasi locis refellitur, XIX 74B, 81C', 133D, 166D, D', 172D, 176D, 194D, 200C, 219C, XXI 417C, 387B', XXII 55C, A', XXIII 337A, 373D, 425D, D', 454C, 634C', XXIV 403B', 179 A' et s., 263C, XXV 293A', 294C, 404C, 423C', et redarguitur, XX 213D', 274C', XXI 417B', 418A, D, 419A, 434A, 443B', 447A', 473A', 480B, 212D. Quandoque tamen pie intelligendus est, XXI 82B, 341C'. Non satis subtiliter, nec vere acute interpretatur Dei simplicitatem, XIX 177A'. Frustra putat corpus humanum ex sola terra esse formatum, XXV 297B', et frustra in homine ponit entitatem quamdam quæ non esset pars materialis nec formalis, XXIII 372A', C', XXV 237D', 239A', sicut frustra ponit in composito plures formas substantiales, XXIV 287 C', 288D. Asserens beatos impeccabiles non esse nisi ex voluntate Dei, XXV 428D', acriter respuitur, 429B, quasi divinæ naturæ proprietates et animæ naturam prorsus ignorans, 429C. Quandoque de enorinitate peccati minus recte sentit quam gentilis Aristoteles, XXV 458B. Quid sentiat de Immaculata Conceptione, XXIII 98A. Scrispsit super quartum sententiarum antequam super tertium scripsit, XXIV 125B', et plures lectiones tradidit super Sententiis, et varie a variis citatur, XXII 181D.

SCRIPTURA. Notitia Scripturarum quum sit optima sapientia, XIX 38, per quam fit homo idoneus ad fidei probationem, XIX 64C, illuminationem, XXIII 424B, defensionem et ad proximi aedificationem, XIX 38, multipliciter commendatur, et propter originem quæ a Deo est, et propter objectum quod Deus est, et propter certitudinem, quia nihil habet admixtum falsitatis, *ibid.*, 391C', et propter doctrinæ abundantiam, et suam fructuositatem, quia utilis est ad omnia,

et propter dulcedinem quæ omnes excedit voluptates, 39, et aspernari facit omnia delectamenta carnalia, 40, et propter opulentiam, *ibid.*, et « sententiositatem, » utpote spiritualibus plena mysteriis, et multiplice sensu decorata, quam nullus unquam exhaustire poterit, 41. Est enim liber vite, XIX 38, elypus fidelium, speculum animæ, 39, paradisus spiritus, impinguans animam manna spirituali, 40, nec quid invenitur sic mentem roborans, vel excitans ad omne bonum sicut scripturæ studium, vel carnalia vitia fugans, vel intellectum illuminans et cor accendens, 40, vel omnem scientiam transcendens, 39; sed quanto plus meditatur, tanto plus diligitur, *ibid.*, 41, et ad ejus intelligentiam, quum sit epistola nobis a Spiritu Sancto missa, in qua nobis Deus loquitur, *ibid.*, magis conferunt cordis munditia, 42, et compunctio quam studium, oratio quam lectio, 43, quia quanto magis quis fuerit a terrenis abstractus, tanto magis ad spiritualia erit aptus, et suprema illustratione dignus, 42; unde sine caritate scripturarum scientia est informis, inutilis, imo majoris damnationis occasio, 68D, scriptura enim magis est propter operationem quam propter cognitionem, 70A'. — In Scriptura continetur implicite vel explicite quidquid veritatis continet philosophia, XIX 64C, quidquid potest hominum lingua proferre et sensus accipere, 64D; sed differt a ceteris scientiis quoad modum procedendi, 90 A, XXIII 427A, A', 428A, B', et variis utitur modis, XIX 90D', B', 91B, et argumentis, 90C', D', 91C, D, et poetice vel metaphorice partim seribitur, 90B, 91A, unde dici potest modus ejus artificialis, 90D'; licet autem varie et varii generis narret, 75 B, C, multiplicem habeat intelligentiam, 75D, et plures fines intendat, 68A', 75B' et s., 77D', 78A', B'. — Circa res et signa versatur, XIX 100 C', 101A', B, sed præcipue de sex Dei proprietatibus tractat, 79D', in quibus

vel intrinseca ejus perfectio vel hujus perfectionis resplendens ad extra docetur, 80B; de Deo autem, more humano, propter infirmitatem nostram loquitur, 375 A', 380B'. — Auctoritatem habet a Deo, XXIII 420D'; verumtamen non novimus eam nisi ex auctoritate Ecclesie, 420B', 421B, et iterum, sub alio respectu, Ecclesiæ auctoritatem non novimus nisi ex Scriptura, 421B, quo constat Scripturam et Ecclesiam se invicem fulcire, *ibid.* — Sic exponenda est Scriptura ut a fidelibus non irrideatur, XXII 6A. An et quatenus ad Scripturam addere liceat, XIX 52B'. Cur sœpe lex dicatur, XIX 58D', 67A'. Ex contextu determinatur an verba ejus proprie vel figurative intelligenda sint, XXIV 254D'. — Scripturam sacram docens in mortali, si ex officio prælationis agat, peccat mortaliter, XXIV 530A'; si autem ex officio magisterii, aliquando mortaliter peccat, aliquando venialiter, *ibid.* — Liber de mirabilibus S. Scripturæ allegatur, XXIII 304A'.

SCRUTATIO divinorum duplex: alia ad curiositatem, quæ reprobatur, XIX 43, alia ad pietatem, quæ laudatur, *ibid.*, 52D.

SEBASTIANUS. (S.) Ejus Legenda allegatur, XXIV 193D.

SECRETUM. *Vide* Sigillum.

SECUNDUM. Haec præpositio multipliciter sumitur et varia designat, XXIII 466A'.

SECUNDUM QUID multipliciter sumitur, XXIII 201A', et varia notat, 499D, A', 201C', 202A, B. Quid proprie notet virtute sermonis, XXIII 201C, 202D, 203 A, B.

SECUNDUS. Divina sapientia conjungit fines superiorum principiis secundorum, XXI 409A'. *Vide* Primum.

SECURITAS ad rationem beatitudinis pertinet, XXV 429A', 436A, quidquid dicat Scotus, 428C'; imo inter dotes animæ beatæ a Richardo computatur, 436C'.

SEmen. Rationes seminales, sive causæ seminales, XXI 245D', XXII 168D, sunt,

juxta Albertum, rationes causales ab initio rebus inditæ, 167B, secundum quas ex similibus in specie et forma naturaliter producuntur similia, 167A', D', unde sic dicuntur virtutes activæ et passivæ rerum, 35C, quarum aliquæ moventes ad omnem speciem, ut frigidum et calidum, pertinent ad opus distinctionis, aliæ ad species determinatas moventes, ut semen, pertinent ad opus ornatus, 35D. Proprie autem dicitur ratio seminalis, XXII 173A', quædam vis activa in semine residens, qua materia seminis ad formam determinatam transmutatur, 173C, D', quævis non est nisi in viventibus aliqua vita, nec transmutabilis est in formam materiæ inducendam, 173B', nec est essentia aut pars essentiæ, 173C', nec substantialis forma seminis, 173D', nec est subjective in semine, sed in corporeo spiritu inclusa in semine, 174A. Et semen, quod rationem habet causæ materialis et efficiens et rationem formæ, XXII 168C, lato sensu dicitur quod ad generationem præstatur sive a masculo, sive a femina, 171C, 176C, 180B, 181C, semine tamen patris potiusquam matris active ad generationem concurrente, XXIII 101B, C, 115D, A', et veritatem naturæ filii, XXV 266B', secundum virtutem formativam, agentem per triplex elementum calidum et triplex frigidum, 272A, etsi non semper videatur ad generationem requiri semen masculinum, XXI 458A, sicut feminineum ad quod vices gerit coaguli ad lac, 438B. Præcisius vero, semen est residuum ultimi cibi, et potentialiter in cibo est, XXII 183D, vel decisum, non actu sed in potentia vivit, 183B', et in ipso est virtus formativa et artificialis, activa in semine viri, passiva in menstruo feminæ, 183C', ab anima generantis derivata, 184D, per spiritum vitalem qui in semine continetur, et ipsi conjugitur tanquam motor orbi, 183D'. Secundum quosdam tamen, non modo videtur esse superfluum alimentum, XXII

402 D', sed est et aliquid substantiae generantis, alioqui non esset generatio vera nec cognatio, 403B, ideo ex superfluo alimenti et humido radicali constare videtur, 403C. Et communius de natura seminis triplex est sententia, quum sit vel humidum radicale a generante decissum, XXII 408D', ita ut ex quolibet membro et osse generantis decisa sit substantia membrorum et ossium generati, 409A, B, vel humidum radicale humido nutrimentali conjunctum, et pariter a generante resolutum, 409A', vel superfluum dumtaxat alimenti, 407C', D', 408A, 409C'; sed, secundum omnes, in semine non est anima generati actu, 472D, nec etiam virtualiter, 472A', sed tantum virtus formativa, 472B', quae corporis formationem operatur, ex virtute animae generantis, 472C', et in ipso est perfecta similitudo totius corporis non actu sed virtualiter, 409D'. Semen, etsi sit principium aliquod, XXI 77D, a praecedenti perfecto procedere necesse est, 77A'; ideo ante semen oportet esse perfectum a quo semen procedit, 77C, B'. In semine inest virtualiter infectio culpa originalis, XXII 387C', 391B', 393C, et cum semine a generantibus in generatos transit, 387B', 388C'. Diversa disseruntur : de multiplicatione seminis in Adam ut cuneti generandis sufficeret, XXII 403D', 404A', 405C; de semine, an et quod fuisset in statu naturae, 200D, D', an in corporibus post resurrectionem futurum sit, XXV 268C', et cur in filio, non in patre resurget, 267A; de potestate daemonum ad semen efficiendum, XXI 458A', aut conservandum in vi generativa, 453D, 454A, aut ex viris sumendum ut incubi cum mulieribus coeant, 451C, 453D, A', D'; de causis eur minus seminis habeant pueri, pingues et proceri homines, XXII 408B; de dolore quod nonnunquam ex seminis decisione sequitur; de viro semini fluente, an debitum petere possit, XXV 447B'; de fluxu seminis an sit

celebrandi aut communicandi impedimentum, XXIV 240C et s., 243A, B, A', B'; de seminis ordinatione ad propagationem speciei, ad quam tantum emitendum est, XXV 428D. — Cf. Pollutio.

SENIARIUS. *Vide* : Numerus.

SENECA Philosophus, filius Senecæ rhetoris, et Neronis præceptor, qui eum capitilis damnavit († 65), allegatur de definitione philosophiae, XIX 83B', de distinctione inter sensum et intellectum, XXII 489C', de natura ideae, XX 400B', de libertate mentis quæ nunquam in servitatem redigi potest, XXII 389B, XXV 153A', de spirituali gaudio abundante in viris heroicis, 431C, de possessione boni quæ sine socio jucunda esse nequit, XIX 435D, de corporeitate et corruptibilitate luminis, XXII 42B'. Item quædam ejus sententiae citantur : sapientis est unicuique documenta proponere secundum suam capacitatem, XIX 83D; si unam virtutem amiseris, nullam se habiturum esse fatearis, XXIII 584A'; omne quod bene fit, juste, prudenter, temperate ac fortiter fieri constat, 587C.

SENECTUS. Qui proprie dicuntur senes, XXV 490B. Senectus venerabilis dicitur, XXV 272D, non perfectione naturae, quæ jam in senibus deficit, 274A', sed propter sapientiam animae, 274B'. — Senes, etsi generare non valeant, valide matrimonium contrahunt, XXV 441D', 442C. — An et quomodo senuissent homines in statu innocentiae, XXII 491C'.

SENSUS. Sentire, quod multipliciter et sumitur, XXI 451B, et fit in nobis, 256C, 257A, aliquid reale addit potentiae sensitivæ, 256D', 257A'. Passiva enim potentia est sensus, nec operari potest nisi per sui activi impressionem perficiatur, XXIII 246D'. Sensibus proprium est impressiones intus suspicere, XXV 280D, ab objecto seu rebus exterioribus, non autem ex imaginatione aut superioribus viribus, 280A'; sed a rebus immutantur dupliciter, immutatione naturali quum organum eadem naturali

qualitate disponitur qua objectum, et immutatione spirituali, dum recipitur qualitas sensibilis in organo secundum esse spirituale, 280B', quarum prima recipientis naturam immutat, altera non, 280C'. Sensus quandoque pro judicio intellectus sumitur, XIX 54A', sed perperam contendit Democritus sensum et intellectum idem esse, XXII 99D, etiamsi sub quodam respectu sensitivum dicatur esse in rationali, XXI 473A, 474A, quia sensus objecta propria sunt particularia, XIX 67D. Omnes sensus super tactum fundantur, XXII 69A, qui pertinet ad esse et per totum corpus diffunditur, XXIII 370C', dum alii sensus pertinent ad bene esse et in capite locantur, *ibid.* Duo autem sunt sensus disciplinabiles per quos fit præcipue cognitio: visus et auditus, XIX 563D'. Carea sensible proprium sensus non errant, XXI 427A, nisi fiat corruptio in organo, 435B, sed circa sensible commune accidit eos errare, 427B, sicut circa sensible per accidens, 427C. Præter exteriore, quinque sunt sensus interiores: sensus communis, imaginativa, phantasia, aestimativa, et memoria, XXI 409D', quorum sensus communis in prima est parte cerebri, communicans ex una parte cum sensibus particularibus, 433B', ex altera, cum imaginativa et aestimativa, 433C', et qui sensu communi abundant, ad physicam aptiores reputantur, XXII 436D. In omnes hos sensus, tam exteriore quam interiores, possunt angeli sive boni sive mali species sensibiles et imaginarias imprimere, XXI 408D, 447A, et illusiones in eos dæmones injicere possunt, 426C, 427A; sed dæmonibus et angelis in corporibus assumptis sensus non sicut nobis conveniunt, 450B, 431C, D'. Ut aptum sit corpus ad sentendum, requiritur prædominium elementorum activorum et passivorum, XXII 410A', scilicet terræ, quia instrumentum est tactus, et ignis, quia calor instrumentum est sensitivæ virtutis, 410D.

Sensus a sensibili delectantur, quum est in debita proportione; affliguntur, quum est in superabundantia aut defecitu, XXV 307A, 312B. *Cf.* Pœna.

Per sensibiles creaturas Deum in hac vita contemplamur, sed imperfecte, XIX 85A, 86C; per intellectum enim agente apprehenditur tantum quod a sensibilibus abstrahitur, 87B, quia ab organis animæ sensitivæ nihil recipitur nisi sensibile aut cum sensibili, XXII 135B', ideo per illum cognoscere non valemus perfecte nisi sensibilia, XIX 87C. Sensus in spiritualibus a sensibus corporalibus transumptive dicuntur, XXIII 239C, et ad cognitionem referuntur, 238C', et multi sunt actus sensuum spiritualium in genere, 239A', et multi in Christo et in sanctis, 239C. Sensuum actus in Beatis non tollentur, XXV 280B, C' 281B, nec contemplatione eorum impedientur, 280D', 281A; imo, in ultimate suæ perfectionis et actualitatis erunt, 287A'. Sentient ergo vere, non extra mittendo, nec per effluxum superiorum virium, XXV 280D, sed a rebus exterioribus intus suscipiendo, 280B', modo tamen spirituali, absque recipientis naturæ immutatione, 280C', 287D. An autem omnes in actu futuri sint, negant quidam, quia, etsi omnes agere valeant, non omnibus objecta præsto erunt, XXV 281B, 284C, 286B; affirmant vero alii, quia in patria erit medium sufficiens et objectum, 281C, D, 282B, et quia, sicut reprobi in quolibet sensu cruciantur, ita Beatos decet in quolibet remunerari, 284A'. Quomodo in sensu reperiatur vestigium Trinitatis, XIX 264A', 265A.

In potentis sensitivis habitus, XXIII 400D, 401A', virtutes, 526D, B', 528A', 530A, peccata, 527B, esse possunt, nec non passiones, 280B, ratione sensibilitatis et sensualitatis, XXII 279B: sensibilitatis, quæ medium dicuntur inter animam et corpus, 435D, et sensualitatis, quæ vis est animæ per quam movetur animal ad aliquid appetendum, 280C', aut

fugiendum, 279 C, et quæ incipit in confinio aestimativæ et appetitus sensitivi, et sic se habet ad partem sensitivam ut voluntas ad partem intellectivam, 279 A', et tendit ad duo, ad ea scilicet quæ sensus exteriores delectant, et ad ea quæ corpori convenientia astimantur, 279 B'. Proxime ad eam pertinent appetitiva pars, XXII 279 B', remote vires apprehensivæ sensitivæ, ut aestimativa et imaginativa simplex, 279 C. Non unam simpliciter dicit potentiam, quia in irascibilem et concupisibilem dividitur, XXII 279 C', vel simplicius non est nisi appetitus seusitivus, 280 A, C, 281 A, incompletus, indeterminatus et depressus, 279 D', fomite infectus, 280 C', D', et ad carnalia intentus, 280 D'; quapropter dicitur corruptionis perpetuæ, 279 D', et rationi contrarius, XXIII 310 B', C'. Cur de sensualitate non tractaverint philosophi, XXII 280 D', 292 C. Duplex est motus sensualitatis: alter, qui ex mera qualitate organi consurgit, nec rationem habet peccati, alter qui est ex apprehensione delectabilis, et potest culpa esse, XXII 220 C, et utrumque excitare potest diabolus, 220 D. Utrum motus spontaneus sensualitatis sit naturalior sensualitati vel homini quam motus deliberatus, XXII 290 C, A'. An et quomodo in sensualitate accidere possit peccatum, XXII 285 D', 286 B', 287 D, 289 B', D', 290 B'; an peccare possit sensualitas sine ratione inferiori aut sine sensualitate ratio inferior et voluntas, 289 B', D'. Quid sit sensualitatis voluntas, XXIII 310 B, 311 A', 314 B, et dubitatio, 316 C'. An oratio Christi potenter auferri a se calicem passionis fuerit oratio sensualitatis, XXIII 315 C'.

Sensus quatuor Sanctæ Scripturæ sunt quatuor fercula in refectorio animæ posita, XIX 41. An a Christo capite influatur Ecclesiæ omnis sensus, XXIII 238 C', et quomodo, 235 B, C, 236 D, 238 B.

SENTENTIA. Liber sententiarum, qui librum Damasceni quoad dispositionem

T. 25ta.

imitatur, XIX 100 B, et est quasi excerptio auctoritatum utiliorum, 93 A', et cougeries multarum questionum utilium, *ibid.*, non modica incrementa dedit sapientiae christianæ, 36, et multos invenit commentatores, quorum commentaria quoad excellentioremed medullam in unum volumen redigere conatus est Cartusianus, *ibid.* Optime comparatur aquilæ, colubro, adolescentulæ, navi, XIX 44, fluvio, tramiti, aquæductui, horto, 45, 46. Argumentative procedit, præsertim per argumenta et auctoritates, XIX 100 A', et inquisitivo utitur modo, et merito, 89 B', ad confutandos adversarios fidei, ad fovendos infirmos, 89 C', ad delectandum perfectos, 89 D', et ex verbis sanctorum quasi conflatur, 90 D'. Quamvis quodam modo Scripturæ subalternetur, XIX 92 A', differt ab ea quoad certitudinem, 92 B', et quoad modum procedendi, 92 C'. Quomodo dividatur et quid contineat, XIX 100 A, C. De rebus et signis tractat, XIX 102 A, de rebus in tribus primis libris, de signis in quarto, 102 B; in traditione enim scientie, cognitione rerum præcedere debet cognitionem signorum, 102 C; et præcisisus, in primo libro, de supernaturali Dei cognitione, id est de Trinitate tractat, XXI 34, in secundo, de naturali cognitione per creaturas, 34, scilicet de productione creaturarum, 32, de hominis conditione et lapsu, 33, et non sine multiplici ratione de Deo priusquam de creaturis disserit, 44 A'; in tertio autem, de Incarnatione Verbi quæstio est, XXII 25 et redemptione hominum, 27.

SEPULTURA mortuorum inventa est propter vivos ac mortuos, XXV 336 A, et prodest tum vivis, tum defunctis, maxime quæ fit in loco sacro, 336 B; non tamen requiritur ad requiem animæ, ut putaverunt pagani, *ibid.* Cur Patriarchæ se in terra promissionis sepeliri voluerunt, XXV 336 D. Pium est opus oleum et ceras in sepulchro defunctorum accendere, XXV 336 A'. An pretio emere

34

liceat jus sepulturæ, XXV 48 A', vel officium a sacerdotibus in sepultura exhibendum, 48 C'.

SERAPHIM, qui multitudine superare creduntur angelos inferiores, XXI 236A', ab ardore seu dilectione sic dicuntur, 477D, quia ipsorum specialiter est amare, 487D, 489D, amore in Deum transformari, 492A, et ad eum immediate reduci, 494A; unde ad primam hierarchiam pertinent, 477D, cujus sunt primus chorus, quia majus est frui quam videre aut tenere, 487A'. Providentia rationem in ultimo fine accipiunt qui est bonitas Dei, XXI 490B; verumtamen, non a Deo tantum, sed a Christo et a B. Virgine illuminari possunt, 494B. Circa Deum incessanter occupantur, juxta quosdam, XXI 477B', 492A'; ministrant et exterius, juxta alios, cæteros illuminando de his quæ spectant ad Dei caritatis fervorem, 489C, 491C', 492B', 497B, et reducendo ad Deum, 490C. Quandoque Spiritui Sancto adaptantur, XXI 497B'. Apud dæmones non admittitur nomen Seraphim, XXI 486D. Quid inter Seraphim et Seraphim, XXI 489A'. Quid de Seraph labia Isaiae mundante, XXI 519B, 520A', 523C', 526D'. Post judicium remanebunt et quad gradum naturæ et quoad officium, XXI 512D.

SERENUS, abbas, allegatur in collationibus Patrum fortiter affirmasse angelos ante sensibile mundum conditos esse, XXI 423A, 425D'.

SERGIUS, Constantinopolitanus, († 636) unam voluntatem in Christo ponebat, quamvis duas in eo fateretur naturas, XXIII 313C.

SERMO ad hoc nobis datus est, ut mutui conceptus fiant indicia, XXI 102C, propter quod aliter loqui quam corde sentitur videtur esse duplicitas et falsitas, 102D; XXIII 615D; sermo enim rei subjectus esse debet, non ipsi res, XXIV 292D'. Medius est inter rem significatam et intellectum significantem, XXIII 619B, unde duplex ei competit veritas vel

falsitas, altera materialis, altera formalis, 619D.

SERPENS. Cur sub forma serpentis Evam tentaverit diabolus, XXII 224D', 225C', quum sit animal mutum et vile, 224A', et quomodo dicatur ceteris bestiis callidior, 224C'. Motu suo lubrico optime tentationem interiorem figurat, XXII 225A, B. Juxta Bedam, fuit statura erectæ et vultus virginei, XXII 224B', D'. — Ex putredine nascuntur serpentes, XXI 422D, 426B', et ex capillis mulierum sub terra positis, 431D. Odore cedri fugantur et occiduntur, XXIV 183B'. Magis in eis quam in aliis animantibus ostenditur virtus maleficiorum, XXV 143D. An vere serpentes fecerint magi Pharaonis, XXI 423B', 426B, et quomodo, 426A'.

SERVITUS. Triplex est servitus, XXII 587B, quæ in statu innocentiae non fuisset, 584A', 585A, nempe peccati, poenæ, 587B, et conditionis, quarum prima causa est secundæ, et utraque causa tertiae, 587C, et a servitute peccati et diaboli a qua per se ipsum redimi non potuisset homo, XXIII 356B, redempti sumus per Christum, non autem a ceteris, XXII 587C, XXIII 347D, 348B'; idecirco Christiani non eximuntur a principum dominatione, XXII 587D. Sub alio respectu, triplex est servitus, scilicet diaboli, hominis et Dei, XXIII 605A, Dei primum, propter quam quædam opera servilia in die sabbati sunt vitanda, *ibid.*; deinde hominis, cuius servus dicitur qui nihil valet ultra voluntatem domini sui, XXII 519D, quæ servitus tamen non nisi corpus afficit, 589B. — Cf. Dominum. — Servus manumissus propter delictum sequens in pristinam redigitur servitutem, XXIV 579A, B. — Servi valide sed illicite ordinantur, XXV 54B, 55B, et si, inscio domino, ordinatus fuerit servus, episcopus et alii ordinantes domino duplum pretium solvere tenentur, 55D, vel servus sic ordinatus a servitute non liberatur, 55A'.

Quum in matrimonio tradatur plene dominium corporis, qui corporis hujus dominio caret, ut servus, absque licentia contrahere nequit, XXV 98B', 439C', 140A, sed servitutis conditio, si cognoscatur et adsit licentia, non vitiat matrimonium, 99D', quia servitus conjugium annihilat, vel non, prout a compare nota est, vel non, 142A', 155D'. Servitus libertati contrahentis obstat et bono prolis, ideo servus contrahens cum libera nesciente, vel econverso, invalide contrahit, XXV 154A, B, 155D', valide autem cum sciente, 154B. Nil autem impedit inter servos esse conjugium, aut inter liberum et ancillam, XXV 154B, quia servitus non est ita contra naturam ut impedit matrimonium, 154C, et servus vel ancilla, insciente aut contradicente domino, contrahere valent, 154B, quia quoad naturalia hero non sunt subjecti, 154D, nec in omnibus tenentur ei obedire, 154A', ideo quandoque ejus praecepta omittere possunt, ut consorti reddant debitum, *ibid.* An servus uxoratus a domino procul vendi possit, XXV 154B'. Vir potest se in servum vendere invita uxore, XXV 154C', et hoc nullo modo irritatur matrimonium, 154D'; uxor autem, viro invito, se in ancillam vendere nequit, 155A. Quid de filiis servorum, XXV 155B. An votum servi, inscio domino, emittere valeant, XXV 166B'.

SEVERUS, Patriarchia Antiochiensis, haereticus, († 539), damnatus est in synodo sexta quoad suam sententiam de unica operatione Christi, scilicet divina, XXIII 326 D.

SEXUS etsi hominibus et bestiis communis sit, XXII 163D', triplici ratione dignior est in genere humano, 164A. Sexus virilis praestantior est altero, quoad dignitatem in praecipiendo, virtutem in agendo, et auctoritatem in praesidendo, XXIII 222D', et sexus feminineus est sexus subjectionis, 223A'; ideo cum sexu virili nasci decuit Christum, 222B', 223B, qui

venerat ut mundi doctor et legifer, 223A'. Sexus muliebris, quum subjectionis statum significat, non est capax ordinis sacramentalis, XXV 54A', ideo ad ordinem requiritur sexus virilis, non modo de necessitate praecepti, sed et sacramenti, 54D. — Unde accidat generari masculum aut feminam, XXII 203B'. — An in statu innocentiae fuisse generatio per sexuum commixtionem, XXII 200A, 201D. — Quum uterque sexus ad perfectionem speciei pertineat, XXV 273D', 273A, uterque resurget, 273B', nec tunc erit ibi inhonestas aut dedecus, 273D', 276B.

SIBYLLA per angelos de fide edocta fuisse videtur, XXIII 439B.

SIDERNA. *Vide : Astra.*

SIGILLUM. Confessionis sigillo confessarius ea quae in confessione audivit celare tenetur, XXIV 572A', 574B', jure divino, 574C', imo et naturali, 575B, ne populum scandalizet, et quia sibi confessio non novit nisi ut Vicarius Dei, 573C. Directe ea dumtaxat quae sub confessione cadunt comprehendit sigillum, sed indirecte ad alia per quae peccatum aut peccator probabiliter deprehendi possent, se extendit, XXIV 574C'. Sacerdotem respicit in quantum ministrum confessionis, XXIV 574D', sed etiam alios in quantum participant hujus aliquid ministerii, ut interpretem aut laicum qui aliorum audivit confessionem, 575A, aut peccata, 575C, aut cui confessarius incaute peccata alicuius revelasset, 575A'; imo peccat penitens ipse poenitentiam sibi injunctam revelando, si ex hoc immineat præjudicium confessarii vel alterius, *ibid.* Quid agendum confessario qui per confessionem scit inter duos sponsos esse affinitatem, XXIV 572D', vel irregularē velle ad sacros ordines ascendere, 573A, vel officiale ob suum officium in consuetudine pecandi esse, *ibid.*, 575D', vel alium velle occidere, *ibid.* An confessarius, poenitentis culpam extra confessionem cog-

noscens, eam celare teneatur, affirmant quidam, XXIV 573B', 575B', sed negatur verius, 573D', saltem quum magna est ratio eam manifestandi, quod quinque in casibus contingere potest, 574B. Poenitens confessario licentiam dare potest revelandi peccata, XXIV 573B, sed tantum quibus prodest ea scire, 573D, et dummodo non adsit scandalum, 573C. Confessarius frangens sigillum depонendus est, et in arctum monasterium detrudendus, XXIV 573A'; et si clericus se finixerit sacerdotem ad percipiendum secreta poenitentium, ab accessu ad sacros ordines repellendus est, 573B'. Miraculo quondam confirmatur sigillum confessionis, XXIV 572C'.

SIGNACULUM majorem similitudinem designat quam imago, XIX 211B.

SIGNUM, quod multipliciter sumitur, XIX 101B, A', B', XXII 94D, triplex est, commemorativum, demonstrativum et prognosticum, XXIV 40D'. Omne signum dici potest res, XIX 101D, sed non econverso, 101A'. Circa signa et res praeципue versatur Scriptura, XIX 100C'; et pariter de rebus et signis tractat Magister, 102A, de rebus in tribus primis libris, de signis in quarto, 102B; in traditione enim scientiae, cognitio rerum praecedere debet cognitionem signorum, *ibid*. In quidditatibus creaturarum sunt tria signa imaginanda, XIX 165D'. Signa necessaria sunt ad distinguendum inter dignitates et officia, XXIV 45C. — In Deo altera est voluntas beneplaciti, seu qua vult, XX 614A', 615A', D', altera voluntas signi, seu quod vult, 614B', 615D', qua imprroprie dicitur voluntas, 615A', 616A, etsi justa de causa dicatur voluntas signi, 614B'; et quinque numerantur hujusmodi signa, praeceptio, prohibito, permisso, consilium, impletio, 614D', 615B, 616A, B, C, de quibus disputatur utrum sint naturalia an voluntaria, 614C', et conformatur voluntati beneplaciti, 616C'. Alia sunt signa contra quae facere potest humana voluntas,

tas, alia contra quae non potest, XX 643A', 644A. — Quot sint signa in cœlo, XXII 90B', et quo sensu dicantur luminaria esse in signo, 90C', 94A', et quorum sint signa, 94C'. — Mali miracula operari dieuntur per signa publicæ iustitiae, XXI 420D', 422A, 427C'. — An signa sub quibus factæ sunt revelationes divinae sint res existentes vel appartenentes, XIX 575D' et s. Res ad significantum divina adhibitæ, alia jam erant, alia de novo formata sunt, XIX 564C, 568A', 572B', 573C', 575A', nec in illis tam requiritur dignitas quam veritas, 571A', 578B'. — Multiplici modo divina persona dicitur esse in aliquo tanquam in signo, XIX 564D. — Quomodo dicamur signati in Spiritu Sancto, XX 72C'. — Ad sacramentum requiritur sensibile, XXIV 40D, 43B, multis de causis, 42B', 43A, 45A', 46C', sed quocumque signum non potest dici sacramentum, 39C', 40D'. — *Vide* : Sacramentum. — Imminens judicium quædam signa præcedent, XXV 381C, quæ varie ab Augustino traduntur, 381D, varie ab Hieronymo, 381B'; sidera enim suo lumine privabuntur, 382A, 383A, et virtutes cœli movebuntur, 382B; attamen ex signis præcedentibus determinate cognosci non poterit tempus futuri judicii, 361D', 381D. Quid signum Christi quod in judicio apparebit, XXV 379D'.

SIMILITUDO. *Extra divina*. — Similitudo quæ eadem est ac assimilatio, XX 654C, duplex est, altera per vestigium, altera per imaginem, XIX 242C, et, sub alio respectu, triplex, æqualitatis scilicet, participationis et imitationis, 246C, XX 660D'. Alia est similitudo qua plures unam participant formam, et sic Deo nemo potest esse similis, alia qua unus habet per participationem quod alter habet per essentiam, et sic Deo similes esse possumus, XX, 653C', D', duplice modo, XXIII 71A', et Verbo, triplice ratione, 206C. Assimilari sic Deo est ultimus omnium finis, quod fit par-

ticipando bonitatem Dei, XXI 105D, quantum cuique competit creaturæ, 405 A', ideoque similitudinem Dei debito ordine appetere licitum est, 309 A', indebito, peccatum, 309 B'; et sic peccaverunt diabolus appetendo similitudinem potestatis, Adam, similitudinem scientiæ, et peccabit Antichristus appetendo similitudinem bonitatis, 314 A', et duplex est similitudo Dei, imitationis, quæ ordinate appeti potest, 314 A', quum in ea sit sumnum bonum creaturæ, 313 A', et item inordinate, scilicet in his in quibus non oportet, 309 B', et æqualitatis aut æquiparantiæ, 343 A', quæ nullatenus appeti potest ordinate, 314 B', 345 B'; et utramque quodam modo appetit diabolus, 313 A', 314 B'. Item similitudo Dei est finis eujuslibet hierarchiæ, XXI 469B', quod fit dupliciter, quoad formam tantum, lumen ab ipso recipiendo, 471 B, quoad formam et actionem, lumen acceptum aliis communicando, *ibid.*, et hoc est perfectio similitudinis, 471 C. Item animæ perfectio est in assimilatione ad Deum, quæ fit per diversa dona naturæ, et maxime gratiæ et gloriæ, et per peccatum destruitur, XXII 329 C', D', XXIV 503 A, et sub isto vel illo respectu, magis angelus quam homo similis est Deo, et magis homo quam angelus fieri similis potest, XXIII 69 D'. Non eodem sensu dicitur homo factus ad similitudinem Dei, XIX 288 C, D', et ad imaginem, 288 B', D', 289 B', 290 A, A', quia in omni creatura est aliqua similitudo Dei, 255 A', etsi semper imperfecta, 248 C', sed in sola rationali imago, seu similitudo speciei, 255 A', similitudo quidem divinæ naturæ, 255 B' et similitudo Trinitatis, 255 C'. Alia est similitudo in actu, alia in habitu, XX 380 C', alia ad res, alia a rebus, 380 D', alia duorum in tertio, alia alterius, 395 C, et similitudo perfecta æqualitatem includit, 316 C', non autem econtra, 318 D, nec ad similitudinem requiritur identitas speciei, XXIII 303 A, A'. Unum-

quodque in illud transformatur ejus actibus magis assimilatur, XIX 558 B'. Omne producens similia ad se ipsum ante dissimilia substituit, XXII 142 D'. Tripliciter contingit deficiere similitudinem, XXV 445 B'. — Ad visum requiritur ut fiat in vidente similitudo rei visæ secundum naturam suæ speciei, XXV 445 C'; similiter, ad intelligendum oportet in intellectu fieri similitudinem rei ejusdem rationis secundum speciem, 445 D'; sed per nullam similitudinem receptam in intellectu creato immediate videri potest divina essentia, 445 D. Similitudo est ratio cognoscendi, sed aliter in nobis, aliter in Deo, XX 395 D.

In divinis. — Quænam sit in divinis personis similitudo, XX 96 D', 97 B, C', 101 B', et quotuplex, 99 B', et quid in divinis per similitudinem et imaginem designetur, XIX 444 A, 445 A. Quid in divinis inter identitatem, similitudinem, æqualitatem, assimilationem, XX 96 C', 97 C, 102 B, A', et inter similitudinem et similem, 99 A'. Quum in qualitate fundatur similitudo, XX 97 B, 101 B', D', 102 B', D', 103 D, adest inter divinas personas, quia inter eas sunt quædam species qualitatis, 96 C, sed non eadem est in divinis personis quæ in creatis, 96 A'; in divinis eum, similitudo non est aliqua relatio distincta a relationibus personalibus, XX 97 C', 99 C, sed partim essentialiter, et partim relative sumitur, quum dicat tam relationes distinguentes personas quam unitatem essentiæ, 97 D', 99 A', 101 B', nec dicitur de eis removite solum, 99 B, sed ponit aliquid in Deo, 99 C, 101 B, personas directe in concreto, essentiam in abstracto, 100 D; *ibid.*, non est relatio rationis tantum, sed realis, XX 101 A', quamvis non distincta a relationibus personalibus, 101 C', et penes essentialia attenditur, nec ex distinctione relationum infici potest, 405 B', et in simplici essentia Dei, ratio est universorum qua singula cognoscit, 396 B', C'. Similitudinem in creaturis aufert unitas

numero, XX 279D, non vero in divinis, 280A, B, quia in Deo identitas et similitudo realiter idem sunt, 280A'. Similitudo diversimode spectat ad Verbum quod est Filius, et ad amorem, qui est Spiritus Sanctus, XIX 493D'. Quia secundum rationem similitudinis fit processio per modum intellectus, recte dicitur generatio, et terminus ejus Filius, XIX 493C'.

SIMON, Magus, primus inventor fertur fuisse erroris asserentis Deum non creasse hunc mundum, sed angelos, XXI 62C'. Ut fertur in itinerario S. Clementis, quum transformasset faciem Faustinianni in suam, fraudem revelavit Petrus Apostolorum princeps, XXI 431D'. Reputatur a Cartusiano responsa accepisse ab anima infantuli a se occisi, XXI 418C'.

SIMON, Tornacensis, Canonicus, (xii^o sæc.) allegatur de donorum natura, quæ dicit seminaria esse virtutem et causam remissionis peccatorum, XXIII 539A; de definitione personæ quam significare dicit proprietatem in recto et substantiam in obliquo, XX 158C'; de veritate et proprietate hujus propositionis: Pater et Filius diligunt se Spiritu Sancto, 334A.

SIMONIA quæ est studiosa voluntas emendi vel vendendi spiritualia, XXV 43C', 45A', est enorme peccatum, 44B', non tamen semper sola voluntate vendendi spiritualia commissum, 45B', 50B, et peccatum quidem hæreos, si vendens vel emens credat spiritualia pretio posse æstimari vel possideri, 44B', avaritiæ, si non credat, 44C', et dicitur pejor ipsa infidelitate vel hæresi, 45D', et tribus modis committitur, 49A, B, 50C', vel quinque, juxta alios, 45C. De simonia disseritur in pretio accepto pro matrimonio celebrando, XXV 46C', vel Baptismo conferendo, 46D', pro missa legenda, 46D', 47A', 51A, aut religioso recipiendo, 47A, 50C, B', 51C et s., pro absolutione impertienda, 47B, pro cui-

dam juri renuntiatione, 47B, pro oratione, 47A', vel prædicatione, 47B', correctione, visitatione, 47C', vel doctrina, 47D', 50C, D, 51B, pro judicio reddendo, 48A, 49C, pro consecratione ecclesiæ, 47D', sepultura, 48A', aut jure percipiendi decimas, 48C'; item de simonia in beneficio collata ad preces potentis, XXV 49B', vel intuitu consanguinitatis, 49D', aut commutato ob temporale commodum, 50A; item de simonia ob munus a manu, 49C, vel ab obsequio, 49D, vel a lingua, 49A'. An sit simoniacum Deum diligere ad propriam utilitatem, XXI 274B. An liceat quidquam facere de quo controvertitur utrum sit simonia, XXII 246A'. Papa pro aliquo spirituali munus accipiens, simoniam sicut quivis alius committit, XXV 49D. An et quatenus ab episcopo simoniaco liceat ordines recipere, XXV 46D. Simonia non impedit nec irritat sacramentum, XXV 46A, sed tantum sacramenti fructum, et ordinis suscepti executionem, quia simoniacus jure suspensus est ab officio, 46B et s.; item qui beneficium simoniace accepit, omnes fructus restituere et beneficio renuntiare tenetur, 46C.

SIMONIDES, Cyrus græcus, († 467 A. C.) erravit dicens hominem mortalem non nisi mortalia et humana debere sapere et curare, XIX 84C', et, econtra, optime de universalis et absolute omnium cognitione Dei est locutus, XX 386B.

SIMPLICITAS essentiae divinæ quæ multipliciter asseritur, XIX 172A, et ex verbis Patrum laudatur, 174C, D', 175C, C', compositionem omnino excludit, 172A', et omnimodam distinctionem et non identitatem ex natura rei, 172D', 173A; omne enim compositum est diminutum et indigens aut alio aut rebus ex quibus componitur, 174A, unde adeo simplex est divina essentia ut ei repugnet non tantum quælibet compositio, 338D, D', 389B, B', sed et componibilitas, dum omnis creatura vel est composita vel componibilis, 389D. Inter attributa Dei,

simplicitas posterior est unitate, sed prior infinitate, immutabilitate et aeternitate, XIX 178A, quæ attributa diversa in Deo non sunt realiter distincta, 178D. Simplicitas Dei, etsi multiplici modo concepi possit ab intellectu creato, XIX 459C, omnem excedit creatæ mentis capacitatem, 172D', nec ex illius consideratione erui potest notio Trinitatis, 182A, 230B'; simplicitati tamen divinæ non officiunt distinctiones et relationes multiplices, 387B', 390D, C', D', et maxime distinctio Personarum, 159B', 179C, 185B, sicut illi non repugnat pluralitas proprietatum et notionum, XX 227A', nec pluralitas idearum, 395B', 415C, nec specierum intelligibilium, 415B'. — Alia est simplicitas Dei quæ expers est ab omnimoda compositione, XXI 188A', alia simplicitas creaturarum quæ dicitur comparative et aliquo modo composita est, 188B', 196D; omnimoda enim simplicitas, expers omnis compositionis, differentia ac dependentia, Dei solius est, XIX 402A, D; nec creaturæ competit simplicitas nisi secundum quid, 403C, et sic reperiuntur septem substantiae simplices, 403C'. In creatis, triplex describitur simplicitas, XIX 411D', XX 455B' : alia simplicitas negativa puncti, alia simplicitas positiva angeli et animæ, quæ omnes maxime distant a simplicitate Dei, XIX 411D', XXI 464A'. Item, alia est simplicitas Dei, alia materiae primæ, XIX 390B. Extremum entium est simplicissimum sicut et primum, quia a solo primo processit, XXI 90C'. Quod simplex est caret potentia, et quod caret potentia, simplex, XXI 189D'. Quo quid est simplicius, eo in pluribus reputatur, ut patet de universali, quod simplicius est particulari, XIX 182B. Item quatenus entia simpliciora sunt, catenus perfectiora, XIX 387A', 390C, et quo magis aliiquid est simplex, eo magis unum, 404D'; simplicis enim quidditas est ipsum simplex, XXI 204D', sicut omnis substantia stans per essentiam

suam ost simplex, 198A. Omnia quæ sunt in genere principium est quod simplicissimum est in genere, XXI 83B. — Alia est eöli simplicitas, juxta quosdam, alia clementorum, XXII 24B'. Simplicia ex seipsis non moventur secundum locum, quia in movens et motum dividunt nequeunt, XXII 170B'. — Simpliciter dupliciter sumitur, pro absolute, XXIII 378A', pro totaliter vel omnino, 378B'.

SIMPLICIUS, Peripateticus, (vº sœc.) allegatur de forma quæ latitudinem habet, et potest, quando est sub gradu remisso, intendi per extractionem partium virtualium, XX 42C; item de esse quod non est de prædicamento substantiæ, XXI 195C; item de malo quod est privatio boni, XXII 540A'.

SIMULATIO. Æquitas simulata est duplex iniquitas, XIX 55D'. An ad restitutionem teneatur qui per simulationem elemosynas acquisivit, XXIV 412A', aut beneficium ecclesiasticum, 415C'.

SINGULARITAS. Singulare quod differt ab universalis, XX 109D', ad quod aliquam entitatem addit, XXI 530C', tripliciter dicitur, XX 109C', sed maxime ex hoc dicitur aliquid singulare quod est aliquid unumque numero, XXIII 39C'. Singularitas cuique rei convenit ex propria natura, XXI 211B', et secundum suum verum realeque esse, 211C', nam quilibet natura, ex eo quod est, singularis est, 212A', D', et individua ac numero una, 213B. Proprie pertinet ad sensum singularitas, non ad intellectum, XIX 67D, quia per species quæ sunt in sensu cognoscitur, non per eas quæ sunt in intellectu, XXI 250A; attamen, cognoscitur etiam ab homine per reflexionem intellectus ad phantasmata, determinando speciem universalem ad particularem, 247D; per angelos, speciem indeterminatam applicando ad particolare in natura exsistens, saltem juxta quosdam, 247A', et ita singulare non est objectum scientiæ, XIX 58C, 67D.

Contingit aliquem in universalis recte intelligentem circa singularia errare, XXI 303D, sive in habitu sive in actu, et sic peccare vel ex effectu passionis, 305A', vel ex defectu considerationis, 305B', quum actiones sint circa singularia, 305D. Singulare est terminus actionis agentis naturalis, XXI 215A', et constituitur extrinsece per actum agentis, concomitante in corporalibus materia, 245C'. — Deus qui dicitur singularitas summa, XIX 144C, A', 390D, 392A, XX 409A' et s., 173A, 231A', XXIII 60A, 62B, singularia novit non tantum ut entia, sicut vult Averroes, XX 422B, nec tantum universaliter in causis, ut vult Avicenna, *ibid.*, XXI 249D, sed per suam essentiam quæ causa est eorum, XX 422B', XXI 250A, unde illa cognoscit omnino alter ac anima, XXI 249A, et angeli, 246B, 247D'. 249B, 252D, 253D, 254B, 580D, B'. Deus quum sit singularis, quomodo sit subjectum scientiæ, XIX 79A', 83A. Personæ divinae dici nequeunt singularia multiplici ratione, XX 410A, 485A. Singularitas naturæ prior est suppositione, XXIII 39C', et divina virtut ab ea separari potest, 39A', ut in Incarnatione, ubi singularitas humanae naturæ in alieno substantificatur supposito, 39B', 80D. Quid de singularibus a Scriptura relatis, XIX 66 D'.

SITUS duplex est, alter naturalis, qui a rei natura exigitur, XXI 168A', et sic angelis non competit, 168B', alter mathematicus, in quo res est hic et nunc, absque determinatione, 168A', et hic angelis competit ratione operationis circa corporalia, 169D, et etiam ratione substantiæ, 169B', propter essentiæ limitationem, 170C, sic tamen ut essentia non sit eis ratio existendi in situ, 169A, D'. — Cf. Locus, Ubi. — Situs mathematicus per applicationem virtutis determinatur, situs naturalis per applicationem substantiæ, XXI 176B', qui ex ordine partium corporis in loco exsurgit,

XXIV 255C', ideo præsupponens quantitatem, 254B. Situs qui triplici modo corpori convenire potest, XXIV 270D', ei debetur non ratione qualitatis, XXV 289C, nec ratione materiæ aut formæ, sed ratione quantitatis dimensivæ, 289D, et ideo quot sunt materiæ dimensionibus substantia corpora, tot necessario sunt situs, 289A', nec per dotem subtilitatis possunt duo corpora, etiam glorioса, esse in eodem situ, 289B'. Situs cœlestibus conveniens non dicitur nisi quoad effectus producendos, XXV 387D, unde in optimo situ facta sunt et semper sunt, et moveri cessabunt, 387A'; disputatur autem an in eodem situ in quo facta sunt moveri cessare debeant, XXV 387D, C'.

SMARAGDUS lapis lætitiam parit in gestantibus eum, XXIV 338B.

SOBRIETAS pars est temperantiae, gustus delectationes cohibens, XXIII 320A'.

SOCIETAS. Sine socio nullius boni jucunda est possessio, XIX 182D, 435D. Bono societatis interest ut conjugia extra consanguincorum seriem nectantur, XXV 189C, 490C.

SOCRATES, Philosophus, Graecus, (469-399 A. C.) qui ob egregiam vitam et castimoniam ab infantia numen habuit comitem, i. e. spiritum bonum se dirigentem, XXI 419A', docebat singulos dæmones singulis hominibus esse deputatos, 414C, et opinabatur omne peccatum ignorantiam esse, XXII 287B', 382A, nec scientem posse incontinentem esse aut aliquem posse agere id quod sciret esse malum, XXI 396C. — Ejus doctrinæ allegantur de distinctione intellectus a sensu, XXII 489C', de immortalitate animæ, 149D', 450B, et resurrectione corporum, XXV 243B', de servitute, XXII 519D, de chao seu confusa et indistincta materia, XXI 47B', C', de æternitate mundi, 93C, 423D, de periodico reditu mundi in eundem statum et de reditu ipsius Socratis cum eisdem discipulis eadem tractantibus, 92C, D,

D', de animatione et motu coelestium corporum, XXII 73B', 74B', de origine formarum a datore formarum efficienter et a formis separatis per se exsistentibus formaliter, XXI 46B', de operatione et situ angelorum, XX 458B. Dicitur composuisse librum Phaedonis, sed verius Plato illius libri auctor reputari debet, XXII 150D.

SOL qui vocatur imago Dei, XIX 250D', tanquam nobilior omnibus planetis, XXII 81D', et inter deos a philosophis recentebatur, XXI 414B, imo pater deorum ac virorum vocabatur, 413D'. Non generat, XIX 484A, sed ad generationem inferiorum coufert, XXI 34, 423A, et in generatione brutorum est causa principalis, in generatione autem hominum instrumentalis tantum, XXIV 60A, quia formam ejus substantiam educere nequit, 60B. Sicut accessu suo movet ad generationem, ita recessu ad corruptionem, XXII 93D'. Item, accedente illo ad zenith regionis, augentur ignis et aer, recedente autem illo, augetur generatio aquae et terre, XXII 97D, et multiplicantur pluviae, 151D'. Quo sensu dicatur praesess diei, XXII 90D, aut dividere inter diem et noctem, aut esse in signum, 90C', aut discernere tempora, 91A. Unus est sol dumtaxat, tum quia forma ejus salvari nequit nisi in una signata materia, XXII 399A', tum quia in uno supposito tota est ejus materia, XXI 209C', XXII 399C', que, juxta quosdam, nonnisi per aequivocationem sic dicitur, 21C, quum sol, etsi siccus et calidus dicatur, 95A, nec terreæ, nec aqueæ nec aeriæ naturæ esse possit, 58A'. E primordiali nube lucida formatus dicitur juxta quosdam, XXII 36B', 38B; unde ejus corpus magis compressum est in substantia et lumine quam alia pars orbis, 96A'. Non videtur moveri circa centrum proprium motu circulari, XXII 80B, et solus est planeta carens epicyclo, 80A. Diverse ejus lucis emissio explicatur, XXII 41C, 42A', C', D', sed, juxta

quosdam, illuminando iudicem eundem radium emitit, XXI 444A', XXII 42C', D', contra alios, XXI 427A, et per virtutem suam est in toto medio, 477C, et sic per medium emittit lumen, 477B'. Juxta quosdam, si sol ascendit super Mercurium et lunam, et adjuvatur a Marte, facit longitudinem serenitatis et siccitatis, si econtra, signat pluvias longas, XXII 83C. Colores corporibus non imprimunt, sed potius a corporibus educit, XXII 478C, B'. Perperam dicitur legem christianorum iuspirasse et ob hoc ab iis coli diem solis, XXII 402A. Instanti judicio, obscurandus dicitur, sive per retractionem luminis, XXV 381D', sive præ claritate Christi judicis, sive per eclipsim, 383A, sed post judicium, clarius erit septempliciter et augebitur ejus lux, olim tempore lapsus minorata, 276A', 300B, 301D', 302A, 383B', D'.

SOLIDITUDO, an et quatenus divinitati conveniat, XIX 444D, 422B, XX 426A'. An et quatenus adjectivum *situs* addi queat in divinis terminis essentialibus ex parte subjecti, XX 426A' et s., 427D', aut ex parte praedicati, 427C, A', 428C, 429B, et terminis relativis, 429A', aut personalibus, respectu communis praedicati, 429C', 430D, A', B'. — Quæ sit distantia inter *situs* et *tantum*, XX 428C.

SOMNIUM. In brutis non sunt sonnia, nisi materialiter, in hominibus formaliter, XXI 445A'. Multis de causis fiunt, XXI 417C, et etiam a Deo vel angelis immittuntur, 417A', et quandoque futura praestendunt, 444A', 447D, sed saepius fallunt, XXII 94D'. Homini in statu innocentiae nullum fuisset somnium ex perspicione phantasiarum aut illusione hostili, XXII 257C.

SOMNUS. Alius est somnus naturalis, ex evaporatione cibi proveniens, XXII 491A, 492B', et ad perfectionem animalis pertinens, 491B, aliud innaturalis, ex ægritudine aut labore procedens, *ibid*. In somno ligantur sensus, ac proiude rationis judicium, XXIV 240B', 241B,

244D', et voluntatis actus, 240A'; non ligatur tamen imaginatio, et quia sensus plus minusve ligantur, 241B, ipsum rationis judicium magis aut minus liberum est, nunquam tamen ex toto, 241C; ideo in somno nec meritum esse potest nec demeritum, 240D', nec peccatum, 240C', 245A, sed potest esse peccati signum aut effectus, ex praecedentibus vigilantis impressionibus, *ibid.* In梦中, etsi anima ligata sit quoad ea quæ recipit a corpore, XXIV 241B, in parte superiori liberior est, et cœlestibus influentiis aptior, 241A, quapropter in梦中 potissime fiunt revelationes, 240D'. — Somnus dimidium vite dicitur, XXV 280C. — An in statu innocentiae fuisset somnus, XXII 191A, 192B'.

SPECIES. Speciei ratio in intellectu tantummodo est, XXI 212B', cuius cognitio media est inter cognitionem generis et suppositi, XIX 243C', sed fundatur in rebus extra existentibus, XXI 213A. Species enim rei, etsi multipliciter sumatur, XX 316A, est quam significat rei definitio, XXI 221A; et quia plurificatur in individuis, XIX 201D, species specialissima dicit totum esse quidditativum et essentiale individuorum suorum, cui nihil substantiale additur, XXI 215B, et totum esse individuorum quæ in ea uniuntur, XXII 404D, unde entia, quantum habent de entitate et formalitate, tantum habent de specie, XIX 213A. In omni creatura species reperitur, XIX 242D, XXII 469D', 470A, C, C', 472B', et per peccatum corrumpi potest, XIX 242D, XXII 469B, C', 470D, non tamen ex toto auferri, 470D'. Sub eadem specie possunt esse plura individua in materialibus et generabilibus, propter divisionem materiæ, XXI 207C', 209B', 220D', nisi totam habeant suam essentiam, ut sol et mundus, juxta quosdam, 209C'; in immaterialibus autem et incorporabilibus, impossibile est esse plura individua sub eadem specie, 220A', nisi improprie, propter actualem exi-

stentiam essentiæ supervenientem, 210A. Formam speciei, perperam dicunt quidam, non recipi in materia nisi mediante forma generis, XXII 170C. Species differt a quanto, et quoad unitatem, quia una est tantummodo secundum rationem, et quoad divisionem, quia partes speciei sunt partes subjectivæ, de quibus species prædicatur, XXI 223D, et ratio speciei posterior est individuis, 223A'. Hæc in eadem dicuntur specie quæ similitudinem univocam habent in essentia, nec in aliqua gradu essentiali suæ completæ essentiæ se excedunt, XXI 226A'. Item ad eamdem speciem referuntur quæ ex se invicem generantur, XXIV 297A'. Species rerum vere permutari nequeunt, XXIV 412D, nec ex una generari alia nisi per media a natura determinata, 413B, nec corrumpuntur nisi per accidens, corruptis suppositis, XIX 399B. Natura speciei non diversificatur in individuis nisi secundum quod conjungit principiis individuantibus, XXV 414D', quibus ab intellectu abstractis, remanet quidditas essentiæ, 415A. Species quæ inter vestigia Dei recensentur, XIX 237B et s., 238C, A', 241A, 242C', 243A, C, ad ordinem pertinent universi, et a principio conditæ sunt, XXI 218D, et plures creari potuissent, XX 590C', 593A, C', de quibus disputatur an mundus inde fuisset perfectior, 588D, 592D' et s. Nonnulla sunt in genere substantiæ quæ non habent ut species, scilicet quæ non habent esse absolutum quo dicantur entia per se, ut materia prima et forma materiales, XXI 415A', et quæ non habent quidditatem nisi suum esse, ut Deus, 413D; species enim, quum constituantur ex genere et differentia, XIX 393B', 396B', non competit Deo, 393B', qui nec species est nec in specie, 396C'; sed quia aliquid rationi speciei simile Deo competit, a quibusdam dictus est species, 400B', sed improprie, 396D'. Species, sub alio respectu, dupliciter appropriatur Filio,

et tanquam principium ac ratio cognoscendi, XX 312D, C', et tanquam pulchritudo, 312 D', 314 A, quia species importat pulchritudinem, 313A. Item species in creaturis est habitus naturalis quo perficiuntur ad agendum quod eis naturaliter competit, et quandoque dicitur harmonia, XXII 469B'. — Ad actum intelligendi requiritur species intelligibilis, XIX 262D, D', XXI 257B, 258A, quae ad intellectum comparatur ut forma, 248B', XXII 428 A, D, A', et est quasi habitus ad intellectum possibilem, XIX 263B. Haec species impressa perficit intellectum, et objectum ponit in esse intelligibili, XIX 262A', B'. Nullam speciem intelligibilem ponit intellectus agens in possibili, XIX 262A, C. An de eodem possit intellectus habere duas species, XXI 254 C. Species intelligibiles quomodo a memoria et imaginativa transseant ad cellulam logicam, XXI 411D. An in intellectu maneant, actuali intellectione cessante, XXIII 509A'. Species intelligibiles aternas dixerunt quidam antiqui, XXII 127C', sed male, 428A, B, non aternas alii, sed ingenerabiles et incorruptibles, 428C, quae duplex habeant subjectum, phantasma scilicet et intellectum possibilem, 428B, D, 430 A, et medium sunt quo corpori conjungitur intellectus possibilis, 428D, 430A, et hoc iterum male, 428C, A', C', 430A. In angelis ponendae sunt species intelligibiles, XXI 257C, 258D, C', D', quibus libere utuntur, nec coguntur de necessitate actu intelligere omnia quorum species habent, *ibid.* Secundum ordinem simplicitatis substantiarum separatarum est ordo distantiae speciei intellectae ab intellectu, XXI 248A, sicut in natura inferiori multiplicantur singularia, ita et species intelligibiles in intelligentiis, 248C. Species intelligibilis in imaginativa recepta movet affectivam et motivam, et in eis passiones implicantur, quae dolores et gaudia appellantur, XXV 472C, tanto magis quanto ipsa

fortior est, 473C, et tam fortis esse potest ut aequo moveat sensitivam ac res ipsa, 472D, 473D, ut sit in somnianibus, 472B', et in multis aliis 472D, 473D. — De speciebus sacramentalibus. *Vide*: Accidentia, Eucharistia.

SPECTACULUM. Spectacula turpia semper prohibita sunt, et quandoque sub gravi, XXIV 439C; spectacula honesta, quum animum distrahere soleant, pœnitentes minime decent, 439A'.

SPECULATIO, vel praxis, fines sunt omnium scientiarum, XIX 72D. Speculativa dicitur scientia ab actu speculandi, XIX 72D, quod habet ex fine suo formaliter, 72A', et ex objecto radicaliter, 72B'. Scientia speculativa proprie est de necessariis et aternis, XIX 67C'; nobilissima est et major scientia practica, 72 C, utpote non ordinata ad aliud, sed maxime gratia sui, 68A, cuius finis est veritas, 68C. Multæ sunt scientiæ proprie speculativæ, XIX 70B. An et quatenus theologia sit speculativa, XIX 67B' et s.

SPECULUM. Deus apprehensus per speculum tantum non necessario diligitur, XXV 380D. Perfectio intellectivæ potentiae in patria erit videre Deum non sicut nunc per speculum, sed immediate per lumen gloriæ, XXV 417C, D. Sicut, viso speculo, necessario videntur quae repræsentantur in eo, ita videns divinam essentiam, videt in ea omnes rerum essentias, XXV 425D', 426A'; quæ tamen essentiarum visio aliter explicari potest, 426B. Ex hoc quod speculum direcete sub solis radio positum, oppositi corporis speciem non repræsentat, XXV 281 D', ex reverberationis defectu, 282A, nil argui potest contra corporalem visionem Beatorum, *ibid.* Verbum dicitur speculum increatum in quo universa fulgent, libere se ostendens Beatis secundum uniuscujusque meritum, XXV 419C, A'.

SPELTA, etsi tritico sit similis, XXIV 297 D, non ad eamdem speciem pertinet, 297 A', sed sicut triticum, species est

frumenti, 299B', 300B, non hordei, 299D'. — An in pane spelteo conficere liceat Eucharistiam, XXIV 297D, 299B', 300C, C'.

SPES, quæ multipliciter sumitur, XXIII 445B, 447B', vel passio est animæ, 445B, vel virtus gratuita, 445C, 451C', specialis, 445A', non moralis, nec cardinalis, sed theologica, 445B', 448B, qua confidit homo summae liberalitati, 445C, et ad spiritualia et æterna bona se erigit, 449C. Spes est boni, non tantum ut futuri, XXIII 448A', sed ut ardui, 448C', 449B', ad quod fertur quia bonum, XIX 114A, nam pro objecto habet bonum perfectum et æternum, sive creatum, sive increatum, XXIII 449B, C', seu vitam æternam, 452A, unde virtutum sustentamentum et ancora dicuntur, 445A', et etiam ad commodum reflecti protest, 454B, A', quin sit mercenaria, 455C, B'. Multipliciter differt a fide, XXIII 447B, caritate, 449A, 453D', 454B, patientia, 450A, longanimitate, 450B, magnanimitate, 450C, timore, temeritate, præsumptione, 446D, 452A'. Media est inter desiderium et amorem, XXIII 450A', fidem et desiderium præsupponens, sed amorem præcedens, 450B'. Ut virtus, simul infunditur cum caritate, XXIII 448A, sed actus ejus actum caritatis præcedit, ad quem disponit, 448C, et informis esse potest, 445D', 446D, A', 450D, sed superveniente caritate fit formata, 446A, 450C'. Item ut virtus, a Deo infunditur, XXIII 447C', ut actus, a meritis oritur, 447C', D', et merita præsupponit, sive in actu, 447C', sive in proposito, 446C, 450C'. Subjective est in irascibili, juxta quosdam, XXIII 449A, 453C, 454A, in voluntate, juxta alios, 445D', 449D'. Multiplicem actum habet, XXIII 446B, 448C', et duplex objectum, principale scilicet et secundarium, XIX 105C. De certitudinis ejus origine disputatur, XXIII 446B', C', 450D', 451A, B, 452D', quam certitudinem, juxta quosdam, a fide accipit, 446C', a cuius certitudine

non differt nisi ut particulare ab universalis, 446D'; juxta alios autem, certitudinem habet a certitudine fidei diversam, sive objective, 447B, sive subjective, 447D, imo a certitudine fidei in quatuor differt, 451D. Spei certitudo non est absoluta, sed conditionalis, XXIII 446D', 447A', 452C, B', nec timorem omnem excludit, 451C; in B. Virgine tamen sicut et in confirmatis in gratia et animabus purgantibus fuit absque conditione et timore, 452B', 453A. A dono consilii spes perficitur, XXIII 549A. In spe duo sunt, exspectatio et protensio, ut materiale et formale, XXIII 507B; in cœlo evacuabitur quoad exspectationem, 508A', nec remanebit nisi secundum proportionem, 507C, 508A'; sed quia exspectatio est de essentia spei, ideo simpli citer destruetur, 508C', nec remanebit habitu vel actu, 510C, vel secundum aliquod quod sit idem numero, 508C'. Non fuit spes in Christo, XXIII 227C, B', 449D, 451A', nisi quantum ad id quod est perfectionis in ea, id est adhæsionem boni, 227C'; nec est ulla spes in damnatis aut dæmonibus, XXI 386D, 389D'; adest autem degentibus in purgatorio, sicut olim aderat patribus in limbo Christum expectantibus, XXIII 449A'. Quatenus liceat in B. Virgine et aliis creaturis sperare, XXIII 452B.

SPHÆRA. Septem planetarum sphærae varie conferunt ad generationem, XXII 95C', et movent ad unum in speciali, 96B. Sphærae cœlestes se invicem immediate non contingunt, XXII 96C, A', sed inter eas est corpus spirituale, ut aer, in quo moventur, 96C, et quod non dividunt nisi divisione situs, 96A'. — De sphæra octava disseritur quoad proprium motum suum sœcularem, XXII 79D', XXV 254A', quoad motum diurnum quo movetur a sphæra nona, XXII 80A, et quoad motum quo movet terram, 95C'. De sphæra nona, quæ a multis primum mobile dicitur, XXII 53D', 54D', disseritur quoad qualitates suas, XXI 155C,

quoad motum quo movet orbes inferiores ab occidente ad orientem, XXII 53B, quoad motionem suam, sive immediatam a Deo, 77A, sive, juxta Aristotelem, a semetipsa, 70A', quoad divisionem suam inde necessariam in duas partes, alteram moventem, alteram motam, 69D, 70B', et suam animationem, *ibid.*, quoad suam velocitatem, XXV 298C, quoad redditum suum et redditum sphærae octavæ ad eamdem positionem, ex quo redditu, contra quosdam, nulla sequitur universorum renovatio, 243D', 254D. — An sole quiescente, tempore Josue et Ezechie, sphæra omnes cum eo steterint, XXV 387B', C'. — Sphærae comparatur divina natura, cuius centrum ubique est, circumferentia nullibi, XXIII 32B.

SPIRATIO, quæ tripliciter accipitur, XIX 442B, et sub quodam sensu tribus Personis competit, 452B', est notio Patris in Trinitate, XX 265B', differens a duabus aliis, innascibilitate scilicet et paternitate seu generatione activa, 266C', D'; et ex adverso, Spiritu Sancto dumtaxat competit spirari, XIX 442D, quum proprie sapientia creata sola dici possit spirata vel inspirata, 442A'. Alia est spiratio interior, alia exterior, et, juxta hanc duplarem intelligentiam, dicitur Spiritus Sanctus spirari vel non spirari a Filio, unde ex inidonea spirationis intelligentia Graeci negant Spiritum Sanctum a Filio spirari, XIX 458D, B'. Spiratio activa non est constitutiva alicujus Personæ, quum sequatur Personas jam constitutas, XIX 465B'; Pater enim constituitur in esse personali non spiratione sed proprietate paternitatis, 465A', Filius item, non spiratione, sed filiatione, 465C', unde vis spirativa est tanquam forma relativa communis duabus Personis, 469C', et præsupponit formam essentialiem, 469D', et conceptionem Verbi, 470B; dicit ergo essentiam et notionem, quid absolutum et quid relativum, juxta quosdam, 470A, 471D, seu

quid et ad aliquid, 470A', formalius tamen ad aliquid, 470B'; quid pure absolutum, juxta alios, quid simpliciter relativum, juxta meliorem sententiam, 472A. Haec vis spirativa, quæ differt a vi generativa, XIX 471D, et a spiratione, 471B, 501A et s., 502B, 503A', quadrupliciter unit Patrem et Filium in spiratione Spiritus Sancti, 471C', et haec spiratio communis qua spirant Spiritum Sanctum, concurrente natura et voluntate, 443A', 444B, 453B, est una et eadem numero proprietas in Patre et Filio, XX 291C, A', ubi videri posset Pater magis unum esse cum Filio quam cum Spiritu Sancto, 292A, unum scilicet principium, non una Persona, 292C, nam haec activa spiratio duplex est Persona, 359D, in una tanquam ens ab alio, in altera tanquam ens non ab alio, 357C. Pater enim et Filius spirant Spiritum Sanctum in quantum sunt plures in Personis, et unum in principio agendi, XIX 469A, B', seu in potentia spirativa, 469A', 470B, 471D, et fecunditate voluntatis, 470B', vel, ut volunt aliqui, prout sunt unum notione, 471B, aut unum essentia, 471C, non solum ex eo quod sunt differentes, sed ex eo quod differentes sunt unum, 472B, formalius tamen ex eo quod unum sunt quam ex eo quod plures, 470D, 472B. In spiratione Sancti Spiritus, Pater et Filius dici debent duo spiratores seu potius spirantes, juxta quosdam, quia, licet actus spirandi sit unus, XIX 475A', est tamen plurimum suppositorum, 474A, B', 475B, B', 476C, et actus numerum accipiunt a suppositis, 475A et s.; unus est spirator, juxta alios, propter unitatem potentiae spirativæ in duobus suppositis, 476A, quibus consentit Cartusianus, 476C'; non sunt tamen duo principia Sancti Spiritus, sed unum, 475C, 476C. Quamvis spiratio sit de perfectione filiationis, nec separetur ab ea, XIX 486A, dici nequit quod spirari sit per se a generari, 487B', aut spiratus a genito, 487A',

quia Filius non spirat ut Filius, 487B', sed tantum concomitanter, in quantum Filius habet a Patre per generationem vim spirativam, *ibid.*

SPIRITALIA pecunia emere vel vendere enorme est peccatum, et quidem hære-seos, si vendens vel emens credat ea pretio aestimari posse vel possideri, XXV 44B', avaritiae, si non credat, 44C'. Sed aliud est pure spirituale, ut gratia, quod nec de jure nec de facto vendi potest, XXV 44A, aliud spirituale rei corporali connexum, quod etsi de jure vendi nefas sit, quandoque tamen de facto venditur, *ibid.* Insuper, etsi non liceat spiritualia vendere quibus annexa sunt temporalia, vendi nonnunquam possunt temporalia quibus annexa sunt spiritualia, XXV 43 B, C, 48C. An et quando peccatum sit vendere vel emere spiritualia, XXV 47 C, et liceat uti spiritualibus ad acquirendā carnalia, 44D'. Cf. Simonia.

SPIRITUS, qui multipliciter sumitur, XXIII 80A, nec idem est ac anima, 78A, juxta quosdam, est vis quædam animæ mente inferior, in qua rerum imagines imprimitur, XXII 251C'. Dignior est corpore, XIX 212C', et est instrumentum animæ quoad operationes vitales, naturales, et animales, XX 408C; multiplicies enim effectus in corporibus operatur substantia spiritualis, XX 451A', in quorum locis multiplici modo adesse potest, 435C', 436B, 437B', 451C'. Spirituali substantiæ subditur corporalis, saltem ad motum localem, XXI 445A, 446B', etsi non ad formarum susceptionem, 420 D, B', 444D'; disputatur autem an ita subdita sit, ut valeant angeli aut dæmones corpora per intellectum aut voluntatem movere, 435A'. Quadruplex est spiritus : divinus, qui non indiget uniri corpori, XXI 447C, nec ut forma, nec ut motor, 447D : angelicus, qui non indiget corpori uniri quoad esse, sed ad agendum in homines, 447C, non ut forma, sed ut motor, 447D : humanus, qui non indiget ad esse, sed ad agendum,

447C, et ut forma, et ut motor, saltem separabilis, 447D : bestialis qui indiget ad esse et ad operandum, et ut forma et ut motor inseparabilis, *ibid.* Spirituales substantiæ quasi mediae sunt inter Deum et corpora, quia respectu Dei sunt tanquam corporeæ, respectu corporum, incorporeæ sunt, XXI 459D', ideo quæcumque corpora penetrare possunt, 460 A, ipsæ autem a nemine nisi a Deo penetrari valent, 459B', 460A, sic nec ipsæ animis illabi possunt, 459B', nisi per efficaciam, 460A, et quasi ab extra circumvallando vel obsidendo, 460 C, 461B. Spirituale per creationem, non per generationem, fieri necesse est, XXI 64A', Spiritus etiam dicuntur quædam corpora subtilia, quasi vapores, sensibilium similitudines ab organis sensuum ad animæ potentias deferentia, XXI 433 D', quibus uti potest diabolus ad illudendum sensus, 434A, A', 435A', et quibus quasi mediis anima conjungitur, juxta quosdam, XXII 133A, quia laxantia et penetrantia organa sensuum, deferunt ab eis in animam formas sensibiles, 133 C'. — In semine includitur spiritus quidam vitalis, quod est subjectum et organum virtutis formativæ, XXII 183D', et triplicis caloris virtute, materiam a femina preparatam convertit in substantiam membrorum, 184A. — Liber S. Augustini de spiritu et anima allegatur, XIX 121B, 277B', XXII 133D, C', XXIII 204 C'.

SPIRITUS SANCTUS. *Ejus nomina.* Nomen spiritus a spirando venit, XIX 452C, 453 C, et usurpatur ad designandum subtilissima, 451D, et immaterialia, 451A', vel quæ impulsu[m] aut motionem important, 452A, ideo tribus Personis convenit, 451B', 452B, C, 453D'; tertia tamen proprie dicitur Spiritus ut amor et nexus Patris et Filii, 451C, 452A, 453C, et quia procedit per modum spirationis, 453C', et quia per eam divinæ spiritualitatis participes efficiemur, 451B', 452 A, et dicitur Spiritus Sanctus ad signifi-

candum munditiam amoris Patris et Filii, 452A', et sinceritatem ad actum spirandi, 453D. Spiritus Sanctus, fluvio igneo comparatus, XIX 46, qui procedendo habet quod sit et Deus et donum, XX 83B, est Ens aeternum, independens, perfectum, quamvis productum, XIX 186C, et est quasi bene esse Patris et Filii, 493B, et donum quod sibi invicem, juxta Albertum, gratuito impendunt amore, 493D, A'; unde diffuse disseminatur an ex amore mutuo Patris et Filii, concurrente natura et voluntate, 443A', 444B, procedat, 473A, B', C', tanquam amor quo se invicem diligunt, XX 333 A', 335B, D, et maxime an se diligant Spiritu Sancto, 331B, B', C', 332D', 333A, D', 334D, D', 336D, 337C', 338A, D, 340A, C', vel per Spiritum Sanctum, 331C, 335D, 344A', vel a Spiritu Sancto, 336A, vel in Spiritu Sancto, 336B, vel amore qui est Spiritus Sanctus, 337B'; item an et quomodo Pater diligit Spiritu Sancto seipsum, 339C, 341D', Filium et Spiritum Sanctum, 342A, creaturas rationales et irrationales, 344C, D; an et quomodo Filius diligit Spiritu Sancto Patrem, 334B', seipsum, 339C, Spiritum Sanctum, 339A', et creaturas, 334C, D; an et quomodo Spiritu Sancto diligit Spiritus Sanctus seipsum, 339D, 342B, et creaturas, 344C, D; item an Spiritus Sanctus dici possit imago Patris, XX 276B', 277C et s., 278D, aut Filii, 278D', similis Patri, XIX 443C, 444C', aut ingenitus, 506D, sapientia de sapientia, aut sapientia procedens, XX 350D, A', B', et quo sensu dicatur principium de utraque Persona, XX 284A et s. Spiritus Sanctus, qui est Persona distineta, XIX 434C', digitus Dei vocatur, 435B, caritas Patris et Filii, 436A, communio vel nexus amborum, 435A, C', D', 436D, A', 440C', 441A, 442A', D', sanctitas utriusque, 436A, vineulum pacis, 436A', Spiritus et Spiritus Sanctus, 436B, 438D, D'; et quia procedit ut mutuus amor, 440A', et amor Dei gratuitus, 445C', ei caritas

et amor appropriantur, 437B', 439B, D, 440A', et etiam tripliciter dicitur amor: essentialiter, personaliter et exemplariter, XX 344A', sicut et ei appropriantur bonitas, XX 313C et s., 318B', 320B', XXIII 437B', usus, XX 312D et s., 314C, 315A, D', seu fruitio, 315B, nexus, 316C', 323A, C, concordia, 317C, C', 318B, 332C, delectatio, gratia, pax, XIX 247C, B', et præ omnibus donum, *ibid.*, XX 69B' et s., 76A', B', 77A et s., 78C et s., 80A; est enim primum et perfectum donum, ad quod cetera omnia dona reduci oportet, 79A, et donum ab aeterno, datum ex tempore, 78B, 80D', unde donum magis proprie dicitur quam datum, 80B', C', et quia est donum in quo omnia donantur, 70A, 71D, 72B', 73C, D, 74C et s., 75B, A', dicitur forma virtutum, 45C, D, 46A, et pignus hereditatis nostræ, 72C'. Unus dumtaxat in Trinitate Spiritus Sanctus esse potest, quia totam producentium fecunditatem exhaustus, XIX 490D', 491C, 492C, 493D'.

Ejus processio. Spiritus Sancti processio a Filio, quæ multipliciter probatur, XIX 434A', 435D, 436C', 438B, A', 439D', 444A', D', 439D, B', 460C, 461A, C, 462A, A', C', contra Graecos negantes, 456A, 458A, C, D', 460B, 461C, 462B, a Latinis semper est professa, 458A, C, et Symbolo inserta, 458C', 459B, et quamvis non explicite, in Scriptura quoad sensum certo continetur, 461A'. A Patre et Filio procedit Spiritus Sanctus in quantum sunt plures in Personis, et unum in principio agendi XIX 439A et s. — *Cf. Spiratio.* — An distingueretur a Filio si non procederet ab eo, negant plerique, XIX 439D, B', 460A', 461B, A', D', 466C; affirmant vero Henricus, 465A, Scotus, 465C', et Anselmus, 467D, quibus consentit Cartusianus, 467D', 468C: emanationes enim divinæ, respectu ejus a quo emanant, possunt ratione tantum differre, 465A, sed respectu ejus ad quod terminantur, necessario distinguuntur in esse, 465A, D. Non procedit

a Patre plenius aut perfectius quam a Filio, XIX 480B, 481A, D, nec prius, 480A, C, prioritate temporis, originis, seu causalitatis, 480D, sed tantum prioritate auctoritatis, 481A; sed æque immediate procedit ab utroque, quantum ad principium spirandi, 479B, 480B', 481B', sed quasi mediante Filio, quantum ad rationem principiandi, *ibid.*, ideo dicitur principaliter et proprie esse a Patre, quia in Patre est a se auctoritas spirandi, XIX 480A', 481A', in Filio auctoritas tantum communicata, 480A', 483C, seu, ut volunt alii, principalius a Patre, principaliter a Filio, 483B', et dicitur etiam a Patre procedere per Filium, 480C', 482B, D. Quidquid contra dieat Durandus, XIX 446A, D', per actum immanentem voluntatis producitur a Patre, 489C', 490C et s., 491B, 492D, C', 494A, B', 495C, 326D', 448D, et Filio, 435B', 437B, C, 440A, 443C, 444A', id est per modum amoris, 435B, A', 436D', 437B', 440C, scilicet ut amor, 440D, 445B', vel per modum liberalitatis, 328D, 329B', 440B, 441A. Hæc processio Sancti Spiritus multipliciter differt a generatione Filii, XIX 493A, nec potest dici generatio, quia non procedit per modum similitudinis, 438C, C', 495B', D', 502D', nec Spiritus ipse potest dici Filius, 492A', 493C', sed dicitur processio, 504A', 505B et s., et proprie spiratio, 504D', 505D', et hæc processio Sancti Spiritus non est posterior generatione Filii, nec ordine naturæ, nec ordine dignitatis, 480A; attamen minus nota est quam processio Filii, 435A, et ideo philosophis nullatenus innotuit, 435B. Ex hoc quod in Trinitate non generat, XIX 489A', B', 337A, 339D, C', non est inde Spiritus Sanctus inferior Patre aut Filio, XX 106C'. Disputatur an Spiritus Sanctus, qui non dicitur a Patre Filio dari aut contra, XX 81A, D, dicatur mittere Filium, XIX 533A, D, 538D', 540B, aut seipsum, 535B, 537B', 538A, C', et quomodo in Filio dicatur quie-

scere, 437C', 464A'. In Filium procedit ut in objectum, XIX 505A', B', 511A', 512D', 513D', XX 81D, in creaturas, ut in subjectum, XIX 516A et s., XX 81D. Spiritus Sanctus modo operatur ut Spiritus modo ut Spiritus Sanctus: in conceptione Christi, ut Spiritus Sanctus, et in conceptione Beatae Virginis et Joannis ut Spiritus, XXIII 93B'. Quum in Incarnatione reuceat bonitas Dei, recte appropriatur Spiritui Sancto, XXIII 441C, 443B, C', 445D', 446D, et dicitur Christus de Spiritu Sancto conceptus, 444A; nullo tamen modo dici potest Spiritus Sanctus pater Christi, 442C', 445D, D', 446D, ne per gratiam quidem, 442D', 443C, contra Durandum, 446C', non modo ad vitandam relationum confusione, 444B, A', sed quia falsum est, 444B.

Ejus Missio. Processio temporalis Sancti Spiritus in anima per dona gratiæ gratum facientis, XIX 512A et s., quæ, sicut missio visibilis, nullatenus eum Patre minorem reddit, 568A, 579B, realiter una est cum processione æterna, quantum ad principium a quo sunt, 514B', 515B et s., quantum ad modum procedendi, 512D, B', et quantum ad precedentem, 515D, B', sed differt ratione a processione æterna quantum ad terminum ad quem, 514C', 515C, 516B, scilicet terminos coordinatos, 515A' et s., nec ponit in numerum cum processione æterna, 515C, 517B', nisi ut res rationis, 515C, 517C'; dicitur tamen temporalis simpliciter, licet includat aliquid æternum et aliquid temporale, XIX 516D, 517C, D; nec est simpliciter processio alicuius domi creati in animam, sed ipsius Spiritus Sancti, 518C', 519A, B, qui per se illabitur in creaturam quasi motor, rector, 516C, C', et objectum fruitionis, 519B, C, sive imperfecte in terris per dona gratiæ, sive perfecte in cœlis per dona gloriæ, 519C', unde dicitur pignus hæreditatis nostræ, 519D'. Spiritus enim Sanctus non datur per naturalia dona,

XIX 520B', 521B, nec semper datur cum gratiis gratis datis, 520A et s., sed semper datur eum gratia gratum faciente, seu caritate, 520A, D, quæ datio quodam vero sensu irredibilis dicitur, 520C', et perfectius cum donis gloriae, 520B'. In processione temporali, non movetur, nec mutatur, sed aliter est in creatura quam ante, ex mutatione creatura, XIX 521B', et ita a nemine auctoritative dari potest, nisi a Deo et a seipso, 522D et s., 523A, a Sanctis autem datur impetrative, 522C, B', 523B, et a ministris Ecclesiae ministerialiter, 522C et s., 523B. An et quo sensu Spiritus Sanctus, qui vere possessio est justorum, XX 80A et s., dici possit potus aut panis noster, XIX 525A, B, aut virtus, 523D', Spiritus noster, XX 82C, 83B et s., 84A', aut Spiritus Sanctus noster, 82D, 83A', B', 83A, douum aut datum nostrum, 82A', 83B', amor noster, 82B'. Perperam a Magistro dicitur caritas qua diligimus, XX 9C, 10A' et s., sed ejus dona caritatem comitantur et cum ea crescunt, XIX 65C, D. Diversimode revelatioues ministriat Sanctis, sive in sola vi intellectiva, ut David, XIX 62A, sive in vi imaginativa et intellectiva simul, ut Prophetis, *ibid.*, et sole interiori illustratione potest mentem humanam plenarie informare et certificare, ut in raptu et ecstasi, 62C. — Quid sit Spiritus Domini qui ferebatur super aquas, XXII 7C'.

SPONSALIA multis modis fieri possunt, sive absolute, sive sub conditione, XXV 79C', D', 80B. Nonnisi a septennis contrahi possunt, XXV 80C, et ex variis causis dirimuntur, 81A, et etiam ante septennium inita per parentes rescindi possunt, 80B'. Post contracta sponsalia, valide sed graviter illicite contrahit eum alia sponsus, XXV 81A; vi enim sponsalium unus alteri obligatur ad contrahendum matrimonium, ita ut graviter peccet recedendo et pœnam incurrat, 80A, et etiam ad id cogi possit, 89A, etsi, propter periculum, in foro conten-

T. 25ta.

tioso cogi non soleat, 80B. Per subsequens crimen solvi sponsalia possunt, XXV 184A'. Ex sponsalibus oritur impedimentum honestatis publicæ, XXV 496C, quæ est affinitatis species, 496D, A'. Quid per sponsum et sponsam in Matrimonio significetur, explanatur, XXV 82D, A'.

SPURII etsi frequenter abundant in naturam bonitate, XXV 54C, a susceptione ordinum repelluntur, 55D', sicut ab officiis et dignitatibus honestatem requirentibus, 497D', et in hereditate non succedunt, *ibid.*

STELLE, quibus non inest vis progressiva, XIX 83A', nec generativa, 184A, B, non sunt spiritus, sed corpora, XXII 77D', e primordiali lucida nube formata, 38B, quæ tamen, juxta quosdam, non nisi per æquivocationem dicuntur habere materiam, 21C; unde speciali sensu dicuntur quædam graves, aliæ leves, aliæ veloces, aliæ tardæ, 39B, D. Juxta quosdam, non sunt nisi pars densior orbium suorum, in qua major congregata est lux, XXII 63B, nec sunt omnes calidæ, etsi omnes lucidæ, 92C, 93B, D, nec in orbe suo mouentur, 63D, 64B', 85D, sed cum orbe suo qui est octava sphæra, 64A', 79D', ideo fixæ dicuntur, 90C, et illis unum cœlum sufficere posset, 64D', sed quæcumque non sunt æque distantes, non sunt in eodem cœlo, 64C'. Disputatur an positæ sint in uno corpore continuo, XXII 63B, 64C, D, et cur tot sint, quum quatuor sufficere videantur, 96B'. Actionem habent in elementa quoad generationem, alterationem, XIX 328D', XXII 97C, et loci mutationem, 97A', item in mixta animata et inanimata, 97C, 98A, imo et in homines quantum ad partem corpoream, 98B. De earum circulo completo in 36.000 annis disseritur, XXI 92A, B', XXV 246A. Instante judicio, obscurabuntur, XXV 381D', et etiam e cœlo casuræ dicuntur, 370C', 383B, et sicut cometæ igneas emittent comas, 381C'. — Stella Magis ostensa

35

fuit, juxta quosdam, Spiritus Sanctus, XIX 379D.

STEPHANUS (S.) Papa, martyr († 257), allegatur ejus epistola ad S. Cyprianum ne haereticos rebaptizaret, XXIV 154B.

STEPHANUS, Parisiensis Episcopus, qui post Thomam et tempore magistri Henrici floruit, XXII 362B', C', allegatur de sanctificatione B. V. Mariæ in utero, XXIII 97C, de absentia omnis necessitatis, non solum coactionis, sed etiam immutabilitatis, in Deo, 54B. Sententias damnavit dicentium aliquid verum esse posse secundum rationem et falsum secundum fidem, XX 468D'; item dicentium Deum absoluta necessitate creasse, 613C, C', et nihil in hoc mundo fieri contingenter, XXI 416C'; item dicentium quod ignis non posset incendere stupram sibi applicatam, motu cœli cessante, XXII 93A', 362B', C', XXV 306C. Plures quoque opinione excommunicavit de animatione corporum celestium, XXII 72D, de modo presentiae localis substantiarum separatarum, XX 455C, XXI 169B', 170D', 178A, B, XXV 326B', de falsa impossibilitate multiplicationis individuorum sub specie una sine materia, XXI 225B', 226D, C', ubi reprobavit opinionem Thomisticam docentem in angelis esse tot species quot individua, 226D, 229 A; item damnavit sententiam dicentium angelos quosdam malos esse creatos, 238B'.

STERILITAS uxoris non dirimit matrimonium, XXV 144A.

STOICI, Zenonis (iv-iiiⁱ s. a. C.) discipuli, quorum Socrates fuit princeps, XXI 423D, allegantur quoad sententias suas de æterna seculorum successione, *ibid.*, de motu cœli, quod esset non a natura, XXII 72D, 74D', sed ab anima, 74A', B', de operationibus circa nos angelorum, qui loco definiuntur, XX 458A, de divinatione, quam dicebant per deos tantum fieri posse, XXI 413D', 414A, de separabilitate animæ a corpore, et de permanentia animæ separatae, XXII 149D', de

distinctione inter sensum et intellectum, quam præcipui saltem eorum, contra Thomam, non negaverunt, 488B', 489A' et s. Item ponebant omnem delectationem esse malam, XXII 488A', XXV 430C', vel præciosius omnes passiones appetitus inferioris, XXII 489A, XXV 431B, C, et inordinatas, XXIII 282A'. Tristitia dicebant non posse adesse animæ sapientis, XXIII 282B'. Virtutes affirmabant esse concatenatas, XXIII 584B, ita ut carens una omnibus careat, 584A', quod ex sua conceptione sapientis educebant, 584B', 590D', ab Augustino rejecta, 585A, etsi non undequaque falsa, 585A'.

STRABO Walafridus, Cappadoceus geographus (66 a. C. † 24 p. C.) cœlum empyreum, seu igneum, XXII 53C', cuius exsistentiam, contra Thomam, non primus affirmavit, XXI 152C', 153C', docebat esse non visibile firmamentum, 151C, 152D', XXII 25A', sed intellectuale, contemplationisque locum, XXI 150B', in principio factum, 153A, et mox angelis repletum, XX 453B, XXI 152D'. Corpora celestia, cum multis doctoribus, docebat elementaris esse naturæ, XXII 60D. Item allegatur de differentia inter facere et creare, XXI 56B, de falsis productionibus magorum Pharaonis, 423B', 431A, de sole et ejus luce, XXII 39A', de paradiso, quem docebat usque ad orbem lunæ pertingere, 450A', 151D, de comeditione, in paradiiso, fructus ligni vitæ, quæ primis parentibus immortalitatem non contulit, 371C, D', de modo quo propagatio hominum facta sit ex Adam, 410B'. Quatuor tantum coæquæva esse, cum multis aliis docebat, videlicet angelum, cœlum, tempus et materiam, XXII 26B.

STRUTHIO avis tantæ caliditatis est ut ferrum in stomacho consumere possit, XXV 305B', et a fero ignito lædi nequeat, *ibid.*

STUDIUM. Qui vult salubriter et ordinate studere, primo satagat implere mandata,

XIX 42 et cor a concupiscentiis minnare, *ibid.*, quia plus prodest ad intelligentiam divinorum cordis puritas quam lectio, *ibid.*, compunctione quam disputatio, 43. Vituperandi ergo sunt qui plus scientiae quam conscientiae vacant, XIX 43; studia enim tunc sunt laudabilia quando procedunt ex caritate et ordinantur ad debitum finem, 54A.

STULTITIA. Stultitia in Scriptura reputatur omnis ingeniositas hujus saeculi, respectu Dei, XIX 52B. Quinam stulti vocentur in Scriptura, XIX 37, et cur in numeri dicantur, 38. — Amentibus et stultis omni ratione carentibus dari nequit Eucharistia; semifatuis autem concedi potest, XXIV 246A'. Item amentibus Extrema Unctio non est ministranda, XXIV 595D', 600D'.

STUPRUM virginibus amentibus, ebris, dormientibus aut renitentibus illatum non corruptit virginitatem, XXV 133D'.

SUBALTERNATIO. Quidquid contra dicat Scotus, XIX 88A, theologia viatorum theologiae Beatorum subalternari videatur, quia principiis utitur in ea notis, 88B, et insuper revelata est ministerio angelorum, 88D; videtur etiam, tanquam principalior, sibi subalternare naturales scientias, 89C. Quandonam et quot modis dicatur scientia alteri subalternari, XIX 89C, 92A'.

SUBDIACONATUS ordo dicitur sacer, quia actum habet circa vasa sacra, XXV 24D', 25A', 27D', quapropter in ordinatione accipit subdiaconus de manu episcopi calicem vacuum, 25A, in qua porrectione calicis characterem recipit, 17C', D', 27D', 29A. Oblationes a populo subdiaconus accipit et tradit diacono, XXV 29B'. Subdiaconatus actionem habet illuminativam, juxta quosdam, XXV 24A', purgativam, secundum alios, 24B', et ipsi tribuitur operatio virtutum, 24B. De ritibus ordinationis subdiaconorum, XXV 227B et s.

SUBDITUS prælato debet fidelitatem, XXIII 601B, reverentiam et debitum famula-

tum, 601C. Prælato interroganti de peccato occulto non tenetur respondere, sive de peccato proprio, XXIV 532A', sive de peccato proximi, 532C', nisi in judicio, de proximo, ex ordine juris interrogetur, 532D'. Ad correctionem fraternali subditi tenentur erga prælatum, XXIV 530C', sed cum modestia et reverentia, non publice, 533B, A', nec pœnam ei infligendo, 533C.

SUBJECTUM. Pluribus modis determinatur subjectum alicuius scientiae, XIX 78B', 79C, D, B', D', 82D. Deus proprius subjectum est sapientiae naturalis et supernaturalis, XIX 38, metaphysicae et theologiae, scd diversimode, 78C, 80D, 82C'; theologiae autem subjectum præcisius explicatur, 78 et s. — Quid inter subjectum, essentiam et substantiam, XIX 278B'. — Quandonam quæ de subiecto prædicantur, prædicato applicari valent, annon, XIX 311B'. — In subiecto est quasi figura Patris, XIX 248C. — Subiectum vocatur ipsa materia in quantum est actu sub tali forma, XXII 176B, C.

SUBSISTENTIA, quæ varie a variis sumuntur, XX 137D, et distinguitur ab essentia, substantia et persona, 154C et s., 164D', 165D, a Græcis *οὐσίας* vocatur, 153B', 156D', et, juxta quosdam, significat quod est, 154C, 157C, juxta alios, quo est, seu naturam speciei, 154B', vel id cuius actus est subsistere, 155A, seu esse per se, 154D', 156A', id quo subsistit substantia, seu primam formam in genere substantiae, 155B', id quo subsistit, seu genus et species, 155C', formam partis, essentiam, in quantum habet tale esse, 156A, naturam speciei specialissimæ, quæ dat esse quid, 156D', substantiam primam universalem contractam differentia, 157A, substantiam subjectam in natura communi, 157B. Aliud est esse essentiae, aliud esse actualis substantiae; et unius rei non potest esse nisi unum esse actualis substantiae, sed plura esse possunt essen-

tiæ, XXIII 149A, B. Subsistenti competit esse et nasci, XXII 179B'. Disputatur an nomen subsistentiæ sit essentiale vel personale, XX 165D'.

SUBSTANTIA, quæ varie a variis sumitur, XX 157D, et inter vestigia Dei recensetur, XIX 237D, 238C, A', 239C, differt ab essentia, subiecto, 278B', subsistentia et persona, XX 154C, 164D', 165D, et dupliciter dicitur, scilicet ens per se et ens ad sc, 146B, per quæ opponitur et accidenti et relationi, 174C, XXIV 314D'. Quum ergo sit ens per se, non indigens sustinente, XXI 199C', ejus est substarc, 199D', et formas recipere, 199 A', sive corporales sive immateriales, 199B', et ex ejus nota quæ est exsistere in se, ab accidente differt, et per se habet esse simpliciter, per accidentia esse tale, 191A; unde, ut quid sit in genere substantiæ, requiritur quod sit res quidditatem habens, cui conveniat esse absolutum, ita ut per se dicatur subsistens, 115D. Amplius substantia in divinis significat, juxta quosdam, distinctum abstractive, XX 154C, B', juxta alios, naturam individuali, 154C'; et extra divina, id cuius actus est substare seu sub alio poni, 155A, id quo substatur, scilicet materiam, vel id quod substat, id est individuum in genere substantiæ, 155 D', 156A, D', quod est, in quantum substata accidentibus, 156 B, essentiam seu quidditatem rei, 156 D', 157B, rem singularem, substantem ceteris omnibus in genere substantiæ, 156 D', substantiam primam, sive rationalem, sive irrationalem, 157A, distinguibile in divinis, quibuslibet proprietatibus, 157 C. — Substantia dividitur in primam et secundam, XIX 314C, de quibus disseritur ad utram terminetur generatio in creaturis et in divinis, 314D; item triforis est substantia, pure corporalis, pure spiritualis, et ex utraque composita, XXV 254 A; item, quatuor sunt substantiarum gradus, XIX 397 A'; item, substantiarum simplicium species, secundum

gradum actualitatis et potentialitatis in eis, distinguntur, XXI 116A, ita ut primæ sint intelligentiæ, quæ magis habent de actu et minus de potentia, 116 B', deinde anima humana, quæ, inter spirituales substantias, plus habet de potentia, et ita materialibus substantiis propinquæ est, ut cum eis unibilis sit, 116C', deinde formæ inferiores plus de potentia habentes, et tam materiae immersæ ut esse earum sine materia non sit, *ibid.*, deinde formæ elementorum quæ non habent actionem nisi secundum exigentiam qualitatum quibus materia ad formas disponitur, 116D'. Esse pure immateriales substantias requirit ordo universi ad perfectiorem imitationem Dei, XXI 147B, 148B, 200B', et quia, quum sint substantiæ omnino materiales, aliæ partim corporales et partim spirituales, oportet esse et alias mere spirituales, 200A', et hae substantiæ spirituales per prius et verius substantiæ appellantur quam corporales, sicut cœlestes per prius quam inferiores, XXII 18A'. Substantiæ spirituales in loco sunt per quantitatem virtualem, XX 435C, ut locum continentis, 436B, et excellentes, 437B'; substantiæ corporales in loco sunt per quantitatem dimensivam, 435C', ut contentæ in loco, 436B, eoque indigentes, 437A'. Substantia, in quantum hujusmodi, non est visibilis oculo corporali nec subjacet alicui sensui aut imaginacioni, sed soli patet intellectui, XXIV 265C'; item non capit magis et minus, 321C, et per essentiam suam est simplex, XXI 498A, et ejus esse in indivisibili consistit, XXII 136C', D'; et quia secundum se est indivisibilis nec occupat locum, nec potest intelligi manere in loco circumscriptive sine quantitate, XXIV 320B, a qua tamen quantitate continua substantia corporea realiter differt, 316B, 319 A', 320D, B', 321 B. Naturaliter non est possibile substantiam esse sine ullo accidente, XXIV 316 A, vel econtra accidens sine substantia,

316B. Substantia completa est per se vel in se exsistere, XXIII 39C', sed per omnipotentiam divinam potest in alieno substantificari supposito, unde esse per se non est intrinsecum de ratione substantiae, 39D'. Nonnulla sunt in genere substantiae quae non habentur, ut species, et quae non habent quidditatem nisi summa esse, ut Deus, XXI 415A, et quae non habent esse absolutum ut dicantur entia, ut materia prima et forme materiales, 415A'. Forma substantialis non est immediatum agendi principium, XIX 279C, sed agit per potentiam, 278B; est actus et ponit in actu, 284B, dans esse simpliciter, 284C, subiecto quod propter talem formam est, 284D. — Duobus modis substantia in divinis dicitur, XX 166A, etsi nec sit in divinis substantia prima, 160A, nec proprie Deus sit in genere substantiae, XIX 392B', XX 164A', C'; unde non univoce substantia dicitur de Deo et creaturis, XIX 400A', C'. XX 148B, D, B'. Quodam vero sensu dicitur Filius natus de substantia Patris, XIX 317B', 318C, A', C', 319A et s., 320A. In sensu Latinorum, substantia sumitur pro essentia, XIX 313D', unde minus proprie dicitur generare vel generari, 313B'; in uso Græcorum, pro supposito vel hypostasi, 314A, XX 156B', unde ab eis dicitur una esse in Trinitate essentia et tres substantiae, XIX 314A; vocatur etiam ab eis substantia res naturae, et subsistentia, XX 156D.

SUBSTANTIA SEPARATÆ. Omnis substantia, a materia separata, necessario est intellectiva, XIX 194D. De substantiis separatis parum quid percipere magis est omni cognitione quam de inferioribus habere possumus, XIX 84C', XXIII 370A'; imo in earum cognitione acquisitam esse felicitatem multi dixerunt, XIX 86C. Ab intellectu humano immediate apprehendi nequeunt, XXI 270A, imo, secundum quosdam, nec immediate, per viam similitudinis aut causalitatis, 270C, quia non sunt unius

generis cum sensibilibus, 270B, B', nee per revelationem, quia lumen divinum non pervenit ad nos nisi secundum modum nostrum, 270C; ideo de his, secundum eosdem, seimus tantum quia sunt, 270D, non autem quid sunt, nisi confusc, in quantum cognitio quia est requirit aliquo modo cognitionem quid est, 270A', et per negationem, 270C', nee ulla scientia speculativa apprehendit possunt quantum ad quid sunt, quia nulla similitudine sensibili sufficienter exprimuntur, 271C. Secundum autem alios, quia in earum cognitione adest ultima hominis felicitas, XXV 414C, aliqua cognitione illarum homini certe possibilis est, 414D, C', quae tamen diverse a diversis explicatur, 415B et s., 416B et s., et, secundum omnes, errori vel dubietati patet, XIX 86C. An substantiae separatae competat habere esse necessarium, XIX 384A'. An et quomodo in substantiis separatis inveniri possit maiestas, XXI 304A', 305A. — Cf. Angelus.

SUBSTANTIVUM. Substantive ponendum est quod est principium in propositione, XIX 516A'. Alter significatur aliquid per substantiva, XX 134C', aliter per verba, 134D'. — De significacione divinarum per substantiva, XX 134B, dicendum quod substantivum, quum suam significacionem habeat absolute, XIX 421D, et per modum substantiae, 422D, et non praedicitur pluraliter nisi forma sua numeretur, 422A', 475D', in divinis adhibetur ad significanda essentialia, 421A', in neutro genere, 421C, et in singulari, quum forma designata per haec nomina, divina scilicet essentia, non dividatur, 422A'.

SUBTILITAS dicitur a potestate penetrandi, XXV 288A, 292D, quae a tribus provenire potest, a parvitate quantitatis, maxime secundum latitudinem, a paucitate materiae, 288A, B, 292A', et ab activa virtutis magnitudine, *ibid.*, unde in corporeis tribuitur, non modo ratione substantiae sue, sed et virtutis, 288B. Subti-

litas duplex est, altera per rarefactionem, altera per depurationem, XXV 369 A', id est altera per raritatem partium materiae quae minime resistit alienis corporibus, altera per quamdam immaterialitatem quae maxime resistit, 292 D; et penes elementa, attenditur subtilitas secundum raritatem, penes celestia et mixta attenditur juxta majorem vel minorem virtutem substantiae, XXII 81 D', 82 A, et contingit minus rara esse subtiliora, *ibid.* — Subtilitas dos est corporum glorificatorum, XXV 276 D, 277 C', temperantiae correspondens, 278 A, B, excellentiae eorum debita, 293 D', et eis a Deo effective, ab anima meritorie data, 297 C, qua alia corpora penetrare possunt, non penetrari, 276 C', et qua perfecte subjicitur corpus animae ut formae, 295 A'. Hæc dos subtilitatis a corporibus gloriis non aufert dimensionem, XXV 289 B', ideo non eis confert ut simul cum alio corpore in eodem loco esse possint, juxta Thomam, *ibid.*, contra alios, quia subtilitas hæc spiritualis est, non corporalis per rarefactionem, 291 D', et aufert saltem corpulentiam seu grossitudinem, 292 A, 293 B, et sic possunt corpora gloria alia noua gloria penetrare, noua tamen dividendo, sed tantum subintrando more spirituum, 291 D', 293 C', 294 A, excepto Christi corpore, XXIII 386 B; nec pariter eis conferre potest ut pro libitu majorem vel minorem locum occupent, XXV 290 A', alioquin oportenter illa rariora vel spissiora fieri, 290 C', quod repugnat impossibilitati et incorruptibilitati eorum, 290 B', aut in eis partes se invicem subintrare, 290 C', quod ne miraculo quidem fieri potest, juxta Thomam, 291 A, 292 D', contra alios, 291 B'; virtute tamen divina et miraculose, possunt corpora subtilia alia non gloria penetrare, 290 A, 292 C', 295 A, gloria vero nullo modo, 290 C, 292 C.

SUCCESSIO, cum variatione et renovatione est in tempore, XXI 444 C, sine varia-

tione et renovatione in ævo, juxta quosdam, 444 D, 448 C, contradicentibus pluribus, 444 B', 445 A, 446 A', quia nulla successio sine variatione consistere potest, 445 B', quum sit essentialiter aliquod fieri secundum formam et locum, 445 D', ubi semper aliquid acquiratur et aliquid amittatur, 446 A.

SUFFOCATIO. An lex suffocatum non comedendi adhuc vigeat, XXIV 73 C et s.

SUFFRAGIA viventium defunctis prodesse possunt, XXV 338 C, qui in caritate mortui sunt, 329 C', ad diminutionem poenae et accelerationem gloriae, 329 D', quia extra paradisum et infernum sunt adhuc aliquo modo in via, 330 A, etsi in gratia et caritate crescere nequeant, *ibid.*, sed aliter prosunt ex opere operato, aliter ex opere operantis, 332 C', et defunctis applicantur ob eorum tum dignitatem tum necessitatem, 333 A'; Beatis autem prodesse non valent ad augmentum gaudii vel gloriae, XXV 328 C', 333 A, C, nec pueris in originali defunctis, 328 B', nec damnatis ad relevacionem poenae, 328 D, 330 C' et s.; an olim profuerint patribus in limbo disputatur, 328 B'. Etiam a peccatore oblata prodesse possunt, XXV 328 D', saltem quoad opus operatum, 330 A, 333 C', et etiam quoad opus operantis, in quantum agit vice alterius, 330 C, 333 D'. Suffragia pro defunctis impertita facientibus non prosunt in quantum satisfactiva, XXV 330 A', sed in quantum meritoria vitae æternæ, 330 B'. Suffragia præcipua sunt, ex parte caritatis, missa, eleemosyna, ex parte intentionis, oratio, XXV 328 C', 335 C, D, jejuniun, disciplina, 335 A', oblatio cera vel olci, 335 D'; item cultus exsequiarum, qui prodest tam vivis quam mortuis, 336 A', maxime quum fit sepultura in loco sacro, 336 B. Disputatur an suffragia æque proficient omnibus defunctis, vel ei pro quo fiunt, XXV 334 A', 335 A, 336 B', D', et ultra magis valeant, generalia an specialia, 329 A; item, an facta pro multis tantumdem

valeant singulis ae si pro unoquoque singulariter fierent, 337B, an suffragia communia tantum valeant ipsis pro quibus non sunt singularia, quam ei pro quo sunt communia et specialia simul, 337D, au pro uno determinate facta omnibus in purgatorio detentis prosint, 337B'.

SUMMA confessorum, Joannis Lectoris, O. P., († 1314) allegatur de Iudo aliae, XXIV 416A, et de peccato mortali ab indigno commisso qui instat pro beneficio, 416B'.

SUPER. Dicitur aliquid super fundamen-
tum poni tripliciter : situ directo, juxta
rem, et post rem, XXIV 566B.

SUPERBIA, quæ vocatur initium omnis peccati, XXII 569A, et omnium vitiorum regina, 569D', ad appetitum irasceribilem pertinet, 567D', et, juxta Thomam, tripliciter sumitur : pro pronitate ad superbendum, et sie dicitur initium omnis peccati, XXI 308D, XXII 568B, C, pro renitentia voluntatis recusantis obedi-
re præcipienti, et sie non est speciale peccatum, XXI 308D, XXII 568B, sed generale, 568C, pro inordinato propriæ excellentiæ appetitu, et sic est vitium capitale, XXI 308A', XXII 568C. Alias item tripliciter sumitur, secundum Præ-
positivum : pro appetitu ex excellentiæ generaliter, quod fit diversis modis, XXI 312A, 349B', XXII 227A, pro amore proprii boni, cum aversione a summo bono, XXI 312B, et sic dicitur initium omnis peccati, 312D, A', pro appetitu ex excellentiæ quoad dignitatem, et sie est speciale peccatum, 312C. Superbia, quæ oculos aperit ut videant excellentias et claudit ne videant defectus, XX 28C, post se trahit invidiam, XXI 307D, 311D', XXII 219C', 232C, et generaliter dicta eadem est cum avaritia item generaliter dicta, XXI 312D. Non modo ex defectu, sicut alia vitia, sed ex perfectione ipsa acepit fundamentum, XXII 230A, et quodam modo magis capitale est vitium quam eætera, quia ex ea fre-

quentius oriuntur peccata, 568D. Pecca-
tum Luciferi primum fuit superbia, XXI 307C et s. usque ad 317C', sicut et Adæ, sed aliter, 312C, XXII 219D', 232B.

SUPERIOR inferiores sibi commissos diri-
gere tenetur, regere et corriger, XXIV 528D'. Jurisdictionem delegando inferioribus, quædam solet sibi reservare, XXIV 526B, ideo ad ipsum in quinque easib[us] pœnitentes remittere debet sim-
plex sacerdos, 526C.

SUPERSTITIO primo Decalogi precepto prohibetur, XXIII 604B'.

SUPPOSITUM quod in unoquoque hoc ipsum est quod est, XXI 205C, nec dicitur nisi de re completa per se subsistente, XXIII 139D', esse seu naturæ substata, XXI 203D, et individuationem præsupponit, 205C'; posterior est enim singularitati, cui addit esse per se seu in se, XXIII 39C', sed ab ea virtute divina separari potest, 39A', quod fit in Incarnatione, ubi singularis substantia existit in alio supposito, 39B'. Dupliciter aliquid dicitur suppositum alicujus, XX 360B', et aliud est suppositum quod subjicitur generi, aliud in quo substantificatur rei esse, XXIII 442D. Quid inter suppositum et naturam, XIX 402A, XXI 204D', XXIII 211C, 212B', 213A, C, et personam, 139A, et rem naturæ, 139B', et hoc ali-
quid, 39B'. An sub pluribus suppositis subsistere valeat natura creata, XXIII 39C'. Supposita absoluta, quæ ex triplici ratione contingit multipliari, XIX 499C, non possunt in eadem natura esse plura nisi illius naturæ participatione, 499D'; inde Pater in Trinitate diei ne-
quit suppositum absolutum, 200A, nec possunt in Trinitate esse plura supposita absoluta, 200D, 201B, nec etiam ullum est in divinis absolutum suppositum sive in qualibet persona, XX 232B', sive ex tribus personis, 233D, sive extra tres personas, in divina essentia, 234D, 233D; eeteroquin non univoce suppositum in Trinitate et in creaturis sumitur, XXIII 50D'. Suppositorum est creari, et

esse et nasci, XXIII 179C', 180B, sicut suppositorum sunt actus, adeo ut abstracta ratione suppositi, jam non est actio, XIX 193A. In Christo non sunt duo supposita, XXIII 139A, B, 140A, D, A', 142C, nec, ut homo, Christus suppositum est, 199B', 200C.

SUSPENSIO non privat a suffragiis Ecclesiæ, et alicui sine ejus culpa infligi potest, XXIV 515D. Suspensi sacerdotes clavium potentiam servant, sed usus eis ab Ecclesia prohibetur, XXIV 524B', 525D, et generalius, suspensus ab ordine potestatem servat ad ea quæ sunt jurisdictionis sicut suspensus a jurisdictione ad ea quæ sunt ordinis, 514C. Suspensi episcopi valide conferunt ordines, quia suspensio officium non tollit, XXV 40A'. — Quæ a suspenso procuratore fiunt jure valida sunt, XXV 40D.

SUSPICIO triplex est : violenta, probabilis et præsumpta, XXIV 246B. An suspectus de crimine danda sit communio, XXIV 246B.

SYLLOGISMUS. In syllogismo, major a synderesi ministratur, quæ judicat in universalis, XXII 296A', minor a ratione superiori vel inferiori quæ judicat in particulari, 296B', et conclusio a conscientia eruitur, *ibid.* Conclusio detinorem præmissam semper sequitur, XXIII 427D.

SYLVESTER (S.) Papa I († 336), allegatur de tauro defuncto quem ad confirmationem fidei suscitavit, XXV 237A'. Item allegantur ejus testimonium et exempla ad probandum Ecclesiæ consuetudinem nunquam fuisse ut Judæorum pueri, invititi parentibus, baptizarentur, XXIV 133D', et ut pagani ad fidem invitati compellerentur, 137D.

SYMBOLUM collectionem designat, XXIII 436D', ac præcipue collectionem articulorum fidei, 433B, quæ quatuor de causis symbolum dicuntur, 437A. Omnes symboli articuli a fidelibus explicite credendi sunt, XXIII 434D, vel saltem, alii explicite, alii implicite, 434A'. Sym-

bola, ex multiplici ratione sunt plura, XXIII 433C, sed præcipue tria, 436D' : Apostolorum, Nicænum et S. Athanasii, 437B, quæ item, multiplici ratione, diversis temporibus recitantur, 437C. In symbolo Apostolorum, qui Patris omnipotentiam docet, XXIII 437A', et SS. Trinitatem, 437B', sed de Eucharistia tacet, 440D', continentur principia fidei, 434A, in quatuordecim articulis, vel duodecim, 437D, quorum septem vel sex ad Deum pertinent, 440A', C', et totidem ad Christum, 440B', C'. **SYMMACHUS**, Papa, († 514), allegatur de morbo Ezechiae a Scriptura ulco vocato, XXI 62B.

SYNDERESIS, quæ a lege naturali differt et a conscientia, XXII 296D', 527A', varie a variis sumitur, 527C', nempe pro ratione superiori vel ratione practica, 298B, vel pro conscientia, 297C, sed proprie dictur habitus primorum principiorum in practicis, 296B, 297D, practicam rationem perficiens, 296C, D', et designat sive habitum, sive potentiam, scilicet rationem, habitu informatam, *ibid.*, 297B'. Duplicem habet actum, malo jugiter remurmurare, XXI 377D', et ad bona incitare, XXII 296C, 297D'. An et quomodo eam errare contingat, XXII 297C, C', D', 298B, et utri potentia pertineat, voluntati an rationi, 527C', 528B, D. In syllogismo, majorem subministrat, quia ad eam spectant universalia juris principia, XXII 296A', et judicat in universalis de agendis et omittendis, 297B. In damnatis non extinguitur penitus, XXII 297D', sed quoad quosdam actus remanet, 298A; item, in dæmonibus adest, XXI 381D, 384A, C', sed quia voluntati perfecte liberæ obsistere nequit, 379B', 383A, ideo in dæmonibus non auditur, 384D', 388C', D'. Recte syndesis ossibus comparatur, XXI 389B.

SYNEYSIS virtus est per quam de faciendis recte judicamus, XXIII 550B'.

SYNODIS (Liber de) S. Hilarii. Allegantur

eius anathemata contra docentes Dei Filium, ex voluntate Dei, tanquam unum

aliquid de creaturis, esse factum, XIX 326 D.

T

TACTUS qui triplex est, XXIII 385D', et supra queni omnes alii sensus fundantur, XXII 69A, 147A, sensus est quodammodo generalis, XXIII 239D, ad esse simpliciter pertinens, et ideo per totum corpus diffusus, 570 C', qui terreno elemento maxime congruit, dum per corpus exercetur, quod maxime est ex terra, XXII 110A', item qui solus sufficit ut aliquid sit animal, XXIII 239D, et et qui in homine perfectior est quam in quocumque animali, XXII 147A. Inter omnes sensus solus discretivus est convenientis et inconvenientis corpori, XXIII 287C, hinc solus percipit delectationem sensibilem juxta Thomam, contra Cartusianum, 287D, et respectu suorum sensibilium est in potentia, non per privationem, sed sicut medium, XXI 108 A'. Ad tactum non sufficit immediata conjunctio, sed requiritur localis situalligque unio, XXIV 271A', ideo nec spiritualis substantia a loco in quo est tangitur, *ibid.*, nec corpus Christi a specie panis sub qua est, 271C. Subtilitas tactus sequitur aequalitatem complexionis, et quo melior est, tanto melior et intellectus, XXI 108A'. Tangibile est omne corpus possibile, id est qualitates habens quibus immutari potest sensus tactus in calidum et frigus, XXV 291B. Qualem actum habiturus sit tactus in patria, XXV 272C', 281A'. An et quomodo tangi possit aut palpari corpus gloriosum, XXIII 383B, D, A', 385C', XXV 291B, C, A', aut coeleste, 286B, 291B, C.

TALIO. Legem talionis Judaeis sapienter indictam, christianis imponere expediret, XXIV 409B', ut in multis terris pro

homicidio infligitur, 409 D'. Accusatio quandoque pœnam talionis implicat, quandoque non, XXV 198C'.

TARTARI unde putent Sanctos in paradiso epulis et venereis indultuos, XXV 272D'.

TAXILLUS. Ludus taxillorum ita prohibetur ut restituи debeat lucrum ex eo proveniens, XXIV 406C, quia plurima mala habet adjuncta, et nulla bona, 406D.

TEMPERANTIA, quæ inter cardinales virtutes, XXIII 519D', 520D, 523C, secunda est, 520D, vel etiam principalis, 533 C, in appetitu sensitivo esse subjective dicitur, nempe concupiscibili, 521D, C', 530A, quia concupiscentiæ opponitur, XXII 319A, XXIII 521B, 522A, 523D', et duplex est, scilicet continentia et sobrietas, 520A'. Pro materia habet passiones, pro fine proximo quietem animæ, pro fine ultimo Deum, XXIV 358A. Hominem dirigit respectu ad se ipsum, XXIII 522C, A', in passionibus delectabilibus, 524B', eumque Deo similem reddit, 520A, maxime quum per donum timoris perficitur, 549A. Temperantia acquisita quomodo differat ab infusa, XXIII 531D'. Quemnam habeat actum in patria, XXII 367A, XXIII 524C.

TEMPLUM consecratum quamdam idoneitatem sortitur, et ad orationis efficaciam confert, XXI 456C. Sieut in bellis corporalibus, templa in castellantur et turribus infortiantur, ita baptizati, qui templa Dei sunt spiritualia, per confirmationem muniantur ad bella spiritualia, XXV 200A', B'.

TEMPOS — *Extra divina.* Tempus multipliciter sumitur, XIX 370B', 378C', XXI 137A, scilicet pro mensura primi mobi-

180B'. Perperam a quibusdam distinguitur duplex tempus, saceriale et antea-saceriale, XXI 123B, quum cum motu cœli cœperit tempus, nec fuerit ante sacerulum et mundum, 123C. — De quaestione an tempus incepit, XX 302D', dicendum quod ab æterno impossibile est fuisse tempus, XXI 79B', quia, ut pote successivum, non potest esse infinitum, sed necesse est temporis fuisse initium, 79C', nec fuit ante mundi creationem, 78A; sed tempus præteritum habuit initium, 79C', et tempus futurum, etsi numquam finietur, infinitum est in potentia tantum, 79D', contradicentibus omnibus philosophis, præter Platonem, secundum quos tempus est ingenitum, non factum, nec unquam incepit, nec unquam desinet, 82C', quod refellitur, 84D. Dicendum tamen quod tempus, etsi differat ab ævo et æternitate, XIX 371B, 372D, ita ut de tempore et æternitate nihil univocum dici possit, sed analogicum tantum, XXI 78C', nec inter se secundum prius et posterius comparari queant, *ibid.*, ita principium habet ab æternitate, et serpit ad imitationem ipsius, 83D, 84A', ut quod in uno simul et totum habere non valet, saltem per vices et successionem obtineat, 83A'; sed perperam dixerunt quidam tempus esse æternitatis partem, nec ab æternitate differre nisi sicut partem a toto, 133A. An præter tempus et ævum sit alia mensura creata, XXI 137A. Aliquid dicitur temporale tricliciter, XIX 511C', et omnis creatura, large sumpto tempore, est temporalis in esse, posse et agere, 379A.

In divinis. — Quo sensu ea quæ de tempore prædicantur Deo tribuantur, XX 146C', et cur Deo applicentur verba temporalia, XIX 372A, 374B, et quomodo, 374A', 378A'. Missio et datio in divinis dicuntur temporaliter tantum, generatio et spiratio æternaliter tantum, processio et exitus utroque modo, XIX 513D, 543A'. An et qualiter de divina

generatione loquendum sit in præsenti, XIX 426C, 427A', vel in præterito, 426A, B, D', 427B', C', vel in futuro, 426A', 427A, C'. Operatio Dei, licet æterna, XIX 511B, propter quosdam effectus temporalitatis cuiusdam denominacionem sortiri potest, 518D; quum enim æternum temporali conjungitur in eodem termino, totum judicatur tempora-le, 542A'. Quo sensu, multa ex tempore convenient Deo, XX 295A', seu de novo, 297C', ut ea quæ connotant effectum in creatura, 296D, et ea necesse est ex tempore de Deo dici, 296B', D', et designant substantiam Dei, sed cum habitudine ad creatum, 295B', 296B, seu divinam essentiam sub ratione creantis aut disponentis creaturam, 296B', ideo de Deo dicuntur per accidens, 296A, 297C, 298C, et important in Deo relationem, 296D, 300B, saltem rationis, 303B', 304D, sed non mutationem, 297B, 300A.

TENEBRÆ sive nox, XXII 37C', a tenendo dicuntur, 37B', et ab illis incepisse mundus dieitur, XXI 153A. Tenebrae in inferno erunt, XXV 467D, non tamen ita densæ ut nequeant videre damnati quæ eos torquere possunt, 467C'. — Per separationem lucis a tenebris intelligi potest separatio bonorum angelorum a malis, XXI 287A, vel ignorantiae exclusio in angelis bonis, 296A'. Dæmones a principio non fuerunt tenebrae, XXI 296B, sed facti sunt tenebrae; imo, juxta quosdam, nec nunc dici possunt tenebrae, quum servent naturalia integra, 286D'. Attamen, sub quodam respectu, qualibet creatura tenebre dici potest, XXI 296D'.

TENTATIO quæ duplex est, altera interior, altera exterior, XXI 364B, et ad cuius perfectam rationem tria concurrunt, XXII 218C, locum habet tam in speculabilibus ad verum et falsum quam in operabilibus ad bonum et malum, 219B, unde varie definitur, 218B, D', 219B. Proprie est quasi tactus ad probandum aliiquid, XXII 217B', seu ad experimen-

lis, et sic non est unum de coequævis, et non spectat ad angelos, XIX 378 D', vel pro mensura ejusunque mutationis, vel pro mensura simplicium mutationum, 379 A, et sie inter coequæva recensetur, XXII 26 A, C. D', 27 C, C'. Quandoque enim sumitur communiter pro quæunque mensura ipsius esse existentis in variatione, quandoque proprie pro continuatione motus primi qua mensuramus durationis motum aliorum, XXI 124 B', 128 C. Item large sumitur pro mensura ejusunque successionis, XXII 27 A, reipsa autem nihil aliud est nisi numerus prioris et posterioris in motu, 27 A', numerus scilicet numerans, non numeratus, XXI 139 C, quia mensura est mobilis prout est in motu, 126 B', seu rei motæ 126 D', unde habet essentialiter prius et posterius, 127 B, D', 143 B, 147 C, ante et post, 143 C, principium et finis, 127 A', et mensura est eorum quorum esse est transmutationis subjectum vel in transmutatione consistit, 127 C'. Tempus enim est continua successio, XXI 146 D, res fluens secundum substantiam et operationem, 147 D', nee mensurat nisi motum habentem partes defluentes, nec mobile nisi in quantum est in motu, 146 B'. Non tamen est motus, etsi a quibusdam dicatur esse motus primi mobilis, XXI 128 C, sed est continuatio motus, per intelligentiam aliquo modo discreta, 128 A', 137 A', passio seu proprietas motus, 124 B', 128 C, numerus motuum, 82 C', 135 A', sive primi, sive aliorum, 137 B', D', 141 C', XXII 26 C', 27 D, mensura variationis, XXI 135 C', et temporalium, 138 D, unde nullius est mensura nisi motus et eorum quorum esse est in motu, 128 B'; et quum ad esse temporis requiratur motus secundum locum aut saltem variatio, 129 C', omne quod movetur tempore corpus est, 131 D, et in tempore sunt quæcumque habent in se causam varietatis, ut mixta et elementa, 129 D'. Item quum sit mora ejus quod extensam

habet substantiam, potentiam et actum, XXI 83 B, de hoe nihil aeeipere est nisi nunc, praeteritum namque jam abiit, et futurum nondum est, 82 D'. Ex quibus sequitur quod, quum sine subiecto esse nequeat, quia non est separabile a motu, XXIV 318 A, non est nisi fluens esse, nullatenus permanens, XXI 135 B, vel ens imperfectum, non habens completam sui rationem extra animam, 130 A'; verumtamen non est totaliter in anima, quidquid dieant Albertus, 130 D, Scotus, 134 D', et alii, 126 A', 128 D, 129 B', 134 D', sed est partim in re et partim in anima, 130 A', fundamentaliter in re et completive in anima, XIX 337 A, XXI 130 B'. Secundum essentiam enim est in re mota, secundum aestimationem in anima, XXI 139 A, ideo est dispositio rei ad extra, non fietio animæ, 139 C. Esse habet ex hoc quod materia tendit ad formam, quia causatur a motu, XXI 139 B', unde inter omnia accidentia potissime tenet se cum materia, 139 D. — Tempus omnium temporalium unum est, XXI 137 A', non ab unitate mensurae, 133 A', nec ab unitate materiæ, 133 C', nee ab unitate æternitatis, 136 A', sed ab unitate motus primi mobilis, secundum Thomam, ad ejus motum comparatur sicut accidens ad subiectum, 136 A. Item unum est non unitate subjecti in quo est primo et per se, scilicet primi mobilis, juxta Bonaventuram, nam cessante motu primi mobilis, adhuc posset esse motus, XXI 138 D', nee ratione subjecti in quo primo apparet, seu primi mobilis, 139 A, quia si essent duo prima mobilia, unum tamen esset tempus, sed ratione subjecti a quo causatur, seu materiæ in quantum mutabilis, 139 C, D. — In tempore est aliquid quasi formale, scilicet quantitas discreta, et aliquid quasi materiale, nempe duratio, XX 465 A'. Tempore continuo mensuratur motus continuus, tempore discreto motus non continuus, XXI 180 A'; ponendum enim est tempus discretum, XX 460 A', XXI

tum de aliquo sumendum, 218B', et tendit ad scientiam, 218C'; sed multipliciter exercetur, quia aliter tentat Deus, 217D', 218 C, D', aliter diabolus, 218 A, A', C', aliter homo, 218 A, C', aliter caro aut concupiscentia, 218B, A', D'. Item proprie diabolo adscribitur, XXII 218B', qui ex invidia et rancore tentat, 219B, seu ex superbia et invidia, 219C', 232B, et diversimode, scilicet violenter et fraudulenter, 219A, 225C, Deo permittente, 219D, B'. Tentatio enim quælibet originaliter est a diabolo, cuius ope infecta est natura, XXII 222C, B', sed non semper immediate, quia absque diabolo est tentatio carnis, 222D, appetitus ciborum et venereorum, 222C'; in tentatione autem quæ culpa est, tentant simul diabolus et caro, 222A'. Tentatio, utpote ordinata ad perditionem hominis, est periculosa, nec videtur appetenda, juxta Thomam, XXII 223D, et Durandum, 223D'; verumtamen quum multipliciter sit utilis homini, 223B', a perfectis potest appeti, 223 A', dummodo de seipsis non præsumant, 223C', et reapse a sanctis appetita est, 224A; tentatio tamen carnis, quum sit peccatum, nullo modo appetenda est, 223C', D'. Tentatio quælibet ad decipiendum ordinata peccatum est in tentante; an autem peccatum sit in tentato, distinguendum est, XXII 220B; tentatio a mundo aut diabolo non est peccatum nisi per consensum tentati, 220A; similiter omnis motus sensualitatis ex mera organi dispositione consurgens, 220C; que vero est ex apprehensione delectabilis, potest esse culpa, *ibid.*, et quum in appetitu est, semper peccatum est, juxta Thomam, 220A', B', refragantibus Richardo, 220C', et Cartusiano, 221 B. Ex parte tentantis videtur fortior et vehementior tentatio dæmonis quam carnis, XXII 221D, D', 222A; ex parte tentati, difficilior est tentatio carnis quam dæmonis, 221A', D'; ex parte objecti, quibusdam gravior est tentatio circa vitia carnal-

lia, quibusdam circa spiritualia, 221B'. — Primorum parentum tentatio in paradiiso figura est omnium tentacionum, XXII 225D, quam multiplici de causa ingessit tentator non sub forma humana, 225C', sed serpentina, 224D', 225B, A', et incipiendo a muliere, 225C, D'. Exterior esse potuit primorum parentum tentatio, XXII 232D, et fraudulenta, 225C', et una fuit, non multiplex, 232A, D. Cur Deus permiserit tentari primos parentes, quos scivit esse vincendos, XXII 219D, 248A, B. In statu innocentiae potuit arbitrium omnibus temptationibus resistere, absque gratia sanctificante, XXII 268A', 269D', ob rectitudinem naturæ, 269A, 270A; et auxiliante sola gratia gratis data quæ Adæ collata erat, 269A, 270B, C; in statu autem naturæ lapsæ, ob vulnerationem naturæ, non omnibus temptationibus resistere valet, 268C, B', 269B, 356A, 359B', nec vere a peccatis resurgere, 269B; delectationem enim offert sensualitas, advertit ratio inferior seu mulier, approbat ratio superior seu vir, et tunc fit peccatum, 291C, 293B'. Tentatio in sensualitate inchoata leve peccatum est, in ratione inferiori producta potest esse leve aut grave, in ratione superiori consummata, grave est, XXII 291A'. An possibile sit mulierem concedere absque viro, XXII 290D', et quomodo, 291D. — Cf. Dæmones.

TENTIO, quæ in Beatis nihil est quam visio et fruitio, juxta Richardum, XXV 436C, contradicentibus tamen quibusdam, 437B, non est proprie dos distincta ab his, 436C'. Correspondet caritati, XXV 435C, et a quibusdam, contra alios, concupiscibili attribuitur, 435D', 437B', 438B.

TENUITAS et penuria in quo differant, XIX 51C.

TERMINALISTÆ vocabantur, tempore Cartusiani, antiqui nominales, XX 554D'.

TERMINUS. Terminabilitas et interminibilitas varie competunt creaturis, XIX

369C', 370C, in quibus terminus est signum imperfectionis, 370A'. Alius est terminus quantitatis, cui opponitur infinitum quantitativum, XX 576D, et alias terminus quoad essentiam rei, 376A', cui opponitur infinitum formale, 576B', 577B. — In usu terminorum, quædam regulæ sunt sequendæ, XIX 297A', C', 299C', 300C, B', D', XX 351A'. Alia est virtus significandi in substantivis et adjectivis, XIX 422C, D, 473D', alia virtus verbi, participii et nominis verbalis, 473D, 476A. — Utrum divina essentia possit esse terminus generationis, XIX 312C, et qualiter, 322C. Quum generatio ad substantiam terminetur, XIX 314A', B', quis terminus sit generationis humanae, et quis divinæ, 314D, C'. In generatione Verbi, quis terminus ad quem, XIX 313B, terminibus a quo, 313C, terminus formalis, 320C'. Quoad terminum a quo, emanationes ad intra ratione tantum differre possunt; quoad terminum ad quem, necessario distinguuntur in esse, XIX 465A. Utrum dictio exclusiva in divinis vere addatur termino substanciali ex parte subjecti, XX 126A', 127D' vel ex parte prædicati, 127C, 128C, 129B, an addi possit termino relativo, 129A', vel personali respectu communis prædicati, 129C', 130D, A', B'.

TERNARIUS. Quia in quodam ternario consistit omnium rerum perfectio, XXI 474D, antiqui philosophi, ob hujus ternarii numeri perfectiones, XIX 228A', 234D, Deum ternis sacrificiis et orationibus colebant, 234C, quin propter hoc Trinitatem cognoverint, 234B. — Ternarius in divinis poni nequit, XX 111C, 114B', sed recte dei potest Deus trinus, non autem triplex, 114A'.

TERRA maxime distat ab igne, propter quod inter ipsa mediant aqua et aer, XXI 111D', a quibus terra fecundatur, 161A'. Informis esse creata dicitur, imo duplice informitate, XXII 7A, B, et multipli ratione primo die creata est, 7C, D, 9A, 13C, 36B, et ante cætera omnia,

13B', 14A, maxime quia infra cætera elementa sita est tanquam fæx omnium, 14D. Item, praे cæteris elementis quieta est, imo quoad se totam immobilis, XXII 14A'. Elementa terræ præcessæ dixerunt philosophi ordinem quendam spirituum, quorum præcipui erant Bacchus et Ceres, XXI 359A'. In mixtis prædominatur terra secundum quantitatem, XXII 406D, 410B', quia corpora animalium maxime sunt ex terra, 410A', et requirunt ad soliditatem corporis, 107A', 410B', et ad sensum, præcipue tactus, 410A', ideo in corpore humano prædominal quantitate, quia plus habet de materia, XXI 410C. Instante judicio universalis, igne purgabitur, XXV 370D, 373A, et renovabitur, 373B, sed remanebit quantum ad materiam et formam, 372B'. Terra enim non est incorruptibilis nisi ex voluntate Dei, XXV 383B', et, Deo volente, immutari potest sive in melius sive in deterius, ut saepe accidit, propter merita et demerita hominum, 383C', D', et reapse post judicium innovabitur, 384D, A', a primæva maledictione relevata, 384B', et novis ornamentiis decorata ad instar paradisi terrestris, 384A'. **TERTULLIANUS**, apologeta, (160-240) angelum et animam hæretice docebat esse corporalibus lineamentis figuratos, quia interdum visibiliter sic apparent, XXI 197D.

TESTAMENTUM vetus rite regnum sacerdotale dicitur, quia præstantior erat regalis potestas sacerdotali, XXV 41D'; novum autem dicitur regale sacerdotium, quia præstantior est potestas sacerdotalis regali, 12A. Etsi Veteris Testamenti status figura fuerit Novi, non oportet ut singulis correspondeant singula, XXV 251B, ideo perperam ex gestis Israelitici populi determinare volunt quidam futuras Ecclesiæ vices, 251C.

TESTIS ad perhibendum testimonium tenetur, ideo pecuniam pro eo exigere nequit, XXV 43A. Quid de testibus sit

statutum in causa divertii favendi, XXV
199 B.

THEATRUM. *Cf.* Spectacula.

THEBIT, arabus astronomus, allegatur de novem coelis, quibus addebat decimam mobilem sphærām, XXII 61 C.

THECLA (S.), virgo et martyr, (I^o s.) cuius apparitiones Sancto Martino allegantur, XXIII 390 B.

THEMISTIUS, græcus rhetor, (IV° s.) Ejus opinio allegatur de intellectu possibili quem unum esse in cunctis hominibus docebat, XXII 127 D, contradicente Commentatore, 128 A. Formas in materia exsistentes putabat ab intelligentia agente ultima derivari, XXII 183 B. Docebat solem, lunam et stellas aut esse formas sine materiis, aut per aequivocationem habere materiam, XXII 21 C. Rerum essentias recte docebat se ipsis seu suo esse essentiæ constituere prædicamentum, non suo esse exsistentiæ, XXI 195 C, et essentias prædicamentorum esse impermixtas, et speciatim relationes aliquid reale esse, XX 216 B', XXIII 402 C, XXIV 103 B.

THEODORICUS, Nestorianus, († 428) erravit dicens Spiritum Sanctum non procedere a Filio, XIX 463 B'.

THEODORUS, in Thebaide abbas, (314-366) dicebat cupientem Scripturarum verum acquirere intellectum, potius quæsitorum cordis puritatem quam disputationem et voluminosam lectionem, XIX 42.

THEODORUS, Episcopus Mopsuestenus, (336-428) hæretice docebat unam esse in Christo personam quoad dignitatem tantum et honorem, XXIII 144 C'.

THEODORUS (S.), studita, Constantinopolitanus, (739-826), allegatur de aviditate etiam fidelium ad videnda miracula, XIX 570 C'.

THEODOSIUS, Imperator, (379-395) allegatur de Ecclesiae consuetudine non baptizandi Iudeorum pueros invitis parentibus, XXIV 135 D'.

THEODOTION, Ephesius, (II° s.) per Eze-

chiæ ulcum intelligebat regium morbum, XXI 62 B.

THEOLOGIA quæ a fide multipliciter differt, XIX 60 D', 63 D', 64 B, tripliciter sumitur, 60 C', et tanquam speculatio quadripartita est, XXIII 26. Utpote scientia causæ causarum dicitur sapientia, XIX 59 A, B. Recte dicitur scientia, XIX 58 B, D', quidquid contra objiciat Durandus, 61 B, 64 A', in quantum nititur principiis Deo notis et comprehensoribus, 59 D, A', D', 67 C, et in quantum connexionem principiorum et conclusionum ejus certitudinaliter cognoscere possumus, sed non habet plenam rationem scientiæ in vita præsenti, 59 B', ratione altitudinis materiæ quæ nostram naturalem transcendit cognitionem, 59 C', unde multum differt theologia Dei a theologia Beatorum et a nostra sicut theologia in se a theologia in nobis, 60 A, A'. Est tamen theologia nostra nobilissima hiujus vitæ scientia, XIX 72 C, divina vocata, 88 C', et inspirata, 89 A, multo præstantior philosophica sapientia, 38, et metaphysica, 68 A, quarum veritates nullatenus suis contraire queunt, XXII 55 D. Cæteris scientiis nullatenus connumeratur, nec alicui parti philosophiæ supponitur, XIX 69 A, 88 C', 92 B, D, quum potius sit finis omnium scientiarum, 71 A, quibus omnibus, sicut subalternans, imponat et utitur, 85 C, 88 A, B', 89 D, tanquam quædam impressio divinæ et increatæ scientiæ, 75 C', divinam et increatam sequens sapientiam, 77 A', cui soli subalternatur, 88 A, XXIII 425 B, 426 C'. — Subjectum theologiae, quæ directe et principaliter est de insensibilibus, XIX 92 B, varie assignari potest, 78 B', 79 C, D', 80 C', 82 D, sed proprie Deus est, 79 B, sive quoad ejus proprietates et operationes, 79 D', sive sub ratione deitatis et infiniti, 80 D', 81 D, vel perfecti, 82 B, vel salvatoris et glorificatoris, 80 B', 81 A', 82 C, sive tanquam omnium principium et finis, 82 B'. Theologia est scientia una, licet

diversa complectatur, quia universa considerat sub una eadem ratione formalis, XIX 75B', et per comparationem ad unum, scilicet Deum, 75D', et beatitudinem adipiscendam, 76A', item ex unitate objecti, ut mavult Aegidius, 77 A', vel generis, prout tenet Petrus, 76C. Scientia est affectiva, secundum Aegidium, XIX 68B', id est sapientia, complectens in se speculationem et praxim, 69C, notitiam et affectum, 68C', 73A; magis tamen est speculativa quam practica, 69B', ut etiam dicit Thomas, 69 D', non absolute speculativa, ut vult Durandus, 69C', nec simpliciter practica, ut dicit Scotus, 71C, nec magis practica, ut tenet Riehardus, 70B', sed potius quasi media inter speculativam et practicam, juxta Bonaventuram, 70 C', etsi primum speculativa, ut tenet Cartusianus, 72B, 73D'. Affectiva dicitur, XIX 73A', quamvis sit donum gratiae gratis date, bonis et malis commune, 64A, 73A, habitusque informis, 73B, quia aperte docet et jubet Deum amari, 73C', et quia dilectio est aliquo modo finis ipsius, 74A, et complementum ejus, 74B, in quo praestat theologiae naturali philosophorum, 73B, C', 85C; finis enim ejus proprius est cognitio in praesenti per donum sapientiae, in futuro per speciem, 67C'. Modo inquisitivo seu ratiocinativo utitur, XIX 89B', ad eonfundandum inimicos, ad fovendos infirmos, 89C', ad deflectandum perfectos, 89D'; et simul, argumentativo utitur modo, tanquam scientia, atque praeceptivo et exhortativo, tanquam sapientia, 91B. Quanam sit ejus certitudo, XIX 61C, C', 91B', et quatenus certior sit ceteris scientiis, 91D'. Difficilis est intellectus quia nec causam habet in natura, nec similitudinem plenam in arte, XIX 43, sed ejus scholastica exercitatio exercitio devotionis internae multum juvatur, 42, sicut ad invicem multum ducit ad pietatem, 69B, unde theologum decet carnalia contempnere, ut divinis inhæreat et sa-

pientie manifestanda prosit, quia tanto magis in scientia proficiet quanto magis a concupiscentiis liber erit, et tanto magis a Deo illuminabitur, 42.

THEOPHANIA altera est in hac via, per velatum lumen Scripturae, altera in patria, in lumine non velato, et hoc tripliciter, XXI 501D'. An et quomodo apparuerit Deus viatoribus, XXV 420A, 421 A. — *Cf.* Apparitio.

THEOPHILUS (S.), Antiochenus episcopus, (n^o s.) allegatur de spiratione Spiritus Sancti a Filio, XIX 460A'.

THEOPHRASTUS, græcus philosophus, (371-269 A. C.) voluntatem negabat esse in Deo, XX 604D'. Ab Averroë ejus quæstio soluta est qualiter differat potentia intellectus possibilis a potentia materiæ, XXI 205B. Eundem intelletum possibilem unum esse docebat in cunctis hominibus, XXII 427D. In intellectu beatitudinem hominum et intelligentiarum ponebat, XIX 416A. Sapientem nolebat uxorem ducere, propter impedimenta hinc exeunda quoad philosophiae spiritualia studia, XXII 339C, XXV 61B'.

THESAURUS Ecclesiæ ex tribus integratur, XXIV 504C, ex quo, vi clavium, pœnitenti remittitur per absolutionem pars pœnae temporalis, 504D.

THOMAS (S.), Apostolus, dicitur docuisse paradisum sua altitudine usque ad sphærā lunæ tendere, XXII 451D.

THOMAS (S.), Aquinas, O. P. (1225-1274), sæpe sæpius in unaquaque quæstione et pagina allegatur.

THOMAS DE ARGENTINA, Germanicus, e Sodalibus S. Augustini, († 1337) qui communem doctorum doctrinam communiter sequitur, XXV 47C, allegatur de Dei æterno dominio, XX 303A', de ejus omnipotencia, etiam in liberum hominis arbitrium, 563D', de ejus præscientia rebus necessitate non impONENTE, 486B', de ejus præsentialia rebus non circumscriptiva nec definitiva sed transcendentia, 449B', de ejus essentia

quæ non est ita in rebus quin possit esse in pluribus, sicut ejus potentia non potest in tot quin possit in plura, 441B, de ejus providentia a fato multipliciter distineta, 506C', de ejus distinctissima omnium cognitione, 384D, et de infinitorum cognitione ab anima Christi, XXIII 268C', de hoc quod falso imaginatur Deum posse se clare ostendere menti damnati sub ratione ulciscentis, sique videri et nihilominus odiri ab ea, XIX 432C. Omne nomen quod prædicatur de Deo, aut essentiale, aut personale, aut notionale esse docet, XX 447D, et quinque in Deo esse notiones, 227A'. Allegatur item de dilectione Patris et Filii ad invicem per Spiritum Sanctum, XX 344A', de attributorum appropriatione non secundum rem sed tantum secundum propriam eorum rationem, 319A', de concordiæ appropriatione sive Filio sive Spiritui Sancto, 317D', de duplice missione Filii et Spiritus Sancti quæ eadem esset in essentia, XIX 551B, de Dei mobilitate et motu, mystice seu metaphorice loquendo, 381A'. Videtur docere quod a Deo simul producta sint et distincta omnia, XXII 43D. Demonstrat in creaturis relucere vestigium Trinitatis, XIX 248B. Infinitum distinguit in negativum, privativum, et disparatum, XX 580B. Docet quod in angelis sit invariabile esse totum simul, XXI 449C. Pro inconveniente habet quod angelus dicatur moveri a termino uno ad alium, ita quod non transeat per medium, XX 470A. Opinionem Alberti et Guillelmi approbat de applicatione angeli ad mentem angelicam seu humanam per modum oppositionis duorum speculorum, XXI 506B'. Item allegatur de assumptione corporum ab angelis, XXI 444B, de opinione diecentium duos parietes esse in cœlo, unum hominum, alterum angelorum, 511A', de differentia inter ministrare et adsistere angelorum, 528C, de angelo custode Antichristi, 549C', de casu diaboli duplice, spirituali et locali,

348D', de Luciferi casu alias secum trahentis ad culpam, 329A. Allegatur de motivis cur Deus condidit hominem casurum, seu reprobos damnandos, XXII 219D. Immortalitatem Adæ corporis docet principaliter ab anima fuisse sicut ab influente intrinsece, XXII 191C. Allegatur de passibilitate corporum gloriosorum, XXV 285D, et de eorum dotibus, 297C. Item de relationibus gratiæ et caritatis, XXII 326C, de virtutum concatenatione, XXIII 591B', de dono consilii quod docet idem esse in re quod prudentia, 539B', de definibilitate et definitione sacramenti, XXIV 43C', et de sacramentorum virtute an sit creativa, 59B'. Item de consensu tanquam causa proxima matrimonii, XXV 77D'. Veniale peccatum bona cœlestis gloriae minuere docet, XX 63B. Miraçula dividit in supra, præter, et contra naturam, XX 571C'. Ideam dicit designare causam efficiensem effectui suo conformem, XX 420D. Potentias animæ dicit realiter distingui ab anima, XIX 282B. De tentatione carnis allegatur, XXIII 221C, et de voluntate meritoria vel demeritoria passionum Sanctorum, XX 664B'. Allegatur ejus opinio de exsistentia septemdecim orbium seu cœlorum, XXII 63D'. Allegatur ejus præfatio ad quartum librum sententiarium, XXIV 33.

THRONI, qui ad primam pertinent hierarchiam, XXI 477A', cuius sunt infimus chorus, quia minus est tenere quam videre et frui, 487A', 493C', sic dicuntur sive quia per hos Deus exercet iudicia, 477A', 478D', sive quia specialiter apti sunt in se Deum suscipere, 492C', et in ipso quiescere, 494A. Ipsorum est enim Deus specialiter tenere, XXI 487D, et circa eum jugiter occupantur, juxta quosdam, 477B', divinorum iudiciorum dispositionem in se ipsa considerantes, 490D; ministrant et exterius, juxta alios, quia, ex auctoritate sedentis in eis, apti sunt ad judicandum, 492C', et aliorum voluntates ad tranquillitatem

internam disponunt, 491C', et ex hac potestate judicandi, ex qua omni decoris ornatu cæteros spiritus precellunt, 492 D', quandoque Deo Patri adaptantur, 497 C'. Post judicium, et quoad gradum naturæ, et quoad officium permanebunt, XXI 512D. — Throni nomen dæmonibus applicari nequit, XXI 486D.

THURIFICATIO, etsi fuerit Veteris Legis cærimoniale, ab Ecclesia multiplici ratione servata est, XXIV 71D'.

TICHONIUS, donastista, (iv^o s.) allegatur de Antichristo et Elia in finem mundi Judeos inter sequelas suas divisuris, XXV 375A.

TIGRIS, fluvius paradisi, cur non quotannis terram innundet, ut Nilus, XXII 152 A, et cur extra paradisum inveniatur ejus origo, 158A'.

TIMOR qui multimode sumitur, XXIII 281 D', et fundamentum dicitur virtutum, XXIV 363C', D', ex apprehensione mali futuri oritur, XXIII 283B, et in hoc a tristitia differt, 283C, quod non est respectu futuri mali sub ratione mali, sed sub ratione excellentis, 448B'. Cum spe est alia duarum molarum inter quas se molere debet christianus, XXIV 467C'. Multiplex est, nempe naturalis, qui non est vitiosus, XXIII 557B', nec a Spiritu Sancto nec contra Spiritum Sanctum, 558B; humanus, qui peccatum esse potest vel non, mortale aut veniale, 557C'; mundanus, quo timentur poena temporales, 564C', qui item peccatum, aut mortale aut veniale, esse potest, 557D'; servilis qui ex amore proprio venit, XXI 383B', XXIII 563A', et quo princeps paliter timetur malum poenæ, 558A, 561 D, 562D, A'; ad ipsum duo pertinent, 559D, vel tria, 560A. An et quomodo initialis timor quo partim timetur malum poenæ, partim malum culpæ, XXIII 558 A, 561D, differat a servili, 558D, 560 C, 561D, et a filiali, 562B', 564C. An et quomodo timor filialis vel castus, XXIII 562 A', quo timetur malum culpæ, 558 A, 561D, 562D, differat a servili, 562 C,

et ab initiali, 562B', 564 C; an, crescente caritate, crescat aut decrescat, 561 A, 563 A, C, et quomodo maneat in patria, 561A', 563D, 561 A, C. Timor servilis, in viatoribus, auctor non habitudin malæ voluntatis, sed actum, XXV 464 A'. Timor cum caritate consistere potest, XXIII 563A', non tamen in quantum servilis, 563D'; an et quomodo, crescente caritate, crescat aut decrescat, 560B', 563B; an, superveniente gratia, evanescat omnino, 559 C', vel saltem quoad servilitatem, 559C', 560B. Quum pro objecto habeat malum fugiendum, XXIII 564A', C, quomodo Deus possit timeri, 563B, A'. Timor modo bonus est, XXIII 559C, 562A, etsi non meritorius, modo malus, 559B', 562B; sed ex se bonus est, accidentaliter malus, 561C'; ideo quidam timor cuius actus est revereri, 564 A, C, est donum Spiritus Sancti, humilians peccatorem, 558D, A', B', 559 A, saltem lato sensu, 560C, 561D', qui differt a timore initiali, 558D, 560A, 561D, et filiali, 562C, et datur contra superbiā, 543C, 548C', 551B', et concupiscentiam, 549A', et temperantiam perficit, 549A, sicut irascibilem regit in prosperis, 548D', avertitque a malo, 549 C, et ad concupisibilem pertinet, 551B', et ad vitam purgativam, 549A', et ad septimam orationis dominice petitio nem refertur, 557C, cui plures tribuuntur beatitudines, 552C'. Quomodo in Christo fuerit timor, XXIII 281D', 283C, 292A, B, 544D', 546A, et cur præcipue dono timoris repletus fuisse dicatur, 554 D'. — In dæmonibus nullus est timor ut virtus, sed tantum tanquam naturalis, XXI 383B'.

TONSIO abnegationem temporalium rerum designat, XXV 42A', quapropter olim tondebantur Nazarei, 42B', et nunc similiter conversi, 42C'. — Qui tonsuram acceperunt, inter laicos et ministros Ecclesiæ medii sunt, quia a statu laicorum separantur, et ad statum ministrorum præparantur, XXV 43B'; etsi enim

temporalibus renuntiare non teneantur, 42D', avaritiam tamen et immoderatam temporalium sollicitudinem rejicere tenentur, 43B. — De ritibus ordinationis ad primam tonsuram disseritur, XXV 223 D.

TOPAZIUS lapis ardorem libidinis refrenat, XXIV 338 B.

TORNEAMENTA ab Ecclesia districte prohibita sunt, XXIV 406B, propter abusiones multas, 440A, quacumque intentione et quantumcumque sobrie exercitantur, XXV 44D; non tamen tenentur torneatores restituere quae lucrati sunt, XXIV 406A, quis aliquid utilitatis habet ludus ille, 406D.

TOTUM dupliciter sumitur, XXIII 459D', vel tripliciter, XXII 404B, imo multipli- citer, XX 412D', ad eujus rationem requiritur ut esse totius ad omnes partes pertineat et a partibus causetur, XXIII 460A. Unde totum non est idem cum parte sua, nec forma totius semper eadem cum forma partis, XXIII 83B'. Omne totum est unum, quia est quid adunatum ex partibus, XXI 95C, et totum et perfectum sunt idem, XIX 409C'. Attamen, modo pro perfecto sumitur, modo pro composito ex partibus, XXIII 377A. Triplex est totalitas, ex partibus, in parte, et ante partes, XIX 405A, ex quibus unum tantum est simplex, 405B; sed alia est totalitas dimensiva quæ tota est in toto et partim in parte, alia essentialis quæ tota est in toto et tota in qualibet parte, XXIV 261B'. Totum universale est in qualibet sua parte et prædicatur de ea, XXI 473C'; totum integrale non est in aliqua suarum partium, nec prædicatur de ea; totum potestativum est in qualibet partium, sed non æquipotenter, 473D', 474A, et cuilibet parti compleæ adest secundum rationem suæ essentiæ, XXIV 427D, et sic dividitur, ut perfecta ejus virtus sit in una suarum partium, et in aliis participatio quædam, XXV 24A, 468A. Item totum potestativum est una potentia re-

spectu eorum in quæ potest ut in obiecta XIX 270B, et in toto potestativo, prima pars potestativa includitur in media, et media in ultima, XXI 472D'. Totum homogeneum dicitur totum, totum heterogeneum omne, totum medium inter homogeneum et heterogeneum totum et omne, XXIV 426D, A'. Totum analogicum per prius et posterius prædicatur de membris dividentibus, XXV 467B'. Sicut est pars quantitativa et pars essentialis, ita est totum secundum quantitatem et secundum essentiæ perfectionem, XIX 410A, quorum primum formis convenit per accidens, secundum per se, 410B, 412B' et s. — In divinis, nec totum nec pars proprie dici possunt, XX 407D, 410B', nisi sumendo totum improprie pro perfecto, 412C', D'. Divina essentia non est ad Personas tanquam totum integrale, XX 411D', aut totum universale, 413A, aut totum potestatum, 413C'.

TRADUCTIO duo designat, originem et divisionem, nec locum habet nisi in animalibus, XXII 482A'. Per traducem ergo oriri nequit anima intellectiva, quæ simplex est et indivisibilis, XXII 482A', sed oriri possunt animæ vegetativæ et sensitivæ, 483C, quæ non sunt per se subsistentes, 483B.

TRAJANUS, imperator, (32-117). B. Gregorius legitur Trajani animam de inferno suis precibus liberasse, XX 580A', XXV 331C', quod varie explicari potest, XX 580C, XXV 331D', 332A, 333D, A', nisi sit apocryphum, XXIV 557D', 558A.

TRAMES a fluvio derivatus optime figurat creaturarum processum, XIX 45.

TRANSFIGURATIO. Quomodo transfiguratus fuisse dicatur Christus, XXIII 302D'; quid de claritate qua circumdatus apparuit: an ejusdem generis cum claritate gloriae, 303C', 304B; unde emanaverit: a divinitate, 304B, C', an a gloria animæ, 303D', 304B, A', B'; an fuerit miraculosa, 303C, C', 304A, D. Quid de Elia et Moyse cum Christo apparentibus,

XXIII 303D, 304A'. — Diabolus in augelum lucis transfiguratio se solet, XIX 63 D, XX 30A', XXI 359B', 408B', 427D, XXII 224D.

TRANSMUTATIO, quæ fit inter contraria, non inter similia, XXII 24B, proprie significat exitum rei de potentia ad actum, et est actus imperfectus et permixtus potentie, XXIV 278D, 282C'. Alia est cum motu, XXIV 278D, alia sine motu, 278A', alia est qua extrinseca rei tantum attingit, ut motus localis, 281C', alia qua accidentia afficit, ut alterio, alia qua pertingit ad formam, ut corruptio, 281D'; et sic res mutata remanere potest vel quoad materiam et formam, vel quoad materiam tantum, 279D, vel quoad accidentia dumtaxat, 279A'. Transmutatio stricto sensu arguit materiam, quia est entis in potentia, XXII 24D'; materiam ergo habet quidquid stricte transmutatur, 21C, et una est materia illorum omnium quæ transmutantur ad invicem, 20C', 24A'. In omni transmutatione naturali aliquod tertium quod subjici possit formæ utriusque requiritur, XXIV 322C', et sufficit, 322A, in omni autem transmutatione naturali simpliciter, necesse est haberi extrema, non autem subjectum, 278C; item necesse est terminum a quo ejusdem esse generis cum termino ad quem, 280C. Nulla naturalis transmutatio materiae essentiam attingere potest, XXIV 281D', quæ actioni primi agentis dumtaxat subjicitur, 282A. Ubicumque habentur repugnantia ad introductionem formæ, transmutatio fit successiva, XXIV 282D', ubi vero non sunt repugnantia, fit in instanti, 283A. Aliæ sunt transmutationes quæ naturalium virtute effici queunt, quas et dæmones vere efficere possunt, XXI 421C, aliæ quæ naturalibus causis effici nequeunt, quas et dæmones nonnisi phantastice operantur, 421C, 431B'; unde nec possunt materiam de forma ad formam transformare, 421B, nec animal perfectum,

ut hominem, in figuram alius animalis transmutare, 431B'.

TRANSSUBSTANTIO seu conversio totius substantiae panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi, XXIV 278C, maximum miraculum est, etsi non sensibile, 279A, et inter mutationes a philosophis descriptas recenseri nequit, 278B', 282A', sicut nec plene explicari potest, 278D', 286C', 287C. Quamdam tamen convenientiam habet cum transmutatione nutrimenti, XXIV 282B', 292A, sed a quavis conversione naturali multipliciter differt, 282B, 292B, 294A', quamvis in quibusdam convenientia, 293D, et omni mutatione mirabilior est, 284D', demptis tamen creatione et unione hypostatica, 278C', 285B, C, 293D. Post transsubstantiationem in corpore Christi manere substantiam panis et vini dixerunt quidam, XXIV 279C, A', sed male, 279B', 293A, imo et hæretice, 279C', ideo nec secundum materiam, nec secundum formam ibi manet, 279A', 280C, sed secundum accidentia tantum, 279B', 280B, quæ ibi ob diversas causas servantur, 280B, D, (— Cf. Panis) : ideo respuenda sunt quæcumque verba significant identitatem panis ad corpus Christi, vel innovationem circa corpus Christi, XXIV 294B', vel ordinationem panis ad corpus, 294C', vel causalitatem in pane ad corpus Christi, 294D', quia quanvis aliquid transsubstantatio præsupponat ex quo fit, nil ei subjicitur ut subjectum, 278C', nec fit successive, sed in instanti 281A', 282D', sive in communis nunc in quo desinit substantia panis et incipit substantia corporis Christi, 283C, 285D'. Transsubstantatio natura posterior est forma, quum fiat completa verborum prolatione XXIV, 216B', 219B', non autem successive, 217B, 278D', sed simul tempore, 219B'. Virtus transsubstantiva per prius respicit sacerdotem quam formam verborum, XXIV 226C, ad transsubstantiationem cooperantium, 56A, 58A'. Stante opinione

quod anima rationalis unica est forma substantialis corporis, necessario, secundum Henricum, fieret transsubstancialis panis in substanciali animæ Christi, XXII 138C'. — An transsubstancialis possit exprimi per verbum substantivum alterius temporis quam presentis, XXIV 292A, 293C'.

TRIANGULUS æquilaterus figura quædam est Trinitatis, XIX 248B'.

TRIBULATIO. Hujus vita tribulationes aequanimitate acceptæ, satisfactionis rationem recipiunt, XXIV 392D', 393C', 394B', et ideo justos purgant dum malos inquinant, 393D'. Culpam semper subsequuntur, sed sæpe naturæ, non personæ, XXIV 393D'. Quo sensu damnatio quandoque duplex inferatur tribulatio a Propheta predicta, XXIV 389A'.

TRINITAS personarum in Deo, quæ non ex indigentia procedit, sed ex infinita exuberantia, XIX 179A', 185D', et in qua pluralitas non prejudicat unitati, imo eam perficit, XXI 471B', unice sed maxime per fidem probatur, XIX 480A, 182C, et octo vel novem modis innuitur in Scripturis, 143D', 201D', 202C, 203A. A ratione naturali cognosci nequit, XXI 70A, contra Scotum, XIX 484B', quia oppositionem habet ad quædam principia naturalia, 228D', nec habet veram similitudinem in creaturis, 229A, 230A, nec eruitur ex consideratione creaturarum, 229D, B', D', 230B, aut animæ humanae, 232C, nec ullis efficacibus argumentis demonstrari potest, 230B, D, imo superat capacitatem intellectus nostri, 231B'. Rationibus ergo demonstrativis probari non potest, sicut nec impugnari, XIX 230D, 232A', sed tantum suasionibus piis, 231B', 232A', scilicet ex consideratione divinalis bonitatis, 230C', liberalitatis, 231C, caritatis 232B', felicitatis et glorie, 232C'; nec nobis certo innotescit nisi per revelationem, 229A, B', imo qui naturali ratione nititur eam probare, dupliciter derogat fidei, 232D', 233B. Multa tamen

sunt in creaturis vestigia Trinitatis, XIX 237B, 239B, 241C, 248B, C, D', 264A', 266A, D, 267D, 286D, 436C', 437A, sed obscura, 235D, 246B, nec adæquata, 428D', nec perfecta, 486C, ex quibus nullatenus probari potest, 486D, sicut nec judicanda est ex consideratione creaturarum, 186B, vel hominis, 232C, licet in eis inveniatur aliquid simile, 186D. Trinitas est nomen quasi collectivum, XX 186C', et habet naturam termini substantialis simul et numeralis, 187B, unde dicitur vel quasi ter unitas, et sic importat unitatem personalem aut relationem, 186C, D', vel trium unitas, et sic designat unitatem essentiæ, distinctionemque personarum, 186C, 187A, vel tres uniti, et ita denuo significat in recto supposita, 186A. An trina dici possit deitas, XX 187C, vel Trinitas, 186B'. In Trinitate, unitas est juxta modum essendi, pluralitas juxta modum existendi, XX 159A', unde a substantia adest unitas, a relatione pluralitas, 218C, et tres personæ non sunt tria, 184D, sed tria supposita, 185A, seu tres res, 184C', et quod absolute dicitur in divinis, tribus personis commune est, et in numero singulare prædicatur de eis, XIX 141D'. In Trinitate nequeunt esse nisi unus Pater, XIX 336C, 337D, unus Filius, 337B, B', unus Spiritus Sanctus, 337D, et in Patre origo est unitatis, in Filio inchoatio pluralitatis, in Spiritu consummatio Trinitatis, XX 318C, sicut, propter Patrem, unus sunt personæ, propter Filium æquales, propter Spiritum Sanctum connexæ, 322C', 323A, D, 324A. Quædam de divinis personis prædicari possunt per identitatem, quædam per denominationem, XXIII 481B, et in Trinitate sunt tres modi prædicandi: quod, quis, quæ; quinque notiones, XX 225B; quatuor relationes; quatuor proprietates, 225A'; tres proprietates personales, 225D', nec ex hoc derogatur simplicitati divinæ, 227A', aut Deus dicendus est quinus, 227B'. — In sanctissima Trini-

tate, quamvis infirmitas humana imaginetur instantia prioritatis et posterioritatis, nihil revera est prius et posterius, XIX 474A, 479B', dum etiam nulla sit in personis hierarchia, secundum Thomam et alios, XXI 470D, quia in eis non ordo scientiae et actionis, 470D, nec ordo principiandi, 472D', negantibus aliis, 471B', 472A', B', quia ibi est aequalitas et pluralitas, 471B', et ordo principiandi, 472B', et etiam sacer principatus, 473D. — Aliqui in Trinitate ponunt suppositum absolutum, vel in qualibet persona, XX 232B', quod repugnat simplicitati divinae, 232D', vel in divina essentia in se existente, 233A, quae tamen cum tribus relativis non ponetur in numerum, 211B', 233D, quod multiplici incurrit inconvenienti, 211C', 231A', vel ex tribus personis simul sumptis, 233D, quod etiam male sonat, 233A'. Nullum ergo suppositum absolutum in Deo videtur ponendum, sed tantum tria relativa supposita, XX 232C; quamvis autem trium personarum sit unum existere absolutum, tamen existere Patris non est Filii nec Spiritus Sancti, XXIII 50B'. — In Trinitate, personae fruuntur se invicem, et quaelibet fruitur seipsa, XIX 134A', 136A', et tota Trinitas est res qua fruendum est, quia est totius beatitudinis fons et causa, 102A', 104B, et una eademque fruizione fruuntur Beati divina essentia et personis tam propter unitatem fruibilitatis quae est bonitas summa, 125B', D', quam propter unitatem fruibilis, quod est finis ultimus, 123D'. — *Cf.* Persona. — Etsi opera ad extra totius sint Trinitatis, unicuique personae illa tribui solent in quibus suum relucet attributum; hinc Patri tribuuntur opera potentiae, ut creatio, XXIII 113B', Filio opera sapientiae, 113C', Spiritui Sancto opera bonitatis, ut Incarnatio, 111C, 113B, C', 115D', 116D. An toti Trinitati conveniat mittere aliquam personam, XIX 533A', B'. — Maxima cum cautela et reverentia lo-

quendum est de SS. Trinitate, XIX 421B', et in ejus investigatione procedendum, 442C', circa quam vitanda sunt que nimiam distinctionem sonant, ut diversitas, differentia, 421C', separatio, divisio, alienus, discrepans, 421D', vel uniuersam unionem, ut singularitas, unus, solitarius, 422A, sicut recipienda sunt alietas, pluralitas, distinctio, discretio, rejicienda diversitas, multiplicitas, divisio, separatio, XX 185B, et quaecumque vel relationum confusionem indicant, XXIII 112C, 114B, vel proprietatum essentialium aut personalium, 180B', quum nulla dictio designans personalem proprietatem conveniat divinae essentiae, 181A'. Si vero circa SS. Trinitatem periculosissimum est pertinaciter errare, XX 227D', non autem cum pia aestimatione, 230A. Quanto est incomprehensibilior, tanto salubrius est in ipsius formalis cognitione proficere, XIX 443B.

TRISTITIA, cuius quatuor sunt species, XXIII 284A, ex apprehensione mali presentis oritur, 283A, B, et passio est animalis, non corporalis, 287C', quae a dolore differt, 287B', et sequitur virium appetitivarum affectiones, sive sensitivarum, 280B, sive intellectualium, 280D', et residet sive in appetitu sensitivo, 283A, 287C', sive in voluntate, XXV 315B', quamvis in ratione possit esse subjective, XXIII 288A, D'; sed ut passio appetitus sensitivi, non est virtus, dum potest esse actus virtutis prout in voluntate consistit, XXIV 359A. Circa tristitias potest quis se habere modo humano, superhumano et inhumano, XXIII 544A'. Sapienti tristitia accidere potest, XXIII 282B', imo fuit et in Christo, 281D, 282D', 284A. 292B, sin autem in ratione ejus superiori, 288A, D, saltem in inferiori, 288B. Tristitia et gaudium in genere contraria sunt, XXIV 369A, nec simul esse possunt in eodem de eodem, 369B; sed non quaelibet tristitia cuilibet gaudio contraria est, 369A, et simul esse possunt de contrariis et diversis, 369B,

non tamen multum intense, quia anima circa unum intenta ab alio retrahitur, 369C, nec æque intensæ, sed modo unum modo alterum, 369D. Prout est passio ad sensitivam pertinens, tristitia angelis non competit, XXI 557C, ideo non tristantur de damnatione suorum, 555A', 556D, 557A', quia divinæ justitiae plene sunt conformati, 555B', imo nil tristitiae eis unquam accidere potest, quia nil est quod contrarietur eorum voluntati, 556C, A', unde quod flere nonnunquam dicuntur, 555D, metaphorice dicitur, 555D', 556D.

TUBA resurrectionis dicitur vel vox Christi imperantis, XXV 249C, 254C, vel ejus apparitio mortuos undique convocans, 249A', ut olim vox tube Judæos congregabat, 249B', cuius efficacia maxima, 249C, vel vox angeli aut angelorum, 256B.

TULLIUS CICERO, (107-43) de omnipræsentia Dei omnia continente allegatur, XXI 171A'. Ex invariabilitate motuum cœli, ad illorum necessitatem absolutam concludit, XXII 89C'; item ex infallibilitate Dei providentiae, ad universalem necessitatem concludit, XX 479A, refutante Augustino, XXI 391D', sed alias, vice versa, ex casualibus et fortuitis, ad providentiae negationem, XX 503D, 611B'. Per divinationes vult probare esse deos, XXI 414A, et aerem dicit diis immortalibus esse plenum, 359D. Fatetur quod homo temperatus et castus consortio frueretur divino, XXI 419A'. Habitum virtutis naturalis docet esse operativum per modum naturæ quæ inclinat tantum ad unum, XXI 392C, et virtutem esse habitum in modum naturæ, rationi consentaneum, XXII 341B', 342C, 343A, 519A', XXIII 406C', 529D, et de genere boni honesti, 521A'. De honesto docet quod ex quatuor confluget virtutibus cardinalibus, XX 568C', et illas dicit post hanc vitam non permanere, sed sola veritatis agnitione animas in alia vita esse beatas, XXIII 524A. De circumstantiis septem actus moralis allegatur,

XXIV 434B', 435C. Latriam definit virtutem moralem Deo multum cæremoniamque impendentem, XXIII 490D, et eam dicit partem potentiam justitiae, XXIV 358D. Universas passiones, cum Stoicis, appellat animæ morbos, XXII 488C', XXIII 282A', distinguens tamen inter intellectum et sensum cum præcipuis eorum, XXII 489C'. Avaritiam definit insitam opinionem quod pecunia per se bona sit et propter se appetenda, XXI 387C. Excusat tyranni occisionem, XXII 585D, in quibusdam saltem justis casibus, 586A', C'. Naturale definit quod est omnium, XXII 378B, et jus naturale quod non opinio genuit, sed vis quedam innata inseruit, XXIV 469D', XXV 426C. Allegatur de legibus quas vocat jus a naturali jure profectum, XXIII 604B, et ab omnibus a natura perfectis et a consuetudine approbatibus quæ virtus et religio sanxit, XXV 426A. Bona mixta definit quæ partim appetuntur intuitu utilitatis, et partim propria vi et honestate, XXV 409C'. Item expetendorum, alia propter se, ut scientia, alia propter alterum, ut pecunia, alia propter utrumque, ut amicitia, dicit expeti, XIX 421C. Contentiouem definit orationem acrem ad defensionem vel impugnationem accommodatam, XIX 56B. De philosophia utilitatibus allegatur et de sapientis officio, XIX 83D, C'; item de intellectuali spiritualique gaudio, XXV 431C. Quam personam nos ipsi gerere volumus, a nostra proficiisci dicit voluntate, XXIII 355B. Scipionis somnum narrat de cantu dulcisono orbium cœlestium, XXII 104B'. — In ejus ornato verborum tantum delectabatur Hieronymus quod despiceret stilum simplicem Prophetarum, XXIII 574D.

TURRIS Davidica altitudinem sapientie Christi seu sacræ Scripturae significat, XIX 53C.

TYRANNUS quomodo differat a rege, XXII 584B'. An tyrannum occidere fas sit, XXII 585D, 586A', C'.

U

UBERTINUS de Casali, O. M. († 1332) insanum esse et erroneum dicit querere medium inter supplicium ignis aeterni et possessionem regni cœlestis, XXII 431B'. Parvulos dicit habuisse omnes improbas delectationes, addente tamen Cartusiano : non simpliciter, nec actualliter, sed tantum radicaliter, id est secundum quid, XXII 452B.

UBI duplex est, alterum spirituale, quod competit spiritibus, alterum corporale quod est proprio corporalium, XXI 171 C; in posteriore, quod non dicit tantum respectum exterius advenientem, XXIV 331C, 332C, locata a continente circumdantur, XXI 171 C, illudque replent et adæquant, 171 D; in priore, locata continens potius circumdant quam ab eo circumdantur, 171 A'. — Cf. Situs, Locus. — Motus naturalis non est nisi corporis extra naturale ubi existentis, XXII 67C', unde sequitur cœlum naturaliter non moveri, quum ipsi non debeatur potius unum ubi quam aliud, 70A. — Quamdam circumstantiam peccati ubi designat, XXIV 434C, 435A, quæ peccatum multum gravare non solet, 436A.

UBIQUITAS. Deus ubique præsens est, XX 435B', 436B, A', D', 440D', quod ei convenit ut quid proprium, 442D', 444 D', 445B, A', et ab aeterno, 443A, 445C, C', et est necessarium, ut ubique possit operari, 436 D, 439 C, 440 C. Non est idem Deum esse ubique et esse in omnibus rebus, XX 446B' et s. Si esset corpus infinitum, uon esset ubique, sed in loco, XX 442A, 449A'. — An ubique sit Christus, XXIII 375D.

ULDARICUS Argentoratensis, Germanicus, O. P. († 1272-1277) allegatur persæpe, maxime de generatione naturali et divina, XIX 294A', 298C, 313A. etc.; de divinis Personis, XX 73B', 86D, 100D; de unicitate primi principii, XXI 48D,

et de creatione, 56D, 90A, 114D', 123D etc.; de materia, XXII 9A, de substantiis intellectualibus, 75D, de rationibus seminalibus, 168B', et de primo parente, 383D, etc.; de incarnatione, XXIII 381D', 44C', 48B', 51C, 52A', etc.; de gratia, sive in genere, sive operante et cooperante, XXII 336C'; de debito restituendo, XXIV 412C'; de simonia, XXV 51A'; de licentia interficiendi volentem interficiere, 161A.

UGUTIO, lexicographus, Pisanus, († initio xiiⁱ sæc.) allegatur de ludo aleæ, XXIV 414 D', et de uxoricidio quod minus puniendum sentit quam matricidium, XXV 159C'.

UMBRA. Creaturæ erexerunt se ad creatorem feceruntque ei umbram, XXI 67 D'; propter quod universum dicitur quasi umbra Dei, 67 D.

UNCTIO. Quomodo dicamur uncti a Deo, XX 72C'. Quia unctione corporali Christus non est usus, præ omnibus sacramentalibus unctionibus exigitur sanctificatio quædam materiæ, XXIV 596B'. Cur baptizandus oleo ungatur in pectore, inter scapulas, XXIV 165D', et in capite, 166C'. Quid significet confirmandi unctionio, XXIV 188A, et cur potius in Confirmatione fiat quam in Baptismo, 191 A'. unctione consecrantur quæ sacramentum tangere debent, ut sacerdos, calix et patena, XXV 27B'. Alia est unctione consecrationis, quæ fit in Confirmatione et Ordine, alia medicationis, quæ fit in Extrema unctione, XXV 399A.

Extrema Unctio, XXIV 593C, 595C', vere est saeramentum Novæ Legis, 591 B', 592C', D', a Christo institutum, 86B, D, 88A', B', 90A, C, 592D, D', 594C, 595 A', et per unctionem David aliquo modo præsignatum, 591B, sed cuius nullum Veteris Legis saeramentum fuit figura, 85D', 208B, C, 591C', 593B. In ipsa

unctione consistit, sicut Baptismus in ablutione, XXIV 596A', et licet plures sint unctiones, unum est sacramentum, 591B, D'. Comparatur ad Pœnitentiam sicut Confirmatio ad Baptismum, XXIV 91A', et miuoris est dignitatis quam alia sacramenta, 91D, 183C, item et minoris necessitatis, 91C'; non enim tantæ est necessitatis ut ad salutem requiratur, 596D. In Extrema Unctione tria sunt, materia, forma verborum et intentio ministri, XXIV 591A; materia et oleum, propter significationem, 41D', 596C, 599B, non oleum simplex, 596A', sed ab Episcopo benedictum, 591A, 596D, D', 599B; forma verborum est : « Per istam unctionem, etc... » 591A, 597B, C', quæ ab apostolis tradita est, etsi in Scripturis non inveniatur, 597C; imo duplex invenitur forma, altera deprecatoria, quæ a B. Gregorio est instituta, 599C, A', vel potius a B. Petro, 600A, altera indicativa quæ a B. Ambrosio introducta dicitur, 599C, A'; in utraque probabile validum est sacramentum, 600B, sed deprecatoria melior esse videtur, 597C, 599B'. Quæ sint ibi sacramentum, res, sacramentum et res, XXIV 594A, 599A, B'. — Extrema unctio hominem perficit quantum ad finem intra, XXIV 81B', et ad sanationem corporis, si expediatur, ordinatur, 84D; purgat a peccatis venialibus, 82A', et a reliquis peccati, 82A; disponit ad spem, 82D, et ad perseverantiam, 83B, et iræ contrariatur, 84B', contra infirmitatem spiritualem animæ ex originali et actuali culpa relictam specialiter ordinatur, juxta Thomam et alios, 593A, 595D, 598A, seu contra reliquias peccati, 593D, vel contra venialia, secundum Bonaventuram et alios, 593B', 595B, 598C, 600B, quæ diluit, spiritualem recipienti hilaritatem infundendo, 595B. Elsi contra mortale et originale non sit instituta, XXIV 598A, mortale aut veniale tollit per accidens quoad culpam, si quæ sint in recipiente, nec ponatur obex, 598B,

reliquias tollit peccati, 593B, 595D, gratiam confert primario operantem contra peccatum, secundario contra corporis infirmitatem, 593C, 594A, 596B, et quoad prius, supernaturali virtute operatur, quoad posterius, naturali, juxta Albertum, 594B, supernaturali, secundum Thomam, quapropter non sanat semper corpus, 598C; animam parat ad occursum sponsi, 591C, et immediate disponit ad gloriam, 591C'. Imo, ut ex verbis formæ colligitur, contra universa mortalia et venialia videtur valere, XXIV 602B', quia in mortis articulo opus est maximo præsidio, 602C'; et quidem, ad remissionem culpæ cooperatur, attritionem efficiendo contritionem, 598D, A', ad remissionem reatus, tollendo animæ infirmitatem, 598B', ad remissionem reliquiarum peccati, mentem contra dispositions pravas roborando, 598A', B'. Non nisi in ultima unctione producit effectum, XXIV 599D', et fictio recipientis potest effectum impedire, 597B'. Minister hujus non est laicus, cui nullum convenit ex officio sacramentum, XXIV 601A, nec diaconus, qui in Ecclesia purgativam tantum vim habet, *ibid.*, nec episcopus quem difficile nimis esset adire, 600A', sed simplex sacerdos, qui ubique faciliter haberi potest, 600B', et vim habet illuminativam, 601B. Non necesse est totum corpus ungi, XXIV 601D, et diversarum Ecclesiarum diversus est usus, 601A; communiter tamen unguntur loea quinque sensuum, ad curandum vim cognitivam, 601A', B', cui aliqui unctionem renuni addunt ad curandum appetitivam, et pedum ad sanandum motivam, nullibi autem unguntur eorū aut genitalia, 601B'. Quibus hoc sacramentum possit ministrari, XXIV 591C, 595D', 600B', C'. Quomodo ungendi sint mutilati, XXIV 601C'. Quid agendum si sacerdos, peractis quibusdam unctionibus, alias perficere nequeat, XXIV 592C. Quum characterem non imprimat, iterari potest, XXIV 591

B, 599D', 601C'; quandonam, 501D'. Cnr de isto sacramento tacuerit Areopagita, XXIV 591C'. — Epilogatio in extrema unctione, de dignitate, effectu et forma ejus, XXV 216B, et de modo eam ministrandi, 216D es s.

UNGUES de secundaria perfectione hominis sunt, et cum eo resurgent, XXV 269 C, 270C'. Ab anima rationali informantur, XXV 269D. De terrestri sieco generantur, XXV 272A.

UNIO multipliciter sumitur, XXIII 362A', et multiplex est unionis modus, 32A', 40A, sed maxime duplex est unio, altera per modum confusionis aut mixti, XXII 134D', in qua alterantur et recedunt a formis suis componentia, 134B', altera per modum communicationis in una actione, in qua utrumque componens manet distinctum, 135A. In utraque omne unitum alterum est a per se uno, omne enim unitum aliqualiter participat uno, ideo unum est et non unum, XIX 174B. — Personæ in divinis propriissime loquendo non uniuntur, quia quæ uniuntur fiunt unum, et fieri sequitur tempus, XX 333A. Maxima, quantum ad aliquid, post trium Personarum unionem, XXIII 39C, 157A', C', et nihil simile habens in creaturis, 39D, et vere ineffabilis, 39B, est unio duarum naturalium in Christo, 157A', C', quæ assimilari potest unioni qua anima corpori unitur, 148A, ut instrumento, 148C, vel qua uniretur si in omnibus hominibus esset unum numero intellectus, 148A, etsi proprie nulla alia possit ei per omnia assimilari, 148A', nec ipsa ad ullam naturalium reduci queat unitatem, 157 C. Haec unio divinæ naturæ cum humana possibilis fuit, XXIII 32A, A', 33A, in quantum unita natura humana divinæ nunquam proprium suppositum habuit, XXIII 39D', 42B', sed subsistit in divino supposito, 39B', 42A'. Et haec gratia unionis in Christo, XXIII 120A', 121B'. (*Cf.* Christus), de qua disputatur an et quatenus ipsi fuerit naturalis, 120C, B',

D', 121D, B', et an sit quid creatum vel inercatum, 65D, 129B', facta est in persona, 127D', 128D', unde in incarnato Verbo non unitæ sunt divina natura et humana ut partes ad efficiendum quid tertium, 32D', 64D', nec quoemque unionis genere, ubi sit transmutatio, 40C, aut compositio, 40D, aut limitatio, 43A, sed quemadmodum uniuntur due res in aliquo uno, 33A, 40C, et optime comparatur insertioni, 33B, 129 A, aut associationi, 40D, et est simul unio et assumptio, 65A'. Haec unio hypostatica relatio est rationis in assumente, realis in assumpto, XXIII 65A', 127B, nec est relatio æquiparantiae, 127 B, quum vera tamen sit relatio, 127 C. Non dicit aliquid per se absolutum, XXIII 42C', nec relationem rationis dumtaxat, 42D', sed quamdam relationem dependentiae, tanquam accidentis ad subjectum, 40C, 42D', 58C. In hac unione hypostatica tres sunt uniones, Verbi ad carnem, Verbi ad animam, animæ ad carnem, XXIII 77B', quæ tres simul factæ sunt, 77C. Quum enim in hypostasi facta sit unio hypostatica, XXIII 84C, nec, antequam assumeretur, concipi potuerit caro, nec creari anima, nec homo suis partibus constitui, 84D, hæc quatuor in instanti accidisse necesse est, conceptionem carnis, animæ creationem, utriusque conjunctionem et unionem cum Verbo, 84A'. In Christo triplex est uilio, consentanea, dignativa cum Deo per amorem, cum divina natura, cum Ecclesia, XXV 334C, quarum nulla rationem matrimonii proprie habet, non prima, quia deest ibi unius ad alterum subjectio, non secunda quia deest distinctio personarum, et coniunctorum conformitas in natura, 434A', non tertia, quia non modo caput est sed et membrum Ecclesiae, 434D'; respectu tamen ejus, humana natura dici potest sponsa, in quantum ei subjicitur, 434C', et Ecclesia, in quantum est caput ejus, 434D'. Unio naturalium in Christo exi-

gitiva dicitur quia talis fuit qualis ad redemptionem exigebatur. XXIII 160D. Disputatur an unio hypostatica facta sit mediante anima et spiritu, XXIII 78A, 79B', 80A, 81D, vel gratia, 78B, 80A', 81D', 82D, A', C', 83B, vel unione, 81A, vel mediabitibus partibus, 80C; item an unica unione Verbum fuerit unitum carni et animæ, ante mortem et post, 362A', D', et utra carni ejus magis unitatur, anima an divinitas, 79D'. Absolute loquendo unio hypostatica difficultior videtur creatione et transsubstantiatione, et est omnium miraculorum miraculum, XXIV 285B. An operibus sex dierum præcesserit XXIII 81D. — In corpore Ecclesiæ duplex est unio, altera materialis per fidem, altera formalis per caritatem, XXIII 238A, et, sub alio respectu, sicut in corpore naturali quadruplex est unio membrorum ad invicem, 240B', sic in corpore Ecclesiæ quatuor sunt uniones, 240C'. — An unibilis sit anima corpori, XXII 143B', et ipsi uniatur immediate, 135C, 136C, aut mediate, 136C', 138B', et quomodo, 139D. — Omnis virtus existens unitior, est magis infinita quam plurificata, XIX 268A'. — *Cf. Coniunctio.*

UNITAS. *Extra Deum.* Unitas, quæ simplicior est puncto, quia positionem in quantitate non requirit, XXI 168D', quadruplex dicitur: aggregationis, originis, compositionis, indivisionis, XIX 166B, et ad unitatem perfectam requirunt triplex conformitas, naturæ, voluntatis et operationis, XX 324B, C'. Item unum, quod pluribus modis rebus convenire potest, XIX 388A, tripliciter dicitur: indivisibilitate, continuitate, perfectione, XXIV 205D, XXV 42A, et includit et habet in se ordinem, numerum, pondus, mensuram, modum et speciem, XIX 238A; et aliud est unum simpliciter, aliud unum secundum quid, XXIII 128D', sed quolibet est multiplex, 129A. Item, unum in substantia facit idem, unum in qualitate facit simile,

unum in quantitate facit æquale, XIX 173A', XX 96C, 275A; et ad identitatem requiritur unitas numero, ad similitudinem unitas specie, 96B', 102B, A', 279D, ad aequalitatem unitas specie et quantitate, 102B, A'; sed unitas, secundum quod est in genere quantitatis, non inventitur nisi in rebus habentibus quantitatem continuam, 180B. Item alia est unitas substantialis quæ una est per se ipsam, XXI 234B, alia unitas quæ est qualitas vel quantitas, 234C, et alia unitas generis quæ pluribus modis fit, XIX 76C. — Omne quod est ideo est, quia unum numero, XXI 212A'; quilibet enim natura, eo quod est, singularis est, 212D, individua et una numero, 213B; et secundum quod unitatis ratio est in indivisione, XX 177D, ideo sicut aliquid sc habet ad indivisionem, ita se habet ad unitatem, 173B; magis ergo sunt unum quæ sunt individua simpliciter, 173C. In compositis autem, respectu ad materiam unitas dicitur privative, respectu ad formam positive, XX 174A', idcirco de creaturis dicitur modo privative, modo positive, 174B'. Unum et ens convertuntur, nam ex eodem, id est a forma, habet res quod sit ens et quod sit una, XIX 75A', XXII 136C, unius enim ratio est a forma, XX 176D, C', 177C, XXI 205B', et unum nihil reale superaddit enti, XX 172C, 173D, XXI 207B, sed tantum quamdam indivisibilitatem, 207A, et est quiddam substantiæ concomitans, 207B'. Ex hoc quod unum et ens convertuntur, res sicut se habet ad esse, ita et ad unitatem, XXII 545B'; ideo eadem actio exterior, quæ duplex habet esse, potest esse una et multiplex, 545C'; ita in naturalibus tot sunt entia quod formæ, 559C', et in moralibus tot actus quod sunt actus voluntatis, 559D'. Aliud est unum quod cum ente convertitur, quod non est in genere quantitatis, XXI 232A, et aliud unum quod est principium numeri, quod est quantitas discreta, XX 179B', 180A', 187B', 188D,

XXI 232B. Unitas enim quæ est principium numeri, est in genere accidentis, quamvis a substantia recipiat oratum, XXI 208B. Unum quod est principium numeri importat rationem mensuræ, XX 180A, 488D, A', et dicitur mensura numerorum, 176B', quia in ejus unitate omnis numerus præexistit inconfuse, XIX 474A', 399A', et omnes numeri uniuntur, 174B'. Significatio primi est unitas ejus, non quia unitas ejus sit sparsa in eo, imo unitas ejus est pura, quoniam est simplex in fine simplicitatis, XIX 474A. Quid de principio; ab uno simplici non procedit immediate nisi unum, XXI 59B', 64B, 66B. In creaturis contingit duas fieri unitates et dici unum simpliciter, XX 324B', vel unum genere, 324C', vel unum spiritum, unam animam, unum corpus, 324D'. Unde sumatur unitas habitus, potentiae, XIX 75B', scientiae, 73D', 76D, theologiae, 75B', D', 76C, A', 77A. — Si aliquid æque bene potest fieri per unum sicut per plura, magis unum ponendum est quam plura, XIX 486A; tanta enim est unitatis potentia, ut quæ sunt bona amplius placeant dum in unum conveniunt, XXI 95A. In unitate dumtaxat quietatur mens; unum enim est universorum principium et omnium finis, ad quem omnia reducuntur, XIX 126A, sive in celis, inter choros angelorum, XXV 33D, sive in natura, inter creaturas, 33B', sive in operibus Christi, in divinis legibus et in Ecclesia, 33C', quia unitas est vestigium quoddam SS. Trinitatis, XIX 237B, D, D', 239D, 241A.

In divinis. Unitas, quæ secundum rationem essendi, dicit aliquid positive, et secundum rationem intelligendi, dicit privationem, XX 173C', 174D, in Deo dicit divinam essentiam, nec aliquid aliud positivum, 173D', et nihil privative dicit, 174B, D, B'. Unitas Dei variis argumentis demonstratur, XIX 146D, A', B', 147D, 148D, B', et a philosophis ethniciis agnita est, 148A. Inter attributa

quæ spectant ad essentiam Dei, unitas prior est simplicitate et infinitato, XIX 178A, veritate et bonitate, 178C, a quibus attributis distinguitur, XX 187D, non tamen per formalem distinctionem, XIX 172B', 173B, A', sed secundum rationem tantum, 159D', 160A; et licet uno simplici intuitu comprehendatur a Deo, ab intellectu ereato non nisi per modum componentis et dividentis, 160B. Non ei repugnat pluralitas Personarum, XIX 179C, 185B, C, idearum, attributorum, notionum et relationum, XX 172A', 173B, quia omnia hæc ad unitatem reducuntur, 172C', sed repugnat tantum pluralitas naturarum et principiorum, 173B; imo pluralitas Personarum amplius manifestat unitatem divinæ essentiæ quam unitas Personæ aut notionis, XIX 388A, A', XX 172A', et omnium unitatum maxima est Dei unitas, 172A', excedens unitatem universalis essentiæ, quia non multiplicatur in Personis, 172B', nec ei inest compositio partium, continuitas dimensionis, accidentium varietas, 173A', sicut maxima est, quia non habet in se multitudinem, nec actu nec potentia, nec per se nec per accidens, nec per divisionem nec per aggregationem, 174C'; unde dicitur Deus magis unus quam unitas ipsa, 174D', et unitas ejus est ante omnem unitatem, 172B, 175C; et quum variis de causis dici possit unitas alia major aut minor, XXIII 157D', omnium maxima videtur esse unitas Personarum in Trinitate, et post eam unio naturarum in Christo, 158D, deindeque unitas hominis in una persona et natura, 158A*. Item unitas Dei est omnis numerus, quia in se omnium numerorum perfectionem supereminenter continet, XX 175B', sed unitas quæ dupliciter dicitur principium numeri, 173D', neutrō respectu Deo competit, 174A, B'. Non aufert in divinis similitudinem sicut in creaturis unitas numero, XX 279D, 280A, B; unitas enim Dei et unitas creatureæ non dicuntur univoce, nec con-

stituunt numerum simpliciter, 174A, 183D', nec ullo respectu Deus dici potest unum cum creatura, 324D. Unitas essentiæ et personæ in divinis non sunt duæ unitates, sed una, differens ratione, XX 182B, quo sensu, in divinis, duplex dicitur unitas, essentialis scilicet et personalis, 182B', 186B, 189A, B, B'; unde per similitudinem quamdam est in creatis duplex unitas, substantialis, 187D', et accidentalis, 188A. — (*Cf.* Monas.) — Item unus in divinis importat ex adjunctis vel unitatem essentialiem, vel unitatem personalem, XX 182C, et unum appropriatur unitati essentiali, 182D; hinc unum, non unus, convertibile est cum ente, 182A'. In Trinitate non est unum pars binarii aut ternarii, XX 177 C. Unitas in divinis appropriatur Patri tanquam omnis numeri principio, XX 316A', 317A, B', D', 322C', 323A, D, B', 324A, et omnis divisionis aut compositionis expers, 316B', sed sumpta pro unione plurium in uno amore, appropriatur Spiritui Sancto, XIX 433D', 442D', XX 316C'. 318C, et Patri, 323B.

UNIVERSALE, quod pluribus fit modis, XIX 67B, proprie sumptum duobus constituitur, natura et respectu ad multa, 395C', 396B', et triplex est, 393D' : unum extra multa, unum in multis, unum de multis, et requirit multitudinem actu aut potentia, XX 411A', B', 412C, D. Universale, quod naturaliter prius est particulari, XXII 27B', in tribus ab illo differt, XX 109D', XXIV 318A', ad quod se habet tanquam potentiale ad actuale, XX 412D. Omne enim universale est in potentia et imperfectum in esse, XX 387A, et disputatur an bonitatem præter particularia habeat, XXV 405B', 406C'. Universalis ratio partim in re, partim in intellectu fundamentum habet, XIX 153B, 357B, quia unitas ejus in intellectu consistit, et causa verificationis in singularibus, 153A'. Visiva virtute nequeunt universalia cognosci, XIX 219A', sed proprie sunt objectum

intellectus, 67D, 219B', et scientiæ humanae, 67B; et quia universalitas est terminus actionis intellectus, XXI 215A', non convenit rei ex se, nec habet esse verum seu extra animam, sed tantum secundum quid seu in intellectu, 211C', 212A', C', unde quodlibet ens dicitur universale dum intelligitur, 212A', et universale secundum actum est solum in intellectu, XIX 396A, XX 113B, in quo universalitas non est nisi sicut objectum, 113D. Universalitas, sumpta in abstracto, non prædicatur de se ipsa sumpta in concreto, nec de aliquo ejus supposito, XX 413A', nec tamen dicit simplices formas, XXI 208D', sed fundatur in rebus in quibus realis est distinctio, 212C'; nam in qualibet natura singulariter existente fundabilis est per actum intellectus ratio universalitatis, 213A. Aliud est universale in causando, aliud in prædicando, XXIII 464C'. Cognitio rei in universalis, modo perfectior est, modo imperfectior, XXI 251B, A'. Universalitas universalis quæ multum differt ab ubiquitate Dei, XX 445B', non est ponenda in Deo, XIX 392A, cui minime competit ratio universalis, XX 409A', 411A', 412B, 413A, 387A. — An beatitudo sic optari possit in universalis quin in particulari, XXV 405B', 406B. — Universum ab uno nomen accepit, XXI 94D', quia ex omnium unione partium constat ejus perfectio, 95A. Non est nisi in unum versa multitudo, quum sit communitas rerum sub uno esse quod participat adunata, XXI 95A', ideo impossibile est esse duo universa, 95B'. Ad Creatorem refertur et comparatur sicut exercitus ad militiæ principem, XXI 96C', et duplice subditur ordini, alteri quo res ordinantur in Deum, alteri quo res se invicem juvant ad obtinendam similitudinem divinam, 406C.

UNIVOCATIO. Quid sit causa univoca et æquivoca, XXV 256A, et quomodo dividatur univocum, XX 143A'. Univoca convenient in nomine, re et ratione,

ideo in eis plurificatur res, non modus, XIX 518A. Univoca dumtaxat comparaenda sunt, XXI 78C', unde inter aeternitatem et tempus nulla fit comparatio, nec inter Deum et creaturam, 78D', quia nihil de his univoce praedicatur, XX 81B', 387A', XXI 78C', sicut nullatenus Deo competit cognosci aliquo conceptu univoco cum creaturis, XIX 218A, D, 219A, 393A, 397C', 398C', 400A, XX 148A', C'. Quam absurdia et impia circa haec sit univocantium doctrina, XIX 400A. An univoce homo praedicetur de Christo et de aliis hominibus, XXIII 467D', 469B', 471B'. An Spiritui Sancto et donis ejus univocatio aliquomodo conveniat, XX 81A'.

URBANUS (B.), Papa II, († 1099) allegatur de necessitate, pro sacerdote extraneo, ad audiendas confessiones, consensus sacerdotis localis cui committuntur fideles, XXIV 484B, 486B'.

URBANUS, Papa V, (1309-1370) allegatur de simonia religionis ingressus causa, XXV 51A', B', D', 52A, D'.

URSUS in duobus cum hominibus convenit, XXI 458D, et cum feminis generare potest, 458A', ut patuit nuper iu Saxonia, 458C.

USURA in decalogo prohibetur, et est contra justitiam, XXIII 608A, sive quia pecunia ex usu non deterioratur, sive quia pecuniae accomodate transfertur dominium, sive potius quia pecunia non est nisi mensura, 608B', C', D', et usu ipso consumitur, 609C; nec licitam eam facit consensus mutuantis, quia coacte datur, 608B. An usurarius sit qui aliquid supra sortem recipit in contractu de mutuo, ratione poenae conventionalis, XXIV 403B, aut donationis, aut interesse, 403D, aut mutui directe vel indirecte, 403C', aut in contractu locationis, 404D, venditionis, 404A', aut emptionis, 404B'. An ad restitutionem teneatur usurarius, XXIII 608A', et suum faciat foenus usurae, 608D. An restituere teneatur non modo usuram, sed etiam quæ

lueratns est justa mercatione de pecunia aut re usuraria, XXIV 405A'. An et quomodo licet pecuniam cum usura mutuari, XXIII 609D'. An usurarium sit redditus emere ad vitam, XXIII 610B. Cur Judæis usura fuerit permissa, XXIII 609A.

USUS. Ut multiplieiter sumitur, XIX 103C, 104A', 107B, XXIII 548A', et ad varias potentias referri potest, XIX 107B, 108B, A', sed proprie ad voluntatem pertinet, 107A', C', 108A, C, A', sicut et frui, 109C, unde nullo modo convenit brutis et diversimode competit Deo et nobis, 105A, A', B'. Sunt res quibus utendum est, non fruendum, XIX 102A', quæ nos ad beatitudinem adjuvant, 102B'; sunt item res quibus utitur, 103B; denum sunt res quibus utendum est simul et fruendum, 103B', sicut virtutes, 103C. Non omnis qui utitur fruatur, XIX 104D', quia usus ad fruitionem refertur, tanquam inferius ad superius, 109C. Usus eorum est dumtaxat quæ sunt ad finem, XIX 110C, et quidem finem debitum, alias est abusus, 108D, 111C', unde utendum est bonis, 110A, quæ ex se ad finem ordinantur, 111C, et etiam malis, 110B, 111B, quæ accidentaliter ad finem ordinari possunt, 111C. Omnibus ergo citra Deum objectaliter uti licet, id est creaturis, in quantum conferunt ad Dei cognitionem, et ad ultimum finem ordinari possunt, XIX 104D, 110B, et etiam peccato occasionaliter utendum est, 111A'. Cujus usus bonus, ipsum quoque bonum est, et cuius usus malus, ipsum quoque malum, XXIII 559C. An et quomodo Deo uti licet, XIX 110C', et creaturis Deus utatur, 111C', et Deus seipso fruatur dum creaturis utitur, 169A'. Propter mercedem aeternam Deo servire licet, nec est proprie uti Deo, XIX 109A', 111D'. Quanta cum discretione creaturis est utendum, XIX 111B'. Daemonibus et inquis utendum est per patientiam et resistantiam, XIX 109C', 112B. Usus qui Spiritui Sancto appropriatur,

XX 314C, 315A, D', duo dicit in sua ratione, 314C, et notat beatitudinem, fruitionem, 314A', 315C, et ordinem, 314A'. UT, conjunctio, varia significat, vel causam finalem, vel concomitantiam, XXI 544B, vel obligationem, 544C.

UTILE. Aliud est utile, aliud commodum, XX 568D'. Utile bonum perfectius est delectabili, et imperfectius honesto; prius includit et in posteriore includitur, XXI 474B. An omne utile sit honestum et econverso, XX 568C'.

UXOR. Disputatur an uxor gravius peccet viro, adulterando, XXV 150D, et an uxorem adulterantem occidere fas sit, 159B. Ob adulterium uxor a viro dimitti potest, XXV 148B', 149A, in certis easibus, 148C', 149A, imo et debet, si sit incorrigibilis, 149A', 151C, item, propter infidelitatem spiritualem, 149C; sed post divortium viro reconciliari potest, 150C'. Pariter a viro, ob similes causas separari potest, XXV 148B', 150A, et tum, etiam viro invito, continen-

tiam vovere, 150B'; si tamen judicio Ecclesiae viro reddatur, tenetur ei debitum reddere, 150C', nisi de licentia ejus continentiae votum emiserit, 150D'. Si ea annuente, ordines sacros receperit vir, continentiam perpetuam ipsa vovere tenetur, non autem, saltem semper, intrare religionem, XXV 158C', si vero, ea renitente, ad continentiam non tenetur, nec jure suo privari debet, 158D'. Uxoricium levius est matricidio etsi gravius puniatur, XXV 159B', et triplici de causa fieri potest, ex quibus gravius vel levius fit, 159D'. Uxoricium impedit matrimonium contrahendum, non autem contractum dirimit, XXV 151A. — An vota quædam, in scio marito, uxor facere valeat, XXV 166C, B'. Sine licentia mariti magnas eleemosynas dare nequit, XXIV 418D. — An magis diligenda sit a viro quam parentes, XXIII 491B, 492A, aut filii, 489D', 490C. — Cf. Conjuges, Debitum, Infidelitas, Matrimonium.

V

VACUUM. De vacuo quod definitur locus non repletus sensibili corpore, XXV 288D', 289A, disputatur an Deus facere posset quod sit, XX 570A, A', id est an implicet contradictionem, 570B, C', et num, de facto, ante mundi constitutio- nem fuerit, 440A, A'. Quum dicatur in libro Job : Deus appendit terram super nihilum, nullatenus vacuum per hoc designatur, XX 569C', 570D'.

VALENTINUS, hæreticus, († 161) allegatur de sua negatione in Christo carnis vere humanae, XXIII 82C.

VANITAS. Ad Dei sapientiam pertinet perfectio qua res conservatur in suo fine : quo substracto, relinquitur vanitas, XIX 45.

VARIATIO proprie definitur mutatio formæ in eadem materia vel quasi materia,

XIX 378C, unde omnes creaturæ sunt aliquomodo variabiles, 377A'.

VASA sacra, an et quomodo vendi possint, XXV 48C, D.

VEGETATIVUM est in sensitivo, sed non econverso, XXI 473A, 474A. — Vegetabilia, quum ad utilitatem sint facta, post judicium peribunt, XXV 384D, et alia gramina pulchriora creabuntur, 384A'.

VENDITIO. In venditione dupliciter potest esse peccatum, in quid et in quantum, XXV 45D. Disputatur an liceat in contractu venditionis aliquid accipere ultra sortem, XXIV 404A', et quid sentendum de vendente mercedes suas ut in certo termino recipiat plus pro eisdem, 404D. — An et quomodo liceat vendere spiritualia, XXV 47C, et vendi possint

gratia, 44A, sacramenta, 44A, C, 46A', gratiae gratis datae, 44D, calix consecratus, 44B, ordines, 44A'.

VENEREA, quia sunt tantum quasi medicinae ad reparandum ruinas speciei, XXV 275C, C', nec propter se appeti possunt, 273A, 273C', nec felicitatem dare valent, 273D; imo homini non convenient in quantum homini, 275D, et contemplationem maxime impediunt, 273A; ideo etsi in paradiiso terrestri fuissent ob necessitatem, 275D', in cœlesti nullatenus erunt, 273B, 275D, C'; quapropter turpiter erraverunt Saraceni et Judæi sibi in alia vita carnales delicias reprobantes, 272D', 276A, 446B.

VENUS, planeta frigidus et humidus, humidum complexionale movet ad generationem, XXII 96A, et vim generativam dicitur præstare et adjuvare, 98D', unde aliqui usque in luxuriam profluent, 99 A. Perperam dicitur legem Saracenorum inspirasse, XXII 402A.

VERBUM in Deo. Ratio Verbi quæ designat aliiquid in intellectu consistens et manens, XX 253A, 256C', per prius est in Deo quam in creaturis, quamvis nomen sit translatum a creaturis ad Deum, 243 D'. Disputatur an prior sit ratio verbi quam notitiæ aut sapientiæ, XX 246A', et ad quam respiciat notitiam, speculativam scilicet an practicam, 246B'. Quid et quotuplex sit verbum, XX 245A, B, 246C, A', 249C; cur Dei Filio tribuatur hoc nomen, 244B', 248B', et quo sensu, 245D, 250D'; an dici possit pluraliter verba, 246A. Hoc nomen in Deo personale est potius quam essentiale, XX 247 A, D', 248D', 249C, 250B', 251D, quum ex his quæ ad intellectum pertinent, nihil in divinis personaliter dicatur nisi Verbum, 249D. Quid inter Verbum et Filium, et imaginem, XIX 496B', XX 77B'. Verbum de Deo dicitur, dempta omni imperfectione et vilitate, XX 243 B', 251D, et est æternum, quamvis prolatum, 243B', 251A', et Patri consubstantiale, 255A, a quo solo procedit,

XIX 496D, et in Verbo Pater universa cognoscit ant videt, XX 346C, A', 347B, et semetipsum, 346D, C', D', et Verbo omnia dicit, 338C', 340D', 342B', C', 346A, 349A, et omnia creasse prohibetur, XXII 46B', 47B'. Verbum in divinis dici potest vel sine respectu ad creaturas, quum scilicet Deus cognoscit se ut est res quedam, XX 252B, vel cum respectu ad illas, quum scilicet cognoscit se ut est quasi species exemplaris omnium rerum, 252C, et ita communiter accipitur verbum, 252A', quia, licet aliud sit Patrem dicere Verbum, aliud Patrem dicere omnia in Verbo, 252C', tamen unico actu dicit et Verbum et omnia quorum Verbum est exemplar, 252B', 253B, D, et ideo Verbum tenet quasi medium inter Patrem et creaturas, 253B, habens respectum ad Patrem actu, 253A', ad creaturas habitu, 253C, A', D', nec propter hoc inest ei realis relatio ad creatu, 253A, aut ex tempore, 251C', 253C, D'. Verbum æternum est principium et fons omnium verborum et loquularum, XIX 445C, cuius generatio causa est et origo processus creaturarum, 45. Verbum ad manifestandam nobis sapientiam incarnatus est, XIX 33.

Extra Deum. Triplex est verbum, mentis, imaginationis ac vocis, XXIV 52B. Verbum mentis est initium omnis nostræ operationis, ratio et regula operum agendorum, XIX 329A; vocatur etiam verbum intelligibile, sive rei cogitatio, XX 244A, et sic designat verbum quo cognoscimus rem per suam speciem, quod assimilatur Verbo essentialiter genito, 244D'; aliud autem est verbum imaginabile, seu vocis cogitatio, 244A, quo vocis speciem exprimenda intus formamus, 244D', quod assimilatur Verbo æterno incarnari præviso, 245A; item, aliud est verbum sensibile, seu vocis prolatio, 244A, quod assimilatur Verbo Dei actualiter incarnato, 245A. Quamvis in his tribus aliqua sit imago Trinitatis, expressa tamen non

invenitur nisi in verbo intelligibili, XX 244B, 245B, 246D, quod Verbo aeterno comparari potest, quantum ad originem, quantum ad dispositionem, 244C, et quantum ad unionem, 244D, dempta, ex parte nostra, fallacia, displicentia et impotentia, *ibid.*: includit enim cognitionem et potentiam, 243A'. Verbum mentale in creaturis a memoria dignitur, XX 254D, 257C, sed ad intellectum pertinet, 254A', et est ipsa concepcionis rei intellectae, 256B, C', D', seu similitudo rei in mente genita, 257B, D, B', ultimum quod potest in se intellectus efficere, et in quo quidditas rei recipitur, juxta Thomam, 257A', seu ens quoddam diminutum, constitutum a ratione, atque rei cognitae elaboratum exemplar, ut dicit Richardus, 258A, contra Scotum et Durandum, 254A', 255D, qui tenent verbum mentale esse actum ipsum intelligendi, seu intellectionem actualem, 254C', 255C, A', 258B, quibus consentit Cartusianus, 258A'. Quomodo formetur in intellectu, juxta Henricum, XX 254C, Thomam, 256A', 257C, et Richardum, 257C'. Non est habitus nec species intelligibilis, XX 255C, 256D, 257A', nec res intellecta, 256A, D; et convenientiam majorem habet, juxta Thomam, cum re dicta quam cum dicente, 257A. Quid sit Verbum interius, ad cuius rationem tria pertinent, XX 249A, et verbum cordis, XIX 480C, 195B, XX 248B, A', 254B. Verbum in anima nostra sine actuali cognitione nequit esse, XIX 257A, 258A, et intellectus imago est, sicut Verbum imago Patris, 267D, quod maxime patet in intellectu glorificato, 267A'; item, sicut se habet intellectus ad voluntatem, ita verbum ad amorem, et perfectum esse nequit sine amore, 437B. — Verba inter signa apud homines sortiuntur primatum, XXIV 51D', ideo, ob varias causas, in sacramentis adhibentur, 51A, B', 52A, ut forma, 51C. — Cur in verbis potius quam in factis sint, juxta quos-

dam, otiosa et indifferentia, XXII 538A', 541B, C. VERCELLENSIS, abbas, (Thomas Gallus) († 5 Dec. 1226, juxta alios 1246) de amore puro Dei allegatur, XIX 422B', D'. VERITAS. *Extra Deum*. — Veritas quæ duplikeiter consideratur, XIX 249D, multiplex est, 356B, et multiplikeiter definitur, 355A', XXI 33. Non est tantum relatio rationis, XIX 361B', 362A, sed fundamentum habet in re et complementum in intellectu, 357B; attamen, per prius est in intellectu quam in re, 357C, 358C', et utraque veritas, rei et intellectus, reducitur in Deum tanquam in primum principium, 357D, 358C; unde veritatis ratio compleetur per rationem animæ, sed fundamentum habet extra animam, XX 631D, et alia est veritas rationis, alia veritas rei, 631C, D. Ex quibus elucidari possunt quæstiones: ubi sit veritas, XIX 356C, 361C', an in Deo tantum, 339D, an in re vel in intellectu, 357C', 360B, A', C', 361B, an sit idem quod rei essentia, 357A, an sit mutabilis, 358D, an sit una in omnibus veris, 358D, C', an sit una tantum vel plures, 356D, an sit aeterna aut sint plures veritates ab aeterno, 356B'; item cur res quælibet dicatur vera absolute, secundum ordinem a quo dependet, 358B, et quare veritas unusquisque rei in hoc quod est ei specificum consistat, XXII 393A, 400A. Veritas, quæ inter extremos errores quasi medium tenet, XIX 56D', naturaliter allicit vim intellectivam, 287D; est enim lumen et perfectio intellectus, 54C', XXV 421D', ad quam se habet sicut visus ad lucem, XIX 54B'; sed quum in intellectu sint verum et falsum, sicut bonum et malum in rebus, XXV 406A', veritas ab illo potest non videri, imo repelli, XIX 54D', quatenus falsis argumentis ^{videtur}, potest, 56C. Veritas est finis intellectus speculativi et scientiæ speculativæ, XIX 70A', 239A. Vero assentire potest intellectus propter se, et est intellectus prin-

cipiorum, XIX 417A, vel propter aliud, et est veritas conclusionum, 417B. Veritas pluribus modis probatur, XIX 62C, et in triplici gradu accipitur, opinione, fide, scientia, 58C', quæ tamen non semper realiter distinguuntur, 67D. Est verum simpliciter verum, XIX 88D', quod est subjectum scientiarum speculativarum, 89A, et est verum quod est bonum, 88D', et hoc est subjectum theologie, 89A. Ad verum fertur fides, sed quia bonum, XIX 414A. Non queunt esse duæ contrariae veritates, altera theologica, altera philosophica, XXII 33D. Verum cum ente convertitur, nec reale quid superaddit enti, XIX 362A; nominat ens secundum quod cognoscibile, et præsupponit unum, XX 322A. Quid præciosius inter verum, bonum et unum, XXIV 369B'. Duplici modo vera dicitur virtus: dum habet verum opus virtutis, et dum perducit in finem, XXIV 369C'. Veritatis agnitiæ impugnatio inter peccata in Spiritum Sanctum ponitur, XXII 574A, D, 575C, D, 576C', et alia non præsupponit peccata, 578D, B'.

In Deo. — Veritatis nomen analogice dicitur de Creatore et creaturis, XIX 360B; prout enim falsitati opponitur, communis est Deo et creaturis, 339B, prout autem opponitur permixtioni, privationi, vanitati, diversitati, potentialitati, propria est Deo, 339C, D', C', qui est veritas prima, veritate rei et veritate intellectus, 339D', et in quo veritas secundum rem est ipsa sua divina essentia, cui superaddit intentionem proprietatis, *ibid.* In veritate increata quæ Deus est, idealiter fulgent omnium creaturarum veritates, XXV 421D', quæ ab illa derivantur, 421C', tanquam ejus vestigia, XIX 237B, D, 238A, 239D, 241A. Inter attributa Dei, veritas prior est sapientia, ... 178B, et bonitate, sed posterior unitate, 178C. Veritas et bonitas in Deo formaliter distinguuntur, juxta Scotum, XIX 163A, C', et ante omnem actum intellectus, 163A. Deus qui est ipsa veritas,

ad intellectum creatum comparari potest ut species intelligibilis qua intelligit, quod applicari nequit aliis intelligibilibus subsistentiis, quæ sunt non veritas, sed vera, XXV 422A'. Recte, in Trinitate, appropriatur Filio veritas, XIX 246A', D', 249C, XX 322B.

VERMES quæ nonnunquam ex hostia corrupta gignuntur, quomodo generentur, XXIV 323D', 325C', et unde, 325D', 326B, B'. — Vermis qui damnatos corrodere dicitur, spiritualiter intelligendus est pro conscientiæ remorsu, XXV 466D', 468A, D'. Utra gravior sit, poena vermis aut poena ignis, XXV 469A.

VERTIBILITAS, quæ non est proprie mutabilitas, XIX 377D, 378A, duplex est, naturalis et electionis, 242B'. Omnis creatura est vertibilis, XIX 377B', 378A, et ad quemlibet actum intelligendi vertibilitas requiritur, 256B. In angelo una est dumtaxat vertibilitas, nempe ad bonum vel ad malum; in homine, duplex est, ad malum aut bonum, et item a bono ad malum econverso, XXI 373B'.

VESPER. Ex mystico sensu vesperi, XXI 297A, A', 299C', 300B', vespertina ab Augustino vocatur cognitione rerum in seipsis, 296A', 297B, B', 298C', 299B, 300C, XXII 28B'. Quæ cognitione, cognitione matutina defectuosior, XXI 297D, 298B, duplex est, et in pluribus, in angelica cognitione a vespera materiali differens, 297C, D'. Quum angelis sit naturalis, XXI 297D', 300A', D', in angelis sanctis perseverat, 296D', 300B; imo in eis simul sunt cognitione matutina et vespertina, 297C, 299B. An sit in dæmonibus disputatur, XXI 298A', 398C', 410A', B'. Ab Alexandro definitur cognitione rerum in proprio genere ex gratia, XXI 398C'.

VESTIGIUM, XIX 236D', 239D, 240C, quod est multiplex, 237B, est confusa alicujus similitudo, dum imago est similitudo distincta, 242C. Multiplici modo enumerantur et disponuntur vestigia, XIX 237D et s. Partes vestigii, in quibus tamen

quodam sensu est ipsum vestigium, XIX 241A', 242A, non superaddunt rei in qua sunt aliquid absolute, 243C. Dum imago Dei est in hominibus et angelis tantum, XIX 242C, vestigium, quod non est relatio tantum, 245D, est in qualibet creatura, 235A', B', 241C, 242C, 246B, non tamen æqualiter, 244A, quia dum est in omnibus vestigium creatoris secundum triplex genus causæ, XXII 470B, C, et etiam in creatura rationali duplicer, prout est natura, et natura voluntarie operans, 470D. Non verum est vestigium esse repræsentationem totius et imaginem repræsentationem partis, XIX 245C', sed potius vestigium repræsentat speciem tantum, 242C, 243C', 244C, et imago individuum, 242C, 244C. Vestigium in creaturis magis attenditur, juxta Ægidium, respectu Trinitatis quam Deitatis, XIX 244B, id est magis spectat ad personas quam ad divinam essentiam, 240D, contradicente tamen Petro, 242C; sed nec in vestigiis, nec in imagine Trinitas naturaliter potest agnosciri, 246B. Cognitio Dei per vestigium creaturarum non competit angelis, XIX 235D', 236C, nec brutis, 236A, sed tantum hominibus, 236C; cognitio autem in vestigio, et angelis et hominibus, 236D, B', sed non brutis, 236D, et cognitio per vestigium est prima quam de Deo per naturam habemus, 243B', et quia media est inter cognitionem omnino confusam et cognitionem distinctam, inter cognitionem generis et cognitionem individui, 243C', personas repræsentat quantum ad attributa, non essentialia, nec propria, sed appropriata, 243D'.

VIATOR. Viatoribus competit cognoscere Deum in vestigio et per vestigium, XIX 236D, seu per creaturas et in creaturis, 236D, B', aliter tamen in statu naturæ integræ, aliter in statu naturæ lapsæ, 236C'. In neutro autem statu divina essentia naturaliter a viatoribus videri potest, XXII 231B, C', XXV 420A, A',

424A', 426D', quia ipsis deest quod requiritur ad videndum Deum, scilicet mens ab omni distractione libera, 426B', et corpus non aggravans animam, 426C', et dispositio, 420C', id est lumen gloriæ quo divinæ essentiæ uniri possint, 420C; nihilominus aliquomodo supernaturaliter eis ostendi potest, ut ostensa creditur fuisse Adam, Moysi et Paulo, XXII 231A, B, C, C', 232C, 233D, XXV 420D', sed in quadam abstractione ab hac vita, 421A'. Naturaliter Deum non vident nisi per effectum ipsius extra videntis intellectum, XXII 252A', nempe per effectum naturalem aut spiritualem, quasi in speculo, 252C', et in ænigmate, 233B; sed per gratiam videre possunt per effectum ipsius effluentem in intellectum videntis, eo modo quo angeli, 233A, et quamvis imperfecte et mediate tantum Deum per creaturas contemplari valeant, XIX 85A, immediate tamen diligere possunt etiam in hac vita, XX 24D, A', donec per hæc ad facialem visionem manuducantur, XIX 85C. — Viatorum triplex est status, incipientium, quorum est implere præcepta dumtaxat, XXI 498D, proficientium qui purgatorias virtutes habent, 498A', perfectorum qui virtutes jam habent animi purgati, 498B'. Via intellectualibus creaturis constituta est ut tempus merendi, XXI 372D, ita ut extra eam nec gratia offeratur, 372A', 381B, nec possibile sit voluntatem mutari, 372B, 373A, 373A, 377B', sed angelo, utpote spirituali naturæ, 372B', magis propinquæ Deo, 372C, 378B, constituta est brevissima via, 372A', nempe usque ad primam electionem, 372B, C, 375B; homini vero, corpore materiali induito, 372C', et imagi remoto, 375B, concessa est longior via, id est totum spatium vitæ præsentis, 372C', 375B, quapropter dicitur: quod angelis est casus, hoc hominibus est mors, 372C, 375D', quia utrique in ea affectione perpetuo manent in qua vel ceciderunt vel mortui sunt, 378D',

379D', 387C'. — Quia omnis viatorum scientia stultitia est respectu scientie Beatorum et maxime Dei, XIX 33, 52B, quum ad maxime scibilia et subtilissima sit ea, 59C, omnino alia est theologia Dei, alia theologia Beatorum et alia viatorum, 60A, A'. An et quatenus viatores se esse in gratia scire queant, XIX 54B'. Au et quo sensu frui dicantur, XIX 134 D', 135B, D', et quenam felicitas eis possibilis sit, XXV 395C et s. — Cf. Meritum.

VICTORINUS Marius, Afer, Neoplatonieus, († c. 363) modos processionum reete dieit ab Ario haeretico non esse sufficienter distinctos, XIX 428A'. Usus ab illo definitur actus frequenter reiteratus, XIX 106D', cui nihil ultra additur nisi frequentia, 107C, 109A.

VIDUÆ secundum quid gravius laborant continendo quam virgines, XXV 440A, ob recordationem delectationis, *ibid.*; eis tameu non debetur aureola, quia victoriam de incontinentia plene non retulerunt, 440C, C'. Viduali continetiae reete repromittitur fructus sexagesimus, XXV 448A et s., 449C.

VINCULUM. Septem sunt vincula peccatoris, XXIV 509A'. A quonam in confessione absolvatur, XXIV 509 B'. — Quomodo solvatur matrimonium quoad vineulum, XXV 78C, 79B, 84D', 85C, A', D'.

VINUM est apta materia Eucharistiæ, ob varias causas, XXIV 296D, et quidem vinum vitis, 298A, quodecumque sit, 300 B'. In Eucharistia, sub specie vini, quæ signum est sanguinis Christi, XXIV 206 A', B', non contineatur vi consecrationis nisi sanguis Christi, 253B, sed ex naturali eoneomitania continentur corpus, 253B', anima, 253D, et divinitas, 253A'. Vino iu calice apponenda est aqua, XXIV 298A', uou ad essentiam sacramenti, quia in vino puro valide consecratur, 299A, sed ad mysticam significationem, 298 B', et quantulacumque sufficit, 299D, dummodo sit naturalis,

non artificialis, 299B, A'. Haec autem aqua vino consecrato immixta non fit consecrata, quia transsubstatiatio non fit nisi vi verborum, XXIV 298C, 299 D, 329B. Modicus liquor vino conserato additus sacramentum non tollit, XXIV 327B', quia speciem vini totaliter non corrumpit, 327C'; quia tamen partem specierum corruptit, sub illa parte desinit esse sanguis Christi, 328B; si vero in aequali vel majori quantitate adderetur liquor, quia tune speciem ex toto corrumperet, 327D', totaliter deserueret esse ibi sanguis Christi, 328B. Au valide conficiatur sacramentum in aceto, XXIV 298B', agresta, 298C, aut musto, 298D. Vinum consecratum an et quomodo ineibriari possit, XXIV 327C, 328A'. — An et quomodo conversio aquæ in vinum a Christo fuerit miraculum, XXIV 434D. — Vinum non frangit jejunium, XXIV 420A.

VIOLENTUM est ejus prueipum est ab extra, non conferente viin passo, XXII 170A'. — Violentia duplex est, altera quæ facit necessitatem absolutam, XXV 93C, et cadit in corporalibus actibus, 93D', altera quæ facit necessitatem conditionatam, 93C', quæ in voluntate cadit, 93D', et ideo est ac metus, 94A, ex qua quid fit simpliciter voluntarium et secundum quid involuntarium, 93D'.

VIR uxorem dimittere potest propter adulterium, XXV 148B, 149A, in certis easibus, 148C, 149A, etiam propter infidelitatem spiritualem, 149C, et seelus contra naturam, 149D; imo tenetur eam dimittere si sit incorrigibilis, 149B, 151C, eamque proprio judicio a toro repellere, si de ejus peccato constet, 149B', nou autem a cohabitatione, quod proprie divortium constituit, nisi de judicio Ecclesiæ, 149C, 151A'; item eam accusare coram judice sive spirituali sive saeulari, 149C; sed quoniam divortium non solvat vineulum matrimonii, non potest aliam dueere, 150B'. Uxori reconciliari potest, si poeniteat, XXV 150C',

et cam ad se revocare et quoad torum et quoad cohabitationem, 150D'. Quid si ipse post divortium adulterium commisrit, XXV 450D', et an adulterando gravius peccet uxore, 150A'. Vir uxorem adulteram interficiens sub lege scripta, contra ius divinum et canonicum peccat, XXV 459A', 160C', D', imo et contra civile, 159D, etsi lex tale uxoricidium non puniat, 160C; sed potest eam legitimo judici occidendum denuntiare, 160B, A'. Uxori vir debitum ad tempus denegare potest ad ipsius castigationem, XXV 184D. Ordines sacros valide recipit, XXV 158B', et etiam, annuente uxore, executionem Ordinis, 158C'.

VIRGÆ Moysis et Magorum an vere in serpentes versæ sint, XXI 423B', D', 426B, 431A, 433D.

VIRGILIUS Maro, poeta, (79-19 A. C.) — Illud suum allegatur : te tua fata trahunt, XX 506A.

VIRGINITAS multiplicitate sumitur, XXII 205C, et duplex est, carnis et mentis, quarum prior in omni concubitu æqualiter perimitur, 200B', posterior vero diversimode, 200C'; sed integritas carnis accidentaliter se habet ad virginitatem, 204D, D', in qua distinguendum est formale a materiali, 204C, B', 205B. Ad dignitatem naturæ non pertinet absolute, XXII 203D', 204B, A', imo in statu innocentiae nec virtus erat, nec aureola meruisset, 201C', 204B', XXV 441B; in statu etiam legis naturalis et scriptæ matrimonio non præferebatur, XXII 199C, imo non licita erat, 203A; in statu autem præsenti, virtus est moralis, XXV 136A, ad actum virtutis concupisibilis pertinens, 443B, valde excellens, et ad intellectuales et divinas virtutes disponens, 136A', quæ proli generationem non damnat sed negligit, 134A', ut voluptatis belluam devitet, 134B', et liberius Deo vacet, 134C'; ideo matrimonio præferenda est, 135A. Virginitati tria reprobuntur, aurea, aureola, fructus, XXV 447C, et quidem fructus centesi-

mus, 447C', 448A et s.; hæc autem aureola quam meretur, intelligenda videtur non de virginibus actu, 440B, nec statu, 440C, sed proposito, sive vota fecerint sive non, 440D, virginibus tamen actu erit saltem speciale gaudium de incorruptione carnis, 440A', non autem aditus exclusivus inter choros angelorum, XXI 483D', 509C, quum constet multas virgines quibusdam pœnitentibus esse inferiores, 484A. Virgines, quantum ad aliquid graviorem pugnam sustinent continendo quam viduæ, quia quadam curiositate tentantur, XXV 440B', sed quantum ad aliquid minorem, 440A, sed perfectiore referunt victoriariam, 440C'. Non corruptitur virginitas per corruptionem corporalem tantum, XXV 135D, nec per simplicem delectationem, sive corporis sive spiritus, 135B, A', sed per corruptionem spiritualem, seu rationis consensum, 135C, A'; ideo corruptitur per pollutionem voluntariam, 135B', non autem per involuntariam accidentem in somno, 135C', nec per stuprum virginibus amentibus, ebris, dormientibus aut renientibus illatum, 135D'. Virgo quæ virginitatem vovit, si corruptatur, continentiam saltet reddere potest, et ad illam tenetur, et sic continendo et pœnitendo satisfacit pro posse, XXV 169C; ab his autem quæ violenter opprimuntur non aufertur aureola, 441B, etiamsi conceperint, imo duplex datur præmium, aureola pro virginitate servata, alia pro injuria perpesa, 441C. An in statu innocentiae læsa fuisset virginitas filiorum conceptione, XXII 199A', 202B' et s., 204B', aut parturitione, 199B, 202D, 203D'. Deus corruptam facere nequit esse virginem, XX 539C, 562A'. — Virgines benedicere ad episcopum pertinet, XXV 41A. — Virginem parere possibile est, XX 566D, A', C', 567A et s., 568C, sed miraculose tantum, XXI 426A', XXIV 454C, et hoc est non contra sed supra naturam, XX 565D', 571C'. An in signo Virginis

naturalo sit nasei Virginem paritram, XXII 402A', 103C', 109A'. An et quomo virginitatem voverit B. V. Maria, XXV 100D'. Ex virgine congruebat nasci Christum, XXIII 222C, ad honorem matris, 223C, et ut inter utramque nativitatem, æternam et temporalem, fieret congruentæ proportio, 222C', 223B'; itom ne duos haberet patres immedios, 223C, et ut compleretur perfectio universi in modis producendi hominem, 222D'.

VIRTUS. *Definitio.* Virtus, quæ tenet quasi medium, ex parte objecti, inter dua extrema vitia, XIX 57A, XXII 341A', 488A, et ex parte subjecti, tanquam ultimata potentia, XX 351B, XXI 494C', 524A', inter actum et substantiam, XIX 256A, multipliceiter sumitur, XXII 342A, XXIII 407C, et definitur, XXII 341C, A', 342A et s., 343A, D, XXIII 404C, D, 406D, C', 409C, 538C; sed proprie est habitus, XXIII 548D, operativus per modum naturæ, id est subito et indeliberate, XXI 392C, XXIII 451A, 529A', potentiam rationalem inclinans ad bonum delectabiliter et faciliter agendum, XXII 342D', et aliquid reale superaddens potentiae, 343C', etsi non sit semper in actu, 343C, B', unde dicitur potentiam humanam perficiens ad actum bonum operandum, 321B, D, 327A, C, XXIII 400B'. Item, quia oportet omnem virtutis actum ex electione procedere, XXII 287B, et nequit esse virtus nisi in actibus aliquo modo ex imperio fluentibus voluntatis, 287C, virtus dicitur habitus electivus, 287B, secundum rectam rationem, XXIV 359A, ita ut proprie virtus vocetur omnis habitus qui electionem rectam facit, 356C'. Virtutes ergo dicuntur stricto sensu habitus qui non modo facultatem præbent bene agendi, sed faciunt bene agere, XXIII 528B, et ita non sunt subjective nisi in voluntate et potentias a voluntate motis, 528C; qui autem dant facultatem tantum bene agendi, improprie dicuntur virtutes, 528

B, ut virtutes intellectuales, 528C; virtus igitur plene et immediate est in voluntate; participativo et secundario in actibus exterioribus, XXII 476C', 477A'. Ex quibus sequitur quod virtus, recte inter Dei vestigia recensita, XIX 237D, A', 238C, D, 239C, sit rationis creaturae perfectio, XXII 472D, et quod omnes virtutes sive theologicæ, XXIII 401A, sive cardinales, 406B', sunt homini necessariæ in cuius rationali natura inchoationes quædam sunt virtutum, quæ virtutes naturales dicuntur, XXII 519C'. Etsi, ratione laudis et meriti, in libero arbitrio ponenda sit, XXIII 404D, quælibet virtus potentiae tribui debet eliciendi, non imperanti, XXIV 362A, id est potentiae quam ad agendum habilem reddit, XXIII 404A'. Virtus dieitur recta, XXI 33, sive vera duplii modo, scilicet dum habet verum opus virtutis, et dum perducit in finem, XXIV 369C'. Virtutes actus alios habent in praesenti, alios habebunt in patria, XXII 366D', alios habuerint in statu innocentiae, 369D'.

Divisio. — Virtutes dividuntur sive in acquisitas et infusas, quarum aliæ, nempe acquisitæ in patria evacuabuntur, aliæ nempe infusæ, saltem secundum quosdam actus remanebunt, XXIII 525D, A', sive in intellectuales, morales, et theologicas, quæ omnes nos perficiunt secundum humanum modum, 549D', intellectuales, quoad rationem, morales quoad voluntatem, 543C, et agibilia ad vitam activam pertinentia, 579B', theologicæ quoad animæ unionem cum Spiritu Sancto, 543C, quæ non omnes nec quoad actus omnes in patria remanebunt, 522D'. — Virtutes intellectuales, quæ saltem quodam sensu recte vocantur virtutes, XXIII 400B', 528B, hominem perficiunt in vita contemplativa naturali, 523B', et mediae sunt inter duo extrema, 525A, et in medio consistunt, 525B. Item inter duo extrema quasi mediae sunt virtutes morales, XXIII 524D', nempe inter excessum et defectum, 525A, et multiplici

de causa sicut multiplici modo dicuntur generales, 190C', 523 D, XXIV 359 C, principales, XXIII 523 C, aut cardinales, 522 D, B', 523 D, ad quatuor reductæ, 519 D', 520 D', 523 C'. Cum intellectualibus et theologicis virtutibus nullatenus cardinales confunduntur virtutes, XXIII 523 A', B', quæ et proprios situs suos habent, 521 D, C'. A natura sunt radicatiter, complectit et meritorie a gratia, XXIII 522 B', et ab exercitatione, 524 D'. Ad rectificandum et vigorandum potentias animæ, XXIII 520 B', necessariæ sunt homini, 520 D', quem regunt in vita sociali, 520 B, et Deo similem reddunt, 520 A, C', sed non quilibet actus sufficit ad earum augmentum, XX 45 D'. An virtutes morales sint omnes in superiori parte animæ, vel quædam sint in parte sensitiva, XXIII 526 C et s., 528 A', 530 A, duplex est opinio æque probabilis, 530 A', hinc, asserit Thomas cum suis, eas esse necessario in animæ potentiis, 526 C', 528 A, et in iis potentiis in quibus est passio aliqua et potest esse peccatum, 527 B, illinc contendunt Henricus et Scotus in ratione dumtaxat aut voluntate esse virtutes, nec in parte sensitiva nisi per impressionem et refulgentiam, 526 B', 528 D', 529 D', 530 A'. — De virtutibus quæ politicæ vocantur, XXIII 541 A, et quæ bonum commune respiciunt, XXV 40 D', notandum tantum quod dirigunt in omniibus quæ sunt corporis vel propter corpus queruntur, XXII 538 D', et actus de se bonos habent, imo et meritorios, 538 C', nisi per defectum aut excessum in his peccetur, 539 A. Virtutes politicæ in Proverbiis docentur, purgativæ in Ecclesiaste, purgati animi in Cantico et per virtutes politicas homo divinam dulcedinem non degustat, XXIII 539 A', per purgatorias gustare incipit, dum per virtutes purgati animi deliciis abundat, 539 B', et per heroicas fit deiformis et divinus, 546 A'. — Virtutes acquisitæ, quarum realis existentia, contra Avicennam, affirmari debet,

XXIII 531 A, B, non nisi ad finem naturalem ordinantur, 531 C, ideo non sufficientiunt nisi adjiciantur quædam infusæ virtutes, 531 C, C'; ad salutem enim non sufficientiunt virtutes, quantumvis excellentes, XIX 87 C', de quibus tractant philosophi, 83 B', XXIV 357 B', 359 B'. An specificie differant infusæ ab acquisitæ, affirmat Thomas, quia in eis differunt objectum, XXIII 531 B', D', et finis, 531 C', 532 A', negant Bonaventura et Henricus, secundum quos morales virtutes, accidente caritate vel gratia, sufficienter specificarentur et ad finem supernaturalem elevarentur, 532 B'. Virtutes theologicæ, quarum perfectio attenditur per accessum non ad medium sed ad extremum, XXIII 525 B, XXV 355 C', et quæ ita cum cardinalibus non confunduntur, XXIII 523 A', hominem in finem simul, id est in vitam divinam dirigunt, XXIII 520 B, C', et in his quæ sunt ad finem, 452 B'. Tres sunt necessario virtutes theologicæ, XXIII 445 D', 453 A' et s., tribus dotibus in patria respondentibus, 445 C', ubi non omnes permanebunt, 525 D et s., quæ idem objectum habent materialiter, sed non formaliter, 448 D'. Earum objectum formale et immediatum est ipse Deus, XIX 422 B', et sub respectibus diversis ac moralium virtutum respectus illum attingunt, XXIV 357 D', 358 A. Quantum ad meritum, sunt omnes aequales, et omnes sunt principia merendi, XXIII 521 D, sed a se multipliciter distinguuntur, 521 A, et non sola relatione ad actus diversos, ut volunt aliqui, 464 B, sed realiter, 464 C, etsi se invicem circumcedant, 464 D, ita ut alia aliam denominet, 464 B. In gratia, qua informantur, quasi unum sunt, XXIII 520 D', sicut in caritate, qua fiunt meritoriae, 521 A, et simul infunduntur, etsi alia aliis dicatur prior, quantum ad usum et ordinem, XXIV 361 C, 363 B. Ad earum infusionem nil operatur homo ut causa, XXII 341 C', sed dum ad virtutes acquisitas se habent

operationes animæ ut causæ, XX 21A', unde habentur, juxta conatum animæ, 21D, A', ad virtutes infusas se habent tantum ut dispositiones, 21B', 23B', unde infunduntur juxta naturalia simul et conatus, 21C'. Etsi in quibusdam eum gratia convenient, XXII 320D, non idem sunt cum ea, 320A', 322B, contra Durandum, 324C', nec, stricto saltem sensu, unum fiunt cum ea, 320C', sed essentialiter differunt ab ea, in qua coniunctæ sunt tamen ut in radice, 321B, C; gratia enim virtutum a gratia gratificante fluit, sicut potentia ab essentia, XXIV 62A, et sine ea nequit esse, 62B, unde virtutes non in essentia animæ sed in potentiis subjectantur, 364C'; et super gratiam gratificantem, gratia virtutum addit quamdam perfectionem quoad actus potentiarum, 62D; unde contra quosdam dicentes illam non differre realiter a gratia gratificante, 62D', nec a gratiis sacramentalibus, 63A, B, quia eadem est gratia, distineta tantum per comparationem ad effectus diversos, 63A, C, dieendum est cum Alberto et Thoma eam realiter differre, 61B', 62C, quia alia absque alia quodammodo haberi potest, 61C', D', et ad actus diversos ordinatur, scilicet ad perficiendum potentias animæ, 62A, quoad actus meritorios, 61D'. An virtutum infusarum habitus qui respiciunt voluntatem informes esse valeant, XXIV 460A, B'. An sint in appetitu sensitivo virtutes infusæ, XXIII 531C'. — Dona Spiritus Sancti, juxta Antissiodoreensem, essentialiter sunt idem ac virtutes cardinales, quæ dicuntur quatuor anguli domus, nee ab eis differrunt nisi ratione, XXIII 539C, D, quod concedi non potest, 538C et s.; virtus tamen late sumpta pro habitu perficiente animam dici potest donum, 541B, sed striete sumpta, prima est perfectio animæ, et specificie a dono differt quod est secunda perfectio, 541A.

Proprietates. — Virtutes absque sacramentis non sufficiunt ad salutem

XXIV 47B', 50B', 62A', B', et per omnia saeramenta angentur, sed potissime per Eucharistiam, 334A. — Quidquid dixerint stoici, virtutem non oportet necessario esse summam, XXIII 584B', sed in ea possunt esse gradus, 585B; imo sunt gradus multiplices, quatuor juxta Henrieum, 590D, vel saltem tres, juxta plerosque, 590C'; et in quolibet gradu, etiam incipientium et proficiuentium vere dieitur virtus, 590A', D'. — An virtutes sibi invicem connexæ sint, ita ut alia sine aliis haberri nequeat, affirmaverunt Stoici, XXIII 584A', contra alios, 585B, et disputant theologi, alii affirmantibus, 586B, B', 591B', alii negantibus, 585C, 589A', 591A, D, vel distinguuntibus, 589B, 590D. Virtutes politicae, quantum ad habitum nonvidentur connexæ, XXIII 585C, saltem in statu imperfecto, etsi in multis convenient, 585A'; in statu vero perfecto, sunt connexæ, *ibid.*, 586C', 590D, B', et in aliquo sibi invicem communicant, 587B. Virtutes morales item sibi connexæ sunt, sive actualiter, XXIII 587B, D, sive in potentia propinquæ, 588B, et ad intellectuales disponunt, 589D, et, in quantum acquisitæ, absque theologieis virtutibus aut caritate haberi possunt, 588C, 589A', B'. Virtutes gratuitæ, quantum ad habitum connexæ sunt in via, XXIII 585C', quia simul infunduntur cum caritate, connectuntur in gratia, et necessariae sunt ad salutem, 587B', quum per unamquamque sufficienter rectificari nequeat anima, 586A; et etiam in patria connectentur, si imperfectione annexa careant, 585C'. Item virtutes theologieæ, ad actum perfectum eliciendum, inter se et cum moralibus acquisitis connectuntur, XXIII 584B, 587C', 589A', C'. An virtus aliqua intendi possit absque aliis, XXIII 592B, et an proportionaliter, crescente una, creseant aliæ, 592D'. — In essentia, omnes virtutes æquales sunt, quia omnes pariter simplices, XXIII 592C; item in effecti-

bus suis, XXV 480D'; item in gratia, informatione, quia gratia gratificante pariter informantur; sed in dignitate non sunt æquales, XXIII 592C, C', nec in extensione, 592D, C', nec in radicatione in subjecto, nec in usu, 592D. Virtutes acquisitæ in statu perfecto æquales sunt proportionaliter, saltem in eodem, XXIII 593C, in statu imperfecto, non sunt æquales, nec in eodem, nec in diversis, 593B. Virtutes infuse, sive formate, sive informes, æquales sunt quoad habitum in omnibus, XXIII 593D, B', non autem quoad facultatem utendi, 593A', B'. Virtutes quæ circa bonum spirituale versantur præstantiores sunt iis quæ actus et passiones corporales regulant, XXV 436B. Virtus, sive quoad actum sive quoad habitum, excellentior alia dici potest, vel per se vel per accidens, XXV 436A. An qui sunt æquales in una virtute, æquales sint in omnibus, XXIII 593D'. — Virtus et difficultatem habet et delectationem, XXIII 541C; in qualibet enim virtute est quidam amor, XIX 413D', et cuilibet inest propria inclinatio et propria delectatio in suo actu, quæ delectatio operantis signum est virtutis, unde virtutibus est et utendum et fruendum, 103C, 414B, et etiam sub quodam respectu sunt appetendæ propter se, 421C. Si virtutes ad fruitionem disponunt, sola caritas eam complet, XIX 418B. Per virtutes morales acquisitas delectabilius agitur quam per infusas, XXIII 589C'. — Omni virtuti commune est repellere peccatum, XXIV 357A, et unaquæque peccatum expellit sibi oppositum, formaliter quantum ad actum primum qui est informare subjectum, 357D. Ubi cumque invenitur actus bonus, necesse est ut ex aliqua procedat virtute, XXIII 431C', et ubi cumque occurrit specialis actus laudabilis, necesse est ponere virtutem specialem, quia habitus per actus distinguuntur, XXIV 359A, sed nihil obstat eumdem numero actum a variis virtutibus procedere, XXIII 546

C. In quolibet actu virtutis oportet esse modum, seu mensuram potentiae ad objectum, XXIII 485A, et ordinem rationis, 485B, nam in actibus virtutum non invenitur superfluum aut diminutum, XXIV 466D. Omnis virtus unita est fortior quam dispersa, XIX 42, XX 563A', et magis infinita quam multiplicata, XX 563A', XXI 164C. Virtus finita quoad essentiam, operari nequit infinito modo, sed potest quandoque in infinita objecta, XXIII 256D'. Omnes virtutes quibus non est finis sunt pendentes per infinitum primum, quod est virtus virtutum, XXII 417A', XXIII 257C'. — Virtus heroica dicitur bestialitati opposita, XXIII 544C', 548B. — Virtus, quæ est decor scientiae, sicut forma est perfectione materie, XIX 42, omni arte melior et certior est, XXIII 450D', 451A, XXV 481C. — An omnes virtutes habuerit Adam, XXII 366A', 369C', aut saltem plures quam posteri, 366D', 367D', et per virtutes magis meruerit, 367B, D', 368C, 369D'. An virtutes habuerit quum peccavit, XXII 372A. — In dæmonibus nulla esse potest virtus informis aut formata, theologica aut politica, XXI 383D. — Virtutes morales nec Deo nec substanciali separatis convenient, XXV 346A, in quantum versantur circa passiones, 347C; sed sub alio sensu, virtus in Deo multipliciter invenitur; ei enim inest vis operativa, seu omnipotentialis, virtus essendi seu æternitas, et summa perfectio seu immensitas, XX 100B', 105B, 106B. An et quo sensu virtus appropietur sive unicuique Trinitatis Personarum, XIX 526A, A', B', sive Filio tantum, XX 331B.

VIRTUTES quodam modo vocari possunt omnes angeli, XXI 486B', 489C, XXV 382B, sed stricto sensu specialem constituunt chorum, et a similitudine divinarum virtutis denominantur, XXI 494C', quia ipsarum est, tanquam supremus ordo ministrantium, divinas ordinaciones ad extra executioni mandare, cogen-

do naturam, 487 C', 524 D, quapropter eis tribuitur potestas operandi miracula, 477 C, 491 A, 497 C, 527 C', XXIV 481 A', XXV 382 C, et astra moveundi, XXI 491 A, XXV 382 C, tanquam super omnes corporeas naturas constitutae custodes, XXI 548 D; et in hac productione ad diversos effectus divinae providentiae dispositio- nes, 490 D', Dominationum ordinatio- nes exsequuntur, 487 C'. Ad tertiam hierarchiam pertinent, juxta quosdam, XXI 477 C, 488 C, 491 A', ad secundam, juxta alios, 477 C', qui melius sentiunt, 488 C, 494 D', in qua secundum consti- tuunt chorum, 494 D'. Statui perfecto- rum quandoque adaptantur, XXI 498 B'. Post judicium ab officio cessabunt, XXI 512 C. Quid de virtutibus cœlorum quæ in judicio generali movebuntur, XXV 382 B.

VIS impedimentum est substantiale matri- monii, XXV 130 C', quod vitiat ex parte contractus, 139 D'. — *Cf.* Coactio, Metus. **VISIO.** Triplex est visionis genus: aliter enim videtur lux, aliter lapis, XXII 252 A', aliter imago in speculo, 252 B'; et similiter triplex est visio Dei, XXI 283 A'; Deus enim videri potest per suam essentiam, XXII 252 D, et sic a nulla creatura visibilis est per naturam, 252 A', sed tantum per gratiam, et in cœlo, 252 D'; per aliquem ejus effectum efflu- entem in intellectum videntis, 252 A', et sic ab angelis naturaliter videtur, 252 B', et a viatoribus contemplativis per gratiam, 253 A; per aliquem ejus effec- tum extra videntis intellectum, 252 A', et sic videtur communiter a viatoribus, 252 C', 253 C. Circa illam Dei visionem multi erraverunt, sed omissis his qui dicunt eum nullibi per speciem videri posse, nec in via nec in patria, XXII 254 A, et his qui tenent eum per speciem videri a depuratis mentibus, tam in via quam in patria, 254 A, dicendum quod Deus per speciem videtur, increatam in patria, creaturæ in via, 255 A'. Hac clara visione, quæ omnino superat omnis

mentis creatæ natūram, XIX 87 B, et succedit fidei, XXV 435 C', 481 A, et do- nis intellectus, consilii, 481 B, et scien- tiae, 481 C, ita perficitur pars rationalis, 435 D', 438 B, ut Beati essentiam divinam videant absque intelligibili specie inhæ- rente, XX 14 A, B, XXIII 248 B', 249 A et s., sed non absque habitu mediante, XX 13 D', 14 A et s., XXI 265 D', etsi enim Deus in intellectu creato absque ullo habitu aut lumine videri valeat, XXIII 251 C', D', non deceat illud ita fieri, 252 A, et revera non ita sit, 252 C. Et quia visio non est nisi assimilatio videntis et visi, ideo visio beatifica non est nisi assimila- tio deiformis intellectus creati ad Deum, XXV 479 D', qua Beati Deum vident sicuti est, *ibid.*, aut facie ad faciem, 480 B, quum non visio Dei, sed ipse Deus sit immediatum fruitionis objectum, XIX 123 A', 124 C. Hæc visio dicitur tota Beato- rum merces, XXV 393 C', 398 B', 481 C, quia in ea præcipue est fruitio, XIX 113 A', et optima operatio hominis, 114 D', et ex visione sequitur comprehensio, 115 A, ex comprehensione unio, ex unio- ne delectatio seu fruitio, 115 B; sic enim per speciem videri non potest Deus quin diligatur, 131 C, XXV 429 B', et quin in illo voluntas gaudeat, XIX 131 C, XXV 378 B', 380 B, B', secundum tri- plex gaudium, 481 B', C'; nam visio ordinatur ad amorem tanquam ad pro- prium complementum, XIX 118 D', et amor ad visionem, ut delectetur, 113 B', nec sine amore sufficit visio ad beatitudinem, 119 A, quum non possit Deus videri sub ratione veri quin simul videatur sub ratione boni, 132 D. Ex quibus sequitur quod a Scoto perperam visio beatifica dicitur habitus practicus, XIX 71 D, quia tota est merces nec ad proximam refertur, 74 B'. Hæc visio Dei, in qua est tota Beatorum beatitudo, XX 283 B', D', 285 C, et gloria, 284 A, inaequaliter a Beatibus participatur, 283 A', quia in illis corre- spondet actuali caritatis perfectioni, 511 B, unde quo viator perfectius in Deum

afficitur, eo clarius eum visurus est, 511 C, nec ad eam refert major vel minor perfectio naturae, 510 C, 511 A, quia dispositio naturalis ad beatificam visionem est tantummodo congruitatis, non necessitatis, 510 D, 511 D. Videndo Deum, Beati necessario vident in eo quae per divinam essentiam representantur, XXIII 251 A, et prout in ipsa reluent, 251 B, C, XXV 480 C, ideo non modo quantum ad id quod sunt, XXIII 251 A, sed quantum ad esse actuale, 251 B, C, distinctissime et perfectissime, 251 D, in qua visione est eis delectatio maxima, XXV 480 B, ob perfectam convenientiam et internam conjunctionem mentis cum Deo, 480 C'. An in visione Dei principaliter consistat beatitudo, affirmant Thomas et alii, XXV 394 A', 401 C, et testari videntur multa Scripturæ loca, 402 B, et quædam revelationes, 402 D, ita ut eo beatior est aliquis quo Deum clarius videt, 402 A'; negant vero Scotus et alii, 401 C, D', 405 C; sed in visione simul et fruitione eam statuant Petrus et alii, 398 B', 401 D. Ceterum fruitionem complectitur et in ea continetur, XXV 404 B', C'. Quum in hac visione consistat beatitudo, quisque tantum beatitudini propinquat, quantum Deum videt, XXV 426 A'; sed ad videndum Deum simpli citer unum requiritur, mens a distracti onibus libera, 426 B', sed ad videndum Deum perfecte, requiruntur duo: anima corpori unita, et corpus animam non ag gravans, 426 C', quæ omnino in praesenti vita haberi nequunt, 426 D'; ideo a viatoribus naturaliter, seu de lege communi videri nequit, XIX 221 C', XX 27 B', XXV 420 A, A', 424 A', 426 D', etsi supernaturaliter quibusdam ostensa esse creditur ut Moysi et Paulo, XXII 251 B, C', 253 D, XXV 420 D', sed in quadam abstractione ab hac vita, 421 A'. Imo ex puris naturalibus, nullus creatus intellectus ad immediatam divinam essentia visionem pertingere valet, XXV 420 B, 424 B', 425 A, quia ad ejus unionem disponi nequit

nisi per lumen gloriæ, 420 C, 422 C, 425 A', quod ejus naturalem virtutem transcendent, 420 D. Quapropter contendenterunt nonnulli philosophi et theologi Deum ne a Beatis quidem per speciem unquam videri, XXV 414 C, sed tantum per quemdam fulgorem, 416 A, quod est contra auctoritatem Scripturæ, 414 A', et rationem, quia sic non esset Deus ultimus homini finis nec principium, 414 B'. Videbunt ergo Beati divinam essentiam per speciem, XXV 414 A', non per speciem a rebus abstractam, 415 C, nec per speciem in ipsis a Deo impressam, 415 A', sed per conjunctionem essentiae divinae intellectui eorum loco intelligibilis formæ, 416 B, quæ sit in eis quod videtur et quo videtur, 416 C, 417 A. A plena tamen ejus comprehensione deficient, XXV 418 A, quia etsi eam totam videant, non tamen totaliter, seu quantum ex se visibilis est, 418 C, 422 B', et aliis alio clarius videbit, 418 C, pro mensura luminis gloriæ ipsi impertiti, 418 D. Pariter eam oculis glorificatis in se ipsa non videbunt, quum sit penitus immaterialis, sed in effectibus, quia in creaturis, etsi non ex creaturis, eam videbunt, XXV 417 A'. — Visio beatifica aliquo modo dos dici potest, aliquo modo non, XXV 434 B, et communiter inter dotes computatur, 435 D, B', sed ut dos proprie habitus est quo intellectus Deum videt, 436 D', id est habitus perfectus sapientiae, 437 C, vel actus, secundum Bonaventuram, 438 C. An in visione beatifica anima passive tantummodo se habeat, XXIII 252 D. An clarius videant Deum angeli quam Beati, XXIII 250 C'. — Visionis divinae parentia, ut ex malitia proprie voluntatis proveniens apprehensa, maxima est inter poenas inferni, XXV 468 C, B', 469 C, et quacumque poena sensus gravior, 468 D, quia plus habet de ratione mali, 468 C', et magis immediate affligit animam, 469 C. An de visis possit esse fides, XXIII 416 D'. An et quomodo possibile sit multa videri

similiter multa, XXV 262A'. — Videndo suam essentiam cognoscit Deus omnia quae tñernunt, sunt et erunt, et haec est scientia visionis; intuendo suam potentiam, novit quaecumque facere potest, etsi ea nunquam fecerit aut facturus sit, et haec est scientia simplicis intelligentiae, XXIII 256B, C, XXV 418A'. Impossible porro est intellectum creatum in essentia divina videre omnia quae Deus facere potest, XXV 418B', 423 A, aliquoquin aequaretur Dco, 418C'; sed videre in Deo quae sint scientiae visionis possibile est, quoniam ea videat anima Christi, *ibid.* Id tamen Beatis concessum non videtur, XXV 412C, quum et inferiores angeli a superioribus doceantur, 418D'; ideo quanto quis clarius Deum videt, tanto plura in ipso conspicit, *ibid.*, in eo tamen vident quidquid scire cupiunt, 419A'. Post diem judicij, omnia scient quae Deus scit scientia visionis, non tamen omnia videbunt omnes in divina essentia, sed alii plura, alii pauciora, XXV 419D'. — Corpus Christi in sacramento videre nequit intellectus humanus, quia pro statu vitae non intelligit nisi ex sensibilibus, sed separatus a corpore intelligibilia in se apprehendit, XXIV 266D', et substantiam ipsam prius attingit quam quemcumque ipsius modum, 267B. — Quia visus nobilissimus est sensuum, largo sensu dicitur visio quæcumque cognitionis, XXIII 416D', 418D, sed proprie dicuntur videri quorum forma intellectus est in intellectu per lumen ipsius intellectus, 417A.

VISITATIONE. Pro visitatione non potest accipi pecunia, XXV 47C'.

VISUS. Cognitionis secundum visum, quæ proprie dicitur scientia, XIX 68C', non fit a vidente nisi per receptionem similitudinis rei secundum rationem suæ speciei, etsi non secundum eundem modum essendi, XXV 415C', unde errant dicentes visum fieri non intus suscipiendo, sed extra mittendo, XXI 251D'; visus tamen in variis animantibus

secundum speciem diversificari videtur, 227A', et in homine debilior est quam in multis bestiis, XXII 147C. Sicut visibles qualitates sunt aliis sensibilibus dotibus nobiliores, XXV 278C, ita visus inter ceteros sensus spiritualior est, 386A', et intellectui simillimus, XXI 227A', unde præ ceteris sensibus, diligitur ab anima, XIX 266B', et quia exteriorum sensuum nobilissimus est, ad alios extenditur ejus nomen, et visibile pro sensibili sumitur, XXIII 416D', 418D, XXIV 41C. Visus, quum sit passiva potentia, operari nequit nisi in actu per suum activum redigatur, XXIII 246C', id est per lumen et colores, 247B. Visus, qui falli potest triplici de causa, XXI 426C', 427A, sicut triplici de causa accedit visibile non videri, XIX 54C', sic insuper a dæmonibus illudi potest, ut vel videat quæ non adsunt, XXI 434A, vel non videat quæ adsunt, 434C, vel videat aliter, 434B'. Visus actuum retinebit in patria, XXV 281B, non extra mittendo, sed intus suscipiendo sicut nunc, 280D, nec impedietur a claritate corporum glorificatorum, 281D', et in Beatis maxime gaudebit, 272B'. An autem æque perfecte Beati videant a remoto atque prope disputatur, XXV 287D, 295C'. — Videre dicitur intellectus illa dumtaxat quorum essentiae ipsi præsentantur lumine naturæ, vel gratiæ, vel gloriæ, XXV 265B'. — Cur nequeat in sacramento videri corpus Christi, XXIV 264C', nec ab hominibus, 264D', 265D', nec ab angelis, 265C'. — An et quo sensu Pater in Filio videat universa, XX 346B, et semet ipsum, 346C, et an se videat in creaturis, 346D. — Quomodo in visu reperiatur imago quedam Trinitatis, XIX 250A, 264A'.

VITA, quæ tripliciter dicitur, XXIII 481D', in humido aeris radicatur, sicut in principio passivo, in calido, aereo et igneo, tanquam in actualiori principio, XXII 108A', seu, ut dicit Thomas, in calido quod est ignis, et in humido

quod est aeris, 145B, 147A. An vita in plantis et brutis immediate sit a Deo, XXII 174D', qui aliter est vita animæ humanæ ac anima vita est corporis, XX 9A', 17B'; et quomodo omnia vita in Deo esse dicantur, 394C, qui vita dici potest et non vita, quum sit supervita et super vitam, 136A'. Ante diluvium diutius vixerunt homines ob certas causas, XXII 429B', sed a diluvio non videatur abbreviata esse vita hominum, 429 A'. — Vita humana ab illa occupatione nomen accipit ad quam principaliter intendit, XXXIII 579C, et ita duplex est, altera operibus intellectus intenta, quæ dicitur contemplativa, altera quæ circa inferiora et exteriora versatur, quæ vocatur activa, 579A', XXV 448C'. Alii contemplativæ principaliter intendunt, alii activæ, alii utriusque, XXIII 579B'; sunt enim quædam operationes quæ ad utramque pertinent, ut prædicatio, 579 C', et in utraque perfectos esse oportet prælatos et prædicatores, 580A'. Absolute loquendo, dignior et præstantior est contemplativa, XXIII 578B', 580B', 581 B', utilior et fecundior activa, 578D', 580B'; item in eodem homine absolute meliora sunt opera contemplativa, sed accidentaliter meliora esse possunt opera activæ, 579A, B. — Quamvis vivere sit omnibus appetibile, vivere in miseriis et impie nulli est appetibile, XXV 454 C'. — An et quomodo liceat breviare vitam, XXIV 419B. — Aliam post præsentem esse vitam satis ostendunt status præsensis mutabilitas et ærumnositas, XXV 247A'. — Cur felicitas Beatorum dicatur vita, et quid inter vitam æternam et temporalem, XXV 479C.

VITASPATRUM liber allegatur de angelī apparitione Beato Antonio, XXIV 467D, de angelis sanctis detestantibus inania loquentes, XXI 550D; de vitiis hominum a dæmonum suggestionibus semper procedentibus, XXII 222B, de dæmonibus a dæmonibus flagellatis, XXI 336D', de apparitione quadam principis

dæmoniorum alios dæmones judicantis, 360A', de falsis apparitionibus a dæmoniis productis, 431C', de perseverantia suggestionum dæmonum aliquando interrupta, 552A'. — Item allegatur de quadam pœnitentia quam Abraham facere debuerit post mortem, XXIV 366B'; de justo pœnitentiam agente pro peccatore, 540D'; de quodam Patrum qui vidit eamdem gratiam descendenter super novum religiosum et super nuper baptizatum, 434B, de quodam qui ex instinctu Spiritus Sancti Missæ celebrationem cessavit, 344A'; de obedientia supra naturam quorumdam sanctorum, XXII 587C'; de Macario, abbe calvariæ, petenti cuiusnam caput fuisse, XXV 334C'.

VITIUM in potentiis animæ potiusquam in ejus essentia subjectatur, XXIV 364C', nec in actibus corporalibus, sed in actu rationis et voluntatis consensu consistit, XXV 435C, et præcisius, plene et immediate in voluntate est, secundario et participative in actibus exterioribus, XXII 476C', 477A'. Est ergo corruptio rationis creaturæ, XXII 472D, et ægritudo vocatur, vulnus, mors, insanias, XXIV 103D', sed non idem est ac peccatum, culpa et demeritum, XXII 220C'. An omnia vitia sibi invicem sint conexa, XXIII 586D.

VOCATIO duplex est, altera interior, altera exterior, XXIV 448B. An et quomodo differat a justificatione, XXIV 448B.

VOLUNTAS. *In creaturis. Quoad se.* Voluntas quæ multiplex est, XX 602B', XXIII 309A', et multipliciter sumitur, 312A, item multipliciter affici potest circa volitum, 312C, XXV 401C', 404A'. Alia est voluntas dicta Βούλησις, alia Θέλησις, XXIII 311D, 313A', alia voluntas sensualitatis, 310B, 311A', 314B. Quandoque voluntas large accipitur pro cuiuslibet appetitus motu, sed stricte non est nisi in appetitu rationali, XXIII 310B, 311D, et competit tantum hominibus, 310B, vel potius cuiilibet naturæ

intellectuali, XX 603D, D', 603A'; similiiter ex voluntatis ratione est ut sit in natura rationali, 604A', libera, 604B', 608A, circa bonum, 604C', principium agendi, 604C'. Unde voluntas est omnium virium motrix, XIX 407C', XXII 276D, 519A', 522D, et circa primarium bonum, id est finem, versatur, 276A', et sibi et aliis potentibus amat, meretur, delectatur et quiescit, ut dicit Bonaventura, XIX 114A'. Sed quia de se cœca est, ratione gubernari indiget, XIX 415D', et recte tyranno comparatur sicut ratio regi, 55 C, 415D', XX 531A'. Quum ejus objectum sit bonum secundum omnem rationem boni, non quiescere potest nisi in summo bono, XIX 124A, et ad bonum in communi naturaliter tendit, 129D, sicut ad finem ultimum, 129A'. Juxta Scotum, non necessario fruitur fine ultimo, sive in universalis et obscure ostendo, XIX 128D', sive clare viso, 129A, et frui potest fine clare viso, etiam non elevata per caritatem, 129B; sed, juxta Thomam, sic ad universaliter bonum necessario et naturaliter tendit, 129D, D', 130 A, C, XXII 307B', ut Deum in gloria, per intellectum clare visum, ex omni necessitate diligit, XIX 131C, 443C', D'; in hac vita tamen in eum non semper actualiter afficitur, 133D, et quoad cetera bona particularia a nullo cogi potest, 130A, B, XXII 307A', C', ne a Deo quidem, 307C, D', saltem quoad exercitium actus, etsi non quoad specificationem, XIX 129B', et potest minus bonum majori præferre, XXII 308A. Unde liberima dicitur virium animæ, XIX 128B, C, quia semper libera est, saltem a coactione, 131C', 133A, aliter volens finem, et aliter media, 441D, XX 608D, A', circa quæ quadrupliciter actum habere potest, XIX 410B', proprio humanum dictum, quum sit in ipsius voluntatis potestate, XXII 99C, nec ab alio in voluntate producatur quam ab ipsa, 311B' et s., nec voluntas ea tantum quæ sua sunt regat, sed et ea quæ aliis potentibus convenientiunt,

XIX 129A'. An et quomodo voluntas coacta dicatur voluntas, XXV 93D, A'. Voluntatis actum impossibile est esse finem ultimum alicujus, quia ipse tendit ad finem, XXV 394A, nec ipsum velle potest esse volitum sicut primum voluntatis objectum, 394B, C, 403C, A', nec per actum voluntatis immediate fit assecutio finis, 394D. Voluntati tamen tribuitur prima habitudo ad finem, XXV 394C', et ultima, secundum quod in fine assecuto quietatur, 394B'. An eadem virtute quiescat in termino qua movetur ad terminum, XXV 399B, et eodem actu disputatur, 394D'. An in voluntate essentialiter consistat beatitudo, affirmant Bonaventura, XXV 399D', et Scotus, 401 D', negant vero Thomas, 394B et s., 403B et s., et Cartusianus, 402B, juxta quos triplex est voluntatis actus, desiderare, amare et delectari, 403C', in quorum nullo essentialiter est beatitudo, 403D'. — Illud voluntarium dicitur simpliciter quod quis vult in particulari, etsi nolit in generali, XXI 556B'. — Quamvis actus voluntatis totum esse speciei suæ habeat in instanti, per accidens tempore mensuratur, XXIV 460D. — Quatenus voluntas habitibus indigeat, et quomodo sufficienter in ordine supernaturali a caritate perficiatur, XXIII 400 D, A', 542A.

Quoad alios potentias. — Voluntas præsupponit intellectum et memoriam, XIX 283B', quibus æqualis est, saltem quoad subjectum, 268C, virtutem, 268 A', actum, 268B', 269C, et objectum, 268B' non tamen omnimode, 268C', 269 D', 270A'; quo sensu dici potest: quidquid memini vel intelligo, volo, 269A'. Attamen quamlibet operationem voluntatis prævenire debet actus intellectus, XXI 310D' et s., ita ut ibi incipiat actus voluntatis, ubi intellectus actio terminatur, XX 24D. Item, voluntas per omnia proportionatur intellectui, sicut mobile motori, XXI 376A; sicut ergo intellectus angelicus apprehendit immobili-

ter, ita et voluntas immobiliter adhæret, *ibid.*, et sicut humanus intellectus apprehendit discurrendo, ita et voluntas adhæret mobiliter, 376 B. In regno animæ voluntas omnibus prasidet, et, præ cæteris potentiis, ipsi deputatur causalitas, XX 606D, 609C, 612D, et in ipsa consistit summa felicitas, 606D, justitia, liberalitas, 606A', delectatio, 608A, quo sensu tantum potest a quibusdam præstantissima animæ potentia, XIX 418 D, B'; non enim simpliciter prior est in potentiis animæ, XX 234C, 260B', quia non est intellectus dignior nec nobilior, XXIII 473B, XXV 373B', 399D', 402A', quidquid dicit Scotus, 401D', de se enim cæca est, et ab intellectu regi indiget, 404D'.

Quoad moralia. Voluntas est principium moralium, nec ullus actus moralis est, quin aliquo modo a voluntate procedat, XXII 286C', sive peccatum, 287A, sive virtus, 287C; et respectu moralium, voluntas reapse eadem est potentia cum libero arbitrio, 277C, A', prout scilicet in ea manet vis intellectus, 277A, seu deliberatio, 287B, quia, ante deliberationem, nullus voluntatis actus peccatum esse potest, saltem mortale, 278A. An voluntatis peccatum semper praecurrere debeat error in intellectu, XXI 305D, 313B, affirmat Durandus, 394A, juxta quem voluntas practicam rationem semper sequitur, 394D; attamen, quum in rem malam fertur, ipsa voluntas, et non intellectus, peccat, XXII 520C', 522B', 523B, C. Voluntas semper propter finem agit, XXII 509B, imo propter plures fines, 509A. An autem unus sit finis omnium voluntatum bonarum, XXII 509A, 510A, A', aut malarum, disputatur, 509D', 510A'; item an uno eodemque aetu velit finem et ea quæ sunt ad finem, 516C. Quum immediate fertur in finem, voluntas bona fit vel mala ex bonitate vel malitia finis, XXII 511C; quum mediate fertur in finem, mala quidem fit ex malitia finis, 511D, non

autem semper bona ex bonitate finis, 511A'. Voluntatis bonitas est ex ejus conformitate ad rectam rationem, XXII 513B, quea est regula voluntatis, 513C, sed ad invicem voluntatis perversitas judicium rationis offuscatur, XIX 47. Servando in se modum, speciem et ordinem, voluntas bona est, XXII 470D, sive recta, XXI 33, ad cuius rectitudinem duo requiruntur: debitus finis et media proportionata, XXV 398C, et circa utrumque contingit desiderium fieri perversum, 398D. Actus voluntatis eliciti per bonum et malum distinguuntur specificie, XXII 532D', actus imperati, per accidens tantum, 533A. Voluptati, juxta Scotum, competit bonitas, XXI 380B, naturalis, quum vult objectum conveniens, 380C, virtuosa, quum vult ipsum cum omnibus circumstantiis debitum, meritoria, quum hoc agit in caritate, 380D, et item triplex malitia, ex defectu convenientis objecti, circumstantiarum aut caritatis, 380A'. An voluntas creata in malum ferri possit in quantum malum, XXII 579A. Voluntas naturaliter appetit bonum in communi, et refugit malum, XXV 397A; sed quia bonum est in rebus, voluntatis motus necessario terminatur ad rem extra existentem et fertur in aliquid bonum particulare determinatum, 397C', et sic multoties contingit eam errare; ideoque, licet non mereatur volendo bonum in communi, mereri vel demereri potest, volendo tale vel tale bonum, 398A. In primo ordine, non erat deordinatio voluntatis, XXI 394B', sed in homine lapsi, duplex est deordinatio: altera poenalis, quea originale peccatum sequitur, 394C', nec imputatur ad peccatum, altera vitiosa, quea ex negligientia venit, 394D', et peccatum est, 395A. Porro, in lapsu hominis, deordinatio voluntatis praecedit errorem voluntatis, XXI 394B'; in homine lapsi, deordinatio poenalis subsequi videtur errorem, 395B, et in illo deordinatio vitiosa certo praecedit

errorem seu ignorantiam scientiae debitate, 395C, et etiam errorem seu obnubilationem scientiae habite, juxta Henricum, 395A', contra alios, 395B'. Non omnis mala voluntas peccatum est, sed alia est culpa tantum, alia culpa simul et poena, alia poena dunitaxat, XXV 467 C. In voluntate accidit peccatum, non quidem volendo proprium bonum, XXI 306D', quum hoc sit ei naturale, 306C', sed non referendo illud ad ultimum finem, 307A. Item potest esse peccatum eligendo malum sub specie boni, XXI 306B, vel bonum modo indebito, 306C. Quanto liberius est voluntas et perfectior, tanto perfectius se immergit in volitum, XXI 382C', et quum omnino libera est, sic fertur, ut nec possit nec velit reverti, 379C', 383A : unde voluntas animae separate immobiliter se jungit objecto, 379B, 382D', quod factum est in daemonibus, qui peccaverunt et velle amicitiae, 318B, et velle concupiscentiae, 318C. Voluntas angeli unam tantum habet vertibilitatem, ad bonum vel ad malum; voluntas autem hominis, duplum, nempe ad bonum vel ad malum, et insuper de bono ad malum vel e converso, XXI 373B', nam quamdiu in via est, nunquam sic adhaeret peccato ut nequeat resipiscere, 377 C. An voluntas immutabiliter adhaerens pravo fini possit opus bonum agere vel econtra, XXI 374 C', 378 B', 379 A. — Alia est voluntas naturalis, seu voluntas in quantum est natura, cuius regula est dictamen naturale intellectus, XXI 242 D', XXIII 294A, et in qua non est peccatum, XXI 243D', alia voluntas deliberativa, seu voluntas in quantum est libera, cuius regula est dictamen intellectus acquisitum, XXI 242D', XXIII 294A, qua sola consummantur peccata, XXI 243C'; et procedere non potest voluntas deliberativa voluntatem naturalem, 243 A, nec proinde primo instanti entis coexistere, 243D, D', quia semper moram requirit, 243B'. Naturalis voluntas appre-

tit bonum, XXII 519C, C', invariabiliter, 520A, tanquam humane naturae conveniens, 519B'; sed voluntas deliberativa diversa bona velle potest, 520A, imo et malum in quantum aestimat illud bonum, 519D'. Quum nullus actus sit humanus, nisi in quantum a voluntate deliberativa procedit, XXII 539C', nullum est peccatum nisi aliquo modo voluntarium sit, 533B', C', quod accidit multipliciter, 533D'. An eadem sit voluntas quae vult bonum et malum, XXII 520C. An voluntas naturalis et deliberativa sint una potentia, XXII 519D', et quae sit utriusque regula, 520B. Voluntas ut natura nullo modo potest velle non esse, XXV 456A', nec pariter voluntas ut deliberativa velle potest non esse simpliciter, sed tantummodo non esse in tali statu, ut melius sit in alio, 456B'. Et si aliter contingit eam velle, ex deceptione est, XXV 456B, C', ut his accidit qui se occidunt, 456C'; eligere vero potest et debet potius non esse omnino quam in peccato esse, 457B. Voluntas deliberativa aliquid velle tripliciter potest: primo et per se, et sic vult sub ratione boni positive, XXV 455A, per se sed non primo, et sic vult parentiam mali, nee primo nee per se sed per accidens, et sic velle potest non esse, in quantum ad illud sequitur parentia mali, 455B. Voluntas naturalis quae est immediate a Deo, XXV 463D, potest in damnatis aliquid boni velle; deliberativa autem, quae est a creatura, in damnatis semper mala est, 463A'. Voluntas subjectum est quarumdam virtutum, ut caritatis, spei, XXIII 526B', justitiae, 527D, non prout est voluntas finis, 527D, C', quia ad hoc naturaliter inclinatur, 527D', sed tantum prout est eorum quae sunt ad finem, juxta Thomam, 527A', contra Henricum, 528D', quia tripliciter considerari potest: ut natura, et sic naturaliter inclinatur in bonum simpliciter tale, 529B, ut deliberativa, quae ad bonum tale fertur deliberativa, 529C, A', et virtutibus indiget

ad eligendum tale bonum, 529 D, ut arbitrio libera, quæ post deliberationem elit, 529 B', nec tunc habitu aliquo determinabilis est quia libera, 529 C'. Voluntas tripliciter dicitur absoluta, XXIII 293 C'. Quia voluntate, absoluta an conditionata mortem acceptaverit Christus, XXIII 293 D. — Quia voluntas sola inter animæ potentias libere se movet, nec cogi potest, XXII 521 C, ideo primario et per se subjectum est peccati, 521 A, 522 C, D, et ipsi præ cæteris potentias pertinet esse bona et mala, 519 C; non est tamen sola peccati vel virtutis subjectum, XXII 520 A', nam actuum suorum habere dominium aliquo modo communicat cæteris quæ ab ipsa moventur, 477 A, et ideo non modo in voluntate sunt, ut volunt quidam, virtus et vitium, sed etiam in actibus exterioribus a voluntate imperatis, 477 C', XXIII 400 C', 411 D, A', in quantum ab ipsa imperantur, XXII 477 C', et proprie et immediate in voluntate, secundario et participative in aliis potentias, 477 A'. Unde, etsi essentiale actuum meritum sit ex voluntate, XXII 537 B, et voluntas in actibus remuneretur aut condemnetur, 537 C', aliquid tamen ab actibus externis accipit, vel in quantum ex ipsis fit melior aut pejor, 536 D', 537 C, vel in quantum sunt voluntatis terminus, 537 A'; et ideo non sola voluntas puniri debet, 534 C, C'. Voluntas, aliquid appetendo, movet et movetur, XXII 466 A', idcirco, malum appetendo, corruptitur active et passive, 466 B'. An peccare possit voluntas sine sensualitate, XXII 289 D'. — Dupli regula mensuratur voluntas, altera propinqua, quæ est ratio, altera remota, quæ est lex æterna, XXII 467 B'. Item voluntatis regula divina, seu lex naturalis, est immobilis et semper ligans; humana regula, seu conscientia, mobilis est nec semper ligans, XXII 526 D'.

Quoad Deum. Voluntas a Deo habet ut velit, a seipsa autem, et nullatenus a Deo ut velit malum, XXII 497 A'. Volun-

tatem hominis nullus praeter Deum solum potest directe informare, XXI 409 C', 410 A', 464 A, 465 A', ideo nec ab angelis, nec a dæmonibus, nec a cœlestibus directe moveri potest, 410 C, D, 439 A', 474 B', sed tantum indirecte, per motionem virium inferiorum, 410 A', mediantibus passionibus, 443 C, XXII 99 A' et s., 100 A, D. — Voluntas Dei semper omnibus est præferenda, XIX 41, ideo voluntati divinæ voluntas humana non tantum conformari valet, XX 631 C', D', 653 C', 659 C, sed tenetur, 652 C, 654 C', 655 A, 659 C', sive in volito, 652 C', 654 A, 655 A', 656 A', 658 C, sive in ratione volendi, 657 D', XXV 457 D, B'. Alia est voluntas rationalis, quæ est intellectualis appetitus, qua tenemur velle quæ scimus Deum absolute et simpliciter velle, XX 651 B, 658 A', alia voluntas pietatis, seu appetitus sensibilis qua non tenemur poenalia aliqua velle quæ Deus vult, 651 C, A', 658 B'; nullus enim appetitus tenetur in illud tendere bonum cuius rationem non apprehendit, 655 C', alia voluntas carnis, 658 A', qua imperfecti in poenis murmurant, 656 B. An voluntas creata, quomodo cumque conformetur divinæ, fiat bona, XX 657 D', 660 C. Quadrupliciter conformari potest humana voluntas divinæ, XXIII 311 A, et multiplici modo in Deo quiescere potest, XIX 435 B et s. — An et quatenus fas sit velle sanctorum passiones, XX 663 D', 664 D, vel damnationem reproborum, 664 A, B'. — Quomodo moveatur voluntas a Spiritu Sancto in actu caritatis, XX 41 B', C', 12 A.

In Deo. Multis de causis tribuenda est Deo voluntas, XIX 327 A, XX 603 D', 604 C, 605 A', D', 606 D, non voluntas imperfecta ut voluntas creata, quæ est appetitus boni non adepti, 603 B', 604 D', 605 A', et motus ad finem concupitum, 603 B', 605 C, B', et potentia distincta a substantia et actu, 602 C', 606 B', sed voluntas perfectissima, 604 A, 607 C', compla-

centiae in bonis habitis, 603C, A', in ipsa sua bonitate semper quiescens, 604A, per omnimodam indifferentiam substantiae, virtutis, actus et finis, 602C', 603B', 606B'. Unde ad voluntatis actum quod requiritur in homine, XIX 194D, nullatenus requiritur in Deo, 495D, nam Deus a voluntate sua non proprie movertur ad actum, 379C', nee fit in eo realis transitus de actu immanente ad actu exteriorem, 379D', quia in ipso idem sunt penitus voluntas, volitio et volens, 379C', nee in productione novorum fit de non volente volens, quia id ab aeterno voluit, 380A, D; et quum divinæ voluntati non conveniat moveri in finem, XX 603B', sub quodam tantum speciali sensu dicitur mota a bonitate et amore ad causandum res, 603C'. Voluntas Dei aliqua vult necessario, scilicet Deum ipsum, XXI 70B', 75A', eetera autem libere, 70C', 75D, 77D', quod multipliciter probatur, XX 583B, C', nec necessario vult quod intellectus divinus ostendit melius, XXI 68D'. Voluntas Dei est causa rerum, XXI 70B', cum scientia scilicet et potentia, XX 609D', sed ipsa tanquam praepuia causa et principium operationis, potentia ut exsequens, 609D, 610A, 612B, ipsa ut causa immediata, etiam eorum quae a causis secundis procedunt, 610B, D', 612B', immediata uniuersique, universalis omnibus, 609C', 611D, causa non contingens, sed necessaria, necessitate scilicet immutabilitatis ex suppositione, 613A, B, A'; et ipsis, quum sit ipsa causa prima, XXI 76C, non est assignanda causa, XX 533C, 537B, 617D', XXI 76C, sed tantum ratio, quia nunquam irrationabilis est, XX 618B, C, sed voluntatis effectus, seu ipsum volitum potest pendere ex aliqua causa, 536C. Omnia quae fiunt in universo a voluntate divina procedunt, ordinante vel permittente, XX 543D, A', ita ut voluntas Dei qualibet semper impletur nec possit cassari, 628A, C'; et quod videtur ab ea secundum unum

ordinem recedere, in eamdem relabitur secundum aliud ordinem, 628D. Aetus voluntatis, ad quem in nobis concurrunt quatuor, XIX 452C', in divinis accipitur tripliciter, 449C, 453B, et est essentialis simul et personalis, 494B', unde voluntas duplicitate sumitur: ut natura, et ita est appetitus generalis indeterminatus, 485B, praecedens notitiam et intelligentiam, 485C, atque ut voluntas, quae est vis specialis et definita, 485B, et ordine naturæ notitiam sequens, 485D; et sic in divinis est voluntas essentialiter dicta, communis tribus Personis, 485D, ratione tantum ab intellectu distineta, 458D', et eum intellectu radix processionum personalium, 496A, quae praeceedit ratione generationem Verbi, 485A', et voluntas personaliter accepta, scilicet Spiritus Sanctus, quae ratione sequitur generationem Verbi, 485B'. Voluntas in actu est per hoc quod habet inclinationem ad volitum, XIX 495B', ideo processio secundum voluntatem fit per modum motus, et terminus ejus nomine Spiritus designatur, 495C': unde aliter dicitur in divinis Filius genitus a Patre ex voluntate, 326C, D, D', et aliter dicitur procedens Spiritus Sanetus, 326D', 328D, qui procedit per modum voluntatis, 433B', 437B, 440A, 441D, 443C, A', 444B, B', 472A', quidquid contra dicat Durandus, 446A, D', et omnino aliter ac creature, 436C', 437A', hinc ipsi in divinis appropriatur voluntas, 254B', 255D, 256B, A', 262D'. — Duplex est Dei voluntas, beneplaciti, quae est ipsomet Deus, ac semper impletur, et signi, quae aliquem effectum eratum dicit, et cui potest quis contraire, XX 614A', 615A', 616A, XXII 478A'. Omnia quae facta sunt, Deus ab aeterno voluit, voluntate beneplaciti, XIX 469C, que una est in se, multiplex in effectu, XX 616B, et semper impletur, 616A, non autem voluntate signi, XIX 469C. Quot sint signa voluntatis signi, XX 614D', 615B', 616A, B', C'; cur signa dieantur,

616A; cujus sint signa, 616B; an sint naturalia vel voluntaria, 614C'; an omnia conformentur voluntati beneplaciti, 617C. Voluntas beneplaciti duplex est, XX 616C': altera antecedens, qua Deus omnium vult salutein, 626A', 627A', D', et omnibus tribuit auxilia gratiae et naturae ad salutem ordinata, 626A, 627A', quae ideo dicitur antecedens, quia nostrum praecedit consensum et opus, 626C, nec nostra attendit merita, 627A; altera consequens, qua Deus non vult salvari nisi qui meruerint, 626C, A', 627B, B', et salutem efficaciter operatur in predestinatis, 628B', 643D; quae ideo vocatur consequens, quoniam consequitur præscientiam meritorum, 626A', 627C, C', 628A'. Voluntas antecedens dicitur beneplaciti secundum quid, voluntas consequens, beneplaciti absolute, XX 629A. Item voluntas beneplaciti dicitur a variis absoluta seu conditionalis, XX 603B, 626C, 627A, C, 628A, A', et voluntas antecedens est qua vult omnium salutem, 548D, consequens, qua unum alteri præacceptat, 548A', neutraque superari potest, aut cassari, aut frustrari; antecedentem tamen possibile est non impleri, dum consequens semper impletur, 643C, 644D, quum contra eam nihil fieri possit, 644C', sed tautum præter eam, 644C, A'. An consequens antecedenti contraria esse possit, XX 647B', C'. An in electione vel reprobatione hominum Deus ex aliqua ratione moveatur, XX 533B, 534C', 538A', D', 539B, D, 540B', 541D, D', 542D'. Sub alio respectu, item duplex est in Deo voluntas, altera naturalis, quae est ipsum esse Dei, altera gratuita, quae non est esse, XX 332D. Quædam sunt opera quæ a divina voluntate exeunt cum alio necessitatis ordine ad hoc ordinato, ut damnare et salvare, XX 533B', et respectu talium, voluntas habet rationem certam in generali et speciali, *ibid.*; alia sunt quæ exeunt cum alio congruitatis ordine ad hoc ordinato, ut gratificatio

seu justificatio, 533C', et respectu talium habet voluntas rationem certam in generali, in speciali occultam, 533D'. — An, se volendo, Deus omnia velit, XX 603C, B', 604C, D, 607D', 608A'. Utrum iu Deo voluntas, scientia et potentia sint æquales, XX 606D', 607A', ita ut sicut dicitur omnisciens et omnipotens, dicatur etiam omnivolens, 603D, 606B', D', 607A. An Deus immediatus agat per voluntatem quam per intellectum, XX 613C', aut per potentiam, 614C. In Deo actus intelligendi ad omnia, bona vel mala, terminatur; actus autem volendi ad bona tantum, XIX 469A. Quid in creatione mundi voluntati divinae sit tribendum, XX 388B, et in productione rerum, 477A', 478A, C, D. Aliud est esse secundum, aliud præter, aliud contra voluntatem Dei, XX 634A'.

VOLUPTAS ad felicitatem confert, XXV 436A. — Carnales voluptates inepte in paradiso exspectabant Iudei et Saraceni, XXV 272D', 276A, 446B. Hominem in tantum subjecit voluptas carni, ut ea durante, nihil intelligere valeat, XXV 447A'. — Cf. Delectatio.

VOTUM, quod a juramento differt, XXV 167A, non est simplex voluntas seu propositum, 165A, sed promissio facta Deo, de his quæ sunt ad Deum, 164A', cum intentione se obligandi ad aliquam pœnam, 164C', et ideo actus est rationis, 164B', duo continens, 166D', vel tria, 164C'. Non potest esse nisi de bono, XXV 165A', et de bono possibili, 165B', id est de his quæ subjacent voventis voluntati, 166D, et de meliori, id est de bonis surerogationis, 165C'. Quæ ergo superstitionem sapient voventi nequeunt, XXV 165C', nec quæ in voventis periculum vergunt, 166B. Tres comites habet votum, contra quorum quemlibet quidquid voveatur, irritum est, XXV 88B'. Aliud est votum singulare, quod plenam voti rationem habet, XXV 167B', aliud votum commune, seu incompletum, quale fit in Baptismo, 167C', cuius trans-

gressio non est speciale peccatum, sed peccato speciale addit deformitatem, 167D'. Item aliud est votum solemne seu publicum, XXV 168A, aliud simplex aut privatum, 168B. Voti solemnitas ex benedictione et consecratione voventis consistit, XXV 172B', quod fit quatuor modis, 173A; et solemne dicitur quod ei de facto accidit quod tribuit ei esse completum, XXV 168C, quod fit per sacri ordinis receptionem, aut regularis conversationis professionem, 168D, etsi fiat in occulto, 168D', non autem per susceptionem habitus religiosi, nisi professionem includat, 168B'; privatum autem sic vocatur, non quia paucis innotescit, sed quia in se nil habet unde ad aliorum cognitionem devenire debeat, 168D'. Quantum ad Deum pariter ligant solemne votum et simplex, non autem quoad usum corporis, XXV 170B'. Votum simplex continentiae, quia non est nisi mera promissio, XXV 169D', 170D', corporis dominium non aufert, et ideo matrimonium impedit tantum, non dirimit, 101D, 139C', 140A, 141C, 165C, 170A; quapropter valide contrahit sic ligatus, sed peccat contrahendo, 170A, et peccat prima vice cognoscendo uxorem, 170D, nec valet petere debitum, sed reddere tantum, 170D, et, defuncta uxore, totaliter vovere tenetur, 170D. Votum autem solemne matrimonium contraactum dirimit, non propter scandalum aut statutum Ecclesiæ, XXV 170A', sed quia per ipsum amisit homo corporis proprietatem, 170B'. Utrum ligat fortius, votum aut matrimonium, XXV 88A', 170A. Votum, quum sit promissio facta Deo, obligat sub gravi, XXV 169A; quum autem sub toto impossibile factum est, omnino cessat, si vero ex parte, valet, 169B; insuper, si culpa voventis impossibile factum sit, per poenitentiam compensare tenetur, 169C. Qui igitur religionem determinatam intrare vovit, si non recipiatur, solitus est a voto; secus si vovit indeterminate,

XXV 169A'; an autem tencatur ingredi statim, disputatur, 169C'. Voti obligatio de lege est naturæ, XXV 171B', 174A', sed cessare potest ex se, vel per superioris dispensationem, 171B', aut commutationem, 173B, et communiter cessat in quatuor easibns, 174A. In votis fieri potest dispensatio, non modo per modum declarationis juris, XXV 171C, 174A', sed etiam relaxationis juris, 171D, si adsit legitima causa, 171A'; non omnia ergo solubilia sunt, nec omnia indissolubilia, 171B, C. An in solemni voto continentiae fieri possit dispensatio negant quidam, XXV 171C', D', 172A', 174B, affirmant alii, saltem ob bonum commune, 172B, 174C, C', 173C, non autem ob merum corporalis mortis periculum, 172C. An vota religionis dispensationem accipiant, XXV 172A', 174D', vel in religiosis ad prelaturam assumptis tollantur, 172D, et religioso resuscitato reviviscant, 173D'. Votum ingrediendi religionem voventem personaliter obligat, nec per alium impleri potest, XXV 173D; sed ob bonum commune dispensationem accipere potest, 172B, quæ Papæ reservatur, 173A. Votum peregrinationis in Terram Sanctam pariter personaliter obligat voventem, XXV 173D, ejusque dispensatio ad Papam pertinet, 173A, sed per ingressum in religionem solvitur, 173B', C'. Dispensandi potestatis plenitudo in Papa residet, XXV 172D', in ceteris prelatis nonnisi juxta concessionis modum, ideo in votis perpetuis solus dispensare solet Papa, in plerisque votis temporalibus episcopus vel prelatus, 173A. Quid inter commutationem et dispensationem, XXV 173B. Communiter nequit vovens vota sua propria auctoritate commutare, XXV 173A'; qui duo vota fecit, ad utrumque tenetur si sunt compossibilia, 173B'; secus tenetur ad majus, 173C'; sed quia votum religionis omnia vota temporalia includit, 173A', in illud omnia, etiam absque superioris licentia commutari

possunt, 473B', et per ingressum in religionem, vovens ab istis solvitur, 473D', 483D. Quid si votum interpretativum et quantum obliget, XXV 460D. Quid de votis filiorum, XXV 466D, servorum, uxorum aut virorum, 466B', et religiosorum, 466A', C', 467C. An valeat votum dolose emissum, XXV 466D'. — Quale votum virginitatis emiserit B. V. Maria, XXV 400D'.

VOX. An in cœlo erit laus vocalis, XXI 452 A, B, XXV 281 D, D', 475B', 477A' et s., 478A, et quomodo, XXI 452C, A', XXV 476C', 477C', 478D.

XYSTUS (Pythagoricus, II° sæc.): citantur ejus sententiolæ de inordinate amore conjugali, XXV 406F.

ZACHARIAS (S.), Papa, (741-753), citatur de forma Baptismi, XXIV 96B, 452C, de pœna incestuosorum, XXV 438E, de matrimonio servorum, 452A, et de gradibus consanguinitatis, 186B.

ZELUS seu amor procedens est Spiritus Sanctus designans non solummodo vehementis amoris incendium, XIX 495D, sed habet ultra hoc rationem incentivi ac inflammativi in id quod amatur, 495A', intra manens in divina essentia et non differens a Deo nisi illa sola ratione qua ad illum refertur ut a quo est, 495C'. — Pater zelans pro Filio, hujus injuriam ultus est, XXI 325A, expellendo angelum de cœlo, hominem de paradiſo, 325B.

Concedit aliquando divina Providentia aliquem pati ad zelum aliorum inflammandum, ut in martyribus, XX 498B.—

Zelus animarum est sacrificium Deo acceptissimum, XXIII 578C: ergo et ejus actus qui ad vitam spectant activam, summore ei placent, *ibid.* — Quum in hominibus diligenda sit natura, non culpa, XXIII 477D, mors malorum zelo justitiae licite appeti potest, 476A'. — Ex zelo domus Dei seu fervente affectione communis boni Ecclesiæ, Lombardus opus suum Sententiarum ad finem perducere valuit, XIX 53B.

Tam in hominibus quam in brutis major invenitur zelus maris ad feminam, quam econtrario, XXV 127C, et maxime excedere solet propter adulterium, 130A'.

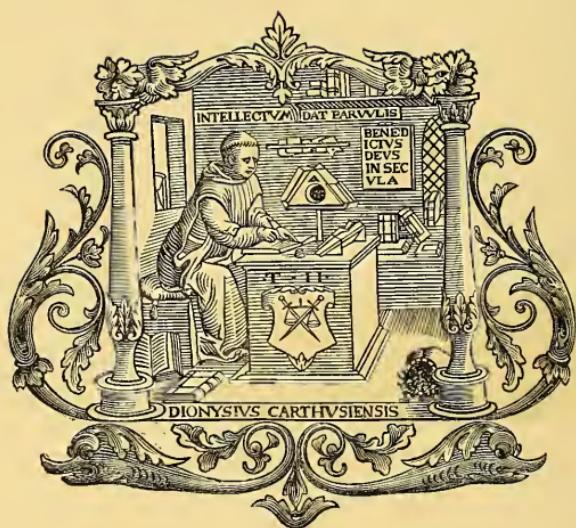
Beatissimæ Virginis amator ac præcius eius honoris zelator exstitit S. Bernardus, XXIII 93D'.

Propter corruptionem in rationali, Judæis permisum fuit sacrificium zelotypiæ, ne sola suspicio judicium in eis corrumperet, XXV 132C.

ZENITH. Sole accidente ad zenith regionis eujusdam, augentur ibi ignis et aer; recedente autem illo, augentur generatio aquæ et terræ, XXII 97D, et multiplicantur pluviae, 454D'.

ZODIACUS. Cœlum sidereum per motum qui est secundum zodiacum operatur diversitatem generationis et corruptionis per accessum et recessum, per diversas virtutes stellarum, XXII 54A. In planetarum motibus apparent differentia triplex quarum una est in longitudine, quia diversi non æqualiter percurrunt zodiacum, XXII 65D.

Ex typis Cartusiæ Sancti Hugonis Parkmonasteriensis.

Date Due

3 9031 01314905 9

301771

DENIS LE CHARTREUX.

Boston College Library
Chestnut Hill 67, Mass.

Books may be kept for two weeks unless a shorter period is specified.

